

VÝBOR z české literatury

OD POČÁTKŮ PO DOBU HUSOVU

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

837

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
Sekce jazyka a literatury

VÝBOR
Z ČESKÉ LITERATURY
od počátků po dobu Husovu

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědečtí redaktoři

akademik Bohuslav Havránek a prof. dr. Josef Hrabák

Recensovali

akademik František Ryšánek a doc. dr. Antonín Škarka

I. *Písař a jeho pomocník z rukopisu Augustinova spisu De civitate Dei*
(z let 1136-1137 – Kapitulní knihovna, Praha)

VÝBOR

Z ČESKÉ LITERATURY

od počátků po dobu Husovu

K vydání připravili
BOHUSLAV HAVRÁNEK,
JOSEF HRABÁK
a spolupracovníci

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
PRAHA 1957

VÝBOR

Z ČESKÉ LITERATURY

od počátků po dobu Husovu

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
PRAHA 1957

UVEDENÍ DO VÝVOJE LITERATURY OD POČÁTKŮ PO DOBU HUSOVU

Souvislý vývoj naší literatury psané jazykem českým můžeme sledovat od konce 13. století, avšak slovesné památky napsané pro kulturní potřeby našich předků staroslověnsky a latinsky posunují její stáří daleko nazpět, až do století devátého. S hlediska literárně historického není sporu o to, že i tato staroslověnská a latinská díla patří do dějin českého písemnictví. Rozhodujícím nebyl totiž v době jejich vzniku jazyk, kterým byla napsána, nýbrž to, komu byla určena. Abychom pochopili tento na první pohled snad podivný zjev, je třeba si uvědomit, že písemnictví bylo v prvních staletích našeho literárního vývoje výlučnou oblastí kněžstva – už proto, že teprve křesťanství k nám přineslo znalost písma a znalost písma byla omezena vlastně jen na duchovní – a duchovenstvo, i když cítilo česky, pochopitelně užívalo v literatuře jazyka bohoslužebného, napřed staroslověnštiny, později latiny, protože psát tímto jazykem bylo mu nejbližší.

Jiné společenské vrstvy znalost písma nepotřebovaly; nesmíme se tedy na jejich „negramotnost" dívat dnešníma očima a posuzovat podle toho soudobou kulturní úroveň v našich zemích. Ani administrativní a právní život oné doby nepotřeboval psanou formu jazyka.

V naší literatuře od nejstarších dob až po dobu husitskou odráží se dramatický vývoj několika staletí. Jsou to staletí, v nichž se upevňoval feudální řád a v nichž dozrával k své první krisi, je to doba, v níž se na naší půdě vystřídal spisovný jazyk staroslověnský, latinský a český, nehledíc k němčině, která byla po jistou dobu kulturním jazykem části naší šlechty, ale byla to také doba, v níž se prudce rozvíjela česká kultura i spisovný jazyk český. S tímto vývojem se pochopitelně měnilo i začlenění literatury do společnosti, měnily se její úkoly i umělecké prostředky. Není tedy možno podat úvodní výklad o literatuře 9. – 14. století jako o jednotném celku, nýbrž je třeba si všímat jednotlivých období.

I

Literární život se v našich zemích začíná v 9. století na Velké Moravě ve spojitosti s křesťanskou misí soluňských bratří Konstantina-Cyrila a Metoděje. Křesťanství k nám pronikalo sice již dříve, a to z východu i ze západu, ale literární tvorbou se neprojevovalo. Její základ položili teprve Konstantin a Metoděj; uvedli slovanský obřad do bohoslužby a tím urychlovali pronikání nové ideo-

logie, na níž měla knížata zájem, neboť křesťanství jakožto ideologie vyhraněně feudální podporovalo upevňování feudálních vztahů a vzrůst knížecí moci. Slovanský ráz křesťanství šířeného oběma „věrozvěsty" byl především oporou proti hospodářským a politickým výbojům východofrancké říše, které šly souběžně s pronikáním západního křesťanství šířeného franckými kněžími. Současně však srozumitelností tohoto slovanského jazyka ve srovnání s latinou a jeho přijímáním jako jazyka domácího, jakož i tím, že se takovýto jazyk vyrovnal jazyku latinskému a řeckému, sílilo národnostní uvědomění české; tak přispívala staroslověnština k rychlému vytváření české národnosti.

Velkomoravská říše se brzo po r. 900 rozpadla pod náporem Maďarů, ale staroslověnská vzdělanost u nás tím nezmizela, neboť byla již zakotvena v Čechách, kde se od 10. století utvářel silný feudální stát přemyslovský. Sociální, hospodářský a politický vývoj zde byl poměrně rychlý; do konce 11. století nové hospodářské formy úplně vytlačily zbytky starých forem, ale souběžně s jejich vítězstvím byl vytlačen slovanský obřad a spolu s tím i staroslověnština z úkolu spisovného jazyka. Latina, která se k staroslověnštině přidružila jako spisovný jazyk snad již v první polovině 10. století, úplně opanovala pole na víc než sto padesát let. Její vzrůst doprovázelo zesilování významu kněžstva, které se postupně osamostatňovalo od závislosti na světských feudálech. Vrstva šlechticů se stávala novým činitelem ve 12. století, kdy byl feudalismus již plně zakotven; literárního života se však dotud nezúčastňovala, zasahovala jen do života výtvarného, charakterisovaného t. zv. románským slohem.

Nová vývojová fáze v hospodářském, sociálním a politickém životě nastává na počátku 13. století, kdy Přemysl Otakar I. zakládá mocný feudální stát a kdy feudální řád přechází ze svého období raného do období vrcholného. Souběžně s tímto vývojem nastává přelom i v životě kulturním. Nová fáze, do níž feudalismus vstupuje, je charakterisována v literárním životě rostoucím zájmem šlechty o literaturu, a to se projevuje v literárním vývoji jako postupné zesvětštění literatury. Zde měla významnou úlohu literatura psaná německy, které holdoval v druhé polovině 13. století přemyslovský dvůr a část české šlechty. Ke konci 13. století však pozorujeme v literárním životě začátek nového procesu, úsilí o literaturu psanou česky. Proto je třeba novou vývojovou fázi české literatury hledat až zde. S hlediska vývoje literatury psané česky končí nyní doba příprav a nastává doba rozvoje staré literatury české. V této kapitole se budeme zabývat onou dobou „přípravnou".

Jaké bylo postavení literatury v této době literárních počátků?

Rozhodující vliv zde mělo nepochybně to, že ideologická nadstavba nebyla pro středověkého člověka diferencována a splývala s náboženstvím, jež pohlcovalo do sebe vlastně všechny její formy. Za této situace byla literární tvorba pochopitelně soustředěna do rukou duchovních a měla náboženský ráz, takže se písemnictví mohlo uplatnit jen v poměrně úzce vymezené oblasti a představovalo

tvorbu určenou jen malému zlomku obyvatelstva. Výlučnost této literární tvorby byla ještě zesilována tím, že kněžstvo mělo vlastně výhradní právo na vzdělání a na školství; školy byly zřizovány zpravidla při sídlech biskupů a při klášteřích a sloužily výlučně potřebám duchovních, hlavně výchově kněžského dorostu.

Přesto však nelze prostě říci, že by byl lid z účasti na písemnictví zcela vyloučen. U staroslověnské tvorby mělo jistě svůj význam už to, že byla lidu aspoň zčásti srozumitelná, a dále nesmíme zapomínat, že část literární tvorby latinské počítala s lidovým publikem aspoň druhotně, neboť některé latinské texty (legendy, kázání) se zapisovaly s předpokladem, že je kněžstvo bude vykládat lidu v národním jazyku. O literatuře lidové v pravém slova smyslu zde však mluvit nelze, a to ani tehdy, když šlo o díla psaná staroslověnštinou lidu srozumitelnou; lid stál stejně stranou literatury staroslověnské jako latinské, neboť tato tvorba z lidu nevyrůstala a – i když se s ním zčásti počítalo jako s publikem – písemné památky se k němu neobracely přímo, musel mu je někdo zprostředkovat. Lid měl však svou vlastní slovesnost ústní. O existenci této slovesnosti máme sice bezpečné zprávy, ale jinak po ní nemáme stop kromě zápisů některých lidových pověstí u pozdějších kronikářů.

Duchovní byl zprvu naprosto závislý na knížeti, resp. světském feudálu, byl vlastně jeho služebníkem. Uvolňování z této závislosti probíhá teprve v 12. století, kdy se duchovní oddělují postupně od světské moci. Tomuto oddělování od laiků napomáhalo mimo jiné přijímání pod obojí způsobou, které bylo dříve obecné, ale nyní se stává výsadou kněžstva, a kněžské bezženství. Celibát měl ovšem i význam hospodářský, neboť zabraňoval dělení církevního majetku a posiloval tím úsilí církve vymanit se z moci státní.

S kněžským rázem nejstaršího dochovaného písemnictví souvisí i povaha památek. První samostatně vzniklé texty na naší půdě se váží k potřebám náboženství a církve. Jsou to legendy, duchovní písně a kázání.

Legendy byly skládány staroslověnsky a později latinsky a sloužily jednak potřebám liturgickým (předčítání světcova životopisu patřilo k jeho uctívání), jednak měly cíle praktické; obracely se k věřícím, aby na ně výchovně působily, ale vedle toho měly získávat poutníky pro chrámy, v nichž se chovaly světcovy ostatky, nebo měly přímo ráz propagačně obranný (legendy hájící staroslověnskou bohoslužbu). Podle toho, zda se legenda obracela k lidu nebo k feudálům či kněžstvu, měnil se ovšem její ráz. Proto v některých legendách pronikají zřetelně prvky poukazující k lidovému publiku, v jiných prvky poukazující k publiku feudálnímu. Jejich látka nebyla také z počátku přesně oddělována od kronikářského zápisu; kronika splývala s legendou.

Duchovní zpěvy – pokud víme – byly původně skládány jen staroslověnsky; samostatné duchovní písně latinské lze u nás bezpečně datovat až později. Bylo to dáno tím, že samostatně složené latinské duchovní písně se mohly uplatnit jen v kněžském prostředí; v kostele by jejich užití ohrožovalo jednotnost latinské liturgie, o niž církev usilovala. Proto se také dochované latinské duchovní písně českého původu uplatnily nejprve jako hymny v breviářích a pak jako trópy, jež

tvořily úvod, vložku nebo doplněk pevných a neměnných částí obřadu, takže vlastně nepatřily do liturgie, byly jen její volnou částí.

Staroslověnsky i latinsky byla skládána též *kázání*. V tomto literárním druhu – na rozdíl od legend – byl propagační cíl nezastřený, zjevný. Kázání byla určena kněžstvu i laikům a podle publika se řídil jazyk, v němž byla pronášena. Avšak i kázání pronášená česky byla zapisována pro potřebu duchovních jen latinsky (na př. některá z kázání v latinsky psaném homiliáři Opatovickém z poloviny 12. století byla zřejmě pronášena česky).

Záhy se kronikářská legenda rozlišila ve vyhraněnou legendu a v světské kronikářství, *dějepisectví*, a to zprvu v podobě letopisů, vedených latinsky, které si nekladly literární cíle a byly pouhým chronologickým záznamem. Na počátku 12. století však na ně navazuje Kosmas, jehož kronika je psána se zřetelným záměrem podati dílo umělecké a stojí plně na výši soudobé latinské literatury.

Čeština však až do konce 13. století nebyla jazykem písemnictví. Ústní tradicí církevních škol se sice udržovaly v povědomí české texty potřebné pro náboženský život církve, navazující snad na starší tradici liturgického jazyka staroslověnského (modlitby, různé formule, úryvky bible), česky se kázalo, a také v právním a správním životě měla čeština své místo, kněžský ráz písemnictví však nevytvářel předpoklady pro širší uplatnění češtiny v literatuře.

Pokusíme se nyní charakterisovat tuto tvorbu poněkud podrobněji.

Literatura psaná pro kulturní potřeby našich předků jazykem staroslověnským[1] byla dosti bohatá a – jak již bylo naznačeno – neomezovala se pouze na texty sloužící výlučně bohoslužebné potřebě, ale zahrnovala i literaturu legendární, t. zv. hagiografii. V této hagiografické tvorbě lze pozorovat i jistý vývoj. Nejstarší vyprávění o věrozvěstech, *Život Konstantinův* a *Metodějův* (dříve zvané legendy pannonské), zcela zřejmě závisejí na hagiografii byzantské (Život Konstantinův na př. zachovává typické byzantské komposiční schema) a jsou dokladem vyspělého kulturního prostředí na Velké Moravě. Naproti tomu *Život svatého Václava* (t. zv. První staroslověnská legenda o sv. Václavu) odlišuje se od Životů Konstantina a Metoděje stručností a komposiční prostotou. Přitom však lze sotva říci, že by tato změna ve volbě formálních prostředků byla dána neznalostí byzantské literatury v českém prostředí, neboť bohoslužebné *zpěvy ke cti Václavově* opět připomínají svou složitostí vzory byzantské a v Životě sv. Václava je zřetelný ohlas byzantských modliteb. Stručnost a nesložitost této skladby byla dána nepochybně tím, že šlo jednak o legendu breviářovou, jednak o legendu kronikářskou.

Veršované památky připínající se k typu verše byzantského jsou již mezi nejstaršími staroslověnskými texty. Vedle stop v modlitbách (na př. v Sinajském Euchologiu nebo v Kyjevských listech, jejichž latinská předloha byla prozaická) patří sem *Proglas* (předmluva k překladu evangeliáře), který se připisuje Konstan-

[1] Ve vývoji literatury psané na naší půdě staroslověnsky rýsují se zřetelně dvě fáze, velkomoravská a česká; stručnost výkladů nás však vede k tomu, že zde o obou těchto fázích pojednáváme pohromadě.

tinu-Cyrilovi nebo Metodějovu žáku Konstantinovi Přeslavskému. Několik sylabických veršů je vsunuto i do Životů Konstantina a Metoděje.

V přemyslovských Čechách se ovšem staroslověnská literatura vyvíjela za značně jiných podmínek, než tomu bylo na Velké Moravě, neboť se brzo octla v prudkém boji s latinou. Za této situace se ovšem nemohla isolovat od literatury latinské a vyrovnávala se s ní, jak ukazují na př. překlady z latiny do staroslověnštiny; o síle staroslověnské literární tvorby svědčí zejména překlad literárně náročné latinské legendy o sv. Václavovi, zvané Gumpoldovy *(Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu)*.

Nejvýmluvnější svědectví o houževnatosti staroslověnské tradice podává píseň *Hospodine, pomiluj ny,* snad původně staroslověnská, která se dochovala v počeštěné podobě a byla zpívána naším lidem po staletí. O tom, že vznikla ještě v době, kdy staroslověnská literatura kvetla, svědčí několik staroslověnských prvků v jejím slovníku. Obsahem svých proseb (mír a hojná úroda) ukazuje, že v ní promlouvají zájmy člověka, pro něhož hlavním zdrojem obživy byla půda. To jen potvrzuje její stáří, stejně jako prostý nerýmovaný verš.

O životnosti staroslověnské literatury u nás svědčí i to, že máme ještě v pozdních glosách Vídeňských a Svatořehořských (okolo r. 1200) lexikální stopy staroslověnské a že staročeské názvosloví náboženské je v podstatné části shodné se staroslověnským. To vše ukazuje, že se dlouhou dobu držela jistá staroslověnská lexikální vrstva pro potřeby náboženské a že užití češtiny v literatuře bylo podporováno těmito jazykovými prostředky.

Nejstarší památky latinské literatury, samostatně vzniklé u nás, jsou legendy o českých světcích, připomínající stručností a prostotou soudobé legendy staroslověnské. V dalším vývoji se však tato prostota opouští a vznikají skladby složitější. Není sice jednoty v názoru na to, zda složitá a literárně velmi náročná *legenda, t. řeč. Kristiánova* o Václavovi a Ludmile vznikla již ve století desátém, nebo zda jde o památku mladší (snad až ze století čtrnáctého), ale o rychlém rozvoji latinské literatury svědčí veršované zpracování *Života sv. Vojtěcha* z 11. století, zakládající se na legendě napsané v Italii Vojtěchovým současníkem Kanapariem. Prozaická latinská legenda byla věnována zakladateli Sázavského kláštera *sv. Prokopovi.*

Největším dílem latinské literatury je však *Kosmova Kronika česká.* Toto dílo se nesnažilo podat jen chronologický záznam událostí a zůstat letopisem místního významu, ale zájem kronikářův se vztahuje na celé Čechy. Kosmas měl evropský rozhled a stál na výši soudobé vzdělanosti. Svou kroniku pojal jako dílo umělecké. Známky veliké slovesné kultury jeví už jeho řeč, která je stylisticky propracovaná a mnohotvárná. Kosmův sloh je epicky klidný, někde však využívá prostředků řečnických. Zejména jemně je propracována rytmická stránka jeho prózy.

Latiny používali vzdělanci po celý další vývoj naší literatury, i tehdy, když převládla literatura psaná česky. Příliš by nás však odvádělo, kdybychom se dále zabývali latinskou literaturou českého původu podrobněji; omezili jsme se proto jen na díla základního významu.

Ze slovesné tvorby v českém jazyce nás došly jen nepatrné zbytky, ty však svědčí o značné slovesné kultuře. Dobře stylisticky zvládnuty jsou již nejstarší české texty potřebné k náboženskému životu. Ať už jde o *modlitby* (Otčenáš, Desatero, Věřím v Boha, pak Zdrávas a Zdrávas královno) nebo o nejstarší *překlady evangeliářů* a *žaltáře*, všude se jeví vysoká slovesná kultura, nemyslitelná bez slovesné tradice.

Tuto tradici založilo duchovenstvo, které vytvářelo pro lid texty potřebné k náboženskému životu již dlouho před vznikem písemnictví. Šlo o slovesnost tradovanou ústně, kterou však – jak již bylo řečeno – nelze klást do stejné roviny s ústní slovesností vytvářenou lidem a odrážející jeho život; na druhé straně by však nebylo správné tuto slovesnost vytvářenou duchovními podceňovat, neboť dala základ tradici, na níž bylo možno budovat dále. Bez ní bychom na př. sotva pochopili vznik původně tříslokové *Svatováclavské písně* složené asi koncem 12. století. Píseň byla zpívána naším lidem stejně jako píseň Hospodine, pomiluj ny. V jejím obsahu se zřetelně odráží doba, kdy se feudalismus již plně rozvinul. Poukazuje k tomu nejenom to, že je světec v písni pojímán jako feudální vládce, ale i touha prosebníkova dostat se po smrti do „nebeského dvorstva"; takové představy byly sotva možné před koncem 12. století. Tuto chronologii potvrzuje i forma písně hlásící se k latinské metrice.

O plodné slovesné tradici svědčí také t. zv. *Ostrovská píseň* začínající veršem *Slovo do světa stvořenie* (Ostrovskou je nazývána podle toho, že byla – někdy v letech 1260 až 1290 – zapsána do kodexu Ostrovského kláštera). Tato šestnáctiveršová skladbička zpracovává mytus vykupitelského Kristova díla; na rozdíl od písně Svatováclavské však nezlidověla – snad proto, že její obsah je náročnější, nebo proto, že nešlo o skladbu určenou ke zpěvu.

II

Nové období ve vývoji naší literatury nastává ke konci 13. století, kdy se začíná literární tvorba psaná česky, která stále mohutní. Změny v hospodářské základně, jejichž projevem je tento literární vývoj, byly provedeny již dříve, někdy v třicátých letech, kdy feudalismus přešel do své druhé vývojové fáze a feudalismus raný byl vystřídán feudalismem vrcholným. Daleko rychleji než literatura reagovala na tuto změnu architektura (gotickým slohem), ale jen zdánlivě. Vznik česky psaného písemnictví a jeho rozkvět je další vývojovou fází jiného procesu, totiž zesvětštění literatury, a ta začíná u nás zhruba současně s prvním rozvojem gotického slohu. Tato laicisace však probíhala mimo spisovnou češtinu, a to proto, že se panovnický dvůr a část šlechty začaly zajímat o literaturu psanou německy. Spisovná čeština, která mohutní od konce 13. století, musela proto bojovat na dvě strany, jednak proti tradiční latině, jednak proti nově vznikající literatuře německé.

Období vrcholného feudalismu je nutno – jak s hlediska vývoje sociálního, tak i literárního – rozdělit na dvě fáze, mezi nimiž tvoří hranici zhruba čtyřicátá

léta 14. století, tedy doba nastoupení Karla IV. V Karlově době totiž začíná první velká krise feudalismu (která vyústí později v husitské revoluční hnutí). Tím je literatura stavěna před nové úkoly: jestliže v době do čtyřicátých let probíhal proces zčeštění literatury, v druhé polovině 14. století vedle něho probíhá proces nový, úsilí o to, aby se literatura stala majetkem lidu a mluvčím jeho zájmů; a jestliže až do poloviny století jediným nositelem literatury vedle duchovního je šlechtic, nyní s ním začíná soutěžit měšťan a ve svých nejpokrokovějších dílech se literatura stává mluvčím zájmů lidových mas.

Protože šlo o změny podstatné, které se výrazně projevily i v umělecké stránce literárních děl, rozdělíme další výklady do dvou oddílů. V této kapitole se budeme zabývat první fází vyzrálého feudalismu, t. j. literární tvorbou asi do čtyřicátých let 14. století.

Literární tvorba je latinská i česká. Česká tvorba však postupně přestává mít význam jen okrajový; přibývá jí a rychle se rozrůstá, takže se mění vzájemný poměr literatury psané česky a literatury psané latinsky.

Ve vývoji **české literatury** zvláště významné místo má konec 13. století a začátek 14. století, neboť v této době vzniká téměř naráz celá skupina rozsáhlých básní epických a první rýmovaná česká kronika. Proti starší době to však není rozdíl jen kvantitativní, ale především obsahový, neboť k látkám z oblasti duchovní přistupují rozsáhlou měrou náměty světské. A právě toto rozšíření thematiky nám odhaluje příčinu rychlého rozkvětu literatury: je to probuzený zájem české šlechty o literární tvorbu.

Protože jediným nositelem literárního života není již duchovní, ale o literaturu se začíná zajímat i světský feudál, změnilo se začlenění literatury do společnosti. Neznamená to ovšem, že by se sám feudál stal spisovatelem, ale literatura je vytvářena pro něho, odráží jeho vztah k světu a hájí jeho zájmy. Jeho postavení v literárním životě je totiž zcela jiné, než jaké bylo postavení lidu; pokud kněžstvo vytvářelo pro lid texty potřebné k náboženskému životu, šlo o slovesné památky hájící nikoli zájmy lidu a odrážející jeho myšlení, nýbrž o památky vytvářené pro lid shora, vládnoucí vrstvou – zde však jde o literaturu určenou zájmům příslušníků feudální třídy.

Příčiny tohoto zájmu feudálů o literaturu byly dány novými společenskými podmínkami. S rozvojem výrobních sil se totiž stalo celé společenské složení ve 13. a 14. století daleko složitějším, než tomu bylo dříve. Šlechtě vyrůstá nebezpečný soupeř v bohatnoucích a mohutnějících městech a za této situace šlechta obrací svůj zájem k české literatuře, neboť i v ní hledá oporu pro svůj boj vedený na dvě strany: proti mohutnějícím městům, ale zároveň i proti králi.

Tento boj je veden úporně, často zbraní, a podle toho si také vytváří tato literatura svého hrdinu; je jím rytíř, bojovník zobrazovaný – po vzoru jiných evropských literatur – postavou Alexandra Velikého. Boj šlechty s městy a králem má však i svou stránku národnostní; protože městský patriciát byl skoro veskrze německý

a poslední Přemyslovci se obklopovali německými dvořany, nabývá boj šlechty proti patriciům a královi namnoze rázu boje protiněmeckého. V tom se vývoj šlechty podobá vývoji duchovenstva, u něhož nacházíme projevy národnostního uvědomění už u Kosmy a jeho pokračovatelů.

Literaturu pro šlechtu vytvářeli vedle duchovních patrně spisovatelé z povolání. Nemáme sice přímé doklady mecenášství k českým básníkům, ale můžeme o nich soudit z obdobných poměrů u básníků německých, které podporovala část české šlechty (stačí uvést na př. Jana z Michalovic nebo Remonta z Lichtenburka); máme-li doloženo mecenášství u našich pánů k básníkům německým, můžeme je předpokládati i k básníkům píšícím česky. Při takovémto společenském postavení se básník dostával pochopitelně do daleko větší závislosti na svém publiku než básník moderní, a to se projevovalo i v jeho vztahu k světu; básník neusiluje tak o vyjádření svých vlastních názorů, jako se spíše snaží přednášet to, co chce jeho publikum, a tak se stává mluvčím jeho myšlenek.

Naši středověcí básníci byli nepochybně literárně vzdělaní a byli obeznámeni se soudobou latinskou básnickou teorií. Svědčí o tom nejen to, že v našich knihovnách jsou dochovány nejoblíbenější soudobé latinské poetiky, ale i sám rozbor literárních památek.

Zvláště charakteristický je po té stránce prolog, v němž básník omlouvá svou neobratnost. Z takovýchto prologů (Alexandreidy, Dalimilovy kroniky) proto nesmíme vyvozovat, že autoři příslušných skladeb nebyli na výši a že si sami své nedostatky uvědomovali, a proto je „omlouvali"; prology tohoto typu jsou naopak běžnou formou ucházení se o přízeň čtenáře (captatio benevolentiae), jak ji vytvořila soudobá básnická teorie a rétorika.

Mnohé charakteristické kompoziční rysy našich středověkých slovesných památek souvisely s tím, že literární díla byla určena k hlasitému čtení, k recitaci. Nejnápadnější z těchto znaků je kompoziční jednoduchost delších skladeb (motivy se nejčastěji řadí chronologicky za sebe na způsob kroniky) a jejich rozvláčnost. Aby se totiž posluchač mohl v dlouhém přednášeném díle snáze orientovat, jeho komposice musela být co nejvíce přehledná a některé motivy se musely častěji opakovat. (Proto je středověké dílo pro náš vkus často mnohomluvné.) S recitačním rázem těchto památek souvisí i to, že jejich autoři rádi oslovují během vyprávění své posluchače, ujišťují je o pravdivosti svého vyprávění, komentují děj a pod.; tyto odbočky jsou vesměs dány tím, že autorovi šlo o přímý styk s publikem, s posluchači, a že se při skládání díla vmýšlel do situace přednašeče. Se zaměřením na hlasitý přednes souvisely ovšem také některé zvláštnosti stylistické výstavby, zejména obliba verše, o níž bude řeč dále.

Pro své zaměření na hlasitý přednes mělo literární dílo daleko menší možnost oběhu mezi svým publikem, než jak je tomu dnes; většina publika neuměla číst, a byla proto odkázána na prostředníka (i když byl text zapsán). Tím se literární dílo blížilo dnešnímu dílu dramatickému a – i když bylo zapsáno a obíhalo jako kniha – patřilo do jisté míry do oblasti ústní slovesnosti; předěl mezi ústní slovesností a písemnictvím nebyl proto ani zdaleka tak ostrý, jako je tomu v době nové.

Tak, jak literatura přestávala být od 13. století výlučnou oblastí duchovenstva, rozšiřovala se její společenská základna. Zájmy nového publika se ovšem nejvýrazněji projevily v námětech, a proto vedle tradičních látek legendárních (které se zpracovávaly až do 15. století) objevuje se světská rytířská epika (*Alexandreida*) a rovněž v lyrice se uplatňují vedle oblasti náboženské (*Kunhutina modlitba*, první *Spor duše s tělem*) náměty světské (*Nota ot pana Viléma Zajiece*); na počátku 14. století vzniká i první česká *kronika t. řeč. Dalimila*. Pro tuto světskou literaturu je příznačné, že její náměty nemají „nadčasový" ráz, jako tomu bylo u soudobých legend, ale že se přimykají k soudobé problematice: neplatí to jen pro Notu ot pana Viléma Zajiece a Dalimilovu kroniku, kde šlo o zpracování nejžhavější problematiky politické, ale i pro Alexandreidu, v níž byl vykreslen v podobě makedonského hrdiny ideální obraz českého krále doby okolo r. 1300 a projevil se výrazně i vzestup českého státu za posledních Přemyslovců.

Vedle literatury psané česky byla ovšem nadále pěstována literatura i jazykem latinským; ta se soustřeďovala v klášteřích, neboť sloužila především potřebám duchovních. Významným střediskem této literatury byl klášter Svatojirský, v němž se na př. skládaly jednotlivé i cyklické *duchovní písně* a konal se dramatický obřad *Návštěvy božího hrobu*. Z podnětu abatyše tohoto kláštera, dcery krále Přemysla Otakara II. Kunhuty, skládá též dominikán *Kolda z Koldic* parabolu O statečném rytíři a pojednání O příbytcích nebeských. – Literární činnost lze však pozorovat i v jiných klášteřích. Tak vznikla v klášteře Zbraslavském rozsáhlá *kronika Petra Žitavského* (čili *Zbraslavská*), která byla původně zamýšlena jako oslava zakladatele kláštera, Václava II., ale rozrostla se na kroniku celého království.

Abychom mohli vniknout do zvláštností umělecké tvorby této doby, musíme si především uvědomit, jak tehdejší spisovatel píšící pro šlechtické publikum přistupoval ke skutečnosti a jaký byl jeho vztah k pramenům. Po této stránce se totiž podstatně lišil od spisovatele dnešního.

Středověké literární dílo vyjadřující feudální světový názor nebylo – a ani nechtělo a nemohlo být – výrazem autorovy osobnosti a jeho individuality. Zmínili jsme se již o tom, že středověký básník vyjadřoval zpravidla myšlenky svého publika. Ale směřování k objektivitě šlo ještě dále a projevovalo se tím, že se jeho tvůrčí úsilí soustřeďovalo jen na nové uspořádání předem daných prvků, takže vlastní spisovatelova invence byla naprosto podceňována. Středověký básník prostě neznal původnost v moderním slova smyslu a naopak kladl důraz na prameny, neboť samostatná invence nebudila důvěru. To bylo dáno jednak středověkou nedůvěrou v poznávací schopnosti individua a středověkým přesvědčením o tom, že všechno je obsaženo s konečnou platností v bibli a ve spisech autorit, jednak postavením spisovatele ve společnosti (o němž již byla řeč) a ústním charakterem jeho tvorby. Středověk neznal ještě vlastnický poměr k duševnímu majetku. Myšlenky, námět – to byl obecný majetek. Proto také středověk neměl smysl pro osobitost prožitku (což se projevovalo zejména v lyrice), ani ho zvlášť nezajímala básní-

kova osobnost. Není tedy náhodou, že většina naší středověké produkce je anonymní.

Nezájem o individuum znásobený snahou podat vyprávění opřené o autority a „věčné" pravdy projevoval se ovšem výrazně i ve způsobu zobrazování světa. Středověká feudální literatura neměla smysl pro realistický popis skutečného objektu. To se jasně projevilo ve způsobu, jakým se vytvářel v středověku umělecký obraz. Středověk chtěl zachytit zobrazovaný objekt v jeho znacích věčných a neměnných, a proto popisoval jen ony rysy, které pokládal za nadčasové, obecné. Tak na př. nechtěl líčit určitého panovníka nebo rytíře s jeho individuálními vlastnostmi, nýbrž abstraktní postavu nadanou ctnostmi, které byly pociťovány jako typické pro každého křesťanského vladaře nebo rytíře, pro křesťanského vladaře nebo rytíře „vůbec". Sledujeme-li však vývoj literatury v delším časovém rozpětí, vidíme, že se do písemnictví stále prodírá směřování k realismu (Dalimilova kronika). Právě zde je třeba hledat prvky nového.

Nezájem o individualitu se projevoval i ve zmíněném již podceňování samostatné invence. Středověký básník netoužil po thematické původnosti, a proto bral zpravidla hotový námět a neměnil jej. Hledal jen způsob, jak jej lépe a krásněji vyjádřit, a tak pro něho literatura byla po výtce uměním slova. Tím se ovšem práce středověkého básníka výrazně liší od práce básníků dnešních.

Výlučné soustředění na stránku jazykovou výrazně proniká ze středověkých poetik, v nichž je stránka výrazová probrána do podrobností, o jakých se dnešním poetikám ani nezdá, ale otázky výstavby thematické jsou naprosto zanedbávány. Středověk o ně prostě neměl zájem.

Rozhodujícím činitelem pro formu literárního díla bylo v první řadě to, že dílo nepředpokládalo (i když bylo zapsáno) vnímání zrakem (tichou četbu „pro sebe"), nýbrž vnímání sluchem. Proto muselo být složeno tak, aby bylo dobře uzpůsobeno pro hlasitý přednes. To se projevilo ve snaze využívat co nejvíce rytmických a eufonických možností jazyka, takže až do poloviny 14. století byl normálním výrazovým prostředkem literatury verš a ještě dlouho potom, když už vznikla krásná i odborná próza, udržoval si verš oblibu. Důvody tohoto zvláštního postavení verše byly dány stejně zájmem recitátora jako posluchače; v první řadě šlo snad o důvody mnemotechnické, ale je nesporné, že veršová forma usnadňovala i posluchači vnímání. Proto také měl verš širší uplatnění, než jaké má dnes. Jestliže dnes verš (jakožto typisovaná forma emocionálně zabarvené řeči) bývá těsně spjat s obrazy lyrickými, nebylo tomu tak v době, o níž mluvíme; tehdy byl verš spjat vlastně s uměleckým obrazem vůbec, byl znakem „literárnosti" jazykového projevu.

To však neznamená, že by se rozdíl mezi lyrikou a epikou neprojevoval ve výběru jazykových prostředků. Větší emocionálnost lyrického projevu se vyznačovala slokou a zdůrazňováním eufonie. Sloka byla pro tehdejší lyriku stejně charakteristická, jako je pro dnešní lyriku verš. Epika naproti tomu normálně

užívala verše poměrně chudého po eufonické stránce, rytmicky méně vyhraněného, a byla psána většinou nestroficky.

Obdobný rozdíl jako mezi lyrikou a epikou byl v mezích epiky mezi díly zpracovávajícími cizí látky a veršovanou Dalimilovou kronikou, neboť forma této památky je ve srovnání s formou ostatní epiky (stejně legendární jako rytířské) méně „vázaná". I to je vidět nápadně na verši, který je bezrozměrný, t. j. nedodržuje přesný počet slabik (ač stále krystalisuje okolo schematu verše osmislabičného). To bylo nepochybně dáno rozdílným vztahem ke skutečnosti. *Legendy* zobrazovaly abstraktní ideál křesťana tím, že líčily postavy biblické nebo postavy světců a *Alexandreida* zobrazovala ideál soudobého feudála a velmocenských ambicí českého státu prostřednictvím uměleckého obrazu starověkého vojevůdce, *Dalimilova kronika* však naproti tomu zobrazovala konkretní domácí problematiku, a to bezprostředně. Její vztah ke skutečnosti byl tedy přímější, ideál nebyl podáván oklikou, ale dílo se zabývalo domácím českým životem. Skladateli kroniky nešlo o zobrazení epického hrdiny, nýbrž o prosté kronikářské vyprávění a v souvislosti s tím se měnila celá soustava výrazových prostředků. Proto také skladatel usiloval o jazyk co nejbližší řeči „nevázané".

Dalimilova kronika je nejprogresivnějším dílem naší literatury na počátku 14. století. Na rozdíl od Alexandreidy, v níž promlouvá bohatý feudál, v Dalimilově kronice promlouvá drobný šlechtic, který vidí celou společenskou problematiku jinýma očima, bližšíma lidu. Tímto pohledem „zdola" předznačuje literaturu druhé poloviny století, kdy promluvilo po prvé nastupující měšťanstvo, jež s sebou přinášelo jiný, realističtější poměr ke skutečnosti, než jaký byl charakteristický pro epiku feudální.

III

Od doby Karla IV. se slovesná tvorba rozrůstá do šířky i do hloubky, literárních prací přibývá a literatura přestává být výlučnou oblastí šlechty a duchovenstva, při čemž do ní pronikají vedle zájmů měšťanstva zčásti i zájmy lidu. Tak se nyní rýsují v literatuře dvě křídla – pokrokové, představované hlavně měšťanskou satirou a charakteristické svou útočností, a konservativní, jež směřuje k stále větší výlučnosti. Obě tato křídla se nápadně liší vztahem ke skutečnosti. Pro křídlo pokrokové je příznačný zájem o problémy soudobého života, kdežto křídlo konservativní se často od života odtrhuje a směřuje pak k dílům formalistického rázu nebo ke konvenčnosti.

Toto vyhraňování dvou křídel je důsledkem rychlého vývoje naší společnosti, zejména rozkvětu měst, která se stávají v hospodářském a postupně i v kulturním životě stále důležitějším činitelem. V městech vzniká akumulací výdělků obchodní kapitál a spolu s tím se přiostřují protivy mezi patricii a městskou chudinou, která proudila do měst z velké části z venkova. Tak se v druhé polovině 14. století objevuje v naší společnosti několik rozporů. Není tu pouze rozpor mezi zájmy

šlechty a měst, ale rozpory narůstají i uvnitř těchto skupin, neboť se v městech kříží zájmy patriciů a chudiny a ve šlechtickém táboře stojí proti sobě zájmy bohatých feudálů a zájmy drobné a často zchudlé šlechty. Proti zájmům panstva i měšťanstva stojí pak církev, jež stále více bohatne. Tyto narůstající rozpory se ovšem výrazně projevují v literatuře, kde stojí proti sobě na jedné straně tvorba odrážející zájmy měst a lidu a na druhé straně tvorba šlechtická.

Rozvoj pokrokového křídla literatury, které předjímá literaturu husitskou, byl urychlován nepochybně i činností lidových kazatelů, t. zv. Husových předchůdců, představovaných u nás již v šedesátých letech Janem Milíčem z Kroměříže. Ti užívali k propagaci svých myšlenek českého jazyka, neboť mluvili přímo k lidovým masám. V souvislosti s jejich činností vznikala hojná literatura traktátová. Sám Tomáš ze Štítného není bez Milíče myslitelný.

Za této složité společenské a kulturní situace pozorujeme zvýšený zájem šlechty o kulturní hodnoty. Tento zájem byl nepochybně vyvolán změnami, které nastaly v životě šlechty za vlády Karla IV. Zápas šlechty o moc s městy a s panovníkem trvá, ale změnily se jeho formy; šlechtic, který již nemůže probojovávat své požadavky jako na počátku století se zbraní v ruce, mění se nyní z bojovníka v dvořana a diplomata. Za rostoucí soutěže měst šlechtic opouští bojiště, jeho mravy se zjemňují a rostou jeho nároky na přepych. K nové formě zápasu potřebuje ovšem šlechtic novou ideologickou výzbroj a odtud pramení zvýšený zájem o kulturu a literární vzdělání. Proto měla tak velký význam pro rozvoj šlechtické kultury i nově založená universita (1348), na kterou šlechta posílá své syny, aby si vzděláním proklestili cestu ke kariéře ve správě církevní i státní.

Na rychlý vývoj šlechtické kultury působila i změna mocenského postavení Čech za vlády Karlovy. Praha, která se stala hlavním městem veliké říše, měla styky s celou soudobou Evropou; přitom pochopitelně přejímala z ciziny kulturní podněty a dále je zprostředkovala. I zde měla jistě zvláštní význam universita, jejíž potřeby vyvolaly také rozvoj odborné literatury latinské. Universita však působila i na rozvoj literatury zábavné, neboť s přílivem studentstva zdomácněla u nás studentská (žákovská) poesie.

Studentský živel urychlil i pronikání lidových prvků do písemnictví. Nejen že se uplatnil v procesu zčeštování a zesvětšťování církevního dramatu, ale měl vydatný podíl také na rozšíření znalosti písma, s nímž souvisela zvýšená možnost rozšiřovat literární památky. Tím se zároveň vytvářely předpoklady pro vznik a rozvoj české prózy zábavné i naučné.

Jistě v souvislosti s vysokým učením začínala si všímat česky psané literatury i středověká inteligence. Svědčí o tom na př. věnování Štítného Knih šesterých bývalému rektoru pařížské university Vojtěchovi Raňků z Ježova. I toto snažení vzdělanců směřovalo však k postupnému zlidovění literatury, což je nejlépe patrno z díla Štítného, který se obrací zčásti i k lidovému čtenáři. Vedle snah Štítného je pro tento proces zlidovění vzdělanosti příznačný i pokus Bartoloměje z Chlumce

(mistra Klareta) o vytvoření české odborné terminologie pro celou soudobou vědní soustavu.

V tomto prudkém vývoji začínalo mizet i dřívější přesné rozlišování mezi obsahem literatury psané latinsky a literatury psané česky; literatura psaná latinsky přestává být isolována po námětové stránce od literatury psané česky a vedle toho pozorujeme, že se na pole vymezené dříve literatuře latinské tlačí čeština. Svědčí o tom stejně Jan z Holešova, který na konci století věnoval písni Hospodine, pomiluj ny odborný latinský výklad, jakého se v jeho době dostávalo jen textům latinským, jako pokus Klaretův, jímž byly vytvářeny předpoklady pro vznik a rozvoj naučné literatury psané česky, a zejména průkopnické dílo Tomáše ze Štítného.

Přesto se však zvláštní postavení latiny jako spisovného jazyka vzdělanců stále ještě udržuje a latinsky psaná literatura se u nás rozrůstá podobně jako tvorba česká. Pěstují se tytéž literární druhy jako dříve, ale přistupují k nim i některé útvary nové, jako *autobiografie Karla IV.* nebo *neliturgická duchovní píseň*, vyrůstající z původního prostého útvaru v složitou básnickou skladbu, v níž se k epickému jádru připojují prvky reflexivní. Naučná literatura je představována zejména *dějepisectvím* (Neplach, Beneš Krabice, Pulkava) a hojnou *literaturou odbornou* – theologickou, filosofickou i moralisující – vznikající z přednášek na universitě. – Přímým doprovodem přiostřující se krise feudalismu jsou *náboženská pojednání*, jejichž autoři se snaží řešit nastávající krisi úsilím o reformu církevního života (Matěj z Janova), a *kázání* přinášející kritiku soudobých poměrů. S kazatelstvím souvisel i zájem o t. zv. *exempla*, která jsou již na hranici literatury zábavné. Z této zábavné latinsky psané literatury zvláštní zmínku zasluhuje studentská (žákovská) *lyrika*, která nepochybně působila i na rozvoj světské lyriky psané česky.

V literatuře psané česky představují pokrokovou vrstvu v první řadě drama a básnictví satirické.

Drama se udržovalo po celé století v podobě přísně liturgické, vedle toho však vznikaly i hry přizpůsobující se užíváním národního jazyka laickému obecenstvu, v nichž se uplatňovaly i prvky světské a lidové. Latinské liturgické drama se totiž postupně počešťovalo tím, že se k základním zpívaným latinským textům připojoval český překlad. Takto vzniklé české vložky se během času rozrůstaly a přinášely i nové motivy, pro které nebyl v latinském textu podklad. A právě v takovéto dvojjazyčné hře byl po prvé v naší literatuře zobrazen všední život prostého člověka v středověkém městě. Je to scéna z velikonočního dramatu tradičně nazývaná *Mastičkář* a líčící, jak se tři zbožné ženy na cestě k božímu hrobu zastaví u prodavače mastí, aby nakoupily potřeby pro balsamování Kristova těla. Tato scéna podává pohled na svět jinýma očima, než jakýma se naň dívala literatura šlechtická, zde máme pohled očima člověka, který dobře zná život lidu městského

a který tento život zobrazuje bez stavovské nadřazenosti, jaká pronikala na př. v Alexandreidě. Scéna zaujme nepochybně i dnešního čtenáře svým humorem. Je to humor nevázaný, místy necudný, jde však opravdu od plic.

Další vývoj staročeského dramatu byl – pokud lze soudit z dochovaných zlomků – rychlý (vedle tradičních her velikonočních vznikaly i hry jiné, na př. *k svátku Božího těla* a snad i *vánoční*), ale drama bylo vázáno tradičními zvyklostmi daleko více než epika a lyrika. Právě tím, že jistá oficiálnost středověkému dramatu vždycky zůstala a že se hry poutaly k určitým svátkům, jejich forma do jisté míry ustrnula. V pozdějším vývoji pozorujeme, že mizí nebo aspoň se omezuje parodistická složka a bujnost her, která byla tak příznačná pro Mastičkáře (v mladších hrách mastičkářská scéna bývá docela krotká nebo úplně mizí), ale zůstává základní protiklad složek českých a latinských jakožto nositelek části oficiální a laické, náboženské a světské.

Přes svůj do jisté míry oficiální ráz nestálo však drama stranou vývojového proudu literatury snažící se odpovídat na otázky, které byly ve své době palčivé, a tak i do něho proniká kritika soudobé společnosti. Je to vidět na př. ze scény ve hře *O Kristovu zmrtvýchvstání*, v níž se představují ďáblové odvlékající hříšné duše do pekel.

Tato scéna připomíná některá místa ze satir zapsaných v t. řeč. Hradeckém rukopise (sedm satir *o konšelích a řemeslnících* a *Desatero kázanie božie*); ty jsou nejprogresivnějším dílem naší veršované literatury předhusitské doby, neboť odhalují narůstající společenské rozpory v druhé polovině 14. století a jejich skladatel se dívá na společnost zdola, lidovýma očima. Položením děje do lidového prostředí pokračují satiry ve vývojovém proudu předznačeném Dalimilovou kronikou a započatém Mastičkářem; ve srovnání s Mastičkářem nemají sice tak dravého humoru, navíc však mají útočnost, která Mastičkáři chybí. Tím, že jsou satiry položeny do lidového prostředí (městského a venkovského), vyznívají útočně a znamenají rozhodný krok kupředu proti literatuře z počátku století, která se pohybovala zpravidla na poli náboženském nebo šlechtickém a netajila se nechutí k nižším vrstvám (Alexandreida); tím, že kritisují soudobou společnost s hlediska pokrokové společenské vrstvy, jsou protějškem činnosti t. zv. Husových předchůdců[2].

Z ostatních satir předhusitské doby zaujme dnešního čtenáře dialogická skladba *Podkoní a žák* (vzniklá okolo r. 1398) sytým vylíčením prostředí staročeské krčmy i obou hádajících se chudáků, kteří vynášejí přednosti svého stavu, ale při tom sebechválou bezděky odhalují svou vlastní bídu. Na rozdíl od satir zapsaných v Hradeckém rukopise postrádá však tato skladba útočné společenské kritiky; jde o báseň určenou především k pobavení. Ale i tak má svůj význam pro vývoj literatury k lidovosti, neboť líčí lidové prostředí.

[2]) Ukázky z Husových předchůdců budou pojaty do druhého dílu našeho Výboru, věnovaného literatuře doby husitské.

V epické poesii se dá sledovat dvojí vývojová linie především v *legendě*, kde vedle skladeb o cizích světcích (Jiří, Markéta, Dorota) nacházíme i legendy o světcích domácích (Prokop, Anežka) a vedle legend, jež se pohybují v oblasti denního života a dotýkají se některých soudobých problémů (legenda o sv. Prokopu), máme dochovány i skladby výlučné, jejichž problematika je abstraktní a vzdálená palčivým otázkám soudobého života (legenda o sv. Kateřině).

Legenda o sv. Prokopu je zajímavá především proto, že je v ní náboženská látka zaktuálněna, neboť její skladatel se zabývá soudobou domácí problematikou (slovanskou bohoslužbou, znovu oživovanou v Karlově době, a česko-německým antagonismem živeným sociálními rozpory v městech, kde proti hrstce německých patriciů stála masa městské chudiny české). Tím ztrácí tato legenda charakter tradičně náboženský a přechází ve vypravování rázu kronikářského a do jisté míry útočného. Charakteristický je i postoj k hlavní postavě; Prokop není líčen jako heroj a kromě toho je vykreslen jako člověk blízký svým životem lidu (i když je to v rozporu s historickou pravdou: Prokop byl patrně původu šlechtického), a také zázraky, jež jsou v legendě líčeny, jsou spjaty s každodenním všedním děním. To se projevuje ovšem i v jazyku, který je střízlivý, blíží se hovorovému jazyku všedního dne.

Na opačném pólu naší veršované epiky stojí *legenda o sv. Kateřině*, jež představuje nejsmělejší pokus o exklusivní náboženskou epiku ve 14. století. Legenda ta je dílo neobyčejně náročné už proto, že se v ní stal východiskem vášnivého dramatického děje subtilní věroučný problém (srov. Kateřininu disputaci s pohanskými učenci). Tato filosofická náročnost nejnápadněji ukazuje, že šlo o skladbu výlučnou, ale na druhé straně je dokladem toho, že soudobý básnický jazyk český stačil na vyjádření jemností scholastické filosofie. Celá báseň je založena na spojování protilehlých prvků, je dílem spojujícím největší protiklady v novou jednotu: smrt s věčným posmrtným životem, utrpení s věčnou posmrtnou slastí, askesi s erotikou, ošklivost zmučeného těla s krásou symbolu (známé místo o symbolických barvách, které se objeví na zmučeném těle světice).

Rozbor formálních zvláštností legendy ukazuje, že její autor byl těsně spjat s básnickou tradicí, ale že mu byl naprosto cizí sklon k lapidárnosti, tak charakteristický pro epiku z počátku století; usiloval o vypravování ozdobné a těžil z prostředků, které vypracovalo básnictví lyrické. Zvláštní péči věnoval zvukové stránce básně. Eufonická stavba legendy je velmi jemná, autor si libuje na př. v smělých rýmech (nejednou nacházíme v rýmech slova vzácná nebo dokonce jinde v staré češtině nedoložená, takže se zdá, že někdy šlo básníkovi o tvoření nových slov jen pro rým). Všechny jazykové prostředky, jichž je v básni užito, směřují k tomu, aby byla co nejvíce zdůrazněna slavnostnost skladby.

V epice světské přibývají překlady a zpracování rytířských románů německých (*Vévoda Arnošt*, *Velká a Malá Růžová zahrada*) a látek artušovských, přejatých rovněž z německého literárního prostředí (*Tristram*, *Tandariáš*). Tato rytířská

epika však nemá velké umělecké ceny a často klesá na úroveň líbivé literatury konvenční.

Zesilování uměleckých zřetelů v naší literatuře druhé poloviny 14. století je patrné i z toho, že se některé náměty zpracovávají častěji (zejména *umučení Kristovo*, o němž máme jednak dvě básně epické, jednak veršované kázání a konečně i skladbu dialogickou). Dále je vidět, že se básnictví nespokojuje prostým vyprávěním děje, ale připojuje i složky rozjímavé a lyrisující. Tyto složky nabývají někdy nad složkami epickými úplné převahy, takže vznikají skladby lyricko-epické (zpracovávající látky souvisící s *Kristovým umučením* a *bolestmi Panny Marie*) nebo se látka epická podává ve formě lyrické písně (*píseň o sv. Dorotě*).

Na druhé straně se objevuje stále více skladeb didaktických, jež přispívají k námětovému obohacení poesie (Kato, Ezopovy bajky). K těmto skladbám se druží rozsáhlá *Nová rada* od Smila Flašky z Pardubic, vzniklá asi v posledním desítiletí 14. století; ta však stojí na posici konservativní, ba reakční, neboť vyslovuje názor bohatého šlechtice na uspořádání státu a tím hájí dávno přežitý politický ideál.

V druhé polovině 14. století se rozvíjí i písňová lyrika česká, duchovní i světská. Protože jde o památky krátké a dochované většinou v pozdních opisech, nelze bezpečně říci, zda jsou starší písně náboženské (jichž přibývá koncem 14. a počátkem 15. století a jež souvisí nepochybně s neliturgickou písní latinskou) nebo písně světské, především milostné. S hlediska literárního vývoje jsou však obě tato křídla stejně důležitá, ovšem každé z jiného důvodu; náboženská píseň je významná proto, že připravuje půdu poesii husitské doby, zatím co píseň světská dobývá česky psané literatuře novou oblast a pomáhá jí tak obsáhnout všechny životní polohy. Dochované světské písně z této doby mají většinou ráz milostné lyriky rytířské a byly určeny aspoň zčásti pro obecenstvo šlechtické; k jejich rozvoji však přispělo nejvíce soudobé studentstvo pražského vysokého učení.

Oblíbeným prostředkem staročeské lyriky byla symbolika a alegorie. Záliba v bohaté metaforice je vůbec příznačná pro druhou polovinu 14. století a začátek 15. století. Naproti tomu v přírodním líčení staročeská lyrika záliby nemá; je to ovšem pochopitelné s hlediska 14. století, které se snažilo zachycovat jen jevy neměnné a nikoli individuální.

Vzdělané vrstvy (zvláště universitní studenti) pěstovaly lyriku jazykem latinským. U této poesie je ovšem těžko říci, co bylo vytvořeno českými studenty pro potřebu českého publika a co bylo původu cizího, rozhodně tíže než při latinské próze, která se k českému prostředí hlásila namnoze již thematikou. Vznikaly také (podobně jako v jiných národních literaturách) písně makaronské, t. j. takové, které mísily latinu s češtinou a tím vzbuzovaly komický účinek. Nejznámější z nich začíná slovy *Detrimentum patior* a je zajímavá i tím, že se v ní ozývají motivy běžné české milostné lyriky, což ukazuje, že česká lyrika byla v studentském prostředí dobře známa.

Vedle skladeb žákovských určených soudobým vzdělancům máme i doklady

písně lidové (srov. na př. úryvky písně v Mastičkáři nebo české písně, jež zpívá před svým obrácením Magdalena ve *Hře veselé Magdaleny*) a od konce století se množí i doklady písně útočné připravující satirickou a polemickou píseň husitské doby.

Nejvýznamnější pro další vývoj naší literatury byl však vznik a rozvoj prózy, v níž se vyhrocuje na jedné straně próza beletristická a na druhé straně próza zaměřená k cílům poučným (naučná a nábožensky vzdělavatelná). V této naučné próze se projevuje nejvýrazněji z celé literární produkce snaha o zpřístupnění nejvyšších soudobých kulturních statků.

Existenci prózy musíme předpokládat sice již v dřívějších dobách, tehdy však byla omezena patrně jen na úkoly praktické (překlady úryvků bible, kázání, právnické formule), t. j. nekladla si cíle být prózou zábavnou. Dokladem jsou *knihy právní (Kniha rožmberská)* a *překlady žaltáře* a *evangeliářů*. K rozvoji prózy a k jejímu rozšíření na nové oblasti mohlo však dojít nepochybně teprve tehdy, když jako prostředek rozšiřování literárního díla nabývalo většího významu písmo. Próza se pak uplatňuje nejprve v epice, ve vypravováních s náměty duchovními (kde nastupuje postupně na místo básnické legendy), velmi záhy se však stává výrazovým prostředkem veškeré epiky, jak je patrno jednak v zpracování námětů apokryfních, jednak v dílech s náměty světskými (*kronika Trojánská, povídka o Alexandrovi, Bruncvík, Štilfríd*). Některá z těchto vyprávění se stávají později oblíbenou lidovou četbou a zčásti pronikají do ústního lidového podání. Tuto prózu doplňuje rozsáhlá *próza kronikářská* a *překlady cestopisů*.

Vznik prózy byl podmíněn změnou nazírání na literární dílo a změněným způsobem jeho vnímání. Krásná próza nepředpokládá již hlasitý přednes do té míry jako verš, nýbrž počítá ve zvýšené míře se čtenářem, který čte tiše, „pro sebe", jako čtenář dnešní. K tomuto novému pojetí literatury byly dány v Karlově době objektivní podmínky rostoucí vzdělaností, s níž přibývalo publika, které si zvykalo vnímat literární dílo jinak, než jak tomu bylo v první polovině 14. století.

Vedle prózy psané česky sloužila českému publiku i část prózy psané latinsky, rozdíl byl však v tom, že próza psaná česky se obracela k celé rozloze českého publika, kdežto próza psaná latinsky (nemyslíme-li na její čtenářstvo jiné národnosti než české) pouze ke vzdělanstvu. To se obráží zřetelně i v námětech po té stránce, že díla psaná česky zpřístupňovala zpravidla prostšímu českému člověku cizí látky, kdežto díla latinská řešila nejednou žhavé domácí problémy; tak vzniká zvláštní jev, že latinská prozaická díla mají víc aktuální souvislosti se soudobým českým životem než díla psaná česky.

Pro naši ranou beletristickou prózu je především charakteristické úsilí o přesné zachycení obsahu. Přes tuto snahu nelze však říci, že by této próze nezáleželo na vybroušené formě nebo že by ji ignorovala. I v naší rané próze nacházíme formální prostředky oblíbené v soudobé tvorbě latinské, která bývala rané české próze předlohou a vzorem.

Zejména je patrná snaha o symetrickou stavbu větnou a gramatický paralelismus ve větné výstavbě. Důsledkem této tendence bývá pak gramatický rým, který na některých místech nápadně vystupuje už v obou základních dílech staročeské rané prózy, v *Passionálu* a v *Životě Krista Pána*. Tyto rýmy mají hlavně funkci podtrhovat gramatický paralelismus, ale zároveň těsněji spínají větný celek, neboť naznačují, že rýmovaný úsek patří k úseku předcházejícímu. Zdá se však, že rým měl i funkci čistě eufonickou; byl snad jakýmsi ústupkem vkusu doby, která ještě verš z epiky rázněji nevytlačovala a v které nápadné zvukové ochuzení literárního díla nebylo žádoucí. Lze též předpokládat, že v době, kdy stál verš vedle prózy, byly i v naší literatuře přepracovávány starší veršované skladby na skladby prozaické (jako tomu bylo na př. v literatuře francouzské nebo německé), ale nedá se říci, že rýmy, které se v staročeské próze vyskytují, jsou vždycky stopou po původní formě veršové. Nicméně se zdá, že vznikaly útvary přechodné, které mísily typické prvky veršové formy s prvky prozaickými.

Rozvoj rané prózy byl v naší literatuře velmi rychlý a již nejstarší památky jsou tak dobře stylisticky zvládnuty, že toto zvládnutí nelze vyložit jen tradicí poesie. Musíme proto předpokládat, že byl jazyk prózy vypracován již dříve v útvarech nebeletristických, ale že po takových slovesných tvarech nemáme v písemnictví stop. Snad působila tradice českých kázání, k nimž se zdají poukazovat i řečnické prostředky (anaforické opakování, exklamace, enumerace a pod.), vystupující velmi nápadně na př. v *Životech sv. Otců*, ale vedle vlivu kazatelství nebyla bez významu ani tradice právnického jazyka vypracovaného při soudních líčeních.

Při prudkém vývoji staročeské prózy a při velikých úkolech, které si kladla, spisovná čeština pochopitelně všem novým úkolům vždycky nestačila. Tak pozorujeme na př. některé latinismy v syntaxi a u některých památek i neústrojné neologismy v slovníku (*legenda o sv. Jeronymovi*). Na těchto prvcích však můžeme zároveň pozorovat úsilí vyrovnat se s vrcholky soudobé vzdělanosti, úsilí svědčící o sebevědomí českého živlu, s nímž souvisel i odvážný a na svou dobu neobvyklý pokus o normalisaci a částečné vytvoření české terminologie všech vědních oborů pěstovaných na artistické fakultě, slovnikářské dílo Bartoloměje z Chlumce.

Spolu s rozvojem zábavné prózy začíná se oddělovat od literatury zábavné literatura odborná a v souvislosti s tím pozorujeme podobný proces, jaký jsme pozorovali v šedesátých letech ve veršované epice, totiž směřování části produkce k výlučnosti a k formalismu. Toto úsilí o vytvoření exklusivní česky psané beletrie dosahuje vrcholu ve skladbě zvané tradičně *Tkadleček*. Nauková literatura, dříve pěstovaná výlučně latinsky, byla do češtiny uváděna zčásti již v době Karlově. Nejprve šlo ovšem o díla, která měla podporovat propagační Karlovy snahy a která patřila vlastně na pomezí epiky a historie (*Vlastní životopis Karla IV.*, *Pulkavova Kronika*), ke konci století však vzniká i česká literatura rozjímavá, nábožensky vzdělavatelná (*Ráj duše*). Tato rozjímavá literatura přejímá postupně okruh, který byl dříve vyhrazen jen literatuře psané latinsky, a tím přispívá k zlidovění nejvyšších soudobých kulturních statků, neboť je podává jazykem lidu srozumitelným. Tento vývoj nábožensky vzdělavatelské prózy dovršuje *Tomáš ze Štítného*.

Neznámý autor Tkadlečka (z prvého desítiletí 15. stol.) se staví po bok Štítnému

hloubkou svého vzdělání a tím, že svou učenost uplatňuje v literárním díle psaném česky (tedy jazykem srozumitelným lidu), takže prolamuje thematický předěl mezi prózou latinskou a českou, jinak však stojí k dílu Štítného v protikladu. Je to dáno už jeho východiskem. Zatím co Štítný počítá s lidovým publikem, neznámý autor Tkadlečka zřejmě počítá se čtenářem, jemuž se dostalo vysokého vzdělání; prostšímu čtenáři by jeho skladba – jež je jakousi prozaickou obdobou legendy o sv. Kateřině – byla nesrozumitelná. Přitom je však pro neznámého autora Tkadlečka charakteristické, že svou učenost nedává do služeb theologie, ale naopak se snaží aplikovat svou znalost scholastické filosofie na světské thema; v tom je nutno vidět přínos této skladby[3]. Po stránce jazykové je práce dokladem veliké kultury. Autor s úspěchem využívá slohových prostředků vyspělé latinské beletrie, při čemž často využívá též prostředků vypracovaných v milostné poesii (to ovšem bylo dáno již thematem).

Jestliže Tkadleček je dokladem schopnosti naší literatury ze sklonku předhusitské doby zvládnout nejtěžší úkoly umělecké, dokladem toho, že se naše literatura dovedla úspěšně vyrovnat i s nejtěžšími úkoly prózy odborné, je dílo Štítného (zemřel v letech 1401 až 1409). Autor Tkadlečka stejně jako Štítný ukazuje pronikání prvků nejvyšší soudobé vzdělanosti do národního jazyka, Štítný jde však vývojově dále, jeho dílo, v němž se pokusil vyjádřit lidu srozumitelným jazykem scholastickou filosofii a tím zpřístupnit člověku latiny neznalému vrcholky soudobé kultury, je výrazem touhy lidových mas po vzdělání.

Štítný vzal na sebe těžký úkol, ale zvládl jej skvěle. Jistě proto, že se mohl opřít o výsledky dosavadního vývoje kazatelství a prózy beletristické i odborné, ale jistě také proto, že byl velikým znalcem jazyka i umělcem slova. Není sporu o to, že Štítný je naším nejlepším stylistou starší doby. Jeho styl směřuje – jak to bylo dáno jeho úkolem – více k přesnosti než k ozdobnosti. Je to sloh intelektuální a tuto intelektuálnost Štítný ještě podtrhuje citáty z bible i ze středověkých autorit. Přesto, že sloh Štítného směřuje k přesnosti výrazové a je spíš rozumový než citový, není Štítnému cizí smysl pro jazykovou krásu; forma mu nebyla věcí vedlejší a lhostejnou, naopak shledával v kráse světa projev boží moudrosti. Proto nacházíme v jeho jazyku stopy po tom, že chtěl s latinskou literaturou soutěžit nejen pokud jde o výrazovou přesnost, ale i pokud jde o výrazovou krásu. Štítný však při své spisovatelské činnosti myslí na lid, a proto – jako protiváhy této učené a učenecké složky – užívá často lidových přísloví, úsloví a pod.

Štítný sám o sobě napsal, že by ho nebylo bývalo bez „ohňových" slov Milíčových. Tím vystihl i charakteristický ráz svého slohu, totiž jeho řečnické prvky. Nejen že volí často pro celé dílo formu řeči (Řeči besední), ale řečnické prvky pronikají i do jeho traktátů (úvah). Štítný stále předpokládá publikum; má snahu

[3]) Námětem Tkadlečka je hádka mezi spisovatelem („Tkadlečkem") a zosobněným Neštěstím, kterému si spisovatel stěžuje na nevěru milé. – Z námětu ovšem nelze vyvozovat, že jde o skutečný básníkův prožitek, tím méně lze mluviti o Tkadlečkovi jako o jméně spisovatele a dedukovat ze spisu jeho osobnost.

být stále v co nejtěsnějším styku se čtenářem, snahu, která jistě souvisí s českými kázáními, jež mu byla aspoň zčásti vzorem. Tímto zaměřením na přímou řeč připravuje Štítný prózu doby husitské. V podstatě se však obrací ke čtenáři individuálnímu nebo k malému kroužku; původně psal pro své děti, pak pomýšlel hlavně na drobnou venkovskou šlechtu, která měla zprostředkovat jeho myšlenky své čeledi. Proto nesměřuje také k abstraktnímu uvažování, nýbrž k životní praxi.

Štítný a neznámý autor Tkadlečka jsou dva vrcholy české prózy z období vyzrálého feudalismu a představují i dva její póly, pól zaměřený k lidu a pól usilující o dílo exklusivní. Tak v sobě ztělesňují vlastně rozpor typický pro celé naše literární snažení v druhé polovině 14. století. V dalším vývoji české prózy typ exklusivní však odumírá, kdežto typ představovaný Štítným se vyvíjí dále v husitství a pokračuje v t. zv. národním humanismu.

OBECNÉ ZÁSADY EDIČNÍ A POUČENÍ O STARÉM JAZYCE ČESKÉM

Tento výklad sleduje dvojí cíl: jednak chce objasnit ediční zásady, podle nichž Výbor postupuje při úpravě textů, jednak chce usnadnit čtenáři porozumění ukázkám tím, že vykládá jazykové jevy staré češtiny pravidelně se objevující a stále se opakující, které vysvětlovat v jazykových a věcných vysvětlivkách u jednotlivých ukázek by znamenalo nehospodárné opakování.

OBECNÉ ZÁSADY EDIČNÍ

1. První svazek Výboru z české literatury podává obraz našeho literárního vývoje od jeho počátků do konce 14. století. Je to období velmi rozsáhlé, a proto jsou zde značně obtížné problémy ediční, způsobené jak starým jazykem samým a různorodým rukopisným podáním památek, tak snahou, abychom nekladli čtenáři nadbytečně mnoho překážek.

2. Žádné dílo z oné doby není po jazykové stránce dnešnímu čtenáři bez potíží srozumitelné, a to proto, že jazyk prošel v průběhu staletí značnými změnami. I když si čeština zachovala svůj celkový ráz gramatické stavby, přece některé složky této stavby, a to v oblasti skladby, tvarosloví, tvoření slov, a zejména hláskosloví, v různém stupni se měnily a pozvolným změnám podléhají stále. Tím více se měnila slovní zásoba jazyka; ta se postupem doby dotvářela a přetvářela v těsnější souvislosti, než je tomu u gramatické stavby, s vývojem naší společnosti a v souvislosti s náročnějšími požadavky kladenými na jazyk a styl literárních projevů.

3. Při vydávání starých památek se objevují zvláštní ediční potíže tehdy, když se památka nezachovala v původním rukopise, ale – jak tomu zpravidla bývá – jen v pozdějším opise nebo i v několika opisech z různé doby; od doby jejího vzniku do chvíle, kdy byly pořízeny její opisy, které máme k disposici, uplynula zpravidla značná doba, během níž došlo v jednotlivostech gramatické i hláskové stavby a lexikálního složení češtiny ke změnám. Opisovači někdy již ani dobře nerozuměli některým slovům svých starších předloh a různě si text upravovali a někdy i komolili, anebo se dopouštěli různých chyb jen z nedbalosti. Proto správně vydat text každé památky je značně obtížné; tuto práci umožňuje přísná textová kritika.

V našem Výboru jsou tyto potíže, vyskytující se při každé ediční práci, znásobeny ještě tím, že jde o výbor z památek velmi různorodých, které vznikaly v průběhu půldruhého století a které jsou zachovány v opisech z různých dob.

Mechanické přetištění zachovaných opisů, i kdyby byly vybrány nejlepší – ty nemusí být vždycky nejstarší –, by nutně mělo za následek, že by byl po jazykové stránce Výbor značně pestrý, nejednotný a skreskoval by obraz jazyka i stylu příslušného období. Proto byla při ediční úpravě textu tohoto svazku zvolena zásada, aby vybrané ukázky podávaly také, pokud je to možné, obraz jednotlivých vývojových stupňů jazyka od konce 13. století do konce 14. století, ale aby přitom nestíraly zásadní charakter základního rukopisného dochování každé jednotlivé památky, které je vzato za podklad vydání. Dále je třeba stále mít na mysli to, že ve Výboru se vydávají ukázky památek, nikoli ukázky rukopisných zápisů.

4. Lexikální charakter vybraných ukázek zůstal při provádění této zásady naprosto nedotčen. Je však samozřejmé, že bylo-li v jednotlivých případech nutno opravovat zkomolené čtení rukopisu vzatého za základ, přihlíželo se přitom na podkladě čtení jiných rukopisů i k stáří památky a volilo se takové čtení po stránce lexikální, které tomuto stáří odpovídá; každá taková oprava porušeného textu je však zachycena v edičních poznámkách příslušné ukázky. – Pokud jde o gramatickou stránku ukázek, jak tvaroslovnou, tak zvláště syntaktickou, edice do jazyka nezasahuje, ovšem mimo ty případy, kdy rukopisné podání je zřetelně chybné nebo kdy opisovač provedenou tvaroslovnou změnou staršího znění zřejmě porušil charakteristický rys památky (rým a pod.); v těchto případech byla jednotlivá místa opravována podle zásad textové kritiky a opravy jsou rovněž zachyceny v edičních poznámkách. – Pro jevy hláskoslovné, v nichž je v tomto období nejvíce problémů, nejvíce možností sporného řešení a nejvíce příležitosti zpřesnit obraz jazyka příslušné doby, byla v rámci obecné zásady ediční úpravy textu stanovena tato zásada: po hláskoslovné stránce se nezasahuje do textu ukázek tehdy, jestliže je v konkretním jevu dochovaný rukopis ukázky ustálen; jestliže kolísá, staví se naše vydání na stanovisko stáří památky samé, nikoli jejího dochovaného rukopisu; ponechává se kolísání v těch případech, kdy kolísání bylo znakem jazyka doby vzniku památky, odstraňuje se kolísání, které není charakteristické pro to období vývoje jazyka, kdy památka vznikla.

5. Ukázky jsou otištěny v přepise (transkripci); to znamená, že staročeská grafika (spřežkový pravopis) je podle obecně uznávaných pravidel přepisu nahrazen systémem diakritickým (užívajícím háčků a čárek), v češtině již dříve obvyklým.

POUČENÍ O HLÁSKÁCH STARÉ ČEŠTINY A O ZPŮSOBU, JAK JSOU PŘEPISOVÁNY

Jde tu o ty hlavní změny hláskové, které se dály nebo udály v době, kdy vznikaly literární památky v tomto svazku obsažené; bylo jich právě v tomto období mnoho. Upozorňujeme hlavně na to, jak je řešeno kolísání těchto změn projevujících se v rukopisech.

Samohlásky

1. Přehláska *a* v *ě* a *á* v *ie* (dlouhé *ě*), provedená ve 12. století, je v rukopisech památek, z nichž jsou zde podány ukázky, vesměs provedena. Ojedinělé případy nepřehlasovaného *a* nebo *á*, ať už jde o neprovedenou ještě přehlásku nebo o zrušenou přehlásku působením různých vlivů (nářeční zvláštnosti, analogie a pod.), jsou zásadně ponechávány.

2. Přehláska *u* v *i* a *ú* v *í*, provedená ve 14. století, je v rukopisech, z nichž se při vydání památek vycházelo, provedena nejednotně a nedůsledně. Kolísání je způsobeno tím, že jde o poměrně pozdní opisy památek vzniklých před touto přehláskou. U nejstarších textů, kde i rukopisné dochování ukazuje, že v památce samé tato přehláska nebyla nebo se objevovala jen výjimečně, bylo obnovováno staré *u* a *ú* na místech, kde je etymologicky náležité. Týká se to ukázek z prvních dvou období (mimo Spor duše s tělem, dochovaný ve velmi pozdním zápise a z velké části i textově rekonstruovaný). V ostatních ukázkách z pozdější doby (od čtyřicátých let 14. století) je zachováno kolísání mezi *u*, *ú* a *i*, *í* podle rukopisů (opravy jsou provedeny jen tam, kde toho žádá rým). Nepřehlasované *u*, *ú* je označeno *'u*, *'ú*, t. j. označuje se měkkost předchozí souhlásky, ale po souhláskách *č*, *ž*, *š*, *ř*, *j* a *c*, které byly v staré češtině jen měkké, pouze literou *u*, *ú*. Písmeny *u*, *ú* a *'u*, *'ú* je přepisováno i rukopisné psaní *iu* nebo *yu*.

3. Dlouhé *ú* je uprostřed a na konci slov i v těch případech, kde má nová čeština *ou* (staročeská *lúka*, *vedú* proti novočeskému *louka*, *vedou*). Změna *ú* v *ou* spadá převážně až do 15. století.

4. V míře ještě daleko větší, než je tomu u přehlásky *u* v *i*, jsou rukopisy památek ze 14. století nejednotné a rozkolísané v označování dvojhlásky *ě* (v označování t. zv. jotace) v těch případech, kde se postupem doby *ě* měnilo v *e* (t. j. kde jotace klesala), protože tato změna v krátkých slabikách pronikala ponenáhlu a postupně. Proto byla pro krátké slabiky sestavena stupnice, která je také přibližným obrazem postupného vývoje. Není uváděno *ě* (ani *ie*) po *l*, protože se v tomto případě změnilo *ě* v *e* (*ie* v *é*) už bezpečně v době předhistorické. Po všech ostatních souhláskách je *ě* ponecháváno anebo obnovováno jen v památkách nejstarších v nichž je také zachováváno a obnovováno nepřehlasované *u* a *ú* (v prvních dvou obdobích). Dále v ukázkách zhruba z poloviny 14. století se pak zachovává a obnovuje *ě* po sykavkách a po *ř*. Konečně v ukázkách památek ze samého konce 14. století se *ě* nezaznamenává vůbec. Vždy ovšem je podmínkou, že příslušný rukopis tuto tendenci podporuje; proto je *ě* zachováno v ukázkách z Hradeckého rukopisu, z Passionálu a ze Životů svatých Otců.

Podle rozlišování *ě* a *e* v krátkých slabikách se píše spojení *ň* s *e*, v novém českém pravopise psané *ně* (ač tu jde vlastně o spojení *ňe*). Jen v těch textech, kde je v krátkých slabikách zachováváno *ě* všude nebo všude mimo po *j*, je rozlišováno výslovnosti nepochybně odpovídající psaní s původním *e* (na př. *o ňem*, *s koňem*

a pod.) od *ně* s původním *ě* (na př. *na ně* 4. p. množ. č., *koně* 4. p. množ. č., 2. a 4. p. jedn. č., a pod.). Jinak se užívá obvykle dnešního způsobu psaní *ně* a píše se *o něm* a pod. stejně jako *na ně* a pod.

Dlouhé *ie* (*viera, miesto, umiem*) se měnilo v *é* (ztrácelo jotaci) jen po *l* v době předhistorické, jinde se teprve v 15. století úžilo v *í* (*víra, místo, umím*), stejně jako se úžila některá původní *é* (*řéci* > *říci* a pod. v jazyce spisovném, později také *mléko* > *mlíko, stéblo* > *stýblo* a pod. v jazyce obecném). Rukopisy památek ze 14. století mají v největší míře ještě *ie*, to je také při vydávání ponecháváno; bez poznámky je uváděno *ie* ojediněle psané pouhou literou *e*; je však ponecháváno podle rukopisů psaní *í*, protože u něho nelze rozhodnouti, zda jde o staré doklady pro úžení či o vliv výslovnosti pozdějších opisovačů.

Jak se zachovává *ě* a *ie* v jednotlivé památce, je vždy označeno v ediční poznámce.

Místo původního *é* v některých slovech jako *řéci, dřéve, posélati* a pod. píší se také varianty *řieci, dřieve, posielati* a pod. a rukopisy zde značně kolísají. Lze těžko rozhodnouti, zda se zde vyslovovalo již *í* či skutečně *ie*. Při ediční úpravě stavíme se na stanovisko starobylosti památky a přihlížíme přitom k charakteru rukopisu. U nejstarších památek zachováváme a obnovujeme původní náležité *é* (*dřéve, řéci, posélati*), má-li rukopis *é* v naprosté většině; ponecháváme kolísání, kolísá-li rukopis zřetelně; jednotně píšeme *ie* v textech z konce 14. století, když rukopis má v těchto případech *é* jen ojediněle.

U 3. os. jedn. č. *vecě* n. *vece* (s pokleslou jotací po *c*), které se jedině užívá u slovesa *večěti*, nerekonstruujeme etymologicky náležitou podobu *věčě*, protože *vecě* je stará podoba vzniklá před poklesem jotace (v rukopisech, s nimiž jsme pracovali, se podoba *věčě* ani nevyskytuje).

Vedle *zjěvenie*, po př. s pokleslou jotací *zjevenie* (rkp. *zgyewenye, zgewenye*) necháváme psaní *zěvenie* (rkp. *zyewenye*), protože jde o starou variantu, jistě ne pouze grafickou.

5. Ve 14. století podlehlo změně dlouhé *ó* v dvojhlásku *uo*. Zatím co na počátku 14. století ještě v jazyce dlouhé *ó* (*bóh*) převládalo a jen zcela ojediněle se měnilo v dvojhlásku *uo* (*buoh*), v druhé polovině 14. století je *uo* častější. V některých případech se objevuje *uo* také místo *o* krátkého (*buoha, buožĭ*). V nejstarších památkách (z prvních dvou období) necháváme *ó* a bez poznámky otiskujeme tam, kde jen pozdní rukopis píše *uo*, v ostatních necháváme kolísání mezi *ó* a *uo* i mezi *o* a *uo* (*uo* se zjednodušilo v dlouhé *ú*, psané *ů* mnohem později).

6. Objevují-li se ojediněle v rukopisech počátky přehlásky téžeslabičného *aj* v *ej* a je-li již psáno *vejce, nej-* a pod. místo ještě očekávaného *vajce, naj-* (tato přehláska spadá převážně až do 16. století), necháváme kolísání podle rukopisu.

7. Předložka *v* se před retnou souhláskou (*b, p, m, v*) následujícího slova často, ne však zcela pravidelně, měnila v *u* (*u městě, u Prazě*). Tato změna je zachycena v našich ukázkách jen v těch případech, kde ji jasně dosvědčuje nesporná

grafika rukopisu, který byl vzat za základ; nezavádí se, není-li provedena nebo je-li grafika rukopisu sporná.

8. Slabikotvorné *r* a *l* (*srp*, *vlk*) bývá v některých starých rukopisech provázeno průvodní samohláskou *i* nebo *u*, která stojí před ním nebo za ním (typ *vilk*, *vlik*, *Vultava*, *Vlutava*, *sirp*, *srip*; na př. *mylczyety* Mast. v. 41, t. j. *milčěti* m. *mlčěti*, *byrzo* Pil. v. 87, t. j. *birzo* m. *brzo* a pod.). V předpisu nejsou tu průvodní samohlásky v těchto případech zaznamenány; pokud se v rukopisech objevují, je na ně obecně upozorněno v úvodu k ediční poznámce.

9. V rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek se stará čeština lišila od češtiny soudobé, ale rukopisy délku zpravidla ještě neoznačují. Mechanicky přenášet dnešní spisovnou výslovnost do starého jazyka není vhodné. Proto se opíráme o dnešní znalosti staročeské kvantity, ač jsou dosud stále neúplné, a označujeme ji jednotně pro celý svazek bez zřetele k možným vývojovým stupňům, ale se zřetelem k nesporným rozdílům staré češtiny od dnešní češtiny spisovné (na př. *mílo*, *tíše*, *milostívě* a pod.).

Po neslabičné předložce se někdy dloužila počáteční samohláska následujícího slova (*k ápoštolóm*, *v óhni* nebo *v uohni* a pod.). Délku v těchto případech označujeme jen tehdy, je-li v rukopise památky vyznačena (zdvojením znaku samohlásky, diakritickým znaménkem a pod.). Samozřejmě ponecháváme v těchto případech dvojhlásku *uo* tam, kde je skutečně v rukopise.

Souhlásky

10. Do písemného označování souhlásek zasáhla nejvíce asimilace (spodobování) souhlásek ve skupinách párových znělých a neznělých souhlásek. Ve výslovnosti je taková skupina celá znělá nebo celá neznělá zpravidla podle poslední souhlásky ve skupině (*hladký* vysl. *hlatký*, *leckdo* vysl. *ledzgdo*, *pod kamenem* vysl. *potkamenem* a pod.). Asimilovaná výslovnost pronikla v některých rukopisech i do psaní takových skupin.

Kde je takové psaní dnes neobvyklé a kde by zachovávání grafického způsobu písařova ztížilo čtení textu, píšeme způsobem dnes obvyklým, na př. *kdež* (psáno *gdes* Seslání sv. Ducha v. 9); kde však neasimilované psaní bylo v starých památkách pravidelné nebo většinové (na př. *čbán*, v nové češtině *džbán*), necháváme starý způsob psaní; takových případů je ovšem velmi málo.

Největší potíže působí vždy kolísavé psaní *s* a *z* na začátku slov, nejednotné a neustálené vlivem spodoby pronikající do písma. Snažíme se zde nerušit tradiční způsob psaní při vydávání staročeských textů a obvyklý v staročeských slovnících. Tím přihlížíme především k původu, ale přitom máme zřetel i na pozdější vývoj grafiky. V sporných případech se snažíme zachovat jednotný způsob psaní v celém svazku. Tyto úpravy nejsou ovšem podrobně zaznamenávány v edičních poznámkách (upravujeme na př. kolísající psaní *sbožie* a *zbožie* na etymologicky

správné *sbožie*), a to tím spíše, že ve většině rukopisů se hlásky *s* a *z* z velké části píší stejnými znaky (na př. *wlaſt* a *wlazt*). V legendě o Pilátovi na př. *z* je psáno vždy *z* (*hroznu*, v. 79 – *hroznú*), *s* je psáno většinou *zz* (na př. *iezzt*, v. 7 – *jest*, *zzie*, v. 7 – *sě*), ale někdy *z* (*iezt*, v. 7 – *jest*); nelze pak rozhodnout, jakou hlásku označuje písmeno *z* ve slově *ztrawy* (v. 80); a pod. i jinde.

U předložky a předpony *ot* (časem změněné v *od* vlivem výslovnosti před znělou souhláskou, a to stejně u předložek i předpon) vycházíme ze stavu rukopisného. Důsledně zachováváme rukopisné *od* před samohláskami, i když jinak má rukopis většinou *ot*. U nejstarších památek bez poznámky píšeme *ot* jen v těch případech, kdy se v rukopisech objevuje psaní *od* jen ojediněle. Jestliže tu rukopis ve větší míře kolísá, necháváme kolísání. Kolísání necháváme také u památek pozdějších.

Předpona *vz-* se zjednodušila, zejména před souhláskou v pouhé *z*, a tím tato předpona splynula s předponou *z-* anebo i *s-* vyslovovanou spodobou jako *z*. V mnoha případech nelze však bezpečně rozhodnout, zda *z-* je původní nebo vzniklé z *vz-*. Proto v textech otiskujeme *vz-* jen tam, kde je zcela jasné, když v témž rukopise je totéž slovo většinou psáno s předponou *vz-*. Jinak ponecháváme kolísání rukopisu.

11. Zjednodušené souhláskové skupiny jsou doplňovány bez poznámky, pokud jde o běžné typy zjednodušování, vadící porozumění textu, kde výslovnost v dalším vývoji neměla vliv na pravopis (na př. *mořský* a *mořký*, *otpustkóv* a *otpuskóv* a pod.); objevují-li se v příslušném rukopise nápadnější případy zjednodušování souhláskových skupin, je na to obecně upozorněno v ediční poznámce. V případech, kdy vývoj grafického obrazu slova šel ve shodě s výslovností toho slova, t. j. kde proniklo zjednodušení souhláskových skupin i do písma (*čstný* a *ctný*, *čso* a *co*), nedoplňujeme zpravidla vynechanou hlásku a necháváme kolísání jako typický jev přechodu.

12. Souhlásková skupina *šč* se průběhem 14. století změnila v *šť* (*lučišče*, *puščen* > *lučiště*, *puštěn*, vl. *lučišťe*, *pušťen*). Protože na počátku 14. století převažovalo *šč*, je zachováváno a bez poznámky obnoveno v ukázkách z nejstarších památek, v kterých se důsledně píše *ě* v krátkých slabikách a nepřehlasované *u*, *ú*. Jinak je necháváno kolísání podle rukopisu (*puščen* i *puštěn*).

13. V staré češtině se objevují souhlásky *v* a někdy i *h* před samohláskou na počátku slova (hlásky hiátové a prothetické) ve větší míře, než je obvyklé v dnešní spisovné češtině (*voral* vedle *oral*, *hi* a pod.). Toto psaní rukopisů je zachováváno. Ponecháváme také rukopisné psaní *ofmistr* místo *hofmistr*.

14. Ve značné míře se objevuje v rukopisech odsouvání *j* v případech shodných s dnešní spisovnou češtinou, jako *jmám* (vedle toho je i *mám*), i neshodných, jako *jsem* (vedle toho i *sem* s odsutým *j*); zde ponecháváme psaní rukopisu. Na př. *sú* (*zzu* Seslání sv. Ducha v. 8), *jsú* (*tytoy zzu* t. v. 11), *maję* (*magie* Jid. v. 132), *jměla* (*gmiela* t. v. 244).

15. Nářeční zvláštnosti zápisů jednotlivých památek jsou zachovávány, jsou-li

důsledné v rukopise, který byl vzat za základ. Za výrazný nářeční jev se na př. považuje záměna *c* za *ť*. V Leg. o sv. Kateřině *ſluzyczi* (v. 180), t. j. *slúžici* m. *slúžiti*, v Radě otce synovi *czeleſtnye* (v. 54), t. j. *celestně* m. *tělestně*, *bohaczye* (v. 31), t. j. *bohače* m. *bohatě* (k tomu rým: *na tě*). Jen ojedinělé hláskové jevy nářeční jsou odstraňovány a nahrazovány příslušnými tvary tehdejší spisovné češtiny. V poznámkách je však na to upozorněno a je vždy uvedeno, co se v dané památce za dialektismy považuje.

POUČENÍ O TVAROSLOVÍ STARÉ ČEŠTINY

Při porozumění tvarům staré češtiny působí dnešnímu čtenáři potíž dvě věci. Především to je jiná podoba tvarů způsobená tím, že je v nich zachován starší hláskový stav. Na př. staročeské tvary *vedú, tebú, hlavú* liší se od dnešních tvarů *vedou, tebou, hlavou* jen tím, že v nich není provedena změna *ú* v *ou*. Tvar *v čěsě* je správný 6. p. jedn. č. s náležitou přehláskou *a* v *ě*, v němž se pak koncové *ě* změnilo v *e* (klesáním jotace) a v kmeni byla dodatečně zrušena přehláska vyrovnáním s jinými tvary, kde pro ni nebyly podmínky (*času, časem, časy*). Tvar *paňú* (7. p. jedn. č.) se změnil v *paní* provedením přehlásky *ú* v *í*.

Základní znalost vývoje hláskové soustavy češtiny (k jejímu poznání mají přispět i předchozí výklady) odstraňuje však největší část těchto potíží.

Další potíže, hlubší, působí však to, že některé tvary zanikly nebo byly nahrazovány jinými, a tak se pozdější době staly nesrozumitelnými. Zákonitost těchto změn je daleko složitější než zákonitost hláskoslovného vývoje. Protože od všech čtenářů našeho literárního dědictví nelze vždy požadovat podrobné znalosti historické mluvnice, upozorňujeme na hlavní obecné znaky staročeského tvarosloví. Jde o takové případy, které se v ukázkách často opakují; na ojedinělé jevy se upozorňuje na příslušném místě ve vysvětlivkách jazykových.

1. V skloňování i časování měla stará čestina vedle jednotného a množného čísla také zvláštní tvary čísla dvojného (duálu). U jmen se jich užívalo, jestliže jména označovala předměty vyskytující se v páru, jako na př. tělesné údy a orgány (*koleně, nožě, rameni, oči, uši* a pod.), anebo jestliže se mluvilo o dvojicích (*synoma zemi rozděli*, t. j. svým dvěma synům); v druhém případě bývá nejčastěji jméno s číslovkou *dva* nebo *oba*.

Dvojné číslo mělo v skloňování pro všechny pády tři základní tvary:

muž. 1. a 4. p. *dva dobrá chlapy, oráče, syny, hosti, lokty;*
2. a 6. p. *dvú dobrú chlapú, oráčú* a *oráčí* (přehlas.), *synú, hosťú* a *hostí* (přehlas.), *loktú;*
3. a 7. p. *dvěma dobrýma chlapoma, oráčoma, synoma, hostma, loktoma;*

žen. 1. a 4. p. *dvě dobřiej* n. *dobřie* n. *dobréj rybě, duši, paní, kosti, mateři;*
2. a 6. p. *dvú dobrú rybú, dušú* a *duší* (přehlas.), *paňú* a *paní* (přehlas.), *kosťú* a *kostí* (přehlas.), *mateřú* a *mateří* (přehlas.);
3. a 7. p. *dvěma dobrýma rybama, dušěma, paniema, kostma, mateřma;*

stř. 1. a 4. p. *dvě dobřiej* n. *dobřie* n. *dobréj městě, moři, znamení, rameni, kuřěte*;
2. a 6. p. *dvú dobrú městú, mořú* n. *moří* (přehlas.), *znameňú* a *znamení* (přehlas.), *ramenú, kuřatú*;
3. a 6. p. *dvěma dobrýma městoma, mořema, znameníma, ramenoma, kuřatma.*

Dvojné číslo bylo už ve 14. století ojediněle nahrazováno množným, od konce 15. století nastal jeho značný úpadek, takže zůstaly v jazyce jen ojedinělé zbytky (*ruce, rukou, oči, uši, oba, dva, obou...*).

V časování měla stará čeština v dvojném čísle koncovky v 1. os. *-vě* n. *-va*, v 2. a 3. os. stejnou koncovku *-ta*. Dvojné číslo mělo v přítomném času tyto tvary:

1. os.	*vedevě* n. *vedeva,*	*prosívě* n. *prosíva,*	*kupujevě* n. *kupujeva,*
2. os.	*vedeta,*	*prosíta,*	*kupujeta,*
3. os.	*vedeta,*	*prosíta,*	*kupujeta.*

Podobně v aoristu:

1. os. *vedově* n. *vedova, vedechově* n. *vedechova,*
2. os. *vedesta,*
3. os. *vedesta*

a v imperfektu:

1. os. *vediechově* n. *vediechova,*
2. os. *vediešta,*
3. os. *vediešta.*

V rozkazovacím způsobu mělo dvojné číslo tvary:

1. os.	*prosvě* n. *prosva,*	*veďvě* n. *veďva,*	*kupujvě* n. *kupujva,*
2. os.	*prosta,*	*veďta,*	*kupujta.*

Tak jako zanikaly tvary dvojného čísla u skloňovaných jmen, tak také zanikaly u sloves.

Skloňování

2. V skloňování je třeba upozornit na to, že stará čeština měla daleko více typů (vzorů) než má čeština dnešní. Jednotlivé typy sklonění však nemusily být vázány na gramatický rod jmen. Stejně jako slovo *žena* se skloňovalo slovo *vládyka* (3. p. jedn. č. *vládyče* jako *ženě*, později *vládykovi* podle *chlapovi*). Daleko rozvinutější než dnes bylo skloňování souhláskových kmenů (*kámen, kamene, kameni*; *rámě, ramene, rameni*; *nebe* množ. č. *nebesa, nebes, nebesóm*; *kuře, kuřěte, kuřěti*; *loket, lokte, lokti*; *máti, mateře, mateři*; *dci, dceře, dceři*). Už v staré češtině však docházelo k většímu a většímu rozpadu těchto typů skloňování a převážná část slov přecházela k skloňování kmenů samohláskových. Proto se čtenář setkává vedle sebe s tvary *kameni* i *kamenu* (v 3. p. jedn. č.), *máti* i *máteř* (v 1. p. jedn. č., pak se skloňuje podle *dlaň*), *lokte* i *loktu* (2. p. jedn. č.) atd.

3. Podstatná jména mužského rodu v nejstarší době vývoje spisovného jazyka nerozlišovala životnost a neživotnost. V 4. p. jedn. č. měla všechna mužská podstatná jména stejný tvar, a to shodný s 1. pádem (*vidím chlap, muž,* stejně jako *vidím hrad*). Už v staré češtině se však záhy začalo užívat u životných jmen místo tvaru shodného s 1. pádem tvaru 2. pádu (*vidím chlapa, mužě,* pozd. *muže*) a tím se životná jména odlišila od neživotných. Jiný postup nastal v 1. p. množ. č. Tu původní tvary na *-i* (*chlapi, hradi, čěsi* – s přehláskou *a* v *ě* v kmeni) byly rozštěpeny: u životných jmen zůstaly tvary původní (*chlapi*), u neživotných byl do 1. pádu převzat tvar 4. pádu (*hrady, časy* – tu před *-y* v druhé slabice nemohlo dojít k přehlásce).

4. Z tvarů přídavných jmen je dnešnímu čtenáři staročeských památek méně srozumitelný komparativ (2. stupeň). Staročeský komparativ měl pro mužský rod jednak příponu *-ějí* (*bohatějí, múdřějí, radějí*), jednak *-í*; toto *-í* měkčilo předchozí souhlásku: *chuzí* (k *chudý*), *lepí* (k *lepý*) a před ním se odepínaly některé přípony positivu: *těží* (k *těžký*), *dalí* (k *daleký*), *bliží* (k *blízký*) a pod. Tvary žen. rodu měly příponu *-ši*. Střední rod měl tvary *bohatějše, chuzše* nebo *bohatějie, chúze*. Množ. č. příponu *-še*. Ty se připínaly na místo *-í* muž. rodu: *bohatější, bohatějše, chuzši, chuzše, lepši, lepše, dalši, dalše, blizši (bližši) blizše (bližše)* a pod. Časem tu však nabyly převahy tvary podle skloňování přídavných jmen složených, známé z nové češtiny: *bohatější, další,* po př. s kmenem připodobněným positivu (1. stupni) *chudší* m. *chuzší*.

Časování

V časování došlo v staré češtině k pronikavějším změnám než v skloňování.

5. Na prvním místě je třeba upozornit na starý tvar pro 1. os. jedn. č. přít. času některých sloves. Všechna slovesa mimo *jsem, viem, jiem, jmám, dám* (mimo bezpříznaková) měla původně příponu *-u*: *vedu, nesu, hřebu, peku, pnu, tru, kryju; minu, tisknu; uměju, trp'u; prošu; dělaju, sáželju, tešu, beru, kuju, laju; kupuju* (koncové *-u* po měkké souhlásce měnilo se přehláskou v *-i*: *kryji, uměji, trpi, proši* atd.). V průběhu 14. století pronikala od bezpříznakových sloves do 1. osoby přípona *-m*, a to v těchto typech: k tvarům *znáš, zná, děláš, dělá* dotvořilo se *znám, dělám*, k *umieš, umie* (staženo z *uměješ, uměje*) vytvořilo se *umiem* (pak úžením *umím*), k *sázieš, sázie* (staženo ze *sáželješ, sáželje*) vytvořilo se *sáziem*, k *prosíš, prosí* vytvořilo se *prosím*. Po jistou dobu v 14. století v době přehlásky *u* v *i* objevují se trojí tvary vedle sebe (*uměju* n. přehlasované *uměji* n. *umiem* a pod.), ale novotvary (*umiem* a pod.) zvolna nabývají ke konci 14. století vrchu.

6. Pro 1. os. množ. č. měla stará čeština tři koncovky: *-m, -me* (obou se užívá dosud) a *-my*: *vedem, vedeme* a *vedemy*.

7. Rozkazovací způsob měl v staré češtině v 2. os. jedn. č. příponu *-i* všude mimo po *-j*. Bylo tedy *nesi, vedi, prosi, trpi*, ale *dělaj, sážej* atd. U sloves *píti, bíti krýti* a pod. byl původní tvar rozkazovacího způsobu stažen v *pí, bí, krý*.

8. Podstatně se v soustavě českých slovesných tvarů od dnešní češtiny odlišují jednoduché tvary pro vyjadřování minulého času, aoristu a imperfekta, jichž se užívalo vedle tvaru složeného *(nesl jsem)* s pův. významem perfekta. Aorist (*ved* n. *vedech* vedl jsem) vyjadřoval prostě děj minulý bez jakéhokoli zřetele k jinému ději minulému, děje v minulosti za sebou postupující. Imperfektum (*vediech*), tvořené zpravidla od sloves nedokonavých, vyjadřovalo minulý děj průvodní.

Tvary aoristu byly v staré češtině značně pestré, a to proto, že stará čeština ve svém slovanském základu měla tři nestejně produktivní typy tvoření aoristu (silný a dvojí slabý), z nichž jeden (slabý) zvítězil, ale nevytlačil zbytky ostatních typů. Je třeba rozeznávat i v češtině aorist silný, nemající zvláštní kmenotvornou příponu nebo zvláštní aoristový znak a koncovkami jen nepatrně se lišící od přítomného času, a aorist slabý (dvojího typu), mající aoristový znak *-ch-* nebo *-s-* a tím na první pohled patrný.

Tvary aoristu se tvořily od kmene minulého, t. j. od základu, který získáme, odtrhneme-li od příčestí minulého příponu *-l*: *ved-(l)*, *nes-*, *hřeb-*, *pek-*, *tisk-*, *tře-* (staročes. *tř̌e-*), *kry-*, *minu-*, *rozumě-*, *trpě-*, *prosi-*, *vola-*, *sáze-* (staročes. *sáž̌e-*), *tesa-*, *bra-*, *lá-*, *kupova-*.

Od kmene minulého zavřeného (končícího na souhlásku), tvořil se aorist silný:

jedn. č. *ved*,	dvoj. č. *vedově*,	množ.č. *vedom*,
vede,	*vedeta*,	*vedete*,
vede,	*vedeta*,	*vedu*.

Pozn.: Tvary 2. a 3. os. jedn. č. jsou u všech typů aoristu navzájem shodné. Také v imperfektu mají 2. a 3. os. jedn. č. stejnou podobu.

Podobně aor. *nes*, *nese* ... *nesu*, *pek*, *peče* ... *peku*, *tisk*, *tišče* ... *tisku* a pod.

Protože tento starobylý aorist má mnoho shod tvarových s přítomným časem, a tak se s ním mate, byl nahrazován mladším aoristen slabým (typu druhého):

jedn. č. *vedech*,	dvoj. č. *vedechově*,	množ. č. *vedechom*
vede,	*vedesta*,	*vedeste*,
vede,	*vedesta*,	*vedechu*.

Podobně *nesech*, *tiščech* (tu podle infinitivu přitvořen také aorist *tisknuch*), *hřebech*, *pečech* a pod.

Od minulého kmene otevřeného (končícího na samohlásku) tvoří se jen aorist slabý prvního typu:

jedn. č. *bych*, *dach*,	dvoj. č. *bychově*, *dachově*,	množ. č. *bychom*, *dachom*,
by, *da*,	*bysta*, *dasta*,	*byste*, *daste*,
by, *da*,	*bysta*, *dasta*,	*bychu*, *dachu*.

Podobně *třěch*, *minuch* (analogické *tisknuch*), *rozuměch*, *trpěch*, *prosich*, *volach*, *sáz̆ech*, *brach*, *lách*, *kupovach*.

V koncovkách *-ste*, *-sta* objevuje se často *-š-* místo *-s-* (*vedešta*, *vedešte*), a to míšením aoristových koncovek s koncovkami imperfekta.

Pro 2. a 3. os. jedn. č. existují jen tvary aoristu silného (*vede*, *tišče*, *děla*).

Imperfektum má v staré češtině rovněž značně pestré tvary. Tvary imperfekta jsou tvořeny někde od stejného kmene minulého jako aorist, jinde od kmene présentního, u některých sloves se tvoří tvary imperfekta od obou kmenů.

Základní typy (vzory) slovesné mají pravidlem v imperfektu tyto tvary:

jedn. č. *vediech,*	dvoj. č. *vediechově,*	množ. č. *vediechom,*
vedieše,	*vediešta,*	*vedieště,*
vedieše,	*vediešta,*	*vediechu.*

Podobně: *nesiech* atd., *hřebiech, pečiech, žniech, třiech, kryjiech, miniech, tiskniech, umiech* nebo *umějiech, trpiech, prosiech, dělách* nebo *dělajiech, sáziech, tesách, brách* nebo *beřiech, lajiech, kupovách* atd.

Vedle přípon *-šta* a *-šte* objevují se také míšením s aoristem přípony *-sta* a *-ste.*

Tvary aoristu a imperfekta se koncem 14. století udržovaly už jen v psaném jazyce, mizely z řeči mluvené a vlivem mluvené řeči začaly ustupovat i v jazyce psaném. Byly nahrazovány opisnými tvary (t. zv. perfektem) složenými z minulého příčestí a z tvaru pomocného slovesa býti. Perfektem se v staré češtině původně označoval výsledek minulého děje: *napsal jsem* mám napsáno.

9. Tvary přechodníků měla stará čeština tytéž jako čeština nová, jen tvar mužského rodu jedn. č. *nesa, dělaje* (pův. *dělajě*) byl i pro rod střední. Přechodníkových vazeb se však užívalo daleko hojněji; byly samostatnější (byly připojovány souřadicí spojkou *a* nebo *i: plete sě v to a neuměje,* plete se do toho neznaje to, t. j. aniž to zná, ačkoli tomu nerozumí') a měly volnější vztah k větné stavbě – některých tvarů se záhy užívalo bez příslušné shody, podmět přechodníku se nemusil shodovat s podmětem věty (*vidiech ve sně dievku krev ločúce* ‚viděl jsem ve snu dívku lokající krev, jak loká krev'; tvar přechodníku *ločúce* nemá shody s tvarem *dievku,* podmět přechodníkové vazby „dívka" je jiný než podmět věty „já").

Po tvaroslovné stránce, jak již řečeno dříve, není při úpravě textu do jazyka vybraných ukázek zasahováno, pokud ovšem nejsou v rukopise, který byl vzat za základ, zřejmá nedorozumění nebo písařské chyby. Každá oprava takových míst je uvedena v ediční poznámce.

OBSAH VYSVĚTLIVEK JAZYKOVÝCH I VĚCNÝCH A EDIČNÍCH POZNÁMEK

Vysvětlení neznámých slov, t. j. poučení o lexikální stránce vybraných textů, vysvětlení tvarů, k jejichž porozumění je třeba speciálnějších znalostí historické mluvnice, a nezbytné poučení věcné najde čtenář ve věcných a jazykových vysvětlivkách, připojených hned za každou ukázkou.

Ediční poznámky mají zpravidla dvě části. V úvodu jsou uvedeny rukopisy, v nichž je památka dochována, a rukopis, který byl vzat za základ. Dále je udána potřebná základní literatura a podle potřeby jsou charakterisovány obecnější jazykové znaky rukopisu a způsob přepisu. – Vlastní textově kritické poznámky poučují jednak o provedených opravách v textu proti rukopisu, který byl vzat za základ, jednak o závažných různočteních z jiných rukopisů téže památky. Každá textově kritická poznámka je dvoudílná a oba díly jsou rozděleny hranatou závorkou. Před závorkou je podoba tištěného textu (pokud je tato podoba opřena o jiný rukopis než ten, který byl vzat za základ, je to vyznačeno zkratkou příslušného rukopisu; pokud jde o opravu provedenou v jiné edici nebo navrženou někým jiným než editorem, je uvedena zkratka jména toho, kdo opravu provedl nebo navrhl), za závorkou je to rukopisné čtení (nepřepsané, v původním pravopise), které bylo opraveno (po případě je udán důvod, proč bylo opraveno) nebo je uvedena (v přepise) důležitá věcná varianta jiného rukopisu. Poznámky k překladům z latiny mají jen první úvodní část. – Tyto poznámky ediční jsou až za celou skupinou památek a jsou sestavovány způsobem obvyklým v odborných edicích.

Citace textů biblických a jiných v jednoduchých případech jsou uváděny ve vysvětlivkách jazykových a věcných; v případech složitých, zejména jsou-li citace doprovázeny latinským textem a mají-li tudíž charakter jen odborný, bývají v poznámkách edičních.

I.

Období počátků

PÍSEMNICTVÍ STAROSLOVĚNSKÉ

Počátky staroslověnského písemnictví v našich zemích souvisí s kulturní činností Konstantina a Metoděje, která začala r. 863 jejich příchodem na Velkou Moravu. Tehdy v souvislosti s přijetím křesťanství byly k nám uvedeny i první slovanské knihy. Po zániku Velkomoravské říše v prvním desetiletí 10. století udržovalo se staroslověnské písemnictví v přemyslovských Čechách vedle písemnictví latinského.

Literatura období velkomoravského byla neobyčejně bohatá; vedle překladové literatury náboženské (biblických a bohoslužebných textů, životů svatých) a právnické byly tu také spisy původní, na př. básnické skladby jako *Proglas* (veršovaná předmluva k evangeliu) a spisy historickonáboženské s apologetickým zaměřením (sem patří hlavně *Život Konstantinův* a *Život Metodějův*). Z literatury období přemyslovského jsou nejvýznamnější skladby o českých světcích (*Život sv. Václava*, *Život sv. Ludmily* a *kánon ke cti sv. Václava*). Z latiny byla mimo jiné přeložena do staroslověnštiny Gumpoldova latinská legenda o sv. Václavu (t. zv. *Druhá staroslověnská legenda svatováclavská*), dále *legenda o sv. Vítu*, soubor *homilií Řehoře Velikého* (t. zv. Besědy), různé modlitby a jiné.

Staroslověnské písemnictví v našich zemích mělo své zvláštnosti jazykové (do staroslověnštiny pronikaly t. zv. bohemismy) i ideologické. Po stránce ideologické je základním znakem staroslověnské literatury, určené pro naše země, prostupování prvků východních a západních. Překládalo se nejen z řečtiny, ale také z latiny, zejména v období přemyslovském. Většina památek z období přemyslovského se zachovala jen v staroruských přepisech.

Z rukopisů psaných přímo u nás se zachovaly jen dvě hlaholské památky, *Kyjevské listy* (z 10. století) a *Pražské zlomky* (z 11. století). Překlad liturgického textu, který je zachován v Kyjevských listech a byl rovněž pořízen z latinského originálu, pochází pravděpodobně ještě z doby velkomoravské.

Staroslověnské písemnictví bylo v Čechách pěstováno až do konce 11. století, kdy dochází k potlačení slovanské bohoslužby i v Sázavském klášteře založeném r. 1032 – jako středisko staroslověnské vzdělanosti – pod patronací českého panovníka. Při násilném potlačování slovanské bohoslužby byly také soustavně ničeny slovanské knihy. Proto je zachováno tak málo ze slovanských rukopisů, jež v našich zemích vznikly. – Slovanská liturgie byla později obnovena za Karla IV. v Emauzském klášteře v Novém Městě pražském. V tomto období vznikly i české památky psané charvátskou hlaholicí i několik překladů z češtiny do církevní slovanštiny v úpravě charvátské.

STAROSLOVĚNSKÉ EVANGELIUM A ŽALTÁŘ

Naše ukázka evangelního textu je vzata z *kodexu Zografského* a ukázka žaltáře z *kodexu Sinajského*; oba rukopisy psané hlaholicí pocházejí z 11. století a vznikly někde v bulharskomakedonském prostředí jako opisy překladů z období velkomoravského. Původní znění není tu již zachováno úplně věrně; cyrilometodějské texty byly v balkánském prostředí různě upravovány po stránce jazykové vlivem nového prostředí i časového vývoje a také po stránce textové podle oficiálních byzantských textů.

21. Slyšaste, ěko rečeno bystъ drevьńiimъ: ne ubieši; iže bo ubietъ, povinenъ estъ sǫdu.
22. Azъ že glagoljǫ vamъ, ěko gněvajęi sę na brata svoego spyti, povinenъ estъ sǫdu; iže bo rečetъ bratu svoemu rak'ka, povinenъ estъ sъnъmištju, a iže rečetъ bue, povinenъ estъ ħeoně ognьněi.
23. Aште ubo prineseši darъ svoi kъ ol'tarju i tu poměneši, ěko bratъ tvoi imatъ něčto na tę,
24. ostavi darъ tvoi prědъ ol'taremь i šedъ prěžde sъmiri sę sъ bratomь tvoimь, i tъgda prišьdъ prinesi darъ svoi.
25. Bǫdi uvěštaję sę sъ sǫpьrьmь svoimь skoro, doideže esi na pǫti sъ ńimь, da ne prědastъ tebe sǫpьrь sǫdii i sǫdii tę prědastъ sludzě i vъ tъmьnicǫ vъvrъžetъ tę.
26. Aminь glagol'jǫ ti: Ne izideši otъ tǫdě, dońьdeže vъzdasi poslědьnii konъdratъ.
27. Slyšaste, ěko rečeno bystъ drevьńimъ: Ne prěl'juby sъtvoriši!
28. Azъ že glagol'jǫ vamъ, ěko vьsěkъ iže vъzьritъ na ženǫ sъ pochotijǫ, uže l'juby sъtvori sъ ńejǫ vъ srъdьci svoemь.
29. Aште že oko tvoe desnoe sъblažńětъ tę, istъkni e i otъvrьzi otъ sebe. Dobrěe bo ti estъ, da pogybl'etъ edinъ udъ tvoichъ, a ne vse tělo tvoe vъvrъženo bǫdetъ vъ ħeonǫ.
30. I aште desnaě tvoě rǫka sъblažńaetъ tę, useči jǫ i otъvrьzi otъ sebe. Dobrěe bo ti estъ, da pogybl'etъ edinъ udъ tvoichъ, a ne vse tělo tvoe vъvrъženo bǫdetъ vъ ħeonǫ.
31. Rečeno že bystъ: Iže aште pustitъ ženǫ svojǫ, dastъ ei kъńigy raspustьnyję.
32. Azъ že glagoljǫ vamъ, ěko vьsěkъ puštajęi ženǫ svojǫ, razvě slovese ljuboděinaago, tvoritъ jǫ prěl'juby děati; i iže podъpěgǫ poeml'etъ, prěljuby děetъ.

Znění české v překladu bible Kralické

21. Slyšeli ste, že řečeno jest starým: Nezabiješ. Pakli by kdo zabil, povinen trpěti soud.
22. Ale já pravím vám: Že každý, kdož se hněvá na bratra svého bez příčiny, musí trpěti soud. Kdož by pak řekl bratru svému: Rácha, povinen bude před radou státi; a kdož by řekl: Blázne, musí pekelný oheň trpěti.
23. Protož obětoval-li by dar svůj na oltář, a tu by se rozpomenul, že bratr tvůj má něco proti tobě:
24. Nechejž tu daru svého před oltářem a odejdi; prvé smiř se s bratrem svým, a potom přijda, obětuj dar svůj.
25. Vejdi v dobrou vůli s protivníkem svým rychle, dokudž si s ním na cestě, ať by snad nedal tebe protivník tvůj soudci, a soudce dal by tě služebníku, a byl by uvržen do žaláře.
26. Amen pravím tobě: Nevyjdeš odtud, dokudž i posledního haléře nenavrátíš.
27. Slyšeli ste, že řečeno bylo starým: Nezcizoložíš.
28. Ale já pravím vám: Že každý, kdož by pohleděl na ženu ku požádání jí, již zcizoložil s ní v srdci svém.

1. *Staroslověnské evangelium Matoušovo z kodexu Zografského*
(začátek 11. stol. — Veřejná knihovna Saltykova-Ščedrina, Leningrad)

2. *Kyjevské listy*
(polovina 10. stol. — knihovna Akademie věd, Kyjev)

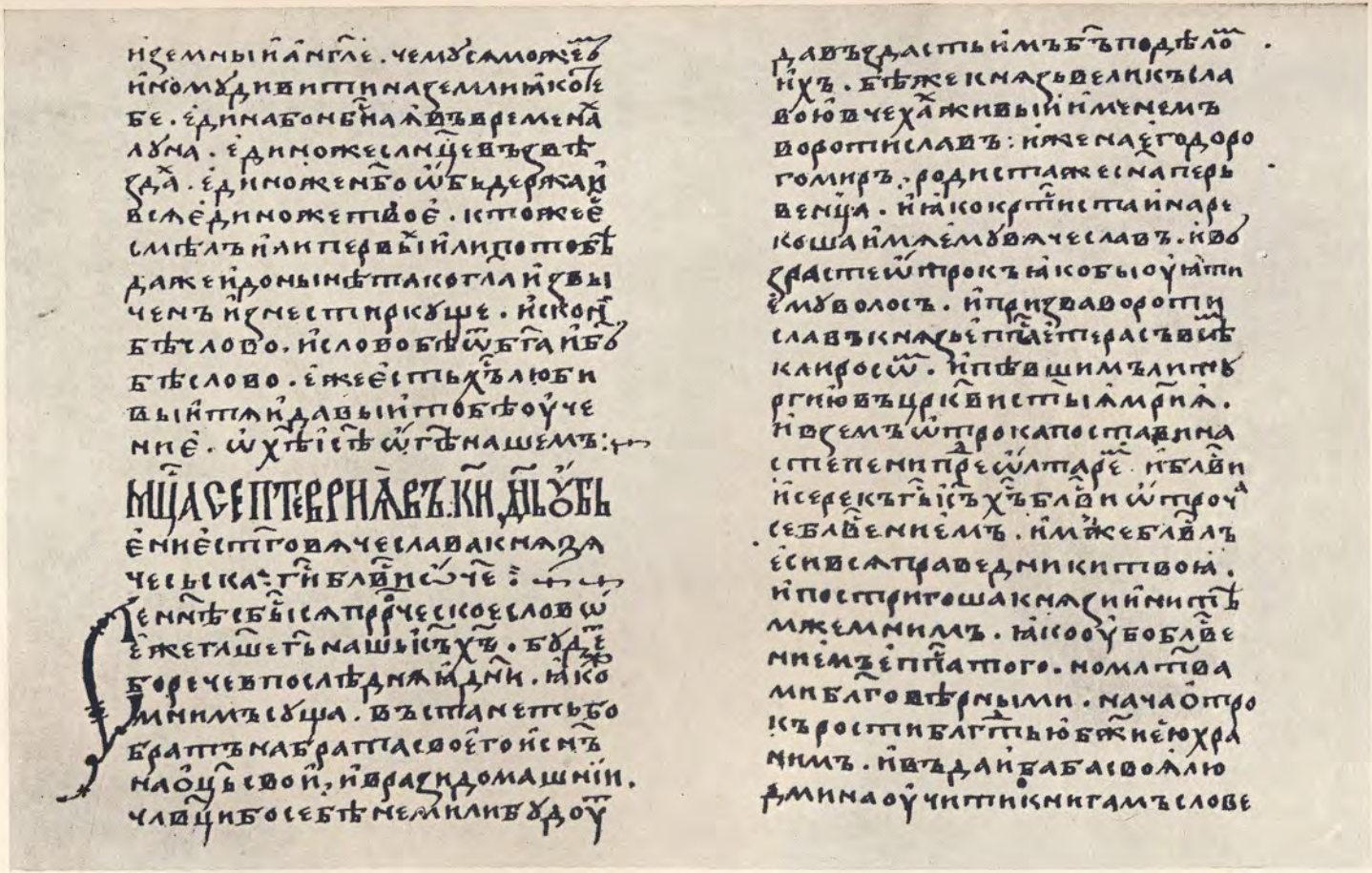

3. *Život svatého Václava — rusko-církevněslovanská redakce — text Vostokovův*
(rukopis ze 16. stol. — Leninova knihovna, Moskva)

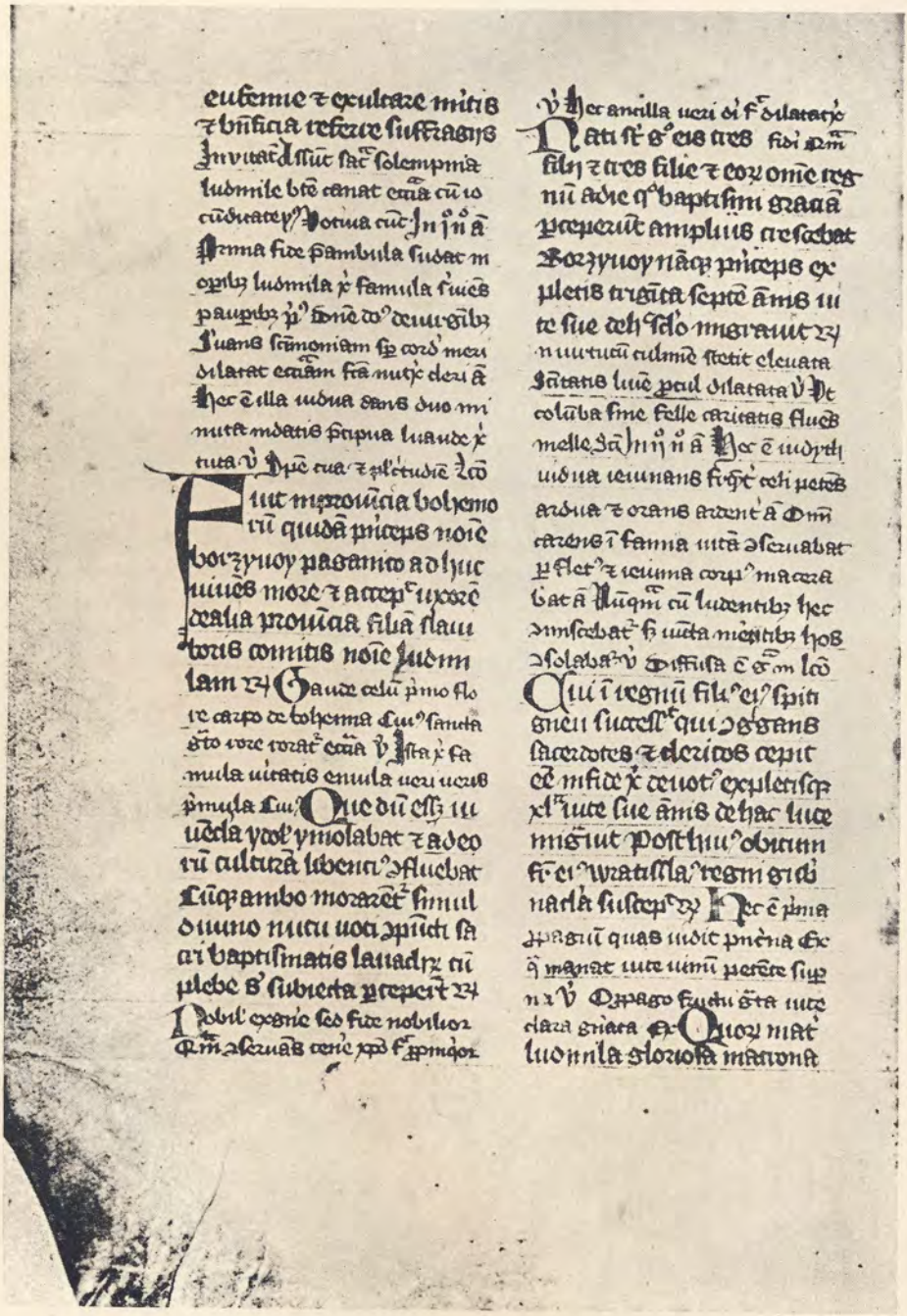

4. *Umučení svaté Ludmily* (*Fuit in provincia Bohemorum*)
(rukopis ze 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

29. Jestliže pak oko tvé pravé horší tě, vylup je a vrz od sebe; neboť jest užitečněji tobě, aby zahynul jeden oud tvůj, než by celé tělo tvé uvrženo bylo do ohně pekelného.
30. A pakli ruka tvá pravá horší tě, utni ji a vrz od sebe; nebo užitečněji jest tobě, aby zahynul jeden oud tvůj, než by všecko tělo tvé uvrženo bylo do pekelného ohně.
31. Též řečeno jest: Kdož by koli propustil maželku svou, aby jí dal lístek rozloučení.
32. Ját pak pravím vám: Že kdožkoli propustil by manželku svou, kromě příčiny cizoložstva, uvodí ji v cizoložstvo, a kdož propuštěnou pojme, cizoloží.

ŽALM 8, 1—10

1. Vъ konьcь o točilěchъ pъsalъmъ Davidovъ.
2. Gospodi, gospodi našь, ěko čjudьno imję tvoe po vьsei zemli! Ěko vъzjętъ sję velьlěpota tvoě prěvyše nebesъ!
3. Iz ustъ mladьnьčь sъsǫštiichъ sъvrъšilъ esi chvalǫ vragǫ tvoichъ radi, da razdrušiši vraga i mestьnika.
4. Ěko uzьrjo nebesa, děla prъstъ tvoichъ, lunǫ i dzvězdy, jęže ty esi sъnovalъ.
5. Čъto estъ člověkъ, ěko pomъniši i, li synъ člověčь, ěko posěštaeši ego?
6. Umьnilъ i esi malomъ čimъ otъ angelъ, slavojǫ i čestьjǫ věnьčalъ i esi.
7. I postavilъ i esi nadъ děly rǫku tvoeju, vъsě pokorilъ esi podъ nodzě ego,
8. ovьcję i voly vьsję, ešte že i skoty polьskyję,
9. i pъticję nebesьnyję i ryby morьskyję i prěchodjęštaa stьdzję morьskyję.
10. Gospodi, gospodi našь, ěko čjudьno imjě tvoe po vьsei zemli!

Znění české v překladu bible Kralické

1. Přednímu zpěváku na gittejský nástroj, žalm Davidů.
2. Hospodine Pane náš, jak důstojné jest jméno tvé na vší zemi! Nebo si vyvýšil slávu svou nad nebesa.
3. Z úst nemluvňátek a těch, jenž prsí požívají, mocně dokazuješ síly z příčiny svých nepřátel, abys přítrž učinil protivníku a vymstívajícímu se.
4. Když spatřuji nebesa tvá, dílo prstů tvých, měsíc a hvězdy, kteréž si tak upevnil, říkám:
5. Co jest člověk, že si naň pamětliv, a syn člověka, že jej navštěvuješ?
6. Nebo učinil si ho málo menšího anjelů, slávou a ctí korunoval si jej.
7. Pánem si ho učinil nad dílem rukou svých, všecko si podložil pod nohy jeho:
8. ovce i voly všecky, také i zvěř polní,
9. ptactvo nebeské, i ryby mořské, a cožkoli chodí stezkami mořskými.
10. Hospodine Pane náš, jak důstojné jest jméno tvé na vší zemi!

KYJEVSKÉ LISTY

Kyjevské listy, psané hlaholicí, pocházejí asi z poloviny 10. století. Je to část překladu latinského misálu. V překladu jsou různé zvláštnosti, které svědčí o samostatnosti překladu a o snaze přiblížit překlad liturgii východní. Po stránce jazykové jde o text jasně českého původu. Jsou tu české znaky hláskoslovné (*c, z* za praslovanské *tj, dj* místo *št, žd,* které bývá v staroslověnských památkách jižního původu), tvaroslovné i lexikální.

Do věčьnъj bože.

Ty esi životъ našь, gospodi, otъ nebytiě bo vъ bytie sъtvorilъ ny esi i otpadъšję vъskrěsi paky; da namъ ne dostoitъ tebě sъgrěšati. Tvoě že sǫtъ vьsě, nebesьkaě i zemlьskaě, gospodi, da ty samъ otъ grěchъ našichъ izbavi ny. Christosъmь gospodьmь.

Po vъsǫdě.

Dazь namъ, vьsemogъi bože, da, ěkože ny esi nebesьskyję picję nasytilъ, takoze že i životъ našь silojǫ tvoejǫ utvrьdi. Gospodьmь.

Mьšě 4 o tomьze.

Cěsarьstvě našemь, gospodi, milostьjǫ tvoejǫ prizьri; i ne otъdazь našego tuzimъ i ne obrati nasъ vъ plěnъ narodomъ poganьskymъ. Christosa radi gospodi našego, iže cěsaritъ sъ otьcemь i sъ svjętymь.

Až do Věčný Bože.

Ty jsi život náš, Pane, neboť jsi nás stvořil od nebytí k bytí. A když jsme padli, opět jsi nás vzkřísil. Vždyť nám se nesluší proti tobě hřešiti. Tvé pak je vše na nebi i na zemi, Pane. Kéž nás ty sám zprostíš hříchů našich. Skrze Krista Pána.

Po přijímání.

Dej nám, všemohoucí Bože, jakož jsi nás nasytil potravou nebeskou, taktéž pak rač i život náš zaštítiti mocí svou. Skrze Pána.

Čtvrtá mše téhož druhu.

Na království naše, Pane, s milosrdenstvím svým shlédni a nevydej to, co je naše, cizím a neuvrhni nás v porobu kmenům pohanským. Pro Krista, Pána našeho, který vládne s Otcem a se svatým (Duchem).

(PROGLASЪ)

VERŠOVANÁ PŘEDMLUVA K EVANGELIU

Tato nejstarší dochovaná slovanská báseň, pozoruhodná jak po stránce formální (dvanáctislabičný verš s pravidelným mezislovním předělem po 5. slabice), tak po stránce obsahové, je patetickým chvalozpěvem na slovanský překlad Písma jakožto základ knižní osvěty. Báseň pochází patrně od Konstantina-Cyrila (jeho autorství není jisté, v. str. 9), který sám pořídil první překlady bohoslužebných knih do slovanštiny. Předmluva ukazuje, že Konstantin sám chápal svou překladatelskou činnost jako prostředek k šíření vzdělanosti podle zásady rovnoprávnosti jazyků. Otiskujeme ji celou dále v překladu.

Jsem předzpěv k svatému evangeliu.
Jak dříve předpověděli proroci,
Kristus přichází shromáždit národy,
neboť jest světlem tohoto světa.
Splnilo se to v tisiciletí tomto sedmém.
Oni totiž řekli: Slepí prohlédnou
a hluší uslyší slovo Písma.
Neboť jest třeba poznati Boha.
Proto slyšte, Slované, toto:
Dar tento jest zajisté od Boha daný,
dar boží jest to údělu na pravici,
dar duším, nikdy se nekazící,
těm duším, které jej přijmou.
Matouš, Marek, Lukáš a Jan
učí všechen lid a praví:
Všichni, kdož spanilost svých duší
vidíte, neboť toužíte radovat se,
zapudit temnotu hříchu,
a zbavit se zkázy tohoto světa
a rajský život nalézti
a uniknout plameni hořícímu,
slyšte nyní svým rozumem,
slyšte, všechen lide slovanský,
slyšte Slovo, přišlo od Boha,
slovo krmící lidské duše,
slovo posilující srdce i rozum,
slovo toto, připravující k poznání Boha.
Jako bez světla se nepotěší
oko patřící na všechno stvoření boží,
nýbrž vše není ani krásné ani viditelné,
tak je to i s každou duší bez knih,
jež nezná zákona božího,
zákona knižního a duchovního,
zákona zjevujícího ráj boží.
Neboť který sluch, jestliže rachot hromu
neslyší, může se báti Boha?
Dále chřípí, nečichají-li vůně květu,
kterak pochopí zázrak boží?
Vždyť ústa, jež necítí sladkosti,
činí člověka jako kamenným.
Ještě víc však duše bez knih
zdá se být v lidech mrtva.

Bratři, to vše jsme my uvážili
a povíme vám radu výbornou,
která všechny lidi zbaví
života zvířeckého a žádostivosti,
abyste, majíce mysl nerozumnou
a slyšíce slovo cizím jazykem,
neslyšeli je jak hlas zvonce měděného.
Neboť svatý Pavel uče toto řekl,
modlitbu svou napřed vzdávaje Bohu:
Chci raději pět slov pověděti,
a svým rozumem je říci,
aby i všichni bratři rozuměli,
nežli deset tisíc slov nesrozumitelných.
Kterýpak člověk toho nechápe,
který nepřidá moudrého podobenství,
vykládajícího nám správné řeči?
Vždyť jako zkáza hrozí tělu,
a všecko je hubí, víc než hnis je ničíc,
nemá-li patřičného pokrmu,
tak každá duše přestává
žít a nemá v sobě života božího,
když slova božího neslyší.
Ještě jiné podobenství velmi moudré
povězme: Lidé, kteří se milujete
a chcete růsti růstem božím,
kdo z vás neví, že tato víra pravá,
jako símě padající na pole, –
tak ona v srdcích lidských
má zapotřebí deště božích písem,
aby úroda boží hojněji vzrostla?
Kdo může povědět všechna podobenství,
jež usvědčují národy bez knih,
nehovořící řečí srozumitelnou?
Ani umí-li všechny řeči,
nedovede vylíčit jejich bezmoc.
Nicméně rád bych připojil své podobenství
a málo slovy podal mnoho smyslu.
Nahé jsou zajisté všechny národy bez knih
a nemohou bojovati bez zbraní
s protivníkem našich duší,
uchystáni za kořist věčné muky.
Národové, kteří nemáte rádi nepřítele

a hodláte zápolit s ním mocně,
otevřete pozorně dveře rozumu,
když jste přijali nyní zbraň tvrdou,
kterou kovají knihy Hospodinovy,
hlavu ďáblovu mocně potírající.
Neboť kdo přijme knihy tyto –
Moudrost-Kristus jimi mluví
a duše vaše posiluje –
Apoštoly pak se všemi Proroky,
kdo zajisté jejich slova zvěstují,
budou schopni zabít nepřítele,
dobré vítězství Bohu přinášejíce,
rozkladu těla hnilobnému uniknou,
těla, jehož život je jako ve snu,
nebudou padat, ale pevně stát,
a že vůči Bohu se ukázali chrabrými,
budou stát na pravici božího trůnu,
když přijde ohněm soudit národy,
věčně s anděly se radujíce,
ustavičně slavíce Boha milostivého,
písněmi z knih vždycky
Boha opěvajíce, který se nad lidmi smilovává.
Jemu přísluší všeliká sláva,
čest a chvála, boží Synu, vždy
s Otcem i svatým Duchem
na věky od veškerého tvorstva.
Amen.

5 *v tisíciletí tomto sedmém* pravděpodobně míněno 7. tisíciletí od stvoření světa; počítalo se, že od stvoření světa do narození Kristova uplynulo 5508 let, při příchodu soluňských bratří na Moravu uplynulo od narození Kristova 863 let, celkem 6371 let – 6-7 podle Iz. 35, 5; Mat. 11,5; Luk. 7,23 – 11 podle Efez. 2,6-8 – 12 podle Mat. 6,20; Luk. 12,33 – 14 *Matouš, Marek, Lukáš* a *Jan* darem jsou míněna jejich evangelia – 24 *Slovo* slovo boží, evangelia – 47 podle 1 Kor. 14,16 – 49 podle 1 Kor. 13,1 – 51 podle 1 Kor. 14,14n – 54 podle 1 Kor. 14,19 – 63 podle Luk. 8,21; 11,28; Jan 8,47 – 68 podle Mk 4,8 – 73-74 podle 1 Kor. 14,6-9 – 80 *národy bez knih* národy, které nemají Písmo ve své řeči – 82 *s protivníkem našich duší* s ďáblem – 88 *knihy Hospodinovy* Písmo – 91 *Moudrost-Kristus jimi mluví* čtyřmi evangelii – 93 *Apoštoly* novozákonní knihy: Skutky apoštolské, Listy, Zjevení sv. Jana; *se všemi Proroky* se všemi knihami Starého Zákona – 95 *zabít nepřítele* ďábla – 98 podle 1 Kor. 10,12 – 100 podle Mat. 25,33-34; Žid. 8,1; 12,2 – 101 podle 2 Petr 3,7

ŽIVOT KONSTANTINŮV A METODĚJŮV

Legendy o životě Konstantinově a o životě Metodějově (t. zv. *legendy pannonské*) jsou významné skladby historické i apologetické. Obě vznikly ještě na Moravě, legenda o Konstantinovi za života Metodějova, legenda o Metodějovi brzy po jeho smrti. Zachovaly se v poměrně pozdním rukopisném podání, vcelku však bez podstatných zásahů do původního znění. Jsou to základní prameny k poznání činnosti Konstantina a Metoděje a smyslu jejich misijní práce.

Ze Života Konstantinova otiskujeme překlad kap. 2, 3, 14, ze Života Metodějova překlad kap. 2—13, 15—17.

ŽIVOT KONSTANTINA-CYRILA

2. V městě Soluni byl jeden muž, urozený a bohatý, jménem Lev, zastávající úřad drungaria pod stratégem. Byl zbožný a spravedlivý a zachovával všecka přikázání boží tak, jako kdysi Job. Živ jsa se svou chotí, zplodil sedm dítek, z nichž nejmladší, sedmý, byl Konstantin filosof, náš vychovatel a učitel. Když jej matka porodila, dali ho chůvě, aby ho kojila, ale dítě se nechtělo chopiti cizího prsu, leda matčina, dokud nebylo odkojeno. Stalo se tak božím řízením, aby dobrá ratolest z dobrého kořene byla odkojena mlékem bez poskvrny. Potom dobří ti rodičové shodli se na tom, že zachovají čistotu a nebudou již spolu obcovati, a po čtrnáct let nepřestoupili tohoto předsevzetí, žijíce v Pánu jako bratr a sestra, dokud je smrt nerozlučila. Když měl muž odejíti na soud boží, hořekovala matka tohoto dítěte, praví: „O nic mi nejde, jedině o tohoto hocha, kterak bude vychován." A on jí řekl: „Věř mi, ženo, naději se v Boha, že mu dá takového otce a správce, který spravuje všechny křesťany." To se i stalo.

3. V sedmi letech vidělo dítě sen a vyprávělo jej otci a matce, řkouc: „Stratég shromáždil všechny dívky našeho města a pravil ke mně: Vyvol si z nich, kterou chceš, za ženu a pomocnici věkem ti rovnou. Já jsem se na všechny podíval a prohlédl si je a uviděl jsem jednu krásnější nad všecky se skvoucí tváří a ozdobenou hojně zlatými šperky a perlami a všelikou nádherou. Její jméno bylo Sofia, to jest Moudrost. Tu jsem si vyvolil." Rodiče vyslechnuvše tato jeho slova, pravili mu: „Synu, zachovej zákon otce svého a nezamítej naučení matky své, neboť přikázání jest svítilnou a zákon světlem. Rci Moudrosti: Sestrou mi buď, a Opatrnost učiň si přítelkyní. Vždyť Moudrost září nad slunce, a přivedeš-li si ji, aby byla tvou chotí, zbavíš se skrze ni mnohého zla."

Když jej dali na učení, prospíval v knihách nad všechny žáky velmi bystrou pamětí, takže budil podiv všech. Bývalo obyčejem, že se synové zámožných rodičů bavívali lovem. Jednoho dne vyšel Konstantin s nimi do polí a vzal s sebou krahujce. Sotva jej vypustil, řízením božím strhl se vítr, uchvátil jej a odnesl. Hoch z toho upadl v tesknost a žal, a dva dni nic nejedl. Neboť pro svou lásku k lidem milosrdný Bůh nechtěje, aby si navykl světským věcem, snadno jej ulovil svou láskou: jako kdysi ulovil Plakida na honě jelenem, tak jeho krahujcem. Rozvažoval u sebe prázdnotu tohoto života, kál se a volal: „Takový jest tedy tento život, že místo ra-

dosti se množí žal? Ode dneška se dám jinou cestou, která je lepší než tato, a nepromarním svých dnů ve shonu tohoto života."

I oddal se studiu a sedával doma, uče se nazpamět knihám svatého Řehoře Bohoslovce. A na stěně si učinil znamení kříže a napsal svatému Řehoři tento chvalozpěv: „Ó Řehoři, tělem člověče, ale duší anděle! Ač jsi byl tělem člověk, zdál ses andělem. Neboť ústa tvá jako jeden ze Serafů oslavují Boha a celý svět osvěcují učením pravé víry. Proto přijmi i mne, jenž se ti kořím s láskou a věrou, a buď mi osvětitelem a učitelem." Tak se mu zasliboval.

Ač vnikl do mnohých jeho řečí a velikého vědění, přece nemohl porozuměti hlubším místům a upadl proto do těžkého zármutku. Byl pak tam nějaký cizinec obeznalý v gramatice. K němu tedy zašel, vrhl se mu k nohám a vzdávaje se mu prosil ho: „Buď tak dobrý a nauč mě umění gramatickému." Ale ten zakopal svou hřivnu a odbyl jej: „Nenamáhej se, chlapče, neb jsem se pevně zařekl, že co živ nikoho tomu učit nebudu." Hoch však se mu opět klaněl, se slzami volaje: „Vezmi všecek můj podíl na domu otce mého, který mi náleží, a nauč mě tomu." Když ho však nechtěl vyslyšeti, vrátil se domů a setrvával na modlitbách, aby dosáhl, po čem toužilo jeho srdce. A Bůh učinil vbrzku po vůli těm, kteří se ho bojí. Neboť o jeho kráse a moudrosti a pilném učení, jež bylo hluboce v něm zakořeněno, uslyšel ministr císařův, tak zvaný logothet; ten poslal pro něho, aby se učil s mladičkým císařem. Když to hoch uslyšel, s radostí se vydal na cestu, a na cestě poklekl a modlil se řka: „Bože otců našich a Pane milosrdenství, jenž jsi stvořil vše slovem a moudrostí svou, učiniv člověka, aby vládl tvorstvu tebou stvořenému, dej mi moudrost, přebývající v blízkosti tvých trůnů, bych porozuměl, co se tobě líbí, a byl spasen. Jsem služebník tvůj a syn služebnice tvé." A k tomu odříkal ostatek modlitby Šalomounovy a vstav řekl: Amen.

14. Zatím co se filosof veselil v Bohu, naskytla se opět jiná věc a úkol ne menší dřívějších. Neboť Rostislav, kníže moravský, vnuknutím božím, po úradě se svými knížaty a s Moravany, vypravil poselství k císaři Michalovi, řka: „Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona. Nemáme však takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil v našem jazyku, aby též jiné kraje, vidouce to, nás napodobily. Nuže, pošli nám, pane, takového biskupa a učitele. Od vás se zajisté vždy šíří dobrý zákon do všech krajin."

Císař shromáždiv sněm a povolav Konstantina filosofa, oznámil mu tuto věc a pravil: „Vím, filosofe, že jsi zemdlen, ale jest třeba, abys tam šel, neboť tuto věc nemůže nikdo vykonat tak, jako ty." Filosof odpověděl: „Ač jsem zemdlen a churav na těle, půjdu tam s radostí, mají-li knihy v svém jazyku." Císař mu pravil: „Děd můj i otec můj i mnozí jiní pátrali po tom, ale nenalezli toho. Kterak tedy to mohu já nalézti?" Filosof řekl: „Kdopak může napsati řeč na vodě nebo získati si jméno kacíře?" Odpověděl jemu opět císař se strýcem svým Bardou: „Chceš-li ty, může ti to dáti Bůh, který dává všem prosícím bez pochybování a otvírá tlukoucím."

Šel tedy filosof a podle dávného svého obyčeje oddal se modlitbě i s jinými pomocníky. Vbrzku mu je zjevil Bůh, který slyší modlitby svých služebníků,

a ihned složil písmena a začal psáti slova evangelia: Na počátku bylo slovo, a slovo bylo u Boha a Bůh byl slovo, a tak dále.

Zaradoval se císař a velebil Boha se svými rádci. I poslal jej s mnohými dary, napsav Rostislavovi takovýto list: „Bůh, který chce, aby každý přišel k poznání pravdy a povznesl se na vyšší stupeň dokonalosti, když viděl tvou víru a snahu, zjevil knihy pro váš národ a učinil nyní za našich let, čeho dávno nebylo, leda jen v prvých dobách, abyste i vy byli připočteni k velikým národům, které slaví Boha svým jazykem. I posíláme ti toho, jemuž Bůh je zjevil, muže ctihodného a zbožného, velmi vzdělaného a filosofa. Nuže, přijmi dar větší a vzácnější nad všechno zlato a stříbro a drahokamy i nad pomíjivé bohatství, a s jeho pomocí hleď rychle upevnit tu věc a celým srdcem hledat Boha. A nezanedbávej společné spásy, ale pobízej všechny, aby nelenili, nýbrž dali se na cestu pravdy, abys i ty, až je přivedeš svým úsilím k poznání Boha, přijal za to svou odměnu, i v tomto věku i v budoucím, za všechny ty duše, jež uvěří v Krista Boha našeho, od nynějška až do skonání, a abys zanechal po sobě pamět příštím pokolením, podobně jako veliký císař Konstantin."

2 *drungarius* velitel vojenského oddílu podřízený *stratégovi,* vojenskému veliteli města – 20-23 podle Přísl. 6,20; 6,23; 7, 4; Moudr. 7,29 – 30 *Plakidas* neboli Eustachius, mučedník, obrácený na křesťanství zjevením jelena s křížem mezi parohy na lovu (srov. str. 524) – 34 *Řehoř Bohoslovec* neboli Řehoř Nazianský, církevní učitel ve 4. století – 50 *logothet* byzantský ministr spravující zahraniční věci; v době nezletilosti císaře Michala III., za regentské vlády jeho matky císařovny Theodory, jím byl Theoktist – 52-55 podle Moudr. 9,1-2, 4-5 – 59 *poselství k císaři Michalovi* vypravil kníže Rostislav asi r. 862 – 70 *Barda* bratr císařovny Theodory, matky Michala III., měl velký vliv za vlády mladého císaře – 75 Jan 1,1; těmi slovy začínal evangeliář východní církve, t. j. výbor evangelních textů k liturgickým účelům – 78-79 podle 1 Tim. 2,4 – 80-81 *leda jen v prvých dobách* t. j. v dobách prvokřesťanských – 90 *císař Konstantin* Konstantin Veliký (307-337), autor ediktu milánského (313), kterým bylo křesťanství prohlášeno za státní náboženství

ŽIVOT METODĚJŮV

2. Milosrdný Bůh, který chce, aby každý člověk byl spasen a dospěl k poznání pravdy, za našich let pro náš národ, o nějž se nikdo nikdy nestaral, povznesl k vznešené hodnosti našeho učitele, blaženého Metoděje. Přirovnáme-li všechny jeho ctnosti a veliké činy k těmto světcům jednomu po druhém, nebudeme zahanbeni. Neboť jedněm byl roven, než jiní byl o málo menší, opět než jiní větší, výmluvné překonal pracovitostí a činné výmluvností. Všem se připodobnil, a obraz všech na sobě jevil, bázeň boží, zachovávání příkazů, ustavičné modlitby a posvátné úkony s tělesnou čistotou, řeč mocnou a líbeznou, mocnou na protivníky a líbeznou na ty, kdo přijímali napomenutí, hněv, tichost, milosrdenství, lásku, strádání a trpělivost, stávaje se všechněm vším, aby všechny získal.

Byť z rodu po obou rodičích nikoli nepatrného, nýbrž velmi dobrého a vznešeného, známého především Bohu a císaři a veškerému soluňskému kraji, jak to bylo

II. *Narození Páně z kodexu Vyšehradského*
(kolem roku 1085 – Národní a universitní knihovna, Praha)

patrno i z jeho tělesné podoby. Proto si ho oblíbili soudcové hned od dětství a vyslovovali se o něm s pochvalou, až i císař, dověděv se o jeho bystrosti, svěřil mu správu slovanského knížectví, já bych řekl, jako by byl předvídal, že jej bude chtít poslat Slovanům za učitele a prvního arcibiskupa, aby se obeznámil se všemi slovanskými obyčeji a pomalu jim navykl.

3. Když prožil v tomto knížectví mnoho let a byl svědkem mnoha nepořádných zmatků v tomto žití, zaměnil zálibu v pozemské temnotě za myšlenky nebeské, neboť nechtěl drahocenné duše znepokojovati věcmi, které netrvají na věky. Jakmile našel příhodnou chvíli, zbavil se vladaření a odešel na Olymp, kde žijí svatí otcové, a byv postřižen, oblékl černý šat a s pokorou se podřizoval, plně vesměs všecek mnišský řád a obíraje se knihami.

4. Když se naskytla taková příležitost, poslal císař jeho bratra filosofa k Chazarům, a ten si jej vzal s sebou na pomoc. Tamní Židé velmi ostouzeli křesťanskou víru. Tu on řekl: „Jsem hotov za křesťanskou víru zemříti," a nezpěčoval se, nýbrž šel a sloužil svému mladšímu bratru jako sluha, poslouchaje ho. On modlitbou, filosof pak řečí je přemohl, a zahanbili je. Císař a patriarcha, vidouce jeho dobrou snahu na cestě boží, doléhali naň, aby se dal vysvětiti na arcibiskupa na čestné místo, kde takového muže je potřebí, a když nesvolil, přinutili jej a ustanovili jej opatem v klášteře zvaném Polychron, který mívá příjmů čtyřiadvacet měr zlata, a otců v něm bývá víc než sedmdesát.

5. Stalo se v ty dny, že Rostislav, kníže slovanský, se Svatoplukem vypravili poselství z Moravy k císaři Michalu, pravíce toto: „Jsme z boží milosti zdrávi. Přišlo k nám mnoho učitelů křesťanských z Vlach, z Řecka a z Němec, rozličně nás učíce. My Slované však jsme lid prostý a nemáme, kdo by nás vyučil pravdě a smysl její nám vyložil. Nuže tedy, pane, pošli takového muže, který nám pořídí všeobecný zákoník."

Tehdy císař Michal řekl filosofu Konstantinovi: „Slyšíš, filosofe, co praví? Jiný toho nemůže vykonat, leda ty. Hle, tu máš hojné dary, vezmi si svého bratra opata Metoděje, a běž. Neb vy jste Soluňané a Soluňané všichni hovoří čistě slovansky." Tu neodvážili se odpírati ni Bohu ni císaři, podle slov svatého apoštola Petra, jenž dí takto: „Boha se bojte, císaře ctěte," ale vyslechli tu velikou věc, a oddali se modlitbě i s jinými, kteří byli téhož ducha jako oni. A tehdy zjevil Bůh filosofovi slovanské knihy, a on ihned sestrojiv písmena a pořídiv překlad, vydal se na cestu na Moravu, vzav s sebou Metoděje. Ten opět s pokorou se jal poslouchati filosofa, jemu sloužiti a s ním učiti. A když uplynula tři léta, vrátili se z Moravy, vyučivše žáky.

6. Papež Mikuláš, dověděv se o takovýchto mužích, poslal pro ně, přeje si je spatřiti jako posly boží. Papež Hadrián posvětil učení jejich, položiv slovanské evangelium na oltář sv. Petra apoštola, blaženého Metoděje pak vysvětil na kněžství. Bylo tu mnoho všelijakých lidí, kteří haněli slovanské knihy pravíce, že nelze, aby který jiný národ měl své písmo, kromě Hebreů, Řeků a Latiníků, podle nápisu, který Pilát dal napsati na kříži Páně; ty nazval papež pilátníky

a trojjazyčníky a proklel je, poručiv jednomu biskupovi, jenž byl nemocen týmž neduhem, aby vysvětil ze slovanských učedníků tři kněze a dva lektory.

7. Po mnohých dnech filosof odcházeje na soud boží, řekl Metoději, bratru svému: „Hle, bratře, my dva jsme byli souspřeží, jedinou brázdu táhnouce, a já padám na líše, skončiv svůj den, ty pak miluješ velmi horu. Ale kvůli hoře neopouštěj svého učení, neboť jím můžeš býti spíše spasen."

8. Kocel pak vypravil poselství k papeži prose, aby k němu propustil Metoděje, blaženého učitele našeho. Papež odpověděl: „Nejen tobě samému, nýbrž všem těm krajům slovanským posílám jej za učitele od Boha a od svatého apoštola Petra, prvého náměstka a klíčníka království nebeského."

I poslal Metoděje, napsav tento list: „Hadrián, biskup a sluha boží, Rostislavu, Svatopluku a Kocelovi. Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj, v lidech dobrá vůle. Doslechli jsme se o vašich duchovních snahách, a nyní přáli jsme si jich s touhou a modlitbou pro vaši spásu, – kterak Bůh ponukl vaše srdce, abyste ho hledali, a ukázal vám, že třeba Bohu sloužiti netoliko vírou, nýbrž i dobrými skutky. Víra zajisté bez skutků je mrtva a odpadají ti, kdož myslí, že znají Boha, avšak skutky ho zapírají. Neboť jste prosili o učitele nejen u tohoto velekněžského stolce, nýbrž i u zbožného císaře Michala. I poslal vám blaženého filosofa Konstantina i s bratrem, dříve než my jsme to mohli učiniti. Oni pak poznavše, že vaše kraje náleží apoštolské stolici, nic neučinili proti církevnímu zákonu, nýbrž přišli k nám, přinášejíce ostatky sv. Klimenta. Tu my, trojnásob potěšeni, rozhodli jsme se Metoděje, našeho syna, muže dokonalého rozumem a pravověrného, přezkoušeti a vysvětiti jej i s učedníky a poslati do vašich krajin, aby vás učil, jak jste žádali, překládaje knihy do vašeho jazyka, podle veškerého církevního řádu úplně i se mší, to jest se službou, a s křtem, jak začal filosof Konstantin s boží milostí a za přímluvy svatého Klimenta. Taktéž dovede-li kdo jiný důstojně a pravověrně překládati, ať je to svaté a požehnané Bohem i námi a celou katolickou a apoštolskou církví, abyste se snadno naučili přikázáním božím. Ten jediný obyčej však zachovejte, aby se při mši napřed čtla epištola a evangelium římsky, potom slovansky, by se naplnilo slovo Písma: Chváliti budou Pána všechny národy, a jinde: Všichni budou hovořiti rozličnými jazyky o velikých skutcích božích, jak jim dá Duch svatý promlouvati. Jestliže však kdo z učitelů u vás shromážděných, kteří lichotí uším a odvracejí od pravdy k bludům, odváží se vás jinak svářděti, tupě knihy vašeho jazyka, ať jest vyloučen nejen z přijímání, nýbrž i z církve, dokud se nenapraví. Jsouť to vlci a ne ovce, jež sluší poznávati po ovoci jejich a střežiti se jich. Vy tedy, milené dítky, poslouchejte božské nauky a nezamítejte napomínání církve, abyste byli shledáni pravými ctiteli Boha, Otce našeho nebeského, se všemi svatými. Amen."

I přijal jej Kocel s velikou úctou a vypravil jej znovu k papeži s dvaceti muži urozenými, aby mu jej posvětil na biskupství v Pannonii, na stolec svatého Andronika, apoštola, jednoho ze sedmdesáti; což se i stalo.

9. Potom starý nepřítel, závistník dobra a odpůrce pravdy, pozdvihl proti němu srdce nepřítele moravského krále se všemi biskupy, kteří pravili: „V naší

diecési učíš." On však odpověděl: „Já bych nebyl do ní vstoupil, kdybych byl věděl, že je vaše, avšak ona patří svatému Petru. A opravdu, přecházíte-li vy z řevnivosti a lakoty proti kánonům do starých okrsků, a tím zabraňujete učení božímu, střezte se, abyste svůj mozek nerozlili, chtíce železnou horu kostěnou lebkou proraziti!" Odpověděli mu hněvivě řkouce: "Zlým to odpykáš!" On na to: „Mluvím pravdu před císaři a nestydím se, vy však si čiňte se mnou po své vůli. Neboť nejsem lepší nežli ti, kdož hlásajíce správné, v mnohých mukách i o tento život přišli." Když mnoho řečí jejich byl vyvrátil, aniž co zmohli proti němu, řekl král úkosem: „Netrapte mého Metoděje, vždyt se již zpotil jako při peci." On řekl: „Ovšem, pane! Kdysi potkali lidé zpoceného filosofa a tázali se ho: Co se potíš? On dí: Se surovým lidem jsem se přel." O tomto výroku se pohádali a rozešli, jeho pak odeslali do Švábska a drželi ho ve vazbě půl třetího roku.

10. Zpráva o tom pronikla k papeži, a když se to dozvěděl, dal je do klatby, aby žádný z biskupů královych nezpíval mše, to jest služby, pokud by jej věznili. Pročež jej propustili, řkouce Kocelovi: „Budeš-li jej míti u sebe, tak snadno nám neunikneš." Zatím však oni neunikli soudu svatého Petra, neboť čtyři z těch biskupů zemřeli.

Stalo se tehdy, že Moravané, pozorujíce, jak němečtí kněží, kteří u nich žili, jim nepřejí, nýbrž kují pikle proti nim, všechny je vyhnali; a papeži poslali vzkaz: „Jelikož dříve naši otcové přijali křest od svatého Petra, tož dej nám Metoděje za arcibiskupa a učitele." Ihned ho tedy tam papež odeslal. I přijal jej kníže Svatopluk se všemi Moravany a svěřil jeho péči všechny chrámy a kleriky na všech hradech.

Od toho pak dne počalo učení boží velmi vzrůstati a kleriků přibývati na všech hradech, a pohané počali věřiti v pravého Boha, odříkajíce se svých bludů. Tím více i moravská říše se počala šířiti na všechny strany a své nepřátele úspěšně porážeti, jak sami vždy o tom vypravují.

11. Měl též dar prorocký, neboť mnohé jeho předpovědi se splnily. Uvedeme z nich jednu či dvě. Jeden velmi mocný kníže pohanský, sídlící na Visle, tupil křesťany a činil jim násilí. Metoděj mu vzkázal: „Bude dobře, synu, dáš-li se pokřtíti dobrovolně v své zemi, abys nebyl z přinucení pokřtěn jako zajatec v cizí zemi, a vzpomeneš si na mne." Což se i stalo.

Jindy zase Svatopluk bojoval s pohany a nic nepořídil, nýbrž otálel, a tu Metoděj, když se přibližovala mše svatého Petra, to je služba, vzkázal mu řka: „Slíbíš-li mi, že ztrávíš den svatého Petra se svými vojíny u mne, důvěřuji v Boha, že ti je v brzku vydá." Což se i stalo.

Jeden člen družiny, velký boháč a rádce knížecí, oženil se s matkou dítěte, jemuž byl kmotrem na křtu, a Metoděj, ač mnoho jim domlouval, je poučoval a povzbuzoval, nemohl jich rozvésti. Neboť jiní, vydávajíce se za sluhy boží, potají je kazili, lichotíce jim pro jmění, až je oba nakonec odloučili od církve. I řekl Metoděj: „Přijde čas, kdy pochlebníci oni nebudou vám moci přispěti, ale kdy si vzpomenete na má slova, jenže se pak již nedá nic dělati." Tu znenadání Bůh je opustil a oba je

stihla pohroma, a nenašlo se místo jejich, ale vichr je uchvátil jako prach a rozvál. A mnoho jiných podobných případů, které jasně vykládal v podobenstvích.

12. Toho všeho nestrpěl starý nepřítel, závistník pokolení lidského, a pozdvihl některé proti němu, jako Dathana a Abirona proti Mojžíšovi, jedny zjevně a druhé potají, ty kteří stůňou bludem iopatorským, a slabší odvracejí k sobě s pravé cesty, říkajíce: „Nám dal papež moc, a jeho káže vyhnati ven i učení jeho." I shromáždili všecek lid moravský a nařídili v jeho přítomnosti přečísti list, aby vyslechli jeho vypuzení. Lidé pak, jak bývá zvykem lidským, všichni se rmoutili a hořekovali, že ztrácejí takového pastýře a učitele, kromě slabých, jimiž zmítala lest, jako vítr listím.

Čtouce však list papežův našli tam psáno: „Bratr náš Metoděj je svatý a pravověrný a koná dílo apoštolské a v jeho rukou jsou od Boha a od apoštolského stolce všechny slovanské kraje, aby koho prokleje, proklat byl, a koho posvětí, posvěcen byl." I zastyděvše se, rozešli se jako mlha s hanbou.

13. Ani zde se však nezastavila jejich zloba, nýbrž pomlouvali jej pravíce: „Císař se naň hněvá, a dopadne-li jej, nevyvázne živ." Ale milosrdný Bůh nechtě ani v tom pohaněti svého služebníka, vložil císaři do srdce, jako je vždy v ruce boží srdce císařovo, že mu poslal list:

„Ctihodný Otče, velmi tě toužím spatřiti. Učiň tu laskavost a vyprav se k nám, abychom tě uviděli, dokud jsi na tomto světě, a přijali tvou modlitbu."

Metoděj tam ihned šel, a císař jej přijal s velikou poctou a radostí, a pochváliv jeho učení, podržel si z jeho učedníků kněze a jáhna s knihami. Vše učinil mu po vůli, jak chtěl, a neoslyšel ho v ničem a oblíbiv si jej, hojně ho obdaroval a doprovodil nazpět slavně do jeho sídla. Podobně i patriarcha.

15. Potom však, když se oprostil od všeho shonu a starost svou uvrhl na Boha, posadiv napřed ze svých učedníků dva kněze, dovedné rychlopisce, přeložil v brzku všechny knihy Písma úplně, kromě Makkabejských, z řeckého jazyka na slovanský, v osmi měsících, počav měsícem březnem, do dvacátého šestého dne měsíce října. Po ukončení pak vzdal náležitý dík a slávu Bohu, jenž dává takovou milost a zdar, a obětovav se svým duchovenstvem svatou a tajemnou oběť, vykonal památku svatého Demetria. Neboť dříve byl s Filosofem přeložil toliko evangelia s Apoštolem a vybranými službami církevními. Tehdy přeložil i nomokakon, to jest církevní zákoník, a knihy Otců.

16. Když přišel do krajin dunajských uherský král, přál si ho viděti, a ačkoli někteří říkali a myslili, že nevyvázne od něho bez muk, odebral se k němu. Ten však jej přijal, jak se sluší na biskupa, čestně a slavně s veselím, a porozpráv s ním, jak takovým mužům slušelo hovořiti, propustil ho objímaje a líbaje s velikými dary, řka jemu: „Pamatuj na mne vždy, ctihodný otče, v svých svatých modlitbách."

17. Tak na všech stranách ukončiv všechny spory, zacpal ústa mnohomluvných, běh života dokonal, víru si uchoval, čekaje koruny spravedlivého. A poněvadž se tak zalíbil Bohu a byl jím milován, počal se přibližovati čas, aby přijal odpoči-

nutí od strastí a mzdu za mnohé své námahy. I tázali se ho řkouce: „Koho uznáváš, otče a ctihodný učiteli, mezi svými učedníky za hodna, aby se stal v učení tvým nástupcem?" Metoděj ukázal jim na jednoho ze svých spolehlivých učedníků, zvaného Gorazd, a pravil: „Tento je muž svobodný a z vaší země, dobře znalý v knihách latinských, pravověrný. Staň se tedy vůle boží a vaše láska, jakož i má!" Když se na Květnou neděli shromáždil všechen lid, vešel Metoděj do chrámu a jsa nemocen, kázal žehnati císaři a knížeti i duchovenstvu a lidu, a řekl: „Opatrujte mne, dítky, do třetího dne." Tak se i stalo. Když svítalo na třetí den, řekl naposled: „V ruce tvé, Pane, poroučím duši svou." Zesnul v rukách kněží v šestý den měsíce dubna v třetí indikci roku šest tisíc tři sta devadesát tři od stvoření světa. Učedníci jeho jej uložili do rakve a učinili mu důstojné pocty; smuteční obřady vykonali latinsky, řecky i slovansky a pochovali jej v stoličním chrámu. I přidružil se k otcům svým a patriarchům a prorokům a apoštolům, učitelům a mučedníkům. Lidí pak se sešel nesčíslný zástup; provázeli jej se svícemi, oplakávajíce dobrého učitele a pastýře, mužské pohlaví i ženské, malí i velcí, bohatí i chudí, svobodní i otroci, vdovy i sirotci, cizí i tuzemci, nemocní i zdraví, všichni toho, který býval všechněm vším, aby všechny získal.

Ty pak s výše, svatá a ctihodná hlavo, přímluvami svými shlédni na nás, kteří toužíme po tobě, a zbav učedníky své od všelikého nebezpečenství, rozšiřuj učení a vyhlaď kacířstva, abychom žili zde důstojně podle svého povolání a potom stanuli s tebou, tvé stádo, po pravé straně Krista Boha našeho a přijali od něho život věčný. Jemu zajisté náleží sláva a čest na věky věkův. Amen.

1 2. kapitola začíná slovy *Po těchto všech* t. j. světcích, o nichž je řeč v první kapitole – 1-2 podle 1 Tim. 2,4 – 5-7 *Neboť jedněm byl roven... obraz všech na sobě jevil* srov. Řeč sv. Řehoře Nazianského o sv. Athanasiovi (Migne, Patrologia graeca 35, 1088) – 14-15 *správu slovanského knížectví* správního obvodu byzantské říše obývaného Slovany – 20 *neboť nechtěl drahocenné duše znepokojovati věcmi, které netrvají na věky* srov. Řeč sv. Řehoře Nazianského o sv. Athanasiovi (Migne, Patrologia graeca 35,1088) – 21 *Jakmile našel příhodnou chvíli* patrně po státním převratu, kdy zahynul logothet Theoktist, nakloněný oběma bratřím; *odešel na Olymp* hora v maloasijské Bithynii a Mysii, kde vzniklo v 8. a 9. století několik klášterů – 22 *byv postřižen* obřad postřižin, t. j. zastřižení vlasů na znamení dospívání – 25 *k Chazarům* Chazarové měli v 9. století svou říši u Černého moře v oblasti mezi Donem a Kavkazem a žili v přátelství s Byzancí – 28 *patriarcha* Fotios – 31 *Polychron* jeden z klášterů v okolí hory Olympu v Bithynii – 41 *Soluňané všichni hovoří čistě slovansky* okolí Soluně bylo v 9. století osazeno slovanským obyvatelstvem, které do této oblasti pronikalo ze severu – 43 podle 1 Petr 2,17 – 49 *Papež Mikuláš* Mikuláš I. (858-867) – 50 *Papež Hadrián* Hadrián II. (867-872) – 54-55 *pilátníky a trojjazyčníky* papežovi přičítaná hanlivá jména pro odpůrce slovanské bohoslužby znamenají jejich nepřímé odsouzení a schválení slovanských liturgických knih – 56 *dva lektory* označení jednoho z nižších svěcení kněžských – 59 *horu* t. j. Olymp – 61 *Kocel* kníže v Pannonii (zemřel 873), syn nitranského knížete Pribiny – 65 list papeže Hadriána II. z r. 869 – 69-71 podle Jak. 2,26 – 76-77 *přezkoušeti a vysvětiti jej* je míněno Metodějovo biskupské svěcení s předběžnou obvyklou zkouškou, t. j. šetřením pokud jde o víru a mravy – 84 podle Ž. 116,1 – 85 podle Skutk. 2,4 a 2,11 – 93 *posvětil na biskupství* ustanovil biskupem, protože biskupské svěcení mu bylo již dříve uděleno; *na stolec sv. Andronika* arcibiskupství sremské – 95 *starý nepřítel* ďábel – 96 *nepřítele morav-*

ského krále krále Ludvíka Němce (833-876), nepřítele Svatoplukova – 96-97 *V naší diecési učíš* na území přidělené nové diecési moravsko-pannonské si už dříve činili nárok němečtí biskupové: pasovský na Moravu a solnohradský na Pannonii – 99 *proti kánonům* proti církevním zákonům – 108 *do Švábska* arcibiskup solnohradský a biskupové frisinský a pasovský věznili Metoděje v letech 871-873 v Německu – 109 *Zpráva o tom pronikla k papeži* byl jím už Jan VIII. (872-882); klatba byla vyhlášena hned počátkem r. 873 – 112-113 *čtyři z těch biskupů zemřeli* známa jsou pouze data úmrtí tří biskupů (solnohradského, frisinského a pasovského); následovala po této události skutečně v těsném sledu za sebou – 117 *Ihned ho tedy tam papež odeslal* Metoděj byl tehdy zřejmě zároveň ustanoven arcibiskupem moravským, jak lze soudit z pozdějšího listu papeže Jana VIII. Svatoplukovi (879) a z listu Metodějovi (880); Friedrich, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, 22,24 – 125 *kníže pohanský sídlící na Visle* míněno pravděpodobně Krakovsko, které tehdy bylo připoutáno k Velké Moravě a i po jejím pádu tíhlo téměř ještě po celé století k českému státu – 130 *mše sv. Petra* tak byl zván překlad římské mešní liturgie do řečtiny z 1. pol. 9. století; z řeckého překladu byl pořízen překlad do staroslověnštiny – 133-134 *oženil se s matkou dítěte, jemuž byl kmotrem na křtu* sňatek osob vzájemně spřízněných kmotrovstvím byl tehdy církví zakázán – 142 *Dathana a Abirona proti Mojžíšovi* srov. Num. kap. 16 – 143 *bludem iopatorským* označení bludu ztotožňujícího prvou a druhou božskou osobu (Otce a Syna) – 149 *list papežův* bulla papeže Jana VIII. (uváděná slovy Industriae tuae) knížeti Svatoplukovi z července r. 880 – 154 *Císař* Basilius I. (867-886), který odstranil Michala III. – 162 *patriarcha* byl jím tehdy již Fotios, původce velkého schismatu, kterým se oddělila řecká církev od Říma – 165 *všechny knihy Písma úplně* Metoděj pořídil svod z toho, co za dřívějších 12 let bylo za jeho vedení přeloženo, a snad jej sám diktoval – 169 *vykonal památku sv. Demetria* Demetrios byl patronem Soluně (myslí se asi chvalozpěv na sv. Demetria) – 170 *nomokanon* církevní zákonník obsahující i civilní zákony týkající se církve – 171 *knihy Otců* pravděpodobně sbírka sestavená ze spisů církevních Otců – 172 *uherský král* setkání Metodějovo s uherským králem v té době nelze vyloučit, protože Maďaři tehdy již byli v uherských rovinách; jde-li o pouhý omyl, má legenda na mysli nejspíše krále Karla III. (882-888), syna Ludvíka Němce – 184-185 *znalý v knihách latinských* důkaz smíšeného rázu moravského křesťanství, stejně jako dále trojí jazyk smutečních obřadů nad Metodějem; *Gorazd* vybrán proto, že mohl být přijatelným oběma složkám, slovanské i latinské, přesto však Římem uznán nebyl a musel se spolu s jinými žáky Metodějovými uchýlit do vyhnanství – 190-191 *roku ... od stvoření světa* 6. dubna 885 – 192 *v stoličním chrámu* v metropolitním chrámu Metodějově (ve Starém Městě u Velehradu) – 193 podle Skutk. 13,36 – 197 podle 1 Kor. 9,22

ŽIVOT SVATÉHO VÁCLAVA

První staroslověnská legenda o sv. Václavu vznikla v Čechách, patrně brzy po Václavově smrti (zemřel r. 929). Zachovala se v ruských a hlaholskocharvátských rukopisech (ruské podání je v dvojí úpravě). O životě a umučení sv. Václava se tu vypravuje prostým, ale slovesně vytříbeným způsobem.

Měsíce září 28. den.
Zabití svatého Václava, knížete českého.
Pane, požehnej, Otče.

Hle, nyní naplnilo se prorocké slovo, jež řekl Pán náš Ježíš Kristus: „Bude
5 zajisté v poslední dny“ – a ty, jak se domníváme, nastaly – „povstane bratr proti

bratru svému a syn proti otci svému, a nepřáteli budou domácí jeho." Neboť lidé nebudou míti k sobě smilování, ale Bůh jim odplatí podle skutků jejich.

1. Žil v Čechách kníže veliký slávou, jménem Vratislav, a žena jeho Drahomiř. I narodil se jim prvorozený syn, a když jej křtili, nazvali ho jménem Václav. Když pacholík povyrostl, bylo mu třeba ujmout vlasy. I pozval kníže Vratislav jednoho biskupa s veškerým duchovenstvem a ten, když odzpívali mši v kostele svaté Marie, vzal pacholíka a postavil jej na stupeň před oltářem, požehnal ho a řekl toto: „Pane Ježíši Kriste, požehnej toto pachole požehnáním, kterým jsi požehnal všechny své spravedlivé." I postřihla jej jiná knížata. Proto myslíme, že požehnáním toho biskupa a jeho zbožnými modlitbami počal pacholík růsti, chráněn jsa milostí boží.

I dala jej bába jeho Ludmila vyučiti knihám slovanským podle návodu kněze, a osvojil si smysl jejich dobře. Vratislav pak jej odeslal do Budče. I počal se pacholík učiti knihám latinským a naučil se jim dobře.

2. V té době zemřel kníže Vratislav. I ustanovili Václava knížetem na stolci dědičném a od té doby Boleslav počal mu býti poddán. Byli však oba malí, matka pak jejich Drahomiř upevnila zemi a spravovala svůj lid, až vychovala své syny a až Václav počal spravovati svůj lid. Měl pak čtyři sestry; i provdali je do různých knížetství a vybavili je.

I seslal Bůh takovou milost na knížete Václava, že počal rozuměti knihám latinským jako dobrý biskup nebo kněz, a vzal-li řecké knihy nebo slovanské, přečítal je zřetelně bez chyby. Avšak nejen knihám rozuměl, nýbrž plnil víru, všem chudým dobře činil, bídné krmil a odíval podle učení evangelia, nemocné sluhy živil, vdovám nedával ubližovat, všechny lidi, chudé i bohaté, miloval, kostely všechny okrášlil zlatem. Věřil v Boha celým srdcem, všechno dobré konal v životě svém.

3. Zpychli pak mužové čeští a povstali proti sobě, neboť kníže jejich byl mlád. Bylo mu totiž osmnáct let, když zemřel jeho otec. A když dorostl a rozumu nabyl i bratr jeho, tehdy ďábel vešel do srdce zlých jeho rádců, jako kdysi do zrádce Jidáše. Neboť jest psáno: „Každý kdo povstává proti pánu svému, podobá se Jidáši." Ti tedy namluvili Václavovi pravíce: „Boleslav chce tě zabíti, dohodnuv se s matkou a se svými muži." Psi zlí, kteří navedli Václava, aby vyhnal svou matku bez viny. Václav však, pochopiv, co je to bázeň boží, pamatoval na slova apoštola řkoucího: „Cti otce svého i matku svou" a „Milovati budeš bližního svého jako sebe samého" a chtěje vyplniti všechnu spravedlnost boží, přivedl nazpět svou matku, velmi plakal a kál se, řka: „Pane Bože, nepokládej mi toho za hřích." Vzpomenul si též na slova proroka Davida: „Hříchů mladosti mé a nevědomosti mé nevzpomínej, Pane."

Proto ctil svou matku, ona pak se radovala z víry svého syna a z milosti, kterou prokazoval chudým, jestliže nemocného nalezl, krmil, byl-li někde sirotek, nedával mu ubližovati; jestliže pocestným, dobře činil jak bylo řečeno: „Pocestným jsem byl, a přijali jste mne;" jestliže služebníky boží a domácí,

a jestliže všechny zajatce, jestliže někde strádající zimou nalezl, tu všechny odíval a krmil. Byl-li některý kněz prodán a přišel k němu, on hleděl jej vykoupit vším. Kostely pak zřídil po všech hradech velmi úspěšně, shromáždiv služebníky boží ze všech národů. Ustavičně se konala služba Bohu po všechny dny jako u velikých národů přičiněním dobrého a spravedlivého panovníka Václava. I vnukl mu Bůh do srdce, aby vystavěl chrám svatého Víta, mysle to dobře.

4. Než Boleslavu ďábel zasel zlobu do srdce, i navedli jej na bratra jeho, aby nebyla spasena duše jeho na věky. Přišel pak den svatého Emrama, a svatý Václav jsa jemu zaslíben, veselil se v Bohu. Ti zlí ďáblové však tehdy pozvali Boleslava a konali ďábelskou poradu o Václavovi jako Židé o Kristu v prvních dobách.

Ve všech hradech bývaly slavnosti posvěcení chrámů. Václav pak jezdíval po hradech. Jel na hrad Boleslavův. V neděli byla mše Kozmy a Damiana, a když vyslechl mši, chtěl Václav jeti domů do Prahy. Boleslav mu nedal, prosil plačtivou myslí, prosil a pravil: „Kterak chceš odjeti? Mám zdravý nápoj." On tedy neodřekl bratru, nejel domů. A vsednuv na kůň, počal hráti a veseliti se se svou družinou na dvoře Boleslavově. Proto se domníváme, že mu pověděli na dvoře a řekli: „Chce tě zabít Boleslav." I neuvěřil tomu, Bohu to poručil.

V touž noc sešli se spiklenci ve dvorci Hněvysově, a pozvali k sobě Boleslava a konali tu zlou ďábelskou poradu. Jako se Židé shromáždili k Pilátovi s úmyslem proti Kristu, tak i tito zlí psi, podobajíce se jim, radili se, jak zabít svého pána. I řekli: „Půjde na jitřní hodinky, tehdy si naň počíháme."

5. Když nastalo ráno, zvonili na jitřní. Václav uslyšev zvon pravil: „Sláva tobě, Pane, že ses mi dal dožíti tohoto jitra." A vstav šel na jitřní. Boleslav jej dostihl v bráně. Václav se ohlédl a pravil: „Večer byls nám dobrým pánem." K Boleslavovu uchu se však přiklonil ďábel a rozvrátil jeho srdce, že tasil meč a odvětil: „Tak ti chci být lepším." A udeřil jej mečem po hlavě. Václav se obrátil a řekl: „Co tě to napadlo?" A uchopiv ho srazil a padl nad ním a řekl: „To ti Bůh, bratře." Tuža přispěchal a udeřil jej do ruky. Václav pustil bratra a běžel ke chrámu. Tu dva ďáblové, Čsta a Tira, ubili jej ve vratech chrámových. Hněvysa pak přiběhl a probodl mu žebra mečem. I vypustil ducha svého, řka: „V ruce tvé, Pane, odevzdávám ducha svého."

V tom hradě zabili s ním jediného Mstinu, jiné muže napadli v Praze, jedny pobili a druzí se rozběhli po zemích, děti jejich pobili kvůli němu. A služebníky boží oloupili, vyhnali je z města a ženy jejich provdali za jiné muže. A všecku ďábelskou žádost vykonali: zabili knížete svého.

Tira pak řekl: „Pojďme na paní, ať najednou přemůžeš bratra svého i matku svou." Boleslav řekl: „Není, kam by se nám poděla, jen ať dokonáme jiné věci." Od Václava, kterého rozsekali, odešli, aniž ho pohřbili.

6. Kněz Krastej jej vzal a položil před chrámem a přikryl tenkou plachetkou. Když matka uslyšela o zavraždění svého syna, přiběhla a hledala ho, a spatřivši jej padla na jeho srdce a plačíc sbírala tělesné údy svého syna. A když je sebrala, neodvážila se je odnésti k sobě domů, nýbrž v příbytku kněze jej omyli a oblékli

5. *Kosmas podle kresby v Lipském rukopisu Kroniky české*
(13. stol. — Universitní knihovna, Lipsko)

6. *Kosmova Kronika česká — zápis v rukopisu zvaném Codex giganteus*
(první čtvrtina 13. stol. — Královská knihovna, Štokholm)

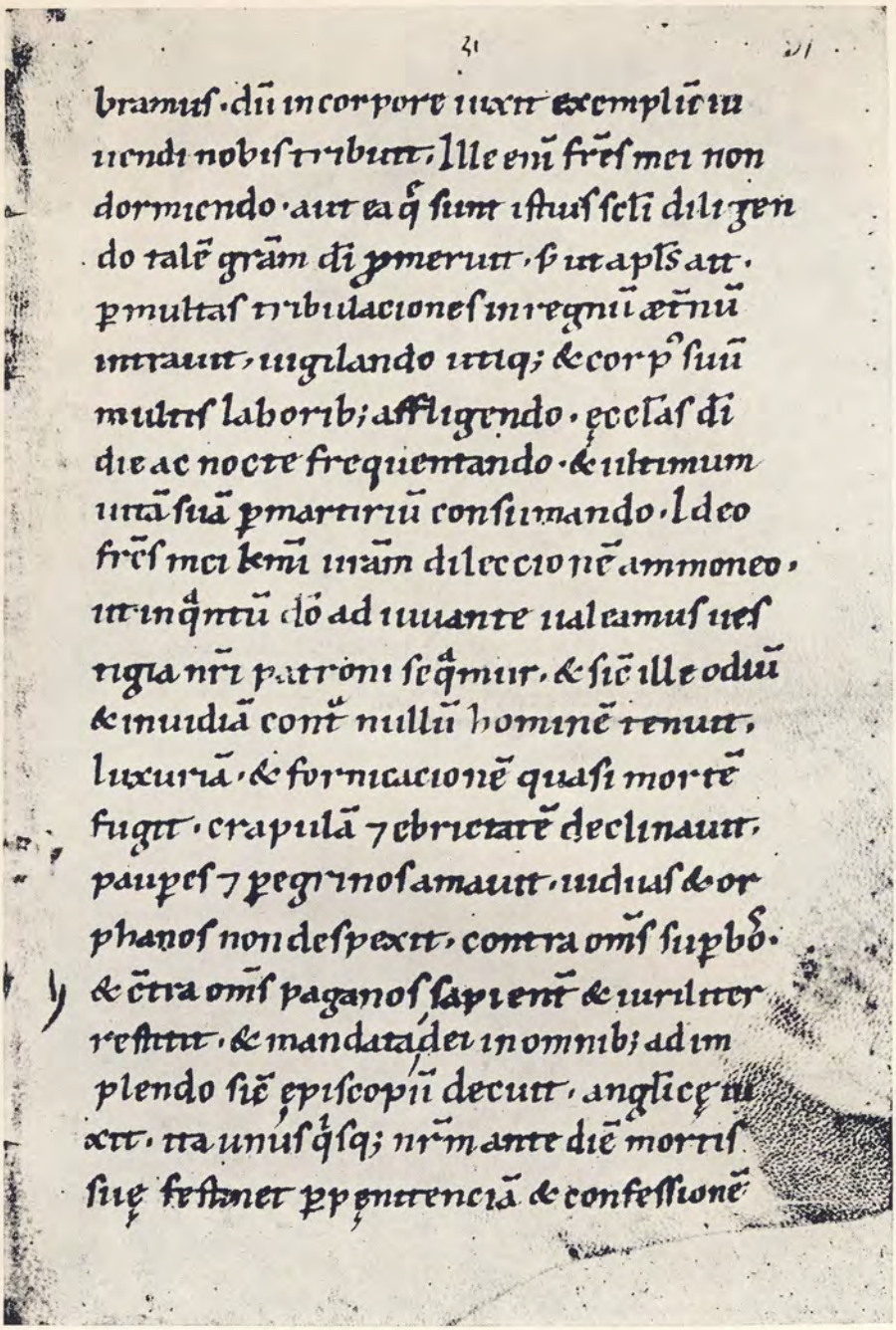

7. *Kázání na svátek svatého Vojtěcha z Opatovického homiliáře*
(12. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

8. *Kristus v majestátu z rukopisu Augustinova spisu De civitate Dei*
(kolem poloviny 12. stol. — Kapitulní knihovna, Praha)

a položili jej doprostřed chrámu. Matka jeho bojíc se smrti, utekla do Chorvatska, neboť je to strašné – aby ji z cizích rukou neutrpěla. Lidé vyslaní Boleslavem jí nezastihli.

I zavolal kněze Pavla, aby vykonal modlitbu nad ním. Pochovali ctné tělo jeho, Václava dobrého a spravedlivého panovníka, ctitele Boha a milovníka Kristova, neboť mu sloužil s nábožností a bázní.

Krev jeho nechtěla po tři dni vsáknout do země. Třetí den večer, jak všichni viděli, objevila se v chrámu nad ním. Tu divili se všichni, a máme naději v Boha, že pro přímluvy a zbožnost dobrého Václava objeví se i ještě větší zázrak. Neboť utrpení jeho se vskutku vyrovnalo utrpení Kristovu a svatých mučedníků. Vždyť se radili o něm jako Židé o Kristu, rozsekali ho a dítky kvůli němu pobili. V pravdě všechno množství lidí se velmi kálo a plakalo pro něho.

Byl pak zabit kníže Václav roku 6337, druhé indikce, slunečního kruhu třetího, 28. den měsíce září. A Bůh ať udělí pokoj jeho duši na místě věčného pokoje, se všemi vyvolenými, pro něj bez viny zabitými, kde všichni spravedliví odpočívají ve světle života tvého, Pane.

7. Bůh však nenechal svých vyvolených na pospas potupě nevěřících, ale navštívil milostí svou a pohnul i zatvrzelé srdce ku pokání a poznání svých hříchů. Boleslav, rozpomenuv se před Pánem Bohem, jak veliký hřích spáchal, a pomodliv se k Bohu a všem svatým, poslal služebníky své a přenesl tělo bratra svého Václava z hradu Boleslavova do slavného hradu Prahy, řka: „Zhřešil jsem, a hřích svůj a nepravosti své poznávám."

I uložili jej v chrámě svatého Víta po pravé straně oltáře dvanácti apoštolů, kdež sám byl řekl: „Vystavím chrám tento." Byl pak přenesen kníže Václav v 3. den měsíce března. Bůh dejž pokoj jeho duši v lůně Abrahamově, Izákově a Jakubově, kde všichni spravedliví odpočívají, očekávajíce vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista, jemuž sláva na věky, amen.

4-5 podle Skutk. 2,17 – 5-6 podle Mk 13,12 a podle Mat. 10,36 – 7 podle Mat. 16,27 – 10 *bylo mu třeba ujmout vlasy* obřad t. zv. postřižin, který se uděloval dorůstajícím chlapcům – 12 *v kostele sv. Marie* je míněn kostelík Bořivojův při západní straně pražského hradu, který stál pravděpodobně již mimo hradby; jeho základy byly objeveny teprve r. 1952 – 28-29 podle Mat. 25,35-36 – 35 podle Jan 13,2 – 39 podle Exod. 20,12 a podle Mat. 19,19 – 41 podle Skutk. 7,60 – 42-43 podle Ž. 24,7 – 77-78 podle Luk. 23,46 – 90 *utekla do Chorvatska* míněno Chorvatsko s hradem Libicí v sv. Čechách, které náleželo panství Slavníkovců – 102 *roku 6337*... rok 6337 od stvoření světa (srov. pozn. 5 na str. 45) by dal rok 829 n. l.; je tu zřejmá chyba místo 6437, t. j. 929 n. l. – 110-111 podle Ž. 50,5-6

Poznámky ediční

Staroslověnské evangelium a žaltář

Staroslověnskou ukázku evangelního textu z kodexu Zografského otiskujeme v přepise latinkou přesně podle vydání V. Jagiće, Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zografensis nunc Petropolitanus, Berlin 1879. Kodex Zografský obsahuje čtveroevangelium.

Nese jméno podle athonského kláštera Zografos, kde byl dříve chován; nyní je ve Veřejné knihovně Saltykova-Ščedrina v Leningradě.

22 a 30 ħeonĕ, ħeonǫ] *písmenem* ħ *označena sporná hláska* (g'), *pro niž má hlaholice zvláštní písmeno* – 24 bratomь] brotomъ *rkp* – 30 uščci] uščce *rkp*

Ukázku ze staroslověnského žaltáře otiskujeme v přepise latinkou přesně podle vydání S. Severjanova, Синайская псалтыръ, Petrohrad 1922. Kodex Sinajský se chová v klášteře sv. Kateřiny na hoře Sinai.

2 velьlĕpota] vьllĕpota *rkp* – 4 osnovalъ] sъnovari *rkp*

Kyjevské listy

Ukázku (fol. 4a15-4b15) otiskujeme podle vydání V. Jagiče, Glagolitica, Vídeň 1890, s přihlédnutím k čítance M. Weingarta-J. Kurze, Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského, Praha 1949, 114n. Přehled literatury je u M. Weingarta, Československý typ cirkevnej slovančiny, Bratislava 1949, str. 126n. – Přeložila J. Běličová.

Proglasъ-Veršovaná předmluva k evangeliu

Přeložil J. Vašica podle vydání R. Nahtigala, Rekonstrukcija treh starocerkevnoslovanskih izvirnih pesnitev, Razprave I. filozofsko-filološko-historičnego razreda Akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana 1943, 43-156. Přeložil také A. Frinta, Křest. revue 19, 1952,158n.

Život Konstantinův a Metodějův

Staroslověnský originál podle několika rukopisů vydal P. A. Lavrov v edici Материалы по истории возникновения древнейшей письменности, Leningrad 1930. Ukázky ze Života Konstantinova a celý Život Metodějův (v staroslověnském jazyce) obsahují také M. Weingarta-J. Kurze Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského, Praha 1949, str. 161-171. O vydáních obou Životů a příslušné literatuře viz sborník Na úsvitu křesťanství, str. 17-19 a M. Weingart, Československý typ cirkevnej slovančiny, Bratislava 1949, str. 126.

Překlad ukázek připravil po úpravě svého staršího překladu ze sborníku Na úsvitu křesťanství, Praha 1942, J. Vašica.

Život Metodějův: 50 papež Hadrián *doplněno překladatelem.*

Život svatého Václava

Přeložil J. Vašica z textu redakce jihoruské (vostokovské) podle vydání N. J. Serebrjanského ve Sborníku staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile, Praha 1929, 11n. O vydáních legendy a o příslušné literatuře viz sborník Na úsvitu křesťanství, str. 67-68 a 257-263 a M. Weingart, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, Svatováclavský sborník 1, 1934, 863-1087 a týž, Československý typ cirkevnej slovančiny, Bratislava 1949, str. 128n; k textu B. Havránek v ČMM 59, 1935, 341-362 a 60, 1936, 243-256 a články v Slovanských studiích 1948, 139-143 a 144-158.

PÍSEMNICTVÍ LATINSKÉ

Od 10. století slouží našim kulturním potřebám i písemnictví latinské. Jeho čtenáři byli až do 13. století převážně duchovní; uvážíme-li však, jak důležité postavení zaujímaly v životě středověkého člověka církev a náboženství, je samozřejmé, že se v rámci této literatury, určené duchovním a obírající se náboženskými otázkami, řešily nejednou základní otázky veškerého kulturního i politického života.

Latinská literatura až do konce 11. století měla v podstatě stejnou thematiku jako literatura staroslověnská, proti staroslověnštině u nás však počala zabírat navíc i oblast administrativně právní. Problém, kterým se latinská literatura v 10. i 11. století hojně zabývala, byla otázka poměru staroslověnského a latinského obřadu.

V popředí tvorby po celé 10. a 11. století byly legendy. V jejich vývoji můžeme sledovat, jak se ze světcova života (jaký představovaly nejstarší staroslověnské legendy vzniklé na naší půdě) postupně vyvíjela typická středověká legenda. Pro tuto naši legendistickou literaturu jsou dále příznačné prvky, které nasvědčují tomu, že tato produkce aspoň zčásti počítala s tím, že ji duchovní zprostředkují lidu.

V pozdějším vývoji se k legendám přidružují práce kronikářské, v nichž se objevují po prvé i ohlasy lidové slovesnosti, a dále pak pokusy o liturgické drama a duchovní lyrika.

UMUČENÍ SVATÉ LUDMILY
(Fuit in provincia Bohemorum)

Legenda tato, začínající slovy *Byl v zemi české* (Fuit in provincia Bohemorum), je z prvních literárních skladeb, jež byly u nás sepsány latinsky, ale byla inspirována legendou staroslověnskou. Vznikla nepochybně ještě v 10. století; příznačné je zejména to, že v ní nejsou popisovány zázraky – byla složena totiž v době poměrně blízké událostem, o nichž vypravuje. Autor věnuje značnou pozornost posloupnosti českých knížat a jejich věku. O životě Ludmilině podává jen málo určitých zpráv, její ctnosti jsou vylíčeny schematicky a obraty vzatými většinou z Písma, obšírněji je popsána jen její smrt. Vypravování legendy je věcné a prosté, stejný je i sloh skladby. Celkem má ráz vypravování historického a po té stránce se blíží staroslověnským Životům Konstantina, Metoděje i Václava.

Brevíře užívaly této legendy jako čtení o svátku sv. Ludmily často až do 16. století.

1. Byl v zemi české jeden kníže, jménem Bořivoj, žijící i tehdy ještě v obyčejích pohanských, a vzal si za manželku z jiné země dceru knížete Slavibora, jménem Ludmilu. Ta, když byla ještě mladičká, obětovala modlám a často velmi zaníceně se oddávala jejich uctívání. Když tak oba žili pospolu, z božího pokynu a přání přivedeni k lítosti, přijali očištění svatým křtem a s nimi zároveň je přijal i jejich poddaný lid.

2. Narodili se jim pak tři synové a tři dcery, a od toho dne, kdy přijali

milost křtu, všecko jejich království vzrůstalo stále víc a více. Kníže Bořivoj potom, naplniv šestatřicet let svého života, odebral se s tohoto světa. Po něm ve vládě nastoupil jeho prvorozený syn, jménem Spytihněv. Shromažďuje kněží a kleriky, žil odevzdaně ve víře Kristově. A naplniv čtyřicet let svého života, rozloučil se s tímto světem. Po jeho skonu ujal se kormidla vlády bratr jeho Vratislav.

3. Jejich matka, vznešená paní Ludmila po svém obrácení od pohanských bludů každodenními slzami hořce lkala nad tím, že dříve uctívala modly. Sama to však v lepší stránku obrátila; stala se totiž matkou chudých, nohou chromých, okem slepých, vlídnou utěšovatelkou sirotků a vdov. Když však řečený kníže Vratislav, dovršiv třiatřicet let svého života, opustil skličující pouta tohoto světa a syn jeho Václav, tehdy ještě chlapec, ujal se vlády a říše otce svého, matka chlapcova, jménem Drahomíř, setrvala ve stavu vdovském.

4. Tehdy nepřítel lidského pokolení, ďábel, záviděl, že zbožná služebnice boží Ludmila vynikala tolika přednostmi. I konala matka knížete poradu se svými nespravedlivými rádci a pojala nenávist ke své tchyni Ludmile. Říkala totiž: „Proč ona má býti takřka mou paní? Zahubím ji, zdědím všechno, co má, a svobodně budu vládnouti." Byl totiž její syn Václav posud mladíček. Jakmile ctná a oddaná služebnice boží Ludmila seznala takovýto úmysl, řekla své snaše: „Netoužím po vládě a nepřeji si mít ani sebemenší částečku tvé moci. Naopak žádám, abys mi povolila nerušeně sloužiti Bohu až do skonání mých dnů."

5. S těmito slovy opustila Ludmila hrad Prahu a odešla na jeden hrádek, který se zove Tetín. Tam pak tato služebnice boží, předem tuše budoucí umučení, pevně se utvrdila v znalostech věcí posvátných a se vzrůstající horlivostí prokazovala dobrodiní chudým, aniž mohla zcela naplniti svou touhu. Po jejím odchodu matka mladičkého knížete, poradivši se se zločinnými rádci, vyslala muže, aby ji zahubili. Ti si přibrali velikou družinu a táhli na hrádek Tetín.

6. Tehdy připomenutá služebnice boží v předtuše věcí budoucích povolala si jednoho zbožného kněze, jménem Pavla, a vybídla ho, aby sloužil slavnou mši svatou. Po ní se upřímně vyzpovídala před tváří Nejvyššího soudce a posílila se přijetím těla a krve Páně. A vědoma smrti své, počala se ozbrojovati zbraněmi víry a vytrvávala na modlitbách, aby duši svou, ozdobenou skutky dobrými, poručila Bohu.

7. Když se pak zešeřilo, řečení ukrutníci, zamířivše k jejímu obydlí, rozrazili bránu, a přiběhnuvše ke dveřím domu, v němž byla služebnice boží, vylomili veřeje a vešli dovnitř. I řekla jim: „Bratři, proč jste přišli s takovou zuřivostí? Cožpak jsem vás neživila jako syny? Své zlato, stříbro a drahocenná roucha dala jsem vám; a dopustila-li jsem se nějaké viny na vás, povězte mi!" Oni však nedbajíce mírumilovných slov, stáhli ji s lože a vrhli ji na dlažbu. Tu s pláčem jim řekla: „Zadržte, bratři, maličko, aspoň než dokončím svou modlitbu!" A s rukama rozepjatýma modlila se k Pánu. Domodlivši se řekla jim: „Zapřísahám vás, bratři, setněte mne!" To totiž říkala, aby si prolitím krve zasloužila přijetí koruny mučednické. Oni však nesvolili, nýbrž vložili provaz na hrdlo její a zardousili ji. Tak ona, napl-

50 nivši ve veliké víře a oddanosti jedenašedesát let svého života, odebrala se k Pánu. Byla pak umučena oddaná služebnice Kristova Ludmila v sobotu patnáctého dne měsíce září v časných hodinách nočních.

2 *vzal si za manželku z jiné země* zde je míněna pravděpodobně Horní Lužice (viz pozn. k Diffundente sole) – 15-16 *nohou chromých, okem slepých* Job 29,15 – 20 *nepřítel lidského pokolení* ďábel – 35 *kněze, jménem Pavla* kněz Pavel se připomíná několikrát v našich legendách 10. století – 36-37 *posílila se přijetím těla a krve Páně* přijímání pod obojí způsobou bylo obecné až do 12. stol.; proto vidělo husitství v nejstarších českých světcích i světce své – 51 *patnáctého* správně šestnáctého

KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ

Kosmas je nejvýznamnější český spisovatel z počátku 12. století. Zprávy o jeho životě čerpáme jen z jeho *Kroniky české* (Chronica Bohemorum), kterou vlastně nedokončil. Narodil se asi r. 1045 a nabyl vynikajícího vzdělání v katedrální škole pražské a v proslulé škole u sv. Lamberta v Lutychu. R. 1099 byl vysvěcen na kněze, stal se kanovníkem a posléze děkanem pražské kapituly. Zemřel r. 1125.

Kronika česká je rozdělena na tři knihy; první (dokončená asi r. 1122) sahá od nejstarších dob po smrt knížete Jaromíra r. 1038, druhá končí smrtí knížete Konráda r. 1092, třetí sahá až do 23. května 1125. Kosmas ve své kronice vyjádřil stanovisko duchovního feudála, podporujícího silnou ústřední vládu, která by ho bránila proti útokům feudálů drobných; proto odmítá všechny odstředivé síly (úklady Vršovců, snahu o osamostatnění Moravy po stránce církevní, rozbroje mezi členy knížecího rodu a pod.) a usiluje o podporu vládnoucího rodu glorifikací knížat. Při líčení nejstarších dob použil i lidových pověstí, které tak pronikly do náročného písemnictví. Pro dobu vzniku kroniky je charakteristický i Kosmův postoj k staroslověnské kultuře. Kosmas zažil ještě konec období zápasu mezi staroslověnštinou a latinou, ale všechny zprávy o slovanských kořenech naší kultury a o slovanské bohoslužbě tendenčně potlačuje.

Kronika je psána dobrou středověkou latinou, jejíž některé jemnosti lze v překladu ztěžka vystihnout. Podle tehdejší módy a podle zásad lutyšské školy píše Kosmas rýmovanou prózou, zálibu má v rytmickém uspořádání závěru vět; v Kronice nacházíme hojné ohlasy starších, antických i církevních spisovatelů, jimiž je prostoupena celá Kosmova dikce. Záliba v přímé řeči, kterou má Kosmas společnou s většinou středověkých historiků, je odvozena ze starověké retoriky. Z toho ze všeho vyplývá, že Kosmovi nešlo jen o dílo historické, ale i umělecky literární.

Mezi ukázkami, které jsme vybrali, zasluhují zvláštní pozornosti české pověsti.

Knížecí pověst v Kosmově podání je dokladem toho, jak Kosmas literárně zpracovával staré lidové pověsti. Podoba, jakou má u něho knížecí pověst, je nepochybně výtvorem Kosmovým, ale jednotlivé motivy jsou jistě přejaty z „bájivého podání starců", na které se Kosmas sám odvolává. Vypravování o povolání Přemysla na český trůn a o jeho zákonodárné činnosti má zřejmě tendenci zastřít násilné sjednocení země pod vládou Přemyslovců, spojené s odstraněním samostatných knížat. Za předkosmovskou součást pověsti je možno bezpečně považovat řadu sedmi pohanských knížat po Přemyslovi. Kosmas tu jen stěží zastírá skutečnost, že o nich kromě jmen nic neví, biblickou frází. Prací Kosmovou je jistě spojení pověsti o bitvě na Turském poli mezi Čechy a Lučany se jménem Neklanovým, opírající se o etymologii. Jinde nelze podíl Kosmův přesně vymezit, patří však k němu zajisté zejména hojné využití motivů a reminiscencí antických. Přesto však je v Kosmově vypravování patrné staré jádro lidových pověstí, v nichž se obrážejí ještě předfeudální společenské vztahy.

Mezi nimi povstal jeden muž, jménem Krok; podle jeho jména je znám hrad, již stromovím zarostlý, v lese u vsi Zbečna. Byl to muž za svého věku naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a v svých úsudcích rozvážný a důmyslný. K němu se sbíhali, jako včely k úlům, lidé nejen z vlastního jeho rodu, nýbrž i z celé země všichni, aby je rozsuzoval. Tento tak znamenitý muž neměl mužské potomky, zplodil však tři dcery, jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům.

4. Z nich nejstarší se jmenovala Kazi, jež Medei z Kolchidy nic nezadala v znalosti bylin a věšteb ani Asklepiovi v lékařském umění, poněvadž často způsobila, že se Sudičky vzdaly své práce, konce nemající, a

přiměla kouzlem i osud, by její vůlí se řídil.

Proto i obyvatelé naší země, když se něco ztratí a vzdávají se naděje, že by to mohli zase dostati, mají o ní pořekadlo: „To nedovede ani Kazi navrátiti."

Když byla k vládkyni vzata, jež z Cerery zrozena byla,

obyvatelé země na památku své paní velmi vysoko vztyčili mohylu, kterou jest až podnes viděti, nad břehem řeky Mže při cestě, kudy se chodí do končin kraje bechyňského přes horu, jež slove Oseka.

Cti hodná byla i Tetka, co do věku byla však druhá,
žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila.

Ta vystavěla a svým jménem nazvala hrad Tetín, polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály u řeky Mže. A navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl vílám, jež vládnou horami, lesy a stromy, a ctil je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům; a tak dosud mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny aneb ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali jeho dům i jeho samého.

Třetí, věkem nejmladší, ale moudrostí nejstarší, nazývala se Libuše; ta vystavěla též hrad tehdy nejmocnější u lesa, jenž se táhne ke vsi Zbečnu, a podle svého jména jej nazvala Libušín. Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování pří lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvály hodná - ach, nešťastného osudu lidského – byla prorokyně. A poněvadž lidu pravdivě předpovídala mnoho budoucích věcí, celý ten kmen sešel se po smrti jejího otce k obecné radě a ustanovil ji sobě za soudce.

Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jakýmisi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí. I pustili se do takové hádky mezi sebou, že jeden druhému vjel nehty do hustých vousů, a tupíce se hanebně nevybíravými nadávkami a luskáním pod nosem, hřmotně vejdou do dvora, s velikým hlukem předstoupí před svou paní a snažně žádají, aby spornou věc mezi nimi rozhodla po právu a spravedlnosti. Ta si zatím hověla, jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály, měkce ležíc na vysoko nastlaných vyšívaných poduškách a o loket se opírajíc jako při porodu. Když pak, jdouc stezkou spravedlnosti a na osobu lidí nehledíc, celou při mezi nimi vzniklou rozsoudila po právu, tu ten, který spor na soudě nevyhrál, přes míru se rozhněvav, potřásl dvakrát či třikrát hlavou, a podle svého zvyku třikrát holí o zemi udeřiv a bradu slinou z plných úst poprskav, zvolal: „Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu; oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umříti než to trpěti. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva."

Na to paní, svou pohanu tajíc a bolest v srdci ženským studem zastírajíc, usmála se a pravila: „Tak jest, jak díš; žena jsem, jako žena žiji; ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím metlou železnou, a poněvadž žijete bez bázně, právem mne nedbáte. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce krutějšího, než je žena. Tak také holubi pohrdli kdysi bělavým luňákem, jehož si zvolili za krále, jako vy mnou pohrdáte, a knížetem sobě učinili jestřába, mnohem krutějšího, jenž vymýšleje si viny, jal se zabíjeti vinné i nevinné; a od té doby až podnes požírá holuby jestřáb. Jděte nyní domů, a koho vy si zítra vyvolíte za pána, toho si já vezmu za manžela."

Mezitím povolala své sestry, jimiž zmítaly podobné vášně; jejich čarodějnickým uměním stejně jako svým vlastním šálila lid ve všem; bylať Libuše sama, jak jsme se výše zmínili, prorokyní jako Kumská Sibyla, druhá sestra byla kouzelnicí, jako Medea z Kolchidy, a třetí čarodějnicí jako Kirké Ajajská. O čem se té noci uradily ony tři hadačky anebo co tajného ujednaly, nebylo sice známo, avšak ráno se všem zjevilo nad slunce jasněji, když jejich sestra Libuše označila místo, kde přebýval jejich budoucí kníže, i jeho jméno. Neb kdo by si byl pomyslil, že si knížete povolají od pluhu? Nebo kdo mohl věděti, kde oře muž, který se měl státi správcem lidu? O čem by však nevědělo věštecké nadšení? Aneb čeho by nedokázalo čarodějné umění? Sibyla dovedla předpověděti národu římskému pořad osudu skoro až do soudného dne, ba – lze-li tomu věřiti – věštila též o Kristu, neboť kterýsi učitel církevní v jednom svém kázání cituje verše Vergiliovy, o příchodu Páně podle věštby Sibyliny složené. Medea dovedla bylinami a čáry často s nebeské báně svésti Hyperiona a Berecynthii, dovedla deště, blesky a hromy vylákati

z oblaků, dovedla starce krále Ejaka omladiti. Čáry Kirčinými byli proměněni druhové Ulixovi v rozmanitá zvířata a král Pikus v datla; ten se podnes jeho jménem po latinsku tak nazývá. Jaký div? Jak znamenité věci provedli v Egyptě svým uměním čarodějníci! Ti svými kouzly učinili tolik divů, kolik prý jich z moci boží způsobil služebník boží Mojžíš. O tom však dosti.

5. Druhého dne, jak bylo nařízeno, bez prodlení svolají sněm a shromáždí lid, sejdou se všichni dohromady a žena, sedíc na vysokém stolci, mluví k hrubým mužům: „Jak jsi politování

nadmíru hoden, ó lide, jenž neumíš svobodně žíti;

svobodou, kterou žádný dobrý muž neztrácí leda s životem, tou vy ne bezděky zhrdáte a nezvyklé porobě dobrovolně poddáváte své šíje. Běda, pozdě budete toho marně litovati, jako litovaly žáby, když vodní had, jejž si učinily králem, počal je usmrcovati. Nebo nevíte-li, jaká jsou knížecí práva,

zkusím jen několik slov vám povědět o této věci.

Předně snadno je knížete dosaditi, ale nesnadno dosazeného sesaditi. Neboť v této chvíli jest ten muž pod vaší mocí, ať ho povýšíte za knížete čili nic; jakmile však bude povýšen, vy i vše, co máte, bude v jeho moci. Před jeho tváří se budou třásti jak v zimnici vaše kolena a oněmělý jazyk přilne k suchému patru. K jeho hlasu jen tak tak budete z velikého strachu odpovídati: „Ano, pane; ano, pane," až on pouhým pokynem svým bez vašeho mínění toho odsoudí, onoho dá zabíti, jednoho rozkáže vsaditi do vězení, jiného oběsit na šibenici. Vás samé a z vás, kterých se mu zachce, jedny učiní sluhy, jiné sedláky, jiné poplatníky, jiné výběrčími, jiné katy, jiné biřici, jiné kuchaři, pekaři nebo mleči. Ustanoví sobě i plukovníky, setníky, šafáře, vzdělavatele vinic a polí, též žence, kováře zbraní, kožišníky a ševce. Vaše syny i dcery postaví do svých služeb, také z vašeho skotu, z koní a klisen neb z dobytka právě nejlepší si vezme podle své libosti. Všechno, co máte lepšího ve vsích, na polích, rolích, lukách a vinicích, pobere a obrátí v svůj prospěch. Ale proč vás dlouho zdržuji? Nebo nač to mluvím, jako bych vás chtěla strašiti? Trváte-li na svém předsevzetí a nemýlíte-li se v svém přání, oznámím vám jméno knížete i místo, kde jest."

K tomu sprostý lid zajásá zmateným křikem; všichni jedněmi ústy žádají, aby jim byl dán kníže. K nim ona: „Hleďte," dí, „hle, za oněmi horami" – a ukázala prstem na hory – „je neveliká řeka Bílina a na jejím břehu je viděti vesnici, jež slove Stadice. V jejím obvodu jest úhor, zdéli a zšíři dvanáct kročejů, jenž ku podivu, ač leží mezi tolika poli, přece nenáleží k žádnému poli. Tam váš kníže oře s dvěma strakatými voly; jeden vůl má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu, druhý jest od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé. Nyní, je-li vám libo, vezměte mou řízu, plášť i přehozy, jaké slušejí knížeti, jeďte vyřídit tomu muži vzkaz ode mne i od lidu a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž má jméno

Přemysl, ten na vaše hrdla a hlavy přimyslí mnohá práva. Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovati na věky věkův."

6. Zatím byli určeni poslové, aby tomu muži přednesli vzkaz své paní i lidu. Když paní viděla, že neznajíce cestu váhají, pravila: „Co váháte? Jděte bez starosti, sledujte mého koně, on vás povede pravou cestou a dovede zase zpět, neboť tu cestu nejednou šlapal."

Lichá šíří se pověst a zároveň mínění křivé,

že paní sama vždy za nočního ticha tu bájnou cestu na koni tam konávala a před kuropěním se vracívala; tomu

„ať Žid Apella věří".

Co dále? Kráčejí poslové moudře neučení, putují vědomě nevědomí, držíce se stop koně. Již přešli přes hory, již již se blížili ke vsi, kam měli dojíti. Tu jim přiběhl jakýs chlapec vstříc, i tázali se ho řkouce: „Slyš, dobrý chlapče, jmenuje se tato ves Stadice? A jestliže ano, je v ní muž jménem Přemysl?" – „Ano," odpověděl, „je to ves, kterou hledáte, a hle, muž Přemysl nedaleko na poli popohání voly, aby dílo, jež koná, hodně brzo dokonal." Poslové, přistoupivše k němu, pravili:

„Blažený muži a kníže, jenž od bohů nám jsi byl zrozen."

A jako mají sedláci ve zvyku, že jim nestačí jednou to říci, plnou hubou opakují:

„Zdráv buď, kníže, buď zdráv, tys oslavy nad jiné hoden,
vypřáhni od pluhu voly, změň roucho a na koně vsedni!"
Přitom mu ukáží roucho i na hřebce, který vtom zaržál.

„Paní naše Libuše i všechen lid vzkazuje, abys brzy přišel a přijal panství, jež je tobě i tvým potomkům souzeno. Vše, co máme, i my sami jsme v tvých rukou; tebe za knížete, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za obránce, tebe jediného sobě volíme za pána." Při té řeči se ten muž moudrý, jako by předvídal budoucnost, zastavil, otku, kterou držel v ruce, vetkl do země, a pustiv voly, zvolal: „Jděte tam, odkud jste přišli!" Ti, ještě než to dořekl, s očí zmizeli a nikdy více se neobjevili. Ale líska, kterou do země vetkl, vyrazila tři vysoké ratolesti, a to, což jest ještě podivnější, i s listím a ořechy. A muži vidouce, co se tu děje, stáli zaraženi. On je vlídně jako hostitel pozval k snídani, vyňal z lýkové mošny plesnivý chléb a kus sýra, mošnu položil na trávník místo stolu, na to režný ubrus a tak dále. Zatím co snídali a vodu ze džbánu pili, dvě ratolesti neb odnože uschly a odpadly, ale třetí velmi rostla do výše i šíře. To naplnilo hosty ještě větším podivem a bázní. A on dí: „Co se divíte? Vězte, že se z našeho rodu mnoho pánů zrodí, ale vždy jen jeden bude panovati. Ale kdyby vaše paní nebyla s tou věcí tak spěchala, nýbrž na krátký čas byla vyčkávala běhu osudů, a kdyby nebyla pro mne tak brzy poslala, měla by vaše země tolik pánů, kolik by příroda vydala na svět knížecích synů."

7. Potom oděn v knížecí roucho a obut v královskou obuv, vsedne oráč na bujného oře, avšak nezapomínaje na svůj stav, vezme s sebou své střevíce, zcela z lýčí ušité, aby je dal schovati pro budoucnost; a chovají se na Vyšehradě v knížecí komoře až podnes a na věčné časy. Ubírali se nadcházkami a poslové ještě si netroufali s novým pánem důvěrněji mluviti, ale jako holubi, když k nim nějaký cizí přiletí, z počátku se ho bojí, brzy však při letu samém mu přivyknou a jako za svého jej mají a milují, tak oni při jízdě hovořili a povídáním si cestu krátili, a přitom vtipkujíce a žertujíce, na únavu zapomínali.

Tu se stalo, že se jeden, zvláště smělý a od řeči, zeptal: „Pane, pověz nám, proč sis u nás dal schovati tyto lýkové střevíce, jež nejsou k ničemu, než aby je člověk zahodil; nemůžeme se tomu dosti vynadiviti." On jim odpověděl: „Na to jsem je dal a dám schovati na věky, aby naši potomci věděli, odkud vzešli, a aby byli vždy živi v bázni a nejistotě a aby lidí sobě od Boha svěřených nespravedlivě neutiskovali z pýchy, poněvadž všichni jsme si od přírody rovni. Nyní však ať se smím zase i já vás zeptati, zda je chvalitebnější z chudoby se povznésti k hodnosti, či z hodnosti upadnouti v chudobu? Odpovíte mi ovšem, že je lépe povznésti se k slávě než upadnouti v nouzi. Ale jsou mnozí ze vznešeného rodu vzešlí, potom však v potupnou nouzi a v neštěstí upadlí, kteří hlásajíce jiným, jak jejich předkové byli slavní a mocní, nevědí, že tím sami sebe ještě více tupí a hanobí, poněvadž sami pozbyli svou nedbalostí toho, čeho oni nabyli svou přičinlivostí. Neboť Štěstěna stále jako v kostky hraje svým kolem tak, že brzy povznese na vrchol ty, brzy ony uvrhne do propasti. Tím se stává, že se světská hodnost, jež bývá někdy k slávě, ztratí k hanbě. Ale chudoba, překonaná ctností, neskrývá se pod vlčí kožích, nýbrž svého vítěze, jejž zprvu s sebou strhla do hlubin, povznáší k hvězdám."

8. A když cestu dokonali a již již se blížili k hradu, pospíšila jim vstříc paní, obklopená svými dvořany; podavše si ruce, vešli s velikou radostí do příbytku, posadili se na pohovkách, občerstvili se darem Cereřiným a Bakchovým a ostatek noci věnovali Venuši a Hymeneovi.

Tento muž, jenž vpravdě pro svou mužnost zasluhuje slouti mužem, spoutal zákony náš bezuzdný kmen, nezkrocený lid mocí zkrotil a uvedl v poddanství, jež jej i dnes tíží, též všechna práva, jimiž se naše země řídí a spravuje, sám s Libuší vydal.

9. V době těchto prvních počátků práv jednoho dne řečená paní, jsouc věštným duchem nadšena, před svým mužem Přemyslem a v přítomnosti starších lidu takto věštila:

Vidím veliký hrad, jenž slávou nebes se dotkne,
ve hvozdě leží místo – je vzdáleno ode vsi této
na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny.

Toto místo na severní straně pevně chrání hlubokým údolím potok Brusnice, na jižním však boku široká hora, velmi skalnatá, jež slove Petřín, převyšuje okolí. Hora toho místa se kroutí na způsob delfína, mořského vepře, směrem až k ře-

čené řece. Až tam přijdete, naleznete člověka, an uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jejž vystavíte, nazvete Prahou. V tomto hradě někdy v budoucnosti vzejdou dvě zlaté olivy, jež svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe a po všem světě budou zářiti svými divy a zázraky. Budou je obětmi a dary ctíti a jim se klaněti všechna pokolení země české a ostatní národové. Jedna z nich bude slouti Více slávy, druhá Voje útěcha."

2 *za svého věku* Gen. 6,9 – 2-3 *naprosto dokonalý* podle Horatia, Ars poetica 294 – 8 *Medea* v řeckém bájesloví dcera krále v Kolchidě, kouzelnice – 9 *Asklepios* Aeskulap, bůh lékařství, syn Apollonův (v orig. Paeonio magistro podle Ovidiových Metamorfos XV, 535) – 10 *že se Sudičky vzdaly své práce, konce nemající* Kosmas má na mysli Moiry (Parky) z řeckého bájesloví (Klóthó, Lachesis, Atropos), z nichž jedna přede nit života, druhá ji natáčí na vřeteno a třetí ji stříhá, symbolisujíce tak počátek, průběh a konec života – 14 *z Cerery zrozena byla* míněna je Proserpina, v římském bájesloví dcera bohyně úrody Cerery, jako choť Plutonova, vládkyně podsvětí – 17 *Oseka* (v orig. mons Osseca) Hřebeny, pásmo vrchů při řece Berounce – 19 *žena to jemného citu* podle Horatiových Satir I, 4,8 – 22 *vílám, jež vládnou horami, lesy a stromy* v orig. místo tohoto vysvětlujícího opisu jejich jména Oready, Dryady a Hamadryady – 34 *nikdo není úplně blažen* Horatius, Carmina II, 16,27 – 45 *o loket se opírajíc* podle Vergilia, Ciris 338 – 46 *stezkou spravedlnosti* podle Přísl. 2,20 – 48 *potřásl dvakrát či třikrát hlavou* podle Ovidiových Metamorfos I, 179 a II, 49 – 54 *lépe by bylo mužům umříti* podle Terentia, Eunuchus IV, 7,2 – 59 *metlou železnou* Ž. 2,9 – 60 *kde je bázeň, tam je i kázeň* podle Řím. 13,7 – 61 *tak také holubi...* podle Phaedra I,31 – 68-69 *Kumská Sibyla, Medea z Kolchidy, Kirké Ajajská* označení bájeslovných postav podle míst, kde sídlily: Kumy (Cumae), město v jižní Italii; Kolchida, krajina na svazích Kavkazu při pobřeží Černého moře; Aiaia, ostrov ve Středozemním moři – 76 *lze-li tomu věřiti* podle Statia, Thebais II, 595; srov. též Prudentius, Contra Symmachum I, 351 – 77 *kterýsi učitel církevní* patrně Eusebius (Constantini oratio ad sanctorum coetum, Migne, PL 8, 456) nebo Augustin (Epist. ad Romanos expositio, Migne PL 35, 2089); *verše Vergiliovy* Ecloga IV, verš 4-10 – 78-79 *s nebeské báně svésti* Vergilius, Ecloga VIII,69-70 – 79 *Hyperion* Helios, v řeckém bájesloví bůh slunce; *Berecynthia* příjmení Kybely, v řeckém bájesloví bohyně všeho života – 80 *dovedla starce krále Ejaka omladiti* Ovidius, Metamorfosy VII, 159n; *Ejakus* (Aison) osoba z řeckého bájesloví; *čáry Kirčinými* Kirke (Circe) v řeckém bájesloví krásná kouzelnice – 80-81 *byli proměněni druhové Ulixovi* Vergilius, Ecloga VIII, 69-70; *druhové Ulixovi* průvodci Odyssea (Ulixa), krále na Ithace, jenž bloudil po pádu Troje deset let po moři a prožil řadu dobrodružství – 81 *král Pikus* podle Vergilia, Aeneis VII, 189n a Ovidia, Metamorfosy XIV, 320n; *Pikus* byl podle římského bájesloví král v Latiu – 84 *O tom však dosti* Horatius, Satiry I, 4,63 – 89 *svobodou, kterou žádný dobrý muž neztrácí leda s životem* Sallustius, Catilina 33,4 – 91 *jako litovaly žáby...* podle Phaedra I, 2 – 97 *oněmělý jazyk přilne k suchému patru* Ezech. 3,26 – 100 *Vás samé a z vás...* podle 1 Král. 8,11-14 – 110 *sprostý lid* Vergilius, Aeneis I, 149 – 120 *na věky věkův* Exod. 15,18 – 123 *povede... a dovede zase zpět* 1 Král. 2,6 – 125 *šíří se pověst* Vergilius, Aeneis III, 121; srov. tamtéž VII, 392 a VIII, 554 – 128 „*ať Žid Apella věří*" Horatius, Satiry I, 5,100; úsloví znamená tolik jako: tomu ať věří nějaký lehkověrný žid; snad i narážka na Kosmova současníka žida Jakuba Apellu, předního úředníka krále Vladislava, jejž Kosmas nazývá synem ďáblovým a jehož pád zaznamenává k roku 1124 – 129 *putuji vědomě nevědomí* podle Gregoria Magna Dial. II, (Migne PL 66, 126) – 135 *od bohů nám jsi byl zrozen* podle Vergilia, Aeneis VI, 322 – 141 *jsme v tvých rukou* Gen. 47,25 – 145 *s očí zmizeli* Soud. 6, 21, Luk. 24,31 – 146 *tři vysoké ratolesti* Gen. 40,10 – 160 *Ubírali se nadcházkami* 2 Král. 18,23 – 174-175 *jak jejich před-*

kové byli slavní a mocní srov. Sallustius, Iugurta 85, 21-23 – 184 *Venuše* římská bohyně lásky; *Hymeneus* řecký bůh manželského svazku – 185 *pro svou mužnost zasluhuje slouti mužem* podle Isidora, Etym. XI, 274 (Migne, PL 82, 396) – 192 *jenž slávou nebes se dotkne* Sedulius, Carmen paschale IV, 56; srov. též Horatius, Carmina I,1,36; Ovidius, Metamorfosy VII, 61; Vergilius, Aeneis I, 287 – 200-201 *dvě zlaté olivy* podle Zjev. 11, 4-7, kde je řeč o dvou olivách, svědcích Páně, které čeká přemožení od šelmy, ale po smrti nebeská sláva; olivami jsou míněni světci Václav a Vojtěch – 203 *všechna pokolení země* Ž. 71,17

(O LUCKÉ VÁLCE)

10. Hostivít zplodil Bořivoje, jenž první z knížat byl pokřtěn od ctihodného Metoděje, biskupa moravského, za časů císaře Arnulfa a krále moravského Svatopluka.

Nepokládali jsme však za zbytečné do našeho díla na tomto místě vložiti stručné líčení toho, čeho jsme se z pověsti doslechli o bitvě, svedené dávno za časů knížete Neklana na poli zvaném Tursko mezi Čechy a Lučany, jimž v dnešní době podle hradu Žatce říkáme Žatčané. Podle čeho však je ten lid nazýván od starodávna Lučané, nechceme pominouti mlčením. Ono území totiž se dělí na pět krajin podle jejich polohy. První krajina leží při potoce řečeném Hutná, druhá na obou stranách řeky Uzky, třetí se rozkládá v obvodu bystřiny Březnice, čtvrtá, jež slove Lesní, leží v podkrají řeky Mže a pátá, uprostřed, slove Lúka, překrásná na pohled a bohatá výnosem, velmi úrodná na osení a oplývající lukami, podle nichž nabyla i svého jména. A poněvadž byla tato krajina nejdříve, dávno ještě před založením hradu Žatce, obydlena lidmi, právem se její obyvatelé nazývali po své krajině Lučané.

Nad nimi vládl kníže Vlastislav, muž bojovný, v boji statečný, a v svých záměrech nadmíru lstivý; a mohl dobře slouti v bitvách šťastným, kdyby nebyl ho poslední osud zkrušil nešťastným koncem. Neb již dříve vedl často proti Čechům boje, a maje v nich štěstí i přízeň bohů, vždy nabyl vrchu; vtrhnuv do jejich země, častokráte ji krutě poplenil vražděním, pálením a loupením a ztenčil dokonce počet náčelníků lidu svými posádkami do té míry, že jsouce zavřeni v malém hrádku, jenž slove Levý Hradec, báli se hrozně, aby tam nepřátelé nepřišli „na hrátky". Kníže vystavěl hrad, jejž podle svého jména nazval Vlastislav, mezi dvěma vrchy, Medvězí a Připkem, na pomezí dvou krajů, bílinského a litoměřického, a vsadil do něho zlé lidi, aby činili úklady lidu obou těch krajů proto, že stáli na straně Čechů. A jako při každé proměně zdar povznáší a nezdar ponižuje lidská srdce, z velikého zdaru, jehož vždy v bojích dosahoval, povýšilo se a povzneslo srdce knížete, že v hrdé mysli vzplanul touhou nabýti celých Čech. Ach, mysl lidská, neznalá budoucnosti, jak se často oklame svým dohadem! Často se stává, že před pádem bývá pozdvižení srdce, jako před radostí často jeho ponížení.

Ihned se nadme domýšlivou pýchou, a chtě zvěděti, jakou vládne mocí, dá nositi meč po všech krajích celé své země a oznámiti knížecí rozkaz, že každý, kdo výškou těla přesahuje míru meče, nepůjde-li na vojnu tak rychle, jak bylo

rozkázáno, má býti bez milosti mečem pokutován. Seznav, že se nad vyřčené slovo rychleji shromáždili na ustanoveném místě, postavil se uprostřed na náspu, a obklopen jsa dokola lidem, opřen o štít a mávaje v ruce mečem, jal se mluviti: „Bojovníci, ve vašich rukou jest již poslední vítězství, jindy jste nejednou zvítězili, nyní k hotové věci se hotovíte. K čemu vám třeba brnění? Brnění hleďte nositi jako znak vojenství. Spíše však vezměte s sebou sokoly, krahujce, volavky a všechno drobné ptactvo, které se hodí lépe pro zábavu a hru, abychom jim maso nepřátel – ač-li ovšem stačí – dali k nažrání. Bera za svědka boha Marta a svou vládkyni Bellonu, jež mi prokázala všeliká dobrodiní, přísahám na jilec svého meče, jejž v ruce držím, že dám štěňata matkám místo jejich nemluvňat přikládati k prsům. Zdvihněte praporce, nechte prodlévání; těm,

kdož hotovi jsou, vždy uškodil odklad.

Jděte již rychle a vítězství dobuďte šťastně!“ Zní ryk až k nebesům: muž schopný i neschopný, udatný i chabý, statný i nestatný hlučí: „Do zbraně, do zbraně!“; prašivá kobyla poskakuje jako bujný hřebec v bitvě.

11. Zatím jakás žena, jedna z počtu hadaček, zavolavši k sobě pastorka, jenž měl již táhnouti do boje, pravila mu: „Ač není v povaze macech, aby dobře činily svým pastorkům, přece, jsouc pamětliva svazku s tvým otcem,

výstrahu, chceš-li, ti dám, jak mohl bys na živu zůstat.

Věz, že čarodějnice neb příšery Čechů svými kouzly nabyly převahy nad našimi hadačkami, takže naši zahynou všichni do jednoho a vítězství se dostane Čechům.

Abys ty záhubě té však nakonec ujíti mohl,

uřež protivníku, kterého při prvním utkání zabiješ, obě uši a schovej je do své tobolky; pak mezi nohama koně udělej vytaseným mečem čáru na zemi na způsob kříže. Neboť tím uvolníš ta neviditelná pouta, jimiž hněv bohů sváže vaše koně, takže budou ochabovati a padati, jako by byli dlouhou cestou unaveni. A hned, vsedna na koně, dej se na útěk, a i když se za tebou ozve silný hřmot, nikdy se neohlížej zpět, nýbrž pospěš si ještě více; a tak ty jediný stěží unikneš. Neboť bohové, kteří vás provázívali do boje, obrátili se na pomoc vašim nepřátelům.“

Naproti tomu Čechové neměli dosti síly k odporu, když nepřátelé již tolikrát nad nimi slavili vítězství, a tak bylo

jedinou podlehlých spásou již v žádnou nedoufat spásu.

A jako vždy lidé nevěřící a tedy k zlému náchylnější, když je opouštějí síly a dobré vlastnosti, obracejíce se hned k horším stránkám a k nepravostem, nejinak i ten lid, oddaný liché modloslužbě a více věřící lžím, zoufal již nad svými silami a vojenskou zbraní; i obrátili se o radu k jedné babě věštkyni s naléhavou prosbou, aby jim pověděla, co třeba činiti v takovém nebezpečenství nebo jaký výsledek bude míti příští bitva. Ona, jsouc plna věštího ducha, nezdržovala je dlouho zá-

hadnými hádankami. „Chcete-li," dí, „dosíci slávy vítězství, musíte napřed vyplniti rozkazy bohů. Obětujte tedy svým bohům osla, aby byla u vás jejich ochrana. Tuto oběť káže učiniti nejvyšší bůh Jupiter i Mars sám a jeho sestra Bellona, též Cereřin zeť."

I byl zatím vyhledán ubohý oslíček, zabit, a jak byl rozkaz, rozsekán na sto tisíc kousků a od veškerého vojska za okamžik sněden. Když se takto posílili oslím masem – věc zázraku podobná –, mohl člověk spatřit šiky veselé a muže, kteří byli hotovi k smrti jako lesní vepři; a jako po dešťovém mraku bývá slunce jasnější a oku příjemnější, tak po veliké skleslosti bylo ono vojsko čilejší a k boji odvážnější.

12. Zatím se jejich kníže Neklan, bázlivější než zajíc a na útěku rychlejší než Parth, strachoval nastávající bitvy, a stavě se nemocným, ukryl se na řečeném hradě. Co měly učiniti údy bez hlavy nebo válečníci v boji bez vůdce? Žil toho času jeden muž, vynikající sličným tělem, podle věku i jména Tyr. Byl po knížeti druhý mocí, a když i tisíc nepřátel naň dotíralo v boji, nikoho se nebál, před nikým neustupoval. Toho povolal kníže tajně k sobě a nařídil mu, aby oblékl jeho zbroj, a rozkázal mu s vědomím jen několika dvořanů, aby vsedl na knížecího koně a místo něho jel před bojovníky na bojiště, jež bylo nevelmi, jen asi na dva hony vzdáleno od hradu. Přišli na pole od obojího vojska smluvené, ale Čechové dříve obsadili pahorek čnějící uprostřed pole, s něhož mohli dříve viděti, jak nepřátelé přicházejí, a odkud ten, jehož pokládali za knížete, Tyr, stoje na vyvýšeném místě, mohl promluviti k bojovníkům: „Kdyby bylo v moci vůdce dodati statečnosti vojákům slovy, zdržel bych vás mnohonásobnými oklikami v řeči; ale protože nepřítel stojí před očima a jen málo času zbývá na povzbuzování,

dopřejte, abych vás směl, byť skromnými, podnítit slovy.

Všichni mají ve válce stejnou odhodlanost k boji, ale nestejný cíl vítězství. Oni bojují za slávu nemnohých, my zápasíme za vlast, za svobodu lidu i svou a za poslední spásu; oni, aby pobrali cizí majetek, my, abychom ochránili své drahé dítky a milé manželky. Silni buďtež a veďte si zmužile! Neboť své bohy, kteří dosud byli proti vám popuzeni, usmířili jste obětmi, jakých si na usmíření přáli. Proto strachem z nich se nestrachujte, protože ti, jejichž duchu strach překáží v boji, ocítají se v největším nebezpečenství; odvaha však je tolik co zeď, odvážným i bohové sami pomáhají. Věřte mi, za oním táborem leží vaše spása a sláva. Ale i kdybyste chtěli nepříteli ukázati záda, smrti přece nemůžete ujíti. A kdyby to byla jenom smrt! Půjde o horší věci než smrt: oni znásilní vaše manželky před vašima očima, v klínech jim nemluvňata mečem pobijí a ke kojení jim dají štěňata, poněvadž pro přemožené jest jedinou ctností nic neodpírati vítězům."

Mezitím lucký kníže, velký ukrutník v srdci, přišel s druhé strany s lidem velmi pyšným, jemuž i podnes od zlého ducha je vrozena pýcha. Když spatřil, že se nepřátelé nehýbou s místa, kázal svým, aby chvilenku tam postáli, a jako by měl lítost nad osudem nepřátel, těmito slovy podněcoval mysli svých vojáků:

„Ubohé duše bázlivců, nadarmo se chytají kopců ti, jimž scházejí síly a válečné umění; neprospěje kopec, je-li mužnost mdlá. Vidíte: neodvažují se utkati s vámi na rovině, ba, nemýlím-li se, již se strojí na útěk. Ale vy, dříve než prchnou, vrhněte se na ně náhlým útokem a dokažte svým obvyklým způsobem, aby byli pod vašima nohama rozdrceni jako bídná sláma. Šetřte svých statných kopí, abyste jich neposkvrnili krví zbabělců, a raději pusťte ptactvo, jež s sebou nesete, abyste těmi sokoly postrašili šiky bojácné jako holuby". Jakmile se to stalo, objevila se taková houšť rozličných ptáků, že se pod jejich křídly zatmívalo nebe jako pod dešťovým mrakem nebo v čas černé bouřky.

Když to viděl neohrožený Tyr, přerušil začatou řeč a pravil k svým: „Stane-li se snad, že zemru v boji, pochovejte mne na tomto vršku a vystavějte mohylu, která bude na věky po mně pojmenována." (Ta slove odtud až podnes rovem udatného bojovníka Tyra.) A jako se řítí obrovský balvan skalní, bleskem byv sražen, s vrcholu vysoké hory po srázu, strhuje s sebou všechny překážky, právě tak statečný Tyr, ihned vyskočiv, vrhl se do nejhustějších klínů nepřátel. A jako by někdo v zahradě podtínal srpem slabé makovice, tak on sekal mečem hlavy v cestě stojících nepřátel, až pln jsa šípů jako ježek, padl uprostřed seče na velikou hromadu mrtvých.

Neví se, od koho který neb jakou zahynul ranou,

jen to víme, že Čechové dobyli vítězství a Lučané všichni byli pobiti až do jednoho, totiž kromě toho, jemuž macecha dala výstrahu, dříve nežli šel do bitvy. Ten, splniv příkaz macešin, zachránil se kvapným útěkem, a když přišel domů, hle, oplakávali tam jeho manželku jakoby zemřelou. Když její muž odkryl jí obličej, aby se na ni podíval – zní to jako pohádka – bylo viděti, že mrtvola měla ránu v prsu a uši uťaty. Tu si vzpomněl, co se stalo v bitvě, vyňal uši se zakrvácenými náušnicemi z tobolky a poznal, že v bitvě v podobě svého protivníka zabil svou ženu.

2 *Arnulf* německý král a římský císař koncem 9. století – 9 *Hutná* snad potok Svině, tekoucí od Milžan k Stankovicům v okolí Žatce – 10 *Uzka* asi potok Chomutovka; *Březnice* asi Blšanský potok – 23 *Medvězí* snad hora Lhotka nebo Lipská hora na Litoměřicku; *Připek* zaniklé jméno některého vrchu na Litoměřicku – 26-27 *povýšilo se a povzneslo srdce knížete* 1 Mach. 1,4 – 29 *před pádem bývá pozdvižení srdce* Přísl. 16,18 – 33 *má býti... mečem pokutován* podle Monacha Sangall. II, 12 – 40 *Mars* v římské mythologii bůh války – 41 *Bellona* římská bohyně války – 43 *Zdvihněte praporce* Iz. 13,2, Jerem. 50,2 – 44 *kdož hotovi jsou, vždy uškodil odklad* Lucanus, Pharsalia I, 281 – 45 *zní ryk až k nebesům* podle Vergilia, Aeneis II, 313 a 338 – 64 *jedinou podlehlých spásou již v žádnou nedoufat spásu* Vergilius, Aeneis II, 354 – 70 *jsouc plna věštího ducha* 1 Král. 28,7 – 73 *Jupiter* v římské mythologii nejvyšší z bohů, vládce nebes – 74 *Cereřin zeť* míní se Pluto, podle římské mythologie manžel Proserpiny, dcery bohyně Cerery, bůh podsvětí a vládce zemřelých – 80-81 *na útěku rychlejší než Parth* Horatius, Carmina II, 13,17; srov. též Horatius, Epistulae II, 1, 112 a Vergilius, Georgica III, 31; *Parthové* starověký íránský kmen, proslulý rychlou jízdou na koni – 91-92 *Kdyby bylo v moci vůdce dodati statečnosti vojákům slovy* Sallustius, Catilina 58,1 – 96-97 *my zápasíme za vlast, za svobodu lidu i svou a za poslední spásu* Sallustius, Catilina 58,11 – 98 *Silni buďtež a veďte si zmužile* 3 Král. 2,2 – 100 *Proto strachem z nich se nestrachujte*

1 Petr. 3,14; *ti, jejichž duchu strach překáží v boji* Sallustius, Catilina 58,2 – 101 *odvaha však je tolik co zeď* Sallustius, Catilina 58,17 – 104 *oni znásilní vaše manželky* podle Iz. 13,16 – 125 *vrhl se do nejhustějších klínů nepřátel* Sallustius, Catilina 60,7 – 126 *jako by někdo v zahradě podtínal srpem slabé makovice* Livius I, 54,6

(ZÁHUBA RODU VRŠOVCŮ)

23. Sotva vešli do hradu Vraclavě, Svatopluk nazítří časně ráno svolal všechny velmože do shromáždění. A když se dohromady sešli, jako lev vypuštěný z klece na zápasiště stojí, řve a se zježenou hřívou čeká na žrádlo, tak Svatopluk, vstoupiv do jizby, usedl si uprostřed na lavičce u kamen, jsa více rozpálen než kamna sedmkrát rozpálená, a ohlédnuv se po všech, upřel divoké oči na Mutinu a hněvivá otevřel ústa k této řeči:

„Všem nám odporný rode a bohům protivné plémě,

ničemní synové Vršovici, našeho rodu domácí nepřátelé! Zdaž mi kdy vypadne z paměti, co jste sehráli s mým pradědem Jaromírem na vrchu Velizi sobě arci pro kratochvíli, nám však na věčnou pohanu? Což zapomenu, že jste lstivým úkladem zabili mého bratrance Břetislava, tu vynikající hvězdu v celém kruhu knížat, ty i tvůj příbuzný Božej? Čím však se provinil můj bratranec Bořivoj, jenž panoval pod vaší mocí a ve všem vás jako vlastní koupený otrok poslouchal? Ale pro pýchu vám vrozenou jste nesnesli knížete skromného a co jste se mne napopouzeli obvyklými úskoky, až jsem povolil vašim nešlechetným radám, a hřeše proti svému bratranci Bořivojovi, velmi jsem zhřešil, že jsem ho stolce zbavil! A to jest

jediné, co mě tak bolí a na věky boleti bude.

Slyšte opět ještě a opět, moji velmoži, co spáchal syn nepravosti a hlava veškeré bezbožnosti, tenhle Mutina, jejž jsem já nedávno, když jsem s vámi táhl do boje, jako druhého po sobě zůstavil za nejvyššího správce naší země. To dobrotisko, dělajíc, jako by šlo na lov, neostýchalo se v noci zajíti do Polska na Sviní hrad, aby se uradilo se svým strýcem Nemojem, jak by mne se stolce svrhlo.“

Zaznělo zmatené reptání a svým souhlasem rozpálili ducha knížete, hněvem hořícího, aby se ještě více rozhořel. Vtom dal kníže po straně pokyn přítomnému katu, jenž byl do jeho záměru zasvěcen, a vyšel ven. Ten se hned vrhl na Mutinu, jenž nic takového netušil. Jak podivuhodná byla trpělivost toho kmeta! Při dvou ranách seděl bez pohnutí, a při třetí, když se pokusil vstáti, byl zabit. V touž hodinu a v téže jizbě byli jati Vnislav, Domaša a dva synové Mutinovi. A jediný Neuša, jenž byl z jiného rodu, ale dobrým přítelem Mutinovým, vida, co se děje, prchl, a byl by unikl, prchaje již venku před hradem skrze houští, kdyby ho nebyla prozradila červená sukně: byl ihned chycen a zraku i mužství zbaven. A jako se často děje, že když vpadne krvelačný vlk do ovčince, zuří, vraždí a neukojí svůj vztek ani neustane od vraždění dříve, dokud nezadáví všechny ovce, tak Svatopluk,

zkrvavený vraždou jednoho člověka, vzplál hněvem a rozkázal, aby byl celý ten rod bez rozdílu věku a beze všeho odkladu povražděn, a před zástupem přítomných kmetů řekl: „Kdo se nehrozí vyplniti můj rozkaz, tomu bude dána těžká hrouda zlata. Kdo však zabije Božeje a jeho syna, dostane stokrát tolik a bude vládnouti jejich dědictvím."

Tak rychle nevyletí ani větrové, když jejich král Aiolos bodcem prorazí boky hory, pod níž jsou zavřeni, jako vskočili na koně velmoži Vacula, Heřman, Krása i přemnozí jiní a letěli překotným během, aby dovršili osud Božeje a jeho syna; ostatní se rozběhli po zemi a pátrali, jak by celý ten rod se světa sprovodili.

24. Zatím co usedal Božej ve vsi Libici, neznalý, žel, svého osudu, se synem a manželkou právě k obědu, přistoupil k němu chlapec, řka :„Hle, pane, běží sem mnoho lidí v nepořádku úprkem přes pole." Ale on pravil: „Přicházejí z vojny, ať k nám přijdou s požehnáním božím." Co ještě to říkal, hle, divoký Krása otevře dveře, a zablesknuv vytaseným mečem, zvolá: „Pryč s tebou, zlosyne, pryč, ty protivný, jenž jsi mého příbuzného Tomáše zabil bez příčiny v čas postní." I vstav syn Božejův Bořut, vece: „Co činíte, bratři? Je-li nařízeno, abychom byli zajati, můžeme býti zajati bez zbraní a bez hluku" a vtom již měl, aniž co tušil, vražen meč do břicha až po jilec. A v té chvíli i zbrocený ještě krví synovou meč byl do hrdla otcova vražen.

A ti zbojníci, jako dobyvatelé hradů, rozebrali si nesmírné poklady, a jak praví Kato,

nazmar zakrátko přišlo, co získáno za dlouhou dobu.

Neboť z takového bohatství nezbylo ani kouska látky, aby jí byla pokryta jejich těla, nýbrž bez rakve a bez pohřbu byli – dne 27. října – Božej a syn jeho Bořut jako hovada hozeni nazí do jámy.

Nemohl jsem se dověděti, kolik hlav z toho rodu bylo vydáno na smrt, protože nebyli zabiti ani jednoho dne, ani na jednom místě. Neboť jedni byli vedeni na tržiště a jako hloupá hovada skoleni, jiní byli na hoře Petříně sťati, mnoho jich bylo povražděno v domech nebo na ulicích. Ale co mám říci o smrti synů Mutinových, jejichž smrt byla snad nad každou jinou smrt ukrutnější? Byli to hodní hošíci, v tváři sliční, na pohled líbezní, jakých by ani bystrý umělec v bílé slonovině ani malíř na stěně nedovedl vypodobiti. Neboť jsme je viděli, jak byli žalostivě vlečeni na tržiště, a slyšeli, jak častokrát volali: „Máti má, máti má!" až je oba krvavý kat, jako prasátka je drže v podpaží, podřezal nožem.

Rázem se rozprchnou všichni a do svých bijí se prsou,

aby neviděli kata při tak ukrutném činu.

Ostatní však, kteří z toho rodu zůstali na živu, skryli se, prchnuvše jedni do Polska, jiní do Uher. O rozvrácení jich a rozplašení bychom sice měli hojnou látku k psaní, avšak aby se nezdálo, jako bychom žalozpěvem ukončili tragedii, vraťme se, odkud jsme se maličko odchýlili, ke kronice.

1 *Vraclav* pův. Vratislav, hrad u Vysokého Mýta; *Svatopluk* český kníže (1107-1109), syn Oty Olomouckého – 2-3 *jako lev vypuštěný z klece na zápasiště* Rhetorica ad Herennium IV,39,51; srov. též Ž. 21,14–5 *Mutina* (a dále *Nemoj, Božej, Bořislav* a další) příslušníci rodu Vršovců – 5-6 *hněvivá otevřel ústa k této řeči* Ovidius, Metamorfosy I, 181 – 8 *našeho rodu domácí nepřátelé* Boethius, De consolatione philosophiae III, 5 – 9 *co jste sehráli s mým pradědem Jaromírem* týká se potupení knížete Jaromíra Vršovci, o němž Kosmas vypráví v 34. kap. I. knihy – 11 *zabili mého bratrance Břetislava* o vražedném přepadení knížete Břetislava vypráví Kosmas v 13. kap. III. knihy – 16 *velmi jsem zhřešil* 2 Král. 24,10 – 21 *do Polska na Sviní hrad* na Świnigród u Bolkova v Polském Slezsku – 37 *dostane stokrát tolik* Mat. 19,29 – 39 *Aiolos* v řecké mythologii král větrů; *bodcem prorazí boky hory* Vergilius, Aeneis I, 81 – 51-52 *meč byl do hrdla otcova vražen* podle Vergilia, Aeneis X, 907 – 54 *jak praví Kato* Catonis disticha II, 17; *Kato* Dionysius Cato, jemuž středověk neprávem připisoval sbírku mravoučných latinských dvojverší, pocházející asi z 3. stol. n. l. – 61-62 *mnoho jich bylo povražděno v domech nebo na ulicích* podle 1 Mach. 2,9 – 68 *do svých bijí se prsou* podle Vergilia, Aeneis XII, 155 – 73 *vraťme se, odkud jsme se maličko odchýlili* Cicero, De natura deorum III, 60; srov. též Cicero, In Verrem II,4,35

(ÚVOD K NEDOKONČENÉ IV. KNIZE)

59. Pamatuji se, jak jsem řekl v úvodu první knihy, že tato kronika byla vydána za časů knížete Vladislava a biskupa Heřmana. Ti byli již z tohoto slzavého údolí osudem přeneseni v kraj bohdá blaženosti, ale dějinné látky zbývá ještě hojnost. A proto

sličná rádkyně má, dej nyní, Muso, mi radu,

mám-li tu zaraziti kotvu u břehu, či ač dosud burácejí větry, mám rozestříti plachty k plavbě na širé moře. Vždyť ty, jež nikdy nestárneš, neustáváš mne, starce, pokoušet k jinošským studiím, ač dobře víš, že ve mně jako v každém starci jest dětinská mysl a slabý duch. Kéž by mně, již osmdesátiletému, Bůh vrátit chtěl ta minulá léta, v nichž sis dosti nahrála se mnou kdysi v Lutychu pod mistrem Frankem na trávnících a lukách gramatiky i dialektiky! Ty, nadmíru líbezná jinochům a milá, vždy cudná, ale nikdy nezestárlá, proč na mne, starce, znova dorážíš? Proč otupělou mysl podněcuješ? Již mi letitý věk shýbá záda, již mi svraštělá kůže hyzdí obličej, již prsa dýchají jako utahaný kůň, již drsný hlas sípe jako husa a chorobné stáří oslabuje mé smysly. Věru více mne těší měkký chléb a topinka než tvá sofismata, jež jsme kdysi, měkce lehajíce pod vaší peřinkou, sladce ssávali z tvého něžného prsu. Ó sofistiko trkavá, sylogistikům sama sebou žádoucí, nám však již dosti ze zkušenosti známá, nechej starců, hoň se za jinochy sobě podobnými, bystře nadanými a v uměních všeho umění důvtipnými, kteří nakrmivše se nedávno při velikém stole paní filosofie rozkošnými jídly a vyčerpavše poklady celých Frank, vracejí se jako noví filosofové!

Na takové učence čeká slovutná ctnost knížete Soběslava, na učence, kteří by dovedli podivuhodné jeho skutky zlatým rydlem podivuhodně ozlatiti. Těmto i já stařec vše, co neobratně blábolím, odevzdávám s prosbou, aby to bezvadně

vypilovali. S dovolením jejich a všech toto čtoucích budiž mi dovoleno z mnohých

tohoto knížete činů se něčeho dotknouti písmem.

A kdo mě starce haníš, když sám jsi moudrý, poklad své učenosti vynes na světlo a tento můj neumělý spis pokládej za pouhou látku.

2 *Heřman* pražský biskup Heřman (1099/1100-1122); *z tohoto slzavého údolí* Ž. 83,7 – 9-10 *Kéž by mně... Bůh vrátit chtěl ta minulá léta* Vergilius, Aeneis VIII, 560 – 10 *v Lutychu pod mistrem Frankem* Kosmas studoval gramatiku a dialektiku ve škole sv. Lamberta v nizozemském městě Lutychu; jedním z jeho učitelů byl magister Franco, vynikající matematik – 13 *Již mi letitý věk shýbá záda* podle Řím. 11,10 – 16 *sofismata* zdánlivě správné důkazy, závěry záměrně vymyšlené tak, aby oklamaly; při středověkém vyučování logice se jich hojně užívalo k školskému výcviku v obratné argumentaci – 17 *sofistiko trkavá, sylogistikům sama sebou žádoucí* ... sofistika je v logice odvozování vědomě nesprávných důkazů, nazvané podle sofistů, starořeckých učitelů moudrosti a řečnictví, kteří tuto metodu propracovali teoreticky i prakticky; *sylogistik* kdo se zabývá sylogistikou, t. j. naukou o správném odvozování sylogismů (závěrů nutně vyplývajících nejméně ze dvou soudů předem daných, premis), která byla důležitým úsekem středověké logiky. O sofismatech i sofistice mluví Kosmas, jak je patrno z celkového rázu místa, žertem a s lehkou ironií – 20-21 *vyčerpavše poklady celých Frank* míní se duchovní poklady, vzdělání; Lutych byl za Kosmy jedním z kulturních středisk franské říše – 22 *knížete Soběslava* Soběslav I. (1125-1140) – 24 *bezvadně* (v orig. *ad unguem*) narážkou na Horatia, Ars poetica, 294 – 27 *poklad své učenosti* Kolos. 2,3

POKRAČOVATELÉ KOSMOVI

MNICH SÁZAVSKÝ

Kosmova kronika byla později rozličně věcně doplňována; jedny z doplňků pocházejí od t. zv. Mnicha sázavského z třetí čtvrti 12. století. Nejdůležitější z nich je vyprávění o založení kláštera na Sázavě, jež Kosmas, patrně pro svůj odpor k slovanské liturgii, pominul mlčením. Mnich sázavský tu v podstatě přepisuje starší, patrně v prvních desítiletích 12. století sepsanou *legendu o sv. Prokopovi*, která byla asi v 2. polovině 12. století pojata do ztracené kroniky o původu Sázavského kláštera. Protože o sv. Prokopu není jiných bezpečných historických zpráv, zařadili jsme sem jako ukázku tuto legendu. Vzděláním a rozhledem nevyrovná se náš mnich Kosmovi. Jeho slohovou úroveň není snadno posoudit, dokud není přesně znám text legendy svatoprokopské, kterou zpracovával; je však patrno, že se jeho slohový ideál značně lišil od Kosmova, zejména je mu cizí záliba v rýmované próze.

(POČÁTKY KLÁŠTERA SÁZAVSKÉHO)

Za času knížete Oldřicha, muže, jenž velmi ctil službu Bohu, žil poustevník jménem Prokop, rodem Čech ze vsi Chotouně, v slovanském písmě, jež bylo kdysi vynalezeno a kanonicky zavedeno od nejsvětějšího biskupa Kyrila, velmi vzdělaný; světský kněz výtečný, pilně dbalý tajemství počestného života a čistoty, později ozbrojený šatem mnišského slibu, trávil neohroženě život, samoten s Bohem samotným, maje záruku ve víře. Neboť hoře žárem celého ducha svého pro lásku k Je-

žíši Kristu, pohrdl ničemnou marností tohoto světa, a odřeknuv se domu, manželky, polností, příbuzných a přátel, ba i sám sebe, dal výhost lstivému světu a jeho bídným nádherám, a utíkaje z jeho hřmotného víru, odešel do ústraní samoty a usadil se na vršku jakési opuštěné jeskyně, v níž prý bydlelo tisíc ďáblů; jsa obrněn nebeskými zbraněmi a vystavěv tam hráze ctnosti, kterými by se mohl bránit proti psům hříchů, útoku duchovních ničemností a šípům našeptávání, a přirážeje své myšlení ke skále, kteráž jest Kristus, jal se mužně bojovati modlitbami, bděním a posty.

Když tedy v své zamilované samotě, vzdálen jsa vlnobití světského hřmotu a kryt přede všemi, dlouhý čas za Boha neúnavně zápasil, dobrotivé řízení božské nijak si nepřálo, aby město na hoře ležící bylo skryto, ani aby svíce byla schována pod kbelcem, nýbrž aby svítila ke chvále a slávě jeho jména veřejně příkladem mnohým věřícím. Neboť z popudu milosti nebeské, když si ten kníže kdysi, jako obyčejně, zašel na to místo, které si zvláště vybral k lovu, a zabaven jsa honbou stíhal jednoho jelena ze stáda, prchajícího do odlehlejších houštin, až k vrcholu řečené jeskyně, nalezl tam v chatrné chýši Prokopa, muže, jenž tam v mnišském šatě trávil poustevnický život. Zprvu byl tím zjevem překvapen, a poustoupiv ze vznešenosti knížecí, vyptával se po pořádku s čilou myslí a s líbeznou přívětivostí hovoru na každou věc, kdo jest a z kterých končin přišel a proč se on, muž takový a tak vzácný, odhodlal bydleti v těch samotách. Na jeho otázky Prokop stručně a pokorně odpovídaje, vyložil mu pořadem celou pravdu, jak se věc měla, a nakonec dodal, že z lásky k Bohu a v naději na odplatu v nebesích dal světu nadobro výhost a že chce v té poušti, bude-li se to Bohu líbiti, až do konce setrvati. Kníže tedy, moudrý v Hospodinu, divě se tak vážnému předsevzetí toho muže a hledě na tvář obestřenou milostí svaté zbožnosti, obě ruce pozdvihl k nebi a slzami polit Boha chválil, potom velmi snažně poroučel sebe jeho modlitbám, za duchovního otce si ho přijal, a poskytnuv mu štědrou rukou podpory, pln radosti se vrátil k stanovišti svých bojovníků.

Od té doby tedy z určení milosti nebeské vzrůstala daleko široko po všech rozcestích pověst o ctnostech Prokopových, opětovnými hovory se rozšiřujíc, takže doslechše se o něm lidé z toho kraje, hromadně přinášeli dárky a doporoučeli se zbožně jeho modlitbám. On jsa pln žáru lásky, mile pohostinností nadán, svatou rozumností hojně ozdoben, cudností čist, v pokorném milosrdenství prozíravý, mírností proslulý, pln překypující horlivosti ve víře, ovlažoval řečí svatého kázání prsa posluchačů jako jarní déšť v pravý čas vylitý a velmi prospěšně napravoval rádlem svého učení jejich mysli. A dále, chudých se ujímal s takovou laskavou štědrostí, od Boha mu vrozenou, a sloužil jim s takovou ochotnou a radostnou starostlivostí, jako by Kristus viditelně byl přítomen, takže otrhanci a žebráci z celé té krajiny jeho přičiněním dostávali živobytí. I spěchalo k němu množství věřících, kteří toužili v duši odříci se zisků světa a zůstávati s ním až do konce života; on je dobrotivě vítaje choval jako kvočna kuřátka svá pod křídly. A tak po průběhu krátkého času blažený otec Prokop, sebrav náklad, jaký mohl, položil

základy ve jménu Páně, vystavěl basiliku ke cti nejsvětější rodičky boží Marie a sv. Jana Křtitele, a shromáždiv několik bratří zbožného života i mravů, rozhodl se, když jednomyslná láska poutala v soulad jejich duše, dáti jim řeholní pravidla a bohoslužbu po vzoru blahoslaveného otce Benedikta; sám však se stal nejmenším mezi nejmenšími. A jak byla rozumná a úspěšná bdělost jeho ducha, snaživost a starostlivost a jak překypoval dobrotivou láskou k bratřím, nikdo nestačí svou výmluvností důstojně vylíčit. Tedy řečený kníže a dvorské panstvo zvykli si rádi ho nazývati otcem a také se upřímně snažili milovati ho s otcovskou úctou. A proto týž kníže, poradiv se prozřetelně a moudře s důmyslem svých dvořanů, velkomyslně rozhodl, že má býti povýšen k hodnosti opatské; opatřil náležitě některé věci nezbytné ke klášterní potřebě, a jiné přislíbiv, později též náležitě doplnil. On však z obavy, aby se nevynášel nad jiné, s největším úsilím se tomu v své tichosti a pokoře vůbec vzpíral, tvrdě, že je člověkem nezkušeným a nehodným, že naprosto nedovede podřízeným ukládat úkoly poslušnosti, dovolávaje se za svědka Boha, jediného znatele všech věcí skrytých, který prohlédá vnitro jeho duše.

Mezitím zašlo světlo světa knížeti Oldřichovi dobré paměti a panství v zemi dosáhl jeho syn Břetislav, muž, jenž dbal všude pěstování božského náboženství; ten si umínil s veškerým úsilím svého bystrozraku dovésti ke zdárnému konci dílo, jež jeho otec zůstavil nedokončeno. Neboť doslechnuv se svaté pověsti blahoslaveného muže, zaradoval se, jakož i jeho velmožové, nesmírným jásotem, více než by kdo myslil, poroučel se s blahopřáním do jeho modliteb, a vzav ho stranou, domlouval mu, aby opatskou infuli přijal; potom ho opět a opět v přítomnosti všeho dvořanstva naléhavě přesvědčoval, že by chtěj nechtěj řízení pastýřské péče přijmouti měl. Ale muž boží trval v své obvyklé zatvrzelosti a nedal se nijak pohnouti, aby knížeti vyhověl, tvrdě, že je naprosto nehoden. Ale kdož by se mohl protivit božskému nařízení? Neboť překonán byv tak naléhavými prosbami a tolika laskavými domluvami i přívětivostí velmožů, mocí byl vysvěcen na opata. A tak po tom slavném povýšení kníže Břetislav nejprve z knížecí moci potvrdil darování, jež jeho otec učinil témuž otci Prokopovi ještě před přijetím opatství, totiž řeku, tekoucí od Milobuze až k jeskyni Zákolnici s lukami a s lesem vůkol. Když se potom na toto darování táhli dědicové a usilovali bezprávně si je přivlastnit, nechtě rušit otcovské nařízení, postavil se proti tomu, spor rozsoudil a otci Prokopovi opět daroval všechen užitek z vody a z lesa v řečených mezích, vykoupil pole a louky, ležící po obou stranách řeky, za svědectví svého syna Vratislava a svých velmožů za šest set peněz a postoupil je písemně a před právními svědky zpět opatu Prokopovi. Konečně též z vlastní štědrosti odevzdal okolní zemi až k lesu Strnovníku, též ves Skramníky, jeden rybník a slup k lovení ryb, koupenou za sto peněz, témuž opatu a jeho nástupcům pro spásu své duše k věčnému držení.

Když se tedy již stal za tak šťastného řízení opatem, nevynášel se nad sebe, nýbrž stoje na základě ctností ještě pevnějším a upevněn též stálou výtečností pokory a lásky, býval tak přívětivý a pln citu dobroty, že ho podřízení spíše milo-

vali, než aby se ho báli. Nepřestával jim obecně i jednotlivě dávati spasitelná napomenutí a mnohá poučení, příklady ze staré doby vyzdobená. Za jeho doby tedy nechybělo v ničem hojnosti; on se však živil prací rukou svých a chudé v nouzi oblažoval, a bera na sebe starost všech v zármutku postavených, občerstvoval je, jako moudrý lékař nemocné, lékem otcovství a útěchou. Veda tak blažený a slavný život, zářil znameními ctností v chrámu božím jako slunce až do skonání života a vnuknutím Ducha svatého dokonce slynul i darem prorockým, předvídaje budoucnost.

Neboť podle zjevení božské milosti zvěděl dva dni napřed lhůtu své smrti; povolav synovce svého dobrých vlastností Víta a syna svého zbožné povahy Jimrama, vyložil jim, co se stane, jak to také později skutečnost potvrdila, přerývaným hlasem k nim promlouvaje vznešená slova: „Synáčkové moji nejmilejší, kteréž jsem vychoval jako kvočna kuřátka, uvažte, že čas mého odchodu nastává; třetího dne zcela jistě na pokyn Páně odeberu se ze stánku tohoto těla, poroučeje vás Bohu, ale oznamuji vaší opatrnosti, že po mém odchodu budete zmítáni bouřlivou směsicí pomluv, jako vlnami v bouři, a trápeni zhoubným vlnobitím pronásledování; a budete učiněni vyhnanci na šest let v cizí zemi a tento klášter mocí knížecí bude odevzdán v držení cizozemců. Ale vy, nejmilejší synáčkové, nehyňte u víře; utvrzujte bratří své, Boha snažně chvalte, v štěstí ho velebte, v neštěstí proste, v radostech díky vzdávejte, v žalostech ho hledejte; neboť jeho nesmírnou dobrotou budete nakonec utěšeni. Neboť až uplyne šest let, slituje se nad vaším vyhnanstvím, navrátí vám stav pokoje, vašim utrhačům odplatí rovným po zásluze a vás uvede zpět do přístavu útěchy. Neboť po smrti nynějšího knížete, dobrého Břetislava, nastoupí Spytihněv, jenž vás bude pronásledovati; ale po jeho smrti ujme se vlády nad knížetstvím českým Vratislav, muž bohabojný a dobrotivý. Ten vás přivede zpět z vyhnanství a Ježíš Kristus, Pán náš, udělí vám na tomto našem klášteře pokoj a bezpečnost po všecky dny života vašeho. Amen. "

A již na sklonku příštího dne, když po řádném skončení nešporních modliteb a kompletáře seděl na lůžku, byl zachvácen prudkou nevolností, a v poslední hodince leže, ač mu již docházel dech, přece napřáhnuv mužně rámě, nepřestával bíti starého nepřítele lidstva dýkou modlitby. Ihned dal povolati bratří pohřížené v bolest zármutku a v bezútěšný pláč a posiloval je poučováním otcovské útěchy, a dav jim pokyny stran těla svého, odešel ze zkázy tohoto světa k Hospodinu, z poroby k vládě, z práce k odpočinku, ze smrti k životu věčnému štědrostí Pána našeho Ježíše Krista, který v trojici dokonalé živ jest a slávou slyne, Bůh jeden po neskonalé věky věkův, amen. I dokonal blahoslavený opat Prokop běh svého života šťastně v Pánu roku od narození Páně 1053 a téhož roku, dne 25. března, byl slavně pohřben za přítomnosti Šebíře, pražského biskupa, v kostele svaté rodičky boží Marie, jejž sám vystavěl.

Tedy po skonu nejblaženějšího otce Prokopa družná jednota bratří zvolila z vlastní vůle ze svého sboru jeho synovce Víta opatem; byv zvolen beze lsti, bez úplatnosti byl vysvěcen. Byl to muž v lidských i božských věcech schopný,

nepřítel tohoto světa, mravností proslulý, bdělý strážce moudrosti, ctihodný vzezřením, přívětivý v řeči, mírný a smířlivý. Za doby, kdy prospěšně spravoval své opatství, kníže Břetislav se rozloučil se světem a po něm se ujal kormidla vlády Spytihněv. Toho času se naplnil pořad předpovědi svatého otce Prokopa. Neboť poštváni nenávistí ďáblovou, jali se mnozí sokové Vítovi, nahromadivše jedovaté smyšlenky pomluv, strojit osidla úštěpků na dvoře knížecím proti opatovi a jeho bratřím, a ohlušujíce sluch knížete lahodně vymyšlenými lžemi, rozmanitými hanami je ostouzeli, říkajíce totiž, že se zřejmě zapletli slovanským písmem do kacířství a pokrytectví a že jsou vůbec neznabozi; proto usilovně dokazovali, že by vůbec slušelo vypudit je a na jejich místo dosadit opata a bratří latinského vzdělání. Ó závisti, ó zlostná horlivosti, z níž úniku není, ó závisti prokletá, všelikou zlobou zavilá, ohni neuhasitelný! Ale v pravdě, kdo se rozhorlí závistí, bývá jí jako šat molem stráven; komu však kdo závidí, toho slavnějším učiní. A tak Vít, vzav s sebou bratří, které jednota lásky svorně spojila, odebral se pryč do země uherské.

Nyní, myslíme, je vhodné zaznamenati laskavé paměti stručnou zprávou a podle hodnověrného podání lidí věřících jeden z mnoha zázraků toho blahoslaveného muže, který pro jeho zásluhy ráčila velebnost Pána našeho po jeho smrti ukázati. Neboť když opat Vít se svým bratrancem Jimramem a s bratřími, jež jednota lásky svorně spojila, odešli pryč do země uherské, řečený kníže, řídě se po úradě se svými milci vlastním rozhodnutím, ustanovil v onom klášteře opatem rodilého cizince, člověka plného vášnivé zloby. Jemu, když se první den po svém příchodu, jda podle obyčeje na jitřní sborové hodinky, blížil ke dveřím kostela, zjevil se tam svatý muž Prokop, stoje opřen o dveře domu modlitby, a řekl mu: „Odkud máš moc zde přebývati? Co hledáš?“ On odpoví: „Mocná velebnost knížete a nezvratná vznešenost jeho velmožů svěřila mé dovednosti až do konce mého života řízení tohoto kláštera.“ Svatý otec Prokop na to: „Ihned odejdi bez hanby ponížení! Neučiníš-li to, přijde na tebe boží pomsta.“ A po těch slovech zmizel. Ale onen, maje to za přelud satanův, docela nic toho nedbal. Když však si druhou a třetí noc málo vážil jeho hrozby, zjevil se mu svatý ten muž čtvrtou noc, když šel k jitřní službě, a řekl: „Proč jsi odepřel poslechnouti mých přátelských domluv? Svým duchovním synům jsem vyprosil od Hospodina toto místo, nikoli tobě, jenž jsi sem vešel podloudně. A jestliže ti byla dosud od tvého pána, knížete, tato moc nakázána, ode mne budiž od té chvíle zakázána.“ A to praviv, jal se ho nejsilnějšími ranami urputně bíti berlou, kterou držel v ruce. A on, jako by byl bodnut ostnem Belloniným, ihned bez odkladu opustil klášter a letmým během dospěl ke knížeti země a celou tu příhodu mu oznámil. Ten užasnuv mocným podivem, jal se kolísati a zapleten do osidla rozpaků zůstal až do konce svého života.

Tedy po smrti knížete Spytihněva odevzdalo božstvo svému věrnému služebníku Vratislavovi pamětihodným údělem řízení knížetství. A poněvadž byl obzvláštním ctitelem služby boží v církvi, oblíbil si též onen klášter s láskou celého srdce svého. Vyslav posly ke králi uherskému, povolal se cí zpět z vyhnanství opata

Víta a jeho bratří a vrátil je, jak slušelo, jejich klášteru. A pro zásluhy a modlitby blahoslaveného dědice Prokopa dostalo se jim milostné útěchy všemohoucího Boha, jež tento klášter, mající dostatek a přebytek zisků ve všem, povznesla k bývalé, ba ještě větší cti. A tak šťastný opat Vít, muž neobyčejně přičinlivý a rozvážný, svěřil se souhlasem bratří, když se blížil konec jeho života, právo opatského řízení svého arciopátstva svému příbuznému Jimramovi, muži svatostí vynikajícímu, se svolením knížete a jeho velmožů. Sám konečně potom, když proběhla krátká dráha dní, dokonal svůj den poslední, aby živ byl s Hospodinem na věky. Jeho tělo bylo pohřbeno vedle dveří nalevo při vchodu do kostela svaté rodičky boží Marie.

1 *kníže Oldřich* vládl v letech 1012-1033 – 2 *Chotouň* podle Mnicha sázavského rodiště sv. Prokopa, ves 7 km na sev. od Kouřimě – 13 *přirážeje své myšlení ke skále, kteráž jest Kristus* ... 1 Kor. 10,4; 2 Kor. 6,5 – 17-18 *aby město na hoře ležící bylo skryto, ani aby svíce byla schována pod kbelcem* Mat. 5,14-15 – 41 *jako jarní déšť v pravý čas vylitý* podle Oz. 6,3 – 47 *jako kvočna kuřátka svá pod křídly* ... Mat. 23, 37 – 51-52 *řeholní pravidla a bohoslužbu po vzoru blahoslaveného otce Benedikta* míněna zde řehole benediktinská, ke které patřily naše nejstarší kláštery; benediktini se tehdy nestavěli nepřátelsky k slovanské bohoslužbě – 63 *Boha, jediného znatele všech věcí skrytých.* Dan. 13,42 – 65 *Břetislav* vládl v letech 1034-1055 – 78 *řeku, tekoucí od Milobuze až k jeskyni Zákolnici* tyto místní názvy nejsou nikde doloženy, takže nelze určit, o která místa jde – 85 *k lesu Strnovníku, též ves Skramníky* polohu lesa Strnovníka nelze dnes určit; Skramník je ves severně od Chotouně, rodiště Prokopova – 96 *zářil znameními ctností v chrámu božím jako slunce až do skonání života* Sir. 50,7 – 103 *čas mého odchodu nastává* 2 Tim. 4,6 – 109 *nehyňte u víře* 1 Tim. 1,19 – 114-115 *Spytihněv* vládl v letech 1055-1061, *Vratislav II.* v letech 1061-1092 – 118-119 *nešporních modliteb a kompletáře* nešporní modlitby jsou večerní modlitby kněžského breviáře, kompletář je závěrečná modlitba denní – 144 *ohni neuhasitelný* Mat. 3,12 – 145 *šat molem stráven* Job 13,28 – 168 *bodnut ostnem Belloniným* (Bellona byla římská bohyně války); srov. Juvenalis IV, 123 – 174 *králi uherskému* Béla I. (1060-1063)

O ZLÝCH LETECH PO SMRTI KRÁLE PŘEMYSLA OTAKARA II.

Z dalších pokračovatelů Kosmových, jejichž kronikářské záznamy a líčení mají – vyjma Vincentia – význam spíše historický než literární, podáváme tu jako ukázku jen vylíčení hladomoru v Čechách v r. 1282, jak je sepsal nejmenovaný příslušník kapituly svatovítské. Vypravování to, svými podrobnostmi ojedinělé, má velkou cenu dokumentární a dovede ještě dnes upoutat svou živostí a názorností.

Léta Páně 1282 mořil lidi v mnohých zemích velmi zlý hlad z nedostatku všech životních potřeb. Ale zanechaje ciziny, přistoupím k vylíčení starostí a bědných tísní u Čechů, protože obklíčila zemi českou se všech stran neštěstí, jichž jest bez počtu: útisky, loupežemi, nočními přepady, žhářstvím a zkázou všech věcí nepřátelé zavlekli mezi ně hlad; pronásledujíce jejich duše, přepadli a na zemi pošlapali jejich životy a v prach obrátili jejich slávu. Z toho se zkormoutili Čechové v nitru svých srdcí a strach smrti padl na ně, protože Bůh vyvýšil pravice těch, kdož utiskovali krále českého, obveselil jeho nepřátele, ztupil i ostří meče jeho, aniž dal jemu, aby obstáti mohl v boji, podvrátil ho a trůn jeho svrhl

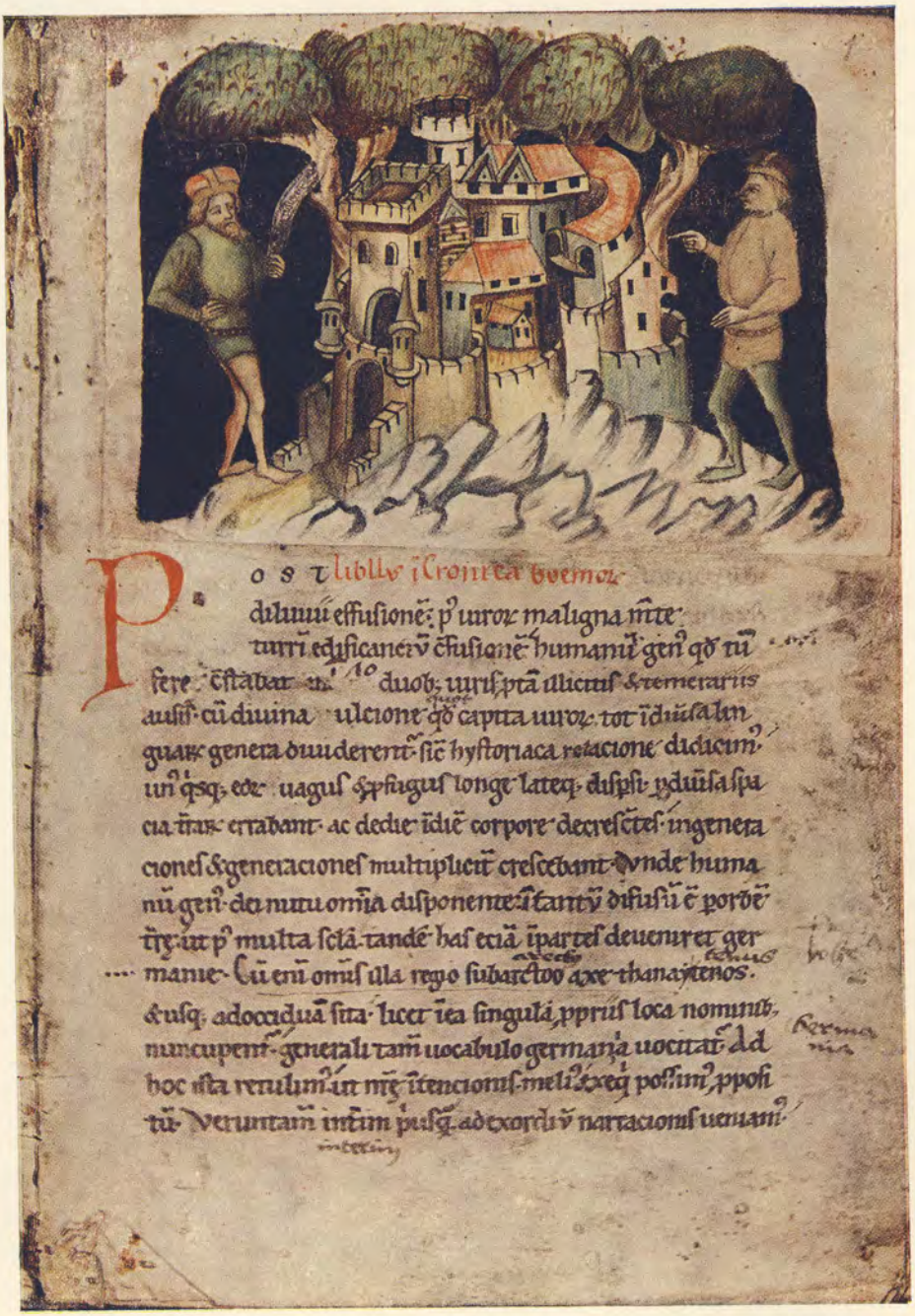

III. *Kosmas, Kronika česká — rukopis Budyšínský*
(rukopis z 13., obrázek ze 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

na zemi, ukrátil dnů mladosti jeho a hanbou jej přioděl, ano i přivedl ho v podzemský svět; i byl přičten k mrtvým. A že za hříchy králů jsou trestáni nejen králové sami, ale i národové, svědčí prorok, jenž vida anděla bijícího lid řekl: „Jáť jsem ten, kterýž jsem zhřešil, já jsem neprávě učinil; tito, jenž jsou jako ovce, co učinili?“ A viděti jest to na faraonovi, jenž pronásledoval národ izraelský, neboť nejen on sám utonul v Rudém moři, ale ani jeden z Egypťanů nezůstal na živu, a podobně se stalo také s mnoha jinými králi.

Proto zbývá nám pověděti o zchudlých obyvatelích Čech, kteří kdysi oplývali množstvím statků a bohatství, a připraveni byvše o to o všechno loupením a kořistěním, s chuďasy dům od domu žebrajíce, hladem mřeli. Chodili tedy chudí, hnáni nesmírným hladem, po ulicích pražských a náměstích a po domech měšťanů, prosíce o almužnu. A protože počet chudých již příliš vzrostl, nemohli jim bohatší při udělování almužen stačiti. Vraceli se tedy večer hladovi jako psi a hladem souženi reptali, i naplnilo se slovo Davidovo: „Oniť se rozptýlí, aby pojedli; pakli nasyceni nebudou, i budou reptati.“ Žebrali též nesčetní řemeslníci a dělníci rozličných řemesel, z nichž někteří mívali kdysi svého jmění v ceně sto hřiven stříbra, a když byli někteří o to o všechno připraveni a jiní s rodinou všechno projedli, prodávali náramky, náušnice a řetízky svých manželek a vůbec všechny ozdoby ženského šatu, chtějíce aspoň zdraví a život zahnáním hladu zachovati. A přece když mnozí z nich vše, co měli, utratili, s chuďasy dům od domu žebrajíce, život bídně skončili. Měšťané sice dovolovali všem chudým vcházeti do svých domů pro almužnu, ale žebráků přicházelo do Prahy nesčetně, a protože jich bylo příliš mnoho, počali krásti s ohnišť hrnce s jídlem, jež se připravovalo pro měšťany, a brali si také jiné věci z hospodářství, které mohli ukrásti, ač tím škodili sobě a v nenávist uváděli všechny. A proto byl od toho času zakázán všem chudým přístup do domů a nebyli přijímáni na nocleh ani v městě ani mimo ně, protože mnoho zlého povstávalo měšťanům z jejich hanebných skutků. Někteří chudí, byvše vně hradeb přijati na nocleh, v noci vstavše zabili hospodáře i jeho rodinu, a pobravše lepší věci, odešli. Takové a jim podobné věci se děly na velmi četných místech.

Jedna žebračka vzala na nocleh do své chýše v Oboře chudou ženu, jež měla všeho všudy pouhých pět kousků chleba v pytlíčku; šaty, jež měla na sobě, nemohly státi více než za dvě vejce. A přece ji tato hospodyně z vnuknutí ďáblova a puzena velikým hladem zabila v noci, když spala, sekyrou jako vepře a tak se dopustila zločinu vraždy. Měla dvanáctiletého chlapce, jenž se z podnětu zlého ducha stal toho zločinu spolupachatelem. Ale božská Prozřetelnost nenechává takových zločinů, aby prošly bez pomsty. Byl totiž ten hrozný zločin spáchán na Veliký pátek, kdy věřící křesťané chodí celý den ze zbožného úmyslu po kostelích, a náhodou několik žen spatřilo na své cestě, jak je mrtvola, uvázaná za provaz, vlečena na pohřebiště u kostela svatého Jana, kde se tehdy těla mrtvých pochovávala. A protože zvrhlý syn té ničemné matky nemohl mrtvolu utáhnouti řečené ženy, chtějíce se zúčastniti pro jméno Kristovo pohřební služby, přistoupily

k mrtvému tělu a snažily se podle své možnosti přispěti k dokonání započatého úkolu. Avšak jedné z nich, bystřejšího ducha, bylo zvláště nápadné, že viděla, jak je tělo zkrváceno; rozpomínala se, že těla nebožtíků, zemřelých přirozenou smrtí nemívají na sobě žádné stopy zkrvavění. Zatím co se řečené ženy mezi sebou delší čas dohovořovaly o tom, co by se mělo v té věci učiniti, strůjkyně zločinu, matka hocha, jenž táhl na provaze nebožku, útěkem ušla zabití, hoch však byl od řečených žen zadržen a odevzdán městskému rychtáři. Ten poznav pravdu z jeho vyznání, odevzdal ho podle světského práva na oběšení.

Jedna žena, ukazujíc jakémusi čtyrletému hošíkovi, dobře ustrojenému – neboť rodiče bývají na děti v tom věku zvláště laskavi a pěkně si je strojí – krásné ovoce a obmyslně vlídnými slovy mu lichotíc, zavedla ho do svého domu, a zavřevši petlicí dveře, zabila jej a pohřbila jeho tělo, svlékši ho do naha. A hned bez meškání běžela s šaty zabitého hošíka na trh, aby je prodala, doufajíc, že si odnese zisk ze své ničemnosti, ačkoli podvod a klam sotva kdy nebo nikdy nemůže nikomu přinésti prospěch.

Tu jeden řezník, spatřiv ženu, ana nese na zádech šaty, jak obyčejně nosívají vetešníci šaty na prodej, přistoupiv k ní, vyptával se, zač jsou ty šaty. Byl totiž sousedem otce zabitého chlapce, a poznav jeho šaty, vedl ženu do svého krámu, že prý je chce koupit a hned zaplatit; a ona šla s ním. Když přišli do krámu, řezník vzal šaty a bedlivě je prohlížel, zda opravdu náleží synu sousedovu, jak tušil. A ujistiv se tím, ptal se jí, odkud ty šaty má. Ona řekla: „Jedna paní mi je svěřila, abych je prodala." On však: „Ty šaty jsou kradeny," a odepřev jí je vydati, zavěsil je v svém krámě na bidlo, a prodlužuje hovor, zdržoval ji do té chvíle, až by se zpráva o tom mohla donésti k tomu, jehož se týkala. Zatím co se žena již prudčeji domáhala vrácení šatů, objevili se sluhové, kteří hocha hledali, a poznavše šaty, zadrželi ženu a přivedli ji k otci s šaty zabitého hocha. Otec poznav pravdu, odevzdal ji rychtáři a ten ji odsoudil na šibenici.

Jedna žena pochovala svého muže i celou rodinu kromě jediné dcery; obě bídně živořily, shánějíce živobytí z almužen, již takřka položivé, protože mnozí chudí, ač celý den dům od domu žebrali, nemohli se doprositi nerci krajíčku chleba nebo sousta, ale ani kůrky nebo drobtu, aby se s bídou udrželi na živu. Ach, kdyby bylo bývalo aspoň slupek pro prasata! Jednoho dne se stalo, že matka, unavená po marném shánění almužny a hladová, přišla na noc domů. Potom se vrátila dcera a zabušila na dveře, chtějíc vejíti do bytu, jak to každý den činívala. Matka ji nevpustila do domu, řkouc: „Nač jsi přišla? Což nejsi na prahu smrti jako mrtvá? Máš tvář svraštělou a bledou, umřeš mi v domku a nebude, kdo by tě vynesl k pohřbu." A nevpustila ji dovnitř. A tu se stalo, že matka sama té noci zemřela; dcera přišedši druhý den, hodila matku do jámy, a byla ještě dlouho živa.

V těch dobách nedovedl otec pro přílišnou krutost hladu přispěti ku pomoci synu žádnou útěchou, ani naopak syn otci; matka se neznala k dceři a dcera k matce; bratr byl bratru cizí, neboť mizelo u nich pro bídu vědomí přirozeného příbuzenství a naplnilo se slovo prorocké: „Cizí učiněn jsem bratřím svým a cizozemec

synům matky své.“ A tak mařila zuřivá nouze pravé poznání lidí. Často se stal opak toho, co dí spisovatel:

Krása a přízeň lidu, též bohatství, bujará síla
schopnost ti odňaly, jíž člověka poznat bys měl,

a jinde:

Čtvero je věcí, jimiž se vynáší nad slušnost člověk:
bohatství statků, vznešený rod, též učenost, krása.

Za starodávna vše bylo všem společné a nikdo nenazýval svým, co neměl v držení. Ale když již počíná pučet kořen chtivosti a lakoty a když hlad k tomu ponouká, bratr, vida bratra sklíčeného velikou nouzí a stojícího na prahu smrti pro nedostatek živobytí, neostýchá se, neřku neposkytnouti mu jídla, ale i odepříti mu krajíček chleba, ač jsou jedno tělo a jedna krev jako větve vypučelé z jednoho kmene, nedbaje svatého Jana, který praví: „Kdo by pak měl statek tohoto světa a viděl by bratra svého, an nouzi trpí, a zavřel by střeva svá před ním, kterak láska boží zůstává v něm?“ A jinde: „Každý, kdož nenávidí bratra svého, vražedlník jest a žádný vražedlník nemá života věčného v sobě zůstávajícího. “ Těm bude řečeno: „Jděte ode mne, zlořečení, do ohně věčného, kterýž jest vám připraven od počátku světa: hostem jsem byl, a nepřijali jste mne, lačněl jsem, a nedali jste mi jísti atd.“ Za pradávna živný duch poskytoval celému světu zdravé vánky, jichž hojnost mírnila žár žhavého vzduchu, a ze semen vyháněl klíčky, do lidských těl vléval zdraví a oplozoval rostliny všeho druhu a přirozenosti, a proto se ne neprávem říká, že z počátku byly časy zlaté. Neboť lidé byli prostí a bezelstní a byla mezi nimi prostota, neznalá zlého a nezkušená ještě ve lsti; ta získala prvním věkům příjmení „zlatých“. Ale potom se příroda zvrhla v kovy méně cenné a nakonec zohavila v své neobezřelosti a nedbalosti poslední věky železem. A proto za našich časů hrozným morem hrozíc stykům lidským, přinesla sálavé ohně, tuhé a sžíravé mrazy a ty je nutily putovati do chřadnoucího světa, protože čím více si lidstvo zvyklo požívati výhod vzdělanosti a umění, tím snáze se do myslí plížila řevnivost. Ta po dobrém počátku vzrostla, aniž kdo to pozoroval, návodem přírody v nenávist a z té se nyní rodí vše, co pokolení lidské od následujících potom časů zakouší. Když tedy byl chudým odpírán vstup do pražských domů a nebyli přijímáni ani na nocleh pro krádeže, jichž se dopuštěli, líhali v noci na ulicích a náměstích, zalézajíce pro svou polonahotu a tuhý mráz jako prasata do hnoje, který se kydal z koníren na ulice. Byl čas zimní a trvalé mrazy, a jestliže v létě lidé umírali jen hladem, zdvojnásobilo se neštěstí v zimě, neboť smrt nevnikala do světa oknem, nýbrž dveřmi, neznajíc slitování s lidským pokolením; vždyť měla silné průvodce: hlad, nahotu a krutý mráz. Jejich síla rychle pronikla všemi končinami celé země české a zahubila většinu smrtelníků; a nebylo, kdo by je pochoval. Ach, kde byli tehdy řeholníci – kteří se jindy tváří neobyčejně zbožnými –, aby podávali církevní svátosti lidem, kteří se octli v takových nebezpečenstvích a strastech, ba v hodině

smrti, nebo abych to řekl ještě otevřeněji, ve smrti samé, a to aspoň nemnohým; ti kdož jsou k tomu určeni jako kněží a podle povinnosti svého stavu a nařízením Otců svatých. Kdo je vinen touto nedbalostí, že tolik tisíc lidí zemřelo bez církevních svátostí, o tom lze různě uvažovati, ale rozhodnuto bude, až přijde Syn člověka v své velebnosti. Shromáždili se tedy všichni konšelé a obecní starší a po delší poradě, co by se mělo k vymýcení této ohavnosti učiniti, konečně se podle úrady a obecné vůle usnesli najmouti dělníky ke kopání rozsáhlých jam, do kterých by se mohlo pochovati mnoho mrtvých těl. Byly hluboké tři látra a na všech stranách deset loket široké, do každého hrobu se vešlo tisíc nebo asi tolik těl. Těchto hrobů, budících úžas svou rozměrností, bylo celkem osm: jeden u svatého Petra v osadě Německé, do něhož bylo uloženo dva tisíce mrtvol, u kostela svatého Lazara u malomocných dvě jámy, u kostela svatého Jana na Rybníčku dva hroby, ve Psářích dva hroby, u kostela svatého Jana v Oboře jeden hrob. Všechny ty hroby byly zaplněny lidskými těly v šesti měsících. Ale když za jarních dní nastala obleva a země rozmrzla, pochovávali mrtvé na písčitých ostrovech a na jespech před hradbami města. K pohřbívání bylo určeno několik mužů, a ač celý den pilně pracovali, sotva stačili donésti do hrobů těla všech, kdož toho dne zemřeli do západu slunce. Ale protože Staré Město, ležící na druhé straně mostu, je lidnatější, dopravovala se těla k pohřbení na vozech. A jestliže v jednom městě umřelo tolik tisíc lidí v tak krátkém čase, jak se píše, kolik tisíc lidí se počítalo zemřelých v celém království českém ve srovnání s jedním městem! Poněvadž město Praha samo činí, jak se soudí, necelou třetinu celého království českého, zahynula prý nepochybně v celém království většina lidí. Mnozí také, pracujíce k smrti, říkali: „Ach, kéž jsme se nenarodili a kéž ničí oko nevidělo nás! Kéž bychom byli bývali z života matčina přeneseni do hrobu, aspoň by byly ruce příbuzných účastny obřadu pohřebního, neboť

sladčeji leží kosti, když přátelské ruce je pohřbí.

Neboť lépe by nám bývalo zemříti než zlý život míti, poněvadž jeden spisovatel praví:

Veselý dovede unést jen nesnadno zármutku tíži,
než aby v bídě byl živ, volí si raději smrt.

Někteří lidé, největší ubožáci a nešťastníci, velikou nouzí sklíčeni a nemohouce vyhověti přirozené potřebě těla obvyklou potravou, pojídali mrchy koní, dobytka a všelikých jiných zvířat i chcíplých psů. Ba dokonce – je to hrozné slyšet a ohavné, ale nemůžeme to přejíti mlčením, protože to došlo k sluchu mnohých – někteří zabíjeli lidi v této bouři bídy a požírali je jako štěkaví psi, aby se zachovali na živu. Někteří pak kradmo odnášeli v noci oběšence s šibenice, a nevyjímajíc ani čas postní, odvrhše bázeň boží a pozbyvše lidského studu, mrtvoly jejich jedli.

Mimo to se přihodilo ve vsi Hořanech, jež náleží ke kostelu sadskému a pražskému, že jedna dcera, pozbyvši všeho citu a nepamětliva lásky dětinné, svou matku rozsekala na kusy, uvařila ji a snědla.

7 *Bůh vyvýšil pravice* Ž. 88,43 – 10 *hanbou jej přioděl* Ž. 88,46 – 12-13 *Ját jsem ten, kterýž jsem zhřešil...* 2. Král. 24,17 – 23-24 *Oniť se rozptýlí, aby pojedli...* Ž. 58, 16 až 40 *Obora* byla osada ležící mezi Petřínem, dnešním Jánským vrškem a Tržištěm; vznikla na místě knížecí obory – 49 *kostel sv. Jana* stával v místech dnešního nároží Šporkovy ulice a Jánského vršku, který se dodnes jmenuje podle tohoto kostela – 93-94 *Cizí učiněn jsem bratřím svým...* Ž. 69,9 – 106 *Kdo by pak měl statek tohoto světa...* 1 Jan 3,17 – 108 *Každý, kdož nenávidí bratra svého...* 1 Jan 3,15 – 110 *Jděte ode mne, zlořečení...* Mat. 25,41-43 – 112-115 *Za pradávna živný duch... byly časy zlaté* Ovidius, Metamorfosy I – 141 *tři látra* něco přes 6 m – 143 *u svatého Petra v osadě Německé* na Poříčí – 144 *u kostela svatého Lazara* v dnešní Spálené ulici, při ústí dnešní Lazarské ulice, pojmenované podle tohoto kostela – 145 *u kostela svatého Jana na Rybníčku* název staré osady Rybníčku je dosud zachován v pojmenování ulice; kostel byl postaven na památku vítězné bitvy svedené r. 1179 knížetem Fridrichem v místech dnešní ulice Na bojišti; *ve Psářích* osada mezi Vyšehradem a potokem Botičem – 148 *na jespech* jesep je písčitý nános při ústí nebo ohybu vodního toku – 156-158 *Ach, kéž jsme se nenarodili... do hrobu* Job 10,18-19 – 162-163 srov. Carmina latina epigraphica (ed. Buecheler) č. 1336,5n – 171 *Hořany* ves sv. od Českého Brodu

OPATOVICKÝ HOMILIÁŘ

Kazatelství tvořilo od počátku křesťanství jednu z nejdůležitějších složek práce duchovních. Bez činnosti kazatelské si nelze představit ani působení soluňských bratří na Moravě ani působení kněžstva mezi lidem v dalších staletích. Pro potřeby kazatelské praxe byla častěji osvědčená kázání autorit zaznamenávána, přepisována a sestavována ve sbírky. Výjimečně bývala do sbírek pojímána i kázání jednotlivá. Kazatelství (homiletika) tak obohacuje naši literaturu o nová díla, z nichž alespoň některá byla zřejmě proslovována česky, třebaže se nám dochovala jen v latinské podobě.

Kazatelé sahali s oblibou k životům světců, aby na nich ukazovali vzory křesťanského života. Tak máme zachováno i několik kázání (homilií) o českých světcích, z nichž některá obsahuje t. zv. *Opatovický homiliář*, sbírka kázání nejrůznějšího původu, vzniklá na české půdě v polovině 12. století. Název má odtud, že podle poznámky na prvém listě sbírka nějakou dobu náležela benediktinskému klášteru opatovickému. Jsou v ní zaznamenána tři kázání o sv. Václavu a dvě o sv. Vojtěchu, z nichž jedno uvádíme. Záznamu mohlo být použito i jako předlohy pro lidové kázání české, a z tohoto praktického důvodu bylo zřejmě do homiliáře pojato. Důkazem toho, že Opatovický homiliář sloužil kazatelské praxi české, jsou i pozdější české glossy, mezířádkové překlady některých slov a obratů, kterými si český kazatel usnadňoval používání latinské předlohy.

(KÁZÁNÍ NA SVÁTEK SVATÉHO VOJTĚCHA)

Bratří moji nejmilejší a páni moji, kteří jste dnes přišli k této svaté slavnosti, chcete-li dosáhnouti odpuštění svých hříchů, žádejte nejdříve o milost tohoto našeho patrona svatého Vojtěcha, Boha z celého srdce chvalte, v jeho službě setrvejte. Neboť jak máme Bohu sloužiti, svatý Vojtěch, náš patron, jehož svátek zde dnes slavíme, toho příklad nám svým životem zůstavil. Tak velikou milost boží, bratří moji, nezasloužil si totiž podřimováním nebo milováním věcí tohoto světa, nýbrž, jak praví apoštol, skrze mnohá soužení do království věčného vešel, bděním a ukládáním mnohých prací tělu, navštěvováním kostelů ve dne v noci a konečně tím, že život svůj mučednictvím ukončil.

Pročež, bratří moji nejmilejší, napomínám lásku vaši, abychom, pokud s pomocí boží můžeme, ve stopách našeho patrona kráčeli, a jako on neměl hněvu a nenávisti vůči nikomu, rozmařilosti a zhýralosti jako smrti unikal, opilství a bujnosti uhýbal, chudé a poutníky miloval, vdovami a sirotky nepohrdal, proti všem zpupným a proti všem pohanům se moudře a zmužile postavil, přikázání boží ve všem plně, jak se na biskupa slušelo, andělsky žil: tak každý z nás přede dnem své smrti nechť usiluje pokáním a zpovědí odpočinutí věčné sobě zjednati, almužnami hříchy své odčiniti a jinými četnými ctnostmi, jichž jest bezpočet, duši svou spasiti.

Tak první ctností je, aby ti, kdož jsou z boží milosti knížaty a mocnými tohoto světa, nejednali zpupně, naději svou do nejistoty nevkládali, neboť psáno jest: „Nepřikládejte srdce k bohatství, jestliže by vám přibývalo, aby se nevynášeli, nýbrž byli mezi svými jako jeden z nich." Víru však, která je v Kristu Ježíši, Pánu našem, všichni pravou zachovávejte, do kostela častěji přicházejte, čiňte opravdové vyznání svých vin kněžím božím, cudnost milujte, opilství se uhněte, závisti a nenávisti jako jedu se střezte, podvodů se nedopouštějte, křivých svědectví, křivopřísežnictví a lží nepronášejte, sluhům božím a svým rodičům úctu prokazujte, svému králi a knížatům nebo pánům věrně služte, hadačstvím nevěřte, nýbrž všechnu naději na Pána vložte.

Toto všechno a mnohá jiná přikázání boží konajíce, bratří moji, jednohlasně volejme k Pánu svému Ježíši Kristu, aby ve svém velkém milosrdenství a na přímluvu svatého Vojtěcha, svého mučedníka, a všech svých svatých ráčil se nad námi smilovati a dopřál nám se svými vyvolenými slyšeti svůj nejsladší hlas: „Pojďte, požehnaní Otce mého, vládněte královstvím vám připraveným od ustanovení světa do skonání věků. Amen."

1 *kteří jste dnes přišli*... patrně míněna pouť do kostela na hradě pražském – 7 *skrze mnohá soužení do království věčného vešel* Skutk. 14,21 – 21 *Nepřikládejte srdce k bohatství*... Ž. 61,11; *aby se nevynášeli*... Sir. 32,1 – 32-33 *Pojďte, požehnaní Otce mého*... Mat. 25,34

NÁVŠTĚVA BOŽÍHO HROBU

Liturgické drama se vyvinulo z církevních obřadů velikonočních, jež konaly sbory duchovenstva v klášteřích nebo při větších chrámech. Jeho zárodek tvořily zpívané úryvky z Písma. Skutečné drama vzniklo, když zpěváci mimikou a kostýmem začali představovat osoby, jejichž výroky zpívali. Nejvíce zájmu vzbudily obřady velikonoční, spojené s Kristovým zmrtvýchvstáním. Z nich vznikla t. zv. *Návštěva božího hrobu*, předvádějící návštěvu tří Marií u prázdného hrobu Kristova. Obřad měl původně jedinou scénu (mezi Mariemi a andělem, který jim sdělil, že Kristus vstal z mrtvých), později k ní byl připojen výjev s apoštoly Janem a Petrem a konečně zjevení Kristovo Marii Magdaleně. Jazyk obřadu byl ovšem latinský, protože tvořil součást bohoslužby.

Text, který tu v překladu podáváme, pochází ze Svatojirského kláštera na pražském hradě a je z konce 12. nebo z počátku 13. století. Patří i s evropského hlediska k nejzajímavějším textům tohoto druhu.

Maria Magdalena a druhá Maria nesly na úsvitě masti, hledajíce Pána v hrobě.

Sestry.

Kdo nám odvalí ode dveří kámen, jenž, jak vidíme, kryje svatý hrob?

Na to andělé.

Koho hledáte, ó bázlivé ženy, v tomto rovu plačíce?

Sestry.

Ježíše Nazaretského ukřižovaného hledáme.

Sedící (andělé) u hrobu.

Není tu ten, jehož hledáte, ale rychle jdouce, povězte učedníkům jeho a Petrovi, že Ježíš vstal z mrtvých.

Rovněž sedící (andělé).

Pojďte a vizte místo, kde Pán byl položen, aleluja, aleluja.

Potom sestry, přicházejíce ke kůru, nechť zpívají.

Přišly jsme lkajíce k hrobu, uviděly jsme anděla Páně sedícího a řkoucího, že Ježíš vstal z mrtvých.

Kůr.

Aleluja, neplač, Maria.

Při příchodu první sestry nechť kůr zpívá.

Maria stála venku u hrobu plačíc. Jak plakala, naklonila se a nahlédla do hrobu.

Řečená sestra nechť se po nahlédnutí do hrobu obrátí ke kleru a zpívá.

Vzali Pána mého a nevím, kam ho položili.

Anděl (Ježíš).

Ženo, proč pláčeš? Koho hledáš?

Sestra.

Pane, jestliže jsi jej vzal ty, pověz mi, kam jsi ho položil, a já jej vezmu.

On (Ježíš).

Maria.

Ona uklánějíc se.

Rabboni.

On pak ustupuje maličko nazad.

Nedotýkej se mne, Maria. Ale jdi k bratrům mým a pověz jim: Vystupuji k otci svému a otci vašemu.

Kůr.

Maria přišla zvěstujíc učedníkům.

Sestra.

Viděla jsem Pána a toto mi řekl.

Kůr.

Aleluja, Pán vstal z mrtvých.

Na to kůr.

Běželi dva spolu a ten druhý učedník běžel napřed, rychleji než Petr, a přišel k hrobu první, aleluja.

Potom dva bratří, vezmouce prostěradla, jdou k stupni a zpívají.

Vidíte, ó druhové, hle prostěradla a rouška, ale tělo nebylo v hrobě nalezeno.

Kůr.

Vstalť zajisté.

Po dozpívání (antifony) se začne hymnus Te Deum laudamus.

30 *Rabboni* (hebr.) Mistře – 47 *antifona* (antifonarium) bylo zpívání jednotlivých žalmových veršů střídavě knězem a sborem nebo se takto nazýval zpěv před žalmem, knězem intonovaný a sborem dozpívávaný; *Te Deum laudamus* Tebe Boha chválíme.

LEGENDA O SVATÉM VÁCLAVU
(Oriente iam sole)

Tato legenda, začínající slovy *Když už vycházelo slunce křesťanství* (Oriente iam sole), vznikla kolem polovice 13. století. Je to literárně vyspělé zpracování starších legend, rozrůstající se i do šířky. Patřila k nejoblíbenějším legendám o sv. Václavu, jak ukazují dosti četné její opisy v rukopisech 13. až 15. století. Zároveň je příkladem legend tvořících přechod od prostých legend raného středověku k vyspělým a složitým legendám 14. století.

Z díla podáváme tři ukázky: začátek legendy, kapitolu 4 až 6 a 10.

1. Když už vycházelo slunce křesťanství nad zemí drsnosti a nevzdělané pustoty, totiž nad Čechami, jež temný mrak slepoty téměř zcela pokrýval, ejhle, paprsek přejasný, ani mráčkem hříchu a bludu nezastíněný, to jest ctihodný vévoda Václav, nevinné ruce a čisté srdce mající a dary nebeské milosti naplněný, jako by první razil cestu, po níž se světlo šířilo, až vzrostlo v plný den a zazářilo těm, kteří v temnotách a v stínu smrti žili.

Ten pocházel ze vznešené krve vévodské, ale jeho matka byla oddána pohanské modloslužbě, jsouc nehodna takového syna a názvu matka, kdežto jeho otec byl nejkřesťanštější vévoda Vratislav, jenž se přičinil o to, aby byl svatý hoch vzdělán v písmě. A ten horlivý jsa ve svých podnicích, brzy nad starce a učitele své moudrostí vynikl, protože z nauk, které poslouchal, před mnohým jiným přikázání Hospodinových vyhledával. Byl to zajisté hoch zvláštního nadání, neboť se mu dostalo duše do té míry dobré, že všechno, co četl, s vroucí zbožností do srdce si vštěpoval a tak je zušlechťoval.

Když pak zemřel otec jeho, vévoda Vratislav blahoslavené paměti, ejhle, obyvatelé země se shromáždivše zvolili blahoslaveného hocha Václava, ačkoli se tomu vzpíral a nerad byl, po otci jeho na hodnost knížecí. Byl zajisté zvolen jak z toho důvodu, že byl starší než bratr jeho Boleslav, tak pro svůj ctnostný život, jímž vynikl nad něho i nad všechny ostatní. Ale protože byl ještě útlého věku a nebyl ještě s to, aby vedl správu země, byl svěřen od velmožů země blahoslavené

9. *Ukřižování ze žaltáře kláštera Ostrovského*
(kolem r. 1200 — Kapitulní knihovna, Praha)

AEVIA AEVIA. Ecce precedet uos in galileam ibi eum uidebitis sicut dixit uobis. Venite. Notandum uero nobis quid nam sit quod in dextris sedere angls cernitur. Quid namq; in sinistram nisi uita presens. quid uero in dextram nisi perpetua uita designatur. Unde scriptum est. Leua eius sub capite meo. & dextera illius amplexabitur me. Quia igitur redemptor noster iam per semetipsum corruptionem transierat recte angelus qui nunciare perhibetur illi uitam uenisse in dextera sedebat. Qui bene stola candida eo quod apparuit quia festum nostre gaudia nunciauit. Et

Cum transisset sabbatum maria magdalena & maria iacobi & salome emerunt aromata ut uenientes ungerent ihm AEVIA AEVIAE. Et ualde mane una sabbatorum uenerunt ad monumentum orto iam sole. Vtroque.

MARIA magdalena Ordo aduisitandu sepulchrum. & alia maria ferebant dilueculo aromata dum quereret monumento. Sorores. Quis reuoluet nobis ab hostio lapidem quem tegere sem cernimus sepulchrum. Socii angli. Quem queritis o tremule mulieres in hoc tumulo ploratures. Sorores Ihm nazarenum crucifixum quemmus. Sedentes ad sepulchrum Non est hic quem queritis sed ite nunciate discipulis eius & petro quia surrexit ihc. Ite sedentes. Venite & uidete locum ubi positus erat dns AEVIA AEVIA. Deinde sorores uenientes ad chorum cantent. Admonumentum uenimus gementes angelum dni sedentem uidimus & dicentem quia surre

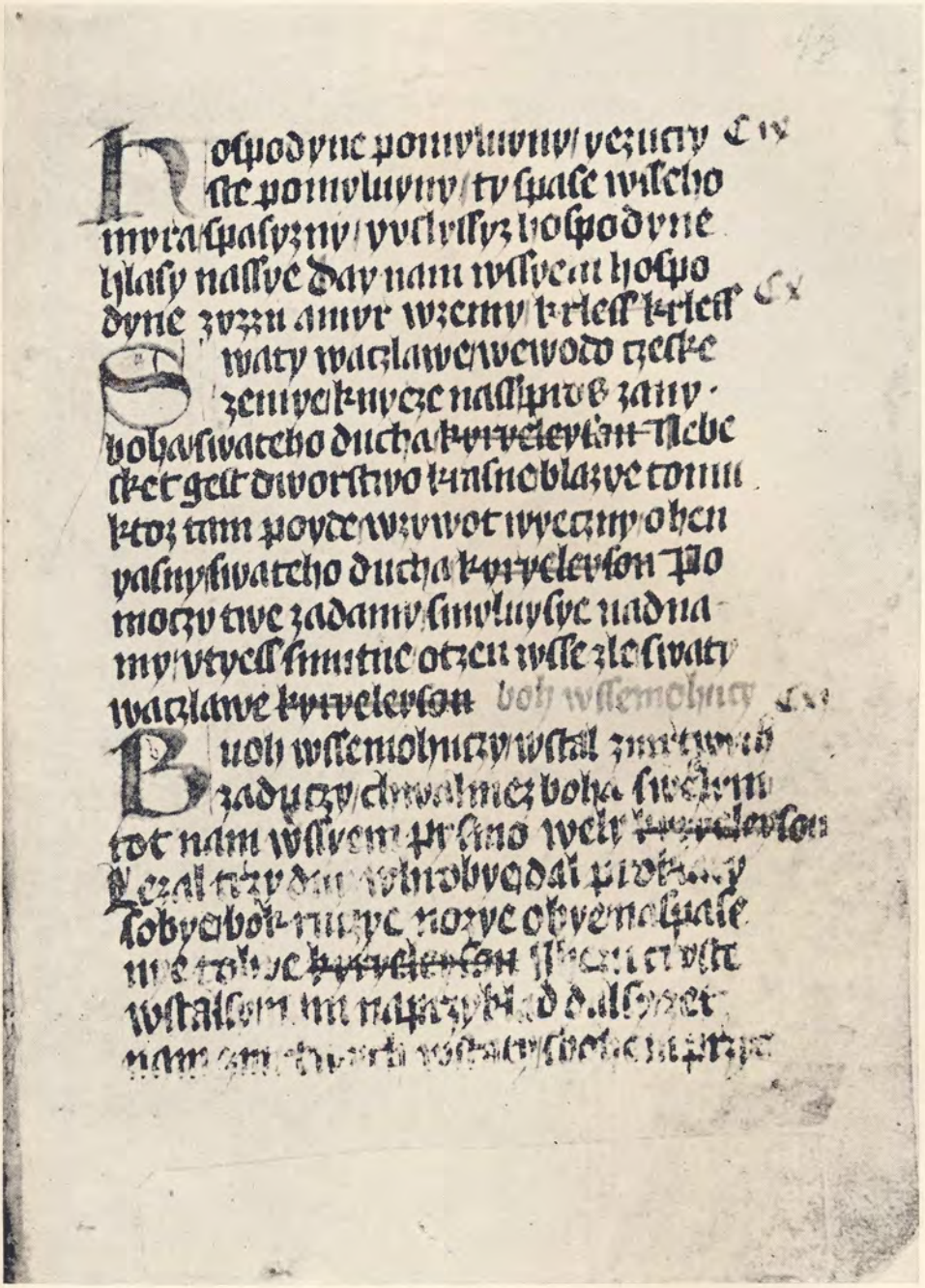

11. *Hospodine, pomiluj ny, Svatý Václave a Buoh všemohúcí z miličovského sborníku modliteb*
(rukopis z 80. let 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

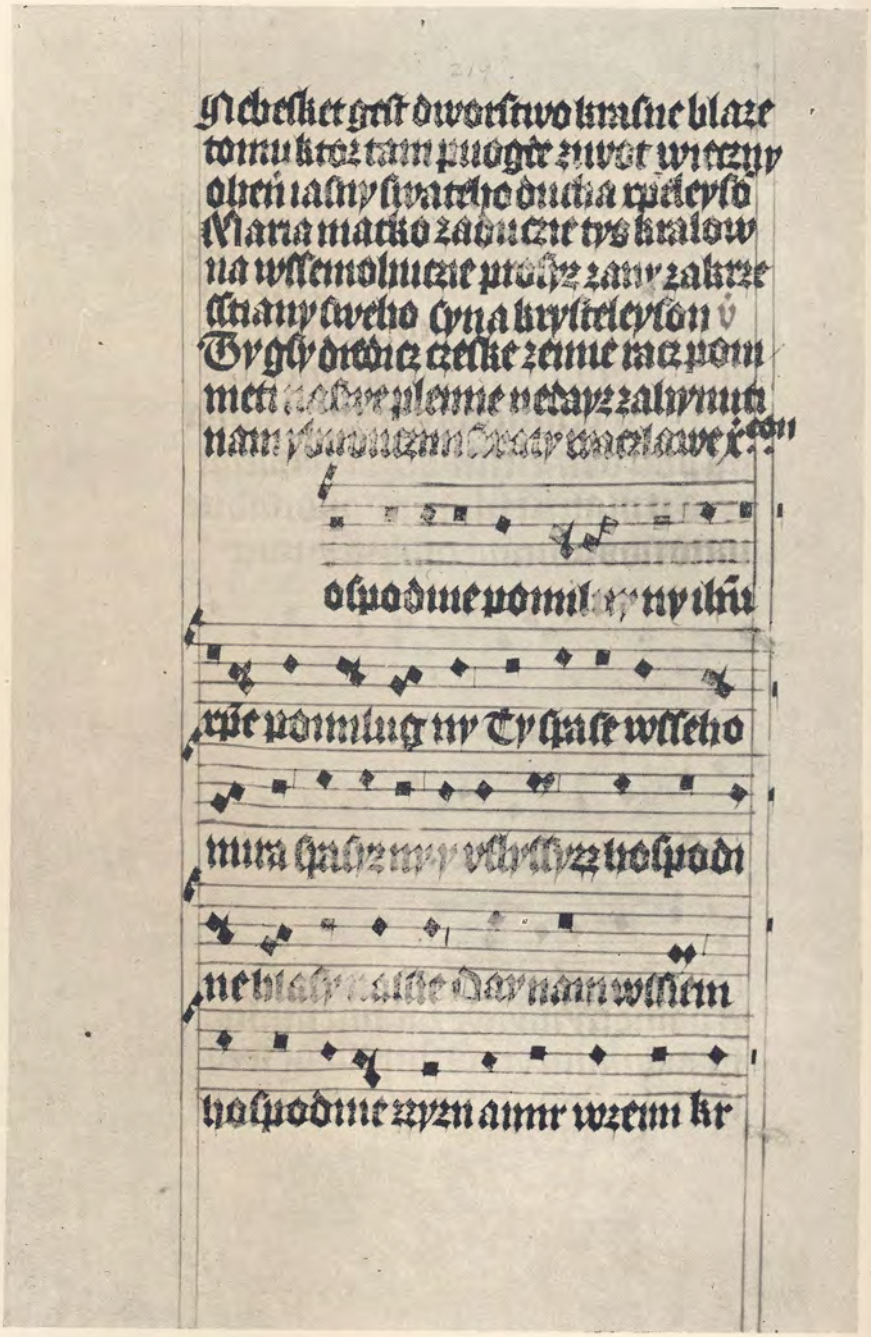

12. *Hospodine, pomiluj ny z graduálu kostela Panny Marie Sněžné*
(rukopis z 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

Ludmile, služebnici Kristově, své babičce, aby byl od ní vychováván až do své dospělosti.

4. Moudře si pak ve všem počínaje, byl pokorný v slávě, ochotný ke všem a přívětivý k chudému lidu. Neodmítl nikoho, kdo s ním chtěl v dobrém mluviti, a každému prosebníku dopřával sluchu, zvláště štědrou rukou podporuje chudé, a tak si získával lásku lidí. Navštěvoval nemocné, nahé odíval, přijímal do domu pocestné, krmil hladové, a abych to stručně pověděl, konal plno skutků milosrdenství tento vévoda ctihodný, a to nejenom veřejně, ale i potají a tělo své přitom moře. Neboť vstávaje v noci, na svých plecích dříví nosil a přede dveřmi chudých je shazoval. Žádnému člověku pak nic násilím nebral, ale jak bylo řečeno, raději ze svého štědře rozdával.

K počestnosti křesťanské pak všechny nabádal, brzy je přesvědčuje, brzy je zapřísahaje s veškerou trpělivostí a učeností. A protože se blázen nedá slovy napraviti, lidi vzdorovité a zvlášť nepolepšitelné někdy i bitím k dobrému přiváděl, ale jako pravý otec na zabití žádného z nich nepomýšlel. Jestliže pak někdy, zvláště zatvrzelým nevěřícím, pohrozil trestem smrti, činil tak nikoli proto, že by byl tento trest rád ukládal, ale proto, aby byli zastrašeni hrozbami a od zla se odvrátili. Neboť, jestliže někteří šli příliš daleko v zatvrzelé zlobě a jinak nemohli být napraveni, byla by nepochybně jeho dobrota povolila uzdu spravedlnosti. Byl by zajisté snesl, ač s bolestí v srdci, kdyby takové lidi soudcové zemští odsoudili, ale přece, pln jsa soucitu, nedovedl býti přítomen při vynášení rozsudku, když něčí příliš těžká vina vyžadovala trestu smrti.

Ale poněvadž tenkrát národ český byl velice divoký a ve své pohanské zuřivosti ochotný lidi mučiti a zabíjeti, kdežto on jako učedník milosrdenství chtěl spíše počet klásti z přílišné laskavosti než z krutosti, věda podle výroku Filosofova, že duch lidský je nadmíru ušlechtilý, takže se dá spíše vésti než násilím vléci, a že shovívavostí se upevňuje trůn královský, měl v úmyslu s velikou mírností zemi svou spravovati, a proto žaláře a šibenice zbořil. Dobrota, jež všechno dokáže, byla tedy jeho nejvýznačnější vlastností.

V osobním styku byl vlídný, výraz tváře měl laskavý, a jsa povahy čestné a cudné, ozařoval všechny lidi paprsky svého vzorného života, hodného obdivu a následování. Lze si tedy představiti, že se zásluhou a shovívavostí tak dobrého vévody země více pokoji těšila, než kdyby jí vládli krutí tyranové. Neboť duše jeho byla ozařována moudrostí boží, která celým světem od jednoho konce k druhému mocně vládne a laskavě jej řídí.

5. Měl pak převeliký úspěch v boji proti nevěřícím kmenům, křesťanské víře je podrobuje. A čí mocí to dokázal, objevilo se, když bojoval proti vévodovi kouřimskému. Když bylo totiž na obou stranách dosti lidí pobito, shodli se všichni na tom, aby jen oba vévodové spolu zápasili, a kdo z nich zvítězí, ten že bude vládnouti. A ejhle, když ozbrojení vévodové útočili proti sobě, neušlo vévodovi kouřimskému znamení božské moci, které s nebe bylo sesláno, neboť mezi bojem

spatřil, že svatý Václav má na čele obraz svatého kříže, nikoli lidskou rukou tam upevněný, nýbrž božskou mocí vtisknutý a jakýmsi neobyčejným světlem oči toho, kdo na něj pohlédl, oslňující. I vrhl se mu, jak to uviděl, k nohám a podrobil se jeho moci. A světec, pozvednuv ho, propustil ho zpět do jeho hradu.

A kdežto ke všem ostatním byl laskavý, sám na sebe byl velice přísný. Neboť pod skvoucím oděvem trýznil své tělo rouchem žíněným. I za noci setrvával v bdění, a spokojuje se jediným průvodcem, s bosýma nohama chodil po kostelích, aby se modlil, takže jeho něžná chodidla bývala rozedrána a krev z nich prýštící stopy jeho na cestách rudě zbarvovala. Byl tedy spánek jeho lahodný, protože skrovný, a byl to odpočinek těla unaveného, nikoli pohřbení těla zadušeného. S jakou zbožnou horlivostí se pak staral o oběť oltářní, velmi jasně vysvítá z toho, že v čas žní v noci vstával a chodíval na pole s řečeným svým druhem, stejně věrným jako zbožným, jenž se jmenoval Podiven a jehož zásluhy a věrnost naše pero, dá-li Bůh, na příslušném místě vylíčí. S tím tedy blahoslavený vévoda tajně vycházel z ložnice své, aniž kdo z vojenské družiny, kteří s ním spali, pozoroval, kdy odcházel nebo kdy se vracel, a vlastní rukou pšenici požínal, mlátil, mlel, a míse s tou moukou vodu, oplatky dělal. Podobně i v čase vinobraní, vymačkávaje vlastní rukou hrozny a víno mezi kněží rozdávaje, zároveň s tímto darem také svou práci ke konání služeb božích obětoval. Kdo jest nyní tak zbožný, a budeme chváliti jeho. Kdopak kdy s takovou radostí věnuje chudým a církvi boží něco, čeho se mu bez jeho přičinění dostalo, jako on jim věnoval dary prací vlastních rukou získané? Nebo který z knížat je tak pokorný a horlivý, aby se k takovému dílu snížil, vstávaje uprostřed noci?

A myslím, že ještě jiný skutek tohoto znamenitého podporovatele věřících a horlivého šiřitele svaté víry nesmím mlčením pominouti. Neboť tento muž dobrý a plný ducha božího sám kupoval pacholíky pohanské na trh přivedené, hlavně v sobotu velikonoční, aby toho dne měla církev, koho by, jak je zvykem, v Kristu obrodila. Více se tedy věnoval honbě duší než honbě zvěře, což nemají ve zvyku činiti někteří lidé po lesích se toulající. Věděl totiž, že žádná oběť není Bohu příjemnější než horlivost duší.

6. Za dnů jeho se pak stalo, že císař, svolav shromáždění knížat do jednoho města, konal dvorský sněm. Avšak svatý vévoda Václav, protože Bůh tak chtěl, aby se na něm jeho zázrak ukázal, přišel poslední ze všech až v třetí den té slavnosti. Mezitím císař a všechna knížata, horšíce se na něho pro jeho prodlení, smluvili se mezi sebou, aby ten, kdo by před ním povstal a místo mu nabídl, hlavou za to pykal. Když však potom svatý vévoda vkročil do sněmovní síně, císař první ze všech před ním povstal, a vykročiv mu vstříc a ruce mu podávaje, posadil ho vedle sebe na trůn a knížata také ovšem povstala, když povstal císař, žasnouce nad tím, co se stalo. Neboť se zajisté neslušelo, aby císař porušil úmluvu tak slavného shromáždění.

Druhého pak dne, když císař k sobě povolal zase všechna knížata a tato se ho

s údivem dotazovala na příčinu jeho jednání, omlouval se jim, tvrdě, že s určitostí viděl jak vstupujícího svatého vévodu doprovázeli andělé a jak jeho tvář se zaskvěla neobyčejným leskem a na jeho čele se objevil jasně zářící kříž, a dodal: „Neodvážil jsem se, ohromen jsa na těle i na duchu, takové slávě odepříti povinnou poctu. Neboť zjevně moc ruky Pána Boha byla s ním." Když to uslyšela knížata, všechna chovala k svatému božímu neobyčejnou úctu a ti, kteří dříve si umiňovali ho potupiti, chtějíce mu místo odepříti, nyní před ním povstávali jako před svým náčelníkem, nabízejíce mu vyšší místo, aby zasedal s knížaty a trůn slávy obdržel.

Když se pak po skončení dvorského sněmu jednotlivá knížata vracela domů, císař zadržel svatého božího, a v soukromí s ním rozmlouvaje, vybídl ho, aby si od něho vyžádal, co by pokládal pro sebe za nejprospěšnější. Ale svatý boží si nežádal ani poct světských, ani bohatství, ani rozšíření panství, ani žezla královského, nýbrž žádal si, byv vybídnut, jak se věří, zjevením svatého Víta a jsa duchu, a nikoli tělu oddán, toliko ostatky svatého Víta a obdržel je. Mimo to byl ještě mnoha jinými dary, třebas si jich nežádal, od císaře velmi štědře poctěn, a získav svobodu své vlasti, která dříve byla poplatná, navrátil se domů se slávou.

Z té tedy okolnosti, že dostal ostatky, a vnuknutím milosti boží pojal úmysl vystavěti chrám ke cti svatého Víta mučedníka, napodobuje ctihodného otce svého Vratislava, jenž klášter ke cti svatého Jiří mučedníka na hradě pražském vystavěl. A když mu dal k tomu souhlas biskup řezenský, do jehož pravomoci v té době Čechy náležely, zbudoval jej dílem velmi nákladným a skvostnými okrasami jej ozdobil. A to jest ten chrám, při němž je nyní sídlo biskupské. A zatím co stavěl tento hmotný chrám, vznikl v jeho svaté mysli úmysl, aby ze sebe Hospodinu dokonalý chrám zbudoval podle slov evangelia: Chceš-li dokonalým býti, jdi a prodej všechen statek svůj a rozdej chudým a následuj mne – aby totiž, jsa odloučen od starostí světských a oblečen v mnišský šat od papeže, kterého hodlal navštíviti, přichystal v sobě veskrze pokojný příbytek pro Ježíše Krista. A byl by to také učinil, kdyby mu v tom nebyla zabránila zbožná péče o započaté dílo a kdyby ho byl nezadržel hlas sirotků a vdov v slzách volajících: Proč nás, otče, opouštíš?

Rozšířila se pak pověst o něm, naplněná líbeznou vůní milosti, do všech okolních zemí, že totiž je muž dobrý a věřící a že křesťany rukou lásky objímá. I počali se k němu víc a více z cizích krajů scházeti kněží Páně a jiní věřící přemnozí. A ty on velmi laskavě přijímal, a jak nejlépe mohl, je podporoval. Stalo se pak jméno jeho slavným vedle jmen velikých, kteří jsou na zemi. Neboť v pravdě byl muž veliký i podle jména svého a největší mezi vyvolenými k spáse, bojuje proti povstavším nepřátelům věřících, jak svrchu bylo podotčeno.

10. Nač třeba více slov? Když konečně přišel čas noční, kdy všechno bylo pohříženo v ticho a klid a kdy noc urazila polovinu své dráhy, ti, kteří měli prolíti krev nevinnou, běží na rychlých nohou napřed k chrámu, aby nastražili osidla zrady tam, kudy, jak nepochybně věděli, ubohý člověk Kristův měl projíti, a sedí

v záloze, aby zavraždili nevinného. A ejhle, člověk nevinných rukou a čistého srdce, jenž měl v obyčeji uprostřed noci vstávati, aby oslavoval jméno Hospodinovo, a jemuž životem byl Kristus a smrt ziskem, kráčí samoten, bezbranný, jako lev sobě důvěřující, jenž se nebojí ničího útoku. Ale první ze všech se mu postaví do cesty bratr jeho, kterého sluha Kristův, jak je zvykem, v míru pozdraví. Ale poněvadž tento neměl nic společného s mírem, pravil: „Včera tak, jak se na ten čas slušelo, jsem ti posloužil, bratře, nyní však takto tobě posloužím." A vytasiv meč, udeřil ho do hlavy, a když meč odskočil a jen stopu rány zanechal, opakuje úder. A když ani tento mu více neublížil, pokusí se ho po třetí zraniti. A když zvedal ruku na hlavu svatou, meč mu z ní vypadl, a jak upadla zbraň, i sám nejlítější tyran se zhroutil, neboť velikým děsem byl ochromen. A svatý Václav, uchopiv jeho meč, pravil: „Pohleď, přeukrutný nepříteli a ne již bratře, že meč tvůj může, aj, proniknouti srdce tvé, ač jsi jej na mne nabrousil. Ale budiž mne daleko, abych se stal vinným krví bratra svého; spíše ty, jak se ti líbí, dokonej, cos započal!" A podal mu meč. Než on chvěje se, počal bojovým znamením svolávati své lidi, jako by se mu bylo stalo příkoří. Zatím svatý muž, doběhnuv na práh kostela, padne na tvář, do rukou Páně poroučí ducha svého a modlí se za pronásledovatele. Tehdy nešlechetníci, vyrazivše ze zálohy s vytasenými meči, napínají luky, mávají oštěpy, a o závod přikvačivše, spěchají bíti svatého Páně a rozličnými ranami se naň sápajíce, krutě ho zahubí.

A tak z vévody stal se králem, poněvadž slávou mučednictví jsa ověnčen na trůně nebeském usedl. Tak ho ukrutný bratr jeho, jako kdysi Kain Abela, učinil mučedníkem. Tak duše spravedlivého, když vypil kalich utrpení, jak předpověděl, spěchá k hostině vlasti věčné. Tak milý Páně, ač v krátku dokonalosti došel, vyplnil časy mnohé. Neboť zalíbila se Bohu duše jeho, a proto spěchal jej vyvésti zprostřed národa nešlechetného a zpozdilého.

Poslyšte tedy nyní, všechny kraje země, společně chudí i bohatí, že dnes veliký kníže padl žalostně. Padl, pravím? Spíše než padl, výše byl povznesen; neboť jistě měl toho, kdo jej pozvedl, jakož psáno jest: Jestliže by klopýtl spravedlivý, neurazí se, nebo Hospodin ho podepře rukou svou. Mlád jsem byl a zestaral jsem, a neviděl jsem spravedlivého opuštěného. A tak mohl říci Hospodinu: Ujal jsi mne za pravici mou a podle rady své jsi vedl mne a v slávu přijal jsi mne, nebo také: Roztrhl jsi žíněné roucho mé a přepásals mne veselím.

10-11 *brzy nad starce a učitele své moudrostí vynikl* Ž. 118,99 – 45 *podle výroku Filosofova* t. j. Aristotelova – 47 *shovívavostí se upevňuje trůn královský*... Přísl. 20,28 – 80 *Kdo jest nyní tak zbožný*... Sir. 31,9 – 92 *císař* jde o krále Jindřicha I. Ptáčníka (916-936), který nebyl císařem – 116 *ostatky svatého Vita* pozdější legendy mluví o vrácení, ale ostatky ty byly do Prahy získány teprve v 13. stol. – 120 *chrám ke cti svatého Vita* nejstarší svatovítský kostel na pražském hradě, známá rotunda; stavba dokončena až po smrti Václavově – 126-127 *Chceš-li dokonalým býti... následuj mne* Mat. 19,21 – 144 *nevinných rukou*... Ž. 23,4 – 146 *jemuž životem byl Kristus*... Filip. 1,21 – 167 *ač v krátku dokonalosti došel*... Moudr. 4,13n – 172-174 *Jestliže by klopýtl... opuštěného* Ž. 36,24-26 – 175 *Ujal jsi mne za pravici mou*... Ž. 72,24 – 176 *Roztrhl jsi žíněné roucho mé a přepásals mne veselím* Ž. 29,12

KRISTIÁN
ŽIVOT A UMUČENÍ SV. VÁCLAVA A BÁBY JEHO SV. LUDMILY

Rukopis tohoto rozsáhlého *Života sv. Václava a sv. Ludmily* objevil Bohuslav Balbín a jeho vznik položil do posledních let 10. století, kam jej datuje prolog. Jménem Kristián označuje sebe v předmluvě sám autor, jenž o sobě prozrazuje, že je mnich a příbuzný sv. Vojtěcha. Svým bohatým obsahem vzbudilo stáří legendy podezření, takže byla od Dobrovského až do počátku 20. století (kdy její starobylost obhajoval Pekař) považována za falsum století čtrnáctého, tím spíše, že její nejstarší celé znění je zapsáno v kodexu biskupa Jana z Dražic asi z roku 1340. V datování dodnes není jednoty; Život je kladen do století 12. (Novotný) až 14. (Urbánek), ale nejnovější práce (Vilikovský, Ludvíkovský) znovu dokazují, že jde o památku ze století desátého.

Dílo se vymyká z běžného rámce legend zájmem o počátky českého státu a o počátky křesťanství a jeho rozšíření u západních Slovanů. Významný je kladný vztah k slovanské bohoslužbě. Široce založené dílo je napsáno s velikým zaujetím, téměř s vášní, nanáší horlivě světlo a stín podle vztahu jednotlivých osob ke křesťanství a k hlavním hrdinům. Nabádavě staví svým slabým a nedokonalým vrstevníkům před oči jasné vzory křesťanských ctností, při čemž ve skladbě najdeme jednotlivé motivy lidové i feudální. Po stránce jazykové je legenda značně vyspělá (patrně souvisela s t. zv. otonskou renesancí).

Zvolené ukázky podávají téměř úplné vylíčení života Václavova.

5. Mezitím blahoslavený Václav, zvolený kdysi vnuknutím Kristovým za vévodu, vyrostl z chlapeckých let a zářil květem nejpůvabnějšího mládí. Hluboko pak v paměti chovaje, v čem byl od učitele písma vzdělán, vroucně toužil naplniti skutkem to, co sluchem poznal. A proto jeho věrolomná matka s některými syny Belialovými, kteří s ní stejně smýšleli, nenávidíce ho pro jeho skutky a přesvaté smýšlení, radili se mezi sebou a řekli: „Ach běda, co si počneme a kam se obrátíme! Neboť kníže náš, jenž byl od nás na trůn povýšen, zkažen byv kněžími a takřka mnichem se stav, nedovoluje nám kráčeti sráznou a navyklou cestou našich neřestí. A jestliže si tak počíná nyní jako chlapec nebo jinoch, co asi bude dělati jako mladý muž nebo stařec?“ Od toho času se tedy počali k němu chovati velmi nepřátelsky, vyhrožujíce mu a i jinak mu působíce přemnohá příkoří.

Ale muž Bohu milý, odrážeje to všechno zbraní víry a chráně se štítem trpělivosti, snášel to s myslí neporušenou. Neboť i kněží jeho a některé mnichy, jejichž vyučováním se posiloval, pokoušeli se ti bezbožníci zabíti, ustavičně jim úklady strojíce, a převelikými hrozbami je hleděli zastrašiti, aby nikdo z nich neměl odvahu k němu choditi. Ale on věda o tom všem, s muži sobě věrnými si prorazil zadní dvířka, a když slunce zapadlo, tajně k sobě povolával některého kněze, a když se v noci naučil všemu, co mu bylo prospěšné, za ranního úsvitu nechával učitele nebo kněze sobě milého tajně odejíti. A knížečku svou skrýval a pod šatem ji nosil, a kdekoli našel klidné místo, pilně ji čítal, a naříkaje v nitru svém, nadmíru truchlil nad zatvrzelostí lidu svého a nad jeho slepotou a nevěrou. Konečně posílen Bohem a ctností se opásav, povolal k sobě matku svou a všechny velmože, a jak se slušelo, obořil se na ně tak, jak praví Kniha moudrosti: Slova moudrých jsou jako ostnové

a jako hřebové hluboko vbití. Promluvil pak blahoslavený Václav takto: „Proč jste mi zbraňovali, synové zločinců, símě lži a mužové nespravedliví, abych se učil zákonu Pána našeho Ježíše Krista a poslouchal rozkazů jeho? Jestliže se vám nechce sloužiti Kristu, proč aspoň jiným toho nedovolujete? Jestliže jsem však až dosud žil pod vaším opatrovnictvím a mocí, od nynějška to odmítám a Bohu všemohoucímu chci z upřímného srdce sloužiti."

Povstala potom z této příčiny a pro rozličné jiné věci převeliká různice mezi těmi velmoži, kteří setrvávali po boku zbožného vévody, a mezi ostatními, kteří podporovali ničemnou stranu bezbožné panovnice. I rozdělili se rádcové a přední mužové země a trny nesvornosti rozbujely se mezi nimi až k prolévání krve. Ale strana spravedlivých, ačkoli byla velmi malá, nabyla přece vrchu nad stranou nespravedlivých, jako vždy nejednotnou. Neboť vévoda Václav, staraje se o zjednání pokoje, pojal vnuknutím Ducha svatého úmysl matku svou, která byla příčinou veškeré zloby, z vlasti vypuditi, aby vyhnáním jejím a všech jejích bezbožných přívrženců byla utišena zuřivost rozbrojů a mír v církvi Kristově se vzmohl, tak aby všichni dokonale poznali, majíce jednoho a téhož pána, pravé učení Kristovo, a až by bylo všechno zařízeno, co by se zdálo sloužiti míru v knížetství, a až by byl po vypuzení a vyhnání synů nesvornosti upevněn pokoj, povolati zase matku se ctí do vlasti. A to všechno s pomocí Boha stvořitele vskutku vykonal. Neboť vyhnal svou matku s největší hanbou ze země a tak ji Bůh všemohoucí stihl zaslouženým trestem za to, že prolila nevinnou krev blahoslavené Ludmily a že ji prolila bez příčiny. Ale poněvadž byl pln cudné bázně, která trvá věky věkův, a poněvadž byl pamětliv přikázání božích, podle nichž máme otce i matku ctíti, přivedl ji po nějakém čase zase zpět, dřívější důstojnosti panovnické však zůstala zbavena až do dne své smrti. Ale o tom, jak se toto všechno stalo, pomlčme, neboť by to bylo příliš dlouhé vypravování, a pokračujme v započatém výkladu. Po mnohých protivenstvích a strastech dožila se i toho, že jeden její syn byl zavražděn od jejího druhého, mladšího potomka.

Rozpomenuv se potom blahoslavený Václav na svou bábu, v jaké svatosti na této zemi žila a jakou slávu u Všemohoucího v odměnu za to získala, proléval proudy slz, a pojav s kněžími a některými zbožnými muži přesvatý úmysl, poslal je na řečený hrad Tetín a uložil jim, aby třeba jen její kosti a prach zetlelého těla důstojným přenesením k němu dopravili.

Sám však vnuknutím Ducha svatého si byl jist a několika svým důvěrným přátelům se o tom zmínil, že přispěním boží milosti připomenutí poslové tam najdou nějaká znamení. Když pak tito poslové, vyplňujíce rozkazy pána svého, vstoupili do basiliky, a odhrnuvše hlínu, objevili hrob, tu pozorujíce, že náhrobní deska, kterou bylo ctihodné tělo pokryto, jest zčásti ztrouchnivělá, báli se ji pozvednouti. „Jestliže je dřevo zetlelé," tak si říkali, „oč spíše zetlelo to, co je uvnitř?" A chtěli hrob znovu s největší pečlivostí uzavříti. Ale tomuto jejich úmyslu se postavil na odpor jeden z nich, kněz Pavel, o němž jsme se již zmínili a jenž s ní byl spjat přátelstvím, dokud na této zemi žila, a vždy ji ve všem svými službami podpo-

roval, a řekl: „Nikterak se nestane tak, jak pravíte, nýbrž podle rozkazu knížete, najdu-li třeba jen prach zetlelého těla, vezmu jej s sebou." A ostatní, souhlasíce s ním, svorně zvedali desku. Ale jak ji zvedali, deska se zlomila, takže jmenovaný Pavel upadl s hlínou na tělo nebožčino. Tu vstav rychle a odhrnuv spěšně hlínu, shledal se svými druhy svaté tělo úplně neporušené, ledaže obličej byl pln prachu, který jej pokryl, když se víko, jak jsem svrchu poznamenal, při odkrývání zlomilo. Náramnou radostí tedy vzplanuvše a nesmírnou vděčnost Bohu všemohoucímu projevujíce, vyzvedli přesvaté její tělo ze země, do drahocenných pláten, jak se slušelo, je zavinuli, před oltář položili a chvály a díky nesmírné boží milosti vzdávali.

A když všechny obřady řádně vykonali, uložili tělo na nosítka; ta naložili na hřbety dvou koní a tak téže noci až do hlavního hradu, totiž Prahy, vytrvale pospíchali. Nalezeno pak bylo tělo blažené a Bohu oddané služebnice Ludmily ve středu dne 19. října o hodině dvanácté. A přinesli ji do Prahy třetího dne, v pátek 21. dne téhož měsíce, za nesmírné radosti, zatím co všichni plesali a Krista chválili. Neboť ti, kteří ji vezli, dříve než s ní vkročili do hradu, poslali napřed ke knížeti posly s dobrou zprávou. Když pak tito k němu přišli, shledali, že se uložil k spánku, i vzbudili ho radostně a tu potěšitelnou novinu mu oznámili, že přispěním Boha všemohoucího tělo tak znamenité paní, totiž báby jeho, neporušené nalezli.

Tu on ihned vstal, a s největší radostí do chrámu pospíšiv, vzdával Kristu Pánu nesmírné díky. Když slunce osvětlilo svými paprsky zemi a jeho záře zapudila temnoty, svolal kněžstvo a zástup věřících a s převelikým průvodem spěchal jí naproti. Setkali se pak s věrnými nosiči vezoucími často připomenuté tělo svaté Ludmily. A ihned si je vložili kněží a jáhnové radostně na svá ramena, a dobrořečíce Bohu a zpívajíce žalmy a chvalozpěvy, vnesli je do hradu. Vkročivše pak do chrámu, položili je před oltářem na dlažbu a počali mohutným hlasem zpívati. A tu se sbíhali věřící i nevěřící, pátrajíce se zvědavostí lidu vlastní, co se to stalo, a směřovali k dveřím chrámovým. Tehdy kníže, poradiv se s kněžími, odhalil společně s nimi tělo před tváří veškerého lidu, aby všichni uvěřili, že ji Kristus Pán neporušenou zachoval. A všichni, vidouce to, neúnavně oslavovali zázraky Kristovy a nikdo nemohl odporovati pravdě, neboť všem byla patrna neporušenost jejího těla a pevnost vlasů a její obličej se skvěl, jako by byla živá. Mimo to její roucha krásou a neporušeností tak zářila, jako by byla toho dne utkána. A tu všichni, když to spatřili, s hlasitým plesáním ji oslavovali a prohlašovali, že je nadmíru hodna veškeré pocty a chvalořečení. Potom vykopavše zemi a upravivše hrob, pokusili se ji v téže basilice pohřbíti. Ale vykopaný hrob náhle zaplavila voda. I usoudili mnozí, kteří to viděli, že se toto místo hrobu služebnici Kristově nelíbí. A zaházevše znovu hrob, postavili na něj rakev se svatými ostatky, čekajíce na pomoc boží. A pak pospíšili radostně do svých domovů. Po krátkém pak čase svrchu jmenovaný kníže vypravil posly do Řezna a tázal se biskupa tohoto města, jménem Tutona, protože Čechové náleželi tenkrát k jeho diecési, na radu, co má učiniti

s řečeným tělem. A ten zkoumaje předpisy zákona božího podle moudrosti Bohem mu dané, vzkázal mu v odpověď, aby tělo, jež má svůj počátek v prvním člověku, kterému bylo řečeno: Země jsi a do země půjdeš, prach jsi a v prach se obrátíš, uložili do hrobu do té doby, až by se zjevila sláva Kristova.

A tu kníže, vzplanuv nesmírnou horlivostí boží, prosil jmenovaného biskupa velmi pokorně, aby ráčil k němu přijíti a sám tělo pochoval a aby zasvětil basiliku, jíž se biskupského posvěcení ještě nedostalo. Ten však omlouvaje se, že pro slabost stáří nemůže přijíti, poslal svého spolubiskupa s několika přisluhujícími kněžími, aby ten chrám zasvětil. A ten přišed, nejdříve posvětil chrám Pánu. Potom, když uplynulo šest dní, pohřbil řečené tělo na témž místě, které dříve voda zaplavila. Podivuhodná to věc a postačující k důkazu o zásluhách služebnice Kristovy, že když ji kněží chtěli pohřbíti na místě neposvěceném, ukázala se tam voda, kdežto když přišel spolubiskup a posvětil basiliku, už se voda vůbec neobjevila. Slušelo se zajisté, aby ta, která v blaženém obcování svůj život blaženě trávila, také s vyšším posvěcením byla pohřbena, když se svatými měla usednouti po pravici Kristově. Když spolubiskup toto řádně vykonal, byl od knížete po zásluze odměněn a vrátil se zpět do vlasti.

Když pak nadešel výroční den přenesení jejího svatého těla, ráčil Kristus Pán, aby oslavil jméno své a dosvědčil zásluhy své služebnice, učiniti znamenitý zázrak. Neboť když podle obyčeje zachovávaného v náboženství křesťanském, že se totiž kněžstvo shromažďuje a oslavuje památku takových událostí, po modlitbách společně zasedli, aby posílili svá těla, tu nějaký hoch nemocí tělesnou zesláblý a zkřivený, že vůbec nemohl vzhůru pohlédnouti, když před dveřmi basiliky, kde odpočívá tělo tak znamenité paní, vzýval moc Kristovu a dovolával se zásluh této světice, najednou se narovnal a nabyl opět bývalé síly. Vidouce pak to přemnozí, pěli chválu Kristu všemohoucímu, že ráčil skrze svou služebnici ukázati moc svou, jemuž je sláva na věky věků, amen.

6. Když tedy blahoslavený vévoda Václav s pomocí Kristovou uklidnil a upevnil své knížetství, jak se před Kristem osvědčil a jakou nádobou vyvolenou se stal, to vylíčiti by nestačil ani můj duch, ani jazyk a řeč, ani kniha, a také proto, že spoustou hříchů jsem obtížen, nedokázal bych vyložiti, kolik škod jako vojín Kristův pro Pána bojující ďáblu způsobil a kolik snopů do stodoly Kristovy jako jeho věrný sluha nashromáždil. Ale abych o mnohém aspoň něco málo pověděl, neuchyluje se již jako chlapec od kázně boží, byl pravdomluvný v řeči, spravedlivý na soudě, poctivý a hodný důvěry a nad obvyklou míru lidskosti milosrdný. Neboť kdykoli byl někdo z obžalovaných před sborem soudců za jeho přítomnosti odsuzován soudci k trestu smrti, vzdaloval se pod nějakou záminkou a skrýval se, jak mohl, jsa pamětliv hrozby Kristovy v evangeliu: Nesuďte, abyste nebyli souzeni, a neodsuzujte, abyste nebyli odsouzeni. Žaláře a šibenice za dřívějších časů postavené a až do jeho doby stojící kácel, sirotky, vdovy, chudé, lkající a raněné neúnavně utěšoval, hladové sytil, žíznivé napájel, nahé odíval, nemocné navště-

voval, mrtvé pohřbíval, cizince a pocestné jako nejbližší příbuzné přijímal, kněze, kleriky a mnichy jako Pána ctil, bloudícím cestu pravdy ukazoval, pokoru, trpělivost, mírnost a lásku, jež nade všecko vyniká, zachovával, násilím a lstí nikomu nic neodnímal a svou družinu nejen zbraněmi nejlepšími, ale i šatem opatřoval.

Těmito a podobnými ctnostmi již od nejútlejšího mládí se vyznamenával, a vkládaje kříž Kristův na údy své, pamětliv byl přikázání božího, v němž se praví: Chce-li kdo za mnou přijíti, zapřiž sebe sám a vezmi kříž svůj a následuj mne. Neboť v postním a zimním čase kráčíval bos studenou a neschůdnou cestou od hradu k hradu, pěšky navštěvuje kostely Kristovy, takže bývalo viděti, jak jsou jeho šlépěje zvlhlé krví. A maje na sobě velmi drsné roucho žíněné, aby si cudnou čistotu zachoval, kteréžto roucho se až do dnešních časů pro úctu k němu jako nové uchovává, a jsa ustavičně oblečen na holém těle v šat vlněný jako mnich, navrchu však zahalen v nejkrásnější šat knížecí, skvěl se před Bohem i před lidmi. Skrovnou potravou posiluje své údy a vytrvávaje i v noci neúnavně na modlitbách, neustával jediné Bohu nesmírné díky vzdávati. A jestliže se mu někdy stalo jako knížeti, když mezi takovými zvířaty hodoval, že se večer mimo svůj obyčej hojněji napil, jakmile se druhý den ráno vzbudil, spěchal co nejrychleji do kostela, a svléknuv nejlepší roucho, jaké na sobě měl, dal je kterémukoli knězi nebo klerikovi, kterého tam našel, a padnuv mu k nohám, snažně ho prosil, aby se za něho zvlášť pobožně modlil ke Kristu Pánu, aby mu milostivě odpustil hřích minulé noci spáchaný.

Služeb božích se pak s takovou horlivostí účastnil, že každodenně obětní chléb vlastníma rukama zhotovený Pánu opatřoval. Neboť v čas žní chodíval za ticha hluboké noci na pole své se svým nejvěrnějším druhem, o němž budu později vypravovati zvláštní zázrak, znamenitě dokazující jich obou zásluhu, a nažav pšenice, na vlastních plecích ji domů nosil, na ručním mlýnku ji rozemílal, a jsa pekařem a vévodou v jedné osobě, mouku prosíval a potom pro vodu chodil, rovněž v noci ji nabíraje se slovy: Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. A když i tu domů přinesl, s tou jemnou moukou ji mísil a dělal z ní oplatky. A na vinici spěchával, hrozny trhal, a vlastníma rukama je vymačkávaje, naléval víno do džbánů a pro potřebu svaté oběti je uchovával. Kdežto pak přemnozí jiní, poněvadž nebyly tehdy ještě z kořene vyplety pověrčivé obřady pohanské, horlivě přinášeli modlám hanebné žertvy a pokrmy a nápoji z nich se poskvrňovali, on sám se nikdy účastí na nich neprovinil, nýbrž vždycky se jim vyhnul, uživ nějaké záminky. Žaláře pobořil, šibenice a mučicí nástroje, jež až do té doby sloužily k popravování lidí, ve svém milosrdenství ze základů vyvrátil a pohanské svatyně se zemí srovnal.

Když slyšeli křesťané o tom vypravovati, hrnuli se k němu, nejinak než jako včely k úlu, kněží, jáhnové a přemnozí sluhové boží ze země bavorské, švábské a jiných krajin s ostatky svatých a s mnoha knihami. A ty všechny on s nesmírnou úctou přijímal, a vlídně se k nim chovaje, podporoval je, jak se slušelo, hojně zlata a stříbra mezi ně rozdávaje, krzny, otroky a rouchy ochotně je obdarovávaje a všem podle jejich potřeby služby prokazuje. A divili se všichni tito učitelé moudrosti

jeho, takže patrně mohl s žalmistou prohlašovati: Nade všechny učitele své jsem rozumnější učiněn; nebo přikázání tvá jsou rozjímáním mým, neboť v jeho mysli zářil toliko jas drahocenné perly. Hospodin mu také ráčil za jeho zbožnost uděliti milost převelikou, že i v přemnohých bitvách byl vítězem.

Výraz tváře měl vznešený, zachovával cudnou zdrženlivost, ačkoli je to řídká ctnost u mužů ženatých, a toužil ukončiti pozemský život smrtí mučednickou. S mírnými rozmlouval vždy laskavě, nemírné však, tuláky a lidi oddané obžerství a opilství nebo chtějící odpadnouti od pravé víry a přímé cesty bičoval v božské rozhorlenosti důtkami těžkých výtek, povolávaje je k sobě aspoň pod záminkou společného stolování, jestliže jich nemohl jinak zastihnouti. Proti odvěkému nepříteli chápal se ustavičně štítu víry a mečem Ducha svatého, jenž je slovo boží, neúnavně potíral pozemské mocnosti tohoto světa.

Byl totiž bez úhony pravý ctitel Kristův a mnohé podle apoštolských příkazů přesvědčoval, zapřísahal a káral neúnavně, všechny k hostině pravého Hospodáře zval a ty, které vyrval ze chřtánu ďáblova a do lůna svaté matky církve uvedl, ustavičně posiloval božským pokrmem. Když potom milost boží vnukla jeho srdci myšlenku, aby zbudoval Hospodinu chrám ke cti blahoslaveného Víta mučedníka, vypravil posly k biskupu řezenskému, k jehož diecési, jak jsme svrchu pověděli, v té době Čechy náležely, aby mu podle kanonických předpisů udělil povolení postaviti basiliku, vzkazuje mu toto: „Otec můj vystavěl kdysi Hospodinu chrám ke cti blahoslaveného Jiří, já pak s vaším svolením toužím zbudovati podle téhož obyčeje chrám ke cti blahoslaveného mučedníka Kristova Víta.“ Když to vyslechl ctihodný biskup, rozpjal ruce s díkůčiněním ke Kristu Pánu a pravil: „Synu mému, přeblaženému Václavovi vyřiďte, až se navrátíte, tento vzkaz: Chrám tvůj již před Pánem překrásně vystavěn stojí.“ Když to uslyšel kníže, zaradoval se v srdci, brzy položil základy kostela a i zdi jeho výborně postavil.

Ale tím nebyl ještě spokojen, nýbrž chtěl putovati do Říma k prahům blahoslavených apoštolů Petra a Pavla, aby si vyprosil od tehdejšího papeže, aby mu oblékl šat mnišský a posvětil ho na kněze a aby se potom z lásky k Bohu vzdal knížetství a postoupil je svému bratru, až příliš, běda, oddanému světským zájmům, a sám aby v míru žije nějaké nové ovečky stádu Krista Pána získal.

A byl by to vskutku učinil, kdyby mu v tom nebyla zabránila stavba basiliky, o níž se stala už zmínka. Avšak nepřítel pokolení lidského, jenž od samého počátku světa útočí na zástupy věřících, když nemohl nepřemožitelného služebníka Kristova ani s celou svou silou přemoci, uchýlil se k staré zbrani, snaže se zničiti víru křesťanskou. Neboť jeho mladšího bratra, kterého jsme v předešlém vypravování přirovnali ke Kainovi a v jehož prospěch se hodlal, jak jsme se později zmínili, všeho vzdáti a odložiti veškerou nádheru světskou, obelstil přemnoha radami zlých lidí, kteří těžce nesli, že musí zanechati svých zvyků a že nesmějí konati věcí nedovolených, a zbraní vražedné nenávisti proti přesvatému bratru jej podnítil. Ačkoli však tento vnuknutím Ducha svatého to všechno předvídal, přece nejinak, než jako když jelen žízní po tekutých vodách, toužil dosáhnouti palmy slávy mu-

čednické, ovšem nikoli z ruky bratra svého, neboť se obával jeho věčné záhuby a v Krista stále důvěru choval.

7. Dály se pak tyto věci za času Jindřicha, krále Sasů, jenž si u nich první z milosti Kristovy korunu na hlavu posadil a s nímž byl tento blažený muž spjat ustavičným přátelstvím. Než pokračujme dále. Tedy Boleslav, jenž měl vlastní dům nebo dvůr na hradě nazvaném podle jeho jména, jsa již se všech stran bodán střelami ďáblovými a touhou po vládě rozněcován, když nastával svátek blahoslavených mučedníků Kosmy a Damiána, jenž se slaví dva dny před blahoslaveným archandělem Michaelem, domnívaje se, že je nyní vhodná příležitost, poněvadž je tam chrám zasvěcený ke cti těchto svatých, pozve jmenovaného bratra svého blaženého lstivě k sobě jakoby na hostinu, spíše však, jak skutek ukázal, na smrt. Ačkoli však to všechno bylo tomuto dobře známo, přece zachovávaje si mysl statečnou, rozloučil se polibkem se všemi přáteli a příbuznými, a poslední sbohem jim dav, vydal se na cestu, chráněn jsa zbraní víry.

Když tam přišel, shledal, že je všechno pro něho dvojace připraveno, totiž i hostina s velkou nádherou vystrojená i silná četa tajně ozbrojených nepřátel. Odebral se potom do chrámu, a když se řádně zúčastnil bohoslužby, poručiv se Bohu a svatým Kosmovi a Damiánovi, jejichž výroční slavnost se toho dne konala, vstoupil vesele do domu hodovního. A když se srdce hodujících zlosynů, dávno napuštěná jedem vraždy, již rozehřívala pokrmy a nápoji, počali ponenáhlu ukazovati skrytou zbraň. Neboť měli meče pod plášti a za zády je skrývali, a stále na útok pomýšlejíce, třikrát povstali a třikrát zase usedli, poněvadž Bůh jim svou mocí zabránil ten čin vykonati, snad proto, že si přál posvětiti zítřejší den, na nějž dotud nepřipadl žádný svátek. Když tedy světec pozoroval, jak jsou rozdivočeni, zachoval sice nebojácný klid, ale přece spěchal, aby se co nejdříve zvedl od stolu. A když odcházel, přistoupil k němu nedaleko od místnosti hodovní jeden z jeho přátel, řka: „Hle, připravil jsem ti potají koně, vsedni na něj, můj pane, a hleď co nejrychleji odtud odjeti. Neboť hrozí ti smrt." On však nedbaje na jeho slova, vrátil se zase do místnosti hodovní, chopil se poháru, a pronášeje přede všemi připitek prosebný, zvolal povýšeným hlasem: „Ve jménu blahoslaveného archanděla Michaela, vypijme tento pohár s prosbou a modlitbou, aby ráčil uvésti naše duše nyní v pokoj věčné radosti." A když mu někteří jeho věrní odpověděli: amen, vyprázdnil číši, a políbiv všechny, vrátil se do svého hostinského příbytku, a když se dlouho k Bohu modlil a žalmy zpíval, dopřávaje svým převzácným údům odpočinku, konečně unaven usnul. I přiblížil se čas jitřních modliteb, k nimž se blahoslavený muž, jako vždy, pobožně odebral. Neboť tak zajisté lpěla jeho svatá duše na zvyklostech náboženství křesťanského a řádu církevního, že si dával od svých lidí předčítati o vigiliích v předepsané době celé vypravování Starého Zákona, což pokládáme za známku nejdokonalejších mnichů. A o největších svátcích, v sobotu velikonoční a svatodušní, kdy se konává hromadný křest v svaté církvi boží, aby nic z toho nechybělo, co Bohu náleží, jestliže se v čas křestních zkoušek neobjevily žádné děti, posílal na tržiště a všechny mladé otroky, které

tam prodavači na prodej přivedli, jen z lásky k Bohu si kupoval, a tak svým dílem dílo boží podporuje, nesnášel nikdy tento blahoslavený duch, aby při božím obyčeji něco chybělo.

Čteš toto vypravování, milostivý biskupe, a podivuješ se, jak to, co sami kněží církevní z milosti nejvyššího Boha, jak víš, stěží by dokázali, velmi svědomitě konal muž stavu laického, k tomu ještě kníže, stojící v čele národa, jenž je pokládán podle své přirozené povahy za národ zvlášť divoký.

Prosím Tě, otče nejblaženější, abys čerpaje z vrozeného Tobě zdroje moudrosti, společně se mnou ty události, jež jsem vypsal a jež mám ještě vypsati, zaslouženou chválou zvelebil, neboť jak jsi mi rozkázal, kromě toho, co jsem slyšel z Tvých úst nebo cos pravdivého společně se mnou vyzvěděl od lidí plných víry a svatosti, ničeho jiného se nehodlám svým perem dotknouti. Ale pokračujme v započatém vypravování!

Blahoslavený mučedník, jenž měl býti brzy ozdoben korunou slávy a cti pro vytrvalost v díle, ubíral se, jak jsme pověděli, k stánku matky církve, aby jitřní modlitbou chválu Bohu vzdal. Touto pak milostí muž věčné paměti tak slynul, že nikdo nepochyboval, že přijde před rozedněním k bráně svatosti, aby vykonal modlitbu. A na tu hodinu druhý Kain čekal, pokládaje ji za příhodnou k provedení vraždy. Vidím zajisté, že se až do poslední písmeny naplní všechno, co kdy předpověděla kniha Písem svatých, jež i o zle jednajících se zmiňuje, řkouc: Každý, kdož zle činí, nenávidí světla. Neboť před nocí uložil bratr svatého mučedníka, vlastně ne již bratr, nýbrž zvrhlý bratrovrah, knězi kostela svatého Kosmy a Damiána, aby tomuto, až bude přicházeti, zabránil vůbec vkročiti do kostela, aby snad nebyl vysvobozen od svých věrných dvořanů a služebníků, kteří se dosud na lůžku zdržovali, nebo od sběhlého lidu a aby nebylo třeba poskvrniti a znesvětiti kostel zločinným krveprolitím.

Zatím, co toto píši, ejhle, přichází mi na mysl vzpomínka na nespravedlivé shromáždění Židů, kteří se sice báli, že by se poskvrnili, kdyby vstoupili do úřadovny Pilátovy, ale Pána usmrtiti se nebáli. Tak i tento neblahý katan vlastního bratra stěny chrámu krví poskvrniti se bojí, ale rukou svých od bratrovraždy nezdržuje. Svým vlastním výrokem, ty nejkrutější ze všech vrahů, jsi odsuzován a porážen, když se hrozíš, že by krví, kterou proléváš, bylo potřísněno místo svaté.

Ale stalo se, jak jsi rozkázal. Neboť mezitím co vzácný mučedník spěchal před jitřní pobožností do chrámu, touže se pomodliti k Bohu Otci co nejskrytěji v pokojíku přesvatého srdce svého, nerušen ještě šumem zástupů, chystá se proti němu úklad se strany bratrovy a meč je broušen, aby Kristu byla oběť připravena. Ale proč bolest v srdci, proč slzy v očích dvojnásob rozmnožuji, když se nutím smrt spravedlivého a konec nevinného obšírně vypravovati? Má zajisté mnoho slov nesmírná bolest, ale s vypsáním utrpení svatého mučedníka nesmím dlouho otáleti před těmi, kteří dychtivě touží o něm slyšeti.

Vstane blahoslavený Václav, jenž se měl státi brzy obětí Kristovou, neboť prahl podle onoho svého svatého obyčeje pospíšiti do chrámu, aby mohl co nejskry-

těji pokleknouti k delší modlitbě, dříve než by se sešel zástup lidu, a zatím co touží jako dobrý pastýř se svým stádem poslouchati a zpívati společné jitřní chvalozpěvy, brzy jest polapen do osidel úkladů. Neboť kněz toho chrámu, jeden z těch, od nichž vyšla nepravost z Babylonu, hned jak spatřil muže božího přicházeti, podle příkazu zločinců zavřel dveře kostelní. Povstanou i připravení úkladníci, totiž jeho bratr s celou svou ozbrojenou četou. A spatřiv bratra, vyvolený vojín boží, chtěje mu díky vzdáti, obejme pažemi jeho šíji, a líbaje ho, pozdraví ho slovy: „Buď stále zdráv, můj bratře, oplývej statky života pozemského i budoucího a ať tebe Kristus přijme k své věčné hostině, jako tys včera mne a mou družinu s takovou štědrostí pohostil." Ale na to on odpověděl zpupně a s posupným pohledem, vytasiv meč, který měl skryt pod pláštěm: „Včera ovšem, jak chvíle toho žádala, jsem tě pohostil, nyní však takto bratr bratru poslouží!" A máchnuv mečem, udeřil ho do hlavy, ale poněvadž tohoto moc Páně chránila, stěží dokázal, že mu krev vytryskla. Neboť hrůzou nad krutostí svého činu byl ten bídník tak ochromen, že i když po druhé udeřil, s údivem shledal, že nedokáže nic, co by bylo hodno silného muže. A tu blahoslavený Václav, zachytiv svou rukou jeho obnažený meč, pravil: „Jak špatně jednáš, že mne zraňuješ!" Když však zpozoroval, že on nikterak neupouští od započatého skutku, konečně ho uchopil, jak někteří praví, a sraziv ho k svým nohám, řekl: „Hle, vidíš ty, jenž ses svým vlastním rozhodnutím zahubil, jako maličké zvířátko bych tě mohl svou rukou rozmáčknouti, ale daleka toho budiž ruka služebníka božího, aby se poskvrnila krví bratrovou." A vrátil bratru meč, který mu odňal, a maje ruku od něho již krví potřísněnou, rychle spěchal ke kostelu. Avšak onen bídník běže za ním, volal hlasem velikým: „Druhové moji, druhové moji, kde jste? Prašpatně pomáháte svému pánu a uboze mu přispíváte, ačkoli je v takové tísni!" A tehdy vyběhl celý zástup zlosynů ze svých úkrytů, a s mnoha meči a kopími proti němu vyrazivše a těžkými ranami se naň sápajíce, zahubili ho přede dveřmi chrámu. A tehdy na tom zápasišti jeho svatá duše, vysvobozená z vězení tohoto světa a krví oslavená, odešla vítězně k Hospodinu, dne 28. září, zatím co se nebe radovalo a země plakala, léta od vtělení božího devítistého dvacátého devátého.

A jeho bezduché tělo matka, kterou nedávno pro její hříchy zapudil a pak zase v pokoji pro lásku Kristovu zpět povolal, a někteří věrní vzali, a toliko do hrobu je položivše, zemí je přikryli, ne jak se slušelo pro mučedníka, ale jak se děje s obyčejným člověkem, neúčastným cti a blaženosti. Než onen blahoslavený bojovník povstane z utrpení a ponížení k hojnější slávě, a čím potupněji jednali synové ďáblovi a údové jeho s vzácným mučedníkem, tím dražší je jeho příchod Hospodinu a spolunebešťanům. Stane se druhem andělů, společníkem apoštolů, spoludědicem mučedníků, je účasten pokoje vyznavačů, nevinnosti panen a obdrží korunu věčného mládí a krásu nepomíjejícího půvabu.

4-5 *syny Belialovými* ďáblovými – 23-24 *Slova moudrých*... Kaz. 12,11 – 107 *Tuto* biskup řezenský (894-930) – 110 *Země jsi a do země půjdeš, prach jsi a v prach se obrátíš* Gen. 3,19 – 113 *basilika* jde o kostel sv. Jiří, založený asi r. 920 Vratislavem, ale dokončený

a vysvěcený až za Václava; nešlo ovšem o basiliku, ale o kostel patrně dřevěný, trojlodní basilika byla vystavěna teprve koncem 10. stol. (zachována v podobě dané v 12. stol.) – 145-146 *Nesuďte, abyste nebyli souzeni, a neodsuzujte, abyste nebyli odsouzeni* Luk. 6,37 – 155 *Chce-li kdo za mnou přijíti, zapřiž sebe sám a vezmi kříž svůj a následuj mne* Mat. 16,24 – 189 *krzny, otroky a rouchy ochotně je obdarovávaje* krzno byl plášť podšitý kožišinou; otrok byl v té době běžným předmětem obchodu v našich zemích, třebaže otrokářský řád tu nebyl nikdy převládající společenskou formací – 191-192 *Nade všechny učitele své jsem rozumnější učiněn; nebo přikázání tvá jsou rozjímáním mým* podle Ž. 118,99 – 232 *jako když jelen žízní po tekutých vodách* podle Ž. 41,2 – 235 *Jindřich, král Sasů* Jindřich I. Ptáčník (919-936) – 240-241 *svátek Kosmy a Damiána* se světí 27. září, *Michaela* 29. září – 270 *o vigiliích* zde ve významu breviářových jitřních modliteb; jinak je vigilie předvečer svátku – 278 *milostivý biskupe* míněn zde biskup Vojtěch (podobně i dále: 282 *otče nejblaženější...*) – 294-295 *Každý, kdož zle činí, nenávidí světla* Jan 3,20 – 302 *shromáždění Židů, kteří se sice báli, že by se poskvrnili, kdyby vstoupili do úřadovny Pilátovy* Židé nevstupovali do domu Pilátova o svých svátcích, protože byl pohan

KRÁTKÉ SEPSÁNÍ O SV. CYRILOVI A METODĚJOVI
(Diffundente sole)

Latinský spis známý pod názvem ustáleným podle počátečních slov *Když slunce spravedlnosti rozlévalo paprsky* (Diffundente sole) vypráví stručně o působení Cyrila a Metoděje a o pokřestění českých zemí. V jeho datování není jednoty; mínění kolísá, zda jde o památku 10. století, jež by byla jednou z předloh Kristiánovy legendy, či o památku 13. století, z níž by legenda Kristiánova byla výtahem.

Tento spis není legendou ve vlastním smyslu slova, nýbrž obranou slovanské liturgie. Proniká jím hrdé vědomí, že slovanský jazyk je před Bohem stejně privilegovaný jako latina a řečtina. Římská církev totiž už v průběhu 10. století v duchu svých uniformních snah usilovala o odstranění slovanské liturgie, zvláštnosti, povolené před necelým stoletím pro Velkou Moravu. Když šlo o zřízení pražského biskupství, t. j. o zavedení řádné církevní organisace na území českého státu, mělo se rozhodnout o tom, zda tato nová organisace bude podřízena západnímu směru římskému nejen po stránce církevní správy, ale i pokud jde o bohoslužebný jazyk. Diffundente sole odůvodňuje historickou oprávněnost bohoslužebného jazyka slovanského, který byl před papežem obhájen, papežem povolen a posvěcen ochranou, již mu poskytovala první česká knížata, mezi nimi i mučednice Ludmila. Spis však zároveň hájí i právo chystané české církevní organisace na to, aby převzala dědictví někdejší církevní organisace velkomoravské, totiž misijní činnost v přilehlých slovanských krajích, stejně jako stát český se stal dědicem Velké Moravy po stránce mocenské podle prorockých slov Metodějových, která uvádí. V té části spisu, kde se hovoří o pokřestění Čech, je obsažen i záznam pověsti o Libuši a Přemyslovi.

1. Když slunce spravedlnosti rozlévalo paprsky svaté víry křesťanské po všech zeměpásech, za časů slovutného učitele, nejblahoslavenějšího Augustina, svatý Cyril, muž v řeckém a latinském písemnictví převelice vzdělaný, přišel, když byl předtím Bulharsko na víru Ježíše Krista obrátil, ve jménu svaté Trojice
5 a nerozdílné Jednoty na Moravu, kde všemohoucímu Bohu s jeho pomocí nemálo lidu získal, a vynaleznuv nové značky nebo písmena, přeložil Starý i Nový Zákon

a ještě mnoho jiných knih z řečtiny a latiny do řeči slovanské, ustanoviv, aby se mše a ostatní kanonické hodinky zpívaly v kostele slovanským jazykem, což se až dodnes v Bulharsku a v mnohých krajinách slovanských zachovává a mnoho duší se tím Kristu Pánu získává.

2. Když pak ten Cyril mnoho snopů do stodoly Páně shromáždil, zanechal na Moravě bratra svého jménem Metoděje, muže horlivého a všelikou svatostí ozdobeného, a odešel za pobožností do Říma. Tam byl od papeže a od ostatních představených obviněn, že zavedl obyčej, aby se služby boží zpívaly slovanským jazykem.

I obhajoval se pokorně, uchopiv žaltář a vyhledav verš, v němž se praví: Všeliký duch chval Hospodina! „Jestliže všeliký duch má chváliti Hospodina, proč mi, otcové vyvolení, bráníte zpívati služby boží slovansky, když tuto řeč Bůh tak dobře stvořil jako řeči ostatní. A když jsem těm lidem nemohl k spáse duší jinak dopomoci, vnukl mi Bůh tento prostředek, jímž jsem mu jich velmi mnoho získal. Proto odpusťte mi, svatí otcové a páni. Vždyť i blahoslavený Pavel, výborný učitel pohanů, praví v listě ke Korintským: Jazyky mluviti nezbraňujte!" A tu oni, slyšíce to a podivujíce se víře tak velikého muže, apoštolským usnesením ustanovili a písemně potvrdili, aby se mše a ostatní kanonické hodinky zpívaly v oněch končinách svrchu uvedeným jazykem.

3. Blahoslavený pak Cyril, zůstav v Římě, zabezpečil tomu národu milost stolice apoštolské, a obléknuv mnišský šat, dokonal tam poslední den svého života.

Jeho svrchu řečený bratr Metoděj byl pak ustanoven arcibiskupem od krále moravského jménem Svatopluka – muže zbožného a bohabojného, který měl v té době převelikou moc a byl jako císař, maje velmi rozsáhlou říši, která se potom nemoudrostí druhého Svatopluka, synovce Svatopluka prvního, rozpadla – a bylo mu podřízeno sedm jiných biskupů sufragánů.

4. Čeští však Slované, usazení pod Arkturem, v zeměpásu hor Ripajských, a oddaní uctívání model, dlouho zůstali bez zákona a knížete. Konečně z návodu nějaké věštkyně založí hrad Prahu, a nalezše nějakého velmi bystrého a důmyslného muže, jménem Přemysla, zvolili si ho za knížete, oženivše ho s řečenou věštkyní, jež se nazývala Libuše.

A z jejich slavného rodu se během doby narodil předobrotivý vévoda Bořivoj. Ten skvěje se květem vynikající krásy a mladistvé síly, pojal manželku jménem Ludmilu, dceru hraběte jménem Slavibora ze země M'lčanů, jež jako mladá dívka obětovala modlám.

5. Tento Bořivoj navštívil tedy jednou krále moravského Svatopluka Prvního a byl od něho se svými velmoži laskavě pozván na hostinu. Ale nebylo mu dovoleno usednouti mezi křesťany, nýbrž byl posazen před stolem na podlahu po způsobu pohanském. A tu prý mu řekl biskup Metoděj, jemuž bylo líto jeho ponížení: „Jaká běda, ty muž tak vynikající a nestydíš se, žes vyhoštěn ze sedadel knížecích, ačkoli máš přece knížecí hodnost, a pro hanebnou modloslužbu chceš raději na zemi seděti!"

On pak řekl: „V jaké nebezpečenství bych se vydal pro tuto věc, nebo co dobrého mi přinese náboženství křesťanské?" „Jestliže se zřekneš model a zlých duchů v nich sídlících," pravil biskup Metoděj, „staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji budou podrobeni moci tvé a potomstvo tvé každodenně vzrůstati bude jako veliká řeka, do níž se vlévají proudy rozličných potoků."

A toto proroctví se zajisté vyplnilo na knížatech českých.

I řekl Bořivoj: „Jestliže tomu tak jest, co překáží, abych byl pokřtěn?" „Nic," pravil biskup, „jen buď hotov z celého srdce věřiti v Boha Otce všemohoucího a jeho Syna jednorozeného, Pána našeho Ježíše Krista a v Ducha Utěšitele, osvětitele všech věrných duší, nejen pro světské blaho, ale také abys dosáhl spásy těla i duše a aby sis získal slavnou palmu věčnosti a stal se účastným společenství svatých v nevýslovné radosti."

Tímto a podobným, jako med plynoucím povzbuzováním roznícená mysl jinochova prahla přijmouti milost křtu, i vrhnuv se se všemi svými průvodci na zemi k nohám biskupovým, velmi snažně ho prosil, aby se tak bez prodlení stalo.

6. Nač třeba více slov? Druhého dne poučil vévodu i s jeho třiceti průvodci o základech víry, a když podle obyčeje vykonali obřad postu, obrodil je posvátným pramenem křtu. A když jej ve víře Kristově plně vzdělal, dovolil mu, obohativ ho mnohými dary, aby se vrátil domů, a dal mu s sebou kněze ctihodného jménem Kaicha. Navrátivše se pak domů na hrad, jenž se jmenoval Hradec, usadili tam řečeného kněze, a založivše tam kostel ke cti blahoslaveného Klimenta, působili v něm satanovi mnoho škod, získávajíce lid Kristu Pánu.

Po krátkém čase přišel pak svrchu jmenovaný Metoděj do Čech a pokřtil svatou Ludmilu s mnohými jinými. A tak se šířila víra křesťanská v zemi drsnosti a nevzdělané pustoty.

7. Vida však ďábel, že se Kristovy zisky každodenně množí a jemu že se děje velká újma, pobouřil údy své proti údům Kristovým, takže vévodu pro víru Kristovu z Čech vypudili. Byv tedy vypuzen, uchýlil se znovu ke králi Svatoplukovi a biskupu Metodějovi. I byl od nich přijat s velikou slávou, jak se slušelo, a přebýval u nich nějaký čas, snášeje vyhnanství pro šíření pravé víry a seznamuje se dokonaleji s naukou Kristovou.

Než svrchu řečení údové ďáblovi zvolili si nějakého jiného vévodu. Ale poněvadž nepravost nemůže dlouho trvati, i když se na čas velice vyvýší, tedy jmenovaný dobrotivý vévoda byl se ctí z Moravy nazpět povolán a zbudoval chrám ke cti boží rodičky Marie na hradě Praze, jak slíbil, když žil ve vyhnanství.

8. Tento první zakladatel míst svatých, shromažďovatel kněží a náboženství křesťanského podporovatel, měl s řečenou manželkou svou Ludmilou tři syny a tolikéž dcer, a jak mu blahoslavený Metoděj předpověděl, den ze dne mu nejen přibývalo moci světské, ale i prospíval ve všelikých ctnostech, rozvíjeje se jako lilium.

A blahoslavená Ludmila, nejen ho napodobujíc v náboženství Ježíše Krista,

ale i nad něj vynikajíc, stala se pravou služebnicí Kristovou. A dokonav běh života svého a naplniv dobrými skutky své dny, zaplatil Bořivoj dluh lidský, aby nebeský úděl za pozemský přijal.

9. I ujal se po něm vlády jeho prvorozený syn Spytihněv, všelikými ctnostmi se skvící. Neboť napodobuje svého otce, zakládal chrámy boží, shromažďoval kolem sebe kněží a kleriky, jsa dokonalý ve víře Kristově, a dovršiv léta svého života, skončil svůj poslední den, ubíraje se k hvězdám.

Po něm pak nastoupil na vévodský trůn Vratislav, otec svatého Václava. Ten upevniv svou říši, vystavěl basiliku svatého Jiří mučedníka, a záře všelikou svatostí a ušlechtilostí mravů, zaměnil tento pomíjející svět za život věčný.

2 *Augustin* učitel církevní, žil v letech 354-430, tedy nikoli v době cyrilometodějské; k omylu došlo na základě historických padělků pasovského biskupa Pilgrima ze 3. čtvrtiny 10. století, které uvádějí, že Morava byla pokřestěna již v době římské za časů Augustinových. Autor skladby zde použil sdělení Pilgrimova, třebaže jinak si byl vědom, že soluňští bratři byli současníky Svatoplukovými a Bořivojovými a nikoli Augustinovými – 4 *když byl předtím Bulharsko na víru Ježíše Krista obrátil* zřejmě by šlo o misijní činnost soluňských bratří na cestě z Byzance na Velkou Moravu, která vedla tehdy přes Bulharsko, takže tato činnost je možná, ale ne jistá – 17 *Všeliký duch chval Hospodina!* Ž. 150,6 – 22-23 *Jazyky mluviti nezbraňujte!* 1 Kor. 14,39 – 24 *kanonické hodinky* modlitby kněžského breviáře předepsané církví k určitým denním i nočním hodinám – 32 *sufragán* biskup podřízený se svou diecésí (církevním obvodem) metropolitovi, zde tedy metropolitovi moravskému, arcibiskupu Metodějovi; které diecése spravovali tito sufragáni, dnes nevíme – 33 *pod Arkturem* na severu; Arkturus je hvězda na severní obloze poblíž Velkého a Malého vozu (řec. Arktos); *hory Ripajské* podle antických autorů neznámé horstvo někde na severu; dělení země na zemské pásy podle délky dne a noci pochází od Martiniana Capelly z 5. století – 34-35 *z návodu nějaké věštkyně* míněna tu Libuše – 40 *ze země Milčanů* v lat. originálu „de provincia Melnicensi", jde zřejmě o omyl, vzniklý pozdějším opisem, takže má být správně „de provincia Milcensi", „z kraje Mílského", t. j. z Milčan, pozdější Horní Lužice, země přilehlé k Čechám – 51 *staneš se pánem pánů svých* biblický obrat, pravděpodobně spojení místa ze Zjev. 19,16 a Gen.27,29; Metoděj žehná Bořivojovi a předpovídá, že na Čechy, podřízené dosud říši Svatoplukově, přejde vláda i nad Moravou – 69 *na hrad, jenž se jmenoval Hradec* Levý Hradec – 83-84 *chrám ke cti boží rodičky Marie na hradě v Praze* chrám Panny Marie na hradě pražském, o jehož existenci se někdy pochybovalo, stál (pravděpodobně již mimo hradby) pod nynějším hradním křídlem vedoucím od Matyášovy brány k severu v prostoře mezi průchodem z 2. hradního nádvoří a Plečnikovou síní; jeho základy byly objeveny r. 1951 – 99 *vystavěl basiliku svatého Jiří* kostel sv. Jiří na Hradčanech (srov. pozn. 113 na str. 101-102)

Poznámky ediční

Umučení svaté Ludmily

Latinskou legendu Fuit in provincia Bohemorum vydal kriticky V. Chaloupecký, Prameny X. století legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile, Svatováclavský sborník II, 2, Praha 1939, str. 459-481; tam na str. 13-64 i zevrubný rozbor legendy a hlavní literatura. Ukázku (kap. 1-7) otiskujeme v upraveném překladu ze sborníku Na úsvitu křesťanství, Praha 1942, str. 60-66; srov. i podrobné poznámky k textu od V. Chaloupeckého tamtéž na str. 253-256.

Kosmova Kronika česká

Kriticky vydal Kosmovu Kroniku B. Bretholz, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag ve sb. Monumenta Germaniae historica, nova series, t. II, Berlin 1923. Ukázky otiskujeme v nepatrně upraveném překladu K. Hrdiny, Kosmova kronika česká, Praha 1947 (Odkaz minulosti české, sv. 10): Knížecí pověst I, 3-9 (str. 18-26), O lucké válce I, 10-12 (str. 28-34), Záhuba rodu Vršovců III, 23-24 (str. 167-170), Úvod k nedokončené čtvrté knize III, 59 (str. 203-204). — Starší literatura uvedena u V. Novotného, České dějiny I, 2, Praha 1913, str. 744 n. Dále srov. Ant. Kolář, Kosmovy vztahy k antice, Sborník fil. fak. university Komenského v Bratislavě 1925, III, č. 28 (2), a J. Vilikovský, Několik poznámek ke Kosmovi, ČČH 34, 1928, str. 349-356. – Kosmovy verše, vložené do textu, jsou v překladu tištěny kursivou.

Pokračovatelé Kosmovi

– Mnich sázavský

Text Kosmova pokračovatele, t. zv. Mnicha sázavského vydal J. Emler ve FRB II, Praha 1874, 238-269, s českým překladem V. V. Tomka. Ukázku otiskujeme v překladu K. Hrdiny, První pokračovatelé Kosmovi, Praha 1950 (Odkaz minulosti české, sv. 12), str. 63-71; tamtéž na str. 99-103 srov. doslov Hrdinův s důležitější literaturou. Dále srov. V. Chaloupecký-B. Ryba, Středověké legendy prokopské, Praha 1953, str. 83-92 (výklad) a 175-180 (text).

– O zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II.

Letopis obvykle nazývaný Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II. vydal J. Emler v FRB II, Praha 1874, str. 335-368 s překladem V. V. Tomka. Naše ukázka je vyňata z překladu K. Hrdiny, Příběhy krále Přemysla Otakara II. – Zlá léta po smrti krále Přemysla Otakara II. Dva současné letopisy, Praha 1947, str. 55-63. Tamtéž v doslovu R. Holinky viz i podrobnější výklad o kronice. Dále srov. článek K. Hrdiny, Annales Otakariani, ČMM 67, 1947, str. 31-47.

Opatovický homiliář

Z rkpu NUK III F 6 přeložil a vydal K. Doskočil v knize Šest kázání z homiláře Opatovického, Praha 1939; naše ukázka, kázání na svátek sv. Vojtěcha, je tam otištěna na str. 19-21. Srov. J. Vilikovský, Kazatelství a počátky české prózy v čas. Řád 6, 1940, str. 285-296, knižně Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 109-119.

Návštěva božího hrobu

Přeloženo z kritického vydání rkpu NUK VI E 13, fol. 3, které pořídil J. Máchal ve Věstníku Král. čes. spol. nauk 1906, č. I, str. 20-21. Z literatury viz J. Vilikovský, K dějinám staročeského dramatu ve sborníku Hrst studií a vzpomínek (prof. Ant. Beerovi), Brno 1941, str. 110-120 a Latinské kořeny staročeského dramatu v čas. Řád 7, 1941, 353-364, knižně Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 96-108.

Legenda o svatém Václavu

Text latinské legendy Oriente iam sole je vydán v knize J. Pekaře Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians, Praha 1906, str. 409-430. Naše ukázky jsou otištěny z překladu J. Ludvíkovského ve sborníku Na úsvitu křesťanství, Praha 1942, str. 220-221, 223-226, 228-229, v některých podrobnostech upraveném překladatelem; tam i literatura. Tamtéž viz i poznámky V. Chaloupeckého na str. 288-289.

Kristián

T. zv. Kristiánovu legendu vydal J. Pekař ve spise Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians, Praha 1906, str. 88-125. Do češtiny ji přeložil Ant. Stříž, Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily (3. vyd.), Praha 1941. Naše ukázka je vyňata z překladu J. Ludvíkovského ve sborníku Na úsvitu křesťanství, Praha 1942, str. 102-133, překladatelem revidovaného; tam srov. i poznámky V. Chaloupeckého na str. 271-276. – Rozbor celé sporné otázky o době vzniku a pravosti legendy podávají zejména V. Chaloupecký, Prameny X. století legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile, Svatováclavský sborník II, 2, Praha 1939 a R. Urbánek, Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend a její autor I, 1, 2; II, 1, 2, Praha 1947 a 1948; k tomu srov. důležitou studii J. Ludvíkovského, O Kristiána (Naše věda 26, 1949, str. 209-239 a 27, 1950, str. 158-173, 197-216) a dvě další práce téhož autora, Rytmické klausule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování (LF 75, 1951, 169-190) a Crescente fide, Gumpold a Kristián (Příspěvek k datování legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky) ve Sb. prací filos. fak. brněnské university 3, 1955, č. 4 – ř. literárně vědné (D) č. 1 –, str. 48-63, a recensi Urbánkova díla od V. Chaloupeckého v ČČH 48-49, 1947/48, str. 287-303. Urbánek pokládá za autora legendy břevnovského opata Bavora z Nečtin († 1330), Ludvíkovský usiluje důkazy o podvrženosti legendy vyvrátit a obhájit její pravost.

Krátké sepsání o svatém Cyrilovi a Metodějovi

Legendu Diffundente sole kriticky vydal V. Chaloupecký v knize Prameny X. století legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile, Svatováclavský sborník II, 2, Praha 1939, str. 486-493; tamtéž na str. 117-236 podán zevrubný rozbor i další literatura. Užito překladu J. Ludvíkovského ze sborníku Na úsvitu křesťanství, Praha 1942, str. 98-101, s drobnými opravami překladatelovými; viz též poznámky k textu od V. Chaloupeckého, tamtéž na str. 268-271.

PRVNÍ SAMOSTATNÉ LITERÁRNÍ SKLADBY ČESKÉ

První samostatné literární skladby v českém jazyce jsou duchovní písně. Vznikly z potřeby dát možnost samostatného náboženského projevu i věřícím nemajícím jazykové a hudební vzdělání, jež by jim dovolovalo účastnit se zpěvu liturgických písní. Jsou to tedy skladby určené i lidu.

Nejstarší z nich je stručná osmiveršová píseň *Hospodine, pomiluj ny,* jejíž prostý recitativní nápěv je odvozen z Kyrie eleison (Pane, smiluj se), zpívaného v litanii. Staroslověnské prvky v jejím slovníku svědčí o starobylosti písně; vznikla ještě v období české vzdělanosti církevně slovanské a je pravděpodobný předpoklad, že dochovaný text je počeštěné znění písně původně staroslověnské. První výslovná zmínka o písni Hospodine, pomiluj ny děje se až ve 13. století u jednoho Kosmova pokračovatele, ale je pravděpodobné, že už Kosmas sám ji připomíná k roku 1055. O tom, jaké úctě se těšila, nejlépe svědčí traktát, který jejímu rozboru věnoval koncem 14. století Jan z Holešova (podstatnou část traktátu otiskujeme dále na str. 738), i to, že se zpívala při korunovaci; dále svědčí o tom také její citování v romanticko-epické skladbě Vévoda Arnošt z 2. poloviny 14. století (příslušný úryvek viz zde na str. 391).

Rovněž ze zpívaného Kyrie eleison vznikla píseň *Svatý Václave,* patrně již ve 12. století. Je rozsáhlejší, má od počátku nepochybně tři sloky, neboť Kyrie se zpívalo třikrát, má umělejší skladbu a je stylisována jako modlitba českého lidu k patronu české země. Vznik její snad souvisí s vývojem českého národního uvědomění. — V 15. století se rozšiřuje až na devět slok.

Obě tyto písně byly duhcovními písněmi lidovými a zůstaly jimi až do nové doby. Naproti tomu nezlidověla skladba *Slovo do světa stvořenie,* kterou známe jen z rukopisu z druhé poloviny 13. století. V této skladbě je zveršován v podstatě druhý článek Kreda. Snad ani ke zpěvu nebyla určena a je jen individuálním projevem zbožnosti, veršovanou modlitbou.

HOSPODINE, POMILUJ NY

Hospodine, pomiluj ny!
Jezukriste, pomiluj ny!
Ty, spase všeho mira,
spasiž ny i uslyšiž,
hospodine, hlasy naše!
Daj nám všěm, hospodine,
žizn a mír v zemi!
Krleš! Krleš! Krleš!

1 *pomiluj ny* smiluj se nad námi – 3 *spase* spasiteli; *všeho mira* celého světa – 7 *žizn* úrodu – 8 *Krleš* Kyrieleison (Pane, smiluj se)

SVATÝ VÁCLAVE

Svatý Václave,
vévodo české země,
kněže náš,
pros za ny boha,
svatého ducha!
Kyrieleison!

Nebeskéť jest dvorstvo krásné,
blazě tomu, ktož tam pójde:
v život věčný,
oheň jasný
svatého ducha!
Kyrieleison!

Pomoci tvé žádámy,
smiluj sě nad námi,
utěš smutné,
otžeň vše zlé,
svatý Václave!
Kyrieleison!

3 *kněže* kníže – 4 *za ny* za nás – 7 *dvorstvo* dvořanstvo, dvůr

SLOVO DO SVĚTA STVOŘENIE

Slovo do světa stvořenie
v božství schováno,
jež pro Evino shřěšenie
na svět posláno.

Dievcě dřéve porozenie
jest zvěstováno,
z Davidova pokolenie
božsky vzchováno.

Ot ňehože naše krščenie
jmenem nazváno,
pro drahé naše spasenie
Židóm prodáno.

I pro naše vykúpenie
na smrt prodáno,
jehož nám slavné vzkřiešenie
vesele dáno.

1 *Slovo* Bůh, Kristus (viz Jan 1,1) – 3-4: ohlas biblického výkladu o hříchu prvních lidí – 5 *Dievče* Marii, matce Kristově – 7: Maria, a tedy i Ježíš, pocházeli z pokolení Davidova (Mat. 1,1-16) – 8 *vzchováno* vychováno – 9 *krščenie* křtění, křest – 12: Jidáš zradil Krista za odměnu 30 stříbrných (Mat. 26,15)

Poznámky ediční

Hospodine, pomiluj ny

Nejstarší zápis v rkpech 14. století: NUK III D 17, fol. 15a (v traktátu Jana z Holešova) a XVII F 30, fol. 96a; pozdější rkpy (ještě deset) uvádí A. Škarka, Nejstarší česká duchovní lyrika (Památky 6), Praha 1949, kde i odborná literatura ke všem památkám tohoto oddílu. Přepis notace je v knize Z. Nejedlého Dějiny husitského zpěvu, kn. I, Zpěv předhusitský, Praha 1954, str. 320. Srov. též R. Jakobson ve sborníku F. Ramovšovi, Slavistična revija 3, 1950, 267-273.

4 uslyšiž] uslyſſ III D 17; *v následujícím výkladu Jana z Holešova citováno sice* uslyš, *ale tvrdí se, že má končiti -ž, jako předchozí* spasiž; *jde tedy o písařskou chybu* – 8 Krleš] *zapsáno v* XVII F 30 *jen dvakrát*

Jan z Holešova připomíná ještě tyto varianty: 1 Hospodine] Hospodin *u pokračovatele Kosmovy kroniky* – 3 všeho] vyšieho NUK XXIV B 11 – 5 naše] nás všech NUK X B 2 *a graduál Chrudimský*

Svatý Václave

Nejstarší zápis v rkpech 14. století NUK XVII F 30, fol. 96a (*F*), Kap. Praž. H VI/3, fol. 95b (v kronice Krabice z Weitmile – *K*); pozdější rkpy (ještě 11) uvádí A. Škarka, Nejst. lyrika (Památky 6), Praha 1949, kde i odborná literatura. Přepis notace je v knize Z. Nejedlého Dějiny husitského zpěvu, kn. II, Předchůdci, Praha 1954, str. 40.

2 vévodo *F*] wewoda *K* – 3 náš *F*] naſſchie *K* – 13 tvé *F, K*] *pozdější rkpy čtou obyčejně:* my tvé (Mus. XVII A 1 a j.) – 16 otžeň *F*] otwed *K*

Slovo do světa stvořenie

Jediný rukopis Kap. Praž. A 57/1, fol. 8b (viz reprodukce č. 15); primitivní ortografie: *ř* psáno *r*, *ě* označeno jen ve v. 5 (*devcie*) a j. Naposled vydal A. Škarka, Nejst. lyrika (Památky 6), Praha 1949, kde i starší literatura.

1 Slovo] lovo, *iniciála neprovedena*; stvořenie] ztworene – 2 božství] bostui; schováno] zhowano – 3 shřěšenie] zreſſenie – 8 božsky] boſki – 9 krščenie] ckrenie, křčenie *Jakobson, Škarka* – 14 smrt] zmirt

II.

Období od konce 13. století do čtyřicátých let 14. století

SVĚTSKÁ EPIKA

ALEXANDREIDA

Ve skladbách světských byla ve středověku hojně rozšířena látka o Alexandru Velikém a o trojské válce. Obojí tato látka, v podstatě dědictví antické, je mnohonásobně zastoupena ve středověkém písemnictví latinském i v literaturách národních. Také v českém zpracování se nám dochovaly skladby tohoto druhu, a to příběhy trojské v prozaické *Trojánské kronice* a látka alexandrovská dokonce ve dvojím různém zpracování, veršovaném i prozaickém. Přitom do veršované skladby bylo jako episoda zařazeno i stručné vypravování o vzniku trojské války. Obě prozaické skladby vznikly až ve 2. polovině 14. století, veršovaná *Alexandreida* byla však složena pod dojmem událostí za vlády posledních Přemyslovců buď koncem 13. století nebo na počátku století 14. (v letech 1306 až 1310); mezi odborníky není dosud jednoty v otázce jejího přesného datování.

Mezi latinskými skladbami o Alexandru Velikém vynikala ve středověku oblibou i významem veršovaná Alexandreis francouzského básníka Gualthera Castellionského, dokončená r. 1182 a zpracovaná v hexametrech formou klasického eposu o pěti tisících veršů. Gualther založil svou skladbu na pečlivém studiu starověkých tradic, přetížil ji však učeností. Hlavní zájem věnoval boji Alexandra s Dariem; prvky exotické a pohádkové, tak příznačné pro velkou část středověkých zpracování látky alexandrovské, vyloučil téměř úplně. Zato po vzoru starověkých epiků zasahují u Gualthera do děje také antičtí bohové. Dobrá autorova znalost antické literatury se projevuje i v jeho prosodii, řeči a stylu. Dílo vyjadřuje opravdovou jeho úctu k Alexandrovi a k antickému světu.

Toto epos se brzy stalo oblíbenou četbou a objevovalo se hojně na školách, odkud často vytlačovalo klasickou epiku latinskou. Celkové pojetí látky i obliba díla přivedly českého autora k tomu, že přepracoval právě toto význačné dílo v českou veršovanou Alexandreidu, a to způsobem, který podle středověkého měřítka původnosti činí českou báseň dílem vskutku samostatným.

Při otázce tvůrčí samostatnosti českého básníka je třeba sledovat způsob přepracování a celkovou koncepci díla, nikoli látku samu a jednotlivé motivy, které byly obecným majetkem. Český básník se v látce přidržoval Alexandreidy Gualtherovy, čerpal rovněž z glos některého rukopisu, připojovaných často k této skladbě, nebo ze své znalosti jiné soudobé literatury latinské; znal i značně rozvedené německé zpracování díla Gualtherova, Alexandreidu Ulricha z Eschenbachu (dokončenou r. 1287). Přitom se však v české skladbě jasně odráží zřetel autorův k českému čtenáři, k jeho znalostem, potřebám a zájmům. Z toho vyplývá řada jejích charakteristických rysů.

Český básník vynechával některé obšírné popisy a episody nesouvisící nutně s dějem, naproti tomu vložil episody jiné, na př. o Paridovi a o válce trojské, o zrození Alexandrově a jeho mládí, o osudu jeho rodičů. Zmínku o symbolických darech Dariových rozšířil o dar máku a pepře (viz zde na str. 122-123). Avšak i místa, v nichž sledoval Gualthera, různě rozšiřoval a zkracoval, na př. již v úvodním výkladu o své skladbě (viz zde str. 114-116); někdy prostá narážka Gualtherova dala podnět k celé scéně, novému obrazu. — Výrazně se liší česká Alexandreis od Gualtherovy skladby tím, že stírá náznaky antického prostředí a zesiluje všechny znaky přenášející děj v jeho pohnutkách i ve vnějších příznacích do středo-

věku, ba místy do života českého; proto také vynechává celý bohatý mytologický aparát Gualtherův. Rovněž nemiluje statických a přesných popisů, na které je bohata skladba latinská, rád však šíře rozvádí scény plné pohybu a vzruchu, jako odchod výpravy, a především dovede líčit až plasticky názorně bitvy, na př. u Issu, kde básník spojil několik míst Gualtherových v nový celek, až drasticky působivý (viz zde str. 124-135). Na rozdíl od Gualthera vyjadřuje i citová hnutí jednajících osob, zejména jejich bázeň a zármutek.

Latinský hexametr je převeden do charakteristického útvaru staročeské epiky, do osmislabičného verše sdruženě rýmovaného. Také náročný epický styl Gualtherův, bohatý na metafory, nepřímá označení, abstrakta a mytologická jména, nahrazuje český skladatel jazykem konkretnějším a živým, s častými obrazy a obraty vzatými z prostředí blízkého životu šlechtického publika, jemuž byla skladba určena; přitom ovšem zřetelně vystupuje snaha po bohatém, ozdobném slohu.

Tak je Alexandreida mnohostranně prostoupena českým duchem a dílo odráží soudobý život české šlechty. Alexander se svou družinou je ideálním obrazem českého panovníka a českého šlechtice a líčení bojů je živým ohlasem válečných událostí za posledních Přemyslovců (srov. ohlas rytířských způsobů života v líčení Alexandrova pobytu v Babyloně na str. 139). Zřetelně vystupuje tu světový názor české šlechty na rozhraní 13. a 14. století, jak to nejjasněji formuloval autor v Aristotelových radách mladému Alexandrovi (viz zde str. 116-119). Na některých místech postihneme i projevy vlastenectví, mířící zejména proti německému tlaku projevujícímu se tehdy v Čechách. Jinde vystupuje i značný didaktický sklon básníkův v hojném vkládání úvah zhuštěných zejména v sentence glosující děj s moralisujícího hlediska (viz zde str. 115-116 v. 54-56); sentence bývají i formálně vyznačeny tím, že zabírají trojverší spojená jediným rýmem. Vyskytují se však i úvahy delší, zvláště úvaha o proměnlivosti světa, oblíbená to látka středověké literatury, kterou však český autor v této skladbě přidává samostatně (viz zde str. 142).

Rozsah české Alexandreidy můžeme pouze odhadovat, a to na osm až devět tisíc veršů; nedochovala se totiž celá, nýbrž je zachováno jen 3450 veršů ve zlomcích, které jsou mladšími opisy, nepočítáme-li ty verše, které se objevují paralelně v různých zlomcích. Největší zachovaná část obsahuje v souvislosti 2460 veršů od samého začátku skladby (v rukopisu Svatovítském).

(ÚVOD)

Jenž ze jmene byl věhlasný,
jehož rozum byl tak jasný,
že jmu bylo všecko známo
v zemi, v moři, v hvězdách tamo,
ten však čtveru věc vyčítá,
jěž před jeho smyslem skryta:
„Kak mám," pravě, „srdce radné,
však mám tři věci nesnadné
a pak ovšem čtvrté věci
smyslem nemohu dosieci:
kdež sě člun u vodách plazi
a kdež had po skalách lazi,
kdež orel vstúpi v oblaky.

Kto má tako světlá zraky,
by mohl ty cěsty poznati,
ande sě každá potrati?
Jakž ta trojě věc pomine,
tako i jich sled pohyne.
Ty tři cěsty znáti pílno;
ale že ovšem úsilno
cěstu člověka mladého
znáti v rozkoši chovalého,
v toho mysli veždy blúz'u,
ni jie kdy cěle posúz'u."

A když ten v něčem blúdí,
jenž smyslem vzšel na vše l'udi,
ač sě kde v mých sloviech potknu,
snad mne proň v tom ničs nedotknú;
neb sem před ním tako malý
jakž přěde lvem zvěř ustalý
a před sluncem voščěná sviečka,
neb před mořem mělká řiečka.
Však sem to z mladosti slýchal;
jehož sem sě vždy ustýchal:
tu mysl majú mnozí l'udé,
že tak brzo zle posúdie...
V tom řiedko vynde z příslovie:
jedni proto nepochválé,
že majúc smysla u mále,
nerozumějúc skládanie,
cuzie slova brzo vzhanie;
druzí také, jež nepřějú,
ti sě snad světle nevsmějú,
vóbec mých slov snad pochválé,
a jakž otstúpie dále,
což najhoršieho vědie,
o mých sloviech propovědie;
ti přiezen majú na vezření,
a srdce vždy zloby miení;
obličěj majú pokojný,
a myslcě vždy žádá vojny.
To sě vše bez diva děje:
ktož kak umie, ten tak pěje.
Krt v dobrých lukách rád ryje,

vlk na ovcě rád vždy vyje,
též závistivý z zloby tyje.
Avšak, ač v čem moje slova
zblúdie, přiezen jest vždy hotova,
což by sprostného viděla,
by to svým pláščem zastřěla.
Proto, ktož chce, ten pochválí,
nepřietel — ten sě oddálí.
Jáz na ty jistě nechcu dbáti,
chcu zěvně věděti dáti
těm všěm, kteříž po čsti stojie
a nečstných sě ničs nebojie,
o králi, čsti seho světa,
ješto v ty časy osvěta.

1 *ze jmene* zvláště, obzvláště – 4 *tamo* tam – 6 *před smyslem* před rozumem – 7 *radný* vědoucí si rady, moudrý – 10 *smyslem dosieci* pochopiti – 11-13 podle Přísl. 30,18-20 – 14 *tako* tak; *světlá zraky* (duál) pronikavý zrak – 16 *ande* kde – 17 *pomine* mine – 18 *sled pohyne* stopa zmizí – 19 *pilno* důležité – 20 *úsilno* obtížné, těžké – 22 *chovalého* vychovaného, vyrostlého – 23 *blúz'u* bloudím – 24 *posúz'u* posoudím, pochopím

26 *vzšel* vystoupil – 27 *ač* jestliže; *potknu sě v sloviech* zmýlím se – 30 *zvěř ustalý* zvíře unavené – 31 *voščěná* vosková – 34 *ustýchal sě* ostýchal se, obával se – 37 *příslovie* pomluva – 41 *brzo* rychle – 43 *světle* zjevně, do očí – 44 *vóbec* veřejně – 48 *přiezen* přízeň, přátelství; *na vezření* na pohled – 51 *myslcě* zdrobnělina k *mysl* – 52: není to vše divné – 59 *sprostného* prostého, neumělého – 65 *po čsti stojie* usilují o čest, slávu – 67 *seho* tohoto – 68 *osvěta* lesk, sláva

(RADY ARISTOTELOVY)

Poslúchaj mne tuto sada,
toť jest moje prvnie rada:

Jměj dvór svój po kněžskéj vnadě,
své šlechtičě jměj v svéj radě;
chovaj sě obojětníkóv,
hospodnie čsti proradníkóv!
Ti toho jsú obyčějě:
oko sě jich veždy směje,
jazyk jmajú vňuž meč v sobě,
jenž seče straně na obě.
Z chlapieho řáda nikoli
ijednoho v čest nevoli;
nebo chlap, když jest povýšen,
nesnadně bude utišen.
Zlé kolo najviece skřípá,

malý had najviece sípá
a chlápě najviece chlípá.
Aspis slóve hádek jeden,
ten jest tak velmi nezbeden,
jakž nedbá ijedněch kúzel,
hlavu stáhne jako uzel;
když kto kúzly chce jej jieti,
nemóže ničse prospěti;
jedno ucho k zemi stulí
a druhé chvostem zatulí.
A takéž chlap, když bude vyší,
dobřě slyšě, však neslyší.
Kteříž potok voden bude,
ten sě vždy viece zabude
než která hluboká řěka,
jěžto širocě vytieká.
Takéž chlap, když obohatie,
když sedí, daní neplatě,
dobřě znav, však nepozná tě.
Avšak ktož jmá dobré nravy,
ktoliž jest své viery pravý,
nebo ač i pokolenie
některý sbožného nenie:
však jsú dóstojni čstnosti,
když dbajú o múdrosti;
neb najvěčšie šlechta tu je,
kdež smysl nravy okrašluje.
Šlechetný ščěp bývá z pláni,
když sě starý peň oplaní:
tak z chuzších bývajú páni.
Když sbožie neb smysla nenie,
v šlechtě bude porušenie.

A pakli sě kdy to udá
vtazovati tobě súda,
pro dar nepřěvracuj práva,
jakž již pohřiechu sě stává.
Kterúž stranu peniez súdí,
druhá sě naprázdno trudí,
nejeden sě tiem oblúdí.
Buď lehek proti chudému,
protiven buď protivnému;

nenieť nikde tako tuhý,
chceš-li, budeš jemu druhý.

Před zástupem první bývaj,
svých sě l'udí nepokrývaj;
a když tě tu uzřie tvoji,
tu rád každý tobě sstojí.
Když pastýř před vlkem srší,
toho sě stádo rozprší,
ten jest nehoden své vrši.
Potom, mój kněžiče, věz to:
ač kde dobudeš město,
dobytek, poklad vybera,
všěcky svojě l'udi sbera,
otplacujž každému míle
podlé skutkóv, úsilé.
Již v službě nýnie otplátka,
že hospodnie milost vrátka,
zle sě brž než dobřě zračí;
jak sě z mračna nebe zmračí,
tak sě hospoda rozpáčí.
Snad jsi chud, že nejmáš dáti?
Uč sě v tom rady chovati:
když dobudeš, tehdy dávaj,
a když nejmáš, oběcávaj.
Lékař vždy jmá čáku k sěči,
pták rád slyší, kdežto skřěčí,
sluha věří slibnéj řěči.

To ti naposled povědě,
jenž k tvéj čsti najlepšie vědě:
v rozkoši sě neobložuj,
u panosti neumnožuj;
ač sě v tom dvém neostřěžeš,
sám sě tiem najviec sviežeš.
Plodu nedá moklé pole,
a čest i v rozkoši vóle
nesedí na jednom stole.

Již ti všicku radu krácu,
v jedno slovo sě navrácu:
milosrden buď k nevinnému,

najviece k člověku svému.
Chovajž tvrdě moje slova,
budeť služba vždy hotova
a ve čsti vždy obnova."

1 *sada* posadiv se – 3 *po kněžskéj vnadě* podle knížecího obyčeje – 5 *chovaj sě* střez se – 6: zrádců pánovy cti – 9 *vňuž* jako – 11 *z chlapieho řáda* ze stavu poddaných – 12 *čest* důstojenství, úřad – 17 *chlápě* potomek chlapův (posměšně); *chlípá* zpupně si vede – 18 *aspis* jedovatý druh hada, zmije – 20 *jakž* že – 23 *ničse* nic, nikterak – 25 *zatulí* zacpe – 26 *takéž* stejně – 28 *voden* rozvodněný – 29 *zabude sě* zapomene se, rozbují se – 33 *sedí* má vlastní majetek – 36 *své viery pravý* opravdový ve své věrnosti – 37-38 *pokolenie sbožného* z bohatého rodu – 39 *dóstojni čstnosti* hodni cti, úcty – 42 *smysl* moudrost, rozum – 44: když se starý peň oseká – 47 *porušenie* zkáza, záhuba

49 *vtazovati* vyptávati se, zkoumati – 54 *oblúdí sě* oklame se – 55 *lehek* vlídný, laskavý – 56 *protiven* nepřátelský – 57 *tuhý* nepovolný, nepřístupný – 58 *druhý* druh, přítel

59 *před zástupem* před bitevním šikem – 60: neskrývej se před svými lidmi – 62 *sstoji* setrvá, vytrvá – 63 *srší* bázlivě utíká – 64 *rozprší sě* rozprchne se – 65 *nehoden své vrši* nehoden své mzdy – 66 *kněžiče* mladý kníže, knížecí synu – 72 *nýnie* není; *otplátka* zdrob. k *otplata* – 74 *brž* spíše, rychleji; *zračí sě* ukáže se, vyplní se – 75 *zmračí sě* zamračí se, zachmuří se – 76 *hospoda* pán; *rozpáčí sě* rozmyslí se, odradí se – 80 *oběcávaj* slibuj – 81: lékař vždy má naději na prospěch z boje – 82 *skřěčí* vydává skřek

85: já, který vím, co je nejlepší pro tvou čest – 86: neoddávej se rozkoši – 87: v pití si nepočínej nemírně – 88 *neostřěžeš sě* nebudeš se mít na pozoru – 91 *vóle* volnost, bezuzdnost – 93 *krácu* krátím, krátce končím – 94 *navrácu* navrátím – 97 *tvrdě* pevně, řádně

(SYMBOLICKÉ DARY DARIOVY A ALEXANDROVY)

Alexandrovým politickým programem bylo připoutání Malé Asie k Řecku. Zamířil proto válečnou výpravou proti Persii a střetl se s perským králem Dariem. Před bojem si Alexander s Dariem vyměnili symbolické dary, o nichž pojednává naše ukázka.

Již byl vtáhl daleko v zem'u
proti nepřietel'u svému
Macedo, ten opravitel
i své vlasti obranitel.
A když příde pověst ta
v perské hrady i u města,
tehdy z těch okolních tvrzí
potočichu posel brzý,
aby sě král Darius střěhl,
že jeho nepřietel přitiehl.
A když s tiem posel přiteče,
Darius sě velmi leče.
Kak by mnoho příčinnější,
pokladem, l'udmi silnější —
neb jmieše královstvo dvoje,

z nich nadeň mohl jmieti vojě —,
ale že vždy byl pokojen,
že nedbal ijedněch vojen,
tiem proti mu bieše mdlejí,
jímž by mohl býti silnější,
ač by byl srdcě toho,
k ňemuž jmieše l'udí mnoho.
Však nechtě, by sě kto domněl,
by v čem své moci zapomněl,
káza sě všěm hotovati,
chtě nepřátely potkati.
A jakž brzo provolachu,
tak všickni na vojnu vstachu.

Zatiem sě také potáza,
Alexandru list rozkáza
řka: „Král Darius, král nad králi,
jehož sě moci vše nevzdálí,
Alexandru, služe svému,
dietěti obak čstnému,
zpoviedaju milost svoju,
ke čsti radě i pokoju.
Vědě, že jsi po letech mladý,
proňež ještě nejmáš rady,
češeš jablka nedospělá;
varuj sě takého diela!
Kdež ovoce nedospělo,
češeš-li to, tratíš dielo.
Poddals sě v vojenské bydlo,
chovaj sě, byť neostydlo!
Ale na jakéž si době,
jež slušie, poslal sem tobě:
uzdu, měšec, mieč okrúhlý,
jež obrovnán na všě úhly,
ten sě tvým letóm podobá.
Pakli která tvá chudoba,
měščě sě jedno dotieżeš,
až s potřěbu vyviežeš.
A snad si sě tako splašil,
mníš, by tě nikte neustrašil,
uzdy sě na to dotieže,
vňuž plachý kóň tak tě svieže."

13. *Iniciála A ze slovníku Mater verborum*
(první polovina 13. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

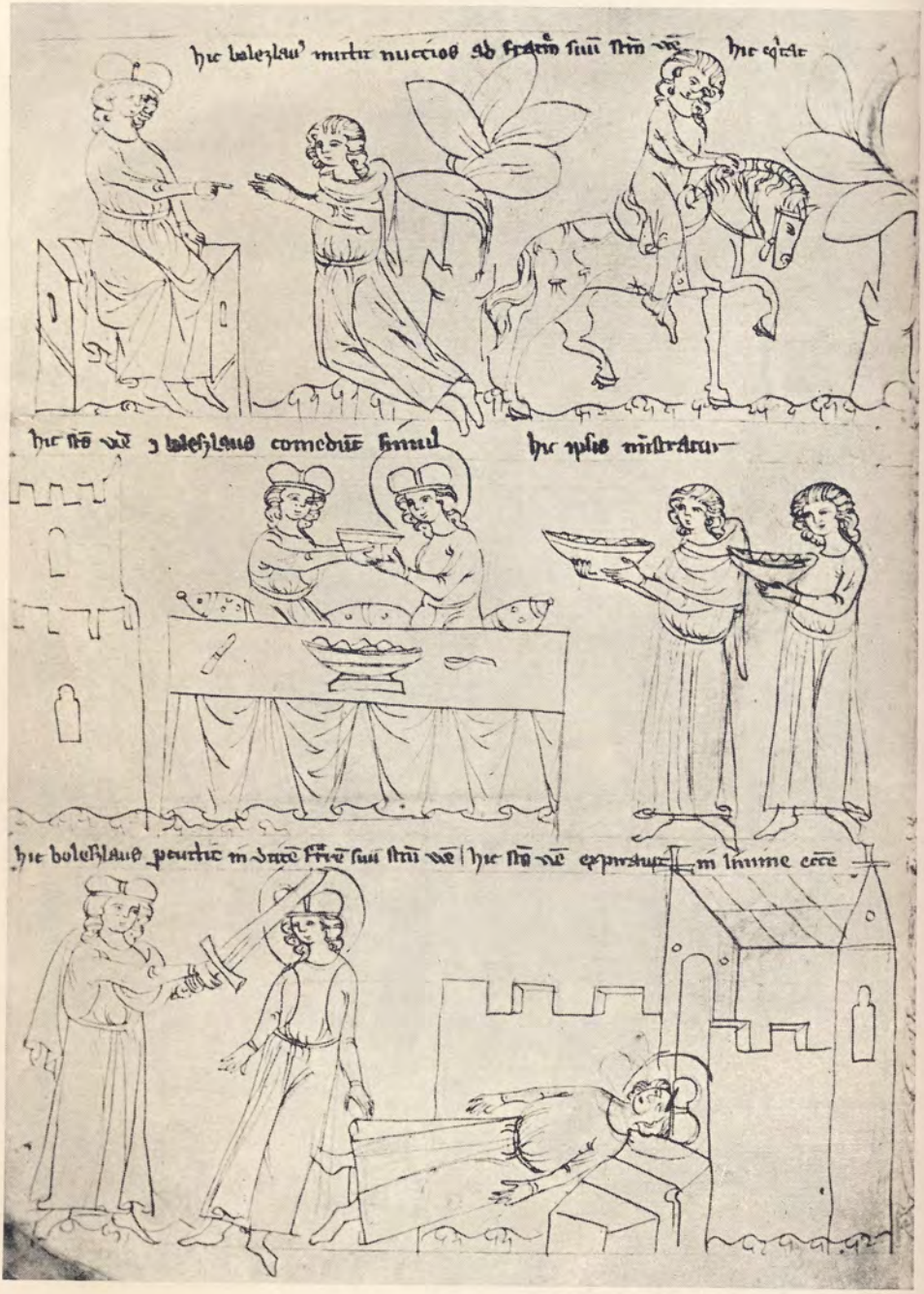

14. *Část vyobrazení z legendy o svatém Václavu v Liber depictus*
(kolem poloviny 14. stol. — Národní knihovna, Vídeň)

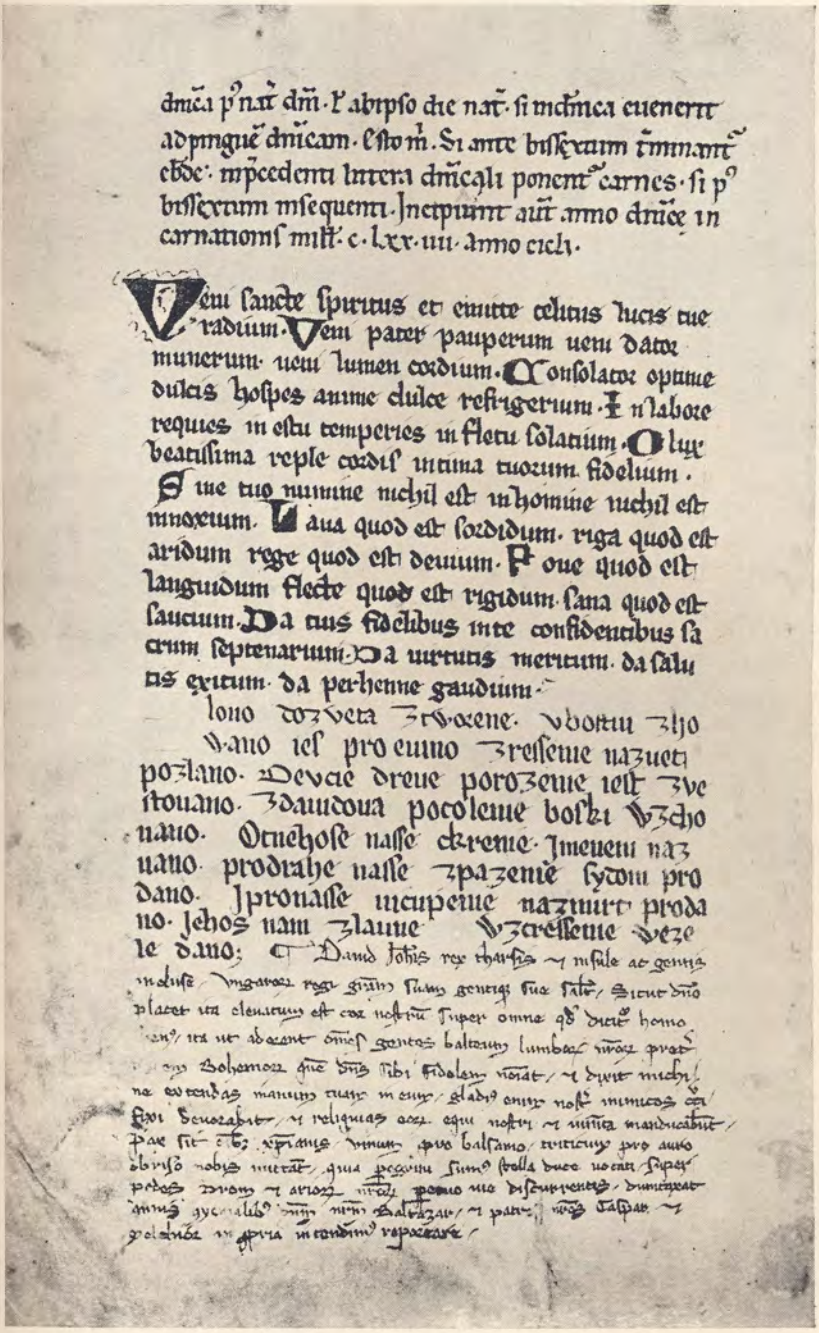

15. *Slovo do světa stvořenie z kodexu Ostrovského*
(zápis skladby z let 1260-1290 — Kapitulní knihovna, Praha)

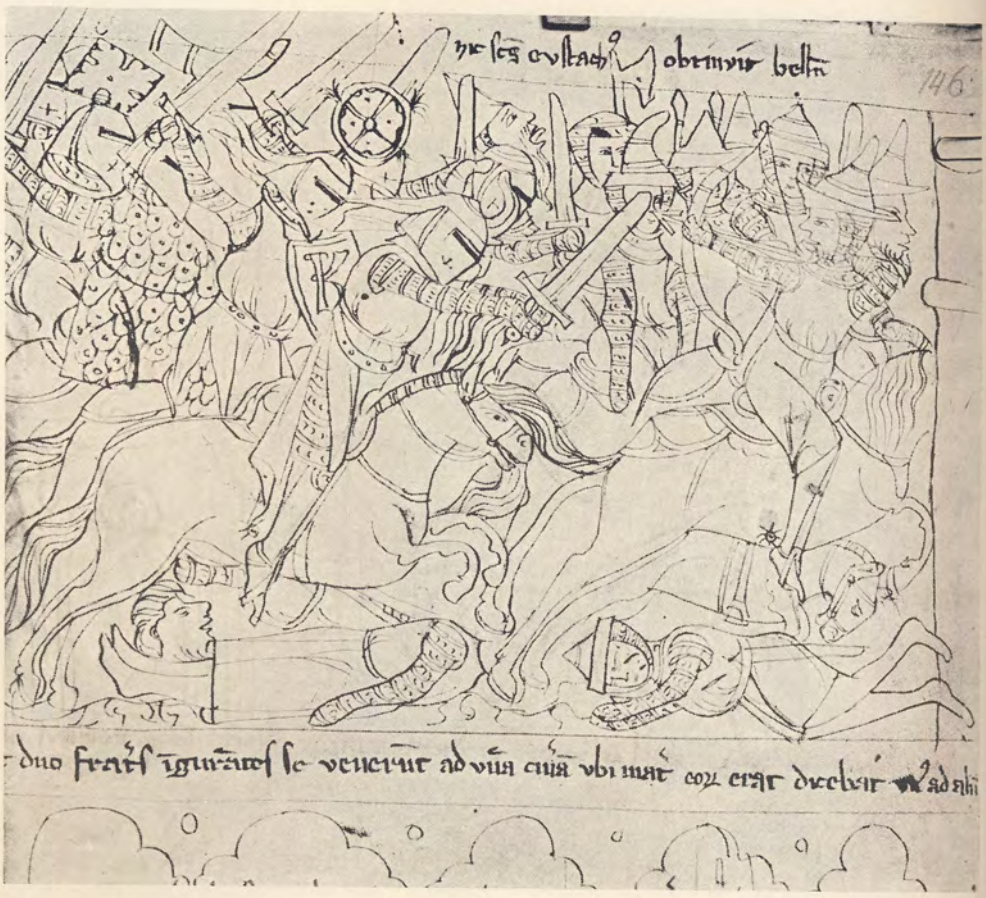

16. *Bitva z Liber depictus*
(kolem poloviny 14. stol. — Národní knihovna, Vídeň)

Alexander listy přěčta,
uslyšav, kaká jest řěč ta,
vecě: „Lépe rozuměju,
kak sě ti daři vyprávějú,
tento jsem mieč na to majě,
jenž okrúhlý na všě krajě:
stojíte všickni vidúce,
že jej držu tvrdě v ruce;
takéž to vězte právě,
že již veš svět jmám v svéj opravě.
Tento měšec to vykládá,
že což váš král má poklada,
skrzě ten móžte věděti,
že to všecko budu jmieti.
Uzda mi sě hodí k tomu,
když již sadu v jeho domu,
všecko, což jmá, sě rozplení
a jej sviežu vňuž vól lení."

Rozkázav poslóm ta slova,
da jim listy k tomu znova;
potom daři i každého
podlé práva královského.
Vzemše posli listy jeho,
nesu jě před krále svého.
Přěčta listy král pohanský,
jěž mu bě poslal král řěčský,
počě sě tomu diviti,
že směl kdy to pověděti
a řka: „Jmám svět v svéj poruce,
jakž ten mieč držu v ruce."
Podivi sě také tomu,
že řekl: „Sadu v jeho domu,
vládna všěmi městy, hrady
v jeho zemi zde i onady."
Svým řitieřóm to rozprávě,
svú korunu na sě vstavě:
„Však já sem," vecě, „král nad králi,
mne sě po všem světu báli
vši králové i kniežata,
dávajúce dan ot zlata.
Kak mu móže to přijíti,

by mohl v takú čest kdy vníti,
jakž by objal mé královstvo?
Vizte, kaké psal bláznovstvo!“
Řka to, káza poslóm siesti,
uzel maku jemu nésti
a řka: „Věz to, pyšné robě,
posielaju ten mák tobě,
aby věděl, co jmám moci
vlastních l'udí, bez pomoci.
Tu jest ovšem maku mnoho,
ty nemóžeš čísti toho;
tolikéž jmám já vojí,
všudy l'ud sě vňuž roj brojí
okolo mne na tři míle;
nenie čísla tej všiej síle.
Tis'úc na jednoho tvého
jmám rytieřstva výborného.
Kako chceš boj se mnú vzieti,
nemoha té moci jmieti?
Raz'uť, by sě mně pokořě
bral sě zasě přič za moře,
ač zbýti chceš zde hořě;
chtě královstva zde dobyti,
móžeš tam svého zbýti.“

Alexander tu řěč slyšě,
ande posel mluvi tíšě,
káza uzel rozvázati
i počě ten mák zobati
a svým Řěkóm udávati.
Každý jeho hrst nachváti.
„Zobte,“ vecě, „moji Řěci,
chcu vem něčso dobrého řieci,
z ňehož vám bude všěm radost
a pohanóm v srdci žalost.
Tento mák to znamenává,
že nám bóh jě všě poddává.
Jelikož ho zrn szobete,
když u boju již budete,
tolikéž pohan pobijete,
v tom sě vám nic nepoměte.
Jakož ten mák zuby zetřem,

tak zástupy jich vše potřem."
Potom poslóm těm pověde:
„To jáz jistě," vece, „vědě,
že mnoho l'uda jest při král'u;
ale to já velmi chvál'u,
že tak měkké l'udi vodí;
úfaju u bóh, že mi neuškodí.
Jakžto ten mák Řěci zobí,
tak vašeho krále pobí."
Řka to, káza poslóm vstáti
a pepřě jim uzlík dáti,
aby nesli král'u svému,
zpoviedajě tu řěč jemu
řka: „Poslals mi maku mieru
a pravě to na všu vieru,
že tolikéž jmáš svých l'udí;
však o tobě zle sě kl'udí.
Ač jich s tobú jest přěmnoho,
což jest obak do toho,
kdaž jsú měkci vňuž mák zralý,
v nichž jmáš v boji statek malý?
Poviz rúče uzla mého:
čímť jest tvrzí maku tvého?
A taká jde hořkost z ňeho,
v ňemž by bylo něčso zlého!
Těch jest zrnec velmi málo,
však by o život tobě stálo,
nemohl by jich všěch szobati.
Skrzě to rač znamenati:
máloť l'udí jmám při sobě,
budúť v boji horci tobě!"

3: Macedoňan (t. j. Alexander), ten zvelebitel, vládce – 8 *potočichu* vyslali (během); *brzý* rychlý – 11 *přiteče* přiběhl – 12 *leče sě* lekl se – 13: třebaže byl mnohem mocnější – 16 *nadeň* nad něho – 18 *ijedněch vojen* žádných bitev – 19 *mdlejí* slabší – 19-20 *tiem... jimž* o to... oč – 26 *nepřátely potkati* s nepřáteli se utkati

29 *potáza sě* uvážil – 30 *rozkáza* dal napsati – 32 *vše sě nevzdálí* nic neunikne – 34 *obak* ale, však – 35 *zpoviedaju* vzkazuji (přízeň) – 38 *proňež* a proto; *rada* moudrost – 43 *bydlo* život, stav – 44: varuj se, aby tě nezostudil – 45: ale v jakém jsi věku – 46 *jež slušie* to, co sluší – 47 *mieč okrúhlý* míč kulatý – 50: budeš-li míti nějaký nedostatek – 51: měšce se jen doptáš, s měšcem se poradíš – 52: a již, kolik potřebuješ, z něho vyjmeš – 54 *nikte* nikdo – 55: (on, t. někdo) s uzdou se poradí, uzdy užije – 56: jako plachého koně tě sváže

60 *vyprávějú sě* vykládají se, mají se vykládat – 61 *jsem majě* mám v majetku, držím – 65 *právě* správně – 66 *v opravě* ve správě – 72 *sadu* usednu – 73 *sě rozplení* vyplení se – 74: a jeho svážu jako vola líného

79 *vzemše* vzavše – 84 *směl* troufal si – 85 *v poručě* v moci, v poručenství – 90 *onady* tam – 97: jak ho to může napadnouti – 99 *objal* zmocnil se – 106 *bez pomoci* bez cizí pomoci – 108 *čísti* spočítati – 109 *vojí* vojsk – 112 *nenie čísla* nelze spočítati – 119 *ač zbýti chceš* chceš-li se zbaviti – 121 *zbýti* pozbýti

123 *ande* kterak, když, kdežto – 126 *udávati* podávati – 129 *vem* vám – 131 *pohanóm* báseň častěji představuje Alexandra jako křesťanského panovníka bojujícího s pohany, srov. i dále v. 136 – 134 *jelikož* kolik – 137 *nepoměte sě* nezmate, nezmění se – 141 *věděť* vím – 145 *úfaju u bóh* čte se splynule: úfajubóh – 146-147 *zobí... pobí* zobou... pobijí – 151 *zpoviedajě* vzkazuje – 153 *a pravě* říkaje – 155 *o tobě zle sě kl'udí* chystá se na tebe zlé – 157 *obak* však – 158 *kdaž* když, jestliže – 159 *statek* pomoc – 160 *rúče* rychle – 161 *tvrzí* tvrdší – 163 *v němž by* jako by v něm – 169 *horci* hořcí

(BOJ S VOJSKY DARIOVÝMI U ISSU)

Jest tu bliz Eufrates řěka,
jěž, slyšu, z rájě vytieká,
u niež Babylonský vojě
sebra na své bezpokojie.
Vzvěděv, že ten bliz přitahá,
jenžto na jeho čest sahá,
hnu sě inhed s toho miesta,
kadyž mu upřiemá cěsta
proti nepřátelóm jíti.
Komu sě tu 'dálo býti,
co jest tu uslyšal hrózy,
jedyžto již hnuchu vozi!
A co jest také uslyšal?
Z šalmějí, z bubnóv zvučný šal.
Nejeden tu komoň hrzal,
svú podkovú cěst potvrzal,
když sě vznímal, lomě zuby;
a nejedné hlasné trúby
v skalách své zprostřěly hlasy.
Tak sě zdáše, by v ty časy
vščcky sě skály sbořily;
taký běchu křik stvořily,
taký dieše zvuk pod zořě,
vňuž by sě třásl svět i moře.
Tak sě by vypravil hrdě
všú věcú sílně i tvrdě.

Přěd zástupem v samém čele,
v němž pohanská viera velé,
táhniechu vóz osm koní,

a ti byli všicci broni.
Na tom vozě zlatá škříně,
v níž ležala jich svatyně,
oheň, proňž podlé jich viery
pop mieval časté oběry.
S obú stranú toho voza,
jež jich viera i jich hróza,
jědieše dvanácte muží,
jichž každý tej škříni slúží,
a každý jmajě řěč jinú,
rúcho rozličného činu.
Pohanstvo tak za to jmajú,
že ti l'udie neumierajú,
řkúce, že jsú na věky živi:
avšakž sú v té řěči křívi;
neb řěky i moře splyne,
což na světě, všecko mine,
kromě slov božích jediné.

Po těch inhed málem dále
patrujúce svého krále,
hlučnými zástupy diechu,
již jeho rodina biechu,
dvadcěci cis'úcóv plně,
již všicci v hedbábnéj vlně
biechu, u předrahém rúše,
jakž takým knieżatóm slušie.
Ti všicci biechu na předku.
Sám král jdieše na prosředku,
jenž pro veliké ozračstvo,
pro rozkoš i pro bohatstvo
jědieše na vozě visatém,
a ten veš hořieše zlatem.
Avšak netolik po zlatě,
jímž bě vóz zdělán bohatě
po všěch stranách oba poly,
jakž ojěmi, tako koly,
ale po drahém kamení
dal sě bě v takém znamení,
jakož v té úpravě bylo,
že jho moci nic nezbylo.
Nad vozem pak vz letňú zparu,

proti slunečnému varu
orlicě bě povýšena,
jěž bě chytře vymyšlena,
aby pod ňú horkost stydla;
a ta jmieše zlatá křídla.
O vozě pak bez oděnie
jeho bližné přirozenie,
dvě stě junoš výbornějších,
svú šlechtú přirozenějších,
biechu mu přisluhujúce,
obyčeně při ňem súce
s poslušenstvím česti nemalé
v komorničstvě svého krále.
Ti vždy bydlili při dvořě,
majúc péču o komořě.
Avšak napřěd přěde všěmi
knieżěcími junošěmi
diechu spolu jako stlúpem,
držiece sě s svým zástupem,
dvaceci cis'úcóv poně,
každý u svého komoně,
s drahotú přieliš nemalú
vypraviv sě na přěchvalu
svým oděním i svým ščítem
i pak přědrahým kuršítem.
A ti vši byli rytieři,
těch komonstvo pod kropieři
bez pozlaty polúzené,
kopie maję neruzené
barbú ot cinobra vzatú,
ale vlastně rudú zlatú.
Ješčež viece kromě toho
l'uda seho neb onoho
něco málem sprostnějšieho
mějieše l'uda pěšieho,
příčinně v dobrém odění
vňuž ten, jenž všú mocú miení
potkati sě bojem sílně.
Tak ty bě vypravil pílně,
by pro jich moc i pro hrózu
neprotřěl sě lap kto k vozu.
I byl ten svyčěj v tu dobu,

že vždy pojímali s sobú,
což kaké čeledi měli,
kdyžto na vojnu kam jěli.
I vzal byl král téže chvíle
sobě na většie úsilé
máteř i svú sestru, ženu,
na ztrátu sobě súzenú;
nechtě, by co v tom byl mina,
pojal bě s sobú i syna,
veza sě také se všěmi
své králové junošěmi,
což jich paddesát vóz táhlo;
vše, že jmu k boju nenáhlo.
A což pak tři sta velblúdóv
a patset mzhóv silných údóv
poklada s ním mohli nésti,
to bylo vždy s ním nalézti.
Za tiem jiná sbroję vždy šla,
jěž sobě nejměla čísla.

Už bliz sebe stáchu dvoję
řěčské i pohanské voję,
čekajúce s obú stranú
druhého dne světlost ranú;
neb jim bě věděti dáno,
že jakž jutřě bude ráno,
kda sě slunce prosvietí,
tu sě spolu vojem snieti
i dojíti bylo boję.
Tehdy král Darius stoję
k svým vojem při jedné hořě
mluvi u velí pokořě,
jakž, ktož tu bieše, taký —
leč bohat i chudý — všaký
jeho řěč pokornú slyšě,
an k nim mluvi velmi tíšě,
neby tak srdcě tvrdého,
by nepol'utoval jeho.
„Slyšte," vecě, „čstní otčíci,
všie šlechty předší dědici!
Každý vás svú šlechtu vzvěda,
vzpoměň sě na svého děda,

z kakéhos pošel poroda.
Nenie tak tvrda příhoda,
by té nemohl podržěti,
chceš-li svú šlechtu pomnieti,
kak jest spáčiti dóstojna,
jěž sě nynie děje vojna,
kdežto jest sluha vz hospodu,
vňuž mladý zvěř plóve vz vodu.
Neb i posléz vezme škodu.
Takéž to bláznivé robě,
jež mě vzbuzuje proti sobě;
na ňehož nalehu tako,
jakž mne nezbude nikako.
Co je vzpáchal, sami vizte,
jež protívno jest zajisté;
i vás každý div sě tomu,
když sě kto přiečí komu,
jehož sú sě mocní králi
i mocná kniežata báli.
Vzpoměňtež, že ste svobodni,
a tito hostie nehodní,
již sú porobeni vámi.
Pomyslite na to sami
pro svú čest i také pro mě:
ač ny svúi mocú polomie,
čest i sbožie potratíme,
jakž sě vec neopravíme
V vieřě sobě všitci sstojte
i mému sě snu okojte;
nebo sě ten, ač bóh ráčí,
po méj čsti na jěvě zračí:
viděch ve sně řěčské stany,
jěž sú nám, bohdá, poddány,
an jde po nich oheň taký,
ot země až pod oblaky;
a jich král stáše přěde mnú,
chtě cosi mluviti se mnú,
a na ňem zlaté okovy
a plášč aksamita nový;
i postá přěde mnú málo.
Toť mi sě jest ve sně zdálo.

Ješče viec lepšieho vědě,
ježto vám potom povědě."

On tak ještě mluvě stojí,
až přiteče z řěčských vojí
posel, pravě ty noviny,
že již řěčské hrdiny
s svým králem i s svú všú mocú
zasě běžie i dnem i nocú
kromě cěsty v hory, skály.
By křik u vojech nemalý,
ande sě všickni veselé
a koně přidati velé.
A jakž jim koní přidachu
a přěs řěku sě přěbrachu,
kromě rozmyšlenie všeho,
netbajúc na krále svého,
což mohú vybósti z koní,
to bez cěsty každý honí,
chtě po nich prvé utéci,
mniece, by běžěli Řěci.
Kam tvá, král'u, moc pospiechá,
kdež ti nebude do smiecha?
Kam tak nevěhlasně běžíš?
Kamo takú zbroju stěžíš?
Za mníš, že by tam utěžal,
za mníš, že by přěd tobú běžal,
jehož jest jediná péčě,
by ty nezbyl jeho mečě?

Již bliz Saracéni biechu
k městu, jemuž Iskon diechu,
v ňemž král řěčský tehdy bieše,
kdež s svými vojny ležieše.
Tehdy řěčská stráže pozna,
že pohanstva zbrojě hrozna.
A snadno bieše poznati,
komuž bylo na to ptáti:
neb jich bě mnoho bez čísla,
každý žena bez rozmysla;
a kadyž koli hnáchu,
jakžto mhla bieše ot prachu.

Sehna jězdec s stráže náhlý,
pravě, že pohani přitáhli.
Tu křik sprostřěchu veliký,
odění chce rád všeliký;
a jakž který panošě slóve,
tak toho pán jeho zóve:
on Radvana, sen Mladotu,
a sen Jana, on Radotu;
on spalnieř již na sě vleče
a sen potřěbuje mečě,
nánom již železa brnie,
a sen tepruv vsýpá brně;
některý již vzpíná pláty
a sen již drží ščít zlatý;
onen již sedí na koni,
a sen dospěv, oř již prohoní.
Druh druhu koně přidává
podlé vojenského práva.
Za malý čas pohověchu,
až vši zajedno dospěchu;
však najprvé král byl dospěl,
a ktož mohl, ten po ňem pospěl.
V tu dobu spolu sě potkachu,
zpořiedivše všichnu svú dráhu.
Král řěčský náprvé vzváza
a všěm svým téže rozkáza;
rytierstvo sě o ňem shrnu.
Tu k nepřátelóm poprnu,
jakžto koli vlk zamrlý,
jenž pro hlad otvěsí krli,
za nímž lační ščenci tekú,
hladem sotně nohy vlekú,
potekú za ním mlaščiece,
přijiesti sě rádi chtiece;
a kdež uzřie stádo v poli,
vysunúce sě na ňe s dolí.
Takž vlku přibude síly
a ščenci mu budú číli;
a jakž sě k stádu připrne,
každé skotě strachy strne,
nesmieti sě bude hnúti
ani kamo poběhnúti.

Jakož vlcie činie stádu,
tak Řěci v pohany spadu.
Král pohanský by tiem vzrúzen;
uzřěv to, že jest oblúzen,
otstúpi ho vše nádějě,
nevědieše, co žív zdějě;
tak sě bieše hrozně ustrašil
a k tomu vešken l'ud splašil,
počě sě stavěti ochotně,
že strachy mluvieše sotně!
Náhlost sě ničemu nehodí;
ktož sě s krotkost'ú obchodí,
nad nepřátely vévodí.
Avšak sě domysli toho,
maje viece l'udí mnoho,
a řka: Jakž nastúp'u na ně,
osadě jě v každé straně,
polom'u jě bez pakosti...
Dobřě bě umyslil tako,
ale však sě sta jinako;
nebo ktož sám sobě hřímá,
tomu búřě nic neotjímá,
leč bud' léto, leč bud' zima.

Již na špici právě stáše
král řěčský, kdež boje čekáše,
zpořiediv každého k tomu,
v kterém křídle býti komu,
a sám před zástupem v čele
k bojovi hotov dospěle.
Podlé ňeho s pravé strany
biechu vítězi stav'ani:
syn Permenióv Nikanor,
a jeho bratr Polykanor,
za tiem Cenos, Ptolomeus,
Perdikas, Klitus, Tydeus.
To všecko junošě mladé
a každý zástupem vlade.
Po těch pak na levéj straně,
kdež počátek každé ráně,
Permenio bieše postaven,
požitý muž, však nezbaven;

za tiem jeho syn Filota.
To pak bieše lepšie rota.
Tu bieše Antigon, Kraterus
a po těch vítěz Severus.
Jakž ti prav'u, to ti biechu,
jež zástupy vládniechu.
Tehdy král kopie dosáhna,
malečko ořě povztáhna,
své šlechtiče upomanu;
zřě nánu i na s'ú stranu,
chtě poznati jich útrobu,
kto s ním miení v tu dobu;
neb co které srdce miení,
v kteréj vóli neb ve chtění,
to vše znáti na vezření.
Pány prosbú ochocuje
a chuzším dary sl'ubuje.
Za tiem malečko postojě,
prvé než dojědú boje:
„Ktož ste," vece, „sěm pozváni,
chuzšie panošstvo i páni,
vaši dědové i předci —
rozliční sú na to svědci —
jsú nepokoj vešdy střěli,
proňežto jsú i čest vzěli;
A jakž jsú byli dědové,
takež bud'te i vnukové,
každý na svój rod vzpomana.
Dnes vám jest čest v ruce dána,
ač jedno budete chtieti
svú šlechtu i rod pomnieti.
Dnes jest již čas přišal toho,
jehož sem žádal přěmnoho,
dnes nepokoj bude krácen
a vás každý pobohacen;
mně dobrého slova přějte
a sobě vše sbožie mějte!
Patři každý nány voje,
kakt' sě uzlativše stojie!
Snad jsú sě na jhru vybrali,
a ne proto, by boj brali?
Vizte, kakt' na nich zlato hoří,

pro ňežto dnes budú v hoři,
kdyžto pro kořist jě svlačie
a koňmi jě náhy stlačie.
Kakť stojie sebe široče!
Viz'u, že sú na poskoče.
Což mluv'u, dobřě poznáte,
až skrzě jich ščíty zlaté
železná kopie proskočie
a z jich srdče krve utočie.
Ješče bych k vám mluvil viece,
ale strach, že poběhnú k řěče.
Pospěšmyž — již ti sršie,
dřieve než sě pryč rozpršie!"
Řka tak, kopie navrže,
spade v nepřátely brže,
než kdy kámen vrhú z praka.
Taký křik i hróza taká
by u vojech stranú obú,
jakož sě zdáše v tu dobu,
by sě již vesvět bořil.
Taký sě tu křik bě stvořil,
ande koni v tieskni řehcú
a meči v odění skřehcú
ande z lučišť nejedna střěla
vynde i z samostřiela.
Nikdy z přievala ijednoho
nespadne kropí tak mnoho!

Již bě trub nic neslyšěti,
pro prach nebě neviděti.
Tehdy na prvniem pohnání,
kdež lepší stáchu pohani,
kdežto sě korúhvy stviechu,
kdež sě ščíti zlatem lskniechu,
tam sě král řěčský oboři,
vznímaje sě na svém oři,
patřě, by sě čstný nahodil,
jehož by sě kopím hodil.
Sta sě mu čstná příhoda,
potka jej syrský vévoda,
Aretas bě menovaný,
najlepší mezi pohany;

ten jmieše na helmě kámen
pyrop, jenž svietí vňuž plamen.
Ten potka krále řěčského;
prvú ranú kopie svého
prosřěd ščíta sě ho hodi,
zetřě kopie, však neuškodi.
Král sě mu brzo oplati
a rychle mu životka ukráti;
neb jakož jej rychle potka,
nejmě před ním životka:
ščít, pláty, brně jmu protče,
on spade, kóň sě mu potče,
v samém srdci kopie přěkla;
ten prvý jide do pekla.

(*Vynecháno zde 161 veršů, v nichž se podrobně líčí kruté boje jednotlivců.*)

Již bieše neznati trávy
z l'udí tu pro potok krvavý,
jakž každý dól krv'ú natekl
a druhde sě prach krv'ú spekl:
avšak viece s oné strany,
otňadžto sěkli pohany.
By zástup pohanský řiedek,
obráti sě týlem v přědek.
Za malý čas přič poběhu
tam k eufrateskému břěhu;
kakž jich koli mnoho bylo,
však k sěči jich málo zbylo.
Macedonský král to vida,
jako sě jmu moci přida;
uzřěvše to také Řěci,
vsěkú jě i zbodú v pleci.
Kdež meč i nejedna střěla,
kdež ležie ubitá těla,
tady hnáchu bez rozpači.
Ach, co sě tu čsných těl stlači!
Kam sě kto obráti koli,
byly zbitcóv hory, doli.
Nejeden umřěl bez časa:
on již leží, nohú třasa,
druhý již ležě umierá

a sen ješče dušu sbierá;
některého koňmi tlačie
a po sem sě drobi vláčie;
on leží s zbitú hlavú
a sen mra vt'al zuby v trávu;
on leží zabit ot mlata
a semu pak hlava sťata;
on sě ješče žív obracie
a sen již mra krv'ú vracie;
onomu krev z srdcě teče,
seho kóň po sobě vleče;
onomu ut'ata ruka,
sen sě sotně drží luka;
za ostrohu visí mnohý
a mnohému st'aty nohy;
mnohý ješče čtveřno lazí
a druzí již ležie názi.
Nikdy ote dne prvého
až snad i do dne súdného
ani bude, ni jest byla,
jakož tu by, zbitých síla.

Nadpis: *Issos* město v Malé Asii, kde Alexander porazil Daria r. 333; srov. i dále v textu *Iskon* – 1 *bliz* blízko – 3 *Babylonský* král Darius – 4 *bezpokojie* nepokoj, válka – 8 *kadyž* kudy; *upřiemá* přímá – 10 *tu 'dálo* m. tu událo – 12 *jedyžto* když – 14 *šal* zvuk – 15 *komoň* kůň; *hrzal* ržál – 16 *potvrzal* činil tvrdými – 23: takový zvuk se šířil (šel) pod ranní oblohu – 24 *vňuž* jako

28: jak pohanská víra přikazuje (srov. v předešlé části poznámku k v. 131) – 30 *broni* bílí – 34 *pop* kněz; *oběry* oběti – 40 *činu* způsobu – 44: ale v té věci, v tom se mýlí

48 *málem* o málo – 49 *patrujúce* opatrujíce, pečujíce – 58 *ozračstvo* nádhera – 60 *visatý* zavěšený – 64 *oba poly* s obou stran – 67-69: vypravil se tak, že nádhera ukazovala, že mu není nic nemožné – 70 *vz zparu* proti horku – 76 *o vozě* okolo vozu – 77: jeho blízké příbuzenstvo (pokrevní) – 79: svým původem (šlechtickým) urozenějších – 81 *obyčeně* obvykle – 85 *o komoře* o majetek, příjmy – 88 *jako stlúpem* jako sloupoví – 89: držíce se v zástupu – 90 *poně* asi – 95 *kuršít* oblek přes brnění, zpravidla kožešinový – 97 *komonstvo* koně; *kropieř* pokrývka na koně – 98: bez pozlátka nepravého – 99 *majě* maje (komonstvo ‚jízda') – 99-100 *neruzené barbú ot cinobra vzatú* nenačerveněné rumělkou – 101 *vlastně* skutečně – 106 *příčinně* mocně, s velkou mocí – 111 *lap kto* ledakdo – 112 *svyčéj* obyčej – 114 *čeled* příslušníci rodiny – 120: nechtě nic opomenouti – 125: vše, že do boje nespěchal – 127 *patset mzhóv (k mezh)* pět set mezků – 131 *nejměla čísla* byla nesčíslná

137 *jutře ráno* zítra ráno – 139 *vojem sě snieti* bojovně se utkati – 143 *velí* veliký – 151 *přědší* přední (přednější) – 152-153 *svú šlechtu vzvěda, vzpoměň sě* když poznáš svou urozenost, rozpomeň se – 154: z jakého jsi rodu – 155: situace není tak těžká, abys ji nemohl vydržeti – 158-159: jak je důstojno ji (t. j. šlechtickou urozenost) obnoviti v nynější válce – 160 *vz hospodu* proti pánu – 161 *vňuž* jako – 164 *vzbuzuje* podněcuje, nutí – 165 *nalehu* nalehnu, stísním – 166: že mně nijak neunikne – 170 *přieči sě* protiví se – 174 *hostie* cizinci

– 178 *ač ny polomie* přemohou-li nás – 180: takže se víc nezmůžeme – 181: věrně všichni vytrvejte – 182: a mým snem se upokojte – 183 *ač* jestliže – 184 *sě na jěvě zrači* zjevně (ve skutečnosti) se splní – 193 *postá* postál – 195-196 *vědě...povědě* vím...povím

198 *až* když; *přiteče* přiběhl – 205 *ande* a onde – 211 *vybósti* bodnutím vynutiti – 217 *nevěhlasně* nemoudře – 218: kam takový zástup vedeš – 219 *za* zda; *by utěžal* bys získal – 222 *by ty nezbyl* abys ty neunikl

223 *Saracéni* o Peršanech, protože se líčí boje Alexandra s Peršany jako křižácké tažení – 226 *s vojny* (k *vojen*) s vojíny – 228 *zbroję* zástup – 234 *jakžto* jako – 235: přihnal se se strážného místa rychlý jezdec – 237 *sprostřěchu* vydali – 238 *všeliký* každý – 243 *spalnieř* ramenní pláty brnění – 245 *nánom* na onom; *železa brnie* železné brnění řinčí – 246: tento teprve na sebe (rychle) obléká brnění – 250 *dospěv* jsa hotov – 257 *sě potkachu* utkali se – 258 *zpořiedivše svú dráhu* spořádavše vojenský zástup – 259 *náprvé* nejprve; *vzváza* uvázal si helmici (přichystal se k boji) – 260 *téže* totéž – 261: rytíři se shrnuli okolo něho – 262 *poprnu* (Alexander) dal se do běhu – 263 *jakžto koli* jako; *zamrlý* zmořený – 264 *otvěsí krli* svěsí krk – 265 *ščenci tekú* štěňata, mladí vlci utíkají – 267 *mlaščiece* mlaskajíce – 268 *přijiesti sě* nasytiti se – 270 *s doli* šťastně, s úspěchem – 273 *připrne sě* přihrne se – 274 *skotě* dobytče – 275: neodváží se pohnout – 277 *vlcie* vlci – 279 *vzrúzen* (k *vzrúditi*) zarmoucen – 280 *oblúzen* oklamán – 281 *otstúpi* opustila – 282 *co žív zdějě* (přechod. přítom.) co má učiniti, aby zůstal na živu – 285: počal se rychle chystati (k boji) – 286 *sotně* sotva – 287 *ničemu* k ničemu – 288: kdo s klidem (mírností) jedná – 290 *domysli sě toho* pojal tento záměr – 292-294 (přímá řeč): jak je napadnu, obklíčím je na každé straně, přemohu je beze ztráty – 299 *leč bud'* ať je

302 *zpořiediv* určiv – 305 *dospěle* úplně – 307 *stav'ani* stavěni – 317 *požitý* letitý; *nezbaven* totiž síly – 319 *rota* zástup – 322 *prav'u* pravím – 327: podíval se na onu i na tuto stranu – 328 *útroba* mysl – 329 *s ním mieni* s ním smýšlí (dobře) – 333 *ochocuje* láká, získává – 341: boj vždy šířili – 343-344 *jakž... takež* jací... takoví (jak... tak) – 347 *ač jedno* jestliže jen – 351: dnes boj bude skončen – 353 *dobrého slova* slávy – 355 *nány vojě* na ona vojska (perská) – 361 *svlačie* vysvlekou – 362 *stlačie* zdeptají – 363 *sebe* od sebe – 364: vidím, že jsou k běhu připraveni – 368 *utočie* prolijí – 371 *sršie* běží – 373 *navrže* vyhodil – 374 *brže* dříve – 378 *jakož* takže – 379 *vesvět* (z *veš svět*) celý svět – 381 *v tieskni* v tísni – 384 *vynde* vyjde, vylétne – 385 *ijednoho* žádného – 386 *kropí* krůpějí, kapek

389 *na pohnání* při útoku – 396: aby ho kopím zasáhl – 402 *pyrop* granát (ohnivý kámen) – 405 *sě ho hodi* zasáhl ho – 406 *zetřě* rozštípl – 409: neboť jakmile jej trefil – 412 *potče sě* klopýtl – 413 *přěkla* zlomil – 414 *jide* šel

418 *druhde* místy – 420 *otňadžto* odkud – 433 *bez rozpači* bez váhání – 436 *zbitcóv* ubitých – 437 *bez časa* předčasně – 442: a za tímto se vnitřnosti vlekou – 448 *krv'ú vracie* krev zvrací – 455 *čtveřno* po všech čtyřech – 460 *zbitých* ubitých; *síla* množství

(TAŽENÍ DO EGYPTA A LIBYE)

Tehdyž sě dotáza rady,
obsadi města i hrady;
pokl'udiv vše zemské věci,
počě na větší čest sieci
do Ejipta předsě dále.
Pomeškav tu dosti u mále,
tu všu zem'u pod sě pobi.
Zatiem dále předsě vhlobi

do Libye, v zem'u takú,
kdež vzě škodu nejednakú.
Jest ta země vše bez vody,
pusta ote vše úrody,
ani kde v ní ptáček zpievá,
ani kde viděti dřěva,
nikde sledu člověčieho,
ani také zvieřěcieho;
ot horkosti vše v niej polí,
nikde cěsty znáti v poli,
jedno piesek znáti všady
v tej zemi zde i onady.
Král Macedo, když to pozna,
že v tej zemi věc tak hrozna,
nechtě sě však rozpáčiti,
káza sě vším hotoviti,
jěž chtieše s sobú pojieti,
veždy tamo chtě dojěti,
kdež pohanská modla bieše;
tu v jednom dubě sedieše
v tej zemi velmi daleko.
Kak tam dojěti nelehko!
Nejednoho zby člověka.
By sic byla mořská řěka,
asi by bylo bez diva:
ande jedno piesek vzplývá,
a to ot slunečné vzpály
tak sě onen piesek kalí,
mútě sě vňuž moře samo.
A když už pojidu tamo,
koni jdúc cěstu ubichu;
větrové sě obořichu,
mnoho sto koní uvázu,
s nimiž i l'udé zahřazu
v onom piescě, an sě mútí,
jakž sě lepké moře krútí.
Dřieve než šest dní pominu,
až ztrati l'udu třetinu,
jěž v tom piescě stonuchu.
A když šest dní pominuchu,
a sedmý slunce osvieti,
uda sě mu tu přijěti,

kdežto ta modla přěbývá,
u nież l'udí síla bývá,
v lesě, jenž Hamon slóve.
Tu kraššie studnicě plóve,
než ju vídal člověk který.
Tu podlé pohanské viery,
ktož chce u té modly býti,
musí z té studnicě píti.
Jest ta toho obyčějě,
že když slunce z hory spěje,
tak sě jejie voda vzvaří,
jakž horký úkrop, tak paří;
jakž slunce v polodne vzmienĺ,
tak sě ta voda promění,
tak l'útě bude studena,
jakžto ledu nakladena;
a když slunce k hořě spěší,
opět sě voda rozřěší,
tu jiej horkosti přibude;
té pakli prvé nezbude,
jeliž bude ku pólnoci,
opět jiej přibude moci,
studenosti jiej přibývá,
vňužto když poledne bývá.
Tehdyž král, dav běsu obět,
musi sě vrátiti opět,
kak bě přič předsě pomienil,
by byl toho neproměnil
posel, jenž sě za ním přibral,
pravě, že sě Darius sebral,
chtě ho podstúpiti bojem.
Káza sě vrátiti vojem,
s nimiž chtieše na Muříny,
by nezvěděl té noviny.
Toho sě najviece ubá,
že sě po ňem vojna hrubá
bieše vzbudila v tej chvíli,
doňadžto v Libyi byli,
jěž jdieše l'udu obojú
k strasti, k smutku, k nepokoju,
k času ovšem ukrutnému,
zajisté přieliš k smutnému.

1 *dotáza sě rady* poradil se – 3: spořádav všechny záležitosti země (líčí zde opět Alexandra s hlediska domácího) – 4-5 *sieci do Ejipta* bojem táhnouti do Egypta – 7 *pod sě pobi* podrobil si – 8 *vhlobi* pronikl – 13-14 *ani kde* ani nikde – 14 *dřěvo* strom – 17 *polí* (k *poleti*) žhne – 21 *Macedo* Macedoňan, t. j. Alexander – 23 *rozpáčiti sě* váhati – 25 *pojieti* pojmouti – 31 *zby* pozbyl – 32-33: kdyby to byl mořský proud, nebylo by se aspoň čemu diviti – 34 *ande jedno* ale tam jen; *vzplývá* vlní se – 35 *vzpály* úpalu, vedra – 37 *mútě sě vňuž víře* se jako – 39 *ubichu* udupali, ušlapali – 41 *uvázu* uvázli – 42 *zahřazu* utonuli – 44 *lepké* lepkavé (Rudé moře se nazývalo lepké moře) – 54 *studnicě plóve* pramen plyne, teče – 60 *z hory spěje* vychází – 63 *jakž* jakmile, když; *vzmienі* změní (svou dráhu) – 66: jako ledem naplněná – 67 *k hořě spěší* zapadá – 68 *rozřěší sě* rozmrzne, roztaje – 71 *jeliž* až, když – 72 *moci* síly – 74 *vňužto* jako – 75 *běsu* pohanskému bohu, t. j. Jovovi Ammonskému – 77: ač pojal úmysl jíti dále dopředu – 81: chtěje ho bojem napadnouti – 82 *vojem* vojskům – 83 *na Muřiny* do Aethiopie – 86 *po ňem* za ním – 89 *l'udu obojú* lidu jich obou (t. j. Alexandra a Daria)

(ALEXANDER V BABYLONĚ)

(Alexander vjel do Babylona; jemu na počest pořádán rytířský turnaj.)

To rytierské kratochvílé
postá dosci dlúhé chvíle,
až sám král l'udem pokynu;
takž ta chvíle byvši, minu.
Tehdy což bě měščan předních
hi jiných pánóv l'udí úřědních,
pojidu před svého krále,
nesúce dary nemalé
se čst'ú dóstojenstva jeho
sbožie onoho hi seho,
ježto člověčiemu oku
l'ubosci dává posoku
ot daróv drahoty všaké,
přěchvalú čsti nejednaké.
Zatiem povezu pardusy,
lvy hi mnohé velé štrusy
hi což jiné ptačie sběři
hi přěl'úté divie zvěři,
ješto, kletcěmi lomieci,
řula, své schrány nechtieci.
Což by lepšieho kde jměli
neb co l'ubého věděli,
ješto by jmu bylo vzácno,
to jmu bě dáti vše lacno.
A to vše v takém veselí,
jakéhož nikdy nejměli,
ot hercóv, ot metcóv všakých,

piesnotvoróv všelikakých,
jimižto plny ulicě
radosci také hi sicie
hi chutosť ú všaké hudby.
Tohož veselé dotud by,
jeliž všěcka ta noc sjide,
toliž ľud pak domóv jide.
Nikdie nečtem, by tak velé
bývalo v světě veselé,
ani když římská moc svého
volila krále kterého,
by v tak velikéj radosci
hi v tak přěmnoženéj cnosci
svého ciesařě přijala
neb takú čest pokázala.

A s právem sě jmu to dálo,
což sě jmu jest čsti kde stalo,
že sě vybrav s málem ľuda
hi pojměv mnoho nekľuda,
svú věcú tak snažně pílil,
až sě jmu veš svět pochýlil.
By bóh uslyšěti ráčil
své křestěnstvo hi to zračil,
by takýž byl českým králem:
úfal bych v to, ž'by za málem
leč bud' Litva, leč Tateři,
kakž sú menováni kteří,
Besermené nebo Prusi,
leč nepotvrzení Rusi,
přišli by k takéj přípřětě,...
jakž by sě krsta přichopiece
byli svých modl otstúpiece.
Hi to by sě státi mohlo,
ač by to co již pomohlo,
že Němci, již sú zde hoscie
chtie doždaci, by na moscě
Prazě, jehož bóh snad nechá,
nebylo viděti Čecha:
hi mohlo by sě brž státi,
by jich bylo nevídati.

Divž sě, Babylone město!
K divuť jest podoben, věz to,
tvój král, přieval všeho světa,
vších jiných králóv přípřěta,
o ňemž Danielem prorokem
jest pisáno dávným rokem,
jakož jemu ot pólnoci
bylo příti v silnéj moci,
čúž o jednom rozě kozlu
tomu beranovi po zlu
jenžto jměl silná dva rohy;
ten před ním spadl, sehnuv nohy.
Tenž již taký hi tak mocný
hi svéj postati pomocný,
Babylo, tvým králem bude,
pod nímžto tvá čest probude,
jehožto by veš svět žádal,
by sě tomu jedno nadál,
by sstál v té mysli dobrotě,
južto jest proměnil pro tě,
tvému sě sbožú obloživ,
jehož byl jest málo poživ,
zradiv sě nečstným opilstvem
hi také tiem zrádným smilstvem,
jehož viece nenie poně
nikdie než u Babyloně,
kdežto malého dle mýta
dci mateřú jest neskryta.
Tiem všiem tvój král sě oleniv,
by všu moc srdcě vypleniv.

Ale, ač pravdu poviemy,
hi jinde toho něč viemy,
o ňemž by v mlýně co hudli,
snad by pod střěchú oškludli.

V tejž rozkoši, v tejž ozrači
Alexander mysl omrači,
třidcěti dnóv otpočívav,
po svéj vóli tu přěbývav,
by byl jho kto tdy nadtrútiv
nebo kterú válkú mútiv,

byl by velím viece mdlejí,
jímžto sě mněl sa čilejí.
A všakž, kak nerad, z té vóle
musi ven dieti na pole.

2 *postá* trvalo – 12 *ľubosci posoku* příjemnou pastvu – 14: velkým oslavným vzdáváním neobyčejné pocty – 15 *pardusy* pardály – 16 *velé štrusy* veliké pštrosy – 20 *řula* řvala – 24 *lacno* snadné – 27-28: od kejklířů, od různých tanečníků, od rozličných hudebníků – 30 *také hi sicie* takové i jinaké – 31 *chutosť ú* lahodou, příjemností – 33-34 *jeliž . . . totiž* až když – 40 *v cnosci* v úctě

47 *pilil* přičinil se – 48 *pochýlil sě* poklonil se – 50 *zračil* ukázal, způsobil – 53 *leč buď . . . leč* ať . . . ať – 55 *Besermené* turkotatarský národ – 56 *nepotvrzení* (t. j. papežem) nesjednocení, schismatičtí – 57 *k přípřětě* ke strachu – 58 *jakž* takže

70 *přieval* zkáza – 72: podle proroka Daniela (kap. 8) beran označoval krále medského a perského, kozel krále řeckého, t. j. Alexandra – 75 *přiti* přijíti – 76-77: totiž kozlu o jednom rohu na zlé (na neštěstí) tomu beranovi – 81 *postati* lidu, čeledi – 83 *probude* pronikne – 85 *by* kdyby – 86 *by sstál* aby vytrval – 88: tvému bohatství se oddav – 89: jehož nakrátko užil – 90 *zradiv sě* dav se zraditi, zrazen – 92 *poně* snad – 94 *dle mýta* za poplatek – 96 *sě oleniv* zmalátněv – 99 *něč* něco, trochu – 100: kdyby se nadarmo, zbytečně namáhali – 101 *ošklidli by* vyhladověli by

102 *v tejž ozrači* v témž lesku, v téže nádheře – 103 *omrači* zachmuřil – 106-107: kdyby ho byl někdo tehdy napadl nebo ho válkou znepokojil – 108 *velím* mnohem – 109: čím se domníval, že je čilejší – 110: ale přece, ač nerad, z té nevázanosti – 111: musil ven jíti do pole

(DVĚ ÚVAHY)

Ach, světe, kak si obludný,
kak jest tvój přiebytek trudný!
Vědě, že vždy péče nabývá,
ktož na tobě česti dobývá;
mdle posedí na tom stole,
ktož česti žádá na tvém kole.
Ochoten jsi na počátce,
ale však velmi krátce:
ač kde počátek osladíš,
jědem skončenie obnadíš,
podáš sebe s prva lacně,
čest datú otplatíš pracně.
Dobřě slóveš svět, že jsi světel,
že jsi náš zjěvný nepřietel;
protivně sě však svět vzýváš,
nebo nevždy světel býváš:
ač sě komu v čem prosvietíš,
tiem jedno ľud k sobě dřietíš,
jakž brzo člověka vzplodíš,
zlého jmu opět dohodíš.

V tom sě dobřě dáváš znáti,
že nemóžeš na dlúzě trváti,
co na tobě kde přěbývá,
i v jedné čsti nepřěbývá.
Zle sě námi, světe, pečeš,
jakžto ptáčkóm pruhla léčeš,
a jakžto rózě brzo stečeš.

Kmet, jenž oral po vše léta,
i jenž robil, ploty pleta,
v ony u pokojné časy,
nemohl užiti nekrasy,
musil jíti, nesa kopie,
jenž lépe věděl o snopě,
i ten, jenž věděl o cěpu
nebo kdy čas vzieti řěpu.
Prázden cěp každý ležieše,
kto by mlátil, nikte nebieše;
ležiechu prázdny motyky
a vzdýcháše vól všeliký,
ande nenie kto jím ořě,
nebieše kto hromad bořě
ani křovie kto kopajě;
opadly běchu vše stájě,
nebieše žív kto jich pleta:
přišla běchu smutná léta.

2 *tvój přiebytek* přebývání na tobě – 3 *vědě* vím; *péčě nabývá* dosahuje, dostává starosti – 5 *na stole* na stolci – 6 *na kole* to iž štěstěny – 7 *ochoten* laskav – 9 *ač kde* jestliže někde (někdy) – 10 *jědem obnadíš* otrávíš – 11: nabízíš se zprvu lehko, bez obtíží – 12 *pracně* s námahou – 13 a 16 *světel* zjevný, zřejmý, jasný, svítící – 15: nesprávně se však světem nazýváš – 17: jestliže se někomu v něčem ukážeš světlým – 18 *jedno* jen; *dřietíš* vábíš – 19: jakmile člověka povýšíš – 23 *přěbývá* trvale bývá – 24 *i v jedné* v žádné – 25 *námi sě pečeš* o nás se staráš – 26 *pruhla* léčky, tenata – 27 *stečeš* opadáš

28 *kmet* sedlák, poddaný – 31: nic mu nebyla platna jeho nezpůsobilost (k boji) – 35 *vzieti* sklízeti – 36 *prázden* nezaměstnán, nepoužitý – 37 *nikte* nikdo – 40 *ande* neboť – 43 *opadly běchu* spadly, sesypaly se; *stájě* obydlí, chaty (pletené, sr. v. 44) – 44: nebylo vůbec nikoho, kdo by je znovu zbudoval

(ZRADA)

Ten den minu, noc přistúpi
a v staniech lehše zástupi,
pomlúvali řěč rozpačnú,
se hi ono chvil'ú mračnú.

Ande sě zlá věst pronášie
v onom zámutném rozprašě,
kdežto Bessus s Narbazonem,
zavše sě radiece o ňem,
sobě všu noc setky nedal,
chtě vžda, by svój čas uhlédal.

Noc jest děju všemu mátě,
jakžto zisku tako ztrátě;
noc jest zlému čas útratný,
v němž udaten jest núdatný;
noc jest, v němž sě zlý nestydí,
pobdě, ž' jeho dobrý nevidí.
Avšakž často v tej rozpači
mnohý skutek sě otvlačí
podlé l'udského dómysla,
jehožto bývá bez čísla;
když už mní kto, by byl zíščě,
všakž ho strach bude ottiščě,
jakž ten zisk, jenžto mní majě,
otloží, časa čakajě.
Takž ona své děnie dlúhé
doložista noci druhé.

Ta noc byvši hi otjide.
Mezi tiem, jakž slunce vznide,
Bessus šed přěd čstného mužě,
vzmluvi, na Patrona túžě
a řka: „Král'u, už to viz'u,
jehož sě řéci nestyz'u,
že sě sbožně vzýváš králem,
jaks nynie pokázal málem,
že js' jho slyšěti nerodil
v tom, v němž by nám rád poškodil,
l'udem čstně tobú vzchovaným
hi tobě věrně poddaným,
jižto tobě všie čsti přějú
a pro tě vše sdieti smějú.
Ale tito, již sú tací,
již po mršě jakžto ptáci
sěm hi tamo sobú mecú
a zisku dle všady lécú,

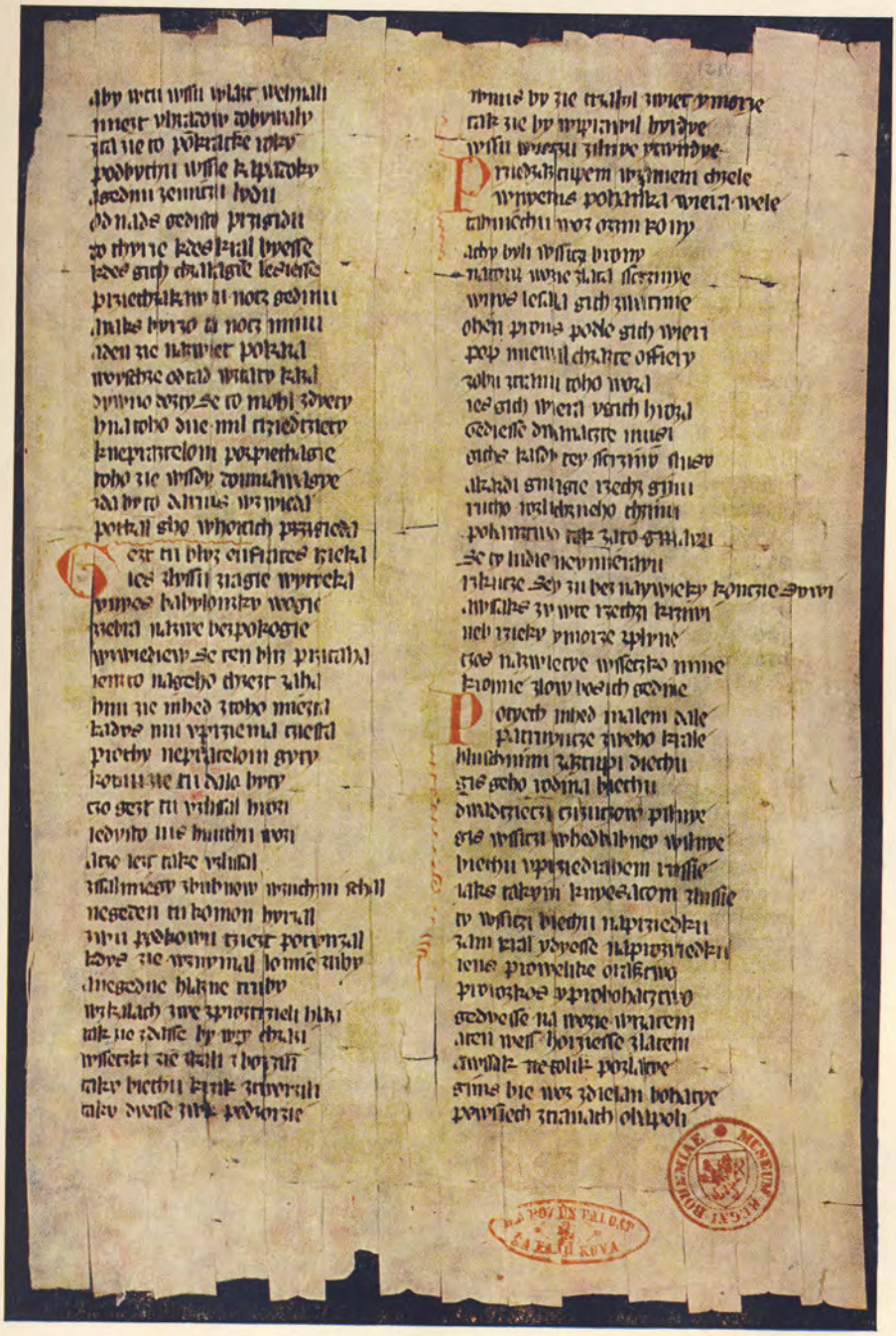

IV. *Alexandreida — zlomek Jindřichohradecký*
(rukopis z třetího desítiletí 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

zda by z nich kto cuzích uživ
byl tu, kdež byl dřéve slúživ;
hi jest to král'u, bez diva,
ž' sě taký v sujnú řěč vsývá,
tobě na našu čest radě —
zle ny jest tak s tobú vadě —
nejmajě sám nikdie stavu,
v ňemž by mohl kde skrýti hlavu.
Ten pro zběstvo, pro chudobu
sěm hi tamo točě sobú
jakžto trest, jam vieter pochýlí,
tam taký člověk sě schýlí.
Ale jáz hi jiní hpáni,
jižto sme tobú vzchováni,
tobě věrni býti musím
hi s tobú všeho pokusím,
k ňemuž dobré právo jmámy,
ž' sě pro tě hi na smrt dámy.
Protož tobě děkujem,
že již na tobě to čujem,
jaks sě věrně s námi smířil,
když si na ny neuvěřil
tak nevěrné mysli l'udem,
jímž již bezpečnější budem."

V tej řěči minu ta dieka;
an, čstný kmet, jakž znal člověka,
potaknu jmu ve všiej řěči,
jakž jest obyčěj člověčí,
jemužto již příde k tomu,
že nevie, kak řéci komu;
věda dobřě, že řěč kříva,
však jie, kakž moha, pozbývá.

Ten den opět byv hi minu
zlého zámysla v témž činu,
jenž těmi l'udmi uložen —
a do té noci otložen —
čstnému mužu velmi strastně
ot jeho postati vlastnie.
A již slunce v svém západě
pošed ne v svéj svyčnéj vnadě,

připřělo sě bě u břěha,
povzdaluję svého běha
budúcie věci zámutkem
hi tak zrádné věci skutkem,
kdežto sluha své hospody
hledal tak přěhrubé škody.
Měsiec také v svém poběže
vzpieti sě na mořském břěže,
nechtě sě vzdvihnúti z moře,
vše pro to budúcie hoře
té přěnevěrné prorady,
jież nelzě już zbýti kady,
takž jakž jest pojíti všemu
vždy k času ustavenému.

Měsiecu sě uda vzníti
a sluncu pod zem'u sníti,
a vojska šla v stanovišče;
sde pak čstný kmet sobě stýščě
sedí sám, svých stanóv střěha,
ande jho každý pobiehá,
kdež sám s sobú vzímal radu
svých posledních dnóv v západu,
kdež już čsti miesta nedadie,
sedí sám sě s sobú radě;
ale nestatečna rada
jest, kdež spadne ta přievada
ve čsti od svých vlastních l'udí,
tu hi každá mysl zablúdí.

Takž přěbierajě řěč mnohú,
sedí mdlý král vzdyšě k bohu
a řka: „Mocný hospodine,
jehož chtěnie ničs nemine,
ani kto móž lap čso moci,
k ňemuž tvé nenie pomoci!
Čím sem, bože, sě dopustil,
že js' na mě těžčě přěpustil
tak rozličných pohub ztráty,
ž' sem člověk všie čsti otjatý
ni jmám miesta mezi mými,
jež sem vzplodil dary svými?

Ti mi nepřějúce sdravie,
strojie smrt méj staréj hlavě;
a ten mój nevěrný sluha,
jehož sem otjal ot pluha,
ten na mě meče pobrúsil,
a chtě, by jho mnú pokusil.
Která, bože, mojě vina?
Či sem byl v čem právo mina,
že pro mě kto zbyl dědiny
bez práva nebo bez viny,
a já súd kdy v čem přěvrátil,
by pro to kto sbožie ztratil?

Či sem kdy komu povolil,
aby kto proň svú krev prolil?
Či sem ten byl, na ňemž ktos by
své pokorné núžil prosby
při kterém právě neb súdě,
a jáz byl čso křívě súdě
mimo právo dary bera?
Či plakala vdova která,
zbyvši pro mě svého mužě,
jenžto mi byl věrně slúžě,
a mnú, nepomniece na to,
bylo jí sbožie otjato?
Či sě stalo kda dědicu,
by pro mě stál v smutném lícu,
z svého sbožie jsa vyveden?
Buď těch viece nebo jeden,
což jest bylo mých zem obcě,
vystupte na mě žalobcě,
a já, což sě neoprav'u,
v tom sě s právem své čsti zbav'u
ž' sem byl nečstně život veda;
proč mi žívu býti tehda?
Buďž inhed Bessus udaten
hi ten, jenž jmu jest postaten,
ten s ním přída, viecež nedli
tiem, což sú zla na mě svedli.
Pakli sem byl pravdy bráně,
držav svój l'ud v věrnéj schráně,
nebyv ni v čemž mysl'ú křivú,

proč mi tdy nebýti živu?
Buď ten brže smrtci uživ,
ktož jest jie s právem zaslúživ...“

2 *lehše* (přech. min.) ulehnuvše – 3 *pomlúvali* promlouvali; *rozpačný* beznadějný, zoufalý – 4 *mračný* noční – 5 *ande* a tam; *věst* zpráva – 6 *zámutný* smutný; *v rozprašě* v roztržce, ve zmatku – 8 *zavše* vždy, stále – 9 *všu noc* po celou noc; *setky* setkání – 10 *by svój čas uhlédal* aby si zvolil vhodný čas

11 *děju* dění, událostem; *mátě* matka – 13 *útratný* drahý, drahocenný – 14 *núdatný* neudatný – 16 *pobdě* cítě – 17 *v tej rozpači* v té pochybnosti, v tom váhání – 18 *sě otvlači* oddálí se – 20 *bez čísla* bez počtu, velmi mnoho – 21 *by byl zíščě* že by získal – 22 *bude ottiščě* odstrčí – 23 *jakž* takže – 26 *doložista* (duál) odložili

28 *vznide* vyšlo – 30 *túžě* (přech. přít.) žaluje – 35: žes ho neposlouchal – 37, 58 *vzchovaný* vychovaný – 43: sem i tam se vrhají – 44 *lécú* líčí, nástrany činí – 48 *sujný* neužitečný, pomlouvačný; *vsývá* pouští se do čeho – 51 *stav* stanoviště, příbytek – 53 *zběstvo* vyhnanství – 54 *točě sobú* toče se, zmítaje se – 55: jako třtina kam i vítr nakloní – 57 *hpáni* páni – 60 *pokusím* zkusíme – 64 *čujem* cítíme – 66 *na ny* na nás, proti nám

69 *dieka* děkování – 71 *potaknu* přisvědčil – 76 *pozbývá* zbavuje se – 79 *uložen* vymyšlen, připraven – 82 *ot postati vlastnie* od vlastních lidí – 84 *v svyčnéj vnadě* obvyklým způsobem – 85 *připřělo sě* zastavilo se – 86 *povzdalujě* zdržujíc – 87 *zámutkem* smutkem – 89 *své hospody* svého pána – 91 *v svém poběžě* ve svém běhu – 92 *vzpieti sě* zastavil se – 96 *zbýti* zbaviti se – 97 *pojíti* přijíti

100 *sníti* zajíti, zapadnouti – 102 *stýščě sobě* naříkaje si – 104 *ande* a tam; *pobiehá* míjí, opouští – 105: kde se radil sám se sebou – 109 *nestatečný* špatný, neužitečný – 110 *přievada* překážka – 117 *lap čso* něco – 119 *dopustil sě* provinil se, prohřešil se – 121 *pohuba* záhuba, neštěstí – 122 *otjatý* zbavený – 124 *vzplodil* povznesl – 130: aby ho na mně zkusil – 132 *byl jsem mina* opomenul jsem

140 *núžil* neužil – 145 *zbyvši* pozbyvši – 147 *nepomniece na to* aniž jsem na to pamatoval – 150 *v smutném lícu* smuten – 155 *což sě neopravu* z čeho se neospravedlním – 158 *tehda* tedy – 160 *postaten* pomocný – 161 *nedli* neprodlévej – 164 *schrána* ochrana – 165 *křivý* zrádný, falešný – 167 *brže* rychleji, spíše; *smrtci* dat. (*smrtcě* zdrob. k *smrt*)

Poznámky ediční

Stč. Alexandreida je dochována neúplně v jednom zlomku rozsáhlém a v sedmi malých: 1. zlomek Svatovítský (*V*) o 2460 verších, Kap. Praž. N 10, fol. 157b-169b z počátku 15. století – 2. Jindřichohradecký (*H*) o 492 verších, Mus. 1 Ac 53, 3 listy ze 3. desítiletí 14. století – 3. Vídeňský *(Víd)* o 109 verších nesouvislých, Nár. knihovna ve Vídni Series nova 3431, horní část dvoulistí z poloviny 14. století – 4. Budějovický (*B*) o 342 verších, Měst. mus. v Budějovicích P 44, 2 listy z 1. čtvrtiny 14. století – 5. Budějovickomusejní (*BM*) o 346 verších, Mus. 1 Ac 54, dva listy z téhož pergam. kodexu jako *B* – 6. Musejní (*M*) o 124 verších nesouvislých, Mus. 1 Ac 58, tři pergamenové proužky ze dvou listů z poloviny 14. století – 7. Šafaříkův (*Š*) o 90 verších nesouvislých (zčásti nečitelných), Mus. 1 Ac 58, tři proužky dvoulistí z poloviny 14. století. – 8. byly nalezeny nové zlomky Ostřihomské, které vydal P. Király, Ostřihomský zlomek stč. Alexandreidy, Studia slavica II, Budapešť 1956, 157-184.

Rkpy *H* a *Víd* obsahují místa paralelní k *V*, ostatní zlomky úryvky z dalších částí Alexandreidy ve *V* nezachovaných (*V* totiž obsahuje začátek skladby). Rkp *H* má text obšírnější než *V* a představuje jinou redakci, která byla donedávna podle výkladů Havlíkových pokládána za starší. Znovu to přesvědčivě dokázal V. Janouch (srov. ČMF 27, 1941, 404n).

Všechny rkpy (mimo *Víd*) vydány paleograficky (spolehlivě, ale s nevyhovujícím přepisem) od Hattaly a Patery (*Hat-Pat*) r. 1881. Později nalezený zlomek *Víd* vydán F. Menčíkem v ČČM 63,1889, 371-373. Text rekonstruovaný (ne vždy správně) s komentářem F. X. Prusíka vyšel r. 1896. Nové vydání v pův. pravopise, ale kriticky, s aparátem, glosářem a popisem rkpů pořídil R. Trautmann, Die alttschechische Alexandreis, Heidelberg 1916 (*Traut*). Naposledy vydal transkribovaný text V. Vážný, Alexandreis (Památky 4) Praha 1947 (*Váž*).

Literaturu o Alexandreidě, pokud není u Trautmanna a u Jakubce, Dějiny I, 97n, má A. Pražák ve spise Stč. báseň o Alexandru Velikém, Praha 1945 a V. Vážný ve svém vydání (176-177); srov. též Fr. Svejkovský, Alexandreida, Čes. literatura 4, 1956, 119-135. Poměrem k německé Alexandreidě se zabýval znovu L. Zatočil (K stč. Alexandreidě, sborník Pocta Fr. Trávníčkovi a Fr. Wollmanovi, Brno 1948, 446-459), V. Janouch (O poměru Alexandreidy staročeské k Ulrichovi von Eschenbach, VKČSN 1950) a H. H. Bielfeldt v studii Die Quellen der alttschechischen Alexandreis, Berlin 1951 (krit. ref. Jos. Hrabák, Čes. literatura 1, 1953, 37-45 a U. Johanssen, ZSlPh 22, 1953, 169-174). Nové textově kritické příspěvky otiskl Fr. Ryšánek v LF 76 (I), 1953, 121-130.

Naše ukázky jsou vzaty z rkpů *V*, *H* a *B*. Následující kritické poznámky obsahují pouze opravy a úpravy kritického vydání Vážného. Opravy a úpravy textu rkpů, které přijal Trautmann do textu a Vážný zařadil do svých poznámek, neuvádíme.

Pro paleografické vydání *Hat-Pat*, kritické *Traut* a *Váž* není třeba dbáti zde růzností pravopisu rkpů; jen obecně připomínáme, že pozdní rkp *V* nepíše zcela důsledně *ě* a má *'u* již většinou přehlasované v *i*. Obojí jsme obnovili, abychom neporušovali jednotu tohoto období. Rkp *B* (a rovněž *BM*) má v základě pravopis shodný s psaním legend (viz str. 184-211), píše *yl*, *yr* za slabičné *r*, *l* (v naší ukázce: *pylny* 29, *zyrdczie* 97), asimilované *gde* atd. (v našem přepise zde nezachováváme), spojku *hi*; rkp *H* se rovněž v něčem tomuto pravopisu blíží (na př. v naší ukázce: *hyrzal* 15, *potwirzal* 16, *pilnye* 52 a j.). Oba tyto rkpy píší přesně *ě*, mají nepřehlasované *'u* a zčásti píší *c* (*cz*) za *t'* (*H: dwadczieczi czizuczow* 52, 90; *B: radoſcy* 30, 39 a j.), což zde ponecháváme jako dialektismus.

(Úvod)

V. 1-68 = zl. *V* v. 1-68

36-37 *chybí verš rýmující se s veršem* 36. *Lze doplnit*: kdaž kto co učiní v nově (*podle Gualthera, v. Krok* 6, 1892, 337)

(Rady Aristotelovy)

V. 1-99 = zl. *V* v. 202-300.

3 kněžskéj] knyeſky *V* – 22 chce *Traut*] ktye *V*, kce *Váž* – 83 slibnéj] ſlybny *V*

(Symbolické dary Dariovy a Alexandrovy)

V. 1-169 = zl. *V* v. 935-1103

22 jmieše] gmyegeſye *V*, *opravu žádá metrum a srov. v.* 15 – 61 jsem *Ryš*] ſye *V*

(Boj s vojsky Dariovými u Issu)

V. 1-131 = zl. *H* v. 19-149 (paralelní k zl. *V* v. 1188-1280). Z paralelních 50 veršů rkpu *V* uvádíme zde předem textové varianty, kterých není třeba dále ke kritice textu, podle *H*, abychom ukázali čtenáři, jak podstatný je rozdíl mezi oběma redakcemi.

3 Babylonský *H*] král Darius *V* – 6 jenžto na jeho čest *H*] jenž na jeho vši čest *V* – 7 inhed *H*] s vojmi *V* – 8 upřiemá *H*] upřiemná *V* – 9 proti nepřátelóm *H*] proti Alexandru *V* – 10: Byť sě událo tu býti *V* – 11 co jest *H*] co by *V* – 12: když sě hnuchu ottud vozi *V* – 13 A co jest *H*] A to by *V* – 14 zvučný *H*] hrozný *V* – 15 Nejeden *H*] A nejeden *V* – 18: ne-

jedny zubrové trúby *V* – 19 zprostřěly *H*] prostřěly *V* – 20 Tak *H*] jakž *V* – 21 sbořily *H*] bořily *V* – 25 by *H*] bě *V* – 27 v samém čele *H*] právě v čele *V* – 28 v ňemž *H*] jenž *V* – 30 byli všicci *H*] biechu všickni *V* – 32 ležala *H*] ležieše *V* – 33-34 *chybějí ve V* – 36: kdež jich viera i vše hróza *V* – 38 jichž *H*] jich *V* – 43: řkúc: Sú na věky živi *V* – 44 avšakž .. řěči *H*] avšak .. vieře *V* – 45 i moře *H*] moře, vše *V* – 48-50 *jen:* Za tím vozem bliz jediechu *V*

80-131 *místo nich je ve V podstatně jiných 24 veršů:*

Málo dále pak před těmi
královskými junošěmi
deset tis'úciev v zástupě,
jěž diechu vši v jednom slúpě.
To vše výborní rytieři
těch komonstvo pod kropieři,
ratiště jich postřiebřena
a kopie vše pozlacena.
Ješčež kromě toho všeho
jmějieše l'uda pěšieho
dvakrát tis'úciev třidcěti.
Ti biechu na to pojěti,
aby pro těch l'udí hrózu
neprotřěl sě nikte k vozu.
Bě obyčěj časa toho,
jakože doma nikoho
své čeledi neostavili,
ženy, děti, vše pojěli.
A bieše král vzal v tu dobu
matku, ženu, děti s sobú
a coť mzhóv patset možiechu,
to s ním poklada nesiechu.
Za tiem lehčější l'ud příde,
jenž množstvem z čísla vynide.

10 'dálo *Váž*] dalo *H*, vdalo *V* – 14 zvučný] wzuchzni *H*, vzučný *Váž* – 30, 53, 56 všicci] wſſiczi *H*, všici *Váž* – 127 patset] patczet *H*, patcet *Váž*

V. 132-460 = *V* v. 1281-1563; 1725-1770 (k v. 132-146 paralelní *H* v. 150-164). Varianty z *H* pro základní text nepotřebné zde neuvádíme.

142 jedné] gedny *V*, gedne *H*, jedný *Váž* – 187 an jde *Ryš*] ande *V*, *Váž* – 197 mluvě stojí *Jir, Prus, Traut a j.*] ſtogye mluwy *V*, stoje mluví *Váž* – 217 tak *Ryš*] tam *V*, *Váž* – 235 s strážě náhlý *Ertl*] ſtrazye nahly *V*, s stráže náhly (*adv.*) *Prus*, stráže (*akus.*) náhly *Výb*, *Jir*, stráže náhlý (*aposice k jezdec*) *Kořínek LF 12, 276*, *Váž* – 254 vši] wſychny *V* – 257 sě potkachu *V*, *Hat*, *Pat*] potahú *Prus*, *Traut*, *Váž* (*pro rým*) – 270 s dolí *Geb*, *Hat*, *Váž*] zdoly *V*, z dolí *Prus* (= *ze slují*) – 282 co živ zdějě (*přech. přít.*)] zdyegye *V*, *3. sg. Prus*, *Traut*, *Váž* (*chybně*) – 294 *zde vynechán verš* – 306 s pravé strany *Hat*, *Pat*] vprawe ſtrany *V*, v pravé strani *Prus*, *Váž* – 313 vlade *Traut*] wladne *V*, *Váž* – 315 každé ráně] kazdy ranye *V*, každý ráně *Váž*

(Tažení do Egypta a Libye)

V. 1-92 = zl. *V* v. 2143-2234 (k v. 20-37, 59-76 paralelní *Vid* v. 56-91).

35 vzpály] ſpaly *V*, wzpaly *Vid*, spály *Váž*

(Alexander v Babyloně)

V. 1-111 = zl. *B* v. 178-288

56-57 *chybí verš rýmující se s v.* 57; *Pelikán, Ertl doplňují:* a což pohan na všem světě

(Dvě úvahy)

V. 1-27 = zl. *V* v. 1937-1953; v. 28-45 = zl. *V v.* 2241-2258

12 datú] data *V*, danú *Traut, Váž*

(Zrada)

V. 1-168 = zl. *BM* v. 178-346

9 setky *Pel LF 19, 1892, 99; Váž*] zzetky *BM*; sedky (= *odpočinutí*) *Výb 1, 1258, Geb Slov. 1, 209b*

DALIMILOVA KRONIKA

Oblíbenou formou středověkého literárního projevu byla kronika. Autoři se neobraceli ke kronikářské práci jen proto, aby zaznamenávali historické události, nýbrž často vystupovala tu snaha zdůraznit některé události z minulosti vzhledem k určitým potřebám současnosti. Byla tedy volba určována snahou po aktualisaci historických událostí. Svá zpracování i výběr látky naplňovali kronikáři tendencí, někdy oslavnou, jindy kritickou, podle potřeb své doby a podle společenského určení díla. Přitom se nejednou projevoval i výrazný zřetel umělecký, k němuž patřila i volba veršované formy. Počátky t. zv. rýmovaných kronik nalézáme sice v tvorbě latinské, největšího rozvoje však dosahují ve chvíli, když už autoři nepíší jen pro úzký kruh vzdělanců, kdy už nesahají k latině, nýbrž k jazykům domácím a obracejí se tak i k jiným složkám středověké společnosti. Mezi ně patří i t. zv. *Dalimilova kronika.*

Tímto jménem označujeme tradičně první česky psanou rýmovanou kroniku, která byla sepsána v letech 1308-1314 a vypravuje ve sto šesti kapitolách české dějiny od příchodu Čechů do země až po nastoupení Jana Lucemburského, do roku 1311. Kronikář začíná osobním úvodem o vlastním díle a před vypsání českých dějin předesílá v středověkých kronikách už tradiční kapitolu o rozchodu národů při stavbě babylonské věže. V líčení starších dob českých dějin přidržuje se Kosmy a jeho pokračovatelů i legend, nechybějí však ani zde vlastní přídavky autorovy, zakládající se místy patrně na ústní tradici. Proti Kosmovi se rozepisuje i o církevně slovanském období naší vzdělanosti a netají se sympatiemi k němu. Jako pramen historický má cenu hlavně v posledních částech, kde se autor opírá o vlastní zkušenosti; ty jsou v díle dosvědčeny již v líčení doby braniborské (léta 1279-1283).

O autorovi nevíme nic bližšího, neznáme ani jeho skutečné jméno (označení ‚Dalimilova' je ze 17. století); přes několik pokusů nalézt v někom ze známých osobností autora kroniky, nepodařilo se badatelům podat obecně přijatelný a přesvědčivý důkaz. Autor kroniky není jen mluvčím mocných feudálů, ale všech, kdo se cítí hospodářsky poškozováni zejména bohatým německým měšťanstvem. Proto nejednou otevřeně zdůrazňuje při líčení dějin hospodářské momenty (když na př. vytýká Václavovi I., že dává pozemky Němcům) a přitom výrazně vyzdvihuje své vlastenectví, pojaté ovšem v duchu feudálním. Vidí příval Němců do státní i církevní správy a bohatnoucí německé měšťanstvo, vidí, jak je česká šlechta ochuzována, a to v něm vyvolává na jedné straně nechuť a nenávist k Němcům, zejména k německým měšťanům, na druhé straně pocit sounáležitosti s českým lidem; myslí reálně, a právě proto si uvědomuje, že jeho zájmům je bližší český sedlák než německý měšťan. V tom smyslu lze mluvit o Dalimilově vlastenectví, které dospívá k určitému pochopení významu lidových vrstev i pro život feudálního politického celku; touto stránkou svého díla vlastně předjímá některé prvky, které se výrazně projevily v době husitské. — Nově se dívá i na funkci vladaře; nevidí v něm jen suveréna, ale především nositele vůle šlechty. Dalimil klade důraz na to, že stát má být prostředkem k dosažení obecného blaha (srov. na př. často citovaný výrok „obec jest každého ohrada"). Věrnost vladaře „národu" klade nad věrnost „národa" vladaři a naznačuje i možnost

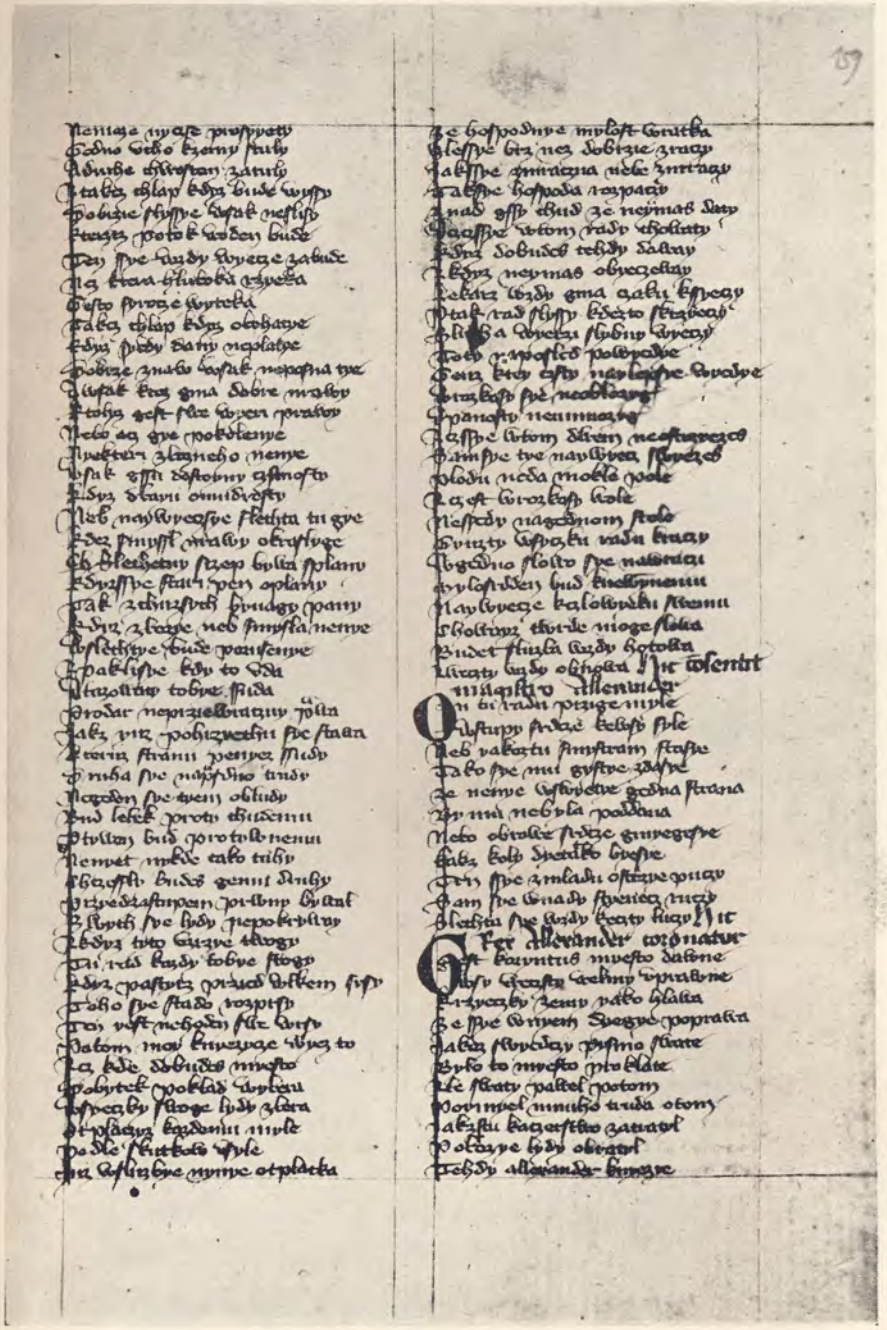

17. *Alexandreida — zlomek Svatovítský*
(rukopis ze začátku 15. stol. — Kapitulní knihovna, Praha)

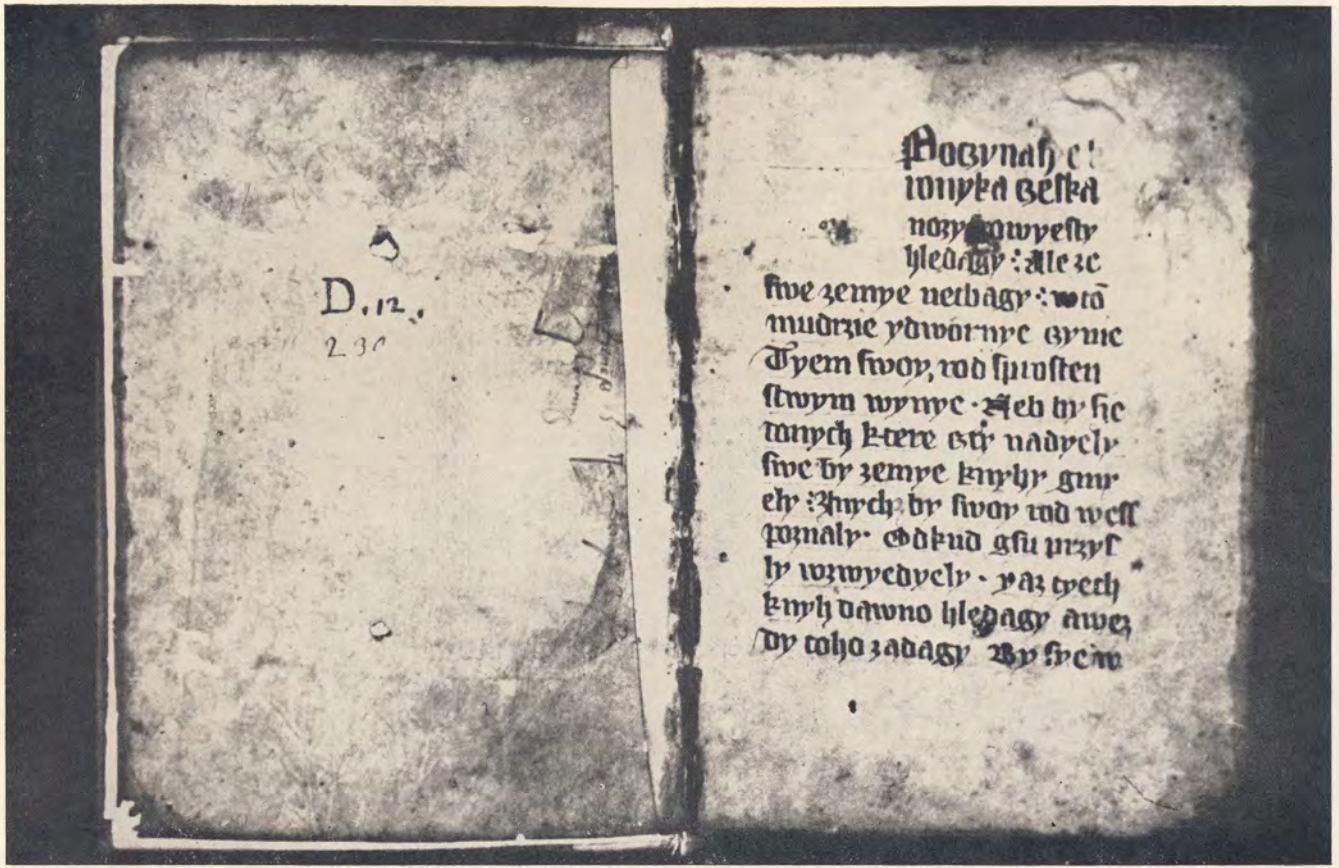

18. *Dalimilova kronika — rukopis Cambridžský*
(rukopis z poloviny 14. stol. — knihovna Trinity College, Cambridge)

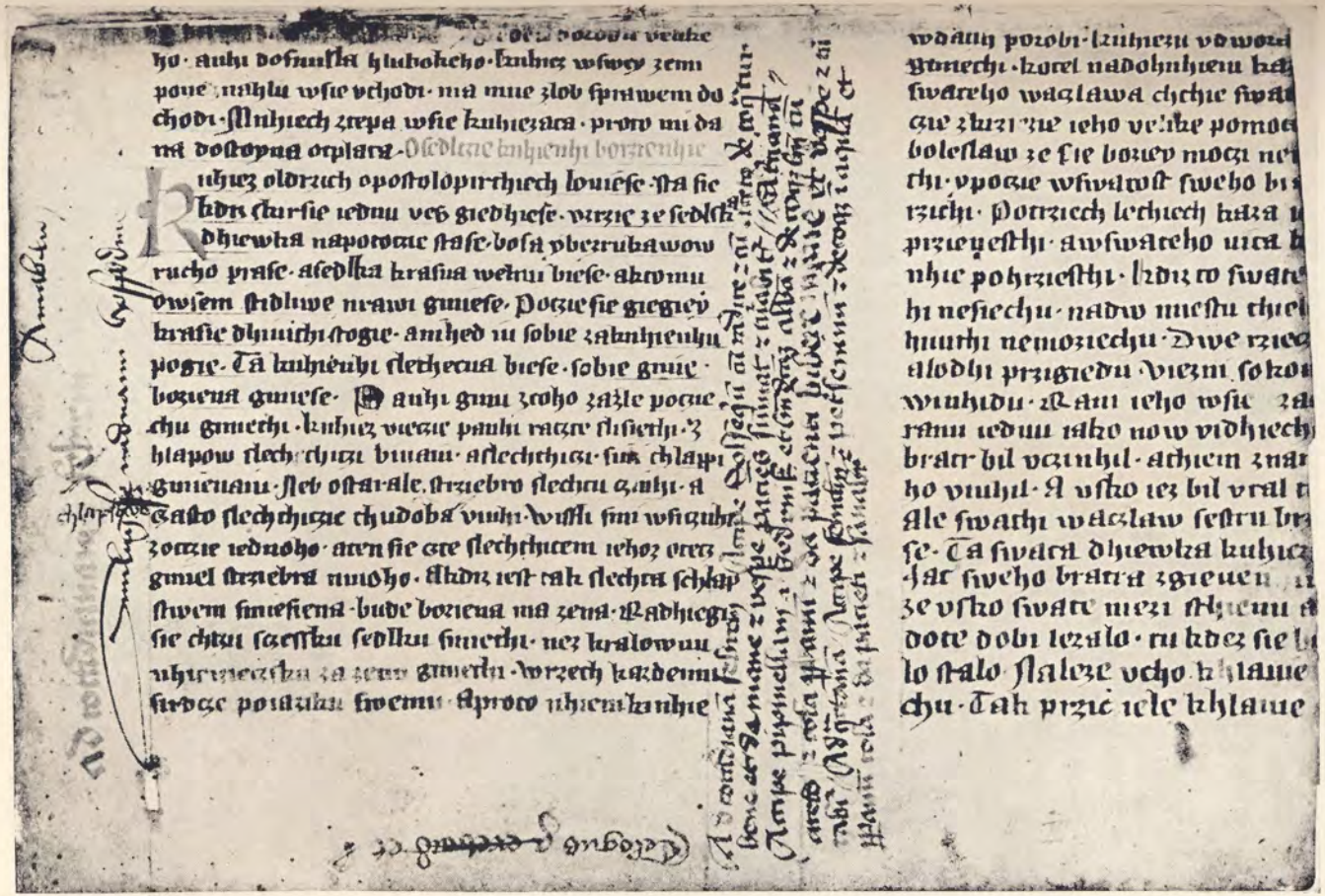

19. *Dalimilova kronika — zlomek Hanušův*
(rukopis z prvé poloviny 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

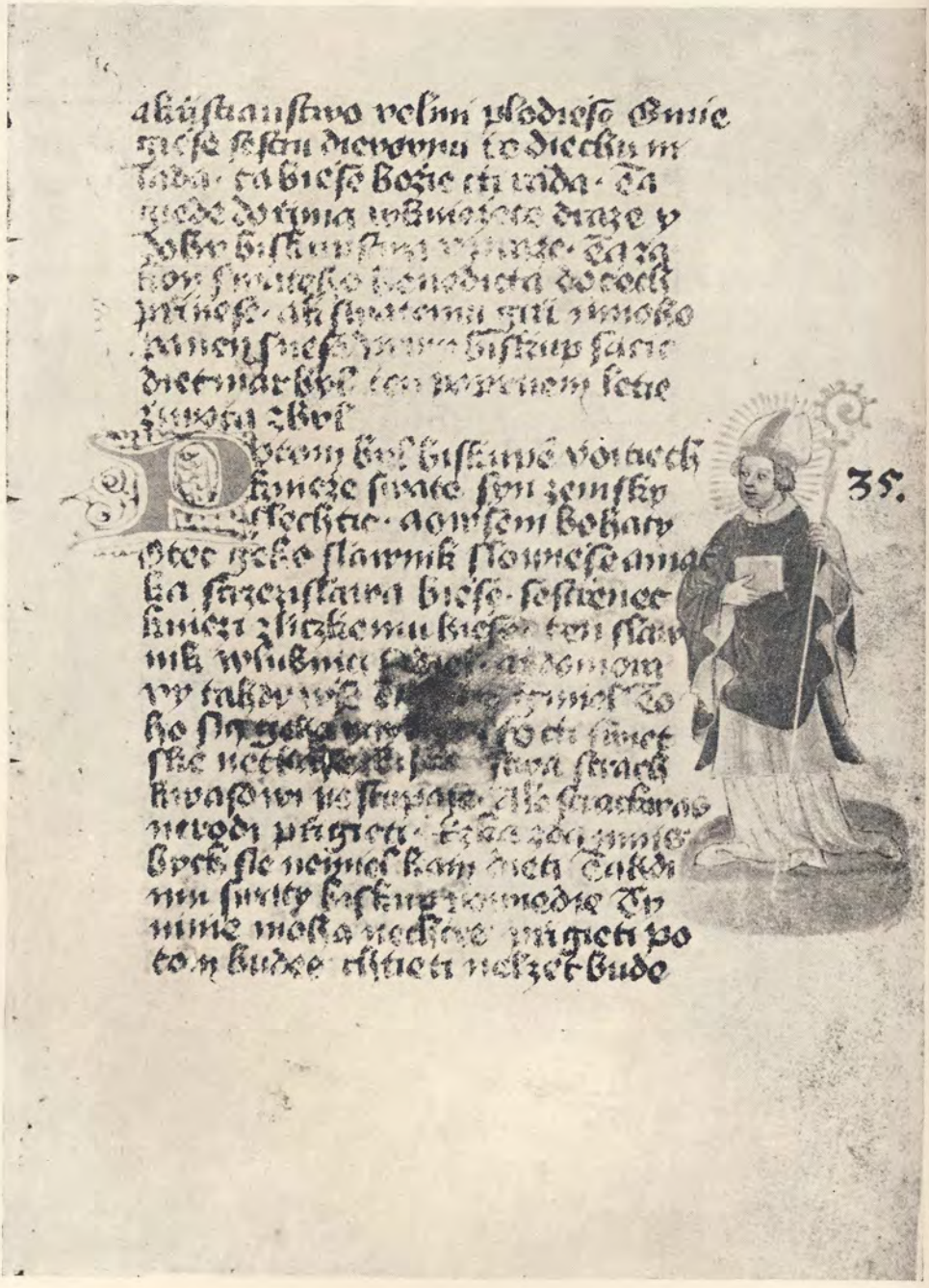

20. *Dalimilova kronika — rukopis Lobkovický s obrázkem svatého Vojtěcha*
(rukopis z prvé poloviny 15. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

vzpoury. Odpor k němectví ho vede k tradicionalismu a nechuti k rytířským mravům, jež k nám přicházejí z ciziny.

Po stránce umělecké vyznačuje se Dalimilova kronika prostým vyprávěcím slohem a nehledanou dikcí, oplývající lidovými rčeními a úslovími. Tradičních básnických ozdob užívá jen zřídka, a tak představuje epiku směřující daleko méně k ozdobnému slohu než Alexandreida. Je to dílo uvědoměle tendenční; jeho skladatel má přitom smysl i pro zajímavost děje. V úvodních částech kroniky je významná zmínka o cizích látkách v české literatuře.

Dalimilova kronika měla značný literární význam, a to jak pro svůj vliv, ideový i formální, na některé pozdější autory české, jako je autor legendy o sv. Prokopu, Ezopa a Malé Růžové zahrady, tak pro velké rozšíření. Po celá staletí náležela k nejčtenějším staročeským skladbám, jak to dokládá nezvykle velký počet zachovaných nebo nepřímo dosvědčených rukopisů s textem stále přepracovávaným; byla take již ve 14. století přeložena do němčiny, rovněž v rýmovaných verších. Znovu ožila pak v 1. polovině 15. století a byla přepracována v novou, druhou redakci s rozšířením některých míst; z této redakce byl pořízen v 1. polovině 15. století nový německý překlad prozaický. V 15. století vznikla pak ještě redakce třetí, na druhé nezávislá, s úpravami spíše formálními. Rovněž prozaické Krátké sebránie z kronik českých, vzniklé patrně v době husitské, cituje z Dalimilovy kroniky ponejvíce místa vlasteneckých projevů národního uvědomění a národního boje. Veliká obliba, které se skladba těšila v 15. století, jistě vyplývala z toho, že dílo bylo po ideologické stránce blízké snažení husitské doby. Odtud pramení bohatství dochovaných opisů, celých i zlomkovitých; rovněž vydávání této památky tiskem v důležitých chvílích politického a kulturního vývoje našich zemí (v období stavovského povstání r. 1620 vyšlo vydání Ješínovo, v počátcích obrození vydání Procházkovo a v první polovině 19. století – po značných potížích censurních – vydání Hankovo).

Náš kronikář nalezl brzy pokračovatele a napodobitele, kteří jeho kroniku, snad ještě před rokem 1326, rozšířili o čtyři přídavky, týkající se událostí v letech 1315-1326.

(ÚVOD)

Počíná sě kronika česká

Mnozí pověsti hledajú,
v tom múdřě i dvorně činie,
ale že své země netbajú,
tiem svój rod sprostenstvím vinie.
Neb by sě do nich které cti nadieli,
své by země knihy jměli,
z nichž by svój rod veš poznali,
otkud jsú přišli, vzvěděli.
Jáz těch knih dávno hledaju
a veždy toho žádaju,
by sě v to někto múdrý uvázal,
vše české skutky v jedno svázal.
A dotad sem toho žádal,
doňud sem toho právě nezbadal,

že v to sě nikte nechce otdati;
proto sě sám v to drb'u uvázati.

Ale věz, žeť úsilno jest tuto kroniku psáti,
žeť drb'u z rozličných jednu shledati.
Neb to za jisté povědě,
žeť nikdiež cělé kroniky nevědě;
nebť jejie vši písaři nevelmi sú snažni byli,
proto sú jie mnoho opustili,
jedno o svém kraju, a jiného málo mluviece,
jiného mnoho opustiece,
někde velmi krátiece
a tiem pravý sled tratiece.

Nalez kroniku u kněžě starého v Boleslavi,
ta všěcky jiné oslavi,
ta mi jístě vlastiné bojě zpravi,
mnoho neznámého vypravi.
Proto, budeš-li Pražskú neb Břevnovskú kroniku čísti,
tiemto sě právě ujisti,
že na niej jest méňe postaveno,
ale slov viece mluveno.
Opatovická, ta často blúdí,
ačť viece mluví, však tebú slúdí.
Vyšehrazská, ta mi sě najméňe sl'úbila,
najlepšie na Boleslavi byla.
To račtež všickni věděti,
ež té chcu sě podržěti.
Ale nalezneš-li kde co jinak než tuto mluveno,
věz, ež to jest mú vol'ú neproměňeno,
ale jakžto jest tam postaveno,
takežť jest i mnú ustaveno.

Řěči prázdné, jelikož mohu, myšl'u ukrátiti,
avšak smysl cělý myšl'u položiti,
aby sě tiem mohl každý radějí učiti,
k svému sě jazyku viece snažiti:
neb uslyšav múdrý řěč múdrú múdřějí bude,
túžebný tiemto túhy zbude.
Jáz tuto sprostně položu
a na to lepšieho prošu,

aby pro našie země čest
i pro našich nepřátel lest
opravil mú řěč rýmem krásným
a oslavil hlaholem jasným,
a mne tiemto nehanějě
řka: „Plete sě neumějě."
Jáz sě v tom sám dobřě znaju,
kromě žeť o svém jazycě velmi tbaju.
To mě jest k tomu vzbudilo
i mě k úsil'ú připudilo.

2 *dvorně* pěkně, dobře – 4 *sprostenstvím vinie* obviňují z neumělosti, hlouposti – 5: neboť by se od nich nějaké cti nadáli – 14 *doňud* dokud – 15 *nikte* nikdo – 16 a 18 *drb'u* musím – 19-20 *povědě... nevědě* povím... nevím – 22: proto z ní mnohé vynechali – 23 *jedno* jen, jenom – 26 *tratiece* ztrácejíce

27n: kronikou nalezenou v Boleslavi míní snad autor latinskou kroniku Kosmovu (viz výše str. 61-75), které skutečně užíval; ostatní uvedené kroniky je těžko určovat, snad jde o pokračovatele Kosmovy a jiné kronikáře (viz str. 75-85) – 28 *oslavi* převýšila – 29: ta mi podala bezpečnou zprávu o bojích vlasti – 33 *na niej* na ní – 36 *tebú slúdí* oklame tě – 37 *sl'úbila sě* zalíbila se – 40 *ež* že – 45 a j. *myšl'u* myslím, zamýšlím, hodlám – 48 a j. *jazyk* národ, národnost; *snažiti sě* (*k čemu*) přičiňovati se oč – 50 *túžebný* dychtivý – 51 *sprostně* prostě, neuměle; *položu* napíši, složím – 54 *lest* závist – 55 *rýmem* veršem – 59-60: já jsem si toho sám vědom, ale velmi dbám o svůj národ

(LIBUŠINO PROROCTVÍ)

O L'ubušinu proročství

Tdy L'ubušě otpovědě
řkúc: „To vám beze lsti povědě,
kak koli ste mě uhanili,
když ste mě tak potupili.
Zlý člověk to drbí býti,
kterýž pro své dobré dá obci zlým užiti.
Obec jest každého ohrada,
ktož ju tupí, minulať jej rada.
Ztratě obcu, neúfaj do hrada,
bez obcě dobude tebe všeliká sváda.
Ale jáz vám své škody nedám zlým užiti,
chcu vám beze lsti raditi.
Radějši byste mohli mój súd trpěti,
než drbíte za kněz silného mužě jmieti.
Lehčějieť tepe dievčie ruka,
ot mužské rány bývá veliká muka.

Tu mně tehdy uvěříte,
když svého kněže za železným stolcem jědúc uzříte.
Bude-li nad vámi cuzozemec vlásti,
nemoci bude dlúho váš jazyk trváti.
Túhať jest každého mezi cuzími
a smutný utěší sě mezi známými.
Každý kraluje přátely svými
ijeden múdrý neraď sě s cuzími.
Pojmeť k sobě l'ud jazyka svého,
budeť vždy hledati vašeho zlého,
na váš l'ud bude hledati viny
a svým rozdělí vaše dědiny.
Češte své, ač i krastavo,
nedaj v své cuzozemcu, česká hlavo!
Tomuť vy učí ženská hlava,
kde jeden jazyk, tu jeho sláva."

1 *tdy* tedy, tehdy – 2 *beze lsti* bez přetvářky, upřímně – 3 *kak koli* ačkoli, i když – 5 *drbí* musí – 6: který obci pro své dobré uškodí – 7 *ohrada* záštita – 8 *minulať jej rada* minul se s rozumem – 11: ale já vám za uškození neodplatím zlým – 18: když uvidíte svého knížete, jak jí za železným stolem – 21: každého mezi cizinci jímá tesknota – 28 *dědiny* dědičné polnosti, statky – 29 *češte* češte, pročesávejte, zušlechťujte; *krastavo* prašivé, nepěstěné; smysl: své spory si vyřizujte sami mezi sebou

(O ZALOŽENÍ PRAHY)

Přěmysl bieše múdré mysli,
on s L'ubušú vše právo zamysli.
Tehdy L'ubušě povědě:
„Jáz ti jedno miesto vědě,
to bude slovútno po světu,
jako slunce v svém osvětu.
Pomněte všickni slova mého!
Vyndeta dvě olivě zlatiej z ňeho,
Václav bude jmě olivě prvéj
a Vojtěch olivě druhéj.
Tě ot pokolenie mého
vzendeta až do královstvie nebeského.
Tě to město oslavíta,
a již pohřebená všu zem'u obráníta.
Stavte město, to vem kážu,
tu kdežto jáz vám ukážu:

u Vltavy pod Petřínem,
kdež tesař činí práh s svým synem.
Pro práh městu vzděchu Praha.
Toho města bude veliká dráha.
Neb jako i knieżata i králové,
l'udie silní jako lvové,
proti prahu klanějú hlavu,
aby ju jměli zdrávu,
takéž proti Prazě, městu mému;
neb bude čest i chvála jemu."

2 *zamysli* vymyslil – 6 *v svém osvětu* ve svém záření, pro svou jasnost – 8 *vyndeta* (duál) vzejdou; *dvě olivě zlatiej* (duál) narážka na Zjev. 11,4-7; srov. i u Kosmy, zde na str. 57 – 9 *Václav* kníže Václav – 10 *Vojtěch* biskup Vojtěch – 11-12 *tě . . . vzendeta* (duál) ti . . . vzejdou, vystoupí, dostanou se – 15 *vem* vám – 19 *vzděchu* dali by jméno – 20 *dráha* velikost, moc

(DÍVČÍ VÁLKA)

O válče, ješto dievky s mužmi jmiechu

Skončě svój život L'ubušě,
pohřebu ju ve vsi, jież diechu L'ubušě.
Po niej jejie knieně válku počěchu
a právě podobnú k smiechu;
neb tomu za právo chtiechu, . . .
aby takéž dievka zem'ú vládla,
a mužie sě drželi rádla.
Chtiece své řěči užiti,
jěchu sě hradu staviti.
Dievky hradu Děvín vzděchu
a Vlastu za knieňu vzěchu.
Ta po svéj zemi posla posly
řkúc: „Podbímy pod sě ty bradaté kozly."
Neb sě tehdy po pohansku jmiechu,
mužie dlúhé brady nosiechu.
Vece Vlasta: „Která leží na nich moc?
Zapijúť sě vždy na každú noc.
Když nad nimi svítězímy,
co chtiece z nich učinímy."
Pro tu řěč mnoho sě dievek k Vlastě obra,
na šest set jich sě do Děvína sebra.
Jako holubi letiec z svých kotcóv,

takež sě dievky bráchu ot svých otcóv.
Když bieše mužóm to brániti,
každému svú dceru bíti,
dvorno jim to bieše viděti
i jěchu sě tomu smieti,
že dievka okročmo na koni jězdieše,
druhá po niej prázdný kóň vodieše.
Mužie z smiecha nemúdrého
dojidu smutka velikého;
mohúc to zlé slovem uhasiti,
i dachu zlému vzhóru jíti.
Snad sú byli nepomněli,
že múdří za příslovie jměli
řkúc: Ktož chce v domu škody zbýti,
nedaj jiskřě uhlem býti;
neb uhel často ohňem bývá,
proňž bohatý sbožie zbývá.

Tak mužie, mohúc slovem obrániti,
i dachu z mála vojsku býti.
Kněz Přěmysl chtieše toho brániti,
páni řěchu: „Pokusmy, co mohú učiniti."
Večě Přěmysl: „Viděch ve sně dievku krev ločúce,
v svéj zemi jako vzteklú běhajúce.
Pro ten sen boju sě zemi zlého."
Páni na smiech obrátichu sen kněžě svého.

Ot Vlastiny múdré rady

Když dievky ot otcóv sě brachu,
a na Děvín sě vzebrachu,
dci otcu na život otpovědě,
sestra bratru to povědě:
„Již já nejsem nice tobě,
každý měj péču o sobě."
Pak sobě sľúbichu vieru.
Vlasta da jim u piťú smieru,
aby své tlustosti zbyly
a čerstvy i múdry byly.
Potom jě na tré rozděli
a úřady jě poděli.

Múdřejším svój hrad poruči,
v radě jě sedieci zuči
řkúc: „Ktožti rád sedí v radě,
tenť ostojí v každéj svádě.“
Krásným sě káza líčiti
a chytréj řěči učiti
řkúc: „Tiemto mužóm poleku,
kdežto mocú nedoteku.“
Třetím káza s lučišči jězditi,
mužě jako psa zabiti.

O prvém dievčiem pleně

Když sě dievky spolu svyku,
na koních jězditi obyku,
jěchu sě země pleniti
a všě mužě pořád bíti.
V div sě dievčie srdcě proměnichu,
proti mužóm jako kámen bychu.
Ijedna přátel nebránieše,
dci na svého otcě vedieše.
Kněz Přěmysl da to všiej zemi věděti,
mužie nevědúc, co tomu sdieti,
neb oděnie nemějiechu,
na jich koních dievky jězdiechu,
jakž mohúce sě sebrachu,
před Děvín sě položichu,
mniec, by dievky měchýřem zahnali,
a mniec, by jich na hradě nedočakaly.
Přěmysl nerodi s nimi jěti
řka: „Rod mój drbil by toho škodu vzieti;
neb vědě, že dievčie lsti nemóžem zbýti,
ot nich vem jest pobitu býti.
Ž'by mě u prvém boju pobily,
mój by rod nepřietelé skóro zbili.
Proto s vámi nechcu jíti,
ni vem raz'u s nimi sě sníti.“
Mužie jeho rady netbachu,
proti jeho vóli před Děvín sě brachu.

Mužie, kdyžto hrad uzřěchu,
k dievkám sě tu velmi vzsmiechu.
Kdež Bojiště slóve, před Vyšehradem, tu stojiechu.
Dievky, když jě dobřě sezřěchu,
všěcky sě tu poradivše,
u vieře sě potvrdivše,
pojědu s Vlastú, napřěd mocnějšie
postavivše, v prostřěd múdřějšie.
A když na pol'u stojiechu.
když sě sníti spolu chtiechu,
Vlasta na koňu k šturmu stojieše,
k svému vojsku tak mluvieše:
„Dievky, šlechetné stvořenie,
v světě šlechetnějších nenie!
Držte sě šlechetenstvie svého,
dobývajte sobě mene dobrého.
Buď vám mílo málo úsilé podjieti
a skrzě to věčný pokoj i čest jmieti.
Ač jě nynie potepemy,
věčnú chválu i pamět vezmemy.
Budem sobě mužě voliti,
když chtiece, budem jě bíti.
Budem jako amazonské panie.
Ty sú poručily mužóm oránie
a samy svú zem'ú vladu.
Ty sú měly s ciesařem Cyrem svádu,
ty šlechetně sú toho ciesařě pobily,
jemše jej v krvi utopily
řkúc: „Krev si žádal, tyž krev pí,
viec na světě l'udí nebí."
Ty jsú sě proti Alexandrovi udatně jměly,
s jinými králi sú sě bíti směly.
Majú toho po světu čest i chválu,
pojměvše u boju prácu malú.
Též vám, panny šlechetné, slušie učiniti!
Nebo dámy-li sě nynie těmto bradáčóm zbíti,
budú šlechetnými pannami chlapi smiech pobíjěti,
a viec ny mužie budú za robotné jmieti.
Bí každá bratra nebo otcě svého,
by sobě mohla dobyti života pokojného.
Lépe by bylo nem čstně zbitu býti,
než těmto chlapóm bradatým na milost jíti!

Bude-li ot nás která běžěti chtieti,
věz to, žeť nebude s námi tovarystva jmieti.
A moci-li budem kdy s ňu býti,
smrti jiej nelzě bude zbýti.
Pakli bude která jata,
ják jmám sklep plný L'ubušina zlata,
a to vám za jísto prav'u,
že to vše pro vy jednu zvážu."

Jakž té řěči brzo přěsta,
ihned sě hnuchu s toho miesta.
A jakžť na mužě vyniku,
tak všěcky plavecky křiku.
Obsuchu mužě dievčie střěly,
Vlasta mužě oščěpem rozděli.
Dřéve než svých Vlasta dohna,
sedm lepších oštěpem prohna.

Mlada, Hodka a Svatava,
Radka také i Častava
podlé své knieně veždy biechu,
dobrodružsky vždy činiechu.
Mužóm do smiecha nebieše,
na tři sta mužóv již ležieše.
A by tu tak bliz les nebyl,
ijeden z mužóv žív by nebyl.
Na Vlastu ijeden sě nevrátil:
nerad bych jiej škopka přěvrátil.

O mužském ostrabeňú a o Vyšehradě

Po pól létu mužie sě ostrabichu,
smolníkóv i koní dobychu;
však dievek bojem podstúpiti nesmějiechu,
ale bliz jich hrad postaviti chtiechu.
Dievky jě dvakrát otpudichu,
až však takto jě přělstichu.
Mužie lsťú přěd L'ubušu padu.
Tehdy dievky, vzemše radu,
podjemše sě z svého sboru,
jědu bránit svého dvoru.

Mužie síly sě bojiece,
v L'ubuši lehu, sě tajiece.
V tu dobu Přěmysl s svú radú
připraviv, což slušie k hradu,
jedné noci vzvede dřěvem hrad,
jemuž vzděchu Vyšehrad.
S toho váléchu let pět,
až mužóm by úzek svět.
Neb dievky mužóv na hradě nejmiechu,
proto sě zrady nebojiechu;
ale dievky na Vyšehradu biechu.
Když mužie kam jěti chtiechu,
dievky dievkám pronesiechu;
tak na čestě dievky mužě ztepiechu.
Také k ženám jdieše Vlastin list,
proňž nebieše sobú ijeden muž jíst.
Neb veliká túha v zemi bieše,
z jednoho slova žena mužě tepieše.
Tehdy mnoho mužóv nalézáchu na loži
zbodených noži.
Proto mužie v noci stáju
jmievách často v hustém háju,
aby dievčie l'uti zbyli
a životóv neztratili.

(*Vynecháno dvanáct veršů obecné úvahy.*)

O rozličných dievčích lestiech

Potom dachu sě dievky na rozličné lsti,
pro něž mužie zbychu své cti.
Uzřěvše, že na Vyšehradě jest veliký hlad,
za příměřím pozvachu jich na svój hrad.
Tu s nimi krásné panny posadiechu,
jenž chytré řěči mnoho umiechu.
Ty diechu: „Jáz bych tvá ráda byla,
by má matka žíva nebyla.
Chtěl by ty mě sobě mieti,
musil by jiej život otjieti.
A toť sě móž dobřě státi,
chceš-li jie na tejto čestě ždáti.

Jmá tú cěstú sama desátá jěti,
možeš ji s jejie tovaryškami jieti."
Tak nebožátka přělúdiece,
zástavu jim zastaviece,
tiem činem mnoho dobrých zbichu,
tak mocnějších nepřátel zbychu.
Pak jedna jednomu skutky zěvováše,
velikú mu vieru sľubováše
řkúc: „Mrzíť mě v tomto přiebytku býti;
chceš-li mój muž milý býti,
chcu ti jáz Děvín zraditi."
I jě sě jeho učiti,
kak jest jim k tomu přijíti.
Když to kněz Přěmysl vzvědě,
tako jim všěm otpovědě:
„Raz'u vem, nerodťe jim věřiti;
věřte mi, ež vy chtie tiem činem zbíti."
Mužie nerodichu jmu v tom uvěřiti,
podlé dievčie rady chtiechu v hrad jíti.
A když už v onen hrad vnidu,
tu na ně dievky vynidu:
přěkotem jě vščcky zbichu,
ijednoho neživichu.

O Ctiradově zradě

Jeden dobrý ostal bieše,
sobě jmě Ctirad jmieše.
O tom sě jěchu bráti lest.
Sebravše sě dievek šest,
i nalezu jednu radu.
Vzvěděvše, že kľuditi jěde jednu svádu,
ulíčivše najkraššú ladu,
na jeho cěstě vsadichu ju na kládu.
Tiej dievcě Šárka diechu,
tu za najkraššú mezi sobú jmiechu.
Položichu u nie trubicu
a medu velikú lahvicu.
Svázánu ostavichu ju na lesě.
Jednoť Ctirad povleče sě,
uzřě, nali dievka pláče

a nad ní inhed vran kváče,
jenž snad bieše prorok smrti jeho.
Škoda toho druha dobrého!
Otáza jie, co by tu činila,
proč-li by tak kvielila?
Vece: „Jsem z Óskořína dci toho pána,
i sem ot těch zlých dievek svázána.
Chtiec mě násilím na svój hrad vésti
a k svéj zlobě mě přivésti,
ale jakž vy uzřěchu,
mne svázány tuto otběhu."
Když na dievče všeho ztáza,
sseď s koně, pannu rozváza.
Panna s pláčem jě sě jeho prositi,
aby v niej ráčil vše panny uctiti,
i ráčil ju k ótcu se cťú donésti,
řkúc: „Nevědě, co sobě sdieti."
Ctirad podlé panny sě posadi,
l'udi okolo sebe zsadi,
i jě sě s ňú medu píti
a v tu trubicu trúbiti.
Po trúbě dievky urozuměchu,
že Ctirada jako u měchu mějiechu.
Dievky tu koňóv podpěchu
a svá lučiščě napěchu.
Jakž na Ctirada vyniku,
hlasem vysokým na ně křiku.
Dřéve než mužie k koňóm dospěchu,
až jě jako ptáky jěchu.
Inhed vščcky l'udi zbichu,
Ctirada před Vyšehradem na kolo vzbichu.
Čertie sě tej věci smějú,
i dnes tomu miestu Šárka dějú.

Tak zbichu toho Ctirada.
Naleze to dievčie rada,
by všú zem'ú Vlasta vládla,
mužie drželi sě rádla.
Vlasta sě v zem'u uváza,
na dievkách práva potáza.
Dievky jí to právo dachu,
inhed po všiej zemi poslachu

řkúc: „Kterýť sě pacholík narodí,
ať sě viec k boju nehodí,
pravý palec mu urúbiti,
a pravé oko vylúpiti,
by mečě nemohl držěti
a za ščítem nemohl by viděti.“
Někdy témuž jsú pohani ot židóv chtěli,
snad sú byly to dievky uslyšěly.
Ač sú to samy zamyslily,
znamenie jest, žeť sú múdré byly.
Opět Vlasta tomu z práva chtěla,
to všiej zemi vzpověděla,
by dievka toho za muž měla,
kterémuž by sama chtěla;
u dvora by žena byla,
mužě v dielo porobila.
S tiem právem svú milost Vlasta všěm vzpovědě
a mír v zemi zapovědě.

O mužskéj lsti proti dievkám

Kněz Přěmysl, když tu řěč vzvědě,
tajně na snem zapovědě.
I jěchu sě tu raditi,
kak by sě mohli obrániti.
Přěmyslovi vieru sľúbichu,
u vieřě sě potvrdichu.
Před Děvín jězd jěchu sě činiti
a na cěstách dievky bíti.
Naleze to mužská nevěrná rada.
Pozvavše za mírem slovútnějších do Vyšehrada,
mnoho dievek pohanichu,
za pravým mírem cti jě zbavichu.
Ty inhed všu sílu i udatstvo ztratichu,
hanbú sě viec do Děvína nevrátichu.

O dievčiej smrti

Když to uslyšě Vlasta l'uticě,
vzřu žalosťú jako nedvědicě,

vším mužóm na život otpovědě.
Přěmysl jiej po poslu povědě:
„K vám sě nevěrú nestydímy,
neb ju ot vás vždy vidímy.
Byste byly k nám vieru zdržaly,
ot nás byste nevěry neohlédaly.
Ale že ste vy směly v nevěrný plášček sě odieti,
přějte jeho také jiným pojmieti."
Dievky sě všěcky sebrachu
a před Vyšehrad sě brachu,
chtiece jeho mocú dobyti,
všěcky mužě na ňem zbíti.
Mužie proti nim vynidu,
a jakž sě brzo snidu,
Vlasta sě z svých nemúdřě vyrazi,
mezi nepřátely sě vrazi.
Sedm junochóv sě k niej otda,
jimž ona ni v čem sě nepodda.
Tu ju jejie náhlost omýli,
že mnieše, by za ňú dievky zbyly.
Když v húšču nemože oščěpem ani mečem vlásti,
tu dojide veliké strasti.
Tu ju noži rozebrachu,
po boju psóm ju rozmetachu.
Když dievky šípy rozplískachu,
oščěpóv jim jich mlazšie přidávachu.
Plačúc spieše u boj jdiechu,
mužie jě pořád tepiechu.
Když dievek na dvě stě smrti dachu,
jiné sě na běh otdachu.
Dřéve než na hrad přiběhu,
mužie na most vzvoditý po nich vzběhu.
Sěč veliká by na mostě,
a z brány zle tščiechu hostě.
Mužie o tom málo tbachu,
mocú sě tu v hrad sebrachu.
Tu dievky bratřú poznachu
a na ně sílně volachu.
Některé před nimi vzklekáchu,
některé sě k nim vlísáchu.
A což kolivěk činiechu,
mužských srdec neuměkčiechu.

365 Krásná tělcě smrti dáváchu,
přětínajúc jě s hradu metáchu.
Tak ten veš sbor i pohynu
a ta válka tak i zminu.

2 *pohřebu* pohřbili; *diechu* říkali – 3 *knieně* kněžny (dívky z knížecí družiny) – 8 *řěči užiti* míti užitek z řeči – 10 *vzděchu* dali jméno; Děvín stál na návrší nad Zlíchovem – 13 *podbímy pod sě* podmaňme si – 17 *zapijúť sě* opijí se – 20 *sě obra* odebralo se – 22 *z kotcóv* z budek, z holubníků – 24: ačkoli měli mužové tomu brániti – 26 *dvorno* podivné – 29 *po niej* za ní – 31 *dojidu* došli – 36 *zbýti* zbaviti se – 39 *sbožie zbývá* majetku pozbývá – 40 *obrániti* zameziti – 42 *kněz* kníže – 44 *ločúce* lokající

50 *dci* dcera; *otpověděˊ* ohlásila nepřátelství, vypověděla boj – 52 *nice* nic – 55 *smieru* pravou, náležitou míru – 61 *zuči* naučila – 63: ten obstojí v každém sporu – 66 *poleku* políčím – 67 *nedoteku* nedosáhnu

Nadpis: *o pleně* o kořisti – 70 *svyku sě* zvykly si – 71 *obyku* navykly si – 73 *pořád* napořád – 74 *v div* ku podivu – 76 *ijedna* žádná – 77: dcera šla proti svému otci – 79 *sdieti* učiniti – 86 *nerodi* nechtěl – 87 *drbil by* musil by – 88: neboť vím, že z dívčí lsti nemůžeme vyváznouti – 89 *vem* vám – 90 *ž'by* kdyby – 91 *skóro* brzo – 93: ani vám neradím utkati se s nimi – 97 *vzsmiechu sě* začali se smát – 99 *sezřěchu* shlédly – 101: upevnivše si svou věrnost – 102 *pojědu* jely – 112 *podjieti* podstoupiti – 114 *ač* jestliže – 118: týká se pověsti o válce perského krále Kyra se skythskou královnou Tomyridou – 121 *svádu* spor – 122 *šlechetně* ctně, statečně – 123 *jemše* zajavše – 124 *tyž pí* a ty pij (zesílené) – 126 *jměly sě* počínaly si; Alexander Veliký, makedonský král (356-323 př. n. l.) – 127 *směly* odvážily se – 128 *majú toho* mají z toho – 129 *pojměvše prácu* vykonavše práci – 130 *též* totéž – 132 *smiech pobíjěti* smích si tropiti – 133 *ny mužie* nás mužové – 136 *nem* nám – 139: věz, že ztratí svazek s námi – 140: dostaneme-li ji někdy do rukou – 141 *smrti zbýti* uniknouti smrti – 144 *za jisto prav'u* jako jistou věc pravím – 145 *pro vy jednu* pro jednu každou z vás; *zvážu* navážím

148 *vyniku* vyrazily – 149 *plavecky* jako Polovci, bojovný kmen turkotatarský – 150 *obsuchu* zasypaly

157: vedly si stále statečně (jako dobří druzi ‚stateční druhové') – 160 *bliz* blízko – 161 *ijeden* žádný – 162: na Vlastu se žádný neobrátil (neútočil) – 163 *škopka* nádobu s pitím (*bych přěvrátil* 1. os. místo obecného podmětu, kdokoli); smysl: nerad by ji byl podrážděl

Nadpis: *o ostrabeňú* o zotavení – 164 *sě ostrabichu* zotavili se – 165 *smolníkóv* smolných kabátů, řeménkových krunýřů zpevněných smolou – 166 *bojem podstúpiti* (*někoho*) pustiti se do zápasu (s někým) – 172 *podjemše sě* zdvihnuvše se – 174 *mužie síly* mužské síly – 175 *lehu* položily se – 178 *vzvede* zvedl, postavil; *dřěvem* ze dřeva – 179 *vzděchu* dali jméno – 180 *váléchu* válčili – 186 *pronesiechu* prozradili – 190 *túha* zármutek – 191 *z jednoho slova* pro jedno slovo – 194-195 *stáju jmieváchu* bydlili, nocovali – 196 *l'uti zbyli* unikli krutosti, divokosti

206 *chtěl by ty* kdybys chtěl ty – 209 *žďáti* čekati – 210 *sama desátá* s devíti jinými – 211 *jieti* chytiti – 212 *přělúdiece* oklamajíce – 213: nástrahu jim nastrojíce – 216 *skutky zěvováše* dávala na jevo lásku – 225: radím vám, nevěřte jim (nechtějte jim věřit) – 226 *tiem činem* tím způsobem – 229 *vnidu* vešly – 230 *vynidu* vyšly, vyrazily – 231 *přěkotem* o překot – 232 *neživichu* nenechaly na živu

235: jemu počaly klásti lest – 237: učinily rozhodnutí – 238 *kl'uditi svádu* rovnati por – 239 *uličivše* vyzdobivše; *ladu* pannu – 243 *trubicu* trubku – 246: sotvaže Ctirad přitáhl – 247 *nali* hle – 248 *inhed* ihned; *vran* havran – 250 *druha dobrého* statečného druha – 253 *z Óskořína* jde buď o Okoř nebo Kokořín – 258: ode mne svázané tu odběhly – 259

ztáza vyptal se – 264: řkouc: Nevím, co si počíti – 266 *zsadi* rozsadil – 269 *urozuměchu* srozuměly, poznaly – 270 *u měchu* v pytli – 271 *podpěchu* pobodly (aby se vzepjali) – 273 *vyniku* vyrazily – 276 *až* a již

281: *zbichu* zabily – 285: Vlasta se ujala vlády v zemi – 286 *práva potáza* dožádala se práva (na radě svolané) – 295 *témuž* totéž – 297 *ač* jestliže; *sú zamyslily* vymyslily – 299 *z práva* podle práva – 300 a 305 *vzpověděla, vzpovědě* vyhlásila – 306 *zapovědě* rozkazem ohlásila

307 *vzvědě* zvěděl – 308 *na snem zapovědě* svolal sněm – 313 *jězd* (gen. pl.) výpady – 316 *za mírem* za účelem míru

322 *vzřu* zařvala – 323 *na život otpovědě* opověděla boj na život a na smrt – 327 *zdržały* udržely – 328 *neohlédały* nenalézaly – 336 *smidu sě* sešli se, utkali se – 339 *sě k niej otda* vrhlo se na ni – 347 *rozplískachu* vyplýtvaly – 348 *jich mlazšie* jejich mladší, učednice, pomocnice – 349 *spieše* spěšně – 352: jiné se daly na útěk – 354 *vzvoditý* zvedací; *vzběhu* vyběhly – 356 *tščiechu* tiskly, tlačily; *hostě* (acc. pl.) cizince – 359 *bratřú* bratry – 361 *vzklekáchu* začaly klekat – 365 *tělcě* tílka – 368 *zminu* přešla, zašla

(BOŘIVOJ A SVATOPLUK)

Ot Bořivoje, prvého křesťanského knieže̊te

Kněz Hostivít potom snide,
Bořivoj na otcóv stolec vznide.
Tehdy Svatopluk u Moravě králem bieše,
kněz český jemu slúžieše.
Jednú kněz Bořivoj přiježde k královu dvoru,
král mu učini velikú vzdoru.
Káza jemu za stolem na zemi seděti
a řka: „Slušie tobě to věděti,
že neslušie pohanu
za roveň býti křesťanu.
Seď se psy, toť jest tvé právo,
ne kněže, ale nemúdrá hlavo,
že netbáš na tvorcě svého,
majě za bóh výra ušatého."
Kněz to uslyšav sě zapole,
a jakž brzo by po stole,
prosi křsta Bořivoj ot Svatopluka, krále moravského,
a ot Metudějě, arcibiskupa velehradského.
Ten arcibiskup Rusín bieše,
mšu svú slovensky slúžieše.
Ten Velehradě křstil Čecha prvého,
Bořivoje, knězě českého,
léta ot narozenie syna božieho
po osmi set po devietidcát čtvrtého.

Když kněz Bořivoj tak stav svój směni,
svět potupiv, v svatost sě proměni.
Almužny veliké činieše
a domy božie stavieše.
Prvý kostel v Hradci postavi,
svatému Klimentu jej oslavi.
Druhý svaté Mařie na Prazě
ot velikých vrat inhed na drázě.

Ot Svatopluka, moravského krále

Tuto mušu do moravské kroniky málo zajíti,
abych mohl k svéj cti i řěči slíčně přijíti.
Kako jest korona z Moravy vyšla,
pověděť, kako jest ta země k Čechám přišla.
Král moravský ciesařovu sestru za sobú měješe,
tej velmi násilen bieše;
a proto naň ciesař jide
a král moravský s ciesařem u boj vnide.
Pohřiechu tu král boj ztrati,
žalostívě sě do Velehrada vráti.
Ciesař za ním do země pojide,
král hanbú u púšču vnide
řka: „Radějí chcu konvršem býti
než králem a s nepřátely sě nebiti.
Proto v lesě přěbýváše
a za obyčěj s pústenníčky motykú kopáše.

Po sedmi let král s dlúhú bradú
jěde před ciesařovu radu.
Jě sě na ciesařě žalovati
řka: „Knieżata, račte poslúchati!
Mú mi zem'u otjal bez práva
a má žena jest v jeho dvořě ješče zdráva.
Ciesař tiej řěči jě sě smieti,
což mnich mluvieše, jě sě přieti,
Mnich tako počě mluviti:
toho chce svým mečem dolíčiti.
Knieżata mnicha neznajiechu,
avšak jemu pověděchu:
„Když si směl tu řěč na ciesařě mluviti,

musíš toho sám svým mečem dolíčiti."
Mnich tej řěči počě prositi roka,
ciesař naň vyvrže svého soka.
Pojide ciesařóv sok v okol a zpievajě
a na mnicha nic netbajě.
Mnich dosáh mečě sědacieho,
přětě soku ščít i jej samého.
Ciesař pozvav mnicha do svého dvoru,
jide jemu u pokoru.

Král Svatopluk da sě král'u poznati,
ciesař jě sě ve všem znáti.
Vráti jemu zem'u i královstvie
i da Moravě vše svobodenstvie.
A což by mohl uherské země dobyti,
da jemu moc k svéj zemi osobiti.
V krátcě král'u Svatoplukovi žena snide
a král vojensky na Uhry jide.
Uhři krále tu pobichu
a mnoho mu l'udí zbichu.
Král pozvav kněžě českého,
před ciesařem postúpi jemu královstvie svého.
Opět jeho Uhři pobichu
a Moravan mnoho zbichu.
Tiem sě počě král velmi styděti
a hanbú nesmě k svým jěti.
I jide tajně na púšču
i by do své smrti v tom húšču.
I dnes na tom miestě černí mnišie pějú
a tomu klášteru v Uhřiech Zabor dějú.

1 *snide* zemřel – 2 *vznide* vystoupil, nastoupil – 3: Svatopluk Velkomoravský vládl v letech 870-894 – 4 *slúžieše* sloužil, byl poddán – 6 *vzdoru* nepříjemnost, projev odporu – 13 *na tvorcě* na stvořitele – 15 *sě zapole* zapálil se, zapýřil se – 16: a jakmile bylo po hostině – 17 *prosi křsta* poprosil o pokřtění – 18 *ot Metudějě* sv. Metoděj, arcibiskup moravský v letech 870-885 – 19 *Rusín* Rus – 20 *slovensky* slovansky – 21 *Velehradě* na Velehradě; *křstil* křtil – 24: po r. 894 – 25 *směni* proměnil, zaměnil – 26 *svět potupiv* světem pohrdnuv; *v svatost* v svatého člověka – 29 *v Hradci* na Levém Hradci – 30 *oslavi* zasvětil – 31 (*kostel*) *svaté Maříe na Pražě* tento kostel byl objeven při archeologickém průzkumu pražského Hradu r. 1950 v místech mezi dnešním prvním a druhým nádvořím – 32 *na drázě* na cestě

33 *do moravské kroniky* do moravských dějin – 34 *slíčně* pěkně, správně – 36 *povědět* povím – 37 *za sobú mějieše* měl za manželku – 40 *u boj vnide* dal se do boje – 45 *konvršem* klášterním laikem – 48 *za obyčěj* ze zvyku, obyčejně, stále; *s pústenníčky* s poustevníky – 56 *přieti* popírati – 58 *doličiti* dokázati – 61 *když si směl* když ses odvážil – 63: mnich počal prositi o lhůtu, kdy má

prokázati pravdivost svých slov – 64 *vyvrže* vydal, ustanovil, určil – 65 *okol* ohrazené místo, v kterém se konala „sedání", souboje – 67 *sědací meč* meč vhodný k sedání, t. j. soudnímu souboji – 70: pokořil se mu, poddal se v jeho moc – 72: císař se začal přiznávati ke všemu – 76 *osobiti* přivlastniti, připojiti – 78-79: týká se poplenění Moravy Uhry a Arnulfem r. 892 – 86 *nesmě* neodvážil se – 89 *pějú* odříkávají modlitby (je tam klášter...) – 90 *Zabor* Zobor, klášter sv. Benedikta na hoře Sobor, sev. od Nitry

(OLDŘICH A BOŽENA)

O sedlčie knieni Boženě

Kněz Oldřich o Postoloprtiech lovieše.
Sta sě, když skrzě jednu ves jědieše,
uzřě, že sedlská dievka na potoče stáše
bosa i bez rukávóv rúcho práše;
a sedlka krásná velmi bieše,
a k tomu ovšem stydlivé nravy jmieše.
Počě sě jejiej krásě diviti stojě
a inhed ju sobě za knieňu pojě.
Ta knieni šlechetna bieše,
sobě jmě Božena jmieše.
Páni jmu z toho za zlé počěchu jmieti.
Kněz vece: „Páni, račte slyšěti:
Z chlapóv šlechtici bývajú
a šlechtici syny chlapy jmievajú,
neb ostaralé střiebro šlechtu činí,
a často šlechticě chudoba chlapstvem viní.
Vyšli smy všicni z otcě jednoho
a ten sě čte šlechticem, jehož otec jměl střiebra mnoho.
A když jest tak šlechta s chlapstvem smiešena,
bude Božena má žena.
Radějí sě chcu s českú sedlkú snieti
než královnu němečskú za ženu jmieti.
Vřeť každému srdce po jazyku svému,
a proto Němkyně méňe bude přieti l'udu mému,
Němkyně němečskú čeled bude jmieti
a němečsky bude učiti mé děti.
A proto bude jazyka rozdělenie
a inhed země jisté zkaženie.
Páni, neviete dobra svého,
lajúce mi z malženstva mého.
Kde byste řěčníky brali,
když byste před knieňú stáli?"

Nadpis: *o sedlčie knieni* o selské kněžně – 1 *o Postoloprtiech* okolo Postoloprt – 6 *nravy* mravy – 11 *jmu* mu (jemu) – 13 *chlap* poddaný sedlák – 15 *ostaralé* staré – 16 *chlapstvem viní* obviňuje z příslušenství k selskému stavu – 17 smysl: všichni pocházíme z Adama – 18 *čte sě* pokládá se, počítá se – 24 *přieti* přáti – 30 *z malženstva* pro manželství – 31 *řěčníky* mluvčí – 32 *před knieňú* před kněžnou

(O VLADISLAVOVI A SOBĚSLAVOVI)

Ot Vladislava, druhého krále českého

Pak snide kněz šlechetný Soběslav,
po ňem by knězem syn jeho Vladislav.
Ten nenásledováše otcě svého,
přietel bieše jazyka němečského.
Ten hrdinstva v ničemž nepokázal,
jedno že s ciesařem sě u přiezen svázal.
Ciesař Bedřich Vladislava do Řezna pozva,
v Řezně jeho českým králem korunova.
Král Vladislav pod korunú jěda u Prahu,
veda s sobú Němcóv velikú dráhu,
směje sě k Čechóm počě mluviti:
„Již-li věříte, že bez vás mohl sem čsti dojíti?“
Synu jeho počě ta řěč nepodobna sě zdáti,
i jě sě z té řěči zemanóm na otcě žalovati
řka: „Nechcu býti dlužen věrú otcu ému,
když viz'u, že je nevěren jazyku svému.“
Páni, když to znamenachu,
ku královicu sě sebrachu.
I jěchu sě tu s královicem Soběslavem raditi,
uradivše sě, jěchu sě královi mluviti
řkúc: „Rač svých zeman slovo slyšěti,
a což budú mluviti, neroď řěčníku za zlé jmieti.
Kmetie tebe tiežú, kto tě k tomu snuzil,
že jsi svú moc i čest súžil?
Však smy koruny s tvým otcem našimi životy bojem dobyli
a svými životy smy ciesařovy moci zbyli.
Kakos ty směl žív korunu v Němcích bez nás přijieti,
a tys ji beze vších dieky mohl u Prazě vzieti?
Když chceš s Němci přěbývati,
kako sě žív móžeš českým králem nazývati?“
Král déle neda řěčníku mluviti
i počě jim ciesařem hroziti.
Zeměné chtiechu krále inhed zabiti,
ukryv sě, král muši z země jíti.

Po královi syn jeho knězem bieše.
Ten, kteréhož Němcě uzřieše,
k sobě přivésti kázáše
a nos jemu uřézáše
řka: „Němče, po světu nesleď,
v svéj zemi mezi svými seď!
Po dobrés ot svých nevyšel,
pověz, proč si mezi cuzie přišel?“
Jiní ot kněže vidúce,
kdež uzřěchu Němcě jdúce,
jako na vlka voláchu,
uši a nosy jim řézáchu.
Ktož jemu německých nosóv ščít přinesieše,
inhed jemu sto hřiven dadieše.
Po vších Němciech pověst jdieše,
že Soběslav jich nenávidieše.
Múdrý jemu za dobré jmieše,
že cuzozemcě v zem'u nepúštieše
řka: „Dobrý svój jazyk plodí,
nevěrný o svém jazyku nerodí
řkúc: Země jest mátě každého,
ktož jiej nepřěje, nemám jeho za šlechetného.“
Tkačata sě země české obíjiechu,
neb sě kněže Soběslava stydiechu.

Král sě na Čechy před ciesařem jě žalovati,
ciesař jemu káza málo počakati
řka: „Pro tvého syna chcu vše Čechy zbíti
a v Čechách chcu tě německým králem učiniti.“
Hrabie jeden, tu řěč když o Čechách vzvědě,
tuto tobě já dívně povědě,
nemože do Čech posla jmieti,
až muši jednoho najieti.
Soběslav ve mši nemluvieše,
ani kterého poselstvie slyšieše.
Posel, chtě kněže brzo zbýti,
počě ve mši poselstvie kněz'u mluviti.
Kněz, sě na posla ochek, k bohu vzdeše,
Němec užasna sě zdeše.
Ciesař Čechóm otpověděti chtieše,

ale posla jmieti nemožieše.
Jeden udatný rytieř sě obra
a s tiem poselstvím sě do Čech ubra
řka: „Kto by co tú hrozú bonil?
Však sem často sám na desět honil.
Bude-li mi co chtieti učiniti,
a já sě budu s ním bíti.“
A když uzřě kněže posel,
sta užas sě jako osel.
Kněz ku poslu bliz postúpi,
z posla dušě strachy vystúpi.

1 *snide* zemřel – 2: Vladislav II. byl synem Vladislava I., ne Soběslava – 5 *nepokázal* neukázal – 6 *u přiezen* v přátelství, příbuzenství – 7 *ciesař Bedřich* Fridrich Barbarossa (1152-1190) – 8: korunovace Vladislava II. se konala 11. ledna 1158 – 10 *dráhu* zástup, množství – 13 *nepodobna* neuvěřitelná, nevhodná – 15 *býti dlužen věrú* býti povinen věrností – 17 *znamenachu* uviděli, zpozorovali – 22 *neroď jmieti* neměj – 23 *kmetie tiežú* stařešinové se táží; *snuzil* přinutil – 24 *súžil* zkrátil, poškodil – 26 *zbyli* zbavili se; týká se Soběslavova vítězství nad Lotharem u Chlumce r. 1126 – 27 *kakos ty směl žív* jak ses vůbec mohl odvážiti – 28 *beze vších dieky* bez souhlasu všech, proti vůli všech – 31 *řěčník* mluvčí 39 *nesleď* nesliď – 41 *po dobré* pro dobré, pro dobro – 48 *dadieše* dal – 53-54: dobrý rozmnožuje svůj národ, nevěrný o svůj národ nedbá – 57: tuláci se vyhýbali české zemi – 58 *stydiechu sě* ostýchali se, báli se – 59 *král* Vladislav – 60 *počakati* počkati – 63 *vzvědě* dověděl se – 66 *najieti* najmouti – 69 *zbýti* zbaviti se – 71 *ochek sě* obrátiv se s hněvivým posunkem; *vzdeše* vzdychl – 72 *zdeše* zdechl, zemřel – 73 *otpověděti* vypověděti boj – 75 *obra sě* odebral se, vydal se na cestu – 77: kdo by strašil (?) – 78: však jsem často jediný útočil proti desíti – 82 *sta užas sě* zůstal stát úžasem – 83 *bliz* blízko

(SOBĚSLAVOVY RADY SYNŮM)

Ciesař Soběslavovi vieru sľ'ubujě,
a jeho dietky česky otučuje.
Káza sě jima němečsky učiti
a domóv jich nerodi pustiti.
Když již málo česky umiešta,
po poslu to vzvěděšta,
že jich otec velmi nemóže.
Večšta: „Snad bez najú umřieti móže.“
I bez otpuščenie sě do Čech vrátista,
otcě nemocna zastúpista.
Otec jě sě jima mluviti
řka: „Chcu vy učiti.
Nemáť nikte nic věrnějšieho
než matku a otcě svého.

Protož věrně chcu vy učiti,
jímž móžete cti dojíti.
Zem'u váma ostavuju,
jazyk váš váma porúčeju,
abysta jej vždy plodila,
v zem'u Němcóv nepustila.
Když německý jazyk v Čechách vstane,
tehdy našeho rodu vše čest stane.
Neb zradie zem'u i kniežata,
pro ně bude naše koruna do Němec vzata.
Němciť sě najprvé krotie,
ale jakž sě rozplodie,
tehdy o svéj hospodě netbajú,
z své země pána sobě hledajú.
Bych mohl i po ptáčku vzvěděti,
že budeta k Němcóm držěti,
kázal bych vajú v kožený měch vložiti
a u měšě u Vltavě utopiti.
Neb bych snadnější vajú ožělel,
než bych svého jazyka hanby, i mrtev ležě, žělel."
I káza před sě zemanóm jíti
i jě sě k nim takto mluviti:
„Já vám děkuju z vašie viery,
neb ste ju ke mně jměli bez miery.
Prošu, túž jmějte k dětem mým,
ačť budú držěti k svým.
Nebudú-liť svých milovati,
neroďte o nich nice tbáti,
všie viery k nim prázdni buďte
a knězě sobě oráče ot pluha dobuďte.
Spieše oráč dobrým knězem bude,
než taký Němec věrně s Čechy zbude.

1 *vieru* věrnost – 3 *káza* přikázal; *jima* (duál) jim – 4 *nerodi* nechtěl – 5-6 *umiešta*... *vzvěděšta* (duál) uměli... zvěděli – 7 *velmi nemóže* je těžce nemocen – 8 *vecěsta* (duál) pravili; *bez najú* (duál) bez nás – 9 *bez otpuščenie* bez dovolení odejít, bez rozloučení; *vrátista sě* (duál) vrátili se – 10 *zastúpista* (duál) zastihli – 13 *nikte* nikdo – 16 *jímž* tomu, čím – 17 *váma* (duál) vám – 18 *porúčeju* svěřuji (v ochranu) – 19 *plodila* (duál) rozmnožovali, podporovali – 21 *vstane* vzmůže se – 22 *stane* zastaví se přestane – 26 *rozplodie sě* rozmohou se – 27: pak neberou ohled na svého hostitele (pána) – 29 *vzvěděti* dovědět se – 30 *budeta k Němcóm držěti* (duál) spolčíte se s Němci – 31 *vajú* (duál) vás – 32 *u měšě* v pytli – 37 *z vašie viery* za vaši věrnost – 40 *ačť* jestliže – 42: nedbejte nic o ně – 46 *zbude* obstojí

(O PŘEMYSLU OTAKARU II.)

Ot druhého Přěmysla, pátého krále českého

Toho léta král Václav snide,
po ňem Přěmysl jako krásný květ pojide.
Jako rózu prostřěd lúky postavi,
takež bóh českú zem'u Přěmyslem oslavi.
Krásné nravy ovšem jmieše,
životem hrdinským bieše.
V radě netřěba múdřějšieho,
nikdież knieżěte ščedřějšieho.
Uměl rozuměti každému stavu,
směję sě, každému pokloni hlavu.
Prvú vojnu na Prusy učini,
z pohan mnoho křesťanóv zčini.

(*Následuje líčení jeho bojů s Bavory a vložka o sektě naháčů prošlé Čechami.*)

Pak kněz jide na Bělu, na krále uherského,
na svého nepřietele dávného.
Když Čechy u Stožčě ležiechu,
hrabie z Crdika a Vejzové na jiezdě biechu.
Na ty Rakúsičě Plavci udeřichu,
a mnoho Rakúsóv zbichu.
Pak Čechy a Uhři proti sobě jidu,
o řěku Moravu sě snidu.
Uhři na tom miestě dva dni státi sl'úbichu,
a Čechy za sě ustúpichu.
Uhři své viery nesdržiechu
a té noci na Čechy udeřiti chtiechu.
A jakž brzo Moravu přěbřidu,
inhed na Čechy pojidu.
Kněz český na Uhry sě vráti,
jě sě s nimi bojovati.
Rózě najprvé Plavčě pobi,
Boreš uherského krále vozóv doby.
Když ty vozy domóv přiveze,
svatého Jana Křstitele mezi klénoty prst naleze.
Ktož by chtěl ten svatý prst viděti,
na Oseče mohl by jej ohlédati.
Tehdy kněz český ctně krále uherského pobi,
mnoho měst a hradóv doby.

Kněz Rakúsy po ženě jmieše,
ottud do moře vše země držieše.
Potom sě kněz koronova
a tiem svú čest všu osnova.

1 *Václav snide* zemřel (22. září 1253) – 2 *pojide* přišel, vzešel – 4 *takež* tak – 5 *nravy* mravy – 6: byl hrdinského života (instr. vlastnosti) – 8 *nikdież* nikde – 11: první Přemyslova výprava do Prus v zimě 1254-1255 – 12 *zčini* učinil – 13: Béla IV. (1235-1270) – 15 *Stožec* dějiště bitvy mezi Uhry a Rakušany 26. června 1260 – 16 *na jiezdě* na válečné výpravě – 17 *Rakúsicě* Rakušany; *Plavci* Polovci (bojovný kmen turkotatarský) – 20 *o řěku* s obou stran řeky; *sě snidu* srazili se v boji – 22 *za sě ustúpichu* ustoupili – 23 *viery nesdržiechu* nedodrželi slovo – 25 *přěbřidu* přebrodili – 29 *Róžě* pán z Rožmberka (Vok) – 30 *Boreš* z Riesenburka – 34 *ohlédati jej* podívati se na něj – 35 *ctně* se ctí – 40 *osnova* založil

O ČESKÝCH PÁNÓV ZLÝCH OBYČĚJÍCH

Pak sě češčí páni zlých obyčějóv přiječhu,
za kratochvíl v kostky jhrajiechu.
Toho sě sami naši páni přiječhu,
z ňehož dřéve lotróm za zlé jmiechu
řkúc: „To v jiných zemiech lotři činie
a velikým bláznovstvím sě vinie."
Obyčějě sě zlého přijímáchu
a dobrého nic netbáchu.
Chceš-li sě čstných obyčějóv ty přijieti,
hlédaj, móžeš-li v kteréj zemi uzřieti,
by cuzozemcě při sobě jměli
a v svú radu jej púščěli.
By vy sě téhož přijěli,
toho by úžitek i čest jměli.
Ale ot zlého nečstného obyčějě sě přijieti,
to jest, ztratě čstné jmě, zlé jmieti.
A pro zlý příklad na svój jazyk již nic netbajú
a za čest v kostky hrajú.
Tehdy sě jěchu bez popruhóv kláti
a panny jim za dary počěchu chrústóv sláti.
Jěchu sě cuzím paniem slúžiti,
toho bieše viece, ale mrzí mě mluviti.
Tak páni svú kratochvíl'u jmiechu
a menší zem'u hubiechu.
Neby, kto sě za právo postavě,
ni kto českú čest opravě.
Páni kostku, klánie plodiechu
a měščěné s hostmi o nich sě radiechu,

neb měšťěné nesmějiechu nikam vyněti,
proto jim nemohu déle hověti.
Pan Jindřich a pan Jan v Sedlcu biesta,
Rémunt a Hynek u Prazě svú kratochvíl jmiesta.
Ty pány Horníci s měšťany jednoho dne jěchu
a životy jim otjieti inhed chtěchu.
Toho někteří učiniti nedadiechu,
však jě tvrdě schovachu.
Již vidíte, ktož na vysokém stavu jmá výhledí,
a vždy kratochvíl jmajě, na radě nesedí,
ten má v svú rukú jistú škodu
i sobě i svému rodu.
Ta sě hanba šlechticóm nikdy nestávala
a ta příhoda jiným chlapóm vnadu dala.
By chtěli právě to rozuměti,
nedali by jim v Čechách té moci jmieti.
Neustavični jsú časové:
již dnes střiebro dávají, zajtra budú vrahové.
Chlap svú vol'ú tobě nic nedá,
pánkajě tobě, svého času hledá.
Moci-liť bude kdy s tě býti,
kážeť své i s lichvú zaplatiti.
Již vidíte, páni, dobré-li ste rady,
dávajúce Němcóm v zemi hrady.
By byli vás nejměli kde schovati,
nedrzli by byli na vy vstáti.
Přietelé těch pánóv dotad sě ručiechu,
až jě však i vypravichu.
Však za chlapie syny své dcery otdati musichu,
ale však jim potom jich děti vrátichu.
Neb dietky o rocě a málem staršéjšie biechu
a šlechetné dietky u Horníkóv zemřieti chtiechu.
A proto jě i vrátichu
a také, že přietelé za to mluvichu.

1 *přiječhu sě obyčějóv* osvojili si obyčeje – 4 *z řehož* z čehož – 6: a z velké pošetilosti jsou obviňováni – 7 *přijímáchu sě* chápali se – 10 *hlédaj* hleď, dívej se – 13 *by vy* kdybyste – 19: tehdy začali v turnajích zápasiti nepřivázáni – 20 *chrústóv* nějaké odměny (trety n. konfety); *sláti* posílati – 24 *menší* nižší, méně urození – 25-26: Nebylo nikoho, kdo by se postavil za právo, ani kdo by obnovil českou čest – 27 *kostku* hru v kostky; *plodiechu* pěstovali – 28 *s hostmi* s cizinci – 29 *nesmějiechu* neodvažovali se; *vyněti* vyjeti – 30 *hověti* trpěti – 31: Jindřich z Lipé, podkomoří a nejvyšší maršálek, a Jan z Vartmberka (ze Stráže), nejvyšší číšník, byli přepadeni 15. února 1309 kutnohorskými měšťany v klášteře v Sedlci – 32: téhož dne byli v Praze zajati Raimund z Lichtenburka a kanovník Hynek Žák z Dubé – 33 *Horníci*

Kutnohorští – 35 *nedadiechu* nedali – 36 *tvrdě schovachu* dali do tvrdého vězení – 37: kdo se na vše dívá svrchu, kdo všechno podceňuje – 39 *v svú rukú* ve svých rukou – 42 *chlapóm* neurozeným; *vnadu* vnadidlo, chuť – 43: kdyby byli správně chápali – 45 *neustavični* nestálí – 46 *již* ti, kteří; *vrahové* nepřátelé – 47 *svú voľú* ze své vůle, dobrovolně – 48 *pánkaje* říkaje pane, poklonkuje – 49 *s tě býti* na tebe stačiti – 50 *s lichvú* s úrokem – 54: nebyli by se osmělili proti vám povstati – 55 *ručiechu sě* dávali záruku – 56 *vypravichu* vysvobodili – 57 *chlapie* nešlechtické; *otdati* zasnoubiti – 60 *šlechetné* šlechtické; *zemřieti chtiechu* byly by zemřely

O VELIKÉJ POVODNI

Léta ot narozenie syna božieho
po tis'úcu po třech stech desátého
v rozličných krajích taká povodeň byla,
jakž mnoho vsí i l'udí zhubila.
V L'utomyšli v Heřmanicích tanec i s piščcem vzala.
A ta božie spústa den svatého Jakuba sě dála.
V druhý den v Kladščě podměstie vše potopila
a tu na dva tis'úcě l'uda ztopila.
Zvieřata pod Kladsko na kládí řevúce ploviechu,
domové cělí, a na nich l'udé sediechu.
To otec ot syna, mátě ote dceře,
syn ot otcě, dci ot mateře,
preč plovúce, žalostívě otpuščenie bráchu,
muž ot ženy, žena ot mužě, nebo svú smrt znamenáchu.
Již tonúce, však v náději druh k druhu sě zpoviedáchu
a přietelé, po nich hlediece, s pláčem vlasy s svých hlav dráchu.
Pak na dřieví kolébky s dětmi živými nalezáchu,
a domovité věci po dřieví sbieráchu.
Tiem přáslem voda mnoho vsí zkazila
a mnoho l'udí ztopila.

4 *jakž* že – 5 *tanec i s piščcem* tanečníky s pištcem, s hudebníkem – 7 *v Kladščě podměstie* předměstí Kladska – 9 *na kládí* na kladách – 11 *to* hle – 13 *otpuščenie bráchu* loučili se – 14 *znamenáchu* poznávali, uvědomovali si – 17 *na dřieví* na stromoví, na stromech – 18 *domovité* domácí – 19 *přáslem* pruhem, který byl postižen průtrží mračen

(ZÁVĚR KRONIKY)

Ot krále Jana nynějšieho šlechetného

Potom když Čechy uzřěchu,
že v Korutanském statka nejmiechu,
královnu Elžku za Jana ciesařovičě dachu,
a toho hrabí z Licmburka na královstvie pozvachu.
Pro Míšňany Korutanského vyhnachu,
a Jana z Licmburka králem českým korunovachu.

Toho, bože, rač dlúho uzdraviti
i rač jeho, tvorče, naučiti,
aby miloval zemany
a v svéj radě jměl české pány,
nebo s těmi móže čsti dojíti,
a bez nich nemóž země upokojiti.
Nebo jemu zemanóm uvěřiti,
nebo se cťú z země jíti.
Pánóm raz'u múdru býti,
kdež mohúc, zemi pokoj činiti.
Neb vám lépe jest zem'u samým pokojiti,
než vaši nepřietelé budú vás súditi,
dobrých junochóv v životech nehubte,
nebo vem jich v skóřě třeba bude, to vězte.
Raz'u vem, smysl svój při sobě jmějte,
hostí v zem'u nepúščějte.
Nechcete-li v tom múdři býti,
bude sěkyra na sě dlubny činiti.
Raz'u vem, přijde-li vem které volenie,
chovajte sě skrzě les na křivá drva chozenie.
Coť tiem mieňu, sám znamenaj:
vol z svého jazyka, cuzieho nechaj.
Pomni, čemuť L'ubušě jest učila,
jenž v svéj řěči nikdy nezkřivila.
Mnoho by bylo jiného mluviti,
ale v tom chcu dosti učiniti.
Ta kronika mluví ot narozenie Jezukrista, pána našeho,
do léta po tis'úci po třech stech po dvúdcátú až šestého.

2 *v Korutanském* v Jindřichu Korutanském; *statka nejmiechu* neměli opory – 3 *Elžku* Elišku; *za ciesařovicě* za císařova syna – 4 *z Licmburka* z Lucemburka – 5 *pro Míšňany* t. j. které si povolal Jindřich Korutanský na pomoc do Čech – 7 *uzdraviti* ve zdraví zachovati – 8 *tvorče* stvořiteli – 13: buď je mu třeba (musí) zemanům důvěřovati – 15 *raz'u* radím – 16 *pokoj činiti* mír udržovati – 17 *pokojiti* upokojovati, uklidňovati – 20 *vem* vám; *v skóřě* brzy – 21 *smysl* rozum – 22 *hostí* cizinců – 24 *dlubny* palice – 25 *volenie* volba – 26: varujte se choditi na (křivé) dříví přes les – 27 *mieňu* míním; *znamenaj* viz – 28 *z svého jazyka* ze svého národa – 30 *nezkřivila* nemluvila nepravdu – 34 datum v závěru 1326 je chybné m. 1314, jak mají jiné rukopisy

Poznámky ediční

Úplného kritického vydání Dalimilovy kroniky dosud není; vydání Josefa Jirečka v Pramenech dějin českých (FRB) III, 1882, třebaže uvádí dost různočtení, nevyhovuje. Nejnověji na základě rukopisu Lobkovického a s uvedením hlavních variant z ostatních rukopisů vydali kriticky Dalimilovu kroniku v Památkách (sv. 18) Bohuslav Havránek a Jiří Daňhelka (1957); tam i starší literatura; tíž vydavatelé připravují i úplné vydání kritické.

O významu díla nověji srov. J. Hrabák, O Dalimilově kronice, Nový život I, 1949, č. 8, str. 66-71.

Vydání našich ukázek se opírá o rkp Cambridžský–*C*, vydaný E. Mourkem (2. vyd. z r. 1910), a o ostatní rkpy a zlomky t. zv. první redakce (*V*–Vídeňský, *F*–Františkánský a zlomky: *S*–Strahovský, *Hr*–Hradecký, *Ol*–Olomoucký, *H*–Hanušův; *KK*-Klementinsko-Křižovnický); k druhé redakci a k jiným pramenům textu (*L*–Lobkovický rkp, *Cr*–Cerronský, *Fs*–Fürstenberský, *P*–Pelclův; *Z*-Zebererův; *Jš*–Ješínovo vydání z r. 1620) se přihlíží jen výjimečně. U poznámek ke každé ukázce je uvedeno, který rkp je vzat za základ. V poznámkách se uvádějí místa, kde se otištěné znění liší od rkpu vzatého za základ, a z ostatních, velmi četných různočtení jen ta, která mají význam pro otištěné čtení; pro ostatní varianty třeba odkázati do vydání v Památkách, a zejména do připravovaného velkého kritického vydání.

Při transkripci textu byla plně obnovena jotace a hláskový stav slov a jejich tvarů před přehláskou *u* v *i* a před diftongisací *o* v *uo*; oporou přitom jsou zlomky a rkp *C*. Ojediněle se objevující průvodní samohlásky při slabikotvorném *r* a *l* jsou pominuty (*sirdce* 6, 23 a pod.).

(Úvod)

Podle *C*, fol. 1a-3b.

2-3 *pořad podle V a ost.*] *přehozeny v C a (v jiném znění) Fs; viz o tom ve vydání v Památkách* – 15 že *V*] *vyn. v C* – 16 v to *V a větš.*] wtu *C* – 20 žeť *V a j.*] zed *C* – 25 *převzat z P, Fs a Cr (pod. Z a Jš)*] *vynech. v C, F, V, S (převzat pro dosažení sdruženého rýmu)* – 29 vlastiné (*rkp* wlaſtynne) *C*] wlaſtyny *V* – 36 ačť *V a j.*] acz gyu *C* – 37 sľúbila *V*] ſbludyla *C* – 47 radějí učiti *V a větš.*] vczyty radiegy vczyty *C* – 56 hlaholem *V a ost.*] hlaſem *C*

(Libušino proroctví)

Kap. 4, v. 1-32, podle *C*, fol. 8b-10a a podle *Hr*.

1 Tdy *Hr*] Gym *C*, Tehdy *V a větš.* – 5 to *Hr a ost.*] tu *C;* drbí *C*] chcze *Hr*, chtiel by *V*, muſy *F a ost.* – 6 užiti *Hr a j.*] toho uzyty *C a j.* – 9 obcu] obczy *C*, obczie *Fs*, obec *V a j.* – 10 dobude tebe všeliká sváda *V a větš.*] pohyne wſſelyka ſwada *C, pod. F* – 14 než drbíte] nez ſye drbyte *C*, Nez chczete *V a j.*, nez muſite *S a j.* – 21 cuzími *V a ost. pod.*] ſmutnymy czyzymy *C* – 23 přátely *V a větš.*] przyetely *C* – 25 Pojmeť k sobě *S a j.*] Poymyey ſobye *C*, Poymet ſobie *V* – 30 v své *C, Jš*] v sě *V a j. pod.*; cuzozemcu, česká hlavo *S a j.*] czeſka hlawo czyuzozemczy *C;* czyzozemczom czeſka hlavo *V* – 31-32 *převzaty z V, vynech. v C*

(O založení Prahy)

Kap. 7, v. 5-30; podle *C*, fol. 13b-14b.

2 právo *V*] prawo zemſke *C, S, F* – 8 z ňeho *C a ost.*] z pramene mého *V* – 12 vzendeta *V a ost.*] wendeta *C*, vzejdeta *L* – 13 Tě to *V a j.*] neto *C* – 18 tesař *V a ost.*] czyeſarz *C* – 19 vzděchu *C, F, L a j.*] wzdyeyte *V, S* – 20 veliká *C*] silná *V a ost.*

(Dívčí válka)

Kap. 8-15; podle *C*, fol. 14b-30b.

3 knieně *V, L, Z*] knyeznye *C*, kněžny *S, F;* válku *V a ost.*] boyg *C* (*ale* podobnú) – *za v. 5 vynechán v C jeden verš, který není doložen v nejstarších rukopisech (L*: i na to všěckny tiehniechu) – 6 takéž *V a ost.*] taktez *C* – 10 Děvín *V a ost.*] dyewy *C* – 11 knieňu vzěchu *V a j. pod.*] knyeznu gmyechu *C* – 12 *V*: Ta po všie zemi dievkám posla posly – 17 zapijúť *F a j.*] zapyet *C* – 45 v svéj *C*] a po všiej *Hr, V a j. pod.* – 47 kněžě *Hr, V*] knyezete *C, F*

48 ot otcóv sě brachu *Hr, V, F*] otczye obrachu *C* – 61 sedieci *C, F*] seděli *V a větš.* – 64 káza *Hr a ost.*] kazyu *C*

70 Když *Hr a ost.*] Adyz *C* – 92 jíti *Hr, V, S*] gyety *C* – 105 spolu chtiechu] ſpolu ſny chtyechu *C*, chtyechu *Ol, S, V* – 109 *V, S*: vás v světě šlechetnějšieho nenie, *j. pod* – 113 skrzě to *V a větš.*] ſkrzye wy to *C* – 124 tyž krev pí] tyſ krew py *C*, krew ze py *V*, krew y pij *F*, krewz y pij *S*, krew ſy py *Ol* – 132 chlapi *Ol, V*] chlapy brataty *C, F; S:* budú šlechetným pannám hlavu zbíjeti – 133 viec *Ol a j.*] wecz *C* – 134 *Ol:* Bí každá jako psa bratra a otcě svého – 140 *Ol:* A moci kdy ji budu mieti, *S:* A moci-li kdy budu sě s ní sníti – 156 knieně *V, Ol a j.*] knyezny *C a j.* – 159 ležieše *C a j.*] zbitých ležieše *V, S, Z* – 161 *V:* ijeden by byl z mužóv nezbyl, *Ol:* ijeden by z mužóv nesbyl – 162 nevrátil *V a větš.*] newraty *C*

176 s svú *V*] ſwu *C* – 178 dřěvem *C a j.*] dřěvený *V a j.* – 182 nejmiechu *V*] nemnyechu *C* – 188 také] taek *C;* jdieše *V a ost.*] dyeſſe *C* – 189 sobú *V*] ſebu *C a ost.* – 192-193 *V:* Tehdy mnoho mužóv na loži| nalézáchu, ani zbodeni noži – 194 mužie *V a ost.*] *vynech. v C*

201 na svój hrad *V a ost.*] na wyſſehrad *C* – 205 matka *C, F*] tetka *V a ost.* – 206 chtěl by *C*] chtyelli by *V a j.* – 209 chceš-li *V a j.*] chceſſ *C* – 216 Pak *V a ost.*] Tak *C* – 223 kněz *V a ost.*] knyezye *C*

235 bráti *C, F*] klásti *V a ost.* – 238 že kl'uditi jěde *F*] *vynech. v C*, že má kliditi *V* – 242 mezi sobú *podle v.* 189] mezy ſebu *C*, z sebe *V, S, F* – 244 a medu *V*] medu *C* – 248 vran *C, P*] vrána *S, F, V* (*s připsaným* -a), *Jš* – 260 sšěd *V*] ſyed *C* – 264 *převzat z V, vynech. v C a F* – 265 sě posadi *V*] poſady ſye *C* (*přehozeno pro rým*) – 275 k koňóm *F*] kuonō *C*, k mečóm *S, V, L* – 279 věci *C*] zlobě *F*, lsti *V*, radě *L*

283 Vlasta vládla *V a ost.*] wladla wlaſta *C* (*přehozeno pro rým*) – 287 to právo *C, F*] to za právo *V a j.* – 294 by *F*] *vynech. v C*, vy *V* – 299 z práva *C*] za právo *V a ost.* – 302 kterémuž *C*] kteréhož *V, S a větš.* – 305-306 vzpovědě ... zapovědě *V a ost.*] wzpowyedyela .... zapowyedyela *C*

313 jězd jěchu (*rkp:* gehu) sě činiti *V, pod. F*] gyew chtyel czynyty *C*

324 povědě *V a ost.*] odpowyedye *C* – 327 zdržaly *F*] drzyely *C*, ſdrzyely *V* (*převzato pro rým*) – 328 nevěry *V, F*] *vynech. v C* – 342 zbyly *C*] byly *V a ost.* – 346 *V, F:* a (*vynech. v F*) po boji psóm ji sniesti dachu, *ost. pod.* – 349 jdiechu *V*] dyechu *C* – 352 *převzat z V, vynech. v C, F* – 356 a z brány zle tščiechu hostě *podle V*] ... cztychu hoſtie *V*, a z bran zle ctiechu hosté *L*, do brány tiskniechu se hostie *F*, v branu ſye tyſknyechu huſtye *C* – 359-360 poznachu ... volachu *F a ost. pod.*] poznaly ... wolaly *C* – 360 na ně *V, F*] nyanye *C* – 366 přětínajúc jě *V, pod. F*] prycz gye *C*

(Bořivoj a Svatopluk)

Kap. 23 a 24; podle *C*, fol. 43a-47a.

Nadpis: křesťanského] krzyeſtanſkeho *C* – 5 přijěde *V a j. pod.*] *vynech. v C* – 7 seděti *V a j.*] ſyeſty *C, F* (*převzato pro rým*) – 9 že *V a j.*] czty *C* (*snad zkomoleno z* ez ty = ež ti) – 17 křsta *L*] krzyſta *C*, krſta *V* – 18 Metudějě *F*] mytudyegye *C*, mutudiegie *V* – 20 slovensky *V a ost.*] ſlowynſky *C*, Ruſky *Cr* – 21 Velehradě *C*] v welehradie *V a ost.* – 24 set *V a j.*] let *C* – 27 činieše *V a ost.*] czynyechu *C* – 28 stavieše *V a ost.*] ſtawyechu *C* – 32 na drážě *V a ost.*] na dworzye *C*

33 Tuto *V a ost.*] Puto *C* – 37 za sobú *V, F*] za ſebu *C* – 65 v okol *F, V a větš.*] w krayſu *C* – 86 nesmě k svým] neſmye k ſwym neſmye *C* – 87 jide *V a větš.*] gyede *C* – 89 mnišie *V*] mnyeſſye *C* (*pod prvním* -e- *tečka*) – 90 a tomu *V a větš.*] *vynech. v C;* Zabor *C a j.*] zobor *V a j.*

O sedlčie knieni Boženě

Kap. 41, v. 1-32; podle *H*; *C*, fol. 78b-79b.

Nadpis: Boženě] borzienhie *H*, Borzynye *C*, Bozenie *F*, bozyenye *V* (*ale H jinde* Božena [boziena]) – 8 za knieňu *H, pod. V*] za ženu *C, F* – 10 a 20 Božena *H*] borzena *C* – 11-12

počěchu jmieti |...račte slyšěti *H, V (shod. s jiným slovosledem)*] myegyechu|... nerady ſlyſſyechu *C* – 14 jmievajú *H a ost. pod.*] bývajú *C* – 16 chlapstvem *C a ost.*] *vynech. v H,* sprostenstvím *V* – 21 snieti *Fš*] ſniti *L, Fs;* ſmiethi *H,* ſmyety *C* – 22 německú *H a j. pod.*] Němkyňu *C, pod. F, Cr* – 24 méně *V, F*] mienhie *H* – 25 Němkyně ně- *F*] *v H zkaž.,* nyemkyny bude nye- *C, V* – 26 německy bude *C*] *v H zkaž.* – 27 jazyka rozdělenie *C a ost.*] *v H zkaž.* – 28 zkaženie *C a ost.*] zkazienh *H (nezřet.)* – 29 Páni, neviete *C a ost.*] *v H zkaž.* – 30 z malženstva *v H zkaž., ale čitelné* zamalz-] z manzelſtwa *C a ost.* – 32 před knieňú *V, F* (-ny)] *v H zkaž.,* před kněžem *C*

(O Vladislavovi a Soběslavovi)

Kap. 66, v. 9-42, kap. 67, v. 1-50; podle *V*, fol. 19b-20a; v *C* fol. 114b-117a text značně mezerovitý.

2 Vladislav *C a větš.*] wratyſlaw *V (stejně i dále v. 7 a 9)* – 25 smy *L, P*] my *V,* ſme *F a j.* – 29 s Němci přěbývati *C, F*] W nyemczych kralowaty *V,* s Němci kralovati *L a ost.* 39 nesleď *F a ost.*] neſledy *C;* nehled *V* – 45 voláchu *C a ost.*] wzwolachu *V* – 60 počakati *V a j. pod.*] poždati *C, F* – 64 tuto tobě *V*] toběť *F,* tuto vám *L* – 83 bliz *V a větš.*] lic *C*

(Soběslavovy rady synům)

Kap. 70, v. 5-50; podle *V*, fol. 20b; v *C* fol. 118a-119a vynech. v. 1-2, 13-32.

2 otučuje *Z*] otvcziegie *V,* otučige *L* – 18 váš váma *Jir*] was wem *F,* wama wagi *V* – 42 nice *C*] nytcze *V* – 44 ot pluha *F, C, L*] *vynech. ve V* – 46 zbude *C, L, Cr, P*] bude *V a j.*

(O Přemyslu Otakaru II.)

Kap. 89, v. 1-12, kap. 91, v. 1-28; podle *C*, fol. 146b-147a a 149b-150b mimo v. 23-26, které tu vynech.; ve *V* fol. 25a-25b.

8 *V:* z mladu nikdież kněžě ščedřějšieho – 15 u Stožče *C*] u ſtorſczie *V, pod. L,* v ſtozie *F* – 16 z Crdika] z czyrdyka *C,* z cirdeka *F, Z,* czyrdhila *V;* Vejzové] weyzowe *C, pod. F,* weyzowie *V* – 23-26 *podle V, vynech. v C* – 25 přěbřidu *P*] přěbřidechu *V,* přebředu *L* – 26 pojidu] pojidechu *V,* pojedu *L a větš.* – 32 prst *V a ost.*] *vynech. v C* – 33 Ktož *V a větš.*] kdyz *C, F* – 37-38 *podle V, vynech. v C*

O českých pánóv zlých obyčějích

Kap. 102; podle *V*, fol. 28a-28b; v *C* vynech.

3 a 4 *v rkpech přehozeny* – 9 čstných *V*] cizích *F a ost.* – 12 púšťěli] púštěli *F,* pustili *V (převzato pro rým)* – 15 sě přijieti *F*] ſie przigeli *V* – 27 kostku, klánie *V*] i klánie i kostky *F* – 34 otjieti *L, pod. F a ost.*] otgechu *V* – 43 to *V*] *vynech. ve F, L, Z* – 55 ručiechu *Fš*] muczichu *V a ost. pod.* – 62 mluvichu *F, L, Z*] mluviechu *V*

O velikéj povodni

Kap. 105; podle *V*, fol. 29a-29b; v *C* není.

3 povodeň *F a ost.*] woden *V* – 11 To *V*] tu *L a ost.* – 16 s pláčem *L*] placzem *V*

(Závěr kroniky)

Kap. 106; podle *V*, fol. 30b; v *C* není.

4, 6 z Licmburka *V*] z Lucemburka *F* – 16 zemi pokoj *V*] dobrý pokoj *F* – 19 nehubte *V*] nehubiece *F a ost.* – 20 to vězte *V*] viece *F a ost.* – 33 *F:* Tato kronika mluví od narozenie syna božieho, *pod. L, Z:* Tato kronika má rozpravenie od syna božieho porozenie – 34 *F:* po tisíci po třech stech po desieti a čtvrtého; *L:* léta po ticísi po třech stech po desieti čtvrtého; *Z:* léta po tisíci léta třistého a k tomu viece léta čtrnádctého

DUCHOVNÍ EPIKA

Na samém začátku 14. století nás překvapí skupina básnických legend složených vyspělým jazykem i obratnou veršovou technikou. Je zřejmé, že tu nejde o první pokusy básnické v českém jazyce, nýbrž že předcházela starší veršovaná epika, nám neznámá. Ani zmíněná skupina legend nás nedošla celá, ale je dochována jen ve zlomcích *legendy o apoštolích, o seslání Ducha svatého, o sv. Silvestru, o Panně Marii, o umučení Páně, o Pilátovi* a *o Jidášovi.*

Pro poměrně malý rozsah dochovaných zlomků nelze bezpečně rozhodnout, zda jde o skladby básníků dvou či jediného. Zachované zbytky spolu souvisí graficky, svým jednotným typem velmi propracovaného a důsledného pravopisu i přesnou reprodukcí původního díla (některé jsou zřejmě listy téhož kodexu). Skladby naše jsou si blízké i jazykem, a to jak znaky lokálními (prothetické *h* zejména ve spojce *hi*, průvodní samohláska v slabičném *r, l*, snad i *j'* místo *je, jest*), tak i znaky básnickými. Také slovník těchto skladeb je jednotný. Proto – nejde-li o básníka jednoho – můžeme mluvit o nejstarší epické básnické škole.

LEGENDA O APOŠTOLÍCH A O SESLÁNÍ DUCHA SVATÉHO

Dochované zbytky rozsáhlé legendy o apoštolích líčí život a smrt apoštolů Jana, Matěje, Marka, Filipa, Petra a obou Jakubů; celé je zachováno jen vyprávění o Matějovi, Markovi a Filipovi. Skladatel zřejmě postupoval podle nějakého latinského vyprávění, shodného s Legendou zlatou Jakuba de Voragine, která vznikla v Italii před rokem 1260. V jaké souvislosti je s tímto textem zlomek vyprávění o seslání Ducha svatého, není zcela jasné; snad je to počátek básně, jejímž vlastním thematem byly osudy apoštolů po Kristově nanebevstoupení.

Básník vypravuje prostě a stručně, v podstatě jen parafrázuje veršem prozaický text latinský, z něhož přejímá místy i básnické obrazy, přirovnání a příležitostně i latinské etymologie.

Ukázky přinášejí celý dochovaný text dvou zlomků, zlomku Šafaříkova a Durychova.

LEGENDA O APOŠTOLÍCH

(Svatý Jan)...
potom pak přišed do Ažie,
jat byl pěl'útým pohanem,
ciesařem Domiciánem.
Tet jho chtě mučiti, vsadi

v olej vrúcí v plnéj kádi.
Když osta bez všie bolesti,
bez (všie h)any jmu vylézti.
Ten byv žív devět let ke stu,
bohem daný život (zvěs)tu,
kdež jedné chvíle nóchabil
píšě, až jho bóh povábil,
řka: „Věz, ž' budeš vzat v neděl'u
v to bydlo, v ňemž sě neděl'u
ot tvé bratřie hi ot tebe,
chtě tě jmieti podlé sebe
v tej rozkoši oběcanéj,
tobě hi všěm sbožným danéj."
V tomž pak, uslyšav hlas boží,
na modlitvě sě položi,
k smrti hotov sa dospěle.
By den té svaté neděle,
když už s svými učenníky,
rozmluviv jich stav všeliký,
posledňú radú jě daře,
rozkáza podlé oltáře
svému rovu dól vytieti,
počem sám svatú mšu pěti.
Dokončav pak tu mšu ovšem,
všie své mluvy slově po všem,
kdyžto juže v ten dól sstúpi,
taká jho světlost ostúpi,
jakože při blsketu takém
nelzě by tam hnúti zrakem
po všem kostelu v Efežě,
takž mniece, by tu byl ležě.
Když pak ona světlost minu,
l'ud sě o jho rově svinu:
nali nenie co zahřésti,
kroměž v rově by nalézti
mannu na dně po všem rově,
jakžto koli kdyžto v nově
piesek z studně, kdyžto bývá,
že sě s vodú smiesiv vzplývá.

Matyáš, apoštol svatý,
losem Judy miesto vzatý,

Judy řku, jenž na svú škodu
zradil boha, svú hospodu.
Ten, jenž, když visal v osidle
přěveliké nevěry dle,
nemoha drobóv sdržěti,
musil sě v poly rozdřieti,
aby zlých úst čest v tom schoval,
jimiž byl boha čěloval,
by těch as tak nepoškvrnil.
Nebo byl hi to provinil,
by jho dušě nešla tady,
jadyž slovem zlé prorady
v cělováňú dal znamenie
hřiešnéj duši na ztracenie:
pro ňežto své droby prolil,
že v nichž své zradě povolil,
tej čúš zradě, južto skutil,
s anjely vešcken svět smútil,
protož při nich sě nesmiestil,
ale k nimžto sě přičěstil,
při těchž skončal jest v tom bydle,
kdežto zlí duchové bydlé.
V tohož miesto apoštola
Matyáš jest dosáhl stola,
na ňemž po velikém trudě
sěde l'udské viny súdě.
Ten Matyáš mnohé sdraviv,
mnohé l'udi hřiechóv zbaviv,
posadil jě v božiem lóně.
Bral sě pak do Macedonie,
kdež jmu pitie dáno bylo,
jímžto mnoho l'udí zbylo
napivše sě, svého zraku,
pro neštovičnú povlaku.
Tož jmu také dáno píti,
chtiece jho jím oslepiti.
Všakž je pil, netbajě o ňem,
hi dal opět všěm zrak oněm.
Potom tři dni jho hledavše,
tu, kdež při nich býval zavše,
nalézti jho nemohúce,
až pak sám dal sě jim v ruče.

Tuž inhed byl ot nich svázán
a v želář vsaditi kázán.
Tehdy ty, již naň nastáli,
tu, kdež před želářem stáli,
země, usta svá rozdřěvši,
pochytla jě, vše požřěvši.

Svatý Marek časa svého
trpěl mnoho protivného,
bydle u Penthanapoli.
Potom přišlo jmu tu k vóli,
ž' chtěl do Alexandřie jíti.
A když sě jmu tu da býti,
svú krv'ú mnoho dúš pokúpi,
že sebravše sě biskupi
toho l'útého pohanstva,
minuvše moc svého panstva,
vláčili jeho po městu,
všady krv'ú kropiece cěstu,
an obáč, co jmu toho dle,
dal dušu bohu sě modle.
Potom pak, chtěvše jho sžéci,
mohli věkem preč utéci
pro strach veliké hřímoty,
pro búřu hrozné blýskoty,
jież sě byli tako lekli,
jakž každý, jamž mohl, utekli;
tuž jho pohřebli křestěné.
Potom paky Benátčěné
tělo jeho ottad vzemše
a s velikú čst'ú přijemše,
do Benátek je přěnesli.
Pro ňež sú viece prohlesli
jeho kostela drahotú
a najviece svatost pro tu,
jież sě jim mnoho dostává,
že ktož z nich na moři plavá,
ač jest kde v kterém nečasu,
vzdada prosbu svého hlasu,
v kterějž koli práci bude,
té jeho pomocú zbude.

Svatý Filip šestého dne
přěd svú smrťú chvíle hodné,
sezvav sbor žákovstva svého,
což bylo z biskupstva jeho,
v Jerapolim toho města,
řekl: „Dietcě, to jest řěč zvěstá,
ž' mne bóh ješče jest poščiedil
šest dní, bych váš stav zpořiedil.
Protož prošu, by v tom stáli,
v ňemž byšte sě bohu vzdali.
Jázť sě ot vás k ňemu blížu."
Řek to, by rozpat na křížu
v toho jmeni, o ňemž kázal
hi proňž svój život posázal.

Svatý Petr po mnozě skutciech
hi po nejednakých smutciech,
v nichžto vždy byl uplakajě,
na tu chvíl'u vzpomínajě,
v niejžto sě byl otřekl boha,
sotně sobú vlásti moha
mdlobú hi postem velikým
hi svým nábožstvem všelikým,
ježto jměl božie dle lásky,
jakž po jeho lícu vrásky
plakáním byly tak svadly
hi tak suchotú opadly,
jakož po všem jeho lícu
hi plakáním hi pak tščicú
byla vše plet jeho zprahla.

(Po mezeře patrně jednoho listu, t. j. 156 veršů, pokračuje jiný dochovaný list v legendě sv. Petra a líčí bezbožné činy císaře Nerona; z tohoto druhého listu, popsaného rovněž ve dvou sloupcích, zbyla jen horní polovina.)

nenie věrných srdec žiezni:
pro ňež mi nelzě utéci,
hi mušu, ač nerad, řéci
o toho ciesařě zlobě,
jemuž nesteklo po kobě;
neb což v světě l'úté zvěři,
tej sě ta zlob nepřimieří,
už jest on jměl, ž' nel'utoval,

chtě vzvěděti, kak sě vzchoval,
když ležal mateři v břušě;
až jako řéci neslušie,
že ju kázal rozřězati,
a chtě na to sám hlédati
na to zápovědné lože,
o ňemž až řéci nemóže,
když kto vezme nesmysl taký,
jenžto ani mezi ptáky,
ani je při hlúpém zvěřu
bývá, ač sám sobě věřu ...

(*Lékaři tomu zabrání, protože není dovoleno, aby syn dal zabít matku, Nero tedy projeví jiné přání*)

vece: „Ale tdy chcu tomu,
by nepraviece nikomu,
tak, ač chcte, by živi byli,
by mi lékarstva dobyli,
jímž bych mohl dietě jmieti;
neb chcu vždy tu strast vzvěděti,
južto má jest máti jměla
na porodě, když mě jměla,
hi chcu projíti tú cěstú.
Na to, což jězdě po městu,
slyšal sem ženu plačúce,
dietětem usilujúce;
tohož sě nikakž nezbav'u,
bych nevzvěděl, to vem prav'u:
které žena jmá úsilé
při nepokoju té chvíle."
Lékaři dosti mluvivše
proti tomu, všakž nezbyvše
musichu jmu nápoj dáti ...

(*V něm mu dali spolknout žábu; způsobili, že v něm rostla. Nero se pokládal za těhotného; měl bolesti a žádal proto, aby lékaři uspíšili porod.*)

V tom miestě oni lékaři,
tu žábu, jakž v sě byl vchvátil,
dachu jmu, by ju vyvrátil.
Inhedž onu žábu vzdulú,
až zlo řéci, zle oplulú,

vida, velmi sě užěse,
řka tak: „Mój mi zlý nečěse!
Tolik sem byl l'udem hrozen
tdy, kdyžto jsem byl porozen?“
Tehdy mistři sě sezřěvše,
dachu jmu řěč, jakž uměvše,
řkúc: „Rušils tiem jeho krásu,
ž' si nedoždal svého času.“
V tomž hi v jiném blúdiv slepě
zlý král, káza dietě v sklepě
lékařóm tajně zazdiece
čstně chovati a krmiece.
Co řku pak o jinéj zlobě:
mužě za ženu vzem sobě ...

(Není jasné, zda skladatel vyprávěl dále o požáru Říma a jakou smrt pro Nerona volil; Římané pak nalezli také ukrytou žábu.)

nedavše jí jinak stéci,
kázachu hi s ním užéci;
pro ňež to miesto z Latrana
slóve hi dnes: Latens rana,
hi slóve túže příčinú
„tajná žába“ po latinu,
také že hi mistr Seneka
vykládá sě „sám sě sěka“.

Věčší svatý Jakub slóve
činem trojie čsti hotové,
už jemu písmo vydává;
podlé těchto tří čstí práva,
jímž z jiných jest věcí mnohem:
prvé, ž' dřéve pozván bohem
mezi všěmi učenníky,
pro ňežto slóve Veliký;
druhé, ž' mu bóh byl domovit,
hi byl tiem vždy viece movit,
že jho vždy s sobú pozýval...

1 *Ažie* dvouslab. (ie: dlouhé ě) – 4 *tet jho* ten ho – 8 *devět let ke stu* sto devět let (v Leg. aurea: nonaginta octo ‚98‘) – 9 *zvěstu* zvěstovateli – 10: v němž (životě) žádnou chvíli nepřestal (neochabl) psáti – 11 *povábil* zavolal k sobě – 13 *neděl'u sě* neodděluji se – 14 (a j.) *hi* i (zde: ani) – 16 *oběcaný* slibovaný – 20 *hotov sa dospěle* připraven jsa úplně –

23: promluviv o jejich záležitostech – 26 *rovu dól* jámu pro hrob – 27 *počem* počav – 29 *slově po všem* po všech slovech – 32 *při blsketu* při září – 37: lid se okolo jeho hrobu shrnul – 38: ale není co pohřbíti (zahrabati) – 39 *kroměž* jenom – 43 *vzplývá* vyplouvá

44-54: Skutk. 1,15-26 – 45 *Judy miesto* místo Judy – 46 *řku* totiž – 47 *svú hospodu* svého pána – 48 *v osidle* ve smyčce, oprátce – 49 *nevěry dle* pro nevěru – 50 *drobóv* vnitřností – 51 *v poly rozdřieti* v půlky roztrhnouti – 52 *schoval* zachoval – 54 *as* aspoň – 57 *jadyž* kudy – 61 *v nichž* v nich – 62 *čúš* totiž; *skutil* vykonal, provedl (srov. *skutek*) – 64: proto u nich (andělů) se neumístil – 65 *přičěstil sě* připojil se – 69 *stola* stolce – 72 *sdraviv* uzdraviv – 75 *do Macedonie* (*-nie* čti jednoslab.) – 76 *pitie* nápoj – 77 *zbylo* pozbylo – 79 *povlaka* povlečení, zákal – 83 *vším oněm* t. j. těm, kteří byli oslepeni oním nápojem (podle Leg. aurea) – 85 *zavše* vždy – 90 *naň nastáli* k němu přistoupili (nepřátelsky) – 92 *rozdřěvši* rozevřevši

96 *u Penthanapoli* patrně Pentapolis „pětiměstí", v starověku různé seskupení pěti měst; zde buď jde o Pětiměstí v Palestině při Jordánu (Sodoma, Gomorra, Adam, Zehorin a Zoa) anebo Pětiměstí v Kyréně na sev. pobřeží africkém; protože dál je uvedena Alexandrie, zmínka se spíš vztahuje ke Kyréně – 100 *pokúpi* vykoupil – 101 *biskupi* kněží (pohanští) – 103 *minuvše* překročivše – 106: ale on přece nehledě na to – 109 *věkem* sotva – 113 *jakž, jamž* takže, kam – 114 *pohřebli* pohřbili – 115 *paky* však – 116-117 *vzemše, přijemše* vzavše, přijavše – 119 *prohlesli* proslavili se – 120: týká se známého kostela v Benátkách – 121 *svatost* svatost (projevovaná zázraky) – 126 *v práci* v nesnázi – 127 *zbude* pozbude

129 *hodné* vhodné – 130 *žákovstvo* kněžstvo – 132 *v Jerapolim* 4. pád latinský k *Jeropolis* ‚Svaté město' – 133 *dietče* dítky (pl. k *dietce*); *zvěstá* slavná, známá – 134 *poščiedil* propůjčil – 135 *váš stav zpořiedil* vaše záležitosti spořádal – 141 *posázal* položil (zpokládal)

147 *sotně* sotva – 149 *nábožstvo* nábožnost, zbožnost – 155 *tščicú* postem

161: jemuž se nevedlo zdárně (podle přání) – 163: ani té (divoké zvěři) se ta zloba nevyrovná – 170 *zápovědné* zakázané

176 *tdy* tedy – 187 *dietětem usilujúce* pracující k dítěti – 189 *vem* vám – 190 *úsilé* námaha – 193 *nezbyvše* nezbavivše se ho

199 *oplulú* oteklou (humoribus infectam?) – 200 *uděse sě* ulekl se – 201 *zlý nečěse* zlý nečase, zlý čase, zlá příhodo – 204 *sezřěvše sě* pohlédnuvše na sebe – 207 *si nedoždal* nedočkal jsi

214 *stéci* utéci (?) – 215 *užéci* upáliti – 216 *Latran* název paláce v Římě – 218 *túže přičinú* z téhož důvodu

223 *činem trojie čsti hotové* pro trojí připravenou poctu – 226 *věcí* větší (jmenný tvar) – 230 *domovit* příbuzný – 231 *viece movit* cennější, přednější

SESLÁNÍ DUCHA SVATÉHO

(Zlomek začíná zázrakem, vzniklým po seslání sv. Ducha na apoštoly, kteří začali mluvit všemi jazyky; lid se tomu diví:)

neslýchanú tú odivú,
řkúce: „To j' podobno k divu,
že tito, z Galilé jsúce,
cuzích krajóv nevědúce
všěch jazykóv řěči jmajú
a nás však obáč neznajú,
otňadž smy sě porodili.

Všelikýž sú tu nebyli,
kdež nás kto kde domem sedí:
my Partové, tito Médi
a tito jsú z Élamícka
a si z Mežopotamicka;
oni sú Kapadočěné
a si pak sú Ažiené;
ti z Ejipta, oni z Fryjie,
tito sú pak z Pamfylijie;
sise z Libské země vzpály,
ti znajú mořských měst skály.
Z Cyrenejska sú pak mnozí
a tito z Říma příchozí;
si z Arabie, oni z Kréty:
neznavše sě všěmi lety
ani jich dřéve vídavše,
všakž sú všěch zém řěči znavše.
Slýchal-li jest to kto živý
neb ta slova neb ty divy,
jěž tito činie ve mnozě,
mluviece k nám o svém bozě?“

V tej mluvě svatý Petr vstana,
jakž jmu čest popovstvie dána,
po l'udech málo popatřě;
„Slyšte“, vece, „všicci bratřie,
kak ny jest bóh v to ustavil,
by nás každý pravdu pravil
tak, jakž bez všeho obludu
jest nám to svědčiti l'udu,
že j' na to bohem ustaven,
aby jím svět byl usdraven;
hi řku to bez řěči křivé,
že on hi mrtvé hi živé
bude hi napokon súdě,
jakž svědčie, již v tom neblúdie,
proroci svědečstvem jistým,
že, ktož koli srdcem čistým
věrně bude k ňemu mieně,
ten vezme hřiechóv sproščenie.“
Inhedž na všě, již tu stáchu
a slov jeho poslúcháchu,

dar svatého ducha spade
hi vších jich mysl obpopade
tak, jakž sě včěchu diviti,
co by to jim chtělo býti,
že jsú ti, již nóbřěžáni,
svatým duchem darováni,
a ti sú také nemalú
pověděli božú chválu.
Tehdy opět v tej pomluvě
vsta znova svatý Petr mluvě,
řka: „Bratřie, co v tom meškámy?
Čili snad vody nejmámy,
by tito svatý křest vzěli,
když sú svatý duch přijěli?"
Inhedž v Jesukrista jmeni
byli sú všěci pokrščeni.

Za tiem pak viec den ote dne,
všedše vlasti do nejedné,
každý svatý křest by množě
světu mluvě slovo božie,
druh na družní stav sě tiežě;
když biechu v miestě tudieže,
často bývajúce spolu,
pyta rád druh družňú vól'u.
Tu několik let přěbyvše
a nejednú spolu byvše,
druh družnie vzem otpuščenie,
jide na svět rozpuščeně,
takož snažně hi hotově
byl jest dušě bohu lově.

Hi jest při těch sloviech také
dary božie nejednaké,
ač na krátcě, pověděti,
by númělý mohl vzvěděti,
co v tom skutcě znamená sě,
že svatý duch při svém časě
rozlíčně sě pokazoval,
kdež koho kak navščěvoval,
čúš kako v rozličnéj tváři;
komu kde přišli jho daři,

hi kak sě rozlíčně zěvil,
kak hi koho kde navščievil.
Najprvé na božiem krščení,
potom v holubiem vidění,
jakž die Lukáš, sšed naň jěsně,
duch vňuž holub stál tělesně.
Druhé obák v tvář jinače
viděn vňuž v světlém oblače,
když vzal své tváři proměnu
dřéve nikdy neviděnú;
nali již ho učenníci
viděvše v tak světlém líci
poznali sú hi věděli,
že sě s člowěčstvem nedělí...

1 *odivú* podívanou, zázrakem – 2 *to j'* to je – 6 *obáč* přece – 7: odkud pocházíme – 8 *všelikyž* na různých místech – 10 *Partové* národ íránského původu – 11 *Élamícko* v Arabii (Elamitae u Plinia) – 12 (14, 21) *si* tito – 14 *Ažiené* (čtyřslab.) Asiati – 15 *Fryjie* Frygie, maloasijské území u Egejského moře – 17 *sise* tito; *z Libské země vzpály* ze žhavé země libyjské – 19 *Cyrenejsko* severoafrické území – 21 *z Arabie* tříslab. – 22 *všěmi lety* po všechna léta – 24 *zém* zemí (gen. pl.)

33 *ny* nás – 34 *nás každý* každý z nás – 35 *bez obludu* bez klamu – 37 podmětem nevysloveným Kristus – 41 *napokon* nakonec – 45: věrně bude s ním smýšleti – 46 *sproščenie* odpuštění – 50 *obpopade* obklopil, prostoupil – 51 *včěchu* počali – 53 *nóbřězáni* neobřezáni – 57 *v tej pomluvě* při té promluvě, řeči

67 *by množě* rozmnožoval – 69: druh na záležitosti (situaci) druha se táže – 70 *tudieže* na témž místě – 72: ptal se rád druh na vůli svého druha – 75: druh s druhem se rozloučiv – 76 *rozpuščeně* rozptýleně

82 *númělý* nevědomý, neznalý – 87: totiž jak v rozličné podobě – 89 *zěvil* zjevil – 92 *v holubiem vidění* v podobě holuba – 93 *jěsně* jasně – 94 (96) *vňuž* jako – 95 *obák* pak, však; *jinače* jinak – 99 *nali* hle, ale

LEGENDA O PANNĚ MARII

Ze skladby je zachována jen část vyprávějící o životě Mariiných rodičů podle apokryfního evangelia Pseudomatoušova; s touž látkou se shledáváme později v české literatuře ve veršované skladbě o dětství Ježíšově a v prozaickém Passionále. Líčení je v legendě o Panně Marii podrobnější než v legendě apoštolské, nepostrádá lyrického prvku a opravdu básnicky účinně vystihuje smutek sv. Anny. Význačné místo má přímá řeč.

(Zlomek z úvodní části o rodičích P. Marie, Joachymovi a sv. Anně. – V něm události líčené ve v. 8-21 mají předcházeti před zármutkem Joachyma, v. 1n, i Anny, v. 22n, z bezdětnosti.)

Sám v sobě svój smutek tlačě,
inhedž nice nepohýřě,
pojma s sobú své pastýřě

člověk zamútiv životem,
hna sě preč v púšču s svým skotem,
tam, kdež ho měsiecóv pěti
nikte nemohl byl vzvěděti.
Tu jsa, jímž smutnějie chodil,
tiem bóh skot jho viece plodil,
jakž ni jeden z toho krajě
byl, tak mnoho skota jmajě.
Takž tu vše své dobré děnie,
mlád sa, činil, k bohu mieně,
v junošstvě bydle z dětinu.
A když dvadcieti let minu,
pojal sobě ženě hpannu,
všie čsti dievku, jménem Annu,
jěž bě dci Ižakarova,
rodu krále Davidova.
S tú jsa tak, kterús náhodú
dvadcieti let nejmě plodu.
Protož Anna smutna jsúci,
byla k bohu žalujúci
hi mluvila řkúci: „Bože,
vědě, ž' tvá moc všecko móže!
Proč sem jáz hi mój muž hyna,
ž' nám nedáš dcerky ni syna?
Ješčež mi sě viece měte,
ž' neviz'u mého družěte,
jímž sě l'udské řěči styz'u,
že pět měsiec ho neviz'u.
Bych as mrtva jho viděla,
péču bych o duši jměla,
ač bych mohla kterým skutkem."

Tú řěčú hi tiem zámutkem
šedši do své ščěpovnicě
ha plačúci pade nicě,
k bohu vzdyšúci s pokorú.
Mezi tiem vezřieci vzhóru,
uzřě v hrušcě hniezdo vrabie,
a hájcě jho sedí, vábě
vrabata, ana křičiece
vzdvíhajú sě, z hniezda chtiece.
Takož náhle to uzřieci,

vzedše plaččívě mluvieci,
řkúci: „Mocný hospodine,
jehož vól'u nic nemine
a jenž vščcky smutky cělíš,
hi, jakž chtě, dary své dělíš,
dávajě bravóm hi skotu
plemenité vóle lhotu
podlé vščch stvoření stava,
v ňemž sě každá tvář vyznává,
již země neb moře plodí,
cožli kde v povětřie vzchodí,
anebo kde v skalných brziech
neb kde u propastných tvrziech
bydlí ot všeliké sběři,
jakž u ptačstvě tako v zvěři,
chráně vše, což jest, ot hlada,
v ňemž si nezlišil hi hada,
že hi ten sě tdy raduje,
když sě plodem sbožen čuje.
Pro ňež tobě jedinému
děkujú vždy, tvorcu svému,
že dáváš komuž co ráčě,
svú vol'ú, nic neopáčě.
Hi jakžs chtěl, takžs vše obřiedil,
jediné mnes v to nedědil,
bych byla vňuž jiné tváři,
jěž tvá milost ščedřě daří,
hi sú plodem, jakž chceš, mocny
a sobě sbožně pomocny.
A všakž vieš to, silný bože,
což sem kdy myslila, tože
vieš, ž' sem sě jinam netščala,
kromě což bych plodu vzala,
vždy mi bylo na útrobě."

2 *inhedž* hned; *nice nepohýřě* nic nezanedbav, v ničem nepobloudiv – 4 *zamútiv životem* rozmrzev se, roztrpčiv se nad životem – 7 *nikte* nikdo – 8-9 *jímž... tiem* čím... tím – 9 *jho* jeho – 12 *děnie* konání – 13 *k bohu mieně* jsa myslí s Bohem – 14: v panictví žije od dětství – 16 *hpannu* pannu – 18 *dci* dcera – 21 *nejmě* neměl – 25 *vědě* vím – 26: proč já i můj muž hyneme (trpíme) – 28 *mi sě měte* mate mne, tísní mne – 29 *družěte* milého druha (expr. zdrob.) – 30: čímž (pročež) se stydím lidské řeči – 32 *as* aspoň – 34 *ač* jestliže

35 *zámutkem* zármutkem – 36 *ščěpovnicě* štěpnice, sad ovocný – 37 *nicě* tváří k zemi – 39 *vezřieci* pohleděvši – 40 *vrabie* vrabčí – 41 *hájcě* ochránce – 45 *vzedše* vzdychla – 51: volnost (*lhotu*), aby se plemenili podle vůle – 52 *podlé stava* podle stavu, povahy – 56 *v br-*

ziech v doupatech – 57 *u propastných tvrziech* v hlubokých skrýších – 58 *sběř* sebranka, čeládka – 61 *v ňemž si nezlišil* čehož jsi nezbavil – 62 *tdy* tehdy – 63: když se cítí plodem bohatý, obtížený – 67 *neopáčě* nevytýkaje – 68 *obřiedil* zařídil – 69 *nedědil* neučinil účastnicí – 70 *vňuž jiné tváři* jako jiní tvorové – 72 *mocny* silny, mající hojnost něčeho – 73 *sbožně pomocny* plně, bohatě pomáhající – 76: víš, že jsem po jiném nedychtila – 78 *bylo na útrobě* bylo na mysli, na srdci

PILÁT A JIDÁŠ

Ze zachovaných zlomků není patrno, zda to byly skladby téhož básníka, který složil i legendy předchozí. Jejich autor má samostatnější postoj k látce než autor legendy apoštolské, což se projevuje zejména v častých poznámkách, jimiž je vypravování doprovázeno a v nichž se upozorňuje na analogie v událostech současných, apostrofuje se hrdina a podobně. Vypravování je také mnohem živější a názornější, významné nebo zajímavé episody jsou vypracovány podrobněji a se zřejmou osobní zálibou, patrnou na př. z popisu lovu ve skladbě o Pilátovi. Podle narážky na vymření rodu přemyslovského zavražděním krále Václava III. (r. 1306) jako na událost soudobou lze bezpečně datovat Jidáše, a tím přibližně i ostatní legendy tvořící nejstarší epickou školu.

PILÁT

(*Zachován je jen začátek, vypravování o narození Pilátově.*)

O tom času velmi trudném,
točúšto o tom dni súdném,
z ňehož pójdú rozděleně
si hi oni vňuž po pleně:
sbožní v bydlo věčně stvúcie,
hřiešní u peklo horúcie.

Zdávna sě jest k tomu bralo,
jakž sě jest obáč hi stalo.
Mohuč jedno město slóve,
kdež potok hi řěka plóve
meny dosti slovútnými
tam mezi městy jinými,
z ňúž město jmene dobylo,
jehož hi dnes jest nezbylo
menovánie slovem jejú:
Mohan, slyšu, řěčě dějú,
jěž vodú teče hlubokú;
Čiha pak dějú potoku,
jenž pod městem sě s ňú stieče,
s mlynných jězóv velmi jěčě.

Tú řěkú hi tiem potokem
stalo sě před mnohým rokem,
že sě vzývá Mohuč město,
jakž jest juže všady zvěsto.
Hi byl jeden král tu kdasi,
slovútný muž po své časy ...

(*Chybí několik veršů, ale dějová souvislost není porušena, jen není uveden jménem král Atus.*)

A ten král, jakžto jenž movit,
zamysli chtě jěti lovit;
a již vše přihotováno,
což k tomu potřěbováno
na čest po královském právu,
všeliké potřěby, stravu.
By na lov v hojnéj čsti jěno,
kdež mnoho zvěřě věděno;
podál v královská loviščě
jěde každý, zvlasti jíščě
v lesiech lovečským rozdielem:
on s ohaři, a sen s střielem,
on objězdem, sen v zásady
po dúbravách sde i honady,
kdež kto kak chtěl, vól'u majě
v zásadách hustého háje;
jakož jedno sami chtěli,
tak v loviščích vól'u jměli.
Hi jest to tak z obyčějě,
jakž sě snad hi ješče děje,
když sě komu lov pochyčí
a čas sě k tomu požičí:
dotad lovec rád sě trudí,
až jho sotně noc zapudí.
Tak sě sta královi tomu,
lově zapomně hi domu.
Hi mohlo to býti v řúju ...

(*Chybí několik veršů, asi tohoto obsahu: zdrželi se na lovu dlouho do noci a uchýlili se ke známému, kde byli pohoštěni hojně vínem.*)

ot tak přěmnožené jiezdy.
Král jěda vezřě na hvězdy,
kakž byl v tom člověk rozumný

a v budúcích věcech umný,
ottad mnohé časy věda.
Hi vzmluvi k svým l'udem jěda
a řka: „Kak by mi pomohlo,
by mi sě to státi mohlo,
což viz'u, z mého pohodlé
bych byl mé králové podlé;
to jistě viz'u hi vědě,
že bych dobyl toho ščědie,
za ňehož, ktož budú živi,
uzřie v světě hrozné divy,
takže všecka šírost zempná
bude po všem světu tempna,
chtieci sě vydřieti z kořen;
ten div bude pod ním stvořen.
A stane sě diva viece
ot sluncě hi ot měsiecě,
že sě tak otmíta ovšem,
jakž bude tma světu po všem;
a ty, jěž přětvrdě stály,
střasú sě hory hi skály."
Lovci tu řěč uslyšěvše
i tak hroznú věc vzvěděvše ...

(*Chybí několik veršů tohoto obsahu: radili mu, aby – když královna je daleko – obcoval s krásnou dívkou, jménem Pila.*)

a s ním každé stravy dosti;
jěd hi piv tu do sytosti.
A již dievku viděv sl'úbil,
jakžto by již dávno tu byl.
Světská moci, co neskutíš,
k čemu srdcě nepřinutíš,
že na ňežto budeš mieně,
o to sě si brzo stieně.
Uzřěv dievku král, šel spáti;
což chtěl, musi sě to státi,
jakžto jemužto moc dána.
By dievka králem poznána,
což k tomu, mlču o jiném,
jedno to, že počě synem.
Zatiem devět měsiec minu,
obyklú žena hodinú

porodi to klaté dietě,
proslulé již na všem světě.
Tehdy král jakž tu řěč vzvědě
ot posla, jenž jmu pověděl,
by jmu v srdcu radost velé.
A posel z toho veselé
mezi tiem juže potázal,
kak by jemu vzdieti kázal.
„Dobré", vece, „jmě jmu složu;
jakž sě stalo po jho sbožú,
mateři jho dějú Pila ..."

(*otci Atus, a proto synovi Pilatus.*)

2 *točúšto* totiž – 4 *si hi oni* tito i oni; *vňuž po pleně* jako v zajetí
8 *obáč* přece – 13 *z ňúž* (duál) z nichž – 14 *nezbylo* nepozbylo – 15 *slovem jejú* podle jejich názvů – 16: Mohan, slýchám, řece říkají – 24 *zvěsto* známo – 25 *kdasi* kdysi – 26 *po své časy* za své doby
27 *jakžto jenž movit* jako pán oprávněný (k lovu) – 28 *zamysli* pojal úmysl – 33 *by jěno* jelo se – 36 *zvlasti jiščě* zvlášť hledaje (k *jiskati*) – 37 *lovečským rozdielem* podle loveckého rozdělení, loveckým způsobem – 38 *on... sen* onen... tento (jeden... druhý); *střiel* střela, šíp – 39 *objězd* projíždění, objížďka; *v zásady* v zálohy, léčky – 40 *honady* onde – 47-48: když se někomu zachce lovu a čas to dovolí – 49 *trudí sě* namáhá se – 50 *sotně* sotva – 53 *v říju* v říji (v čase říjení)
54 *přěmnožený* přílišný – 62 *z mého pohodlé* ve svém pohodlí – 63: kdybych spal se svou královnou – 65 *bych dobyl* získal bych; *šťědie* dítě (děti) – 68 *zempná* zemská – 69 *tempna* temna – 70 *vydřieti sě* vytrhnouti se – 74 *sě otmíta* (duál) se zatemní; *ovšem* zcela, úplně – 81 *jěd hi piv* jídel i nápojů – 82 *sľúbil* oblíbil si – 84 *neskutíš* neprovedeš – 86-87: že na co pomyslíš, o to se hned snažíš – 93 *počě synem* počala syna – 100 *velé* veliká – 103 *vzdieti* nazvati – 105 *po jho sbožú* k jeho zdaru – 106 *dějú* říkají

JIDÁŠ

(*Chybějící počátek příběhu o Jidášovi doplňujeme zde z pozdějšího prozaického svodu legend českého Passionálu z polovice 14. století; v něm je česky zpracována latinská Legenda zlatá Jakuba de Voragine.*)

Píše sě v jedněch starých knihách, jež byl jeden člověk v Jeruzalémě, jemužto jmě bylo Ruben a jeho ženě bylo jmě Ciborea. Když jedné noci spolu ležiece spasta, jměla sen Ciborea přěvelmi hrozný, jehožto sě velmi užasši, ze sna sě vztrhši, počě vzdýchati, ten sen svému muži praviti a řkúc: „Zdáše mi sě ve sně, bych syna urodila velmi nepokojného a zlostného, jenž byl příčina zahlazenie všeho našeho lidu i našeho pranároda." K niejžto muž jejie Ruben vece: „Nestatečnú řěč, ježto neslušie rozprávěti, mluvíš." K ňemužto ona vece: „Věz to, hospodáři, jest-li to tak, ježť jsem té noci dietětem počala, nebylo jest toto sprostného

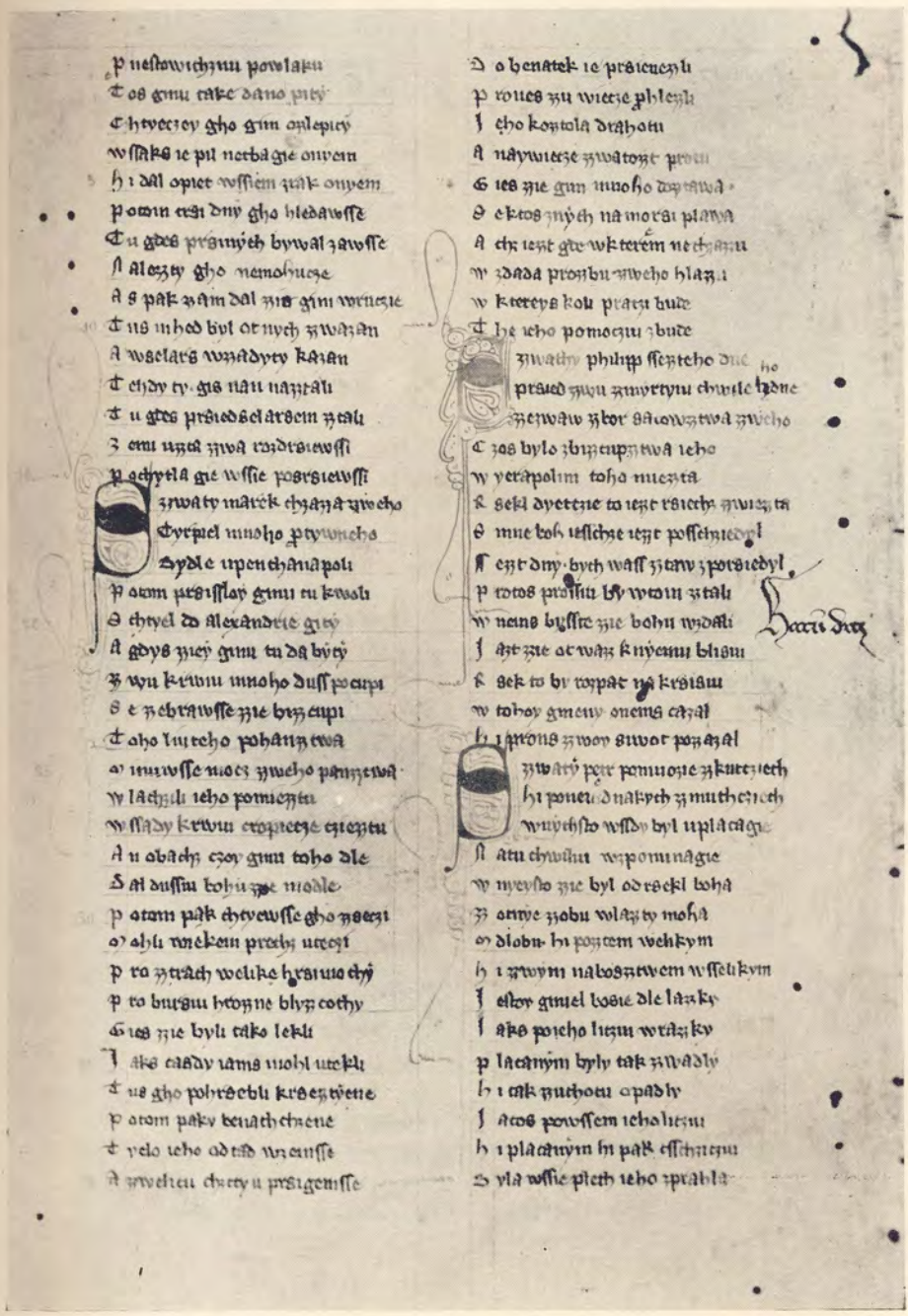

21. *Legenda o apoštolích — zlomek Šafaříkův*
(začátek 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

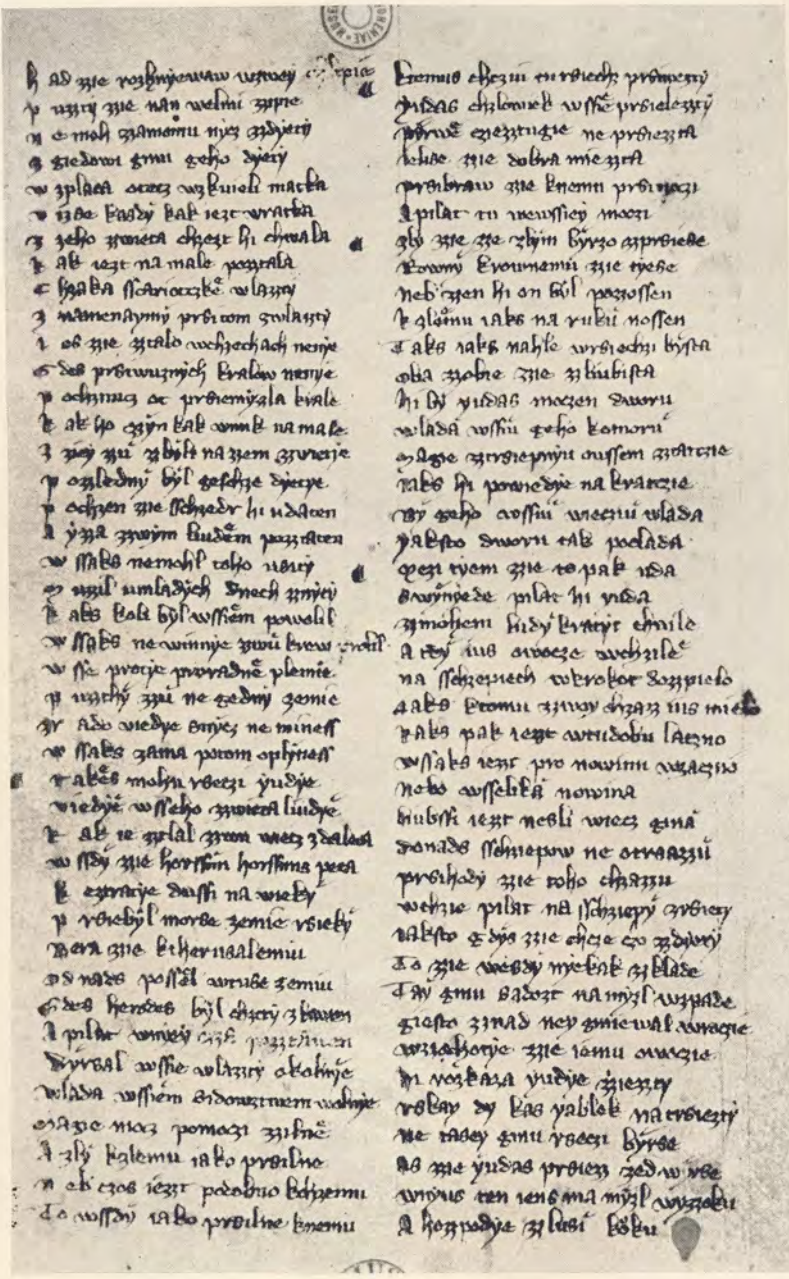

22. *Jidáš — zlomek Musejní (Paterův)*
(začátek 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

23. *Abatyše Kunhuta s lektorem a písařem na prvním listě t. zv. Passionálu abatyše Kunhuty*
(rukopis z doby kolem r. 1320 — Národní a universitní knihovna, Praha)

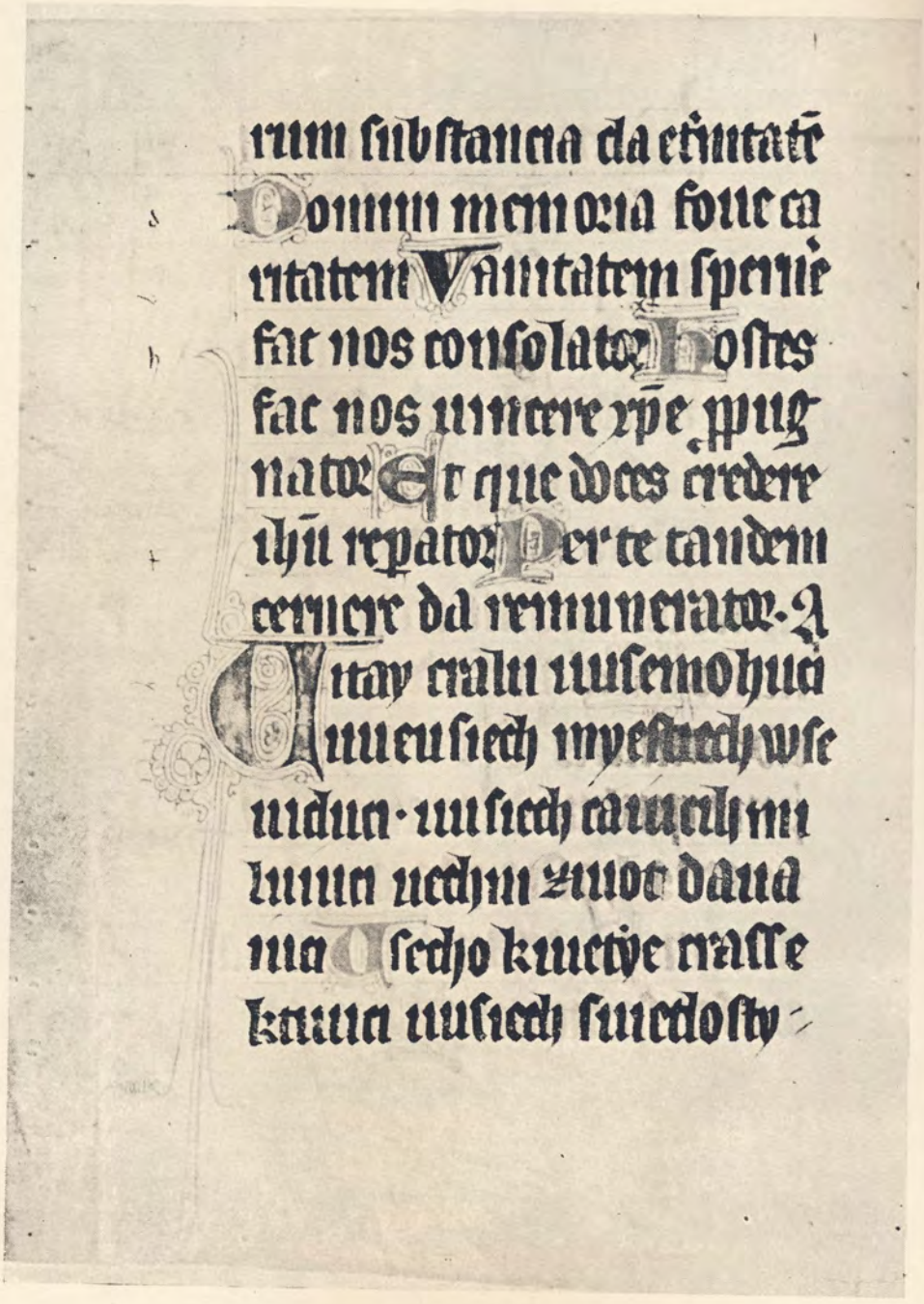

24. *Kunhutina modlitba z breviáře abatyše Kunhuty*
(zápis ze začátku 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

snu viděnie, ale pravé zjěvenie.“ Po těch časiech, když Ciborea dietě snosivši urodila, užěsli sě u velikém strachu otec i mátě a ihned počěsta mysliti, co bysta z toho dietěte učinila. S jedné strany jima ohavno bieše své dietě zahubiti, s druhé strany zahlazenie všeho národa sě bojiešta. Pro ňežto sobě vymyslista, ež vzemše dietě, v jedno pletené osudie vsadila a to rúchami a smolú tak uhradila, jakžto tam voda jíti nemohla, a to připravivše, u moře je uvrhli. A tu jím tak dlúho mořské vlny plýtvaly, až jsú jeho k jednomu ostrovu, ježto slóve Škariot, i přinesly a ot toho ostrova Judáš přijal příjmě Škariot. V tu hodinu tej vlasti králová podlé mořě s pannami sě procházějíc, uzřěla, ano na moři plýtvá pletené osudie, v ňemžto to dietě Judáš bylo u moře uvržen. Chtiec ohledati, co by to bylo, kázala k sobě přinésti, a nalezši krásné dietě, jež dětí nejmějieše, vším srdcem vdechši vecě: „É, bych já jměla takéto dietě, aby toto královstvie neosiřělo.“ Zatiem kázala toho dietěte tajně chovati, a pořekši sě, by byla těžka dietětem, toho léta podlé času, by dietě jměla, pronésti kázala.

a jadyž č(úš by dob)yla,
svému králevstvu dědicě,
jímž dávno chodila nicě,
nemohúci jmieti plodu,
vše na svú budúcú škodu.

By Judáš prozván dědicem
nepravého stádla lícem,
přijat sa v cuz'ú dědinu,
až králová svú hodinú,
málo obáč lepším časem,
snad lépe řku, svým nečasem,
jenž sě mezi tiem nahodi,
počenši syna porodi.

Včěsta oba syny rósti,
avšakž viece ty, zlý hosti,
přikrad sě v cuzie pastviščě,
mimo bratra v čest sě tiščě,
a jsa jmu sotně bratr mněný,
všie zlosti súdce nezvieny,
ve všem vňuž ščenec propastný
chtě viece nežli syn vlastný.

Nač bych o tom mluvil mnoho,
již bě přišel ten čas toho ...

(chybí 15—17 veršů)

Málem viece nežli seho
pozřěla, an to snad viděv
a jemu v tom uzáviděv,
chodě srdcem zavše trnul,
a kdež sě k ňemu přihrnul,
podada jmu řěči l'ubé,
a když móž, tu jho poskube.

A což ande též jinými
stává sě bratry vlastnými,
ž' kohož majú ně v čem lépe,
toho silnější potepe,
vše pro tě, l'útá závisti,
hněvy nyjú bratřie jistí.
Druh, kdež móže, druha tlačě
a bitý k mateři pláčě,
máti pak tajieci mlčí,
cútieci obáč zub vlčí
v tom svém nalezeném synu.
Mútí sě sama svú vinú,
an ju mnohokrát už smúcal,
k ňemuž zlý duch ho ponúcal,
až tajivši neutají,
že syna plačúce da jí.

Byvši, nechce býti máti,
pozvavši jho, počě láti
řkúci: „Nalezené plémě,
či nevieš, z kteréj si země?"

(chybí 15—17 veršů; některé jsou zachovány neúplně)

Ona stojieci jmu laje,
an ot nie preč uplakajě
běžav, včě rybitva ptáti,
chtě na ňem sě dotázati,
kak by jho přějal na moři,
a srdce jmu hněvy hoří,
slyšěvše tu řěč o sobě,
vida, ž' jmu nejde po kobě.

V túž dobu mužě naleze,
an sě s moře k břěhu veze;

v témž miestě jakž ho potáza,
tak jmu, jakž bylo, vykáza.
Tiem (život) mútiti počě,
mysl'ú hi sěm hi tam točě,
kam by svój smutek obrátil
a nebratru život krátil.
Na to všú mysl'ú popeře,
chtě býti vrah té mateře,
jěžto jho bě synem vzala,
a ne jakžto synu lála,
že již junoch, jakž jmu býti ...

(chybí 15—17 veršů)

Po břěhovi s bratrem chodě,
nevěrnému skutku hodě,
dotad sě s ním vodú kropi,
až ho popad hi utopi
na své prohřěšilé hoře.
Běžav bra sě preč na moře,
jadyž ni cěsty ni sledu,
kdež neznati, kto kam jědú,
pospiešiv preč svého plutie,
netbajě, co sě sde mútie,
jimžto zlú pamět ostavil,
kdež zem'u dědicě zbavil.

Byla kdas zima veliká,
jakž stala řěka všeliká.
Had zkřěnuv nemohl utéci
tam, kdež chtěl přěs zimu léci.
Člověk ho vzem hi oživi;
za malý čas had sě vzkřivi,
ten dóm, v němž ožil, škařědě
po přirozeném svém řiedě.
Člověk (pak poláv hadovi),
popudi jho ne(rád slovy).
Had sě rozhněvav v svéj chlípě,
pusti sě naň velmi sípě;
nemoh samému nic sdieti,
zjědovi jmu jeho děti.

Vzplaka otec, vzkvieli matka.
Vizže každý, kak jest vrátka

seho světa čest hi chvála,
kak jest na mále postála
čáka škariotské vlasti!
Znamenajmy při tom z vlasti,
jež sě stalo v Čechách nénie,
kdež přívuzných králóv nenie,
počnúc ot Přěmysla krále,
kak ho syn, kak vnuk na mále
sě jsú sbyli na sem světě;
poslední byl ješče dietě,
počen sě ščedr hi udaten
a jsa svým l'udem postaten,
všakž nemohl toho užiti,
musil u mladých dnech sníti;
kakž koli byl všěm povolil,
všakž nevinně svú krev prolil.
Vše pro tě, proradné plémě,
pusty sú nejedny země!
Zrado, vědě, ž' nic nemineš,
všakž sama potom oplyneš.

Takéž mohu řéci Judě!
Vědie všeho světa l'udie,
kak je stlal svú věc z daleka,
vždy sě horším horšímž peka,
ke ztrátě duši na věky;
přěbyl moře, země, řěky,
bera sě k Jerusalém'u,
otňadž pošél, v túže zem'u,
kdež Herodeš byl česti zbaven
a Pilát, v niej sa postaven,
držal všě vlasti okolnie,
vlada všiem židovstvem volně,
majě moc pomoci silné.
A zlý k zlému jako přilne;
neb což jest podobno k čemu,
to vždy jako přilne k ňemu.

K témuž chcu tu řěč přivésti:
Judáš, člověk všie přělesti,
prvé cěstujě nepřěsta,
jeliže sě dobra města,

přibrav sě k ňemu při noci.
A Pilát tu ve všiej moci.

Zlý sě se zlým brzo spřěže,
rovný k rovnému sě těže;
neb sen hi on byl posošen
k zlému, jakž na rukú nošen.
Takž, jakž náhle v řěči byšta,
oba sobě sě sl'úbišta.
Hi by Judáš mocen dvoru,
vlada všú jeho komorú,
majě střiepňu o všem statcě;
jakž hi povědě na krátcě,
by jeho všú věcú vlada,
jakžto dvoru, tak poklada.

Mezi tiem sě to pak uda,
ž' vyněde Pilát hi Juda
s mnohem l'udí krátit chvíle;
a tdy již ovoce včile
na ščěpiech v krokot dospělo,
jakž k tomu svój čas již mělo.
Kakž pak jest v tu dobu lacno,
všakž jest pro novinu vzácno;
nebo všeliká novina
l'ubši jest nežli věc jiná,
doňadž ščěpóv neotřasú.
Přihodi sě toho času,
včě Pilát na ščěpy zřieti,
jakžto když sě chce co sdieti,
to sě veždy někak sklade.
Ta jmu žádost na mysl vzpade,
jiežto snad nejmieval v rocě:
vzchotě sě jemu ovocě.
Hi rozkáza Judě ssiesti
řka: „Jdi, kaž jablek natřiesti!"
Netaže jmu řéci brže,
až sě Judáš přěs zed vrže,
vňuž ten, jenž má mysl vysokú
a hospodě slúží k óku
a k tomu pak, jenž jmu volen,
chce býti ve všem povolen.

Takž šed, kdež jablek bez měna,
vzem, což chtěl, uzřě Ruběna,
otcě svého, jenž v svém sadu
vyšel bě sobě na vádu,
člověk již dosti požitý,
a řka: „Junochu, proč mi ty
lámal ščěpy nekázaně?
Jestli to čie rozkázanie,
ten mi v tom násilé činí.
A kéž mi to činie jiní,
jimž dávaju, ktož co ráčí,
ktož mi ščěpóv mých netlačí?“
On té řěči mále dotče,
an ho inhed mečem protče
řka: „Kakť svými hrd jest ščěpy!
Mní sě se mnú viežě cěpy,
svú řěč tak vysocě zhustiv.“
Letě Ruběn dušu pustiv.

Žena plačúci poběže,
Pilát, co sě stalo, tieže.
Přída počě rozprávěti,
an pak, nechtěv doslyšěti:
„Netbaj“, vecě, „nice na to,
kdyžť jest ovoce nótjato.
Bude-liť to, že chlap snide,
tobě s sbožím žena příde.“

By Ruběn položen v rovu,
Judáš by ožeňen vdovú,
a ta vlastná máti jemu.
Viz, kak co kda příde k čemu,
jehož sě člověk nedomní,
ten čúš, jenž na sě nepomní,
ani tbá milosti božie,
chvátajě, kak moha, sbožie,
všecko na ztrátu svéj duši;
ale když sě sdravie ruší,
teprv tu bude poznáno,
nač komu kak ščěstie dáno.

Judáš počě ve čsti rósti,
v sbožú, v hospodnie milosti,

pozván sa jakžto na hody,
a sbožie jde jako z vody;
všakž srdce ni v čemž svědomo,
jedno tolik, že lakomo,
ve všem, což tu bylo, vlada,
všakž vždy svú čest z toho krada.

Kam myslíš, nevěrná sluho?
Zda mníš, by v tej čsti stál dlúho?
Otvořil si peklu vrata.
Čemu tvá mysl tak otjata,
nevěrný sám svój zloděju!
Kam sě ti peniezi dějú,
na něž sě lakomě žědíš,
ž' peklo sobě jimi dědíš?
Věz, žeť sě čas blíží k tomu,
hodovavše jíti k domu,
jědše dáti mísu druhu!

Sta sě pak chvíl'ú nedlúhú,
že Judáš, vznosiv svá křídla,
potěže na sě osidla,
máteř pojem sobě ženú
na ztrátu sobě složenú.
Znamenávajě ze spánie
té ženy časté vzdýchanie,
jěž kakž jměla sbožie velé,
všakž jí bě ne do veselé;
leč bylo v noci, leč ve dne,
zavše smutna, mysli jedné.
Bolí ju srdce, to právě,
ž' nebydlila v dobrém stavě,
a pak že sě jí nemílil,
že mysl'ú jinamo chýlil.

Až jednú byla nesp'úci,
všakž jako ze sna vzdyšúci
podlé ňeho tak ležala,
činieci, jako by spala.
Tdy pobudi jie řka: „Hpaní!
čuju to po tvém vzdýchaní,
že sě tobě nic nemíl'u.
Zda vzpomínáš onu chvíl'u,

260 južs s dřevním mužem jmievala,
s nímž si sě prvé poznala?
Na mě pak sě něco domníš,
tiemž ho viece než mě pomníš."

K tej řěči žena zaplaka
265 řkúci: „Nenie mi mysl taká..."

(*Chybějící konec podáváme opět ze staročeského Passionálu.*)

Otpověděla jemu a řkúc: „Nevelíš mi vzdýchati a já, nebožička, ze všěch žen neščastna, nalezla jsem sě prostřěd všeho hořě. Jměla jsem jedno dietě, i tož jsem musila u moře uvrci, jměla jsem milého hospodářě, toho jsem v sadu umřěvše nalezla; a ješče k méj žalosti Pilát mi násilé učinil, žalost k žalosti přičinil, mě smutnú ženu za tě bezděky vdal." A když ona jemu o svém dietěti všecko pořád rozpravila, najprvé, kak jest o ňem hrozné viděnie jměla, pro ňežto jeho u moře u pleteném osudí uvrci musila, tehda jí Judáš počě také vše pořád praviti, kak sě jemu z mladosti až do toho dne přihodilo. Pro nižto řěč oba poznasta, ež Judáš, vlastnieho otcě zabiv, svú vlastní máteř sobě za ženu pojal. V tu hodinu počě Ciborea Judášovi raditi a řkúc: „Synu mój přěneščastný, nic jiného neumějiť raditi, než vstana, jdiž k Jezukristu, jenž tyto časy po světu chodí, veliké divy činí a lidem hřiechy otpúščie." Toho Judáš uposlúchav, vstav i šel k Jezukristu, jehožto Ježúš Kristus přijem, apoštolem učinil a on potom, Jezukrista proradiv, sám sě oběsil.

Passionál: 1 *jež* že – 2 *jmě* jméno – 3 *spasta* (duál) spali; *užasši sě* uleknuvši se – 4 *vztrhši sě* vytrhnuvši se – 6 *nestatečný* marný, daremný – 10 *užěsli sě* ulekli se – 13 *osudie* nádoba (srov. *sud*) – 15 *plýtvaly* plavily – 21 *pořekši sě* dělavši jakoby – 22 *pronésti* oznámiti

1: a jakým způsobem by získala – 3: jímž dávno těhotna chodila

7: předstíráním nepravého stavu (že je těhotná) – 8 *dědinu* dědictví – 10 *obáč* však – 12 *sě nahodi* naskytl se – 13 *počenši* počavši

14 *včěsta* (duál) začali – 17 *tiščě sě* tlače se – 18 *sotně* sotva; *mněný* domnělý – 19 *súdče nezviený* nádobo smrdutá, nečistá – 20 *vňuž ščenec propastný* jako štěně proklaté

25 *an* a on – 27 *zavše* vždy; *trnul* třásl se, chvěl se – 30 *poskube* štípne

31 *ande* i místy, leckde – 33 *ně v čem* v něčem – 36 *nyjú* chřadnou – 40 *cútieci obáč* pozorujíc však – 42 *mútí sě* rmoutí se – 43 *smúcal* rmoutil – 44 *k ňemuž ponúcal* k čemuž ponoukal

53 *včě rybitva ptáti* začal se vyptávati na rybáře – 58 *po kobě* podle přání, ke zdaru

62 *vykáza* vypověděl – 63: tím se začal soužiti (v srdci) – 66 *nebratru* nepravému bratru – 67 *popeře* upne se – 68 *vrah* nepřítel – 69 *synem vzala* za syna vzala

73 *skutku hodě* chystaje se ke skutku – 78 *jadyž* kudy – 80: pospíšiv si se svým odplutím – 81 *sě sde mútie* se zde trápí – 82 *pamět* památku

84 *kdas* kdysi, jednou – 85 *jakž stala* takže zamrzla (zastavila se) – 86 *zkřěnuv* zkřehnuv – 87 *léci* lehnouti si, spáti – 90 *škařědě* znečišťuje – 91 *po svém řiedě* po svém způsobu – 94 *v chlípě* ve zpupnosti – 97 *zjědovi* otrávil

101 *na mále postála* krátce trvala – 102 *čáka* naděje – 103-115 známá narážka na vymření rodu přemyslovského zavražděním krále Václava III. r. 1306 – 104 *nénie* nyní – 105 *pří-*

vuzných králóv příbuzných královských – 106 *Přěmysla* Přemysla Otakara II. – 107 *syn* Václav II.; *vnuk* Václav III.; *kak ho syn* jak jeho syn (věta vypovídací) – 108: pobyli na tomto světě – 110: začav štědře a udatně – 111 *postaten* mocný – 112 *užiti* míti užitek – 113 *sníti* (totiž se světa) zemříti – 114-115 *kakž koli... všakž* ač... přece – 116 *proradné plémě* Němci – 118: zrado, vím že nic nepomineš – 119 *oplyneš* utopíš se, zhyneš

122 *stlal svú věc* připravoval – 123: vždy usiluje o horší a horší – 125 *přěbyl* přešel – 127 *otňadž* odkud – 130 *vlasti* oblasti – 133, 135 *jako* téměř, takořka

137 *přělest* lest – 138 *cěstuję nepřěsta* bez přestání cestoval – 139: až došel do města

144: ten i onen (jeden i druhý, Pilát i Jidáš) byl náchylný – 146: jakmile se dali do řeči – 147 *sobě sě sľúbišta* zalíbili se sobě – 148 *by mocen dvoru* měl moc nad dvorem – 149 *komora* poklad, pokladna, důchod – 150 *střiepňu* péči – 151 *povědě* povím – 152 *by vlada* vládl

155 *vyněde* vyjel si – 157 *tdy* tehdy; *včile* v tu chvíli, právě – 158 *v krokot* v zralost – 160 *lacno* snadno dostupné – 161 *pro novinu* pro novost – 163 *ľubši* milejší (jmenný tvar) – 164 *doňadž* pokud – 166 *včě zřieti* počal se dívati – 171: zachtělo se mu ovoce – 172 *ssiesti* sesednouti (s koně) – 174: sotva mu to řekl, a už – 176: jako ten, kdo je ctižádostivý – 177 *hospodě* pánu – 178: a tomu, jenž je mu po vůli – 180 *bez měna* bez míry – 181 *vzem* vzav – 183 *na vádu* na hádku – 184 *požitý* starý, letitý – 189 *a kéž* zdali – 191 *netlačí* neničí – 192: on (Ruběn) málo toho řekl – 193 *an* a on (Jidáš); *protče* protkl, probodl – 195: myslí, že se mnou vázal cepy (že jsme si rovni) – 196: tak nadutě promluviv

201 *an* a on (Pilát) – 202 *nice* nic – 203 *kdyžť* jestliže; *nótjato* neodňato – 204 *snide* zemře – 205 *přide* připadne

209: viz, jak se co kdy sběhne – 211 *čúš* totiž – 213: lapaje (uchvacuje), jak může, majetek

219 *hospodnie* pánově – 223 *jedno* jen – 224-225 *vlada... krada* (srdce) vládnouc... berouc

229: čím byla tvá mysl tak zaujata – 232: jichž si dychtivě žádáš – 233 *dědíš* dobýváš – 235 *k domu* domů

239: natáhl na sebe léčky – 241 *složenú* připravenou – 244-245 *kakž... všakž* třebaže... přece; *velé* veliké – 246 *leč...leč* ať...ať – 247 *zavše* vždy – 248 *to právě* a to právem – 249: že nežila v dobrém postavení (situaci) – 250 *sě jí nemílil* nelíbil se jí, nebyl jí milý – 251 *jinamo chýlil* jinam směřoval

252 *nesp'úci* nespíc – 260 *dřevní* dřívější – 263: a proto naň více pamatuješ (myslíš) než na mne

Passionál: 5 *bezděky* proti vůli – 8 *poznasta* (duál) poznali – 13 *přijem* přijav; *proradiv* zradiv

Poznámky ediční

Legenda o apoštolích

Odkazy na literaturu o této legendě i o dalších památkách oddílu Duchovní epika uvádí Jakubec, Dějiny I, str. 83n. Srov. i poznámky R. Urbánka, Legenda t. zv. Kristiána, Praha 1947, I. díl, str. 204 a podle rejstříku. Na nové objevy zlomků legend, rozšiřující texty dosud známé a doplňující je zlomkem legendy o sv. Silvestru papeži, upozornila E. Urbánková, Nově objevené stč. zlomky v Národní a universitní knihovně v Praze, Česká literatura I, 1953, str. 46-48. – V celém tomto oddílu je jotace zachována a upravována všude v slabikách dlouhých i krátkých.

V. 1-156 je jeden list, zvaný zlomek Šafaříkův, Mus. 1 Ac 49 (u Geb. *ApŠ*); vydán paleograf. od Šafaříka v ČČM 21, 1847/1, 296n a od Flajšhanse v Nejst. pam. 158 a 160, v přepise od Šafaříka na uv. m. a ve Výboru II, 1-6. – V. 157-232 je horní půlka jednoho listu (proto čtyřikrát 19 veršů s mezerami), zvaná zlomek Durychův, vložen v kodexu

Národní knihovny ve Vídni č. 4002 (u Geb. *ApD*); vydán mnohokráte, paleograficky F. Menčíkem v LF 6, 1879, 140-142 a V. Flajšhansem v Nejst. pam. 162, v přepise ve Výb. I, 1143-6.

Oba jsou zbytky jediného kodexu, psaného spřežkovým pravopisem nejstaršího typu (doklady níže); slabičné *l, r* píší důsledně *yl, yr* (*pylney* 5, *tyrpiel* 95, *pyrwe* 227 a j.), adv. *když(to), kdež(to)* asimilovaně s *gd-* (*gdys* 6, 22, 36 a j., *gdyſto* 30, *gdes* 10, 76 a j., *gdeſto* 67 atd.), *j* před souhláskou označují *g*, ale k předcházející slabice přidávají pak často *y* (*takay gho* 31, *oy gho* 37, *zziey gmu* 99 atd.). Užívají dialektického *hi* (spojka *i*– 14 a j).

7 bez (všie h)any *Ryš*] bez příhany *Šaf, Fljš, v rkpe lze čísti jen* bez... any – 9 (zvěs) tu *Ryš*] svój *Šaf*, znesl *Výb, v rkpe čitelné jen* z – 20 k smrti]K zzmyrtye – 92 země *Výb*] zemi *rkp, Šaf* – 129 smrtú] zzmyrtyíu – 170 na to *Ryš*] *v rkpe nečitelné* – 189 nevzvěděl] *Fljš chybně* nezwiedyel; to] *v rkpe lze číst* to *i* co – 202 Tolik] Talik

Seslání Ducha svatého

Zlomek v Mus. 1 Ac 50; vydal paleograficky L. Dolanský v LF 20, 1893, 379-382 a V. Flajšhans v Nejst. pam. 172 a 174, v přepise s doplněním ztracených míst vydán V. Hankou v ČČM 3, 1829/3, 67-69, dále ve Výb. I, 178-180 a Flajšhansem na uv. m. Literatura uvedena v poznámce k leg. o apoštolích. – Je to pravá polovice pergamenového listu, rozřezaného na sedm proužků, z nichž pátý chybí, takže je třeba doplniti text skoro v každém verši; zde přejímáme rekonstrukci Flajšhansovu, pokud není jinak označeno, k starším hledíme, jen pokud je toho zvlášť třeba. – Zlomek je zřejmě z kodexu jiného než zbytky legendy o apoštolích, ale pravopisem se s nimi shoduje ve všech výše vyznačených znacích (*myrtwe* 40, *zzyrdczem* 44, *gdes* 9 a j., *neygmamy* 60, píše *hi*). – Ve v. 1-52 je rekonstruován zpravidla konec verše (kromě v. 1, 3, 7-8, 10-16, 20-21, 25-28, 29-32, 37, 40-41, 48 a 52), ve v. 53-102 na začátcích veršů několik písmen po prvním písmenu nebo po prvních dvou písmenech kromě v. 79-82, které jsou zachovány celé.

2 To j'] toy *rkp*, Toť *chyb. Fljš* – 8 Všelikyž *rkp, Výb*] Všelikéž *chyb. Fljš* – 17-18 vzpály – skály *Ryš*] *chybějící místa Hanka doplňuje* vz Ponty – porty, *Výb* vz Péle – vele, *ale v rkpe jasně* wzpa... – 25 kto *rkp*] kdo *chyb. Fljš* – 30 popovstvie *Ryš*] prvenstvie *Výb*, ... (o)zztwie *rkp*, -ovstvie *Fljš* – 32 všicci *Fljš*] milá *Výb, chybí v rkp* – 47 na vše *rkp*] na vše *chyb. Fljš* – 55 a ti sú také *Fljš*] a bychu také *Hanka* – 60 Čili snad *Fljš*] čili dost *Výb*, čili že *Hanka* – 72 pyta] pytá *Fljš* – 77 snažně *rkp*] zznadnye *chyb. Dol, Fljš* – 87 čúš] čúž *Fljš, v rkpe chybí* – 102 že sě s *Ryš*] ž' sě se *Fljš*, s z... *rkp*

Legenda o Panně Marii

Zlomek složený ze dvou proužků byl objeven r. 1855 a 1878 v Kapitulní knihovně pražské, nyní je nezvěstný (byl v majetku Paterově). Vydal paleograficky A. Patera v ČČM 53, 1879, 118-120 a V. Flajšhans (nepřesně) v Nejst. pam. 168; Patera též v přepise (nevyhovujícím, jeho zřejmé nedostatky opravujeme zde bez poznámky). Literatura uvedena v poznámce k leg. o apoštolích. – Pravopis zlomku je obdobný s pravopisem zbytků legendy o apoštolích, ale není s ním totožný.

3 s sobú] zzobu (*Fljš chyb.* zzolu) – 5 s svým] zzwim – 17 čsti] chzcty (*Fljš* chzcety) – 25 vědě, ž' *Pat*] Wyedys *rkp* – 27 nám] na *rkp, Pat* – 60 chráně] Hranye – 64 jedinému *Pat*] iednemu (*jediný verš sedmislabičný*)

Pilát

Zachovaný zlomek z vypravování o Pilátu je větší horní po lovina jednoho listu, Mus. 1 Ac 52. Vydal paleograf. L. Dolanský v LF 20, 1893, 375-379 a V. Flajšhans v Nejst. pam. 178 a 180; vyhovujícího přepisu není (poslední ve Výb. I, 175-178). Literatura uvedena v poznámce k leg. o apoštolích. Místy chybí počáteční nebo koncové písmeno (list byl přeříznut na tři části), ale lze je doplniti bez pochyb; proto neuvádíme taková místa.

19 městem] mízztem – 38 a sen *Výb*] -zzen – 50 až jho] a-gho *rkp*, až ho Výb – 54 ot tak] . d tak *rkp*, a tak *Výb* – 95 hodinú] hodynu hodynu – 106 mateři jho dějú Pila] *odchylně čte Hanka* a *Výb* ... ři jho děvu vila, *v rkpe jsou spodní části písmen odříznuty*

Jidáš

Z vypravování o Jidášovi jsou zachovány dva listy téhož pergamenového rukopisu, a to těsně po sobě jdoucí. První z nich, zde v. 1-93, je nahoře zčásti odříznut; byl nalezen v klášteře drkolenském A. Paterou r. 1887 a vydán jím paleograficky v ČČM 62, 1888, 94-97 a V. Flajšhansem v Nejst. pam. 182 a 184. Druhý, celý list, nalezený již r. 1829, je v Mus. 1 Ac 51 (viz zde vyobr. č. 22). Vydán paleograf. J. Gebauerem v LF 5, 1878, příl. 19-22, A. Paterou v ČČM 62, 1888, 97-100 a V. Flajšhansem v Nejst. pam. 184, 186, 188, v přepise častěji, naposled v Ertlově Čítance pro vyš. třídy střed. škol I, 1910, str. 5-9. Literatura uvedena v poznámce k legendě o apoštolích. – Doplňky z Passionálu jsou vzaty z rukopisu Mus. III D 44, str. 155-157 a 158-159, otištěny v ČČM 62, 1888, 87-89. – Pravopis zlomků legendy o Jidášovi je totožný s pravopisem zlomku o Pilátovi a v základě stejný s pravopisem zbytků legendy o apoštolích.

1 a jadyž č(úš by dob)yla *Ryš*] a iadys ch ... ff ... yla (*Fljš* radys, *chyb.*?) – 16 přikrad] prsierad (*snad třeba čísti* c *m.* e) – 50 si země *Pat*] zz ... ie – 51 stojieci] (zzt)ogieczye *Pat* – 63 (život)] *v rkpe mezera* – 77 bra sě *Ryš* LF 76, 1953, 120] tas zzie *rkp*, *Pat*, *Fljš.* taže *Pelikán*, těže *Novák*, *Ertl* – 88 oživi] otsiwi – 92-93 Člověk (pak poláv hadovi), popudi jho ne(rád slovy)] 92 *jen* Chzlowiek, 93 popudy gho ne ... d z..., *doplň. Pelikánem a ost*,

LYRIKA

Současně s epikou od samého začátku 14. století, ne-li dříve se rozvíjí i lyrika. Vedle lyriky duchovní, jež byla obdobou básnických legend, máme stopy i po lyrické tvorbě světské.

Rozvoj této lyriky dokládáme ukázkami tří základních děl: *Kunhutinou modlitbou* (vzniklou možná už ve 13. století), úryvky ze *Sporu duše s tělem* a *Notou ot pana Viléma Zajiece*.

KUNHUTINA MODLITBA

Tato samostatná česká skladba družící se k hojné latinské modlitební literatuře eucharistické, jež vyjadřuje úctu k hostii vystavované za mešního obřadu zrakům věřících, je veršovanou modlitbou o svátosti oltářní. V latinských modlitbách se zračí někdy i myšlenka na brzké přijímání, a proto se jich mohlo také užívat jako modliteb před přijímáním; zdá se, že se tak užívalo v ženském klášteře Svatojirském i naši skladby.

Modlitbu nazváme „Kunhutinou" proto, že je po prvé zapsána v latinském breviáři, jehož majitelkou byla abatyše Svatojirského kláštera na Hradčanech, dcera Přemysla Otakara II., Kunhuta. Rukopis byl psán písařem, jehož činnost je dosvědčena ještě v letech 1318-1319, ale skladba sama je starší, snad z konce 13. století. Pozoruhodná je vyspělost jazyka této básně, zejména jeho výrazové bohatství. Zálibou v anafoře a v myšlenkových protikladech zesílených paralelností nebo i opakováním slovního výrazu shoduje se Kunhutina modlitba s obdobnými modlitbami latinskými.

Vítaj, kráľu všemohúcí,
ve vších miestiech vševidúcí,
vších kajúcích milujúcí,
věčný život dávajúcí;

všeho kvietie kráše ktvúcí,
vších světlostí viece stvúcí,
svým milým sě zjěvujúcí,
jě rozkošně kochajúcí!

Vítaj, slavný stvořiteľu,
vítaj, milý spasiteľu,
vítaj, věrný náš přieteľu,
všie dobroty davateľu;

vítaj, v núzi těšitel'u,
všeho hořě zbavitel'u,
vítaj divný slavitel'u
i rozkošný krmitel'u!

Děkujemy tobě z tvého
z milování velikého,
z potřěbného, z radostného,
z vysokého i z ščedrého:

ež si ráčil ny stvořiti,
velmi drazě vykúpiti,
nebesa dens otvořiti
a svým tělem obdařiti.

Chvála tobě, bože, z toho,
ježe činíš divóv mnoho,
divnú mocú slova tvého
v rukú popa všelikého:

tu své divy ty zjěvuješ,
když nás hřiešných navščěvuješ,
chléb v své tělo proměňuješ,
z vína svú krev učiňuješ.

V chlebnéj tváři ty sě skrýváš,
božskú světlost tú pokrýváš,
cěle v oplatcě přěbýváš,
cěle na nebi počíváš;

ani na nebi jsi věcší,
ani v oplatcě jsi menší,
ani na nebi světlejší,
ani v oplatcě temnější.

Na nebi jsi veštek zjěvně,
v oplatcě jsi veštek tajně,
jakož na nebi jsi slavně,
takož v oplatcě jsi divně;

když tak divně k nám přichodíš,
s sobú anjely přivodíš,

k velikéj cti nám to hodíš,
když k nám s anjely přichodíš.

Tvé jest tělo naplněno,
divně když jest učiněno,
mocným slovem usvaceno,
věrným srdcem uchvaceno:

to každému jmieti za to,
jež jest srdcem takež vzato,
jakož usty vzemše svato:
Augustin jest svědek na to.

Na to svědka slunce jmámy:
kdyžto na ňe vzpomínámy,
mnoho poprskóv vídámy,
avšak jedno slunce známy.

Kdyžto bude rozlomeno,
v malé částky rozdrobeno,
po všem světu rozděleno,
vše křesťanstvo obděleno.

Kakož koli i prokniemu
málo dáno jest věrnému,
všako cěle jest prvniemu,
cěle dáno i druhému;

cěle dáno jest třetiemu,
cěle také i čtvrtému,
cěle věrně tis'úciemu,
cěle jistě posledniemu.

Avšak proto nenie dvoje
božie tělo ani troje:
ve vších miestiech vše jedno je,
tako věří srdce moje.

Dež jest z dievky porozeno,
téže na křížu umořeno,
téže v zemi pohřebeno,
téže z mrtvých jest vzkřiešeno.

Ale tako jest vzkřiešeno,
jakož ovšem oslaveno,
téže na nebe zpodviženo,
téže v oplatcě posvaceno:

ten chléb živý nejde dolóv,
na výsot jde k otcu domóv,
krmě jest vších apoštolóv
i vších svatých i anjelóv.

Proto prosím, bože, tebe,
živý i rozkošný chlebe,
aby otvořě dnes nebe
dal nám ščedré dary z sebe;

daj dóstojně tě vídati
i dóstojně přijímati,
aby mohl ty s matkú jmieti
chvály z toho i vši světí.

Rači ny dens nakrmiti,
živé krmě nasytiti,
jejie silú posíliti,
jejie rozkoš v dušu vlíti;

daj nám za hřiechy plakati
i jich právě sě pokáti,
tobě z daróv děkovati,
tě všiem srdcem milovati.

Pro tvé svaté porozenie
i pro těžké tvé truzenie,
pro žalostné prorazenie
i pro křivé otsúzenie,

pro tvé nuzné roztěženie,
pro hanebné oběšenie
i pro hrozné okrvavenie
i pro krásy tvé zbavenie.

Pro tvé hořké umořenie,
pro túžebné pohřebenie

i pro slavné tvé vzkřiešenie
i pro divné vzpodviženie

prosím, bože, tvé milosti
i veliké tvé ščedrosti,
aby zbavil škařědosti,
hřiešné také i těžkosti.

Rači hřiechy otpustiti
i jich plně očistiti
a mě jiných uchovati,
ďábly ot nás vzdalevati:

rači zlobi v nás umniti
a dobroty přibaviti,
dušu s tělem usdraviti,
tvého hněva ny zbaviti.

Daj života polepšenie,
zlé žádosti uhašenie,
pravé milosti rožženie
a děl dobrých rozmnoženie;

rači s tobú ny sjednati
i tě právě daj poznati,
na tě veždy zpomínati
a v tom život náš konati.

Rači s námi tehdy býti,
když jest duši těla zbýti,
a nás v hoře neuvoditi,
li že v rozkoš provoditi;

daj nám s matkú tě vidúce
kralevati v tobě jsúce
a tě v sobě viec jmajúce,
v rozkoši sě kochajúce.

Tě výše všěch milujúce
a ve sboží plavajúce,
s svatými sě seznajúce
a s anjely zpievajúce,

všeho kvietie kráše ktvúce,
veždy rozkošně živúce,
nikdy neumierajúce
a věčně sě radujúce.

2 *ve vších miestiech* všude – 5 *kráše* krásněji; *ktvúcí* kvetoucí – 6 *světlost* světlo; *stvúcí* skvoucí, svítící – 8 *rozkošně kochajúcí* milující, působící rozkoš – 12 *vše dobroty* všeho dobrého – 15 *divný* podivuhodný, zázračný; *slavitel* oslavitel – 16 *rozkošný krmitel'u* štědrý živiteli – 17 *děkujemy z* .... děkujeme za .... – 19 *potřěbný* nutný, nepostradatelný – 21 *ež* že, protože; *ny* nás – 23 *dens* dnes; *otvořiti* otevříti – 26 *ježe* že – 28: v rukou kněze každého – 33 *v chlebnéj tváři* pod způsobou chleba – 34 *pokrýváš* zakrýváš, skrýváš – 35 *oplatka* hostie – 36 *počíváš* spočíváš, dlíš – 41 *veštek* všecek, celý – 43-44 *jakož*...*takož* jako...tak– 44 *divně* podivuhodně, zázračně – 47 *nám to hodíš* nám to vhod činíš, způsobuješ – 49 *jest naplněno* učiněno skutečným, uskutečněno – 51 *usvaceno* posvěceno – 52: když se ho věřící srdce zmocní, když ho přijme – 53: každý má věřiti – 54 *jež* že – 54-55 *takež*...*jakož* tak... jako – 55 *vzemše* vzavše – 57: toho svědectvím je slunce – 59 *poprskóv* paprsků – 64 *obděleno* poděleno – 65 *kakož koli* jakkoliv; *prokní* každý, všeliký – 71 *věrně* zajisté – 77 *dež* jež – 78 *téže* totéž – 79 *pohřebeno* pohřbeno – 82 *ovšem* zcela, vcelku – 83 *zpodviženo* vyzdviženo – 85 *dolóv* dolů (na zem) – 86 *výsot* výsost; *domóv* domů – 90 *rozkošný* rozkoš dávající – 91 *otvořě* otevra – 97 *rači* rač – 102 *právě* správně, řádně – 106 *truzenie* trápení, utrpení – 107 *prorazenie* zrazení – 109 *nuzné roztěženie* bědné rozpětí (na kříži) – 114 *túžebný* žalostný – 116 *vzpodviženie* nanebevstoupení – 119 *škařědost* poskvrněnost, poskvrna – 124 *vzdalevati* vzdalovati – 125 *zlob* (f.) zloba, zlé skutky; *umniti* zmenšiti — 126 *přibaviti* přidati, rozmnožiti – 131 *milost* láska; *rozženie* (vlastně: *rozžženie*) rozžehnutí, roznícení – 133 *sjednati* sjednotiti, uvésti v soulad (se svou vůlí) – 135 *veždy* vždy, stále – 138 *zbýti* pozbýti – 140 *li že* avšak; *provoditi* provázeti – 146 *ve sboží plavajúce* štěstím (duchovním majetkem) oplývajíce – 147 *seznajúce sě* seznámujíce se – 150 *živúce* žijíce

SPOR DUŠE S TĚLEM

Skladba je značně samostatným básnickým zpracováním oblíbeného středověkého motivu literárního, hádky mezi tělem a duší o to, kdo z nich je odpověden za hříchy, kterých se člověk v životě dopustil. Přitom se obyčejně koná spor až po smrti člověka (tak v nejrozšířenější skladbě latinské na toto thema, ve Vidění Filibertově), v naší skladbě však spor mezi duší a tělem je veden již za života, nedlouho před smrtí; po smrti, jež je připomenuta jen stručně, zakročí P. Maria proti ďáblům, činícím si nárok na duši, a soud před Kristem, kterého se zúčastní i alegorické postavy Spravedlnost, Pravda, Milosrdenství a Pokoj, končí bezpochyby milostí pro duši, jejím spasením (zakončení skladby není dochováno). Zmínkou o Petru Mohučském, t. j. Aspeltovi, je skladba datována do doby po roce 1320. — Vyniká umělou stavbou strofickou i vytříbeným a přiléhavým jazykem nad obě pozdější zpracování téhož námětu.

Ze skladby otiskujeme jen necelou polovinu: především začátek a zakončení sporu.

(*Před vlastním úvodem ke Sporu – viz zde v.* 1-14 – *předchází meditace autorova o pomíjejícnosti světa o 46 verších.*)

Slyš to starý jako mladý,
by poslúchal této vády.
S svú sě duší vadí tělo,
duši přěhádati chtělo,

proto duše k bohu vzdýchá,
neb ji silná strast upíchá:
zbudúci světa v hoři býti.
Proto by chtěla přijíti
k milosti boha pravého,
Jezukrista nebeského.
Tělo sě proti ní zpiera,
proto duše slz utiera,
radieci tělu na pokánie;
a tělo sě tomu zbránie
řka: „Božiemuť jest napřěd býti,
proto já nechci smutno býti.
Ty plač, dokud tobě líbo,
mněť jest plakánie nemílo;
já sě chci vesele mieti,
a ty se mnú, ač budeš chtieti."

Duše vece: „Benedicite! Rač požehnati
ten, jenž ráčil duši dáti,
čistú v tělo
vlil dospělo,
dokonav vších údóv dielo.

Vlil v tě čiest ducha svatého,
podobnost obraza svého.
Tě daroval
i obroval,
rozomenstvím korunoval.

Dalť jest rozomenstvie každému
činu zlému i dobrému.
Viz, co čině,
a v tvéj vině
dušičky neuvině.

Drž sě, na kterú chceš cěstu,
to zvěz za pravdu jistú,
žeť jest dávno
zvěstováno:
‚Plač s veselím', v Písmě psáno."

Tělo vece: „Netbaj na to, duše milá,
však vidíš to, žeť jest ve mně síla,

rozom s krású,
se vší věhlasú;
jázť neznám smutného času.

Milá duše, netbaj na to,
pusť smutné myšlenie toto!
Sbožie mnoho
mám, bez něho
neviem vesela nikoho;

z toho dám svú bohu obět,
obrátím jej k sobě opět.
Jáz klekánie
i vzdýchanie
často sději pro pokánie.

Budu-li v čem poblúdilo,
pokoři sě — i budu mílo
z skutka mého,
boha svého
utěši z těla křehkého."

(Po dvojí další námitce, v níž duše lituje, že tělo odkládá pokání a lká nad hříchy svého těla, a po dvojí odpovědi, v níž se tělo chlubí bohatstvím i schopností uniknout smrti, spor pokračuje :)

Duše vece: „Mého srdcě hrozná strasti,
že mi nelzě sebú vlásti!
To viem právě:
že mě ostavie
tvéj vší vině; ach méj hlavě!

Rozchodí mě strast v sirobě,
srdce přě v žalostnéj mdlobě.
Hoře z hořě,
že tak spořě
vizi vychodiecie pekelné zořě."

Tělo vece: „Nemluv toho, milá duše,
toběť se mnú býti slušie.
To měj za to,
že nevzato
ote mne stříebro ni zlato.

Když mě utká nemoc s mdlobú,
tehdy sě protýči s tebú.
Mé vše sbožie
na kostely vložie,
když ny spolu v hrob položie."

Duše vece: „I co sě, tělo, sbožím komoníš,
tělo, pozdě zajiec honíš;
však tu býváš
i to slýcháš,
pro něž často srdcem znýváš.

Kdyžto umře, kam sě dějí?
Zda jich pohřiesti mějí?
Nespomóže
ni vymóže
tebe ni mne z smrti sbožie.

Na to, tělo, rozpomínaj,
toto slovo v srdce vznímaj:
kdes sě vzalo,
otkudž vzcházalo,
s číms sě sěm na svět přimčalo?

Kterým sě tu jmenem chvalíš,
tak sě chval, jakž mne sebú nespáliš.
Pro řěč pro tvú
v strastnú rotu
vrhúť námi jako slotú."

Tělo vece: „Milá duše, zda jsi lačna,
že mě činíš tak rozpačna;
jáz mám hrady,
múdré rady,
dosti bohaté ohrady.

Jmám dědin, platóv mnoho,
milá duše, poslyš toho:
jáz mocný pán,
co chci, to jmám,
nikomuž sě nepoddám.

Věz to, duše, žeť sem vítěz pravý,
rci črtu, ať sě se mnú dáví
nebo sěče,
uzříš: anť vleče
po sobě sěčené plece."

Duše dokládá osobami biblickými i postavami historickými (filosofem Aristotelem, státníkem Ciceronem, básníkem Vergiliem a církevními otci) i nedávno zesnulým význačným theologem, lékařem a rádcem Václava II., Petrem Mohučským, že síla jim nebyla nic platná proti smrti; tělo chce hledat ochranu před smrtí v kráse, v moudrosti i v lékařství, ale duše ukazuje pomíjejícnost všeho. Na konec se tělo dovolává zásluh Kristových o vykoupení lidí, ale duše namítá, že je třeba i osobních zásluh. Prohlašujíc, že chce užít světa, dovolává se tělo lhůty svého života a odmítá obavy duše. Duše však upomíná na smrt a nabádá k pokání.

Duše vece: „Sprostněs ctného bydla zbylo,
ráje, v němžs stvořeno bylo
malú vinú,
ctnú dědinu
ztratilo jsi svú hřiešnú vinú."

Tělo vece: „Potud spolku bylo nají,
na tomť, duše, přisahaji:
toť má viera,
tvá nesmiera
mého srdcě mnoho udierá.

Mučíš mě vždy bez přěstánie;
truchlost, žalost mám, vzdýchanie
jázť v tu dobu
pro mú mdlobu.
Smrti, rozlučiž mě s tobú!"

Duše vece: „Rúče přispěj ta hodina,
nají žalostná novina!
Hřiešné tělo,
zvěz začělo:
zles sebú i mnú dospělo!

Kam sě děla tvá všě krása?
Zbledělos za malého časa.
Zlá tvá rada,
plna smrada,
ležíš jako shnilá kláda.

Jáz túžebná nebožička,
hřiešné tělo, tvá dušička,
když bych v tobě,
poznach k sobě:
leževě dnes spolu v hrobě.

A jáz muši jíti k vázě, –
i co mi tam dějí, hóře li či blazě?
Jáz nevědě,
co tam vědie,
zle-li či dobřě povědie.“

Tělo vece:

„I co mi, duše, tolik stýščeš?
Vědě, že na mně nic neziščeš!
Prosím tebe:
zbav mě sebe,
tváť mě řěč pohřebe.

Ovšems mnú dobřě dospěla,
dostis drahně mně prospěla;
mnoho hlučíš,
sílně plučíš,
i proč sě se mnú nerozlúčíš.

Však bude-li bóh tomu chtieti,
ta řěč musí konec vzieti;
darmo pleskceš,
trudně pleščeš
že se mnú bydleti nechceš.

By ty právě rozom měla,
nezbyla by svého těla;
na to zpomeň,
sě rozpomeň,
žež tě vrhú věčný v oheň!“

Duše vece:

„Daj mi, tělo, k tomu radu:
až smrt příde, i kde já sadu?
Kam sě vrhu?
Hořěť vždy dojdu!
Črtie vidúce mě přídú!

Připrav sě, tělo, k zpovědi brzcě,
viz, anoť smrt k náma sě vleče;
jměj na péči,
co chceš řéci,
až mě káží z tebe vyvléci."

Tělo vecě:

„Již mně mluva s tebú stala,
všěchna chytrost mne ostala;
ty lépe vieš,
co smrti dieš,
chytřě-li či sprostně otpovieš.

Jáz nevědě, co kam klásti,
nemohu ižádným údem vlásti,
již článkové
i údové
plni jsú bolesti mnohé."

Dušě vecě:

„Pošli po svú múdrú radu,
ať na počtě s smrtí sedú!
Snad ty móžeš
i to vymóžeš,
svú chytrostí smrt přěmóžeš."

Tělo vecě:

„Nezdá mi sě to nikake,
by ty neměla moci také
proti smrti,
zlé valpurti;
dávě sobě spolu trti?

Nestýskaj mi, duše, déle,
mněť sě ovšem krupně mele,
rozom, síla,
krása milá
zhynuly právě jak brla.

Vaď sě, duše, s smrtí sama,
vidíš, žeť mnú smrt sílně lámá,
řěči ukraď,
času netraď!
Mé tělo bradú vzhóru zvraď!"

(Vynechána replika duše, protože je dochována neúplně.)

Tuť sě túha s hořem skyde,
když smrt k tomu tělu přijide,
nemoc zpudi,
srdce vztrudi,
dušičku z těla vypudi.

A když duše z těla kroči,
tuť ji sílně ďábel okroči,
zchopiv duši,
vece: „Muši
zvěděti i toho zkuši,

kto tě z mú rukú vymóže,
kto-liť ote mne spomóže,
kto té moci
této noci,
by tě mohl z pekla vymoci."

Duši na váhu vsadichu,
s druhé strany položichu
stydkú hlínu,
s ní vši vinu.
Duše vece: „Já zahynu."

Duše k tělu vece: „Kde tvé střiebro, zlato břěčí,
kde tvých mečóv ostré sěči?
Vzchop sě vzhóru,
učiň vzdoru
zlému pekelnému sboru!

A vy, přietelé moji,
smilujte sě, v nepokoji
mě vidúce,
sepnúce ruče
prostež matky přěžádúcie,

aby za mě synu svému
prosbu vzdala jedinému,
za mě, hřiešnú,
ovšem pyšnú,
k rajským vratóm nedospěšnú."

Dušička na vahách sedieše,
vzdeše, k světiej Maří hledieše:
„Slunce sktvúcie,
róže ktvúcie,
vymoz mě z muky horúcie!

Pozdvihni mne málo výše,
dosěháť mne pekelná říšě,
chtieť otjieti,
mě přič vzieti,
v svá hřiešná bydla pojieti.

Vymoz mě z jich hřiešnú rukú,
strašieť mě pekelnú mukú.
Já sě boji,
v hřiešě stoji,
však sě tvéj milosti koji.

Smiluj sě, božie matičko,
všie moci plná, zlatíčko,
pospiechaj, nemeškaj,
ruky podaj
a mú hřiešnú duši schovaj!

Již mě hřieši ke dnu vážie,
nebť jim ižádný nepřěkážie;
tuť mě vieží,
silně tieží,
chtieť mě uvrci v temnú věži.

Padnuť ke dnu jako kámen
v ten hřiešný pekelný plamen,
ač nesstúpíš,
nepotupíš,
hřiešné váhy nerozlúpíš.

Chciť sě ráda chovati,
matko, rač sě smilovati!
Slib za mú vinu
k svému synu,
dřéve než, já nebožička, zahynu!“

Slyšiec Marie ta slova,
vstavši z trónu by hotova,
dolóv sstúpi,
k nim sě zchopi,
tu lstivú váhu rozlúpi,

řkúci: „Nedám vám jie vážiti,
mohu vám v tom překážěti,
neb ta dušě
na mě slušie, –
i proč sě váš sbor o ni pokúšie?

Já viem, žež vy mému služe
léciete pekelné núže:
vašě váhy –
záchod dráhy,
i nenie v nich spravedlivé smáhy."

Řkúc Marie ta slova vstúpi zasě,
an tam jejie syn hněvá sě
řka: „Kdes byla,
matko milá,
cos tam u váhy činila?"

Marie vece: „Byla sem u sluhy svého,
ano lstivě vážie jeho;
milý synu,
k mému činu
daj mi té dušičky vinu!"

Ježíš vece: „Nepros za ni, milá matko!
Mučilať mě jest, tvé děťátko;
Věř mi cěle,
že ran velé
ot nie mnoho u mém těle.

Mój živótek vešken brocen,
ot nie ve dne jako v noci
mé vše rány
znova drány,
právě jak u sochy prány.

Co sě, matko, pro ni smúcieš,
že sobě tak sílně zamúcieš?
Vol jiných pět
nebo devět,
pakli ráčíš, všicknu desět.

Matičko, mým bičovníkóm,
mého těla křižovníkóm
smóla s sirú
v pekle, vieru,
hotova jim beze všeho míru."

Črtie stojiechu v jednom plucě,
křičiechu k hospodinu u velikém hlucě:
„Suď nás lépe,
spravedlivý súdce,
násť Marie v nosy klekce.

Jenž sě tej duši peklo těšilo
a s námi sě jest mnoho časóv směšilo,
tohoť nám ona
otjala hrozná, –
i kto sě jí v tom vrovná?

Námť sě nepodobně kl'udí,
suď ny spravedlivý sudí!
Bože pravý,
svatý, sdravý,
nečiň nám křivé popravy!"

Marie kleknúc před synem
pravým, milosrdným činem
vece: „Syne,
hospodine,
i ktož sě pak ke mně přivine?

Jestliť črtóm lépe moci,
a mně mé sluhy nevymoci?
Mój synáčku,
jedináčku,
pomni na mú strast, mój ptáčku!"

(*Na soudě Ježíšově vystoupí ještě Spravedlnost, Pravda, Milosrdenství a Pokoj; Milosrdenství háji duši. – Závěr Sporu v rukopise chybí; není pochyby, že duše na přímluvu Panny Marie je spasena prostřednictvím Milosrdenství.*)

2 *by* abys – 6 *upichá* trápí – 7 *zbudúci* až pozbude – 14 *zbránie sě* brání se – 15: „Božské věci jsou předurčeny..." – 20 *ač* jestliže – 21 *benedicite* dobrořečte, chvalte – 23 *dospělo* dokonale – 25 *čiest* část – 27 *obroval* povýšil (k *obr*) – 28 *rozomenství* rozumnost, rozum – 31-32: Věz, co činíš, a jsouc samo vinno, neobviňuj dušičku – 39 *věhlasa* věhlas, sláva – 43 *sbožie* majetek – 48 *sději* učiním – 51-52 *boha utěši* radost učiním Bohu

55 *právě* dobře, správně – 57 *rozchodí* proniká – 58 *přě v žalostnéj* v přežalostné; – 59 *spořě* hojně, silně – 60 *vizi* vidím; *zořě* záře – 63 *to měj za to* to věz – 65 *utká* potká – 66 *protýči sě* proderu se, protáhnu se – 69 *komoníš sě* chlubíš se – 72 *znýváš* naříkáš, tesknís – 73-74: Když zemře (tělo), kam se (jeho) věci podějí, zda se mají pohřbíti s ním? (smysl: majetek s sebou do hrobu nevezmeš) – 78 *vznímaj* přijmi – 79 *vzcházalo* vznikalos, vycházelos – 80 *-s sě přimčalo* přivléklo ses – 82 *jakž nespáliš* abys nespálil – 86 *rozpačna* rozpačité, zoufalé – 87 *rady* rádce – 88 *ohrady* opory – 94 *dávi sě* hrdluje se – 96 *po sobě* za sebou

97 *sprostně* hloupě – 99 *ctnú dědinu* čestné dědictví, království boží – 101 *naji* (duál) nás dvou – 103 *nesmiera* nemírnost, neumírněnost – 104 *udierá* trápí – 111 *začělo* zajisté, najisto – 112 *zles... dospělo* špatně jsi skončilo – 120 *leževě* (duál) ulehneme – 123 *nevědě* nevím – 125-126 *stýščeš... nezíščeš* stýskáš... nezískáš – 128 *pohřebe* pohřbí – 129 *ovšem* ve všem, zcela – 130 *drahně* značně, hojně – 131 *plučíš* hloupě mluvíš (plkáš) – 135 *pleskceš* (k *plesktati*) plácáš; *pleščeš* (k *pleskati*) pleskáš – 137 *by právě* kdybys náležitě – 138 *nezbyla by* neopustila bys – 140 *žeť* že – 142 *sadu* sednu si, poději se – 149 *stala* ustala – 150 *ostala* opustila – 155 *členkové* články, klouby – 157 *po radu* pro rádce – 158 *ať na počtě s smrtí sedú* ať se smrtí účtují (viz Pelikán LF 56, 1929, 239) – 161 *nikake* nijak – 163 *valpurti* čarodějnici – 164: dopřávajíce si volnosti, zvůle (viz Pelikán l. c.) – 166 *krupně sě mele* hrubě se mele, špatně se daří – 168 *brla* suchá větev

173 *túha sě skyde* žalost se setkala – 175 *zpudi... vztrudi* zapudila... ztrápila – 177 *kroči* vykročila – 178 *okroči* zastoupil (cestu) – 187 *stydkú hlínu* studené, zestydlé tělo – 189 *břěčí* zvučí – 191 *učiň vzdoru* odporuj – 200 *nedospěšnú* nedospěvší – 202 *vzdeše* vzdychla – 203 *ktvúcie* kvetoucí – 206 *dosěhá mne* dosahuje ke mně – 207 *otjieti* odníti; *přič* pryč – 208 *bydlo* příbytek – 212 *koji sě* utěšuji se, naději mám – 216 *schovaj* zachovej – 223 *ač nesstúpíš* jestliže nesestoupíš – 224 *nerozlúpíš* nerozbiješ – 225 *chovati* zachovati – 227 *slib* zaruč se – 230 *by hotova* byla ochotna – 231 *zchopi sě* vzchopila se – 235 *na mě slušie* patří mně – 238 *léciete* strojíte, nastražujete; *núzě* trápení – 239 *záchod dráhy* konec cesty – 240 *smáhy* šťávy (spravedlnosti) – 251 *velé* mnoho – 253 *živótek* tělo; *brocen* zkrvaven – 256 *socha* kůl; *prány* bičovány – 257 *smúcieš sě* rmoutíš se – 258 *zamúcieš sobě* zarmucuješ se – 260 *všicknu desět* celou desítku, všech deset – 265 *v plucě* v pluku, v šiku – 268 *klekce* klepe, bije – 269-270: ten, na jehož duši se peklo těšilo a s námi se dlouho radovalo – 273: nám se děje nespravedlivě – 274 *ny* nás – 276 *poprava* soud – 278 *milosrdným činem* milosrdně

NOTA OT PANA VILÉMA ZAJIECE

Žalozpěv nad smrtí českého šlechtice Viléma Zajíce z Valdeka, zabitého roku 1319, zaujme procítěností i pojetím hrdiny jako záštity Čechů; jeho smrt je kladena za vinu německým nástrahám. Vypjatým vlastenectvím se Nota blíží Dalimilově kronice.

Žělej, české pokolenie,
škody, jenž se stala nénie:

sšel ctný pán, Vilém z Valdeka,
přietel českého jazyka.

Tak žalostívě pohřiechu!
Jehož čest všě Čechy jmiechu,
a vše pro svú pravú vieru
a cizozemskú zlú nevěru.

Přěpadl sě meč země české,
jenž tupil hlavy německé,
na všě strany Čechóv bráně;
škoda Čechóm jest v tom páně.

By Čechy právě věděli,
co sú jeho škodú vzěli,
teprv by právě pykali,
k bohu toho žalovali.

Ti, ješto jsú rádi tomu,
snad pohřiechu přijdú k tomu,
že by jeho na pomoc znovu
vykopali rádi z rovu.

Zlá příhodo, co si zděla,
co-lis toho zisku jměla?
Co šlechetných pánóv střěla,
v nově v rovu jsi zavřěla!

Žlebského Čeňka mladého,
Vartmberka hrdinného,
Hynka Húsku spravedlného
a Viléma opravného.

Pravé božie přěpuštěnie
nad českými pány nynie,
jenž sě jest pohřiechu stalo:
daj bóh, by to již přěstalo.

Již všě cěsty otevřěny,
jenž byly tvrdě zavřěny;
donidž Zajiec křěpek bieše,
na všě strany jich střěžieše.

Pro to sú sě Němci sřekli,
svá tenata sú polékli,
v nich Zajiečka zatratili,
aby v Čechách mocni byli.

Čechy, račte rozuměti,
to za pravú pravdu jmieti:
lstívě vám tenata vazú,
chovajte sě jich, vám raz'u.

To ten ctný pán, Vilém Zajiec,
vždy bránil Čechóv náviec
po vše časy kdež moha:
Prosmež zaň všickni boha!

Když dorostú Zajiečenci,
budú s nimi v hoři Němci,
ot nichž pan Vilém snide
a v zemi pohřiechu vnide.

2 *nénie* nyní – 3 *šel* zemřel – 6: jejž ctili všichni Čechové – 9 *přěpadl sě* propadl se, ztratil se – 13 *právě* správně, náležitě – 15 *pykali by* litovali by – 21 *zděla* učinila – 23 *střěla* zahubila – 25-28: šlo o české pány Čeňka, syna Jindřicha z Lichtemburka, Jana Vartmberka, Hynka z Dubé a Viléma Zajíce z Valdeka, kteří zahynuli v této době nepokojů v Čechách – 28 *opravného* správného, pořádného – 29 *přěpuštěnie* dopuštění – 35 *donidž* dokud – 37 *sřekli se* spikli se – 38 *polékli* poličili – 43 *vazú* váží (3. pl. k *viezti*) – 44 *raz'u* radím – 46 *náviec* nejvíce – 49 *Zajiečenci* synové Vilémovi – 51 *snide* zemřel – 52 *vnide* vešel

Poznámky ediční

Kunhutina modlitba

Rukopis nejstarší a nejlepší NUK VII G 17d, fol. 146b-151b (breviář abatyše Kunhuty – *K*, viz fol. 146b na obr. č. 24), ze začátku 14. století; pozdější zápisy, značně porušené, NUK XVII F 30, fol. 133a-135b (*M*; rkp. nejstarších modliteb a písní českých; častěji zde uvedený viz str. 110) a NUK XII F 9, fol. 80b (*Z*; jen začátek). Všechny vydal paleograficky A. Patera, ČČM 56, 1882, 116-122 (s popisem rkpu *K–Pat*); rkp. *K* – ne bezvadně – V. Flajšhans, Nejst. pam., 152-155 (*Fljš*); přepis u obou nevyhovuje. Naposled v přepise A. Škarka, Nejstarší česká duchovní lyrika (Památky 6, 1949 – *Šk*). Tam i další literatura.

O veršové stavbě R. Jakobson, Slavia 3, 1924-5, 272n a K. Horálek, SaS 8, 1942, 58n; o poměru k Lauda Sion Salvatorem P. Trost v SaS 6, 1940, 35n, znovu o poměru k lat. předloze týž v SaS 11, 1948-9, 162n; o knihovně abatyše Kunhuty, k níž náležel m. j. i breviář abatyše Kunhuty (v. zde str. 212) J. Vilikovský v Řádu 5, 1939, 148n (knižně v Písemnictví českého středověku, Praha 1948, 26-40).

Rkp *K* je psán pravopisem primitivním, předspřežkovým, ale slabičné *l* se píše *li*

(*naplineno* 49, *plinie* 122) a slabičné *r* pak *ir, yr, ri* (*sirdcem* 52, *sridcem* 54, *nakyrmiti* 97, *krimie* 98 atd. kromě jediného *krmie* 87). Zřejmé chyby písaře opraveny bez poznámky. Osmislabičný verš je v *K* přesně zachován kromě v. 52, 58 a 143, v nichž podle rkpu *M* čtení porušená. – Jotace zachovávána a upravována všude v krátkých i v dlouhých slabikách.

21 stvořiti *M, Z*] ſtoriti *K* – 34 tú *Hk*] tu *K, Šk*, ty *chybně Fljš, v M chybí*, tvú *Vašica ČČF 3, 1944-5, 251* – 37 věcší] wyetczy *M*, uiechi *K*; *podle rýmu* – 52 věrným srdcem uchvaceno *M, Fljš, Šk*] auernim ſirdczem uſuaceno *K* (usvaceno *z v.* 51) – 58 kdyžto *M*] cdis *K* – 62 v malé částky *M*] uumale chaſtim *K*, v mále částmi *Šk* – 65 Kakož koli i prokniemu] Tacoſcoli i procniemu *K*, Kakozkoli ykazdemu *M* – 70 *chybí v K, je v M* – 77 Dež *Hk*] Des *K*, Děž *chybně Šk*, Jež *Fljš* – 86 na výsot] nauiſoth *K*, na výsost *chybně Fljš* – 90 chlebe *M*] chele *K* – 129 Daj] Mai *K*; *chyba rubrikátorova* – 143 a tě v sobě viec jmajúce *Šk*] a tie uuſobie uice gmaiuce *K*, Atye wezdy wſobye magycze *M*, a tě v sobě viece jmajúce *Pat, Fljš* (*9 slabik*) – 150 rozkošně *Šk*] roſnnie*K*, *chybí v M*, rozumně *Pat, Fljš*

Spor duše s tělem

Spor duše s tělem, t. zv. první, je zachován v jediném rkpe NUK XVII A 18, fol. 81a-88b; je to rkp pozdní a značně porušil původní text. Přesto se v naší ukázce držíme věrněji čtení rukopisného než rekostruované vydání R. Jakobsona a St. Petíry (Národní knihovna 4), Kuncíř 1927 (*JP*). Paleograficky vydal St. Petíra ve SbFil 9, 1931, 134-159 s úvodní studií, kde je další literatura.

V našem vydání je vzhledem k době vzniku památky upravována jotace po sykavkách, v níž rkp kolísá, a jsou odstraněny některé pozdní hláskové jevy rkpu: otiskujeme *tvéj, méj* m. rukopisného *twý, mý* (56, 212), *tej* m. *tý* (269); *k světiej* m. *k světý* (202), *žalostnéj* m. *žalostný* (58); *mukú* m. *mukou* (210); *výše* m. *vajše* (205). Opravy vydání *JP*, které nesledujeme, neuvádíme.

Otištěné zde verše 1-52=47-98; 53-96=163-206; 97-172=391-454 a 173-284=471-594 vydání *JP*, při čemž v. 113-124 = 475-486 *JP*.

20 se mnú] ſe mnu duſſe – 21 Dušě vece *a pod. není v rkpe; doplněno podle v.* 161 *a* 189 – – 23 dospělo *JP*] doſpyele, *opr. vyžaduje rým* – 27 obroval *rkp*] obloval (*valchoval, vzdělával*) *JP* – 30 zlému i dobrému *JP*] zleho y dobreho, *opr. vyžaduje rým* – 31 čině *JP*] czynyſs, *opr. vyžaduje rým*

60 zoře] *za tím v rkpe*: aya duſſyczka nebozyczka – 67 na kostely vložie]*v rkpe zkomoleno*: dam a wlozym na koſtely, v kostel vložie *JP* – 68 v hrob položie *JP*] polozye ychudym dam, *oba verše opr. pro rým* – 83 pro řěč *JP*] rzecz – 84 slotú] *za tím v rkpe* whoruczy ohen (*ruší rým*)

119 poznach k sobě *JP*] ſama k ſobye przyſedczy ypoznach zez – 123 vědie *JP*] powyedye – 136 *konjektura JP*] ſe mnu bydlety vmyela (*v rkpe po* myela *v.* 137) – 139 sě rozpomeň *JP*] *v rkpe není* – 140 věčný *JP*] *v rkpe není* – 144 mě *JP*] mye y ſmrty – 149-150 mluva s tebú stala, všěchna chytrost mne ostala *JP*] me mluwenye ſtebu ſtalo wſechny me chytroſty gſu mne oſtaly – 158 ať na počtě s smrtí sedú *Pelikán LF 56, 1929, 239*] at napocztye ſmrty ſedu; ať na poctě smrti sadú *JP* – 164 dávě *JP*] ya ſtebu dawye – 167 rozom, síla, krása milá *JP*] ſyla rozom kraſſa moge – 168 zhynuly právě jak brla *JP*] zhynul ſem prawye yako brnu (*konec slova nezřetelný*)

183 té moci *JP*] tye moz – 192 zlému *JP*] lzemu – 238 núzě *JP*] muky – 240 nenie *JP*] nynye; spravedlivé *JP*] ygedne ſprawedlywe – 248 vinu *JP*] gyegy wſychnu wynnu – 251 že ran velé *Výbor*] ya ſem myel ran – 273-274 kl'udí |sudí *JP*] klydy| ſudcze – 275 *před tímto veršem v rkpe:* wyernyegye w kterem ſye ſme dyele duſſy nalezly wtom ſme gy ſem k ſudu przywedly *místo podle veršů dále v textu následujících* (*JP* 599-600)

Nota ot pana Viléma Zajiece

Zapsána ve třech rkpech Dalimila (srov. zde na str. 181): Lobkovickém (*L*), Fürstenberském (*Fs*) a Zebererovském (*Z*), odkud otištěna v Jirečkově vydání Dalimilovy kroniky, FRB III, Praha 1882, 229-231 (*Jir*), a v litoměřickém rukopise Pulkavovy kroniky (*PulkLit*), odkud otištěna Gebauerem v LF 11, 1884, 302-305. Kriticky podle *L* v edici Dalimilovy kroniky Havránka a Daňhelky, Praha 1957, 177-179. – Zde za základ vzat rovněž *L*, ale s větším zřením k rekonstrukci znění původního; nadpis z *PulkLit*. Literatura při edicích.

Jotace zachována a upravována všude v dlouhých slabikách, v krátkých slabikách po sykavkách a po *ř*.

12 Čechóm *Z, PulkLit*] čechow *L* – 16 toho *Z, PulkLit*] geho *L* – 18 k tomu *Z, PulkLit*] k tomu rowu *L, Fs* – 19 znovu *PulkLit*] *vynech. v L*, nowu *Z* – 24 v nově v rovu jsi zavřěla] v nově v hrobě (jsi *dodává Geb*) zavřěla *PulkLit*, v nově jest v rovu zavřela *L, Jir (chybně chápe* střěla *jako subst.*), mnohos v roviech zatvořila *Z* – 27 Hynka *Fs, Z, PulkLit*] hynku *L* – 31 jest *Z, PulkLit*] *vynech. v L* – 34 *převzat ze Z a PulkLit, vynech. v L, Fs* – 37 sřekli *Fs, Z, PulkLit*] ſczekli *L* – 41 Čechy *Jir*] Čechové *L, PulkLit, Z, Fs* (*opraveno pro rytmus, v. verš* 6, 13) – 43-44 vazú ... raz'u *Geb*] váží ... razi *L, PulkLit*

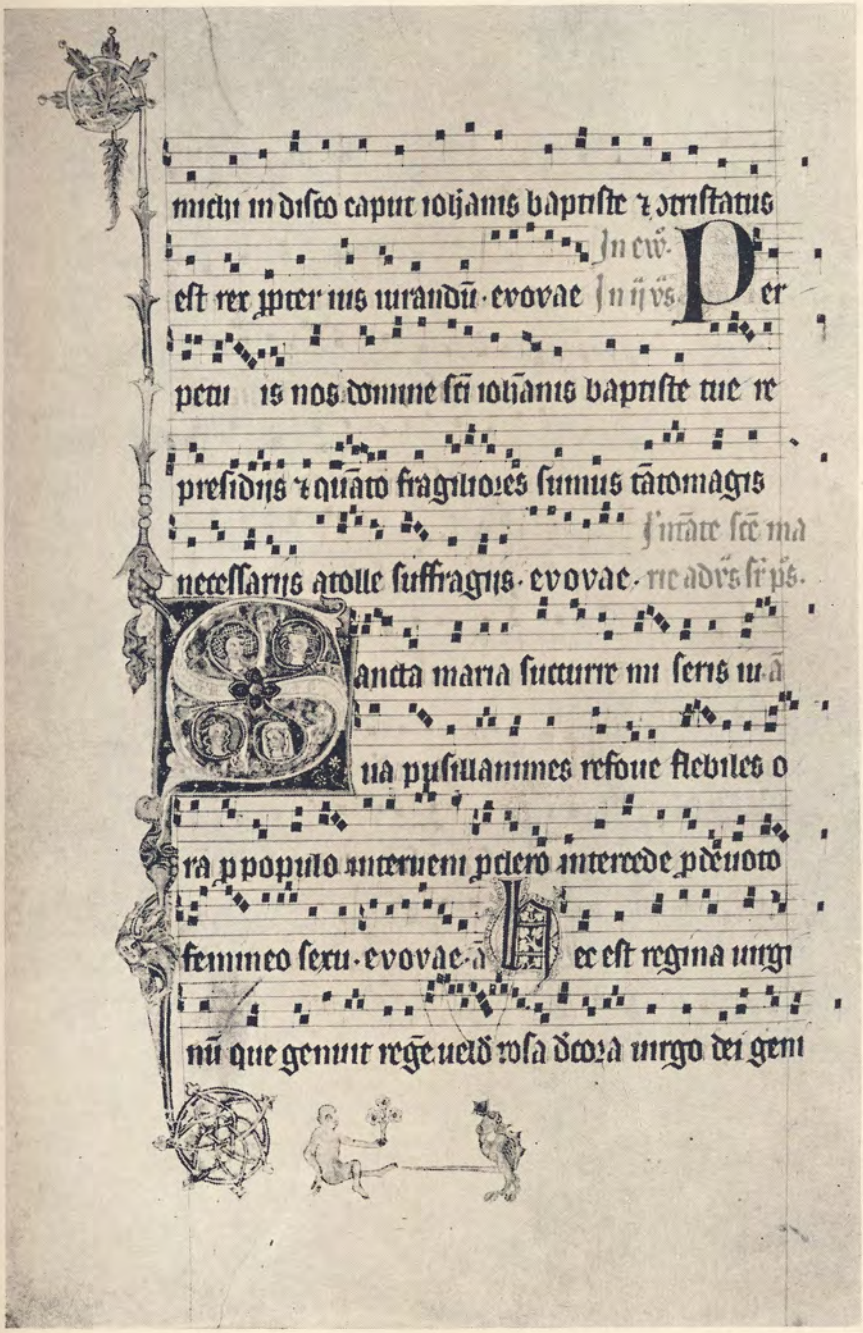

25. *Antifonář královny Elišky Rejčky*
(kolem roku 1320 – Státní archiv, Brno)

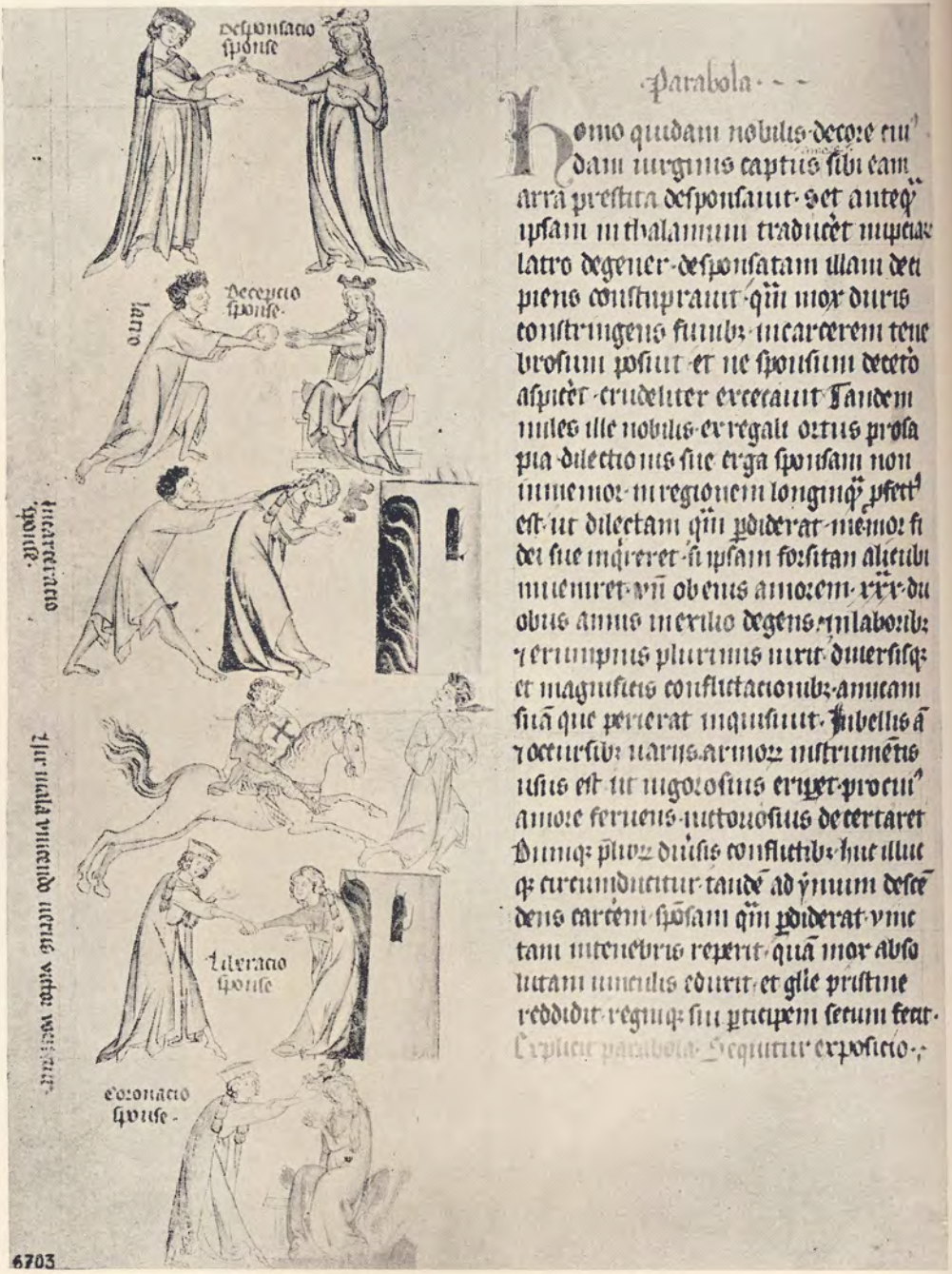

26. *Kolda z Koldic, Parabola o statečném rytíři z t. zv. Passionálu abatyše Kunhuty*
(rukopis z doby kolem roku 1320 — Národní a universitní knihovna, Praha)

27. *Tři Marie u prázdného hrobu Kristova z t. zv. Passionálu abatyše Kunhuty*
(rukopis z doby kolem roku 1320 — Národní a universitní knihovna, Praha)

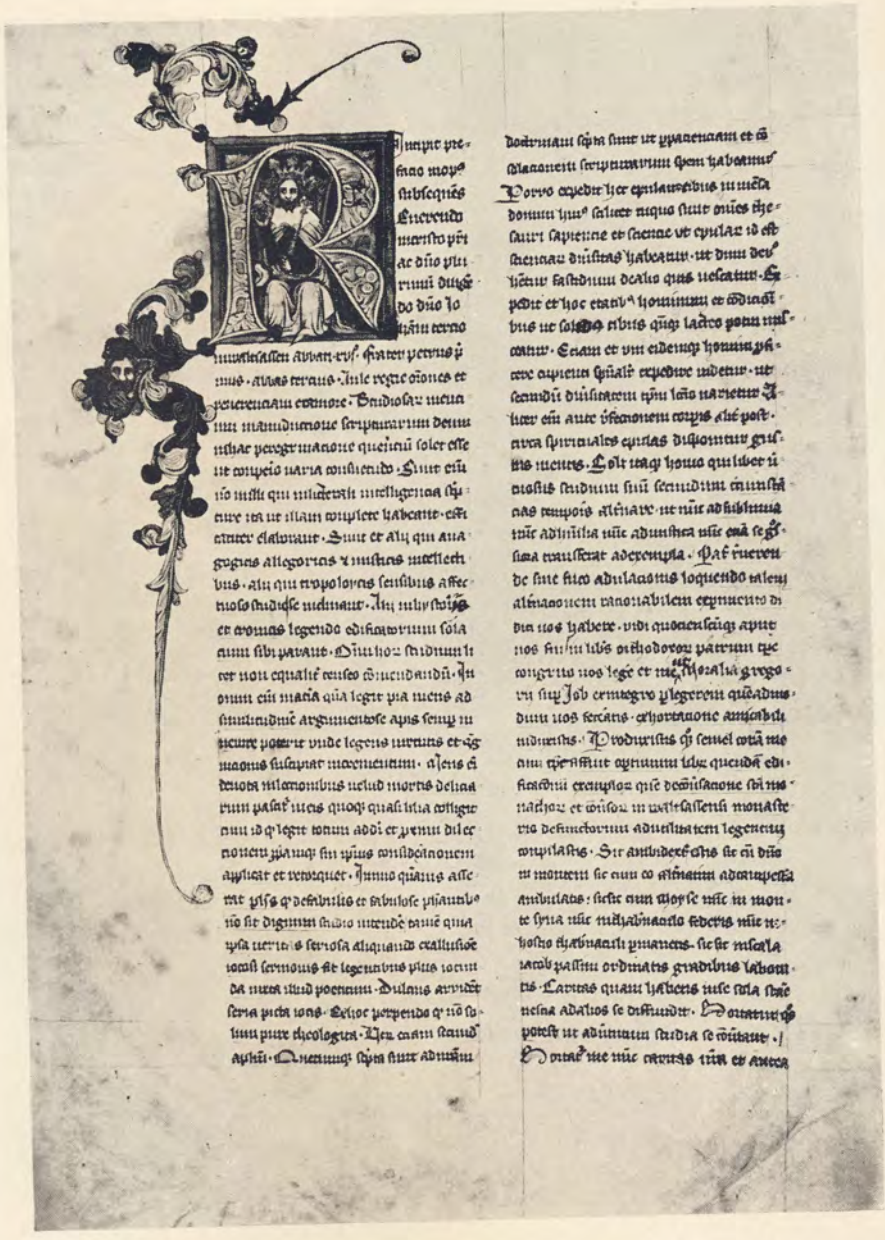

28. *Petr Žitavský, Kronika Zbraslavská*
(rukopis z doby kolem roku 1393 — Městský a okresní archiv, Jihlava)

LATINSKÁ LITERATURA NA POČÁTKU 14. STOLETÍ

Latinskou literaturu tohoto období dokládáme zde jen ukázkami z duchovní úvahy *Koldy z Koldic* a z *Kroniky Zbraslavské*; duchovní písně spojujeme s latinskou lyrikou z doby Karlovy a Václavovy, protože jejich přesnější datování je nesnadné.

KOLDA Z KOLDIC

PARABOLA O STATEČNÉM RYTÍŘI

Dominikán Kolda z Koldic napsal r. 1312 na žádost svatojirské abatyše Kunhuty, dcery Přemysla Otakara II., v jejímž latinském breviáři je zapsána česká skladba zvaná Kunhutina modlitba (viz zde str. 212), latinské pojednání, v němž stručně vylíčil vykupitelské dílo Kristovo podobenstvím o rytíři, který podnikl dlouhou pouť a podstoupil velké boje, aby vysvobodil svou snoubenku odvlečenou nepřítelem, a podal obšírný výklad erbu Kristova, t. j. nástrojů, jimiž byl Kristus mučen. Pojmenovav nástroj a muka, která jím byla Kristovi způsobena, uvádí Kolda duchovní význam této muky, totiž hřích, jímž křesťan působí znovu Kristu utrpení, a dále hledá v bibli předobrazy jednotlivých nástrojů. Pojednání je dokladem již značně rozvitého kultu Kristova umučení v klášteře sv. Jiří, v němž snad ve stejné době vznikly i jiné skladby podobného námětu (zejména officium a hymny o trnové koruně). Originál, z něhož přinášíme ukázku o ukřižování (kap. 9), je psán rytmickou rýmovanou prózou; v jak rozsáhlé míře užívá citátů biblických, ukazují vysvětlivky.

Člověk jeden urozený, uchvácen krásou jedné panny, zasnoubil se s ní a dal jí na znamení toho zástavu. Dříve však, než ji uvedl do komnaty svatební, nešlechetný lupič jeho snoubenku oklamal a zneuctil, a potom spoutav ji tvrdými provazy, uvrhl ji do tmavého žaláře a krutě oslepil, aby již nemohla spatřiti snoubence. Tehdy onen urozený rytíř, pocházející z rodu královského, nezapomínaje své lásky ke snoubence, vydal se do daleké krajiny, aby pamětliv svého slibu hledal ztracenou milou, zda by ji snad někde nenalezl. A tak žil pro její lásku dvaatřicet let ve vyhnanství, v pracích a soužení přemnohých a v rozmanitých a nesmírných půtkách hledal milenku svou, jež zmizela. V bojích pak a půtkách užíval rozmanitých nástrojů válečných, aby tím snáze mohl vysvoboditi tu, pro jejíž lásku tak horlivě zápasil. A když se v různých bojích dost nachodil tu i tam, konečně sestoupiv do nejhlubšího žaláře, nalezl ztracenou snoubenku spoutanou v temnotách, a zbaviv ji pout, hned vyvedl a vrátil ji v dřívější slávu a učinil ji podílnicí svého království.

Blažený Bernard praví v jednom kázání: „Prohlížej a pročítej život Spasitele od doby, kdy jej nosila Panna v životě, až po utrpení kříže, a nenajdeš nic leč jizvy

chudoby.“ Tolik tedy bojů pro milou svou proti starému nepříteli podstoupil, kolik mučivých úzkostí v tomto životě prožil. V jmenovaných bojích pak užíval rozmanitých druhů zbraní, aby vítězněji vyrval tu, pro niž přeslavně bojoval. Zbraně ty zajisté si navykla zbožnost věřících uctívati a prozřetelnost Nejvyššího velekněze to na koncile lyonském schválila. Tyto zbraně nyní postupně uveďme a svědectvím Písma potvrďme. Neboť tak musil Kristus trpěti a tak do slávy své vstoupiti, aby také nás mohl milosrdně uvésti do slávy, které nezasluhujeme.

Prvou zbraň, totiž nůž, proti nepříteli vytasil, když při obřadu obřízky po prvé svou krev prolil, aby zřejmě ukázal, že poskvrna prvotního hříchu má být zničena následující svátostí církevní, a tím, že trpěl na údě, z něhož se převádí hříšná hmota zatížená prvotní vinou, aby život znovu povstal odtud, odkud vzcházela smrt. Mimo to nám poskytl příklad obřízky duchovní, když se podrobil tělesnému obřezání. O jeho obřízce se totiž praví v Deuteronomiu: „Obřežte předkožky svých srdcí.“ Tehdy totiž předkožky srdcí obřezáváme, když nepravé myšlenky zapuzujeme a samému Pánu příbytek srdce připravujeme.

Potom když se blížilo utrpení, odešel na horu Olivetskou, aby projevil vřelou náklonnost k nám. Na vysoké místo horské se totiž odebral proto, zda by snad spatřil milou, kterou hledal. Tak zajisté čteme o Anně, matce mladšího Tobiáše, že vystupujíc na vršek hory, na všechny strany se rozhlížela, zda by aspoň z dálky uviděla syna, jejž milovala. Na hoře Olivetské kleče, stékajícími kapkami krvavého potu dal najevo, jak úzkostlivě po našem osvobození dychtil. „I učiněn jest,“ praví Lukáš, „pot jeho jako krůpěje krve tekoucí na zemi.“ Proč? Zajisté proto se chtěl potiti, aby našemu potu konec učinil, jejž zhřešivšímu prvému člověku Bůh za spravedlivý trest uložil, když, jak jsme výše připomněli, hříšníku pravil: „V potu tváře své chléb svůj jísti budeš.“

Potom je jat, veden k sloupu a provazy přivázán, pruty nebo biči bičován, takže od paty až po hlavu na něm nezůstalo místečka zdravého. V jeho osobě se představil žalmista, když pravil: „Byl jsem bičován po celý den, a trestání mé za jitra.“ Čte se ovšem, že byl bičován ve dne: „Vzal,“ praví Jan, „Pilát Ježíše a zbičoval,“ ale už za jitra byl těžce trýzněn, když od půlnoci údery políčků a potupným pliváním a posmíváním byl přehořce raněn. Byl tedy zbičován, nikoli ovšem za svou, nýbrž za naši vinu, jak David předpověděl řka: „Shromáždila se proti mně bičování, a nevěděl jsem,“ jako by přímo řekl: „Ve svém svědomí neuvědomil jsem si vinu, za niž bych měl podstoupiti tak trpký trest.“ Údery metel však nebo důtek a rány hřebů vytrpěl, jimiž otřesy našeho hříchu zastavil, modřiny naše uzdravil a úplně zacelil.

A to vše dávno v duchu předvídal Izaiáš a řekl: „Nemá podoby ani krásy, a viděli jsme ho, a neměl vzezření, a toužili jsme po něm, nejopovrženějším a posledním z mužů, muži bolestí, kterýž zkusil nemoci; a tvář jeho jakoby skryta a opovržena, pročež jsme ho za nic nevážili. Vpravdě on slabosti naše na sebe vzal a a bolesti naše sám nesl, my však jsme ho pokládali takřka za malomocného, a raněného od Boha i poníženého. On však byl raněn pro přestoupení naše, potřen

pro nepravosti naše; kázeň pokoje našeho na něj vzložena a zsinalostí jeho uzdraveni jsme. My všichni zbloudili jsme jako ovce, jeden každý obrátil se svou cestou, a Pán uvalil naň nepravosti nás všech." Glosa praví: to jest trest za naše hříchy a nepravosti.

Hle, slyšeli jste, nejmilejší, jak mnoho za naše nepravosti Syn boží vytrpěl, když opovrženým učiněn pro políčky, tvář před slinami Židů ukryl, takže se zdál podobným malomocnému.

Nadto byl raněn a důtkami trestán, aby vlastní zsinalostí přinesl chorému zdraví. K sloupu byl přivázán, aby spoutané rozvazoval a aby ty, jež vina stáhla do hlubin, vzhůru vztyčil jako sloupy, k nimž by se na věky přivázal provázkem lásky. O tom provázku píše se zajisté v Kazateli: „Třípramenný provázek se nesnadno přetrhne." Neboť nás k sobě připoutal, jako by pletl třípramenný provázek, když zřizuje církev ve víře v Trojici, vnukl jí, aby na něm lpěla láskou srdce, úst i díla; a zajisté, je-li s ním někdo tímto provázkem spojen, nesnadné, ba nemožné je, aby byl od něho natrvalo odloučen. Jest také poznamenati, že provaz, jímž byl Pán svázán, aby byl mučen, od pouta ďáblova nás osvobodil a životu věčnému navrátil; ďábla pak svázal a k věčné smrti odsoudil. A toto tajemství víry zajisté je překrásně znázorněno v druhé knize Královské, kde se praví, že David „odměřil dva provázky, jeden k zabití", totiž ďábla, „a druhý k oživení", totiž člověka hříšného. O tom všem praví svatý Augustin v knize O čtyřech ctnostech: „Syn boží jako lotr je jat – on, který vykupoval; jako zloděj svázán – on, který zprošťoval pout; moudrost je bičována, spása raněna, život umírá, smrt na čas zabíjí život, aby pak na věky životem byla zabita smrt."

Po bičování pak císař náš byv korunován, je vyveden, aby na trůně převysokém, totiž kříži, byl umístěn. Toto korunování připomíná Jan řka: „Vzal Pilát Ježíše a zbičoval. A žoldnéři, spletše korunu z trní, vložili na hlavu jeho." A krátce na to: „Pojali," praví, „žoldnéři Ježíše a vyvedli. A on nesa kříž svůj, vyšel na místo, kteréž slove Kalvarie, a tam ho ukřižovali."

Hle, korunovace nejsladšího Krista, hle, jeho posazení na trůn se nám popisuje, aby věrná duše, pro niž snoubenec tolik trpí, byla tím přivedena k soucítění.

„Vyjděte tedy," vybízí Šalamoun ve Velepísni, „dcery Sionské, a pohleďte na krále Šalamouna v koruně, kterou ho korunuje matka jeho v den zasnoubení jeho a v den veselí srdce jeho." Neboť to byl den zasnoubení, kdy Kristus, umíraje na kříži, zasnoubil se s církví vlastní krví. Proto se také zve dnem veselí srdce jeho, poněvadž radostně smrt pro člověka vytrpěl, ač zmučen na těle, byl nejtrpčím trestem ztrýzněn. Neboť aby zjevněji radost srdce svého snoubence, pro kterou umíral, vyjádřil, dal si otevříti bok kopím, aby rána odhrnula maso a člověk spatřil jeho srdce uvnitř ležící a nikterak nepochyboval, že z lásky k němu dobrovolně umírá pán andělů. „Jeden," praví Jan, „z vojáků otevřel jeho bok kopím a hned vyšla krev a voda." Krev jako výkupné, voda jako svátost na obmytí od hříchů. To se pak událo tehdy, když vyvýšen na trůně dřevěném, to jest mučidle kříže, visel, aby odčinil trest zakázaného stromu, jehož jablka

hříšné okušení uvrhlo na nás věčnou smrt, aby odtud, kde vzalo vznik panství smrti, lék života vyšel a aby, jak je nejvhodnější, dřevem byl přemožen, kdo dřevem zvítězil.

Aby pak dílo spásy bylo pevněji utvrzeno, byl kladivem na tomto trůně hřebíky přibit, jako by přejasně pamatoval na ono proroctví Izaiášovo: „Hřebíky a kladivy spojil" onen skutek, totiž našeho vykoupení, údery kladiv jej upevniv. Hřeby také vytrpěl, aby byl se snoubenkou nerozlučně spojen; při tom zazněl zvuk tlukoucího kladiva, aby ani sluchu snoubenky nezůstalo utajeno, jak velikou láskou ji miluje.

Tyto hřeby však způsobily snoubenci pět ran, z nichž přehojně vyprýštil potok krve. Z onoho potoka zajisté náš David vybíral pět kamenů, jimiž lupiče, který byl snoubenku uloupil, k věčnému zavržení porážel.

Při tomto slavném zápolení byla přítomna ona nedělitelná sukně, kterou snoubenec odložil, když se rozpálil žárem mučení. A protože chtěl brzy usnouti na lůžku kříže, svlékl oděv, jímž byl oblečen, aby oblékl do svého roucha snoubenku, kterou byl nešlechetný lupič oloupil a přehanebně obnažil. To obrazně vykonal onen zbožný Jonatan, který, jak se čte v knize Královské, „svlékl se sebe sukni a dal ji Davidovi," aby darováním roucha naznačil, jak velice miluje toho, z lásky k němuž se tak svlékl.

Byly tam také losy, jimiž nám chtěl rozděliti zaslíbenou zemi, které dobyl tak vznešeným vítězstvím, proliv svou vlastní krev; podle toho, co dávno předtím bylo prorokováno v knize Počtů, kde mluví Pán k lidu svému z otroctví vykoupenému: „Dal jsem vám", vece, „do vlastnictví zemi, kterouž si rozdělíte losem."

Hle však, když tento nejvítěznější vojín již dlouho v přetuhých bojích zápasil, zkrušen námahami zžíznil a skloněn na svém lůžku požádal o nápoj, aby napiv se a dokonav všecko, odpočinul sobě, když byl tak mužně v průběhu mnohých let bojoval. Tento skutek připomíná Jan pravě: „Věda Ježíš, že již všecko jest dokonáno, řekl: ‚Žízním'. Oni pak naplnivše houbu octem a obloživše ysopem, podali ústům jeho. A když okusil Ježíš octa, řekl: ‚Dokonáno jest', a nakloniv hlavu, vypustil ducha." Ó jak trpký byl nápoj, jejž pil, jak tvrdé lůžko, na němž tento udatný vojín usnul!

V tomto spánku velmi čilým skokem sestoupil do žaláře a snoubenku, pro niž všecko, co jsme výše uvedli, vytrpěl, nalezl spoutanou v temnotách a ubohou s ostatními spoluzajatci milosrdně navštívil. Nalezl je zajisté sedící „ve tmách a stínu smrti, spoutané bídou a železy", jak David prorocky ohlásil.

Zatím co tam duchem sestupoval, kleště přiložené k tělu, jež zanechal na kříži, vytáhly zabodnuté hřebíky. Tyto kleště připomíná zajisté Izaiáš ve svém proroctví, to jsou ony „kleště, jimiž se zvedá s oltáře řeřavý kámen". Tělo Kristovo totiž, rozličnými druhy muk spálené, na oltáři kříže obětované, po odloučení duše bylo sneseno a s nářkem od věřících pohřbeno.

Nikoli nevhodně se tedy pro snesení těla přistavuje žebřík, aby svátost našeho spasení byla podivuhodně zjevena. Velmi vhodně se totiž spojuje žebřík s křížem,

jímž se nám otvírá přístup do nebe. Co znamená tento žebřík, patriarchou Jakubem předem spatřený, krásně se popisuje, když se v Genesi takto prorokuje: „Viděl," praví – totiž Jakub – „ve snách žebřík stojící na zemi a vrcholek jeho dosahující nebe a Pána opřeného oň." Brzy však procitnuv, odhalil, jak spasitelné je tajemství tohoto žebříku: „Vpravdě," pravil, „Hospodin jest na místě tomto, a já jsem nevěděl." Nebo zhroziv se, řekl: „Jak hrozné je místo toto! Není tu jiného, jediné dům boží, a tu jest brána nebeská."

Hle, nejdražší bratři moji, brána, jíž se do života vstupuje, hle žebřík, jímž se z vyhnanství do vlasti vystupuje. Žebřík přistavený ke kříži tedy znamenal, že kříž nám zcela zřejmě vstup do nebe připravoval.

1 *člověk jeden urozený* Luk. 19,12 – 3-4 *tvrdými provazy* Přísl. 5,22 – 6 *vydal se do daleké krajiny* Luk. 19,12 – 8 *v pracích a souženích přemnohých...* 2 Kor. 11,27 – 14 *blažený Bernard praví...* Sermo III. in Resurrectione; Migne, PL 183,289 – 19-20 *nejvyššího velekněze* papeže Řehoře X. – 20 *na koncile lyonském* je tu míněn 2. koncil lyonský r. 1274 – 21-22 *neboť tak musil Kristus trpěti a tak do slávy své vstoupiti* Luk. 24,26 – 23 *obřízka* (lat. circumcisio) odnětí předkožky nemluvňatům, krvavý rituální obřad u Židů a jiných semitských národů; jako Žid musel být podroben obřízce i Kristus; srov. Luk. 2,21 – 27 *příklad obřízky duchovní* srov. Řím. 2,29 – 28 *Deuteronomium* 5. kniha Mojžíšova 10,16 – 31 *na horu Olivetskou* návrší za branami na východ od Jerusaléma; podle bible sem vystoupil Kristus na Zelený čtvrtek po poslední večeři a při modlitbě k Bohu se potil krví; zde byl také zradou jat a příštího dne souzen; srov. Mat. 26,30-56; Mk. 14,26-50; Luk. 22,39-53 – 33 *čteme o Anně...* Tob. 11,5 – 36-37 *i učiněn jest... pot jeho jako krůpěje krve tekoucí na zemi* Luk. 22,44 – 40 *v potu tváře...* Gen. 3,19 – 42 *od paty až po hlavu* Iz. 1,6 – 43 *byl jsem bičován po celý den...* Ž. 72,14 – 44 *čte se ovšem...* Jan 19,1 – 47 *jak David předpověděl* srov. Ž. 34,15 – 52 *předvídal Izaiáš...* Iz. 53, 2-6 – 60 *glosa praví* míněna poznámka, jimiž byly ve středověku komentovány biblické texty – 63 *opovrženým učiněn pro políčky* Jan 19,3 – 67-68 *přivázal provázkem lásky* Oz. 11,4 – 68 *v Kazateli* t. j. v jedné z knih Starého Zákona; srov. 4,12 – 75 *v druhé knize Královské* 2 Král. 8,2 – 77 *sv. Augustin v knize O čtyřech cnostech* Migne, PL 47, 1132 – 82 *připomíná Jan...* 19,1-2 a 19,16-18 – 88 *Velepíseň* jedna z knih Starého Zákona, jejímž autorem je třetí král izraelský Šalomoun (asi 955-932 př. n. l.) srov. 3,11 – 95-96 *z lásky k němu...* Resp. III. fer. IV. Paschae – 96-97 *praví Jan...* 19,34 – 104 *proroctví Izaiášovo* správně má být *Jeremiášovo;* srov. Jer. 10,4 – 106-107 *zvuk kladiva...* Sir. 38,30 – 110 *David vybíral pět kamenů* David se jimi totiž opatřil pro zápas s Goliášem; srov. 1 Král. 17,40 – 112 *nedělitelná sukně* nesešívaná sukně Kristova; srov. Jan 19,23 – 116 *Jonatan* nejstarší syn prvního izraelského krále Saula; *jak se čte v knize Královské* 1 Král 18,4 – 121 *kniha Počtů* Numeri, jedna z knih Starého Zákona; srov. 33,53-54 – 126 *připomíná Jan pravě* Jan 19,28-30 – 127 *ysop* rostlina s listím kořenné vůně – 134 *jak David prorocky ohlásil* Ž. 106,10 – 136 *připomíná zajisté Izaiáš...* Iz. 6,6 – 142-143 *patriarcha Jakub* o něm se vypráví v 1. knize Mojžíšově, byl praotcem národa izraelského, z jehož 12 synů vzešlo 12 pokolení izraelských – 143 *když se v Genesi takto prorokuje...* Gen. 28,12-13 – 146 *„Vpravdě," pravil, „Hospodin jest na místě tomto..."* Gen. 28, 16-17 – 149 *brána, jíž se do života vstupuje...* Mat. 7,14

PETR ŽITAVSKÝ

KRONIKA ZBRASLAVSKÁ

Kronika byla psána jako oslava Zbraslavského kláštera a jeho zakladatele, krále Václava II. Vznikla postupně asi v letech 1305 až 1338 a obsahuje události od doby Přemysla II. do roku 1338. Pracovali na ní dva autoři; první z nich, bývalý opat Otto (zemřel r. 1314), je původcem 51 počátečních kapitol I. knihy, dovedených do roku 1295. Druhým autorem je Petr Žitavský, od roku 1316 opat kláštera (zemřel r. 1339), který po smrti Ottově pokračoval v jeho díle, napsal větší část kroniky (dokončení I. knihy, knihu II. a III.) a předeslal i předmluvu. Autoři nebyli českého původu, ale oba, zvláště Petr, pocházející ze Žitavy, která patřila k Českému království, přilnuli k Čechám a sžili se s jejich lidem. Původně byla kronika pojata jako oslava krále Václava II., který si Zbraslav oblíbil a určil ji za místo svého posmrtného odpočinku. Historické dílo vytvořil z kroniky až Petr, který dějiny kláštera – politického centra za Václava II. – probírá v rámci dějin království a v souvislosti s událostmi v zahraničí. Petr se dívá na současné dění očima řeholníka poslušného církevních autorit, ale nezastírá místy svůj odpor proti ziskuchtivému jednání kurie a dovede i mlčky stranit odpůrcům papežovým.

Ve své práci nezanedbal Petr ani uměleckou stránku díla. Nespokojuje se pouhým registrováním událostí jako jiní kronikáři. Na vhodných místech, ať už jde o události radostné nebo truchlivé, přechází náhle z prózy do veršů, nejčastěji rýmovaných hexametrů, plných básnických přirovnání a zvukových ozdob ústících někdy až v samoúčelnou hru se slovy. Mistrem slova zůstává i v próze, kde střídá prosté záznamy faktů s rétoričností užívající hojných citátů z Písma, někdy nakupených v bohaté celky; četné apostrofy, aforistická rčení, slovní hříčky, rýmovaná nebo rytmická vyznění jednotlivých úseků líčení svědčí o autorově znalosti středověkých poetik.

Zbraslavská kronika je vedle Kosmy nejrozsáhlejším dílem našeho středověkého latinského kronikářství a má jedinečnou cenu pramennou.

O VELIKÉ ZBOŽNOSTI, KTEROU MĚL KRÁL VÁCLAV K BLAHOSLAVENÉ PANNĚ MARII, A JAK RÁD SLYŠEL VYSLOVOVATI JMÉNO MARIE

Kdysi stál král důvěrně se svými důvěrnými přáteli v jednom výklenku opatského domu na Zbraslavi, jenž byl tehdy nově postaven. Vyhlížel oknem a rozhlížel se pátravě sem a tam; a když rozkošná poloha Zbraslavi a líbezný půvab a půvabná líbeznost okolí, jak se jevila pohledu krále a jeho družiny, poskytovaly zalíbení zraku a potěšení jednotlivým smyslům lidským a mimo to sama krása místa dala králi látku, aby s ostatními o ní pochvalně mluvil, tu slavný král, nemoha tajiti překypující zbožnost, již cítil v úkrytu svého srdce k blahoslavené Panně, výrokem svých úst pronesl slovo dobré, takto řka: „Kdybych byl toto rozkošné místo, svlažované dvěma sbíhajícími se řekami, porostlé stromy, s úrodnými pastvinami a plodnými vinicemi a poli, jež až posavad poskytovalo potěšení králům, nedaroval štědře jako trvalý dar paní své Panně Marii, nikdy bych je nebyl daroval žádnému svatému a snad ani samému Kristu.“

Co je to? Co pravíš, věrný králi? Co to mluvíš? Zda neznáš článků víry

a způsobu víry, když dáváš přednost před Bohem člověku, před Kristem Marii? Aby se však nad těmi slovy, jež z vroucnosti ducha, nikoli z bludu vytryskla ze srdce králova, nepohoršil nikdo z těch, kdož je slyšeli, nebo nezapochyboval, z jaké pohnutky totiž král řekl takovou věc, jež se jevila jako zvrácený řád víry a dávala přednost stvoření před Stvořitelem a takové matce před tak velikým synem, zbožný pan Konrád, prvý opat zbraslavský, jsa důvěrnějším přítelem královým nad jiné důvěrníky a rozuměje duchu královu, na potvrzení zbožné myšlenky, již král pronesl, uvedl výrok svatého Bernarda, řka takto: „Nikdo", vece, „nemůže pochybovat, že všecko jde ke chvále a slávě Synově, ať se jeho rodičce jakákoli úcta a oslava prokazuje."

Králi se výrok zalíbil, i odmlčel se, protože souhlasil; věděl totiž, že tak ohnivé slovo z něho vytrysklo z pravé víry, z nepředstírané lásky a láskou bylo vynuceno. Neboť kdo při zdravém rozumu by věřil, že věřící král na vahách lásky dal přednost takové matce před takovým synem, když vidí, že takový dar udělil nikoli matce kteréhokoli člověka, nýbrž jen matce Kristově, totiž Boha a člověka? Jestliže však tento žár své touhy, jejž k tobě, dobrotivá Panno, cítil, vyjádřil nadsázkou a přehnanými slovy a jestliže podnícen láskou zbožný král v slovech pochybil, což nevím, musíš rozhodnouti Ty, matko moudrosti, a rozsouditi před svým synem, jenž vlil v královo srdce tak velikou vřelost, ale i toto mohu jen věděti:

Jestliže dobrý on býval, cit správně vždy vedený míval,
výsledek o tom ať svědčí; jak se srdcem šlechetným klečí
před Tebou v lásce, ó Panno! To jmění je králem ti dáno.
Bohat buď v nebeských sídlech ten muž, jenž s oddanou myslí

a zbožnou věnoval ti, ó královno sboru andělského, ve svém království Českém příbytek, jenž časem mohl poskytovat urozené královské mysli největšího potěšení.

1-2 *v jednom výklenku opatského domu na Zbraslavi, jenž byl tehdy nově postaven* Zbraslavský klášter byl založen r. 1292; k vyprávěné události došlo tedy brzy po tomto roce – 9-10 *místo, svlažované dvěma sbíhajícími se řekami* Vltavou a Berounkou, jejichž soutok byl tehdy blíže u Zbraslavi než dnes – 21 *výrok svatého Bernarda* Bernard (1091-1153), zakladatel a první opat kláštera v Clairvaux, hlasatel 2. křížové výpravy; proslulý výrok se čte v jeho homilii o Panně Marii, jejíž části jsou obsaženy v kněžském breviáři při jednotlivých mariánských svátcích; odtud jej opat asi znal

JAK A PROČ SE ZAČALY PO PRVÉ V KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM RAZITI GROŠE

Od prvopočátku země České byl zmatek v užívání mincí, jaký posud bývá v mnohých krajích. Vždyť v kterémkoli roce měnila se jednou nebo dvakrát ve všech městech a obcích českých podoba peněz, takže denár, jenž včera a předevčírem byl dobrý a berný, po nedlouhém čase několika dní ztrácel platnost. Jak škodli-

vá a protivná byla celému království tato častá změna mince, snadno bude moci uvážiti, kdo se neobtěžuje změřiti to přesněji rozumovou úvahou. Neboť taková změna rušila z největší části způsob přátelského soužití, o který zvláště usiluje lidské pokolení. Nikdo totiž nemohl tehdy za ziskem se zbožím přecházeti z města do města, z trhu na jiný trh, své zboží prodávati nebo cizí kupovati, poněvadž mince, jež zde platila, nebyla běžná onde. Co tedy zbývalo než zničiti tvar denáru a proměniti nikoli bez ztráty ve stříbro peníz, jejž někdo nedlouho předtím stěží i se ztrátou u penězoměnců za stříbro mohl dostati? Při tom prostí venkované, přicházející z venkova na trh, byli přečasto oklamáváni, protože nemohli nic prodati ani koupiti, leč podle nerovné míry a váhy kramářů vždycky podvodných a nespravedlivých. A což je více, takové měnění peněz působilo téměř všem skrytou loupež: neboť ten, kdo se dnes těšil, že má denár, měl nazítří obol, a to se stávalo, kdykoli se změnila mince, ať byla smlouva jakákoli. Zřídka byl tehdy jmenován denár, ale tržní směna jakéhokoli zboží se obecně dála na hřivnu, čtvrtku, lot, šestinu nebo kventlík. Těmito vahami se nepochybně mnohokrát dála dosti velká křivda mnohým, hlavně prostým nebo chudým.

Zbožný Václav, šestý král český, prvý zakladatel Zbraslavi, milý Bohu i lidem, jehož památka právem jest žehnána, protože jeho památka jako krůpěj medu v ústech sládne, v uších jako harfa zaznívá, vtipně zamýšlel překaziti takové zlo, aby více rozšířil obecné dobro. Neboť král sám, chtěje zabrániti škodě mnohých, rozhodl, aby lid společně užíval jednotné mince, když jest účasten jediného krále a království. Pošle tedy král do Florencie a povolá přičinlivé muže, totiž Reinharda, Alpharda a Cynona Lombardského, kteří měli takovou zkušenost v těchto věcech, že mohli užitečně říditi tak velikou věc. Léta Páně 1300 v měsíci červenci zavedena tedy mince grošů pražských a malých peněz, jichž dvanáct rovná se groši, a každý peníz označen jménem Václava, který je zavedl.

3 *denár* stříbrný peníz, kterého se v Čechách užívalo už od doby Boleslava I. (10. stol.); ražen v různých místních mincovnách a jeho hodnota stále kolísala – 16 *obol* drobný peníz (z řec. obolos) – 18-19 *na hřivnu, čtvrtku, lot, šestinu nebo kventlík* pro nestálou hodnotu drobných peněz platilo se při větších tržbách raženým nebo neraženým kovem na váhu; uvedené názvy jsou váhové jednotky té doby: hřivna byla váhovou jednotkou drahých kovů (253,14 g) a dělila se na 4 čtvrtky (fertony) po 4 lotech a lot na 4 kventlíky; šestina byla šestá část hřivny – 24-25 *král sám, chtěje zabrániti škodě mnohých, rozhodl, aby lid společně užíval jednotné mince* k tomuto rozhodnutí došlo roku 1300; umožnilo je objevení bohatých zdrojů stříbra na pozemcích sedleckého kláštera v oblasti pozdější Kutné Hory – 26-27 *pošle tedy král do Florencie a povolá přičinlivé muže, totiž Reinharda, Alpharda a Cynona Lombardského* v Italii, zvláště v Toskáně a v Lombardii, došlo již ve 13. století v důsledku rozvoje obchodu k rozkvětu peněžnictví a italští bankéři jako odborníci se stávali finančními poradci i věřiteli evropských panovníků; proto také Václav II., chtěje provést reformu mince, povolal z Florencie r. 1300 zkušené peněžníky, o kterých mluví kronika; byli to Rinieri (zde Reinhard), Appardo (zde Alphard) a Cyno, pod jejichž vedením se začaly v Kutné Hoře razit pražské groše ještě téhož roku (1300) – 29 *pražský groš* stříbrný peníz ražený v Kutné Hoře; 12 grošů se rovnalo za Václava III. jednomu zlatému dukátu

Téhož roku stala se a přihodila v Praze k pohoršení mnohých jistá věc, jež už dříve jakoby předpovídána často poděsila posluchače; byl jsem tehdy přítomen, viděl ji a litoval jí. Neboť v předvečer svátku svatého Jakuba apoštola, jenž tehdy připadl na neděli, svorně všichni faráři a správci farních kostelů svolali své farníky, aby se všichni pohromadě sešli do kostela svaté Marie na Louži a svatého Mikuláše na Kurném trhu, a jali se veřejně lidu ukazovati papežské listy proti kazatelům, minoritům a augustiniánům, jež kněžstvo vymohlo na dvoře římském, o čtvrtině nařízené papežem Bonifácem a že bratří z řádů žebravých, ač často o to upomenuti od soudců určených papežskou stolicí, nechtějí jim vyhověti, nýbrž spíše vzdorovitě a drze odporují. A proto počali oni kněží, kteří tím byli pověřeni, po zhašení svící a za hlaholu zvonů z moci apoštolské stolice vysokými hlasy vyobcovávati tyto žebravé bratry z církve, nařizujíce co nejpřísněji všem, že se jim mají pod trestem vyobcování ve všem vyhýbati. Proti tomu se bratří žebraví, protože předvídali, že ta věc na ně přijde, ozbrojili ukrytými zbraněmi, přáteli a davem a mnozí z nich, přicházejíce do kostelů, v nichž byli vyobcováni, prudce se sběhli, volajíce hlasitě před veškerým lidem a řkouce: „O vy bídáci, nikoli kněží, ale svatokrádci, zabíječi duší, klamači lidí, co to činíte? Proč vyhlašujete své nálezy proti nám? Vy sami jste vyobcováni, vy cizoložníci, hráči, opilci, zapletení do všech zločinů; my spravedliví, vy nespravedliví, my přinášíme všem světlo, vy chodíte ve tmách, jako slepí vůdcové zavádějíce lid do jámy."

A někteří z těch žebravých odvážně přibíhali středem lidu, aby ty, kdož listy vyhlašovali, chytili, zranili a odňali jim listy, jež čtli. Takovým nepřátelským spíláním se tupili tito řeholníci a kněží navzájem; v lidu povstalo pobouření, když jedni podporovali slovy i ranami řeholníky, druzí kněze. Jedni je bezbožně bili pěstmi, druzí přinášeli kameny, aby je na ně házeli, jiní tasili nože, jiní běželi s meči a kyji jako na lotry. Mohl jsi viděti, jak tu některé bekyně, beghardi a měšťané pomáhají bratřím, tam zase ženy posilují kněžstvo světské. Tu se odhalují myšlenky mnohých srdcí, tu je bratr sražen, jiný probodnut, jiný raněn; onde vlekou a bijí kněze a jiný je zbrocen krví. Bouří se mladý proti starému, povstává lid proti lidu, a tak povstává tak veliké pohoršení pro všecky, že se to zdá podle evangelia počátkem všeho zla. Mnohé bylo viděti, jak zakrývajíce si tonsuru vybíhají z chrámu, aby se ukryli před plameny tak veliké zběsilosti a aby nebyli proti své vůli ukamenováni s prvomučedníkem Štěpánem. Neviděli zajisté „nebesa otevřená", neboť mnohem spíše se rozhodli sklopit své oči k zemi, aby chránili své hlavy, než aby vzhlíželi k nebi. Konečně po dlouhotrvajícím zápase jedni i druzí, totiž řeholníci i světští kněží i všechen lid, zmateni na mysli a zaraženi údivem, vracejí se všichni na svá místa; kde se sešli dva nebo tři, nemluvili o ničem jiném než o kněžské bitce, kterou viděli. Konečně každé neděle povstávají bratří proti kněžím, kněží proti bratřím, vyhlašujíce vyobcování z církve. Někteří bratří dovolávají se jakéhosi odvolání, jež byli vznesli na počátku, jehož však kněží odmí-

tají dbáti. Jmenované tři řády se v této věci stavějí stejně proti kněžím a říkají: „Ono papežské ustanovení se našich řádů v Čechách netýká, protože výnos z pohřebních obřadů ani jejich způsob není v království Českém týž jako v krajinách lombardských." Tento vzájemný spor trval až do svátku svatého Mikuláše, potom
45 však na zákrok rozhodčího soudu byla pře předložena stolici apoštolské. Zatím řečení bratří v jednotlivých městech, městečkách a vsích trpěli škodu a potupu, protože přemnoho lidí nechtělo s nimi ani mluvit, ani jim dávat almužny.

3 *v předvečer svátku svatého Jakuba apoštola* 24. července 1334 – 5 *do kostela svaté Marie na Louži a svatého Mikuláše na Kurném trhu* chrám Panny Marie na Louži (na Lúži) stál až do začátku 19. století na místě, které se donedávna podle něho jmenovalo Mariánské náměstí (mezi Novou radnicí a Klementinem), chrám sv. Mikuláše na Kurném trhu stál na místě dnešního mikulášského chrámu na nároží Staroměstského náměstí a Pařížské (dříve Mikulášské) třídy; Kurný trh (trh na drůbež) byl na prostranství před chrámem, kam ústila pozdější Kaprová ulice – 6 *papežské listy* jde o bullu papeže Bonifáce VIII., obnovenou Klimentem V. na církevním sněmu ve francouzském městě Vienne, která byla vyvolána stížnostmi farního duchovenstva, že řeholníci vykonávají obřady a úkony příslušné duchovním správcům a připravují je tak o zdroje příjmů; *kazatelé* dominikáni – 7 *o čtvrtině* podle papežské bully měli příslušníci žebravých řádů odevzdávat farním duchovním čtvrtinu všech příjmů z pohřbů – 8 *bratří z řádů žebravých* na rozdíl od starších řádů, které měly právo užívat pozemkového majetku, měli být příslušníci těchto řádů živi z almužen a darů; byli to dominikáni (predikátoři), minorité (františkáni) a augustiniáni – 26 *bekyně* byly zbožné ženy, panny a vdovy, které bydlely ve společných domcích, založených nejčastěji ze zbožných nadání nebo odkazů; v taková společenství vstupovali i muži, kterým se pak říkalo *beghardi*; obojí název je odvozen od jména lutyšského kněze Lamberta de Begna, zakladatele tohoto laického hnutí ve 12. století – 30-31 *že se to zdá podle evangelia počátkem všeho zla* narážka na ev. Matoušovo (24,7-8) nebo Markovo (13,8-9) – 31 *tonsura* je vystříhané místo na temeni hlavy, které nosí kněží na označení kněžského důstojenství – 33 *Štěpán* jako jeden z prvých učedníků Kristových apoštolů byl pro neohrožené výtky Židům a veřejné přiznání ke Kristu ukamenován; byl tak první z učedníků, který zahynul mučednickou smrtí (Skutk. 7, 57-60) – 33-34 *neviděli zajisté „nebesa otevřená"* narážka na biblické líčení Štěpánovy smrti (Skutk. 7,56) – 38-39 *bratří proti kněžím* řeholníci proti světským duchovním – 44 *až do svátku svatého Mikuláše* do 6. prosince 1334 – 45 *na zákrok rozhodčího soudu* zasedali v něm biskup Jan IV. z Dražic za stranu farního duchovenstva a litoměřický probošt Jindřich za duchovenstvo řeholní; narovnáním z 29. listopadu 1334 nebylo rozhodnuto, mají-li řeholníci platit duchovním správcům z církevních úkonů, takže byla tato otázka předložena k rozhodnutí papeži, který rozhodl v neprospěch řeholníků

Poznámky ediční

Kolda z Koldic, Parabola o statečném rytíři

Traktát Koldy z Koldic De strenuo milite (O statečném rytíři), zapsaný v krásně iluminovaném passionálu abatyše Kunhuty (NUK XIV A 17), vydal A. Scherzer, Der Prager Lektor Fr. Kolda und seine mystischen Traktate (Archivum Fratrum Praedicatorum 18, 1948, 337-396; naše ukázky, rkp. fol. 3b, 5b-8b, jsou tam otištěny na str. 362, 365-368). U nás psal o Koldovi J. Vilikovský (Abatyše Kunhuta, Řád 5, 1939, 148-163, knižně Písemnictví českého středověku, Praha 1948, 26-40); Vilikovský také ukázku zde uveřejněnou přeložil.

Petr Žitavský, Kronika Zbraslavská

Latinský text Kroniky Zbraslavské vydal J. Emler v Pramenech dějin českých IV, Praha 1884, str. 1-337; naše ukázky jsou z kn. I, 58 (str. 69-70) a 66 (80-81) a III, 3 (320-321). Otiskujeme je v překladu J. V. Nováka, Kronika Zbraslavská, který vyšel v Praze 1905 (s důkladným rozborem, oceněním a podrobnou literaturou od V. Novotného), zčásti přihlížíme však i k novému překladu Fr. Heřmanského, Kronika Zbraslavská (Odkaz minulosti české, sv. 15), Praha 1952. Autorovy verše, vložené do textu, jsou v překladu tištěny kursivou.

III.

Období od čtyřicátých let 14. století

DRAMA

Dramatickou tvorbu lze sledovat v naší literatuře od konce 12. století, neboť už z té doby máme dochovány latinsky zpívané velikonoční dramatické obřady z kláštera sv. Jiří na pražském hradě (viz str. 86). Čeština se v dramatické tvorbě uplatňuje od 14. století, kdy vznikají jako ústupek lidu neznalému latiny hry dvojjazyčné, a to tak, že původní latinské zpěvy liturgické hry zůstaly sice zachovány, ale k nim se připojoval veršovaný překlad do češtiny. Některé z přeložených zpěvů se zpívaly, jiné prostě recitovaly (t. zv. rykmy). Místa citově zvlášť působivá, jako nářky Marií, nebo jinak významná (řeč Kristova k Marii Magdaleně) bývala přitom rozváděna šíře. – Vedle těchto her dvojjazyčných se držel v přísné liturgické podobě latinské pouze obřad *Návštěva božího hrobu* v rozmanitých obměnách až do 16. století.

České vložky v dramatě měly dvojí funkci: původně šlo jistě jen o překlad latinských zpěvů, ale později české vložky přinášely i nové motivy a latinskou osnovu úplně přerůstaly. Tento počešťující proces byl u nás velmi rychlý; svědčí o tom rozsáhlý zlomek nejstarší česko-latinské hry, tradičně zvaný *Mastičkář*. Zlomek vznikl snad v druhé čtvrtině 14. století, ale jeho rozsah ukazuje, že jistě můžeme předpokládat dvojjazyčné hry starší. V Mastičkáři postoupil znárodňovací proces tak daleko, že české vložky naprosto převládly nad latinou. Tím ovšem hra ztratila původní liturgický význam; vztah takové hry ke kostelu se uvolnil a zesvětštělá hra se vymkla kleru z rukou. Díky tomuto uvolnění mohlo však proniknout do zesvětštělé hry daleko více lidových prvků než do jiných soudobých literárních památek.

Z dramatické tvorby 14. století přinášíme ukázky čtyř skladeb, jež svědčí jednak o pronikání lidových prvků do původně liturgické hry (*Mastičkář, Hra o Kristovu zmrtvýchvstání*, písňové vložky *Hry veselé Magdalery*), jednak o zesilování zřetele k českému obecenstvu ve hrách česko-latinských (*Hra tří Marií*).

MASTIČKÁŘ

Tak se tradičně nazývá zlomek *velikonoční hry*, nejspíše *Hry o třech Mariích*, obsahující samostatnou scénu mastičkářskou, velmi obšírně rozvedenou. Scéna, v níž šarlatánský mastičkář prodává vonné masti třem Mariím, které jimi chtějí natřít Kristovo tělo, vyskytuje se v zárodku v liturgických obřadech velikonočních, u nás na př. v svatojirských, od počátku 14. století, v skladbách sepsaných jazykem národním je však značně rozšířena a zvulgarisována. Její děj je zcela prostý: mastičkářův pomocník vychvaluje výrobky svého mistra, tropí si však přitom z něho posměch a rád vede neslušné řeči; mastičkář dryáčnicky oživí syna židova; do prodeje mastí zasáhne i mastičkářova žena, což dává podnět k dalším fraškovitým výjevům. Komposičně tvoří všechny tyto bujné scény protiklad a jistou měrou i parodii posvátného děje, který je vlastním námětem dramatu. – Mastičkářská scéna obsahuje zpěvy latinského tradičního vážného obsahu, makaronskou píseň česko-latinskou a několik set recitovaných veršů českých (dialogy i monology), jež jsou v naprosté převaze nad zpěvy latinskými.

Mastičkářská scéna je dochována ve dvou zlomcích. Rozsah českých složek ukazuje, že hra, z níž dochované zlomky Mastičkáře pocházejí, představuje pozdní vývojové stadium, kdy národní jazyk v dramatě naprosto zatlačil liturgickou latinu.

Mastičkář je první dochovaná literární památka znamenající odvážný průlom do literatury feudální tím, že si volí thema ze soudobého všedního dne, podávajíc obrázek z městského trhu, v němž je zachycen kousek lidového života. Hra je prostoupena podobným duchem, jaký nacházíme v satirických skladbách studentských (latinských i českých); lze se ostatně domnívat, že na vzniku Mastičkáře měli značný podíl studenti, kteří vyrostli často z lidu, lidu rozuměli a svými ústy dovedli vyjádřit to, co lid cítil. Není tedy divu, že používali i hovorového jazyka s jeho vulgarismy.

Rubín přibíhaje říká verš:
Seď, mistře, seď, jáz k tobě běžu,
snad sě tobě dobřě hoz'u.
Mastičkář:
Vítaj, milý Idonechu!
Dávě l'udem dosti smiechu!
Pověz mi, kak ti pravé jmě dějú,
ať s tobú cěle sděju.
Rubín říká:
Mistře, jsem ti dvorný holomek,
dějúť mi Rubín z Benátek.
Mastičkář říká verše:
Pověz mi to, Rubíne,
co chceš vzieti ote mne.
Rubín praví:
Mistře, ot tebe chcu vzieti hrnec kysělicě
a k tomu tři nové lžícě.
Móž-li mi to ot tebe přijíti,
chcu jáz ovšem tvój rád býti.
Mastičkář praví:
Rubíne, to ti vše jáz rád dám,
co jsi potřěboval sám.
Jedno na to vždy ptaj
a těch miest pýtaj,
kde bychom mohli svój krám vyklásti
a své draho prodati masti.
Rubín praví:
Mistře, hyn jsú miesta sdravá
a v nich jest krásná úprava.
Tu rač své seděnie jmieti
a své drahé masti vynieti!

Dále Rubín:

Mistře, vstúpě na tuto stolicu,
posadiž k sobě svú ženu holicu. – *Ticho!*

Potom ať s Postrpalkem zpívá píseň takto:

Seď, vem přišel mistr Ypokras
de gracia divina,
nenieť horšieho v tento čas
in arte medicina.
Komu která nemoc škodí
a chtěl by rád žív býti,
on jeho chce usdraviti,
žeť musí duše zbýti.

Rubín říká verše:

Poslúchajte, dobří ľudie,
mnoho vám radosti přibude,
těch novin, jěž vám povědě,
jěž velmi úžitečné vědě.
A vy, baby, své šeptánie
puste i vše klevetánie,
v čas ti mlčěti neškodí.
Poslúchajtež, dobře vem hodí:
přišeľ je host ovšem slavný,
lékař múdrý, chytrý, dávný,
vám bohdá na všu útěchu.
Nenieť nic podobno k smiechu,
což prav'u, věřte mi jístě,
jakžto rožcě na siej tistě.
Ni v Čechách, ni u Moravě,
jakžto učení mistři pravie,
ni v Rakúsiech, ni v Uhřiech,
ni u Bavořiech, ani v Rusiech,
ni u Polaniech, ni v Korutaniech:
právěť vešde jeho jmě světie,
krátcě řkúce, po všem světě,
nikdież jemu nenie rovně,
kromě žeť prdí neskrovně.
I jmáť také drahé masti,
jěžť jest přinesl z daleké vlasti,
jimiž nemoci všeliké,
rány kakož koli veliké
začělí bez pomeškánie.
Bóh jeho poraz, ktož jho hanie!

Ktož je boden nebo sěčen
neb snad palicěmi měčen
neb snad jmá-li v svém ušě zpary,
příde-li k mému mistři s dary,
mój mistr jeho tak naučí:
pomaže sě, jako pes vskučí
a potom sě náhle vzpručí.
A vy, páni, chcete-li dobři býti,
móžete jej kyji bíti. – *Ticho!*
Skončiv vyběhne mezi lidi.

Mastičkář, Rubín však neodpovídá:
Rubíne! Rubíne!
Ať volá po druhé:
Rubíne, vo pistu?
Ten ať odpoví:
Seď, mistře, držu za řit tistu.
Mastičkář opět volá řka:
Rubíne, vo pistu kvest?
Ten ať odpoví:
Seď, mistře, chlupatú tistu za pezd.
Mastičkář znovu dvakrát volá:
Rubíne! Rubíne!
(*Rubín:*)
Co kážeš, mistře Severine?
Mastičkář mu říká:
Milý Rubíne, kde sě tak dlúho tkáš,
že o svém mistře ničse netbáš?
Rubín říká:
Mistře, v onomno biech počal l'udi léčiti,
tu mi počěchu staré baby pod nos pzdieti.
Mistře, v onomno kútě biech,
tu mi sě sta dvorný smiech:
rozedřěchu mi s puškami měch.
Potom sem k tobě běžěti uchvátil,
abych po tobě vešken l'ud obrátil. – *Ticho!*
Mastičkář ať volá dvakrát řka:
Rubíne!
Ten neodpovídá.
Volá po druhé.
Ten ať odpoví jako dříve.
Ať volá po třetí:

Rubíne!
Ten přicházeje mluví jako dříve.
Mastičkář říká:
Milý Rubíne! — *Jako dříve.*
Ten odpovídá řka:
Milý mistře, ty vždy na mě křikáš
i svým hněvem na mě kdýkáš!
U velikém sě mistrovstvě znáš,
však proto i hovna již nejmáš.
Mastičkář říká:
Toť je ot starých slýcháno
i u písmě také jest to psáno:
ač co s bláznem kdy ulovíš,
ale nerovně s ním rozdělíš.
Rubín říká:
Tak sě muší vešdy státi,
žeť sě zlob zlobí obrátí
a dobré dobrým sě oplatí,
ktož zle myslí, ten vždy ztratí.
Mastičkář říká:
Rubíne, pustvě tento hněv na stranu!
Hovějž lépe svému pánu!
Budevě v ten čas bohata,
mine najú vše zlá ztráta.
Rubín říká:
Takož, milý mistře, tako,
tiehněvě oba za jednako!
Vše po najú vól'u bude,
potom náma ďábel shude. – *Ticho!*
Mastičkář ať volá třikrát:
Rubíne!
Ten přicházeje, ať odpoví řka:
Co kážeš, mistře Severine?
Mastičkář k němu:
Rubíne, rozprostři mój krám,
ať sě jáz sde l'udem znáti dám!
Rubín odpovídá:
Prav to každý již vás druh k druhu,
že ke všelikému neduhu
i ke všelikéj nemoci
mého mistra masti mohú spomoci.
Ktož jmá kterú nádchu v nozě,

ot tohoť jmá mléko kozie.
A ktož jmá zimnicu v týlu
neb snad neskrovnú kýlu
neb snad jmu dna lámá uši
neb jmá snad črvy v duši,
to vše mój mistr usdraví
i všie nemoci zbaví.

Mastičkář říká:

Rubíne, skóro-li mé masti budú?

Ten říká:

Jednak, mistře, před tobú budú,
až jich z pytlíka dobudu.

Mastičkář říká:

Rubíne, jižť je počal mazanec kvísti.
Rač mi masti sěm mé vyčísti.

Ten říká:

Kto chcete rádi slyšěti,
móžete sěm rádi hleděti.

Rubín:

Požehnaj mě, boží synu i svatý duše,
ať mne ďábel nepokúšie.

Dále říká:

Toto ti je, mistře, prvá puška,
ot téť sě počíná vole jako hruška;
najprvéť bude jako dýně
a potom bude jako škříně.
Toto je, mistře, puška druhá,
od téť zpleskajú vole tuhá;
coť ona prvá neduha zapudí,
a tatoť viece neduha zbudí.
A toto ti jest puška třetie,
pro tuť baby s skřietkem k čertu vzletie.
Toto ti je, mistře, puška čtvrtá,
tať pohřiechu jako nebožězem vrtá.
A u pátéj měl jsem tři svrčky
a pól čtvrta komára:
tu je snědla onano baba stará.
Tato ti jest, mistře, mast z Babylonie,
v niejť je taká drahá vóně,
ktož jie kúpí, tako tvrdie,
pójde od nie pzdě a prdě.
A toto ti jest mast tak drahá,

žeť jie nejmá Viedně ani Praha;
činila ju paní mladá,
vše z komárového sádla,
pzdin k niej málo přičinila,
aby brzo nezvětřěla;
tuť mi všickni najlépe chválé.
Pompkni jie tam k sobě dále,
ať jie každý nepokúšie:
tať jedno k milosti slušie.
A tatoť, mistře, najlépe vonie,
znamenaj, co je do nie:
Bych jie komu v zuby podal,
že bych to vám viděti dal,
vždy by sě dřéve zatočil,
než by jednú nohú kročil.
A tuto mast činil mnich v chyšcě,
mnich sedě na jěptišcě:
Ktož jie z vás okusí koli,
vstane jmu jako pól žebráčie holi.
A to jest mast nade vše masti,
ale nenieť jie v tejto vlasti.
Tlukúť ju žáci na školném prazě,
leč buď v teple, leč na mrazě,
ale nemóž ti jie žváti,
jedno oblú v život cpáti.
Ale to z vás každá věz,
žeť pěkné léčí bez peněz;
pakli nepěkná příde s dary,
tejť lacniej dadie páry,
buď od črta buď od chlapa,
i posledniej dadie kvapa.
A pakli je v kteréj nemoci,
kažte jiej přijíti na tři noci,
budeť sdráva jako ryba,
neb tú masťú nebývá chyba.
A jiných mastí jmáš dosti,
prodávajž jě, ažť někto stepe tvé kosti. – *Ticho!*

Rubín k Postrpalkovi:

Brzo masti natluc dosti,
po čas budem mieti hosti.
Dřéves mi jie byl dal málo,
až sě jie mnohým nedostalo;

přikydniž mi jie sěm viece,
ať nečakajú stojiece.
Jiných, mistře, pušek jmáš pln krám
a z těch učiníš, co chceš sám.
Ihned ať vyběhne mezi lid.

Po těchto slovech ať mastičkář dvakrát volá řka:
Rubíne! Rubíne!
Mastičkář říká:
Hi, Rubíne! Žeť vran oka nevykline,
že mój trh cný pro tě hyne!
Rubíne, móžeš prudkým, zlým, nevěrný, synem býti,
že kdy tebe volaju, a ty nechceš ke mně přijíti!
Rubín říká:
É, žádný mistře, nemluv mi na hanbu mnoho,
neb sem nedóstojen slova toho;
neb kdež jáz stoju nebo choz'u,
tuť veždy tvú čest ploz'u.
Mastičkář říká:
Rubíne, mój věrný sluho,
tuto býti nemóžem... dlúho,
nechce k náma ijeden kupec přijíti,
již musívě otsud přič jíti.
Rubín říká:
É, žádný mistře, rač vesel býti,
chce k náma dobrý kupec přijíti.
Viz'uť ondeno dobrého druha syna,
a u ňeho jest veliká lysina.
Bude náma zaplacena tohoto postu vyzína,
jež lepši bude než s veliky noci kozina.
Mastičkář říká:
Slyšal sem, Rubíne, zvěstě,
že jsú sde tři panię u městě,
a tyť, Rubíne, dobrých mastí ptajú.
A zdať ty mne, Rubíne, neznajú?
Zdáť mi sě, ežť ondeno stojie,
ežť sě o nich l'udé brojie.
Doběhni tam, Rubíne, k nim,
a cěstu ukaž ke mně jim.
Rubín mluví k osobám (hry):
Dobrojtro vám, krásné panie!
Vy teprv jdete zej spánie

a nesúce hlavy jako lanie?
Slyšal jsem, že drahých mastí ptáte:
hyn jich u mého mistra pln krám jmáte. – *Ticho!*

Prvá Maria ať ihned zpívá:

Omnipotens pater altissime,
angelorum rector mitissime,
quid faciemus nos miserrime?
Heu, quantus est noster dolor.

Prvá říká verše:

Hospodine všemohúcí,
anjelský kráľu žádúcí!
I co je nám sobě sdieti,
že nemóžem tebe viděti?

Druhá Maria ať zpívá:

Amisimus enim solacium,
Iesum Christum, Marie filium.
Ipse erat nostra redempcio.
Heu, quantus est noster dolor!

Potom říká verše:

Ztratily smy mistra svého,
Jesukrista nebeského.
Ztratily smy svú útěchu,
ješto nám Židie odjěchu,
Jesukrista laskavého,
přietele ovšem věrného,
jenž jest trpěl za vše za ny
na svém těle l'utné rány.

Třetí Maria ať zpívá:

Sed eamus unguentum emere,
cum quo bene possumus ungere
corpus Domini sacratum.

Potom říká verše:

Jako sě ovčičky rozběhujú,
kdyžto pastušky nejmajú,
takéž my bez mistra svého,
Jesukrista nebeského,
ješto nás často utěšoval
a mnoho nemocných usdravoval.

Mastičkář ať zpívá:

Huc propius flentes accedite,
hoc unguentum si vultis emere,

cum quo bene potestis ungere
corpus Domini sacratum.
Marie ať zpívají k mastičkáři:
Dic tu nobis, mercator iuvenis,
hoc unguentum si tu vendideris,
dic precium, quod tibi dabimus.
Mastičkář říká verše:
Sěmo blíže přistupite
a u mne mastí kupite.
Dále mastičkář říká Rubínovi:
Vstaň, Rubíne, volaj na ně!
Viz umrlcě bez pomeškánie
těmto paniem na pokušenie
a mým mastem na pochválenie.

Potom vystoupí Abraham s Rubínem, nesa syna. Mluví takto:
Bych mohl vzvěděti od mistra Severina,
by mi mohl uléčiti mého syna,
chtěl bych jemu dáti tři hřiby a pól sýra.
Dále říká, přicházeje před mastičkáře:
Vítaj, mistře cný i slovútný!
Ják sem přišel k tobě smutný,
hořem sám nečuju sebe!
Protož snažně prošu tebe,
by ráčil mému synu z mrtvých kázati vstáti.
Chtěľ bych mnoho zlata dáti.
Pohynulo nebožátko!
Přědivné bieše děťátko,
jen bielý chléb jědieše
a o ržěném nerodieše.
A když na kampna vsedieše,
tehdy vidieše,
co sě prostřěd jistby dějieše.
Také dobrú vášňu jmějieše,
když pivo uzřieše,
na vodu oka neprodřieše.

Mastičkář mu říká:
Abrahame, to já tobě chcu řéci,
že já tvého syna uléču,
ač mi dáš tři hřivny zlata
a k tomu svú dceř Meču.

Abraham říká mastičkáři:
Mistře, to ti vše rád dám,
cos potřěboval sám.
Mastičkář říká:
Pomáhaj mi, boží synu,
ať jáz u méj pravdě nehynu!
Ve jmě božie jáz tě mažu,
južť chytrosťú vstáti kážu!
I co ty ležíš, Izáku,
čině otcu žalost takú?
Vstaň, daj chválu hospodinu,
svaté Mařie, jejie synu.
Když skončí, lijí mu (Izákovi) břečku na zadek.
Izák sám pak vstávaje, říká verše:
Avech, auvech, avech, ach!
Kak to, mistře, dosti spách,
avšak jako z mrtvých vstach,
k tomu sě bezmál neosrach.
Děkuju tobě, mistře, z toho,
ež mi učinil cti přieliš mnoho.
Jiní mistři po svém právu
mažú svými mastmi hlavu:
ale tys mi, mistře, dobřě zhodil,
ež mi všichnu řit masťú oblil. – *Ticho!*

Mastičkář říká k Mariím verše:
Milé panie, sěm vítajte!
Co vem třěba, toho ptajte.
Slyšal sem, ež dobrých mastí ptáte:
teď jich u mne pln krám jmáte!
Dále mastičkář říká:
Letos den svaté Mařie
přinesl sem tuto mast z zámořie.
Nynie u veliký pátek
přinesl sem tuto mast z Benátek;
taťť má mast velikú moc,
žeť usdravuje všelikú nemoc.
Jest-li v ónomno kútě která stará baba,
a jest na jejie břišě kóžě slába,
jakž sě túto masťú pomaže,
tak sobě třetí den zvoniti káže.
Líčíte-li sě, panie, rády,

túto masťú pomažete líčka i brady,
tať sě mast k tomu dobřě hodí,
ale dušiť velmi škodí.

Marie říkají:

Milý mistře, my sě mladým l'udem sl'úbiti nežádámy,
proto také masti nehledámy,
kromě náš smutek veliký zjěvujem tobě,
že náš Jezus Kristus pohřeben v hrobě.
Proto bychom chtěly umazati jeho tělo,
aby sě tiem šlechetnějie jmělo.
Máš-li mast s myrrú a s tymiánem,
s kadidlem a s balšánem, dobrý druže, tu prodaj nem.

Mastičkář říká:

Zajisté, panie, když u mne té masti ptáte,
teď jie u mne velikú pušku jmáte.
Letos den svatého Jana
činil sem tuto mast z myrry a z tymiána,
přičinil sem k tomu rozličného kořenie,
v němž jest silné božie stvořenie.
Jest-li které mrtvé tělo,
že je dlúho v hrobě hřbělo,
bude-li tú masťú mazáno,
tiem bude šlechetnějie zachováno.

Maria říká:

Milý mistře, rač nem to zjěviti,
zač nem jest tu mast jmieti neb přijieti.

Mastičkář říká:

Zajisté panie, když sem jiným l'udem takú mast prodával,
za tři hřivny zlata sem ju dával,
ale pro veliký smutek vám
za dvě hřivně zlata dám.

Žena mastičkářova říká k němu verše:

I kam, milý muži, hádáš,
že sě mladým nevěstkám sl'úbiti žádáš,
že takú mast za dvě hřivně zlata vykládáš?
I co pášeš sám nad sobú
i nade mnú, chudú ženú?
Proto ty lkáš chudobú
a já také hubená s tobú,
neb je to mé vše úsilé,
a já sem vydala na niej své obilé.

A to jie neponesú ty panie
dřieve, než mi hřivny tři zlata dadie.
Mastičkář říká:
Mnohé ženy ten obyčěj jmajú,
kdy sě zap'ú, tehdy mnoho bajú.
Takéž tato biednicě nešvarná
mluví veždy slova prázná.
Zapivši sě, mluvíš mnoho
a již zlým uživeš toho!
Nebo co ty jmáš do toho,
že mě opravuješ velmi mnoho?
Radilť bych, aby přěstala,
mně s pokojem býti dala.
Pakli toho nepřěstaneš,
snad ote mne s pláčem vstaneš.
Náhle oprávěj svú přěslicu,
nebť dám pěsťú po tvém lícu!
Žena křičí:
To-li je mé k hodóm nové rúcho,
že mě tepeš za mé ucho?
Pro mé dobré dávné děnie
dáváš mi políčky za oděnie.
Pro mú veždy dobrú radu
zbils mi hlavu jako hadu.
A to sě již chcu s tebú rozděliti nebo rozlúčiti,
tě vším čertóm poručiti!
Postrpalk říká verše:
Vítajte, panie vy drahné!
Vy jste mladým žáčkóm viděti hodné!
Rubín říká:
Postrpalku, mohl by mluviti tíšě,
až by sě obořily chýšě.
Postrpalk říká:
Rubíne, by ty mój rod znal,
snad by na mě lépe tbal.
K němu Rubín:
Postrpalku, dáš-li mi svój rod znáti,
chcu já na tě lépe tbáti.
Postrpalk říká:
Rubíne, chceš-li o mém rodě slyšěti,
to tobě chcu pověděti:
Má stříče oba,

Soba i také Koba,
prodáváta hřiby, hlívy,
i také hlušičě, slívy;
často chvostiště prodáváta,
protoť velikú čest jmáta.

Rubín říká:

I což ty, žebráče chudý,
tkajě sě sudy i onudy
pravíš mi o svéj rodině?
Jáz tobě lepšie pověděm
to, ješto lepšie vědě.
Má teta Vavřěna
byla v stodole zavřěna
s jedniem mnichem komendorem
bliz pod jeho dvorem.
A má strýna Hodava
často kysělicu prodává;
dřieveť jest krúpy dřěla,
protoť jest velikú čest jměla.
Fí! Kde bych sě stavil,
bych tobě veš svój rod vypravil!
Tebe bych všie cti zbavil
a sebe bych za jednu planú hnilicu nepopravil.
Náhle přěstaň, nevolaje mnoho,
nebo zlým uživeš toho!
Přěstaň, nebo tě přěvrácu,
žíly, kosti tiemto kyjem v tobě zmlácu. – *Ticho!*

Mastičkář říká:

Cné panie, na to vy ničs netbajte!

1 *seď* hle, zde; *běžu* běžím – 2 *hoz'u* hodím – 4 *dávě* (duál) dáme – 5 *jmě* jméno; *dějú* říkají – 6: ať si s tebou správně vedu – 7 *dvorný* dvorský, pěkný; *holomek* služebník – 11 *kysělicě* polenta (kaše z ječné mouky) – 13: mohu-li to od tebe dostat – 16 *potřěboval* žádal – 17 *jedno* jen; *ptaj* hledej – 18 *pýtaj* vyhledávej – 21 *hyn* tam – 24 *vynieti* vyjmouti, vyložiti – 26 *holicě* holá dívka (puella immatura, nadávka) – 27 *vem* vám; *Ypokras* řecký lékař Hippokrates – 28: z milosti boží – 30: v lékařství – 34 *zbýti* pozbýti – 37 *pověděm* povím – 38 *vědě* vím – 40 *puste* pusťte, zanechte – 42 *vem hodí* hodí se vám – 47 *prav'u* pravím – 48: jako že tato čubka má růžky (iron.) – 53 *u Polaniech* v Polsku – 54 *vešde* všude; *světie* velebí, ctí – 59 *vlast* země – 62 *zacělí bez pomeškánie* uzdraví bez meškání, ihned – 63 *jeho...*, *ktož* toho..., kdo; *jho* ho – 64 *sěčen* seknut, zraněn sečnou ranou – 65 *měčen* zbit – 66 *zpary* horkost – 67 *k mistři* k mistru – 69 *pomaže sě* zmaže se, namaže se mu; *vskučí* zaskučí – 70 *sě vzpručí* vzpřímí se, natáhne se

74 *vo pistu* (něm.) kde jsi? – 75 *tista* čubka – 76 *vo pistu kvest* (něm.) kde jsi byl? – 77 *pezd* zadnice – 80 *tkáš sě* touláš se – 81 *ničse* nic, nikterak – 82 *v onomno* na onom místě –

83 *pzdieti* prděti – 84 *v kútě* v koutě, v rohu – 85 *sta sě dvorný smiech* stala se pěkná věc k smíchu – 86 *puška* nádobka na mast – 87 *uchvátil* pospíšil – 93 *kdýkáš* osopuješ se – 94 *znáš sě* vyznáš sě – 95 *i* ani – 98 *ač* jestliže – 100-103 obdobná sentence ve stč. Alexandreidě (zl. Svatovítský v. 503-505: Zloba zlým sě vždy obrátí, dobré sě dobrým vždy otplatí, a ktož zle miení, ten vždy stratí) – 101 *zlob* zloba – 104 *pustvě* (duál) pusťme – 106 *budevě* (duál) budeme; *v ten čas* hned – 107 *najú* nás (dva) – 108 *takož... tako* tak... tak, ano... ano – 109 *tiehněvě* (duál) táhněme; *za jednako* zajedno – 110 *po najú vólu* po vůli nás (dvou) – 111 *shude* zahraje – 116 *každý vás* každý z vás – 119 *spomoci* pomoci – 120 *nádcha* katar, rýma – 125 *črvy* červy – 128 *skóro* brzo – 129 *jednak* brzy, hned – 131 smysl: už začínají velikonoce – 132 *vyčísti* vypočítat, vystavit vedle sebe – 142 *zpleskajú* splaskávají – 144 *a* ale, však – 149 *svrčky* cvrčky – 151 *onano* ona, tamta – 160 *přičinila* přidala – 163 *pompkni* (t. j. *pomkni*) postrč – 164 *nepokúšie* nezkouší – 165 *k milosti* k lásce; *slušie* patří – 168 *bych podal* kdybych podal – 172 *v chyščě* na záchodě – 180 *žváti* žvýkati – 181 *oblú* vcelku; *v život* do žaludku (břicha) – 185 *lacniej* lacinější; *dadie* (všeob. podmět) dá se, bude dána – 187: i poslední (t. j. dívka, která přijde pro lásku) bude vyhnána – 191 *nebývá* nestává se – 193 *stepe* ztluče – 195 *po čas* dlouho – 198 *přikydniž* přihoď, přidej

203 *hi* i, inu; *vran* havran; *nevykline* nevyklove – 205 *zlým synem* zlosynem – 207 *žádný* žádoucí, drahý – 209 *stoju* stojím; *choz'u* chodím – 210 *ploz'u* plodím – 213 *ijeden* žádný – 214 *musívě* (duál) musíme; *přič* pryč – 216 *chce přijíti* přijde – 217 *viz'uť* vidímť – 219 *náma* nám; *vyzina* maso ryby vyzy – 220 *s veliky noci* na velikonoce – 221 *zvěstě* jistě – 223 *ptajú* hledají – 225 *ondeno* tamto – 226: že se shlukují okolo nich – 230 *zej spánie* (nář.) ze spánku – 231 *lanie* laně – 233 *hyn* tam – 234-237: Všemohoucí otče nejvyšší, nejmilostivější vládce andělů, co si počneme my přeubohé? Běda, jak velká je naše bolest! – 240 *sobě sdieti* počíti si – 242-245: Neboť jsme ztratily potěšení, Ježíše Krista, syna Mariina. Ten byl naše spása. Běda, jak velká je naše bolest! – 249 *odječhu* odňali – 251 *ovšem* zcela, naprosto – 252 *za vše za ny* za nás za všechny – 253 *l'utné* líté, kruté – 254-256: Avšak pojďme nakoupit mast, jíž můžeme dobře pomazati svaté tělo Páně – 257 *rozběhujú sě* rozbíhají se – 263-269: Sem, plačící ženy, blíže přistupte, jestliže chcete koupiti tuto mast, jíž můžete dobře pomazati svaté tělo Páně! Pověz nám, mladý mastičkáři, prodáš-li tuto mast, pověz cenu, kterou ti zaplatíme – 270 *přistupite* přistupte – 271 *kupite* kupte – 274 *na pokušenie* na zkoušku, na ukázku

276 *bych mohl* kdybych mohl – 281 *nečuju* necítím – 288 *o ržěném nerodieše* o žitný nedbalo, žitný nechtělo – 289 *kampna* kamna – 291 *jistba* jizba – 292 *vášňu* vlastnost – 294 *oka neprodřieše* oko neprotřel – 297 *ač* jestliže – 312 *bezmál* téměř – 313 *z toho* za to – 314 *ež mi učinil* že jsi mi udělal – 317 *zhodil* přišel vhod – 320 *ptajte* žádejte – 322 *teď* tu – 332 smysl: třetí den umře – 337 *sľúbiti sě* zalíbiti se – 339 *kromě* jenom – 341 *umazati* pomazati – 342: aby zůstalo co nejkrásnější – 352 *hřbělo* bylo pohřbeno – 360 *dvě hřivně* (duá) dvě hřivny – 361 *hádáš* myslíš, míníš – 363 *vykládáš* vystavuješ, předkládáš – 367 *hubený* ubohý – 368 *úsilé* práce – 369 *obilé* přebytek, bohatství – 373 *zap'ú sě* opijí se; *bajú* žvaní – 376 *zapivši sě* protože ses opila – 377 *uživeš* užiješ, zakusíš – 380 *aby přěstala* abys přestala – 384 *náhle oprávěj* rychle se začni starat o ... – 388 *dobré děnie* dobrodiní – 394 *drahné* drahé, vzácné – 396 *mohl by* mohl bys – 398 *by znal* kdybys znal – 404 *stříčě* (duál) strýcové – 406 *prodáváta* (duál) prodávají; *hlívy* houby – 407 *hlušičě* červené slívy – 411: toulaje se sem a tam – 417 *komendor* představený kláštera – 418 *bliz* blízko – 419 *strýna* teta – 421 *dřěla* mlela – 423: kde bych se octl – 424 *bych vypravil* kdybych vypravil, vylíčil – 426 *nepopravil* nepolepšil

HRA O KRISTOVU ZMRTVÝCHVSTÁNÍ I O JEHO OSLAVENÍ

Tato hra náleží k našim nejrozsáhlejším středověkým hrám (má přes 900 českých veršů). Je důležitá tím, že v některých scénách přináší kritiku soudobé společnosti s hlediska měšťanského. Nejnápadněji to proniká v úvodní scéně pekelné (ďábli přivlékají do pekla hříšné duše, hlavně duše řemeslníků), připomínající tónem i obsahem satiry Hradeckého rukopisu, a pak ve scéně třetí, jež jednak výstižně líčí hru v kostky, jednak stíhá posměchem zbabělé rytíře, prchající ve zmatku od božího hrobu, když se jim zjeví anděl. – Hra je dochována jen v pozdní úpravě (v rukopise z počátku 16. století, spolu s dále otištěnou *Hrou tří Marií*); otiskujeme z ní část vstupní scény pekelné a dále scénu u hrobu Kristova, která líčí hru v kostky.

Satan nese duši:

Teď já, mistře, k tobě teku
a duši na plecí vleku,
račiž jí sám otázati,
musíť na se žalovati.

Luciper k duši:

Nuže, duše hubená,
muž-lis byla čili žena,
pravíž není svá diela,
cos na onom světě dělala!

Duše mlynáře:

Já sem byla mlynářova duše,
učinila sem z měcha i z loktuše
měřicí málo
a neckami, co se mi zdálo.
A ještě více na se pravi,
měl sem svině i také krávy,
dávala sem jim lidského sladu,
protož již mám v pekle vádu.

Belzebub nese duši:

Teď já, mistře, k tobě leci,
nesa hříšnú duši na plecí,
jednakť poví sama svá díla,
coť jest jich na světě zděla.

Duše šenkýře:

Já sem byl na onom světě šeňkéř,
dával sem málo piva za haléř,
když sú přišli sedláci s ženami,
dalť sem jim s kvasnicemi.

Rádať sem přičítala
a k tomu se věrovala,
a když sú přišli žáci,
kázaliť sú sobě z plné dáti.
Na tom sem boha hněvala,
že sem to kdy činila,
protož musím v mukách býti,
toho mi již nelze zbýti.

Luciper k duši:

To-li jest ten šeňkéř,
ježto dával málo piva za haléř?
Protož musíš sem pod mé křídlo,
u věčné pekelné bydlo.

Astaroch nese duši:

Teď jest, mistře, hříšná duše,
činilať jest, coť jí neslušie;
což jest směla učiniti,
toběť musí pověděti.

Duše ševce:

Jáť sem byla ševcova duše,
šilať sem zlé ušití za dva groše,
a k tomu sem zle krpala,
jako bych nebozezem vrtala.
Když sem měla ušiti koninu,
tehdy sem ušila ovčinu,
pro to mé zlé dělání
musím za to do pekla nyní.

Nato Luciper k ní:

To-li ten švec bíše,
ješto zlé boty děláše?
Káži jej čertóm dráti,
a budem jeho kůži natahovati.

Ďábel nese duši:

Mistře, přinesl sem pekaře,
duostojeť jest pekelného hoře.

Duše pekaře:

Já sem byla pekařova duše,
věrná sem jako kuše,
berúci lacino obilé,
tyto nynější chvíle
maléť sem preclíky pekla,
protož musím s čertem do pekla.

Luciper k ní:

To-li jest ten pekař,
tak jest věrný jako ohař,
ježto malé preclíky pekl?
Buodaj se ve pekle stekl!

Ďábel nese duši:

Teď opět duši nesu,
popadl sem ji, ana běží k lesu,
protož, mistře, nalož s ní sám,
teďť já ji tobě v ruce dám.

Duše lapkova:

Já bych lapka plné zlosti,
bralať sem bez milosti,
picuje jich obilé,
nenechalať sem té chvíle,
bych nejel na brání v noci,
úfaje v své panské moci;
nebyloť věčího dráče,
pobrach ženám i rubáše.
Když sem dosiehl postele,
nezuostavil sem ni kúdele,
chodě v stříbrném páse,
čině sobě kadeřavé vlasy.
Protož musím do pekla jíti,
toho mi nelze zbýti.

Luciper k ní:

To-li je ten lapka plný zlosti?
Pohrám s ním bez milosti,
rúče s ním do pekelné školy,
ať mu nalém v řit smoly!

Vrbata křičí na Satana:

Šatane, milý tovařiši,
slyšal sem v krčmě velikú říši,
ani se chtí opilci bíti,
a dvěmať jest zabitu býti;
skočiž rúče, brachu, tam
a přines ty duše k nám!

Satan k němu:

I kdes se tak dlúho babil,
žes toho dávno nepravil?
Bylo tobě vzieti bradu
a počíti mezi nimi svádu;

když by se počala bósti,
mohlo by tím tvé srdce rósti.
Vrbata k němu:
Mějích, tovaryši, jiné činiti,
chtě dva manžely spolu rozlúčiti;
a když nemožech přilúditi,
musich babě střeví kúpiti,
a ona je ihned svadi,
že ten muž svú ženu zabi.
Teď tu bábu mám,
mistru Luciperovi ji dám.
Luciper k němu:
To-li je, Vrbato, ta baba,
ana, pruhatá jedem jako žába,
zdála se usty svatá,
ano dosti na ni našeho kata?
Již-li stanú tvé chytrosti,
zlámemy v tobě v pekle kosti.
Povieš jednak sama na se,
číms na světě obírala se?
Rebeka odpovídá:
Já sem tak zlá baba,
horší než had ani žába,
co mi svésti nebo rozvésti,
jako mi jest provaz splésti;
neb sem veliká čarodějnice,
proto sem ďáblova svódnice.
Trlici sem místo krávy dojila
a s hvězdami na rozhraní lítala,
lidi sem čarovati učila
a je s pravé cesty svodila.
Protož již musím do pekla,
leč by mi se milost stala,
žeť sem vám čertóm pomáhala.
Deřte mnú neb nederte,
však vždy víc umím než vy, čertie,
neb to chci učiniti svú chlúbú,
žeť všecky baby v pekle budú.

1 *teď* zde, tu; *teku* běžím – 5 *hubená* ubohá, bídná – 7 *není* nyní – 10-13 smysl: ať jsem měřila měřící nebo odhadovala neckami, vždy jsem šidila – 17 *leci* letím – 19 *jednakť* hned, brzo – 20 *zděla* udělala – 25 *přičítala* připočítávala – 26 *věrovala se* zapřísahala se – 28 *z plné*

plnou (sklenici, číši) – 32 *zbýti* zbaviti se – 39 *směla* odvážila se – 43 *krpala* šila (kůži) – 49 *bíše (z bieše)* byl – 56 *kuše* druh psa (s kusým ocasem) – 64 *buodaj* dej bůh, aby, kéž by; *stekl se* vztekl se – 69 *lapka* loupežný rytíř – 71 *picuje* bera píci, loupě – 73 *na bráni* na loupež – 77 *dosiehl* dosáhl – 85 *rúče* rychle – 86 *nalém* nalijem – 87 *Šatane* Satane – 88 *říše* hluk, řev – 93 *babil se* bavil se, meškal (se ženami) – 95 *brada* vousy – 97 *bósti* bodati – 99 *mějích* měl jsem – 101 *přilúditi* přivábiti – 102 *střeví* střevíc – 103 *svadi* přivedla do svády – 111 *stanú* přestanou – 121 *trlici* trdlici, nástroj na lámání lnu – 122 *rozhraní* rozcestí (kde bývalo popraviště) – 128 *deřte mnú* (k *dráti*) trhejte mnou

Kaifáš k Chadimovi:
Posle, di k rytířuom skóře,
a nedojdeš s nimi hoře;
a rci jim tak ode mne,
ať střehú hrobu dobře!
Chadim praví:
Rád, milý pane muoj,
já sem sluha věrný tvuoj.
Pak běže k rytířům praví:
Ctné rytířstvo, kázal král hrobu stříci,
nikdy nespati, jediné vždy bdíti,
ač chcete jeho milost mieti,
račtež to již zdieti!
Setník k němu:
Rádi, milý brachu, chcem to zdiec;
jiní sobě lidé bají bdiec,
aby jich sen neumdlil
a potom jich neuspil.
Puojčiž nám kostek míle,
dojdeš s námi kratochvíle.
Chadim k němu:
Puojčím vám kostek hráti,
nechcete-li se rváti.
Hrajtež nyní u pokoji,
jednak se vás každý zbojí.
První rytíř bera kostky:
Tovaryšstvo milé,
učiňme sobě kratochvíle,
jáť nyní vrhu kostkami
a budu hráti s vámi.
Jižť mi jest sedl žíž s kotrem,
nechciť býti žádnému kmotrem.

Druhý rytíř:
Chceme-li v kostky hráti,
nemáme se o ně dráti.
Seď mi také něco rovného
a sukni něco zištného.
Jižť mi sedl kotr s dryjí,
bojím se, že mě za to zmyjí.
Třetí rytíř:
Kmotře Hnostku,
nemec mi na kostku,
jakž mi na kostku vržeš,
dámť, až se zvržeš.
Čtvrtý rytíř:
Co ty pleteš, co ty měteš,
že mi na kostku meceš?
Jáť sem uvrhl žíž s cinkem,
protož nechci býti viníkem.
Pátý rytíř:
Tobě žíž s cinkem bíše,
podaj mi jich také spíše,
ať vrhu, jak buď koli,
něcoť vždy sedne k mé vuoli.
Ó, jižť mi sedl tauš, eš,
musímť za to choditi pěš.
Šestý rytíř:
Málos to uvrhl, brachu,
mohl by dojíti potom strachu,
jedním smyčcem čan,
ať nebudu od svých prán.
Sedl mi cink a dva tuše
již na tomto suše.
Sedmý rytíř:
Nechť se děje, jak se děje,
někto se tomu nasměje.
Šest a deset sedni mi k tomu,
buď líbo nebo žel komu.
Jižť sem uvrhl dryji s žížem,
protož se jinak potížem.
Osmý rytíř:
Nemluv hrdě, pravím tobě,
přijmi smysl lepší sobě!
Chceš snad kostky zavrci?

Však já mám ještě vrci:
patnáct, devět seď mi nyní,
uzřím, kto mi z toho poviní.
Jižť mi sedli všickni cinci,
vezmu sukni i tu minci.
Pakli mi ji nechcete dáti,
budem se my o ni práti.
A ať si navzájem dají políčky.
Chadim běže k nim praví:
Slyšte a viec nehrajte,
a mně kostek sem podajte!
Čtvrtý rytíř mu praví, sbíraje kostky:
Teď, Chadime, kostky máš,
chceš-li, vrz také mezi nás.
Chadim vrhne kostky a praví:
Ach, páni, malé to vrhy činíte,
sami se sukně zbavíte.
Patnáct, jedenáct, seď mi rovně
a se potom chlubi skrovně.
Dva cinky a žíž sedí,
to z vás každý na to dobře hledí.
Jáť sem vyhrál, sukni dajte,
jiné sobě v Bubních ptajte.
Potom ať vezme sukni a běží od nich.

(V dalším průběhu hry Kristus vstane z mrtvých a rytíři se rozutekou. Kaifáš je podplácí, aby zatajili zmrtvýchvstání. V závěru sestupuje Kristus do pekel a vyvádí odtud duše.)

1 *di* jdi; *skóře* rychle – 10 *zdieti* udělati – 12 *bají* vypravují báchorky – 13 *neumdlil* neučinil mdlými, neoslabil – 14 *neuspil* neuspal – 20 *zbojí se* bude se bát – 25 *žíž s kotrem*: *žíž* šest ok (na kostce), *kotr* čtyři oka – 29 *seď* padni – 30 *zištný* prospěšný, výhodný – 31 *dryje* tři oka – 34 *nemec* nevrhej – 36 *zvržeš se* zvrhneš se, převrátíš se – 37 *měteš* mateš – 39 *cink* pět ok – 45 *tauš* dvě oka, *eš* jedno oko – 48 *mohl by* mohl bys – 49 *smyčcem* smykem, hodem; *čan* šťastný vrh, šance – 58 *potížem se* potážem, otážem se – 64 *poviní* obviní – 76 *chlubi se* chlubím se – 80 *ptajte sobě* hledejte; *v Bubních* v Bubnech, v místě, kde chcete (iron.)

HRA TŘÍ MARIÍ

Dvojjazyčných her tří Marií máme zachováno ze 14. století několik, dochovaly se však buď neúplně, anebo mají text rozličně porušený. Proto zde otiskujeme pozdní úpravu, zapsanou teprve počátkem 16. století. Typograficky jsou vyznačeny latinské texty a jim odpovídající české překlady.

Začíná se Hra tří osob, které v den zmrtvýchvstání jdou ke hrobu Páně. Nejprve po skončení posledního responsoria osoby vyjdou z kaple a zpívají poslední verš responsoria, totiž „Et valde" atd. s „Gloria patri", jež obsahuje opětovné opakování responsoria. A hned potom kůr začne antifonu „Maria Magdalena". Když tato antifona skončí, osoby se ubírají k hrobu s antifonami, jež následují atd. Pak nejprve jeden říká verše:

Panny, paní, postúpajte
a dále se rozstúpajte,
neb se tudy mají tři krásné paní bráti
a Ježíše ukřižovaného hledati.
Panny, paní se rozstúpají
a babky vždy meškají.
Proč vy, babky, meškáte,
zdali mnoho mazancuov máte?
Pomohuť já jich otnésti vám,
nebude-liť kde blíže, ale do školy k nám.

Dum transisset sabatum, Maria Magdalena et Maria Iacobi et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum. Alleluia, Alleluia. *Všecky tři osoby zpívají:* Et valde mane una sabatorum veniunt ad monumentum orto iam sole. Gloria patri et filio et spiritui sancto.

Prvá osoba zpívá verše:

Omnipotens pater altissime,
angelorum rector mitissime,
quid faciemus nos miserrime?
Heu, quantus est noster dolor!
Hospodine všemohúcí,
anjelský králi žádúcí,
co nám nebohým sobě zdíti,
když tebe nemuožem míti?
Ach, kteraká naše núze,
nebude-li tebe na dlúze?
Všemohúcí otče přenajvyšší,
ty anjelský králi přežádúcí,
co učiníme my smutné ženy?
Auvech, jaká jest naše bolest!

Druhá osoba zpívá verše:

Amisimus enim solacium,
Iesum Cristum Marie filium.
Ipse erat nostra redempcio.
Heu, quantus est noster dolor!

Ztratily sme naše utěšení,
Jezukrista, svaté Maří syna,
neb on jest byl naše utěšení.
Auvech, jaká jest naše bolest!
Ztratily sme mistra svého,
Jezukrista nebeského,
jenž jest trpěl za ny
na svém těle hrozné rány.

(Třetí) osoba říká tytéž verše.

Anděl zpívá antifonu:

Sed eamus unguentum emere,
cum quo bene possimus ungere
corpus domini sacratum.
Ale poďme masti kupovati,
kterúž bychom mohli uléčiti
tělo pána přeslavného.
Pospěšmy masti kúpiti,
jíž bychom mohly uléčiti
tělo našeho tvorce milého,
od Židů umučeného.

Anděl zpívá u hrobu:

Leta Sion, laudans plaude,
renovata terra gaude,
agens deo gracias.

Tuto antifonu má zpívati anděl u hrobu po verších „Sed eamus":

Buď veselo, všecko lidské pokolení,
vstaľ jest Kristus z mrtvých není,
ten jest pekla pobojoval
a otcuov svatých s sebú duše pojal.

Prvá osoba říká verše:

Poslechnětež, sestry milé,
kteraké to zpívaní slyšíme *etc.*,
radost divnú vyznávajíc,
že pán z mrtvých vstal, tak pravíc.
Neb já jdu, napřed pospíším
a toho jistotu lepší zvím.

Prvá osoba zpívá:

Heu, nobis internas mentes
quanti pulsant gemitus
pro nostro consolatore,
quo privamur misere,

quem crudelis Iudeorum
morti dedit populus.
Auvech nám, milý Jesukriste,
jaký smutek máme pro tě,
za našeho těšitele,
jehož sme my zbaveny bídné
jehož lid krutý židovský
na smrt vydal ze zlosti.
Ach, naše veliká truchlosti,
když tak přežádúcieho hosti
spasitele sme ztratily,
jehož sú Židé umučili.
Anděl zpívá:
Veni desiderate,
veni Criste amate,
veni patris gloria,
veni sanctorum corona.
Již se slunce vysvěcuje,
neb ten, jenž nebesa zpravuje,
nepřítele mocně jest porazil
a lidu vykúpení navrátil.
Potom druhá osoba k třetí:
Nestyšť sobě, sestra milá,
pozuostati tuto sama,
a já k hrobu napřed pospíším,
jaké tamto zpívaní slyším, tobě povím.
Prvá osoba zpívá:
Iam percusso ceu pastore
oves errant misere.
Sic magistro discedente
turbantur discipuli
atque nos absente eo
dolor crescit nimius.
Když bitého jakžto pastýře
ovce blúdí hubené,
tak my mistra nemajíce:
bolest mají apoštolé
i nám jeho nemajícím
bolest roste přílišná.
Druhá osoba praví:
Apoštolé mistra svého
a my krále nebeského

ztratily sme pohříchu,
protož nám není do smíchu *etc.*

Zpívá anděl u hrobu:
Quis est iste, qui venit cum gloria,
cum quo sanctorum copia
peragrat celi palacia?
Anděl říká verše:
Kto jest tento mocný pán,
jenž se béře tak slavně k nám,
maje anjeluov množství za sebú
nesúce všecku slávu s sebú?
Všecky věci jim postúpají,
nebesa se samy otvírají.
A zda jest toto král najmocnější,
Ježíš Kristus najdůstojnější:
Račiž přijíti naše prosby k sobě,
kteréž my dítky vzdáváme tobě,
jenžs osidlo pekelní
ráčil setříti není,
vyvedši nás z něho,
okazuješ cestu království svého.
Daj, bychme tě vždy v něm chválili,
o vzkříšení syna božího píseň zpívali.
Třetí osoba zpívá:
Sed eamus et ad eius
properemus tumulum.
Si dileximus viventem,
diligamus mortuum
et unguamus corpus eius
oleo sanctissimo.
Ale poďme nemeškajíce,
k hrobu se přibližujíce.
Milovaly sme živého,
milujmež i mrtvého,
a pomažme těla jeho
olejem najsvětějším.
Pospěšme k hrobu mistra svého,
na nás velmi laskavého:
Milovaly sme živého,
milujmež také mrtvého,

a na to se pílně snažme,
jeho tělo drahú mastí zmažme *etc.*

Všechny tři osoby zpívají u hrobu:

Quis revolvet nobis ab hostio lapidem,
quem tegere sanctum cernimus sepulchrum?

Prvá osoba říká verše:

Ach, kto nám ten kámen odloží,
jímž jest přikryt hrob boží?
Chceme jemu to dáti,
co na nás smí požádati.

Všechny tři osoby zpívají u hrobu:

Kto odvalí nám kámen ode dveří hrobových,
jímžto přikrytý svatý vidíme hrob buoží?

Andělé zpívají v hrobě:

Quem queritis, o tremule mulieres,
in hoc tumulo plorantes?

Jeden anděl praví:

Ctné paní, koho vy zde hledáte,
a proč se tak smutně máte?

Andělé zpívají:

Koho hledáte, ó truchlivé ženy,
v tomto hrobě plačíce?

Osoby zpívají u hrobu:

Iesum Nazarenum crucifixum querimus.
Ježíše nazaretského ukřižovaného hledáme.

Druhá osoba praví:

My hledáme mistra svého,
Ježíše nazaretského,
jenž jest trpěl za ny
na svém těle hrozné rány,
jenž jest v tomto hrobě položen,
tomu jest dnes třetí den.

Andělé:

Non est hic, quem queritis,
sed cito euntes nunciate
discipulis eius et Petro,
quia surrexit Iesus.
Neníť zde, jehož hledáte,
ale brzo jdúce zvěstujtež to
učedlníkuom jeho i Petrovi, že jest
vstal z mrtvých pán Ježíš.

Jeden anděl praví:
Koho vy, paní, hledáte,
toho již v hrobě nemáte.
Ale do Gallilee se ptajte,
Petrovi a jiným učedlníkuom věděti dajte,
žeť jest pán Ježíš z mrtvých vstal
a do Gallilee se bral *etc.*
Opět andělé zpívají:
Venite et videte locum, ubi positus
erat dominus, alleluia, alleluia.
Přistupte a ohledajte místo, kdežto
položen byl pán náš, alleluia, alleluia.
Jeden anděl praví:
Poďte, místo ohledajte
a tomu lépe uvěřte,
kdež tělo svaté leželo,
jenž jest v nově z mrtvých vstalo.
Pak třetí osoba říká:
Vy, sestřičky, domuov děta,
a já zde budu bdíti až do světa,
s pravú věrú hledajíci
a svým srdcem stazujíci,
zdali bych jeho kde optala,
jehož sem dříve milovala.
Buoh vy žehnaj, milé paní,
mněť již nebude do spání,
musímť se tam hned bráti,
kde bych ho mohla optati.

Dvě osoby jdou zpívajíce a třetí mlčí:
Pán Ježíš, naše vykúpení,
ráčil pro křesťanské spasení
dáti se na kříži truditi,
chtě nás tudy obživiti.

Těť přemohla milostivost,
by nesl naše prohřešení,
jsa buoh ráčils býti člověk,
vtělil si se v poslední věk.

Však bolestně ptají tebe,
stýskají příliš sobě,

masti drahé majíce
a v hrob pro kámen nemohúce.

Jezukriste, spasiteli,
všech hříšných vykupiteli,
jenžs nás svú krví vykúpil,
kdyžs přehořkú smrt podstúpil.

Na kříži pro nás umíraje,
hříchy naše obmývaje,
račiž se nám ukázati
a nás smutné utěšiti.

Chvála otci buohu i synu,
milému duchu svatému,
všejednomu hospodinu,
na věky požehnanému.

Iesu, nostra redempcio,
amor et desiderium,
Deus creator omnium,
homo in fine temporum.

Que te vicit clementia,
ut feras nostra crimina,
crudelem mortem paciens,
ut nos a morte tolleres.

Jezu, naše utěšení,
tys pro křesťanské spasení
dal se na kříži truditi,
chtě nás tudy obživiti.

Druhá osoba říká verše:
Jezukriste, vykupiteli,
všech hříšných spasiteli,
jenžs nás svú svatú krví vykúpil,
kdyžs ukrutnú smrt pro nás podstúpil,
na kříži umíraje,
naše hříchy obmývaje,
račiž se nám ukázati
a nás smutné utěšiti.

Dvě osoby jdouce zpívají:

Ad monumentum venimus gementes,
angelos domini sedentes
vidimus et dicentes,
quia surrexit Iesus.

Prvá osoba říká verše:

U hrobu sme byly plačíce,
našeho mistra hledajíce,
anjely sme sedíce viděly
a ti sú nám tak pověděli,
že Ježíš z mrtvých vstal
a to vám pověděti kázal.
U hrobu byly sme plačíce a kvílíce,
anjely božie sedíce viděly sme
a řkúce, že jest vstal z mrtvých pán Ježíš.

Třetí osoba zpívá:

Pro buoh, račte postúpati,
račte mi tam, smutné ženě, ukázati,
kde bych mohla svého mistra nalézti,
jenž jest spasitel nazvaný.
Na svém těle trpěl jest hrozné rány
za nás za všecky, hříšné křesťany.
Auvech, zlí Židé a nevěrní,
zahubili sú mi mistra není!
Komuž se mám smutná utěšiti?
Pyč mě kvítí i koření,
pyč mě tráva, lilium, vše stvoření...,
kteréž já mám pro mého spasitele nyní.
Pyč mě skalé, vody i moře,
i všecko stvoření mého hoře,
kteréž já mám pro tě, milý buože!

Maria říká verše:

Ach, běda mně, smutné ženě,
nemajíc nižádné utěšenie!
Ztratila sem mistra svého,
Jezukrista nebeského,
jenž jest byl útěcha má!
A já jeho hříšnice hubená,
co mi jest sobě zdíti,
nevědúci se kam díti?

Maria zpívá antifonu:

Cum venissem ungere mortuum,
monumentum inveni vacuum.
Heu, nescio recte discernere,
ubi possim magistrum querere.
Když jsem přišla léčiti mrtvého,
nadjidech hrob a v něm nižádného.
Auvech, nemohu právě zvěděti,
kde bych mohla jeho mistra nalézti.

Maria říká antifonu:

Ach, přehříšné mně ženě,
pro mých hříchuov zaslúženie!
V moři není toliko píska,
jako duše má hříchy těžka.
Ó milý náš tvorče drahý,
rač mi odpustiti mé viny!

Potom zahradník zpívá:

Mulier, quid ploras? Quem queris?
Ctná ženo, co tak ráno hledáš
a proč se tak smutně máš?

Maria:

Dṓmine, si tu sustulisti eum,
dicito mihi aut ubi posuisti eum,
ut ego eum tollam.

Maria praví:

Ctný muži, rač mi pověděti,
ač muožeš právě zvěděti,
zda mi tvá milost jeho schovala,
pověz, kde bych já jeho optala.

Zahradník říká k ní:

Pověz, ženo, co tak ráno hledáš
a proč se tak smutně máš?
Potkají-li tě Židé
aneb jiní zlí lidé,
učiní tobě mnoho zlého,
budeš pykati potom toho.

Maria k němu atd.:

A ty, milý zahradníče,
a zdali nevíš mne velice túžíce?
Pro mého milého spasitele
jest mi hoře veliké cele.

Zahradník praví:

Ženo, radímť při milosti,
zapomeň vší žalosti!
Chovaj svého hospodina,
Jezukrista, svaté Maří syna.
A protož náhle beř mi se s očí pryč,
nebť zlámu o hlavu tento rýč!
A netlač mi po cibuli,
ať nedám rýčem po rebuli!
A nechaj se mnú toho mluvení,
nebť mi do toho nic není,
ať já své dílo předce dělám
a svým dítkám chleba dobývám.

Maria zpívá antifonu:

Dolor crescit, tremunt precordia
de magistri absencia,
qui sanavit me plenam viciis,
pulsis a me septem demoniis.
Bolest roste v srdci mém na útrobě,
když již není mistra mého v hrobě,
jenž mě uzdravil a mne všech hříchuov zbavil
a sedm ďábluov ode mne zapudil. — *Saeculorum amen.*

Jezukriste, stvořiteli žádný,
zezři na nás pro tvé rány,
jenžs mne hříšnú uzdravil
a sedm ďábluov ode mne zapudil.
Račiž mi se ukázati
a smutku mého ukrátiti,
ať mé všecky žalosti
obrátí se u veliké radosti.

Opět Maria zpívá:

En lapis est vere depositus,
qui fuerat in signum positus.
Munierant locum militibus,
locus vacat eis absentibus.
Aj, ten kámen, jenž jest na hrobě položen,
ten jest divně daleko odložen,
jehož rytíři sílně střežiechu,
avšak jeho ostříci nemohúce.

Ó muoj milý spasiteli,
mé duše uzdraviteli,
toběť se těší má síla,

nebť sem já smutná žena byla.
Ó hospodine všemohúcí,
uslyš mě hříšnú hříšnici,
račiž mi svuoj obličej ukázati
a mě mých hříchuov zbaviti!
Maria zpívá antifonu atd.:
Když sem přes celú noc chodila,
s pláčem ptajíc mistra svého,
kteréhož duše má milovala.
Když měli Židé svátek,
v ten Veliký pátek,
okázali moc,
trápíc příliš Krista přes celú noc,
svědky falešné naň zjednali,
před samým biskupem rvali, bili
a na tvář jeho plvali.
Pilátovi kázali mrskati,
potom s lotry ukřižovati.
Po smrti neměl pokoje ten pán,
ano mu od Longina byl kopím bok proklán,
teprv nám milost přišla,
když krev s vodú z boku vyšla.
Ktož nemá plakati,
se mnú hříšnú Krista pána hledati,
an každý s ním může na věky kralovati?
Na anjelskú řeč sem nic nedbala,
jedno abych nalezla toho,
kteréhož duše má milovala.
Maria říká verše:
Prosím pro buoh, ukažte mi spíše,
ať najdu Krista Ježíše!
A zdali vy jeho víte,
nastojte, proč mi jeho nepovíte?
Chtěla bych se tam bráti sama,
ať bych nalezla svého pána.
Dotud budu hledati,
až mi se smutku ukrátí.
Mámť na srdci velikú žalost:
pane Ježíši, obrať mi ji v radost!
Maria zpívá:
Heu, redempcio Israel,
ut qui mortem non timuit.

Auvech, kto by se toho nadál,
by se on smrti nebál!
Heu, redempcio Israel,
ut qui pati voluit.
Auvech, kto by se toho nadál,
by on za ny trpěti chtěl *etc.*
Heu, redempcio Israel,
ut qui mortem sustinuit paciens.
Auvech, kto by se toho nadál,
by se on smrti nedal pokorně!
Ach, nastojte hoře mého,
velikého, nemalého!
Neb' nevidím mistra svého,
utěšení srdce mého *etc.*
A zdali vy jeho víte,
nastojte, proč mi jeho nepovíte?
Chtěla bych se tam bráti,
bych věděla, jeho kde ptáti.
Chtěla bych den i noc jíti,
nechtíc jísti ani píti,
bych mohla jeho dojíti.
Ach, má veliká núze,
bude-li toho na dlúze,
budu den i noc plakati,
až se mého života ukrátí.
(*Ježíš:*)
Maria!
(*Maria:*)
Rabi!
(*Ježíš:*)
Maria!
(*Maria:*)
Rabi!
(*Ježíš:*)
Maria!
(*Maria:*)
Rabi! quod dicitur magister.
Ježíš říká verš:
Maria, rač slyšeti!
Maria k němu:
Milý mistře, rač pověděti.
Ježíš zpívá antifonu:

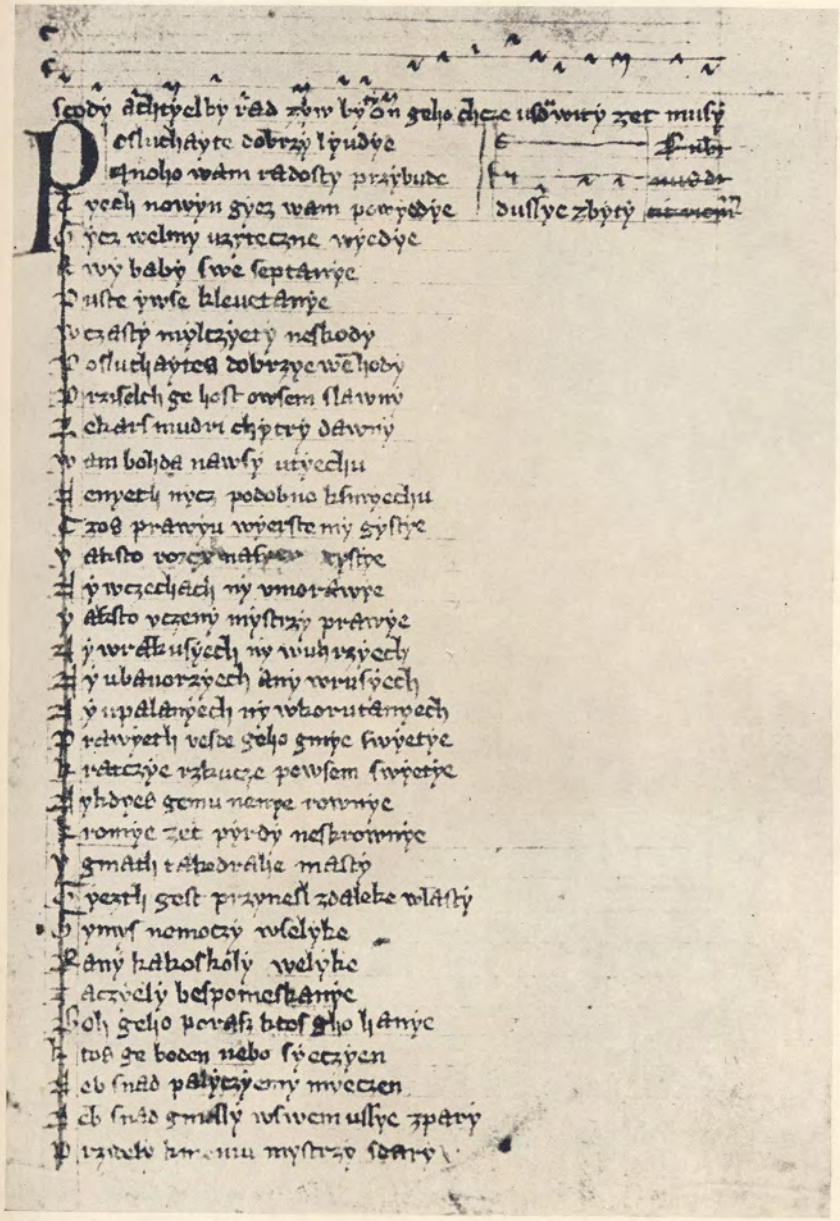

29. *Mastičkář — zlomek Musejní*
(rukopis z doby kolem poloviny 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

30. *Kováři a hudebník z Musejního (Krumlovského) sborníku náboženských traktátů*
(začátek 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

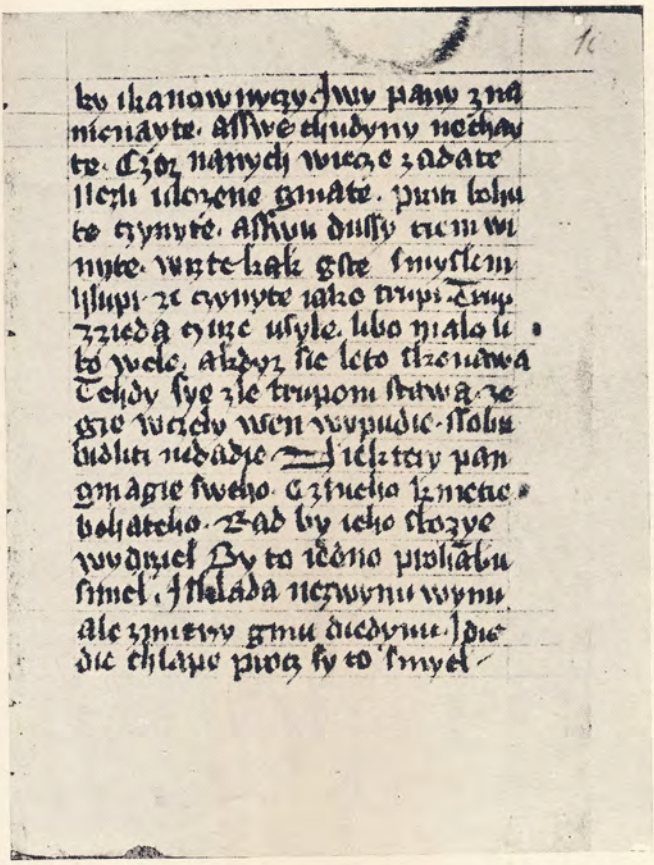

31. *Desatero kázanie božie — Hradecký rukopis*
(rukopis ze 70. let 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

32. *Soudce z Musejního* (*Krumlovského*) *sborníku náboženských traktátů*
(začátek 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

Prima quidem suffragia
sola tulit carnalia,
exibendo communia
super nature munia.

Maria, věz to zavěrné,
žeť mé jest tělo již tak slavné,
ježto před smrtí bylo trpělivé
i také vší křehkosti plné.

Sancte deus!

Buď tobě chvála, tvorče svatý,
jenž si vykúpil lid hříchem jatý.

Ježíš zpívá:

Hec priori dissimilis,
hec est incorruptibilis,
qui dum fuit passibilis,
iam non erit solubilis.

Maria, věz to zacelo,
žeť Ježíšovo blahoslavené tělo,
nebude více nedostatku trpěti,
a toť mají všickni za věrné míti.

Sancte fortis!

Svatý buože, mocný, silný,
hříchuov na věky neomylný!

Ježíš zpívá:

Ergo noli me tangere
nec ultra velis plangere.
Gallileam dic ut eant
et me viventem videant.

Ježíš zpívá:

Protož, Maria, neroď se jeho dotýkati
ani sobě více stýskati,
ale apoštolům daj věděti,
žeť chce na nebe k otci vstúpiti.

Maria zpívá:

Sancte et immortalis deus,
miserere nobis!

(*Ježíš praví:*)

Maria, neroď se víc mútiti,
neb chci na nebe vstúpiti,
tu budeš míti věčnú radost,
nepotká tě žádná žalost.

Tyto verše má říkati Ježíš:

Dimissa sunt ei peccata multa,
quoniam dilexit multum.

Tyto verše má říkati Maria:

Živý, na věky svatý buože,
ty si chudých rajské zbožie,
všech smutných utěšení
a nemocných uzdravení.

Gracias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam.

Děkujiť, buože, tvé milosti,
žes mě zbavil vší žalosti.
Chciť se tebe vždycky báti
a svých se hříchuov káti.
Jižť odpuštění beru od tebe,
žeť nechci viece hněvati tebe.

Ježíš říká verše:

Neroď více plakati,
již se tvůj smutek ukrátí.
Oblehčiž již své útrobě!
Onť jest, jenž mluví k tobě,
Ježíš Kristus ukřižovaný,
jenž jest měl veliké rány
i jeho bok také proklaný
za všecky hříšné křesťany.
Když si jeho toliko plakala
a milostivě se na něho ptala,
hledajíc jeho tak mnoho,
nebudeť žel tobě toho,
když se tobě ukázal,
již tě z smutku rozvázal.
Přišlo vše tvé utěšení,
když jeho vidíš z mrtvých vstání.
Kazujiť, by pověděla,
že si jeho živu viděla.
A ktoť mě chtí živu viděti,
kaž jim do Gallilee jíti,
tuť se jim chce ukázati
a je smutné utěšiti.
Nebudeť s tebú více mluviti,
neb chce na nebe k otci vstúpiti.

Potom jde Ježíš ke kapli zpívaje:

Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum,
deum meum et deum vestrum, alleluia.

(*Maria:*)

Vere vidi dominum viventem
nec dimisit me pedes tangere.
Apostolos oportet credere,
quod ad patrem velit ascendere.
Zajistéť sem viděla buoha žíva,
an mi se jest nedal noh svých dotknúti.
Apoštolé musí uvěřiti,
žeť chce k otci na nebe vstúpiti.

Maria říká verše:

Vidělať sem tvorce svého,
od Židuov umučeného.
Ten jest vcele z mrtvých vstal
a svým pověděti kázal.
A ktož chtí živého viděti,
kázal jim po sobě přijíti,
neb chce potom na nebe vstúpiti,
člověčenství na božství nesa,
aby votci ukázal rány,
jež jest trpěl za všecky za ny.

Maria zpívá:

Vere vidi dominum meum,
redimentem acriter omnem hominem reum.
Et exultavit spiritus meus,
quia visitavit nos verus deus.
Miserere, miserere, miserere,
Alpha et Omega dictus vere.
Qui surrexisti a mortuis,
da salutem Bohemis tuis, alleluia.
Vidělať sem již pána svého,
an slíbil potěšiti zarmúceného každého.
A zradovala se duše v mém těle,
neb sem nalezla svého spasitele.
Smiluj se již, Kriste pane, neb to víme,
že tvá řeč ostřejší nežli meč.
Jenžs stal z mrtvých, odpusť nám hříchy,
utvrď v pravdě tvé všecky věrné Čechy. Alleluia,
alleluia.

Maria říká verše:

Která duše vidí pána Krista,
ta jest již od zlého jísta.
Žádný toho nemuož vypraviti,
co Kristus ráčil svým připraviti.
Kdo chce v jeho přikázaní státi,
tomu zavázal se samého se vším dáti.
Kriste pane, jenžs vstal dnes z hrobu,
přímiž nás k sobě v tuto dobu.

Maria zpívá:

Victime Pascali
laudes immolent christiani.
Agnus redemit oves,
Cristus innocens patri reconciliavit peccatores.
Mors et vita duello
conflixerunt mirando,
dux vite mortuus
regnat vivus.

Petr s Janem zpívají:

Dic nobis Maria, quid vidisti in via?

Maria zpívá:

Sepulcrum Cristi viventis
et gloriam vidi resurgentis.

Petr s druhem zpívají:

Pověz nám ...

Maria zpívá:

Angelicos testes, sudarium et vestes.
Surrexit Cristus, spes mea,
precedet suos in Gallileam.
Oběti velikonoční
chválu obětujte, křesťani!
Beránek sa nevinný Kristus vykúpil ovce,
smířil jest s otcem svým nás lidi hříšné.
Smrt a život, to dvoje, bojovaly předivně,
vývoda života žív kraluje.

Petr s Janem zpívají:

Pověz nám, Maria, cos na cestě viděla?

Maria zpívá:

Hrob prázný, Krista živého
viděla sem i oslavu jeho.
Ty svědky anjely, rúcho, v němž obinuli.

Vstalť jest Kristus, mé doufaní,
tamť vás předejde do Gallilee.

Petr s Janem zpívají:

Pověz nám, Maria milá,
všaks u hrobu nyní byla,
již-li Kristus z mrtvých vstal,
tak jakž sa živ rozprávíval.
Cos viděla, rač praviti
a nás smutné utěšiti.
Obvesel nás, smutné lidi,
neb se nám nedobře klidí.

Maria říká verše:

Petře, Jene, to já pravím váma,
žeť sem u hrobu byla sama,
anjely sem viděla sedíce
a ty ke mně takto mluvíce,
že Ježíš Kristus, všemohúcí král,
ten jest jistě z mrtvých vstal
a tak vám pověděti kázal:
Kto ho chtí živa viděti,
kázal jim do Gallilee přijíti,
tam se jim chce ukázati
a je smutné utěšiti *etc.*

Potom jdou zpívajíce:

Prav, Maria, jistě, cos viděla na cestě?

Maria zpívá:

Hrob Krista pána živého,
čest, také chválu z mrtvých vstalého.
Ty svědky anděly, rúcho, v němž obinuli.
Vstalť jest Kristus, mé doufaní,
tamť své předejde do Gallilee.

Apoštolové atd.:

Pověz, Maria, cos viděla,
na kříž Kristuov kdyžs patřila?

Maria zpívá:

Viděla sem Ježíše ubičovaného
a na kříži pozdviženého
od rukú hříšných Židóv.

Apoštolové:

Pověz, Maria, cos více viděla?

Maria atd.:
Hlavu trním korunovanú
a tvář velmi slinami zaplvanú
i také velmi zsinalú.
Apoštolové zpívají atd.:
Pověz, Maria, cos více viděla,
na kříž Kristuov kdyžs patřila?
Maria zpívá:
Viděla sem, že otci svému poručil se jest
a skloniv hlavu dolóv trním korunovanú
vypustil jest duši.
Apoštolové zpívají:
Pověz, Maria, cos ještě víc viděla?
Maria zpívá:
Bok kopím ostrým proklaný,
ruce i nohy jeho ostrými hřebíky probodené.
Apoštolové zpívají:
Pověz, Maria, cos učinila,
kdyžs Ježíše milého ztratila?
Maria zpívá:
Marii plačící sem pochopila
a do domu sem ji uvedla.
Potom sem na zemi upadla
a panně syna plakati sem pomohla.
Apoštolové zpívají atd.:
Pověz, Maria, cos potom učinila?
(*Maria zpívá*):
Potom sem drahých mastí nakúpila
a na úsvitě k hrobu sem přišla;
nenalezši, jehož sem milovala,
pláče sobě dvakrát více sem přičinila.
Apoštolové zpívají:
Maria, neroď plakati,
ale rač nám pověděti!
Maria zpívá:
Povím vám novinu jistú
o pánu Jezukristu,
o mém milém spasiteli,
všech hříšných vykupiteli.
Jistě skrze mnohá duovodná znamení
viděla sem Kristovo z mrtvých vstání.

Tomáš říká verše k Marii atd.:
Ale co tu, Maria, baješ?
Tak-li se svých hříchuov kaješ?
Mezi lidmi tuto chodíc
nic jiného než smích plodíš.
Pravíš, že Ježíš z mrtvých vstal
a tobě se viděti dal.
Maria k němu:
Ó Tomáši nevěřící,
o Ježíšovi pochybující,
pravímť tobě to směle,
žeť sem viděla svého spasitele
i všech hříšných uzdravitele.
A odpustiltˇ jest mi mé viny
a rozkázal mi pověděti tyto noviny,
abyšte do Gallilee pospíšili
a tělesně jej viděli.
Tomáš praví:
Mlč té řeči neozdobné
ani k pravdě podobné.
Však to jest pravá lest
ani podobné jest,
by kto mohl z mrtvých vstáti
a po smrti viděti se dáti.
Neb Kristus byl tak velmi ztryzňován,
že člověku není ten smysl dán,
by mohl muky všecky vypraviti,
kteréž on pro nás ráčil snésti.
Protož beř se někam domů k klidu
a nečiň svú řečí rozbroje v lidu.
„Pravduť" Jan zpívá:
Pravdať jest, Petře, co jest k nám Maria mluvila,
neb sme toho již sama očítě viděla,
žeť v hrobě žádného není.
Vezměmež toto prostěradlo na znamení,
budem jiným lidem praviti
a to, co jsme viděli, mluviti,
žeť jest to konečně Kristus naplnil,
co jest mezi námi v světě mluvil.
Poďmež a nechtějmež tu déle státi,
ať nás Židé v své ruce nepochvátí.

Cernitis, o socii, ecce
lintiamina et sudarium,
et corpus non est inventum in sepulcro.
Petr praví:
Vizte a znamenajte,
prostěradlo ohlédajte,
jímžto tělo jeho svaté,
od Židuov na kříži rozpaté,
bylo jest obaleno.
To v hrobě není nalezeno.
Tomáš volaje praví k nim:
I co vy tu ryčíte,
svú myslí nadarmo točíte,
však mě na to nezvedete,
ani k tomu přivedete,
bych já tomu uvěřil,
leč bych svú ruku v jeho bok vložil
a prsty své v jeho rány,
jenž sú jemu od Židuov udělány,
teprv bych tomu mohl uvěřiti,
když bych ho mohl opatřiti.
Petr k němu:
Tomáši, bylo s námi býti,
chtěl-lis o tom zvěděti.
Myť sme s Janem u hrobu byli,
žádného sme tam neviděli,
teď znamení toho prostěradlo máme
co my tobě není pravíme.
Marii na cestě sme viděli,
té sme se také tázali,
aby nám pověděla,
co jest chodíc viděla.
I pravila nám jeho živu viděti
a jiným všem apoštolóm kázala pověděti.
Tomáš k nim:
Dosti jest věc nepodobná,
že má vás svésti žena hubená
aneb chodcové tito dva,
ježto sú hovada pravá,
chodí po světě, kde by co měli
a lidi o statek připravovali.

Neb když jim dáš krajíc chleba,
chceš-li, dí, že buoha na nebi není třeba.
Tu Ježíš přicházeje v nádherném šatě stane uprostřed nich:
Pax vobis, ego sum, alleluia.
Nolite timere, alleluia, alleluia.
Alleluia, pax vobis, ego sum,
alleluia, nolite timere, alleluia, alleluia.
Ježíš praví:
Pokoj vám, neroďte se báti
a již v víře pevně trváti.
Byl jest Ježíš mistr váš,
jenž jest ukřižován pro vás.
Protož neroďte se již domnívati
ani v svá srdce myšlení bráti,
bychť byl blud aneb obluda jaká.
Každý z vás mé kosti ohmaká,
kterýchž nemuož duch míti žádný,
neb jest všech kostí prázdný.
Zvláště ty, Tomáši, jenž daleko stojíš
a pro nevěru se mne bojíš,
přistup blíže a přiběhni
a svú ruku v muoj bok ztiehni,
prsty své v hřebové rány vlož
a svú nevěru odlož.
Pak bera Tomáše za ruku zpívá:
Mitte manum tuam, alleluia
in locum clavorum, alleluia.
Viziž, Tomáši, bok jeho i ruce obě,
kteréž jest dal prokláti sobě.
Protož vpustiž ruku svú v bok jeho,
uzříš, že tě buoh stvoření všeho.
I neroď víc býti v nevěře,
ale stálý buď v jeho víře.
Tomáš zpívá:
Dominus meus et Deus meus, alleluia.
Tomáš praví:
Oně jest pán a buoh světa všeho,
já nehodný sluha jeho.
Věřím, že jest mocně z mrtvých vstal,
a všem věrným svú svatú milost dal.
Račiž, prosím, i mně milost dáti,
neb se již chci svých hříchuov káti.

Pak zpívá Ježíš:

Quia vidisti me, Thoma, credidisti.
Beati, qui non viderunt et crediderunt, alleluia.
Tomáši, žes viděl bok i ruce jeho,
věříš, že buoh stvoření všeho.
Pravím tobě, že sú ti blahoslaveni,
ačkoli neviděli sú jeho umučení,
ale že právě vědúc věří tomu,
všecky ty pojme do svého domu.
Ale jáť nyní na malý čas odejdu od vás,
a potom zase navštívím vás
a budú odjati zámutkové srdce vašeho,
když budete míti seslání ducha svatého.

Záhlaví: *responsorium* sborová odpověď na zpěv lektora, kantora; *Et valde* ... A časně z rána...; *Gloria Patri* Sláva Otci; *antifona* střídavý zpěv kněze a sboru – 1 *postúpajte* ustupte – 10 následují citáty z Mk 16,1-2: Když přešla sobota, Maria Magdalena a Marie Jakubova a Salome nakoupily vonných mastí, aby přijdouce pomazaly Ježíše. Aleluja (= sláva), aleluja. – Protož velmi ráno v první den po sobotě přišly k hrobu, an již slunce vyšlo. Sláva Otci i Synu i svatému Duchu – 11-14: překlad ve v. 21-24 – 17 *sobě zditi* počíti si – 25-28: překlad ve v. 29-32 – 35 *za ny* na nás – 37-39: překlad ve v. 40-42

47-49: Šťastný Sione, chválou jásej, omlazená země, vesel se, Bohu díky vzdávajíc – 51 *není* nyní – 52 *pobojoval* přemohl – 55 *etc.* atd. – 60-65 překlad ve v. 66-71 – 76-79: Přijď, vytoužený, přijď, Kriste milovaný, přijď, slávo otcova, přijď, svatých koruno – 80 *vysvěcuje se* osvětluje se, svítí – 84 *nestyšť sobě* nestýskej si – 88-93: překlad ve v. 94-99

104-106: Kdo jest tento, jenž přichází se slávou, s nímž zástup svatých prochází se v paláci nebeském? (srov. v. 107-112) – 115 *přijíti* přijmouti – 118 *setříti* zničiti – 123-128: Než pojďme a pospěšme k jeho náhrobku. Jestliže jsme milovali živého, milujme i mrtvého a pomažme jeho tělo olejem nejsvětějším (srov. v. 129-134,135-140) – 140 *zmažme* pomažme – 141-142 (podle Mk 16,3) překlad ve v. 147-148 – 146 *smí požádati* odváží se požádati, požádá – 149-150: překlad ve v. 153-154 – 155 (podle Mk 16, 6) překlad ve v. 156

163-166: překlad ve v. 167-170 – 168 *brzo* rychle – 173 *ptajte se* vyptávejte se, hledejte – 177-178: překlad ve v. 179-180 – 185 *děta* (duál) jděte – 186 *do světa* do svítání – 188 *stazujíci* ptajíc se, pátrajíc – 191 *vy* vás – 194 *optati* vyhledati, najíti – 197 *truditi* trápiti – 198 *tudy obživiti* tak život dáti, vykoupiti – 199 *milostivost* láska, laskavost – 202 *v poslední věk* za poslední éry (podle učení církevních Otců nastala příchodem Kristovým poslední, vrcholná éra lidstva) – 203 *ptají* hledají – 219-226: Ježíši, naše spáso, lásko a touho, Bože, stvořiteli všeho, člověče na sklonku věků! Jaká dobrotivost tě pohnula, abys vzal na sebe naše hříchy, a tím, že jsi podstoupil hroznou smrt, vysvobodil nás od smrti

239-242: překlad ve v. 249-251 – 259 *není* nyní – 261 *pyč* lituj; *koření* byliny – 263 nejasný smysl, nejspíše vynechán verš – 264 *skalé* skály – 272 *hubená* bídná, ubohá – 273 *sobě zditi* počíti si – 275-278: překlad ve v. 279-282 – 280 *nadjidech* našla jsem – 281 *právě* náležitě – 289 Jan 10,15: Ženo, co pláčeš? Koho hledáš? (srov. v. 290-291) – 292-294 Jan 20, 15: Pane, vzal-lis ty jej, pověz mi, kdes ho položil, ať já jej vezmu (srov. v. 295-298) – 296 *ač* jestliže – 304 *pykati* litovati, želeti – 306 *mne velice túžíce* že velice toužím, trápím se – 308 *cele* jistě – 311 *chovaj* chraň, šetři – 314 *nebť* nebo ti – 315 *netlač* nešlap – 316: ať ti nedám rýčem ránu na zadek – 319 *předce* před se, dále

321-324: překlad ve v. 325-328 – 328 *Saeculorum amen* (na věky) věků amen – 329 *žádný*

žádoucí, milý – 330 *zezři* vzhlédni – 337-340: Hle, kámen, který označoval hrob, jest skutku odvalen. Místo zabezpečili vojáky, ti jsou pryč a místo je prázdné (srov. v. 341-344) – 344 *ostříci* uhlídati – 366 *ano* neboť – 375 *spíše* rychle – 378 *nastojte* hle – 385-386: Ach spasitel Israele, jenž se nebál smrti (srov. v. 387-388) – 389-390: Ach, spasitel Israele, jenž ochotně trpěl (srov. v. 391-392) – 393-394: Ach, spasitel Israele, jenž pokorně podstoupil smrt (srov. v. 395-396) – 409 *na dlúze* dlouho – 417: Rabi, což znamená Mistr

420-423: Nejprve samo (mé tělo) vzalo na sebe úděl tělesný tím, že podstoupilo obecnou nutnost lidské přirozenosti – 424 *zavěrné* zajisté – 428: Svatý Bože! – 431-434: Toto tělo dřívějšímu nepodobné, toto tělo je neporušitelné, jež do nedávna bylo poddáno utrpení, již nebude zničitelné – 435 *zacelo* najisto – 439: Svatý mocný! – 441 *hřichuov neomylný* hříchy neoklamatelný – 442-445: Proto se mne nedotýkej, ani dále nenaříkej. Řekni, aby šli do Galileje a shlédli mne živého – 446 *neroď se dotýkati* nedotýkej se – 450-451: Svatý a nesmrtelný Bože, smiluj se nad námi; dále místo porušeno, pravděpodobně něco vynecháno nebo jsou další verše nesprávně uspořádány – 452 *neroď se mútiti* nermuť se – 456-457 Luk. 7,47: odpuštěny jsou jí mnohé hříchy, neboť mnoho milovala – 459 *zbožie* majetek – 462-463: Děkujeme ti pro velikou slávu tvou – 468 *odpuštění beru* loučím se – 470 *neroď plakati* neplač – 472 *útrobě* srdci – 478 *toliko* tolik – 483: již tě zbavil smutku – 486 *kazujiť* káži, přikazuji ti; *by pověděla* abys pověděla

494-495 Jan 20,17: Vstupuji k otci svému a otci vašemu, k Bohu svému a Bohu vašemu, aleluja – 496-499: překlad ve v. 500-503 – 506 *vcele* jistě – 514-521: Zajisté jsem spatřila Pána svého, kterak všechno hříšné lidstvo nebojácně vykupuje. I zaradoval se duch můj, že nás navštívil pravý Bůh. Smiluj se, smiluj se, smiluj se, ty právem nazývaný počátek a konec, jenž jsi vstal z mrtvých, dej spásu svým Čechům, aleluja. (srov. v. 522-529) – 532 *vypraviti* vypověděti – 537 *přimiž* přijmi – 538-552: srov. v. 553-564 – 546: překlad ve v. 559 – 547-548: Viděla jsem hrob Krista živého a slávu z mrtvých vstalého (srov. v. 560-561) – 549: srov. v. 559-561 – 550-552: (Viděla jsem) svědky andělské, šátek a roucha; vstalť Kristus, naděje má, a půjde před svými do Galileje (srov. v. 562-564) – 562 *obinuli* ovinuli – 572 *klidí se* děje se, daří se – 573 *váma* (duál) vám – 587 *obinuli* ovinuli

609 *pochopila* uchopila – 612 *syna plakati* oplakávati syna – 617 *přičinila* přidala – 626 *baješ* žvaníš – 629 *plodíš* budíš – 641 *neozdobné* nepěkné, neslušné – 644 *podobné* pravdě podobné – 647 *ztryzňován* trýzněn – 648 *smysl* rozum – 649 *by mohl* aby mohl – 654 *sme sama viděla* (duál) jsme sami viděli – 662 *nepochváti* nechytnou, nedostanou – 663-665: Vidíte, druhové, hle prostěradla a šátek, avšak tělo nebylo nalezeno v hrobu – 672 *ryčíte* křičíte – 674: však mne k tomu nedostanete – 681 *opatřiti* uviděti – 694 *nepodobná* nepodobná pravdě – 695 *hubená* ubohá, bídná – 702-705 Luk. 24,6: pokoj vám, já to jsem, alejuja, nebojte se, alejuja, alejuja – 706 *neroďte se báti* nebojte se – 710 *neroďte se domnívati* nedomnívejte se – 712 *blud* přelud; *obluda* příšera – 713 *ohmaká* omaká – 719 *ztiehni* vztáhni – 722-723 podle Jan 20,25: Vlož svou ruku, alejuja, na místa hřebů, alejuja – 727 *že tě* žeť je – 728 *neroď býti* nebuď – 730 Jan 20,28: Pán můj a Bůh můj, alejuja – 737-738 Jan 20,29: Žes mne viděl, Tomáši, uvěřil jsi. Blahoslavení, kteříž neviděli a uvěřili, alejuja – 743 *právě* pravdivě, dobře – 747 *zámutkové* zármutky; *odjati srdce* vzati ze srdce

HRA VESELÉ MAGDALENY

Z jiných dramatických skladeb staročeských, ať již velikonočních (hry pašijové a pod.) nebo jiných (hry vánoční a pod.) se dochovaly jen zlomkovité úryvky. Z nich zvláštní pozornost vzbuzuje hra s biblickým námětem o *Marii Magdaleně*, a to svými vloženými zpěvy rázu zcela světského a nepochybně lidového původu. Patří – stejně jako Mastič-

kář, s nímž je asi soudobá – zřejmě k pozdějšímu vývojovému stadiu staročeského dramatu, kdy čeština zatlačuje latinu a značně se uplatňují motivy světské.

Lucifer ať dí:

Poniž sem tak velmi krásný,
mezi jinými anjely vzácný,
chcižť sě vrovnati najvyššiemu,
postavím svú stolici proti králi nebeskému.

Svatý Michal:

Zlý, nevěrný závistníče,
ne anjele, ale boží protivníče,
že sě chceš najvyššiemu vrovnati?
Že sě nechceš k tomu přiznati,
že od boha čest i krásu máš!
A to pro svú pýchu dnes vzdáš;
beřiž sě, ďáble, do věčné žalosti,
viec neuzříš nebeské radosti!

Pak ať zatlačí ďábla k zemi a ať začnou: „Te deum laudamus."

Druhý anděl ať říká:

Chvála tobě, tvorče žádný,
že v tvém království pyšný žádný
čiesti žádné nemóž mieti,
než pokorným ráčíš přieti. — *„Te eternum patrem."*

Lucifer:

Ach, běda mně, nebožátku,
vyhnán sem z nebeského sňatku,
pro mé zlosti i chytrosti
neopatřím viec nebeské světlosti. — *„Tibi omnes angeli."*

Lucifer:

Poďte sěmo, moje sluhy,
nezbudete se mnú pekelné muky;
poběhněte sěm, milé kušě,
a neste sěm hřiešné dušě!

První ďábel ať dí:

Mistře, mněť dějí Belzebub.
Kteréžť já dosahu v jiej zub,
taťnebude jiesti hub.

Druhý ďábel:

Mistře, mněť Satan dějí.
Toť dobřě pověděti směji,
žeť nenie kupce lepšieho
ani čižebníka chytřějšieho!

Známť sem v Čechách i po Vlašiech,
v Rusech, v Flandřiech i po Sasiech,
všěckyť lidi dobřě znaji,
jednoho dne vše ztěkají.

Třetí ďábel:

Mistře, mněť dějí Beřit,
coť uhoním, to vše vženu v řit;
leč buď baba, leč buď kmet,
musí jeho býti se mnú vet.

Lucifer ať říká:

Běžtež po světu, milé panošě,
a neste sěm hřiešné dušě,
takměř ševcě i panošě, sedláky,
takměř krajčí, krčmářě i žáky,
kohož popadnete v kerém hřiešě,
přineste mi jej sěm, což móžte, najspieše.

Ďábel:

Pověz, duše, svá diela,
kterýs obchod na onom světě jměla,
ať ti umímy podlé rodu číti,
budeš-li dobrý, dámyť rivolu pití.

Druhý ďábel:

Teď sem, mistře, nalezl popa,
an pie med v pivnici s jednú z škopa,
a tak ji míle objímáše,
a cos u nie v ňadřiech hládáše;
le ona jemu nechtě dáti,
le on ji podtepem vzvráti.

Magdalena nechť vyjde:

Kudy sem já chodila,
tudy tráva zelená;
svój šlojieř napravila,
hledajíc baťka, hledala.

Ať říká verše:

Kde sú kněží i žáci?
Kde sú frejieři i dvořáci?
Poďte sěm, ať s vámi svú chvíli kráci!

Dále ďáblové ať mluví:

Teď máš, paní Mandaleno, tři jinochy
jako najkrašie tři dochy.
Skoč a rač zpievati
a my budem ozpievati.

Potom Magdalena zpívá:
Byla ti sem v sádku,
v zeleném hájku,
trhala sem květy
svému brachku;
toť vše čini brachku na milost.
Marta nechť praví: Revertere!
Ostaň toho, sestro moje,
já tě volám, sestra tvoje.
Viz, že po tobě ďábli chodie
a tě s dobré cěsty svodie.
Magdalena nechť dí:
Sestro Marta,
hrajž tam s žáky hazarta,
a nechať já veselé plodím;
já tobě i jinému nic neškodím.
Potom nechť zpívá:
Chciť vesela býti
vešda i nynie,
hedvábnú vílu víti
svému milému.
Toť vše činím brachku na milost,
aby byl mój milý host.
Marta nechť dí:
Sestro Mandaleno,
ovšem nemúdrá ženo,
ostanúci bluda svého,
následujž krále nebeského.
Magdalena:
Sestro Marta milá,
tys mi vždy na dobré radila.
Jáť sem žena zablúdilá.
Kak by to mohlo býti,
by mi bóh chtěl hřiechy odpustiti?
Marta:
Aby to, sestro Mandaleno, začělo věděla,
a mně na tom dobře věřila,
nenieť tak hřiešný ijeden,
kterýž by sě obrátil den,
hned jemu buoh hřiechy odpustí
a vščcky jemu viny spustí.

Magdalena dávajíc si políček:
Od dnešnieho dne až do skončení
náhle ode mne, zlé stvořenie!
A obě nechť zpívají:
Dimissa sunt ei *etc.*

1 *poniž* poněvadž – 7 *vrovnati sě* vyrovnati se, podobati se – 10 *vzdáš* složíš s sebe – 12 *Te Deum laudamus* Tebe, Bože, chválíme – 13 *žádný* žádoucí, drahý – 15 *čiesti* části, podílu – 16: Tebe, věčného otce (z Te Deum) – 18 *z sňatku* z obce, shromáždění – 20 *neopatřím* neuvidím – 20: Tobě všichni andělé (z Te Deum) – 22 *nezbudete* nezbavíte se – 23 *kušě* druh psa – 26 *v jiej zub* v její zub – 31 *čižebník* čihař, ptáčník – 35 *ztěkaji* zběhám – 39: musí se se mnou vyrovnat – 47 *obchod* způsob živení – 48 *čiti* poznati – 49 *rivola* druh italského vína (z Rivoglio) – 54 *le* ale – 55 *podtepem* ránou zespodu – 58 *šlojieř* závoj – 59 *baťka* milovníka – 60 *žáci* klerici, studenti – 61 *frejieř* záletník; *dvořák* dvořan – 62 *kráci* krátím – 63 *teď* tu – 64 *najkraší* nejkrásnější; *dochy* došky – 66 *ozpievati* zpěvem odpovídati – 70 *brachku* miláčkovi – 72 *revertere* vrať se; *ostaň* zanech – 74 *po tobě* za tebou – 77 *hazart* druh hry v kostky – 82 *vílu* vél (z lat. velum), závoj – 87 *ovšem* vůbec, zcela – 88 *ostanúci* zanechavši – 93 *kak* jak – 95 *začělo* za jisté – 97 *ijeden* ani jeden, nikdo – 100 *spustí* promine – 103 Luk. 7, 47: odpuštěny jsou jí (mnohé hříchy, protože mnoho milovala)

Poznámky ediční

Mastičkář

Rukopisně zachovány jen zlomky v knihovně Národního musea (3 dvojlisty 1 Ac 55 – *M*) a zlomek Drkolenský (*D* – zpracováním poněkud odlišný); vydal paleogr. J. Máchal, Staročeské skladby dramatické původu liturgického, Praha 1908, str. 64-80, 86-93; v transkripci naposled J. Hrabák, Staročeské drama, Praha 1950, 17-29; 30-35. Odkaz na literaturu v Hrabákově vydání; tam i úvod týkající se všech skladeb tohoto oddílu. Zde otištěn zlomek Musejní celý. – V naší edici je zanedbáno téměř pravidelně se vyskytující *i* při slabikotvorném *l* a *r* (*hirnec, mylczyety, czyrwy*). Jotace, téměř pravidelná ve všech krátkých i dlouhých slabikách, upravena v ojedinělých případech nedůslednosti. Ojedinělé *uo* vráceno na *ó*. – Kursivou je tištěn překlad latinských scénických poznámek.

5 pravé jmě dějú] dyeyu prawe gmye *M* (*přehozeno pro rým*) – 20 draho prodati masti] maſty draho prodaty *M*, *Hr* (*přehozeno pro rým*) – 53 u Polaniech] u palanyech *M* – 59 jěžť] Gyezth *M*, jenž *Hrabák* – 82 počal] pocza *M* – 83 pzdieti] pzydyety *M* – 123 kýlu] kyly *M* – 128 budú] budou *M* – 146 s skřietkem] ſcrzyetkem *M* – 172 v chyšče] wychſcze *M* – 173 jěptišče] gye... czye *M* – 208 toho] teho *M* (*opraveno pro rým*) – 252 za vše za ny] za ny za wſye *M* (*pro rým*) – 260 nebeského] v *M předchází zčásti škrtnuté* laſkaweho – 278 dáti] *dodává Hrabák, není v rkpe* – 287 *začátek verše v M chybí, podle D doplněno* jen – 290 *v M na konci verše nadbytečné* czo ſſye *z verše násl.* – 301 synu] ſyny *M* – 305 ležíš, Izáku] lezy yſſa yzaku *M* – 384 svú] ſw *M* – 388 dávné děnie] dyenye dawne *M* (*přehozeno pro rým*) – 407 slívy] ſluwy *M*

Hra o Kristovu zmrtvýchvstání i o jeho oslavení

Podle rkpu NUK XVII E 1 (psán někdy v letech 1515-1526), fol. 195a-199a a 206b-209a; vydal paleogr. J. Máchal, Staročeské skladby dramatické, str. 190-194 (v. 116-246) a 201-204 (v. 500-579), v transkripci naposled vydal J. Hrabák, Staročeské drama, Praha 1950, str. 48-51 a 58-61. – Kursivou je tištěn překlad latinských scénických

poznámek. – V pozdním rkpu zúžené *ie* v *í* necháváno (*bíše, tím* a p.), není-li v rýmu (I, v. 38: slušie); upravujeme ojedinělé *ů* (z *ó*) v *uo* (I, v. 78); *é* psané m. *ie* upravujeme na *ie*.

6 čili] czilili – 38 neslušie] neſluſſi – 69 plné zlosti] plne *rkp*, plny *Máchal podle v.* 83, *zbytečně* – 93 kdes] ktes – 104 muž] mucz – 110 na ni] na nie

8 vždy] wdy – 40 viníkem *Hrabák*] wnikem – 44 vždy] wdy – 49 smyčcem *Máchal*] ſmiſcem; smykem *Hrabák* – 50 ať] adt – 51 cink *podle v.* 39] czyn – 57 dryji *podle v.* 32] dry; s žížem] žizem – 66 minci] mienczy – 76 a *rkp*] ať *Máchal*

Hra tří Marií

Podle rkpu NUK XVII E 1 (psán někdy v letech 1516-1526), fol. 135b-179a. Paleograficky vydal J. Máchal, Staročeské skladby dramatické, str. 149-175. K rozboru Máchalovu srov. ještě J. Vilikovský, K dějinám stč. dramatu, sborník Hrst studií a vzpomínek ... Ant. Beerovi ..., 1941, 113n a Latinské kořeny staročeského dramatu, Písemnictví českého středověku, Praha 1948, 96n. — Kursivou je tištěn překlad latinských scénických poznámek. – Ediční zásady stejné jako u ukázky předešlé.

15 všemohúcí] vſſemahuczy, *stejně* 21, 349, 577 – 64 crudelis] crudeles – 80 vysvěcuje] wykſtwieczuge – 85 pozuostati] Puozoſtati – 92 eo] oos – 93 nimius] minimus – 106 peragrat] peragitat – 179 kdežto] ktezto – 191 Buoh vy] Buowy – 200 prohřešení] prohrziſſeni – 203 ptají] ptani – 210 kdyžs *podle* 232] když, *stejně* 591, 600, 608 – 224 feras] feres – 225 crudelem] crudeli – 246 pověděli] powidieli – 254 kde] kte, *stejně* 282, 404 – 260 Komuž] komuoz – 337 est] *vynech. v rkpe* – 425 tělo] *v rkpe opakováno* – 444 dic ut eant] ut eant dic (*pro rým*) – 459 zbožie] zbožij – 483 z smutku] ſmutku – 511 na božství *Máchal*] naboženſtwij – 519 Alpha et Omega] Alpha et O – 528 Jenžs stal] Genž ſtal – 542 duello] duelle – 563 doufaní] duofani – 585 pána živého] živeho pana (*přehozeno pro rým*) – 588 doufaní] dufani – 594 rukú] rukow – 638 pověděti] powieditі – 651 k klidu] klidu – 685 neviděli] newidiedi

Hra veselé Magdaleny

Podle zlomku Drkolenského, fol. 1a-1b; paleogr. vydal J. Máchal, Staročeské skladby dramatické, str. 82-86, v. 1-102; v transkripci naposled vydal J. Hrabák, Staročeské drama, str. 39-42. – Jotace značně rozkolísána, ponechána a upravena všude kromě po *j* v krátkých slabikách a ve všech slabikách dlouhých. – Kursivou je tištěn překlad latinských scénických poznámek.

23 sěm] ſym (*podle v.* 24) – 26 jiej *Ryš*] ſey – 40 Běžtež] Byztez – 43 krčmářě] krzmarze – 45 přineste] Przyneſtey; najspieše] nayſpye – 46 diela] dyla – 51 v pivnici] pywnyczy – 55 vzvráti] wzraty – 64 tři] tzy – 66 ozpievati] ozbyeuaty – 76 Sestro] Seſto – 89 následujž] Naſleduž – 101 Od] O

SATIRY

Zájmy a problémy měšťanstva se v naší literatuře odrážejí po prvé v rozsáhlé básni *Desatero kázanie božie* a v sedmi kratších veršovaných *satirách o konšelích a řemeslnících*. Všechny tyto skladby vznikly v šedesátých letech 14. století a jsou zapsány v t. zv. Hradeckém rukopisu; ideologické i formální shody nás přesvědčují o tom, že mají téhož autora.

Zájem o všední život v městě se objevil sice již dříve, na př. v Mastičkáři, ale v satirách Hradeckého rukopisu přistupuje výrazný kritický postoj ke společnosti. Ve srovnání s epikou, jaká byla vytvářena na počátku století, šlechtický hrdina nebo světec je vystřídán měšťanem, oblíbené exotické prostředí je nahrazeno prostředím každodenního soudobého měšťanského života a autor se už nesnaží o to, aby byl objektivním vypravěčem (tak jako na př. autor Alexandreidy), ale píše díla bojovná, plná vášnivého zaujetí. Jeho básně přinášejí ostrou kritiku hospodářských poměrů v soudobé společnosti a vyznívají dokonce zastřenou hrozbou vykořisťovatelům, která může být vykládána jako předzvěst sociálně revolučního hnutí (Desatero v. 650n, v naší ukázce v. 396n).

Nová thematika působila samozřejmě i na formu: souvislá epická linie byla rozbita do samostatných episod a obrázků, jazyk se přiblížil hovorové řeči soudobého měšťanstva atd.

Druhá skupina satirických skladeb (*Podkoní a žák, Svár vody s vínem, O ženě zlobivé*) vznikla okolo roku 1400. Na rozdíl od satir Hradeckého rukopisu není v těchto skladbách ostré útočnosti; chtějí spíš bavit než soudit. Po stránce ideologické i umělecké se blíží Nové radě Smila Flašky z Pardubic.

DESATERO KÁZANIE BOŽIE

Celkovým rozvrhem, a hlavně začátkem jeví se báseň jako didaktický výklad Desatera božích přikázání; úvodní verše poučují o vzniku Desatera a zhuštěně naznačují jeho obsah; potom je v jednotlivých odstavcích uveden text přikázání a výčet lidí, rozdělených vždy do tří skupin, kteří se proti němu proviňují. Tyto výklady se zřejmě opírají o soudobou theologickou a moralisující literaturu, že však básník nechtěl psáti theologické pojednání, je patrné z toho, že jednotlivá přikázání jsou traktována naprosto nerovnoměrně, že chybí podrobnější theologický aparát a že je popřáno mnoho místa epickým vložkám, osvětlujícím výklad. Nejobšírněji jsou rozebírány přestupky proti přikázání sedmému, tedy proti krádeži, pojaté značně široce (patří k ní i různé obchodní úskoky a nespravedlivé daně), a šestému. Stejné náměty nacházíme i u mravokárných kazatelů doby Karlovy, Waldhausera a Milíče. Lze soudit, že básník vzal velkou část své látky z kazatelských pomůcek, ne-li přímo z kázání. Odtud pocházejí zejména příklady (exempla), ale i srovnání vzatá z přírody (o trubcích a o chroustu). Kazatelství bylo nejvhodnější oporou pro básníkův celkový postoj; nebojácnost, s jakou se dovede vyslovit proti nesprávnému počínání světských vrchností, byla by bez kazatelského pozadí nevysvětlitelná. Musíme se tedy domnívat, že básník sáhl ke schematu Desatera proto, že mu posky-

tovalo vhodnou formu k útoku proti soudobým společenským poměrům a autorita božích přikázání dodávala závažnosti jeho invektivě.

Ze skladby otiskujeme podstatnou část Desatera: ukázku kritisující mravy společenské (6. kázanie) a ziskuchtivost vyšších vrstev feudální společnosti a útlak bezprávného lidu (7. kázanie).

ŠESTÉ KÁZANIE

Šestým kázaním tě svázal:
Nebuď smilník, toť buoh kázal.
Trój lid nedrží tohoto
i jmá veliký hřiech proto.

Prví sě skutka chovají,
však sě myslí v ňem kochají.
Čistota v ráj nedovodí,
jenž ot srdcě nepochodí.

Druzí smilstvo skutkem plodie
i jiné k tomu přivodie.
Mezi mužmi toho mnoho,
avšak v ženách viece toho.
O jich zlosti pisáno jest
a některé tak známo jest,
že ďábel týž obyčěj jmá
jako ptáčník, kdyžto jímá
ptáčky v sietkách, že za nožku
přivieže v sietkách ponožku
i vztrhá, aby vzlétala,
jiné ptáčky osázala.
Takéž ďábel dušě číhá
a mnoho jich tak potrhá.
V krčmě nebo v tanci ženu
posazují ulíčenú,
anať obočie vztahuje,
závojíka popravuje,
sukničku svú ztkaničivši
a karnáček užlutivši,
k tomu do pat zpodlinivši
a podlinky zhedvábnivši.
Nožík, měšček, cúdný pásec,
v piesnech jejie jasný hlasec.
To vidúce mnozí blázni,
nejmajíce božie kázni,

slyšiece slovcě výborná,
ješto sě jim zdějí dvorná,
velmi milé usmievanie
a laskavé jich vzhlédanie,
letie jako na otržn k nim.
Naliť i bude hoře jim,
anoť jě ďábel potrhne,
i s ponožkú u peklo vtrhne.
Sbožný, ktož tak smyslem vládne,
že v také sieti neupadne.
A ktož sě také vyvalí
z těch sietí, ten boha chválí.

Těch chytrostí mnoho jmají
ženy, jimiž přěmáhají
ty lidi, jenž jmají dosti
síly i čsti i múdrosti.
Any jsú přěmohly čsného
krále Davida mocného,
Šalomóna přěmúdrého
a Samsona přěsilného.

Znamenajte také toho:
čsných jest žen také přěmnoho;
z těchtoť jáz jě vykládaji
a o nich nic neskládaji,
kromě o těch, ještо tbají
o tělu, dušě netbají.
Tělo krásně odievají
a svú duši obnažijí.
Ty jako jeden blázn činie,
jenž oděl v drahé oděnie
svój kóň, obnaživ svú kóži,
i oděl ju ve zlú rohoži,
i jěl byl k královým hodóm,
i vjěl tak nečsně v jeho dóm.
Král jeho kázal vyhnati
a sto kyjěvých ran dáti.
Takéž syn boží učiní,
ktož sě takeže doviní,
že s nimi učiní rozvod,
káže jě vyhnati z svých hod.

Slyšte, ješto sě líčíte,
by v tom hřiech byl, vy nemníte.
Když také s pýchú ke mši jdú,
s věčším hřiechem ot nie přídú.
Tak jest buoh laskav na také,
ješto sě líčie, na všaké,
právě jako na rytieřě
král, jemužto dobřě věřě
pojme jej u boj v některý
a zkušiję jeho viery,
an sě přijma nepřátel svých
a vstavě na sě klejnot jich
i zbie mu šlechticiev mnoho
a ješče chce viece toho.
I jde před král, toho tajě,
a ješče na sobě jmajě
vafnrok neb tvář nepřátelskú
a prosě u ňeho daru.
Nezdá mi sě, by jmu co dal,
snad by sě viece rozhněval,
i kázal by jeho jieti
a potom jmu hlavu stieti.

Takéž ty, ješto sě líčie,
v ďáblóv sě vafnrok obláčie,
pod tím mnohé přěluzují
a mnoho dúš zahubují.
Hubená ženo, znamenaj,
a ďáblovy tváři nechaj!
Když jmáš ten vafnrok na sobě,
věrně jmáš boží hněv k sobě.
Chceš-li boží milost jmieti,
musíš ďáblóv klejnot snieti.

Třetí lid to přěstupuje
kázanie a v hřiech vstupuje:
To jsú svódníci, svódnicě,
jěž črt vnese u peklo nicě.
Ty jsú pravé zahradnicě,
všěch ďáblóv dobré ščěpnicě:
božie ščěpy vytrhují
a ďáblóm jě přěsazují.

Ty jsú ďáblovi měši,
jimiž ďábel velmi spieší
oheň smilstva rozdýmati
a mladým zlý příklad dáti.
Ty jsú horší než kacieři.
Dosvědči-liť, každý mi věří.
Kacieř přída, kdež neznám jest
dvě létě nebo tři tajen jest,
a tak v skóřě mnoho lidí
k svému kacieřstvu nevzbudí.
A svódnicě dne prvého
inhed přídúc neb druhého
k některéj neb k některému,
inhed ho přivede k zlému.
A přídúc k některéj paní,
sěde s ní výše než zvaný;
nebo příde šlojieř nesúc
neb záponku prodávajúc,
i die: „Paní, rač sěm vstáti,
chciť dobrú kúpi prodati."
A jakž ot lidí otstúpí,
děje trh o hřiešnéj kúpi.
Mnoho těch kunštóv umějí,
jimižto hřiešný trh dějí.

Ješče o nich vědě mnoho
a něco povědě toho,
kak jedna chytrá svódnicě,
činiec sě dobrá nunvicě,
čsnú vdovičku přělúdila
a ke zlému ji vzbudila.

Tuto vdovu miláše
a své jiej dary dáváše
jeden jinoch neženatý
a v sboží dosti bohatý;
a chtieše ji rád pojieti,
i nemožieše prospěti
proto, neb ta bieše vdova
slíbila čistotu znova;
a on toho nevědieše,
proto ji pojieti chtieše.

Když příde ta jedna chvíle,
že s ní sedě velmi míle,
mluviv slov rozličných mnoho,
vztáza jie pod věrú toho,
chce-li s ním v manželstvě býti
či chce toho inhed zbýti.
Otpovědě cěle jemu:
„Nechci tobě ni jinému,
nebo sem slíbila býti
v čistotě až do mé smrti."
Jinoch proto v smutek upade,
bezmál hořem neusvade.
I jide inhed preč ot nie,
velmi truchleje a smutně.
I když ona baba jeho
uzřě tak velmi smutného,
hned sě veň slovy uváza,
o smutcě jeho otáza,
proč jest tak srdcě truchlého,
co-li sě jmu stalo zlého.
Uhani ji rozhněvav sě,
řka: „Zlá babo, opravuj sě!
Co píle mým smutkem tobě
věděti, mrzutéj robě?"
Dřieve než on slova skona,
otpovědě jemu ona:
„Milý synku, to dobřě věz
a svému přieteli pověz,
že jiezvený nemóž zbýti
svých ran, když jě bude krýti
přěd lékařem; kromě tomu
pomóže, ktož zjěví jemu.
Takéž této tvé truchlosti
snad tebe nikte nezprostí,
ač jie někomu nepovieš,
ješto na svém srdéčku vieš."
Jinoch babě otpovědě:
„Tys múdrá žena, to vědě.
A protož jáz, matko, tobě
povědě pravdu o sobě,
ač chceš mne v tom nepronésti
a z té truchlosti vyvésti."

„Synku, nemeškajě pověz,
pomohu ti, to dobřě věz.“
„Jest, matko, zde vdova tato.
Slíbil bych to za vše zlato,
bych mohl toho dojíti,
bych ju mohl sobě pojieti.
Tu sem dávno pojieti chtěl
a v tom sem nice neprospěl.
Dával sem jiej daróv mnoho
i jest mi žěl velmi toho,
žeť jest mnú již pohrděla
i cěle otpověděla.“
Večě baba: „Mně viec nelaj,
milý synku, a koláč daj.
V krátkém času přídeš k tomu,
budeš volen v jejie domu.“
„Ach, by sě to mohlo státi,
chtělť bych dobrý koláč dáti.“
„Jedno buď vesel, synu mój,
již jako s ňú jmáš svój pokoj.“

I počě baba mysliti,
kak by mohla přělúditi
tu čsnú vdovu, ješto bieše
v svém čsném vdovstvě i vždy chtieše.
I jmějieše psa malého
ta baba, velmi dvorného.
Toho za tři dni nekrmi,
až by ten psík lačen velmi.
Potom s hořčicí smiesivši
chleba a psa nakrmivši,
i jide s tiem psíkem k vdově,
nalezši tu chytrost sobě.

Ta paňú mniec náboženičku,
přijě míle tu svódničku.
A když pospolu sediešta,
rozličná slova mluviešta.
A když psíka uzřě toho
ta paní, ano jmu mnoho
z jeho očí slez tečieše,
ta paní k tej babě dieše:

„Pověz mi, má milá matko,
toto tvé malé ščeňátko
proč pláče i slzy mu tekú
takež, jakž same člowěku?“
Udeři sě u prsi sílně
i zaplaka baba pílně
a řkúci: „Má dcerko milá,
nikdys toho neslýchala,
kaká sě hřiešnici pakost
mně nynie stala i žalost,
jiežtoť nesměji zjěviti
ani pro hanbu praviti.
Toho sě žehnaj léhajúc,
milá dcerko, i vstávajúc,
ať sě nestane v tvém rodě.
Nechtěj i vrahu tej škodě.
By chtěla, dci, zatajiti,
chtělať bych to pověděti.“
„Milá matko, prav bezpečně,
chcuť toho tajiti věčně.“

„Jázť sem milú dcerku jměla,
ta mi jest nynie opsěla,
Toto přěde mnú ščeňátko
jest to pravé mé děťátko.
Stalo sě tak, má dci milá.
Když sem jáz v svém kraji byla,
byla sem bohatá žena
a v tom kraji nade vše čsná.
Jměla sem dceř velmi krásnú,
ke všemu dosti věhlasnú.
Ta jest svého mužě jměla,
potom po ňem ovdověla.
A pro krásu i pro sbožie
snúbiechu jie mnozí mužie.
Mezi těmi jeden bieše,
jenž dobré přátely jmieše.
Ten ji najviece miloval,
mnoho dobrých daróv dával.
To sě několik let dálo,
až sě kako hoře stalo:

když sě jinoch nadějieše,
by ji pojal, čele mnieše,
ana nemúdrá bláznicě,
chtieci býti čsná vdovicě,
otpovědě řkúci jemu:
‚Nechci tobě ani komu.‘
An pro tu velikú milost,
ješto k niej jměl, vstúpil v truchlost,
z truchlosti v nemoc upadl byl,
nemocen jsa i dušě zbyl.
A proto buoh nad ní pomstil,
že ji ve psí tvář proměnil;
i jmá tiem psem veždy býti,
nikdy nemohúci zbýti.

Milá dci, sbožníť sě káží
hubenými a škodú cuzí.
Zda jmáš kterú svú rodičku
nebo kterú přietelničku,
ješto s kým pomluvu jměla
a jím potom pohrděla,
mé dcerky zlú příhodu věz
a každéj ji taciej pověz,
ať sě nedopustí toho.
Ostřěz, bože, každú toho.“

„Hoře mně, matičko milá!
Jáz sem téže učinila.
Co mi tomu hoři sdieti?
Chtěl mě šlechetný pojieti
jinošě přátel šlechetných,
dosti bohatých i dobrých.
Všakžť sem jáz to učinila,
žeť sem o ňem nerodila,
an mě tak velmi miloval
a drahé mi dary dával.“

„Hoře mně s tobú, dci milá!
Kak si v tom zle učinila.
Přizři náhle sama k sobě,
toť já razi věrně tobě,

a sě v túž tvář neproměníš,
jako má dci, jižto vidíš."

„Kak mi, matko, býti tomu?
Ját hanbú nevzmluvi k ňemu.
By to pro mě učinila,
k ňemu sě o mně vzmluvila,
chtělať bych dar dobrý dáti,
kaký by směla kázati."

„Neznaji ho," baba vece.
Jeliž jiej věrdunk oběcě,
toliž teprv baba šedši,
získa koláč na jinoši.
Tak baba lstivými slovy,
ot jinocha i ot vdovy
vzemši dary, tu čsnú vdovu
učini k hřiechu hotovu.

A protož každá svódnicě
viece jest než vražedlnicě,
že dvě duši a třetí svú
zabíjie mocú ďáblovú.

SEDMÉ KÁZANIE

Sedmé jest kázanie božie:
Nekraďte cuzého sbožie.
Trój lid toto přěstupuje,
jímž sobě peklo kupuje.

Prvý, jenž cuzé otjímá,
toho črt u peklo pojímá.
Ten sě zlý lid velmi rozmohl,
bezmále vše dobré přěmohl:
Zlá kniežata i zlé hrabie,
vévody i zlé lankrabie,
vládyky, kupci i chlapstvo,
biskupi, mniši, žákovstvo,
zlé jěptišky, křižovníci,
a k tomu zlí kanovníci,

panošicě i vladaři,
vyvržení z pekla ohaři,
všichni cuzé otjímají,
a proto těžký hřiech jmají.

Kniežata vojny plodiece
a chudinu tiem hubiece,
plodie šosy, k tomu berně;
zlodějiť jsú, pravímť věrně.
A vládyky ješče viece,
ke všěm črtóm spieše chtiece.
Před těmi nic neostane,
jako v ohni ot nich vzplane,
ni kněz, ni mnich, ani vdova,
by jměli andělská slova.
Však býti bez svého sbožie —
pomsti toho, matko božie!
Ti jsú dobřě znamenali,
jenž sú při dvořě bývali,
kak kniežě svú mísu ziedá,
že sám jie málo pojiedá
potom pošle rytieřiem svým
a rytieři panošiem svým
a panošě lotróm dadie
a lotři sě o ni svadie.
Takež králi a šlechtici
vždy činie svéj chudinici.
Najprvé úrok vezmúce
a potom berni zživúce,
berú s nich jiné pomoci,
vladaři k tomu z své moci;
k tomu soci i kuchaři,
lovci, pekaři, běhaři,
derú je ot vrchu do pat.
A též činí svým zlý opat.

Kniežata i zákonníci,
jěptišky i kanovníci
i vy, páni, znamenajte
a své chudiny nechajte.
Což na nich viece žádáte
nežli uložené jmáte,

proti bohu to činíte
a svú duši tiem viníte.
Vizte, kak jste smyslem hlúpi,
že činíte jako trúpi.
Trúp ziedá cuzé úsilé,
líbo málo, líbo velé;
a když sě léto skonává,
tehdy sě zle trúpóm stává,
že jě včely ven vypudie,
s sobú bydliti nedadie.

Některý pán, jmajě svého
čsného kmetě bohatého,
rád by jeho sbožie vydřěl,
by to jedno pro hanbu směl.
I skládá ne s vinú vinu,
ale změří jmu dědinu
i die: „Chlape, proč si to směl
učiniti, žes viece jměl
dědiny než jiný mój kmet?
Daj šest hřiven, buď s tobú vet!"

(Vynecháno 74 veršů, v nichž se ukazuje, jak lstivě se zmocňovali páni majetku svých poddaných.)

Toť páni dobřě umějí,
svéj chudině zle hovějí,
na ně vinu nalezují
a jě jich sbožie zbavují.
Zlodějem ho Písmo vzývá,
ktož tak zle sbožie dobývá.

A ti, jenž v zákoně chodie,
již také zlodějstvo plodie,
kdyžť zpovědi poslúchají
a když pokánie dávají.
Kradú ot mateře děti
u macechu veléc slušěti,
macechu velé plodití
a svú matku zahubiti.
Kážúce na každý svátek,
však kradú kněz'u desátek.
Ješče kradú viece toho,
a těch jest mnichóv přěmnoho,

kdyžto koho zpoviedají
a čie tajenstvie zviedají.
Když mnichu die který dercě
a cuzého sbožie bercě:
„Daj mi dobrú radu z toho,
učinil sem zlého mnoho:
desět sem kostelóv vybil,
kněží oblúpil i přibil,
kradl sem, při vedl i přěbíjal,
žehl sem, svú rukú vybíjal.
Toť pravím, otčíku milý,
byl sem ke všiej zlosti čilý.
Bych jměl dědiny široké,
nezplatil bych sě nikake,
co sem otjímal nevinným
i ztrávil zle životem svým.
Bych chtěl všechno navrátiti,
musil bych s dětmi žebrati:
bych chtěl také vším platiti,
kto by jě mohl vše věděti?
Proto za vše zaviňenie,
proši, bratr, daj mi pokánie.
Nemohuť sě nic postiti,
ani na kterú pút jíti,
na jutřni vstáti nemohu:
učiniž, což líbo bohu,
a páteřiev nerad pěji
a jiných modlitv neuměji."
„Snadno, synku, toho zbudeš,
ač mne poslúchati budeš.
My jsmy bratřie velmi chudí,
nám jinak nic nepřichodí,
jedno což vy pomáháte,
svú almužnu nám dáváte.
Zbavuji tě hřiechu toho,
což si kdy učinil, všeho.
Daj mi za ty hřiechy jednu
k mému oděníci hřivnu."

Takť činie zlí zpovědníci,
mnohých lidí přěludníci.

V svatém Písmě chtiece blúdie,
křívě na zpovědi súdie,
sílně přieliš zpravujíce,
snadně hřiechóv zbavujíce.
Co Písmo velí přijieti,
toho sě nechtie držěti.

Zpovědníci, znamenajte,
dobré příklady vzímajte!
Vy sě lékaři vzýváte
hřiešných dúš, to dobřě znáte:
vizte, žeť lékař, z nemoci
když myslí věrně spomoci,
jinako nemoc studenú
a jinak nemoc črvenú,
jinak vodné tele léčí
a jinako bolniej oči,
jiný trank k každéj nemoci,
když myslí věrně spomoci.
Snad by učinil věčší strast,
by kladl nemocnému túž mast
na mdlé neb na bolniej oči,
jížto jiezveného léčí.
Takéž, lékaři duchovní,
dávaj u pokání čin rovný.
Kaž sě lakomým postiti,
nečistým kaž čístu býti,
kaž zloději navrátiti
a z svého kaž ščedru býti.
Každé lidské zaviňenie
chce jmieti rovné pokánie.
Znamenaj, coť Písmo praví,
žeť buoh těch hřiechóv nezbaví,
jeliž bude vráceno to,
což jest bezprávně otjato.
A ty sám dobřě znamenaj,
tento příklad všěm poviedaj,
žeť lékař spomoci nemóž
jiezvenému, donidž v ňem nóž;
jeliž bude nebo střěla
vyňata z jiezveného těla,

toliž lékař všelikého,
tak uléčí raněného.

Takť krade mnich i kněz světský,
dávajúc ščedré otpustky.
Ktož sě v jeho páteř vloží,
tomuť tis'úc hřiechóv složí.
Aleť bych velmi rád tomu,
by sě též stalo takému
zpovědníku všelikému
jako kaplanu jednomu,
jenž zpoviedav přěbojníka,
mnohých lidí násilníka,
vece: „Chceš sě hřiechóv káti?
Chcuť dobrú kúpi prodati.
Což jsi ukradl z své mladosti,
zbavuji tě té vše zlosti,
ač si komu otjal zlato:
daj mi jeden šilink za to."
„Auvech, kněže, chci velmi rád,
kromě nynie nejmám nasnad.
Příď ke mně v les u pondělí,
zdať mě dotud buoh nadělí,
ten ti šilink chci rád dáti
a tak sě viec hřiechóv káti."
A když v les přiěde k ňemu,
ten šilink zaplati jemu,
vece: „Kněže, druhý vezmi
šilink, a tento kóň daj mi
a toto své rúcho k tomu,
beřiž sě pieš k svému domu.
Dalť sem za tento hřiech viece
než za vše, pravdu mluviece."

Dávaj, kněže, viec múdřějie
za hřiechy lidem pokánie.
Věz to, kněže i bosáku,
křižovníku i ty, žáku,
což kdy na lidech vylúdíš,
zloděj jsi a smyslem blúdíš.

O kupcích také povědě,
ješto o jich zlosti vědě.
Ti kradú také přěmnoho,
avšak jich nevěšie z toho.
Ti, již sukno prodávají,
ti přietele ukrádají.
Učině kmotra z někoho,
rád by vydřěl sbožie jeho.
Když sě s ním utká u městě
anebo v některéj cěstě,
dobrojtro neb dobrý den vzdá,
kak sě jmá na sdravie, zviedá.
Ješče otieže ho stojě:
„A kak sě jmá kmoška mojě?“
A jakž ta slova otmluví,
inhed jmu o sukně vzmluví
řka: „Kmotře, kaké sukno jmám.
Třěba-liť, ať jeho prodám.
Dávno nebyl lepší šarlat
u městě, jakýž mám brunát:
kropenina přěšlechetná,
pruhatina nevídaná,
ta velmi krásně odievá.
Té mi s sukni a s plášč zbývá.
Toho zbytka kupováchu,
osmi krošiev nedodáváchu.
Ač sě, kmotře, líbí tobě,
vezmi to sukénce sobě.
Radějí přieteli svému,
tobě, kmotře, než jinému
těch osm krošiev chci spustiti,
z nichž mi budeš děkovati.“
Kmotr mně, by tak i bylo to,
nemluvě nic dále za to,
vezme přědraho sukno zlé,
věřě kmotru a mně dobré.
Takoť kradú súkenníci
pohřiechu bezmále všicci:
což jiný nekúpí hadě,
v tu kúpi přietele vsadie.
Též činie všichni konieři,
kocovníci i ovnieři,

ščívalníci i valcháři,
všichni kupci i kramáři.
Věrujíce přisahají:
„Toto mi za to dávají;“
mnoho tak vypřisahají
a proto těžký hřiech jmají.

Mlynáři, také znamenaj:
když meleš, cuzého nechaj.
Mníš, by nebyl zloděj proto,
ukrádajě málo často?
Móžeš dobřě znamenati,
ve mlýně jsa, to vídati,
že řěka činí sě vodna,
často jsúci lidem škodna,
když z malých potóčkóv bývá,
v nichž člověk často oplývá.
Též ty, zlý mlynáři, činíš,
z malých hřiechóv hřiech shromazdíš,
a pro ten v pekle potoneš,
ač sě toho káti nechceš.

Krajčí sě kalí v témž kalu,
ukrádá sukna po málu.
Neotpustí nikomému,
krade i přieteli svému.
Jako jeden krajčí bieše:
když plášč své ženy krájieše,
nemohl otrpěti toho,
ukrade jeho nemnoho.
To uzřěv syn, otci vece:
„Nekraď, ten plášč krájieš matcě.“
Krajčí jemu otpovědě:
„To jáz, synu, dobřě vědě,
kromě pro pamět činím to,
abych veždy pomněl na to.“
To jáz pravím, krajčí, tobě:
Nepomyslíš-li o sobě,
s mlynářem v pekle potoneš,
v němž tápati věčně budeš,
ač sě toho neostavíš
a což jsi ukradl, nevrátíš.

Krčmář má těch mnoho zlostí,
jimiž svéj duši pakostí.
Sám krade s dievkú i s ženú,
nedávajíc v pravú mieru
svého pitie, jakú slušie.
Proto pójde v kázn jich dušě.
K tomu přijímá zlodějstvo,
přěpúščie v svém domu smilstvo.
U postu, ve mnohý pátek,
vždy u ňeho črtóv sňatek
zlodějiev i přěbojníkóv,
zlých žen i zlých kostečníkóv.
Netbá nikda na svatý čas,
ješdy jmá s opilci svój kvas,
vždy pie s nimi přičítajě,
na svatú mši nic netbajě.

Oráčiev také neminu,
jmají na sě hroznú vinu:
svatokrádci sě vzývají,
že desátka nedávají.
Věz, člověče, čiest desátá
tvého sbožie, tať jest svata,
jižtoť jest buoh zvolil sobě,
i přikázal věrně tobě,
aby dával sluhám božím,
ač chceš býti v nebesiech s ním.
Nedáš-li jie, těžký hřiech jmáš
a svatokrádcem sě vzýváš.
By král český některému
dával každé léto svému
paddesát hřiven člověku,
bral by jě v velikú dieku
a jemu pět rád by dával
anebo na jeho čest vzkládal.
A nám buoh, pravdu mluviece,
dává darmo velím viece:
tělo, duši, čest i sdravie,
krásu, čsnost, čest i sbožie
i jiného k tomu mnoho,
avšak my hřiešníci z toho

nechcmy věrně děkovati
ani desátka dávati.
Chcete-l' věrně čstíti boha,
dávajte málo ze mnoha.
Nenieť vaše, všeť jest jeho,
čstětež jej sbožím jeho.
Kteříž jej budú chváliti
a z jeho sbožie jej čstíti,
tomuť sbožie nebeské dá,
v ňemžto nebude chud nikdá.
Svědčí to svatý Lukáš nám,
žeť tomu die hospodin sám:
„Věrný sluho, jměj veselé.
Dalť sem byl sbožie nevelé,
a tos mně veždy poznával,
žes mú čiest věrně vydával.
Vejdi v sbožie svého pána
i v radost, tať věčně dána."

Šesté kázanie

Nadpis: *kázanie* přikázání – 3 *nedrží* nezachovává – 5 *chovají sě* varují se – 9 *plodie* konají – 13 *o zlosti* o hříchu – 16 podle Žalmu 123,7 – 18 *přivieže* přiváže; *ponožka* volavka – 19 *vztrhá* vzhůru trhá – 20 *osázala* lákala – 27 *ztkaničivši* ozdobivši pentlemi, tkanicemi – 28 *karnáček* dlouhý svrchní oděv bez rukávů – 29 *zpodlinivši* olemovavši – 30 *podlinka* lem – 31 *cúdný* pěkný – 31-32 *pásec, hlasec* zdrob. k pás, hlas – 36 *zdějí* zdají; *dvorná* pěkná – 39 *otržn* vějička – 40 *naliť* hle – 43 *sbožný* šťastný; *smysl* rozum – 45 *vyvalí sě* vyprostí se – 52-54 doklad ve středověku obvyklého dokazování, že mnoho vynikajících mužů bylo zahubeno vinou žen – 57 *vykládaji* vyjímám, vylučuji – 70 *kyjěvých ran* ran kyjem – 72: kdo se takto proviní – 73 *rozvod* rozchod – 74 *z hod* z hostiny – 76: nedomníváte se, že je v tom hřích – 84 *zkušiję* zkoušeje – 85 *přijma sě* připojiv se (k jeho nepřátelům) – 86 *klejnot* ozdoba přilby, součást rytířského znaku – 87 *zbie* zbije – 91 *vafnrok* svrchní šat oblečený přes pancíř (hedvábný, krásně zdobený); *tvář* znak – 99 *přěluzují* podvádějí, klamou – 101 *hubený* bídný – 102 *ďáblova tvář* znak ďáblův

110 *nicě* dolů – 112 *ščěpnicě* štěpařky – 116 *spieší* pospíchá – 120 *dosvědči-liť* dosvědčím-li – 123 *v skóřě* brzo, zakrátko – 130 *sěde* usedne – 131 *šlojieř* závoj – 132 *záponka* sponka – 136 *děje* koná – 139 *věděť* vím – 140 *povědě* povím – 142 *nunvicě* jeptiška, bekyně – 149 *pojieti* pojmouti za ženu – 158 *vztáza* otázal se; *pod věrú* závazně – 160 *zbýti* zbaviti se – 161 *cěle* opravdově – 171: hned na něj začne mluvit – 175 *uhani ji* pohaněl ji – 176 *opravuj sě* polepši se – 177 *píle* napilno – 178 *mrzutý* mrzký; *roba* služka, děvka – 183 *jiezvený* raněný – 185 *kromě* jenom – 188 *nikte* nikdo – 189 *ač* jestliže – 195 *nepronésti* neprozraditi – 200 *slíbil bych to* viděl bych to rád – 207 *pohrděla* pohrdla – 208 *cěle otpověděla* nadobro odřekla – 210 *koláč* dar, odměna – 212 *volen* vyvolený – 215 *jedno* jen

222 *dvorný* pěkný – 229: ta považujíc paní za zbožnou ženu – 230 *přiję* přijala – 231-232 *sediešta, mluviešta* (duál) seděly, mluvily – 235 *slez* slz – 236 *dieše* děla, řekla – 240 *takež, jakž same* tak, právě jako – 245 *pakost* neštěstí – 247 *nesměji* neodvážím se – 249 *toho sě žehnaj* to zažehnávej – 252 *i* ani – 258 *jest opsěla* změnila se v psa – 266 *věhlasný* moudrý –

270 *snúbiechu jie* ucházeli se o ni – 277 *nadějieše sě* měl naději – 278 *cěle mnieše* vskutku se domníval – 291-292: šťastní berou si poučení z ubohých a z cizí škody – 293 *rodička* příbuzná – 295: která se s někým domluvila – 298 *taciej* takové – 302 *téže* totéž – 303 *sdieti* učiniti, počíti si – 308 *nerodila sem o řem* nechtěla jsem ho – 314 *razi* radím – 315 *a* ať, abys; *tvář* podoba – 318: já naň pro hanbu nepromluvím – 319 *by učinila* kdybys učinila – 323: o jaký by ses odvážila říci – 324 *jeliž oběcě* až když slíbila; *věrdunk* čtvrt kopy (16 grošů, později více) – 325 *toliž* tu, tehdy

Sedmé kázanie

339 *otjímá* odnímá – 344 *lankrabie* říšský kníže – 345 *chlapstvo* poddaní – 346 *žákovstvo* studentstvo, klerici – 349 *panošičě* dvorští služebníci; *vladaři* správcové – 353 *plodiece* působíce – 355 *plodie* ukládají, činí; *šos* daň domovní – 356 *věrně* opravdu – 362 *by jměli* i kdyby měli – 371 *lotři* služebnictvo, chasa – 374 *chudinicě* zdrob. k *chudina* – 376 *zživúce* strávíce – 377 *pomoc* mimořádná daň – 379 *sok* žalobce – 380 *běhař* běhoun, posel – 383 *zákonník* řeholník, mnich – 390 *duši viníte* duši obtěžujete vinou – 392 *trúp* trubec – 393 *úsilé* práce – 394: ať málo nebo mnoho – 398 *nedadie* nedají, nedovolí – 400 *kmet* poddaný, sedlák – 402: kdyby se jen toho pro hanbu odvážil – 403: dává dohromady vinu s nevinou, obviňuje ze všeho možného – 407 *dědina* dědičné pozemky – 408 *buď s tobú vet* budiž věc tak s tebou srovnána – 410 *zle hovějí* jsou málo shovívaví – 411 *nalezují* snaží se nalézti – 413-414 podle Iz. 1,23 a 3,14

415 *zákon* řehole – 420 *veléc slušěti* rozkazujíc poddánu býti, náležeti – 421 *velé* rozkazují – 429 *dercě* kdo odírá – 430 *bercě* kdo bere – 434 *přibil* pobil – 435 *přěbíjal* loupil, zbíjel – 438 *zlost* zloba, hřích – 452: dělej co dělej – 453 *páteřiev* otčenášů – 454 *modlitv* modliteb – 455 *zbudeš* zbavíš se – 458 *nám nic nepřichodí* nic nedostáváme – 459 *jedno* jen – 464 *oděnice* oděv – 466 *přěludník* podvodník – 467 *chtiece* vědomě – 474 *vzímajte* berte – 475 *vzýváte* nazýváte – 481 *vodné tele* vodnatelnost – 482 *bolniej* (duál) nemocné – 483 *trank* nápoj, lék – 490 *čin rovný* způsob spravedlivý – 491 *lakomý* chtivý, žádostivý – 499 a 505 *jeliž* dokud ne – 507 *toliž* tehdy – 511 *páteř* otčenáš, modlitby – 517 *přěbojník* zbojník – 518 *násilník* utiskovatel – 523: jestliže jsi komu odňal zlato – 524 *šilink* peníz – 526 *nasnad* po ruce – 539 *múdřějie* moudřeji – 541 *bosák* františkán – 542 *křižovník* člen řádu křižovníků; *žák* klerik, student – 544 *smyslem blúdíš* minul ses s rozumem

553 *utká sě* potká se – 555 *dobrojtro* dobré jitro; *vzdá* dá – 557 *otieže* optá se – 558 *kmoška* kmotřička – 560 *vzmluví* promluví – 564 *brunát* hnědé sukno – 568 *s sukni* na sukni – 570 *krošiev nedodáváchu* grošů nedopláceli – 572 *sukénce* sukýnko – 575 *spustiti* sleviti – 577 *mně* domnívaje se (že je tomu tak) – 580 *mně dobré* pokládaje je za dobré – 583 *haditi* haněti – 585 *konieř* koňský handlíř – 586 *kocovník* kramář v kotcích; *ovnieř* hrnčíř – 587 *ščívalník* obuvník; *valchář* kdo valchuje sukno – 589 *věrujíce* zaklínajíce se

595: myslíš, že nejsi zloděj – 602 *oplývá* tone, topí se – 609 *nikomému* nikomu – 613 *otrpěti* přetrpěti – 619 *kromě* jenom – 624 *tápati* tonouti – 625: jestliže toho nezanecháš – 628 *pakostí* škodí – 629 *dievka* služka – 632 *kázn* trest – 636 *sňatek* shromáždění – 638 *zlá žena* nevěstka; *kostečník* hráč v kostky – 640 *kvas* hody – 641 *pie* pije; *přičítajě* připočítávaje – 647 *čiest* část – 654 *vzýváš sě* nazýváš se – 658 *v velikú dieku* velmi vděčně – 660 *vzkládal* vynakládal – 661 *pravdu mluviece* povíme-li pravdu, po pravdě řečeno – 662 *velím* mnohem – 669 *chcete-l'* chcete-li – 680 *nevelé* nemnoho – 679-684 podle Luk. 19,17, lépe Mat. 25,37.

SATIRY O KONŠELÍCH A ŘEMESLNÍCÍCH

V těchto sedmi drobných satirách, nazývaných tradičně, ale nepřesně *Satiry o řemeslnících*, osvobozuje se autor místy od úvahy náboženské; některé z těchto básní nekončí hrozbou peklem, ale vyznívají čistě světsky. Charakteristický je už způsob,

jakým jsou satiry řaděny, střídá se totiž satira vyhrocená nábožensky se satirou bez náboženského zahrocení: po satiře o ševcích, zakončené čistě světským pozorováním bez jakékoli morality, následuje satira o konšelích, kde autor hrozí úplatným konšelům peklem, další satira je opět zakončena světsky, totiž vtipnými návrhy autorovými, jak by trestal kováře; čtvrtá satira, na sladovníky, zase končí poukazem na peklo, kdežto pátá, na lazebníky, vyznívá podobným návrhem pozemského trestu jako satira o kovářích, a další satira, o řeznících, je opět zakončena motivem pekelného trestu. Poslední satira, na pekaře, končí motivem pekla, ale je tu i něco nového, představa nebes, která čekají pořádného řemeslníka. Podle tohoto seřadění, jakož i podle počtu — číslo sedm mělo ve středověku význam symbolický — zdá se, že satiry tvořily záměrně uspořádaný cyklus. Otiskujeme jej zde celý.

(O ŠEVCÍCH)

Ševci divně přěbývajú,
často svým ženám zle lajú.
Když ho žena jme tresktati
nedadúc jmu v kostky jhráti,
an sě rozhněvajě z toho
častoť jiej přibíjie mnoho.
Jako jeden švec činieše,
ten svéj ženě rád lajieše.
Ana vece v jednu dobu:
„Co mi učiniti s tobú?
Rač slyšěti, mój milý muži,
však vidíš mú i svú núzi!
Že chceš vždy v krčmě ležěti,
dietky chtie hladem zemřieti.
Poviz o svých dietkách záhe,
vidíš jě bosé i nahé,
aby jim mohl přioděti
i stravičě utěžěti."
Švec povědě ženě dvorně
řka: „Jmám prodajné čtvery škorně,
ty škorně za věrdunk prodám
a tobě ty peniezě dám;
obratiž jě na své děti,
jázť jich nechci k sobě vzieti."
Ona počě děkovati
řkúc: „Kdy sě chcvě na trh bráti,
ty škorně spieše prodati
a dél tiem neotkládati?
Chcevě-l' jíti u pondělí,
zdali nají buoh nadělí?"

Tehdy on svéj ženě vece:
„Ženo, mně sě na ten trh nechce.
Pójdevě ve čtvrtek ráno,
tuť bude lépe prodáno."

A když sě na ten trh brasta,
škorně za věrdunk prodasta.
Švec vece: „Co j' učiniti?
Jižť mi sě chce velmi píti.
Ženo, chceš do krčmy jíti,
jediný haléř propiti?"
Ona jemu v tom povoli
řkúci: „Staň sě po tvéj vóli."
A když do krčmy jidesta,
brzo tři krošě propista.
Inhed počě švec hlédati,
zda by mohl s kým v kostky jhráti.
A když to uzřě hospodář,
pověděševci ten krčmář:
„Hosti, chceš-li vrci krychle?
Neb ty neb jáz zíščeš rychle."
Švec beze všeho potaza
ženě věrdunk dáti káza,
počě s ním krychle metati
chtě na krčmáři vyjhrati.
Přistúpivši žena k ňemu
povědětak muži svému:
„Muži," vece, „nedámť jhráti.
Slíbils mně ten věrdunk dáti.
Již své tři krošě propila;
bychvě viec neutratila!"
Švec svéj ženě tak ottuši
a řka: „Ženo, věř méj duši,
prvé než tři krošě ztraci,
až dřěvnie tři všě navrci.
Nechať naň sadím po kroši,
tohoť jáz na tobě proši."
„Plať," vece, „jeden kroš jemu,"
i provrže ten kroš k ňemu;
i sadi druhý naň spieše;
ten kroš opět provržieše.

Osm vrhóv veždy pospolu
ztrati švec u toho stolu.
Žena uzřěvši to, vece:
„Milý muži, nejhraj viece,
nevěrněť na kostku mece
ani kdy kostkú zaklekce.“
On vece: „Počakaj málo.
Ještěť mi pět krošiev ostalo:
nebť tu pět k ňemu provrhu,
nebo dřěvních osm vyvrhu.“
Žena jmu počě brániti
řkúc: „Musíš mě dřiev zabiti.
Nedámť ostatka projhrati,
musíš mi jej inhed dáti.“
On vece: „Zlá ženo, přěstaň,
neb vetčas budu nekázán.“
Krčmář vece: „Buď kázána,
paní, neb budeš svázána.
Jhraj pro ni preč, nejměj péčě!
Nechaj, ať sě hořem vzteče.“
A když ho ke jhřě připravi,
inhed jej vších peněz zbavi.
Švec chtieše na základ jhráti,
žena jemu počě láti
řkúc: „Ba, hubenče hubený,
ke mně své viery neplný.
Tys byl mně ten věrdunk otdal,
a jižs jej hanebně projhrál;
ješče chceš na základ jhráti?
Buoh dajť sě ďáblu dostati.“
On vece: „Nemluviž mnoho,
neboť mě bude hněv z toho;
raz'uť, beř sě preč, biednice,
nebť v ten čas ošiji líce.“
Ona přiskočivši k ňemu
i vytrže kostky jemu.
Švec sě rozhněvajě na ni
i da jiej políček dlaní,
tu ji přěs stól za vrch skloni,
div že jiej hlavy neslomi.
Počě ji tlačiti nohú,
ana úpie k živu bohu.

Nabiv sě jie v jeho domu
i večě krčmáři tomu:
„Hospodáři, buoh tě žehnaj!
Pro buoh, na mě sě nehněvaj.
Musil sem to učiniti,
v tvém domu nekázán býti.
To vše pro tuto zlú kóži.
Jázť jiej toho doma zhozi."

A když cěstú spolu jdiešta,
v ten čas sě spolu smířiešta.
Počě své ženy prositi
řka: „Rač mně to otpustiti."
Ona jemu otpovědě
řkúci: „Jáz to dobřě vědě,
že ty velmi zlý obyčěj máš:
co dobudeš, to vše projhráš.
Velechť na trh u pondělí
řkúc: ‚Tuť nají bóh nadělí!'
A ty počě otkládati
a chtě do čtvrtka nechati.
Když ty jdeš na trh ve čtvrtek,
tehdy v tě vstúpí malý črtek
i oslepí tvoji oči,
že ot kostek nebudeš moci."
On jiej večě: „Milá ženo,
jižť jest všechno provrženo.
Ty neroď na to nic tbáti,
musímť tvú potřěbu dáti."
Tu sobě vše otpustista
a dobrá přietele bysta.

Tak švec divočě přěbývá,
žeť svých peněz v krčmě zbývá.
I často jmu sě přihodí,
žeť i základóv otchodí,
anť zlú plachtu prodra na sě
uzříš ho, z krčmy vytasě,
poběhne jako bez smysla
a plachta na ňem otvisla.
Zatiem naň lidé vzvolají,
mnozí naň blátem vzkydají.

Přiběhnať do svých katrčí,
tu jej žena do nich vstrčí,
i svine sě za kamnami
jako zlý pes prostřěd slámy.

Přěhubené jeho bydlo!
Mohl by radějí žváti mýdlo
než tak hanebně bydliti,
ničs dobrého neužiti.

1 *přěbývajú* žijí – 3 *jme tresktati* počne kárati – 8 *lajieše* lál – 14: děti zemrou hladem – 15 *poviz* pohleď, postarej se; *záhe* záhy – 18: vydělati na živobytí – 19 *dvorně* pěkně, zdvořile – 20 *škorně* selské vysoké boty – 21 *věrdunk* čtvrt hřivny (16 grošů, později více) – 26 *sě chcvě bráti* (duál) budeme se brátí – 29 *chcevě-l' jíti* (duál) půjdeme-li – 30 *naji* (duál) nás – 33 *pójdevě* (duál) půjdeme

35 *brasta sě* (duál) brali se – 36 *prodasta* (duál) prodali – 37 *co j'* co jest – 43-44 *jidesta, propista* (duál) šli, propili – 50 *zíščeš* získáš, vyhraješ – 51 *potaz* rozmýšlení, váhání – 59 *svě propila* (duál) jsme propili – 60 *bychvě neutratila* (duál) bychom neutratili – 61 *ottuši* odpověděl – 63-64: dříve než ztratím tři groše, navrátím všecky tři předešlé – 68 *provrže* prohrál – 69 *sadi* vsadil – 75 *nevěrnět mece* podvodně metá, vrhá – 76 *zaklekce* zatřepe – 79 *tu pět* tu pětku – 80 *vyvrhu* vyhraji – 86 *vetčas* v ten čas, hned; *nekázán* neukázněný, neslušný – 87 *kázána* ukázněná – 89 *péčě* starost – 90 *vzteče* vztekne – 93 *základ* zástava, záloha – 95 *hubenče hubený* bídníku bídná – 96: který neplníš mně daný slib – 103 *raz'uť* radím – 104 *ošiji líce* udeřím tě po líci – 109 *vrch* temeno, vlasy – 110 *neslomi* nezlomil – 119 *zlú kóži* nevěstku – 120 *zhozi* nahradím, odplatím

121 *jdiešta* (duál) šli – 122 *smířiešta sě* (duál) smířili se – 129 *velechť* velela jsem – 131 *počě* počal jsi – 134 *črtek* čertík – 139 *neroď tbáti* nedbej – 141 *otpustista* (duál) odpustili – – 142 *bysta* (duál) byli – 146: opouští (prohrává) i to, co zastavil – 147: špatnou plachtu rozprostřev na sebe – 148 *vytasě* vyraziv – 149 *bez smysla* bez rozumu – 150 *otvisla* nepřilehla (visí nepřiléhavě) – 153 *katrčě* chatrč – 157 *bydlo* život – 158 *žváti* žvýkati – 159 *bydliti* žíti

O KONŠELÉCH NEVĚRNÝCH

Konšelé, račte slyšěti
a mně v tom za zlé nejmieti:
jmáte na sobě zlú vadu,
křivým dáváš dobrú radu.

Pohřiechu v tom mnoho blúdie,
že pravé křivelně súdie.
Přída chudý člověk k ňemu
i bude tak řěci jemu:
„Dobrý druže, tebeť proši,
učiň za své matky duši,

pomoz mi mé viny zbýti,
chcuť tvój modlitevník býti,
by tě milý buoh uzdravil
i tě vších tvých hřiechóv zbavil."
Konšel sě nic nepotiežě,
inhed jeho sám otieže
řka: „Móž-li co za mój trud býti,
snadť bych pomohl toho zbýti."
Tento chudý, tu řěč slyšě,
stane před ním, srdcem vzdyšě
řka: „Buoh vie, nejmámť co dáti,
pro buoh rač mi pomáhati."
Když konšel uslyší, co jest,
v ten čas nalezne sobě tu lest
řka: „Súsěde, praviť tobě,
teprv sem vzpomanul sobě:
jmámť býti zajtra na rocě,
prošeno mne i mého otcě.
Tu jmám při vésti ku právu:
súsěd súsědu ukradl krávu.
Popros někoho jiného
a tě přěslyší nevinného."
Tento pójde preč ot ňeho,
příde druhý ptajě jeho;
a když sě jeho doptajě,
něco sbožie s sobú jmajě,
bude řéci: „Rač slyšěti,
pane, coť chci pověděti;
slyšal sem, žes múdrý konšel,
proto sem sěm k tobě přišel,
aby mi dal z toho radu:
učinil sem hroznú svádu,
jednoho sem obelhavil,
druhého do smrti zabil.
Prosímť, by sě v to uvázal,
dalť bych rád, co by sám kázal."
Kdyžť konšel uslyší toto,
večě jmu: „Nemuť sě proto,
chcuť pomoci toho zbýti,
ale hřivnyť mi dobyti;
musímť mysliti přěmnoho,
abych tě vypravil z toho."

On vece: „Mój milý pane,
toť na tvéj milosti stane."
Vece: „Neulevímť i krošě,
by stál do puol léta prosě.
Musímť jmieti hroznú práci,
i svéhoť spánie ukráci,
žeť tě vždy k tomu přivedu,
žeť dám z toho dobrú radu."
Ten jistý sě nepotázav,
hned hřivnu z klína vyvázav
vece: „Račiž hřivnu vzieti
a tu práci o mně jmieti."
Takť konšel po hřiechu blúdí,
žeť mnoho lstívě vylúdí,
ni pro buoh ni pro vše svaté,
jedno pro sbožíce klaté.
Ktož sě s koláčem uteče,
ten již nejmá na to péčě:
povieš jmu příhodu svoji,
když on uslyší řěč tvoji,
nalezneť tolik chytrosti
konšel sobě i múdrosti,
žeť tě učiní pravého
a z pravého křivedlného.
Ti sú tak zúfalí l'udie,
tak svým smyslem dívně blúdie,
umie mnohým radu dáti
a sám na to nechce tbáti,
by toho s pokojem nechal,
by křivých koláčiev nebral.
Hubený bude tvój koláč,
ažť řkú tobě: „Do pekla rač!"
Rád by vrátil ty peniezě,
když povisneš u lemiezě
u pekelného řetězě,
kdež budeš na věky vězě.

4 *křivý* nespravedlivý – 6 *pravý* spravedlivý; *křivelně* nespravedlivě – 11 *vina* pokuta – 12 *modlitevník* kdo se za někoho modlí – 15 *nic sě nepotiežě* nic se nerozmýšleje – 16 *jeho otieže* optá se ho – 17 *trud* práce – 27 *na rocě* na soudním stání – 32 *přěslyší* vyslyší – 36 *sbožie* jmění, peníze – 43 *obelhavil* učinil belhavým, zchromil – 45 *by sě v to uvázal* aby ses toho ujal – 46 *kázal* řekl, určil, požádal – 48 *nemuť sě* nermuť se – 50 *hřivnyť mi dobyti* musím dostati hřivnu – 52 *vypravil* vyprostil – 54: to bude záležet na tvém

milosrdenství – 55 *neulevímť* neslevím ti – 58 *ukráci* zkrátím – 61 *nepotázav sě* nerozmysliv se – 62 *vyvázav* rozvázav – 66 *vylúdí* vymámí – 68 *sbožíce* majeteček – 69 *koláč* odměna, úplatek, dar – 78 *smysl* rozum, důvtip – 86 *povisneš u lemiezě* budeš viset u trámu, břevna – 88 *budeš věžě* budeš žíti jsa uvázán

O ZLÝCH KOVÁŘÍCH

Kováři, vy znamenajte:
zlého sě diela chovajte;
ják vy vystřiehaji z toho,
byste sě chovali toho,
ješto mnozí to činíte.
Vy z toho hřiechu nemníte,
by z toho kdy mohl hřiech býti,
že chceš zle sbožie dobyti.

Vzvěda zloděj tvojě chyšě,
příde k tobě v noci tíšě
i die: „Milý mistře, rač sěm vstáti,
chci tobě dobrý dar dáti,
by ty mně to tajně skoval,
což bych ják tobě rozkázal:
by mi mocnú pilu skoval,
bych jú všě železa lámal,
by nic před ňú neostálo,
ani mnoho ani málo;
což bych ot železa uzřěl,
aby to vše pilú přětřěl,
a k tomu z oceli nožě,
jimiž přěstřihl vše, co je.
K tomu skuj mi klíčiev desět,
aby jim neostál veš svět,
což bych chtěl kde otmykati,
by to nemohlo ostáti.“
A když mu to vše rozkáza,
jakoť mu srdce pomaza.
Tuť řěč kovář rád uslyšě,
hned by zloději ottušě
řka: „Toť míle vše rád sději,
nožě, pily přihotuji,
jedno ty pomysli o mně,
aby mi zaplatil rovně.“
Tehdy zloděj, to vše mina,

vyjma věrdunk z svého klína:
„Tento ti," vece, „věrdunk dám
a druhý, až přijedeš k nám.
Nalezneš ny prostřěd lesa;
přídeš, pily, nožě nesa,
tuť tobě všechno zaplaci
tvé úsilé i tvú práci."
Takť kovář sbožie dobývá,
žeť rád s zloději přěbývá.

Druhéť jáz do ňeho vědě
i každému naň povědě:
kdyžtoť komu kóň ukuje,
mnohémuť to rád slibuje
řka: „Dobřě sem tvój kóň ukoval,
bezpečně by sto mil přěhnal."
Netáhneš ot ňeho jěti,
ažť mrcha počne kléčěti.
Ba, by mi to bóh ráčil dáti
za dar, což bych chtěl žádati:
bych jáz byl kovářě mocen,
vždyť by poležal nemocen.
Chtěl bych to právo nalézti,
že by musil čtvernoh lézti,
kterému by koni zajal,
bych ten hřěbí zasě vyňal
i vrazil mu v jeho nohu;
vždyť by úpěl k žívu bohu,
aby koval rozhlédajě
a koniem nezajímajě.

2 *chovajte sě* střezte se – 3 *vy vystřiehaji* varuji vás – 13: abys mně ho tajně schoval – 20 *pilú přětřěl* přeřezal pilou – 21 *nožě* nůžky – 24 *aby jim neostál* aby jim neodolal – 30 *by ottušě* odpověděl – 31 *sději* udělám – 34 *aby* abys; *rovně* přiměřeně – 35 *mina* mlčky přešed – 36 *věrdunk* čtvrt hřivny (16 grošů, později více) – 41 *zaplaci* zaplatím – 51: sotva od něho jedeš – 52 *kléčěti* kulhati – 55: kdybych měl nad kovářem moc – 59: kdyby některému koni ublížil – 60 *hřěbí* hřeb – 64 *nezajímajě* nezabíraje do masa

O SLADOVNÍCIECH

Sladovníkóm též povědě,
mnoho zlého do nich vědě:
chtie brzo bohati býti,
ač sě jim dá sbožie žíti.

Ale když kto zle dobude,
tomuť nerado probude,
často jim pohřiechu shoří,
potomť musí býti v hoři.

Tenť obyčěj v sobě jmají,
žeť neradi na to tbají;
když jmu sedlák dá trh rovný,
vnesa obilé do sladovny,
budeť s ním lecco mluviti,
zatiem hledá vystaviti,
kdež by jměl největší mieru;
v tomť ukáže svú nevěru.
A když to obilé změří,
an mu na tom dobře věří,
budeť z nich slady dělati,
chtě mnoho krošóv nabrati.
A ktož po slad příde k ňemu,
sladovník vystaví jemu,
nalezna mieru najmenší
a jinde schová největší
řka: „Toť jáz beru na mú vieru,
žeť jáz jmám spravedlnú mieru."
Toť sladovník dobře umie,
ktož jemu v tom nerozumie.

Druhéť opět dvorně činí,
řiedkýť sě naň toho domní:
ktož mu dá obilé mnoho,
by jmu dělal slady z toho,
on učiní velmi dvorně,
ale stane sě nerovně:
vyspa svój slad na hromadu,
ospe jej jako zahradu
okolo cuzími slady,
až k svému nebude kady.
Znamenajž, coť činí potom,
jáz vám najlép poviem o tom:
dosáhna hřebla dlúhého,
nepomně svědomie svého,
budeť okolo hrabati,
k svéj hromadě přitáhati;

veščdyť hrabe neusada,
ažť bude hrozná hromada,
ze vščch těch hromad najvěčšie,
jenž bieše ze vščch najmenšie.

Takť umějí falšovati,
dobrými lidmi klamati.
Nebožátka, ostavte sě,
dlúhého hřebla zbavte sě:
pro jediné dlúhé hřeblo
musí tvá dušě jíti u peklo.

4: ačkoli mají slušný majetek, ačkoli mohou být slušně živi – 6 *probude* prospěje – 11 *dá trh rovný* dá rovnou míru – 14 *vystaviti* naměřiti (tak, aby měl ...) – 16 *nevěru* faleš – 24 *jinde* jinam – 29 *dvorně* pěkně (iron.) – 30 *řiedkýť sě toho domní* málokdo na to pomyslí – 34 *nerovně* nespravedlivě – 35 *vyspa* vysypav – 36 *ospe* obsype – 41 *hřeblo* hrábě, hrabadla – 45 *neusada* neustav – 51 *ostavte sě* zanechejte toho

O LAZEBNÍCIECH

Lazebníci, ti jsú správni,
u svých peněz velmi stravni;
chce sě veščdy dobřě jmieti,
mezi dobrými seděti,
bohatým sě rovnajíce,
podlé nich píce, jědúce;
nemóž jmu tak brzo přiti,
až musí všechno propiti.

Ti sě horníkóm vrovnají,
ješto zlata mnoho jmají.
Horník tento obyčěj jmá:
kehdyžto peněz drahně jmá,
nechceť nikdy utrpěti,
musie dobrú stravu jmieti;
byť věděl, žeť jmu žebrati,
zajtra sě s dětmi preč bráti,
na toť sě nerozpomíná,
musíť vždy býti pln vína.
Řiedkýť sě na to rozmyslí,
die: „Zajtra mě bóh omyslí.“
Ti jsú najsprávnější l'udie,
že na lidech nic nelúdie.

Též jáz pravi lazebníkóm,
přirovnaji jě k horníkóm,
že jsú také správní l'udie,
na lidech zle nic nelúdie,
obchodie sě po řemesle,
na tomť velmi nečinie zle.
Však by jediného nechal,
by sě velmi neopíjal;
a druhého sě varoval,
aby proto bit nebýval.
Když zlú břitvú koho holí,
často velmi po ňem bolí
a častoť učiní hóře,
žeť tě chvátajě uřéže.
Druhéhoť sě rád dopúščie:
když komu krev z rukú púščie,
žeť sě žíly rád chybuje;
řiedkýť jmu z toho děkuje.
Učiníť člověku bolest,
a to jeho hrozná nečest.

Co by to škodilo komu,
bych jáz sě přimluvil k tomu,
aby právo nalezeno
bylo naň i ustaveno:
když by koho hole uřézal,
by jmu ten dobrý políček dal?
Druhé bych chtěl vymysliti,
to bych jmu chtěl naplniti:
když by mi žíly chybil,
bych jmu pěstí zuby vybil;
snadť by púščal rozhlédajě,
věčší na tě péči jmajě.

2 *stravný* kdo hodně stráví, spotřebuje – 6 *pice* pijíce – 7 *příti* odpírati – 12 *kehdyžto* když – 19 *řiedkýť* málokdo – 20 *omyslí* obmyslí, vzpomene si – 27 *obchodie sě po řemesle* zaměstnávají se řemeslem

ŘĚZNÍK

Řězník sě takto obchodí,
dobrým lidem často škodí:
když běží po vsi volajě,
na prodajné bravy ptajě,

budeť kupovati bravy,
chtě z nich utěžěti stravy.
Když ho uzří dobytčátko,
užěsneť sě nebožátko,
neb jmá řězník ručě račiej:
když on dobytčátko zmácie,
nelzěť sě jmu popraviti,
musíť vždy churavo býti.
A tu líb kup líb nekupi,
jižť bez škody neotstúpí,
vždyť škodu učiní tomu,
kdyžtoť bravy mácie komu.

Druhúť jmá nevěru v sobě,
tuť chci vypraviti tobě:
ktož dobytek na trh vodí,
sedlákóm rád na tom škodí,
budeť s ním lidmě tržiti,
bráně každému kúpiti;
v tom mu činí mnoho núzě,
žeť jemu všě kupcě zapúzie,
až utrží po svéj vóli,
jakžto jemu líbo koli.

Třetieť jáz vědě do ňeho:
ktož masa kúpí u ňeho,
že jmu prodává kozinu
za najlepší skopcěvinu,
a častokrát býkovinu
za najlepší hovědinu.

Čtvrtéhoť sě rád přijímá:
kdyžtoť jest najvěčšie zima,
budeť vodú oblévati
maso, rožny rozpierati,
aby jemu zmrzli v noci
hovědina i ti skopci.
Takť po jeho vóli bude,
tři čiesti jemu ho přibude;
mnohoť lidu oklamává,
když on to maso prodává.

Takť jsú nevěrni řězníci,
horšíť jsú nežli věžníci.
Věžník nemóž tak zlý býti:
když sě udá kde v dvór vníti,
vždyť poščeká prvé na tě,
chtě sě přihrabati k patě;
a když jmáš dřěvo při sobě,
tuť sě nestane ničs tobě.
Ale řězníka nezbudeš,
když masa jeho kupuješ;
musíš dobřě chytrý býti,
by ho mohl bez škody zbýti.
Protož jáz pravím řězníkóm,
jich panošiem jelitníkóm,
což na lidech zle dobudú,
že pro to pekla nezbudú,
ač sě toho neostavie
za svého života sdravie.

1 *obchodí sě* zaměstnává se – 4 *bravy* dobytek – 6 *utěžěti* získati; *strava* náklad, vynaložené peníze, strava – 9 *ručě račiej* (duál) ruce jako račí klepeta – 10 *zmácie* ohmatá – 11: nemůže se spraviti, vykrmiti (= je dobré jen na zabití) – 13 *líb . . . líb* buď . . . buď – 14 *neotstúpí* neodejde, neodstoupí – 16 *mácie* ohmatává – 17 *nevěra* faleš, nepoctivost – 21 *lidmě* (adv.) před lidmi, na oko, klamně; *tržiti* kupčiti – 23 *núzě* škoda – 33 *přijímá sě* přidržuje se – 36 *rožny rozpierati* roztahovati na rožně – 44 *věžník* hlídací pes – 51 *nezbudeš* nezbavíš se, neujdeš mu – 54 *by mohl* abys mohl; *zbýti* zbaviti se – 56 *panošiem jelitníkóm* pomocníkům dělajícím jelita – 57 *dobudú* získají – 58 *nezbudú pekla* neujdou peklu – 59: jestliže toho nenechají

(PEKAŘ)

Pekař na duši nepomní;
řiedký sě naň toho domní
jeho zlostí, což jmá v sobě,
ježto jáz vypravím tobě.

Když on chce chleba napéci,
takto bude ženě řéci:
„Ženo, když pójdeš na město,
dobudeš mi kvasnic v těsto,
ažť múky napytluji
a kvas v dieži přihotuji.“
Tuť jmu žena kvasnic přimčě,
dobyvši jich pod kraj hrncě;

a když těsto upravichu,
hrnec kvasnic v ňe nalichu,
umiesivše jidu k stolu,
chtiece obědvati spolu.
Žena pomeškavši vece:
„Muži, těsto kynúti nechce;
musí viece kvasnic býti,
tož bude těsto kynúti.“
A když po kvasnicě běžě,
přinesši i nali puol dieže.
Po obědě pec zapálichu,
k válení sě připravichu.
Ona vece: „Muži, věz to,
když budeš váleti těsto,
by toho nezapomínal,
žes tři krošě za mieru dal;
padesát koláčiev z toho
naváléš, nebudeť mnoho.
Jmáš v těstě kvasnic třetinu,
tiem vybéřeš vši jistinu
a jinéť v zisku ostane,
což koli potom ostane.“
Když těch koláčiev napeku,
hned jě na město povleku;
ktož přijde kupovat k ňemu,
pekař bude řéci jemu:
„Poďte sěm ke mně, ktož ráčí,
zdeť jsú najvěčší koláči,
slaní, dobřě upečení
i na všem dobřě udění.“
Desětkrát jím vrže vzhóru
řka: „Viz, kakť jmá pečenú kóru.“
A ktož těch koláčiev kúpí,
každý na své hoře vzúpí.
Nejeden sprostný sedláček
kúpí za haléř koláček,
nevěda jeho nevěry;
uzří v ňem přěhrozné diery,
přěkrojě jej na dvě čiesti,
až by veň vložil tři pěsti.

Takť pekař sbožie dobývá,
žeť své koláčě nadýmá.
Věz to, pekaři všeliký,
že jmáš z toho hřiech veliký;
pro ty hubené kvasnicě
jsi otlúčen božieho líce.
Pakli viec toho ostaneš,
tehdy sě jemu dostaneš,
s nímž v nebesiech přěbývajě
budeš sě věčně radujě.

1 *na duši nepomní* nepomyslí na duši – 3 *zlost* zlý skutek – 8 *dobudeš* (*kvasnic*) opatříš – 9 *napytluji* prosiji – 11 *přimčě* (od *přimčieti*) přidala – 27 *by* abys – 28 *miera* měřice (dutá míra) – 32 *jistina* kapitál vložený do obchodu – 42 *udění* udělaní – 51 *čiesti* části – 57 *hubený* mizerný – 58 *otlúčen* odloučen, vzdálen – 59 *ostaneš* zanecháš

O LIŠCĚ A O ČBÁNU

Mezi satiru o konšelích a satiru o kovářích je v Hradeckém rukopise vsunuta bajka *O lišcě a o čbánu*. Toto vsunutí mezi satiry je jistě jen nahodilé, neboť se jím porušuje organické seřazení satir o řemeslnících. Bajka se vyskytuje také v prozaické formě, ve sbírkách kázání (viz zde při exemplech str. 592) jako vysvětlení vzniku přísloví „Dosti té hry!" Lze se domnívat, že ji básník (nedá se říci, zda je to týž básník, který složil satiry) mohl znát také odtud, nejde-li o látku lidovou.

Liška jednú běhajíci,
jiesti sobě hledajíci,
uběže do jedněch pústek,
ano v nich jediný chrústek.
Vece: „Pověz mi to, chrúste,
čie jsú toto chyšě pusté?"
On jiej tako otpovědě
řka: „Jázť sám nevědě;
teprv sem jedno přišel sěm,
nejmám nice činiti s tiem."
Liška počě sě točiti,
by mohla co uhoniti.
Točivši sě sěmo i tam
i uběže k pustým kamnám.
A když sě v niestěji vtoči,
inhed v kamnách čbána zoči.

Vece: „Dobrý večer, čbáne!
Kak sě jmáš, mój milý pane?"

Čbán liščě nice nevečě
a ona vzemši jej na plece
potěšči sě s ním ven z pústek.
Tu ji potka onen chrústek;
večě: „Liška, co to neseš,
že nohami jedva pleteš?“
Ona večě: „Nesu čbána,
mého milostného pána.“
Zdáše sě jiej nésti těžek.
Vznesši jej na jeden břiežek
i pusti jej dolóv opak
řkúc: „Jázť tobě učini tak.“
Večě: „Pójdiž dolóv, čbáne.
Těžeks mi nésti, mój pane!“
Čbán sě dolóv s hory pokoti,
liška sě po ňem běžiec upoti.
Večě: „Čbáne, proč běžíš prudcě?
Přěsadíš mi skóro srdce.“
A když čbán na rovni bieše,
viec sě kotiti nemožieše.
Večě liška: „Kde jdeš, čbáne?
Zdalis ustal, milý pane?
Pakli nechceš se mnú jíti,
jáz chci tobě učiniti,
že pójdeš se mnú bezděky,
kdež sě nevrátíš na věky.“
Přivázavši čbán k uocasu
večě: „Jáz tě tam donesu,
budeš úpiti na své hoře
plavajě jako prosěd moře.“
A když přiběže k studnici,
běda liščě hubenici!
Mnieše oklamajíc čbána,
naliť sě oblúdi sama.
Večě: „Čbáne, ké sě modlíš.
Zléhos umysle, že tiem dlíš.“
Ona nic nepomeškavši,
čbán k ocasu přivázavši,
vzleze vzhóru na ohlubnici
i pusti čbána v studnici.
Večě: „Když sě nechceš modliti,
jáz tě musím utopiti.“

Čbán počě svrchu plavati.
Počě liška naň volati
řkúc: „Čbáne, brzo viz o sobě,
jižť jest velmi zle o tobě.
Raz'uť, pokoř mi sě jedinú
a otpustímť vši tvú vinu."
Čbánu lzě mluviti nebieše,
nebo z hlíny slepen bieše.
Tehdy sě liška rozhněvavši
čbána u vodu vrazivši,
večě: „Jižť sem dosti hověla tobě.
Cos uhonil, jměj to sobě."

Čbán sě počě zalévati,
vody sě veň nalévati,
lišky k sobě potáhati.
Liška sě počě ottáhati;
večě liška: „Ne tak, čbáne,
jázť špíleji, milý pane!"
Tehdy čbán počě bobtati,
hlúbe sě pohřižěvati.
Liška počě vždy volati
řkúc: „Běda, co mi sě chce státi?"
Večě: „Milý čbáne, otpusť mi to
a jáz tobě slibuji to,
žeť nechci tobě škoditi.
Rač mě, nebožku, živiti!"
Ona toho řéci netaže,
až ji čbán k sobě přitaže,
ona sě v studnici vrže,
inhed ji čbán na dno vtrže,
tu jiej neda viec vzniknúti,
musi bezděky utonúti.

Tak sě liška přěmúdřila,
svój život marně ztratila:
ot čbána z hlíny slepeného
zbyla liška života svého.

3 *uběže* vběhla; *pústky* pusté stavení – 4 *chrústek* brouk – 9 *jedno* jen – 10 *nice* nic – 15 *niestějě* pec; *vtoči sě* vlezla – 21 *potěšči sě* vlekla se – 28 *břiežek* vršek, stráň – 29 *opak* obráceně, zpět – 33 *pokoti sě* skutálel se – 36 *přěsadíš* schvátíš – 38 *kotiti sě* kutáleti se – 40 *ustal* unavil se – 43 *bezděky* proti své vůli – 48 *prošěd* uprostřed – 50 *hube-*

nicě ubožačka – 51: domnívala se, že oklame džbán – 52 *naliť sě oblúdi* hle, oklamala se – 53 *ké* kéž – 54 *zléhos umysle* (přech. přít.) usmyslil sis zlé, rozhodl ses pro zlou věc; *tiem dlíš* s tím prodléváš – 57 *vzleze* vylezla; *ohlubnicě* roubení – 65 *raz'ut* radím ti; *jedinú* jedinkrát – 67: džbán nemohl mluviti – 71 *hověla* povolovala, šetřila – 72 *uhonil* uhnal, učinil – 76 *ottáhati* odtahovati – 78 *špíleji* žertuji – 79 *bobtati* žblunkati, bublati – 80 *hlúbe sě pohřiževati* hlouběji se potápěti – 86 *nebožku živiti* ubožačku nechati na živu – 87-88: sotva to dořekla, džbán ji přitáhl – 89 *vrže sě* vrhla se – 90 *vtrže* vtrhl, vtáhl – 91 *vzniknúti* vyplynouti na povrch – 96 *zbyla* pozbyla

PODKONÍ A ŽÁK

Podkoní a žák je jednou z nejznámějších satir starší české literatury, liší se však od satir Hradeckého rukopisu tím, že její autor chce především pobavit; naučení, jež závěrem vyvozuje, slouží jen jako vnější rámec.

Skladba líčí spor dvou málo významných členů středověké společnosti, studenta (žáka) a panského sluhy, o to, čí stav je lepší. Podobné spory o přednost stavu vyskytují se i v latinské poesii, ale pravidelně ve spojení s motivem milostným: řeší se otázka, který stav je vhodnější k lásce. V Podkoním a žáku není po erotické motivaci ani stopy; jde tu prostě o hospodskou hádku dvou příslušníků různých povolání, z nichž každý vychvaluje svůj vlastní stav a tupí stav protivníkův. Při svém vychloubání si však vede tak, že se jeví ubohost jeho postavení často zřetelněji než ve všech útocích odpůrcových. V líčení nuzného studentského života používá autor některých motivů, běžných u nás zvláště v latinských skladbách z konce 14. století, zejména v prozaických i veršovaných žebravých listech, jimiž se studenti dovolávali soucitu a podpory zámožnějších bližních. Není ostatně vyloučeno, že i podnět k své básni měl autor z latinské poesie. Ve dvou rukopisech z rozhraní 14. a 15. století je totiž u nás zapsána latinská báseň Videant, qui nutriunt, která přímo popisuje život studentský a život panského služebníka a vyzývá čtenáře, aby rozhodli, který je bídnější. Od české skladby se liší didaktickou tendencí a také tím, že tu oba hrdinové jsou bratři. Protože autor skladby Podkoní a žák nedává do svého díla prvky poučné a moralisující, zaujímá vlastně postoj, který bychom spíše očekávali tehdy od básníka píšícího latinsky.

Přihodich se jednú k tomu,
kdež nalezech v jednom domu
právě také v túž hodinu
dva, jenž přišla pohostinu,
ana sedíta na pivě.
Tu učiništa poctivě,
oba právě bez meškánie
dašta mi milé vítanie.
A já, přiblíživ se k nima,
posadich se mezi nima,
jakož často v krčmě bývá,
křičiec: „Paní, nalí piva!"
Jechomť se v odplatu ctíti,
podávajíc sobě píti.

Poslúchajte tuto právě,
poviemť vám o jich postavě.

Z těch jeden člověk bieše mladý,
nejmieše známě brady,
na němž sukně šerá, umlená,
a k tomu kukla zelená;
ta také zedrána bieše.
Mošnu na hrdle jmieše,
v niž by vložil, což mu třeba,
mním, že knihy, také chleba;
dešťky jmieše u pasu.
Jakž jej viděch při tom času,
i jinú k tomu přípravú
vše bieše školskú postavú.

Druhý, ten se starší zdáše,
vždy sedě bradku súkáše,
na němž kabátec úzký, krátký,
a dosti zedrané šatky;
okasalý tak dvorně,
k tomuť bieše obut v škorně:
tyť biechu drahně povetšely,
avšak okolo děr cely,
skrze něž viděti nohy.
A také bieše up'al ostrohy,
točenku maje na hlavě.
Tak, jakž jej sezřech právě,
jistěť mi se dvořák zdieše;
hřbelce za pasem jmějieše.

Ten mluvieše, hrdě sedě,
na své špice pyšně hledě,
řka: „Nenie v světě toho,
ani kto má zbožie tak mnoho,
bych chtěl jeho zbožie vzieti
a dvora se odpověděti.
Neb jest tu tolik utěšenie!
V světě ten jeden nenie,
když by dvořenie okusil,
věčně by dvořiti musil.
Ktož mi o lepšiem bydlu praví,
každý se ve lži ostaví."

Dotud mluvě usta trudi,
až žáka na se vzbudi.
Ten mu k tomu odpovědě
a řka: „Já to dobře vědě
a tomu já také věři,
že páni i také rytieři,
tiť u dvora dobrú mají,
i bohatí, to já znaji.
Ale nebožátka chudí!
Div, že se jim neostudí
pro zlé bydlo jich dvořenie,
neb již věčší psoty nenie.
Tiť se chodiec psotú klonie.
A nad to pak vy, podkonie,
vy ze všech najhorší máte,
kromě že se v tom neznáte.
Byšte se chtěli poznati,
svú psotu popsati dáti,
což vy jie máte, podkonie:
v světě věčšie psoty nenie,
než vy ji trpíte dobrovolně.
Ale naše bydlo školnie,
toť já tobě pravím hole,
tuť je ve všem pravá zvóle,
i od pitie i od jedenie,
v ničemž nedostatku nenie.
Myť netrpíme nikdy hladu.
Když již tovařišie sadú,
tuť já dosáhna úkrucha,
nenie partéka tak sucha,
bych jie nerozmočil jíchú,
tiem lekuje svému břichu;
i budemy dobře syti.
K tomu máme dosti píti
pitie ctného do nerody.
Častokrát také vody
napijemy se pro zdravie,
neb jest velmi dobra hlavě.
Ba, od ztravyť se mámy pyšně,
masa, kúr dosti přielišně —
toť jest na každé posviecenie,
v ničemž nedostatka nenie:

když to koli u nás bývá,
mámy přieliš dosti piva.
Ale vám miesto sniedanie
dadie políček za ranie.
Však ste jedno za ranie syti,
bývajíce vždycky biti.
Miesto jedenie oběda
kyjevá rána přisedá."

A když žák přesta mluvenie,
dvořák vece: „Toho nenie!"
Okřiče se naň hněvívě
a řka: „Žáku, mluvíš křívě,
bychom byli hladoviti
u dvora a kyjem biti.
Ach, přehubená partéko,
i co jest tobě řeči této
o nás mluviti třeba,
sám nejsa nikdy syt chleba?
Co dobrého do vás, žáci?
Však ste vy hubení žebráci,
jenž tečete dóm od domu,
hekajíce a chtiece tomu,
by vám dali jíchy mastné.
Auvech, vaše bydlo strastné!
Tuť vám dadie partéku režnú
a s tiem vás pesky vyženú.
Pakli již na vaše ščestie
vám dadie v některém miestě
jíchy nemastné a málo,
vej, kak se vám dobře stalo!
Již se vše zdálo po vóli.
S tiem pak běžíte do školy,
a to s velmi dobrú myslí,
mniec, byšte na hody přišli.
Tuť vás pak starší omýtie,
i chléb i jíchu vám vzchytie
a to všecko zjedie sami.
Jmúť se vás bíti metlami,
budúť se nad vámi mstíti
hněvy, nejsúc dobře syti.

Ach, toť vám psota nehovie!
Slýchalť sem dávné přísloviе,
žeť žákóm draho vařenie.
Protož ty nechaj svářenie
se mnú, nebť já také vědě
praviti o vašiej biedě,
což vy jie máte, žáci.
Ale my, panici dvořáci,
když již za stolem sedem,
inhed na se lúčiemy chlebem.
Myť nic nešetřímy toho,
neb ho mámy přieliš mnoho.
Tuť nám dadie jiesti dosti.
Pakliže pro jiné hosti
nás kuchaři zapomanú,
inhed já od stola vstanu
i běžím tam sám k kuchyni:
dadieť mi dosti zvěřiny —
pakli nenie, ale kaše.
Toť jest vše útěcha naše,
žeť jí ukydá druh druha
a tudy nás mine túha.
Někdy se vladař v mě vpeří
a mě svú holí udeří
v pleci nebo v hlavu ranú.
Inhed já odběhnu v stranu,
tohoť nikakž nenechaji,
od mateřeť mu nalaji;
kromě leč by byla hlucha,
tožť jiej nepovzní u ucha.
Když pak bude po večeři,
což nás koli dvorské sběři,
béřemy se dolóv s hradu
a netrpiece v ničemž hladu.
Ale vy, žáci nebožátka!
Ach, že vás jest vaše matka
těžce nosivši v životě
přirodila k takéj psotě!
Já se tomu velmi divi,
že ste jedno bitím živi.
Však vás za obyčej tepú,
jednak burcují, jednak svlekú,

vymyšlujíc muky nové,
o vy kaziec metly březové."

Netaže toho doříci,
žák se chtieše hněvy vztéci
a řka: „Vy, podkoní hubení,
však ste vy tak zahubeni!
U vás jsú zakrsaly kosti,
pro psotu nemohúc rósti.
Kdyžs mne nechtěl zbaviti,
již chci z knih o tom praviti,
což já o vás psáno mám.
Když jeden jel cestú sám,
hodného pacholka ptaje,
podkonie sobě nemaje,
tuť se jemu črt pokázal,
inhed mu se přikázal
i slúžil mu k jeho vóli.
Což jedno rozkázal koli,
v tom nikdy nebyl rozpačen,
avšak často za vrch vláčen.
To on všecko trpěl míle
až právě do jedné chvíle,
když se tak povětřie zrudi,
hroznú slotu s deščem zbudi,
o němž jest strach pověděti.
Šťastný, ktož mohl useděti
toho nečasu pod střechú.
Črtu nebieše do smiechu,
ano s něho šaty berú,
kuklu i plášč s hrdla derú
podlé obyčeje i práva,
jako se i dnes třepačkám stává.
Opět vše téhož času
slunce pokáza svú krásu,
pusti svój poprslek jasný;
by čas horký, velmi krásný.
Tuž panoše každý zvlášče
pacholku podává plášče
a plášč mokr a pln dešče!
Tuť se tepruv črtu stešče.

I zjevi se pánu svému
a takto povědě jemu:
‚Tutoť mého bydla nenie,
beruť, pane, odpuščenie.
Jižť sem dobře zkusil toho,
žeť mají zlého bydla mnoho
třepačky; kudyž se obrátie,
vždycky v psotě chvíli krátie.‘
Viece mluviti nerodě,
inhed se kamosi podě.
Vyprnu se jim všem z očí,
jedne že se vicher zatoči. —
Čím ty se pak chceš chlubiti?
Vidíš, že črt nechtěl třepačkú býti.
Toť jest dosti znamenie,
že horšieho bydla nenie,
než vy je máte, třepačky.
Ale já, když sedím s žáčky,
toť bez chlúby chci pověděti,
tuť sú mnohé městské děti,
jenž jsú také pod mú stráží.
Tyť já všecky metlú káži
a sám se pak bitie zhojím.
V svátek se jeho nic nebojím.
A když přijde čas postný,
mně vděčný a velmi radostný,
o němž jest dlúhé pravenie,
co mám tehdy utěšenie!
Když já již budu na poli,
ano všecko po méj vóli,
neviem nic o chudobě,
sem sám dobrovolen sobě.
Jakž koli přídu ke vsi,
inhed bojuji se psy,
an každý preč běží, skolí,
a já jej ranil svú holí.
Jakž mě náhle sedlky zočie,
inhed ke mně přiskočie;
neučinieť k tomu léně,
padnú na svoji koleně,
mé obrázky celují
a mě dařiti slibují,

tepúce se v prsi náramně,
tiežíc, co bych ráčil, na mně.
Já jie za vajce poproši,
anať inhed běží k koši,
i po všech se hřadách zplazí
a kde které hniezdo zlazí,
ve všech kútiech pílně hledá,
mněť vždy prázdnu jíti nedá.
Pak odtad pójdu s radostí
a nabrav již vajec dosti.
A kdež se naměte slepice,
hus neb která kačice,
když já ji popadnu koli,
tej jest vždy jíti do školy.
A sedlák se chce hořem vztéci,
však mi nesmie nice řéci —
ani protivného slova,
boje se póhonu do Pasova.
My žáci a také kněžie,
kamž koli po světě běžie,
toť, vedě, malá věc nenie,
nebojíme se oběšenie.
Ale vy, hubené panošky,
vy nejste bezpečni trošky;
vy strachy zdrástíte kčici,
jedúc mimo šibenici.
Vám se třeba ohlédati
a před sebú se žehnati,
neb jest pílně třeba toho."

Dvořák se rozhněva z toho
a řka: „Mizero nevlídná,
k čemu tobě ta řeč nesklidná?
Však ty za pléšku nestojíš,
nebs huben, metly se bojíš
a jsi žív na světě sotně,
obcházeje se robotně.
Ty se robotně obchodíš
a k tomu v zlých šatech chodíš;
ale toť hanba nenie v školském běhu.
Kterak pak o tvém noclehu?

Ty ležeš na kamnách nynie,
ale až bude ondy zimě,
inhed se o to s tebú svadie
a na kamnať viec nedadie.
Ješče buď tobě blaze,
dadie-liť léci na podlaze.
Tu ležíš dosti neměkce,
zimú se třasa a zuby ščekce.
A k tomu vstánie rané!
Když se pak na tě dostane
vše školská pracná třieda,
tepruv tobě bude běda.
Když ty již dieš, že prost budeš,
toho nikoli nezbudeš.
Tu tobě vše způsobiti,
školu městi i ztopiti,
ničehož nic neminúti.
A kde pak odpočinúti
a léhaje velmi tvrdě?
Ale jáť se mám od toho hrdě.
By ty viděl mú posteli,
když já sobě slámy nasteli!
Tuť já ležím v pokoji.
Častokrát také pospím v hnoji;
toho já nečiním pro jiné,
kromě když'ť deščem zmoknu jediné,
aby mé rúcho zsechlo k jitru.
Toť já vstana pěkně vytru,
aby na mně stálo čístě.
Toť já tobě pravi jístě,
žeť se mne chlapi velmi bojie,
kadyž chodie nebo stojie,
pokorněť mi se klanějí,
vežde: ‚Vítaj, paniče!' dějí.
Sedlácit přede mnú sršie
i také slepice pršie,
s nimiž já mám hroznú útěchu:
kteréž dosáhnu do měchu,
tať se viec nepozná zase,
sniemť ji s tovařiši v kvase.
Toť také pravi neskrytě,
žeť nemám péče na bitie.

Na tomť bych mohl přisieci,
že v tomto celém měsieci
nejsem já bit pro mú vinu,
kromě vyjmúc jedinú,
leč kdy z klamu po hlavici,
neb za vrch, nebo po líci.
V tom já nice pána nevini,
neb on to vše z klamu činí.
Mám pána po všiej svéj vóli,
dáť mi, což poprosím koli;
máť mi nový kabát dáti,
netáhneť jeho jedne zedrati.
Což mi se pak nedostává,
když mi jedno hlava zdráva?
Však již netrpím psoty viece.
Ale však, pravdu praviece,
já z mladu na svéj hlavici
nosil sem těžkú přielbici,
doniž sem rynéřem byl.
Ale již sem já té psoty zbyl.
V tomť se pochlubiti mohu
a z toho děkuji bohu,
žeť sem tak velmi povýšen,
všem žákóm mohu býti pyšen.
Sám však znamenaj cti této:
sem podkoním sedmé léto
a k tomu mám dobrú náději
a to jístě řéci směji:
netáhneť mój pán dluhóv zbýti,
měť chce střelcem učiniti.
Pakť neponesu tlumoka,
ano samostřiel u boka
a k tomu sukně čistá,
na niejž haklíkóv na tři sta.
Kdež budu v neznámém kraji,
měť vežde za pána mají.
Protož, hubený sagitáři,
i kacíť sú tvoji sváři?
Proti mně viec neroď mluviti,
nebť jest věčně ve psí býti.
Vám jest přisúzena psota,
byšte ji měli do života."

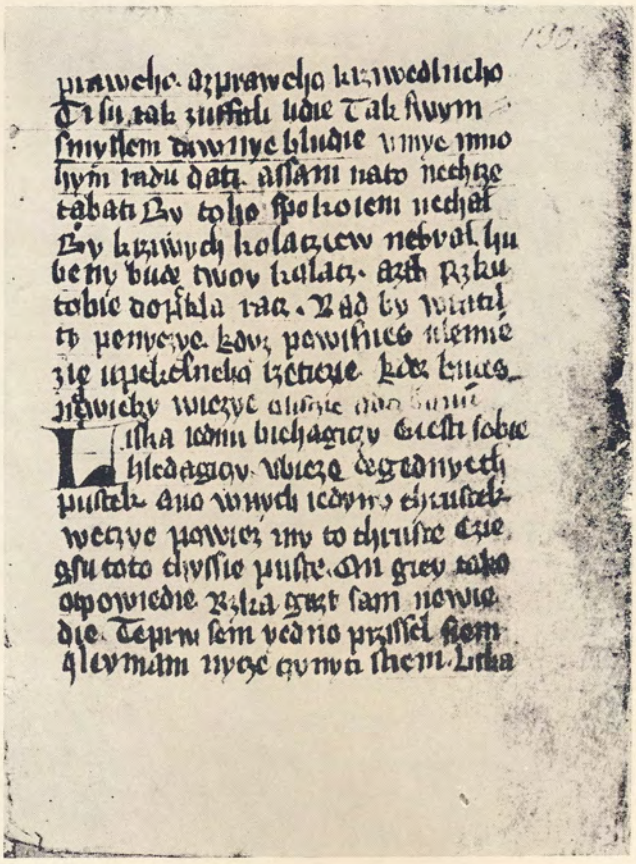

33. *Závěr satiry O konšelích nevěrných a začátek bajky O liščě a o čbánu — Hradecký rukopis*
(rukopis ze 70. let 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

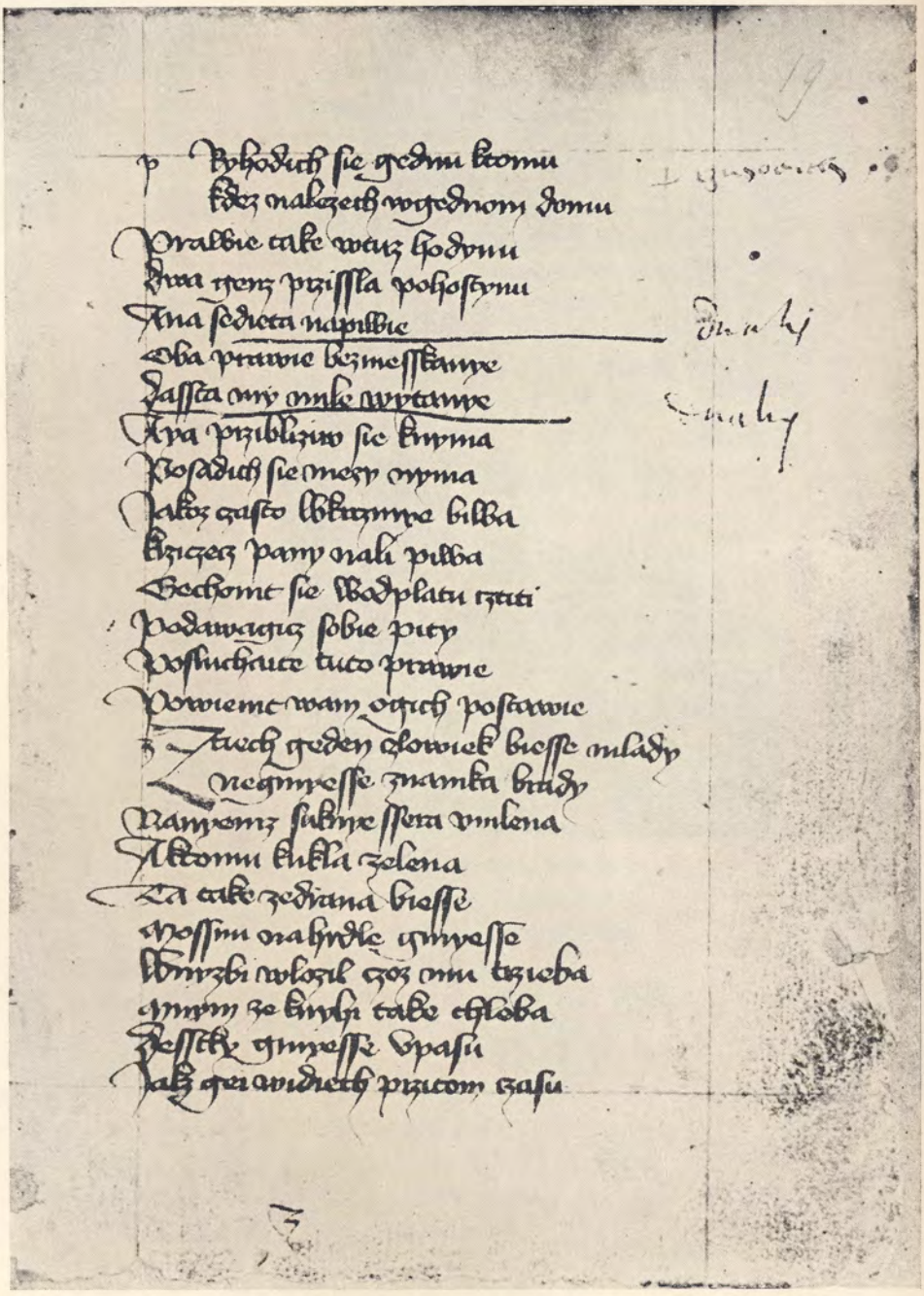

34. *Podkoní a žák*
(kolem roku 1409 — Národní a universitní knihovna, Praha)

35. *Část vyobrazení z legendy o svatém Prokopu z Liber depictus*
(kolem poloviny 14. stol. — Národní knihovna, Vídeň)

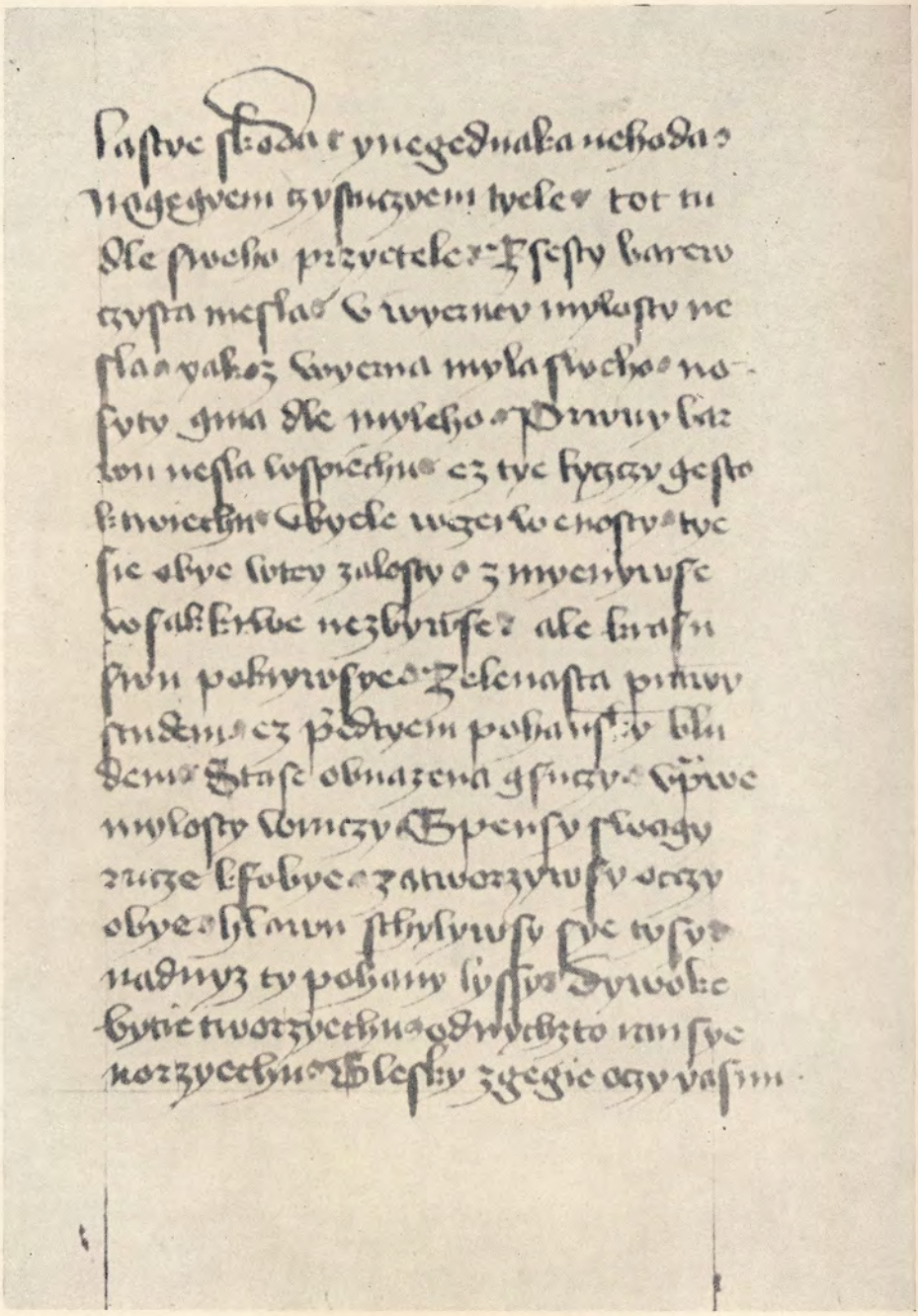

36. *Legenda o svaté Kateřině*
(druhá polovina 14. stol. – Státní archiv, Brno – zvětšeno)

Žáku to bieše protívno.
Vece: „Jest mi velmi dívno,
hrdú řeč slyše od tebe.
I zda sám již neznáš sebe?
Vy, třepačky nebožátka,
toť vám nikdy nenie svátka.
Všaks ty hubená satrapa!
Čím chceš lepší býti chlapa,
na každý den hnój kydaje
k lepšiemu čáky nemaje?
Ty se nevrovnáš žáku,
neb my mámy lepší čáku,
ne jako vy, chlapi hlúpí.
Z žákóvť bývají biskupi,
komuž toho bóh popřeje,
v němž jest má dobrá náděje.
Prodlí-liť mi bóh zdravie,
až bude o světiem Václavě,
ještoť již daleko nenie,
přijmuť já prvé svěcenie.
Inhed sobě pleš proholi,
a kto mi překazí koli,
tomuť bude nelze zbýti,
vždyť mu jest pohnánu býti.
Zaplatíť mi to dosti draze,
pojieť se mnú calet v Praze.
Což mi pak bude škoditi,
když já již budu choditi
hrdě v mešném rúše zlatém,
jsa knězem neb prelátem,
když já budu v kostele,
a ty stojíš jako tele
v svém zedraném rúše letně,
na mě smieš hleděti setně?
Protož, nebožtíku lichý,
raziť to: ostavuj se pýchy
a se mnú nechaj svářenie.
Však vidíš, že statka nenie.
Ještěť nad to věrně pravi:
chceš-li prodlenie svému zdraví,
nebudiž viec dvořskú chasú —
tak snad prodlíš svého času.

Jinak zhyneš na životě,
nebť nenie konce vašiej psotě,
anižť jesti lepšie čáka.
Protož razi, u sedláka
přistati v dobréj dědině,
zda tě tady psota mine.
Tu tepa v hlavu pšenici
obráníš se šibenici."

A když žák svú řeč vylíči,
dvořák se inhed vztýči,
hněvivě naň třasa hlavú,
hroze jemu rukú pravú
řka: „Jižť nepřezřím toho déle,
byť pak bylo i v kostele.
Mluvíš na mě, ještoť nenie.
I zda již úfáš v své svěcenie?
Dřiev než dočakáš pleše,
budeš ty utopen v měše,
jakož se i jiným děje.
I v tom-li jest tvá náděje?
Dřiev než ty budeš prelátem,
spieše ješče budeš katem,
neb najviec biřici, kati,
vše bývají literáti.
Téhož ty také nezbudeš,
po maléj chvíli katem budeš.
Ještěť věrně razi tobě:
přizři, již jest čas, o sobě,
a já s dobrých lidí pomocí
řemeslať chci dopomoci.
Tudy něčso psoty pozbudeš
a potom oběšen budeš."

To řek, ruku naň opřeže
a žák ho k sobě za vrch doseže,
k tomu jej v hlavu udeři.
Tak se druh v druha vpeři
za vrch tak nelítostivě,
druh druhu hlavu křívě.
K tomu pohlavci suší
pleskají okolo uší.

Tak zaroveň bez rozpači
druh druha pod se tlačí;
hrozný hřmet jde o podlahu,
i sen i on búchá hlavú,
nepoddada se druh druhu.
Rvášta se chvíli tak dlúhú,
drúce sobě usta rózno,
až mě by hleděti hrozno.
Nechtě se dívati tomu,
brach se preč z toho domu,
ana se za vrch vláčíta.
Rujtaž se, dokud ráčíta!

Toť jest krčemná příhoda,
neb se pivo pie, a ne voda.
Dnes, ktož rád do krčmy chodí,
častokrát se jemu přihodí,
žeť zvie příhody někaké
a k tomu noviny také.
Mnohémuť se tak zračí,
najviec, ktož se tam omračí,
žeť má doma co praviti.
Avšak se je lépe zbaviti
a v noci, jakž čas jest, spáti,
a doma novin dočakati.

1 *přihodich se* nahodil jsem se – 4 *jenž přišla pohostinu* (duál) kteří přišli jako hosté – 5 *ana sedíta* (duál) jak sedí – 6 *poctivě* slušně, zdvořile – 13 *jechomť se* jali jsme se, začali jsme; *v odplatu* vzájemně – 16 *postava* podoba, osoba

18 *známě* znatelně – 19 *umlená* uválená, odřená – 20 *kukla* kápě – 25 *deštky* tabulky – 27 *přípravú* oděním, výstrojí – 28: ve všem byl studentského zevnějšku

32 *šatky* pejorativní zdrobnělina od *šaty* – 33 *okasalý* vystrojený; *dvorně* po dvorském způsobu, pěkně – 34 *škorně* kožená obuv – 35 *drahně povetšely* značně sešlé – 38 *up'al* připjal – 39 *točenka* vysoký biret – 41 *dvořák* dvorský služebník – 42 *hřbelce* hřeblo (na koně)

44 *na své špice pyšně hledě* podle středověké módy byly škorně zakončeny dlouhými zahnutými špičkami (t. zv. nosy) – 47 *zbožie* majetek – 48 *odpověděti se* odříci se – 51-52 *dvořenie, dvořiti* služba u dvora, sloužiti u dvora – 53 *bydlo* život, stav – 54 *ve lži se ostaví* zůstane ve lži

55 *trudi* namáhal – 56 *na se vzbudi* na sebe upozornil – 58 *věděvím – 61 *dobrú mají* mají se dobře – 64 *neostudí se jim* neomrzí je – 66 *psota* bída – 67: ti se při chůzi bídou ohýbají – 69: vy se máte ze všech nejhůře – 70: až na to, že si to neuvědomujete – 71 *byšte* kdybyste – 77 *hole* přímo, bez obalu – 79 *od pitie* v pití – 82 *tovařišie* druhové; *sadú* usednou – 83 *úkruch* krajíc chleba – 84 *partéka* krajíc chleba – 86 *lekuje* léče, lahodě – 89 *do nerody* do nevole, až se nám nechce – 100 *dadie* dají; *za ranie* ráno – 104 *kyjevá rána* rána kyjem

111 *přehubená* přeubohá – 117 *tečete* běháte – 121 *režný* žitný – 122 *pesky* jako psa – 124 *dadie* dají – 126 *vej* hle – 127 *zdálo se* stalo se – 130: myslíce si, že přijdete na hody – 131 *omýtie* oberou – 132 *vzchytie* seberou – 136 *nejsúc* protože nejsou – 140 *svářenie* vády, hádky – 146 *lúčiemy* házíme – 155 *ale* aspoň – 157 *ukydá* pohází – 158 *nás mine túha* opustí nás tesknost – 159: někdy se správce do mne pustí – 164: vynadám jemu i jeho rodu – 165 *kromě leč* leda že – 166 *nepovzní* nezazní – 168 *sběř* čeládka – 176 *jedno* jenom, pouze – 177 *za obyčej* jako ze zvyku – 180 *o vy* o vás

181 *netaže doříci* sotva dořekl – 184 *zahubeni* vyhublí – 187 *zbaviti* nechati s pokojem – 191 *ptaje* hledaje; *pacholek* čeledín – 194 *přikázal se* vstoupil do služby – 197 *nebyl rozpačen* nebyl na rozpacích, neváhal – 198 *za vrch* za vlasy – 201 *zrudi se* zakalilo, zamračilo se – 207 *ano* když oni – 210 *třepačka* hadr (zde jako nadávka) – 218 *stešče se mu* začne si stýskat – 219 *zjevi se* zjevil se – 222 *beru odpuščenie* loučím se – 227 *nerodě* nechtěje – 228: hned se kamsi poděl – 229 *vyprnu se* zmizel – 230 *jedne* jen – 240 *káži* trestám – 241 *zhojím se* vynahradím si – 243 *čas postný* postní doba – 245 *pravenie* vypravování – 250: jsem sám svým pánem – 253 *skolí* skučí – 255 *zočie* spatří – 257 *léně* lenivě – 258 *na svoji koleně* (duál) na svá kolena – 260 *dařiti* obdarovati – 262 *tiežíc* tážíce se – 271 *naměte se* namátne se – 278 *póhon* soudní obsílka; *do Pasova* slovní hříčka se rčením *jíti za pasy* zápasiti – 281 *vedě* věru – 283 *panošky* dvorští služebníčkové – 284 *trošky* trochu – 285: strachem se vám zježí kštice

292 *nesklidná* popudlivá – 293 *za pléšku nestojíš* nestojíš za řeč (*pléška* pampeliška) – 295 *sotně* sotva – 296: živě se namáhavě – 301 *ležeš* lehneš si – 302: až nastane zima – 306 *léci* lehnouti si – 308 *ščekce* drkotaje – 311 *pracná třieda* střída, střídání v práci – 314 *nezbudeš* nezbavíš se – 315 *způsobiti* vykonati – 319 *léhaje* když léháš – 321 *by viděl* kdybys viděl – 325 *pro jiné* z jiného důvodu – 331 *chlapi* poddaní sedláci – 335 *sršie* prchají – 336 *pršie* prchají – 339 *ať se nepozná* s tou je konec – 340 *kvas* hodování – 342 *nemám péče* nedbám – 347 *klam* žert – 354: jen co jej roztrhá – 358 *pravdu praviece* jen co je pravda – 361 *doniž* dokud; *rynéř* sluha, který nosí pánovi meč – 362 *zbyl* zbavil se – 371: jakmile se můj pán zbaví dluhů – 372 *střelec* lučištník – 374 *samostřiel* kuše – 376 *haklík* háček – 379 *sagitář* lučištník (zde přezdívka) – 380 *sváři* spory – 381 *neroď mluviti* nemluv

391 *satrapa* dvorský služebník – 401 *prodlí-li* dopřeje-li – 402 *o světiem* o svatém – – 403 *ještoť* což – 405 *proholi* vyholím si (tonsuru) – 407: ten neujde tomu – 408: vždyť bude soudně stíhán – 410 *pojieť* pojí; *calta* druh pečiva (narážka na Celetnou ulici, kde se prodávaly calty; byl tam však také soud pro spory mezi členy university a laiky) – 417 *letně* nuzně (ironicky; pův. krásně) – 418 *setně* sotva – 419 *nebožtíku* nebožáku – 420 *raziť* radím; *ostavuj se* zanech, varuj se – 423 *věrně* poctivě, pravdivě – 424: chceš-li prodloužit své zdraví – 431 *přistati* přihlásiti se, dostati se – 434 *obráníš se* ubráníš se

435 *vylíči* vypověděl – 439 *nepřezřím* nepřehlédnu, neprominu – 443 *dočakáš pleše* dočkáš se tonsury – 444 *budeš ty utopen v měše:* v tomto verši bývala viděna narážka na utopení Jana Nepomuckého (zbytečně, protože podobný trest býval běžný dříve i později) – 450 *vše* vůbec; *literáti* studovaní lidé – 454 *přizři o sobě* postarej se o sebe

459 *opřeže* napřáhl – 460 *doseže* dosáhl – 462: tak si vjeli navzájem do vlasů – 467 *bez rozpači* bez váhání – 469 *hřmet* hřmot – 470 *sen* ten – 472 *rvášta se* (duál) rvali se – 474: až mně bylo hrůza dívat se na to – 477: zatím co se oni vláčeli za vlasy – 478 *rujtaž se* rvěte se

480 *pie* pije – 485 *zračí se* ukáže se, udá se – 486 *omračí se* zdrží se do soumraku, do tmy – 488 *zbaviti se* vyhnouti se tomu

SVÁR VODY S VÍNEM

Svár vody s vínem je rozpustilá alegorická satira družící se k podobným skladbám latinským, které jsou doloženy již od 12. století. Thematem je hádka vody s vínem o to, kdo z obou je lepší a potřebnější. Každá strana napřed vykládá své přednosti a pak – od verše 185 – počne víno spílati vodě; voda je spíše v obraně, hájí se věcněji, nespílá, používá theologických důkazů. Když konečně, vyprovokována, uvede křiklavější příklad (Lota), probudí se mistr, který se opil a viděl celou hádku ve snu, a spor na žádost obou svářících stran ukončí kompromisem: světu je třeba obou, neboť obě mají své pevné místo ve společnosti. – Tak se Svár neutrálním poměrem k sociálnímu řádu připojuje k satiře Podkoní a žák, kterou připomíná i tím, že jde o skladbu rámcovou. Na rozdíl od Podkoního dochází sice ve Sváru k jakémusi řešení sporu, ale není to vítězství jedné strany, řešení je kompromisní a přináší je osoba třetí, která byla z počátku jen divákem; s hlediska obou stran není tedy spor dořešen ani zde. V podrobnostech není však mezi Svárem a Podkoním tak nápadných a podstatných shod a podobností, které by stačily k tomu, abychom obě tyto skladby mohli přisoudit jednomu autoru.

(Svár vody s vínem je uveden humornou promluvou autora k posluchačům nebo čtenářům různých společenských vrstev, v níž skladatel předesílá vlastnímu sporu výklady o účinku požívání vody nebo vína.)

Tuto voda bude haněna od vína

Mistr svatého Písma jeden
z svý vóle byl jest nezbeden;
povoli sobě jednú v tej lakotě,
ažť se umdli na svém životě:
jedl krmí lahodných mnoho,
k tomu se opie vínem z toho,
až sebú nic již nevládnieše,
protož nevěděl, což sám bieše;
tehdáž ho tovařišie jeho
odejdu jakžto umrlého.
V tej otrapě jemu se zdáše,
žeť jej anjel pěstováše,
a nesieše jej v třetie nebe,
ať bieše právě jakžto bez sebe.
Tuť jest tajné věci viděl,
potom svým bratřím pověděl,
řka: „Viděch boha na výsosti,
sedícieho v své velebnosti;
tohoť velmi pílně patřich,
až se strachy vešken třasiech,
co toto bude nebo má býti,
zdaliť chtieše súd tu býti.

Voda s vínem se svadily,
proti sobě se zasadily,
protož voda velmi víno hanieše,
dobře hrze nežli víno býti chtieše.
A tak se velmi spolu haniechu,
až bieše podobno k smiechu.
Vodať se chváli již počátkem:
‚Protož tiem velebným ostatkem,'
řkúc, ‚nenie oheň, země, vietr a voda?
Nebo to čtvero jest světu zploda,
jimižto veškeren svět žív jest,
protož toho voda jmá čest.'
Chváléci se násilně tiem,
žeť jest stvořena bohem samým,
duchem svatým počištěna bieše,
nebo se nad ní před věkem vznášieše;
a že jest stvořena na počátce
všeho světa, řkúc na krátce,
z tohoť jest chtěla mieti chválu,
dobře nad víno nemalú.

Víno vodě odpoviedá a proti sobě mluviti nedá

Víno k tomu odpovědě,
potom vodě tak povědě:
‚Obyčej tento lidé mají,
žeť mě mnozí rádi požívají;
když kto chce z nich hody činiti,
žeť mnohý k tomu vína musí dobyti;
a žeť napřed dadie pitie sprostnější,
a potom pak po něm lahodnější:
též buoh milý chtělť tě napřed dáti
tomuto světu tebe požívati;
protož mne potom, lahodnějšie,
k tomu pitie ušlechtilejšie,
byť všichni hřiešníci pili,
potom tiem chutnější byli.'

(Voda odpovídá dále „bez studu" vínu, víno zase má svoje námitky, a tak se vymění řečníci ještě osmkrát; konečně:)

Voda odpoviedá a konec s vínem činí

Vodať vece: ‚Nemluv toho,
styď se, víno, skutku zlého;
nebo se otec Noe opil z tebe,
až právě sám již nečil sebe;
protož ležal tak rozmetav se,
neřádně velmi odkryv se.
Tehda jeho syn smál se tomu,
přivedl jiné bratřie k tomu,
maje za zlé otci toho svému;
pak jiný bratr přikryl hanbu jemu.
Pro tě na svět přišel zlý rod,
když Lot opil se tebú i vydal plod;
opiv se Lot, vlastnie dcery
své vlastnie učinil matery:
protož zlý skutek z tebe pochází,
na jich zbytku lidem vzchází.‘

Tuto mistr přišel sám k sobě,
ze sna se probudiv jako robě

K tomu mistr tento, jenž se opil,
bez meškánie se vzhuoru vzchopil.
Protož jeho oba spolu počesta prositi,
zdaliť by je mohl smieřiti;
nebo se voda trháše,
a mistr toho se již báše,
proto, aby se nestala škoda,
ať by nezabila vína voda:
potom by snad neměl co mistr píti,
tehda chtieše toto rád staviti;
nebť jest vody viece na tom světě
nežli vína, toť vie malé dietě.
Protož se voda na to trháše,
nebo sobě dobře úfáše;
víno pak zrnaté bieše,
jednoť se tomu smějieše.

Tuto mistr měl myšlenie k tomu,
aby nepochleboval nikomu

Veceť mistr tento tak stoje:
‚Bylať by toto hanba moje,

byť se co mezi vámi zlého stalo;
přeslyšta mě velmi málo,
chciť se k tomu přimluviti,
toť vám nebude nic škoditi,
proto, abyšte se viece nevadili,
k tomu sobě rádi slúžili,
potom svoji přátelé byli
takež jakož kdy dřéve milí.
Chciť toto vzieti v ruce sám,
mluviti vám již o tom nedám.'

Oba své řeči přestasta,
k tomu jemu vše v ruce poručista.
Mistr takto mezi nimi stoje
vece: ‚Slyšta, pány moje,
již já také pověděť vám
to, což najlepšieho viem k vám:
pán buoh, ješto všechno stvořil,
vodu, víno k tomu jest zpósobil,
dal jest vodu bydlu světskému
a vínoť jest dal duchovniemu.
Toto obé jest božie vzplozenie,
jestiť knieżecieho urozenie:
nebo duchovní stav bez světského,
k tomu světský bez duchovnieho,
sám jeden stav nemóže státi,
aniž pánu bohu chvály vzdáti.
Jeden bez druhého státi nemuož,
toť každý věděti muož:
mše bez vína nemóže býti,
vodyť jest také k vínu vždy přiliti;
neboť jest toto sám buoh ustavil,
ktož jest pak ten, ješto by to stavil,
nebo zbořil takú vieru naši?
Byl by podoben k Jidáši.

Tuto mistr chce pravdu pověděti,
protož račtež poslúchati chtieti

Vodyť jest světu potřeba,
potom vína také třeba;

protož oba sta již dobrého rodu,
nebuďtaž sobě na tu škodu.
Pomáhajž pak jeden druhému,
zlíbíta se oba pánu svému,
jenž vás sem mezi ny poslal,
tomuto světu k požitku dal.
Nehněvajtež viece sebe;
dokudž jest země i nebe,
dotud mezi vámi příměří ukládám
túto mocí, ještoť od vás mám.
Mluvtež dobré vždy o sobě,
nemajíce závisti viece k sobě,
nečiňte sobě v tom škody,
ktož pije viece vína nežli vody:
nebo ktož chce viece vody píti,
snad nemá vína čím platiti;
protož poručtaž toto spolu bohu,
ať lidé pijí, cožť koli mohú.'

2 *z svý vóle byl jest nezbeden* ze svévole si vedl nevázaně – 3 *lakota* nenasytnost, obžerství, žádostivost jídla – 4: až jeho tělo zemdlelo – 6 *opie se* opil se – 9 *tovařišie* druhové – 10 *ho odejdu* odešli od něho – 11 *otrapa* omámení – 12 *jej pěstováše* držel ho v náručí – 13 *třetie nebe:* středověcí theologové rozeznávali trojí nebe; v nejvyšším, třetím nebi bylo sídlo svatých a vidění Boha – 14 *ant* a on ... – 24: postavily se proti sobě – 26 *hrze* hrději – 30 *ostatkem* základem – 32 *zploda* zplození – 33 *jimižto* čímž (vazba podle smyslu: vztahuje se na „čtvero") – 35 *násilně* velice, náramně – 37-38: podle Gen. 1,2 – 38 *nebo* neboť

48-49 *žeť* vztahuje se na „obyčej" (mají ten obyčej, že ...) – 49: Jan 2,10 – 53: proto (dal požívati) mne, které jsem lahodnější, teprve potom (t. j. po tobě, po vodě) – 56 *chutnější* lepší mysli

58 *styď se zlého skutku* za zlý skutek – 59: Gen. 9,21 – 60 *nečil sebe* necítil, nevěděl o sobě – 61 *rozmetav se* rozvaliv se, roztáhnuv se – 62 *neřádně* nenáležitě – 66 *hanba* ohanbí – 68 Lot (známý z bible svým zachráněním ze Sodomy – srov. Genese kap. 19) byv opojen svými dvěma dcerami, spal s nimi a měl s nimi syny Moaba a Ammona; potomci Ammonovi (Ammonité) byli v nepřátelství s Israelity a bojovali s nimi (proto zlý rod) – 72 *zbytek* přebytek, hojnost – 75 *počesta* (duál) začali – 77 *trháše se* sápala se – 82 *staviti* zastaviti – 86 *sobě dobře úfáše* troufala si – 87 *zrnaté* hrubé – 92 *přeslyšta* (duál) vyslechněte – 98 *takež jakož* tak, jak – 101-102 *přestasta, poručista* (duál) přestali, poručili – 104 *slyšta, pány moje* (duál) slyšte, pánové moji – 105 *pověděť* povím – 109 *bydlo* stav – 111 *vzplozenie* výplod, výtvor – 130 *zlíbíta se* (duál) zalíbítese – 132 *k požitku* k užitku

O ŽENĚ ZLOBIVÉ

Tato krátká báseň je ironická „rada" manželu zlobivé ženy. Svým tónem i formou přímé řeči se blíží *Podkonímu a žákovi* a *Sváru vody s vínem*, s nimiž má společný i nezájem o kritiku společnosti.

Pakli kto má ženu zlobivú,
ale kup jí sukni novú
a u vetchéj kaž vše dni choditi,
budeť se daleko méně zlobiti.
Pakliť bude láti druhé,
a ty jí kup třevíce nové,
kažiž vetché dievce dáti,
vždyť již bude méně láti.
Pakli k ní který hněv máš,
kup jí měšec, nuož i nový pás,
a čímť bude viece rotiti,
máš ji vždy dary krotiti,
a čímť bude viece láti,
a ty jí máš vždy dar dáti.
Pakliť jest nemilá proč,
a ty k ní pak vesele kroč,
vždy s ní pěkně nakládaje,
netepa jie ani jí laje.
Když tě bude chtieti bíti,
nemáš nic pryč ustúpiti;
muožeš jie tiem pokusiti,
smie-liť to pak učiniti.
Když' dá dvě nebo tři rány,
ještě nehněvaj se na ni,
zdaliť klamajíc to činí,
ještě nedaj jí v tom viny.
Bude-liť velmi búchati,
tepruv hledaj utiekati,
schovaj se někde uteka
a svú duši v se uvleka;
budiž tu, ažť ji hněv mine,
potom bude mysli jiné.
Chovaj se pak na večeři,
ať tebe viec neudeří.
Mluv k ní velmi dobrotívě,
a čině k ní milostívě,
nehněvaje se, ale směje,
rci: „Máš zlé obyčeje;

milá paní, ostaň toho,
škodíť tobě i mně mnoho,
ač ty se chceš vždy zlobiti,
hněvajíc se i mě bíti.
Včeras velmi provinila,
že si muže bíti chtěla;
s právem by se tiem styděla!“
Dobrotú svú jejie viny
přemóžeš i ty zlé činy.
„Nezlosť se tak ani hněvaj,
pokoj sobě i mně daj.
Snad se já také rozhněvám,
i bude to škoditi nám;
že budevě zle bydliti,
budú se nám lidé smieti,
nebo že tě musím bíti.
Potom se lépe pamatuj,
chceš-li, sama sebe lituj.
Pomni, že jsi mě včera bila,
ty, má paní drahá, milá!
Ját sem tebe nechtěl bíti,
ani se tobě brániti,
vše sem to přetrpěl míle,
obrátil to v kratochvíle.
Potom toho nemysl sobě,
bych já se dal bíti tobě;
ale já tě kázati mám,
to přikázal hospodin sám.
Již jsi střiedu vydržala,
že jsi mě včera kázala;
jižť má střieda má nastati,
chci tě do smrti kázati
hněvem, bitím i dobrotú,
chci tě tresktati tú rotú.
Když já se z čeho rozhněvám,
řkúc: ‚Jižť já dosti jmám,‘
želej, žes to učinila,
a budeš mi tiem viece milá.
Pakli tě kdy ztepu z čeho,
rciž: ‚Ráda, milý brachku, všeho
chci se ráda uchovati,
tebe na všem poslúchati.

Račiž mi to odpustiti,
chci se ráda polepšiti!'
Když pak pokornú řeč mluvíš,
milejši mi býti musíš,
chci se lépe pamatovati
a chci tě méně hněvati.
Když'ť netepu ani se hněvám,
jedno k tobě dobrotu mievám,
pomni mne pak nehněvati,
a to uměj zachovati;
když'ť já mám milost k tobě,
nemievaj zlosti v sobě,
by proti mně chtěla zlostiti,
o vše se se mnú hněvati.
Chci té řeči dosti mieti.
Jezukriste, rač nám přieti
v dobrém stavu pevně státi,
potom se bohu dostati."

2 *ale* aspoň – 5 *druhé* po druhé – 7 *kažiž* rozkaž – 11 *rotiti* spílati, hubovati – 15 *paklit jest nemilá proč* hněvá-li se pro něco – 18 *netepa* nebije – 21 *pokusiti* zkusiti – 22 *smie-li* odváží-li se – 25 *klamajíc* žertujíc, z žertu – 30 *svú duši v se uvleka* zataje v sobě dech – 33 *chovaj se* varuj se, střez se – 39 *ostaň toho* zanech toho – 48 *nezlosť se* nezlob se – 52 *budevě bydliti* (duál) budeme žíti – 65 *kázati* kárati, trestati – 67: již byla na tobě řada – 72 *tú rotú* tímto způsobem – 77 *ztepu tě z čeho* zbiji tě pro něco – 79 *uchovati sě* vyvarovati se

Poznámky ediční

Nejstarší satiry, t. j. Desatero, satiry o řemeslnících a bajka o lišce a džbánu jsou zapsány v t. zv. Hradeckém rukopise (*Hrad*) NUK XXIII G 92, asi ze 70. let 14. století. Vydal je paleograficky i v přepise A. Patera, Hradecký rukopis, Památky VIII, 1881 (*Pat*). Poslední kritické vydání pořídil J. Hrabák, Staročeské satiry, Památky 3, Praha 1947 (*Hr*), v přepise též J. Vilikovský, Staročeské satiry, Praha 1942 (*Vil*). Literatura o Hradeckém rukopise uvedena u Patery (str. XVIII—XIX) a Hrabáka (str. 7-8). Srov. též J. Hrabák, Staročeská satira, Knihovna Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, sv. 5, Praha 1952.

Naše vydání vychází z paleografického vydání Paterova a kritického Hrabákova. V textových poznámkách uvádíme pouze opravy a úpravy vydání *Pat* a *Hr*. Opravy a úpravy rkpu, které přejali *Pat* a *Hr* do svého textu nebo zařadili do poznámek, znovu neuvádíme. Varianty z ostatních rukopisů Desatera má *Pat*. Uvádíme jen ty, kterých používáme pro opravu textu.

Jotace zachována nebo upravována všude v krátkých i v dlouhých slabikách. Stav přehlásky *u* > *i* a změny *ó* > *uo* ponecháváme podle rkpu; upravujeme jen pro rým (na př. Desatero v. 59, 60 *tbajú, netbají* upraveno podle v. 61, 62: *odievají, obnažijí*) nebo pro blízkost slova s různým stavem této změny v samém textu (Desatero v. 104, 105 *boží, buoží*).

Desatero kázanie božie

Téměř celé dochováno ještě v rkpe Kapitulní knihovny (*K*) N 17, fol. 153a-158a, částečně ve zlomcích: 1) Zhořelecké (*Zh*), místo nynější úschovy není známo (132 veršů nesouvislých); 2) Universitní I (U_1) NUK XVII J 17, č. 5 (62 v.), otiskl paleograficky Fr. Kytler LF 21, 1894, 113-115; 3) Universitní II (U_2) NUK XVII E 8, fol. 57a-57b (54 v.), vydal A. Patera ČČM 67, 1893, 246-247.

Naše ukázka v. 1-408 = *Hrad* fol. 99b-108b, *Pat*, *Hr* v. 255-662; v. 409-684 = *Hrad* fol. 110a-116b, *Pat*, *Hr* v. 737-1014.

72 takeže *Hr*, *srov. LF 12, 1885, 287*] takez(e) *Hrad*, takez *K*, takéhož *Pat*, takéže *Vil* – 86 na sě *K*, *Pat*, *Vil*, *Hr*] *vynech. v Hrad* – 99 pod tím *K*, *Vil*, *Hr*] Poydu *Hrad*, *Pat* – 177 tobě *K*, *Pat*, *Hr*] *vynech. v Hrad* – 187 tvé truchlosti *K*, *Pat*, *Hr*] *bez* tvé *Hrad* – 249 toho sě žehnaj *K*, *Pat*, *Vil*, *Hr*] *bez* sě *Hrad* – 297-298 věz ... pověz] wyez ... powyez *K*, wies ... powies *Hrad*, vieš ... povieš *Pat*, *Vil*, *Hr* – 315 a sě *Hrad*, *Vil*, *Hr*] ať sě *Pat*

334 Sedmé kázanie] *nadpis není v Hrad* – 350 vyvržení *Hr*] wywrzieny *Hrad*, vyvření *Pat*, *Vil* – 403 ne s vinú vinu] nezwynu wynu *Hrad*, ne z vinú vinu *Vil*, *Hr*, z neviny vinu *Pat*, yvczynyt znewyny *K* – 423 svátek *K*] ſnatek *Hrad*, *Pat*, *Vil*, *Hr* – 434 i přibil *Hrad*, *Vil*, *Hr*] yprzyebyl *K*, *Pat* – 435 při vedl *Hrad*, *Hr*] przyelys *K*, přieliš *Pat*, přivedl *Vil* – 439 bych *Pat*, *Vil*, *Hr*] Byl *Hrad* – 440 bych *Pat*, *Vil*, *Hr*] *vynech. v Hrad* – 490 *následuje:* Každé lidské zaviňenie, chce jmieti rovné pokánie = v. 495-496 – 508 raňeného *K*, *Pat*, *Vil*, *Hr*] wſelikeho *Hrad* – 509 světský *K*] všaký *Hrad*, *Pat*, *Vil*, *Hr*

Satiry o řemeslnících

Hrad fol. 125a-130b; *Pat* str. 368-385; 392-413; *Hr* str. 63-70; 74-82

– (O ševcích)

V rkpe bez nadpisu – 112 k živu bohu] *v rkpe opraveno na* zywemv bohu

– O konšelách nevěrných

11 mé viny *Ryš*] newyny *Hrad*, *Pat*, *Vil*, *Hr* – 29 při vésti *Ryš*] przyweſti *Hrad*, *Pat*, *Vil*, *Hr* – 32 a tě *Vil*, *Hr*] atie *Hrad*, ať tě *Pat* – 66 lstivě *Pat*, *Vil*, *Hr*] liſtiwie *Hrad* – 80 tváti *Pat*, *Vil*, *Hr*] tabati *Hrad*

– O zlých kovářích

13 by ty *Ryš*] By tie *Hrad*, bytě *Pat*, *Vil*, *Hr* – 28 jakoť mu *Vil*] yakot mut *Hrad*, jakoť muť *Pat*, *Hr*

– O sladovníciech

21 příde *Pat*, *Vil*, *Hr*] *není v Hrad* – 24 najvěčší *Pat* (*pro rým*)] naywieczſye *Hrad*, najvěcšie *Vil*, *Hr* – 47 najvěčšie *Pat* (*pro rým*)] naywieczſy *Hrad*, najvěcší *Vil*, *Hr*

– O lazebníciech

35 hóře *Vil*, *Hr*] horze *Hrad*, hoře *Pat*

– (Pekař)

V rkpe bez nadpisu – 3 zlostí *Ryš*] zloſtiu *Hrad*, *Pat*, *Vil*, *Hr* – 62 věčně *Pat*, *Vil*, *Hr*] wieczny *Hrad*

O lišče a o čbánu

Hrad fol. 130a-132a, *Pat* str. 386-393, *Hr* str. 71-73

15 v niestěji *Vil, Hr*] wnyeyſtiegi *Hrad,* v niejstěji *Pat* – 54 zléhos umysle (*přech.*) *Ryš*] zlehos vmyſle *Hrad,* zléhos úmysle *Pat, Vil, Hr* – 67 čbánu *Pat*] czbana *Hrad, Vil, Hr* – *za v.* 79 *se v rkpe opakuje v.* 74

Pozdější satiry (Podkoní a žák, Svár vody s vínem a O ženě zlobivé) nejsou zapsány souvisle v jednom rukopise. Souborně je kriticky vydal J. Hrabák, Staročeské satiry Smilovy školy, Památky, Praha 1951. O jejich vzájemné blízkosti a o jejich odlišnosti od satir starších psal J. Hrabák v rozpravě Smilova škola, Praha 1941 a nejnověji v studii uvedené výše, Staročeská satira. – Jotace zde zachovávána a upravována jen v dlouhých slabikách.

Podkoní a žák

Skladba dochována v rukopisech: NUK XVII F 50 (*U*, asi z r. 1409), fol. 19a-28a (chybějí verše 6, 133-134, 247-250, 393-394 a 467-468); Mus. II F 8 (*M*, z r. 1459 až 1461), fol. 123b-127b; velká část skladby je také v neúplně dochovaném prvotisku Mus. 25 E 7 (asi z r. 1498).

Po prvé vydána V. Hankou 1823, Starobylá skládanie V, 178n, podle rukopisu *U*, pak ve Výboru z literatury české I, 1845, 943-956. Varianty všech rukopisů uvádí J. Jireček ve vydání ve Zprávách o zasedání KČSN 1878, 332n. O rekonstrukci textu (bez otištění kritických poznámek) se pokusil V. Ertl v bibliofilském vydání z r. 1919. Naše vydání se opírá o kritické vydání J. Hrabáka (str. 27-44), které se zakládá na rkpu *U*, doplněném podle *M*; přihlíží též k vydání J. Vilikovského, Staročeské satiry, Praha 1942, 60-74.

6 *dopl. z M, chybí v U* – 39 maje *M* (jmaje *Vil, Hr*)] gmygie *U* – 74 věčšie] wietssie *U, Vil,* wieczssie M, věčie *Hr* – 77 hole *M*] *vyn. v U* – 101 jedno za ranie *U*] vy náramně *M* – 104 kyjevá rána přisedá *Vil, Hr*] Trzepaczkam kygewa rana przisada *U*, kyiowa rana przisseda *M* – 133-134 *dopl. z M, vyn. v U* – 157 jí *M, Vil*] gie *U*, jé *Hr* – 165 by *M*] *chybí v U* – 182 vztéci *Vil*] steczy *U*, ztéci *M, Hr* – 223 dobře *M*] *vyn. U* – 247-250 *dopl. z M, vyn. v U* – 289 třeba *M*] *chybí v U* – 297 robotně *U*] hubeně *M* – 305 buď *U*] bude *M, Vil, Hr* – 313 že prost *Jireček*] *chybí v obou rukopisech i v tisku* – 330 tobě *M*] *vyn. v U* – 365 velmi *M*] *vyn. v U* – 375 sukně *M*] škorně *U* (*tak i tisk*) – 393-394, 467-468 *dopl. z M, vyn. v U* – 397 vy *M*] *chybí v U*

Svár vody s vínem

Skladba zapsána v rkpe Mus. II F 9 (t. zv. rkp Opatovicko-musejní), fol. 198b až 205b. Otištěna Hankou v ČČM 6, 1832, 148-164 a ve Výboru I, 1845, 927-942. Paleograficky vydal Fr. Frank, LF 19, 1892, 268-280. Naše ukázka se opírá o kritické vydání J. Hrabáka (str. 45-63); podává v. 83-141 (fol. 199b-200b) a v. 383-477 (fol. 204b-205b).

2 z svý *Geb, Ryš*] swy *rkp*, svý *Hr* – 59 z tebe *Ryš*] tebe – 70 své] Z ſwe *rkp* (*porušuje smysl*) – 72 vzcházie] ſchazie *rkp*, scházie *Hr* – 104 pány] pani *rkp*, paní *Hr*

O ženě zlobivé

Skladba zapsána v rkpu Mus. II F 8 (t. zv. sborník Zebererův z let 1459-1461), fol. 187a-187b. Vydána paleograficky J. Pelikánem v LF 31, 1904, 436-439. Náš text se opírá o kritické vydání Hrabákovo (str. 65-70).

7 vetché] wethchey – 35 dobrotivě *v rkpe přeškrtnuto a cizí rukou připsáno* dotkliwie; *tato úprava je však nevhodná* – 37-38 *v rkpe přehozeny* – 67 vydržala] a *v rkpe pozdějším inkoustem přepsáno na* e; vydržela

VERŠOVANÁ EPIKA

Veršovanou epiku této doby představují legendy a epika rytířská.

Básnické legendy procházejí dvojí vývojovou cestou, cestou k lidovosti na jedné straně a cestou k stále větší výlučnosti na straně druhé. – Pro první typ legend je charakteristické už to, že se látkově obracejí k českým světcům, k Prokopovi a k Anežce. Tyto legendy s domácí látkou dotýkají se aktuální politické problematiky a proniká do nich lidový živel; po té stránce jsou projevem nového pojetí epiky. Ostatní legendy si vybírají několik svatých nebo světic, jejichž obliba je v té době zvláště rozšířena, jako je Jiří, Dorota, a za doby Karla IV. zejména Kateřina. Některé z těchto látek se pak stávají oblíbenými v lidové poesii (Dorota), ale bez patrné souvislosti s básnickými legendami této doby, jež pokračují ve vývojové linii literatury feudální, při čemž jednak nabývá stále většího významu legenda prozaická, jednak se veršovaná legenda lyrisuje. Na této cestě, která pak vyúsťuje v nový typ skladby lyrickoepické, dospívá vývoj na začátku druhé poloviny 14. století k vrcholnému dílu staročeské exklusivní poesie, k legendě o svaté Kateřině.

Rytířské látky jsou koncem 14. století zpracovány v několika rozsáhlých epických skladbách, jež přinášejí látky artušovské (Tristrama, Tandariáše) i německé (obě Růžové zahrady a Vévodu Arnošta); umělecky nestojí vysoko a náleží do konvenční literatury té doby. Proto se zde spokojujeme ukázkou z Tristrama a krátkou ukázkou z Arnošta (lokalisující k nám osobu vévodovu uvedením písně Hospodine, pomiluj ny).

LEGENDA O SVATÉM PROKOPU

Prokop (zemřel r. 1053) je jednou z význačných legendárních postav posledního období církevněslovanské kultury u nás a nositelem církevněslovanské tradice v dalších stoletích. Stal se přímo symbolem národní hrdosti a neústupnosti a úsilí o jeho kanonisování bylo souběžné s úsilím o uznání českého státu za království. Není jisté, zda byl jeho život zpracován již staroslověnsky, ale máme několik legend latinských a dvě české, veršovanou a prozaickou.

Česká veršovaná legenda o Prokopovi, dochovaná v rukopise Hradeckém, pojednává o Prokopově životě od narození až do smrti, při čemž je kladen důraz na jeho činnost v Sázavském klášteře. Děj se končí líčením, jak Prokop po své smrti vyhnal z kláštera Němce, jimž byl klášter dán po vypuzení slovanských mnichů. Tak se legenda stává výrazem antagonismu česko-německého a zároveň antagonismu mezi přívrženci obřadu latinského a slovanského, je důležitou složkou církevněslovanské tradice, která ožívala v době Karlově (srov. založení Emauzského kláštera) a později v době husitské. Je zajímavá i pro novou českou literaturu, neboť tuto legendu volně parafrázoval Jar. Vrchlický ve své Legendě o sv. Prokopu, zařazené původně do Mythů I (1879).

Od běžných legend své doby se liší legenda prokopská tím, že zpracovává život domácího světce a líčí jej (i když je to snad v rozporu s historickou pravdou) jako světce blízkého lidu; její hlavní přínos je v tom, že se v ní legendární látka stává východiskem

aktuální problematiky. Svým vlastenectvím připomíná Dalimilovu kroniku, které se blíží i jednoduchostí výrazových prostředků, rýmovou technikou a v podstatě kronikářským způsobem vyprávění. Prostředí, v němž se děj odehrává, je všední a hrdina je podán bez jakéhokoli heroisování; nenajdeme také žádná líčení nádhery, extasí nebo muk, v nichž si libovala běžná legendární epika. I zázračný živel je umírněný; zázraky jsou spjaté s všedním děním a jsou voleny tak, aby jejich rozpor se skutečností byl co nejmenší.

Z legendy přinášíme tři ukázky: líčení Prokopova mládí, některých jeho skutků a jeho smrti. Tyto ukázky jsou voleny tak, aby vystoupil rozdíl mezi dvojím pojetím epiky, které se rýsuje ostře ve srovnání této legendy s legendou o sv. Kateřině: první ukázka je protějškem Kateřininy konverse (viz dále na str. 370-376), druhá je dokladem, jak se legendární látka prolíná s aktuálními hospodářskými problémy (srov. zvláště v. 159 a další), poslední ukázka je protějškem mučení Kateřiny (viz dále na str. 377-382).

(PROKOPOVO MLÁDÍ)

Svatý Prokop jest slovenského roda,
nedaleko ot Češského Broda.
Tu ves dobřě buoh rozplodil,
v niejž sě ten svatý urodil.
A však dobřě pověděti směji:
tej vsi jmě Chotúň dějí,
v niejžto bydléše starý kmet.
Ten sobě jmieše mnoho let;
svú ženu šlechetnú jmieše,
s nížto manželstvo držieše,
přátel ni prvých ni posledních,
ale.....

(Chybí list: manželům se narodil syn Prokop, který byl od dětství ctnostný, pokorný a zbožný. Rodiče ho poslali na studie na Vyšehrad, kde se tehdy učilo slovanským jazykem.)

.....v krátkém časě
tomu písmu nauči sě.
Mistři sě tomu diviechu,
mezi sobú tak mluviechu:
„Prokop dobřě u písmě dospěl
a ve čsti i v kázni prospěl;
neb nikdy prázden nebieše,
nebo na modlitvě nebo v knihách čtieše."
Tak sě učil velmi míle,
netbal ijedné kratochvíle,
divné ovšem pokory bieše,
že již každý to mluvieše:
„Tento Prokop tako jest tích,
již jako by byl ovšem mnich."

Nikdy neviděli, by smál,
ani kdy s dietkami več jhrál,
jedno pěl hodiny nebo páteře
30 někde súkromie nebo v kóře.
Počěchu sě kanovníci diviti
a řkúc: „Co chcemy učiniti?
Vidímy člověka dobrého
a ke všiej čsti podobného.
35 Južť jest dobře na tej době,
přitovařišmy ho k sobě
pro jeho pokorné poníženie!“
Snidu sě vyšehrazská kněžie.
Byvše všichni v tej radě
40 v kapitole na Vyšehradě,
vzvolichu jej služebníkem,
u svatého Petra kanovníkem.
Nerád tomu svatý Prokop bieše,
neb tohoto světa nenávidieše.
45 Ješče by to byli učinili,
ež by jej proboštem vzvolili;
ale svatý Prokop, vida světskú lest,
potupi toho přiebytka čest.
Ijednoho pokoje nehledajě,
50 viece sě pro buoh pokořijě,
nenosil drahého oděnie,
ni pitie drahého ni jědenie.
Tehdy všichni kanovníci,
děkan, probošt i třiedníci
55 svatého Prokopa povýšichu,
knězem jeho učinichu.
Sta sě potom velmi vskóře,
slúži mši u vyšehrazském kóře.
Své pokory neproměnil,
60 viece než dřiev pro buoh činil.
Kanovníkem na Vyšehradě bieše,
ale jinéj proměně chtieše
a řka: „Čemu mi je tato čest,
jenž činí duši přělest?
65 Vědě, že nenie bohu vzácen,
ktož sbožie miluje, ten bude ztracen.“
O tom bylo by mnoho praviti,
ale musímy toho ukrátiti,

nebo jest viece pravenie
o jeho milosti, i mluvenie.
Ot dávných časóv to jest myslil,
kde by kromě lidí bydlil.
Naleze mnicha starého,
ke všiej čstnosti podobného,
i počě jeho prositi,
chtě týže zákon nositi.
Tehdy ten mnich duchovný
vida, že jest člověk rovný,
i počě mluviti k ňemu
právě jako k synu svému
řka: „Proč ty zákona žádáš,
a ty velikú čest sbožím jmáš?
V svatého Benedikta zákoně
musíš jmieti utrpěnie,
kromě přátel přěbývati,
svýma rukama dělati."
Svatý Prokop jemu pověděl
a řka: „Však jáz dobřě vědě,
že jest to vaše ustavenie,
jakož svědčí svaté čtenie,
aby nic vlastného nejměli
a poslušenstvie držěli,
abychom všechno prodali
a ve jmě božie rozdali.
V tejto mě prosbě nemeškaj,
prosím, svatý mně zákon daj."
Tdy starý mnich, jsa v tej mieřě,
vida jej v ústavnéj vieřě,
pro prosbu svatého ducha
poda jemu mnichového rúcha.
Pak dotavad s ním tu bydlil,
až sě dobřě zákonu naučil.
Potom jide do svého krajě,
tajně sobě bydla ptajě,
ne proto, aby přátely viděl,
jedno kde by na púšči seděl,
tu kde by bylo miesto sličné
a bohu slúžiti slušné.
I bra sě do jedneho lesa,
s sobú vši potřěbu nesa.

Takž pak po tej púšči chodě,
přiblíži sě k jednéj vodě.
Ta voda Sázava slóve,
ješto i dnes pod klášter plóve.
Nechtě přěs tu řěku dále,
shrnu sě při jednéj skále.
Ta skála stáše v tej chvíli
ot Kúřimě za dvě míli.
V tej skále ďáblové přěbýváchu
a mnoho zlosti ukazováchu.
Svatý Prokop, vida jich zlost,
vstúpi proto u věčší čstnost;
proti hřiechóm bojováše
a těm psóm otpoviedáše
řka: „Nelzě vám zde jmieti moci,
když mi bóh ráčí spomoci."
Velikého utrpěnie bieše,
mnoho na modlitvě, a málo jědieše:
jabléčka planá a želudy,
a pod mierú napíjal sě vody.
Až počě okolo sebe planiti
a domek tudiež sobě staviti,
a pěvie také kopáše,
tu sobě stravně utěžěváše.

(SKUTKY SVATÉHO PROKOPA)

Ščedr hostem byl i pústenníkóm
i všěm božím služebníkóm,
tiem sbožím slúžil tak hotově
leč sirotkóm, leč chudéj vdově.
Za jeho tu svatých časóv
neby ijedněch nedostatkóv;
nebo jej všichni milováchu,
ktož koli s ním přěbýváchu.
Nebo skrzě své dobré skutky
poviedajě jim otpustky,
činil jako lékař múdrý,
dávajě všěm příklad dobrý.
Mnohé lidi hřiechóv zbavuję,
posielal dušě do ráje.

Cuzieho nic nechtěl žíti,
práv ústavně do své smrti.
Klášterského nic neužíváše,
jedno což svýma rukama vyděláše,
tiem sě krmil i odieval
a chudým ščedřě udielal.

A ješče nevšeť jest tuto psáno,
což jest dobrým lidem známo.
A všichni, ktož toto slyšíte,
proč takéže nečiníte?
Poslúchajte, hostákové,
k tomu všichni lejchéřěvé,
kteří po světu blúdíte
a na lidech k tomu lúdíte,
ješto rádi béřete cuzie,
chovajte sě duše ztracenie,
otkadž nenie vykúpenie,
jedno tam věčné bydlenie.
Náhle toho ostanúce,
svatého Prokopa příklad přijmúce,
poprosite otcě svatého,
aby vy zbavil ohně věčného,
bychomy, hřiechóv zbudúce
a svých sě vin pokajúce,
viec všeho zlého ostali,
potom bohu sě dostali.

(SMRT SVATÉHO PROKOPA)

Již svatého Prokopa divy rostiechu
a na vše strany rozneseny biechu:
mnoho slepých prohlédáše,
chromých bez čísla usdravováše;
běsy ot lidí othonieval,
boží mocí belhavým choditi kázal;
mnozí němí jsú mluvili,
k tomu hluší jsú slyšěli,
kteříž koli byli nemocni,
také mnozí malomocni,
bez čísla usdraveno jich mnoho,
až nemóž počísti toho.

Však znamenajte: jeden nemocný,
po všem tělu malomocný,
přijide k otci svatému,
poruči sě mocně jemu.
Svatý Prokop přijem pracného,
do téhodne chova jeho;
po témdni počě otpuščenie bráti
a chtě do svého kraje vstáti.
Svatý otec, na chudé laskavý,
vida, že člověk na těle nesdravý,
počě jeho litovati,
že jemu nejmá co dáti.
Již bieše pro buoh všecko rozdal,
neb jmu buoh byl smrt zvěstoval,
i bieše sě všeho zbavil,
než jediné rúcho na sobě ostavil.
Vece: „Milý synu, mněť jest s tohoto světa sníti,
nebuď léň do třetieho dne zde býti;
až mě do rovu doprovodie,
tutoť mú sukni tobě dadie."
Jakož sě potom je stalo,
to uslyšíte, až ješče počtu málo.

Již ot narozenie syna božieho
po tis'úci po padesát léta čtvrtého
takého byl šlechetenstvie,
že jemu buoh zjěvil proročstvie:
svú smrt před dvěma dnoma věděl,
tu svýma přieteloma pověděl,
Vitošovi, sestřěnci svému,
a Jimramovi, bratřci druhému.
Těma k sobě přijíti kázal
a pořád jima vše ukázal
a řka: „Synové moji milí,
vy jste se mnú ot mladosti byli;
choval sem vás ot počátka
jako slepicě svá kuřátka.
Třetí den andělské poslánie,
to slovo božie zvěstovánie,"
vece, „mněť jest s tohoto světa sníti.
Věztež, co sě vám stane po méj smrti,

to vám pořád vše zjěvuji
a bohu vás poručiji;
nebo mnozí na vás kročie,
že vy ottadto vysočie.
A takto sě potom stane:
jiné knieže po Břěcislavovi vstane,
tomu bude jméno Zbyhněv,
ten ukáže nad vámi svój hněv.
Uposlúchajě lestných lidí
ottavadto vás vypudí,
i dá pak to miesto Němcóm,
otkads jiným cuzozemcóm;
a vy, nejmajíc kde býti,
musíte do jiné země jíti.
Tam přěbudete šest rokóv,
až buoh umění těch sokóv,
ješto budú na vy sočiti
nebo kterú křivdu činiti.
Proto, moji synové milí,
tak jakož ste se mnú byli,
v sboží v hromadě bydléce
a mezi sobú sě nezléce,
přěbývajíce tam míle,
ažť i mine ta zlá chvíle,
ot boha sě nerozpačijíce,
ale ve všem sě jemu porúčějíce,
i v žalosti i ve smutciech,
také ve vších dobrých skutciech.
A stane-li sě co vám zlého,
poprosite boha samého.
Tož vám pravi i jinéj bratří,
že vás buoh ve všem opatří,
i také vás skóro utěší,
že vámi zasě pospieší,
vašě nepřátely zatratí
a vy se vší čstí navrátí.
Buoh to učiní svú mocí
a s mú nedóstojnú pomocí.
A kehdyž těch šest let mine,
kněz Zbyhněv nemilostivý zhyne,
a potom bude kněz Vratislav,
ten bude na buožie sluhy laskav.

Ten sě k tomu klášteru obrátí
a vás se vší ctí navrátí;
a taký pokoj buoh vám učiní,
viec budete jmieti i po vás jiní."
A když jima to vše pověděl,
již na smrtnéj posteli sedě,
kakž kolivěk mdle dýcháše,
proti ďáblu dva dni bojováše,
prosě za vše své milé syny,
aby bóh spustil jich viny,
i za jiné, ktož budú jeho sluhy,
aby byli zbaveni túhy,
v kteréj koli núzi jsúce,
k ňemu nábožně volajíce.
„Budú tebe, bože, prositi,
rač jě v jich prosbě uslyšěti."
To sě dějieše po kumpletě:
pozva sobě jiné bratřie,
potvrdě jich v dobréj vieřě,
aby stáli vždy v tej mieřě.
Dav jim milé požehnánie
i vzě ot nich otpuščenie;
uzřěv svatého anděla,
pusti duši z svatého těla.
Bratřie žalostně plakáchu
a tak mezi sobú voláchu:
„Komu nás, otče svatý, ostavíš?
Komu-li nás po sobě poručíš?
Toť smy po tobě osiřěli nebožátka,
auvech, jako po slepici kuřátka.
Přěbývali smy s ním milostívě,
již ostanemy po tobě žalostívě.
Avech nám otcě takého!
Ba, kde dobudemy sobě jiného?"
To i jiné mezi sobú mluviechu
a velikú žalost jměji echu.
Ot narozenie syna božieho
po tis'úci let po pětidcát pátého
sšel svatý Prokop s tohoto světa,
jenž byl češské země osvěta;
z nepokojného sboru
jide do věčného dvoru.

K jeho pohřebi pozvachu čeßského
biskupa, Severa pražského.
Ten dóstojně, jakž jest bylo,
schova v zemi svaté tělo.
A v ty časy onomu pracnému
sukni dachu malomocnému.
Ten jim děkováše, poklek
a onu sukni na sě vzvlek
i vezřě ten na své tělo,
ande jako sniežek bielo.
To sú vßickerni viděli,
ktož sú koli při tom byli,
že ten člověk by usdraven
a vßie své nemoci zbaven.
A v túže hodinu sta sě,
ten svaté tělo viděti žádáše;
proto srdečně vzdýchaję,
prosieše přěmilostívě:
„Ó, svatý Prokope, pomoz mi,
ať tě uzři dřiev, nežli budeš v zemi!“
A jakž to rychle pověděl,
tak oběma očima vzhledě.
Dotavad by jemu viděnie dáno,
doňavadž tělo svaté nepochováno.
Proto nedána sta jemu zraky delßie,
nebo člověk taký bieše,
žebráním sě obchodieše,
neb dělati neumieše.
A k tomu v tom svatém domě
v ty časy bieše rozkošná vóně;
kteříž kolivěk nemocní
neb kteří při tom byli pracní,
vßichni biechu usdraveni
a vßie nemoci zbaveni.
Takoť sě jest vßechno stalo,
jeho bytie dokonalo.
Buď buoh v tom ve vßem pochválen,
jenž kraluje věky věkóm, amen!

Také toho neomlčím,
což sě do jeho vzróstu domním:

Byl jest člověk urozením vysokým,
u pleci i v těle stavem širokým,
v hnáty byl velmi silný,
ve všem těle ovšem plný.
Hlavu dosti velikú jměl,
a tváří ovšem bieše biel;
čelo jměl dosti veliké,
brádka bieše črná také.
Vlasy črné střědnie jmějieše
a vezřěnie jasného bieše.
Promluvenie jměl milostivé
a srdce k každému nelstivé.
Rúcha nemnoho jmějieše,
jedno sukni a kápi nosieše,
škapléř jmějieše pro dielo,
toť jest rúcho bylo,
a na nohách nohavičě,
a k tomu lehké čřěvíčě.
Ač bych pravil o posteli,
o tej jste dřieve slyšěli.
Již to všechno opúščěji,
svatému sě Prokopu porúčěji.

1 *slovenského* slovanského – 6 *Chotúň* ves sev. od Kouřimi – 7 *kmet* starší venkovské osady 18 *v kázni* v dobrých mravech – 19 *prázden* bez práce – 22 *ijedné* žádné – 26 *ovšem* zcela – 29 *jedno* jen; *hodiny* kněžské hodinky, t. j. modlitby ustanovené na určité hodiny; *páteřě* otčenáše – 30 *v kóřě* ve sboru – 34 *podobný* způsobilý – 35 *na tej době* v tom věku – 36 *přitovařišmy* přidružme – 38: sešli se vyšehradští kanovníci – 42 *u svatého Petra* kapitulní kostel sv. Petra na Vyšehradě byl založen teprve r. 1073 za Vratislava II. (srov. pozn. 233) – 46 *ež* že – 48 *potupi čest* pohrdl poctami; *přiebytek* život – 54 *třiedníci* náměstci, vikáři – 57 *vskóřě* brzo – 62: ale chtěl se stát něčím jiným – 64 *přělest* klam – 65 *vědě* vím – 69 *pravenie* vypravování – 72 *kromě lidí* daleko od lidí – 76 *zákon* řád, řehole – 78 *rovný* spravedlivý – 82 *sbožím* majetkem, pro majetek – 89 *ustavenie* ustanovení, předpis – 97 *jsa v tej mieřě* jsa pohotově – 98 *ústavný* vytrvalý – 104 *bydla ptajě* hledaje bydliště – 108 *slušné* vhodné (pro službu Bohu) – 116 *shrnu sě* přistěhoval se, usadil se – 130 *pod mierú* skrovně, méně, než byla míra – 131 *planiti* vysekávati les – 132 *tudiež* na tom místě – 133 *přievie* pně, pařezy – 134 *stravně sobě utěžěváše* dobýval si potravy

137 *hotově* pohotově, ochotně – 138 *leč*. .*leč* i...i, buď...buď – 149 *cuzieho žíti* cizího užívati – 150 *práv* spravedlivý; *ústavně* ustavičně – 154 *udielal* udílel, dával – 158 *takéže* stejně (jako on) – 159 *hostákové* cizáci, cizinci (zvláště obchodníci) – 160 *lejchéř* potulný zpěvák, podvodník – 162 *lúdíte* dožadujete se – 164 *chovajte sě* vystříhejte se – 165 *otkadž* odkud – 167 *ostanúce* zanechajíce – 170 *vy* vás – 171 *zbudúce* zbavíce se

186 *počísti* vypočítati – 191 *přijem pracného* přijav nemocného – 193 *otpuščenie bráti* loučiti se – 204 *nebuď léň býti* neleň býti, buď – 208 *počtu* budu čísti, přednesu – 210 je udáno chybné datum 1054 místo 1053 – 216 *Jimram* podle jiných legend byl syn Prokopův; *bratřci* bratru (klášternímu) – 218 *pořád* po pořádku – 226-272: týká se dočasného vy-

puzení slovanských mnichů se Sázavského kláštera asi v letech 1057-1061 – 230 *vysočie* osočováním vypudí – 233 *Zbyhněv* Spytihněv II., nastoupil po Břetislavovi r. 1055 a po něm r. 1061 Vratislav II. (jako král český První); Prokop zemřel r. 1053 – 238 *otkads* odjinud (přišlým) – 242 *umění* umenší – 243 *na vy sočiti* osočovati, haněti vás – 248 *nezléce sě* nevadíce se – 251 *nerozpačijíce sě* neodvracujíce se – 257 *jinéj bratří* jiným bratřím – 259 *skóro* brzo – 265 *kehdyž* když – 278 *spustil viny* odpustil provinění – 280 *túha* hoře, smutek – 285 *kumpleta* večerní modlitba kněží – 287 *potvrditi* utvrditi, upevniti – 288 *v mieře* ve způsobu – 306 je uvedeno chybné datum 1055 místo 1053 – 308 *jenž* týká se Prokopa; *osvěta* světlost, světlo – 309 *z... sboru* ze zástupu (ze světa) – 312 *Sever pražský* Šebíř, 6. biskup pražský (1031-1061) – 314 *schova* pochoval – 318 *vzvlek* oblek – 332 *vzhledě* vzhlédl – 334 *doňavadž* dokud – 337 *obchodieše sě* živil se – 346 *bytie* život – 349 *toho neomlčím* nebudu o tom mlčet – 351 *urozením vysokým* vysoké postavy – 352 *stav* postava – 358 *brádka* vous – 359 *střědnie* nevýstřední – 365 *škapléř* (z lat. *scapulare*) krátký mnišský šat; *pro dielo* do práce – 368 *čřěvícě* střevíce

LEGENDA O SVATÉ KATEŘINĚ

Neznámý básník této nejproslulejší staročeské legendy vysokého stylu zpracoval zcela samostatně a umělecky působivě latinskou předlohu, jež v první části líčí obrácení Kateřiny, v druhé pak její zápas s pohanským císařem Maxenciem, vítězství nad pohanskými učenci a mučednickou smrt. Skladatel zachoval beze změny základní dějovou osnovu, ale změnil poměr mezi jednotlivými částmi, některé episody zkrátil nebo vypustil, jiné zase šíře rozvedl nebo nově vytvořil z náznaků obsažených v předloze. Představy, jež v něm četba předlohy vyvolala, formuluje samostatně. Snaží se zejména vystihnout fysiognomii nebo gesto hlavních osob ve významných situacích, nepopisuje však podrobně ani prostředí, ani jednající osoby; spokojuje se tu naznačením hlavních znaků. Obě původem různorodé složky své předlohy vnitřně scelil, zejména tím, že motiv lásky Kateřininy ke Kristu, jež má v počátcích světské rysy, uplatnil i v popise jejího umučení využitím milostné symboliky barev. V souvislosti s tímto motivem vypracoval také dva podrobné názorné popisy, dějiště mystických zásnub světice s Kristem a děj jejího bičování. Dosti široce rozvedl též motiv Kateřininy disputace s pohanskými mistry. Věcný obsah jednotlivých dialogů a monologů přejal většinou z předlohy, formuloval jej však nově. Zvláště silně se přitom uplatňují přímé řeči, které daleko přesahují rámec daný disputacemi; protože dialogy často rozvíjejí děj a vytvářejí nové situace, lze mluvit o dramatičnosti legendy. Pro tón a tempo mluvené řeči má básník dobré porozumění, legendu vyznačuje bohatý a složitý jazyk.

Z rozsáhlé skladby, čítající více než tři a půl tisíce veršů, vybíráme dvě ukázky: prvá podává popis sítě, v níž se Kristus zasnubuje s Kateřinou, druhá podává známý popis bičování.

(ZASNOUBENÍ KRISTA S KATEŘINOU)

(Kateřině, dceři cyperského krále Kosta, se zdálo ve snu, že se setkala s Ježíšem a jeho matkou, ale Ježíš se od ní odvrátil, protože byla pohanka.)

Inhed z toho sna procíti
Kateřina z smyslnéj váhy.
Vstavši vzhuoru z tej podlahy,

na nież bieše spala, pamět jmajíc,
to vše snažně vzpomínajíc,
co viděla i slyšala
v tej otrapi, z nież doždala
bieše teskna v sobě přěmnoho
s hroznú svú žádostí toho,
by sě den přiblížil v skuořě.
A jakž brzo vznidu zořě,
tak vše rúcho na sě vzemši,
panny, své sluhy, pojemši,
jide k tomu pústenníku,
k šlechetnému učenníku,
ta dóstojná, ctná děvečka,
i potluče v uokenečka
sama z žádostnéj postaty.
To uslyšě ten muž svatý
i vynide k nie na javo
a řka: „Ó šlechetná panno,
co ty zde činíš tak ráno?
Kteréť jest násilé dáno,
ežs pobleděla na líčku?“
Ona vece: „Muoj očíku!“
To povědě milostívě
i počě mu žalostívě
praviti inhed s počátka
to vše pořád do uostatka
pamětně u pilném chtění,
což v tom snu i u vidění
bieše slyšala i viděla
a řkúc: „Již bych ráda chtěla
své všě země za to dáti,
bych jej mohla v tvář poznati
podlé milostného činu;
i čteť na mě kakús vinu
řka: ‚Tuť musí smýti vodú.‘ “
Pústenník vece: „Tu nehodu,
milá dci, já stavi skóro,
ač tvé srdce bude sporo,
že je k ustavičstvu smieříš
a snažně tomu uvěříš,
jímžto tě mé řěči zdařie,
ež Kristus, syn svatéj Mařie,

jest jediný buoh nad bohy,
král nade všěmi králi mnohý,
třmi jmény jsúcí jeden sluch.
Takež otec, syn, svatý duch
jest jeden mocný buoh slavně.
Tehda tě nauči správně
tomu, jímž tej viny zbudeš
a jej vždy viděti budeš
s jeho occem v jeho domu."-
I počě praviti k tomu
jie o božiem narození,
o křtě i o umučení,
o jeho vzkřiešení slavném,
na nebe vstúpení správném
i o všie křesťanskéj vieře.

Inhedž u pokornéj mieře
Kateřina klekši vážně,
spemši svoji ruce snažně
i vece: „Occíku žádný,
věz, ež mój veš smysl pořádný
mě tvému bohu porúčí.
Dnes, což mě tvá milost zučí,
to chci učiniti jistě
snažným, věrným srdcem čistě,
utrpením i svú mukú."
Pústenník ujem za ruku
i vede ji do svéj jatky,
a tu drahými dostatky
ten duchovní otec jistý
pokrsti její život čistý
ve jmě occě, ducha i syna,
vše jednoho hospodina.
A jak sě to sta, v tej chvíli
inhed jiej tak slza přili,
že pravými radošťěmi
vzjiskři sdrávě miloščěmi
boha i jeho matky chválú.
Ana s radostí nemalú
vniče opět v oblečenie,
vzemši míle otpuščenie

ot něho z jatky vynide,
tuž k svým dievkám i přijide,
s nimiž sě bra opět k domu;
ale těch novin nikomu
nezjevi za žádný vlásek.

A jakž již uzřě ten časek,
ež sě l'udé rozbrojili
biechu i upokojili
všichni v svých pokojiech senně,
tak bez meškánie neléně
inhed do komňaty šedši,
opět svú deščku nadvedši
kleče před ni v dobrém smysle,
plačíc, prosiec, v divném čísle
modlitvy rozkládajíci
a vždy toho žádajíci,
by Maria, božie matka,
prosila svého děťátka,
by sě jiej viděti dalo
a ji za službu přijalo
i za chot věčnéj osdoby.
V tej modlitvě i z té mdloby
sen jiej vznide na oči,
skrzěňž u viděnie kroči
v rozkošné a divně krásné.
Zdáše sě jiej, tej věhlasné
panně, býti bez omyla,
by na krašší sieni byla,
než ji vídal kdy kto živý.
Na tej biechu divné divy
zdělány z bohatéj měny:
dno z byryl, z adamantuov stěny
spojovány biechu v zlatě,
v nich mnoho okénec bohatě
z smaragduov i z safieróv biechu,
v nichžto miesto stkla sě stkviechu
drahých kamenuov činové:
jochanti i rubénové,
turkat, sardin, palejs v sloni,
jaspisové, kalcidoni,

topas, granát, kryzoliti,
amantysky, margariti,
zpósobení přieliš lepě.
Tudiež na tej sieni sklepě
slunce, měsíc, při tom hvězdy
podobenstvím týmiž jezdy
stviechu, jakož boží mocí
dú na nebi dnem i nocí,
časujíce vščcky chvíle.
Viece drahých divuov v síle
vidě, v krásě sě hojiece:
uzřě dvě stolici stojiece
na vzchod sluncě podlé sebe.
Na jednéj buoh mocný z nebe
sedieše v svém světlém tróně,
na druhéj v drahéj koruně
Maria, jeho matka z slova,
archanjelská ciesařová.
Oba jmiesta sceptry v ruce.
Ten bleskt i ta radost jsúce
Kateřinu tak utěši,
jakž sě veš smutek vyspieši
z jejie srdce, jenž bieše jměla.
I pomysli řkúc: „Prospěla
jsem, ač buoh dá, na svém diele,
když mi sě muoj chot tak cěle
dal viděti i s svú matkú.
Již nebudu v nedostatku,
když hlezi na jeho líce.“

Tehdy Maria spomocnicě
pokynu jiej rukú k sobě,
ana v stydlivéj porobě
jide jako blíže k nima,
klekši i pokloni sě jima.
To pak Maria vidúci
vecě: „Mój synu žádúcí,
ké svéj choti dáš vítanie?
Však vieš, ež jest dokonánie
svému stavu učinila
a to všecko naplnila,

cožs jiej kolvěk rozkázal.“
Kristus vece: „Již utázal
sem sě o to, ež ju jasnú
Kateřinu, velmi krásnú,
chci sobě za chot vzvoliti.
I bude se mnú stoliti
u mém kralování věčně.“
Kateřina klečiec pěčně
vece: „Mój najdražší králi,
dnes já mú čistotu v táli
tvéj milosti porúčěji
a jakž najlépe uměji,
snažným, věrným srdcem sdrávě,
tak chci tvéj milosti právě
slúžici do méj smrti míle.“
Tehda tu Kristus tej chvíle
učini sě jiej tak jasen
v oči i tak velmi krásen
mnohú okrasú v svéj tváři,
jakž ot jeho světléj záři
srdce jiej v těle hrajieše.
Bez omyla sě znajieše
v tak utěšenéj radosti,
o nížto jak z své mladosti
ani čtla ani slýchala;
po němžto bieše vzdýchala,
na toho zrakem hledieše.
A ten tak, jakž tu sedieše
s svú zmilitkú matkú, v číle
vstav nahoru z kratochvíle,
o němž stviechu zářmi stěny,
šed sta jako prostřěd sieni,
oblečen jsa mnohú dráží.
Inhed Maria za paži
vzdviže Kateřinu vzhóru
a řkúc: „Již sě neboj vzdoru
ani žalosti ni núzě,
neb tě mój syn k choti i k slúzě
přijal; již buď utěšena,
všie radosti nezlišena,
ale všeho smutka lišě.“
V tom řečení syn boží tíšě

začě jedno pěnie časem
milým, sladkým, drahým hlasem,
jímž jiej srdce v sdraví zvlaži,
jda k niej, svých slov v slavnéj dráži
vece: „Vítaj, má přěžádná!
Vítaj, moje choti ladná!
Poď sem, mé vzvolené líčko,
ke mně, milá holubičko!
Bydloť sem věčné osnoval,
toběť sem korunu schoval
u mém království v čistotě.“
Jakž tu piesen v svéj sladkéj notě
skona protiv tej děvici,
tak sněm prsten z svéj pravici
i vloži jiej prostřěd ruky.
O němž ona z ctnéj ponuky
zaklopi svú ruku hladsě
i zazpieva velmi sladsě
nótkú jednu piesnici novú
a řkúc: „Již nevěstú slovu
chotě, jenžto mne nezměnil,
svým mě prstencem obvěnil,
po němžto sem srdcem vadla.
Mně viec jiného zrcadla
netřěba, neb mój chot dražší
všeho světa i najkrašší
jest, v němž já byt zřiedla mého
chci mieti, ustavičného
srdcě k němu jsúc na věky,
vždy všem zlým zlostem na přieky.“
Tu piesen mu chválú vzdavši
procúti, a vzhuoru vstavši
uzřě na jevě, ne v zhlucě,
v svéj bělúciej drahéj ručě
prsten nebeského zlata.
Viec ta čistá dievka svatá
by vesela podlé slucha.

(Kateřina zůstala věrna Kristu, i když se o její ruku ucházel mocný a bohatý císař Maxencius. V hádání překonala 500 pohanských mudrců a získala je pro křesťanství. Maxencius dal všechny upálit, ale oheň jejich těla nepoškodil.)

A když sě to všecko skona,
ciesař Maxencius vstona,
vezřěv na tu pannu pílně,
hněvaje sě z toho sílně,
vida ji tak tvrdéj viery,
a ižádúciej odpěry
protiv jiej nemohl mieti;
káza ji svým sluhám jieti
i mučiti v nemilosti.
Tyto sluhy bez chúlosti,
o to sě nic netázavše,
v tu sě žádnú uvázavše,
inhed svleku čístu niti
i počěchu biči bíti.
A ti bičové tak biechu
učiněni, jakž je v spěchu
ciesař bieše kázal z hněvu
připraviti pro tu děvu,
chtě, by vezřěla v jich bohy.
Každý bič ten tři batohy
skruté vlásením jmějieše
a na každém konci bieše
uzel zavázán polovem,
a ti uzli pak olovem
biechu chytrně obliti
a v těch olóvciech zality
jehelné udicě silné,
jakž když sluhy z mysli pilné
biči udeřichu k tělu,
ač kde batoh kóži cělu
ostavil, to pak zkaziechu
uzlové, již proraziechu
tu nevinnú žádnú kóži;
což pak v tom uzlovém lóži
udicě sě zavadieše
a to maso vysadieše,
bolestívě derúc zasě.

Ó, kaká odiva sta sě,
Jezukriste, nad tvú ladú,
jež bieše v rozkoši z mladu
u Kosta, mocného krále,
jedinká ve cti i v chvále
u své matky ctně vzchována,
kdež ni bolest, ani rána
na ní nikdy nepovstala
ani úraza kdy znala;
než jak slušie býti dceři,
jež jest occi i mateři
jedinú, jsúc při bohatství:
takéž ona u postatství
jměla země, hrady, města.
Ó Jezu, kak tvá nevěsta
truchle stáše obnažena
dle tvého slavného jména,
jakž sľúbila bieše tobě,
mimo tě nechtieci sobě
voliti jiného chotě.
Proto těžké muky pro tě
míle i pokorně trpěla,
neb ty sluhy jejie těla
měkkosti nelitováchu,
v tu žádúcí kóži práchu
biči ze všeho ramene,
jakž od každého pramene
stanieše sě vláščie škoda
i nejednaká nehoda
na jejiem čistúciem těle.

Toť tu dle svého přietele
z šesti barev čistá mesla
u věrnéj milosti nesla,
jakož věrná milá svého
nositi jmá dle milého.
První barvu nesla v spěchu,
ež tě líčci, ješto ktviechu
u biele i v červenosti,
tě sě obě v tej žalosti
změnivše, však krve nezbyvše,
ale krásu svú pokryvše,

zelenásta pravým studem,
ež před tiem pohanským bludem
stáše obnažena jsúci.
U pravé milosti vrúcí,
spenši svoji ruce k sobě,
zatvořivši oči obě,
hlavu schýlivši sě tiši.
Nad níž ti pohani liší
divoké bitie tvořiechu,
od nichžto ran sě nořiechu
blesky z jejie očí jasnú
v horkých krópkách čilú nečasnú
přěs tě líčci dle bolesti.
Druhú barvu bez všiej pesti
nesla dle jiných nádějí.
Ba kteréj jest kdy milejí
byl který chot než té drahé,
ež jejie bělúcie nahé
tělo před pohanstvem stkvieše,
na němžto červená ktvieše
barva ot jejie krve svaté,
kterú ty panošě klaté
zkropichu tu bělost stkvúcí?
Mezi tiem pak mnohú ktvúcí
róži bieše toho časa
znáti z kuože i od masa,
jakž je udicě zahnavše,
mnohé od kostí vydravše
ostavily biechu svrchu:
ty pak zmrtvěvše na vrchu
črnáchu sě bolestívě.
Pátú barvu žalostívě
nesla dle ustavičnosti
svému choti vše k libosti
jako jistá věrná sluha.
Nejedna batožná duha
bolest jí k srdéčku vzdřěhši,
pod koží s krví naběhši,
modráše sě, stezku stáhši,
mezi rány sě rozpřáhši,
kadyž mukař bičem mieřil.
Nesnad bych již tomu věřil,

by nynie která bez omyla
tak věrnéj milosti byla
a svému choti tak přála,
by proň jednéj ráně stála,
ješto svatá Kateřina,
rozkošná dci mateřina,
mnoho set na sobě jměla.
V šestú barvu bieše dospěla,
by sě oděla v též časy,
v něž jejie žádúcie vlasy
tu také trpiechu za to,
jež sě dráže než vše zlato
stkviechu, což ho jest na světě.
Ty sě u zvláštivé přietě
chvějiechu po jejie pleci,
a kdež ti bičové mecí,
mezi ně sě zapletiechu,
tu je i s pltí vytrhniechu;
pak zvězením jdúce za sě
ostaniechu jí u masě,
v němž sě skrzě krev bleskniechu.
Tak sě ty barvy leskniechu
všecko druha přiemo druzě,
zde u masě, onde v duzě,
biele, črně i zeleně,
modřě, žlutě i črveně,
každá v svéj vlastnéj postatě.

Ach, toť milost tu bohatě
bieše stany všě rozbila,
ež ta panna bohu milá
muože strpěti to bitie!
Drahé Izaldy napitie
bieše jí dřieve zavdáno,
když ve snách by dokonáno
jejie sl'úbenie s Tristranem,
jenž jest nade vší věcí pánem,
mimoňž mocnějšieho nenie.
Ducha svatého rozžženie
v jejie srdéčku hořieše.
Protož kakž hořcě nořieše

405 slzy z svú jasnú očicí,
však tú mukú i tú čticí
jejie srdéčko v ten časek
nerozpáči sě za vlásek,
jedno ež vzdýcháše k bohu.

1 *procíti* procitla – 2 *z smyslnéj váhy* v rovnováze duševních sil – 7 *v tej otrapi* ve vidění, v extasi; *doždala* dočkala – 10 *v skuoře* brzy – 11 *vznidu* vzešly – 12 *vzemši* vzavši – 13 *sluhy* služky; *pojemši* pojavši – 15 *učenník* učitel, mistr – 17 *potluče* zaklepala – 18 *z žádostnéj postaty* toužebně – 20 *na javo* najevo, ven – 23 *násilé* protivenství – 29 *pořád do uostatka* po pořádku do konce – 30 *pamětně* v dobré paměti – 36 *podlé milostného činu* milostně – 37 *čte* nalézá, poznává – 40 *stavi* odstraním, napravím – 41 *ač* jestliže; *sporo* ochotné – 42 *ustavičstvo* stálost, pevnost; *smieříš* obrátíš, zaměříš – 44 *jímžto* čím – 48 *třmi jmény* ve třech osobách; *sluch* slovo (pojem) – 49 *takež* tak – 52 *zbudeš* zbavíš se

61 *u pokornéj mieře* pokorně – 63 *spemši* sepjavši – 64 *žádný* žádoucí, drahý – 67 *zučí* naučí – 71 *ujem* pojav – 72 *vede* vedl; *jatka* chýše – 73 *dostatky* příslušnosti (?) – 75 *její život* ji – 79 *jiej přili* zalila ji – 81 *vzjiskři* vzplanula; *miloščmi* láskou, z lásky – 83 *ana* a ona – 84 *vniče* vnikla – 85 *vzemši otpuščenie* rozloučivši se

91 *časek* čas, doba – 92 *rozbrojili sě biechu* rozešli se – 94 *senně* ve snu, ve spánku – 95 *neléně* hbitě – 97 *deščku* destičku; *nadvedši* nadzdvihši – 98 *kleče* poklekla – 99 *v divném čisle* v podivuhodném učení – 105 *za službu* za sloužící – 108 *vznide* vzešel – 109 *skrzěňž* skrz který, jímž; *kroči* vkročila, vešla – 111-134 líčení sítě je podle popisu nebeského Jerusalema v Zjev. sv. Jana 21,18-23 – 113 *by byla* že jest – 116 *zdělány* zhotoveny; *měna* skvostná látka – 117 *byryl* beryl (drahokam); *adamant* diamant – 122 *činové* tvary, způsoby – 123 *jochant* hyacint; *rubén* rubín – 124 *turkat* tyrkys; *sardin* sardius; *palejs* druh rubínu – 125 *kalcidon* chalcedon – 126 *kryzolit* chrysolith – 127 *amantysk* ametyst; *margarit* perla – 128 *způsobení* zhotovení – 129 *sklep* klenutí – 131 *podobenstvím* v podobenství, nápodobou; *jezd* běh – 133 *dú* jdou – 134 *časujíce* znamenajíce, měříce čas – 135 *v síle* v množství – 136 *hojiece sě* jsoucích v hojnosti – 138 *vzchod* východ – 142 *z slova* podle názvu, pojmu – 143 *archanjelská ciesařová* císařovna archandělů – 144 *jmiesta* (duál) *sceptry* měli žezla – 145 *bleskt* lesk – 147 *jakž ... sě vyspieši* že ...vymizel – 154 *hlezi* hledím

157 *poroba* pokora – 162 *ké* jaké – 163 *dokonánie* zdokonalení, dovršení – 167 *utázati sě* uraditi se, rozhodnouti se – 171 *stoliti* stolovati – 173 *pěčně* vroucně – 175 *v táli* v zástavě, jako zástavu – 187 *znajieše sě* cítila se – 194 *zmilitká* milá; *v čile* hned, v té chvíli – 196 *o němž* okolo něhož – 197 *sta* stanul, zastavil se – 198 *dráže* drahocennost, nádhera – 205 *nezlišena* nezbavena – 206 *liše* prosta – 208 *začě* začal – 211 *v slavnéj dráži* slavnostně – 213 *ladná* krásná – 216 *bydlo osnoval* příbytek připravil – 220 *skona* dokončil – 221 *sněm* sňav – 223 *ponuka* vnuknutí – 224 *zaklopi* zavřela – 224-225 *hladsě sladsě* (dial.) hladce, sladce – 228 *mne nezměnil* zachoval mé panenství – 229 *mě obvěnil* dal mi za věno – 234 *byt* podstata, bytí; *zřiedlo* zření – 237 *na přieky* navzdor – 239 *procúti* procitla – 240 *v zhluče* v obloužení – 241 *bělúcí* běloučký – 243 *viec* nadále – 244 *podlé slucha* v pravém smyslu

245 *skona sě* skonalo, dokončilo se – 246 *vstona* zasténal – 250 *ižádúciej* žádné; *odpěra* odpor, odporování – 252 *jieti* vzíti – 254 *chúlost* ostych – 257 *svleku* svlékli; *čistu niti* do naha – 263 *vezřěla v...* obrátila se k... – 264 *batoh* důtky – 265 *skruté vlásením* zkroucené žíněmi – 267 *polovem* do polovice – 269 *chytrně* obmyslně, chytře – 272 *jakž* takže – 279 *zavadieše sě* uvázla – 280 *vysadieše* vysazovala, trhala

282 *odiva* div, podívaná – 283 *lada* panna, dívka – 294 *u postatství* v nadbytku, v hojnosti – 298 *dle* pro – 306 *práchu* prali, tloukli – 309 *stanieše sě* dála se; *vláščie* zvláštní – 310 *nejednaký* rozličný

313 *meslo* pruh – 318 *tě líčci* (duál) ta líčka – 319 *u biele* v bílé barvě – 320 *tě* ta (líčka) – 321 *nezbyvše* nepozbyvše – 323 *zelenásta* (duál) zelenala – 327 *spenši* sepjavši – 328 *zatvočivši* zavřevši – 329 *tiši sě* utichla – 330 *lichý* nespravedlivý, podvodný, zlý – 331 *bitie tvořiechu* bili – 332 *nořiechu sě* ronily se, tekly – 333 *z jejie očí jasnú* (duál) z jejích jasných očí – 334 *čilú nečasnú* v zlé, kruté chvíli – 336 *pest* hanba – 338 *mileji* milejší – 346 *ktvúcí* kvetoucí – 349 *zahnavše je* zajevše do něho – 355 *dle ustavičnosti* pro stálost, ze stálosti – 358 *batožná duha* modřina batohem (t. j. důtkami) způsobená – 359 *vzdřěhši* způsobivši – 363 *mukař* mučitel – 365 *by byla* že jest – 366 *milost* láska – 378 *u zvláštivé přietě* ve zvláštním boji, sváru – 380 *mecí* udeří – 382 *plt* pleť, kůže – 383 *zvězením* svázáním, spletením; *za sě* nazpět – 384 *ostaniechu* zůstaly – 387: jedna proti druhé – 391 *postata* podstata – 311-391 barvy tváře, vlasů a ran Kateřininých vysvětluje básník ve shodě se středověkou symbolikou barev jako znaky lásky Kateřiny ke Kristu: zelená znamená počátek lásky, modrá věrnost a vytrvalost, černá smutek, bílá naději, červená žár lásky a žlutá ukojení lásky

393 *bieše stany vše rozbila* usídlila se – 395 *muože* mohla – 396-399: v. ukázku o Tristramovi a Izaldě (na str. 383-388); láska Kateřinina ke Kristu se tu přirovnává k lásce Tristrama a Izaldy – 399 *sľúbenie* zasnoubení – 402 *rozžženie* zanícení – 404 *nořieše* ronila – 406 *čtičě* úzkost – 408 *nerozpáči sě* nezviklalo se (ani trochu) – 409 *jedno ež* až na to, že

LEGENDA O BLAHOSLAVENÉ ANEŽCE

Českostí námětu se tato skladba blíží legendě prokopské. Zakládá se na latinské legendě, kterou napsal okolo roku 1320 nějaký český františkán jako podklad pro kanonisační řízení. – Česká skladba je dochována jen v nepatrných zlomcích (84 celých veršů a 16 veršů neúplných), jež odpovídají částem 9. až 12. kapitoly latinské předlohy a líčí události před Anežčinou smrtí a po ní. Byl-li poměr českého textu i v nedochovaných částech k latinské předloze podobný jako v dochovaných zlomcích, lze předpokládat, že celá legenda měla 1500 až 2000 veršů a byla tedy nejdelší staročeskou legendou po legendě kateřinské. Nepatrný počet dochovaných veršů neumožňuje nám udělat si jasný obraz o umělecké hodnotě legendy jako celku, ale i zachované zlomky ukazují, že kult světice se neomezoval jen na prostředí, v němž žila a působila, ale že byl rozšířen i mezi lidem.

Jako ukázku podáváme nejdelší souvislý zlomek o klášterní sestře Kateřině.

(V tomto zlomku se dochovala jedna z posledních částí legendy, líčící konec života blahoslavené Anežky a události, které se přitom v klášteře staly.)

.....bu božie tělo,
jehožto žádala zavše;
milú Angnu zpoviedavše,
pak jiej božie tělo dachu,
potom ji olejeváchu.
V tom zákoně panna jiná,
tak řečená Kateřina,
desět let byla v nemoci,
žeť nemohla bez pomoci
ani léci ani vstáti;
musili jiej pomáhati.

Vzvědě, že olejována
Angnežka, přihotována
na tu dalekú cestu
k tomu nebeskému městu,
zvola hrozným hlasem stručně,
až hlas jejie vznieše zvučně,
žádajíci svú vší silú,
byť mohla Angnežkú s milú
pomluviti as konečně.
Přinesu ji panny vděčně
tam k světiej Angnežčě k lóži.
Tu uzřěvši sluhu boží,
ana sě již kochá v bozě,
večě: „Auvech, mně nebozě,
čímž již viec odtuším sobě,
ktoli mě utěší po tobě,
má žádúcie matko milá?
Tys mě v bozě vždy těšila.
Byť mi sě ta radost stala,
bych po tobě neostala,
jsúc v tejto nuznéj.....“

3 *Angna* Anežka (lat. Agnes) – 5 *olejeváchu* dali poslední pomazání – 6 *zákon* řád, řehole – 10 *léci* lehnouti – 16 *stručně* jadrně – 20 *pomluviti as* promluviti aspoň – 21 *vděčně* ochotně – 25 *mně nebozě* mně nebohé – 26 *viec odtuším sobě* nadále utěším se – 30 *byť* kdyby

TRISTRAM A IZALDA

Česká báseň, pozoruhodná svým rozsahem (má téměř 9000 veršů), je zpracována podle německých předloh (Eilharta von Oberg, Gottfrieda von Strassburg a Heinricha von Freiberg); její skladatel se soustředil pouze na děj a dobrodružné episody, jež líčí dosti jednotvárně. Vypráví, jak král Marek vyslal svého rytíře, odvážného Tristrama, aby mu přivezl nevěstu. Je to irská princezna Izalda. Tristram a Izalda při návratu ke králi omylem vypijí kouzelný nápoj lásky, který je určen Markovi a Izaldě. Autorovo líčení vztahu Tristrama a Izaldy je z velké části poplatné rytířským romantickým skladbám. Děj vrcholí smrtí Tristramovou a Izaldinou, kterou dosahují oba odpuštění krále Marka.

Naše ukázka líčí počátek lásky mezi Tristramem a Izaldou po požití kouzelného nápoje lásky.

Tristram odtavad obráti sě preč,
sta sě jemu toho tu milá věc,
neb tu té krásné panny doby,
pro niž sě vážil všelikaké škody.

Pojev ji s její čelédkú
i vsadi ji v svú lodičku.
Káza k sobě jíti plavčiemu
řka: „Obrať lodí k králi mému!“
Ottavadž počěchu sě plaviti
pospěšně; i nemožieše strpěti
pospěchu Izalda krásná,
neb jest nebyla chvíle před sě jasná.
K jednomu ostrovu sě tu přistavichu
a tu odpočinutie sobě učinichu.
Jidechu ti všichni lidé z lodie,
aby učinili svú potřěbu, to vědě.
Tristram jide tu chvíli ku panně,
k níž učini takové otázanie,
zdali by již chtěla jeti.
I počě Tristram velikú žiezen jmieti,
i káza sobě dáti pitie.
Neby tu šenka na to neščěstie.
Tu večě jedna panenka:
„Pane, teď stojí jedno málo vínka.“
On je sobě přinésti káza.
Panenka sě s nižádným nepotáza
i přinese to pitie jisté,
neb jest mněla, by bylo čisté.
Tristram o tom nic nevěda,
že mu sě o tom má státi sváda,
napi sě jeho mnoho;
mněl, by bylo něco dobrého.
Poskyte jeho také panně.
A jakž sě ona napi nelestně,
tak sě jim zdáše oběma,
jako by byla na smysle němа.
I musichu sě tak milovati,
a z nich toho ižádný nemoh rozuměti,
kterak tak v krátkém časě
byla sta laskavi na sě.
Než zdá mi sě, že jsú zvěděli potom,
kterak je mohlo býti o tom.

Tristram a ta jistá panna
byli jsú mezi svýma očima,

45 též bledý jakžto ona črvena,
mniechu, by je nadstúpila žalost smrtedlná.
Tak je bylo veliké milovánie
mezi nimi bez jich chtěnie.
To sě ot přijetie toho pitie stalo,
50 jehožto sě panna styděla nemálo,
že j' tak velicě milovala
Tristrama a po něm milostí mřěla.
Tristram pro milovánie také
měl jest túženie všelikaké.
55 Jechu sě takto spolu obchoditi
a obyčějnějie s sebú býti,
nežli jsú kdy dřéve činili;
k tomu jsú je veliké milosti nutily.
Velikú jsú měli tesklivost
60 a nejednu túžebnú žalost,
bojiece sě oba toho,
aby jeden nemiloval jiného někoho.
A když jeden druhého spatřil, ihned žalost
jměl toho a velikú tesknost,
65 jenž sě smrti přirovnávala,
ot nieżto nemoc rozličná přicházela.
A když ji Tristram spatřieše,
pro pravé tu hoře ostati nemožieše,
ale od nie sě ihned odvrátil,
70 mně, žež by pro to života zbyl.
Ona také nebyla bez žalosti
pro milost jeho a bez těžké nemocnosti.
Tuž sě oba v nemoc položiechu
a nižádnému toho nepraviechu,
75 protož jsú tak nemocni byli
a svú mysl velmi obtiežili.

Tuž ležiechu v nepokoji velikém
a v smutcě všelikakém,
též ve dne jakžto i v noci,
80 až slzy tečiechu z jich očí.
Tehdy ta panna jistá
zavolala na milého Krista
řkúc: „Auve, běda mně hubenie,
co já mám na svém srdci skúšěnie

pro toho jistého Tristrama mužě,
žež mi neslušie praviti té núzě.
Však bych tiem byla vesela,
bych věděla, jsem-li jemu míla.
Bez něho jest mé bezživotie,
on mi odjímá jedenie i pitie.
Však k němu nechci nésti
hněvu ani které nenávisti.
Co móže mezi nebem a zemí
lepšieho býti a ve všem stvoření,
než ten muž přěvelmi silný,
jenž jest rek přieliš smělý,
a to j' častokrát ukazoval,
když jest hrozné věci podstupoval,
a což je kdy který rek činil,
to jest on také vždy naplnil.
On po ctnostech velmi stojí
a jezdí ke všelikému boji.
Čemu jest té řěči viece?
Nechme toho tak, mlčiece!
On jest jakžto nad olovo zlato,
proti němu všichni jsú jako bláto."
Potom pomeškavši málo
vece: „Běda mně, kak mi sě je stalo,
žež já jeho tak miluji
a jemu věrna býti slibuji,
jenžto mysli té nikdy on neměl,
by mě také milovati chtěl.
Když mě muoj otec chtieše
jemu dáti za paní a porúčieše,
tehdy ten jistý mládenec
netbaje mne za jiného veze preč.
Také já chci pokusiti toho,
zdali bych mohla užiti koho,
jenž by mú mysl od něho odvrátil
a tudy mně mé núzě ukrátil.
Protož, mé milé srdce,
netbaj na toho reka viece,
neb já svú mysl túžebnú
otvrátím ot něho již s hanbú.
Však mi sě zdá lépe, bych ho milovala,
než svój život za to dala.

A takto sě toho domním,
že mu sama pověděti musím."
I vece k sobě: „Kterak mi tomu učiniti?
On móže ve zlé pomysliti,
neb toto mé pravenie,
to móž býti bez pochybenie.
Mně sě to zdá za podobné,
ačkoli jest mi škodné,
já chci sama čest zachovati,
by mi bylo život dáti,
než bych jemu pověděla,
neb zajisté toho bych škodu vzěla.
Mój život mně jest míl.
Věru, snad mu bude tiem píl,
že urozumie snad mé milování;
však ižádný pohan nenie.
Já to chci na šťěstie vzpustiti
a poviem mu, kterak móž o mně býti.
Kto j' vie, kterak sě to vzvede?"
Pověděvši to panna i sěde;
péčí a velikú teskností
byla odjata i túžebností.

Též jest Tristram byl objat
a tymž svazkem milosti spat
a mysléše po vše hodiny
po tej jistéj paní.
Jiného je srdce jeho
nemělo za práci čeho,
než je po ní vždy myslilo
a po ní ustavičně túžilo.
Tak puol čtvrta dne ležiechu,
že oba ani pichu ani jechu,
a proti jich vóli právě
bezmále sě jich ukráti sdravie.
To sě sta pro lačnost jedenie,
nemože jim pomoci chléb, víno ani jiné pitie.
Takž i musichu nedužiti
a velmi v zlém bydle býti.

Když to Kurvenal vzvědě,
k Brangeneně takto povědě:

„Pověz mi to, proč jsú vždy byli
na svém srdci tak neveseli."
Tehdy vece Brangenena
přivolavši k sobě Kurvenala:
„Co máme činiti my hubení
dřieve než máme ztratiti pána a paní?
Já bych radějši s nimi umřěla,
mohla-li bych, a to bych neproměnila.
Ty móžeš dobřě věřiti tomu."
A tu sě na to pitie rozpomenu.
Tamož do komory běžě
a toho pitie nikdiež nenaleze.
Tu stojiec učini veliké lkánie,
řkúc: „Auve, Tristrame, milý pane,
bolí mě velicě nepokoj tvój,
vážilať bych za tě život svój.
Neb ty a panna má
máta býti tak ztracena."
I vece velmi žalostívě
a poprosi hospodina milostívě,
aby ten, kto jim toho podal pitie,
musil sám svój život ztratiti.

3 *doby* dobyl, získal – 4 *vážil sě* odvážil se – 5 *pojev* pojav – 7 *plavčí* lodník – 13 *přistavichu sě* přistáli – 15 *jidechu* šli – 16 *vědě* vím – 22 *šenk* číšník – 24 *teď* zde; *jedno* jen – 26 *nepotáza sě* nezeptala se – 28 *mněla, by bylo* domnívala se, že je – 30 *o tom* z toho; *sváda* svár, různice – 33 *poskyte* poskytl – 36 *na smysle něma* (duál) smyslů zbaveni – 38 *ižádný* žádný – 40 *byla sta* (duál) byli

46: domnívali se, že je přepadla... – 54 *túženie* zármutek, trápení – 55 *jechu sě* začali; *obchoditi* stýkati se – 56 *obyčějnějie* častěji – 58 *milost* láska – 72 *nemocnost* neduživost – 73 *tuž* tu, tehdy

84 *skúšěnie* bolest, utrpení – 88 *bych věděla* kdybych věděla – 89 *bezživotie* smrt – 117 *pokusiti* zkusiti – 120: a tak mě zbavil mé strasti – 140: věru, snad se bude snažit (porozumět) – 143 *vzpustiti* ponechati, svěřiti – 146 *sěde* usedla – 147 *péčě* starost – 148 *odjata* bez smyslů

149 *objat* pojat – 158 *ani pichu ani jechu* ani nepili ani nejedli – 160 *bezmále* téměř – 162 *nemože* nemohl – 163 *nedužiti* churavěti – 164 *v zlém bydle* v nedobrém stavu

165 *Kurvenal* panoš a spoluvychovatel Tristramův; *vzvědě* zvěděl – 166 *Brangenena* služka Izaldina, která s sebou tajně vezla kouzelný nápoj – 171 *hubení* ubozí – 176 *rozpomenu sě* rozpomněla se – 178 *nenaleze* nenalezla – 184 *máta* (duál) máte

VÉVODA ARNOŠT

České zpracování této veršované epické skladby s thematikou rytířskou, napsané neznámým autorem podle středohornoněmecké předlohy z doby kolem roku 1300, vzniklo asi v 2. polovině 14. století, ale nelze vylučovat ani dobu dřívější.

Skladba líčí boje bavorského vévody Arnošta s jeho nevlastním otcem císařem Ottou. Historickým jádrem je tu nejspíše odboj švábského vévody Ludolfa proti císaři Ottovi I.

Vlastním těžištěm skladby je však líčení fantastických osudů hrdinových na rytířské výpravě do Jerusalema, kdy se dostává do neznámých zemí Orientu, což je prostředkem k uplatnění oblíbených exotických prvků. Český autor se od své předlohy neodchyluje, o samostatné zpracování se nepokusil, ale zato dává místy pronikat svému českému cítění, takže se mu vévoda Arnošt proměňuje v hrdinu českého.

Z obšírné skladby (téměř o 6000 verších), prozrazující nadaného básníka, uvádíme úryvek vyprávějící o pobytu Arnošta a jeho družiny v Konstantinopoli, který končí vyplutím na moře za zpěvu písně ‚Hospodine, pomiluj ny!'.

(Vévoda Arnošt se svou početnou družinou přichází na svých rytířských výpravách do Uher, kde je králem okázale přijat a zahrnut poctami a dary. Z Uher se provázen královými posly vydává zanedlouho do Řecka:)

Tuť nic nemeškachu déle,
pojeduť převelmi vesele,
do Kunstopla města jede.
Když je řečský ciesař zvědě,
hroznú čest učini jemu,
Arnoštovi slovútnému;
i těm, ktož sú s ním byli,
velikú čest jim činili.
Káza všechny dobře chovati
a všicku potřebu dáti.
Což kterému třeba bieše,
ten jako doma vezmieše.
Tu jsúc, počechuť se ptáti
a korábov vyhlédati,
chtiec své cesty nemeškati,
k božiemu se hrobu bráti.
Tak tu šest neděl přebychu,
krásnúť jim čest učinichu,
že což kniežat v zemi byli,
tiť je pro ciesaře ctili.
Neb tomu ciesař chtieše,
aby je ctili, tak rozkázal bieše.
A nežli šest neděl minu,
mnoho korábov připlynu,
vezúce drahú kúpi s sebú,
jakž mohlo býti v tu dobu.
Z těch korábov dvamedcítma najlepších biechu
a dobré pokoje v sobě mějiechu.
Arnošt s nimi nemeškaje
smluvi a je všecky naje,
smluviv, aby bylo chystáno,
všem ku potřebě dobýváno.

Oděnie, což sú měli,
aby to vše spolu měli
a do korábóv se brali
a potřeb s sebú dosti nabrali,
aby na stravu mohli mieti
do roka; toť káza vzieti.
To vše u ciesaře brali,
čehož na moře potřebovali.
Tenť jim nedal nic kúpiti,
všehoť jim kázal dobyti.
Tak Arnošt s svými sebrav se,
s nimi múdře potázav se,
jide před ciesaře toho,
jenž učinil jim cti mnoho.
Poče odpuštěnie bráti
a ze všie cti děkovati.

Zatiem ciesař kmene ctného,
vida toho šlechetného,
množstvie zlata nésti kázal,
všecko jemu dáti přikázal,
i všechněm obecně dáti dosti.
Podlé knieżecie štědrosti
ucti toho slovútného,
jakžto právě syna svého.
Když již všecko hotovo bieše,
což do korábóv slušieše,
poče odpuštěnie bráti
Arnošt i všem děkovati.
Mnoho cti jemu učinili,
jakož by tu byl rodilý.
Počechuť lidé plakati,
jeho i jiných pykati;
nebo množstvie lida toho
z té země vybra se mnoho,
jenž se také brali
a s nimi se přichystali.
By kvielenie na vše strany.
Ondeť panie i také panny
je provodie, přietelé,
ondeť pláčí a všickni kvielé.

Neboť mnohý přietele ztratil
a domóv se zase nevrátil.
Protož bylo co plakati,
nebo mnohého dietěte máti
ovdověla a osiřela,
tudy věčnú žalost měla.
A když se v koráb vsadichu
a od břeha odstrčichu,
pojedu preč zpievajíce
a svým heslem volajíce:
„Hospodine, pomiluj ny!
Jezukriste, pomiluj ny!"
Tuť bohu se poručichu
a pokoru učinichu.

3 *do Kunstopla* do Konstantinopole (Cařihradu) – 4 *je zvědě* o nich zvěděl – 5 *hroznú čest* velkou poctu – 10 *všicku potřebu* vše, co potřebují – 14 *vyhlédati* vyhlížeti – 15 *cesty nemeškati* neotáleti s cestou – 24 *připlynu* připlulo – 25 *drahú kúpi* draze nakoupené zboží – 27 *dvamedcítma* dvaadvacet – 30 *naje* najal – 32 *ku potřebě dobývánо* pro potřebu opatřováno – 42 *dobyti* opatřiti – 44 *potázav se* poradiv se – 45 *jide* šel – 47 *odpuštěnie bráti* loučiti se – 48 *ze všie cti* za všechnu poctu

64 *pykati* litovati – 66 *vybra se* vydalo se – 71 *provodie* vyprovázejí – 79 *vsadichu se* nalodili se

Poznámky ediční

Legenda o svatém Prokopu

V Hradeckém rukopise (NUK XXIII G 92), fol. 1a-29a. Paleograficky spolu s přepisem dnes nevyhovujícím vydal Ad. Patera, Hradecký rukopis, Památky VIII, 1881, 2-77. Otiskujeme v. 29-190 (vynechány v. 40-69, jež vytvořil V. Hanka, Starobylá skládanie 1, na místě ztraceného 2. listu rkpu, odkud je s vyznačením přetiskl Patera), 623-662 a 727-924; vycházíme z edice Paterovy. Literatura: V. Chaloupecký-B. Ryba, Středověké legendy prokopské, Praha 1953. Tam i odkazy na starší práce. – Jotace zachována a upravena v krátkých i v dlouhých slabikách všude.

28 jhrál *Pat*] ghar *rkp* – 109 jedneho *rkp*] jednoho *Pat* – 169 a 256 poprosite (*imper.*)] poprosíte *Pat* – 204 do třetieho dne] do trzetie doby dne *rkp*, *Pat*

Legenda o svaté Kateřině

Zapsána v t. zv. rkpe Štokholmsko-brněnském (knih. Stát. archivu, býv. Zem. archivu v Brně č. 555, fol. 1a-68b) z počátku 15. století. Rukopis z Rožmberské knihovny přešel do sbírek Rudolfa II. a odtud za třicetileté války odvezen do Švédska; vrácen byl r. 1878. První vydání pořídili K. J. Erben a J. Pečírka r. 1860. Paleograficky vydal Fr. Spina, Die altčechische Katharinenlegende der Stockholm-Brünner Handschrift, Praha 1913. V kritickém přepise naposledy vydána J. Vilikovským, Praha 1946. Literatura: J. Vilikovský, Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 176-200; J. Hrabák, Ze studií o adjektivním a adverbiálním živlu v Roudnickém Umučení a v legendě o sv. Kateřině, LF 71, 1947, 105-121, 216-230; Fr. Ryšánek, Příspěvky ke kritice a výkladu stč. textů, LF 76(1), 1953, 130-140.

Zde v. 856-1099 (fol. 16b-21b) a 2234-2398 (fol. 43b-47a); opíráme se o vydání Spinovo a Vilikovského (*Vil*). – Jotace zachovávána a upravována v dlouhých slabikách, v krátkých po sykavkách a po *ř*. V rkpe nalézáme některé dialektismy: *c, č* místo *t, ť* a naopak (*ſluzyczi* 180 = slúžiti, *occzyku* 25 = otčíku) a *s* místo *c* (*hladſe* 224, *sladſie* 225); v textu jsou ponechány.

4 bieše spala *rkp*] bieše *vynechává Spina i Vil* – 16 ctná] czna – 25 očíku *Vil*] occzyku *rkp*, occzyczku *Spina* – 54 occem] occzſiem *rkp*, occsem *Vil* – 76 i syna *rkp*] syna *Vil* – 105 službu *rkp*] slúhu *Erben, Vil* – 111-112 *podle Erbena, Spiny, Vil*] Pannye byti wyehlaſne Zdaſye ſie giey bezomyla *(pro rým)* – 123 rubénové *rkp*] rubínové *Vil* – 152 i s svú matkú *Erben, Ryš*] y ſwu matku *rkp*, i svú matku *Vil* – 236 srdcě *rkp, Vil*] ſrdczem *Spina*]

263 vezřěla *rkp*] věřila *Pelikán* (*LF 18, 1891, 66*), *Vil* – 278 což *rkp*] až *Spina, Vil* – 287 ctně] cznye *rkp*, cně *Vil* – 360 s krví *rkp*] krví *Vil* – 378 u zvláštivé *Erben*] wzlaſtywe *n.* wzloſtywe *rkp*, v žalostivé *Geb* (*LF 9, 1882, 316*), *Spina, Vil*

Legenda o blahoslavené Anežce

Zachována v pěti zlomcích v městském archivu v Chebu. Vydala je paleograficky s úvodem J. Vilikovského M. Mladějovská, Legenda o blahoslavené Anežce – Chebské zlomky, Žikešův špalíček kulturně historický 4, Praha 1948. Tam i faksimile zlomků.

Zlomky obsahují 84 veršů celých a 16 veršů neúplných. Naše ukázka podává verše nejobsáhlejšího zlomku. – Jotace zachována a upravena v dlouhých slabikách, v krátkých pak všude mimo po *j*.

Tristram a Izalda

Skladba zapsána v rkpe Strahovském DG III 7, fol. 169b-220a (*A*) a v rkpe knih. Stát. archivu, býv. Zem. archivu v Brně č. 558, fol. 3a-199b (*B*). Vydal ji jen V. Hanka, Starobylá skládanie IV, Praha 1820. Literatura u Jakubce, Dějiny I, 282-283. Ukázka podává verše z fol. 180a-181a v rkpe *A* = fol. 40b-44b v rkpe *B*; vychází z rkpu *A*. – Jotace zachovávána a upravována v dlouhých slabikách, v krátkých po sykavkách a po *ř*.

1 preč] prycz *B* – 3 panny] panie *B* – 19 již] gie *B* – 24 teď] tedtt *B* – 32 mněl] mnie *B* – 38 ižádný] nizadny *B*; nemoh] nemohl *B* – 40 laskavi] naramnie laſkawa *B*

50 jehožto] gehoz *B* – 51 že j'] ze *B* – 65 přirovnávala *B*] přirovnává *A* (*pro rým*) – 70, 86, 109 žež] ziez *A*, ze *B* – 73 položiechu] polozichu *B*

77 Tuž] Tu *B* – 80 až] a *B* – 83 Auve] auwech *B* – 91-92 nechci nésti hněvu] nechci hněvu nésti *B* – 93 Co může] czoz muoze *B* – 97 to j'] to ge *B* – 108 je] geſt *B* – 116 mne] *chybí v B* – 124 již] *chybí v B* – 129 mi] ge *B* – 135 sama] ſam *A*, ſwu *B* – 137 než] neb *B* – 138 neb] nez *B* – 141 snad mé] ſnadnie *B* – 143 vzpustiti] wſtupiti *B* – 145 Kto j'] ktoz *B*; to] *chybí v B*

149 byl] *chybí v B* – 155 je] gie *A*, *B* – 158 ani pichu ani jechu] ani gechu ani pichu *B* – 160 bezmále] bezmala *B* – 162 pomoci] ſpomoczi *B* – 164 v zlém] tiezkem *B*

166 Brangeneně] Brangenyenye *A*, Brangenenie *B* – 168 tak] *chybí v B* – 172 a] y *B* – 174 mohla-li] mohla *B*; neproměnila] promienila *B* – 180 Auve, Tristrame, milý pane] auwech muoy muoy pane Triſtrame *B* – 182 vážilať] wazila *B* – 187 kto] ktoz *B*

Vévoda Arnošt

Skladba zachována v rukopisném sborníku Baworowském, dříve Lvov, knihovna Baworowských č. 421, nyní v NK ve Varšavě; naše ukázka na fol. 95b-97a (v. 2155-2240). Paleograficky vydal J. Loriš, Sborník hraběte Baworowského, Praha 1903, 146-300 (*Lor*). Starší vydání F. X. Prusík v Kroku 6, 1892. – Literatura u Jakubce, Dějiny I, 284. – Jotace zachována a upravena jen v dlouhých slabikách.

30 naje *Lor*] mage – 72 všickni *Lor*] wſeckni – 85 Tuť *Lor*] Tut pokornie

37. *Bitevní scéna z Velislavovy bible*
(kolem roku 1340 — Národní a universitní knihovna, Praha)

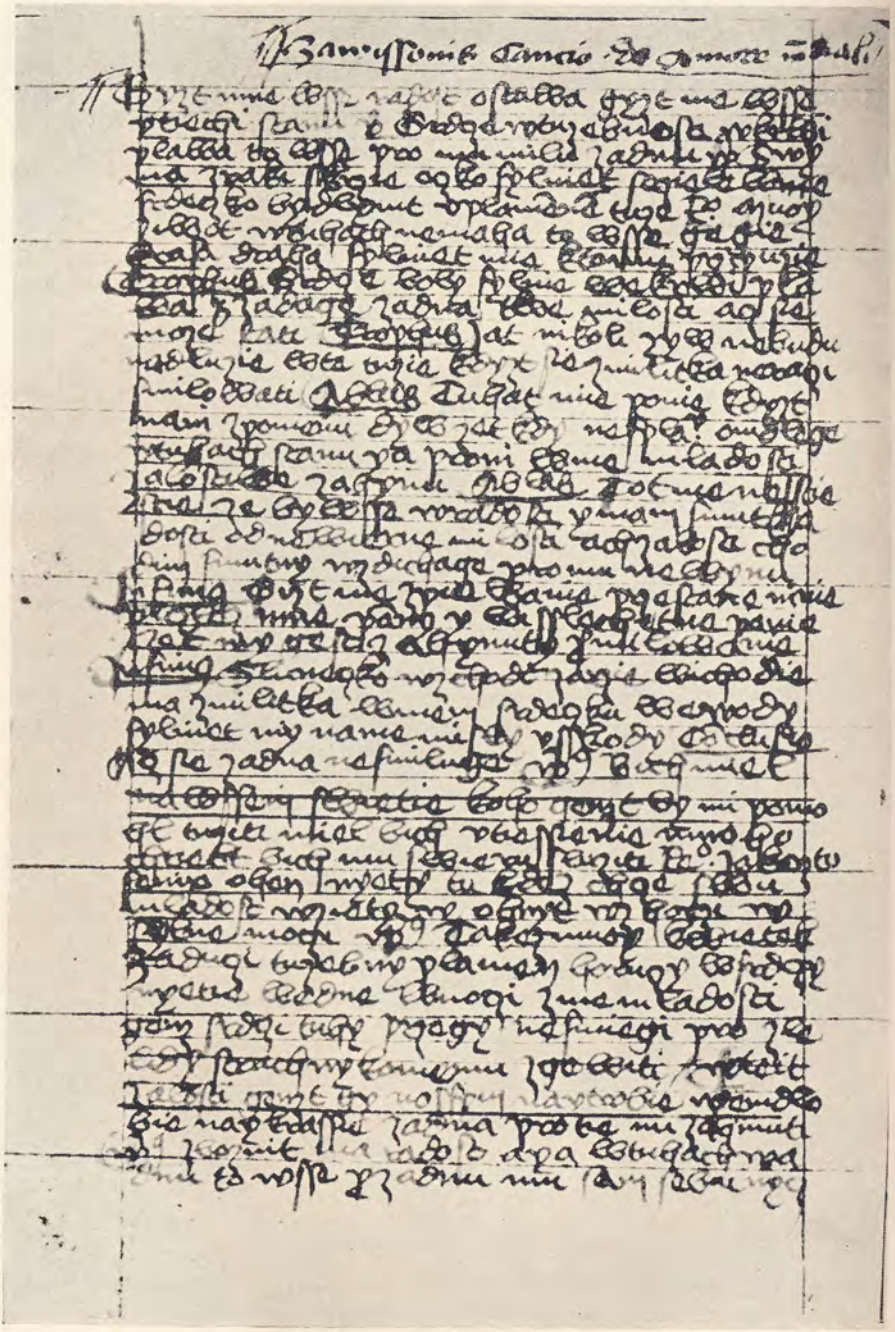

38. *Závišova píseň*
(rukopis z druhé poloviny 15. stol. — Státní archiv, Třeboň)

a

b

39. *Dívka s ledňáčkem a král Václav IV. s lazebnicí z okrajové výzdoby bible krále Václava IV.*
(konec 14. stol. — Národní knihovna, Vídeň)

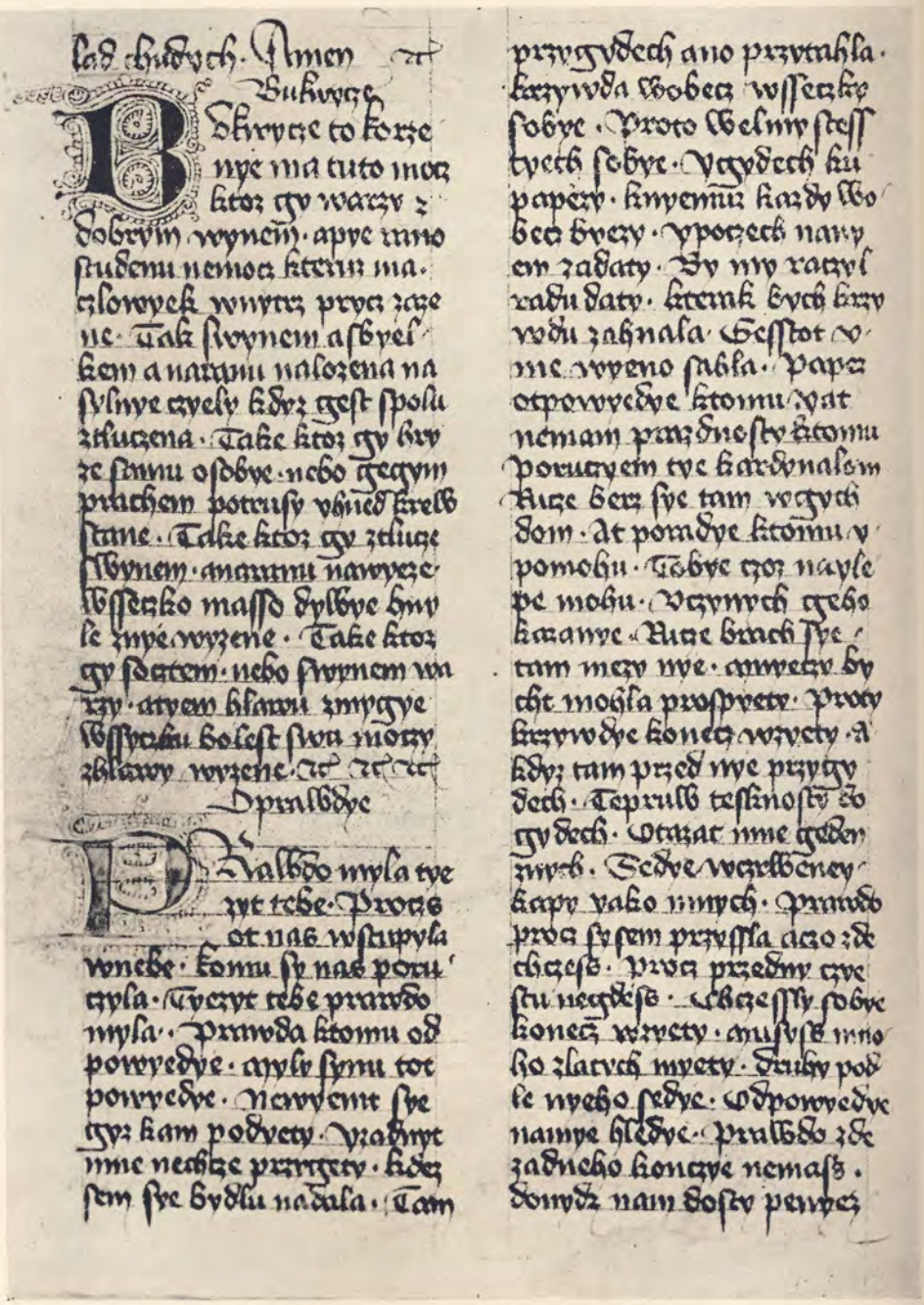

40. *Píseň o Pravdě*
(rukopis z 15. stol. – knihovna Národního musea, Praha)

LYRIKA

LYRIKA ČESKÁ

V druhé polovině 14. století dochází k rozkvětu lyrické poesie; vznikají tu i nové thematické okruhy. Především je nápadný vznik a vzrůst lyrické poesie světské, zejména milostné, jež má místo tak významné, že její motivy pronikají i do lyriky duchovní. Pěstiteli teto milostné lyriky byli hlavně příslušníci soudobé inteligence (studenti), ale zčásti to byla i poesie české šlechty; protože pak vedle skladeb psaných složitou formou máme dochováno i několik skladeb prostých, připomínajících píseň lidovou, lze soudit, že proces stále většího uplatňování lidových prvků v literatuře se nezastavoval ani před světskou poesií lyrickou. Vztah zde byl zřejmě oboustranný, neboť na druhé straně nacházíme později v lidové písni typické formy, které poukazují přímo k umělé lyrice staročeské a dosvědčují, že umělá lyrika staročeská působila na lidovou tvorbu. Zdá se, že prostředníkem tohoto vlivu byla i píseň duchovní.

Vedle poesie milostné a duchovní se ztrácejí svým rozsahem písně reflexivní a satirické; jsou však velmi příznačné pro pochopení společenských poměrů své doby, neboť se v nich odrážejí rozpory mezi šlechtou a měšťanstvem (*Pieseň od pana Štemberka*) a mezi měšťany a sedláky (*Sedláci*). Tato větev lyriky připravovala bojovnou poesii husitské doby.

MILOSTNÁ LYRIKA

Milostné lyrické básně, jež se nám dochovaly z naší středověké literatury, pocházejí z druhé poloviny 14. a z prvé poloviny 15. století a zakládají se téměř bezvýhradně na představách a částečně i na terminologii, jakou vytvořila milostná lyrika provensálská, totiž pojetí lásky jako milostné služby; úcta k ženě, ovšem urozené, patří ke znakům pravého rytíře, a projevem úcty je i milostná píseň.

Básně jsou stylisovány většinou jako monolog autora, jenž líčí city, jaké v něm vzbuzuje láska – zpravidla je to smutek a žalost způsobená nepřítomností nebo nepřístupností milé, úklady závistníků a klevetníků – a ujišťuje svou paní o své nezlomné věrnosti. Dialog nacházíme jen v písni *Noci milá* ve dvou posledních verších, a ve třech skladbách, jež patří k druhu zvanému „alba" (svítáníčka) a líčí loučení milenců na úsvitě nového dne po noci spolu strávené (*Milý jasný dni; Přěčekaje vše zlé stráže; Šla dva tovařiše*); v albách jsou i prvky epické a v písni *Milý jasný dni* i dosti rozsáhlé líčení přírodní. Tato píseň je zajímavá i tím, že je dochována ve dvou versích značně odlišných, třebaže obsahově úplně shodných; neustálenost jejího textu (svědčící ostatně také o značném rozšíření skladby) připomíná charakteristickou vlastnost novodobé poesie lidové. – Z ostatních skladeb zaujme píseň *Slovce M,* v níž je užito prostředku oblíbeného v pozdější milostné lyrice německé, totiž naznačení jména milé uvedením prvého písmene, a píseň *Ztratilať jsem milého,* jež se liší od ostatních tím, že v ní promlouvá dívka. Formálně nejvyspělejší a nejsložitější z milostné lyriky je *Závišova píseň* (*Jižť mne vše radost ostává*), jejíž autor používá vydatně symbolických přirovnání (orel, fénix, labuť, lev). – Nápěvy milostné lyriky se dochovaly jen zřídka (na pr. u písně *Dřěvo sě listem odievá,* zčásti i u *Závišovy písně*).

Jižť mne vše radost ostává,
jižť mé vše útěchy stanú.
Srdce v túžebné krvi plavá:
to vše pro mú milú žádnú.
Svýma zraky skrzě očko
sílněť střielé v mé srdéčko,
bydlímť u plamennéj túže.
Muoj život v túhách nemáhá:
to vše jejie krása drahá
sílněť mě k tomu připúzie.
Srdce bolí,
sílně ve krvi plavaje
i žádaje,
žádná, tvé milosti, ač sě móže státi.
Jáť nikoli
žív nebudu na dlúzě
v té túzě,
kdyžť sě zmilitká neráčí smilovati.
Túhať mě po nie, kdyžť na ni zpomenu,
div, žeť kdy nesplanu,
omdleje v túhách stanu:
já pro ni v mé mladosti žalostívě zahynu.
Toť mé neštěstie, že byvše v radosti
i mám smutka dosti
od nevěrné milosti.
Ach, žalosti! Chodím smutný vzdýchaje pro mú nevinu.
Jižť mé zpievanie
přěstane nynie,
pyčtež mne panny i vy, šlechetné panie,
žeť mi jest zahynúti pro milovánie.
Sluněčko vzchodí,
zářě vychodí,
má zmilitká v mém srdéčku vévodí,
sílněť mi na mé mysli uškodí,
ač sě žádná nesmiluje.

Bych měl na všem světě koho,
jenžť by mi pomohl túžiti,
měl bych utěšenie mnoho,
chtělť bych mu s věrú slúžiti.

Jakož fénix oheň nietí,
tu kdež chce svú mladost vzieti,
v ohniť vzhoří v silné moci:
takéž muoj kvietek žádúcí
túžebný plamen horúcí
v srdci nietí ve dne v noci.
Z mé mladosti
jenž srdci túhy přěji
a nesměji
pro zlých lidí strach nikomému zjeviti.
V tejť žalosti,
jenž ji nosím na útrobě
a ve mdlobě,
najkraššie žádná, pro tě mi zahynúti.
Zbožnýť má radost a já v túhách vadnu,
to vše pro mú žádnú;
sám sebú nic nevládnu,
již pohřiechu nemámť nikdy nižádného utěšenie.
Toť jest má núzě, ach hrozný osude,
ktož tebe nezbude,
tenť žalosti nabude.
V srdéčku, žádná, pro tě já mám túžebné myšlenie.
Mého túženie
nemám umenšenie:
Pyč mne povětřie, pyč mne všecko stvořenie,
karbunkulus, zafier i vše drahé kamenie,
slunce přěstkvúcie
i vše na světě,
pyč mne lilium, pyč mne ruože i kvietie,
chceť mi má zmilitká mój živótek odjieti,
ač sě neráčí smilovati.

Orel divnú vášni mievá,
své děti v slunce obrátí,
tuť je v té horkosti zhřievá,
davť jim v tu světlost hleděti.
Kteréž jasně vzřieti nemóž
v slunce, toť sobě nespomóž,
ihned je z hniezda vyvrátí.
Takým orlem nazývám ji,
pro nižť srdcem v túhách lkaji,
strach mne, žeť mi život ztratí.

Ach, mé očko,
má útěcho, má radost!
Pro světlost,
jíž má najkrašší svietí, mosím túžiti.
Mé srdéčko
sě leká bez přěstánie
spadenie,
jakožto orlíček spadna, tuť mu jest strach mieti.
Jakožto lev, když koli svým hlasem zúpie,
své dietky vykúpí,
ihneď jich smrt odstúpí,
já také boje sě smrti žádám promluvenie.
Labuť, divný pták, zpievá umieraje,
také já, smutný žák,
umruť v túhách zpievaje
pro mú milú žádnú, když sě neráčí smilovati nade mnú.
Ach, auvech, má milá,
již si mě umdlila!
Ještě by mě od smrti vykúpila,
by se mnú jedinké slovce promluvila.
Slunéčko stkvúcie,
ruože světlúcie,
srdce i tělo dávaji v tvoje ruče,
duši mú porúčěji bohu milému,
ač mne neráčíš živiti.

1 *ostává* opouští – 2 *stanú* přestanou – 3 *túžebný* toužící – 4 *žádný* žádoucí, drahý – 7 *bydlímť* jsem; *túha* žalost, zármutek – 8 *nemáhá* chřadne – 10 *připúzie* nutí – 14 *ač* jestliže – 18 *zmilitká* milá – 19 *túhať mě po nie* toužímť po ní, rmoutím se – 21 *stanu* zahynu – 25 *milost* láska – 29 *pyčtež* litujte – 31 *vzchodí* vychází

36 *bych měl* kdybych měl – 39 *s věrú* věrně – 40 *fénix* báječný pták egyptský, jenž se spalováním obrozoval; *nietí* rozněcuje – 41 *kdež* když; *mladost vzieti* omládnouti – 42 *vzhoří* vzplane; *v silné moci* prudce – 48 *nesměji* neodvažuji se – 49 *nikomému* nikomu – 51 *jenž ji* kterouž; *na útrobě* na srdci – 54 *zbožný* bohatý, bohatě obdařený (láskou) – 59 *nezbude* nezbaví se – 64 *povětřie* vzduch – 65 *karbunkulus* tmavočervený drahokam; *zafier* safír – 69 *odjieti* odejmouti

71 *vášeň* obyčej, choutka – 75 *vzřieti* vzhlédnouti – 76 *sobě nespomóž* není mu pomoci – 80 *strach mne* bojím se; *ztratí* zničí – 89 *zúpie* zasténá, zařve – 91 *jich odstúpí* od nich odstoupí – 94 *žák* student, klerik – 98 *umdlila* oslabila, učinila chorým – 99 *by vykúpila* bys vykoupila – 100 *by promluvila* kdybys promluvila; *slovce* slůvko – 102 *světlúcí* zářící, zářivý – 105 *živiti* zachovati při životě

DŘĚVO SĚ LISTEM ODIEVÁ

Dřěvo sě listem odievá,
slavíček v keřku zpievá.
Máji, žaluji tobě
a méče srdce ve mdlobě.
Zvolil sem sobě milú,
ta tře mé srdce pilú.
Pila řěže, ach bolí,
a tvójť budu, kdeť sem koli.
Srdéčko, divi sě tobě,
jže nechceš dbáci o sobě.
Tvá radost, veselé hyne
pro tu beze jmene.

Ačť bych já ji zmenoval,
mnohýť by mě štráfoval
a řka: Proč ty tak slúžíš?
Čemu sě milostí chlubíš?
Neustavičný milovník
jako u cěsty hřěpík:
k čemu sě koli přičiní,
a tomu všemu uškodí.
Ktoť sem, tenž nosímť pílu,
jáť mám najkrašší milú,
téť nikomu nepoviem,
sámť ji s mým srdéčcem viem.

Viera vieře pomáhá:
kdeť sú dva sobě věrna,
on jí a ona jemu,
nepoviedaj třeciemu.
Mnohýť sě rád honosí,
ten tajemství pronosí.
Ach, naň! Zlýť obyčějť jmá,
nepřějtež mu, ktoť jeho zná.
Poniž on vás tak hanie,
prosímť vás, panny i panie,
přězdiec jemu „ruší nás",
vyscěrčmež jeho pryč od nás!

1 *dřěvo* strom – 4 *méče* mět je – 9 *divi sě* divím se – 13: jestliže bych ji pojmenoval – 14 *štráfoval* haněl – 16 *čemu* proč; *milost* láska – 17 *neustavičný* nestálý – 18 *hřěpík* lopuch – 19 *sě přičiní* přidá se – 21 *píla* starost – 30 *pronosí* prozrazuje – 33 *poniž* protože – 36 *vyscěrčmež* vystrčmež

TAJNÁ ŽALOST

Tajná žalost při mně bydlí,
když mi jie nelzě vídati.
Zleť bude, ačť sě to prodlí,
nebudu-l' u nie bývati.

Bych pobyl u nie do roka,
zbyl bych smutka i všie núzě,
netbal bych na zlého soka,
nechajžť bydlí, ktož chce, v túzě.

Nepaměti, téť sě lekám,
byť mne ke škodě netáhla.
Rač pomnieti, za toť prosím,
tys mocně v mé srdce sáhla.

Jáť pomním jedinké slovo,
toť mi přišlo k utěšení,
za sto let v mém srdci novo,
potom do mého skončenie.

Srdceť sě nemóž děliti,
kdežť jest, tuť jest vší silú.
Pěkná, rač ustavična býti,
ač chceš slúti věrnú milú!

S šěrým očkem sokolíku,
toběť sem v tvú službu poddán!
Najmilejší andělíku,
ty si mého srdéčka pán!

1 *bydlí* je – 3 *ačť sě to prodlí* potrvá-li to dlouho – 5 *bych pobyl* kdybych pobyl – 6 *zbyl bych* pozbyl bych – 8 *bydlí v túzě* má tesknost, žal – 9 *nepaměť* zapomenutí – 13 *pomním* vzpomenu si, pomyslím si – 16 *skončenie* smrt – 19 *pěkná* krásná – 20 *ač chceš* chceš-li

SLOVCE M

Srdce, netuž, nelzěť zbýti,
pravímť cěle,
aniť sě jest lzě ukryti
již veselé.

Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
a v tomť sě znám.

Ač pod nebem jest stvořenie,
nerozomiem,
róžě, jiný květ nic nenie,
toť směle diem.
Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
a v tomť sě znám.

Jestiť jí mílo slúžiti,
ač z milosti,
anať dá dobrým požiti
vždy v radosti.
Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
a v tomť sě znám.

Rač to v svém srdci zavřieti,
než bez smiechu,
ež mně jiné nelzě mieti
za útěchu.
Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
a v tomť sě znám.

Tedyť poviem otevřěně:
V tvéť službě sem!

Aniť změním do skončenie
mé milé M.
Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie,
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
a v tomť sě znám.

1 *netuž* nermuť se; *zbýti* zbaviti se, pozbýti – 2 *cěle* zajisté – 3-4 *ukryti sě veselé* před radostí se ukrýti – 8 *slovce M* litera, hláska M – 10 *v tomť sě znám* k tomu se přiznávám – 11 *ač jest* jest-li – 23 *požiti* užíti – 33 *ež* že – 43 *skončenie* smrt

JIŽ TAK VYMYŠLENÝ KVĚT

Již tak vymyšlený květ
jako ruožě prokvítá.
Kdež ta ruožě prokvítá,
odtud mému srdci svítá.

Protož, milá radosti
i mé milé utěšenie,
věziž, žeť již od tvé milosti
mé všecko pomyšlenie,

ačť sem nesměl pověděti,
ostýdaje sě tvé milosti.
Protož, milá, rač věděti,
žeť sem tvuoj vždy v uostavnosti.

Mnohokrát lidem k libosti
činím dobrú mysl sobě;
ač mi to na mysli nenie,
tohoť chovám při sobě.

Ach, nešťastná žalosti,
bych tě věděl komu dáti!
Již tebe mám přieliš dosti!
Ujalas mě k své libosti.

Žalosti, mníš, by moc měla,
že mě vždy chceš umořiti.
Byť jediná paní ráčila,
taťmi to muož zrušiti.

Ale onať snad tomu ráda jest,
že já smutný po ní túžím.
Dnes to beru na svú vieru,
žeť jí nade vščcky slúžím.

1 *vymyšlený* důmyslný, krásný – 2 *prokvítá* rozkvétá – 7 *od tvé milosti* od lásky k tobě – 9 *nesměl sem* neodvážil jsem se – 10 *ostýdaje sě* ostýchaje se – 12 *v uostavnosti* stále, natrvalo – 18: kdybych věděl, komu tě mám dáti – 20 *ujalas mě* zmocnila ses mne – 21 *mníš, by* domníváš se, že (máš) – 24 *muož* může

PŘĚČEKAJE VŠĚ ZLÉ STRÁŽĚ

Přěčekaje vše zlé stráže
puojduť k milé hrdlo váže.
Svuoj kuoň pustím po dúbravě,
sám s nie sědu rozmlúvaje.

Tiem zpievaním, tiem voláním
ubudich tu krásnú paní.
Když sě j' ze snu probudila,
ke mně míle promluvila

a řkúc: Brachku, čas jest vstáti!
Skuoroť bude již svítati.
Den sě blíží, ten já znaji,
vše zlé stráže vzhuoru vstávají.

Již ptáčkové vzhuoru vstali,
vzhuoru vstavše zazpívali,
zazpievavše pryč letěli,
mě smutného zde nechali.

Rozlúčenie mezi náma –
klevetníčkóm radost dána!
Protož, milá, buďvaž věrna,
žádný zlý sok mezi náma!

1 *stráže* strážce, strážný – 2 *hrdlo váže* nasazuje hrdlo – 6 *ubudich* vzbudil jsem – 10 *skuoroť* brzy – 19 *buďvaž věrna* (duál) buďmež věrni

NOCI MILÁ

Noci milá, pročs tak dlúha!
Po mé milé jest mi túha,
že mi s ní nelzě mluviti.
Komu sě mám utěšiti?

Již mé srdce bydlí v strasti,
v smutku, v túžebné žalosti.
To vše činí nebývanie
u té najmilejší panie.

Milý bože, nedaj dlúže
po mé milé býti v túze! –
Brachku milý, nestyšť sobě,
nad jinéť chci přieti tobě.

4: od koho mám pro sebe žádati útěchu – 5 *bydlí* přebývá, je – 7 *nebývanie* že nebývám – 11 *nestyšť sobě* nestýskej si – 12 *přieti* přáti

ŠLA DVA TOVAŘIŠĚ

Šla dva tovařiše
v jedno miesto tíše.
Míle je přivítali,
dobrá slova dali.

Dobrá slova davše
dobře položili,
jednoho na ruce,
druhého na loži.

Tuť sta spolu hrála
do třetie hodiny:

Obrátiž sě ke mně
svým líčkem červeným.
Tohoť neučiním,
musíš pryč ode mne.

Již dennička zchodí,
musím pryč od tebe.
Jižť musím od tebe
s velikú žalostí.

Rač tě buoh žehnati,
muoj milý pane!
Skuoro-li sě vrátíš,
muoj milý pane?

Jáť sě k tobě vrátím
na zelenú trávu,
jáť sě k tobě vrátím
na každú hodinu.

1 *šla dva tovařiše* (duál) šli dva druhové (t. j. milenci) – 9 *sta spolu hrála* (duál) hráli si, milovali se – 15 *zchodí (vzchodí)* vychází

ZTRATILAŤ JSEM MILÉHO

Ztratilať jsem milého,
v tom srdci jediného.
Jměj sě dobřě, srdéčko!

Ztratila-lis milého,
pohledajž sobě jiného.
Měj sě dobřě, srdéčko!

Když tomu nelzě jinak zdieti,
musíme sě dobřě jmieti.
Měj sě dobřě, srdéčko!

Jáť sě, milý, dobřě jmám,
na tě srdéčkem zpomínám.
Měj sě dobřě, srdéčko!

Bielá ruožě prokvítá,
mně náděje nesvítá.
Jměj sě dobřě, srdéčko!

Natrhajme z ruožě květ,
milejší milý než vešken svět!
Měj sě dobřě, srdéčko!

Ach muoj milý, mocný pane bože,
jinak to býti nemuože.
Jměj sě dobřě, srdéčko!

Ktož mi o tobě co propovie,
srdéčko mé velmi mútí.
Jměj sě dobřě, srdéčko!

Ach muoj milý přěvelmi zúfalý,
ne taks mi sliboval před mú milú matkú!
Jměj sě dobřě, srdéčko!

Ktož mezi námi to manželstvo zruší,
nesmiluj sě, pane bože, nad tú duší!
Jměj sě dobřě, srdéčko!

Bóh tě žehnaj, má panno milá!
V mém si srdci sama jediná.
Jměj sě dobřě, srdéčko!

7 *zdieti* učiniti – 13 *prokvítá* rozkvétá – 22 *propovie* poví – 23 *mútí* zarmucuje

MILÝ JASNÝ DNI

Milý jasný dni, pročs tak ukvapil,
žes mi mého klevetníčka zbudil?
A den své ustavenie jmá;
tu kdež milých dvé přěbývá.
Všemohúcí pane bože, milý bože,
rač jich býti obú spuolu stráže!

Od východa sluncě větříček věje,
a přěs hory, přěs doly sě chvěje.
Horyť ječí, lom sě tiší,
ptačstvo křičí, zvěř pospieší,
obádaje, znamenaje,
žeť má noc od nás odstúpiti.

Vyšlať jest krásná, jasná dennicě,
dalekoť mi u plano vyšla.
Tať mi pospiecháše od hor.
Všeckno stvořenie, lidský sbor
znamenaje vzhuoru vstáti:
časť sě náma, milá, požehnati!

Jasný sě nám den ukazuje,
nebesať jsú sě zamodraly,
slunečnáť zářě vychodí:
po němť mě mé srdce bolí,
po tom najmilejšiem pánu!
Brachku milý, bychva sě my dva spolu objala!

Vyšlať jest krásná, sličná paní,
užaslať sě, viděla svítanie,
řekla: Proč sva tak dlúho spala?
Zarmútiloť sě srdce její:
vstaniž vzhóru, choti milý, radosti má,
byť sě nám žádná hanba nestala.

Najmilejší, poslechni rady mé
a umysliž ty pevně mysli své,
byť sě nám nezrušila milost
pro toho klevetníka zlost.
Žádnýť nevie, coť on miení,
slušieť sě nám jeho vystřiehati.

V očiť klevetník s každým dobřě jest,
máť na svém srdci falešnú lest.
Budiž muž, neb-li žena,
byť jej každá mrzkost jměla!
Bylť by každý tovařiš mój,
ukrátilť by v mém srdci nepokoj.

Ktožť ruší útěchu milých dvé,
nedajž jemu bóh toho prospěchu!
Po němť mě mé srdce bolí,
po tom najmilejšiem pánu.
Všemohúcí pane bože, milý bože,
račiž býti obú nají stráže!

3 *ustavenie* řád – 9 *lom* hluk – 10 *pospieší* pospíchá – 11 *obádaje* větříc; *znamenaje* vnímajíc, poznávajíc – 14 *u plano* na plano, do prázdna – 18 *požehnati sě* rozloučiti se – 24 *bychva sě objala* (duál) kéž bychom se objali – 26 *užaslať sě* ulekla se – 27 *sva spala* (duál) spali jsme – 33 *milost* láska – 43 *útěcha* potěšení – 48 *obú nají* (duál) nás obou

LYRIKA REFLEXIVNÍ A SATIRICKÁ

Vedle lyriky milostné představuje světskou lyriku poesie reflexivní a satira odrážející dobové poměry; od takovéto satiry vede vývojová linie k bojovné satiře období husitského. Pro tuto poesii jsou příznačné epické motivy, takže zde nejsou přesné hranice mezi lyrikou a epikou.

Bez dobových vztahů je z našich skladeb vlastně jen *Smrt*, stručné shrnutí běžných motivů o protikladu pomíjivého života a nevyhnutelné smrti (nechybí tu ani spor duše s tělem). – *Píseň o Pravdě* podává kritiku soudobého světa, ale více než výtkami proti jednotlivým stavům, jež jsou ostatně málo určité, je pozoruhodná epickým rámcem, líčícím marné putování Pravdy po světě za trvalým sídlem.

Sociální poměry na konci 14. století ilustruje výstižně *Píseň veselé chudiny*, příklad studentské poesie o bídách školského života, poutající svým humorem a názorností (nejednou tím upomíná na skladbu Podkoní a žák), a skladba *Sedláci*, vyjadřující ve středověku běžné u inteligence opovrhování venkovským lidem, k němuž jinak skladatel sám patrně neměl příliš daleko. – Nejpůsobivější z našich básní je však *Pieseň od pana Štemberka*, líčící zabití šlechtice, který miloval měšťanskou dcerku; právem bývá srovnávána s pozdějšími lidovými baladami.

SMRT

Což smrt radosti podává
podlé radostného práva,
tuť mne radost vše ostává
pro žalostné vzdýchanie.
Když mi srdce mysl probúzie,
že vzpomanu ty vše núzě,
v něž mě světská vuole vlúzie,
život mi žáden nenie.

S právem mi nenie do smiecha!
Smrt ke mně veždy pospiechá;
zastane-li mého hřiecha,
duše kázní nemine.
Svět rozličné činy hodí,
a ty činy život vodí,
jimiž nám dušici uškodí,
žeť i s tělem zahyne,

světe, ktož sě k tobě vine.
Chudéhoť tvé šťěstie mine,
bohatý pro tě zahyne,
neb jsi pravá obluda.
Světa ve mdlobě dobudem
a v zlosti na něm přěbudem,
v žalosti jeho veždy zbudem,
smrt jest naše osuda.

Auvech, světe, kak sě mýlí
každý, ktož sě k tobě chýlí!
Ty, jenž do nás s tebú byli,
kde ty móžem nalézti?
Mocná kniežata i králi,
koho jsú sě ti ubáli,

že jsú sě chudým vrovnali
a dali sě pohřiesti?

Sami túž náději máme,
avšak toho málo tbáme.
Auvech, že nezpomínáme
žalostného skončenie!
Tu kdež přietel nespomóže,
aniž tě sbožie vymóže,
tuť neplatí, jedno kóžě,
by měl všecko uměnie!

Co sě tělo vraští, mučí?
Však sě zemi vždy poručí.
Tu sě druh druha neručí,
jakž jej koli miluje.
Tepruv přijdem v své dědiny,
běda hřiešným té hodiny!
Dušička ponese své viny
a na tělo vžaluje

řkúc: „Prokleté hřiešné tělo,
cos dle zaviniti smělo!
Pro tvé tak nesličné dielo
jsem milostí strádajíc."
Nejednať jí žalost bude,
nebeskéť radosti zbude,
hořě věčného dobude,
smrti na sě žádajíc.

Silnáť sě tu žalost zděje,
dušičkat sě nezasměje,
jednoť sě v žalosti vzchvěje,
vidúc svú věčnú ztrátu.
Tuť sě nás hřieši neskryjí,
jako na své vrahy zvyjí,
hoře věčné na nás vzryjí,
dadúc hřiešnú odplatu.

Auvech, běda té žalosti!
Kto nám dušičky vyprostí,
nebude-li tvé milosti,

matko božieho syna!
Tys u milosti poznána
a nade vše jsi požehnána,
bohem tobě ta moc dána,
móžeš spomoci jediná!

Rač súditi naše viny
tak milosrdnými činy,
bychom zbyli hřiešné špíny,
pro niž duše žalost má.
Uslyš naše hlasy k sobě,
nedaj moci světské mdlobě.
Bychom sě dostali bohu i tobě
pějíc Zdráva, Maria. Amen.

3 *ostává* opouští – 6 *vzpomanu* vzpomenu si – 7 *vlúzie* vábí – 8 *žáden* žádoucí – 12 *kázn* trest – 13 *hodí* působí – 15 *dušici* dušičce – 20 *obluda* klam – 21 *mdloba* slabost – 22 *v zlosti* ve zlobě – 23 *zbudem* pozbudeme – 24 *osuda* osud – 25 *kak* jak – 30 *ubáli sě* ulekli se – 31 *vrovnali sě* vyrovnali se – 32 *pohřiesti* pohřbíti – 38 *sbožie* bohatství; *vymóže* vymůže, zachrání – 39 *jedno* jen – 40: i kdybys všecko znal – 41 *vraští sě* stahuje se (křečí) – 43 *druh druha sě neručí* druh za druha neodpovídá – 45 *dědiny* dědictví (nebeské) – 48 *vžaluje* (*vzžaluje*) zažaluje – 50 *cos dle* proč jsi – 51 *nesličný* špatný – 52 *jsem strádajíc* strádám – 57 *zděje sě* stane se – 59 *jednoť* jen – 62 *zvyjí* (*vzvyjí*) zavyjí – 74 *milosrdnými činy* milosrdně

PÍSEŇ O PRAVDĚ

Pravdo milá, tiežiť tebe,
pročs ot nás vstúpila v nebe?
Komu si nás poručila,
tiežiť tebe, Pravdo milá!

Pravda k tomu odpovědě:
„Milý synu, toť povědě.
Neviemť sě již kam podieti,
ižádnýť mne nechce přijieti.

Kdež sem sě bydlu nadála,
tam přijidech, ano přitáhla
Křivda vóbec vščcky sobě;
proto velmi steštěch sobě.

I jidech tam ku papeži,
k němuž každý vóbec běží,

i počěch na něm žádati,
by mi ráčil radu dáti,

kterak bych Křivdu zahnala,
ještoť u mé věno sáhla.
Papež otpovědě k tomu:
‚Jáť nemám prázdnosti k tomu,

porúčiem tě kardinálóm;
rúče beř sě tam v jich dóm,
ať poradie k tomu i pomohú
tobě, což najlépe mohú.‘

Učinich jeho kázanie,
rúče brach sě tam mezi ně
mnieci, bychť mohla prospěti,
proti Křivdě konec vzieti.

A když tam před ně přijidech,
tepruv tesknosti dojidech,
Otázať mne jeden z nich,
sedě v črvenéj kápi jako mnich:

‚Pravdo, proč si sěm přišla, a co zde chceš?
Proč před ny cěstú nejdeš?
Chceš-li sobě konec vzieti,
musíš mnoho zlatých mieti.‘

Druhý podlé něho sedě,
odpovědě na mě hledě:
‚Pravdo, zde žádného konce nemáš,
donidž nám dosti peněz nedáš.‘ “

Pravda tak smutně stojieci,
žádného sě nebojieci,
odpovědě velmi tíše
a řkúc: „Ano, svatá říše

od vás římských kněží v zmatek přišla.
Viz jich nemúdrého smysla,
kterak divným během běžie,
co sú učinili z Říma kardinálští kněžie!

Učinivše dva papežě,
ihned potom dva ciesařě:
pro jich nemúdré volenie
svatú cierkev s říší plenie.

Tuť sě boha nic nebojie,
jedno nepokoje strojie,
Pravdy ovšem nemilují,
Křivdě pro peniezě ustavičně holdují.

Odtud jidech na vše strany
mezi kniežata, rytieře i pány,
hledajíci sobě bydla,
naliť sem všady ostydla!

Nerodichuť na mě tbáti,
kázachuť mě se psy štívati.
Shledach tu mnoho neřádu,
to vše běží mladú radú.

Dřieve kniežata a králi vedli počestný řád,
starých šědivých pánuov drželi sě rad,
vedli všecko dobřě v milosti,
i nebylo tak mnoho nectných zlostí,

jakož jest nenie pohřiechu!
Jáť sem Pravda všady v smiechu!
Neviemť sě již kam podieti,
musímť na sě zákon vzieti,

zda tu pokoje požívu
a přěmohu Křivdu lstivú.
A když sě brach do zákona,
srdce mi radoštěmi vstona

a řkúc: ‚Již do mého skončenie
mně lepšieho bydla nenie;
mně jest při zákonu ostati,
svój život v něm dokonati.‘

Ale dřieve nežliť měsiec minu,
ažť mi dachu v zákoně vinu

a řkúc: ‚Pravdo, u nás ty sě nehodíš,
nám v řehole velmi škodíš!‘

Opatřivši já zákonnie bydlo,
dřieve měsiece mi ostydlo.
I jidech pak mezi měšťany
i rozbich své krásné stany.

Nemožech nic znamenati,
bych mohla s kterými ostati,
naliť chudí všady pláčí,
ktož móž lépe, ten je tlačí.

Kdež sem byla, na vše strany,
v tom seznach všěcky měšťany.
I jidech naposledy k sedlákóm,
k jich farářóm i k jich žákóm,

naliť mezi mnohými závisti mnoho.
Ihned se brach preč od toho.
Túlách sě já po všem světě:
ani starý, ani dietě,

nechtěl mne ižádný přijieti,
tepruvť v nebi rozbich sieti.
Tuť sě mé bydlo dokona,
když do toho svatého zákona

jidech i do té nebeské radosti,
tu, kdež mají zbožní dosti.
Uslyšiž, bože, naše hlasy,
daj nám na věčné časy

s sobú bydlo, na tě zřiece,
s anjely tě vždy chváléce.
Držiec všickni jeden pramen,
řčetež všichni zbožní: Amen.“

1 *tiežiť tebe* táži se tě – 5 *odpověděl* odpověděla – 6 *povědě* povím – 8 *přijieti* přijmouti – 9 *bydlo* útočiště – 12 *steštěch sobě* zasteskla jsem si – 18 *ještoť* která – 20 *nemám prázdnosti* nemám volný čas – 22 *rúče* rychle – 25 *učinich kázanie* provedla jsem rozkaz – 27: domnívajíc se, že mohu míti úspěch – 28 *konec vzieti* domoci se rozsouzení – 34 *ny* nás – 40 *donidž* dokud – 54 *jedno* jen – 55 *ovšem* vůbec, naprosto – 60 *naliť* hle; *sem ostydla* došla jsem

hanby, pohany – 61 *nerodichuť* nechtěli – 62 *štívati* štváti – 64 *mladú radú* nezrale, nerozvážně – 69 *nenie* nyní – 72 *na sě zákon vzieti* vstoupiti do řehole – 73 *požívu* užiji – 76 *vstona* zasténalo – 85 *opatřivši* spatřivši; *zákonnie bydlo* řeholní život – 86 *ostydlo* bylo k hanbě – 94 *seznach* shledala jsem – 98 *preč* pryč

SEDLÁCI

Chcete-li poslúchati,
co já vám budu zpievati,
ctnú družinu chváliti,
ještoť slovú sedláci.

Sedlák jest divné stvořenie,
jemu v světě rovně nenie:
syrovátka, sýřenie,
toť jest jejich vařenie.

K tomuť mají kysělici,
anať sě vije na lžíci:
Takť jsú šerední hnojníci,
avšak chtie hrdi býti.

Škaredí, kostrbatí,
na nichť jsú tlustí kabáti,
neumějíť šermovati!
Zbaviž nás jich, božie máti!

Smrdíť duše zelím nemastným
i také mlékem kysělým.
Pravím to srdcem cělým:
Nekvas s trúpem opilým.

A když sě hrachu nažerú,
ihned sě do krčmy berú.
Toť já pravím na svú vieru,
nehledajíť tu vieru.

An druh na druha říhaje
a jako věžník smrkaje
a kmotr vždy kmotru laje,
za kord sě potrhaje.

Druhýť sě hrdinsky stavie –
snědl by sám polúhlavie;
třetíť jemu nohy stavie,
boje sě za jeho zdravie.

An sebú vrže jako zmek,
přisaháť, by sám byl rek
a řka: Věz to každý člověk,
žeť sem smělý pacholek.

Divnéť mají tancovánie,
kdyžť sě zberú mezi panie.
Tuť jest divné dívanie
a milé přihlédanie.

Ať svinské skoky činí
vopravuje sobě klíny
a z úst jemu tekú sliny:
toť vám povědie jiní.

Když chce skočiti na pospěch,
tuť sebú vrže jako měch.
A já to dobřě viděch,
kdyžto na jich hodech biech.

Ještěť vám více povědě:
když bude při jich obědě,
tuť vždycky na sě hledie
a jako svině jedie.

Ošklebíť zuby hřieběcí,
omastieť pysky praseěcí,
postavíť uši oslicí
činíť chlap skoky telecí.

4 *ještoť* již, kteří – 7 *sýřenie* kyselé mléko – 9 *kyselicě* polenta (pokrm z ječné mouky) – 16 *zbaviž* zbav – 20 *nekvas* nehoduj; *trúp* trubec, chám, neurozený – 26 *věžník* domácí pes – 30 *polúhlavie* půl hlavy – 31 *stavie* (m. *staví*) nastavuje – 33 *vrže* hodí; *zmek* čert – 34 *by sám byl rek* že (on) sám je rek – 38 *zberú sě* odeberou se – 42 *klín* záhyb šatu (na uschování peněz) – 45 *na pospěch* spěšně – 49 *povědě* povím – 53 *ošklebíť zuby* vycení zuby

PÍSEŇ VESELÉ CHUDINY

Jižť nám zima přišla,
slyštež, odraní!
Zle sme se přivoděli
a šatuov nenie!
Zlý vietr věje,
zlá náděje!
Sychravice jdú
jedna za druhú,
činiť nám túhu.

A snieh prší zhusta,
to zlé znamenie!
Plášček, kabát zedraný,
nohavic nenie.
V létě spáchom,
nic nedbáchom,
co v zimě bude.
Náš těžký trude,
ano šatky chudé!

Milí chudí, těšmy se,
radost se nám stala!
Šaty s nás opršaly,
hlava oblínala!
Milí chudí,
núze nás pudí.
Kterak učiniti?
Nelze jinak býti
než bohu poručiti.

Kukly nám zle skrájeli,
kusa jich nenie.
Což sme psoty naseli,
toť bude plenie!
Z snopa čtvrtce,
smutno srdce.
O čem do Čech jíti?
Sobě odtušiti
a do krčmy jíti.

Pójdeme-li do krčmy,
nechtie nám naliti.
Ach, kterak jest nechutno
z suché čieše píti!
Truchel pěšec,
lačen měšec.
Kterak učiniti?
Sobě odtušiti,
bohu poručiti.

Buoh jest ščedrý dařitel,
komuž ráčí dáti;
na něm nelze vyláti
ani vyhněvati.
Komuž ráčí,
bez rozpači
dáť mu všeho dosti
z své hojné milosti
se vší ochotností.

Zastavme kyj s palicí,
však zbroje netřeba!
Kážem piva naliti
a kúpíme chleba.
Draho cení,
peněz není!
Všecko, což kúpiti,
vždy musíme mieti,
byť nám bylo vydřieti.

V pátek naše hody:
úkrop z studené vody,
kyselice s ščavú,
zaur se vší špatnú stravú.
Budú ryby?
Nelze chyby,
v Dunaji a v moři,
dražší než úhoři,
delší než pískoři.

Když bude v sobotu,
budem mieti psotu.

A v neděli ráno
v žaludku prostranno.
Sedem k stolu
chudí spolu,
kážem sobě dáti
větru posniedati
a nic obědvati.

A kuchaři naši
vaří nám ze mhly kaši,
za tmy zvěřinu,
ve snách jeleninu,
náton pařie,
trdlo vařie,
chtiece hosti ctíti,
krmičku učiniti.
Nechajžť jsú s ní zbiti!

Nechajíc hrubých krmí,
milujme zelé,
jelito s krúpami,
mléko kyselé,
a zaštpici,
kapalici,
s mákem valdyně,
uzené, dýně,
hrách na okříně!

7 *sychravice* sychravé počasí – 9 *túha* zármutek, tesknost – 12 *plášček* pláštík – 13 *nohavice* kalhoty – 21 *opršaly* deštěm byly zničeny – 22 *oblínala* olysala – 28 *kukla* kápě, kapuce; *skrájeli* nastříhali, ušili – 31 *plenie* plení, plevel – 32 *čtvrtce* čtvrt měřice – 35 *odtušiti* uleviti – 41 *truchel* truchlivý – 48 *vyláti* láním vymoci – 49 *vyhněvati* hněvem vymoci – 51 *bez rozpači* bez rozpaků, bez váhání – 66 *kyselice* polenta (pokrm z ječné mouky) – 67 *zaur* (z něm. *sauer*) synonymum ke kyselice – 69 *nelze chyby* bezpochyby – 76 *prostranno* prázdno – 86 *náton* špalek na štípání dříví – 87 *trdlo* palice – 95 *zaštpice* druh hrachové kaše, v. Klaret Gloss. 1790 (millepissa) – 96 *kapalice* syrovátka – 97 *valdyně* nudle n. škubánky (?) – 99 *okřín* mísa

PIESEŇ OD PANA ŠTEMBERKA

Račte poslúchati, co vám chci zpievati,
coť se stalo dávno v městě v Mělníku.
Sebrali sě páni spolu měšťěné.

V. *Dalimilova kronika — rukopis vídeňský*
(rukopis z doby kolem roku 1400 — Národní knihovna, Vídeň)

A tuť jsú sě spolu pílně radili
a o Štemberkovi zradu skládali,
a kterak by Štemberka života zbavili.

A když jsú sě spolu pílně radili,
inhed Štemberkovi před sě kázali:
A poslúchaj, Štemberku, co mluví páni!

A račiž poslúchati, milý Štemberku,
co pravie páni měšťěné z Mělníku,
a chceš-li ty zuostati při svém životu!

A když Štemberk to slovo zaslyšal,
inhed služebníkovi kuoň sedlat kázal:
A sedlaj ty kuoně, budeva vsědati.

A když Štemberk na svój kuoň vskoči,
přěde pány měšťěny pěkněť sě zatoči:
A buoh vy rač žehnati, milí měštěné!

A rač tě buoh žehnati, milý Štemberku!
A pospiechaj, Štemberku, z města Mělníku,
a chceš-li ty zuostati při svém životu!

A když Štemberk z brány jedieše,
jeho pěkná Anička v uokenci stojieše
a tak velmi srdečně jest zaplakala.

A rač tě buoh žehnati, má milá Aničko!
A žehnaj tě milý buoh, muoj milý Štemberku!
A komužs mě poručil, smutnú dievčičku?

A když Štemberk v pole jedieše,
inhed svému koníkovi čelo protieráše
a svá samostříly oba znapínavše.

A tuť jsú sě spolem sebrali všickni měšťěné,
a o Štemberkovi zradu skládali,
a kterak by Štemberka života zbavili.

A jediný z nich vece: Poslúchajte, páni!
A vyjeďte za ním, jměte jej na poli.
A cěle vám pravím, přídeť vám bez hanby.

A když Štemberka u poli viděli,
za ním páni měštěné hlasem volali:
A postůj, počekaj nás, Štemberku milý!

A nestřielej na nás, milý Štemberku,
však jsme my páni měštěné z Mělníku,
a však sme my páni měštěné z Mělníku.

A když jste vy páni měštěné z Mělníku,
slibujete-liž mně mému životu?
A já na vás věru střieleti nebudu.

A my tobě slibujem, vieru zastavujem,
že my tvému životu nic neučiníme,
že my tvému životu nic neučiníme.

A jediný sedláček, ten voral v stráni
a všecko poslúchal, co mluvie páni:
A hlédajte, páni, byste mu zdržali!

A neběhaj, Machu, muoj milý brachu,
a neboj sě sedmi pánuov strachu,
všakť jest náma jindy tieže bývalo.

Jediný Kačeruov syn, ten s koně skoči,
utne Štemberkovi obě ruce, nože.
A žěliž pod klejtem, muoj milý buože!

A když Štemberka do města nesechu,
proti němu panny, panie ven vyjedechu:
A vítaj, Štemberku, náš sluho věrný!

A já vám děkuji, panenky i panie!
Jediných sedm pánuov učinilo hnánie,
a ti jsú mě na svú čest, vieru vzali.

A tiť jsú mě na svú čest, vieru vzali,
a tak jsú mě hanebně velmi oseˇkali.
A žěliž sě tobě, náš z Prahy králi!

A všeckoť já toto mám pro pěknú Aničku,
ještoť mi jest dala perlovú tkaničku,
a za toť jí slúžím svú milú hlavičkú!

A ještěť já viece mám pro pannu Maruši,
a onať mě vzala na svú milú duši,
a tak jest mě vzala na svú milú duši.

A protoť já pravím starému, mladému,
a kto kolivěk vládne u poli sám sebú:
Nedávaj sě žádný na takovú vieru.

15 *budeva* (duál) budeme – 30 *samostříl* kuše, samostříl; *znapínavše* napjav (jeden po druhém) – 31 *spolem sě sebrali* shromáždili se – 35 *jměte* zajměte – 36 *cěle* jistě, vskutku – 46 *vieru zastavujem* dáváme čestné slovo – 51 *zdržali* dodrželi – 52 *neběhaj* neutíkej – 57 *a žěliž pod klejtem* a žel, ač měl glejt – 62 *hnánie* útok – 66 *žěliž sě tobě* polituj

LYRIKA DUCHOVNÍ

Duchovní píseň má mnohem starší tradici než ostatní česká lyrika. Duchovní písně (Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave) stojí již na samém prahu naší národní literatury, avšak tento literární druh nemohl být pěstován intensivněji, dokud latina zůstávala výhradním bohoslužebným jazykem. Proto teprve husitské hnutí podnítilo u nás rozkvět duchovní písně; ze 14. století nelze uvésti duchovních písní v nejužším slova smyslu více než tři: *Buoh všemohúcí*, *Jezukriste, štědrý kněže* a *Zdráva, královno slavnosti*. První z nich byla snad původně písní velikonoční. Složena byla již v 1. polovině 14. století a postupně byla rozšiřována tak, že nabyla rázu obecné písně prosebné. V posledních přidaných strofách je již ohlas církevního schismatu. Zpívala se v kostele při kázání a při procesích – tak je dosvědčena na př. u Waldhausera. Druhá píseň vznikla v 2. polovině 14. století, r. 1408 se připomíná již jako stará; zpívala se při podobných příležitostech jako Buoh všemohúcí a podobně také byla stále doplňována a měněna. Třetí píseň vznikla úpravou starší modlitby na začátku 15. století a patří k prvním českým písním mariánským.

Zvláštním lyrickým druhem byly t. zv. plankty čili pláče P. Marie pod křížem, útvary spojující projev lyrický a dramatický, neboť se předváděly mimicky na Velký pátek v kostelích. Ze staročeských planktů je nejcennější *Pláč Panny Marie*, začínající slovy „Pláči mému hodina". Je to výňatek z rozsáhlejší skladby. Bolest P. Marie je v něm vystižena formou čistě lyrickou, hudebně i stroficky velmi umělou.

Dvě písně zaujmou složitou symbolikou; je to *Mistr Lepič* a *Kocovník*. – Mistr Lepič je symbolická báseň vyjadřující kult hostie proměněné v tělo Kristovo. Lepič (hrnčíř) je symbolem Boha, malá látka znamená tělo Kristovo v eucharistii, šesterá věc pak milosti, jichž se Kristovým prostřednictvím dostává všem lidem. – Kocovník je rovněž sym-

bolická báseň o stvořitelském a vykupitelském díle božím; Bůh je označen symbolem kožišníka, jenž stvořil pro duši tělo (kožich).

Písní s náměty náboženskými přibylo v tomto období i přechodem epických látek k písňové formě a stykem s písní milostnou. – Tak vznikla *Píseň o Dorotě,* jež zpracovává lyrickou formou legendu o sv. Dorotě. Stejnou strofickou formu a nepochybně i stejný nápěv měla píseň latinská, obsahově celkem shodná, Dorothea beata, v níž čteme akrostich „Dorothea virgo beata, Nicolai suspice vota." – Stykem s milostnou poesií vznikla na př. píseň *Otep myrry.* Tato skladba je vložena do úst dívce, která je symbolem křesťanské duše toužící po Kristu nebo spíš symbolem církve. Zakládá se na motivech Velepísně Šalamounovy i na slovech jejího nejstaršího českého překladu. Styk náboženské lyriky s lyrikou milostnou je někdy tak těsný, že v jednotlivých případech nelze rozhodnouti, zda jde o píseň duchovní (z kultu P. Marie) či o píseň milostnou, jak je tomu u i milostné písně *Slovce M.*

BUOH VŠEMOHÚCÍ

Buoh všemohúcí
vstal z mrtvých žádúcí!
Chvalmež boha s veselím,
toť nám vším Písmo velí!
Kyrieleison.

Ležal tři dni v hrobě,
dal prokláti sobě
bok, ruce, nože obě,
na spasenie tobě.
Kyrieleison.

Jezukriste, vstal si,
nám na příklad dal si,
žeť nám z mrtvých vstáti,
s bohem přěbývati.
Kyrieleison.

Maria žádúcie,
z nebes róžě stkvúcie,
pros za ny hospodina,
svého milého syna!
Kyrieleison.

Pane náš Ježíši,
uslyš svoji říši,
nás hřiešné křesťany,

pro tvé svaté rány.
Kyrieleison.

Svaté Mařie synu,
otpusť hřiešným vinu,
pane Jezukriste,
jenž si vstal zajisté.
Kyrieleison.

Ó králi nebeský,
uslyš svój lid český,
zbav nás núzě této,
daj nám dobré léto!
Kyrieleison.

Uslyš našě hlasy,
daj pokojné časy,
Jezukriste, králi,
ať tě tvój lid chválí!
Kyrieleison.

Otpusť našě zlosti,
všěch nás bludóv zprosti!
Daj nám pro svú dobrotu
svaté cierkve jednotu!
Kyrieleison.

Všichni světí proste,
nám toho spomozte,
bychom s vámi bydlili,
Jezukrista chválili.
Kyrieleison.

41 *zlost* zlý skutek – 47 *spomozte* pomozte – 48 *bychom bydlili* abychom přebývali, pobývali

JEZUKRISTE, ŠTĚDRÝ KNĚŽE

Jezukriste, štědrý kněže,
s uotcem, duchem jeden bože,
tvoje štědrost naše sbožie.
Kyrieleison.

Ty si nynie zde před námi,
tvoje tělo, svaté rány:
spasiž, tvorče, své křesťany.
Kyrieleison.

Ty si svú krev prolil za ny,
z věčné smrti vykúpils ny,
odpustiž nám naše viny.
Kyrieleison.

Anjelé jdú zpievajíce,
svého tvorce hládajíce,
chválu jemu vzdávajíce.
Kyrieleison.

Svatá Maří, božie máti,
daj nám svého syna znáti
a s ním v ráji přěbývati.
Kyrieleison.

Křikněm všichni k hospodinu,
ať otpustí naši vinu
dá nám nebeskú dědinu.
Kyrieleison.

Stvořiteli mého těla,
rač zbaviti zlého diela,
přěj duši, by tě viděla.
Kyrieleison.

Svatá Maří, přistup k súdu
s uotcem, synem k svému lidu,
dřieve nežť já dušě zbudu.
Kyrieleison.

Pójdem, pójdem, buoh před námi,
bychom byli tvorci známi,
zdať sě smiluje nad námi.
Kyrieleison.

A ktož tu pieseň zpievají,
neb ji věrně poslúchají,

tři sta dní odpustkuov mají.
Kyrieleison.

Ujměmž všichni za ten pramen,
ať nás nejže věčný plamen,
uslyš, Jezukriste, amen.
Amen. Amen. Amen.

3 *sbožie* bohatství – 9 *za ny* za nás – 23 *dědina* dědictví – 31 *zbudu* pozbudu – 41 *ujměmž* uchopme – 42 *nejže* (nářeční za *nežže*) nežhne, nepálí

ZDRÁVA, KRÁLEVNO SLAVNOSTI

Zdráva, królevno slavnosti,
očistnice našie zlosti,
ciesařovno nebeská!
Ochotněť řěč andělská
tebe pozdravila:
Zdráva, plná milosti,
pověděl jest s radostí
archanděl ten Gabriel.
Inhed král Emanuel
všěcky viny shladil.
Počalas pána boha,
spasitele všeho světa,
pannú jsi ostala.
Velmi krásný květ z květa
za spasenie všeho světa,
synas porodila.

Ty nebe všeho pána,
nade všěcky vybrána
Cherubín i Serafín,
přěmocný Benjamín
ctné lože zvolil jest.
Tě okršlek slunečný
obklíčil jest s milostí,
krása věčná slunečná,
nohám jeho poddaná,
jenž všemu kralije.
Síla, tělo i božstvie,
vyšla svatá Trojičě,
z čistého živótka.

Plačtivých utěšenie,
svrchnieho krále složenie,
trón si Šalomúnov.

Tys předrahý ten kámen,
jímž hasne věčný plamen;
hřiešný v tobě milost má,
kvietie všeho přěmocná,
panno bez úraza!
Brána zlatá věčná ty,
koruna panenská jsi,
počátek i skončenie,
daj srdciem utěšenie
mocí všie sladkosti!
Matko božie přěsvatá,
těla svého přěčistá,
mořská hvězdo světlá,
ty perla jsi panenská,
ty vinič andělská,
schrána všie čistoty!

Ó Maria, květov květ,
opatř tento smutný svět,
poruč nás svému synu,
ať nám otpustí vinu,
matko i děvice!
Vediž ny u bydla tvá,
neb si panna nebeská,
i v andělské radosti
zbav ny hřiešné žalosti,
ohni všie milosti!
Z tvé milosti přědivné
ať nás boží hněv mine,
nebuď nám hněvíva!
Na poslední hodinu
přimluv sě k svému synu,
matko milostivá!

2 *očistnice* očistitelko; *zlost* zlý skutek, hřích – 9 *Emanuel* (z hebr. Emmánúél = s námi Bůh) v bibli jméno Kristovo, značící spojené božství a člověčenství; Iz. 7,14; Mat. 1,23 – 19 *Cherubín, Serafín* názvy kůrů andělských – 20 *Benjamín* nejmladší syn Jakubův, zakladatel pokolení židovského (postava biblická; zde jeho jména užito patrně pro rým) – 22 *okršlek slunečný* paprsky slunce – 31 *svrchnieho krále složenie* nebeského krále lůžko, stánek –

37 *bez úraza* bez poskvrny – 50 *opatř* pohleď na – 54 *ny* nás; *bydla* příbytky – 59 *předivný* přezázračný

PLÁČ PANNY MARIE

Pláči mému hodina,
když já vizi svého syna
na kříži stojiece.
Túho moje veliká,
veselé mé vše poniká
na tvé muky zřiece.

Synu mój jediný,
trpíš muky bez viny
a jsa tvořec nevinný,
tvój živótek pravdy plný.
Auvech, moje žalosti
i veliká pakosti!
Južť já hořě mám dosti,
přěstanúc mé všie radosti.

Synu mój jediný,
kakú máš muku!
Kvietku mój stradúcí,
jiezvy máš v rukú!
Vezři na mě jedinú:
srdce mé hoří.
Na svú matku smúcenú
oči otvoři,

na svú velmi smúcenú
i přieliš pohubenú,
synu mój laskavý!
Když já vizi tvój bok proklaný,
tvoje tělo svaté
na kříži rozpaté,
veliké máš rány
za ny, hřiešné křesťany.

Jemu odpustite,
mě samu jměte,
mě zaň ukřižujte,
chciť ráda trpěti

za syna milého,
boha pravého.
Pyčte všickni hořě mého,
nemohuť skončěti.

Auvech, kako sě zapálá
syna mého čest i chvála!
Pakost mi sě jest stala,
když sem toho doždala.
Pyčte všickni hořě mého,
syna mého laskavého,
Jezukrista nebeského,
jenž chce za ny umřieti,
za všě křesťany!

2 *vizi* vidím – 4 *túha* žalost, zármutek – 5 *veselé* radost; *poniká* hyne, pomíjí – 6: když hledím na tvé utrpení – 12 *pakost* strast – 16 *kakú* jakou – 17 *stradúcí* strádající – 19 *jedinú* jedinkrát – 21 *smúcený* zarmoucený – 22 *otvoři* otevři – 24 *pohubený* zničený – 30 *ny* nás – 32 *jměte* zajměte – 37 *pyčte* litujte – 39 *kako* jak; *zapálá sě* zapaluje se, plane – 42 *sem doždala* dočkala jsem se

MISTR LEPIČ

Slýchal-li, kto práv při vieře,
také divy ot hrnčieře,
jakož tento
múdrý, jenžto
nazývá sě Lepič? Věz to:

Slepil velmi malú látku,
dal z nie dosti všemu sňatku,
anjelskému
i rajskému,
vedlé toho i zemskému.

Viz, kterým ji darem daří!
Šestera věc v jedné tváři:
víno s medem,
mléko s stredem
a smetana s bielým chlebem.

Dal jí jedné dievče vlásti
řka: Krmiž každého zvlasti,

tak starého
i mladého,
velikého i malého.

Jenž sem zval, tiť nechtie přijíti.
Vynda kaž všěm vóbec vníti,
nemocnému,
belhavému,
slepému i počěstnému.

Nemocné, trudné na stranu
sáze̊j, krmieci smetanú,
biedné medem,
slepé stredem,
daj počěstným víno s chlebem.

1 *práv při vieře* věřící – 2 *ot hrnčieře* o hrnčířovi; srov. Jer. 18, 6 a jinde – 6 *malú látku* t. j. tělo Kristovo i církev – 7 *sňatek* sbor – 12 *tvář* podoba – 12-15: symboly božské milosti – 14 *stredem* strdím, medem – 16 *jedné dievče* t. j. Panna Maria i církev Kristova – 17 *zvlasti* zvláště – 21 *jenž* jež – 21-25: podle Mat. 22 – 22 *vynda* vyjda; *vníti* vejíti – 27 *sáze̊j* posazuj – 30 *víno s chlebem* symbol těla a krve Kristovy, přijímání

KOCOVNÍK

Znamenajte všichni mistři:
Jeden kocovník z své chytři
sšil mi kožich nepřěměře̊
pravý mi v čas při méj vieře̊.

Chodila sem v něm toliko
let nádcěte několiko,
však sem ho nezapsovala,
tak krásen, jakž sem jej vzala.

Z jedné kóže̊ hranostaje
z něho sobě kožuch skráje:
mně mój ostal cěl, biel, krásen,
tak jakž sem jej vzala řásen.

Učinil oba črvena,
jako u broci zbarvena.
Svój kožuch vzvlékl na lva, orla,
na člověka i na vola.

Vzvlékl na člověka rozením
a na vola umořením,
na lva, když vstal z mrtvých mocně,
na orla tehdy, když vzročně

vstúpil z zřějma na nebesa –
ottad příde mečem třasa,
v tom kožiše sěde súdě:
před ním stanem všichni v trudě.

Nadpis: *kocovník* kotcovník, kramář – 2 *z chytři* z chytrosti – 3 *šil* ušil; *kožich* zde obrazně: lidské tělo; *nepřěměřě* bez měření – 6 *nádcěte* přes deset – 7 *nezapsovala* nezašpinila, neposkvrnila – 10 *sobě kožuch skráje* symbol stvoření těla Kristova; *skráje* skrájel – 12 *řásen* řasnatý – 13: obrazně, míněna krev Kristova – 14 *u broci, brotec* mařina barvířská (rubia tinctorum), červené barvivo – 15 *vzvlékl* navlékl, oblékl – 15-16: Ezech. 1,5-10, Zjev. 4,6-7 – 20 *vzročně* v danou dobu, v určený čas – 23 *sěde* zasedne

OTEP MYRRY

Otep myrry mněť mój milý,
milujeť mě z své všie síly,
a já jeho,
zmilelého,
proňžť netbám nic na jiného.

Mój milý mně biel, červen, krásen,
jako letecní den jasen.
To div z diva,
žeť sem žíva,
proňžť sě mé srdéčko znímá.

Vstanúc i pójdu toho dle,
poptám sobě, proňžť mé srdéčko mdlé
řkúc: batíčku,
zmilelíčku,
zěv mi svú tvář, sokolíčku.

Jehožť má dušě miluje,
viděli ste, zda kde tu je?
Milost silná,
žádost pilná,
k němužť má mysl nemylna.

Když diech právě o puolnoci,
střět mě jeden z jeho moci,
tak neznámě
vzezřěv na mě
vecěť: Přěnes mě v svém prámě.

Tehdy já naň vzezřěch z nicě,
domněch sě svého panicě.
Řěch: Kam koho?
A on: Toho,
jehož ty hledáš přěmnoho.

4 *zmilelý* milý – 7 *leteční* letní – 10 *znímá sě* vzněcuje se – 11 *toho dle* pro toho – 12 *mdlé* chřadne – 13 *batíčku* miláčku – 14 *zmilelíčku* milovaný – 15 *zěv* zjev, ukaž – 20 *nemylný* neochvějný – 21 *diech* šla jsem – 22 *střět* potkav – 26 *vzezřěch* pohlédla jsem; *z nicě* ze zdola, po očku – 27 *domněch sě* domnívala jsem se, pokládala jsem za – 28 *řěch* řekla jsem

DOROTO, PANNO ČISTÁ

Doroto, panno čistá,
tvój hod ctí cierkev svatá,
nebs ty dievka výborná,
bohem zvolená.
Cti, krásy i tvé čistoty
nemóž žádný vypsati,
jimižs ty ozdobena,
Kristu snúbená.
Radujíc sě s chotem svým
pomoziž nám tam smutným
k věčné radosti.

Teodoras otcě měla,
Teodora matka tvá;
ot nich jsúci stělena
Dorotús krščena.
Královského řádu byli,
vše sbožie opustili,
vzdavše města i hrady
bohu slúžili.
V Kapadocí, vlasti v tej,
v Cézarii v tom městě
porodili tě.

Fabricius král ukrutný,
křesťanóm jsa protivný,
tvé jest krásy požádal
i snúbcě zaslal,
slibuje bohatstvie mnohé,
zlato, kamenie drahé,
by jemu povolila,
Krista zapřěla.
Ale ty, dievka přěčistá,
u vieřě jsúci stvrzena,
králem jsi zhrzěla.

Rozlítiv sě pohan lítý,
vymyslil těžké muky,
jimiž tě bez milosti
kázal mučiti.
Bez studu dievku svázavše,
hanebně obnaživše,
bičováchu tak sílně
to svaté tělo.
Tak ji přěvelmi tepiechu,
až potoci tečiechu
té krve nevinné.

Potom na pádla rozpěchu,
udicěmi trháchu
tělo jejie přěsvaté,
velice zbité.
Ohnivými pochodněmi
pálili prsi jejie
bezmála až do skončenie
pro jméno božie.
Když bieše mrtva napoly,
zavřěchuť ji v žaláři
katové lití.

Devět dní v žaláři byla
beze všeho pokrma;
jsúc tak velmi zmučena,
Kristem zléčena.
Když ji přěd súdci vediechu,
jakžto zářě zchodiechu

pěkností tváře jejie,
té stkvúcie růže.
Spatřiv to súdce nemilý,
velicě sě podivi
dievčiemu zdraví.

Počěť s ní sladcě mluviti,
lstivě chtě ji přělstiti,
byť sě modlám klaněla
i v ně věřila.
Otpovědě ctná Dorota:
„Věřím já v Jezukrista,
s ním sě budu kochati
na věčné věky."
Zařvav pohan velmi lítý
kázal tvář její zbíti
i hlavu stieti.

Když dievka na smrt kráčieše,
Teofilus zasmiev sě,
zemský písař, k nie vece:
„Kam to jíti chceš?"
„Do zahrádky do rozkošné,
v nież ovoce rozličné,
jablka, kvietie i růže
budu česati,
radujíc sě s chotem svým,
s Jezukristem nebeským,
po němž vždy túžím."

Teofilus z špíle vece:
„Pošliž nám toho ovocě,
ješto roste v zahrádcě
u tvého panicě."
Slíbivši jemu poslati,
počěť snažně prositi
boha za ty, ktož jejie
pomnie umučenie,
byť nebyli otlúčeni
ot nebeské radosti,
ti, ktož slúžie jie.

Uslyšán jest hlas nebeský:
„Pójdiž ke mně, choti má,
ve všem si uslyšána,
což si žádala."
Když pod meč hlavy nachýli,
zjeviť sě jie v tu chvíli
děťátko velmi pěkné,
nachem oděné,
nesa v košíčku ovoce,
tři jablka a tři róžě,
února měsiece.

Jehožto pílně poprosi
řkúc: „Nes to Teofilovi,
jemužto bez meškánie
zděj to poselstvie."
Když dietě do sieni kroči,
v niež Teofil psal listy,
nesa v ruce ovoce,
tak k němu vece:
„Toť Dorota, sestra má,
ovoce to poslala,
jakžť jest slíbila."

Uzřěv to Teofil i křiče:
„Věřím v tě, Jezukriste,
že jsi ty syn živého
boha věrného,
pro kohožto ctná Dorota
nevinně jest dnes sťata.
Prosím, dievko, já hřiešný,
velmi tvé přiezni,
rač mi milost uprositi,
abych já mohl k tvému choti
s tobú dojíti."

2 *hod* svátek – 12-13 *Teodoras... Teodora* podle lat. legendy římský senátor Dorus a jeho žena Thea – 14 *stělena* zplozena – 16 *králový* královský – 17 *sbožie* majetek – 20 *vlast* země – 21 *v Cézarii* Caesarea, hlavní město starověké krajiny Kapadocie (Cappadocia) v severových. části Malé Asie – 26 *snúbcě* námluvčí – 29 *by povolila* aby povolila – 33 *zhrzěla* pohrdla – 45 *pádlo* mučidlo; *rozpěchu* rozepjali, natáhli – 51 *skončenie* smrt – 53 *napoly* napůl – 59 *zléčena* vyléčena – 61 *zchodiechu (vzchodiechu)* vycházely – 89 *z špíle* z žertu – 91 *ješto* které – 114 *zděj* vykonej – 115 *kroči* vkročilo – 130 *uprositi* vyprositi

Poznámky ediční

První rozsáhlý soubor staročeské lyriky vydal J. Feifalik ve své studii Altčechische Leiche, Lieder und Sprüche, Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (philosoph.-histor. Classe) 39, 1862, str. 627-745. Naposledy pořídil souborné vydání J. Vilikovský, Staročeská lyrika, Praha 1940. Problematikou staročeské lyriky se všeobecně v poslední době zabýval J. Vilikovský ve studii Milostná lyrika staročeská, otištěné v Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 161-175; dále V. Černý v díle Staročeská milostná lyrika, Praha 1948. Nepřekonáno je stále nově vydané dílo Z. Nejedlého Dějiny husitského zpěvu I-VI, Praha 1954 (I, II), 1955 (III-V), 1956 (VI).

Jotace v celém oddílu zachovávána a upravována v krátkých i dlouhých slabikách po sykavkách a po *ř*. Jen v *Písni veselé chudiny* zachována jotace pouze v dlouhých slabikách.

Milostná lyrika

Závišova píseň

Otištěna podle rkpu Třeboňského A 4, fol. 396b-397a (*T*). Opravy a doplňky provedeny podle rkpu Kapitulní knihovny v Olomouci č. 300, fol. 283b-284a (*O*) a zlomku (v. 1-23) v rkpu mnichovské Státní knihovny č. 8348, fol. 132b (*M*). O dosavadních vydáních a odb. literatuře viz J. Vilikovský, Staročeská lyrika, 1940, str. 180-182; dále V. Černý, Píseň Závišova a Italie, Slavia 18, 1947-1948, str. 390-405 a ve spise Staročeská milostná lyrika, Praha 1948; o souvislosti s něm. milostnou poesií L. Zatočil, Sborník prací fil. fak. brněnské univ. II, 2-4, 1953, str. 110-126.

3 v túžebné krvi *O*] w tuzebnoſti w krwi *T* (tuzebnoſti *pův.* e *přepsáno na* o) – 7 plamennéj] plamēnē *T*, plameney *M*, tuzebne nemoczi *O* – 12 plavaje *O*, *M*] plawa *T* – 18 kdyžť sě zmilitká *T*] když sě... žádná *O*, ač sě žádná *M* – 22 žalostívě *T*, *M*] těžkú túhú *O* – 27-30 *v O až za v.* 31-34 – 40 jakož *O*] yakozto *T* – 48 a *O*] *chybí v T* – 49 zlých *O*] zle *T* – 52 a *O*] *chybí v T* – 55 mú žádnú *O*] žádnú mú *T* – 66 slunce přěstkvúcie] ſluneczne wieczy *T*, ſluneczne kwiti *O*; *srov.* 68 i kvietie *T*] přestkvúcí *O* – 71 mievá *O*] ma miewa *T* – 72 obrátí *O*] ohrziewa *T; patří do dalšího verše* – 73 zhřievá *O*] miewa *T* – 74 davť *T*] dat *O*; v tu světlost *O*] w ſluncze *T* – 75 jasně vzřieti *T*] z jasna hleděti *O* – 84 jíž má najkrašší svietí, mosím túžiti] gimz ma naykraſſi ſwiti moſim tuziti *O*, zadna ſwietyz yaſniet wzezrzity *T* – 93 zpievá] zpiewate *T*, *opraveno z pův.* zpiewage, ſpiewa *O*

Dřěvo sě listem odievá

Rukopis ve Vídni, Národní knih. č. 4558, fol. 24b-25a; paleograficky vydal J. Feifalik, Sitzungsberichte 39,1862,283-284, v přepise J. Vilikovský, Staročeská lyrika, str. 29-30 (*Vil*). Píseň psána neumělým pravopisem a má některé nářeční rysy (4 *cě*, 10 *dbáci*, 28 *třeciemu*, 36 *vyscěrčmež* a j.); jsou ponechány.

7 řěže] hrzeſye – 9 divi sě] gdywî ſye – 10 o sobě *Vil*] *předchází snad* v (*a ne* o) – 12 beze jmene] *nad* beyſezgmyene *nadepsáno* bezeyſ menye; beze smienie *Vil* – 16 milostí] myloſky – 17 Neustavičný *Vil*] Newſtawiczi – 21 ktoť sem, tenž] ktod ſyem tenzs; nosímť] noſſimd, mosím *Vil* – 23 nepoviem] nepowiew – 31 naň] nay; zlýť] slit; jmá] zgma – 32 ktoť] htoth; jeho] gyehno – 35 ruší nás] ruſſy naſſ; ruſſysnaſſ *Feif* (*Vil: asi neprávem*) – 36 od nás] odhnaſſ

Tajná žalost

Rukopis NUK XVII F 9 na přední předsádce. – Vil., Stč. lyrika 31-32.

Značka R^0 (repeticio) před veršem 5, 7, 13, 15, 21, 23; v. (versus) před veršem 9, 11, 17, 19.

Slovce M

Rukopis Admont č. 590, fol. 156b, nyní NUK XX B 9. – Vil., Stč. lyrika 65-67.

Verše 1-4, 11-14, 21-24, 31-34, 41-44 opatřeny značkou pro versus, verše 5-10 značkou R^0; tyto verše jsou zapsány jen jednou, ale za textem následuje poznámka: Repeticio ut supra post duos versus.

6 v světě] wſſyetye

Již tak vymyšlený květ

Rukopis Třeboň A 7, fol. 152b-153a. – Vil., Stč. lyrika 35-36.

Přěčekaje vše zlé strážě

Rukopis Třeboň A 7, fol. 154a,b. – Vil., Stč. lyrika 61 (s poznámkou, že není jisto, zda dochovaný text je úplný – str. 183). V. Černý, Staročeská milostná lyrika, mění pořadí strof: 1, 4, 2, 3, 5.

2 puojduť] *v rkpe opravou z* pudut – 4 sám] gſam (g *škrtnuto*) *rkp* – 6 ubudich tu *rkp, Vil*] ubudichu *Černý* (*chybně*)

Noci milá

Rukopis Třeboň A 7, fol. 154b. – Vil., Stč. lyrika 62.

1 pročs *Vil*] procz – 2 mé milé *Vil*] mem milem, -m *připsáno*

Šla dva tovařiše

Rukopis Třeboň A 7, fol. 139b. – Vil., Stč. lyrika 75-76.

2 tíše] tieſſye – 20 a 22 *verš je v rkpe zapsán jen jednou, ale je čárkami připojen k veršům* 19 *a* 21 *na znamení, že má být opakován* (*Vil v.* 22 *vynechává*) – 23 a 25 *verš zapsán v rkpe jen jednou, ale je čárkami připojen k veršům* 24 *a* 26 *na znamení, že má být opakován* (*Vil v.* 23 *vynechává*)

Ztratilať jsem milého

Rukopis Třeboň A 7, fol. 152a. – Vil., Stč. lyrika 73-74.

14 mně náděje nesvítá *doplněk Ertlův*] bila *rkp* (*nic více, text pokračuje*), byla *Feif, Vil tečkami naznačuje chybějící verš* – 31 Bóh tě] Botye

Milý jasný dni

Rukopis Kapitulní knihovny v Olomouci č. 300, fol. 213a. Vydal J. Feifalik, Sitzungsberichte 39, 685-686. Versi třeboňského rkpu A 7, fol. 155b-156a viz Vil., Stč. lyrika 58-60.

1 ukvapil] vchwapil – 31 najmilejší] naymileyſſie

Lyrika reflexivní a satirická

Smrt

Jediný rkp Lobkovický 311 (nyní NUK XXIII F 2), str. 434-435; paleograficky vydal J. Gebauer, LF 11, 1884, 300-302; v přepise Vil., Stč. lyrika 97-100.

42 však sě zemi vždy poručí *Geb, Vil*] *bez* sě *rkp*

Píseň o Pravdě

Text ze zlomku Mus. 1 Ac 82 (t. zv. Schürerovského – *Mus*); další rkpy: kancionál Jistebnický, Mus. II C 7, str. 71 (*Jist*), Třeboň A 16, fol. 97b; pozdní, jazykově upravený NUK XVII H 32a, fol. 14a. Vydal paleograficky s přepisem K. Novák, Stč. píseň o Pravdě, Tábor 1888 (*Jist* a *Mus*). V předpise Vil., Stč. lyrika, str. 106-110; J. Daňhelka, Husitské písně, Praha 1952, str. 119-122. Literatura ve vydání Vilikovského (str. 189).

32 červenéj *Mus*] czrnu *Jist* – 45 římských *Mus*] *není v Jist* – 48 co sú učinili z Říma] *pozdější přídavek* – 53-54 *oba verše chybějí v Mus; doplněny z Jist* – 56 pro peniezě] *pozdější přídavek, není v Jist* – 57 jidech *Jist*] gidech prawda *Mus* – 62 štívati *Mus*] vyhnati *Jist* – 65-68 *zní v Jist:* Dřěvní kniežata i páni vedli ctné, počestné rady, prospievali u milosti: i nebylo také zlosti – 71-84 *zní v Jist:* a řkúc: Mněť lepšieho nenie viece do mého skončenie, než při zákoně ostati a tu život dokonati. Ale než měsiec pominu, tak mi tu dachu vinu: Pravdo, zde se nám nehodíš, v naší řehole nám škodíš – 85-86 *verše jen v Mus (asi pozdější přídavek)* – 99 já] ya prawda *Mus* – 111-112 *přídavek rkpu Mus*

Sedláci

Rukopis Třeboň A 7, fol. 139a,b. – Vil., Stč. lyrika 111-113.

2 budu] *nadepsáno za pův.* chczy – 25 druha] druho – 25-28 říhaje, smrkaje, laje, potrhaje] rzihagie, ſmrkagie, lage, potrhagie *rkp*; říhají, smrkají, laje, potrhaje *Vil* – 34 by sám byl *Vil*] bi ſam bit bil – 37 divnéť] diwniet – 47 viděch] wiediech

Píseň veselé chudiny

Rukopis Kapituly vyšehradské V Cc 7, fol. 6b-7a (*V*); vydal paleograficky Ad. Patera ČČM 78, 1904, 387-389; v přepise J. Vašica, Píseň veselé chudiny, St. Říše na Moravě 1932. – Obsahově shodnou, ale v detailech značně rozdílnou versi rkpu třeboňského A 7, fol. 153b-154a (*T*) vydal J. Vilikovský, Stč. lyrika 82-85; tam i literatura (str. 186-187).

42 lačen *T*] laczyn *V* – 43 kterak učiniti *T*] všecko což kúpiti *V*; *srov. v. 61* – 55 Zastavme *T*] Zuſtawme *V* – 95 zaštpici] zaſpiczi *V*, za ſpicze *T*

Pieseň od pana Štemberka

Rukopis Třeboň A 7, fol. 150a-151a. – Vil., Stč. lyrika 125-128; tam i literatura (str. 193).

Nadpis: Tuto se počíná pieseň o Štemberkovi, *nadepsáno:* od pana Štemberka – 8 před sě] przedcze – 16 vskoči] *nadepsáno nad pův.* vkroči (*srov. v. 55:* skoči); vkroči *Vil* – 31 spolem sebrali všickni] *nadepsáno:* spolu inhed řezníci sebrali – 33 života] *nad* -u *nadepsáno* -a; *na okraji připsáno* repete – 48 *chybí, ale při verši 47 je poznámka* repete – 49 v stráni] wſtranie – 55 Kačeruov *Vil*] Kaczieruow, *Feif. čte chybně* kacieřuov

Lyrika duchovní

Buoh všemohúcí

Otištěno z nejstaršího rukopisu NUK XVII F 30, fol. 96a, b; ostatní rkpy uvádí Z. Nejedlý, Počátky 457-458, nově Dějiny husit. zpěvu II, 207; Vil., Stč. lyrika 198 (text na str. 152-154) a A. Škarka, Nejstarší česká duch. lyrika (Památky 6), 1949, 71-72.

Od v. 21 srov. Kap. Praž. M 100, fol. 60b, vydal Ad. Patera, Sborník Hist. kroužku 14, 1913, 59; dále tamže M 102/1, fol. 2b; latinsky i česky zlomek M 29, fol. 143b (začátek) a zlomek B VI/2, fol. 322b (ležal tři dni v hrobě – k toběť voláme). Výklad latinský: tamže N VII, fol. 75a-76b.

Jezukriste, štědrý kněže

Podle rkpu Kap. Praž. M 1, fol. 12a (*A*); opravy podle rkpu NUK VIII C 11, fol. 82b (*B*). Ostatní rkpy a literatura Z. Nejedlý, Počátky 459-463, nové vyd. Dějiny husit. zpěvu III, 397, Vil., Stč. lyrika 150-151 a A. Škarka, Nejstarší česká duch. lyrika (Památky 6), 1949, 73-75.

2 s uotcem, duchem *B*] ſuoczem ſynem *A* – 13 zpievajíce *B*] ſpyewagyczy *A* – 17 máti *B*] matye *A* – 25 mého těla *A*] duše, těla *B* – 31 dušě *B*] duſſy *A* – 37-40 *chybějí v A; doplněno podle B, srov. VČA 9, 1900, 243*

V souhlase s Nejedlým změněno pořadí strof. V *A* je pořadí: 1, 2, 3, 7, 5, 4, 9, 8, 6, 11.

Zdráva, královno slavnosti

Podle rkpu NUK XVII F 30, fol. 150b-151b (*M*); vyd. V. Flajšhans, ČMusFil 5, 1899, 340. Opravy z rkpu Univ. knih. ve Vratislavi I Q 466, fol. 29b (*V*), podle fotografie; varianty ostatních rkpů viz Z. Nejedlý, Počátky 481-482, nové vyd. Dějiny husit. zpěvu III, 45n a Vil., Stč. lyrika 134-136; u Vil. otištěno též lat. znění písně a je tam i literatura (str. 191-195).

2 očistnice *V*] učiščenie *M*; emundatrix *lat.* – 36 kvietie *V*] kwyete *M* – 40 i skončenie *V*] i vše skončenie *M* – 44 těla svého *V*] svého života *M* – 50 opatř *V*] opatřiž *M*

Pláč Panny Marie

Otištěno z jediného rkpu NUK XIV G 17, fol. 127a-128b. – Vil., Stč. lyrika 137-138 a Z. Nejedlý, Dějiny předh. zpěvu 308-310, nové vyd. Dějiny husit. zpěvu I, 403-405, A. Škarka, Roudnický plankt, LF 79, 1956, 187-195; tam i literatura.

17 stradúcí *rkp*] svadúcí *Vil* (*chybně*)

Mistr Lepič

Rukopisy: NUK V A 23 na přídeští; odlepeno (*A*); NUK V F 2 na přídeští (*B*). Vydal paleograficky Petíra, SbFil 9, 1931, 136-137, v přepise Vil., Stč. lyrika 139. Výklad podal D. Čyževśkij, SaS 2, 1936, 98-105.

3 jakož *A*] jakožto *B* – 6 velmi *A*] jednu *B* – 10 vedlé *A*] podlé *B*; i zemskému *A*] zde světskému *B* – 17 zvlasti *B* (*pro rým*)] zvlášče *A* – 19 i *A*] jakž *B* – 22 vynda *A*] vyndi *B* – 24 belhavému *A*] bohatému *B*

Kocovník

Rukopis Mus. XII G 10 na zadní desce a zlomek drkolenský. Vydal paleograficky V. Flajšhans, ČČM 94, 1920, 81-82. – Vil., Stč. lyrika 141-142. K interpretaci písně srov. D. Čyževśkij, SaS 2, 1936, 98-105.

22 třasa] trzaſſa *rkp*, třesa *Vil*

Otep myrry

Rukopis Vyšší Brod 42, fol. 159b (faksimile NUK XVII J 17, č. 18). – Vil., Stč. lyrika 143-144. K interpretaci srov. V. Černý, Stč. milostná lyrika, str. 142-144.

1 myrry] myry, myrrhy *Vil*; mněť] myet – 22 střět] ſtrzyet, stržeť *Vil* – 26 z nicě] znyeczy, nice *Vil*

Doroto, panno čistá

Z rkpu NUK XVII F 30, fol. 178a-179a (*M*), vydal J. Gebauer, LF 4, 1877, 216-224. Opravy a doplňky podle rkpu t. zv. Svatovítského (Kap. Praž. D 84a – *Vít.*). Varianty všech rkpů v. Ad. Patera, Svatovítský rukopis, Památky IX, 1886, 304-311. – Vil., Stč. lyrika 155-159; tam i literatura (str. 198).

14 stělena *Vít*] porozena *M* – 15 Dorotús *Vít*] dorotu *M* – 18 města i hrady *M*] hrady i domy *Vít* – 29-30 *chyběji v M; doplněno z Vít* – 34 rozlítiv *Vít*] rozlytyl *M* – 41 to svaté tělo *M*] to tělo svaté *Vít* – 45 rozpěchu *Vít*] rozbychu *M* – 54 ji *Vít*] *chybí v M* – 69 klaněla *Vít*] modlila *M* – 70 věřila *Vít*] vwyerzyla *M* – 73 s ním *Vít*] a s nym *M* – 75 zařvav *Vít*] zarzwat *M* – 82 Do zahrádky do rozkošné *Vít*] Ctpovědě jemu do zahrady rozkošné *M* – 84 róžě *Vít*] rozy *M* – 89 z špíle *Vít*] pylnye *M* – 99 ti *Vít*] *chybí v M* – 100 uslyšán jest *Vít*] uſlyſſye potom *z pův.* uslyſſyew to *M* – 106 pěkné *Vít*] pyeklne *M* – 114 zděj *Vít*] zdye *M;* to] *připsáno v M na okraji* – 129 přiezni *Vít*] milosti *M*

LYRIKA LATINSKÁ

Z lyriky skládané u nás latinsky podáváme v překladech jen několik ukázek, v nichž je patrná motivická shoda latinské poesie s českou, ale zároveň i její bohatší výrazové možnosti.

Duchovní poesie je zastoupena *sekvencí o Božím těle*, kterou složil Domaslav, snad benediktin a příslušník kláštera Břevnovského, někdy před rokem 1342. (V latinském originálu dávají prvá písmena jednotlivých strofických částí akrostich Domaslaus predicator, t. j. Domaslav kazatel.) Sekvence se hojně užívalo a ještě začátkem 17. století byla dvakrát přeložena do češtiny (v kancionále Rozenplutově a v Zázvorkově). – Druhá je neliturgická vánoční píseň Jana z Jenštejna *Panenská matka v chlévě dlí* (Canit epithalamium) z konce 14. století, pozoruhodná zejména citovým zabarvením, tak charakteristickým pro pozdější naše vánoční písně.

Z bohaté tvorby satirické a reflexivní uvádíme písně *Jaké to, ach, trápení* (O quantum sollicitor) a *Kde jste, kdo jste, slyšte mne* (Universi audiant) jako příklad latinské satiry namířené proti všem stavům, postrádající však ladění proticírkevního. – Píseň mistra Vojtěcha Raňkova *Žalně, ach, má loutna nyje* (Ach in luctum chelim verto) patří k protiženským skladbám, jež jsou v latinské poesii středověké velmi hojné; zasluhuje povšimnutí, že uvádí příklady ženské špatnosti jen z příběhů antických. Poslední ukázka tohoto druhu je latinsko-česká (makaronská) píseň žebravá *Carmen prestet Deus celi*, obsahující obvyklou satiru na studentský život.

Lejch *Hle, jaro plné vábných krás* (Iam vernalis amenitas) je typická ukázka milostné lyriky žákovské. Od většiny milostných písní českých se liší obšírným rozvedením přírodního motivu a rovněž poměrně rozsáhlým popisem krásy dívčiny.

SEKVENCE DOMASLAVOVA
O BOŽÍM TĚLE

S výše nebeské, kde žila,
pravá Moudrost sestoupila
v lůno Panny na tu zem.
Přišel vůdce vytoužený,
zrozen z Marie, ctné ženy,
s člověčenství údělem.

Veliký syn velké Panny,
velkým divem světu daný,
snímá hříchy našich těl.
Plaší nemoc, dává zdraví,
sílu před šiky svých staví,
takže prchá nepřítel.

Báječný ten horlitel,
vbrzku žalný trpitel,
na kříži pak zmírá.

Starý Zákon naplnil:
zákon ze svých krutých sil
sám ho pro nás týrá.

Beránek jest ukřižován,
za nás hříšné obětován:
žertva spásy umírá:
naše žití obnovuje,
k ctnostem svět zas napravuje,
nebes bránu otvírá.

Dřív však, vědom brzké chvíle
trestu, u večeře milé
určí svátost přesladkou.
Vezme chléb, ten blahoslaví:
„Toto jest mé tělo," praví,
„to buď na mne památkou."

A když skončil tento čin,
nalil vína boží syn,
vzal a žehnal znova.
A jak žehná v zasnění,
víno v krev se promění
vtěleného Slova.

Jenom Bohu je to zjevné.
Ty to cti u víře pevné
beze všeho zkoumání.
Bezelstný jen, spravedlivý
přijímejž! Vy ne, vy lživí,
hanbě hříchu oddaní!

Jidáši, střez se odsouzení!
Petře, přijmi pro spasení
pokrm věrných duší, těl!
Dobrý se jím ozbrojuje,
hříšník se však obnažuje,
snadná kořist nepřátel.

Kriste, tvůj to div! I lkáme:
Soudu nás, kdož přijímáme,
hněvného chraň!

Oděj nás v plášť své milosti,
proti všem mukám, bolesti
nejlepší zbraň!
Ty spáso, učiň každého
pokrmu hodným svatého,
tvého léku božského!

Nadpis: *Sekvence* (z lat. sequentia, pokračování), součást mše, zpívaná po graduale a aleluja, původně prodloužený zpěv poslední slabiky slova aleluja, později s podloženým textem k různým svátkům církevního roku – 2 *Moudrost* přenesené pojmenování Krista – 25-36 výklad o poslední večeři před zajetím, při níž Kristus proměnil chléb a víno ve své tělo a krev (Luk. 22,14-19, srov. i Mat. 26, 26 a Mar. 14, 22) – 36 *vtěleného Slova* biblické označení Boha (srov. Jan 1,1).

JAN Z JENŠTEJNA

PANENSKÁ MATKA V CHLÉVĚ DLÍ

Panenská matka v chlévě dlí,
zpívajíc písně svatební,
radostnou píseň synovi,
Ježíši, sedíc u jeslí:
„Ej, ty maličký,
obr jsi převelký,
králů král, Bůh jsi nejvyšší!
Mé prosby nyní vyslyšiž!
Promíjej hříšným,
pomáhej ubohým,
buď vlídným asylem vyhnaným,
útěchou sladkou ostatním!

Pojď do kolébky poklidné,
už přišla spánku chvíle,
tvé tělo, něžné údy tvé
zavinu v plénky milé.
Hle, v plénky tě skrývám,
ty tajemství zjev nám!
Tvé údy poutám: uvolniž
svým sluhům kruté viny tíž!
A já tě kladu zde
v to těsné lůžko tvé,
tebe, jenž svíráš v pěsti své
zem, moře, nebe nesmírné.

Spi ty, jenžs Emanuelem,
spánkem už osvěž údy,
ty strážce nad Izraelem,
ze srdce zaplaš trudy!
Zdříml si kratince,
a když si pospinká,
rozevře jasné oči své,
zářící jak dvě světélka.
A matka ho zdvíhá,
v loktech ho kolíbá,
údy mu sladce zulíbá
a tak ho něžně uctívá:

„Můj synu, lidských synů všech
ty krásnější, má chloubo,
živote, sílo, ctnosti všech
příklade, vzore, zdobo!
Máš čelo ze sloni
a tváře nachem žhnou,
duhou se klene obočí
a oči tvé dvě hvězdy jsou.
Jak punská jablka
se rdějí tvoje rty,
nos věž je libanská
a hrdlo nad šperky.

Zde vezmi prvé mléko své,
můj synu milovaný,
dar prozřetelnosti to tvé,
od tebe cudně daný.
Prsou se chop a ber,
ty správce hvězdných sfér,
jenž vládneš v krajích nadzemských
zástupům duchů nebeských!
Dopřej nám radostí,
jež tvoje láska dává,
ať můžem jásat s anděly:
Buď na výsostech sláva!“

25 *Emanuel* (z hebr. Emmánúél = s námi Bůh) je v bibli jméno Kristovo, značící spojené božství a člověčenství (Iz. 7,14; Mat. 1,23) – 45 *punská jablka* granátová jablka – 47 *nos věž je libanská* biblické přirovnání z Písně Šalomounovy (7,4)

41. *Hudebníci z bible krále Václava IV.*
(konec 14. stol. — Národní knihovna, Vídeň)

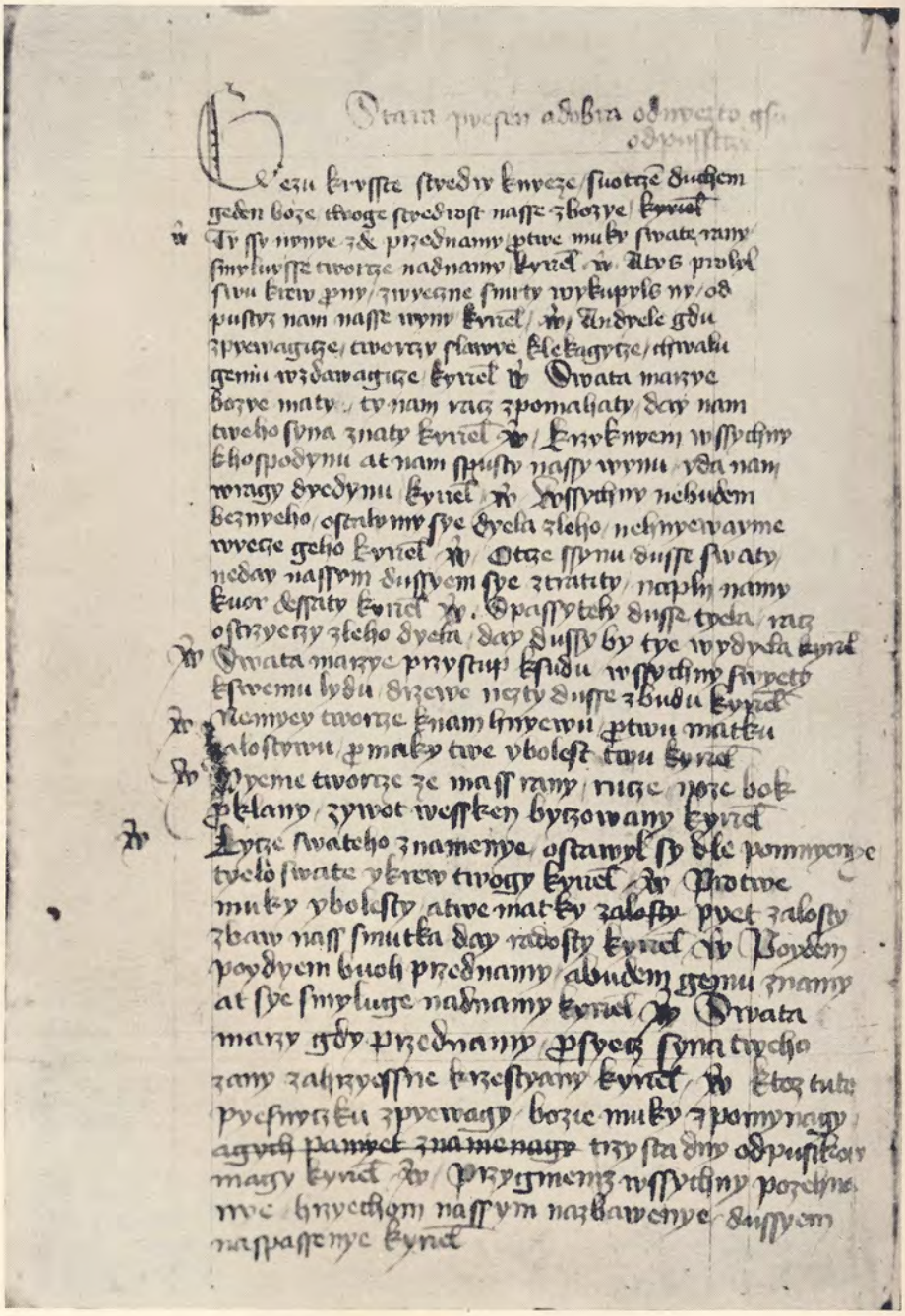

42. *Jezukriste, štědrý kněže*
(rukopis z doby po roce 1410 — Státní vědecká knihovna Zdeňka Nejedlého, České Budějovice)

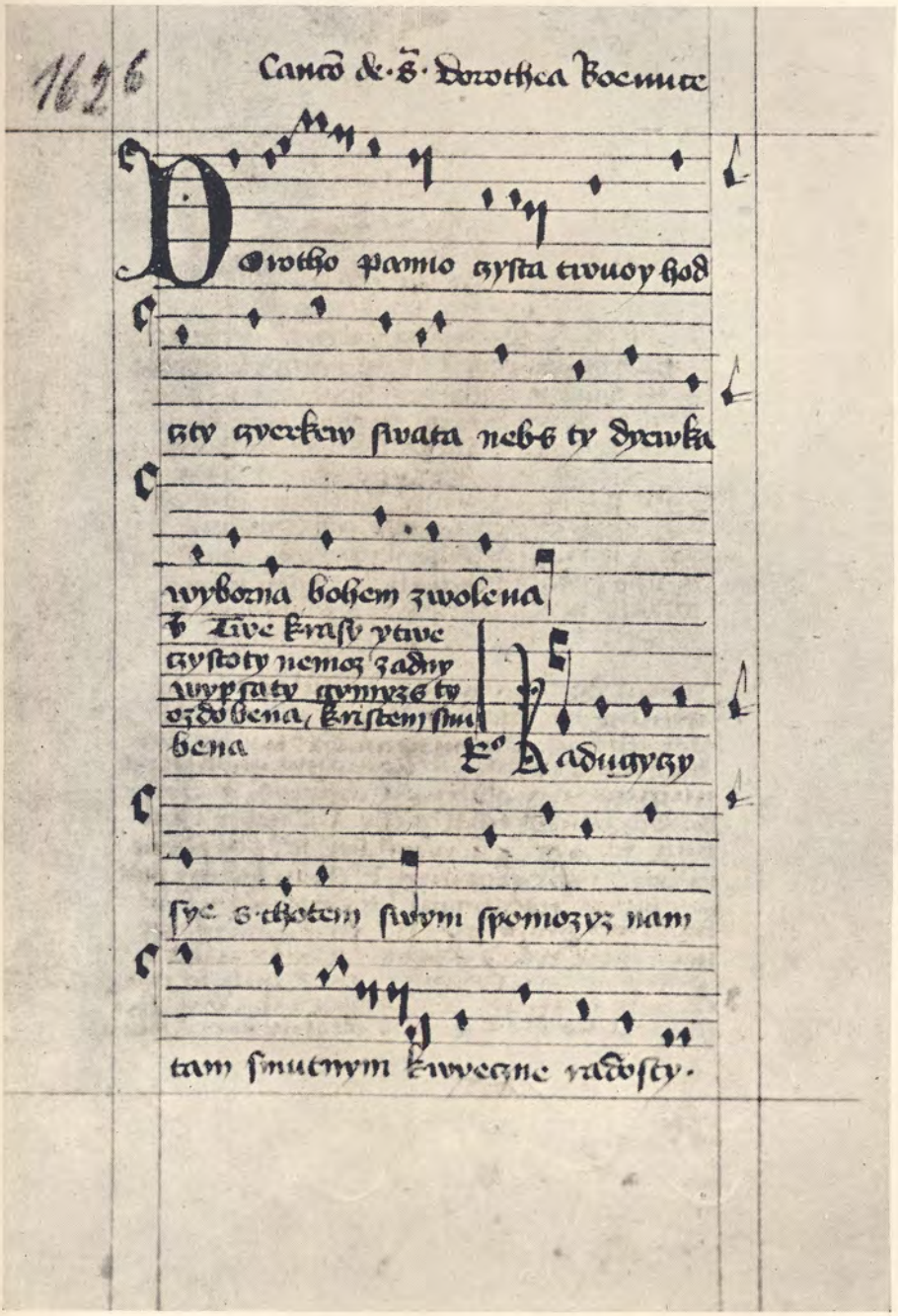

43. *Doroto, panno čistá*
(rukopis z doby po roce 1410 – Státní vědecká knihovna Zdeňka Nejedlého, České Budějovice)

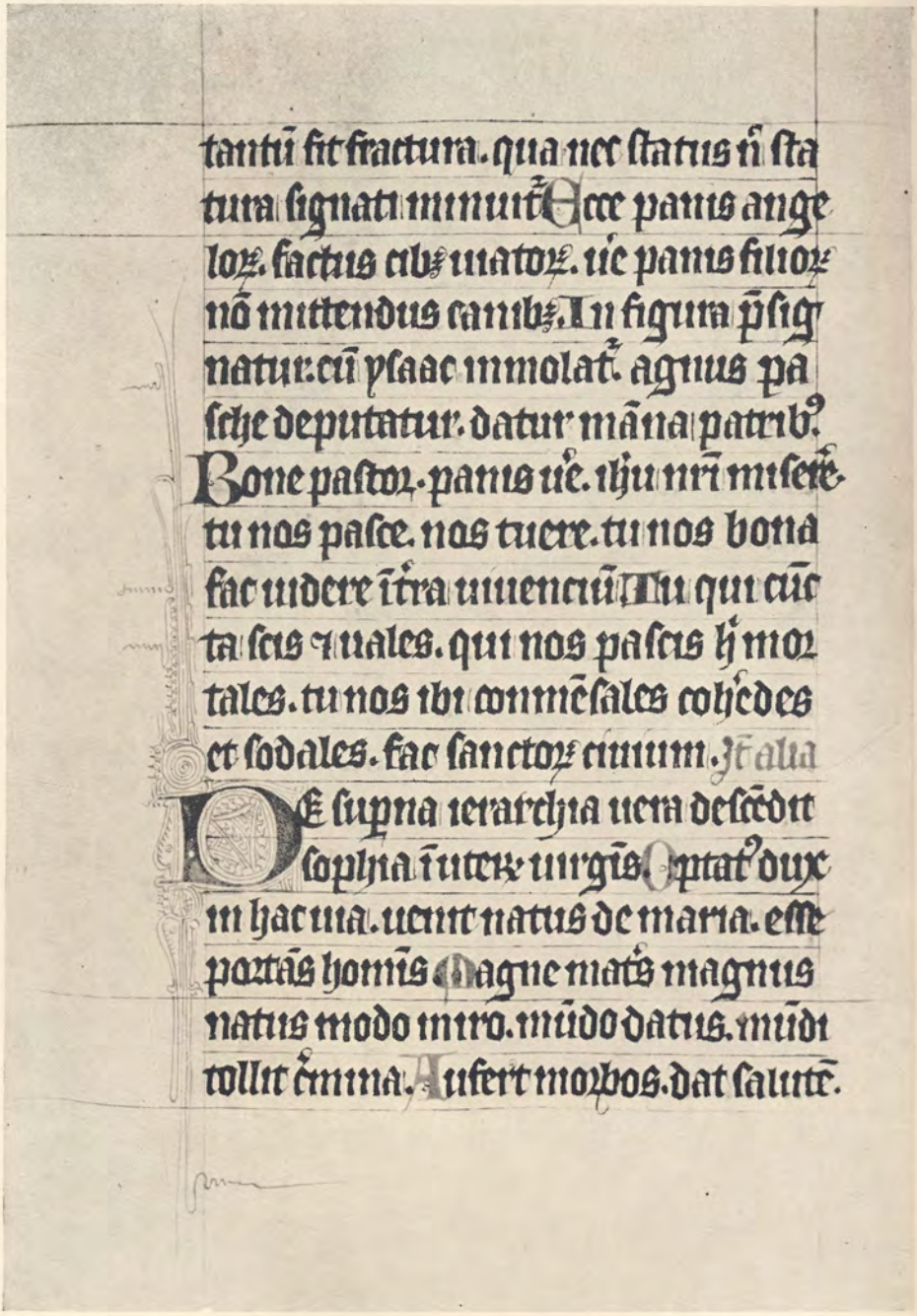

tantū fit fractura. qua nec status n̄ sta
tura signati minuit. Ecce panis ange
lor̄. factus cib̄ uiator̄. u̇e panis filior̄
nō mittendus canib̄. In figura p̄sig
natur. cū ysaac immolat̄. agnus pa
sche deputatur. datur mā̄na patrib̄.
Bone pastor. panis u̇e. ih̄u nr̄i miserē.
tu nos pasce. nos tuere. tu nos bona
fac uidere ī t̄ra uiuenciū. Tu qui cūc
ta scis ⁊ uales. qui nos pascis h̄ mor
tales. tu nos ibi conmēsales coh̄edes
et sodales. fac sanctor̄ ciuium. Jt̄ alia
De sup̄na ierarchia uera descēdit
sophia ī uter̄ uirgīs. Optat̄ dux
in hac uia. uenit natus de maria. esse
portās homīs. Magne mat̄s magnus
natus modo miro. mūdo datus. mūdi
tollit c̄mina. Aufert morbos. dat salutē.

44. *Sekvence Domaslavova o božím těle z misálu Dražického*
(rukopis ze začátku 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

JAKÉ TO, ACH, TRÁPENÍ

Jaké to, ach, trápení,
jaká starost, soužení,
přemítám-li, cože mi
zítřek s dneškem získá.
Minulost i dneška ryk,
vše to čeká na zánik:
taký konec má i znik
přirozenost lidská.

Kdyby člověk poznával,
co je v smrti hrůzy,
a ke konci přihlédal,
žil by v bázni, sliboval
Bohu vše a rád mu dal
všechno, co mu dluží.

Každý den, co dokonám,
umiňuji si v sobě sám:
„Dnes či zítra," říkávám,
„chci se napravit."
„Zítra," stále krákorám,
dnes i zítra. Vůli mám,
ale snahy postrádám
špíny své se zbýti.

Jazyk, ne však konání
slibuje nehřešiti,
činu chybí jednání;
když však při pomazání
přijde strachu hryzání,
jak se zachrániti?

Běda vám, ó kněžstvo zlé!
Podle učenosti své
Starého i Nového
Zákona jste mistři:
jiným nadřízeni jste,
nebe zahrazujete,
břímě uvalujete
nerovně, vy chytří!

Sedat u katedry své,
na to mnoho dáte,
zda však stádce poddané,
od Boha vám svěřené,
bude spaseno či ne,
to se nestaráte.

Lid pak – co mám zapěti?
Jak mám klidně snášeti,
mlčením jak míjeti
jeho zvláštní klamy?
Jeho řeč je samý květ,
na činech však špíny jed,
v srdcích falše celý svět,
lest a podvod samý.

Dali se na chytračení,
nejsou, čím se zdáli.
Katolické učení
přešlo v lživé mámení.
Žijte svatě, lidé ctní:
svět vás nepochválí!

Pomoz, ať se radujem,
Pane, věčně v jméně tvém,
ty, jenž v utrpení svém
člověku dals žíti.
Marie, naděj pokorných,
spáso nás všech věřících,
syna za nás hříšné pros,
rač nás zachrániti!

Slyš nás! Neboť syn tě ctí,
nejsi odmítána;
uchovej nás věčnosti!
Kriste, ve své milosti
vyplň vše, oč s vřelostí
prosí matka, Panna!

KDE JSTE, KDO JSTE, SLYŠTE MNE

Kde jste, kdo jste, slyšte mne, co chci pověděti.
Všech se dotknu, nikomu nechci promíjeti:
pány jako otroky míním pokárati,
čistou pravdu o každém hodlám pověděti.

Toho, jenž je pánů pán, znát jste odmítali,
za mnohými šalbami světa jste se hnali,
světa jste a satana plně poslouchali:
proto na vás čekají věčné pekla žaly.

Bojovníci žili kdys, světem chodívali,
za vdovy a sirotky směle bojovali.
Dnešní bojovníci však hledí, co by vzali,
olupují dobré spíš, cti své nejsou dbalí.

Sluhové jich katany též se nazývají,
satanu se jménem již hodně podobají;
kdo co spáchal horšího, toho uctívají,
co pak zlého provedou, tím se vychloubají.

Také dvorů prelátských mnozí držitelé
plni světské pýchy jsou, svatokupčí směle,
dary za spravedlnost mámí, věci malé
příliš váží, pouštějí velké se zřetele.

Proboštové, opati, správci všeho stavu,
ti se stejně spustili všichni dobrých mravů:
stali se z nich frejíři, patří k hráčů davu,
v hampejznictví, krčmářství hledají si slávu.

Převýtečné jeptišky, Bohu zaslíbené,
u přílišné lenosti žijí rozmazleně,
nosí roucha, závoje, chodí vystrojené,
milencům se líbiti touží všecky stejně.

O ženách však nemíním řeči rozpřádati:
sám vím o nich málo jen, nemohu nic psáti.
Slýchám pouze jednu věc mnohé vykládati:
neznají prý věrnosti – nač je milovati?

Co mám o sedlácích psát? Žijí život špatný,
světské dávky platí sic, ale Bohu splatný

zadržují desátek: trest je neodvratný.
Takto hynou ochotně i se svými pány.

Nuže, páni, napravte, co se děje zlého,
ať vás potom nepotká něco hroznějšího,
ať vás milost očistí Boha všemocného,
byste čisti dosáhli blaha nebeského.

5 *Toho, jenž je pánů pán* Boha – 24 *hampejznictví* k hampejz, nevěstinec

M. VOJTĚCH RAŇKŮV
ŽALNĚ, ACH, MÁ LOUTNA NYJE

Žalně, ach, má loutna nyje!
Komusi, kdo neznalý je
Kypridiny prorady,
za úskoků Kirky svůdné
v rouše Penelopy cudné
strojí Kypris úklady.

Řečí lstivou naděj dává,
myslíš-li však, že je pravá,
sám se svádíš klamným snem.
Sabinkou se tváří v řeči,
jako Artemis však lečí
chytá tě svým líčidlem.

Víš, co v zlosti učinila
Deianeira? Usmrtila
jedem chotě Herkula.
Hleď, co pro Korinnu hoře
stihlo u Getského moře
Ovidia exula!

Slepou lásku Venus budí,
jako vrhla do záhuby
trojského kdys Parida.
Střel má Kytheřanka mnoho,
kdo si nedá pozor, toho
zraňuje, jak se jí zdá.

Herkula klam její svedl,
že ten vítěz vlnu předl

u Ioly, láskou slep.
Neviděl jsem zápasníka,
by ho Kypris, jak se říká,
nelapila na svůj kep.

Pročež, máš-li rozum, synku,
varuj se mi bděle styků
s takou včelou prohnanou!
Hleď si Mus, těm hleď být roven!
Neboť moudrost Pieroven
odměnu dá vítanou.

3 *Kypridiny prorady* Kypris, příjmí Afrodity, řecké bohyně lásky, podle ostrova Kypru (Cypru), bájeslovného rodiště Afroditina – 4 *Kirky svůdné* Kirké, v řeckém bájesloví krásná kouzelnice, která dovedla pomocí zázračných bylin proměňovat lidi ve zvířata – 5 *Penelopy cudné* Pénelopé, v řec. bájesloví dcera Ikariova a choť Odysseova, která mu zachovávala věrnost po deset let, kdy se účastnil dobývání Troje a po dalších deset let jeho bloudění po moři – 10 *Sabinkou se tváří v řeči* Sabinové byl staroitalský kmen proslulý svou otužilostí a mravností; podle pověsti unesli první římští osadníci, kteří přistali v Latiu bez žen, sabinské dívky, aby si opatřili ženy; válku mezi Sabiny a Římany, která proto vznikla, ukončily unesené Sabinky rozvážnou řečí – 11 *jako Artemis však leží* Artemis, v řec. bájesloví bohyně lovu; odtud léčení, t. j. kladení léček, o kterém se ve skladbě mluví – 14 *Deianeira* v řec. bájesloví dcera krále Oinea v aitólském městě Kalydóně, manželka Héraklova (Herkulova), která svého manžela pro podezření z nevěry zahubila – 16-18 *Korinna* je jinak neznámá dívka, která je středem erotických elegií Ovidiových v díle Amores, složeném před rokem 2. př. n. l.; neměla nic společného s Ovidiovým vyhnanstvím na pobřeží Černého (Getského) moře, jižně od ústí Dunaje – 19 *Venus* Venuše, římská bohyně jara a lásky – 20-21 *jako vrhla do záhuby trojského kdys Parida* Paris, syn trojského krále Priama; jako pastýř stád měl rozhodnout spor o krásu mezi Hérou, Athénou a Afroditou; Paris rozhodl ve prospěch Afroditin, začež sice získal Helenu, choť krále Menelaa, kterou unesl do Troje, ale stal se tak původcem trojské války, záhuby Troje i vlastní smrti v boji – 22 *Kytheřanka* Afrodité, nazývaná tak podle ostrova Kythéry, jednoho z hlavních míst jejího kultu – 27 *u Ioly* Iolé, Iola, dcera Eurytova, násilím odvlečená Héraklem (Herkulem); pro lásku k ní byl Héraklés usmrcen svou chotí Deianeirou – 29-30 *by ho Kypris, jak se říká, nelapila na svůj kep* neomámila svými půvaby – 35 *Pierovny* Musy, nazvané tak podle pohoří Pieru ve vých. Makedonii, kde kvetl jejich kult

LATINSKO-ČESKÁ ŽEBRAVÁ PÍSEŇ

Carmen prestet Deus celi,
v němž by to byl rozum cělý
describendi varia.
Qui suevimus sepe radi,
jedli bychom často rádi,
sed ubi cibaria?

Non dolore sine gravi,
nemámeť ižádné krávy
neque volatilia.
In reprobum sensum dati,
nechtieť nám nic darmo dáti,
quare agunt talia?

Cohors nostra nunquam leta
byla-li by tohoto léta,
nisi vestra gracia
jungens carnes, pisum pani
i dali nám jako páni
pia subventamina.

Famem, sitim sepe passi,
propili jsme kukly i pásy
pre grandi penuria.
Dominante nobis siti
takměř nikdy nejsme syti,
patimur crudelia.

Sacra nam finita missa
prázdna jest vždy naše mísa,
horrent hinc precordia.
Residentes sepe soli
jedli bychom i bez soli
tristes pre inopia.

Nos heredes nostre case,
když nemáme, ktož nám káže
facere convivia.
Nullius sunt verba doli,
bychme zběhali hory i doly,
in vanum fient omnia.

Mente fixi velut rota,
tak vždy bydlí naše rota
cum tota familia:
transfretantes multa vada,
toť jest hrozná naše vada
quod desunt victualia.

Tale carmen vobis cudi,
již nevieme sami kudy,
que sunt placibilia.
Deo dante sumus sani,
uvezemeť i bez saní
vestra nunc donaria.

Que donate nobis leti,
netřěbať jest k tomu léti
precara potagia.
O plebani, o prelati,
neračte nám z toho láti,
quod legamus vilia.

Ita sumus contemplati,
což nám dáte, buoh odplatí
dando centuplicia.
Non licet nomen preterisse,
z Zléchovať sme tovařišie
vestri semper ad omnia.

1: Nechť bůh nebeský přispěje k skládání – 2 *rozum* smysl – 3: vylíčit všechno možné – 4: My, kteří jsme zvyklí tříti bídu – 6: ale kde je co k jídlu? – 7: K veliké své žalosti – 9: ani drůbeže – 10: vydáni v převrácený smysl (t. j. že činíme, co se nesluší; srov. Řím. 1,28) – 11 *darmo* zadarmo – 12: proč tak jednají? – 13: Naše hrstka nikdy veselá (by nebyla) – 15-16: kdyby vaše přízeň nepřidala maso a hrách k chlebu – 18: laskavou podporu – 19: Často jsme trpěli hlad a žízeň – 20 *kukla* kápě, jež kryla hlavu – 21: pro velikou nouzi – 22: Když nám vládne žízeň – 24: krutě trpíme – 25: Neboť se skončila mše svatá – 27: z toho se svírají naše útroby – 28: Často sedíce na zemi – 30: zarmouceni pro svou nouzi – 31: My dědicové našeho statku – 33: uspořádati hostinu – 34: Naše slova jsou zcela prosta lsti – 35 *bychme zběhali* kdybychom zběhali – 36: všechno vyjde naprázdno – 37: Soustředěni v myšlenkách jako kolo (ke svému středu) – 38 *bydlí* přebývá, žije – 39: s celou čeledí – 40: plavíce se přes mnohé vody – 42: že není co jíst – 43: Tuto píseň jsem pro vás „ukoval" – 45: co se zalíbí – 46: Z milosti boží jsme zdrávi – 48: nyní vaše dárky – 49: Darujte nám je rádi – 50 *léti* líti, nalévati – 51: předrahé nápoje – 52: Plebáni i preláti – 53 *z toho* pro to – 54 volně: že žádáme věci všední – 55: Tak jsme uvažovali – 57: tím že (vás) obdaruje stonásobně – 58: Nelze opominout jména – 59 *Zléchov* smyšlené místní jméno spojené s představou zlého chování, t. j. zacházení; *tovařišie* tovaryši, druhové – 60: vám k službám vždy ochotní

HLE, JARO PLNÉ VÁBNÝCH KRÁS

Hle, jaro plné vábných krás,
jasného nebe smavý čas,
vánky, jež mírně dují zas,
již na svět zavítaly.

Teď švitořivý ptactva hlas,
zelených hájů vlídný jas
a žírné země plodný kvas
vše chmury rozehnaly.

Květů množství nesčetné,
hojné vůně líbezné,
zas tupé smysly burcují
a k lásky hrám je vzněcují.
Neboť kdo má z kamene
či ze železa srdce své,
by jaro nepohnulo jím
svých pestrých darů bohatstvím?

Ta změna v ročním počasí
a rozkoš, kterou svět se skví,
již všechno omladila.
A ejhle, Venuše to zří,
a všechno lidstvo věřící
své vládě podrobila.

Ba také na mne vložila
dívčina již své jho,
a trápí mě ta láska zlá,
jak z lidí nikoho.
Já chřadnu, ona s mysli mé
však nechce sejít, láska má,
dlí stále v duši raněné,
jako by v ní přímo sídlila.

Pro půvab své sličnosti
i mravnosti
a krásu ušlechtilosti
je hodna chvály ona.
Výtečnými vlastnostmi
a přednostmi,
co dívek září milostmi,
ji žádná nepřekoná.

Cit lásky k ní mě poranil,
ta muka nelze snést,
a neosvěží-li mých sil,
ach, veta po mně jest.

Mé bědné srdce nezná klid,
jen po ní ze všech touží, lká,
a nemůže se uzdravit,
když útěchy mu nepodá.

Tak jako karbunkulu třpyt
jí v smavém zraku jiskří kmit
a umí srdce poranit
tak jako jistá střela.
Čelo se klene vznešeně
a barvou svěží červeně
prokvétá líčko z úběle,
vlas vlní se kol čela.
Ústa jí planou,
nektarem kanou,
medu mnohem sladší jsou;
něha jí září
v laskavé tváři –
chvalte krásu vtělenou!

Útěcho slastná,
naděje kotvo,
přízně své mi přej!
Muka má strastná,
ránu mou zmírni –
zdar tě vždy provázej!

V tobě hledám konec trudu
v muce největší;
nezbaven trudu,
z lidí všech budu
nejnešťastnější.

Rač s mým bolem soucit míti,
jejž pro tebe teď mám,
a nenechávej mne k smrti nýti –
nadto víc si nežádám!

47 *karbunkul* tmavočervený drahokam, zvl. rubín a granát – 56 *nektar* v řec. bájesloví nápoj bohů, pak výborný nápoj vůbec

Sekvence Domaslavova o božím těle

Přeložil Ferd. Stiebitz z lat. textu (De superna ierarchia), který je v rkpe Mus. XIII B 9, fol. 368b a XVI A 16, fol. 397b. Z literatury viz: A. Škarka, Dominikán Domaslav a čeští hymnografové jeho směru VKČSN, tř. filos.-hist.-filol. 1950, č. VI. Tam je nyní sekvence vydána a rozebrána. Předtím ji vydali Cl. Blume a H. M. Bannister v Analecta hymnica medii aevi 54, 1915, č. 171 (str. 262n).

Jan z Jenštejna, Panenská matka v chlévě dlí

Originál této písně Canit epithalamium, přeložené zde Ferd. Stiebitzem, zapsán v rkpe Vatikánském č. 1122, fol. 155; otiskl jej G. M. Dreves, Die Hymnen Johannes von Jenstein, Praha 1886, č. 26. O autorovi i písni viz J. Vilikovský, Latinská duchovní lyrika v Čechách, Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 48-79.

Jaké to, ach, trápení

Originál písně, O quantum sollicitor, přeložené zde Ferd. Stiebitzem, je v rkpe NUK I G 39, fol. 23b a Kap. Praž. A 59/3, fol. 213a-213b (s notami) a M 104, fol. 8a. – O této satiře a o dalších ukázkách satirické a milostné lyriky latinské a latinsko-české srov. J. Vilikovský, Latinská poesie žákovská v Čechách (Sborník filos. fakulty univ. Komenského v Bratislavě VIII, 1932, č. 61).

Kde jste, kdo jste, slyšte mne

Originál písně Universi audiant, přeložené zde Ferd. Stiebitzem, je v rkpe NUK VI C 22, fol. 178a.

M. Vojtěch Raňkův, Žalně, ach, má loutna nyje

Originál této Raňkovy písně, Ach in luctum chelim verto, přeložené zde Ferd. Stiebitzem, je v rkpe Admontském č. 550 (nyní NUK XX B 5), kde je zapsána s obsáhlým komentářem. Srov. J. Vilikovský, Latinská poesie v středověkých Čechách, Bratislava IV, 1930, str. 87-128.

Latinsko-česká žebravá píseň

Otištěna zde podle rkpu UK Brno Mk 20 (dříve Mikulov II 175), fol. 200a; vydal J. Feifalik, Sitzungsberichte 39, 720-722; znění rkpu NUK E 14 otiskl I. J. Hanuš, Malý výbor ze staročeské literatury, Praha 1863, str. 98. Srov. v cit. spise J. Vilikovského, Latinská poesie žákovská v Čechách, str. 58-61.

Hle, jaro plné vábných krás

Originál této písně Iam vernalis amenitas, přeložené zde Ferd. Stiebitzem, je v rkpe NUK I E 22, fol. 90 a v rkpe Nár. knih. ve Vídni 5371, fol. 216b. Latinský text otištěn u Vilikovského, Milostná lyrika staročeská, Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 161-175; srovnej též Vilikovského výše citovanou studii Latinská poesie žákovská v Čechách, str. 70-72.

SKLADBY LYRICKOEPICKÉ

Asi v polovině 14. století přistupují k dosavadním duchovním látkám, většinou čistě epickým, látky nové, pocházející ovšem rovněž ze starší i soudobé literatury latinské, hlavně modlitební nebo kazatelské. Jsou to především motivy související s prohlubováním kultu Kristova člověčenství a lidských vztahů jeho života; přitom se soustřeďovala pozornost k Panně Marii a nejvýznačnější radostné i bolestné okamžiky jejího života staly se oblíbenými náměty duchovních rozjímání i básnických skladeb. Literatura „*radostí Panny Marie*", jež byly hned od počátku seskupovány v cykly (o pěti, sedmi i více částech), je starší i rozsáhlejší než t. zv. *plankty* neboli *pláče*, totiž skladby líčící pocity Panny Marie při ukřižování Kristově. Kdežto v latinské poesii tohoto druhu naprosto převažuje lyrika, mají české básně o radostech Panny Marie, jichž je několik, i dosti silné výpravné složky, neboť se většinou obracejí k obecenstvu, u něhož nepředpokládají velkých znalostí, a vysvětlují proto obšírně děj, jenž je podkladem jednotlivých radostí; užívají také většinou tradičního verše epického, osmislabičného, sdruženě rýmovaného.

Také umučení Kristovo, které dříve bylo zpracováváno epicky, je nyní, v druhé polovině 14. století, již jen slabou dějovou osnovou, nad kterou převládají meditativní složky obracející se ve formě veršovaných modliteb ke Kristu. Tak ke dvojímu staršímu epickému zpracování umučení přistupují dvě skladby lyrickoepické, *Umučení Rajhradské* a *Roudnické*.

RADOSTI PANNY MARIE

Ze tří rozsáhlejších českých básní složených na thema radostí Panny Marie podáváme dvě ukázky ze skladby zapsané v t. zv. rukopisu Svatovítském. Její autor se v rozvrhu látky přidržuje zcela běžné tradice, jak ji známe z latinské literatury středověké, vyznačuje se však proti druhým dvěma skladatelům větší vroucností, třebaže neovládá svůj jazyk a jeho výrazové možnosti tak dovedně jako autor druhé podobné skladby, *Devatera radostí*, která je v rukopisu Hradeckém. První ukázka vypráví o vyvolení Panny Marie za matku Kristovu a o Kristově narození, druhá o nanebevstoupení Panny Marie.

Ach, bože, by sě to stalo,
bych mohl to slovce vymysliti,
jenž by sě mohlo slíbiti
tobě, tvorče, i tvé matcě,
rač se mnú býti na počátcě.
Ješče jiné chci řéci:
vzdechni srdce, vzplačta oči,

ručě sepněta sě vzhuoru,
jděta nozě u pokoru,
mysl sě navrať k svému spasu,
usta mluvte v každém času
ot Marie, matky božie.
Ta jest nás všěch chudých sbožie.
Jazyk, tak i smysli moji,
zjevtež nynie múdrost svoji.
Ač ne ovšem dobřě dieta,
avšakž řcěta, jakž umieta.

To já vám z Písma přěloži,
sedmeru radost vám vyloži,
jižto jest ot boha jměla
Maria, když zde v světě byla.

Prvnie byla jejie radost,
kdyžto buoh pro svú milost
poslal anděla s výsosti
ve všie nebeskéj světlosti,
rozkázav mu tato slova:
„Řci jiej, ať bude hotova
přijieti jej v svuoj živótek.
Tuť jsem zvolil svuoj přiebytek.“
Inhed anděl v jednom slově
jide tam velmi hotově,
kdežto Mariji vidieše.
Uzřěvši jej, truchla bieše.
Vece: „Slyš, dóstojná dievko!
Na listiech jest psáno takto:
Zdráva, Maria, plná milosti,
přěbývá buoh s tobú v radosti,
mezi ženamis blahoslavena,
svatýms duchem oslavena;
blažený plod života tvého,
Kristus, syn krále nebeského.“
Když anděl svú řěč dokona,
otpovědě jemu ona:
„Kako by sě ta věc stala,
a já jsem mužě neměla?“
Anděl jie da toto věděti,
odkud jie bieše počieti:

„Duch svatý přistúpí k tobě,
počne sě synáček v tobě;
skrzě tvého ucha slyšěnie
božství bude svrchovánie.“
Jakž Maria tato slova uslyšě,
tak by hotova k poslušě.
Večě poslu Gabrielovi:
„Pověz tam svému králevi:
Ova, jáť jsem tvoje roba,
učiním vše, což tvá doba.
Staň sě tvá vuole nade mnú,
rač býti tvá milost se mnú.“
Tu sě inhed všěch svatých žádost
počala, všěchna radost,
kteříž biechu prorokovali
a toho mnoho let žádali,
by tvořec v děvici vstúpil
a všěchny z hořě vykúpil.

Toť jest prvnie radovánie
jměla skrzě zvěstovánie
svatá Maria na světě,
když počala také dietě.

Druhú radost tehdy jměla,
když jest syna porodila
a své čistoty nezbyla
ani jie co poškvrnila.
Sluchem jest byla počala,
čistú portú dokonala.
Byla jie ta milost přišla,
pro niž radostí bez čísla
jměla na jeho porodě,
tehdy, když jej křtichu v vodě.
Pošel jie z jejie života,
ostala při nie čistota
i vše žádné duostojenstvie;
koruna jejie děvojstvie
s její hlavy jest nesňata,
jakž ustavena z ryzieho zlata.
Byla dřieve jeho dceří
a již jest jeho mateří,

a kto koli v to nevěří,
bytiť jemu v těžkém hoři.

Nemyl sě o to, křesťane,
nebyloť jest tu nic jiné,
jedno buoh a svatá trojičě
na porodě i na počátcě.
Porodil sě květ taký,
o němž nelzě mně obaky
pověděti tak, jakž slušie,
poňadž v mém těle dušě.
Smutek bieše na všem světě,
doňovadž to žádné dietě
nebieše na svět posláno,
o němžto jest takto psáno,
žeť jest skrzě zlatá vrátcě
přišlo to dietě žádúcie
ot boha, ot svého otcě,
na radost svéj miléj matcě,
podlé toho všemu lidu,
jenž přěbývají v bludu.
Někteří v hřiešiech ležiechu,
ješto před ním pracni biechu.
Tehdy veš svět radosti mnoho
jmě a najviec matka jeho,
Maria, nás všěch útěcha,
pro niž nám zbýti vším hřiecha.

(Vynecháno 462 veršů, kde se líčí další radosti Panny Marie, příchod a klanění tří králů, obětování v chrámu, ukřižování Kristovo za vykoupení lidstva a jeho vzkříšení.)

Sedmá radost bieše na světě
svaté Mařie, když vše světie
po nie sě s nebě vystřěchu,
chtiec ji vzieti pod věčnú střěchu.
Rozličnί zástupi jdiechu
a všechno jie na útěchu
pějíc nebeskými hlasy,
chválé milostívě jejie časy
praviec příklady rozličné,
ovšem spravedlné i sličné.

Mnoho hlasuov velmi vznieše,
mnohý jazýček brnieše
jako v sladkosti stredovéj
na čest té královně žádnéj.

Najprvé její synáček
učini chvále počátek
i vece: „Ova, kako jsi ty krásná,
moje přietelnicě jasná.
Tvoje zraky holúbkova,
jasnú tichost ona v sobě chová,
jako lilie přěstkvúcie
neb z hluožie ruožě žádúcie,
svým dóstojenstvím i krású
ta jest krásna v každém času.
Všěch paní i což kdy panen
přěšlo i bude královen,
jako ruožě črveností
nebo lilium v bělosti
jiné všecko kvietie hanie,
tak vše panny i panie
předešlas svojí bělotú,
veš svět těšíš svú dobrotú.
Tys má dci i má nevěsta,
méhos božstvie na svět česta.
Od tebe sem vzal člověčstvie,
jímž jsem oslavil mé božstvie.
Ty má matka přězmilelá,
syn jsem tvého svatého těla.
Ty jsi všěch nebes osvěta,
ty cnost svatých i všeho světa,
tys všěch anděluov hospoda,
tys všie dobroty rozploda,
ty jsi má matka vybraná.
Jižť jest stolicě vychystána,
na nież ty budeš seděti
svému radieci dietěti.
Podiž ke mně v utěšenie,
milé moje usmiešenie,
milá moje přietelnicě,
moje milá holubicě.

Pospěš ke mně, žádná máti,
165 již sě s právem jest kochati.

Tráva vzešla i fiola,
našě sě země otvořila,
přěmnoho kvietie stvořila,
stvořivši krásně szořila.
170 Radost vzešla v naše vlasti,
milostné vóně přědosti
našlo sě jest v naší zemi,
husty jsú myrrú s kadidlem
po vších mých šlépějiech
175 i slediech i po vších kúřiech.
Zahrádky vonně sě vzplodily,
šťěpové sě obrodili,
ostalo nám cné veselé
i milosrdné pochvílé.
180 Rozkoš jest po mých výhledech,
rúcha přieliš na vších mých lidech
ot náséči i ot nachu,
veliké drahosti stáchu,
ot zlata i ot hedvábie
185 nachystal jsem mnoho tobě,
moje matko milosrdná.
Pojď v nová bydla tvrdná,
dnes tě zuovu v věčný pokoj,
nebs ty najvěčší přietel mój.
190 Podiž ke mně, nemeškajíc,
v zlaté sě rúcho odievajíc,
okrášli sě záponami,
zlatem ryzím i perlami,
prsteny ozdob ručici,
195 svój obličěj i hlavici
okrášl svú drahú korunú.
Pojď ke mně do mého domu,
podiž ke mně, matko, spieše,
mé veselé, mój veš smieše.
200 Jižs zabila mocí běsa."

Tak buoh, květ vyrostlý z kvietka,
zváše jie s tohoto světa,

milostně jie k sobě prosě
pro ni i sám také pro sě,
chtě s ní míle přěbývati.

Potom všě anděly spolu
učinichu jiej čest, chválu,
své hospodě, svatéj Maří,
tej přěmilostivéj tváři
řkúc: „Dnesť jdem po tě doluov,
chtiec tě vzieti do těch kuoruov,
v nichž skrzě tě radost jmámy.
Blazě nám, že budeš s námi.
Nebs ty všie milosti plna,
ty jsi všěch nebes dóstojna.
Pekelnás vrata zatvořila
a nebesas otvořila.
Tys cné ovoce stvořila,
milostívěs je szořila,
stvořivši všěm na úžitek
dalas i na cný požitek.
Tys to vzplodila ovoce,
jehož které lidské srdce,
ač tak dóstojně okusí,
jakž jest s právem i jakž musí,
to ovoce jej uzdraví
i věčné nemoci zbaví.
Tys naše matka i paní,
my smy pro tě dnes sesláni,
bychom tobě dnes čest zděli,
cně tě na nebesa vzěli.
Snažně smy to učinili,
neb smy tebe cně užili,
že našeho všeho dvoru
viemy plnost pro tvú pokoru.“

Opět spolu kdež anděli
biechu, tu i archanděli.
Veseléť sě všichni kuoři
pro tě, žádná svatá Maří,
že jim tě bude chovati,
svú ciesařovú poznati.

S právem sě mámy radovati,
neb ty máš ny bohatiti;
ty nám dáš našeho krále
i těm vším, ješto jej chválé.
Tys nám cný sbor přichýlila
křesťanský a otchýlila
ot věčného zatracenie,
a přěmnoho radovánie
jest v nebeských kuořiech nynie.
Vejdiž, paní nade vše panie,
hodinať jest povstání.
Spěj k věčnému radování.
Podiž míle v své královstvo
i tvého syna rytieřstvo.
Dnesť jest poddáno vše v tvú moc,
slunce, měsiec, den, temná noc,
tma, světlost, oblaky, hvězdy,
jich všěch rozličné jiezdy.
Račiž jíti na své sieni,
všěch hřiešných přěstvúcí stieni.
Navščěv svého syna i otcě,
všejedné svaté trojicě.
Navščěv, opatřiž své děťátko,
přězmilelá božie matko.
Pojdi, navščěv jeho,
svého synáčka milého,
žádáť obličěje tvého
viděti přědóstojného,
chrámu všeho světa božstvie,
v němžto vzvlékl na sě tělesenstvie.

1 *by* kéž by – 2 *slovce* slovo – 3 *slíbiti* zalíbiti – 7 *vzplačta* (duál) zaplačte – 8-9 *sepněta... jděta* (duál) sepněte... jděte; *nožě* (duál) nohy – 10 *spas* spasení – 12 *ot Marie* o Marii – 13 *sbožie* bohatství – 16: (duál) třebas nepravíte zcela dobře – 28 *živótek* břicho – 30 *inhed* hned; *v jednom slově* okamžitě – 35 *na listiech* v Písmu – 44 *kako* jak – 46 *da* dal – 51 *svrchovánie* dokonání, dovršení – 52 *uslyšě* uslyšela – 53 *k poslušě* k poslušnosti – 56 *ova* hle; *roba* služebnice – 57 *což tvá doba* co potřebuješ, co ti je vhod – 64 *děvičě* panna – 69 *taký* takový 72 *nezbyla* nepozbyla – 75 *čistý* neposkvrněný; *porta* (z lat.) brána – 77 *bez čísla* nesčíslně – 80 *pošel* vzešel – 82 *žádný* žádoucí, drahý – 83 *děvojstvie* panenství – 85 *jakž ustavena* jako vytvořená, udělaná – 92 *jedno* jenom – 95 *obaky* přece, však – 97 *poňadž* pokud – 99 *doňovadž* dokud – 106 *podlé* vedle – 107 *jenž přěbývají* množné číslo m. jednotného (podle smyslu) – 109 *pracni* ubozí – 110 *veš svět* celý svět – 113 *zbýti* zbaviti se 115 *vše světie* (fem. podle pěšie vlivem předch. rýmového slova *světě*) všechny svaté (ale smysl patrně: všichni svatí) – 116 *vystřěchu sě* vyhrnuli se, vyšli – 124 *vznieše* znělo – 126 *stredový* medový – 132 *zraky holúbkova* (duál) oči holubičí – 146 *dci*

dcera – 148 *člověčstvie* člověčenství, lidství – 150 *přězmilelá* velmi milovaná, nejdražší – 152 *osvěta* světlo – 154 *hospoda* paní – 155 *rozploda* rozmnožení – 160 *podiž* pojď – 161 *usmiešenie* úsměv – 165 *kochati sě* těšiti se, veseliti se

166 *fiola* fialka – 169 *szořila* k zralosti přivedla – 175 *po slediech, po kúřiech* po stopách, po kůrech – 176 *vonně* (adv.) vůní – 179 *pochvílé* prázdno, volná chvíle – 180 *po výhledech* v dohledu – 182 *náséč* nach, purpur – 187 *tvrdná* pevná – 192 *záponami* náhrdelníky, sponami – 196 *okrášl* okrášli – 198 *spieše* rychle – 199 *veš smieše* všechen smíchu – 202 *zváše* zval – 203 *milostně* láskyplně – 211 *kuoruov* kůrů (andělských) – 216 *zatvořila* zavřela – 219 *szořila* viz v. 169 – 224 *ač* jestliže – 230 *zděli* učinili – 246-247 *přichýlila... otchýlila* naklonila... odvrátila – 259 *jiezda* dráha – 260 *sieň* palác – 261 *stien* stín, záštita, ochrana – 263 *všejedné* trojjediné – 264 *opatřiž* shlédni – 271 *vzvlékl na sě tělesenstvie* vzal na sebe tělesnou podobu

PLÁČ SVATÉ MAŘIE A PLÁČ MARIE MAGDALENY

Obě tyto skladby jsou dochovány v t. zv. rukopise Hradeckém a jsou pravděpodobně od téhož básníka. *Pláč svaté Mařie* rozvádí téměř samostatně motivy latinské básně Qui per viam pergitis, jež je u nás doložena počátkem 14. století v klášteře Svatojirském na Hradčanech. – Předlohou *Pláče Marie Magdaleny* je prozaické kázání na evangelium Janovo (20,11-18) připisované – zřejmě neprávem – buď Origenovi, nebo Anselmovi, které vynikalo využíváním osvědčených prostředků kazatelských, především hojným citováním a parafrázováním bible; český autor dovedl originál velmi dobře a výrazně napodobit i rozvádět.

PLÁČ SVATÉ MAŘIE

Běda mně synáčka mého,
srdečného, zmilelého.
Pyčte všichni se mnú jeho,
nevinně zahubeného.

Již vše krása s ňeho sešla,
vše túha v mé srdce vešla.
Již sě tělo dolóv boří,
a mé srdce v túhách hoří,
viece viecež túhy spoří;
div, že mne hned neumoří.

Nezdálo mně sě hubenéj,
všie již túhy naplňenéj,
by jmu bylo co trpěti
a mně ty túhy viděti
a tu hořkú žalost jmieti.
Nevědě sobě co zdieti.
Lepšieho sem sě nadála
a den ote dne čakala,

plným mým srdcem žádala,
a južť sem túhy doždala.

Již vizi očima svýma
z kořen již vyplakalýma,
což již mohu řéci viece?
Vizi jej na kříži pniece,
vše tělo dolóv letiece,
těžkostí spadnúti chtiece.

Auvech, mój zmilelý synu,
k komu sě jáz viec přivinu,
mój přěsrdečný synáčku
a jediný jedináčku?
Má milá, sladká radosti,
jież vždy s tobú jmějiech dosti,
donidž tě před sobú vidiech,
veždy tobú radostna biech,
vše utěšenie s tobú jmiech,
jakéž kolivěk sama chtiech.

Mój milý synu jediný,
čistý, ničímž zlým nevinný,
všeho dobrého přěplný,
ktož mě viec utěší jiný?
Jižť jest má útěcha stala
a vše žalost na mě vstala,
vše mi sě túha dostala;
nelzě mi jest, by přěstala.
Kto mě zbaví mé žalosti?
Kto mě vrátí k méj radosti?
Jichž sem dřieve jměla dosti
z mého synáčka milosti,
a již sem všěch ovšem zbyla.
Smrt by mi milejši byla.

Ó mój synu, tvé mě rány
mučie všudy, na vše strany,
v duši, v srdci i jinady.
Staly sú mé všěchny rady,
plna sem bolestí cěle
v uočí, u prsech i v těle,

ztrativši toho přietele,
všeho světa stvořitele,
všěch žalostných těšitele,
všěch pracných obranitele.
Která jest kdy mátě byla
na ten svět sě porodila
tak utěšena, tak ščastna,
tak truchla, smutna a strastna,
tak počščena, povýšena,
tak hubena, poražena,
jako sem jáz hubenicě
plná všady všie túžicě,
všěch bolestí, všie žalosti,
všie strasti, všie hubenosti?

Ó mój květe přěžádúcí,
všeho kvietie kráše ktvúcí,
šlechetnější všeho světa,
rozkošnější všeho květa.
Jáz, tvá přěžalostná mátě,
umřěla bych ráda za tě,
ne po jednú, ale stokrát
a k tomu ješče tis'úckrát.
Již sem sě s tobú minula,
již má radost vše zhynula,
vše žalosti na mě spadly,
ve vše sě v mé údy vkladly.
Ó, kak jsi na svět pozdě dán
a tak náhle smrti poddán.
Rozkošně na svět porozen
a všěm na vše dobré vzplozen,
a již žalostně umořen,
zmučen a zbit všady z kořen.
Mě si, svú matku, opustil,
a vši žalost na mě spustil,
tvým vražedlníkóm otpustil,
dřieve než jsi duši pustil.

2 *zmilelý* milovaný – 3 *pyčte* litujte – 6 *túha* hoře, zármutek – 7 *boří sě* hroutí se – 9 *spoří* množí – 16 *nevědě* nevím; *zdieti* počíti – 20 *sem doždala* dočkala jsem se – 21 *vizi* vidím – 33 *donidž* dokud – 41 *stala* přestala – 49 *zbyla* pozbyla – 54 *staly sú* ustaly – 60 *pracný* ubohý – 65 *počščena* poctěna – 66 *hubený* bídný, ubohý – 67 *hubenicě* ubožačka – 68 *túžicě* žalost – 72 *kráše* krásněji; *ktvúcí* kvetoucí

„Ach, které j' to utěšenie
těchto jistých navščievenie?
Těžci jsú utěšitelé
mně všichni, také přietelé.
Viece tiežie, nežli těšie,
mé srdéčko v túhách pěšie.
Jáz stvořitele hledaji,
proto na jiné netbaji.
Všechno na světě stvořenie
otěžuje mé viděnie.
Nechci andělóv viděti
ani s nimi bytie jmieti,
neb spieš mohú přičiniti
mé bolesti než umniti,
ač by počěli ot toho
mně praviti přieliš mnoho;
a jáz, budu-li jim chtieti
ke všemu otpověděti,
strach mě, by viece nezmohli
mé milosti než pomohli.
Proto andělóv netbaji
aniť jich také hledaji,
kromě pána jich a mého
hledám, stvořitele svého,
jenž mě stvořil i jě také
i stvořenie všelikaké.
Neb mne ižádný nemóže,
než on utěšiti móže.
Pána mého jsú otnesli
a neviem, kam jsú jej nesli.
Ohlédám sě přěprostraně,
nevizi ho v žádnéj straně.
Hledám, kdež položen zvěstě,
niž naleznu na tom miestě.
Ach, přěběda mně nebozě,
mně tak žalostí ve mnozě!
Kam-li pójdu neb co zději,
žíva řéci neuměji.
Ach, kam zašel mój žádúcí?
Kam-li sě děl milujúcí?

Hledám, niž naleznu v rově.
Volám, an mi neotpovie.
Ach, mně smutnéj, kam mi jíti,
kde-l' mi milého najíti?
Vstanu i chci vše objíti
miesta, kteráž mohu sjíti,
doňadž nenajdu, kde tu je,
jehož má duše miluje.
Oči vždy slzy prolévajte,
ni plakati přestávajte.
Nohy choďte a běhajte,
ani kdy upočívajte,
donidž ve mně která žíla,
jenž mi po ňem nenie míla.
Auvech, kam sešla má radost?
Ach, kde sě skryla má milost?
Ach, mé sdravie, má jednosti,
pročs mě ostavil v žalosti?
Ach, bolesti, ach, vše núzě,
nestrpělné v silnéj túzě,
mě se vších stran obklíčily
a útěchy otlúčily.
A již neviem, co zvoliti:
jest-li mi ot rovu jíti.
Neviem, neščastná, kam zajdu,
ani viem, kde jeho najdu.
Smrt mi ot hrobu sě bráti.
A jest-li mi při ňem státi,
to mi bolest bez cělenie!
Proto mně lepšieho nenie,
jedno střieci hrobu toho,
než bych dále šla ot ňeho.
Ač bych dále zašla ottad
a když bych sě vrátila snad,
vzata bych našla obake
anebo hrob zrušen také.
Stanu tu a chci umřieti,
zda budu to ščěstie jmieti,
že as budu pohrabána
podlé hrobu mého pána.
Ó, toť mé tělo blažené
bude, bude-l' položené

podlé mého mistra hrobu,
umru-li v nynější dobu.
Ó má ščastná duše milá,
jenž vyjdúc z křehkého těla
moci bude inhed jíti
v hrob mého pána i vjíti.
Méj duši mé veždy tělo
bolest s úsilím začělo,
ale hrob mně mého pána
pokoj a čest bude vzvána.
Ten hrob za mého živenie
bude mé vše utěšenie
a na smrti bude na méj
pokoj věčný dušici méj.
Žíva podlé jeho budu
a umrúci při ňem sbudu.
Ani žíva ni umrúci
otlúčím sě při ňem jsúci.
Ach, mně přěneščastnéj ženě,
ach, na mé nedomyšlenie!
Proč sem nestála dobu v tu,
proč ho sama ostavich tu?
Proč sem tehdy jeho těla
střieci ústavně nechtěla?
Již bych vzata neplakala,
ni bych ho snad vzieti dala.
Aneb šla bych po nich slediec,
kam jej nesli, toho hlediec.
Ale podlé hřiecha mého,
chovajíc zákona svého,
ztratich pána zákonného,
nad vše jiné mně milého.
Když sem zákonu hověla,
zákon sem sdržěti chtěla,
a toho, jmuž zákon slúží,
ztratila sem po méj núzi.
Kakž kolivěk jsúci při ňem
nebylo by, to jistě viem,
zákona tiem přěstúpiti,
ale ovšem doplniti.
Zákon starý z ustavenie
ot ňeho poskvrňen nenie,

kromě vezme obnovenie
lepšiej věci na stvrzenie.
Mrtvý ten čistých neskvrní,
než z nečistých čisté činí.
Všelikého usdravuje
bóh, ktož sě ho dotykuje,
a ktož k ňemu přistupuje,
toho také osvěcuje.
Ale na čem již ostanu?
Na svú bolest rozpomanu
když hledajíc jeho jidech,
otšedši opět přijidech,
hrob otevřěný nalezech,
ale jeho nenalezech.
Tuž čakajíci i stanu
zda sě zjěví v kterú stranu.
A kakož mi státi saméj?
Ach, co mi zdieti túzě méj?
Apoštoli sě rozešli
a mne plačúce otešli.
Ižádného neviděti,
by kto se mnú chtěl žěleti,
ani sě ten který udál,
jenž by se mnú mistra hledal.
Zjěvili mi sě anděli,
ale neviem, co jsú chtěli.
Ač sú mě utěšiec mněli,
proč pláči, by to věděli.
Pakli by sě nemýlili,
proč pláči, neřkli by byli:
‚Ženo, proč pláčeš? Pověz nám!
Neb co hledáš? Netaj nic k nám!'
Aneb snad proto tázali,
by mi plakati nedali?
Neb ač by mi to radili,
těžměř by mě umořili.
Jáz jich poslušna nebudu,
ale donidž žíva budu,
plakati vždy budu dotud,
jeho nenaleznu dokud.
A což sobě smutná sději?
Kde-l' ho nalézti uměji?

Kam-li mi sě obrátiti?
Neb na kom rady prositi?
Kto sě nade mnú smiluje
neb utěší neb slituje?
Kto mi povie neb zkazuje,
koho má dušě miluje,
kde-li bydlí neb přěbývá
anebo kde upočívá?
Ach, auvech, by kto milému
vzkázal to mistrovi mému,
že po ňem milosťú mdleji
a bolesťú všě truchleji.
Aneb méj bolesti rovně
nikdież nenie, zdá sě to mně.
Navrať sě, mój milý, zasě,
na mé sliby vzpomana sě.
Ó žádúcí milovaný,
milostníče přěžádaný!
Navrať mi své utěšenie,
tvé milé tváři viděnie!
Ukaž mi svú tvář v tu dobu!
Povzni tvój hlas v uší obú.
Tvój hlas sladký mému sluchu,
tvá tvář míla j' mému duchu.
Ó náděje má jediná
v světě a ižádná jiná,
nepotup žádanie mého,
popřěj mi viděnie svého!
Má by dušě v tom dost jměla,
potom nech ať bych umřěla."

Když Maria tak pověděl
plačíc u bolestnéj biedě,
tehdy sě obráti zasě.
Ježúš jiej viděti da sě.
Ale ona nevědieše,
by byl Ježúš, ani mnieše.
Ježúš jie tehdy otáza,
co pláče neb hledá, vztáza.
Ó žádosti dušě jejie,
proč jie tiežeš zkušijě jie,

řka: „Co pláčeš neb co hledáš?“
Proč sě jiej poznati nedáš?
Však tě ona málo před tiem
viděla v obid lidem vším
s bolestí srdéčka svého
na kříži oběšeného.
Ona třetí den viděla
tvoji ruce, ot núž jměla
dřieve časté požehnánie
a to pro své milovánie,
a tvé nohy, jěž líbala,
k tomu slzami umývala,
hřěbími k kříži připaty,
s rukama krutně rozpaty.
A již mní také začělo
z hrobu tvé vyňato tělo,
jehož mazat přišla byla,
by sě jakž takž utěšila.
A ty jie, proč pláče, tiežeš,
jímž ji viec bolestí viežeš.
Milý mistře, ty, jenž vše vieš,
proč tej ženy duch připrávieš
k takéj túze a k žalosti,
jenž tak hledá tvé milosti?
Ana mysl'ú vždy při tobě
a na duši všěcka v tobě,
vší silú úfá do tebe,
sama zúfavši ot sebe,
ani hledá co jiného
než jedno viděnie tvého,
ni co kdy jiného myslí,
než tě veždy jmá na mysli.
A snad proto nedomní sě,
by ty byl; mně cěle i zdí sě,
že již vňuž z uma vyňata
pro tě i omylem jata.
Čemuž tehdy dieš: „Co žádáš,
ženo, co pláčeš neb hládáš?“
Avšak vieš, žeť nedie řkúci:
„Tebe pláči žádajúci,“
kromě ač by ty svým duchem
řekl v jejie srdéčku sluchem:

„Jáť sem, jehožs ty plakala,
jáť sem, jehožs ty žádala."
Nebť jiej nelzě znáti tebe,
doněvadž ty tajíš sebe.
Ona zahradníka mnieci
vece: „Pane," naň hledieci,
„ačs ty jej vzal a kdes složil,
pověz mi, kdes jej položil,
a jáť jeho vezmu znova
a s ním sě vložím do rova."
Ó bolesti přělišená!
Ó milosti přěvýšená!
Tato jistá smutná žena
tak bolesťú ohrazena
bieše vňuž temným oblakem,
proňž nevládnieše svým zrakem
ani viděti možieše
slunce, jenž ráno vzchodieše,
poprsky rozprostierajě,
v jejie okna blsket dávajě,
skrzě uši již světlejie
vcházějě v dóm srdcě jejie.
Ale že sě bieš přěmohla
milosťú, takž i nemohla
vidúc viděti přěd sobú;
tak jiej oči zašle mdlobú.
Ježúšě jistě vidieše,
ale, by on byl, nemnieše.
Ó Maria, ač ho hledáš,
proč ho právě neohlédáš?
A toť Ježúš, tvá vše chvála,
jehožs tak snažně hládala,
hledáť tebe, již z mrtvých vznik,
a ty mníš, by byl zahradník.
Jest to pravda, jakž ty súdíš,
ale na tom všelik blúdíš,
ač tak zahradníka jho mníš
a Ježúšě sě nedomníš.
Jest Ježúš i zahradník je,
jenž rozličné siemě sěje
střěd zahrady srdcě tvého
i všelikého věrného.

A snad jeho také neznáš
proto, ež umrlého hledáš.
A již právě na tej věci
mój úmysl miení uléci,
pro ňuž sě viec dálil tebe
ani tobě zjěvil sebe.
Pročs hledala, jenž jest nebyl,
a nehledalas, jenž jest byl?
Ježúšěs veždy žádala
a Ježúšěs nehládala.
Proto Ježúšě vidúci
bylas jeho nevědúci.
Ó mistře, plný milosti,
jáz hřiešný po méj křehkosti
omlúvati neuměji
jejie bludu ani směji,
neb všelik v omyle stála,
ež takéhož tebe hledala,
jakéhož tě tdy vidieše,
když tě v rov vložila bieše.
Viděla bieše začělo
dřieve tvé umrlé tělo
s kříže před sobú složeno
a tak v rově položeno:
tak silnú bolestí sjata
po tvéj smrti bieš otjata,
že nic nádějě nejměla,
by tě kdy živa viděla.
A tak v tej bolesti jsúci
po tvém pohřebu plačúci
nejmějieše nic myšlenie
na tvé třetí den vzkřiešenie.
Tehdy Jozef když tě složi
s kříže a v rově polož,
tudiež Maria pohřebe
svój duch v rově podlé tebe
a tak nerozlučně shluči
k tvému tělu i přilúči,
že by snáze rozlúčila
duši s tělem bez omyla,
než svój duch ot těla tvého,
tě milujíci mrtvého.

Duch jejie byl viec v tvém těle
nežli v jejie, to viem céle.
Kdež tvého těla hledáše,
tudiež svého ducha ptáše;
a kdež tvé tělo ztratila,
tudiež svój duch i s ním byla.
Což tehdy jest to v div hnáti,
ač tebe nemohla znáti?
Neb toho v sobě nejmieše,
jímž tě viděti slušieše.
Navrať jiej duch jejie v tělo,
jenž jest při tobě začělo,
srdce jejie hned nabude,
všeho bludu i pozbude.

1 *které j'* které (jaké) je – 5 *tiežie* tíží, obtěžují – 6 *pěšie* hyne, chřadne, vadne – 10 *otěžuje* obtěžuje – 12 *bytie jmieti* býti, zůstávati – 14 *umniti* zmenšiti – 15 *ač* jestliže; *ot toho* o tom – 20 *milost* láska – 31 *přěprostraně* na všechny strany – 32 *nevizi* nevidím – 33 *zvěstě* známě, jak je známo – 34 *niž* aniž – 35 *nebožě* nebohé – 36 *žalostí ve množě* v mnoha žalostech – 37 *zději* učiním – 44 *kde-l'* kde-li, nebo kde – 46 *sjíti* projíti – 47 *doňadž* dokud – 52 *upočívajte* zůstaňte stát – 53 *žíla* krev v žilách, život – 55 *sešla* odešla – 57 *jednost* osamělost – 60 *nestrpělné* nesnesitelné – 62 *útěchy otlúčily* zbavily útěchy – 69 *bez cělenie* nevyléčitelná – 71 *jedno* jen; *střieci* střežiti, hlídati – 75 *obake* jistě, zajisté – 77 *stanu* zůstanu stát – 79 *as* aspoň; *pohrabána* pohřbena – 83 *podlé* vedle – 90 *začelo* zajisté, jistě – 92 *vzvána* nazvána – 97 *podlé jeho* podle něho – 98 *sbudu* zůstanu – 100 *otlúčím sě* odloučím se – 102 *nedomyšlenie* nerozum – 104 *ostavich* zůstavila, nechala jsem – 106 *ústavně* vytrvale – 109 *slediec* slídíc, stopujíc ji – 112 *zákon* řád – 113 *pán zákonný* pán zákona, t. j. Kristus – 115 *hověti* šetřiti, dbáti – 118 *po méj núzi* ke své škodě – 119-122: ačkoli zůstati při něm by nebývalo bylo přestoupení, ale vyplnění zákona – 125 *kromě* leč – 126 *stvrzenie* utvrzení – 135 *jidech* šla jsem – 142 *túha* tesknost, žalost – 144: odešli ode mne plačíce – 147 *udál sě* vyskytl se – 151: Zda mysleli, že mne utěší – 154 *neřkli by byli* nebyli by řekli – 160 *těžměř* téměř – 165 *sději* počnu – 171 *zkazuje* řekne – 174 *upočívá* prodlévá – 177 *milostú mdleji* láskou chřadnu – 181 *zasě* zpět – 184 *milostníče* miláčku – 187 *v tu dobu* nyní – 188 *povzni* zazni; *v uší obú* (duál) v obou uších – 193 *žádanie* žádost – 194: popřej mi, abych tě spatřila – 197 *pověděl* pověděla

204 *vztáza* otázal – 206 *tiežeš* tážeš se; *zkušijě jie* zkoušeje ji – 210 *v obid* za potupu – 214 *ot ňúž* (duál) od nichž – 220 *krutně* krutě – 221 *začělo* zajisté – 226 *jímž* čímž; *bolestí viežeš* bolestí spoutáváš – 228 *připrávieš* připravuješ – 239 *nedomní sě* nedomyslí se, neuhodne (že to jsi ty) – 240 *zdí sě* zdá se – 241: že již jako bych pozbyla rozumu – 247 *kromě ač by* leda že bys – 252 *doněvadž* dokud – 253 *zahradníka mnieci* považujíc ho za zahradníka – 259 *přělišená* přílišná, náramná – 262 *ohrazena* obklopena, zachvácena – 263 *vňuž* jako – 266 *vzchodieše* vycházelo – 267 *poprsky* paprsky – 268 *blsket* záře – 271 *bieš* (m. *bieše*) byla – 274 *zašle mdlobú* (duál) slabostí ochably – 276 *nemnieše* nemyslila (že jest on) – 281 *vznik* vstav – 284 *všelik* zcela – 285-286: jestliže ho tak považuješ za zahradníka a nedomyslíš se, že je to Ježíš – 289 *střěd* doprostřed – 292 *ež* že – 294 *uléci* ulehnouti – 301-302: Proto, ač jsi Ježíše viděla, nevědělas, že je to on – 306 *ani směji* ani se neodvažuji – 309 *tdy* tehdy – 325 *tudiež* tu; *pohřebe* pohřbila – 327 *shluči* shlukla, spojila – 328 *přilúči* připojila – 330 *bez omyla* bez pochybnosti – 339 *v div hnáti* diviti se

Radosti Panny Marie

Dochováno v t. zv. rkpe Svatovítském (*Sv*), Kap. Praž. D 84, fol. 20a-31a. Paleograficky vydal A. Patera (*Pat*), Svatovítský rukopis, Památky IX, Praha 1886. Literatura u Jakubce, Dějiny I, str. 166-167.

V naší ukázce v. 1-113 = *Pat* v. 36-148, str. 59-63 (*Sv* fol. 20b-21b), a v. 114-271 = *Pat* v. 610-766, str. 80-85 (*Sv* fol. 27b-29b).

Jotace zachována a upravována všude kromě po *j* v krátkých slabikách. Změna *ó* v *uo* není ještě úplně provedena, ponechán stav rkpu.

14 tak i] taczy *Sv*, jací *n*. všici *Pat* – 46 věděti *Pat*] wydyety *Sv* – 53 k poslušě] *chybí v rkpe* – 65 z hořě] z norzye *Sv*, z nořě *Pat* – 79 v vodě] wodye *Sv* – 102 vrátcě *Pat*] wratczy

121 časy *Pat*] *chybí v rkpe* – 164 ke mně *Pat*] ke mnye mogye myla *Sv* – 169 szořila *Pat* (*v.* 219)] ſzorizyla *Sv* – 188 zuovu v věčný pokoj] znowy wyecny k pokoy *Sv* – 189 mój] muoy *Sv* (*pro rým*) – 202 zváše] Zawſſye *Sv*, vzavše *Pat* – 230 čest *Pat*] *v rkpe není* – 258 tma *Pat*] tmv *Sv* – 270 světa *Pat*] ſwyetu *Sv*

Pláč svaté Mařie

Zapsán v t. zv. Hradeckém rkpe (srov. oddíl Satiry), fol. 51b-61b. Ve vydání Paterově, Památky VIII, Praha 1881, str. 144-173. Literatura u Jakubce, Dějiny I, str. 130.

Část zde otištěná v rkpe fol. 54b-56b, v *Pat* v. 138-229, str. 152-159. – O rukopise a o edičních zásadách ukázek viz zde na str. 356.

52 mučie všudy *Pat*] *v rkpe* muczie *opakováno*

Pláč Marie Magdaleny

Zapsán rovněž v rkpe Hradeckém, fol. 29a-51b, v Paterově vydání str. 76-145. Nové kritické příspěvky k tomuto druhu stč. literatury otiskl A. Škarka, Z problematiky českého gotického básnictví, ČČH 48-49, 1947-1948, str. 30-109; tam na str. 51-52 přehled nejdůležitější citace a ohlasů bible.

Otištěná ukázka je v rkpe na fol. 37a-45a, v *Pat* v. 371-716, str. 100-125.

18 otpověděti *Pat*] otpowiedie *Hrad* – 57 má jednosti *Pat*] me gednoſti *Hrad* – 117 a toho *Pat*] a tomu *Hrad* – 176 to *Pat*] kto *Hrad* – 212 oběšeného *Pat*] obieſneho *Hrad* – 228 tej] twe *Hrad*, tvé *Pat* – 269 světlejie] ſwiet/legie *Hrad*, svět leje *Pat*

Jak se ve 14. století rozšiřoval společenský okruh působnosti českého básnictví tím, že k jeho obecenstvu stále hojněji přibývaly vrstvy měšťanské, obohacovalo se básnictví i látkově. K námětům povahy náboženské nebo rytířské přibývají náměty nové, týkající se aspoň částečně zdejšího světa a života lidí. Z počátku jsou to ovšem zase překlady, a to především skladeb didaktických, jejichž poučný ráz bývá v českém zpracování ještě zesílen (*Kato, Alan, Ezop*).

Zcela jiného rázu je politická alegorie *Nová Rada* a didaktická *Rada otce synovi*, neboť obě tyto skladby jsou šlechtické a usilují o zachování a obnovení vyžívajícího se feudálního společenského ideálu. Autorem Nové rady je Smil Flaška z Pardubic. Zda napsal též Radu otce synovi, nedá se bezpečně říci, ale shody formální i ideové jsou takové, že lze s bezpečností mluviti alespoň o Smílově škole, k níž pak se řadí i některé skladby jiné.

KATO

Překlad t. zv. *Distich Katonových* patří k zajímavým naučným básním; je to sbírka téměř půl druhého sta dvouveršových průpovědí a rad pro život, kterou sepsal neznámý autor v latinských hexametrech ve 3. nebo 4. století n. l. a jež se jako školská učebnice záhy rozšířila po celé Evropě a byla přeložena do mnohých jazyků, do češtiny ještě později třikrát, v 16. a 17. století. Český básník nejstaršího překladu sám omlouvá svou neobratnost, že potřeboval k vystižení dvou veršů originálu šesti veršů českých, ujišťuje však, že smysl zůstal nezměněn. Toto ujištění je ovšem třeba vykládat jako formuli ve středověku běžnou; přesto však básník není velikým umělcem. Jeho přínos proti předloze je pouze slovní (opisné výrazy) a stylistický (časté oslovování čtenáře či posluchače). Ze čtyř knih otiskujeme jen knihu druhou.

Virgilius ukazuje
oráka rolí zpravuje.
Chceš-li pak kořenie znáti,
toť má Macer ukázati.
Pakli boje znáti také
římské chceš i všelikaké,
hledaj knih mistra Lukana,
v nichž jest bojová řěč psána.
A chce-li kto milovati,
milost v tajnosti poznati,
knih, jenž Ovidius slovú,
má sě na ně ptáti znovu.

Tento smysl vypraviti
chci a čtver lid vylíčiti,
jenž tu čtveru věc žádají
a tiem do skončenie trají.

Prví, jenž sbožie milují,
to přielišně oblibují,
ti sě mají na to ptáti,
rolé, dědin dobývati.

Druzí, jenž sě na to ptají,
zdravie nade vše žádají;
rozličného ti kořenie
mají mieti rozeznánie;
toť uzdravuje všelikého
člověka neduživého.

Třetíť sú, jenž po cti stojie,
v tom svú žádost veždy kojie,
žeť turnejóv, bojóv, klánie,
hledají vždy bez meškánie.
O nich mistr Lukan slaví
a o římských bojiech praví;
protož, kto chtie po cti státi,
mají sě na boje ptáti.

Čtvrtí jsú, jenž takto pravie:
„Ktož chtie mieti dlúhé zdravie,
aby zvláščí vóli znali,
milost právě rozeznali;
neb ktož sě držie milosti,
mají zvláščie vóle dosti.
Chtie-li milost právě znáti,
mají Ovidia ptáti.“

Avšakž smysl vše přěmáhá,
jenž sě s múdrostí srovnává;
ktož sě s múdrostí obchodí,
sám sě i své děti vzplodí.
Protož chci sě navrátiti,
co mistr velí, učiniti.

Jest-li který péči maje,
na múdrost sě velmi ptaje,
poslúchaj, co znamenati
móže a právě dostati.
Tudy svój věk i skončenie
odlúčí od poškvrněnie.
Velíť mistr: „Synu, dosti
uč sě a stój po múdrosti!“

Pietas

Prvú múdrost vyličuje
mistr a tak vypravuje,
by sbožie neznámým dával,
ač móžeš, a jiným spomáhal.
Lépe sbožím dobývati
přátel jest než kralovati;
ano král za nice stojí,
jenž lidi sbožím nekojí.

Justicia

Netěž sě na tu tajnici,
co má nebe které věci,
slunce, měsiec, hvězdy také
i planety všelikaké.
Smrtedlný zpravovati
má světskú věc a tu znáti.

Fortitudo

Neroď na smrt mnoho tbáti,
ani sě jie velmi báti.
Ten je blázen jmenovaný
a hřiechy obznamenaný,
ktož sě smrti na čem bojí,
ztratí věčnú radost svoji.

Prudencia

Udá-liť sě rozhněvati
a nejistost zpravovati,

neroď sě o to svářiti,
ač chceš mne poslušen býti.
Hněvu v náhlosti žěl bývá,
tohoť, pravi, zle užívá.

Temperancia

Ščedrost ukaž svého kvasu,
ač máš hostě při tom času.
V ty časy slušie dařiti
a dobrého jmene dobyti.
Když jest čas a máš veselé,
máš sluhy dařiti směle.

Temperancia

Střěz sě věci všelikaké,
vysoké i hrdé také,
drž sě, což rovného býti
móž a tobě neškoditi.
Bezpečnějie člověk bývá
v řěcě, než když v moři plývá.

Providencia

Což přieteli uškoditi
muož, to uměj utajiti,
by toho jiní nezpravili,
a což sám nelíbíš, mluvili;
tak smysla přibude tobě
a přietele schováš sobě.

Memoria

Nechci, by to na mysl vzýval,
by vždy člověk hřiechy mieval.
Hřiech sě každý časem tají,
však jej pod časem poznají:
dobrý dobrú má odplatu,
zlý pro hřiech má věčnú ztrátu.

Prudencia

Síly člověka malého
neroď tupiti mnohého;
častoť radný člověk bývá,
jemužť velikost ubývá.
Toť vše přirozenie činí,
však drobnost smysla neviní.

Providencia

Kteréhož vieš nerovného
k sobě, aniž podobného,
přěhověj mu, raziť tobě,
na čas měj smysl při sobě:
však sem viděl, že jest schodil
vítěz, jenž dřieve vejvodil.

Modestia

Raziť věrně, nečiň toho,
by sě s známým svářil mnoho,
neboť z řěčí svár pochodí,
jenž jazyku mnoho škodí,
ot něhož sědánie bývá,
tohoť náhlý zle užívá.

Justicia

Neroď na to péčě mieti,
by budúcí věc věděti
skrzě losy neb hádanie
chtěl neb které čarovánie.
Což buoh ustavil o tobě,
dobřěť rozváží bez tebe.

Fortitudo

Nenávisti ostřiehaj sě,
ze vše síly chovaj sě.
Ačť jinému neuškodí,
toběť najviec smutek zplodí,

nebť v stran cěsty oko hledí,
kdež nenávist stolcem sedí.

Fortitudo

Budeš-li k súdu připuzen,
že potupně budeš súzen,
ustavičen buď, s pokorú,
nečiň sám na sobě vzdóru;
dlúhoť radosten nechodí,
jenž křivým súdcí vévodí.

Modestia

Budeš-li s kým válku mieti
a smieřě sě chce rád přieti,
neroď toho rozžěleti
ani vzpomínaje mstíti;
tiemť sě křiví sami vinie,
že smířiec sě války činie.

Perseverancia

Neroď sě sám chváliti,
ani také potupiti.
Každý blázen sám sě chválí,
neb súsedóv nemá v táli.
Toť slóve ješitná chvála,
jenž u bláznóv jest přistala.

Temperancia

Těžcě dobytého rovně
požívaj, nes ztravu skrovně;
ač máš dosti, chovaj toho,
neroď zmrhati mnoho;
což člověk těžcě dobude,
chlubně trávě brzo zbude.

Prudencia

Učiň sě bláznem při času,
při veselí neb při kvasu.

Čiň sě bláznem, ploď veselé,
taje sě učiň to směle;
velikáť to múdrost bývá,
ktožť sě bláznem v čas nazývá.

Temperancia

Střěz sě smilstva nečistého
i lakomstva škaredého;
obžerstvo lakomstvie plodí,
smilstvo vinníkóm velmi škodí.
Kto své tělo velmi kojí,
ztratí jmě i duši tiem svoji.

Prudencia

Neroď každému věřiti,
kto tobě bude mluviti;
tiť jsú najvěčší pochlebníci,
jenž chtie vlásti nebo žíti.
Mnohý jest, jenž mluví mnoho;
střěz sě jako ďábla toho!

Temperancia

Udá-liť sě kdy zapiti,
neroď vína tiem viniti;
toť člověk nemúdrý činí,
kto víno opilstvem viní
nebo pitie všelikaké;
tvá jest vina věčší všake.

Prudencia

Máš-li kterú tajnost v sobě,
toť já věrně razi tobě,
nezěvuj toho jinému
kromě přieteli věrnému.
Pakli škodí co životu,
poruč lékaři známotu.

Justicia

Když sě ščěstie protiviti
bude, neroď smuten býti;
zlí přěčasto ščěstie mají,
však smyslem nerozeznají.
Protoť ščěstie zlým přichodí,
žeť jim na věky uškodí.

Providencia

Slušie člověku každému
obmysliti ščěstí svému
příhody, rozličné věci,
ač kto na to chce pomnieti,
že příhoda obmyšlená
méně škodí než súzená.

Fortitudo

Bude-liť sě protiviti
ščěstie, žeť bude škoditi,
neroď súfati nikoli,
měj náději, čáku, vóli.
Ktož úfá dobré náděje,
do smrtiť mu dobřě zděje.

Providencia

Což vieš sobě příhodného,
žeť sě stane co ščastného,
neroď od toho pustiti,
uměj příhodu súditi.
Čelemť obrostlým prosvietí,
potom sě lysinú svietí.

Providencia

Budúcí věc, jenž má býti,
znamenaj, neb napřěd přijíti.
Následuj, ktož sěm i tam slédí,
jakž před sě, tak za sě hledí.
Neboť neščěstie po ščěstí
bývá, ščěstie po neščěstí.

Modestia

Chceš-li sílen sbožím býti,
neroď přielišně tráviti,
střěz sě rozkoši tělesné,
přidrž sě ščedrosti časné;
ostřiehaj sě tak vilenie,
by neztratil svého spasenie.

Justicia

Což vščecka obec usúdí,
neb učiní, neb odsúdí,
proti tomu neroď býti,
proti obci sě súditi.
Nemóžť sám na dlúzě tráti,
kto chce obec zamietati.

Providencia

Neměj myšlenie věčšieho,
hledaj napřěd zdravie svého.
Pakliť sě časem přihodí,
žeť v životě co uškodí,
neroď časóv tiem viniti,
sáms tiem vinen, sám máš žíti.

Memoria

Ve sny nevěř, ni tbaj na ně,
neboť to přichodí z spánie;
což člověk myslí neb činí,
toť jeho i ve sně viní.
Protož neroď věřiti,
ač chceš dušě nečerniti.

1 *Virgilius ukazuje* narážka na spis o rolnickém životě zv. Georgica římského básníka Publia Vergilia Marona (1. stol. před n. l.) – 2: oráče obdělávajícího pole – 4 *Macer* Aemilius Macer, římský básník z 1. stol. před n. l.; z jeho didaktických spisů připomíná se zde skladba O bylinách (De herbis) – 7 *Lukan* Marcus Annaeus Lucanus, římský básník z 1. stol. n. l., vylíčil občanskou válku mezi Caesarem a Pompejem – 8 *bojová řěč* vypravování o bojích – 10 *milost* láska; narážka na spisy Ars amandi (Umění milovati) a Remedia amoris (Jak léčiti lásku) římského básníka Publia Ovidia Nasona (žil od r. 43 před n. l. do r. 17 nebo 18 n. l.) – 13 *smysl* rozum, moudrost – 16 *do skončenie trají* do konce trvají – 17 *sbožie* majetek –

20 *rolé* (gen.) pole – 24 *rozeznánie* znalost – 27 *po cti stojie* usilují o čest – 28 *kojie* ukájejí – 31 *o nich slaví* oslavuje je – 37 *zvláščí* zvláštní; *vóle* vůle, žádost, vášeň – 38 *právě* správně, řádně, pravdivě – 45 *obchodí sě* zabývá se – 46 *vzplodí* povýší, povznese – 56 *stój po múdrosti* usiluj o moudrost

Nadpis: *Pietas* zbožnost – 59 *by dával* abys dával – 60 *ač* jestliže – 64 *nekojí* nechlácholí, netiší – nadpis: *Justicia* spravedlnost – 65 *netěž sě* netaž se; *na tajnici* na tajemství – nadpis: *Fortitudo* statečnost – 71 *neroď tbáti* nedbej – 73 *jmenovaný* pověstný – 74 *obznamenaný* poznamenaný – nadpis: *Prudencia* moudrost – 78 *nejistost* nejistá věc; *zpravovati* napravovati – nadpis: *Temperancia* střídmost, umírněnost – 83 *ščedrost kvasu* bohatost hostiny – 85 *dařiti* obdarovávati – 91 *rovný* přiměřený – 94 *plývá* pluje – nadpis: *Providencia* prozíravost, starostlivost – 97 *nezpravili* nevypověděli – 100 *schováš* uchováš – nadpis: *Memoria* paměť – 101 *vzýval* nazýval – 102 *by mieval* že má – 109 *radný* rozšafný, moudrý – 110 *ubývá* chybí – 111 *přirozenie* příroda – 112 *nevini* nedopouští se viny – 115 *přěhověj mu* buď k němu shovívavý; *raziť* radím – 117 *schodil* zahynul – 118 *vejvodil* vévodil, předčil – nadpis: *Modestia* umírněnost, skromnost – 123 *sěddánie* souboj – 124 *náhlý* prudký, divoký – 125 *neroď péčě mieti* nestarej se – 132 *chovaj sě* střez se – 134 *zplodí* způsobí – 136 *stolcem sedí* trůní – 137 *připuzen* pohnán – 139 *ustavičen* stálý – 140 *vzdóra* násilí – 142 *křivý* nespravedlivý; *súdcí* soudcem, jako soudce – 144 *přieti* býti přítelem – 145 *neroď rozžěleti* nerozlítostňuj – nadpis: *Perseverantia* vytrvalost – 152 *tále* zástava – 154 *přistala* zůstala – 155 *rovně* přiměřeně, skromně – 161 *učiň sě bláznem* bláznivě, pošetile si veď; *při času* ve vhodnou dobu – 163 *ploď veselé* vesel se – 166 *v čas* v pravý čas – 169 *lakomstvie* chtivost, lakota – 172 *jmě* jméno – 176 *vlásti* vládnouti; *žíti* užívati – 179 *zapiti sě* opíti se – 184 *všake* však – 190 *poruč* svěř; *známota* vyšetření – 195: proto zlí mají štěstí – 198 *obmysliti* předvídati – 200 *pomnieti* pamatovati – 208 *zděje* učiní – 213 *prosvietí* probleskne – 217 *slédí* slídí – 225 *vilenie* smilstvo – 231 *na dlúzě tráti* dlouho trvati – 232 *zamietati* odmítati – 239 *ni tbaj* ani nedbej

ALAN

Volněji než překladatel Katona zacházel se svou předlohou český upravovatel *Alana*. Autor této předlohy, básník a theolog Alanus ab Insulis (z 12. stol.), pokusil se ve své básni, nazvané Anticlaudianus, smířit náboženský ideál života se světským (dvorským); líčí, jak Příroda se svými pomocnicemi Ctnostmi tvoří dokonalého člověka, jenž nakonec dovede zvítězit nad Neřestmi; Ctnosti a Neřesti, jež vystupují jako jednající postavy, nejsou však vzaty ze systému theologického, nýbrž z kodexu morálky rytířské. Z původního námětu Alanova v české skladbě mnoho nezůstalo, jednak proto, že náš básník nepřekládal z originálu, nýbrž jen z prozaického obsahu, zejména však proto, že použil námětu jako rámce pro podání nejrozmanitějších poučení přírodovědných, čerpaných z různých soudobých kompendií knižních (místy se však odvolává i na výklady „prostých lidí", tedy snad na jakousi lidovou tradici). Zajímavě připojuje závěrem motiv sváru čtyř dcer božích, který v originále není.

V naší ukázce líčí básník, jak Věhlasnost (Moudrost) cestou k Bohu – kam byla vyslána, aby pro dokonalého člověka vyžádala též dokonalou duši – poznává přírodní a kosmické jevy. Zajímavé je pozorovat, jak autor řeší nedostatky odborné české terminologie ještě jen prostým přejetím názvů latinských.

Také dvanást větruov vzvědě,
tyť pořádně jáz povědě:
Na vzchod Sluncě Subsolanus,
k tomu Eurus a Vulturnus,

odpad Sluncě jest Zefierus,
na poledne jest Africus,
podlé toho Auster, Notus,
na puolnoci jest Aquillo,
Circius, Boreas, Stylo.
Takže čtyřie jmenováni
a osm obapol dáni;
čtyřie slovú cardinales
a osm collaterales.
Tiť jsú u moři stvořeni
a na čtvero rozděleni.
Když sě ti z mořě poberú
a u povětřie sě sberú,
dívněť sě velmi obrazie.
A kdež sě v jeskyně vrazie,
tuť sě počnú dívně miesti,
až sě země musí třiesti.
Odtud přichodí třěsenie
podlé božieho volenie.
Když vietr ot vzchod Sluncě věje,
ten má tu moc, že to zděje:
déšč u povětří otvodí,
avšak dešči přieliš neškodí.
A když od poledne příde,
že svú mocí sílně příde,
tehdy neduh v lidu zbuzuje,
svú mocí mnohé smucuje.
A když ot západa vzchodí,
totoť svú mocí přivodí:
déšč v uoblaky připravuje
a jím veš svět obvlažuje.
Když pak ot puolnoci pluove,
ten vietr Aquillo sluove;
ten déšč ot nás otvracuje,
svú silú mnoho zvracuje
a povětřie čistí také,
činí divy nejednaké.
Podlé těch osm větrové,
jenž jsú menováni v nově.
Těchto moci také vějí,
jakož oni, takéž ti zdějí;

však menší moc mají mieti,
nemohú tak sílně vieti.

Každý vietr dva dny vieti
muož a v těch svú vóli vzdieti,
přičiniec šest hodin k tomu;
pak sě vrátí k svému domu,
kromě ač mu hvězda zkazí
v ten čas, že mu přěkazí,
že bude věčší moc mieti,
tiem spieše konec vzieti.
Túž mocí muože déle tráti.
Toť jest řiedko znamenati.
Vších dvanáste větruov dáno,
jakž jest pořád jmenováno.

V tom nebi když to vše vzvědě,
ottud pak výše pojide.

Sedm nebí uzřě potom,
toť chci pověděti o tom,
v nichž sedm planet přěbývá,
každý svým časem otbývá.
Těch dva česky jména máta
a pět česky jmen nemáta:
Měsiec, Slunce, tak dva slovú,
Venus, Mars, tať po nich plovú,
Merkurius, Saturnus, k tomu
Jupiter, každý v svém domu
i v svém nebi má obláštnost,
rozličných nebí věhlasnost.

V tom nebi, kdež Slunce bývá,
zvědě, že neotpočívá,
že vždy okolností běží,
neotpočívá ni leží,
jednoť živí, moří, rodí,
obnovuje, že výše vzchodí.
Tatoť moc jest Slunci dána,
tiem moc jeho svrchována.

O Měsieci také vzvědě,
když přibývá, toť povědě,
tehdy mořě tak přibývá,
a když schodí, tehdy ubývá.

Merkurius, Venus také
ta dva máta běhy také:
jeden před Sluncem vždy bývá,
druhý za Sluncem sě skrývá.
Iupiter, Mars tu moc máta,
hlad činíta, lidem ztráta.
Saturnus, ten má běh taký,
tvořiť mráz i pod uoblaky.
Saturnus vysoko vzchodí,
nade vše výsosti vejvodí;
třidcět let svuoj běh skonává,
s jinými sě nesrovnává;
studené a suché také,
toť má přirozenie všaké.

Venus dvě létě vejvodí,
horkost a vlažnost mu škodí:
jedno léto zvieřidlnicě,
druhé léto jest dennicě.

Mars patnádcěte let přěbývá,
v těch letech hladu užívá;
jest horek a súch v svém domu
a běžíť před Sluncem k tomu.

Merkurius v svéj vláštnosti
sedm let přěbývá v cnosti
a jest studen a súch k tomu,
kupcuom hodí sě v svém domu.

Iupiter dvanást let bývá,
v těch panstvie svého užívá;
máť horkost a vlažnost v sobě,
jestiť jako právě robě.

Slunce dvadcět bez jednoho
léta má běhu přěmnoho;

horko, sucho jest v svéj moci,
v tej přěbývá bez pomoci.

Měsiec osm let přěchodí,
studenost a vláhu rodí.
Toť povědě, proč přibývá,
proč mu světlosti ubývá:
Kolo vláščie k svému běhu
na nebi má i rozběhu,
k tomu má přirozenie.
Světlost nejmá z přirozenie,
jedno od Sluncě ji béře;
když sě k němu blíž přibéře,
tehdy světlost bude mieti,
jakž sě nám udá viděti;
blížež, blížež když přivievá,
tehdy věčší světlost mievá.
Jakž sě počne vzdalovati,
tak světlosti má zbývati;
a jakž konec kola bude,
tudy všeho světla zbude.
Jakž sě počne vracěvati,
tak světlost počne vzímati.

Ot Sluncě, jakž jsem pověděl
a v rozličném písmě vzvěděl,
pod Sluncem sě zlato rodí,
pod Měsiecem střiebro vzchodí,
Merkurius rtuť přivodí,
Mars z své moci čistec plodí,
Venus měď činí na novo,
Saturnus plodí olovo,
Iupiter v železě brodí,
a tak druh druhu neuškodí.

Co jest pak to, chci tázati
a rozumně ukázati,
což jest črného, ješto bývá,
v Měsieci sě pokrývá.
Toť sě to tak znamenává
studenost a vlažnost z práva,
jenž z svého má přirozenie.

Však každá věc, co má mieti,
z přirozenie má přijieti,
o němž já chci pověděti,
muož to každý rád zvěděti.
Což jest hodin rok od roka,
jakž buoh stvořil jest z vysoka,
každý časek i hodina
vláští hvězdu svého čina
má mieti, jenž tu vejvodí.
Druhá druhé nic neškodí.
Ty hvězdy, jakž jich jest mnoho,
však každá užívá toho,
že má vláščie přirozenie,
svědčíť naše narozenie;
každáť také to zpravuje,
své řemeslo opravuje.
Ktož pak na jiné upadne
řemeslo, že pak zvláščě spadne
než hvězda, pod níž sě rodil.
Tenť sobě uškodil,
tomuť nelzě nikdy vzníti,
musíť věčně ve psí býti.

Kak jest pak stvořeno nebe,
toť zvěděti chci od tebe.
Jest stvořeno v uokrúhlosti
a z vysoké okolnosti
a vždy opak světa běží
a svój firmament tak stěží,
že Měsiec i Slunce, také
k tomu hvězdy všelikaké
povslun Sluncě běhají,
proti nebi válku mají.
Toť jest proto učiněno,
boží volí vymyšleno,
by toho takto nebylo,
že by sě neprotivilo,
musilo by sě zdříkati
nebe i všecko zlámati
pro tu prudkost, jenž má v sobě.
Protož nejmá nic rozvlaku,
veždyť běží bez rozpaku.

Ot Měsiece vše zřiece,
když ot ohně pravá sviece,
hvězda jest, jenž Ether sluove.
Tuť moc anděluov pluove,
jenž jsú k tomu usazeni
a nám na pomoc stvořeni,
že ny mají zpravovati,
ote ďábla ostřiehati.

Těch všěch věcí menovaných,
světu na rozdiel otdaných,
když již zvědě, tehdy tíše
na nebe pojide výše.
Dojide nebě osmého,
firmamenta přětvrdého.
Tu uzřě hvězdu Yades
a k tomu divnú Pliades,
Zodiaka také vzvědě,
co sě znamená, povědě:
Dvanást hvězd, toť jest puol kola,
jenž s vrchu i také z dola
mají věčší moc než jiné;
ižádná těch neodpočine.
Tuť dvanáste jest znamení,
jenž světu činie proměny.
Jiných hvězd také
uzřě i znamenie všaké.
Leč z jitra, leč od večera,
každá hvězda své znamenie
má i vláščie přirozenie.
O všěch nelzě vypraviti.
Ktož chce velikost zvěděti
všěch hvězd, to chci pověděti.
Každá hvězda, jakž vyniká
z svého běhu, jest veliká
jakož veš svět kromě mořě;
tak větší mistři hovořie.

Proč jest to tak, sprostní ptají,
že sě hvězdy drobny zdají?
Toť činí hrozná vysokost,
ot nás veliká dalekost;

kteráž výše znamená sě,
tať nám sprostným menšie zdá sě.

Jedna divná věc pak bývá,
toho sprostný lid pak užívá,
mní, by hvězdy sě čistily,
aneb na spadení byly.
O tom takž chci pověděti,
jakž mi sě dalo zvěděti:
Když na zemi ticho bývá,
toho povětřie užívá,
že sě zdvihne pod uoblaky,
s uohněm učiní boj taký,
že sě oheň jeho hodí,
doluov střěle, mu neškodí,
mimo hvězdy pryč sě béře
a ku povětří sě déře;
i učiní světlost takú,
jenž vidímy v tom oblaku;
toť ta světlost sviecě sluove,
jenž ot uohně k hvězdám pluove.

1 *vzvědě* zvěděla (t. j. Věhlasnost na své cestě k Stvořiteli) – 2 *pořádně* po pořádku; *povědě* povím – 3 *vzchod* východ; *Subsolanus* východní vítr; latinské názvy větrů, jež zde nechány beze změny, jsou zčeštěny v Klaretově Glossáři v. 170-189 – 4 *Eurus* jihovýchodní vítr; *Vulturnus* jihovýchodní vítr – 5 *odpad* západ; *Zefierus* západní vítr – 6 *Africus* jihozápadní vítr – 7 *podlé* vedle; *Auster* jižní vítr; *Notus* jižní vítr – 8 *Aquillo* severovýchodní vítr – 9 *Circius* severozápadní vítr; *Boreas* severovýchodní vítr; *Stylo* název větru blíže neurčitelný – 11 *obapol* s každé strany, spolu – 12 *cardinales* stěžejní, hlavní – 13 *collaterales* pobočný, průvodní – 17 *povětřie* vzduch – 18 *obrazie sě* odrazí se – 20 *miesti sě* motati se – 21 *třiesti sě* třásti se – 23 *volenie* vůle – 24 *ot vzchod Sluncě* od východu slunce – 25 *zděje* učiní – 26 *otvodí* odvádí – 31 *smucuje* zarmucuje – 39 *zvracuje* obrací, ničí – 49 *vzdieti* učiniti – 52 *kromě ač* leda že – 55 *spieše* rychleji, dříve – 56 *tráti* trvati – 61 *pojide* zašla – 65: každá má svůj čas – 66 *máta* (duál) mají – 69 *Venus* Venuše – 72 *obláštnost* zvláštnost – 76 *okolností* kruhem, po obvodu – 78 *jednoť* najednou, zároveň; *moří* hubí, ničí – 81 *svrchována* dokonána – 85 *schodí* schází, ubývá – 87 *běh* dráha – 95 *vejvodí* vévodí, je nahoře – 99 *přirozenie* přirozenost – 100 *dvě létě* (duál) dva roky – 102 *zvieřidlnicě* zvířetnice, večernice – 108 *vláštnost* zvláštnost – 118 *v svéj* v jeho vlastní – 124 *vláščí* zvláštní – 128 *jedno* jen – 132 *bližeš, bližež přivievá* víc a více se přibližuje – 135, 137 *zbývati, zbude* pozbývati, pozbude – 139 *vzímati* přijímati – 145 *čistec* cín – 148 *brodí* brodí se – 164 *čin* způsob, tvar – 171 *zpravuje* dělá, řídí, vede – 172 *řemeslo* práce; *opravuje* řídí – 177 *vzníti* vzejíti, zmoci se – 182 *okolnost* kruh, obvod, okolí – 183 *opak* nazad, opačným směrem – 184 *firmament* obloha; *stěží* táhne za sebou – 187 *povslun* po světle – 193 *zdřískati sě* rozbíti se – 195 *jenž* kterou – 196 *rozvlak* obmeškání – 197 *bez rozpaku* neprodleně – 198 *ot Měsiecě... zřiece* hledíme-li od měsíce – 199 *když* kde; *sviecě* světlost, záře – 200 *Ether* jméno hvězdy blíže neurčitelné – 204 *ny* nás – 212 *Yades* (vl. *Hyades*) skupina hvězd v hlavě Býka – 213 *Pliades*

Kuřátka – 214 *Zodiak* Zvířetník – 226 *přirozenie* přirozenost, povaha – 230 *vyniká* vychází – 234 *sprostní* prostí, neučení – 242 *mní* domnívá se – 243 *na spadení byly* byly na spadnutí, mohly spadnout – 250 *hodí sě jeho* zasáhne ho, trefí

EZOP

Středověk znal starověké řecké ezopské bajky jen prostřednictvím latinského zpracování Phaedrova, jež bylo v 10. století převedeno v prózu a z ní znovu zveršováno ve 12. století tak řečeným Anonymem. Obou těchto versí, prozaické i veršované, použil asi v polovině 14. století český básník k svému veršovanému zpracování, v němž leckdy vztahuje mravní naučení na soudobé české poměry. Velmi zajímavý je zejména obsáhlý úvod, rozvíjející myšlenku, že pokles záliby v básních souvisí s všeobecným dobovým úpadkem Ctnosti, nad níž naprosto zvítězilo Lakomství. Myšlenka vylíčit alegoricky boj ctností s neřestmi není ovšem nikterak původní, ale zajímavá je tu její aplikace, kterou lze nejlépe pochopit jako dílo básníka z povolání.

(ÚVOD)

Platno nenie již pravenie,
neb již tak poslušno nenie
jakožto za dávného věka,
kdaž skládanie byla dieka.
Již lidé nic jiného nedbají,
jedinéť bohatstvie hledají,
jenž jesti ctným mravóm potupa
a do pekla náhlá sstupa.
Již ten, ktož peněz má dosti,
ten jesti dóstojen ctnosti.
Lakomstvie již Ctnost pobilo,
a ji v svú moc porobilo
bojem silným. Pravi tobě,
že Ctnost již leží jako v hrobě.
O tom boji vám pověděmálo, což svým smyslem vědě.

Lakomstvie se rozplodilo,
jenž Ctnosti podrobeno bylo.
Srdci jeho Hněv odola;
tuž hned na vojnu zavola,
proti Ctnosti válku vzbudi,
posla po své všecky ľudi.
Křivda k Hněvu se přitoči,
po všech zemiech list potoči

pravieci, že by v jednom slově
všicek jie byl lid v hotově.
To řekši na vojnu se zbudi,
svú chudinu berní ztrudi.
Pomoc s Násilím se sňasta,
což ona nevza, to pobrasta.
Tak všecek svět ochudichu,
túž se k němu připudichu.
Lest k Křivdě také přitěže,
hned s knieni tú se spřeže,
sladkú řečí se obleče,
vnitř horší ostrého meče;
přieliš mnoho střelcóv jmieše,
u nich chytrost v túléch bieše.
Nevěra jie se přikáza,
Lest k nie tvrdě se přiváza,
ješto zajisté slíbieše,
sto věr dadúc, však skřivieše.
Křivda knieni s oniem sborem
před Lakomství pade dvorem.
Ihned také peská Zloba,
naduvši se jako koba,
své vlasy vzdrástivši vzhóru,
také přitěže k tomu dvoru,
na přechvalu se vyklidi,
jenžto bez čísla by s ní lidí.
Nečest také by u něho
s mnohými reky dvora svého.
Skúpost podkoní jeho bieše,
s mocným vojskem tam jedieše.
Péče v radě s ním sedala,
jenž jeho tajemství věděla.

Když již sebra moc všelikú,
vzkáza Ctnosti moc velikú
a řkúc: „Střez se v této době,
již vší mocí táhnu k tobě!“

Ctnost, nejsúci již bez péče,
k tej řeči se velmi leče.
Posla k sluhám posel náhlý,
aby velmi brzo přitáhly,

že Lakomstvie, zpleniv kraje,
leží boje již čekaje.

Pravda, když jie posla zoči,
velmi brzo na oř skoči,
shoni málo do sta lidí.
Tuž se Viera k nie připudi,
s nížto skrovný lid přitěže,
tuž se k Pravdě pak připřeže.
Zpořídivši všicku svú dráhu,
ihned k tomu dvoru přitahu,
připravi se velmi hrdě,
k nim přitěže dosti tvrdě.
Šlechetnost vytěže také,
jmajíc lidi všelikaké;
přitažechu také k boji,
majíc s sebú krásnú zbroji.
Štědrost také se připravi,
k boji tvrdě se postavi
s svými se všemi rytieři
a jich oři pod kropieři.
Svobodenstvie tu také bieše,
ve ctnosti v radě sedieše.
Biechu truchle tu mluviece
a svú strastnú věc súdiece.

Křivda se připravi k boji,
pořiedi všichnu svú zbroji,
takž v jich zemici přitěže,
všicku vlast v zemi obleže.
Nevěra na špici bieše,
Lest pak zástup jiný přetieše,
Křivda se na stranu zboči.

Když ten zástup Pravda zoči,
stojieše tak smutna jsúci,
tak mnoho lida vidúci.
Ozře se na stranu pravú,
naliť Viera s svú zástavú
ku Pravdě pospieši s sebú.

Tehdy ihned v tu dobu
Pravda k vrahóm se připudi.
Ač i s málem velmi l'udí,
hrdinně se tam přirazi,
bezmál Křivdy s oře nesrazi.
Lestní střelci již bez čísla
střieléchu ji bez rozmysla.
Nevěra se tam oboři,
kdežto Viera na svém oři
brání se, jakž móže koli,
zda by mohla sstáti na svém poli.
Lest Vieru sílně zarmúti,
oštěpem ji svým otrúti,
takž ji s pole pryč odpudi,
zjímavši jí všecky l'udi.
Když to uzře Milosrdie,
přihna tam v boj velmi tvrdě,
chtieci tam Pravdě pomoci,
poče sieci se všie své moci.
Velmi drahý helm mějieše,
štít zlatý na rameni držieše.
Zloba, když tu svádu zoči,
k boji s svými se přitoči,
vynikši tam k Milosrdí,
potoči na ni svú žerdi,
i zbi je velmi zlá hosti,
ztrúpa v nich poslednie kosti.
Šlechetnost ten boj vidúci,
smutka sobě přidadúci,
ve vše se oděnie připravi,
přestkvúcí helm na hlavu vstavi.
Milosrdie by jie l'úto,
jakž hned ukáza tuto.
Tam k boji hna času na tem,
Zlobu sílně pobi mlatem.
V túž dobu bez nie bieše,
leč by Nečest nepřišla spieše;
i pomože peské Zlosti,
davši ránu Šlechetnosti.
Tam pak blíže k nie přitěže,
až ji v svú moc i doseže.

Štědrost vidúci to hoře,
nepotiehši svého oře,
tam se na Nečest oboři,
bezmála jie neumoři,
s svým mlatem k nie přiteče.
Dosiehši pak Skúpost meče,
tam se s svým zástupem pudi,
Štědrost sečbú velmi strudi,
za obojek jie doseže
a za vrch ji s oře stěže.
Svobodenstvie se velmi smúti,
nechtě se i s miesta hnúti,
až i přihna tam na svém oři,
tuž hned v Skúpost mlat oboři.
Ihned Péče, jeho rádce,
by hněvíva jako zrádce,
na Svobodu tam se snaži
a z jejieho ji oděnie obnaži.

Pravda tu žalost vidúci,
sílně již raněna jsúci,
přihna náhle tam ke Ctnosti
řkúci: „Králi, z tvé milosti
beřme se pryč s pole toho!
Již nám zbili hrdin mnoho."
Ctnost nevidúc širší rady,
postúpi na tvrdé hrady,
aby byla vrahóm neznáma
a tam přebývala sama.

1 *platno* to, co mnoho váží, platí; *pravenie* vyprávění, básnická skladba určená k recitaci – 2 *poslušno* co se rádo slyší, vítané – 4: kdy lidem byla milá (veršovaná) skladba – 8 *náhlá sstupa* rychlá cesta (sestup) – 15 *povědě* povím – 16 *smysl* rozum; *vědě* vím – 17 *rozplodilo se* rozmohlo, rozšířilo se – 19 *odola* nabyl převahy, přemohl – 22 *po* pro – 23 *přitoči se* připojila se – 24 *potoči* poslala – 28 *ztrudi* obtížila – 29 *sňasta se* (duál) setkaly se – 30 *nevza* nevzala; *pobrasta* (duál) pobraly – 32 *připudichu se* přibraly se – 33 *přitěže* přitáhla – 34 *knieni* kněžna; *spřeže se* spojila se – 38 *túl* toulec – 39 *přikáza se* přijala službu – 42 *skřivieše* zklamala – 44: poklonila se před dvorem (družinou) Lakomství – 45 *peský* hanebný – 46 *koba* havran, krkavec – 47 *vzdrástivši* zeživši – 49: chloubou se vytáhla – 50 *bez čísla* bez počtu – 58 *moc velikú* veliké násilí – 61 *bez péče* bezstarostná – 62 *leče se* lekla se – 67 *zoči* spatřila – 69 *shoni* sehnala – 70 *připudi* přiběhla – 72 *připřeže* připojila – 73 *dráha* množství, zástup – 77 *vytěže* vytáhla – 84 *kropieř* pokrývka na koně – 87 *biechu mluviece* mluvili – 90 *pořiedi* uspořádala; *přitěže* přitáhla – 92 *vlast* vláda – 94 *přetieše* (k *přetiti*) ohrožovala – 95 *zboči se* odbočila – 100 *naliť* hle; *zástava* zástup – 103 *připudi se* přihnala se – 107 *bez čísla* bezpočetní – 112 *sstáti* vytrvati – 114 *otrúti* udeřila – 125 *vynikši* proniknuvši – 126 *potoči*

žerdi... otočila žerď, zamávala holí – 127 *hosti* cizinka – 128 *ztrúpa* zlámala – 135 *času na tem* v tu dobu – 137 *bez nie bieše* bývalo by bylo po ní – 138 *spieše* rychle(ji) – 144 *nepotiehši* nepobídnuvši – 149 *pudi se* pospíchala – 150 *strudi* sklíčila – 151 *obojek* co se ovíjí okolo krku; *stěže* stáhla – 152 *vrch* kštice, vlasy – 168 *postúpi* ustoupila – 169 *vrahóm* nepřátelům

O TISTĚ TĚHOTNÉ

Ktož rád to chce znamenati,
mé učenie chci mu dáti,
aby se střehl pochlebné řeči,
vše múdrost od nie se spřiečí.
Budiž dobr družci, pravi tobě,
však najlepší bývaj sobě.
Jehož si byl svým sbožím plodě,
tenť pak tobě bude k škodě.

To se již po hřiechu stává,
jakož se tuto znáti dává,
že jedna tistka těžka bieše
a již svój plod jmieti chtieše.
Sem tam běha v své nápasti,
hledajíc, kde by štěnce mohla zklásti.
Tuž přiteče k své súsedě,
prosieci jie, tak povědě:
„V tvém domku, súsedko milá,
popřej mi, abych se oštěnila!“
Velmi míle uslyše ji
vece jí: „Tohoť ráda přeji.“
Pod jejie pokoj hned zaběže,
těžka pak osta tudieže.
Všakž pokoji přijide konec,
když porodi čtvero štěnec.

Tuto ony štěnce vzchova.
Pak přiběhši ona znova,
prosbú vší nutieše k tomu,
aby jie postúpila z domu.
Netolik tu svój sluch zatře,
jakožto dóm tvrdě zapře,
v své hrózy velmi úfáše,
protož prosbu zamietáše,
onomu plodu se kojieci,
chtieše s onú již boj mieti.

Této se žalost v srdce vsadi,
ona se s nimi ohradi;
sama pak před stádem zaběže.
Takž zlost pravdu již vieže.

Takéž Němci činie nám,
když je zmek přinese k nám,
žeť Čechy z domu vysazují
a sami se v ně uvazují.

Protož nenie již bezpečné dosti
sladké věřiti chytrosti.
Z sladkých slov nevěra vzchodí,
jenž dobrému přieliš škodí.

Nadpis: *o tistě* o čubě – 1 *znamenati* pozorovati, viděti, poznati – 2 *učenie* učenost, naučení – 4: opustí ho po ní veškerá moudrost – 5 *družci* k druhu, k příteli – 7 *jehož si byl plodě* komu jsi přál – 11 *tistka* čubka; *těžka* březí – 13 *v nápasti* ve svízeli, v nesnázi – 15 *přiteče* přiběhla; *k súsedě* k sousedce – 21 *pokoj* dům; *zaběže* zmizela – 22 *tudieže* tam – 23 *pokoji* míru – 24 *štěnec* štěně – 25 *vzchova* odchovala – 28 *postúpila* ustoupila – 29-30 *netolik ... jakožto* nejen ... nýbrž i – 29 *zatře* zacpala – 30 *zapře* zavřela – 31 *hrózy* hrozby; *úfáše* doufala – 32 *zamietáše* zamítala – 33 *kojieci se* radujíc se; *plodu* z potomstva – 35 *vsadi se* vloudila se – 36 *ohradi se* obklopila se – 37 *zaběže* utekla – 38 *zlost* špatnost, hřích – 40 *zmek* zlý duch, čert

O SLAVÍKU A O JESTŘÁBU

Ach světe, toť jsi bez práva,
kdež již slib po řece plavá!
Všaký jest k nevěře tvrdý,
neb již viera kdes blúdí.
Řiedký již v svém slibu stojí,
než o družci vše zlé strojí.
Ktož jest družci osidlo klada,
přečasto v též sám upadá.
Poslúchajtež této pověsti,
tu přede mnú račiž siesti.

Kdes slavíček své zpievanie
takéž večer jakož v ráně
přieliš rozkošně notieše,
až jako ohlušiti chtieše,
s nimiž své hniezdce poče těšiti,
sám se také veseliti.

K nim přiletě jestřáb výbojce,
jenž jich smutka bieše strójce:
chtieše to hniezdce zhubiti,
jím své vole nasytiti.
Slavíček prositi poče,
své hniezdce smutně okroče,
aby mohl své dietky živiti.
Jestřáb jemu tak poče mluviti:
„Viece nad prosbu tvé pěnie váži
ni k prosbě, ni ke mzdě se snaži.
Milosti mé nelze mieti,
jedne budeš sladce pěti.“
Slavík vzstroji nové pěnie,
chtě zrušiti jeho chtěnie.
Usty pěje, srdcem stóně,
jeho myšlenie v túhách tone,
z jehožto úst pocházie strdí tekúcie,
pěnie také přežádúcie.
.....
Ukrutný pták tak povědě:
Dietek sniesti se nestydí,
ano jich smrt matka vidí.
Žalost svú matka vidúci,
až nemóž umřieti mrúci,
ale život svój tak ztáhá,
že již jako smrt přemáhá.
Má v srdci viece bolesti,
nežli jie smrt móže snésti.

Ó matko, čemus na světě,
jenž bolesti velmi viece
tvé srdéčko jest trpělo,
než tvých vlastních dietek tělo!
By tielce pták usty klije,
tvé srdéčko bolest čije
horší velmi ostra meče,
tvé srdce brzo proteče.

Jestřáb svój hřiech postiže,
když jej ptáčník se lpu zdviže.
Zlého konce jest zaslúže
zlý život lestného muže.

Jenž nevinného lstí lapá,
přečasto sám v též upadá.

5 *řiedký* málokdo – 6 *družec* druh, bližní – 7 *jest klada* klade – 8 *v též* v totéž – 10 *siest* sednouti – 12 *v ráně* ráno – 13 *notieše* notoval – 15 *hniezdce* hnízdečko – 22 *okroče* obkročil – 23 *živiti* zachovati na živu – 28 *jedne* jen (budeš-li) – 29 *vzstroji* nastrojil – 33 *strdí* med – 41 *ztáhá* protahuje, prodlužuje – 49 *tielce* tílko; *by klije* kloval – 50 *čije* cítí – 52 *proteče* protkl – 53 *postiže* postihl – 54 *se lpu* s lepu – 55 *jest zaslúže* zaslouží

SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC, NOVÁ RADA

Autor této rozsáhlé básně o více než 2.100 verších je vzdělaný potomek starého šlechtického rodu, pan Smil Flaška z Pardubic, synovec prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Zosobňuje snahy české šlechty na konci 14. století o udržení jejích posic. Z odporu k vladařské praxi Václava IV., ale i z důvodů osobních (byl připraven odúmrtným právem o velkou část rodového dědictví a marně se o ně s králem soudil), stal se členem protikrálovské panské jednoty (srov. zde str. 616n). Dočasně se s králem sice sblížil, ale pak se postavil proti němu znova a zemřel v boji r. 1402 – na výpravě proti Kutné Hoře oddané králi.

Krátce před vstupem do protikrálovské panské jednoty, jako poslední memento králi, nebo snad brzo po vstupu do jednoty dokončil didaktickou Novou radu; jeden rukopis uvádí datum 1394, druhý 1395. Obsahem jejím jsou rady zvířat, která sezval na sněm mladý král lev při svém nastoupení na trůn. První ze 44 sněmovníků radí orel, pak se vždy – až na jednu výjimku – střídá čtvernožec s ptákem. Rádci mluví zpravidla za sebe, ale někdy i jménem příbuzenstva (sova). Často radí i podle své přirozenosti, na př. vlk radí využít moci k obohacení, páv doporučuje doplnit důstojenství krásným rouchem a pod. Nová rada je skladba alegorická; je jasné, že lvem je míněn český král a orlem markrabí moravský, sotva je však možné vykládat alegoricky všechny mluvčí; zdá se, že se v díle střídá alegorie obecná s konkrétní; vedle rad hodících se právě na Václava IV. jsou tu i rady hodící se na křesťanského panovníka vůbec.

V Nové radě vylíčil Smil ideál středověkého křesťanského státu; Nová rada je tedy ideologickým dědicem staročeské Alexandreidy, k níž se řadí i několika reminiscencemi. Jak se zdá podle některých narážek, na př. ze zmínek o pořádku v zemských deskách a o lakomství, měla Smilova báseň i účel čistě osobní. Silná je i náboženská složka: báseň začíná i končí náboženskou radou.

Skladba je položena téměř celá do přímé řeči a její epické pojítko je omezeno na úvod a na kratičké uvozovací věty. Král, který z počátku do proudu rád zasahoval aspoň několika málo slovy, brzo umlkne a stává se pasivním posluchačem.

Obliba Nové rady byla značná. Ještě po stu letech se jí dovolává v Knihách devaterých Všehrd (1499). Podobné thema bylo zpracováno někdy na počátku 16. století v Radě zhovadilých zvieřat a ptactva, vydané r. 1528, a r. 1520 byla Smilova skladba zpracována také latinsky v Dubraviově Theriobulii.

Z obsáhlé básně podáváme začátek (úvod a první čtyři rady: orla, levharta, sokola a medvěda), dále rady páva a koně za sebou následující a konečně radu zajíce. Pro poznání Smilových politických názorů je nejpříznačnější rada levharta, načrtávající program králova dne. Nápadně zde vystupuje nedůvěra k cizozemcům a neurozeným. Rada sokola a po ní následující rada medvěda jsou charakteristické tím, že se v nich střídá rada vážná s ironickou. Podobný kontrast tvoří i rada páva a koně. Rada zajíce je příkladem Smilova humoru.

(ÚVOD)

Král lev, ten času jednoho
byl rozeslal poslóv mnoho
po všech krajích na vše strany,
po svá kniežata i pány,
po zvěř veliký i malý,
aby všickni před ním stali.
Tak se byl o to utázal,
že také orlovi kázal,
aby, pojma ptactvo všaké,
byl u jeho dvoru také,
neb ho bylo vše poslušno;
a to bieše dobře slušno,
by slyšeli jeho slovo,
neb tehdy panstvie orlovo
k moci krále lva slušalo
těch časóv, když se to dálo.

Tehdy orel bez meškánie,
slyšev královo kázanie,
sta před králem s svými ptáky,
ano již zvieřat hluk taký,
ani se před králem brojie,
k jeho poslušenství stojie,
čakajíce rozkázanie.
Tehdy král bez meškánie
poctivě a velmi míle
orla přivíta té chvíle,
se ctí jej k sobě přivinu;
popatřiv na tu družinu,
děkova z toho orlovi,
že jest k službě tak hotový.
Když se sebrali biechu,
což král káže, nevědiechu.
Tehdy král lev rukú kynu,
chtě jim zjeviti příčinu,
proč se jim kázal sebrati
a všem vuokol sebe státi,
vece: „Slyšte, moji milí!
Viem, že ste vždy věrni byli

otci mému do skončenie.
Ve všech zemiech tajno nenie,
že vaší radú i pomocí
veš svět byl pod jeho mocí.
Téhožť vám také úfaji,
jakožť vás v tej vieře znaji;
kniežata, páni, rytieři
i vše obci, jakž vám věři!
Vidíte, žeť jsem král mladý,
protož prosím vašie rady;
radiž každý, jakž kto stojí,
k řádu, k zemskému pokoji,
což jest mé ctné, také vaše."

Orel podlé krále stáše,
což král prosi, by neváhal
a raditi neodtáhal,
neb proto všem býti kázal.

Snad by někto rád otázal,
řka: „Kaké jest to pravenie,
já mním, že to pravda nenie,
ani kto múdrý uvěří,
by mezi ptáky neb zvěří,
jakž svět světem, byl sněm taký;
leč má úmysl někaký,
chtě nás v omyl uvésti krásně,
za pravdu nám pravě básně.
Věrně, že zvěř nerozumie
aniž co mluviti umie;
ktož skládal to pravenie,
vždyť při dobrém smyslu nenie,
snad mní, bychom byli děti."
Dávám to tobě věděti,
ktož koli má to myšlenie,
věz, žeť to múdrá věc nenie,
ktož praví to, toho ptáti,
ale což praví, na to dbáti,
jest-li dobré, by srozuměl,
zlého se vystřieci uměl.

Buď ktož koli, netbaj na to,
jestliť pravda, přijmi za to,
nepleta se v další práci.

Již se k svéj řeči navráci,
kdežto lev orlovi velí
raditi a řka: „Muoj přieteli,
nic to nepodobné nenie,
ty počni řeč, nečiň dlenie!“
Orel se od toho vzdáli
s kázní a řka: „Milý králi,
račiž mě zbaviti toho,
neb máš ctné družiny mnoho,
ještoť mají smysla viece.
Zdali proti slunci sviece
jasně kdy muože svietiti?
Takež já málo raditi
tuto uměji k tvéj ctnosti.
Protož, králi, z tvéj milosti
máš tuto dobrých bez čísla,
ještoť mají viece smysla;
kaž jim raditi počieti;
pakli vždy nebude chtieti
tvá milost bez toho býti
a vždy mně bude raditi,
tuť také, ač neumiem,
však rád poviem, což rozumiem
najlepšieho tvému ctnému.“

Král lev odpovědě jemu:
„Rač se toho nedáliti,
ctný orle, a rač raditi,
což vieš, ještoť jest mně hodné.“

I všem se zda podobné;
což jich bieše při tom hluku,
ti všichni k tomu ponuku,
aby se orel nedálil
a radil, to by každý chválil.
Toho již nemoha zbýti
orel i je se mluviti

králi, takto řka jemu
i všem, ktož biechu při sněmu:
„Já jsem na to vyjel z domu,
i své všecky pojal k tomu,
abych učinil tvú vuoli,
což jedno rozkážeš koli,
abych hotuov byl i k svádě,
a když potřebuješ, k radě."

OREL RADÍ

„Ne, v tomť nechci odmlúvati.
Račiž, králi, poslúchati
a na to mysliti pílně,
aby v tvém srdci nemylně
měl vždy na paměti boha,
jenž tě vyvolil ze mnoha
a dalť lidi, sbožie i čest.
A to vše v jeho moci jest,
prodliti toho i vzieti,
tě živiti i umořiti.
Ten, jenž nevýmluvné moci,
komuž ráčí, móž spomoci;
i móžť věčný život dáti,
také do pekla poslati;
jenžto šeredně provinie
a jeho vuole nečinie,
jsú jeho daru nevděčni,
tyť posélá v oheň věčný,
kdež odpočinutie nenie.
Jehož chválí vše stvořenie,
toho měj na srdci vážně
a vždy přemietaje snažně
o tej drahé velebnosti,
tak naplníš srdce ctností
a budeš ctně kralovati.
Budeš-li se boha báti,
budeť sbožie trváti i čest.
Počátek múdrosti jest,
báti se boha najviece,
na jeho velebnost zřiece.

Věz to, že člověk všeliký,
buď malý neb veliký,
ktož v boží bázni stojí,
vše se ho stvořenie bojí,
on sám pak nikohého,
jedno nejviec boha svého,
bydle vždy v jeho bázni.
Ale ne tak činie blázni,
jenž se světa bojie viece,
jemu se zlíbiti chtiece,
jenžto nemóž dlúho státi;
musie se zlých lidí báti,
smrti, pekla, čerta také
i příhody nejednaké
a jsú v nejednaké strasti,
žasajíce se propasti,
onde je svědomie viní.
Toť mnohý nemúdrý činí,
buoží bázeň v sobě ruší,
pak se všeho báti muší,
což koli v světě stvořenie,
ani kdy bezpečen nenie.
Protož, králi, razi tobě,
měj boží bázeň při sobě,
nade vše toť tobě hodno;
budeť tvé srdce svobodno,
jehož všecko jest poslušno.
Toť jest, králi, tobě slušno.
Tak dojdeš rajského sbožie,
staneš-li u bázni božie.

Boha se jest slušno báti
a nadto jej milovati.
Nadarmo by usiloval,
ktož by boha nemiloval;
by na oheň dal své tělo,
neb dělal najtěžšie dielo,
což pod nebem býti móž,
žádnému to nepomóž,
nemá-li milosti k tomu.
Račiž rozuměti tomu

a svú mysl na to dáti.
Jestiť jej proč milovati,
jakož svědčí Písmo svaté;
i člověčí rozum také
svědčí, že to jinak nenie.
A k tomu vede přirozenie.
Buď starý neb buď robě,
ktož pozná přietele sobě,
an jej beze lsti miluje,
na to snažně usiluje,
aby mu se týmž oplatil
a té milosti neztratil
a vždy hledá jeho libosti.
A jestli pak že kto zprostí
koho, an převelmi snúzen,
anebo na smrt odsúzen:
nadtoť má jej milovati
a toho zasluhovati.
Poněvadž se v světě děje,
že druh družci tak přeje,
když se naděje od koho
přiezni, viec miluje toho:
čím pak viece milovati
boha slušie, znamenati
toho pána laskavého,
jenžto z slova otce svého
k nám na tento svět jest sstúpil
proto, aby nás vykúpil,
laskavě se k nám přibratřil;
kto by právě srdcem spatřil,
že ráčil člověkem býti
a z dievky se naroditi,
tak nám se v těle přiblížil
a v tom se velmi ponížil;
svú dobrotu v tom dal znáti,
s hřiešnými chtěl obcovati,
aby od hřiechóv odvrátil,
a k milosti je navrátil,
jich temná srdce osvietil
a k svéj milosti roznietil.
Ten předobrý sám jediný
dobrovolně, bez své viny

trpěl muky nejednaké
pro naše spasenie také,
aby nás k bydlu navrátil,
ješto Adam byl potratil,
trpěl jest pro tu příčinu,
aby dosti za naši vinu
bohu otci tak učinil;
jenžto sám byl neprovinil,
ale byl nade vše číst,
náš milý pán Jezukrist,
tak se obětoval za ny
a bolestně trpěl rány
a krvav od vrchu do pát
a trudně na kříži rozpat,
ten, ješto vešken svět stvořil,
pro nás svú svatú krev prolil
a svú smrtedlnú hořkostí
dobyl nám věčné radosti.
Jenž tak pro ny usiloval,
kto by ho pak nemiloval,
an sám s sebú kralovánie
chce dáti pro milovánie!
Protož nic tak pilné nenie
nám, než jeho umučenie
na srdci vždy přemietati
a v milosti se kochati.
Ale jest mi velmi dívno,
že mnohým to tak protívno
slyšeti, jenž v něm jest spasenie,
Ježíšovo umučenie,
jenž najviec zbudí k milosti
a vede k věčné radosti
a všecky nám hřiechy shladí,
protivné věci nám osladí.
Milost Vavřinci svatému,
ta osladila rošt jemu.
I dnes, ktož jest v tej milosti,
všecky přemóž protivnosti,
by byl v kaké koli núzi;
ktož jiej zakusí, ten túží
a roste v milosti spoře
a vyžene všecko hoře.

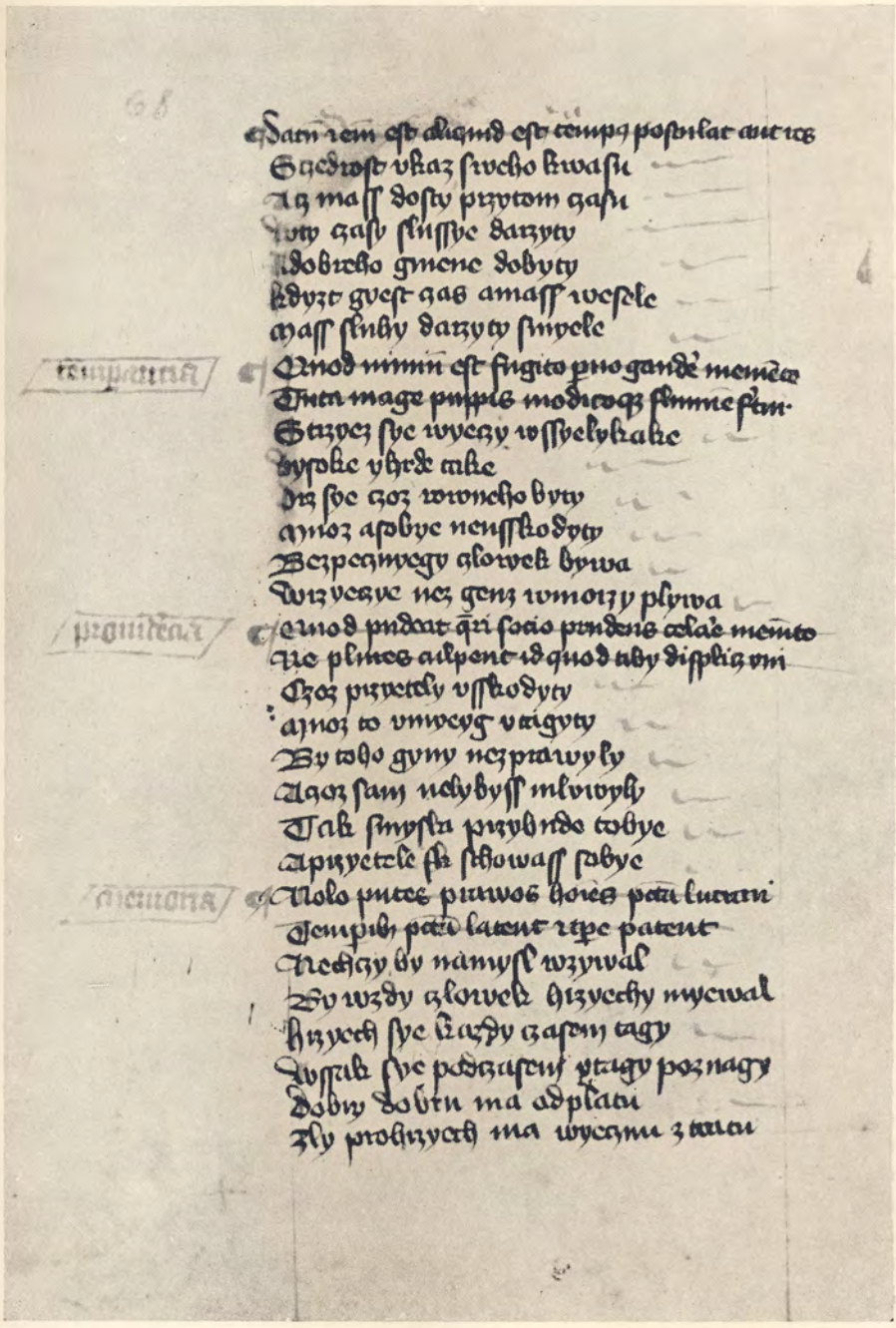

45. *Kato*
(rukopis z druhé poloviny 14. stol. — Kapitulní knihovna, Praha)

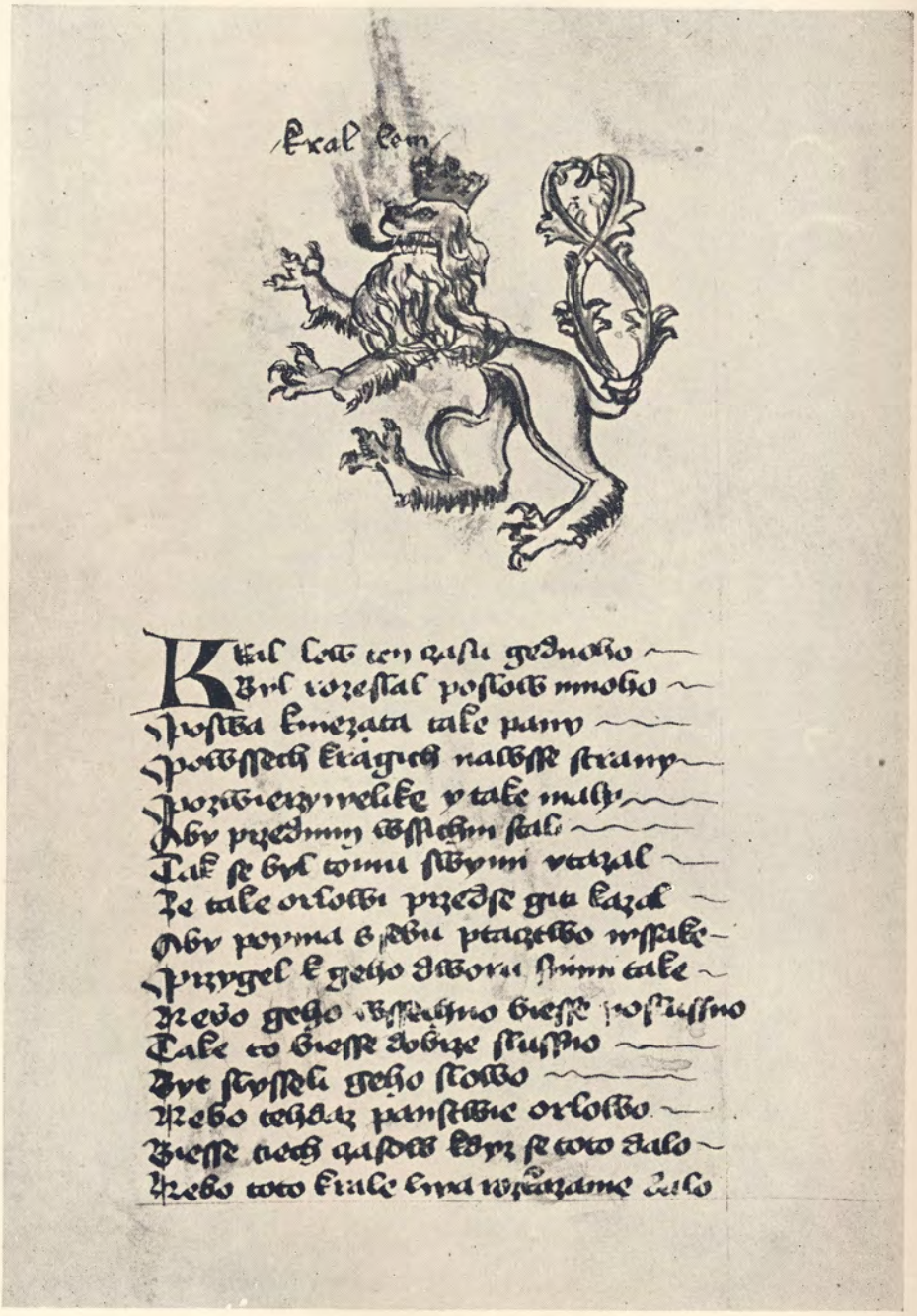

46. *Smil Flaška z Pardubic, Nová rada*
(rukopis z 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

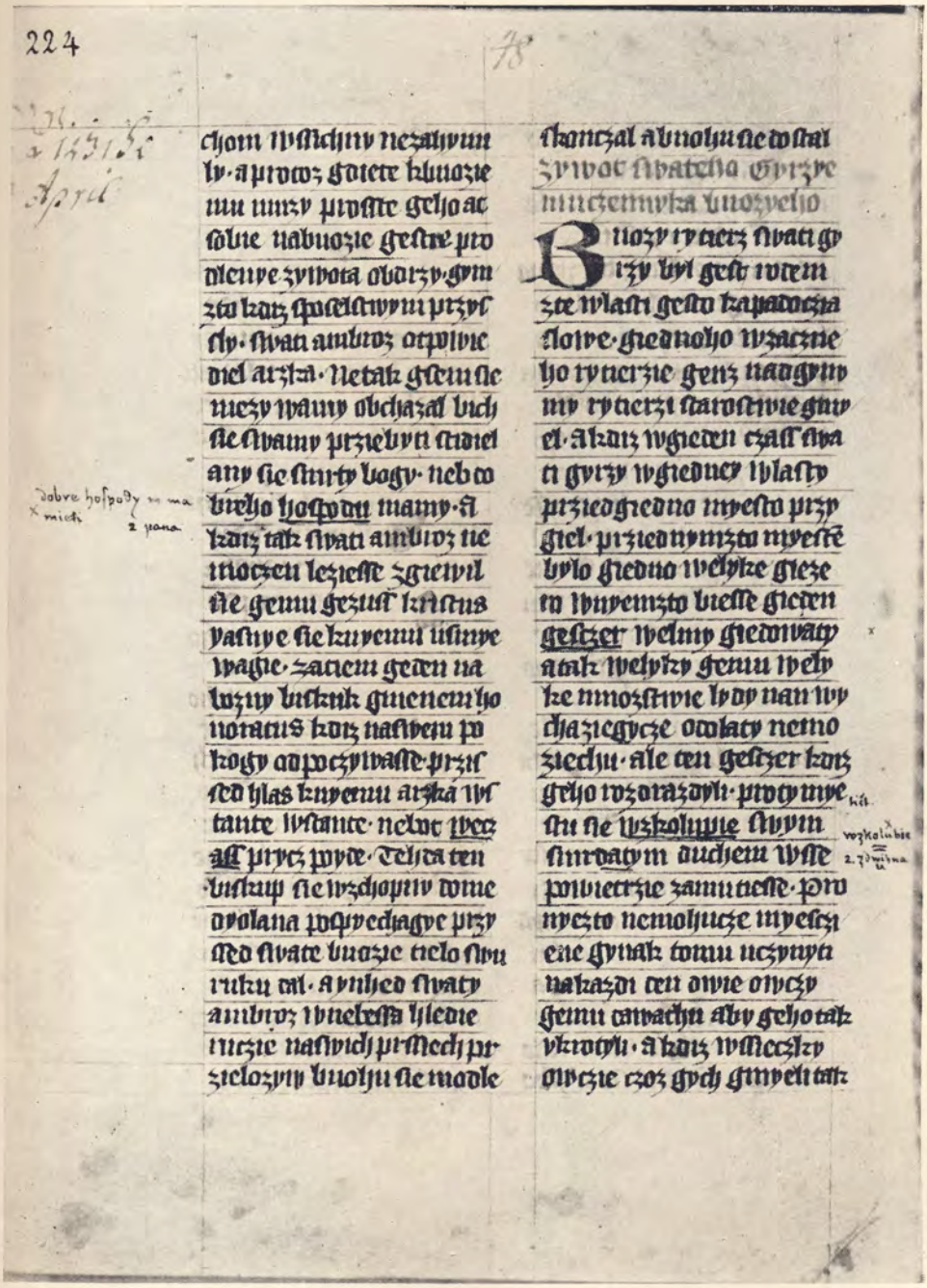

47. *Život svatého Jiřie ze staročeského Passionálu*
(rukopis z druhé poloviny 14. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

48. *Úvodní kresba k Životům svatých Otců*
(rukopis ze začátku 15. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

Ani se ten kdy zamúti,
čież srdce Ježíš natrutí
tú nevýmluvnú sladkostí.
Ktož tak přebývá v milosti,
s tiem přebývá v jednom těle
Jesus Kristus, věz to cele.
Kde bych se sám řečí stavil,
poniž žádný nevypravil
o tej milosti bez cíle.
Jedno zpomínati míle
o drahém božiem umučení,
to upřiemo vede k spasení;
toť nám snímá všecky hřiechy,
tak duojdem věčné útěchy
s Ježíšem, kdež život věčný,
budem-li toho vždycky vděčni
daru, jímžto nás obdařil.
Neščastný, kto by to zmařil,
nebyl jemu vděčen z toho,
a vzem od něho tak mnoho!
Buď ktož koli ve všem světě,
buď chudý, starý neb dietě,
ktož chce znamenati toho,
každý vzal daru přemnoho.
Všecky pak lidi zřiediece,
tehdy ty, králi, najviece
darováns od boha svého
ctí, sbožím z milosti jeho,
dary mnohými bez čísla.
Žádný nemá tolik smysla,
by vypravil jeho chválu
a štědrost jeho nemalú.

Nadtoť, králi, pravi tobě,
měj na srdci vážně sobě,
že Ježíš své svaté tělo,
jenž pro ny těžce trpělo,
i svú krev jest nám ostavil
a v svatéj cierkvi oslavil
na pamět svého umučenie,
aby brali posílenie

všem dušiem svým pokrmem,
ktož přistupují s rozumem.
Tiť sú vždy toho bezpečni,
ktož sú té milosti vděčni,
že jim nikdy neubude
milosti, ale přibude.
Nevděčnost vše dobré duší,
jako zlý vietr vysuší
studnici božie milosti,
jenž jde jeho šlechetností.
Viz, byť ten vietr nezsušil,
v tobě milosti nezrušil.
Bydliž a tak boha chvále,
toho největčieho krále.
Najprv hledaj boha svého
a všecko čiň ve jmě jeho.
Nebudeš nikdy vomýlen,
budeš-li tak boha pílen,
ve všem se ho dokládati.
Tak budeš ctně kralovati
nad lidem poddaným tobě.
Sám také dobudeš sobě
nebeského kralovánie,
jemuž nikdy konce nenie.
Nebuď také skúp na boží,
ač chceš mieti milost boží.
Což jest buoh dal sbožie tobě,
nechovajž ho skúpě sobě,
podávaj ho štědře dále;
přišlať ohyzda na krále,
kterýž skúp jest a nedaří,
ten chováním sbožie zmaří
slovo dobré, chválu i čest.
Dobře tobě slušno jest,
když připadne sbožie tobě,
daj štědře, nechovaj sobě;
tudy cti a sbožie nabudeš,
stokrát bohatější budeš.

Již sem, králi, pravil mnoho.
Vystřiehaj se také z toho,

což jsem tuto z své hlúposti
pravil, králi, tvé milosti,
by ráčil míle přijieti
a mně za zlé nemieti."

Král lev k tomu odpověděl
a na orla míle hledě:
„Netřebať se omlúvati,
ale věrně děkovati,
ctný orle, chci tobě věčně
a toť přijímati vděčně.
V ničemž si mě neomýlil.
Bóhdaj by mne v tom bóh posílil,
cos mi radil, abych požil,
a ve ctnosti se rozmnožil,
pamatuje vždy tvá slova."
Tak král orlovi děkova.

LEVHART RADÍ

Potom vece levhartovi:
„Mój věrný a vždy hotový,
tys najprvnější z mé rady,
tebúť sem bezpečen všady
a nad jinéť úfám, to věz,
protož, což vieš, to mi pověz."

Levhart vece: „Žádný králi,
orlovuť já radu chváli
a raziť se jie držeti,
chceš-li prospěšenstvie jmieti,
jehož mé srdce vždy žádá,
ale máť jesti sprostnie rada,
však v tom nezději meškánie,
máť se státi tvé kázanie,
cožs rozkázal k tvéj libosti.
Buoh velebný z své milosti,
ten tobě pójčil za chvíli
svého lidu mieti píli,
jenž jeho krví kúpen draze;
dojdeš-li s ním, tobě blaze,

tam do nebeské té radosti,
pravímť, králi, tvéj milosti.
Čehož se koli přichvátíš,
tam mnoho lidu obrátíš,
kterúž koli pójdeš cestú,
k čŕtu neb k rajskému miestu,
tamť jich puojde s tebú mnoho.
Protož razi, drž se toho,
coť k věčné radosti vede,
budeš mieti radost sebe,
žes přišel v nebeskú chválu,
a nad to radost nemalú
těch, jenž tvým příkladem zbudú
pekla a vždy s bohem budú.
Puojdeš-li na zatracenie,
– král nikdy bez hluku nenie –
auvech, co jich tu zatratíš
a sám to horce zaplatíš
pro jich zatracenie příčinu
a sám také pro svú vinu.
Protož, mój pane i králi,
já tě tak velmi chváli,
lidé na tvé skutky zřiece,
to pamatuj vždy najviece,
aby najprv boha svého
hledal, nežli co jiného.
Nedrž se velikého spánie,
a když pak vstaneš za ranie,
buď toho najviece píle,
aby nábožně a míle
mši slyšel a boha chválil,
všeho se jiného vzdálil,
v ponížení srdce svého
zbuda myšlenie jiného,
své tělo tak k tomu trudil,
v sobě náboženstvie zbudil,
myšle na pána Ježíše,
jehož vše nebeská říše
chválí i všecko stvořenie,
bez něhož nic dobrého nenie.
Toho vzývaj věrú celú,
klaněje se jeho tělu,

jenž na pamět umučení
dáno jest nám k utěšení;
k tomu se svú myslí blíže,
pomni muky jeho kříže.
Tak budeš vežde prospěšen,
ve všech příhodách utěšen,
mši svatú najprvé slyše.

A potom, ktož v radu slušie,
kaž jim všem u sebe býti.
Třebať se často raditi
pro příhody nejednaké.
Toť slušie věděti také,
by vždy věrné měl v své radě.
Pakli by kto radil mladě,
nikdy ho netrp na dlúze,
ač zbýti chceš mnohé núze;
a kohož poznáš ve cnosti,
toho přijmi k svéj milosti,
neb což mluví, to srdcem miení,
pro nic toho nepromění,
pro dary, pro přiezeň žádnú,
jenž věrú mocně vládnú.
Dobřeť to dóstojno jest,
čiň jim rád nad jiné čest.
Zlato, střiebro vieru lomí;
co zlého činie lakomí,
ješto dary v radu berú.
Ti svú nesklidnú nevěrú
obci vše zlé přivodie,
toběť, králi, najprv škodie,
nebs ty hlava lida svého.
Požívaj v tom smysla mého,
aby to právě rozsúdil,
nevěrného z rady pudil,
jenž tak pokútně zlost kutie
a celú zemi zamútie,
aby naplnil svú škříni.
Obec jich nic neviní,
nebť oni toho nevědie;
na těť, králi, všeho hledie!

Protož sezři pílně radu,
ať na tě viny nekladú.
Múdrý král má múdré mieti
v svéj radě, ač chce prospěti;
po radě pána poznati,
kakú jemu chválu vzdáti.
Vystřiehaj se také z toho,
ať jich nen e v radě mnoho;
ve množství jest rozbrojenie,
v úmyslech svornosti nenie.
Král múdrý, ten má mír všady,
široký kraj a úzké rady.
Cizozemcóv v radu nevnaď
a v chlapiech náděje neklaď,
by je vnadil v pilnú radu,
neb to neslušie tvému řádu;
ale urozené pány,
jenž sú ve cnosti poznáni
a dobře vzchovalí v zemi,
raziť se raditi s těmi.
Pravímť z pravé viery tobě,
hodieť se obci i sobě.
Budiž tej rady vždy pílen,
nepřátelóm budeš sílen,
tiem odoláš mnohé vojně
a kraluje vždy pokojně.

A když pak bude po radě,
tož po své velebné vnadě
máš ve cnosti za stuol siesti,
a jakž králi slušie, jiesti,
kdež se množstvie dobrých brojí,
ne v malém a úzkém pokoji.
Tu také ať jiní sadú,
každý podlé svého řádu,
jakož čest na kom příleží.
Preláty, biskupy, kněží,
ty zvlášče v čest slušie mieti,
vždy duchovním stuol počieti,
na jich duostojenstvie hledě.
A když již bude po obědě,

buď ochoten s svú družinú,
ať se k tobě míle vinú.
Třeba-li jest s tebú komu
mluviti, nebuď léň k tomu;
řeči ochotně přeslyše,
ne hněvívě, ale tíše
daj odpověď lidu celú,
ať každý s tváří veselú
od tebe jda, byť děkoval,
a což dieš, ať by zachoval,
ať by ti lidé neláli,
ješto sú dřiev děkovali.
Tvé slovo ať jest vždy čisté,
což dieš, to buď velmi jisté,
neb všeliká sprostná slova,
tať mají býti králova
jistější, než když přisahá
kupec a svú ruku ztáhá.

Již sem, králi, mluvil dosti;
máš múdré, statečné hosti,
ještoť sú na to přijeli
a ve všem tvú vóli zděli,
aby jich každý pověděl,
což by najlepšieho věděl."

SOKOL RADÍ

Sokol, ten najblíže stáše;
králi se podobno zdáše,
by se toho neodvláčil
i jemu raditi ráčil.
V tom nic nečině meškánie,
sokol učini kázanie
i je se mluviti směle
a řka: „Králi, věz to cele,
veš svět muší na tě zřieti,
budeš-li jedno sám chtieti
požívati dobré rady,
zvelebíš své jméno všady.
Ti, ktož sú poddáni tobě,
měj to naučenie sobě,

by na ně ruky neztáhal
a nikdy násilím sáhal,
ale vždy dobrotivě
bránil jich a milostivě,
ať tě milují a chválé.
Sáhaj tam přes mezi dále;
ktož tvým násilé učiní
neb kto jinak proviní,
zpurnú myslí a hrdostí
a nechtiece tvé milosti
svú službú poddáni býti:
těmť se slušie protiviti.
A když se poddadie tobě,
přijmi jinú mysl sobě,
vypustě z svého srdce zlosti,
přijmi je míle k milosti
a siehni pak opět dále.
Toť bydlo slušie na krále,
tiem rozšíříš svój meč spoře
na vše strany až do moře."

NEDVĚD RADÍ

Když sokol to dopověděl,
král vece: „Nuž ty, nedvěde,
prav také, což jest na mysli;
na to sme sem tuto přišli,
aby každý podlé řádu
mně pověděl svoji radu."
Nedvěd vece: „Toť se stane,
poslúchajž, mój králi pane!
Každýť radí, cožť sám činí,
v tomť já jich nic nevini,
mluvie podlé přirozenie;
méť tu rady jiné nenie.
Měj ve všem vždy svú vóli,
cožť se líbí jedno koli
sladké pitie i jedenie,
i ve spání zděj své chtěnie;
a ktož co na tom překazí,
toť já tobě směle razi,

daj mu bez meškánie ránu,
dokudž neodstúpí v stranu,
ať se tvoji tebe bojie,
třesúc se před tebú stojie;
což činíš, ať každý chválí
řka: ‚Toť dobře, milý králi.‘ “

PÁV RADÍ

Tož pak podlé téhož práva
dosta se třieda na páva.
Ten radi z úmysla ctného
řka: „Jáť nevědě jiného
poraditi tvé milosti,
než podlé své velebnosti,
králi, choď vždy v krásném rúše;
toť tobě dobře příslušie,
aby vždy byl v rozeznání,
kdež jsi ty a tvoji poddaní,
v kráse se rúcha kochaje,
libost toho v srdci maje,
žes tak povýšen nad lidi.
Každýť se tebe ustydí,
muše tě vždy v čest mieti,
z daleka na tě hleděti,
vysoko tě u mysli váže,
jakž tvé dóstojenstvie káže.
Přemietaj to u mysli vážně
a o to stój srdcem snažně,
aby se vně osvietil cností,
jakž podlé své dóstojnosti
jsi krásným rúchem osdoben;
a tak nebudeš podoben
k hrobu, jenž zbielen po vrchu,
a vnitř má škaredú mrchu.“

KUOŇ

Kuoň, ten mluvieše svobodně
řka: „Mluvi páv podobně,
neb to, králi, slušie na tě,
aby chodil v ryziem zlatě.

Nadto tobě pravi cele,
měj se vždy rád vesele,
tanec, turnej, časté klánie,
szuova krásné panny, panie,
ať se tiem tvé srdce kojí.
Když se sjedú páni tvoji
připraviec se bohatě,
mnohý chce shořeti v zlatě,
táhnúc pod svými klejnoty.
Pak se sílně sběhnú roty:
tu mnohý na tom potkání
letění se neobrání
a tak těžce bude ztlačen.
Ty pro to nebuď rozpačen,
když se tak rytieřsky sberú,
tepúť se i v tvář se zderú,
křičiec: ‚Reta, reta', v hluku;
ihned nejednoho ztlukú,
opáčivše jej na ruby,
mnohémuť vytepú zuby.
Tuť mnozí svú vuoli zdějí
v takém rytieřském turneji;
svých srdec vuoli napasú,
ktož jsú koli při tom času.
Po tom ať tvé srdce stojí;
rytieřstvie nechce pokoji.
Ihned potom bez meškánie,
kdežto stojie panny i panie,
buď hotov býti na poli,
kdežto rytieři kolí.
Všady slyšeti trubače;
mnohýť křičí na vazače,
aby mu dal dřevo v rúče,
sáhá kopie i bez kotúče;
až se strach dívati tomu.
Ondeť třieská jako z hromu,
když silná búře z uoblaka,
kdež jest rytieřstva sběř taká,
aby se tomu okojil,
vždy rád veselé strojil."

ZAJIEC

Zajiec po svéj váze plaše
také při tom sboru stáše
řka: „Králi, měj se na péči
a nestroj se k žádnéj seči,
ale ve všeliké pótce
buď jakožto na poskoce.
Nedbaj oděnie ani meče,
neb' každý snáze uteče,
ktož se braní nepřetieží,
nerovněť rychlejie běží."

1 *lev* a dále ve skladbě *orel, levhart, sokol* a snad i *pes* a *vrána* představují českého krále (Václava IV.), markraběte moravského (orel) a české pány (J. B. Čapek, Alegorie Nové rady a Theriobulie, VKČSN 1936, II) – 4-5 *po kniežata ..., po zvěř* pro knížata ..., pro zvířata – 6 *stali* stanuli, postavili se – 7 *utázal se* uradil se, usnesl se – 18 *kázanie* příkaz, rozkaz – 20-21 *ano ... ani* a to ... a ti – 20 *hluk* shluk, zástup – 21 *brojie se* hemží se, sem tam pobíhají – 25 *poctivě* uctivě – 29 *z toho* za to – 36 *vuokol* okolo – 39 *do skončenie* do skonání, do smrti – 39-42 narážka na Karla IV. – 43: to také očekávám od vás – 44 *v tej vieře* věrnosti (vím, že máte stejnou věrnost) – 46 *vše obci!* celá obci! – 51: co je mou ctí, je i vaší – 53 *což* když – 54 *neodtáhal* neodkládal – 55: neboť proto všem přikázal, aby tu byli – 57 *pravenie* vyprávění, skladba – 62 *leč má* leda že by měl (autor tohoto vypravování) – 64: když jako pravdu nám vypravuje báchorky (*pravě* partic.) – 65 *věrně* zajisté, pravda – 66 *aniž ... umie* ani ... neumí – 68 *při dobrém smyslu* při dobrém rozumu – 73: ptáti se na toho, kdo vypravuje – 75 *by srozuměl* aby porozuměl – 77 *buď ktož koli* ať (radí) kdokoli – 78 *přijmi za to* uznej to – 80 *navráci* navrátím – 83 *nepodobné* nevhodné – 84 *nečiň dlenie* neprodlévej – 85: orel se tomu vyhnul – 86 s *kázní* slušně, skromně – 89 *smysl* rozum – 92 *takež* tak – 95 *bez čísla* bez počtu – 96 *ještoť* kteří – 98 *vždy* nikterak – 100: a přece bude mi nutno raditi – 103 *tvému ctnému* k tvé cti – 105: nevyhýbej se tomu – 108 *zda se podobné* zdálo se vhodné – 110 *ponuku* pobídli – 121 *k svádě* k boji

123n: Orlovu radu lze srovnat s druhou kapitolou Vlastního života Karla IV. (je také souhrnem rad) i se Zrcadlem knížecím (srov. J. B. Čapek, Vznik a funkce Nové rady, VKČSN 1938, I) – 123 *ne* než, ale – 131 *prodliti toho* prodloužit to – 132 *živiti* nechati na živu – 133 *nevýmluvné moci* nevyslovitelné moci (jest) – 134 *móž spomoci* může pomoci – 137 *jenžto* ti, kteří – 152 *zřiece* (absolutně) hledíme-li – 157 *nikohého* nikoho – 158 *jedno* jen – 159 *bydle* přebývaje, žije – 162 *zlíbiti se* zalíbiti se – 163 *jenžto* tomu, který (t. světu) – 166 *nejednaké* rozmanité – 168 *žasajíce se* děsíce se (srov. *úžas*) – 169 *onde* poněvadž – 171 *buoží bázeň* bázeň před bohem – 181 *rajského sbožie* ráje – 191 *milost* láska (k bohu), milování – 207 *snúzen* (je) v nouzi – 212 *družci* druhu – 216 *znamenati (jest)* to značí – 224 *z dievky* z panny – 237 *k bydlu* k bytí, stavu – 238 *potratil* ztratil – 242 *neprovinil* neprovinil se – 245 *za ny* za nás – 247 *od vrchu* od temene – 256 *pro milovánie* za naši lásku – 263: slyšeti o spasení, které je v něm – 269-270 *Vavřinec* byl strážcem chrámového pokladu v Římě; za to, že ho nechtěl vydat, byl mučen a za živa pečen na roštu – 275 *spoře* vydatně – 277 *zamúti* zarmoutí – 278 *natrutí* naplní – 279 *nevýmluvný* nevýslovný – 282 *cele* jistě, pravdivě – 283 *stavil se* octl se – 284 *poniž* pokud – 285 *bez cíle* nekonečné – 288 *upřiemo* přímo – 296 *a vzem* zatím co vzal – 301 *zřiediece* (absolutně) když porovnáme – 303 *darováns* jsi obdarován – 307 *by vypravil* aby řekl – 323 *duši* (3. sg. k *dušiti*) dusí, rdousí – 327 *byť* aby tě – 329

bydliž žij – 333 *vomýlen* zmýlen – 335: ve všem se ho dovolávati – 341 *skúp* skoupý, lakomý – 342 *ač* jestliže – 344: neschovávej ho skoupě pro sebe – 346 *ohyzda* mrzkost, nečest, hanba – 347 *nedaří* nedává dary – 348: tím, že uchovává majetek (je lakomý), zmaří – 341-354 verše, varující proti lakomství, pravděpodobně narážejí na spor Václava IV. s rodem Smilovým o Pardubice a Starou – 356 *vystřiehaj se* zachovávej – 359 *přijieti* přijmouti – 369 *požil* užil

377 *nad jinét úfám* nad jiné doufám v tebe, důvěřuji ti – 379 *žádný* žádoucí, milý – 384 *sprostnie* prostá – 385 *nezději meškánie* nic nezanedbám – 386 *kázanie* rozkaz – 390 *svého lidu mieti píli* starat se, pečovat o svůj lid – 395 *přichvátíš se* chytíš, chopíš se – 402 *radost sebe* radost ze sebe – 405-406 *zbudú pekla* zbaví se pekla – 408 *bez hluku* bez družiny, zástupu – 411: protože jsi byl příčinou jejich zatracení – 417 *aby* abys – 420 *za ranie* časně ráno – 421 *buď toho píle* starej se o to (*píle* partic. k *píliti*) – 427 *trudil* namáhal – 439 *vežde* všude – 442 *ktož v radu slušie* kdož patří do rady – 445 *nejednaké* všeliké – 448 *mladě* mladicky, nerozvážně – 450 *ač* jestli; *zbýti* zbaviti se – 456 *věrú* věrností – 459 *vieru lomí* věrnost láme – 462 *nesklidnú nevěrú* nepokojnou, nespořádanou nevěrností – 467 *právě* spravedlivě – 469 *zlost kutie* zlé skutky dělají – 470 *zamútie* zarmoutí – 474: u tebe, králi, si všeho všímají – 486 *úzké rady* blízké rádce – 487 *nevnaď* nelákej – 488 *v chlapiech* v sedlácích – 492 *poznáni* známi (ctností) – 493 *vzchovalí* vychovaní – 495 *z pravé viery* z opravdové věrnosti – 502 *po své vnadě* po svém způsobu, obyčeji – 503 *siesti* posaditi se – 505 *brojí se* hemží se, rojí se – 507 *sadú* usednou – 509 *přileží* náleží – 518 *léň* lenivý – 519 *přeslyše* vyslechna – 523 *byť* aby ti – 532 *ztáhá* vztahuje (k přísaze)

540 *podobno* vhodné – 541 *neodvláčil se* nevyhýbal se, nezdráhal se – 553 *by neztáhal* abys nevztahoval – 558 *sáhaj přes mezi* vyboč z mírného jednání – 559 *tvým* tvým poddaným – 565 *poddadie* poddají – 570 *bydlo* způsob života – 571 *svój meč* svou moc; *spoře* vydatně

588 *zděj* udělej, prosaď

598 *třieda* řada – 610: každý se bude před tebou styděti – 614 *káže* přikazuje – 616 *a o to stój* o to se snaž – 617 *vně* navenek – 618 *jakž* tak, jako – 622 *mrcha* mrtvola

624 *podobně* vhodně, pěkně – 626 *aby* abys – 627 *cele* pravdivě – 630 *szuova* až sezveš – 635 *táhnúc pod svými klejnoty* t. j. heraldickými (erbovními) odznaky – 636 *roty* družiny, skupiny – 637 *na tom potkání* při té srážce, utkání – 638 *letění* spadnutí – 640 *nebuď rozpačen* nerozpakuj se – 643 *reta, reta* (citosl.) pomoc (z něm. *rette!*) – 645 *opáčivše* obrátivše – 649 *napasú* nasytí – 651: o to nechť tvé srdce usiluje – 656 *kolí* zápasí (srov. *klání*) – 658 *na vazače* na pacholky, kteří pomáhají při sedlání koní – 659 *v rúče* rychle – 660 *sáhá kopie bez kotúče* chápe se kopí bez kuličky na konci (jakého se užívalo při turnaji), tedy ostrého – 664 *sběř* shromáždění – 665 *okojil se* radoval se, těšil se

667 *po svéj váze* podle svého přirození – 676 *nerovněť* nesrovnatelně

RADA OTCE SYNOVI

Báseň podává řetěz rad, které udílí stárnoucí rytíř svému synovi. Celá skladba je podána jako řeč jediné osoby, přesto však je zabarvena dialogicky, neboť otec stále zdůrazňuje oslovováním přítomnost synovu. Po stránce ideové je báseň obdobou Aristotelových rad v Alexandreidě (v. zde na str. 116n), rady jsou však rozvedeny do šířky i do hloubky. Obsahem i formou se připíná k Smilově Nové radě a bývá obyčejně Smilovi připisována.

Múdrý, ctný otec, pořádný,
svému synu byl tak radný,
jakž ho v radě neomýlil,
ač by se sám byl pochýlil

ke čsti u poslušniej vieře;
dosti rady v takéj mieře
bylo ot věrného otce
ke všelikakéj pótce.
Svój mu ctný úmysl pověděl
a řka: „Synu, by ty to věděl,
kterak s tímto světem buda,
ačť mě se přebyti udá,
k němuž ty to máš čáky viece,
na mé i na tvé léta zřiece.

Jáz sem skrze božie dary
člověk již velmě starý,
žeť práce již nésti nemohu;
jázť z toho mocnému bohu
děkuji dlúze, ne krátce,
i jeho miléj, svatéj matce,
žeť sem se tak krásně zstaral,
jakž mne nikte neukáral
ke cti za najmenší vlas.
Synu, dajť bóh dobrý čas
zvésti život na též stopě!
Jáť tobě meč dnes i kopie
vzdaji u věrnéj vieře,
zda bych na tobě rytieře
dočekal z mého plemene,
ot tak dobréj matky jmene,
jižsto měl ve čsti bohatě;
v tom ijeden přírok na tě
nesáhá v tvých mladých letech;
jedno sám cti buď nevetech!
Měj ty vše plné žádaní,
by to věrné požehnání
na tě z mého srdce prošlo,
jenž ot otce míle vyšlo,
v staréj vieře to obnovi,
jenž Jakob otjal Ezavovi.

Toť má prvnie rada, synu:
měj boha v každú hodinu
v srdci ustavičnú mocí,
pokorně ve dne i v noci;

jeho milú matku pomni,
jeho svatých múk se domni,
byť ti před očima byly,
pomni na to, synu milý.
Jeho rány k srdci blíže,
znamení svatého kříže
daj srdci přijíti zdrávě,
jakž by vždy viděl právě
jeho svaté umučenie:
ačť ho tu tělestně nenie,
v duši tě vždy s tebú cele,
v to věř mocně, věrně, směle.
Nezapomínaj při síle
hodin svých u boze míle,
by byl toho daru hlúpý,
almužny své nebuď skúpý.
Pro buoh i pro jeho svaté
dojdeš tady čsti bohaté.
Anjelu svému, čstí zdrávě,
pokloň se každý den právě,
jenžto dal ku pravdě tobě.
Svatých ku pomoci sobě
chovaj na všelikých skutcích,
tak nebudeš v častých smutcích.
Měj na srdci to súkromie,
by tě tvé čisté svědomie
vedlo ot hřícha tak bedlně,
jakž by neshřešil smrtedlně;
neb hřích mysl, život krátí,
novú hanbú se obrátí.
Starý, dávný hřích při věku
často na mnohém člověku
vší dobréj mysli vrah jest;
ktož koli má k bohu čest,
ten je hříchem jako svázán.
Protož, synu, buď tím kázán,
tak jakž jest má viera k tobě:
nedrž hřícha rád na sobě,
zbuď ho, jakž najspieše móžeš,
k věčnéj radosti pomóžeš
sobě tím i svému ščedí,
čistú, spravedlivú zpovědí,

věrným utrpením za to;
měj skrúšenú pamět na to,
budeš ve všech činech platen,
čil, zdráv, vesel i udaten,
u pobití, u všelikéj spoře,
na zemi i prostřed moře;
synu, tak všiej čsti dosiehneš.
Když se k světu tak i tiehneš,
tehdy to chci řéci jistě:
přijma ctné manželstvo čistě,
přebývajž v něm bez omyla,
jakž by tvá duše viec byla
skrze to věčnéj radosti;
jinak nejměj svéj mladosti.
Pakli tě kdy myslí jinú
v jinaký zákon přivinú
z tvé žádosti, z tvého chtění:
jak jej kolvěk procenie,
tak jej drž v tej kúpi právě,
jakž by duši získal zdrávě.
Mše svatá buď tobě milá,
by tvá plná moc i síla
k tomu přistúpila smierně,
když kněz dóstojně i věrně
s ďáblem bojije, mši slúží;
ať tvé srdce po tom túží,
jakž by na každý den chtělo
viděti vždy božie tělo.
S tím drže, všeho dobudeš,
čsti, zbožie, i ščasten budeš,
svým nepřátelóm sílen,
budeš-li toho s věrú pílen."

2 *radný* udělující radu – 3: že mu nedal mylnou radu – 4 *ač by se pochýlil* leda že by se naklonil – 8 *pótka* životní příhoda, zvl. nepříjemná (srov. *půtka*) – 10 *by věděl* abys věděl – 12: jestli se ti podaří mne přežíti – 13 *k němuž ty* k čemuž ty; *čáka* naděje – 14 *zříece* zříme-li 16 *velmě* velmi – 21 *zstaral se* zestárnul – 22 *jakž* že; *nikte* nikdo; *neukáral* neučinil výtky – 25: vésti život stejnou cestou, prožíti život stejným způsobem – 27 *vzdaji* odevzdám – 31 *jižto měl* již jsi měl, kterou jsi měl – 32 *přírok* pohana – 34 *jedno* jenom; *buď nevetech* (*nevetchý*) nebuď chabý, slabý – 40 *jenž* to, co; (narážka na Jakuba, který připravil Ezaua o právo prvorozeného; Gen. 27)

43 *ustavičnú mocí* stálou silou (úsilím) – 46 *domni se* uvaž, rozvaž – 55 *cele* úplně, skutečně – 59 (*nezapomínaj*) *by byl* abys byl, býti – 63 *čstí* se ctí, uctivě – 65 *jenžto* tomu, kterého – 69 *súkromie* sám pro sebe – 71 *bedlně* bedlivě – 75 *při věku* ve stáří – 77 *vrah* nepřítel – 83

zbuď ho zbav se ho – 85 *šťedie* potomstvo – 91 *u pobití* v boji; *u spoře* ve sporu, v rozepři – 98 *jakž* tak, aby – 100 *nejměj svéj mladosti* neprožívej své mládí – 104 *procenie* ocení – 106 *jakž by* (tak) abys – 109 *smierně* vhodně, přiměřeně

Poznámky ediční

Kato

Dochováno v šesti rkpech: 1) Universitní I (U_1) NUK XVII F 50, fol. 1a-18b z roku 1409, neúplný; 2) Universitní II (U_2) NUK VIII B 11, fol. 20b-24b a 200b-204a; 3) Svatovítský (*Sv*) Kap. Praž. D 84, fol. 58a-82b; 4) Musejní I z býv. knihovny Neuberkovy (N_1) V H 40, fol. 2a-91a; 5) Musejní II z býv. knihovny Neuberkovy (N_2) II C, 10 fol. 225b-233b; 6) bývalého Zem. archivu v Brně č. 232, fol. 18b-26a.

Naše ukázka z rkpu U_1 (fol. 5b-9b). Chybějící verše (95-136, v rkpe vytržen list) podle *Sv* (fol. 68b-71b, *Pat* str. 230-234). Podle rkpu *Sv* s variantami z ostatních rkpů vydal A. Patera, Svatovítský rukopis, Památky IX, Praha 1886. Podle rkpu U_1 dosud samostatně vytištěna nebyla. Literatura u Jakubce, Dějiny I, str. 149. – V textových poznámkách uvádíme textové úpravy a opravy rkpu a z ostatních rkpů jen nejdůležitější varianty, které mají věcný význam. Neotiskujeme lat. text, který je v rkpech, ale ponechali jsme lat. tituly podle rkpů. – Jotace zachována a upravována všude kromě po *j* v krátkých slabikách. Stav změny *ó* v *uo* a přehl. *u* v *i* ponechán podle rkpu.

10 v tajnosti U_1, U_2] w uſtawnoſty *Sv;* w taynici N_1, N_2 – 27 Třetíť U_2] Trzetie tit U_1, Trzety *Sv* – 40 zvláščie *Sv*] zwlaſſcze U_1 – 48 učiniti U_1, U_2, N_1, N_2] vczyty *Sv* – 66 nebe které *Sv*] nebo ktery U_1 – 75-76 *ve Sv přehozeny* – 81 hněvu] hnyew U_1, *Sv* – 86 jmene *Sv*] gmye U_1, U_2 – 101 by to] to *chybí ve Sv, opraveno podle* U_2, N_1, by kto N_2 – 104 jej] ſye *Sv*, gey U_2, gei N_1 – 110 velikost] welykoſty *Sv*, welikoſt U_2, N_1, N_2 – 124 tohoť] Gyehoz *Sv*, Tohot U_2, N_2, Toho N_1 – 136 kdež] kedz *Sv*, Kdez U_2, N_1, Kdezt N_2 – 141-142: Dlúhoť v radosti ten blúdí, kohoť rychtář křivě súdí *Sv* – 143 mieti *Sv*] weſty myety U_1 – 145 toho rozžěleti U_1, N_1] toho rozzyelyty *Sv*, ſye nan hnyewaty N_2 – 158 zmrhati U_1, *Sv*] zmrhawaty U_2 – 170 smilstvo U_1, U_2] Tot *Sv* – 171 velmi U_1] tyem U_2, tyemy *Sv*; kojí U_1, U_2, N_1, N_2] krogye *Sv* – 172 ztratí jmě *Sv*] ztraty mye U_1 – 190 známotu U_1, U_2] tu rotu *Sv*, tu notu N_1, tu pſotu N_2 – 191 šťěstie *Sv*] czczeſtye U_1 – 197 člověku každému *Sv*] každému člověku U_1 (*pro rým*) – 219 neščěstie po šťěstí *Sv*] neſczieſtie poneſczieſty U_1, neſczeſtye po ſczyeſtye U_2, N_1, N_2

Alan

Dochováno v rkpe Svatovítském (*Sv*), Kap. Praž. D 84, vydaném A. Paterou, Svatovítský rukopis, Památky IX, Praha 1886 (*Pat*). Literaturu uvádí Jakubec, Dějiny I, str. 150. Cenné příspěvky textově kritické podal Vojt. Kebrle, Příspěvky ke kritice a výkladu textů stč., LF 21, 1894, 198-202 (*Keb*). Naše ukázka v. 1-257 = *Sv* fol. 9a-12a, *Pat* v. 619-875 (str. 23-33) otištěna přesně podle rkpu s opravami Paterovými.

Jotace zachována a upravována všude kromě po *j* v krátkých slabikách. Stav změny *ó* v *uo* a *u* v *i* ponechán podle rkpu.

1 dvanást větruov *Pat*] dwanaſt dny wyetruow *Sv* – 9 Circius *Ryš*] Cyrcinus *Sv*, *Pat* – 18 obrazie *Pat*] obrzazye *Sv* – 20, 21 sě *Pat*] ſy *Sv* – 30 zbuzuje *Pat*] zbluczuge *Sv* – 35 obvlažuje *Ryš*] oſlawuge *Sv*, *Pat* – 39 zvracuje *Pat*] zwrazuge *Sv* – 72 obláštnost] oblaſnoſt *Sv*, *Pat* – 75 zvědě] zwyedyew *Sv*, *Pat* – 77 neotpočívá] neotpoczyna *Sv*, *Pat* – 82 o *Pat*] i *Sv* – 104 patnádcěte *Sv*] patnádcte *Pat* – 105 v těch letech *Pat*] w tyech leth *Sv* – 107 před *Pat*] przyd *Sv* – 115 právě *Sv*] pravé *Pat* – 117 přěmnoho *Pat*] przyemneho *Sv* – 127 nejmá *Pat*] nyema *Sv* – 146 na novo *Ryš*] ne nowu *Sv*, *Pat* – 199 sviecě *Keb*] ſtrzyeczye *Sv*, *Pat* – 220 znamení *Pat*] zameny *Sv* – 225-226 znamenie má *Ryš*]

znamenye ma Ma *Sv, Pat* – 234 ptají *Ryš*] magy *Sv, Pat* – 244 takž *Pat*] yakz *Sv* – 245 jakž *Pat*] yakaz *Sv*

Ezop

Dochováno v t. zv. sborníku hraběte Baworowského (*Baw*), dříve ve Lvově, v knihovně Baworowských č. 421, nyní v NK ve Varšavě.

Vydal po prvé Al. Brückner ASlPh 11, 1888, paleograficky Jan Loriš, Sborník hraběte Baworowského, Praha 1903, Prameny I, 1, 6 (*Lor*). Literaturu uvádí Jakubec, Dějiny I, str. 149-150. Naše ukázky na fol. 15b-18a, 24ab, 50b-51a (*Lor* str. 52-56, 67-68, 115-117).

Naše textové poznámky uvádějí pouze důležité textové opravy rukopisu. – Jotace zachována a upravována jen v dlouhých slabikách.

-(Úvod)

22 l'udi] lidi *Baw* (*pro rým*) – 23 k Hněvu *Baw*] k ňemu *Brückner*, k niemu *Lor* – 33 k Křivdě] kriwdie *Baw* – 36 vnitř *Lor*] Zewnitř *Baw* – 55 s ním] ſni *Baw, Lor* – 69 do sta] doſta *Baw*, doſti *Lor* – 92 v zemi *Baw*] lidmi *Baw* (*připsáno na okraji*), *Lor* – 104 l'udí] lidi *Baw* (*pro rým*) – 105 přirazi] prazy *Baw*, porazy *Lor* – 107 lestní střelci *Ryš*] leſtny ſtřelec *Baw* – 122 na rameni] na rami *Baw, Lor*, – 133 l'úto] líto *Baw* (*pro rým*) – 160 a z jejieho *Brückner*] az gegieho *Baw, Lor* – 169 vrahóm] wrahem *Lor, Baw*

-O tistě těhotné

4 múdrost *Lor*] mudroſti *Baw* – 19 míle] milie *Baw, Lor* – 25 tuto] tuz to *Baw, Lor*; vzchova *Baw*] ſchowa *Lor* – 36 s nimi *Lor*] ſni *Baw*

-O slavíku a o jestřábu

2 plavá *Lor*] ſlowa *Baw* – 9 poslúchajtež *Baw*] poſluchayz *Lor* – 12 v ráně] zaranie *Brückner*, z Araranie *Baw*, ranie *Lor* – 15, 19, 22 hniezdce *Ryš*] hniezce *Baw* – 25-26 váži ...snaži] ważżie *Baw*, waże *Brückner*, *Lor*, ſnaże *Baw*, ſnaži *Lor* – 37 nestydí] neſtydie *Baw*, *Lor* – 44 snésti *Lor*] přemocy *Baw*

Nová rada

Rkpy: Mus. II F 8 (t. zv. sborník Zebererův z r. 1459-1461 – *A*); starší, ale méně přesný II F 9 (t. zv. Opatovicko-musejní –*B*); v. 85-372 (mimo 341-354) obsahuje též zlomek Třeboňský A 18, také z 15. století (*Tř*). Kritické vydání podle *A* a *B* pořídil paleograficky i v přepisu J. Gebauer, Památky I, Praha 1876 (*Geb*), v transkripci znovu J. Daňhelka (Památky 9), Praha 1950 (*Daň*); Daňhelka otiskl paleograficky *Tř* v LF 71, 1947, 94-105.

Z odborné literatury důležité jsou kromě předmluv k vydáním dvě studie o paralelách NR v cizích literaturách: A. Krause (LF 31, 1904, 199-212, zejména o lit. anglické) a P. M. Haškovce (LF 44, 1917, 252-269 o lit. francouzské) a dvě studie J. B. Čapka: Alegorie NR a Theriobulie (VKČSN 1936, č. II) a Vznik a funkce NR (tamtéž 1938, č. I). Srov. též knihu J. Hrabáka Smilova škola, Praha 1941, kde je další literatura. — Naše ukázka se opírá o vydání Daňhelkovo a o Gebauerův paleografický otisk rkpu *A*; podává v. 1-596 (*A* fol. 98b-105a, *Geb* str. 38-73, *Daň* str. 17-34), 835-904 (*A* fol. 107b-108b, *Geb* str. 88-93, *Daň* 41-43) a 1175-1184 (*A* fol. 111b-112a, *Geb* str. 110-111, *Daň* 52); ve shodě s oběma edicemi se přihlíží i k *B* a *Tř*. — Jotace zachována a upravována jen v dlouhých slabikách.

10 byl *Geb, Daň*] by *A*, přijel *B* – 56 někto rád *B, Geb, Daň*] rad *A* – 65 věrně *A*] vieme*ť* *B, Geb, Daň* – 101 tuť také *A, Daň*] tuť já také *Geb podle B* – 103 najlepšieho *B, Tř*] nejlepšému *A, Geb*, najlepšému *Daň* – 112 to by každý *A*] co by každý *Tř*, to každý *Geb, Daň*; *B má jiné dvojverší 111-112:* aby se orel nezdálil nikoli, k tomu každý rád byl svú volí

123 odmlúvati *B, Geb, Daň*] odmluviti *A* (*pro rým*) – 135 věčný život *B, Geb, Daň*]

zywot *A* – 174 nenie *B, Geb*] ninye *A, Daň* – 212 družci *B, Tř*] druhzi *A, Geb, Daň* (*Geb* pokládá za nářeční) – 218 z slova *Geb*] ſlowa *A, B,* z lóna *Tř,* Slovo *Daň* – 246 bolestně *A*] bolestné *B, Geb, Daň* – 268 protivné věci nám osladí *B*] protivné věci osladí *Tř, Geb, Daň; není v A* – 280-281 v milosti, s tiem přebývá *B, Tř, Geb a Daň*] *v A vypuštěno* – 292 *podle B, Geb a Daň*] *není v A,* budem-li toho vděčni *Tř* – 316 brali *Tř, Geb, Daň*] krali *A; B má jiné znění* – 321 jim nikdy neubude *Tř, Daň*] jim neubude *A, Geb; B má jiné znění* – 323 duší *A, Daň*] dusí *Geb* – 363 omlúvati *B, Tř, Geb, Daň*] omluviti *A* – 369 požil *Tř, Geb, Daň*] polozil *A*

393-394 *doplněny podle B, Geb a Daň, nejsou v A* – 397 pójdeš cestú *B, Geb, Daň*] cestú pójdeš *A* (*pro rým*) – 398 k črtu neb k rajskému *B, Geb, Daň*] ... neb krásnému *A* – 402 sebe *B, Geb, Daň*] yſde *A* – 411 zatracenie *B, Geb, Daň*] zatracenú *A* – 414 já tě tak velmi chváli *A, Daň*] ať by dobrý příklad brali *B, Geb* – 415 na tvé *B, Geb, Daň*] naſwe *A;* zřiece *B, Geb, Daň*] rziecze *A* – 421 píle *B, Geb*] pilen *A, Daň* (*pro rým*) – 483 rozbrojenie *Geb, Daň*] rozbrozenie *A* – 486 široký kraj *B, Geb, Daň*] ſiroke *A* – 496 hodieť *Geb, Daň*] Bodiet *A,* hodit *B* – 524 zachoval *B, Geb, Daň*] zalowal *A*

545 je se *B, Geb, Daň*] je *A* – 566 sobě *A*] k sobě *Geb, Daň* – 567-568 *podle B, Geb a Daň*] *nejsou v A* – 571 svój meč *A, Daň*] svú moc *B, Geb*

575 prav také, což *B, Geb, Daň*] prawo take czeſt *A* – 585 vždy *A, Daň*] jedno *B, Geb*

617 vně osvietil *A, Daň*] vnitř svietil *B, Geb*

650 času *A, Daň*] kvasu *B, Geb* – 659 v rúče *A, Daň*] v ruce *Geb* – 660 kopie *B, Geb, Daň*] k boku *A*

Rada otce synovi

Rkpy: 1) nejstarší v Lobkovické knihovně v Roudnici (nyní Nár. knihovna v Praze) VI Fd 21 (*R*), zlomek z posledních let 14. století nebo z prvních let 15. století, obsahuje s některými mezerami prvních 325 veršů; 2) ve Veřejné knihovně v Leningradě, latinou psaná lit. Q odd. 1, č. 8, fol. 84a-88b (*L*), asi z r. 1404; paleograficky vydal s variantami ostatních rukopisů A. Patera, ČČM 66, 1892, 395-415; 3) NUK XVII F 50 (*U*), asi z r. 1409; vydal V. Hanka 1823, Starobylá skládanie V, 153-178; 4) Opatovicko-Musejní Mus. II F 9 (*M*) z poloviny 15. století, paleograficky vydal Fr. Frank, LF 19, 1892, 182-197 (druhá redakce, jejíž osmislabičný verš je změněn na bezrozměrný).

O památce psal J. Hrabák, Roudnické Umučení a Rada otce synovi, SaS 5, 1935, str. 161-170; týž v knize Smilova škola, Praha 1941 a v čl. Dvě redakce staročeské Rady otce synovi, Studie a práce linguistické I, Praha 1954, str. 395-404.

Naše ukázka se zakládá na rukopise *L* a opírá se o paleografické vydání Paterovo; podává v. 1-118 (*Pat* str. 395n., rkp fol. 84a-84b).

Rkp *L* píše s jistou důsledností *ci* místo *ti* (na př. *przebycy* 12, *zweſcy* 25), *cí* místo *tí* (*ryczyrzye* 28, *czym* 80), *ce* místo *tě* (*czeleſtnye* 54, *czye* 37), i v rýmech (*bohaczye – na tye* 31-32, *gyſcze ... czyſczye* 95-96 a j.), a skupinu *tc* píše často *ts* (*otſye* 7, 38, *kratſye* 19, *ſkutſych ... ſmutſych* 67-68). V našem přepise tyto nářeční zvláštnosti nezachováváme. — Jotace zachována a upravována jen v dlouhých slabikách.

4 pochýlil *U*] pochybil *L, M* (*pro rým*) – 23 ke *M, R, U*] We *L* – 25 stopě *M, R, U*] ſtupye *L* – 31 ve čsti] we czty *M, R, U,* wſyeczko *L*

49 k srdci *M, R, U*] v srdci *L* – 52 jakž by vždy viděl *M, U*] i kto by to věděl *L* – 54 tu *M, R, U*] *není v L* – 55 v duši tě] W duſſycze *L,* W duſſit geſt *U,* W duſſy g͡t *M* – 56 mocně *M, U, Pat*] nye *L* – 58 u boze *M, U, Pat*] ye *L* – 64 každý den právě *Pat*] *není v L,* na každý den právě *M, U* – 66 ku pomoci *M, U, Pat*] ku poczy *L* – 73 krátí *M, R, U*] kratky *L* – 74 hanbú *M, R, U*] radú hanbú *L* – 85 ščedí] ſczedye *L* – 101 Pakli tě *M, U*] Pakly ty *L* – 102 v jinaký zákon *U*] K ginemu zakonu *M,* w gynaky czye zakon *L* – 103 z tvé žádosti *M*] tvéj žádosti *L,* z tvé radosti *U*

ZAČÁTKY KRÁSNÉ PRÓZY

V druhé polovině 14. století objevuje se v české literatuře jako nový literární druh zábavná próza. Je psána jednak latinsky, jednak česky. Obě tyto vrstvy jazykově odlišné se lišily i náměty, což bylo způsobeno tím, že se obracely k různému publiku. Latina se obracela výlučně k vzdělancům, kdežto čeština počítala také s lidmi prostšími, kteří latinsky neznali. O literaturu psanou česky měla zájem i část vzdělanců, jak dokazuje na př. veršovaná legenda o sv. Kateřině, která by byla méně vzdělanému člověku na některých místech nesrozumitelná. Proto lze soudit, že vzdělancům sloužila zčásti i česky psaná próza. Že by staročeská zábavná próza byla určena přímo čtenářům lidovým, nelze říci; svědčí proti tomu na příklad to, že se v ní neodrážely zájmy lidu, zatím co v poesii jsme jejich odraz nejednou nalezli, na př. v satirách Hradeckého rukopisu, v legendě prokopské. V pozdějším vývoji však vidíme, že četná díla této zábavné prózy se šíří mezi lidem v podobě knížek lidového čtení a jejich látky pronikají i do ústního podání.

Česká krásná próza 14. století – na rozdíl od poesie – byla zaměřena čistě zábavně, a proto její themata zpravidla nesouvisí s českým prostředím; staročeská próza chtěla v první řadě seznámit své čtenáře s cizími látkami, chtěla jim otevřít svět, chtěla zajímat, chtěla se líbit. Nešlo jí o řešení dobové problematiky. Naproti tomu latinská próza, jakožto literatura sloužící výlučně vzdělancům, projevovala o dobovou problematiku značný zájem.

Oba tyto proudy staročeské prózy – česky pěstované látky zábavné a latinsky pěstovaná thematika aktuální – běžely nejméně po dobu jedné generace vedle sebe, v posledních letech století se však tento předěl mezi nimi ztrácel. Když čeština pronikla do prózy odborné, byly vytvořeny předpoklady pro zábavnou prózu vysokého stylu, v níž se mohla uplatnit učenost, jako na př. v *Tkadlečkovi*.

První významná díla, jimiž se začíná rozvoj naší krásné prózy, jsou *Passionál*, *Život Krista Pána* a *Životy svatých Otců*. Je příznačné, že jde vesměs o díla s náměty náboženskými. Próza jakožto nový literární útvar uplatnila se nejdříve v onom literáním druhu, jehož si středověk nejvýše cenil, a to byla legenda.

Vedle legendárních látek pěstovala se však i thematika světská; zde se zpracovávaly zpravidla látky rytířské, které měly již svou tradici, náleží sem na př. *Štilfrid*, *Trojánská kronika*. – Snaha podat čtení zábavné a napínavé proniká i do prózy s náměty duchovními, a tak se i v této próze uplatňují motivy běžné pro prózu světskou, na př. povídka o *Aseneth*. – Jako zvláštní druh se vyvinula *exempla*, s nimiž se lid seznamoval při kázáních a v nichž lze pozorovat náznaky prolínání tvorby lidové s písemnictvím umělým.

PASSIONÁL

Názvem *Passionál* označujeme staročeský překlad a zpracování latinského svodu legend, t. zv. Legendy zlaté, kterou před rokem 1260 sepsal janovský arcibiskup, dominikán Jakub de Voragine. Je to soubor životopisů svatých v pořadí církevního roku (začíná se tedy předvánoční dobou, adventem). Latinské dílo bylo v Čechách doplněno

životy domácích svatých, naproti tomu byly zkráceny nebo vypuštěny legendy méně významných světců cizích.

V této úpravě byl svod legend někdy za vlády Karla IV. přeložen do češtiny; některé části originálu byly přitom nahrazeny jiným materiálem, především části určené pro hlavní svátky církevní. Tyto nové vložky mají dosti výraznou povahu kazatelskou. Se svou latinskou předlohou zachází autor dosti volně, vypouštěje často zejména její exegetické (výkladové) složky, čímž se zesiluje výpravný ráz díla. Spis se stal nepochybně oblíbenou příručkou kazatelskou a později i téměř lidovým čtením (vyskytuje se také mezi našimi prvními tisky).

Jeden z nejstarších rukopisů je datován rokem 1379; z něho jsou vzaty naše ukázky: prvá je z legendy o sv. Eustachovi a poskytuje možnost zajímavého srovnání se zpracováním téhož námětu v Gestech Romanorum (lidová knížka o sv. Eustachiovi se tiskla až do 19. století); druhá je legenda o sv. Jiří zpracovávající námět, který přešel do lidové slovesnosti; třetí naše ukázka podává život Prokopův, a je protějškem veršované prokopské legendy (srov. zde str. 359-370).

ŽIVOT SVATÉHO EUSTACHIE

Svatý Eustachius prvé slúl Placidus, a potom jemu vzděno Eustachius. O tom sě tak píše, jež jest byl mistrem i starostú nad rytieřstvem na dvoře Trojana ciesařě. A byl velmi milosrdie plný, ale i s svú hospodyní pohanské viery bieše. Jměl jest také dva syny, pacholíky malá, podlé svého stavu u velikéj cti i v rozkoši vzchovaná.

A když jednú Eustachius s rytieři a s svými lidmi zvěř lovieše, nadjide veliké stádo jelenuov, mezi nimižto jeden znamenitě přěkrásný jelen stáše. A když sě rytieřstvo na ty jeleny oddachu, ten krásný jelen v jinú sě stranu u věčší les obrátil. Tehdy Eustachius vších jiných lidí ostav za tiem jelenem sě oddal, hledaję všěmi činy, kak by jeho dostihna zabil. A když tak snažně po ňem hnáše, brzo vezřěv uzřě, ano jelen na jednéj vysokéj skále stojí. I počě snažně mysliti hledajě, kak by k ňemu přišel. A v tu hodinu, když tak pílně na ten jelen hlédáše, uzřě, ano mezi roha-ma kříž stkvúcí stojí a obraz našeho spasitele Jezukrista. A ten svatý obraz počě k ňemu mluviti a řka: „Co po mně běžíš? Proč mi sě protiviš? Já sem sě na tomto zvieřěti tobě zěvil a jsem všeho světa spasitel Jezukristus. Vezřěl sem na tvá mnohá milosrdie i na tvé almužny i přišel sem, abych tě sobě ulovil, jako ty tento jelen uloviti žádáš.“ To uslyšav Eustachius velmi sě užasl, tak ež v tej úžěsti s koně na zemi spadl. A tu dlúho ležav, k sobě sě navrátiv, vstav večě: „Proši tvé milosti, rač mi zěviti, kak mi tomu rozuměti, co ke mně mluvíš, a hotov sem uvěřiti.“ K ňemužto Kristus večě: „Já jsem stvořitel nebe i země, jenž jsem pro vších hřiešných spasenie s nebe sstúpil a tělesenstvie přijem světu sě v člověčství zěvil, a tu jsem ukřižován, pochován, třetí den z mrtvých vstal.“ To uslyšav svatý Eustachius, skrúšeným srdcem na zemi padl a řka: „Věři, milý hospodine, jež si ty všeho světa stvořitel, jenž bludné a hřiešné, když ráčíš, k sobě obraciješ.“ K tomu hospodin večě: „Když u mě uvěřil, vstana jdiž k biskupu, kažiž sě pokřstíti.“ Tehda Eustachius večě: „Hospodine, zěvi-li to svéj hospodyni a svým dětem, aby oni také v tvú svatú milost uvěřili?“ K tomu hospodin večě: „Máš jim s právem zěviti, aby oni také očiščeni

byli. A ty zajtra opět sě ke mně vrať, a tu sě tobě opět ukáži, a coť sě u budúcích časiech má přihoditi, plnějie tobě zěvi."

To Eustachius uslyšav, k svéj sě hospodyni domuov vrátiv, to viděnie všecko pořád jiej pověděl. To ona uslyšěvši, počě též svému hospodáři praviti a říkúc: „Právě takež včera nocí zěvil mi sě hospodin i promluvil ke mně a řka: ‚Zajtra ty a tvuoj hospodář i tvá syny ke mně přídete.' To já uslyšěvši hned sem poznala, ež to byl Ježíš." Tehda v tu hodinu Eustachius s svú hospodyní u puolnoci vstavše, k biskupu, jenž tu v Římě tehdy bieše, přišedše, svatý křest přiděli. A tu jim jiná jména vzděl: jenž dřéve slúl Placidus, tomu vzděl Eustachius, jeho hospodyni Theospita a jeho synoma jednomu vzděl Agapitus a druhému Theospitus.

Potom nazajtřie Eustachius vstav a s sebú několik rytieřuov pojem, jako by opět na lov chtěl, s nimi na les jěl, a tu od sebe ruozno jě rozpósobiv, tudiež, ješto sě mu Kristus zěvil, sě postavil. A inhed uzřě postavu téhož viděnie jako dřéve. Tehda nábožně na zemi padna počě sě modliti a řka: „Proši tebe, milý hospodine, jakžs mi slíbil, rač mi zěviti, co mi sě má u budúcích časiech přihoditi." K ňemužto hospodin vece: „Blaženýs člověk, Eustachí, jež si svatý křest přijal a již si nad ďáblem svítězil; jenžto tě dřéve přělšťoval, tohos skrzě pravú vieru potlačil. A již sě má ukázati viera tvá. Nebo věz to, jež ďábel proto, ježs jeho ostal, proti tobě sě ostře připravuje, pro ňežto musíš mnoho přětrpěti a skrzě to vítězskú korunu obdržěti. A najprvé spadneš neskrovně s světské výsosti jěšitné chvály u veliké poníženie, ale opět v duchovném bohatství znamenítě povýšen budeš. Protož nikakž sě nerozpakuj ani tbaj na dřevní světskú chválu, nebo právě jako onen někdajší svatý Job množě pokúšen budeš. A když mnoho protivenstvie a bezpřiemné veliké žalosti přětrpíš, opět k tobě přídu a tě k dřevniemu k slavnému stavu navráci. Protož tieži tebe, nynie-li chceš ta pokušenie přijieti čili na skončení svého života?" K tomu Eustachius odpovědě a řka: „Hospodine, když to tak musí býti, tento čas nám přěpusť ta pokušenie, ale rač pomáhati a silnú pokoru dáti." Jemuž hospodin vece: „Buď ustavičen, neb má milost vždy bude stráž vašich dúš." To řek hospodin, na nebesa vstúpil, a Eustachius domuov šed to všecko svéj hospodyni rozpravil.

Tehda po malých dnech veliký mor na jeho vščcky lidi udeři, tak jež jeho sluhy brzcě sě roznemáhajíc mřiechu. A potom koni i vešken dobytek jemu zahynul. A mezi tojí jedni zlí lidé na jeho duom v noci udeřivše, vše sbožie jemu poplenili. A tak sbožie jeho všeckno těch dní rozebráno i roztrháno. Tehda svatý Eustachius s svú paní a s svýma dieťatma nevěda živ co učině pro veliký stud a hanbu, vzdvih sě o puolnoci i bral sě do dalekých zemí do Ejipta. A zatiem ciesař i vščcka římská kniežata jeho dlúho ptavše a nikdie nenalezše velmi jeho žělěchu, ež byl rytieř vzácný a všemu ciesařovu dvoru vzchovalý.

A když tak svatý Eustachius s svú čelédkú po cěstě jda k moři přijide, vsědechu na jeden koráb i počěchu po moři plúti a nanu stranu mořě přěpluvše nejměji ech u od korába zaplatiti. Tehda mořský přěvozník počě k ňemu řéci: „Anebo zaplať, anebo svú paní mi ostav v základě za nájem." A když sě tomu počě svatý Eustachius velmi brániti, ponuče mořský přěvozník svým pacholkóm, aby jeho

u moře uvrhli, tiem úmyslem chtě sobě jeho paní ostaviti, neb k niej ďáblovým ponučením světskú milost jmějieše. To uzřěv svatý Eustachius a nevěda, co tomu učiniti, s velikú žalostí jim svú paní ostavi a svých dvé dětí s sebú vzem s velikým pláčem vzdýchajě pryč pojide a takto k svýma dieťatma mluvě: „Běda mně žalostnému i váma nebožtíkoma, nad sebú tu žalost vidúce!“

A když tak po cěstě s dieťatma jdieše, přijidu k jednéj řěčě. I pomysli sobě svatý Eustachius, jež obú dieťatú nemuož pospolu přěs řěku přěnésti. Posadiv jedno na břěžě, s druhým přěs řěku přěbřide; a to dietě tu posadiv zasě po druhé dietě pobřide. Netáhl na póli řěky býti, ozřě sě, ano vlk dietě pochopiv s ním do lesa běží. Do ňehožto dietěte již sě rozpáčiv k druhému dietěti před sě počě chvátati. Zatiem lev přiběhna vzchopě dietě i běžě pryč. To svatý Eustachius uzřěv, v řěčě stojě počě své vlasy s hlavy s velikú žalostí skústi. A byl by sě utopil, by božie moc nevzbránila.

Tehda zatiem jedni pastýři uzřěvše, ano lev živé dietě nese, se psy sě za ním oddachu, a jakž buoh chtěl, to dietě bez úraza odtěštichu. V túž také hodinu jedni lidie na druziej straně řěky oříc vlka od dietěte odkřikli. A to sě boží náhodú přihodilo, ež i pastýři i oráči z jedné ulicě bydlem biechu; pro ňežto těch dvé dětí krásných vzemše snažně bliz od sebe chovali.

O tom svatý Eustachius nic nevědieše, ale tak jda po cěstě srdečně pláčě k sobě mluvieše a řka: „É, kak jsem přěneščastný člověk! Kam sú sě děla ta léta, v nichžto u veliciej cti bydléch, ano sě rytieřstvo okolo mne broji, s nimižto u velikéj útěšě beze všěch nedostatkuov přěbývách. A již sem nebožtík k tej sirobě přišel, jež nikdie nic nejmám, a tak sem osiřěl, ež sem i svú hospodyni i své milé dietky šeředně roztratil. A protož, milý hospodine, pomni mi sě, ežs mi byl řekl: ‚Jmáš mnoho pokušenie trpěti, jako trpěl svatý Job.‘ A již vizi, ež na něčem viece trpi než svatý Job. Nebo svatý Job, ač jest byl sbožie ztratil, však jest jměl svuoj hnuoj, na ňemžto sedě odpočívati mohl, a já sem i toho zbaven. On jest jměl přátely, ješto sú jeho litovali, a já neščastný miesto přátel mám vlky a lvy, ješto sú mi mé dietky zjědli. Jemu je také hospodyně ostavena, ale má mně násilím odjata. Protož, milý hospodine, rač již obleviti! Nedopúštěj mých úst nepokorně proti sobě mluviti! Rač mě již u mých strastech utěšiti!“ To řek svatý Eustachius, s velikým pláčem do jedné ulicě jide. A tu jedni lidie jeho uzřěvše člověka matného, nájem jemu dali, aby hajným byl na poli nad jich obilím. A tak patnádcte let hajným byl a syny jeho v jinéj ulici bydléšta, znajíce sě z uobyčějě, ale byšta bratry byla, to nevědiešta. Matka také jich, ješto na mořském břěžě stavena byla, ta jest boží stráž nad sebú jměla a s velkú ctí od toho mořského přěvozníka bez poškvrny preč puščena.

Tehda když těch časuov ciesař s svými Římany od jedněch svých nepřátel mnoho přiekazy trpieše, rozpomenuv sě na svatého Eustachia, svého milého i tak vzácného rytieřě, kak jest často proti ciesařovým protivníkuom vítězsky sě jmieval, posla po všěch vlastech, aby jeho hledali, a kto by jeho nalezl, veliké dary slibujě dáti. Mezi nimižto posly dva rytieřě, ješto někda v Římě svatému Eustachiovi slúžila byla, do té ulicě, ješto svatý Eustachius bydléše, náhodú přijědešta. Jichžto

jakž svatý Eustachius zazřě, tak jě inhed poznal a inhed sě počě zamucovati rozpomínajě sě na svuoj dřevní tak velebný stav. I počě inhed řéci: „Hospodine milý, jakež sem náhodú tato dva rytieřě nic sě nenadějě uzřěl, takež mě rač na tom utěšiti, abych mohl někda ješče svú hospodyni viděti! O svých dětech nic neřku, neb
115 vědě, ež sú od zvěři snědeny.“ Netáhl toho svatý Eustachius dořéci, až hlas z nebes k ňemu přišel a řka: „Měj sě dobřě, Eustachí, nerozpakuj sě, neb tě skuoro k velikéj cti navráci a svú hospodyni s svýma dieťatma u malých dnech uzříš“.

(Poslové poznali Eustachia podle šrámů na hlavě. Odvedli ho k císaři a císař ho učinil svým vojevůdcem. Do vojska, jež vedl Eustachius, dostali se oba jeho synové, aniž věděli, že jsou bratři. Po vítězné bitvě se vojsko usadilo v městě, kde žila Eustachiova manželka. Ta vyslechla rozmluvu dvou mladíků, v níž si sdělovali své osudy a z níž poznali, že jsou bratři. Tušila, že to jsou její synové. Aby si ověřila pravdu, šla se poradit s vojevůdcem Eustachiem. V něm poznala svého manžela. Tak se všichni čtyři shledali. Po návratu domů odmítli požadavek nového císaře Hadriána, aby se klaněli modlám; za to byli upáleni).

1 *prvé* dříve; *vzděno* dáno jméno – 2 *jež* že – 3 *hospodyni* manželka – 4 *vzchovaná* (duál) vychované – 5 *nadjide* našel – 7 *oddachu sě* pustili se – 8 *ostav* zanechav, opustiv – 8-9 *všěmi činy* všemožně – 9 *kak* jak; *vezřěv* vzhlédnuv – 11 *hlédáše* pohlížel – 13 *po mně* za mnou – 15 *milosrdie* milosrdné skutky – 16 *užasl sě* ulekl se; *tak ež* tak že; *v úžěsti* v leknutí – 17 *k sobě sě navrátiv* když přišel k sobě – 20 *přijem* přijav – 25 *zěvi-li* zjevím-li, mám-li zjeviti – 26 *s právem* správně, náležitě

30 *pořád* po pořádku – 37 *pojem* pojav – 38 *rozpósobiv* rozděliv; *tudiež, ješto* tamtéž, kde – 43 *přělšťoval* oklamával – 44 *ostal* zanechal – 48 *dřevní* dřívější; *Job* narážka na osudy Joba hlavní postavy jedné z biblických knih Starého zákona; *mnozě* velice – 49 *pokúšen* zkoušen; *bezpřiemné* náramné, nesnesitelné – 52 *přěpusť* dopusť – 54 *ustavičen* stálý, pevný; *dúš* duší – 55 *rozpravil* pověděl

58 *mezi tojí* zatím – 59 *sbožie* majetek – 60 *vzdvih sě* zdvihnuv se – 62 *ptavše* hledavše – 63 *vzchovalý* vychovaný

64 *s čelédkú* s družinou, s rodinou – 65 *nanu* na onu – 67 *v základě* v zástavě – 68 *ponuče* pobídl – 70 *ponučenie* popud; *světská milost* světská (tělesná) láska – 71 *vzem* vzav – 72 *k dieťatma* (duál) k dětem – 73 *nebožťkoma* (duál) ubožákům

75 *obú dieťatú* (duál) obou dětí – 76 *na břěze* na břehu; *přěbřide* přebrodil se – 77 *netáhl býti* sotva byl; *ozřě sě* ohlédl se; *ano* an, jak; *pochopiv* uchopiv – 78 *rozpáčiv sě* zoufav, vzdav se naděje – 80 *skústi* škubati, rváti – 81 *by nevzbránila* kdyby nezabránila – 83 *odtěštichu* vzali, odňali, vyrvali (jiný rkp *otiechu*) – 84 *na druziej* na druhé; *odkřikli* křikem zahnali – 85 *bydlem biechu* bydleli – 86 *snažně bliz* velmi blízko

88 *děla sě* poděla se – 89 *broji sě* hemžilo se – 93 *trpi* trpím – 96 *zjědli* snědli – 98 *obleviti* ulehčiti – 100 *jide* šel; *matného* chatrného, ubohého; *nájem jemu dali* najali ho – 102 *bydléšta* (duál) bydleli; *byšta byla* (duál) že jsou (by byli) – 103 *stavena* zadržena

106 *přiekaza* obtíže – 107 *vítězsky sě jmieval* hrdinsky si počínal – 108 *po vlastech* po zemích – 111 *zamucovati sě* zarmucovati se – 112 *velebný* vznešený – 115 *vědě* vím; *netáhl dořéci, až* sotva dořekl – 116 *nerozpakuj sě* nezoufej; *skuoro* brzy – 117 *navráci* navrátím; *u malých dnech* v krátkém čase

ŽIVOT SVATÉHO JIŘIE, MUČENNÍKA BOŽIEHO

Boží rytieř svatý Jiří byl jest rodem z té vlasti, ješto Kapadocia slóve, syn jednoho vzácného rytieřě, jenž nad jinými rytieři starostvie jměl. A když v jeden čas svatý Jiří v jednéj vlasti před jedno město přiječ, před nímžto městem bylo

jedno veliké jezero, v ňemžto bieše jeden jěščer velmi jědovatý a tak veliký, ež jemu veliké množstvie lidí naň vycházějíce odolati nemožiechu; ale ten jěščer, když jeho rozdráždili, proti městu sě vzkolupě, svým smrdatým duchem vše povětřie zamútieše. Proňežto nemohúce měščěné jinak tomu učiniti, na každý den dvě ovci jemu dáváchu, aby jeho tak ukrotili. A když vščecky ovcě, což jich jměli, tak vydali, až jich málo ostalo, měščěné sě uradivše, člověka s jednú ovcí jemu dávali. Odtad, až dcery i syny vydavše, došlo sě, aby královna, jediná dci králova, byla tomu jěščeru vydána, tehda král, jinak učiniti nemoha, těch měščěn před sě pozvav, k nim řekl: „Beřte zlato i střiebro, a třeba-li, i pól královstvie mého sobě vezměte, jediné mé dcery nechajte, ať tak hanebně nesende.“ Jemužto vščecka obec odpověděa řkúc: „Ty jsi to nám, králi, právo nalezl a již jsú nám vščecky naše děti sešly. Jinak to nemóž býti, musí tvá dci také sníti.“ To král uznamenav, ež jim musil povoliti, počě srdečně plakati a řka: „Né, má přěmilá dci, co já sobě již učini? A já jsem sě nadál, bych já tě slovútně za muž dal a na tvých hodech vesel byl, a již vizi, a ty na smrt jdeš.“ Tehda ona před otcem padši, počě ot ňeho žalostívě odpuščenie bráti a odtad s velikým pláčem vstavši k jezeru jide. A v túž hodinu svatý Jiří tady jěda zazřěl, ano panna nádobná stojiec žalostívě pláče. K niežto přistúpiv otázal a řka: „Panno milá, proč pláčeš?“ K ňemužto ona vece: „Paniče milý, náhle běž pryč, a se mnú tuto nesendeš!“ K niejžto on vece: „Neboj sě, jediné mi pověz, coť jest a proč tuto stojíš, ano vešken lid z města na tě patří.“ K tomu ona vece: „Vizi, ež jsi smělého srdcě, jež sě smrti nebojíš. Náhle běž pryč!“ K niejžto svatý Jiří vece: „Nehnu sě odtadto, jeliž mi povieš, proč tuto plačíc stojíš.“ A když jemu ona vše pořád pověděla, svatý Jiří k niej vece: „Neboj sě, panno, nebo v Jezukristovo jmě já tobě pomohu.“ Netáhl toho dořéci, až jěščer z jezera sě vyklopil. Tehda svatý Jiří na kuoň vsěda, svatým sě křížem požehnav, bohu sě poručiv, rytieřsky své kopie podvrh, na jěščera hnal a jemu kopím hrdlo prohnal. A inhed ozřěv sě královně řekl: „Zvrz svój pás na hrdlo jěščerovi a nic sě neboj, povediž jeho do města!“ A když jeho, an jako ovcě pitomá jde, k městu povede, lidé uzřěvše, kam kto vida, ujímáše. Tehda svatý Jiří ponukl a řka: „Nebojte sě! Proto mě sěm bóh poslal, abych vám od tohoto pomohl jěščera. A vy vščickni svatý křest přijměte!“ Tehda král a vščichni lidé svatý křest přijěli. A svatý Jiří inhed jěščera mečem zabil. A počet těch, ješto toho dne pokrščeni biechu, kromě žen a dětí bylo dvadcěti tisíciev mužuov. Ten čas král uradiv sě, kostel velmi krásný ve jmě svaté královny učinil. Svatý Jiří krále čtveřie věci naučil. Najprvé aby o svatéj cěrekvi péči jměl, a druhé, aby božie služby rád poslúchal, kněží ctil a na chudé pomněl. To svatý Jiří řek, dav královi počělovánie, odtad pryč jěl.

Za těch časóv ciesař Dacianus kralováše, za ňehožto křestěné velikú nenávist a trýzn ot pohanóv trpiechu, tak ež ve čtyřech neděléch sedmnádcte tisíc křesťanóv pro svatú vieru bylo umučeno. Proňežto mnozí křestěné tak velikých múk trpěti nemohúc, musili sě pohanským modlám modliti. To vida svatý Jiří, toho srdečně žělejě, vše, což jměl, chudým rozdav, rytieřský stav potupiv, křesťanského krojě rúcho na sě vzem a mezi pohanské starosty vstúpiv vece: „Vščickni bohové pohanští

ďábli jsú, ale hospodin jest nebesa stvořil." Jemužto těch vlastí súdcě vece: „Kterú hrdostí smieš našě bohy ďábly nazývati? Pověz mi, otkad jsi neb kak tobě dějí." Jemužto svatý Jiří když své jmě i urozenie pověděl jemu, uzřěv súdcě, ež jeho dobrotivú řěčí po svéj vieře obrátiti nemóže, kázal jeho opak ručě sviežíc přěs trám vzhóru táhnúce na podlahy spúštěti a potom tak pověsiec jeho všecko tělo železnými klikami zderúc, sól v jeho rány mecíc, pochodněmi připalovati a potom v žaláři zamknúti. Ale Jezus Kristus té noci jeho navščievil, jehožto přěoslavným viděním tak sě posílil, jakž nic na ty muky netbal. To ciesař Dacianus uslyšal, jež jeho mukami přěmoci nemóže, kázav k sobě jednomu čarodějníku, k ňemu řekl: „Vidíš, ano křesťěné umějí svými čáry múk zbývati a našě bohy tupiti." K ňemužto čarodějník vece: „Kaž mi hlavu stieti, ačť já jeho nepřěmohu." To řek čarodějník, lítý jěd s vínem smiesiv, dal po dvakrát svatému Jiří píti. Ale svatý Jiří to pitie požehnav vypil, a nic jemu nevadilo. To uzřěv čarodějník, v Jezukrista uvěřil; a inhed jemu hlavu stieti kázali. Tehda na zajtřie kázal súdcě svatého Jiřie v kolo plno ostrých nožiev vsaditi; ale inhed sě kolo zlámalo a jemu nic neuvadilo. Z toho sě súdcě rozhněvav, kázal pln kotel olova rozškvařiec, svatého Jiřie vsaditi; ale mocí Jezukristovú to jemu tak nic nevadi. To vida ciesař Dacianus, ano jemu nic nevadí, umyslil sobě, aby jeho lahodnú řěčí k sobě obrátil. Proňežto v tu hodinu k ňemu vece: „Vidíš-li, Jiří, kak jsú milostívi naši bohové, ež vidúce tě protiv sobě stojiec, však to od tebe trpie, veždy hotovi jsúce, chtiec tě k svéj milosti přijieti, ač sě chceš obrátiti." K ňemužto svatý Jiří, ulyz sě, vece:„Pročs mi tak dobrotivě sprva nemluvil, ale ihneds mě mučiti kázal? Aj toť hotov jsem podlé tvé rady postúpiti." To ciesař uslyšav, za to jmajě, velmi sě uradoval a po všem městu volati kázal, aby sě sešli, kto by chtěli viděti, ano sě svatý Jiří modlám modlí. To vščecka obec uslyšěvši, na to přihlédanie sě sběhla. A když svatý Jiří do chrámu pohanského všel, na svú kolenú poklek, ano všickni radostně čakají, hospodina poprosil, aby sě inhed ten chrám i s modlami zkazil pro těch hřiešných lidí obrácenie. Tehda inhed oheň z nebes sstúpiv, chrám i s modlami spáli. To uslyšav ciesař, kázav přěd sě svatého Jiřie přivésti, k ňemu vece: „Zlý člověče, kací jsú toto tvoji čárové, ežs tak hrozné věci dopustil?" K ňemužto svatý Jiří vece: „Nevěř tomu, ciesaři, poď se mnú, uzříš, a já sě bohu modli." K ňemužto ciesař vece: „Rozuměji dobřě tvéj lsti, jež mně chceš též učiniti, jakos chrámu a mým bohóm učinil." K ňemužto svatý Jiří vece: „Tvoji bohové, jižto sami sobě pomoci nemohú, kak tobě pomoci moci budú?" Z toho sě ciesař velmi rozhněvav, k svéj ciesařověj vece: „Právě mi sě smrti rovná, vida, ano mě tento člověk přěmáhá." K ňemužto ona vece: „Násilníku nemilosti! Azda jsem já často neřiekala: ‚Nepřěkážěj křesťanóm, nechaj jich s pokojem, nebo bóh jich pravý po nich stojí.' A to věz, ežť já chci křesťankú býti." Tomu sě ciesař velmi podiviv vece: „Již já vizi, ež je zle. Ty jsi s pravé viery také sblúdila." A inhed ji kázal za vrkočě oběsiec bičovati. A když ji tak tepiechu, vzezřěvši na svatého Jiřie vece: „É, světlosti spravelná, muži boží, kam má dušě pójde, a já jsem ješče nekřstěná?" K niežto svatý Jiří vece: „Neboj sě, dcerko milá, tvé krve prolitie jest tobě za křščenie." V tu hodinu

tak visieci, nábožně v nebesa vezřěvši bohu sě poručila a inhed duši pustila. A po tom na zajtřie kázal ciesař svatého Jiřie koňmi po všem městu vláčiti a potom hla-
90 vu stieti. Tehda svatý Jiří kbožnú modlitvu učinil, za to prosě, aby, ktož by kdy jeho umučenie pamatoval, zač by poprosil, aby jeho hospodin milostívě uslyšal. V tu hodinu hlas z nebes přišel a řka: „Cos prosil, na toms uslyšán." V tu dobu jemu hlava sťata a ta svatá dušě do nebes vzata. Zatiem Dacianus, když sě za sě na své sieni odtad vrátil, přišed oheň z nebes jeho i s sluhami spálil.

95 To sě také v jedněch starých knihách píše, ež když jedněch časuov mocnějšie křesťany sebravše chtiec Jeruzalema na pohaniech dobyti vojensky táhniechu, zjěvil sě jednomu svatému knězi jeden nádobný mládenec a řka: „Vězte to, ež svatý Jiří jest této vojsky vódcě. Protož něco svatých jeho kostí s sebú vezmúce, a oně s vámi rád ostane." A když křesťané Jeruzalemské město oblehše počěchu
100 sílně dobývati a pohani velmi sě ostražítě brániti, tak ež nikte nesměl po řebří na měsckú zed vstúpiti, tehda svatý Jiří zjěvil sě v odění bielé barvy povlečenú črveným křížem znamenán, ponúkajě křesťanóv, aby za ním bezpečně po řebří lezli. Jehožto oni uposlúchavše města jsú dobyli a vščcky jsú pohany zbili.

1 *z vlasti* z kraje, ze země; *Kapadocia* římská provincie v jihových. Malé Asii – 2 *starostvie* správu – 3 *před nímžto* před kterýmžto – 6 *sě vzkolupě* zdvihnuv se; *smrdatým duchem* páchnoucím dechem; *povětřie* vzduch – 7 *zamútieše* kalil, kazil; *proňežto* pročež, a proto – 7-8 *dvě ovci* (duál) dvě ovce – 10 *došlo sě* stalo se; *královna* královská dcera – 13 *nesende* nezahyne – 14 *nalezl* ustanovil; *sešly* zahynuly – 15 *dci* dcera; *uznamenav* zpozorovav, poznav; *ež* že – 16 *né* ba; *učini* učiním – 17 *jsem sě nadál* doufal jsem; *slovútně* slavně; *za muž dal* provdal; *na hodech* na svatební hostině – 18 *odpuščenie bráti* loučiti se – 20 *zazřěl* uviděl, spatřil; *nádobná* sličná, krásná – 21 *náhle* rychle – 23 *ano* a, zatím co – 24 *jež* že – 25 *jeliž* až když, až – 26 *pořád* po pořádku – 27 *v jmě* ve jménu; *netáhl toho dořéci, až* sotva to dořekl; *sě vyklopil* vyvalil se, vyřítil se – 29 *podvrh* (k boji) založiv; *hnal* útočil; *prohnal* probodl – 30 *zvrz* uvrhni, vhoď – 31 *pitomý* vykrmený, krotký – 32 *ujímáše* utíkal; *ponukl* pobídl – 36 *uradiv sě* poradiv se – 37 *čtveřie věci* čtveré věci – 38 *o cěrekvi* o kostel – 39 *pomněl* vzpomínal, pamatoval

44 *rytieřský stav potupiv* pohrdnuv rytířským stavem; *krojě* střihu – 45 *vzem* vzav – 49 *opak ruce sviežíc* s rukama dozadu svázanýma – 51 *klikami* háky; *mecíc* metajíce – 52 *přěoslavným* přeslavným – 53 *jakž* takže, že – 55 *zbývati* zbavovati se – 56 *ačť* jestliže – 60 *nožiev* nožů; *neuvadilo* neuškodilo – 66 *ulyz sě* usmáv se – 68 *postúpiti* ustoupiti, povoliti; *za to jmajě* pokládaje (to za pravdu) – 70 *na to přihlédanie* na tu podívanou – 75 *dopustil* způsobil – 77 *rozuměji* rozumím – 79 *k ciesařovéj* k císařovně – 81 *azda* zdalipak – 82 *po nich stojí* stojí za nimi, chrání je – 84 *za vrkoče* za (zapletené) vlasy – 85 *vzezřěvši* vzhlédnuvši; *spravelná* spravedlivá – 87 *křščenie* křest – 90 *kbožnú* nábožnou – 93 *za sě* zpět

97 *nádobný* hezký, sličný – 100 *nikte* nikdo; *nesměl* neodvážil se; *po řebří* po žebříku – 101 *v odění* ve zbroji – 102 *bezpečně* bez starosti – 103 *uposlúchavše* uposlechnuvše

(ŽIVOT PROKOPŮV)

Byl v českéj zemi jeden opat, jemužto jmě bylo Prokop, jehož svatý Kvirillus biskup slovenskému písmu naučil. Najprvé byl světský kněz všie cti plný, příklada přěsvatého, života přěčistého. V jedny časy počě mysliti, kterým by činem, od zlého

světa odstúpě, přivinul sě k svému milému hospodinu Jezukristu; jakožto jest i učinil. Ode všeho svého sbožie i od přátel přirozených i dobytých sě vzdálil, na púšči zašel a tu v jednéj jěskyni mnoho časóv bohu slúžě přěbýval, v niejžto jěskyni tisíc ďáblóv tajně přěbýváše. A ta jěskyně od Kúřimě města za dvě maléj míli vzdáli nad řěkú Sázavú bieše. A jež, jakžto svaté čtenie praví: „Světlo na sviecen vstavené své světlosti nemóž skrýti," takéž tohoto svatého otcě svatost divným božím osviecením po vších krajích sě pronesla. Počěchu k ňemu lidie rozličnί chodití na púšči, jeho sě modlitvě porúčějíc a od ňeho rozličné utěšenie duši přijímajíc, nebo bieše muž přěsvatý, všeho milosrdie plný, v svatéj múdrosti znamenitý, řěči i vezřěnie pokorného, v rúšě, v krmi i u pití přěskrovný, pravé viery naučitel přěsnažný. Jeho promluvenie duch svatý hřiešným oslazováše, protož mnozí jeho rádi poslúchajíce, na své hřiechy vzdýchajíce, s pláčem sě jich kajíce, domuov sě od ňeho vracováchu. To také svatý Prokop v uobyčěji jmějieše, ež to, což svýma věrnýma rukama vydělal, kopajě, sějě, žně, tiem tak milosrdně chudé krmil, jakti by před sebú Jezukrista viděl. Odevšad k ňemu běžiechu rozličnί lidie, žádajíc s ním na púšči ostati a podlé jeho svatého příklada bohu slúžiti.

Tehda ducha svatého ponučením jal sě dělati kostela na čest bohu a světiej královně a svatému Janu, krstiteli božiemu. A tu přijal k sobě několiko bratruov ctného života, svatých nravóv, s nimižto sě v svatého ducha vuoli sjednav přijal zákon svatého Benedikta. A tak bydle v svéj pokoře s nimi, za najmenšieho z nich sě jmějieše. Co jest tu hospodin skrzěň divóv ukázal, toho by ruka lidská všeho popsati nestatčila, avšakž tuto některé poviemy.

Čte sě tak o jeho svatéj milosti, ež když podlé obyčějě římského kostela mezi velikú nocí a mezi božím na nebe vstúpením sbožní lidie tři dny sě postiece po křížích chodie vše svaté vzývajíce, jich sě milosti modléce, aby ráčili hospodina za ně prositi, bieše jeden člověk bohobojný, jemužto jmě Menno bieše, přišed na břěh Sázavy žádáše sě přěs řěku nanu stranu přěvésti, chtě u svatého Prokopa na božiej službě býti a s svatým Prokopem po křížích chodití. Ale jež nanéj straně lodí bieše, přievoza mieti nemožieše a protož sobě velmi stýskáše. A když tak na břěze stojě mysléše, vida nanéj straně lodí u kola věziece, počě s velikým vzdýchaním tepa sě u prsí bohu modliti a řka: „Ó přěvšemohúcí hospodine, jenžtos skrzě svého svatého sluhu Prokopa veliké divy světu ukázal, skrzě ňežtos mnohé hřiešné k vieře i k náboženství zažehl, tvé svaté milosti proši, rač mě hřiešného uslyšěti, aby onano lodí ke mně na sí stranu přěplula. Pro mého náboženstvie žádost nevzdaluj mne, milý hospodine, od dnešnie služby svaté, učiň účastna dnešní den mě svatého Prokopa modlitev pro tvého svatého jmene čest i chválu." Netaže těch slov dořéci, až velikú ručestí lodí i s sochorem, u ňehož věziešе, k ňemu připlula. Na niežto sě přěs řěku přěvez, na božiej službě, jakžto žádal byl, po křížích s svatým Prokopem chodil. Potom počě svatému Prokopu, jakž sě mu přihodilo, vše praviti. K ňemuž svatý Prokop vece: „Nemni, synáčku, byť tu milost hospodin s tebú pro mě neduostojného učinil, ale pro tvé nábožné viery potvrzenie to j' tobě král nebeský ukázal."

Těch časuov také byl jeden člověk, v ňemžto zlý duch bieše, přiveden k svaté-

mu Prokopu, zdali by mu svatý Prokop pomohl. Tehda ďábel vzvola a řka: „Co já tobě čini, Prokope? Proč mě odtadto honíš?“ To řek ďábel i počě tiem člowěkem hrozně lomoziti. Tehda svatý Prokop tomu člověku postiti sě přikázal; poručiv ho jednomu bratru i jal sě také svatý Prokop sám zaň postiti a veliké modlitvy činiti. Po témdni počě nad ním svatý Prokop zaklínanie podlé obyčějě čísti. Vyletě z toho člověka čert v črného ptáka postavě i sěde na kostelniej střěšě. V tu dobu svatý Prokop na modlitvu sě odda a ten ptáček inhed na zemi sě svaliv, na čtvero sě rozraziv i zmisa; a ten člověk by viec ďábla prázden.

Jedněch časóv také slyšěni jsú hlasi ďáblovi volajíc a řkúc: „Běda! Běda! I co tento muž nepravý a nemilostivý bydlí v jěskyni v tejto, již toho déle trpěti nemuožem, ale zdvihnúce sě se vším tovařistvem, bydlmyž na púšči, jiejžto Lobek dějí. Tuť nám tento ani jiný žádný viec nepřěkazí, když nám tento Prokop bydliti tuto nedá.“ – Často také k ňemu rozličnί lidie nemocní přicházechu, jěžto uzdravováše. A jim pílně přikazujě, aby nepronášěli, neb sě světské chvály snažně střěžieše, avšak sě to všěch tajiti nemožieše. Jednú jedni lidie k českému kniežěti, jemužto Břětislav diechu, přistúpivše jemu pověděchu o svatého otcě Prokopa svatosti. To kniežě s svými zemany radostně uslyšav, přijěv k ňemu, jeho svatéj modlitvě snažně sě poručil a s svými sě starějšími uradiv, svatého Prokopa v tom v jeho klášterci opatem učinil a to záduše rozličnými almužnami nadal, jemužto sě rozlíčně svatý Prokop, nechtě sě v to uvázati, bránieše a řka: „Ten, jenžto všěcka tajemstvie srdec vie, toho sobě na svědečstvie vzývaji, jež nejsem duostojen jinými vlásti; to dobřě mé sprostenstvie ukazuje.“ Tehda ho kniežě se svými starějšími s velikú prosbú nadstúpi, tak jež jako bezděky přijieti opatstvie musil.

Kak jest tu vládl ducha svatého naučením, o tom sě takto píše: ež byl všie pokory plný, nikdá sě pro ničse tak nezamútil, by sě nad svými mlazšími kda přieliš řěčí unáhlil, pro ňežto jeho viece všěcka bratřie u bozě milováchu, než sě jeho jako starosty bojiechu. To jeho svatý obyčěj bieše, ež někdy zěvně, někdy oblášče svú bratříci milosrdně u bozě napomínáše a řka: „Bratříce milá, boha milujte, snažně jemu služte, neb vaše zde krátké poslúženie dá vám v nebesiech věčné kralovánie.“ A tak svuoj svatý život veda, slovem svatým, příkladem lidi učě, až i k smrti sě přiblížil. Tu jest skrzě zěvenie ducha svatého své skončenie přěvěděv, pozvav k sobě bohobojného člověka, synovcě svého, jemužto Vít řekli, a druhého sobě milého u bozě syna Emerana, zěvil jima a řka: „Syny má milá, jěšto sem věrně v duchovenství před sebú vzchoval, vězta to, ež třetí den s tiemto sě světem rozlúči. Bohu vás porúčěji, ale v tom smysl váš vystřiehaji, abyšte to věděli a opatrně u pokořě sě drželi, neb vás má nadjíti veliká nenávist od zlých lidí. Budete vyhnáni do jiných vlastí a tam šest let přěbývati budete a toto vaše bydlišče naše kniežě poddá lidem cizím. Ale vy, mé milé dietky, v tom protivenství nerozpakujte sě, u vieře tvrdě stójte, svú bratří u bozě těšte, boha vždy chvalte, když vám dobřě bude, bohu děkujte, když sě vám zle povede, pokorně pro milý buoh trpte, neb ta hodina příde, v nížto vás hospodin utěší. A po šesti letech slituje sě nad vámi hospodin, navrátí vás v týž pokoj u vaše bydlišče a vás nad vašimi protivníky po-

mstí. Tak ty časy mají přějíti, ež když kniežě milostivý Břětislav umře, po ňem bude v zemi kniežě Spytigneus, jenž vás bude nenáviděti, a když ten umře Spytigneus, miesto ňeho Vratislav kniežě v Čechách bude. Tohoť buoh svým duchem osvietí, ve všiej bázni i v dobrotě, tenť vás u vaše bydlišče zasě navrátí a tu sě vrátiece s pomocí milého Jezukrista viec pokoj mieti budete." A když jim to vše propovědě, nazajtřie vnide k ňemu jeden sirotek chudý, jehož svatý Prokop bieše pro buoh týden krmil. Bera odpuščenie od otcě svatého chtě sě domuov vrátiti; k ňemužto svatý Prokop promluvi a řka: „Synu milý, nemámť nynie co dáti, ale pobuď do zajtřie, tuť mé skončenie příde bohem již zpósobené, a jakž brzo skončěji, tak tobě bude má suknicě dána." A když zajtřie přijide, nešporní a kompletní hodinu dokonav, kakžkolivěk již duši sbieráše, bohu sě modle ďáblu bránieše. Okolo ňeho jeho bratříce plačíc stáchu. Tu je hospodinu poručiv i skončal. To sě dálo ot božieho narozenie po tisíci padesát třetieho léta. K jeho pochování přijěl Severus, biskup pražský, jenžto jeho svaté tělo se ctí pochoval v kostele u svaté královny, jenž bieše svatý otec založil. V tu hodinu, když jeho svaté tělo pochováváchu, voláše jeden slepý a řka: „Ó svatý otče, ó milostivý Prokope, tvá svatost se mnohými svú milost ukázala jest skrzě tvú svatú prosbu ke milému hospodinu. Smiluj sě také nade mnú, nemóž-li déle, ale asa tak dlúho, jakžto tvého pochovávanie svatá sě služba prodlí, abych dotad viděti mohl." A jakž to brzo propovědě, tak prozřěl a tak dlúho světle viděl, až svatého Prokopa tělo pochovali. Po těch časiech po svatého Prokopa pochování sezřěvše sě bratřie u přísném duchovenství, Víta, synovcě svatého Prokopa, opatem volichu. Jenžto počě podlé boha příkladem svatého otcě Prokopa duchovenstvie výšiti, bedlivě s múdrostí čest i kázeň ploditi.

V ty časy dobrotivé kniežě české Břětislav umřěl, po ňem Spytigneus v Čechách kniežětem byl. Za ňehožto sě předřečené proročstvie svatého Prokopa konalo tiemto činem, ež nepřietel všěch věrných dúš, ďábel, zlých jazykóv závistivú řěč před kněžě Spytignea proti Vítovi opatovi přinesl. Tu sočbu Spytigneus uslyšav, počě Víta opata nenáviděti. To uznamenav Vít opat, s bohobojnú bratří sě vzdvih i bral sě do jiné vlasti. Tu znamenajte, králi i kniežata, co závist zlého v rozličných sbořiech činí. Ten hřiech závist pravdy netrpí, a čehož sám jmieti nemóže, toho na všěch zlostí postíhá. Ač který opat neb starosta chce v svém sbořě čest a duchovenstvie ploditi, musí od svých mlazších proti sobě mnoho křivých řěčí trpěti. Proto ne vždy slušie všěm řěčem věřiti. Když kniežě Spytigneus vzvědě, ež Vít opat s tovařistvem pryč zašel, Němcě jednoho nešvarného opatem učinil miesto Víta. A když ten Němec v uopatstvie sě uvázal, prvú noc na jitřní vstav, uzřěl, ano svatý otec Prokop u jedněch dřví stojí. Podepřěv sě i promluvi k uopatu Němci a řka: „Od koho ty, Němče, zde moc máš vlásti? Co zde činíš? K tomu opat Němec odpovědě: „Mocná ruka kniežěcie tu mi moc dala, abych tiemto klášterem, donidž sem živ, vládl." Svatý Prokop k ňemu vecě: „Náhle ucti sě a beř sě preč, dokad hanby nedojdeš. Pakli toho neučiníš, věz to, žeť pomsta božie na tě příde." A to řek i zmisa. To viděnie Němec opat za obludu přijem počě na to nic netbati. Potom čtvrtú noc opat Němec k jitřní jdieše; ukáza sě mu opět svatý Prokop a řka: „Něm-

če, proč si mé řěči nepřijal, a já tě přieznivě napomenul. Věz to, ežť sem já synóm mým duchovním u hospodina uprosil tohoto kláštera bydlišče, ale ne tobě, Němče, jenžto si tuto neprávě všel. Ač tě knieže tu moc dal, ale jáť ji tobě odjímaji a zapoviedaji po dnešní den." A to řek svatý Prokop i počě opata berlú bíti prudcě. Tehda opat nic nemeškajě, ke knieženi s brzkostí přijěv i počě praviti, kak by sě mu přihodilo. To knieže uslyšav u velikém obdivě sě užasl, ale ež v srdci zlost začal bieše, té až do své smrti neostal. A když podlé tohoto světa běhu knieže Spytigneus umřěl, po ňem Vratislav v Čechách vévodú byl, knieže bohobojný, pravedlný, všie cti plný. A když brzy službu snažně miláváše, nad jiné kláštery klášter svatého Prokopa na paměti jmějieše. Vzvěděv, ež Vít opat v Uhřiech bieše, své posly poň a po jeho bratříci poslal, aby sě zasě do svého kláštera vrátili. Tu sě vrátivše knieženem ctně do kláštera uvedeni, a což sú dřéve nedostatkóv trpěli, to sú skrzě svatého Prokopa prosbu všeho dobrého dosti potom jměli, bohu mnoho časóv slúžili a jeho milosti sě dostali, s nímž přěbývají na věky věkóm amen.

1 *Kvirillus* Cyril – 2 *slovenskému* slovanskému – 5 *od přátel přirozených i dobytých* od příbuzných (pokrevných) a přátel – 7 *za dvě maléj míli vzdáli* ve vzdálenosti slabých dvou mil – 8-9 *Světlo na sviecen vstavené*... podle Mat. 5,15 – 10 *pronesla sě* rozšířila se – 11 *porúčějíc sě modlitvě* odevzdávajíce se do ochrany modlitby – 12 *milosrdie* milosrdenství; *vezřěnie* vzhledu – 15 *vracováchu sě* vraceli se – 16 *ež* že

20 *ponučením* vnuknutím; *dělati kostela* stavěti kostel – 20-21 *světiej královně* Panně Marii – 23 *zákon* řeholi – 25 *nestatčila* nestačila

26 *ež* že – 27 *mezi velikú nocí* mezi velikonocemi – 27-28 *po křížích chodie* konají křížovou cestu, pobožnost křížové cesty – 30 *nanu* na onu, na druhou – 31 *nanéj* na oné – 33 *věziece* přivázanou – 34 *u prsí* v prsa – 36 *k náboženství* k nábožné víře; *onano lodí* tamta loď – 37 *sí* tuto – 39 *netaže těch slov dořéci, až* sotva dopověděl tato slova – 40 *ručestí* rychlostí; *vězieše* byla připevněna – 44 *to j'* to jest

48 *lomoziti* lomcovati; *poručiv* svěřiv – 50 *po témdni* po týdnu – 51 *v črného ptáka postavě* v podobě černého ptáka – 53 *zmisa* zmizel

56 *bydlmyž* bydleme – 59 *nepronášěli* neprozrazovali – 61 *Břětislav* (vládl v letech 1034 až 1055) – 63 *s stařějšími* s rádci – 64 *zádušie* záduší, majetek na udržování kostela – 67 *sprostenstvie* prostota – 68 *nadstúpi* doléhal, naléhal; *bezděky* proti vůli

70 *mlazšími* podřízenými – 71 *bratřie* bratří – 72 *starosty* představeného; *zěvně* zjevně, veřejně; *obláščе* zvlášť, odděleně, tajně, v skrytu – 73 *svú bratříci* své bratří – 76 *přěvěděv* předem zvěděv – 78 *syny má milá* (duál) synové moji milí – 79 *vzchoval* vychoval; *vězta* (duál) vězte – 80 *smysl* rozum – 81 *nadjíti* nadejíti, potkati – 83 *nerozpakujte sě* nezoufejte, neztrácejte naději – 89 *Spytigneus* Spytihněv (vládl v letech 1055-1061) – 90 *Vratislav* (vládl v letech 1061-1092) – 92 *propověděě* pověděl – 93 *nazajtřie* druhý den; *vnide* vešel – 94 *bera odpuščenie* louče se – 96 *skončenie* smrt; *jakž brzo* jakmile; *skončěji* skončím, zemru – 97 *nešporní a kompletní hodinu* modlitby, určené pro podvečerní a večerní dobu – 100 *Severus* Šebíř, biskup pražský, který byl nakloněn slovanské bohoslužbě – 102 *svatý otec* t. j. Prokop – 105 *asa* aspoň – 106 *prodlí sě* bude trvati; *prozřěl* prohlédl, nabyl zraku – 108 *sezřěvše sě* přihlédnuvše (vzájemně) k; *duchovenství* nábožnost – 109 *jenžto* a ten – 110 *výšiti* povznášeti

112 *přědřečené* předpověděné – 113 *tiemto činem* tímto způsobem; *dúš* duší – 114 *sočba* osočování – 115 *uznamenav* zpozorovav – 116 *bral sě do jiné vlasti* do Uher (v. níže o povolání Víta Vratislavem zpět do Čech) – 118 *zlostí postihá* zlými slovy postihuje – 121 *nešvarného* ošklivého

122 *na jitřní* na ranní pobožnost – 123 *dřví* dveří – 126 *donidž* dokud; *ucti sě* kliď se – 128 *za obludu přijem* za klam, za přízrak přijav – 130 *přiezníve* přátelsky – 132 *neprávě* neprávem; *ač tě* ač ti je – 133 *po dnešní den* pro dnešní den, od dneška – 134 *s brzkostí* rychle – 135 *zlost* zlý čin – 136 *neostal* neustoupil – 137 *pravedlný* spravedlivý – 139 *poň* pro něj

ŽIVOT KRISTA PÁNA

Tento spis podává vylíčení života Kristova hlavně podle vypravování evangelií, přechází však některými texty apokryfními a podle vzoru latinských Meditací o životě Kristově, sepsaných neznámým františkánem v Italii koncem 13. století, v úvahy vyzývající čtenáře k prožívání a napodobení života spasitelova. Některé partie se shodují doslovně s Passionálem; z toho, jakož i z celkové shody jazyka a slohu nutno soudit, že autor obou těchto spisů je týž. Byl to dominikán žijící v době Karla IV. Ačkoli skládal svá díla nepochybně především pro potřebu kazatelskou, měl přitom na mysli i šlechtickou vrstvu tehdejší naší společnosti, která podle jeho mínění pro světská zaneprázdnění ráda zapomíná na Boha. Vynikající slohové a jazykové vlastnosti obou děl působily patrně významně na další rozvoj české prózy. Autor dovedl napodobit rozsáhlá latinská souvětí, v nichž participiální věty přívlastkové blíže určují podmět, a často i rýmovanou prózu svých vzorů. Nepřidržuje se však otrocky slovního výrazu předlohy, mění nepřímou řeč v přímou a naopak často klade výrazné konkretní české obraty za latinská abstrakta.

První naše ukázka je vzata z líčení *útěku Kristova do Egypta*, jež je pod vlivem apokryfů a Meditací; text *O světie Trojici* je společný Životu Krista Pána a Passionálu.

O POSTÚPENÍ JEŽÍŠOVU DO EJIPTA

Potom přěbyvši matka božie u svaté Alžběty několiko dní, odtad sě s děťátkem a s svatým Ozěpem povzdvihše, do města Nazareta sě vrátišta, toho nevědúce, ež král Herodes toho činu hledá, kak by mohl to svaté děťátko zahubiti. Tehda nocí zěvil sě anděl svatému Ozěpovi ve sně, jakžto píše svatý Matěj evanjelista, vystřiehaje jeho a řka: „Vezma děťátko a matku jeho, uteciž do Ejipta, neb Herodes toho hledá, aby to svaté dietě zahubil.“ Z toho sě snu svatý Ozěp probrav, inhed sě vzchopil a šed tu, kdež matka božie otpočíváše, ji ubudiv toho viděnie sen jiej pověděl. To matka božie uslyšěvši, velmi sě za své děťátko užasši, inhed sě vzchopila svatého Ozěpa ponúcějíc, aby, kakžkoli tma a v noci bylo, s dietětem pryč běžěti pospiešili.

Tu móž každý pomysliti, kak jest to žalostivé bylo, když matka božie tíše k děťátku Ježíšovi přistúpivši, povzdvihši jeho znenáhla, ano spí, musila s ním v noci pryč jíti. Na tom nám vším jest příklad ostaven, kak sě nám jest u protivenství, i když sě nám dobře vede, jmieti. Aj toť, když sě syn boží narodil, veliká sě čest jemu zpievaním slavným ote vše říše nebeské dála, a tu sě jemu pastýři modlili jakžto pravému bohu. A potom osmý den obřězán podlé Starého zákona jakžto každý hřiešný. Potom po některých dnech tři svatí králi přišedše, s velikú ctí před ním poklekše, drahé dary jemu oferovali a jemu sě jako pravému bohu pomodlili. A když odtad pryč šli, ostalo děťátko Ježíš mezi volkem a oslíkem jako jiné chudé dietě pláče. Potom v chrámě bohu otci byl obětován, z něhožto jest byla

matče božiej radost i veselé: a tuto již velí anděl s ním utéci do Ejipta. A když to sbožný člověk všecko sznamená, již bude uměti, kak sě má na vších svých věcech jmieti: když sě jemu dobřě povede, tiem nepýchati, a když zle, v tom sě bude nerozpakovati, ale vždy bohu děkovati a ot jeho svaté milosti utěšenie čakati.

Znamenaj, kak jest to bylo žalostivé, ež matka božie jsúci mladichná nemohla dobřě choditi, a svatému Ozěpovi pro starost těžko bylo jíti, a to děťátko, ješto sta jměla nésti, jedva jest bylo dvú měsiecí v stář: však jsta musila u velikéj chudobě po neznámých cěstách do daleké cizie země jíti. A tu sobě příklad vezmi veliké našeho spasitele pokory, ež moha sě dobřě svým protivníkóm obrániti, radějí chtěl na čas před nimi postúpiti a do cizie země daleko sě přěstěžiti.

Jakžto ti, jimžto sú ty vlasti známy, pravie, cěsta z Nazareta do Ejipta jest vzdál, což móž dobrý chodec za dvanádste dní přějíti. Ale jima jest bylo snad cěsty se dva měsiecě. A šli jsú přěs tu púšči, přěs pusté lesy, a často hospody nenaleznúc musili na poli do zajitřie ostati. A když do ejiptské země přišli, podlé dávného proročstvie vščcky ďáblové modly sě obořily. A tu do jednoho města, ješto slóve Hermopolis, přišedše sprostný domek sobě najeli, a tu jako chudí lidé sedm let bydlili, nic jiného nejmajíce, než což matka božie svýma svatýma rukama šijíc a vazúc vydělala, z toho jsú měli chudú potřěbu. A když byl Ježíš pět let v stář, sláše jeho často matka svatá do města po poselství, an to s velikú pokorú všecko sdějieše; jsa syn boha otcě přěnajvyššieho, nic sě tiem nestyděl. A často jako jiné děti chleba u matky poprosě, ana by byla ráda dala, ale někda nejmějieše; proněžto jeho srdečně litujíc, rozlíčně jakž mohla jej těšila, a často také své částky pokrm sama utrpiec svému milému synu zachovala, chtiec radějši jemu dáti než sama požiti. A to vše duchem svatým bylo způsobeno, aby jeho svaté božstvie chudým tělesenstvím sě zastieraje ďáblóm bylo zatajeno. Mohlo jest také býti to, ež některé šlechetné panie, vidúce matku boží u velikéj tichosti pokornu a v chudobě bydléc, posieláchu jí rozličné potřěby jejie nedostatky znamenajíc, domovité potřěby, a ona pokorně děkujíc přijímáše. A s druhé strany svatý Ozěp, což svýma rukama sekyrú vydělal, z toho sobě chudú potřěbu učiniesta. Na to slušie sbožnému křesťanu často sě rozpomínati, neb taká pamět skúpost tupí, pýchu zahoní a k náboženství v svatéj pokoře lidská srdcě k bohu zažehá skrzě milosrdné politovánie, co jest pro ny milý Ježíš trpěl.

O NAVRÁCENÍ JEŽÍŠOVU Z EJIPTA DO ŽIDOVSKÉ ZEMĚ

V tej chudobě tu pohostinu sedm let v Ejiptě bydlivše, jakžto píše svatý Matěj evanjelista, zěvil sě svatému Ozěpovi anděl a řka: „Vezma děťátko a matku jeho jdiž do israhelské země, neb sú již zemřeli ti, jižto sú děťátko zahubiti hledali.“ To zěvenie svatý Ozěp ot anděla uznamenav, vzem děťátko a matku jeho, vrátil sě do israhelské, točíš židovské země. A tak přišed, uslyšav, ano syn krále Herodóv jménem Archelaus v těch vlastech kraluje, bál sě tam jíti. Tehda sě opět anděl zěvil a řka a přikazuje, aby šel do města Nazareta.

Tu slušie věděti, ež do Ejipta s děťátkem jdúce snáze bylo, ež malé bylo dietě, mohli je samotież nésti. Ale do své sě země z Ejipta vracijíc, svaté děťátko, když sedm let v stář bylo, těžko bylo samotież nésti, a také tak mládo bylo, ež daleko pěše jíti nemohlo. Ale tak jest v domnění podlé jednoho znamenitého zěvenie, ež byl jeden bohobojný muž, jenž vláščím srdcem to děťátko miloval; proněžto lituje toho nebeského dietěte, svého jemu oslíka požičil. Ó přěmilé dietě! Ó králi všemohúcí! Kak si pro ny hřiešné mnoho pracoval! Proněžto dobřě o tobě David skrzě tvój svatý duch miesto tebe řekl: „Chudý sem já a u pracovitém diele ot mé mladosti."

A když tak matka božie a svatý Ozěp s svatým děťátkem přěs velkú púšči jdiechu, nalezli na púšči svatého Jana Krstitele, an již v svéj mladosti strastný život pro bóh na púšči vede. A chtie tomu jedni mistři, ež jest to ta púščě byla, přěs nižto sú přěšli synové israhelšcí jdúce z Ejipta. A odtad jest bliz řěka Jordán, v nížto jest svatý Jan krstil lidi, jižto k němu na púšč přicházěli. A potom když Ježíš třidcěti let v stář byl, v tejž řěcě pokrstil samého Jezukrista. Na tej púšči když uzřěl svatý Jan, ano matka božie a svatý Josef s svatým dietětem jdú, velmi sě obradovav, s pokorným srdcem přěd Jezukristem padna, jemu sě spen ručě pomodlil. A tu otpočinuvše syrového nevařeného zelíčě pojedli a na to sě vody studené napili. A odtad vstavše, tu svatého Jana ostavivše, přěs tu řěku Jordán přěšedše, přibrali sě k světie Alžbětě, k svatého Jana mateři a tu sú přěsrdečně míle přijeti. A odtad brali sě do města Nazareta. Tu sě k nim sebrali sestry i rozličnί přietelé matky božie, milé jim vítanie dávajíc a jich sě zdraví radujíc. Tuž jsú i ostali bydléc a toho dietěte snažně chovajíc pět let. A ješče i dnes ukazují pútníkóm v tom městě Nazaretě jednu studnici, z niežto syn boží Ježíš za svého dětinstva kotlíkem vody načieraje svéj matcě nosil, a to pokorně činil, neb ona jiného sluhy nejmějieše.

A od toho miesta vrácenie Jezukrista z Ejipta do Nazareta až byl Ježíš dvanádste let v stář, nic sě nečte ani píše, co jest těch pět let činil Ježíš bydle v Nazaretě. Kromě jedny knihy jsú, ješto slovú O dětinstvě našeho spasitele; těch sem psáti nechtěl, neb sú o nich svatí mistři nic nepsali ani potvrdili.

Nadpis: *O postúpení* o útěku – 2 *Ozěp* Josef; *sě vrátišta* (duál) vrátili se – 3 *ež* že; *činu* způsobu – 4 *píše svatý Matěj* Mat. 2,13 – 8 *užasši sě* uleknuvši se – 9 *ponúcějíc* pobízejíc; *kakžkoli* jakkoli, ačkoli

14 *aj toť* hle – 18 *oběrovali* obětovali – 20 *pláčě* plačíc – 22 *sznamená* uvědomí si; *uměti* věděti – 23 *jmieti sě* chovati se, počínati si; *nepýchati* nestávati se pyšným – 24 *sě bude nerozpakovati* nebude ztráceti odvahu

25 *mladichná* mladičká – 27 *sta jměla* (duál) měli; *v stář* staré; *jsta musila* (duál) musili – 30 *postúpiti* utéci; *přěstěžiti sě* přěstěhovati se

31 *vlasti* kraje – 32 *vzdál* dlouhá; *jima* (duál) jim (dvěma) – 33 *se dva měsiecě* na dva měsíce, asi dva měsíce; *hospoda* útulek – 35 *obořily sě* zbořily se – 36 *Hermopolis* v středním Egyptě; *najeli* najali – 37 *vazúc* pletouc – 38 *chudú potřěbu* skrovnou výživu; *sláše* posílala – – 39 *sdějieše* konal – 42 *sama utrpiec* sama se vzdavši – 46 *bydléc* žijíc – 46-47 *posieláchu ji... domovité potřěby* posílaly jí, vidouce rozličné nedostatky jejího živobytí, domácí

potřeby – 49 *učiniesta* (duál) činili – 50 *pamět* památka, pamatování; *zahoní* zahání, potlačuje – 51 *pro ny* pro nás

53 *pohostinu* v cizině; *píše... Matěj* Mat. 2,20 – 56 *vzem* vzav – 57 *točíš* totiž – 61 *samotiež* vlastní silou (t. uvázané); *vracijíc sě* vracejíce se – 64 *vláščí* zvláštní, vlastní – 65 *požičil* půjčil – 67 *David... řekl* ze Žalmu 108,22 a 128,1

72 *bliz* blízko – 73 *krstil* křtil – 76 *spen* sepjav – 77 *zelíčě* bylin, zeleniny – 79 *světie* svaté – 80 *přijeti* přijati – 84 *načieraje* nabíraje – 88 *O dětinstvě* apokryfní evangelium Matoušovo (De pueritia Jesu)

TUTO SĚ ČTE O SVĚTIE TROJICI A O SVATÉM DUŠĚ

Dávných mudrcóv jest pověděnie, ež nic bludnějšieho nenie, než tu drzost v srdci jmieti, ktož chce všeho rozumem jieti, jehožto ižádní rozumi obklíčiti nemohú. O tom pravie všickni světí mistři, ež, což jest o světie trojici psáno, to jest vyšše všeho světa rozumu, ani o tom mohú příkladi přivozeni býti, ani sě čím přirozeným móž dolíčiti, ani smysly ohraditi, jediné věrú s pravým srdcem v duši schrániti. Neb ta přěvysoká trojnost kak-li sě v sobě trojí, kak-li sě v sobě sjednává, i kterým-li činem syn od otcě a duch od otcě a od syna pocházie, kakž kolivěk o tom mistři píší, však o tom nikda nekonají, ale vždy divnie boží moci ostavují, to vždy u pravéj vieře držiece, ež otec, syn, svatý duch jest všejeden hospodin. Avšakž dalekými činy pod pokrytým zjevením rozličným skrzě rozličná podobenstvie buoh otec světu ukázal, ež z té chvalné trojnosti duch svatý pocházie, jenžto jakžto v svéj podstati božsky svú moc nese, tak ju milosrdně a rozlíčně světu ukazuje. To ukázanie rozlíčně sě množí podlé těch svatých jeho jmen, jimižto sě světu skazuje, jakžto mluví svatý Řehoř a řka: „Duše svatý, ty jsi utěšitel, tys dar najvyššieho boha, tys živá tekúcie studnicě, tys oheň horúcí, ty milost, ty duchovné pomazánie, tys dar svatých sedmi dárností, tys prst pravicě moci božie, tys jisté slíbenie od otcě boha na svět seslané.“ A takž sě sbožným dušiem rozlíčně duch svatý požíčie, jakžto praví svatý Pavel, ež jedněm duch svatý dar jest múdré řěči, některým dar uměnie, některým u vieře, některým u vykládaní rozumóv v jednom témž duchu. A v tom dvój rozum běží: někde sě duch svatý ukazuje světu vidomě, někdy nevidomě.

O nevidoměm ukázaní praví svatý Jan ve čtení: „Duch svatý, kdež chce, tu vdechne; a hlas jeho slyšíš, ale nevieš, odkad jde, kam-liť miení.“ Protož právě tak činí, jakožto o hromu mistr pohanský píše, ež hrom železo v nožniciech spálí a nožniciem neuškodí, peniezě u měšci zejže a měšci nic neuvadí, rúcho na člověcě zkazí a člověku neuvadí. Taktéž divná moc ducha svatého činí: železného srdcě hněvníky svým svatým ohněm s nepřátely smíří a je spolu u milostném přiebytku ostaví; lakomé toho světa lidi svým svatým ohněm zle dobytého sbožie, střiebra, zlata zbaví a je v utěšenéj chudobě ostaví; na mnohých pyšných rúcho svým svatým ohněm spálí a je u velikéj pokoře světa skrotí. Tak byl svatý Pavel apostol dřieve proti vieře Jezukristově nemilostivý, potom duchem svatým s bohem smířen jest apostol vzvolen. Tak svatý Matěj evanjelista byl bohatec lakomý, potom duchem svatým osviecen, všeho nechav, Jezukristu sě přikázal. Tak David prorok, někda

pyšný vražedlník, i jiných velikých hřiechóv plný, skrzě duch svatý k bohu sě obrátil a příklad svého pokánie všemu světu ostavil, když řekl: „Smiluj sě nade mnú, hospodine!“ Protož svatý Jan evanjelista o tom dobřě píše, ež duch svatý dívně nevidomým činem světu sě ukazuje. Toho také svatý Bernhart potvrzuje, mluvě k duchu svatému a řka: „Ó přědivná svatosti, ó přěutěšený hosti mé siré dušě! Odkads mi přišel, kterým jsi činem u mé srdce vstúpil? Na tom všěmi smysly hýři. Neb sem tebe tu neviděl, neslyšal, nepokusil, nepočil, nedotekl, jediným činem jsem tě přěsladcě při sobě učil, kdyžs mým srdcem mocně pohnul a mně vše zlé skutky brzcě ostudil, méj duši rozkošné po sobě túženie ostavil; v němžto sě tělestvie mé dřieve těšieše, v tom sobě již srdce mé mrzkost činí. Tu jsem tvú přěvysokú moc poznal, kak svú milost ke všěm hřiešným milostivú neseš, od sebe daleko hřiechem vzdálené brzcě k sobě navraciješ.

Druhým činem duch svatý vidomě sě světu ukazuje. Najprvé v holubiej tváři, jakžto píše svatý Lukáš evanjelista, na krstu Jezukristově. Druhé pod podobenstvím světlého oblaka na hořě Tábor, tu kdežto sě v oslavnéj tváři třěm apostolóm ukázal, jakžto píše svatý Matěj evanjelista. Třetie sě ukázal u vdešení, když dechl na apostoly, když řekl: „Přijměte ducha svatého“, jakžto píše svatý Jan evanjelista. Čtvrté u podobenství ohňovém, páté v ohňových jazyciech. V těch tak divných svatého ducha ukázaních pod tak rozličnými tvářemi, jakžto praví svatý otec Lev papež, kak jsú kolivěk ty tváři lidskýma očima obezřěny, však jest tu duch svatý v jestojství svého veleslavenstvie neviděn, ale byl tu jestojsky svú svatú milostí, dávaje sě světu znáti skrzě těch rozličných tváří podobenstvie. Nebo jakež holúbek jest pokorný pták, takež duch svatý z hřiešných pokorné činí. Jakež oblak zemi svú vlahú otvlažije, takež duch svatý tvrdá srdcě k žízni svatých skutkóv připravuje. Jakež vdešenie brzo svój běh dokoná, takež duch svatý brzké nad hřiešnými smilovánie učiní. V ohnivém sě také podobenství a v jazyciech ohňových ukázal, skrzě to dávaje světu rozuměti, ež duch svatý srdcě lidská k náboženství zažehá a svým svatým učením rozličné mrdcě svatému umění učí. Neb jakžto praví otec svatý Lev papež mluvě k duchu svatému: „Ó žádúcí mistře, kak sě brzo naučí, ktož sě tvú svatú milostí učí! Netřěba mu času prodlenie, ani jiných mistróv tresktánie, ani všělikých jiných knih zvyčenie, než tvé svaté milosti brzké vdešenie jest všeho mistrovstva snadné naučenie.“ O tom také píše svatý Řehoř, jakžto svatá cierkev zpievá: Ó svatý duše, ty jsi v svaté proroky vdechl, aby o Jezukristovi tebú jim zjevená tajenstvie světu zvěstovali. Ty jsi svaté apostoly naučiv potvrdil, aby vieru Jezukristovu po všem světu zvučně provolali. Když bóh otec veš svět tvořieše, tehda sě ty, duše svatý, nad vodami vznášieše, tu vše jednaje v tom času, ješto bylo na věky přěvěděno v tobě bez času. Tenžs počátek všemu vědění u vodách posvětil, nám znamenie dávaje, ež skrzě svatý křest u vodě tvým svatým vzniecením bohu sě dostanem. Ty, svatý duše, když chceš, kohož chceš, v duši spořiš i živiš. Ty rozpačná srdcě rúčím činem plaččívě v skrúšení kvielíš. Ó nebeský mistře, ozři sě na ny na hřiešné, nauč, rozkvěl a od sebe nerozlučij! Nebs ty utěšitel přějasný, siréj duši host přěmilý, hřiešného člověka

sladké odvlaženie. Tys pracných lidí žádné odpočívanie i všěch žalostivých nebeské utěšenie. Ó duše svatý, tys ten, ještos své zvolené vítězě, svaté mučedlníky, tak sílně posílil i potvrdil, ež což jsú biti i dráni, sěčeni, vláčeni, pečeni, řězáni, vrtáni, rozlíčně trýzněni, však to jim tvým svatým vdešením vše lehko bylo trpěti. Tys ten, duše svatý, jenžto všěch rytieřských stavóv posiliješ, aby pro čest, pro pravdu i pro vieru své životy vážili. Tys ten duch svatý, jemužto chválu vzdává vše říše nebeská i všeho světa stvořenie, neb vše dobroty milost od tvé milosti horúcie pochází. Protož, milý duše svatý, my hřiešní tvé milosti prosímy, aby ráčil temnost našich srdcí tvú svatú světlostí vyhnati a naše duše u věčné utěšenie dovésti věky věkóm. Amen.

Nadpis: *o světie* o svaté – 1 *ež* že; *drzost* smělost – 2 *jieti* (po)jmouti, pochopiti – 3-4 *to jest vyšše všeho světa rozumu* to přesahuje rozum (důmysl) celého světa – 4 *přivozeni* přivedeny, opatřeny – 5 *dolíčiti* ukázati, znázorniti – 6 *schrániti* uchovávati; *sjednává sě* shoduje se, spojuje – 7 *kterým-li činem* nebo kterým způsobem; *kakž kolivěk* ať jakkoli – 8 *nekonají* neskončují; *divní* divný; *ostavují* nechávají – 9 *všejeden* jediný – 10 *pokrytým zjevením* skrytým, zakrytým zjevením – 12 *v podstati* v podstatě – 14 *skazuje sě* ukazuje se – 16 *dárnost* štědrost – 18 *požíčie* půjčuje; *praví svatý Pavel* 1 Kor. 12,1-12 – 20-21 *vidomě... nevidomě* viditelně... neviditelně

22 *praví svatý Jan* Jan 3,8 – 23 *kam-lit* nebo kam – 24 *v nožniciech* v pochvě – 25 *zejže (zežže)* spálí – 27 *u milostném přiebytku* v láskyplném spužití – 28 *lakomé* chtivé – 33 *přikázal sě* zaslíbil se – 36 *svatý Jan... píše* Jan 3,8 – 37 *nevidomým činem* neviditelně, aniž je ho vidět – 40 *hýři* bloudím, mýlím se; *nepočil* neucítil – 41 *učil* ucítil – 42 *ostudil* znechutil – 43 *tělestvie* tělesenství, tělesnost; *mrzkost činí* oškliví (si)

47 *tvář* podoba; *píše svatý Lukáš* 3, 22; *druhé* za druhé – 48 *oslavný* oslavený – 49 *třetie* za třetí; *vdešenie* dech – 50 *píše svatý Jan* 20, 22 – 51 *čtvrté* za čtvrté; *páté* za páté – 54 *jestojstvie* podstata, bytnost; *veleslavenstvie* velebnost, majestát; *jestojsky* podstatně, skutečně, bytostně – 57 *otvlažije* zavlažuje – 61 *mrdcě* vrtkavec – 64 *zvyčenie* osvojení si, naučení – 69 *veš svět* celý svět; *vznášieše sě* vznášel ses – 70 *ješto* co; *přěvěděno* předvěděno – 73 *spoříš* rozmnožuješ; *rozpačný* v nejistotě jsoucí; *rúčím činem* rychle – 74 *ozři sě* ohlédni se; *rozkvěl* rozplač (vzbuď naši lítost) – 76 *odvlaženie* vláha; *pracný* nuzný trpící; *žádný* žádoucí, milý

ŽIVOTY SVATÝCH OTCŮ

Neznámý dominikán, jenž zpracoval český Život Krista Pána a Passionál, nebyl ve své době ojedinělým zjevem. Asi současně s ním přeložil rovněž neznámý autor do češtiny rozsáhlý soubor životopisů proslulých mnichů (sv. Pavla, Antonína, Hilariona a jiných) i řeholnic a jejich pozoruhodných výroků, nazvaný Životy svatých Otců, jehož jednotlivé složky pocházejí ze 4. a 5. století. Obsahovou pestrostí a svou nabádavostí získalo dílo záhy veliké obliby; kazatelé z něho rádi brali příklady. Český překlad je dílo hodnotné a nabyl velkého rozšíření, ačkoli jeho jazyk působí dojmem značně archaickým a není tak blízký hovorové řeči jako jazyk Passionálu a Života Krista Pána.

Jako ukázku jsme vybrali Chválu poustevnictví od Petra Damiani, která sice nepatří k původnímu obsahu díla, ale dobře vystihuje celkové jeho ladění. Dovedný český autor nijak nesetřel stylistickou složitost latinské předlohy, jejíž úvahy jsou vybudovány na jazyce bible a citátech z ní.

Samosobní život s právem má býti řečen a nazván škola nebeského učenie. Neb tu sám buoh jest ta cěsta, jíž jest přijíti k známosti svrchované pravdy. Neb púšť zavěrné jest ráj všie rozkoši, na níž jako vuoně drahého kořenie všěmi cnostmi dýchají. Tuť zajisté ruožě milosti ohnivú črveností plápolá. Tu také lilium čistoty sněžnú bělostí sě stkví. Tu také fioly pokory rostú, když tu přěbývající na skrovné věci dosti mají; a protož nižádným zlým povětřím vyvrátiti sě nemohú. Odtad myrra svrchovaného umrtvenie vychodí a kadidlo ustavičné modlitby bez přěstánie a plodové všěch svatých rozličných cností, jako rozličným kvietím neb barvami plápolí a milosti božie zelenosti jako kvietie u podletní čas a mnohem viece zasmievají sě. Ó púště, rozkoš svatých myslí i sladkost vnitřnieho okušenie pro milost boží, ty jsi ten horký komín, jehož náhlú horkost ony svaté dietky svú modlitbú a silnú věrú uhasily sú, v němž údové horkosti nečijí, neb hřieši bývají shlazeni a duše boha chválí a řkúc: „Rozrazil si, hospodine, okovy mé a tobě obětuji obět chvály. Nebos ty ta nákovadlena, na nież vščcka nádobie králova bývají dělána; k věčnému stkvění kladivem svatého tresktánie bývají přivedeni. Jakož niestějě hrncuov zkušuje a tvrdí, takež lidi spravedlivé činí pokušenie.“

Ó komořičko pústenničie, tys nebeská apatéka, v nież vščcky drahé věci sú a plny chuti oné věčné země k kúpení bývá nalezeno. Ó přěščastná ta kúpě, kdežto nebeské za zemské a věčné za minulé věci bývají kúpeny! Ó přěščastný jarmark, na němž víno věčného života bývá nalezeno k kúpení, k jehož kúpení, což jediné muožeš mieti, ačť je co najmenšieho, dostiť jest. Nebť jest to tak drahé, jakož ty mieti muožeš. Aj, krátkým utrpením kúpíš věčné hody a malými slzami věčné veselé. A dědictvie zemské pro buoh roztrhneš a k věčnému dědictví otcě nebeského přijdeš.

Ó komořičko pústenničie, v nież přěbývajě obraz čistý svého stvořitele, ještos pro hřiechy ztratil, tu nalezneš, v niejž také tupí smyslové k uostrým rozomóm duchovním přichodie! Ty dáváš skrzě púšť svatú usta bleda, ale mysl velmi tučnú v milosti božie. Ty radíš, aby člověk čistým srdcem opatřil, jenž dřieve pro veliké hřiechy sám sebe neznal. Ty člověka k jeho počátku navracuješ a psancě k nebeské duostojnosti přivoláváš. Ty činíš, aby člověk u výsosti své mysli vščcky zemské věci před sě plovúcie viděl; a sám sě, že zde nemá věčně býti, opatří.

Ó komořičko pústenničie, ty jsi stav rytieřstva svatého! Tys věžě Davidova, jenž jest s braněmi dělána: na tobě tisíce štítuov visí a všelikaké oděnie silných lidí. Tys pole duchovnieho bojě i andělské přihlédanie k těm, jenž snažně bojují. Kteříž tu pancieř viery mieti budú za obranu, i budú sě s svým ciesařem radovati a z vítězstvie nad svými nepřátely budú sě radovati. Jimž jest řečeno: buoh s vámi bude bojovati a vy budete mlčěti. A pakli kto sám jediný v tom boji bude, bude jemu řečeno: neroď sě báti ani sě co strachuj, nebť jich jest viece s námi než s nimi.

Ó púšti, tys smrt vščch zlostí a beze všehos pochybenie pokrm i život vščch cností. Tebe zákon starý docházie a proročstvie sě tobě diví; kterýž koli k hromadě

svrchované přišel, i má to věděti, že tvú pomocí jest toho došel. Zajisté Mojžieš skrzě tě ku přijětí dvakrát zákona božieho přišel jest. Eliáš skrzě tě svého boha poznal. Skrzě tě také Elizeus, Eliášuov učeník, odvojený duch svého mistra přijal. A co viece k tomu řku, když také spasitel náš, pro naše spasenie na tento svět přijíti chtě, svého narozenie zvěstovníka svatého Jana i křtitele svého púště hospodářem učinil? Tys také ten řebří Jakubuov, po němž lidi do nebes vedeš a anděly k lidské pomoci snášieš. Tys také zlatá cěsta, jíž lidi navracuješ do nebes. Ó pústenničí životě, ty vše tajné věci myslí čistíš a k andělské čistotě duše přivodíš! Zajisté púšt všěcky věci tajné, kteréž hospodin s lidmi má, dobře vie. Ó kak jest dobré přihlédanie, když bratr, v své komořičce jsa, svými modlitbami v noci boha chválí, právě jako hraduov božích stráž drží!

Také peleš pústenničie svědek jest toho, kdy srdce milostí hoří. Takéť pozná, právě-li a svrchovanými-li náboženstvími kteříž koli božieho obličějě hledají. Takéť poznává, kdy mysl člověčie rosú boží milosti bývá skropena aneb kdy-li přievalem bývá skrúšených slzí obvlažena. A pakli i oči slzí tělesných nedávají, avšak horkost srdečná odplaty slzí sě nevzdaluje; neb ač by vždy tělesně plakati nemohl, dosti má na tom člověk, když je mysl plačtíva.

Tys drahá mast lékařstvie. Neb ač kto u boji světa tohoto jest raněn, jakž sě rúče upřiemým a ustavičným srdcem k tobě uteče, inhed na vších ranách, i vnitřních, uzdraven bude. Tě Jeremiáš opatřil bieše a takto tobě řka: „Dobré jest člověku, když inhed z mládi břiemě nese; sedě v samoti, a mlčěti bude aneb sě povzdvihne nad sě“ – jako by řekl: Ktož na tobě přěbývá, nad sě sě povzdvihne, točíš duše k bohu žiezlíva jsúci, nade všěcky zemské věci sě povzdvihne k uopatření svého spasitele.

Ó peléško duchovnieho přiebytka, ty z pyšných pokorné činíš a z uobžerných skrovné a z ukrutných milostivé a z hřiešných tiché a z závistivých u bratrské milosti přieznivé děláš. Tys také prázdného jazyka uzda. Tys smilným ledvím stkvúcie čistoty pásuov davatel. Ty činíš, aby lehcí lidé k tesknosti sě navrátili. Ty radíš, aby mnozí své blekotnosti ostali a ti, ješto rádi mnoho mluvie, aby své mluvenie mlčěním súžili. Tys svatých postuov máti. Tys stráž všie trpedlnosti. Tys čisté sprostnosti mistr a o lstivém dvojení nic nevieš. Ty činíš, aby neustavičné rytieřě božie v ustavičnosti zdržal. Ty v nraviech nezpósobné ukrocuješ. Ty umieš člověka k svrchované výsosti přivésti. Ty člověka okrúhla činíš, aby nebyl rohat v svých činiech. Ty z člověka úhelný kámen vytáhneš, aby hotov byl k dielu nebeského Jeruzalema. Ty radíš, aby sám sebe člověk pro hospodina zapomanul. Tys zrcadlo duší, neb na tobě člověk přěbývaje, i opatří sě, co sě jemu dobroty nedostává, aby doplnil, a co přieliš zlého, aby od sebe odlúčil. A protož všickni spravedliví tě milují, a kteříž od tebe utiekají, ti světlosti spravedlnosti bývají zbaveni a takž i neznají, kde by jměli ku pravému chodu svú nohu postaviti. Přirostiž mi muoj jazyk k dásnuom, nebudu-liť tebe pamatovati, a pakli u počátcě mého veselé tebe nepřědložím! Slušie také s uoniem prorokem ono slovo o tobě zpievati: „Tuto mé odpočívanie bude na věky, tuto přěbývati budu, neb sem ji sobě zvolil.“

Ó najmilejšie, kak si tvárna i přěkrásna v své rozkoši! Tys ta částka, kterúž jest sobě Maria zvolila a ta jiej odjata nebude. Tys studnič zahradnie, tys to jablko rajské přěkrásné i přěsladké; ač sě i zdáš těm, ješto tebe právě neznají, hořké na kuořě, ale velmis chutné, když kto k vnitřniemu jádru svým ustavičenstvím přijde.

Ó púště, ty jsi těch všěch otec, jichž svět nenávidí! Tys pokoj pracovitých a smutných utěšenie a žizn od vedra světského. Tys hřiechuov svobodné odlúčenie a duši hojnost. Tebe David v své veliké tesknosti potřěboval a řka: „Aj, toť sem utiekajě vzdálil sě i ostal sem na púšti." I co třěba jiných svědectví o tobě přivoditi, ano tě sám spasitel svým na tobě přěbývaním posvětil a čtyřidcěti dní a tolikéž nocí sě postil a potom byl od ďábla pokúšen? Ó přěhrozný přiebytče ďábelský, ale púšti svatá, kdežto pelešě bratrské jako stanové bojových zástupuov a jako věžě Sion a jako sú tvrzě jeruzalemské ustaveny proti Asyrským a proti obyčěji Damaška! Neb v těch pelešiech rozliční úřadové jsú: neb jedni sě modlé, druzí píší, třetí dielce svýma rukama dělají. Ba, i čiliž ona slova božie o nie nemohú řečena býti: „Tak krásni stanové tvoji, Jákob! A údolové lesem hustí jako zahrady podlé vod!"

É, což viece o tobě povědě, ó svatý přiebytče pústenničí, přiebytče andělský, přiebytče požehnaný! Což najviece muož o tobě řečeno býti, k tvé odplatě nic nemuož přirovnáno býti. A nižádný jazyk o tobě právě vypraviti nemuož, což duch o tobě čije. Jedno tě ti znají, kteříž tě milují, ale kteříž sami sebe neznají, i kterakž pak tě znáti mohú? A ješče jednu věc nepochybnú o tobě, požehnaný přiebytče, povědě: Kterýž koli s žádostí a s srdečnú milostí snaží sě na tobě v ustavičnosti přěbývati, ten jest sám, jenžť muože řéci a řka: Já sem tvuoj hospodář; a také v tom sám milý Kristus přěbývá. A také mu ďábel svým pokušením slúží a žělejě, že má člověk do nebes přijíti, odkadž on jest sstrčen. A ten pak, kterýž ďábla v jeho pokušení přěmáhá, jest tovařiš andělský, a ten, ktož sě jest světa odpověděl, jest dědic nebeský, a ten, jenž sám sebe zapřěl, jest následovník Jezukrista.

A k skonání řěči této toto ješče povědě, že ten, kterýž až do svého skončenie život tento pústenničí držěti bude, bez pochybenie do přiebytku věčného královstvie nebeského příde. K ňemuž mně hřiešnému i vám dopomáhaj otec i syn i duch svatý, všejeden hospodin. Tak buoh daj. Amen.

1 *samosobní* osamělý – 3 *zavěrné* zajisté, vpravdě – 4 *milost* láska – 7 *myrra* myrrha; *vychodí* pochází – 9 *podletní* jarní; *zasmievají sě* usmívají se – 10 *okušenie* zakoušení, chuť – 12 *nečijí* necítí – 14 *nákovadlena* kovadlina – 14 *nádobie* nářadí – 15 *tresktánie* kárání, trest; *niestějě* pec – 16 *tvrdí* tvrdými činí

17 *komořičko pústenničie* komůrko poustevničí – 21 *ačť* jestliže – 22 *veselé* radost – 28 *opatřil* spatřil, shledal – 31 *plovúcie* plynoucí, prchající

33 *s braněmi* s opevněními – 34 *přihlédanie* přihlížení – 38 *neroď sě báti* neboj se

39 *zlostí* nepravostí, hříchů – 40 *docházie* dotýká se – 40-41 *k hromadě svrchované* k vrcholu dokonalosti – 43 *odvojený* dvojnásobný – 45 *zvěstovník* zvěstovatel, prorok – 46 *řebří* řebřík

52 *peleš* jeskyně – 53 *právě* správně, náležitě; *svrchovanými náboženstvími* dokonalou pobožností – 56 *ač by* byť i

58-59 *jakž rúče* jakmile – 59 *upřiemý* upřímný; *ustavičný* stálý – 60 *opatřil bieše* spatřil, poznal – 61 *v samoti* v samotě, osamělý – 63 *točíš* totiž; *žiezlíva* žízniva; *k uopatření* k spatření

65 *peléška* komůrka; *uobžerný* hltavý, žravý – 66 *skrovný* skromný – 67 *přieznivý* přející – 68 *lehcí* lehkomyslní – 69 *blekotnosti ostali* povídavost opustili, zanechali – 70 *súžili* omezili; *stráž trpedlnosti* strážce trpělivosti – 71 *sprostnost* prostota; *o dvojení* o obojetnosti; *neustavičný* nestálý – 72 *v nraviech* v mravech – 73 *k svrchované výsosti* k nejvyšší dokonalosti; *okrúhla činíš* ohlazuješ – 79 *chod* chůze – 81 *nepředložím* nepostavím na prvé místo

83 *tvárný* sličný – 86 *ustavičenstvie* stálost – 88 *žizn* uspokojení, osvěžení – 89 *potřěboval* žádal – 95 *úřadové* úkoly, povinnosti – 96 *dielce* dílko, dílo

98 *povědě* povím – 106 *sstrčen* shozen – 109 *povědě* povím – 110 *držěti* zachovávati – 112 *všejeden* jediný

JMĚ O SV. PAVLE

Tato skladba, známá též pod názvem *Vidění* nebo *Apokalypsa sv. Pavla,* dochovala se v českém zpracování v souvislosti s t. zv. Listem s nebe, jenž důrazně přikazuje zachovávání nedělního klidu. Vzbuzuje zájem svým líčením muk očistcových a pekelných, jež později u nás popularisovalo hlavně Jiříkovo vidění, a proto byla také zařazena jako nejstarší známý český text tohoto druhu, neboť pochází ještě ze 14. století. (Řecký originál vznikl snad již ve 3. století a v 6. byl přeložen do latiny.)

TUTO SE POČÍNÁ JMĚ O SVATÉM PAVLE A O SVATÉM MICHAELI ARCHANJELOVI

Tieže jeden mistr, kto j' najprvé vyprosil na boze, aby duše odpočinutie měly u pekle. Odpoviedá a řka: Svatý Pavel a svatý Michal archanjel, když jsta přišla do pekla. Nebo chtěl buoh, aby svatý Pavel viděl muky pekelné, aby tiem viece miloval radost nebeskú a rozkoš rajskú, ješto mu jest ukázána. Když jest vzdvižen byl do třetieho nebe, potom ve hnutí oka tržen jest v strastné miesto, kdežto nebieše světlo, jedno tma a truchlost a žalost.

A tu bieše řeka ohněná vrúcie, její klokoče vzvřiechu až do nebe, a ta slóve Cochitus. Druhá slóve Bacheron, třetie Styx, čtvrtá Flegeton. Potom viděl svatý Pavel před vraty pekelnými dřievie ohněné a na tom biechu hřiešníci, někteří za nohy, někteří za ruce, někteří za jazyk, někteří za ramena, někteří za hrdlo visiechu. Potom viděl svatý Pavel v jiném miestě oheň hořiece čtyřmi prameny a v tom ohni mnoho dúš. Ty rozličné muky trpiechu, jedny horkost, druhé zimu, třetie oheň, čtvrté v horúcí pec sáziechu. To sú ty, ješto sú pokánie neplnily na tomto světě: jedny pláčí, druhé se smějí, třetie smrti prosie a nemohú umřieti. A bieše tu jeden črv, ten mnoho hlav mějieše, tisíc očí a tisíc zubóv, v každé hlavě mnoho očí a mnoho zubóv jako ostrých mečóv. A vše usta otvořiv, zlostných duše požieráše, zlých rádec a proradec a zlodějóv a mnoho jiných. A v té řece ohněné jedni brodie do kolenú, jiní do pása a jiní do hrdla a někteří do úst a jiní až do očí. I zaplaka svatý Pavel a vzdechna otáza anděla řka: „Kteří sú to, ješto do kolenú brodie?" An jemu odpovědě řka: „Tu jsú rozličtí násilníci a škodní pochlebníci a šeptači a lestní řečníci a také lestní páni. Ti, ješto do pása stáchu, to sú smilníci, cizoložníci, a ti, ješto němé hřiechy plodie, a také ti, ješto sú hřešili tělem božím a jeho krví, a ti, ješto se nezpoviedali až do smrti." Vece jemu anjel: „Ti, ješto stojie do úst, to sú

ti, ješto plodie sváry a svády mezi lidmi, a lžové a všeckni, ješto božieho slova neradi poslúchají a jiným překážejí a ješto sú nepokojní.

Potom viděl jámu plnú muží a žen a jich jazyky hadové jediechu a vždy volách u řkúce: „Smiluj se nad námi, synu Daviduov!" I zaplaka svatý Pavel a řka anjelovi: „Kteří sú toto páni?" Anjel vece: „To sú ti, ješto nevěřie u buoh a milosrdenstvie nemají." I vece svatý Pavel: „Kak je tato jáma hluboká?" Anjel jemu odpovědě: „Propast jest, nebo nikte jejie hlubokosti vypraviti nemóž." Když to uzře svatý Pavel, smúti se a zaplaka. Anjel jemu vece: „Proč pláčeš? Tito sú, ješto je buoh vykúpil svú svatú krví a dal každému svobodnú vóli a čas pokánie." Potom viděl řeku ohněnú a v ní biechu mužie a ženy, jedúce své jazyky, a črvie okolo nich jedúce je. Vece anjel Pavlovi: „Toto sú bohatci, ješto sú se nad chudinú nesmilovali a plodili smilstvo a lichvu a cizoložstvo." Potom uzře v jiném miestě zed ohněm horúcí a v ní biechu ženy, ještě jediechu své jazyky. To sú kúzedlnice a svódnice. Opět viděl muže a ženy črné; i vece anjel: „To sú ti, ješto plodie hřiechy proti přirození, muž s ženú podlé obyčeje skotského." Potom viděl dievky črné a podlé nich čtyři čerty s horúcími řetězy a těmi jich tělo tepiechu. I vece jemu anjel: „To sú lstivé dievky, ješto sú nechovaly čistoty." Potom viděl muže a ženy, a ti mějiechu krmi sladkú v ustech a nemožiechu jie jiesti. I vece jemu anjel: „To sú ti, ješto postóv nedrželi. A opět v jiném miestě viděl ženy, ješto mějiechu rúcho z smoly a z síry, a hadové a červie dráchu je svými paznohty. I vece anjel: „To sú ty ženy, ješto sú své děti zatratily nebo zdávily nebo utopily." A čtyřie ďábli okolo nich, lajíce jim a řkúce: „Hoře vám, jež ste pohrděly synem božím, jenž vy svú krví vykúpil."

I zaplaka svatý Pavel a řka: „Hoře hřiešníkóm! Čemu ste se narodili?" Anjel vece: „Co pláčeš, Pavle? Zdas nevídal věčích múk pekelných? Pojď za mnú, uzříš sedmkrát věčie těchto." I pokáza jemu kád sedmi pečeti zapečetěnú. I otvoří anjel tu kád i vynide z té kádi smrad veliký, horší pekla. I vece jemu anděl: „Ktožkolivěk bude puštěn v tuto kád, viec nebude jeho pamět před bohem." A to sú ti, ješto nejsú křtěni a ješto nevěřie v otce, v syna i v ducha svatého a ješto nevěřie, by buoh člověčstvie přijal, a nevěřie, by jim bylo z mrtvých vstáti. A jest ta kád tak hluboka, jako ot nebe až do země. A když by ta kád otvořena, uslyšán jest zvuk veliký jako hřímota.

Svatý Michal a svatý Pavel vezřesta vzhóru i uzřesta, ande sedm ďáblóv nesú hřiešnú duši s velikým pláčem a všickni anděli voláchu řkúce: „Vé, vé, vé, hubená duše, ežs činila zlé na zemi!" Potom vzemše ji ďábli, uvrhu ji u věčnú tmu, kdežto jest pláč a skřípěnie zubóm. Anjel vece: „Věříš-li, Pavle, že kak člověk činí, takúž odplatu vezme?" Pavel vece: „Věři." Potom anjeli boží ponesú duši pravú do nebes, zpievajíce a veseléce se a řkúce: „Ó blahoslavená duše, ó šťastná choti božie, vesel se dnes s hospodinem, nebos plnila vóli boží." Potom uslyšechu křik veliký, jako by se veš svět bořil. A syn boží sstupuje s nebe a na něm drahá koruna. Tehdy vše duše vzvolachu řkúce: „Ach, smiluj se nad námi, nebo jest nám probytečno příštie tvé!" Vece jim hospodin: „Proč prosíte ote mne odpočinu-

tie, a vy ste nic dobrého neučinily? Co ste pro mě trpěly? Já sem za vy ukřižován, kopím proklán, hřebími provrtán umřel. Nevykúpil sem vás střiebrem ani zlatem, ale svú vlastní krví. Vy ste byli zloději, lakomí, pyšní, závistiví, lžové, smilníci, a svú vóli ste měli v své žádosti." Tehdy opět duše vzvolachu řkúce: „Smilujte se nad námi, svatý Michale a svatý Pavle, prosta za ny hospodina!" Tehdy vece svatý Michal: „Nenie plačte a já budu plakati s vámi a všickni anjeli a s vámi Pavel, aby se buoh smiloval a dal vám polehčenie." Uslyšavše to duše, ješto biechu v mukách, vzvolachu jedniem hlasem řkúce: „Smiluj se nad námi, synu Davidóv!" Hospodin vece: „Co ste dobrého učinily?" Tehdy ihned svatý Michal a svatý Pavel a tisíc tisícov andělóv padnú před synem božím prosiec, aby duše měly odpočinutie v neděli. Tehdy vece hospodin: „Najviece pro Michala a pro Pavla, a pro vše svaté, jižto mi oběrují obět na zemi za živé i za mrtvé, dávaji odpočinutie také, aby odpočívali u mukách v sobotu od poledne až u pondělí do slunce vzchoda. Tehdy počechu se veseliti a volati ti, ješto biechu u pekle, a řkúce: „Požehnán jsi, Kriste, synu boží, žes ráčil nám dáti odpočinutie! Viece jest nám probytečen jeden den neděle, než všichni časové, co sme jich měli na zemi."

A proto blahoslaveni sú všickni, kteříž ctie neděli; ti budú čiest mieti v nebesiech s hospodinem věky věkoma. Amen.

Nadpis: *jmě* vypravování (slovo) – 1 *tieže* táže se; *na boze* na bohu – 2 *jsta přišla* (duál) přišli – 5 *ve hnutí oka* v okamžiku; *tržen jest* vržen jest; *strastné* plné útrap, strašné (terribilem) – 6 *jedno* jenom

7 *ohněná* ohnivá; *klokoče* vlny; *vzvřiechu* vařily se, s vřením vystřikovaly – 8 *Cochitus, Bacheron, Styx, Flegeton* v řeckém bájesloví čtyři řeky protékající podsvětím – 12 *dúš* duší – 15 *črv* drak – 16 *otvořiv* otevřev – 17 *rádec a proradec* rádců a proradných lidí, zrádců – 20 *šeptač* našeptavač – 22 *plodie* činí – 24 *lžové* lháři

26 *muží* mužů – 28 *u buoh* v boha – 30 *nikte* nikdo; *vypraviti* vypověděti – 31 *smúti se* zarmoutil se; *ješto* které – 33 *črvie* červi, draci – 38 *podlé obyčeje skotského* zvířecím způsobem – 39 *podlé* vedle – 40 *nechovaly* nezachovávaly – 46 *vy* vás

47 *čemu* proč – 49 *věčie těchto* větší nad tyto – 53 *by přijal* že přijal; *by jim bylo vstáti* že jim jest vstáti – 55 *hřímota* hřmění

56 *vezřesta* (duál) vezřeli, vzhlédli; *uzřesta* (duál) uzřeli; *ande* jak – 57 *vé* běda – 58 *ežs* žes; *vzemše* vzavše – 59 *kak* jak – 65 *probytečno* prospěšné; *příštie* příchod – 67 *hřebími* hřeby – 68 *lžové* lháři – 70 *prosta* (duál) proste – 71 *nenie* nyní – 77 *oběrují* obětují – 78 *také* takové; *vzchod* východ – 82 *čiest mieti* část, podíl míti, účastniti se

ASENETH

Literatura náboženská neomezovala se ve středověku jen na díla vzdělavatelná a poučná, nýbrž zpracovávala horlivě i náměty rázu zábavného. K nim patří především rozmanitá apokryfní vyprávění o osobnostech známých se Starého i Nového Zákona, jež se snaží podat souvislé vylíčení jejich života a zejména doplnit mezery, jimiž se vyznačují zprávy Písma o nich. Tak byl zpracován život Adama a Evy po jejich vyhnání z ráje, život Josefa Egyptského, mládí P. Marie i mládí Ježíšovo. Ve všech těchto povídkách, jež většinou vznikly již v prvých stoletích křesťanských, nacházíme prosté ovzduší všedního života, ale i zálibu v zázracích a nadpřirozených zjevech, což nás leckdy přibližuje ovzduší

našich pohádek. Je proto pochopitelné, že se tyto povídky těšily velké oblibě a jako lidová četba udržely se někdy až do 19. století.

Aseneth, vyprávějící episodu ze života Josefa Egyptského, je přeložena z latinského textu, jejž po prvé nacházíme ve 14. století v Zrcadle historickém, proslulé encyklopedii Vincencia Bellovackého. Dílo, z něhož zde podáváme ukázku, je zajímavé i slohem, neboť překladatel se držel velmi věrně svého originálu, na př. i v slovosledu, a přece jeho jazyk nikdy nepůsobí nečeským dojmem.

Prvnie tehdy léto léta sedmého úrodného poslal farao Jozefa, aby shromazdil obilé. I přijel do krajin heliopalských, jichž krajiny bieše knieže Putifar, knieže a rada faraonova. Jehož dcera bieše Aseneth, krásná nade všechny panny tej země, všie věci podobná dcerkám židovským, vysoké mysli, hrdá, zhrzející všelikým mužem, jiežto také nižádný muž neviďal bieše.

Bieše věže spojena k domu Putifarovu, veliká a vysoká, na niežto bieše sien mající pokojóv přehraditých deset, z nichžto první veliký a krásný, kamením drahým podlažený, stěny kamením drahým ozdobeny, ponebie zlaté. Biechu vnitř bohové zlatí a střiebrní, jimž se modléše Aseneth a každý den jim oběti kladieše. Druhý pokoj držieše v sobě rúcho Aseneth a jiné okrasy od střiebra a od zlata a od kamene drahého, prostěradla drahá. V třetiem pokoji biechu všecka sbožie země; tu bieše útočiště modlenie jejieho. Jiné panen biechu, které jie slúžiechu, krásné přieliš, s nimižto nemluvil nižádný muž ani který pacholík.

V pokoji Aseneth biechu tři okna, prvé velmi veliké k východu slunečniemu, druhé ku poledni a třetí na puolnoci. Tudiež bieše lože zlaté přikryto rúchami zlatohlavovými, ozdobeno perlami, purpurú, drahým kamením a bissem, na němž spáše Aseneth sama. Nižádný muž na tom loži nikdy byl neseděl. A bieše sien veliká vókol domu toho, kamením úhelným hranatým udělána. V němžto domu a sieni čtyři brány železné biechu, kterýchžto střehli sú vespolek osmnádste mužóv, najsilnějších mladých oděncóv. Na pravé straně sieni té studnice vody živé a vidúcie a vezpod čisterna přijímajície jejie vodu a obvlažujíc všecky stromy v té sieni vzplozené a vyvedené, kteřížto krásni biechu a velmi plodni. Bieše Aseneth velika jako Sára, výtečna jako Rebeka a krásna jako Ráchel.

Posla Jozef k Putifarovi posla, že chce přijeti do domu jeho. Radostně radoval se Putifar a řekl ke dceři své, že přijede Jozef, silný boží, a „chci tě jemu za ženu dáti." A ona rozhněvavši se odpověděla, že „nechci se dáti muži jatému a vězni, ale synu královici." A když tak spolu rozmlúváchu, přišel jeden pravě, že Jozef přijel. I prchla Aseneth na svrchní sien.

I přijel Jozef sedě na voze faraonovu, který bieše vešken zlatý, kteryžto vezechu čtyřie koni bielí jako snieh uzdami zlatými. A bieše Jozef oblečen v sukni bielú velmi drahú a plášť zlatohlavový, a koruna zlatá na hlavě jeho. A vókol koruny bieše dvanádst kamenóv výborných, na nichžto bieše dvanádst hvězd zlatých, a berla králová v rukú jeho a ratolest olivetská tučného plodu. I vyšli sú Putifar a žena jeho proti němu a poklonili sú se jemu. I všel jest Jozef do sieni i zavřeli sú dveře sieni.

A když uzřela jest Aseneth Jozefa, zamútila se jest pro onu řeč, kterú bieše mluvila s otcem o něm, i řekla jest: „Teď slunce z nebe přišlo k nám na voze svém. Nevědiech, by Jozef syn boží byl. Nebo kto z lidí mohl by tak velikú světlost poroditi nebo které břicho ženy takové mohlo by nésti světlo?“

I všel jest Jozef do domu Putifarova, i zmyli sú nohy jeho. I řekl Jozef: „Která jest žena ona, která bieše v sieni v okně? Vyndi nynie z domu tohoto!“ Nebo báše se, aby jemu protívna nebyla, jakožto všecky jiné; posly své posieláchu k němu s dary rozličnými, kteréžto metáše s hněvem od sebe a s bezprávím. I řekl Putifar: „Pane, dcerka má jest, panna, nenávidí každého muže, jież jest nikdy muž neviděl, jedno já a ty dnes. Ráčíš-li, ať přijde a pozdraví tebe.“ Mysléše Jozef, poněvadž nenávidieše všelikého muže, zdali by i jemu také odporna byla. I řekl otci jejiemu: „Poněvadž pannú jest dcerka vaše, milujiť ji jako sestru mú.“ I odstúpila matka jejie, aby přivedla ji. Kterúž postavila jest před obličejem Jozefovým.

I řekl otec její: „Pozdrav svého bratra. Tenť nenávidí jiných všech žen jinde rodilých, jako i ty všech mužóv.“ Aseneth vece: „Zdráv buď, požehnaný od boha najvyššieho!“ I řekl Jozef: „Požehnaj tě bóh, kterýž obživuje všecky věci.“ I řekl Putifar dceři své, aby jej pocelovala. A když to chtěla učiniti, vztáh Jozef ruku svú a položil k prsóm jejím řka: „Neslušie to na muže toho, kterýž se bohu živému modlí a který jie chléb života a kalich neporušenie pie, pocelovati ženu cizieho rodu, která celuje usty svými modly hluché a němé, a ženu, ješto jie chléb z osudie poškvrněného a maže se olejem neposvátným.“

Slyšavši Aseneth slova Jozefova zamútila se velmi i plakala. A slitoval se Jozef i položil ruku svú na hlavu její a pochválil jie. A radovala se jest Aseneth v tom pochválení. A položila se na lože své a nemocna byla strachem i radostí, a želela s skrúšením, že se jest kdy těm bohóm modlila, a odřekla se jich. I jedl Jozef a pil. A když chtěl odjeti, chtěl jej Putifar obdržeti jeden den, ale nemohl. I odjel Jozef slibuje se osmý den zase vrátiti.

Vzala Aseneth sukni černú, ješto bieše oděv zamúcenie jejieho, když umřel byl bratr její mlazší. A zavřevši o sobě dveře i plakala, i vymietala všechny modly své oknem, ješto bieše na pólnoci. A všecko jiedlo své králové psóm jest vymietala a posula popelem hlavu svú a položila se na pavlači a plakala horce sedm dní.

A když byl den osmý na úsvitě, když kuři zapěli a psi sú štěkali, vyhlédši Aseneth skrze okno, které bieše na východ slunce, viděla: Naliť hvězda dennice a podlé nie otevřelo se nebe i ukázalo se světlo veliké. A spatřivši to Aseneth padla na tvář svú na popel. Aj, muž sstupující s nebe stál nad hlavú Aseneth i povolal jie ze jména. A ona strachem neodpověděla. I povolal jie druhé a řka: „Aseneth, Aseneth!“ A ona odpověděla jest: „Teď já, pane! Kto si, pověz mi!“ A on řekl: „Já jsem knieže domu božieho a knieže zástupu božieho. Vstaň a stój na nohách tvých a mluviti budu k tobě.“

A pozdvihla Aseneth hlavy a tudiež muž všie věci podobný Jozefovi; plášť, koruna a berla králová, jehož obličej jako blesk a oči jeho jako paprslkové sluneční, vlasy hlavy jeho jako bleskot ohně. A vidúci Aseneth, hrozú poražena súci padla

na tvář svú. Jiežto posilniv anjel a pozdvih řekl: „Slož žíni tuto černú, jíž jsi oděna, a obklíčenie zámutku tvého a pytel od bedr tvých, a vytřes popel s hlavy tvé a umý tvář tvú a ruce tvé vodú živosti a připrav se v tvé okrasy a budu s tebú mluviti.“ Kterážto když se jest připravila brzce, vrátila se k anjelu.

Jiežto anjel řekl: „Obnaž hlavu tvú, nebo panna jsi! Posilni sebe a raduj se, Aseneth panno, nebo jméno tvé napsáno jest v knihách živých a nebude zamazáno na věky. A od dnešnieho dne obnovena jsi a obživena a jiesti budeš chléb požehnánie a pitie píti budeš neporušenie a zmazána budeš olejem svatým. Teď dnes dal sem tě za chot Jozefovi a jméno nebude viece řečeno Aseneth, ale jméno Mnohého útočiště, nebo pokánie orudovalo za tě k svrchovanému bohu, a ty jsi dcerka najvyššieho, panna veselá, smějící se vždy a skrovná.“ A když tázala Aseneth od anjela jména jeho, odpověděl: „Jméno mé napsáno jest prstem božím v knihách najvyššieho a všecky věci, které sú psány v knihách těch, nevýmluvné sú aniž na člověka smrtedlného slušie to řéci nebo pověděti.“

Řekla Aseneth držiec kraj pláště jeho: „Jest-li, že sem nalezla milost před očima tvýma, posaď se maličko na lože toto, na němžto nižádný nikdy neseděl, a připravím tobě stuol.“ Řekl anjel: „Přines mi brzce!“ I postavila a položila před něho chléb a víno chutné a zelé staré a stól nový. Řekl anjel: „Přines mi také plást stredu.“ A když ona zamúcena súci stáše, protože plástu strdi neměla, řekl k nie anjel: „Jdi do pivnice tvé a nalezneš plást strdi na stole tvém.“ I nalezla plást strdi bielý, velmi čistý, a vóně jeho velmi chutná. I řekla Aseneth: „Pane, nemám plástu strdi, ale řekl si usty tvými svatými i stalo se jest, ano vóně jeho jako dýchanie úst tvých.“

I zasmál se anjel rozomóm Aseneth a ztáh ruku, dotekl se hlavy jejie řka: „Blahoslavena jsi ty, nebo opustila si modly a uvěřila jsi v boha živého; a dobří přicházející ku pánu bohu v pokání, nebo jiesti budú z toho plástu, kterýž sú vzplodily včely rajské berúce z rosy róží ráje božieho, a z toho jedie všichni anjelé boží. A ktož koli z toho budú jiesti, živi budú na věky.“ A ztáh ruku svú ulomil malitkú částku té strdi a snědl on a ostatka podal v usta Aseneth i řekl: „Ej, jedla si chléb nebo pokrm života a mazána si křižmem svatým. A po dnešní den tělo tvé obnoví se a kosti tvé zdrávy budú a síla tvá bude bez pohynutie a mladost tvá starosti neopatří a krása tvá nepomine a budeš jako hlavné město ustanovena všem utiekajícím k jménu pána boha všemohúcieho, krále věkóv.“ A ztáh ruku dotekl se plástu, kteréhož bieše ulomil, a ihned byl veškeren celý jako kdy prvé. A ztáh ruku svú pravú dotekl se prstem svým ukazujícím kraje strdi, kterýmž stáše k východu slunce; a odtáh prst svój k sobě i přivedl jej na krajinu plástu, jímž bieše obrácen k západu slunečnému. A stránka prsta, jíž se byl dotekl, obrátila se v krev. A vztáh ruku svú po druhé a dotekl se krajem prsta svého plástu strdi, kterýmž ku poledni obráceno bieše, a kraj prsta jeho v krev se jest obrátil. Hledieše na to Aseneth, i řekl anjel k nie: „Patř na tento plást!“ Vyšly z plástu včel mnoho, bielé jako snieh a křídle jich jako zlatohlav. Osedly Aseneth ty včely a púštiechu med v ruku její a jedly sú jej. Anjel řekl včelám: „Jděte do miesta vašeho!“ I braly sú se všechny

na východ slunce do ráje. I řekl anjel: „Tak budú všecka slova, která sem mluvil tobě dnes." A třetí vztáh ruku svú anjel a dotekl se plástu a jedl z toho plástu a stola se nedotekl. A vóně toho plástu sladká velmi stala se jest.

Řekla Aseneth k anjelu: „Mám panen sedm, které sú vychovány se mnú z mladosti mé a jedné noci se mnú urodily se; povolám jich a požehnáš jich, jakož si i mne požehnal." A těch kázal anjel povolati i dal jim požehnánie takto: „Požehnaj vás buoh najvyšší, abyšte byly jakožto slúpóv sedm Města útočiště." Přikázal Aseneth anjel, aby odnesla stól. A když se brala, aby stól odstavila, odšel anjel od očí jejích. A vrátivši se viděla jest, jako by vóz ohnivý v povětří visel.

A když se modléše Aseneth, aby odpustil jie, že tak směle mluvila s ním, tudiež jeden mládenec z služebníkóv Putifarových pravieše a řka: „Ej, Jozef boží jede! Již předjiezdce jeho u vrat sieni našie jest." Chvátající brzce Aseneth sešla a stála na pavlači domu. A když všel Jozef do domu, pozdravila jeho Aseneth a řekla pravieci jemu tu řeč, kterú anjel byl s ní rozmluvil; a zmyla nohy jeho.

Na zajtřie prosil Jozef faraona, aby dal jemu Aseneth za manželku. I dal ji jemu farao a vstavil jim koruny zlaté najlepšie, které jest měl, a kázal se jim vespolek pocelovati. A učinil jim svatbu a hody velmi veliké až přes sedm dní a přikázal, aby ižádný diela žádného nedělal, donižť ta svatba stojí. I nazval Jozefa synem božím a Aseneth dcerkú najvyššieho.

I urodili sú se jim dva syny dřieve nežli hladná léta přišla. Převzděl prvému Manases, a to se miení Zapomenutí, a řka: „Zapomenúti mi kázal hospodin prací mých a domu otce mého." Druhému převzděl Efraim, ješto se miení Vzplozenie, a řka: „Ruosti kázal mi hospodin v zemi chudoby mé."

2 *krajiny heliopalské* heliopolské (podle města Heliopolis v Dolním Egyptě) – 3 *rada faraonova* rádce faraonův – 4 *všie věci* ve všem, zcela; *zhrzející* pohrdající – 6 *sien* síň (mazhaus) – 7 *přehraditý* oddělený – 8 *ponebie* strop – 16 *bissem* kmentem – 18 *v němžto* v kterémžto, a v tomto – 20 *oděncóv* ozbrojenců – 21 *vidúcie* viditelné, průhledné (videntis); *čisterna* cisterna, nádrž – 23 *Sára, Rebeka, Ráchel* ženské postavy starozákonní – 33 *králová* královská; *olivetská* olivová – 36 *zamútila se* zarmoutila se – 37 *teď* hle – 38 *nevědiech, by byl* nevěděla jsem, že je

40 *zmyli* umyli – 43 *metáše* odhazoval; *s bezprávím* s křivdou – 45 *jedno* jen – 55 *osudie* nádoby – 61 *obdržeti* zadržeti

63 *zamúcenie* zármutku, smutku – 64 *mlazší* mladší – 66 *posula* posypala; *horce* hořce – 68 *naliť* hle – 69 *podlé* vedle – 70-71 *povolal jie ze jména* zavolal ji jménem; *druhé* po druhé – 72 *teď* zde – 75 *tudiež* zde – 78 *žíně* žíněné (kajícnické) roucho – 79 *obklíčenie* opásání – 83 *zamazáno* vymazáno – 85 *zmazána* pomazána – 87 *orudovalo* orodovalo, prosilo – 90 *nevýmluvné* nevyslovitelné – 94 *brzce* rychle – 95-96 *plást stredu* plást strdi, plást medu – 97 *do pivnice* do sklepa – 107 *nebo* neboli – 109 *neopatří* nespatří; *ustanovena* m. ustavena (aedificata) – 118 *křídle* (duál) křídla – 124 *urodily se* narodily se

132 *předjiezdce* jezdec jedoucí před ostatní družinou, předjížďník – 138 *donižť* dokud – 140-143 *převzděl prvému*... Gen. 41,51-52 – 140 *převzděl* dal jméno

Poznámky ediční

Passionál

Stč. Passionál se dochoval v rkpech: Mus. III D 44 (t. zv. Pass. Musejní – ukázky paleograficky otiskovány v LF, přehled otištěných částí v LF 14, 1887, 261); Mus. III D 45 (z. r. 1379); NUK XVII C 52 (z r. 1395); NUK XVII D 8 (z r. 1476); dále ve zlomcích v četných jiných rkpech: 2 zlomky Kap. Praž. (otištěny ČČM 1882, 517-521), zlomek Pass. hlaholského (ČČM 56, 1882, 524-527), zlomek Drkolenský (ČČM 62,1888, 104-105), zlomek Nitranský (ČČM 66, 1892, 305-307).

Ukázky z Passionálu otiskl v novočeské úpravě Jan Vilikovský, Próza z doby Karla IV., Praha 1948², str. 59-68 (Svatá Markéta, Život sv. Prokopa). Tam i další literatura. K Životu sv. Prokopa srov. i V. Chaloupecký - B. Ryba, Středověké legendy prokopské, Praha 1953. O Passionálu a Životu Krista Pána pojednal Vilikovský také v Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 141-160.

Ukázky zde uveřejněné jsou podle rukopisu Mus. III D 45 (*A*). Varianty z rukopisu téže knihovny III D 44 (*B*). – Ponechána a upravena jotace ve všech krátkých i dlouhých slabikách.

– Život svatého Eustachie

A, fol. 166b-169b; *B*, str. 565-571, dosud neotištěno.

10 uzřě] uzrzy *A*, *B* – 36 Theospita] h *nadepsáno A* – 47 znamenítě *B*] znamenyty *A* – 61 římská] rzymka *A* – 77 ozřě] ozrzy *A* – 79 běžě] byezy *A* – 81 nevzbránila *B*] wzbranyla *A* – 99 utěšiti *B*] utyeſſyety *A* – 100 matného *B*] matureho *A* – 101 jinéj *B*] gyny *A* – 117 k velikéj cti *B*] s weliku czty *A*; svú] sſwu *A*, *B*

– Život svatého Jiřie

B, str. 224-230, v *A* není; otištěno ve Výboru I, str. 300-306; opravy podle rkpu NUK XVII C 52, fol. 87b-89b (*C*) a NUK XVII D 8, fol. 108a-119a (*D*) a podle Výboru (*Výb*)

1 syn *C*, *D*] *vynech. v B a ve Výb* – 4 ež *C*] že *D*, *Výb*, *vynech. v B* – 17 sě nadál *C*, *D*] nadal *B*, nadál *Výb* – 22 a se mnú tuto *C*, *D*] aſ ſe mnu to *B*, a se mnú to *Výb* (ne mecum pariter moriaris); K niejžto on večě *C*, *D*, *Výb*] *vynech. v B* – 43 To vida *C*, *D*, *Výb*] *vynech. v B* – 73 sstúpiv] ſtupiw *B* – 94 s sluhami] ſluhamy *B*

– (Život Prokopův)

A, fol. 38b-42a; *B*, str. 311-318, otištěno v LF 5, 1878, příloha, str. 1-5.

1 Prokop *A*] procop. czech vrozeni *B* – 22 s nimižto *B*] ſnymzto *A* – 31 lodí *B*] *vynech. v A* – 40 ručestí *B*] ruczyeſty *A* – 65 bránieše *B*] branye ſye *A* – 67 ho *B*] to *A* – 72 někdy *B* (*připsáno zz, ale jen na vyplnění řádku, ozdoba*)] nykdy *A* – 79 vzchoval *A*] wychowal (?) *B* – 99 je *A*] jeho *B* – 118 sbořě *B*] ſbozy *A* (*srov.* 117) – 121 nešvarného *A*] neſwarneho *B* – 143 milosti *B*] miloſtiwie *A*

Život Krista pána

Život Krista pána je dochován v rkpech: NUK XVII A 9, fol. 1-113; t. XVII D 32, fol. 1a-19b (zlomek); t. XVII H 19, fol. 170b-231a (výňatek); Mus. 1 Ac 71 (zlomek). Z nich otištěno: začátek z XVII D 32 s různočteními z XVII A 9 J. Truhlář LF 11, 1884, 283-292;

zlomek Mus. s paralelním textem z XVII A 9 Ad. Patera, ČČM 59, 1885, 303-311; ukázky podle XVII A 9 J. Vilikovský, Próza z doby Karla IV. 1938[1], 25-35; 1948[2], 35-48 (v nč. úpravě); tam i literatura.

– O postúpení Ježíšovu do Ejipta

Z rkpu NUK XVII A 9, fol. 27a-29b (*A*). Dosud otištěno jen v nč. úpravě J. Vilikovského, str. 30-31; (1948[2], 42-44). – Jotace zachovávána a upravována ve všech slabikách dlouhých, v krátkých rovněž všude mimo po *j*.

32 chodec] chodech – 41 poprosě] prosieše *jiné rkpy* – 58 v těch vlastech kraluje] *vynech. v rkpe A*

– O světie Trojici

Z rkpu NUK v Praze XVII A 9, fol. 111b-113b (*A*); varianty z rkpu Mus. III D 45, fol. 14a-15a (*B*), dosud neotištěno. – Stejné ediční zásady jako u předchozí ukázky.

2 rozumi] rozumny *A* – 4 přivozeni] przirozeny *A* – 6 kak-li (*podle* 7 kterým-li)] kak *A* – 10 rozličným] rozlicznych *A* – 17 takž] kakz *A* – 21 někdy nevidomě *B*] *vynech. v A* – 53 ty tváři *A*] twarzy ſie *B* – 54 svého *A*] wſſeho *B* – 70 Tenžs] Tenz *A*, Tens *B* – 71 všemu] wſwem *A*, *B* – 74 v skrúšení] ſkruſſenj *A*

Životy svatých Otců

Vložka českého překladu Životů svatých Otců (autorem latinské předlohy je Petr Damiani). – Podle rkpu NUK XVII D 36, fol. 101a-104b (*A*), varianty z rkpu NUK XVII C 16 (*B*). Vydal E. Smetánka, Životy svatých otcův, Praha 1909; text zde otištěný je na str. 229-233. Srov. také Smetánkovo pojednání ve VKČSN 1904, č. I. – Ukázku ze Životů svatých Otců otiskl v novočeské úpravě J. Vilikovský, Próza z doby Karla IV., Praha 1948[2], str. 49-58 (Život sv. Simeona). – Jotace zachována a upravována všude v krátkých i dlouhých slabikách.

9 plápolí] plapole *A* – 10 Ó púště] Opuſtij neb opuſtie *A* (*srov.* 87 Ó púště *A*); rozkoš... milost boží] rozkoſs y ſladkoſt wnitrznieho okuſſenie pro miloſt bozij a gſu ſwatych myſlij *A* – 11 horkost] horkoſtij *A* – 31 plovúcie] plucye *A*, *B* – 35 kteříž] kteryz *A* – 43 Eliášuov] Eliazuow *A* – 51 ... stráž drží!] *za tím vynecháno 11 řádků špatného překladu* (*Smetánka, str. 230, ř. 64-74*) – 54 rosú *B*] roſnu roſinu *A* – 61 břiemě] brzieme *A*; mlčěti (*lat.* tacebit)] niczieti *A* – 79 jměli *B*] miti *A* – 88 žizn] ziz *A*, *B*, zizn *D* – 99 odplatě] odplati *A* – 102 tobě] to *A*

Jmě o svatém Pavle

Text z rkpu NUK XVII E 8 (*A*), fol. 18a-20b, opravy z poněkud obměněného zpracování v rkpe NUK XVII E 10, str. 231-234 (*B* – odtud vzat nadpis); nepatrný zlomek v t. zv. zlomku Dlabačově (Strahov B. Nro 3 č. 5); vydal Ad. Patera, ČČM 63, 1889, 445-451. Ukázka u J. Vilikovského, Próza z doby Karla IV., Praha 1948[2], 202-205; tam i literatura. – Jotace zachována a upravována jen v dlouhých slabikách.

4 vzdvižen] wzſdwyzen *A* – 7 klokoče *B*] klokoczyegy *A*; vzvřiechu] wzrzyechu *A* (exastabant) – 8 Cochitus *B podle lat.*] coithus *A* – 11 prameny *A*] plameny *B* – 13 sáziechu] zazyechu *A* – 29 Anjel jemu odpovědě *B*] *vynech. v A* – 30 nemóž *B*] *vynech.* v *A* – 32 krví] *v A omylem dvakrát* – 42 nedrželi] nedryzely *A* – 49 kád *Pat*] Kak *A* – 56 Pavel *Pat*] *vynech. v A* – 58 ežs] ez *A*, procz gſy *B*

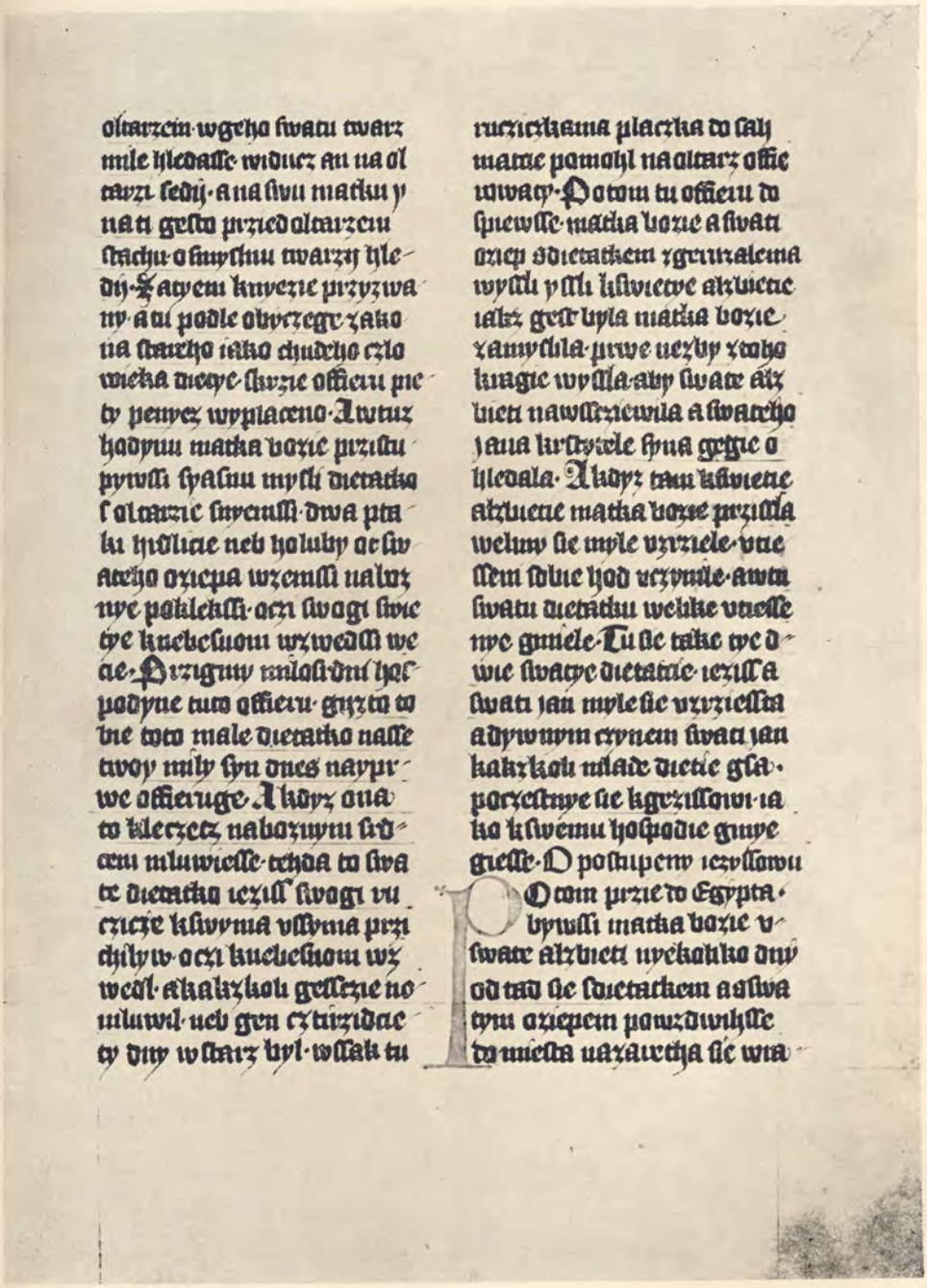

49. *Život Krista Pána*
(rukopis z druhé poloviny 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

50. *Bitevní scéna z bible krále Václava IV.*
(konec 14. stol. – Národní knihovna, Vídeň)

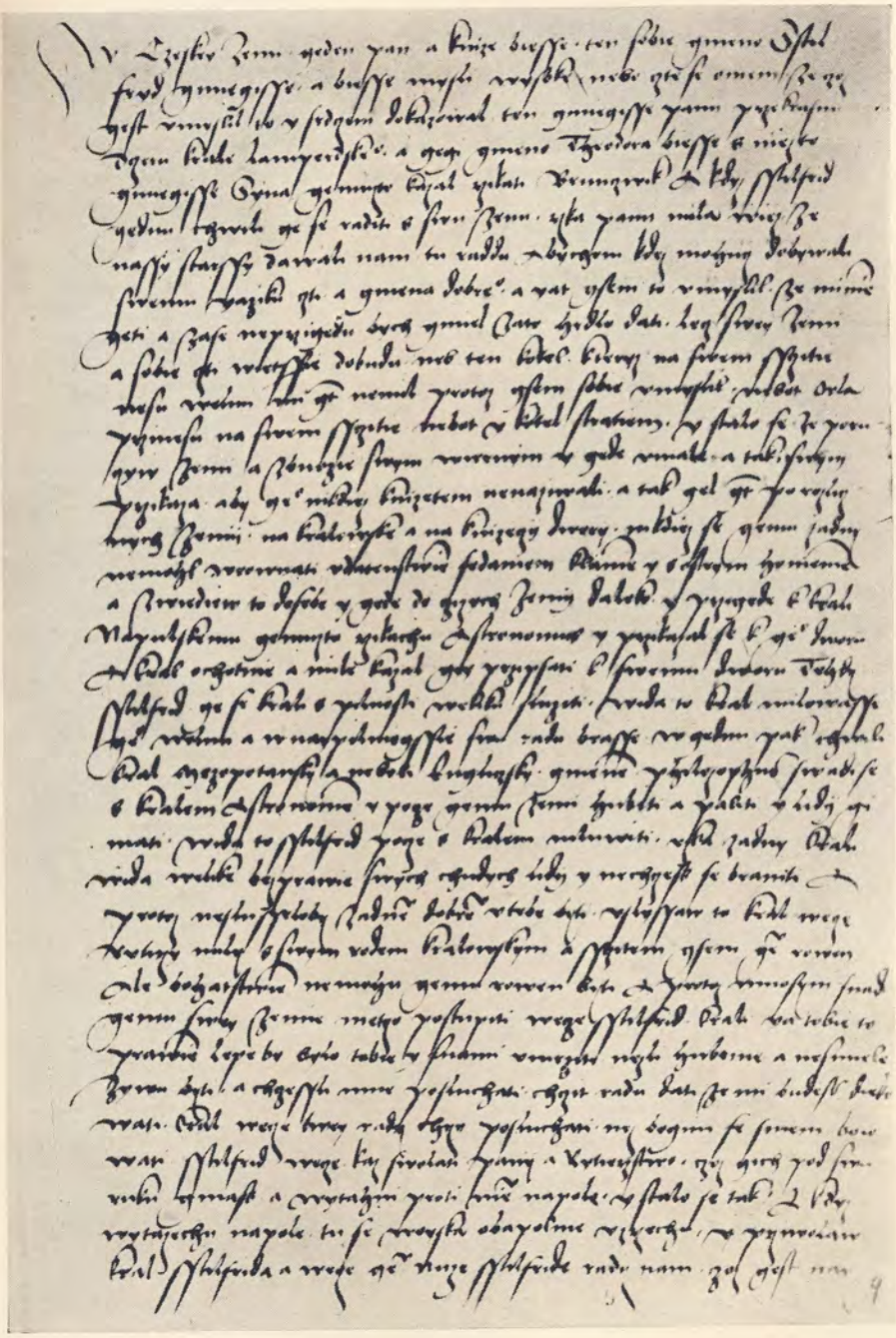

51. *Štilfrid*
(rukopis ze 16. stol. — Státní archiv, Brno)

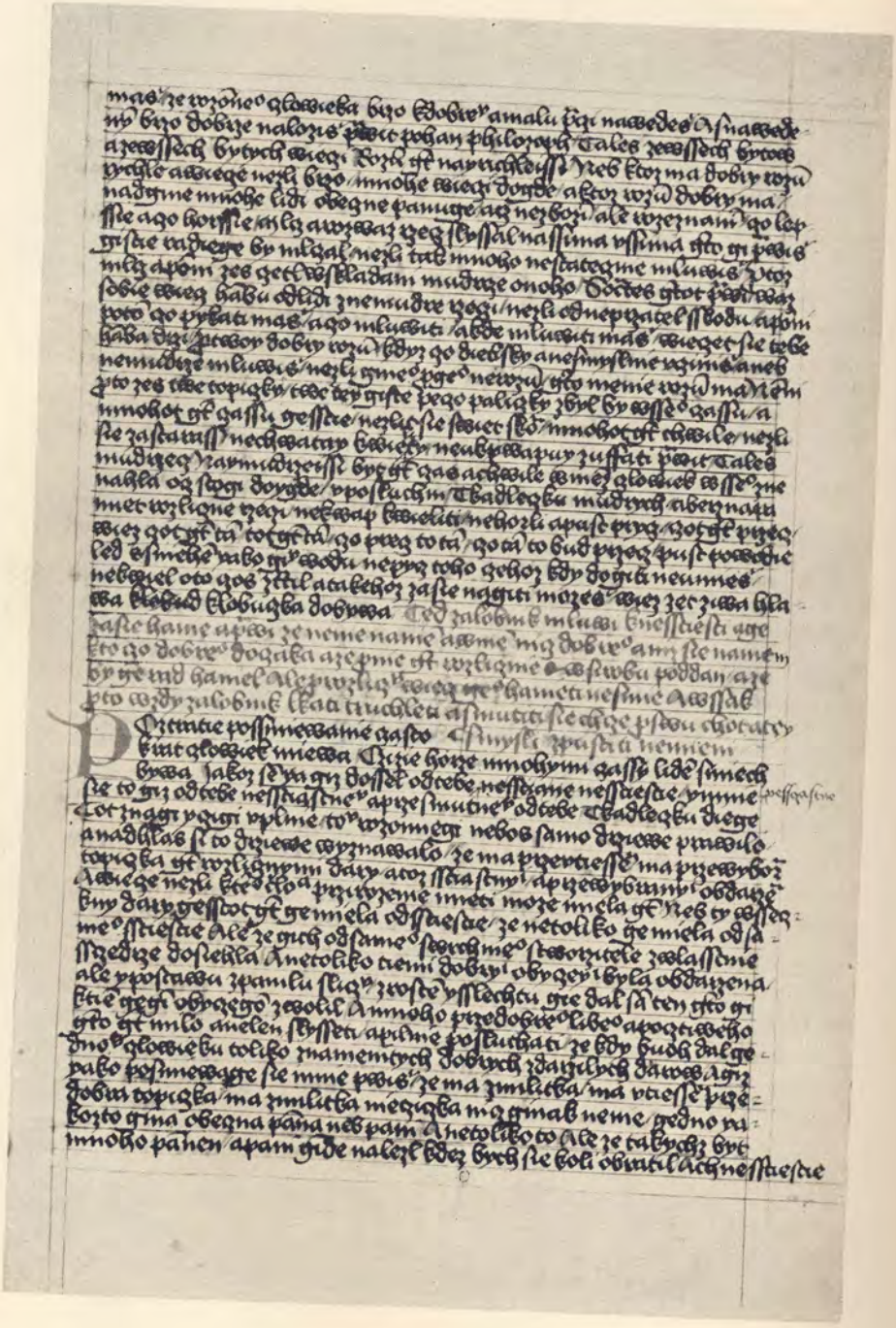

52. *Tkadleček*
(rukopis z 15. stol. — Strahovská knihovna, Praha)

Aseneth

Podle rkpu knihovny pražských františkánů (ve správě NK) A F 3, fol. 248b-251b (*A*); vydal Fr. X. Prusík, Krok 1, 1887, 321-327. Z jiných rkpů (Mus. III H 29, NUK XVII B 15 a XVII E 10) A. J. Vrťátko, ČČM 36, 1862, 66-73 (*Vrť*); v novočeské úpravě J. Vilikovský, Próza z doby Karla IV., Praha 1948², 27-34. – Jotace zachována jen v dlouhých slabikách. Ojedinělé *Josef* nahrazeno většinovým *Jozef*.

2 jichž *A*] kteréžto *Vrť*; knieže *A*] knieže panoší *Vrť* – 3 *před* faraonova *v A škrtnuto* puty; Aseneth *Vrť*] Aſenech *A* (*tak běžně i dále*) – 8 podlažený *Vrť*] podlazenym *A* – 9 bohové *A*] bohové egyptští *Vrť* – 12 panen *Vrť*] pány *A* – 16 purpurú *Vrť*] purpiri *A*; kamením *A*] *není ve Vrť* – 24 *před* do domu *škrtnuto v A* k niemu, *ve Vrť není* – 29 vezechu *Vrť*] *vynech. v A* – 38 Nevědiech *Vrť*] Nevědiechu *A*

42 jiné *A*] jiné, kteréžto *Vrť*; k němu *Vrť*] k nie *A* – 43 metáše *Vrť*] metaſe *A* – 47 sestru *Vrť* (*srov.* 49)] zenu *A* (*lat. předlohy mají* uxorem *nebo* sororem) – 54 ženu *Vrť*] zenie *A* – 55 ženu *Vrť*] žena *A*; jie *Vrť*] *vynech. v A* – 55-56 jie chléb z osudie poškvrněného *Prusík*] jie chléb a pie kalich s osobú poškvrnénú *Vrť*, jie chléb z osoby poškvrněného *A* (*chybně*) – 59-60 a želela... modlila] a činila jest pokánie ot bohóv, kteréžto ctila *Vrť* – 65 vymietala *podle* 64] wymetala *A* – 66 na pavlači *A*] *Vrť var.*: na paláci, na podlaze, nad pavlačí – 70 nad hlavú *Vrť*] na hlawie *A* – 73 knieže domu *A*] kněz domu *Vrť* – 73-74 na nohách tvých *Vrť*] *vynech. v A* – 78 posilniv *A*] posíliv *Vrť*; pozdvih *Vrť*] pozdvihl *A*, -l *škrtnuto* – 83 zamazáno *A*] smazáno *Vrť* – 90-91 aniž na člověka... pověděti *A*] aniž příslušie člověku smrtedlnému slyšeti nebo praviti jich *Vrť* – 92-93 před očima tvýma *A*] v očí tvú *Vrť* – 101 rozomóm *Vrť*] rozomem *A*, nad rozumností NUK XVII B 15 – 104 z rosy róží NUK XVII B 15] z úst róží (*přepsáno z* roze) *A*, *lat.*: de rore rosarum (*přeloženo omylem*: de ore *m.* de rore) – 107 nebo pokrm *A*] *není u Vrť* – 121 *ve Vrť přidáno za* plástu: i vstúpil jest oheň z stola – 125 povolati] *v A psáno pův.* pożeh, *ale* żeh *škrtnuto* – 129 visel *A*] vyšel *n.* šel *Vrť* – 133 na pavlači *A a j.*] na paláci *Vrť* (*lat.* hypodromi)

ŠTILFRÍD

Toto dobrodružné vyprávění, jež bylo rovněž dlouho oblíbeno jako lidové čtení, je sestaveno poměrně samostatně podle vzoru několika pověstí německých. Jasně je také vidět, jak cizí látka byla do Čech lokalisována a věcně počeštěna. Vidíme z něho, že středověké obecenstvo nepovažovalo za vadu častější opakování téhož motivu, na př. utkání Štilfrídovo s dvanácti protivníky je po každé líčeno stejně obšírně, často i týmiž větami. Zajímavá je tu také aplikace symboliky barev. Pozornosti zasluhují i rýmy, jež zavdaly příčinu k domněnce, že povídka je prozaickým přepisem starší básně; lze však myslit také na rýmovanou prózu.

V českéj zemi jeden pán a knieže bieše, ten sobě jméno Štilfríd jmějieše. A bieše mysli vysoké, nebo čte se o něm, že což jest umyslil, to i srdcem dokazoval. Ten jmějieše paní překrásnú, dceru krále lamperdského, a jejie jméno Theodora bieše. S nížto jmějieše syna, jemužto kázal řiekati Bruncvík.

A když Štilfríd jednu chvíli je se raditi s svú ženú řka: „Paní milá, věz, že naši starší dávali nám tu radu, abychom kdež mohúc dobývali svému jazyku cti a jména dobrého. A jáť jsem to umyslil, že mienim jeti a zase nepřijedu, bych jměl za to hrdlo dáti, leč svéj zemi a sobě většie cti dobudu. Neb ten kotel, kterýž na svém ščítě nesu, velmi mi jest neníl. Protož jsem sobě umyslil: neboť orla přinesu na svém ščítě, neboť i kotel ztratím."

I stalo se, že poručiv zemi a sbožie svým věrným i jede u mále, a tak svým přikáza, aby jeho nikdież knieżetem nenazývali. A tak jel jest po rozličných zemiech na královské a na knieżecie dvory; nikdież se jemu žádný nemohl vrovnati udatenstvím, sedáním, kláním i s ostrým honěním. A zvěděv to do sebe, i jede do cizích zemí daleko. I přijede k králi nápulskému, jemužto řiekáchu Astronomus, i přikázal se k jeho dvoru. A král ochotně a míle kázal jej připsati k svému dvoru. Tehdy Štilfríd je se králi s pilností velikú slúžiti. Vida to král, milováše jeho velmi a v najpilnější svú radu bráše.

V jednu pak chvíli král mezopotamský aneboli engličský, jménem Filozofus, svadi se s králem Astronomem, i poče jemu zemi hubiti a páliti i lidí jímati. Vida to Štilfríd, poče s králem mluviti řka: „Žádný králi, vida veliké bezprávie svých chudých lidí, i nechceš se bráníti. A protož neslušelo by žádnému dobrému u tebe býti." Uslyšav to král vece: „Rytieři milý, s svým rodem královským a ščítem jsem jemu roveň, ale bohatstvím nemohu jemu roveň býti. A protož musím snad jemu svéj země něco postúpiti." Vece Štilfríd: „Králi, já tobě to pravím: Lépe by bylo tobě i s námi umřieti nežli hubeně a nesměle žívu býti. A chceš-li mne poslúchati, chciť radu dáti, že mi budeš děkovati." Král vece: „Tvéj rady chci poslúchati,

než bojím se s ním bojovati." Štilfríd vece: „Kaž svolati pány a rytieřstvo, což jich pod svú rukú jmáš, a vytáhni proti němu na pole."

I stalo se tak. A když vytažechu na pole, tu se vojska obapolně uzřechu. I přivolav král Štilfrída a vece jemu: „Nuže, Štilfríde, raditž nám, což jest najlepšieho, nebo již sám vidíš, že král engličský jmá třikrát viece lidu nežli my." Vece Štilfríd: „Poněvadž se nechceš s ním bíti, chciť jinú radu dáti. Kaž listy psáti v tato slova: Ty, králi englický, Filozofe, kazíš mé lidi bezprávně. Věžiž, žeť se tvému bezpráví miením brániti bohdá. A jsi-li dobrý, povoliž mi rovného a já tobě. Vybeř z svého vojska dva tisíce koní, což najčiščích jmáš, osedlaných, a zavěž každému na sedlo tisíc hřiven zlata, a já chci tolikéž z svého vojska vybrati s tolikéž zlatem. A když to učiníš, vybeř opět rytieřuov dvanácte nebo kniežat, kteréž ty najstatečnější jmáš, a jáť chci jednoho z svého vojska vybrati a tomu se káži s těmi dvanáctmi tvými bíti, po jednom vybieraje. A jestli tvých dvanácte mého jednoho přetepú, tehdy ty koně a ten základ pobeř, a jáť se chci se vším královstvím poddati v službu. A pakli pán buoh a milý svatý Václav mému pomuož, aby mi se v též právo poddal." Uslyšev to král, poče se rozpakovati řka: „Milý Štilfríde, v velikú bych se věc podvolil, neboť jest to nesnadná věc, aby jeden dvanácte pobil, aniž já jeho v svéj vojšce jmieti mohu." Vece Štilfríd: „Jáť jsem ten, králi, jenž těch dvanácte podstúpiti chci, vezma na pomoc pána boha všemohúcieho a milého svatého Václava. A protož, milý králi, vezma srce mužské, měj plnú náději v pána boha, žeť ráčí spomoci proti tomu velikému bezpráví."

I poslechl jeho král v tom a poslal listy králi engličskému. Uslyšev to král engličský, poče se tomu diviti a smieti. I pošle po svú radu a list jim ukáže. I vece jemu rada jeho: „Králi Filozofe, neslušelo by tobě živu býti, kdyby toto rovné poddánie chtěl zavrci. Nebo kdyby jel od východu slunce až na západ, nepotká tebe tak rovné, jako tě nynie potkává. Však vieš, že jmáš lidí dosti statečných u sebe. A protož vybera sobě dvanácte, nechť se před se koná, osvědče králóm a kniežatóm ten list ukážiž." I odepsal engličský nápulskému, že: „Což žádáš, to jmieti budeš." A tak rok sobě položichu za dvě neděle. A v tom času obešle krále a kniežata okolní, aby mezi nimi zápis učinili.

A když se sjelo králuov a kniežat mnoho, učinichu mezi nimi zápis. A připravivše obojí koně s sbožím, i učinie jim okršlek na jednéj krásnéj lúce a ošraňkují, aby jim lidé nepřekáželi. A když ten den přicházieše, jenž se jměli bíti, tehdy král engličský po svém vojšce vybéře dvanácte kniežat a rytířuov statečných. I zavola jednoho a řka: „Symforiane z Levščiku, vseda na svuoj kuoň, jediž na onu lúku. A jestliže protiv Štilfrídovi obdržíš, tisíc hřiven dám." Tehdy Symforian křepce na svuoj kuoň vskoči i přiběže na tu lúku, i poče na Štilfrída volati, smie-li se s ním ostrým potkati.

I vida Štilfríd, že již čas přichází, kázal sobě dvanácte dřev připraviti, a na každém praporec jinéj barvy bieše. A když se v svój stroj připravi, kázal sobě plavý kuoň přivésti a vseda naň vece: „Bože všemohúcí a milý svatý Václave, račiž mi dnešní den pomocen býti! Nebo toho pro žádnú chlúbu ani pro penieze nevedu,

ale ke cti svému jazyku českému.“ I vece: „Podajte mi praporce bielého, neb ta barva znamenává veselost a radost každého dobrého.“

A dosáhna dřeva s praporcem, na kterémž bieše s jednéj strany zlatý kříž, s druhý strany jméno svatého Václava, i jel vesele na tu lúku protiv Symforianovi. A když ta dobrá dva druhy proti sobě hnašta, prudce k sobě koně pustišta. Štilfríd dal Symforianovi silnú ránu, že daleko s koně letěl na stranu. Štilfríd skočil s koně, poče jeho mečem bíti. Symforian nevida zisku poče se jemu dávati. Knížata Štilfrída za ruku ujemše, vesele jej z šraňku vyvedu.

Englický král poče na jiného volati: „Ipolite, rakúský vývodo, ty veliká svobodo, pokus svéj síly! Dokudž jsem já žív, budeš v méj přiezni.“ Ipolit na kuoň vseda běžieše na Štilfrída, křičieše řka: „Štilfríde, toť povídám, žeť já tvéj síly dnes ohlédám.“ Štilfríd vece: „Podajte mi praporce zeleného, neb ta barva jest náděje každého dobrého.“ Kříž také zlatý a znamení překrásné bieše na něm. S dobrú nádějí v šraňky se bráše, a pod ním kuoň jeho bujně plésáše. Ipolita daleko za kuoň svrže, skoče s koně meč vytrže, poče jeho postřiehati a veliké rány jemu dávati. Ipolit nemoha obrany jmieti, poče jemu na milost jíti. Štilfríd od něho slib přije, a tak vesele z šraňkuov vyje.

Engličský opět voláše: „Kde jsi, Rudolte, viero naše? Rozpomeň se na své udatenstvie, ať Štilfríd o tvéj síle zvie! Jediž!“ Rudolt tam skuoro přijede. Štilfríd se za se ohlédna vece: „Podajte mi praporce červeného, neb ta barva zapaluje srdce muže udatného.“ A tak hněvívě proti Rudoltovi hnáše, tu jej dřevem mužsky protasi.

I zamúti se tiem engličský král a vece: „Kde jsi, Tripartite, vývodo řečský? Neroď se rozpakovati! Ostojíš-li protiv Štilfrídovi, chciť přívoz na moři dáti.“ Tripartit jeda na lúku mluvieše: „Kde jsi, Štilfríde?“ Tak jemu pravieše: „Nezpomuožť kříž ani znamenie, budúť o nás praviti noviny.“ I vece Štilfríd: „Podajte mi praporce žlutého, tať barva jest stálost každého šlechetného.“ Tripartit naň hněvívě křičieše a na svém koni bujně se točieše. Štilfríd jeho skoku brzo ukroti, svrže jej za kuoň daleko, až štít i s helmem letěl nadeň vysoko. A dřéve než země doletě, až z něho duše vyletě.

Englický král poče smutně volati: „Theobalde, chciť jednu zemi dáti. Učiň s Štilfrídem statečné hnánie, ať poděkují panny i panie.“ Theobaldus, margrabie muřínský, vesele na lúku běžieše řka: „Ohlédni se, Štilfríde, za se! Nebť již jinak býti nemuože.“ Vece Štilfríd: „Podajte mi praporce modrého, ta barva znamenává ustavičnost muže šlechetného.“ A tak podvrha Štilfríd dřevo, proti němu poteče. Theobaldus boje se před ním z šraňkuov uteče. Štilfríd po něm poběže řka: „Stój, neběhaj, dobrý druže!“ Theobaldus před se běžieše a Štilfríd za ním k vojsku chvátáše, i spudi jemu hlavu.

Englický poče volati: „Tristrame z Vopečen, chciť sto koní dáti, nalož všecku sílu svú! Jestliže proti Štilfrídovi ostojíš, věčně mým přietelem býti musíš! Tristram běže v zahradu, chtě s Štilfrídem jmieti svádu. Poče na Štilfrída volati řka: „Musíť tebe zaplakati tvá máti. Chciť tvého skoku ukrátiti, nebudeť se třeba s námi

chlubiti.“ Vece Štilfríd: „Buoh vie, co mi se má státi! Svatý Václave, rač mi pomáhati!“ I vece: „Podajte mi praporce blankytného, tať barva znamenává chytrost muže každého.“ A chtivě proti Tristramovi hnáše, sraziv jej s koně mečem jej protýkáše, a vesele na kuoň skočiv...

Opět englický král a již s žalostí voláše: „Pitopase z Mez'úhradie, však se množí o tvú čest vadie. Chciť město Englii dáti, ač budeš moci proti Štilfrídovi zuostati.“ Pitopas v šraňcích křičieše: „Štilfríde, skryl-lis se mně čili se bojíš? Nezbudeš mne svú chytrostí, budeš na mně jmieti črta dosti!“ Vece Štilfríd: „Pitopase, mnoho mne hanieš, a tiem mne nic neuhrozíš!“ Hnedky na svój kuoň vskoči křepce i vece: „Podajte mi praporce brunátného, tať barva znamenává hněvivost muže udatného.“ A v tej hněvivosti do šraňkuov pudieše. Pitopas protiv němu prudce běžieše řka: „Štilfríde, braň se, jižť jest čas! Budeš jmieti se mnú zlý kvas.“ Štilfríd se k němu přiboči, da jemu ránu, že za kuoň na tři kopie skoči. Dobyv meče sílně jej práše, že ruce i nohy jemu obrubáše, potom mečem jej protasi a na svój kuoň prudce se vtasi.

Englický omdleváše, avšak ješče ze mdloby voláše: „Adriane, pane africký, tys k méj službě hotov vždycky. Neroď se oddalovati a s Štilfrídem v šraňky hnáti.“ Uzřevše Štilfríd vece: „Podajte mi praporce fiolného, tať barva znamenává udatnost muže všelikého.“ A v tom v šraňky běžieše a velikú prudkostí Adriana promršči. Opět englický voláše: „Bryndo, margrabie z Thas, proti němu se vytas, a udatně se proti němu obor a Štilfríduov kuoň zdeř.“ Brynda do šraňkuov potaže, korúhev proti němu roztaže řka: „Štilfríde, nemuož to jinak býti, musíš zabit ode mne býti.“ Vece Štilfríd: „Podajte mi praporce plavého, tať barva znamenává pevnost u víře muže dobrého.“ Pevně se proti němu vyda, kuoň i jeho na smrt vyda.

Opět král engličský jsa již zamúcen voláše: „Benedikte, kníže tyrské, učiniž sobě rytiešsky, daj Štilfrídovi pevnú ránu, a tak učiníš čest svému pánu.“ Benedikt vysoké mysli bieše, v črveném praporci tři panny jmějieše. Hněvivě na lúku jedieše a na Štilfrída křičieše: „Navraťse zase, Štilfríde, navraťse zase! Vidím, že musíš zuostati zde.“ Štilfríd vece: „Podajte mi praporce šerého, tať barva znamenává pokoru každého tichého; ať Benedikt bez sváru nebude, túť hrdú myslí mne nezbude.“ Pokorně se na lúku bráše; Benediktus proti němu prudce hnáše, až od svéj rány Benediktus s koně upade, a od tej rány duše zbude.

Opět engličský král voláše v žalosti: „Nadršpáne, pane uherský veliký, ať poděkuje člověk všeliký! Kaž svuoj kuoň osedlati a proti Štilfrídovi hnáti!“ – „Králi, toť chci učiniti a chci se s ním mužsky bíti.“ A když Nadršpán v šraňcích bieše, takto k Štilfrídovi mluvieše: „Smieš-li se se mnú utkati, musíť tebe zlé ode mne potkati.“ Štilfríd vece: „Proč bych nesměl, toho sám neviem. Proto-li, že jsi Římanóm znám? Až tebe, Nadršpáne, budu prositi, tepruv mne rač živiti.“ I vece: „Podajte mi praporce šarlatného, tať barva znamenává statečnost běhu rytiešského.“ Pod praporcem v šraňky statečně pudieše, že pod ním země hřmieše. A když se k Nadršpánovi přibra, škaredě kopím jeho život zedra. Prudce jej doluov s koně svali, skočiv s koně k němu se přirazi a skrze něj svuoj meč prorazi.

Vida to engličský vece: „Ach, nestojte, neščestí, v žalosti jsi mi dáno, ješto mi se toho nikdy ve snách nezdálo!“ I vece engličský: „Žibříde ruožený, má najvětšie útěcho, jižť jest má věc zle pohřiechu! Nebude-liť tvé spomoci, jižť stanú mé královské moci. Protožť jsem tě naposledy zuostavil, aby mě žalosti zbavil; nebo nad tě u svého dvoru silnějšieho nejmám. Obdržíš-li proti Štilfrídovi, puol tobě svého královstvie dám a k tomu svú dceru.“ Žibřid vece: „Chciť se na to snažiti, bychť od Štilfrída jměl zabit býti.“ Žibřid knieže themarské bieše, velmi se přípravně jmějieše: ščít jeho a helm od zlata se stkvieše a v črveném poli na ščítu osmnáct ruoží zlatých jmějieše. A ty ruože to do sebe mějiechu, že když se zasmál, okolo něho pršiechu. V těch zemiech kraššieho nebieše, a k tomu životem udatný hrdina bieše. Drahé oděnie na sobě jmějieše, to všecko perlami a drahým kamením prodělováno bieše. A když na svój hynšt vsedáše, jemužto Skropil řiekáše, bujně se pod ním točieše a v svéj ruce zlatú korúhev držieše, pod nížto vesele do šraňkuov pudieše. Tu hněvívě na Štilfrída křičieše: „Štilfríde, kam jsi se poděl? Zdalis se skryl? Vyjdi ke mně spieše! Zdalis mne ostatnieho neviděl? Netřebať se jedenácti chlubiti, já takových, jako jsi ty, chtěl bych čtyřmecítma ubiti.“ Mnoho jej hanieše, ale Štilfríd se tomu smějieše a vece: „Proč bych se s tebú bíti nesměl, leč pro drahé oděnie na tobě? Protož, Žibříde, jestližeť mi pán buoh pomuož tebe dojíti, musíť z tebe ruože pršeti. A nechť pomuož dcera krále engličského, jáť beru na pomoc svého boha a svatého Václava.“

A když na svój kuoň vskoči, tu se pod ním kuoň zboči. Postáv chvíli malú, vzdav bohu čest i chválu a vece: „Podajte mi praporce axamitného, ať barva znamenává čest a chválu jazyka mého českého.“ Ochotně a statečně v šraňky proti Žibřidovi hnáše, k tomu mnoho tisícuov lidu přihlédáše. Tuť se prudce v hromadu srazišta, až obě dřevě o se zlámašta. Králé a kniežata divichu se tomu, ano to dřievie třeští jako od hromu. I vece Žibřid na tom poli: „Štilfríde, kterakť se líbí? Poně nenie po tvéj vuoli? Musíš lépe Ruoženého poznati; nic to není, lépe tě chci znamenati.“ Vece Štilfríd: „Ažť se budu, Žibříde, modliti, tepruv se mnú budeš chlubiti. Ale ta rána neškodnať mi jest, ještěť při mně jestiť čest. Než ty ohlédaj na svém ščítu znamenie, zdá mi se, že na něm čtyř ruoží nenie.“

Opět jim podachu dřevě oběma, a oni po druhé učinichu hnánie s sebú; prudké rány sobě dašta, až opět obě dřevě zlámašta. Oba na koniech oseděchu, ale od Žibřida ščít a helm letiechu. A jakžkolvěk Žibřid na koni oseděl, však jeho Štilfríd velmi zabodl. I vece Štilfríd: „Kéž se chlubíš! A ty poně smutně na koni sedíš. Poně se ruože z ščítu rozsypaly? Ach, kdyby to viděla dcera krále engličského, jmělať by za zlé jmieti, žes se dal tak špatnému raniti.“ Žibřid vece: „Nechtěl bych na světě býti, bych se dal tak špatnému jieti.“ Vece Štilfríd: „Bohdá to jmáš shledati, žeť jsem tak dobrý i ve všem chciť se vrovnati, leč tvú ruoží ze mne neprší. Věziž, žeť se o tebe Štilfríd pokusí.“

Tehdy jim po třetí kopie podachu, tuť tepru protiv sobě hnachu. I da jemu Štilfríd velikú ránu, že Žibřid letě na stranu. Skočiv s koně hněvívě meče dobude, k Žibřidovi přiskoči, poče jej velmi rúbati, až perly počechu vysoko skákati. Opra-

viv se Žibřid poče se jemu brániti, i počesta se prudce bíti. Od poledne až do nešporu se tepiechu. Králé a kniežata se tomu diviechu a k bitvě snažně přihlédáchu. Ach, škoda těch dvú jinochú! Nelze jima žívu býti, tak vecechu. Engličský král Žibřida napomínal řka: „Pomni se, viero naše! Neboť má drahá dcera o tě pečuje. Protož přidaj života svého a ohlédaj život jeho!“ – „Králi, jmáš to shledati, žeť musí přede mnú v šraňcích běhati.“ Vece Štilfríd: „Buoh vie, čemu se jest státi. Chceš-li mi pak milost dáti, budu-liť před tebú běhati? Ale jáť beru na pomoc boha svého, chciť ukrátiti skoku tvého.“

Tu se opět v hromadu srazichu a velmi prudce se tepiechu. I uda se Štilfrídovi ránu dáti, že Žibřid poče postúpati; křepce Žibřida na obě ruce rubáše; nemoha obrany jmieti před Štilfrídem běháše. Třikrát přes šraňky přeběže, Štilfríd jej postiže, statečně se k němu přirazi, tu jej poče převelmi rubati, že počechu s něho ruože skákati. Prudkými jej ranami rubáše, „Žibřide, již-li z tebe ruože pršie,“ tak řiekáše. „Již-li mohu tobě roveň býti? Věziž, že již tobě smrti nelze zbýti.“ Všecko z něho oděnie obrubal bieše, až Žibřid všecek krvavý bieše. Žibřid vece: „Ach, nestojte! Toho mi se nikdy nepřihodilo, co mi se kdy s kým býti událo. A již tomu nelze jinak býti: Prosím, Štilfríde, rač mne živiti!“ Knížata k tomu přiskočichu a všickni Štilfrída prosichu řkúc: „Poněvadž se dává tobě, přijmiž jej na milost sobě!“ Štilfríd vece: „Králové a knížata veliká i vy rozličná zběř všeliká, pro vaši prosbu to chci učiniti, a k vaší vuoli jeho chci živiti. Než pro hrdú řeč jeho neslušelo by živiti jeho. A protož, Žibřide, vstaň, již tě chci pustiti a milost svú s tebú učiniti.“

A když se tak to všecko dokona, Štilfríd klekl na svá kolena, poděkova pánu bohu všemohúciemu i také svatému Václavu. Tepruv kázal svú korúhev českú rozvinúti, na niež bieše kotel s jedné strany v ohnivém poli. Vidúce to kniežata a králové, tepru poznají, že jest Štilfríd knieže české. I vyvedú jej z šraňkuov u velikéj poctivosti. I vece král Astronomus: „Štilfríde, pane veliký, ohlašuji tvé jméno přede všemi kniežaty, že jsa pánem velikým a nedav se znáti podstúpils věci veliké s reky velikými dvanácti a všechnys přemohl. A tvú velikú nesnadností a prací mně jsi učinil mnoho dobrého svú statečností. Tohoť jsem napřed velmi vděčen, než totoť pravím: Bychť byl věděl, že jsi knieže české, bychť byl jměl všecko své královstvie ztratiti, nedalť bych se byl bíti. A poněvadž se již tak stalo, cožkoli požádáš, málo nebo mnoho, jmáť býti tvá vuole naplněna, nebo jsi pro mne nevážil hrdla zbýti.“

I ujev jej za ruku radoščemi plakáše, i posadi ho na svéj stolici, i přinesechu jemu rúcho drahé knieżecie. Kniežata a páni velicí dary a klínoty veliké nesúc jemu se oznamují a druží se v službu poddávají. V tu chvíli král engličský pod svú korunú pojide před krále Astronoma a před Štilfrída; vzem korunu z své hlavy, poctivě před nimi klekl a všecko jim královstvie vzdáváše. I poradiv se král nápulský s Štilfrídem, vráti jemu královstvie pod takovým zápisem, aby proti němu nikdy nebýval a jeho se rady dokládal. A také, kdyby bylo třeba, aby třidcet tisícuov lidu vydal na pomoc a koní dva tisíce.

I vece Štilfríd: „Králi, pomni na to, žes mi volenie dal, abych prosil za dar. Nechciť božie, ale prosímť za čest mého jazyka českého a syna mého Bruncvíka jediného. Prosím, aby mi dal erb krále engličského, to jest orla črveného v zlatém poli za ten kotel, kterýž na svém štítu nesu." Vece jemu král nápulský: „Věru, Štilfríde, neřku orla, kteréhož jsem mocen dáti, ale svého královstvie polovici, toť mocně dávám, ráčíš-li. A tiem buď jíst, že začprosíš, toť dávám." A hnedky kázal kotel setříti a orla črveného v zlatém poli namalovati na svéj korúhvi i na svých všech praporcích.

Z toho jemu Štilfríd poděkova a na pospěch do svéj země poslal, v niežto již tři léta nebyl, obsielaje své pány a rytieřstvo, aby proti němu vyjeli. A páni hnedky připravivše se jeli proti němu. A když přijedechu do nápulské země, král Astronom po všech městech přikázal, aby jim plnú potřebu dávali. A když páni zvěděchu, že Štilfríd, knieže jejich, cti veliké dobyl, počechu radost velikú jmieti a jemu děkovati jako pánu svému milostivému.

A když se strojil, že chtěl do své země jeti, zamútil se tiem král nápulský a vece: „Štilfríde, pane milý, muožeš-li svú mysl přemoci, zuostaň se mnú! Puol královstvie svého chciť postúpiti a po méj smrti dávám mocně všecko." Vece Štilfríd: „Děkujiť, milý králi, a prosím, nerač mi toho přieti, abych zemi svú opustil i syna svého. A protož již déle zuostati nemohu." Vida to král, že nechce zuostati, kázal své koně také sedlati a vzhuoru trúbiti a oněch dva tisíce koní přivésti a se všiem zlatem Štilfrídovi dáti. A tak vsedavše i jeli do svéj země českéj a Astronomus král s ním.

Tu se stala radost veliká českéj zemi, nebo Štilfríd bieše dobyl velikéj cti. A tak po všech městech na všech branách kázal malovati orla v zlatém poli, a kázal zvoniti a zpievati Te Deum laudamus. Tu ovšem Pražané daleko protiv svému pánu vyjeli a vyšli, staří i mladí, dávajiece jemu milé vítanie i králi nápulskému. A také Pražané nápulského krále převelice ctili a velikými dary dařili.

Vida král velikú milost od nich a čest, poče jim velice děkovati, a vida Bruncvíka, syna jeho, an poctivý a slušný mládenec, i slíbi jemu svú dceru dáti řka: „Budiž tobě poručena má dcera drahá Neomenia a tobě dána! A račiž pán buoh vám dáti všecko dobré." A po nedlúhém času přinesli jsú ji do Čech poctivě za manželku Bruncvíkovi. A ta svadba veliká a dvuor volaný bieše za dva měsiece.

Štilfríd v dobrém s tohoto světa sjide ostavivše svému synu božie a zemi, jížto velikú čest svým životem dobyl. Tu ovšem veliká žalost českéj zemi přijide a za dlúhý čas plakali jsú jeho jakožto otce svého. Budiž bohu chvála.

2 *mysli vysoké* hrdé mysli – 3 *lamperdský* lombardský – 5 *je se* jal se – 7 *zase* zpět – 9-10 *neboť... neboť* buď... anebo – 11 *sbožie* majetek; *u mále* v malém průvodu – 14 *sedánie* zápas; *s ostrým honěním* s ostrou zbraní v zápase – 15 *nápulský* neapolský; *přikázal se k...* přihlásil se – 19 *engličský* anglický – 20 *svadi se* povadil se, znepřátelil se – 21 *žádný* žádoucí, milý – 26 *hubeně* bídně; *nesměle* bez odvahy – 36 *zavěž* zavaž – 41 *základ* záruka, zástava – 42 *pomuož* pomůže; *aby mi se v též právo poddal* aby ses v téže věci (stejně) podrobil mně – 51-52 *rovné poddánie* téměř podrobení – 54 *osvědče* před svědky prohlase – 56 *rok* lhůta

59 *okršlek* ohrada; *ošraňkují* ohradí – 62 *vseda* vsedna – 63 *obdržíš* zvítězíš – 65 *potkati se* utkati se – 67 *stroj* výstroj, odění – 74 *hnašta... pustišta* (duál) hnali se... pustili – 76 *zisk* úspěch; *dávati se* vzdávati se – 77 *ujemše* pojavše, uchopivše; *vyvedu* vyvedli – 78 *veliká svobodo* veliký odvážlivče – 81 *ohlédám* zkusím – 84 *svrže* svrhl; *postřiehati* sekati – 85 *přije* přijal – 86 vyje *vyjel* – 87 *viero naše* na nějž se spoléháme – 88 *skuoro* brzy – 90-91 *dřevem mužsky protasi* kopím mužně probodl – 92 *zamúti se* zarmoutil se – 93 *neroď se rozpakovati* nerozpakuj se; *ostojíš-li* obstojíš-li; *přívoz* přístav – 95 *praviti noviny* povídati pověsti – 102 *muřínský* mouřenínský – 104 *ustavičnost* pevnost, stálost; *podvrha dřevo* založiv, připraviv k boji dřevce – 105 *poteče* hnal útokem – 107 *spudi* srazil – 110 *v zahradu* v ohradu – 115 *protýkáše* probodal (nedokončená věta, chybí asi: k svému králi přijede *Ryš*) – 117 *ač* jestliže; *zuostati* obstáti – 118 *nezbudeš* nezbavíš se – 120 *neuhrozíš* nezastrašíš – 122 *pudieše* hnal se, běžel – 124 *přiboči se* připojil se, přijel – 125 *obrubáše* osekal; *protasi* probodl – 126 *vtasi se* nasedl – 129 *fiolný* fialový – 130 *promrščí* probodl – 132 *zdeř* sedři; *potaže* vytáhl – 133 *roztaže* roztáhl, rozvinul – 135 *vyda se* vydal, vypravil se; *na smrt vyda* zabil – 142 *nezbude* nezbaví se – 143 *duše zbude* života pozbyl, zemřel – 144 *Nadršpán* vlast. jméno z obecného nadršpán z maď. nadorispán (palatin, comes palatinus, slov. nádvorní župan) – 147 *smieš-li* odvážíš-li se – 149 *živiti* na živu nechati, život šetřiti – 150 *běh* život

154 *nestojte* běda – 155 *ruožený* mající růže ve znaku – 156 *stanú* přestanou – 157 *zuostavil* nechal – 161 *přípravně* nádherně; *jmějieše se* vedl si, žil – 165 *prodělávánо* prošíváno; *hynšt* hřebec – 168 *spieše* rychleji; *ostatní* poslední – 169 *čtyřmecítma* dvacet čtyři – 171 *nesměl* neodvážil se – 172 *tebe dojíti* dostati se na tebe, tobě na kůži – 174 *zboči se* obrátil se bokem – 177-178 *v hromadu se srazišta* (duál) srazili se spolu – 178 *dřevě* (duál) dřevce – 180 *poně* snad – 185 *oseděchu* vydrželi, zůstali sedět – 187 *zabodl* bodl – 190 *jieti* (za)jmouti – 195 *opraviv se* nabyv znovu síly, zmuživ se – 196 *počesta* (duál) počali – 200 *ohlédaj* prohlédni si – 205 *postúpati* ustupovati; *křepce* silně, hbitě – 206 *přeběže* přeběhl – 207 *postiže* dostihl – 214 *zběř* dav – 216-217 *svú milost s tebú učiniti* vzíti tě na milost

226 *bychť* kdybych – 228 *nevážil jsi* neváhal jsi – 231 *klínoty* klenoty – 233 *vzem* vzav – 234 *vzdáváše* odevzdával – 235 *pod zápisem* na základě písemné smlouvy – 246 *na pospěch* spěšně, rychle – 249 *plnú potřebu* vše čeho potřebují (k výživě) – 262 *Te Deum laudamus* Bože, chválíme tebe – 264 *ctili* pocty prokazovali – 269 *dvuor volaný bieše* slavnost (dvorní) byla svolána

KRONIKA TROJÁNSKÁ

Nejrozsáhlejší dílo staročeské beletrie, Kronika Trojánská, podává obecně známou látku v úpravě zcela středověké, jak ji podle prozaického vylíčení z pozdního starověku vytvořil ve 12. století ve Francii Bénoît de Sainte-More a z něho do latiny převedl Ital Guido de Columna (1287). Vlastní trojská válka je tu rozšířena vyprávěním o plavbě Argonautů za zlatým rounem a o prvém zboření Troje a doplněna vylíčením osudů hlavních hrdinů po návratu z války.

Dílo nabylo veliké obliby svou rozmanitostí obsahovou, obšírným líčením bojů před Trojou i milostných episod, pojatých v duchu středověkého rytířství, dobře vytvořenými portréty, hlavně ženských hrdinek, Medey, Briseidy, popisy předmětů i míst.

Guido zachoval celkem věrně ráz starofrancouzského originálu, rozhojnil jen některé učené výklady, jako na př. o původu pohanství, což nepůsobí rušivě, protože jsou vždy vloženy na vhodném místě a zpestřují obsah. Vyprávění je plynulé, jistá mnohomluvnost, vlastní Guidonovi a patrná i v českém překladě, nebyla ve středověku nikterak na závadu.

O zájmu, kterému se Kronika Trojánská těšila u českých čtenářů, svědčí vedle hojnosti starých rukopisů i dva rané tisky z 15. století. Kniha dovedla si udržovat zájem čtenářstva až do 19. století; v době obrozenské byla ještě třikrát vydána.

Z obsahu vybrali jsme popis Troje, zajímavý pro nás zvlášť výčtem řemeslníků, jejž český autor značně rozvedl, a líčení smrti Hektorovy.

(*Řecká vojska se vypravila před Troju na maloasijském pobřeží, aby se trojskému králi Laomedontovi pomstila, že odmítl poskytnout pohostinství Argonautům, kteří se plavili do Kolchidy zmocnit se zlatého rouna. V této starší válce trojské byl Laomedon zabit, jeho sestra Exiona byla odvlečena do Řecka a Troja byla zpustošena.*)

V této kapitole se čte

O USTAVENÍ MĚSTA NOVÉHO TROJANSKÉHO

a o hradu v něm výborném a měšťany i řemeslníky usazeném

a o hrách divné zpuosoby v tom městě vymyšlených etc.

A když bieše král Priamus s ženú, s dětmi i s lidmi svými v uobležení jednoho hradu velmi tvrdého, i přijide jemu ta hrozná i žalostivá novina o zabití otce jeho Lamendonta, krále trojanského, i rytieřstva i jeho lidu a o zboření města Truoje krásného a o sestře jeho Exioně tak řečené, že jest vzata od krále Telamona za ženinu. I užasl se jest Priamus z takové noviny, a přielišnú žalostí jsa tesklív, ústavně žalostivě slzy vyléváše, vydávaje truchlivé hlasy s svými věrnými. A hned káza všem býti hotovu, a opustiv obleženie toho hradu, táhne s rychlostí se vším vojskem k Troji.

A když k ní přijede a uzře ji z kořen vyvrácenu a tak veliké škody své i svých, velmi jest zaplakal a za tři dny v té žalosti ústavně trval. Ale po třech dnech sám se k rozumu navrátiv, věda, že ižádnú žalostí škody nebývají navráceny, ale viece se jich přispořuje, mnoho s svú myslí i s svými věrnými přejměv vážných potazuov, i ustanovi, aby to město zase vzdělal a tak rozšířil, zveličil i utvrdil, aby se ižádné moci nepřátelské nebálo a že by mohlo všem nepřátelóm sílno býti. A tak svolav a shledav misterných kameníkuov a zedníkuov převeliké množstvie ze mnohých zemí i vlastí, i káza ten rum vešken vyčistiti a na témž miestě město daleko většie a širšie i delšie založiti ve jmě boha Neptunus řečeného a týmž jménem jakožto i dřieve káza Troja menovati.

A bieše to město vzdéli pět dní púti a tolikéž vzšíři, tak že ani po ustavení, ani před ustavením toho města nečte se, by které město bylo kde tak veliké ustaveno a tak výborným a pevným i opatrné zřiezenosti ustavením. Nebo najprvé bieše ohrazeno zdí přetlustú loket čtyřidceti a dvú stú vzvýši z kamene tesaného. Jichžto svrchek vešken ozdoben bieše rozličných barev mramorem, že bieše na ně se všech stran mílo pohleděti. A v té zdi věží přemnoho; vždy věže bieše nedaleko jedna od druhé, jichžto výsost padesáte loket nad zdí bieše vyzdvižena. Avšak mějieše toliko šest bran ve vší ohradě, jichžto jedna slúla Dardanides, druhá Timbrea, třetie Elias, čtvrtá Cetas, pátá Trojana, šestá Antenorides. A každá z těch bran bieše dvěma brannýma věžema osazena a rytými obrazy mramorovými okrášlena. Z nichžto každá svú krású přátelóm libé dáváše vcházenie a nepřátelóm hrozné přistúpenie okazováše. Pak okolo všech zdí bieše roveň všady přeutěšená a prostraná, trávníky rozkošnými a kvietím výborným i rozličným ozdobená; a okolo

niežto všady biechu přiekopové hlubocí, širocí vyždění. Pak v těch zdech, totiž v té veliké a tvrdé ohradě, bylo bez čísla vzděláno krásných a rozkošných domóv ku přiebytku měšťanóm, jichžto město bylo ozdobeno množstvím ulicemi prostranými a dlúhými. Také že s obú stranú každé ulice bieše lúbie vzděláno sklenuté i před domy, aby v čas deště nebo nechvíle mohl každý jíti, kamž by chtěl, po suše. A v tom městě bylo tak vysoké stavenie, že nebyl duom v něm nižší šedesáti loktuov. A všickni domové biechu ozdobeni rytinami spředu rozličných osob lidských i zvieřecích. A po těch uliciech biechu vzdělána bydla a stavadla všelikterakým řemeslníkuom.

Ondeť bydléchu kameníci, onde zedníci, onde obrazníci, onde maléři, onde mramorníci, onde truhláři, onde stolaři, onde ložináři, onde vozníci, onde koláři, onde tesaři, onde lopatníci, onde neckaři, onde tvořidlníci, onde zámečníci, onde jehláři, onde hřebenáři, onde zlatníci, onde kováři, onde flašnéři, onde zvonaři, onde kotláři, onde rendlíkáři, onde šípaři, onde sviecnáři, onde platnéři, onde přielbičníci, onde pancieřníci, onde brnieři, onde ostrožníci, onde šínaři, onde sekerníci, onde mečieři, onde nožieři, onde šidláři, onde hrotníci, onde puklaři, onde kotevníci, onde sviecníci, onde kolebečníci, onde češieři, onde mísaři, onde metlaři, onde vidláři, onde struhaři, onde prknáři, onde plotnáři, onde kúdelníci, onde provazníci, onde nevodáři, onde sítaři, onde řešetáři, onde bubeníci, onde tenetáři, onde sieťaři, onde bednáři, onde pluhaři, onde ratištníci, onde lavičníci, onde lžícaři, onde korytníci, onde súkeníci, onde hedvábníci, onde zlatohlavníci, onde pláteníci, onde barevníci, onde valcháři, onde krajčenci, onde kabátníci, onde hacníci, onde koželuzi, onde ševci, onde kožišníci, onde řemenníci, onde prtáci, onde tobolečníci, onde měšecníci, onde pasieři, onde uzdaři, onde púzdrníci, onde střemenáři, onde pošváři, onde podkladníci, onde sedláři; a tak o všelikém řemesle, jenž muož jmenováno býti.

A pak skrze město řeka veliká, bystrá, črstvá a rybná tečieše, majíci přiekop mramorem vyžděný, jejiežto jméno bieše Xantus; a po březiech s obú stranú mlýnóv přemnoho vtipného stavenie. A z té řeky po trubách mosazných bieše vedena voda do všech ulic, v nichžto biechu studnice mramorem vydělané, do nichž voda ústavně tečieše ku potřebě všem bydlitelóm a přebyvačóm města trojanského.

Pak do toho města král Priamus všeho svého královstvie lid uvede k osazení města tak velikého, jimžto rozda domy hodné vedlé duostojnosti, povahy a stavu každého. I by město lidmi urozenými velmi ozdobeno i také vtipnými. A protož v tom městě vymyšleny jsú rozličné hry k kratochvilnosti lidské. Tuť jest vymyšlena ta hra šachová divné vtipnosti, tu hra vrhcábnie a také dvú neb tří kostek náhodným metáním vedená. Tu také i jiné hry kostečné. Tu chvalná i hanlivá skládanie zamyšlena jsú vtipných řečí, jakžkoli druzí pravie, že chvalná skládanie zamyšlena jsú dřieve v uostrově sicilském. Tuť jest také mnoho her osobných zamyšleno, jimižto těla lidská rozličným hýbaním, běháním, skákaním rychlosti navykají ke všem skutkuom i pracem rytieřským, s velikú libostí těch, ještо je páchají, i kratochvílí, a také všem přihlédajícím.

Potom pak král Priamus ustavi sobě duom na vysoké skále, se všech stran přeliš příkré, v miestě vyskočilém, překrásný a všie ozdoby plný, pěti set loket zvýši kromě okolních věží hustě ustavených, jichžto vysokost k oblakóm sáháše, s nichžto všeckny okolnie krajiny mohly opatřeny býti. A toho všeho hradu biechu zdi mramorové rozličných barev dívně dělány a rytinami obraznými ozdobeny, že každému divadlo z sebe přeutěšené dáváchu. A toho domu okna křištalem vydělána v zlatě osazeném. Sien pak na tom hradě dlúhá a prostraná, čistým mramorem vyžděná, ale sklenutie jejie bieše z dřievie a prken uhlazených, cedrových a javorových, zlatými skobami opažených, a všichni bokové vnitř stkviechu se drahým malováním divných obrazuov. A v hlavách té sieni bieše stolice královská, předivným mistrovským řemeslem z slonových kostí, z zlata a z cedrového dřievie ustavená, k nížto bieše sedm stupňóv z alabastru a z drahého kamenie uděláno, po nichž bieše vzchod na tu stolici k sedění. Před ní stáše stuol drahý, týmž dielem stvořený, a pak na každém boce velmi drazí stolové a lavice alabastrové k sedání čeledi královské. A u protičelí bieše ustaven oltář zafírový, k němužto bieše stupňóv na dvadceti z alabastru a z ametystu a z jiného kamenie drahého. Na kterémž oltáři stáše obraz, vešken z čistého zlata slitý, patnádct loket vzvýší, mnohým i rozličným kamením drahým okrášlený, boha řečeného Jupiter, v kterémžto král Priamus jmějieše veliké doufánie, že by měl jím býti dlúho zachován v dlúhém zdraví a štěstí i se všemi svými i to město před každým násilím nepřátelským.

Nadpis: *ustavenie* založení – 3 *Lamendont* Laomedon – 4 *ženinu* souložnici, družku – 5 *užasl se jest* ulekl se; *ústavně* neustále, ustavičně

10 *za tři dny* po tři dny – 11 *ižádnú* žádnou – 12 *přispořuje se* rozhojňuje se, přibývá; *přejměv potazuov* poradiv se – 13 *zveličil* zvětšil; *utvrdil* opevnil – 17 *ve jmě* ve jméno, jménem; *Neptunus* Neptun, bůh moře

19 *vzdéli* dlouhé; *púti* cesty; *vzšíři* široké – 20 *by bylo* že by bylo – 21 *zřiezenost* uspořádanost, uspořádání – 22 *vzvýši* vysokou – 23 *svrchek* svršek – 25 *výsost* výška – 26-27 jména trojských bran jsou patrně utvořena náhodně; *Dardanides* souvisí s Dardanem, praotcem královského rodu trojského, *Timbrea* snad s římským vojevůdcem C. Flaviem Fimbriou, který pokořil obnovenou Troju, *Elias* může souviset s Hellas (Řecko) nebo Hélios (bůh slunce), *Cetas* je snad porušený název Skajské brány známé z Homéra (řec. skaios, lat. scaevus = levý), *Trojana* lat. Trojská, *Antenorides* souvisí s Antenorem, Trojanem, který radil, aby Helena byla vrácena Řekům – 28 *brannýma* (duál) ochrannými; *rytými obrazy* sochami, reliefy – 29 *z nichžto* a z nich; *libé* příjemné, pěkné – 30 *okazováše* ukazovala; *roveň* rovina – 32 *vyždění* vyzdění – 33 *bez čísla* bez počtu, mnoho; *vzděláno* vystavěno – 35 *lúbie* podloubí – 36 *nechvíle* nepohody – 38 *rytinami* sochami, reliefy – 39 *bydla* příbytky, byty; *stavadla* stánky

41 *obrazníci* sochaři – 42 *stolaři* výrobci stolů, truhláři; *ložináři* výrobci loží; *vozníci* výrobci vozů – 43 *tvořidlníci* výrobci tvořidel, kadlubů – 44 *flašnéři* výrobci flaší, t. j. dutých nádob – 45 *platnéři* výrobci plátů pro brnění – 46 *brnieři* výrobci brnění; *ostrožníci* výrobci ostruh; *šínaři* výrobci tyčí – 47 *šidláři* výrobci šídel; *hrotníci* výrobci hrotů; *puklaři* výrobci okrouhlých štítů a vůbec okrouhlých vypouklých předmětů – 48 *kolebečníci* výrobci kolébek; *češieři* výrobci číší – 50 *nevodáři* výrobci nevodů, t. j. rybářských sítí – 51 *tenetáři* výrobci tenat; *ratištníci* výrobci ratiští, t. j. rukojetí ke kopím – 53 *valcháři* ti, kdo valchují sukna; *krajčenci* krejčí, střihači – 54 *hacníci* výrobci nohavic (spodního

oděvu); *prtáci* ševci – 55 *pasieři* výrobci pasů; *púzdrníci* výrobci pouzder – 56 *střemenáři* výrobci třmenů; *pošváři* výrobci pochev, pouzder na kordy a nože; *podkladníci* výrobci podkladků

58 *čerstvá* čerstvá – 60 *vtipného stavenie* důmyslného zařízení – 61 *vydělané* zhotovené z čeho, vykládané čím

64 *vedlé* podle – 66 *k kratochvilnosti* k zábavě – 67 *hra vrhcábnie* hra v kostky – 68 *hry kostečné* hry v kostky – 69 *zamyšlena* vymyšlena

75 *v miestě vyskočilém* na vyvýšeném místě – 77 *opatřeny* spatřeny – 78 *rytinami obraznými* sochami, reliefy – 79 *divadlo* podívaná – 86 *vzchod* přístup (vzhůru) – 88 *čeled královská* družina královna; *u protičelí* na protější straně; *zafírový* safírový – 90 *obraz* socha – 91 *Jupiter* nejvyšší bůh v řeckém (Zeus) i v římském náboženství

(*Když byla hlavní škoda první války trojské odstraněna a Troja znovu vybudována, Priamův syn Paris se vydal do Řecka, aby osvobodil svou tetu Exionu. Unesl manželku spartského krále Menelaa Helenu, a tak dal podnět k nové válce. V řeckém vojsku bojovala řada králů a šlechticů, z nichž silou nejvíce vynikal Achilles. Na trojské straně vynikali zejména synové krále Priama a z nich především Hektor. Za bojů bylo sjednáno příměří na čtyřicet dní.*)

O ZABITÍ HEKTORA, NAJSILNĚJŠIEHO OBRÁNCE TROJANSKÝCH

A když minu těch třidceti dní toho příměřie, obě strany strojíta se k boji. A té noci před bojováním Andrometa, žena Hektorova, jenž bieše dva syny s Hektorem již měla, jeden slúl Lamendont po pradědu a druhý Idiocianakta, kteréhožto ještě chovačka milováše, ta Andrometa ve snách viděla hrozné viděnie, v němž jest bylo řečeno, vyjede-li nazajtřie Hektor, že smrti neujde, ale zabit bude. A tiem snem Andrometa jsúci uděšena ležiec s Hektorem na loži, oznámi jej jemu, prosieci jeho velice i s pláčem žalostivým, aby zajtra do boje nevyjiežděl. Ale Hektor na ni se rozhněvav, zláv jí, i zbil ji k tomu a řka, že na múdré lidi neslušie snovým marnostem věřiti, neb často jimi bývají zklamáni. A když by na udnění, Hektor vstav, poče se v uoděnie obláčiti. Ale Andrometa o jeho zdraví jsúci pečlíva, jide ku Priamovi králi a k Hekubě králově jeho a jim vypravi sen svój pokorně, i s pláčem jich prosieci, aby Hektorovi ten den nedali do boje vyjeti.

A když by den, zpuosobi Hektor všecka vojska trojanská, tak aby Troilus byl v prvniem hluku, Paris v druhém, Eneáš v třetiem. Potom Pollidama vypravi; po něm Sarpedon, potom král Epistorus, potom král Exios, pak král Fortuis a král Filimenis a po něm jiní králi, kteříž biechu na pomoc Trojanským přitáhli. Jichžto, totiž všech králuov i vojsk, požehna král Priamus. A již biechu Řekové na pole vytáhli z svých stanuov. A tu přikáza král Priamus Hektorovi přísně, aby ten den do boje nevjiežděl. A Hektor se z toho velice rozhněva, mnoho žalostí bezprávných své ženě učini, že ona to zpuosobila, aby k boji nebyl vypuštěn, a že rozkázaním otcovým sluhy jeho biechu oděnie schovaly, na nichžto Hektor vymluviv, obleče se.

A vidúc to Andrometa, s velikú žalostí pochytivši mlazšieho syna svého na ruku, sběže k Hektorovi a padši k nohám jeho s náramným lkáním prosieše pokorně, aby složil oděnie. A když Hektor nechtě toho učiniti, Andrometa často padajíc omdléváše před ním a prosieci žalostivě, nechtěl-li by se nad ní smilovati, aby se aspoň nad dietětem svým slitoval, „ať by synové tvoji i jich mátě hroznú smrtí nezahynuli

aneb v službu cizích v chudobě nebyli podrobeni." Pak Hekuba, mátě jeho, Kasandra i Polixena, sestry jeho, i Elena, padše k nohám jeho, plačtivě prosichu, aby nevyjiežděl a oděnie aby s sebe složil. Ale on ani byl pohnut jich prosbami, ani slzami, než v uodění sjide s sieni své, a vsed na kuoň, chvátáše vyjeti k boji. Ale věrná a ctná Andrometa, žena jeho, ku Priamovi králi, roztrhši rúcho na sobě a zedravši líce svoje až do krve, všecka v slzách, že jie nesnadno bieše poznati, jako vzteklá přiběhši a padši u veliké žalosti k nohám krále Priamovým, žalostivě prosieše, aby kvapně sšel s sieni a Hektora odvolal, dokudž by do boje nevyjel. A král naručest sšed s sieni a vsed na kuoň, hna po něm, a dostih jeho, horlivě uchváti kuoň za uzdu, prose jeho i napomínaje s pláčem pro bohy, aby se vrátil a dále nejel. A kterakž koli Hektor odpor mnohý v tom jmějieše, však otce v tom nemohl oslyšeti, vráti se s ním do hradu i jide na sien s králem. Než oděnie nechtieše s sebe složiti. Vědomo jest tuto, že súdové božští vedlé řádu skrze boha jim uloženého nemohú býti nikoli změněni lidskú mocí ani opatrností, tak že se to vždy musí státi člowěku, což jest jemu bohem usúzeno, jakž bylo i tomuto Hektorovi, stalo se.

A mezi tiem nasta boj velmi vražedlný mezi Řeky a Trojanskými. A tu Diomedes a Troilus udatně se sběžesta kopími a potom meči tak lítě na se sečiesta, jako by jeden druhého nemienil živiti. I bylo by se to bez pochyby stalo, by byl král Menelaus s vojskem svým nepřispěl, jenž je rozvadil. Pak král Menelaus hna na krále Mizeron syrského, jehož sbuode s koně; a jmú jej Řekové a chtiechu vésti do stanuov svých. Ale Eneáš u valném hluku hrdinsky přihnav, neda ho vésti Řekóm, a Řekové vidúce, že ho uvésti nemohú, chtiechu jemu hlavu stieti. A zatiem přitěže udatný Troilus s rotú svú, a mnoho zbiv Řekuov, krále Mizeron z jich rukú vysvobodi. V ta doby Telamon Aiax se třmi tisíci mužuov bojovných do boje vjede, a hnav na Polidama, s koně ho sbuode. Ale Troilus rychle přispě na pomoc Polidamovi a jemu nesnadně na kuoň spomože. Pak Paris v boj vjede s svými střelci a mnoho škody a žalosti Řekóm učini. A pak Achiles s svými Myrmidony proti Trojanským sílně poče tisknúti. A tak zrotivše se Řekové, statečně bojují, že Trojanští musichu obrátiti chřbet, k městu chvátajíce. A mezi tiem Achiles usiluje, aby jal jednoho syna přirozeného krále Priamova, Margariton řečeného. A když se jemu statečně Margariton brání, Achiles zabie jeho. A křik tu bude veliký od Trojanských pro jeho ukrutné zahubenie. A v ta doby Telamonus sílně tiskne na ně. Ale Paris jich hrdinsky brání i jiní synové krále Priamovi, avšak nemohú přielišné moci odolati, než musejí postúpati do města před Řeky, nesúce s sebú mrtvé tělo Margaritovo.

A když jeho Hektor opatři, s velikú žalostí pta se snažně, kdo by to učinil. A zvěděv, že Achiles to učinil, jako vzteklý zvázav na se štít svój a přielbici vstaviv, bez vědomie králova se všemi vojsky vyhna na Řeky a v náhlosti své dva vévody řecká na potkání zabi, totiž Trofila a Hospidia, a potom rozráženje vojska řecká, tepe, seče i morduje napořád, ktož se jemu koli naměte, tak že před ním jako před jistú smrtí utiekáchu. Avšak druhá vojska řecká jachu Polidama a jatého

chtie vyvésti z boje a poslati do stanuov. Ale Hektor, hnav na ně, dvě stě rytieřóv rekovsky a rychle zabi, kteříž to Polídama vediechu, a jej vysvobodi. A to vida jeden Řek, největší z Řekuov, jménem Lechides, hna na Hektora chtě jej vždy zabiti. Ale Hektor, vešken plápolaje v hněvě, přihnav se k němu, ihned jej zabi povalem. A Achiles vida, že Hektor toliko urozených a jiných bez čísla zbil, uloži na mysli své, že leč by rychle jej s světa zprovodil, že by nelze bylo Řekóm proti Trojanským svítěziti pro moc, udatnost a statečnost samého Hektora. I pomysli, kterak by to mohl k miestu přivésti.

A v ta doby přivinu se k Hektorovi vévoda Policeus, kterýž bieše přijel do vojska pro Achile, naděje se, že by jednu sestru Achilovu za ženu měl pojieti. A tak bieše bohatě přijel u velkém množství lidu. A když mezi vojsky s Hektorem se ten vévoda potka, Hektor hned hnav naň, zabi jeho, a Achiles hnav na Hektora, s velikú horlivostí chtě Policena pomstiti. Ale Hektor, maje v ruce některaké ostré kopie, jímžto udeři Achile v třiesla, rani jej velmi. Protož vyjede Achiles z boje, a dav sobě ránu uvázati, vráti se do boje, zda by se mohl nad Hektorem pomstiti, by pak i sám měl zabit býti.

A v ta doby Hektor odda se na jednoho krále řeckého, a toho jav, chtieše jej z vojsky vyvésti, zavrh za se štít svój na pleci, aby snáze mohl toho krále z vojsky vyvésti. A to zvěděv Achiles, že Hektor štítu před sebú nemá a toho krále vede, vzem hrubé a přeostré kopie, sevřev kuoň ostrohama a všecky své moci sebrav, an Hektor toho nevidí, hna úprkem na něho i pobuode jej smrtedlně v prsi, tak že mra s koně spade. Ale král Odemon, jakž uzře Hektora umrlého, želeje smrti jeho, hna na Achile, a raniv ho velmi kopím, s koně sbuode, tak že Achile jako mrtvého vzchopivše, na pavéze nesechu do stanuov. A Trojanští svého hrdinu najsilnějšieho a najudatnějšieho vidúce mrtva, silnú a statečnú sečí těla jeho dobyvše, vjedechu s ním do města s velikým pláčem, lkáním i žalostí, kteréžto nelze i žádnému vypraviti ani vypsati.

Nadpis: *Hektor* nejudatnější z padesáti synů Priamových – 1 *strojíta se* (duál) strojí se, chystají se – 2 *Andrometa* u Homéra Andromaché – 3 *Lamendont* Laomedon; *Idiocianakta* u Homéra Astyanax – 4 *chovačka* chůva – 5 *nazajtřie* zítra – 9 *by na udnění* svítalo – 10 *obláčiti* se oblékati se

13 *zpuosobi* zřídil, sešikoval – 13n *Troilus, Eneáš...* nejznámější trojští bojovníci, k nimž se v textu druží řada dalších, jejichž jména jsou různě komolena – 14 *v hluku* v zástupu, v houfu – 21 *vymluviv* mluvením vymámiv – 22 *mlazší* mladší, nejmladší – 23 *sběže* seběhla – 35 *naručest* bez prodlení – 38 *oslyšeti* nevyslyšeti – 41 *jakž bylo... Hektorovi* doplň: *usúzeno*

43 *Diomedes* a dále pak v textu *Telamon, Lechides, Achiles atd.* jména bojovníků, kteří stáli proti Trojanům – 44 *sběžesta se* (aor. duál) srazili se; *sečiesta* (impf. duál) sekali – 45 *živiti* na živu zachovati – 46 *nepřispěl* nepřispěchal; *rozvadil* od sebe odtrhl – 47 *Mizeron* 4. pád; *sbuode* bodnutím svrhl – 48 *u valném* ve velkém, v silném – 50 *přitěže* přitáhl – 51 *v ta doby* tehdy – 53 *spomože* pomohl – 54 *Myrmidoni* řecký kmen v Thesalii a na Aigině – 55 *zrotivše se* sešikovavše se – 61 *postúpati* ustupovati

63 *opatři* uviděl – 65 *vyhna* vytrhl – 67 *naměte se* namátl se – 72 *povalem* sochorem, kyjem – 76 *k miestu přivésti* uskutečniti

77 *přivinu se* připojil se – 82 *třiesla* třísla, slabiny, část těla mezi břichem a stehnem 86 *z vojsky* z vojska, z šiku; *zavrh za se* přehodiv – 88 *vzem* vzav; *moci* síly – 89 *pobuode* bodl – 90 *Odemon* míněn snad Memnón, který napadl Achilla, aby pomstil smrt Hektorovu, ale byl od něho rovněž zabit – 92 *na pavéze* na štítě – 95 *vypraviti* vypověděti

TKADLEČEK

Staročeská beletrie dosáhla uměleckého vyvrcholení v Tkadlečkovi; tak nazýváme podle hlavního hrdiny dialogický spor mezi žalobcem – Tkadlečkem a zosobněným Neštěstím, které žalobce připravilo o milou. Dílo je nepochybně myšleno alegoricky; v námětu i v obou hlavních postavách třeba spatřovat symboly, jichž nedovedeme jednoznačně vyložit, protože patrně nejsou ani jednoznačně myšleny. Ze sporu, začatého pro ztracenou milou, rozvine se mezi žalobcem, jejž lze chápati jako představitele citové složky člověka, a Neštěstím, zosobňujícím rozum, obšírná disputace o otázce, zda může člověk svobodně určovat svůj osud a do jaké míry je přitom omezen vůlí boží. Spor se končí zřejmě vítězstvím Neštěstí, na jehož poslední řeč nedovede Tkadleček již odpovědět, snad i proto, že jeho citové vzrušení utichlo.

Podnět a částečně i vzor k sepsání skladby dala neznámému autoru německá skladba Ackermann aus Böhmen, líčící soudní spor Rolníka – písaře proti Smrti, jež mu odňala manželku. Změna základní situace dává však českému sporu daleko širší rámec, neboť žalobce se tu vzpírá proti všemu, co brání člověku utvářeti život podle své vlastní vůle. Od německé skladby liší se Tkadleček i způsobem, jakým se pokouší řešit daný problém použitím vědeckých důvodů v oné době platných, to jest užitím vhodných citátů z Písma a starších spisovatelů církevních i starověkých. Používá k tomu aparátu soudobé scholastiky, ale také prostředků praktické theologie, jak ji představuje zejména kazatelství; z kazatelského materiálu přebírá přímo některé motivy, užívá shodně s ním také „příkladů drobných" a anekdot s mravoučným zaměřením.

Jako ukázku uvádíme kapitolu 11. a 14. Kapitola 11. je zajímavá použitím přísloví i jiných lidových prvků (jméno Veles), slohově partií o sirobě. Kapitola 14. zaujme užitím barevné symboliky (str. 575), popisem obrazu Neštěstí, jakož i nahromaděním různých metafor pro opis slova Neštěstí; zároveň ukáže způsob užívání citátů a odkazů, které však není třeba hledat přímo v původních dílech, nýbrž často v různých středověkých sbírkách příběhů a citátů (takovým zdrojem pro autora Tkadlečka bylo především dílo Valtera Burleye De vita et moribus philosophorum – O životě a mravech filosofů).

TEĎ ŽALOBNÍK MLUVÍ K NEŠTĚSTÍ A JE ZASE HANIE

a praví, že nenie na něm a v něm nic dobrého, aniž se na něm kto co dobrého dočaká. A že pro ně jest rozlíčně v sirobu poddán a že by je rád haněl, ale pro rozličnú věc jeho haněti nesmie. Avšak proto vždy Žalobník lkáti, truchleti a smútiti se chce pro svú chot a tej s mysli spustiti nemení.

Po ztrátě posmievanie častokrát člověk mievá. Cizie hoře mnohými časy lidem smiech bývá, jakož sem já již došel od tebe, neščastné Neštěstie, i mně se to již od tebe nešťastnému a přesmutnému Tkadlečku děje. Toť znaji i čiji, úplně tomu rozoměji. Nebos samo dřieve pravilo a nad hlas si to dřieve vyznávalo, že má přeutěšená, má převýborná topička jest rozličnými dary, a tož šťastnými a převybranými obdařena; a viece, nežli kterého člověka přirozenie mieti móže, měla

jest. Neb ty všeckny dary, ještoť jest je měla od Štěstie, že netoliko je měla od samého Štěstie, ale že jich od samého svrchnieho stvořitele zvláštně ščedře dosiehla. A netoliko těmi dobrými obyčejmi byla obdařena, ale i postavu spanilú, sličnú vzróstem, i šlechtu jie dal sám ten, ješto ji k těm jejím obyčejóm zvolil, a mnoho předobrého, libého a poctivého, ješto jest mílo a neléň slyšeti a pílně poslúchati, že kdy buoh dal jednomu člověku toliko znamenitých, dobrých, zdařilých daróv. A již jako posmievaje se mně pravíš, že má zmilitká, má utěšená, předobrá topička, má zmilitká nětička nic jinak nenie, jedno jakožto jiná obecná panna neb paní. A netoliko to, ale že takýchž bych mnoho panen a paní jinde nalezl, kdež bych se koli obrátil. Ach, Neštěstie, na tě, na přezlé, hanebné, nestydlivé Neštěstie, žeť nesmiem láti, žeť nesmiem přimlúvati pro tvú řeč, ješto jí jako rak zpět a opak lezeš! Než snad tomu buoh chce, aby ty svú vuoli se mnú mělo. A jistě dosti jí máš. Avšak jakžkoli chytře na mnohých kusiech odmlúváš, ačť sem tu málo býval, ješto bych se múdrostem a smyslu byl mohl naučiti, však tak hlúp nejsem, bych nevěděl, proč kráva chodí před pastuchú, aneb kam pěnice nosem sedá, aniž sem tak sprostného smysla, bych tomu nerozuměl, proč lev jda ocasem šlépěje své, kdežto stúpil, rozmetuje sem i tam. Než tvé namlúvanie a tvé kakés rozličné rozprávky s rozličnými dóvody a s kakými příklady nejsú od tebe s pravú věrú, aniž v těch ve všech pravdu pravíš, než jedno aby mě umluvilo a svú pěknú řečí to přivedlo, abych mlčel a tobě nepřimlúval a tě nehaněl ani na tě volal. Ha, ha, Neštěstie, neumluvíš mě v to, bychť povolil svým rozomem tobě k líbosti a činil se nerozoměje! Nezklamáš mě, nenavedeš mě na svój šlak, nepřivedeš mě na dětinskú cestu, bych já mněl, co mi pravíš, by to vše pravda byla. Slyš příslovie múdrých, dobrých lidí, jenž mluvie skrytě řkúce: Jižť jsú ščencóm zubi dorostli, jižť ščekají jako jiní psi. – Totížť věz, ačť sem dřieve nevěděl, žes nedobře učinilo nade mnú, ale již věz, žeť sú mi zubi dorostli, totížť žeť mám smysl a rozomiemť jako jiný člověk; jižť se obracuji jako jiní psi – věz, coť miením; jižť se nedám strašiti, jako jiný který pes, již to na mě věz; již také kúsaji jako jiní psi, to již shledáváš, jižť kosti hlozi jako jiní psi, to samo čiti móžeš; jižť lidi straši jako jiní psi. Toť tobě pravím: Neohladíš mne, neokojíš mě proto, že mě „dobrým" nazýváš „Tkadlečku," neumluvíš mě již, bych pro tvú řeč chcel mlčeti, ni svú dobrú řečí ni svú pochlebnú řečí ni svú falešnú, sladkú řečí. Jáť chci mluviti a praviti, i pravím to všady, a to dobře slyšíš, žes ty to zlé a hanebné i mrzuté Neštěstie, ještos mě méj převybrané, mé přezmilitké, mé přeutěšené topičky zbavilo a ji ode mne nestydlivě a směle odlúčilo! Ty jsi to Neštěstie, ještos ze mne, člověka živého, stien a malovance učinilo! Tys to zlé a nemilé Neštěstie, ještos ze mne, z božieho stvořenie, potvoru učinilo! Tys to Neštěstie, ještoť sem se tebe dávno lekal i v svých piesních sem se tebe ustýdal. Jáť se tomu divím, kýť jest čŕt na mě poslal. Ja, kýť jest čŕt moc nade mnú dal. Jať, kýť jest čŕt aneb ký veles aneb ký zmek tě proti mně vzbudil a navedl! Jáť se tomu divím, co tiem mieníš. Věřímť toho svému stvořiteli, žeť jest tobě tej moci nedal, aniž toho nádvorstvie od něho máš, anis toho kterým kusem hodno. Než ty tak pravíš, žeť tě buoh k tomu vydal a k tomu zvolil. Jáť neviem toho, než

toť já viem pohřiechu, žes mě zbavilo mé útěchy i mé všie radosti i mého všeho dobrého veselé, a mě již, jako k dědině, věčnému smutku otdalo a ve dcky vložilo a mě v smutném rejistru všech teskností do smrti napsalo.

Ej, toť jest již teprv a opravdu svár mezi mnú a mezi mú přezmilitkú a přenajmilejší! Toť jest již křik nade všechny sváry a křiky! Ach, toť již slóve svár a pravé rozhněvánie, ještoť se zase u mír nikda nevrátie! Ach, žeť sem to kdy zvěděl, co jest hněv mezi dvěma milýma člowěky! Ach, ach a vždy ach, a vše na tě, zlé, hanebné Neštěstie! Ach, zlé Neštěstie, jižť jest preč s tiem zlým hněvem má vše radost i s mú mladostí dřieve času! I k čemu sem já žív déle i čemu se já těšiti mám, čemu se již radovati mám, kam se již v svú největší potřebu utéci mám? I co já již milovati budu, i co milovati mám, ano mě již vše mine? I čemu se již těšiti budu, čím již vesel a utěšen bývati budu, když nic milovati nebudu, pro něžto mi všechno jiné mílo bylo? Malá má radost bývati bude, poňavadž malá při mně milost bude. Ej, hanebné, zlé Neštěstie, kam již vieru obrátím, ješto sem ji jměl ve všie počestnéj milosti k tej svéj utěšenéj? Zda mi ji obrátiti velíš k těm, ješto se milostí chlubie, ješto o věrné a počestné milosti nic věděti neumějí, k těm oplzlým a blekotným a chlubným pannám a paniem? I k čemus to přičinilo, hanebné, zlé, falešné Neštěstie? Ach, ach, nastojte, a vždy běda na tě! Prečť jest již mé všechno okrášlenie, svěcké znamenité zbožie! Ej, Neštěstie, k komuž já již mám na radu choditi v svých nechutných pótkách, komu svého nedostatku túžiti v svém teskliwém zamúcení? Již nemám své nehody komu túžiti, když mě co proti mysli potká anebo od kohokoliwěk, než tobě samému a na tě samého, ty zlé a nelibé a nemilé Neštěstie, jehož odtuchy žádné nečakám. Ach, ach a vždy ach! Jaké mě tesknosti obklíčily, jaká mě žalost swázala, jaká mě siroba sobě podmanila, jaké mě túhy a viece nežli túhy podjaly i ode dne ke dni a od hodiny k hodině smutně podjímají, že jim od počátka do prostředku a od prostředku konce neviem! Jižť sem právě dřieve času jako mladé dietě od mateře odlúčen, jako kotě nedorostlé od mléka odstrčen. Jako oslátko nedošlé k své síle před časem ku práci jest připuzeno a poddáno, též já, zlé Neštěstie, dřieve času u mých mladých letech tobě sem poddán a tebú již jako oddán, a wždyť já neviem kým, aneb proč aneb od koho.

Ach, ach, Neštěstie, ach, ach, Neštěstie, by ty se asa bylo miesto ženy Lotovy v onu sochu solnú obrátilo, snad by tebe bylo potad konec! Nebs ty to Neštěstie, to zlé a hanebné Neštěstie a vždy Neštěstie, ještos ze mne viece nežli vdovce, viece nežli sirotka, viece nežli ztracence učinilo. Vdovec každý, když útěchy své pozbude a ji ztratí, vida to, že to již jinak býti nemóž a že se chot jeho vrátiti nemóž, ten jie opyče a jie jako pozapomene, ač ne věčně, ale druhdy. Ale mně kterak jest méj zmilitké, méj převýborné, méj předrahé topičky opykati, ana ještě jest žíva, ana ještě jest zdráva, ana ještě jest v najlepší sílu, ana ještě v největšie kratochwíli, ač ne mně, ale jinému? A tiem většie hoře a smutek a tesknost! Též sirotka někto, dobrý člowěk, jej asa někdy pro buoh odchová, wychová, až k letóm jej přiwede: mě žádný za sirotka přijieti nechce! Též opět ztracence a wypowěděného někdy král, knieže neb pán milost svú jemu dá a jej zase na milost wezme, anebo jinému se pánu

přikáže, ješto jest jíst sebú bez bázni. Ale já nebožčík z těch všech kusóv žádné cesty nemám, jížto bych došel k méj radosti, k méj útěše, k mému odtušení a k mému všemu vnitřniemu utěšení a k mému srdečnému veselí. Všichni lidé v mých letech i v starších z jednoho veselé jdú v druhé, z jednéj kratochvíle k druhé, ve všie svobodnosti vesele přebývají, ve všem veselí se nade všechen smutek zapálí; ale já již stojím jako osel podrobený a hlúpý pod břemenem v blatném a hlubokém údolí, nahoru sobě pomoci nemohu.

Ach, mé přesmutné vzpomínanie méj útěchy! Ach a vždy ach! Kolikrát sobě pomyslím slovo ono: Kto mi dá peřie jako holubu, abych vzletěl a odpočinul? Ale všadyť sebú sem i tam točím; pokoje hledaje, toho dojíti nemohu. Tož sem již na sobě shledal ono slovo prorokovo: Ve všech věcech sem pokoje hledal, ale ve všech věcech došel sem práce a bolesti. Jižť sem pohřiechu pohostinu všady, kadyžť se obráci. Tesknost, práce a žalost, tať mě sobě má, jakž chce, svobodenstvie žádného nemám, dušno mi všady, oddechnúti volně nesmiem, častokrát vzdychati muši, vzdechna i vzpláči, vzpláče přestati nemohu a přestati nemoha mám posmienie od lehkých a utrhavých zlých lidí. Siroba, ta mě již pravú mocí v kút tiskne, siroba, ta mě po neznámosti vodí, siroba, ta mě od známosti odvozuje, siroba, tať mnú již zřetedlně vládne, siroba, tať se již po domácku u mne shniezdila, siroba, tať mi nedá na ničem rozpránie, siroba, ta mě již a s studem s hanebným o mísu sázie, siroba, ta ze mne své posměchy činí, siroba, tať mě všemi svými zamúcenými časy dařila, siroba, tať mi jako svému vlastniemu mocně na vše strany rozkazuje, siroba, tať mě již z země vyžene, z méj přirozené vlasti hanebně vypudí, z mého dědičstvie, jímž bych sobě k starosti byl pomohl, vyvede, odvede, vzdálí i odstrčí. Všeho opustě, všeho dobrého ostana, všeho nechaje, muši sirobě folkovati, jejím rozkázaním vždy pohostinu se tlúci. Nikdież ani doma nenie, den ode dne se túlám, žádný mne nepřivine; dřieve času dědek a starček ze mne bude. Hory vysoké pro sirobu ohlédati muši, doly hluboké oplaziti budu musiti pro nelítostivú sirobu, vody prudké přebřésti, mosty nepevné přejíti, lesy temné, púště neobyčejné, vlasti neznámé, lidi nejisté, vše pro sirobu a v sirobě pro tě, Neštěstie, shlédati a opatřiti musím. Přátel svých, tak rozených jako prací a rozomem dobytých, jenž sobě viece než přirozené přátely sem vždycky vážil, těch ustúpiti musím, těch se jako pro pravú sirobu pokryti muši – a vše tebú, Neštěstie hanebné, mrzké, zlé a nelibé a nemilé!

Ej, ej, Neštěstie, ej, hanebné, nelibé a škodlivé Neštěstie! I kdy ty mi to nahradíš, aneb čím ty mi to nahradíš, aneb co jest toho, ješto by ty mi tiem nahraditi mohlo, a ty ničím dobrým obdařeno nejsi, jedno protivností, nechutí, smutkem, biedú, pláčem a tiem, aby lidi smucovalo? I kak jest to, Neštěstie, žes k tomu biednému úřadu vysazeno a k tomu vydáno? Nedarmoť jest přezděno Neštěstie, totížto Nečasie: nic časem nejednáš, nic chvíli toho nehledáš. A ty poně nemáš při sobě nic dobrého, žádného nemáš slitovánie, žádného milosrdenstvie, žádné dobroty, žádného přirozeného dobrého skutku. Ty jsi jestřáb a jako krahujec a jako totížto ptáci, ješto jedno chvácením jsú živi. Ti jsú asa lidem na něčem hodě svým chváta-

ním a svým násilím. Ty jsi jako vlk a jako rys, jako lev, jako nedvěd neb jako takéžto zvieře nestydlivé a nebojácie a nestrašlivé: k lidské škodě bez hanby vše činíš, což činíš. Vlk, rys, nedvěd a rozličných takýchto zvířat bytie asa se někdy hodie k něčemu nebo jich člověk asa druhdy a někdy požívá něčím, neb někdy asa koží, masem, srstí požive. Tebe nikda ničím člověk nepožívá, jedno smutkem, pláčem, rozličnú teskností a mnohým jiným zamúcením, ješto to všady pohřiechu na světě vedeš a jednáš. A ty jsi ukrutnější nežli Nero, římský král, a ty si horší nežli kat, a ty si falešnější nežli črt, ty si pak nelítostivější nežli který zúfalec. A tys snad jedno přivyklo tomu a jiného nemáš za utěšenie, jedno se smieti, když na tě kto pláče, když na tě kto úpie, když na tě kto lká a křičí. Znamenám já toho pohřiechu, ač nerad, žeť se člověk na tobě nic dobrého nedochová. Nedarmoť řiekají lidé: Stalo mi se, po neštěstí, veliká škoda! Než chciť tobě to řéci a ty, Neštěstie, slyš! Tú dobrotú, ješto ji k lidem a ke všemu božiemu stvoření máš, též děkování zase mieváš ode všeho. Jáť všecko přezřieti musím a mlčeti musím a tě tak, jakož bych rád haněl, haněti nesmiem. A viem, proč hanebně mluviti nesmiem. Nicť bych se tebe na tom nebál, než toběť se dostává tej, ještoť se já jie ustýdám, a tož tej, ještoť veliký diel světa pod sebú má a viece čaká, a ta jest mnohých lidí i méj země koruna světská, svrchnie a mocná paní a vladařka mnoho dobrého i mne samého. A to netoliko ty jí, ale ona tebe sama viece jest mocna.

Avšak jakž jest koli, na těť volati chci a toho nenechám pro žádnú věc. By ty ještě chytřejie se mnú, a toho řečí svú lstivú a sladkú, zacházelo, jáť vždy volati chci na tě, neboť jich mnoho dobrých vie, žeť mám oč mluviti, proč volati, z čeho lkáti a plakati. A o to, oč já mluvím, očť já křičím, očť já pláči a vzdýchaji, tebeť se, Neštěstie, nic nelekám, tebeť já nic netbám, poňavadž sem se již lidí ostyděl, tebeť se pak nadto báti nechci. Núze konce nemá a zda již núze nenie, a já vešken již jsa zdráv a bez nedostatku na svém jinošském těle i vadnu, vnitř schnu i vešken míjiem, zvěhlasiti sobě v ničem nemohu, bych sobě v čem odolati mohl, by mi svět žáden byl. Vše, což k světské kratochvíli se mne chopí, to mi se jedem zdá, jieti se mne nechce, i já se toho jieti lekám. I jaká radost mně býti může, poňavadž vida i nevizi, maje i nemám, jsa jako bych nebyl! Vše mi se stien a obluda zdá bez tej, jíž mé srdéčko z kořen jejie bylo. Ej, ej, Neštěstie, pfi, Neštěstie! Stvořiteli svému úfám, že mi to odpustí, na tě, na zlé, na nemilé, na hanebné, na falešné, na nelibé, na ukrutné Neštěstie volati, křičeti, lkáti, plakati, šaty na sobě trhati, hněvy sebú o zemi bíti, na tě plvati, tobě cíbky dávati, na tě se šklebiti, na tě jazyk vyplaziti, na tě volati rozličnú řečí. Ach na tě, vej, pfuj, zlé Neštěstie! Zimnice tě ztluc, súchotiny tě zasušte, mrtvice tě nemilostívě posedni!

3 *smútiti se* rmoutiti se – 6 *smiech bývá* k smíchu bývá – 7 *čiji* cítím, pociťuji – 8 *nad hlas* hlasitě – 14 *šlechta* urozenost – 15 *jest neléň* není líno – 17 *zmilitká* milá – 18 *nětička* topička – 21 *nesmiem* neodvažuji se; *přimlúvati* domlouvati; *opak* naopak, obráceně – 27 *namlúvanie* domlouvání – 32 *šlak* stopa, šlépěj – 33 *bych mněl* abych se domníval – 34 *ščencóm* štěňatům – 39 *hlozi* hlodám; *straši* strašim – 40 *neohladíš* neuchlácholíš; *neokojíš* neupokojíš – 45 *malovanec* obraz – 48 *ustýdal se* ostýchal se; *ja* (a 49 *jať*) věru, ano – 49 *veles* jméno boha; *zmek* čert, ďábel – 51 *nádvorstvie* moc nade dvorem – 54 *dcky* desky – 55 *rejistr* rejstřík

57 *křik* hádka; *ach* běda – 59 *vše na tě* ty jsi vším vinno – 61 *dřieve času* předčasně – 65 *milost* láska – 69 *blekotný* žvanivý; *přičinilo* způsobilo – 72 *pótka* příhoda; *túžiti* naříkati, stěžovati si – 75 *odtucha* potěšení, úleva – 77 *podjaly, podjímají* zachvátily, zachvacují

83 *asa* aspoň; *ženy Lotovy* Gen. 19,26 – 84 *socha* sloup – 86 *ztracenec* vyhnanec – 88 *opyče* (k *opykati*) oželí; *druhdy* občas – 93 *přijieti* přijmouti – 95 *kus* případ – 99 *svobodnost* svoboda; *přebývají* žijí; *zapálí se* nadchnou se – 100 *blatný* blátivý, bahnitý

103 *kto mi dá peřie...* Ž. 54,7 – 105 *Ve všech věcech...* Ezech. 7,25 – 106 *sem pohostinu* jsem, žiji jako v cizině – 107 *obráci se* obrátím se; *svobodenstvie* svoboda, oddech – 110 *posmienie* posměch; *utrhavý* utrhačný – 111 *odvozuje* odvádí – 112 *shniezdila se* usadila se – 113 *rozpránie dáti* povoliti, dáti vůli – 117 *k starosti* k starobě – 118 *ostana* zanechav; *folkovati* (něm. *folgen*) následovati – 120 *starček* stařeček – 121 *ohlédati* shlédnouti, prohlédnouti; *oplaziti* prolézti - 122 *přebřésti* přebroditi – 123 *vlast* krajina – 124 *opatřiti* shlédnouti – 126 *pokryti se* skrýti se

131 *smucovalo* zarmucovalo – 133 *Nečasie* nečas, nepohoda; *poně* snad, tuším – 136 *chvácením* uchvácením; *jsú hodě* jsou k užitku; *chvátaním* uchvacováním – 138 *nestrašlivý* nebojácný – 139 *asa* aspoň – 140 *požívá* užívá – 141 *požive* užije – 144 *zúfalec* opovážlivec, zlý člověk – 145 *smieti se* smáti se – 146 *znamenám* vidím, pozoruji – 147 *nedochová se* nedosáhne – 151 *hanebně* hanlivě – 152 *ustýdám se jie* stydím se před ní

160 *ostyděl sem se* přestal jsem se styděti – 163 *zvěhlasiti* umoudřiti – 165 *jieti* jmouti – 166 *nevizi* nevidím; *obluda* klamný zjev, přelud – 167 *z kořen* ze základů, zcela – 170 *plvati* plivati; *cibky dávati* posmívati se

TEĎ NEŠTĚSTIE VYPRAVUJE V PODOBENSTVÍ ŽALOBNÍKOVI,

co jest ono a odkad jest a kteraké postavy a co jest jeho moc a kde se jest vzalo a odkad jest pošlo, a kterak Římené někdy Neštěstie vypravovali aneb kterakú mu postavu byli dali.

Častokrát lidé sobě v obyčej vezmú, že to chválé, ješto jest zlé a k ničemuž se druhdy nechýlí k dobrému, a to, což jest častokrát zlé, to oni jmenují dobré. A to nebývá od lidí rozomných, aniž to činie lidé smyslní, než lidé nerozomní a ješto jsú mysli vrtkéj. Toť jsú též učinili Židé, jenž byli na púšti, kdy byli poddáni v sirobu; miesto tej siroby krmil je buoh chlebem nebeským, totížto mannú, však toho vděčni nebyli, než vždy reptali a odmlúvali túžiece po své zemi, v niežto maso s cibulí a s pórem a s česenkem sediece nad hrnci jedli, takže, což bylo dobré, to jsú hyzdili, a to, což bylo mrzuté a zlé, to sú oni chválili a po tom vždy túžili. Ty, Tkadlečku, právě též činíš: v sobě sám vždy repceš a toho zevnitř tajiti nemóžeš, než neuměje toho reptánie, jenž je máš na srdci, jinak přikryti, nábožnú svú řečí to přivésti chceš, ať by lidé mněli, byť se tobě stala křivda. Neb někakú pokorú zevnitřní a kakúsi postavú tichú se ukazuješ a k bohu, jakoť by píle bylo, voláš žádaje tělesné a minuté věci, a jsa obdařen dobrým smyslem a rozomem tiem, že věděti móžeš, co jest to, po němž túžíš, a pro něžto chceš zbýti toho dobrého, jenž proti tej marnosti veliký rozdiel. Chválíš česnek a chválíš cibuli, chválíš pór smrdutý, a mannú, nebeským darem, hrdáš, jenž v sobě má všech jiných krmí vóni rozkošnú. Ej, neslušie to na múdrého, neslušie to na rozomného takáž řeč! Styď se asa toho dobrého mudrce, jemuž jmě Pytagoras, tenť praví: Múdrý člo-

věk, tenť nešetří bohu se líbiti řečí pěknú, než skutky dobrými. Ej, žeť tě pohan má přemluviti rozomem a zvláště tiem, ješto k bohu slušie, an viery nevěděl!

Buď to pak, žeť by bylo píle volati k bohu kterú řečí (jehožto nevieme, oč voláš, leč o tu a pro svú tu jistú, ještos ji sobě zvolil za utěšenú jako Židé cibuli a česnek), ještě by uslyšen nebyl v své prosbě tak brzo, jakož by sám chcel aneb mněl. A neboť jest učený člověk svatý Augustin proti tobě a řka: Ty člověče, ješto se bohu modlíš, věz zacelo a bez pochybenie to měj ode mne: Ač co v své modlitbě tělesného aneb co světského žádáš anebo co marného prosíš, uslyšen nebudeš. Ač pak co podobného prosíš od boha a žádáš s pravú věrú, ne ihned tě buoh druhdy uslyší k tvé prosbě. Sámť on skrze Jeremiáše proroka praví a řka: Lid mój obrátil ke mně zadní stranu, a ne tvář, a v času protivném volá ke mně a řka: Pane, povstaň a zprošč nás! Ale strach nás zajisté, Tkadlečku, byť těm nebylo řečeno, jakož bylo řečeno oněmno nemúdrým pěti pannám: Zajisté, neviem vás. Neb týž svatý Augustin praví, že častokrát buoh člověka v jeho smutné prosbě, v truchlé modlitbě neuslyší hned ani slyšeti tbá, jenž byv v rozkoši tělesné a v pokoji, bez nedostatkóv, bez protivenstvie, božieho kázanie a přikázanie netbal činiti.

Opět pravíš na ny, že smy velmi zlé a velmi hanebné, mrzuté a velmi škodlivé. Nenieť to nám dívno od tebe, poňadž Židé, majíce všechnu rozkoš a všechnu vuoni v manně, jí hrdali, ty pak nadto hrdati móžeš tresktánie naše, jenž se tobě hořko zdá a zlé a nelibé. Avšak jistě tebeť se to všechno dotýká a na těť se to chýlí, coť sme pravili tobě o Židiech. A velmiť se bojíme za tě, byť se nad tebú neskonalo ono, o němž praví prorok Izaiáš v pátém rozdielu, sjednávaje se s svatým Janem, miláčkem božím, a řka: Vé, vé, totíž běda vám, ješto jmenujete zlé dobré a dobré jmenujete zlé. Vé, totížto běda těm a běda všem těm, jenž usty svými hřešie, neb jed ďábelský jest v ustech jich. Ó Tkadlečku, že se toho nelekáš!

Než toho již nynie nechajíce, nebť to vieme, že toho netbáš, však o jiném mlčeti nechcem. Než věz, žeť se divíme tomu, co tiem mieníš s své řeči, že dřieve na počátku našeho sváru vše si nás jmenoval Neštěstím, jakož sme jím, a v tom si se nás dosti nahaněl, jako by nás velmi svědom byl, a teď nás tiežeš, kto sme my, co sme my a odkad sme my a kteraká jest naše moc. Činíš právě jako činie zlí lékaři a neučení, jenž neplně zvědúc nemoc člověčí aničto jeho nedostatek, i dávají lidem lékařstvie, traňky, syropy a jiné věci, a když ho dlúho hojie, teprv tieže nemocného, kde bolí a co jemu škodí, kde mu najtież. Ty se nás již nahaněv, coť se zdálo, i chceš teprv, bychom pravili, kto sme my, co sme my, odkad sme my a kteraké sme my postavy a kteraká jest moc naše. Velice nám v tom přimlúváš, velmi nás v tom hanieš, neslýchaně a nestydlivě nám přimlúváš a vždy pravíš, že smy velmi zlé a velmi škodlivé. Avšakť sme tě dřieve častokrát zpravili, že to vše, což sme učinili nad tebú, žeť sme to viece pro tvé dobré učinili nežli pro tvé zlé. Ty by nás s právem měl mieti viece v čest nežli nám přimlúváš, a nadto nám viece děkovati nežli láti. Avšak poňadž nás ještě nikdież tak pílně netázal, co sme my aneb kto sme my a odkad sme my, chcemť tobě již pověděti, ne pro tvú prosbu, jenž jie nic nešetříme, ani pro tvé hrózy, jenž nám jako vietr jsú, ani pro tvé volánie, jenž se lidé jemu smějí,

ani pro který stav tvój, jenž sám nevieš jeho, než z úřadu našeho, jenž jest nám poručen, v němžto se každému živému dáti máme znáti, tiemť kusem se tobě znáti dáme a ohlásiti chcem.

A již slyš: Myť sme posel božie ruky, ke všem protivným kusuom brzký jednatel. Myť jsme bič ohbitý a hólka a kyjík všeho stvořenie stvořitele. Myť sme senosečec tupú a pilkovanú kosú všech luk, všech trávníkóv, tak zavadlých, jakožto mladistvých. Naše poselstvie, jenž je dějem, nikda darmo nenie. Myť sme bičík, jehož švih prudce mrští a po něm velmi svědí, jehož žádného časem neminem. Myť sme ta hólka, ještoť se o žádného nikda nepřerazí a o žádného se nikdy neohne ani se zlámá, avšak žádný se jí ujistiti nemóž; kto se jí podepře, žádnému shola za nic neslibujem. Myť sme ten senosečec, jehožto kosa jest pilkovaná sem i tam, avšak se nikdy viece neztupí ni kamenem tvrdé mysli ni měkkú hrudú dobré řeči ni pieskem mnoho smyslóv ni kořením travným mnoho chytrostí. Myť sme rataj a zahradník rozličných ščepóv a mistr všech řemesel všech lidí: jedny v druhé jednámy, jedny z druhých přesazujem. Myť činíme jako ty, Tkadlečku, činíš: naše brdo ke všem lidem připraveno jest. Všechno, což jest na světě, to my svú mocí snošujem a zosnujem. Žádných podstat nepotřebujem. Nic se na tenkú přiezi netiežem, nic se na barvy neptámy. Tak bielá jako černá, tak nám černá jako blankytná, tak nám zelená jako šerá, tak nám žlutá jako plavá. Nic sobě i lidí jedné barvy jako druhé nevážímy, anebo což se znamenajie jich okrášlení. Když s nie mocí svého protivenstvie sečem, tuť my nic neminem, nač se oddáme. Tu fiola své moci před námi neskryje svú rozkošnú barvú všie ustavičnosti. Tuť lilium krású svú a bělostí před námi neuteče svú dobrú nádějí. Tu ruože červená svú šarlatnú barvú v hořící milosti nám se neopne. Tuť dětelík ni břečtan ni chvojka ni barvínek, jenž jest všie počaté milosti vuodce, nám se neskryje. Tuť ruože polská svú brunátnú barvú všeho tajenstvie utéci se nás nemuož. Tuť vymyšlená a kradená barva šerá z mnohých složená svú vysokú myslí nad se nám se nevyzdvihuje. Tuť blankytný charpený neboli čakankový květ svú zlú nádějí nebli svú dokonalostí nám se neprotiví. Tuť také pléška svú miezhú, svú žlutú barvú, jenž na haně vydána jest, proti nám nezíšče.

Hleď a znamenaj, Tkadlečku: Římené, velicí a múdří lidé, a jiní rozliční mistři pohanšší, tiť sú nás lépe seznali a poznali nežli ty, a zvlášče mudřec pohan Aristotileš. Aj, tázals nás, kto sme my. Již to slyšíš, kto sme my. A potoms tázal, co sme my. Slyšals tehda, Tkadlečku: My sme nic, a sme něco. Tak sme nic, neb sme ani živi, ani mrtvi, ani tělo máme, ani kterú podstatu tělesnú, ani máme byt, ani máme duchu, ani sme k vidění zpósobeni, ani k omakání, ani k držení zjednáni, aniž jíme, aniž pijeme, aniž spíme, aniž odpočíváme, aniž kdy ustanem. Ano nám Aristotileš ten mudřec svědek toho jest v svých třetích knihách Metafyziky a řka: Věčná věc nepotřebuje pokrmu. Ale takéť sme nětco, nebť sme všeho stvořenie protivnost a protivenstvie, ne bychom se komu protivili kterým protivenstvím nepodobným, ale podlé našeho vysazenie, jakož sme k tomu vysazení vydáni. Všickni lidé na světě se s námi nesjednávají, ani často běhajíce utiekají, ne pro naši zlost,

ale pro těch jistých lidí lehkost, jenž nás běhají a s námi jako v jeden úmysl uhoditi nechtie. Myť sme však úhel z kamene, a ne z kamene tesaného, a netesaného a tvrdého: oň se každý živý člověk utkne a oň se obrazí i urazí. Myť sme zase také šachta hluboká nevětrná, mnohými hnilými štemflemi podsazená, v nižto kdy kto nepořádně upadne, nebrzo se sám z nie vybéře.

Hleď, Tkadlečku, a zpomeň to, za tvých časuov co jest mnoho múdrých, mnoho zpupných, mnoho učených, mnoho mladých, bujných, mnoho starých, chytrých, mnoho milovných, světských, mnoho jiných takýchžto lidí, ješto s králi, s knieżaty, s hrabí, s jinými mocnými lidmi, jakožto s ciesařovnami, s královnami, s kněžnami hostajně a letně bydlili, ješto je téjměř vešken svět ctil a je ve cti mieval pro jich veliké cti a pro jich svobodnost, ješto je měli mezi mocnými lidmi: však sú v šachtu našie moci, v naše protivenstvie upadli. Těch mnoho, ješto ty je i podnes znáš, tiť sú tak na světě, jakoby jich nebylo. Tožť rozptýleně pro nevděčnost jako Židé pro mannu jsúce na světě známých se lidí kryjí; lidé jich známí druhdy i přietelé přirození je v našem protivenství vidúce jich neznají, ač je znají, ale činie se jich často neznajíce neb jich nevidúce, a ač se po přielišné známosti tajiti nemohú, ale netbají jich. Toť sme my, ješto toto všecko jednámy. A čím větší člověk byl podlé cti na světě, tiem jej hrubějie podtisknem pod se, když se jemu opakujem. Ano to Aristotileš mudřec shledav i píše o tom v svých osmých knihách Topicorum a řka: Většiemu člověku větší zlé se protiví a opakuje. O nás lépe a plnějie slyšeti muožeš, když mezi mistry rozumnými budeš a při těch, ješto je sám znáš, světského i duchovnieho úřadu, nynie za tvých časů.

Tožť již naše moc k tomu, což ty tiežeš a oč stojíš. Než jakož nás tiežeš zvlášče, kteraké sme postavy, Tkadlečku, tiežeš nás, ješto smy nikda tak svobodně neotázáni. Než nedarmo se o druhé neznámé věci rád pokúšieš z svého všetečenstvie a chtě ledačehos dojíti a zvěděti. Nezklamalť jest Aristotileš mudřec, ještoť v svých prvních knihách O nebi a o světu píše řka: Lidé vždy radějše a viec milují uměti to, kteréžto těžkým duovodem dokonají a neznámým smyslem toho dokázati musie, nežli to, ješto smyslem snadným a duovodem obecným se dokoná, a řka, že to, což jest neznámo ... A tys o to a pro to mnoho království zjezdil, mnohé země ohlédal. Věz, žeť nám moc ta dána není, bychom pravili, kterak sme aneb kteraká jest moc naše v sobě sama. To, cos nás dřieve tázal, ktoť sme, toť sme s uodpuščením vypravili. Bychom tobě pak nad přikázaní pravili co dále, proti sobě bychom učinili: ty toho také netěž věděti. Praví Aristotileš: Ktož zjevuje své tajemstvie jemu zapovědněné, ten jest zkazitel a zrušitel tajné pečeti nebeské. Ty nás o to netěž, coť praviti nemáme.

Než abychom tebe vždy některak odbyli, ne tak, bychom co klamavého chtěli pověděti, než pravdu, ač ne na všem postavu svú ukážem, však větší diel zvieš. Ztěž se, kterak sú nás Římaníné malovali, ješto lidé múdří slúli. A tiť sú nás tak malovali, jakož sú srozuměli a jakož sú nás znali, ač ne uplně, jakož sme v své osobě, však i tak, jakož sú nás vypsali. Slyš: Za let toho Romula, jenž Řím vysadil, prvé založiv Řím, což mohl najšieř, v něm chrám jeden tu učinil,

v němž rozličné bohy, totiž modly učiniti kázal. Mezi všemi svými bohy kázal jest nás takto vymalovati a vypsati, a potom jeho náměstkové budúcie po časiech se rozmnoživše kázali nás z kamenie vytesati a ozdobně, dobře, rozumně vykrášliti a okrášliti takto: Byla osoba aneb zpuosoba mužská velikého muže, a ten muž seděl na jelenu, a ten jelen byl vydělán jako k běhu chtě skočiti. Muž ten, jenž byl na jelenu, tomu byly oči zavázány, že jimi jako nic neviděl. Tomu muži z úst pršely jiskry ohnivé, a ty jiskry sem i tam letichu: jedny vše zažehaly, čehož se chytily, a široce šly, druhé jiskry uhasly a zmizaly. Ten muž také v svú obú rukú držal lístek psaný, v pravé ruce, na něm bylo psáno takto: Se mnú jest protivnost; v levé ruce na druhém listu bylo psáno: Mnú jest smutek a zámutek. Nad hlavú toho jistého muže jako u povětřie byl jest nad ním lístek, na němž jest bylo psáno: Já sem moc a síla protivná. Z podnožie toho muže byl jest lístek, na němž psáno bylo: Já sem rychlost a bystrost okamženie. Ten muž také po sobě vedl vuol tlustý o desieti roziech. Na tom volu bylo jest miesto tlumoka uvázáno sietné teneto. Proti tomu muži byli jsú mnozí lidé s rozličnú braní. Tu jsú byli ciesaři, tu jsú byli králi, tu jsú byli kniežata, tu jsú byli hrabie, tu jsú byli rytieři a panoše, tu jsú byli rozliční lidé seční a branní rozličného stavu, s rozličnú sečbú a s rozličnú braní, od najvyššieho stavu až do najnižšieho. Tuť jest byla také jeptiška s svým žaltářem a s svým nabieracím vélem, tuť jest byl mnich s svým antifonářem a s svú krátkú kapičkú. Tuť jest byla měštka s svým škrobeným šlojieřem. Tuť jest byla také vysokéj mysli a bujného kroku dvořka s svým návuzem a s svým ošivkem. Tuť jest byla i také babka bezzubá, hrbovatá s svým kuželem. Ti všichni lidé, tiť sú byli proti tomu muži naň sekúce, naň tepúce, naň tu braní házejíce, každý tiem, ktož co měl, podlé svého řádu, ale nic jemu uškoditi nemohli. A jestliže chceš, Tkadlečku, výklad tej našie osoby věděti, jenž ne my, ale Římené o nás tak pravie, čti Fulgencia toho mistra, jenž píše v svých knihách O obraziech a o postavách a osobách rozličných ctností a necností, snad tu o našie postavě také něco shledáš, jakožť sme již vypravili, jehožto ktožť nás zná v našie moci a v našem protivenství, bez výklada nás zná, ač pak nerad, vždy nás zná, kto sme my a co sme my.

Dále nás tiežeš, odkud sme my. Slyš tehdy: Myť sme odevšad, avšak nejsmy odnikudž. Odevšad jsme takú měrú: nebť nenie toho miesta, toho kútu v žádné zemi na všem světě, bychom tu nebyli, bychom tu svú mocí nepobyli a svým přivládaním. Poslóv nám třeba nenie, všadyť sme mocí svú sami. Dobřeť jest pověděl o nás mudřec pohan a řka: Neštěstie jest o jedné noze, avšak jest tak brzké, že s Štěstím všady stihne, jenž o dvú nohú běží. A nejsme odnikud tiem kusem, neb sme nepošli odnikudž a z ničehož. Naše prvnie moc a prvé protivenstvie jest bylo ukázáno na prvniem člověku Adamovi, že z okušenie jablka jemu zapověděného byl mocí naší věčné smrti poddán. Tu jest naším jednáním Adam věčné smrti dán a oddán, i podnes my, Neštěstie, s Smrtí tovařišíme. Tu jest nám a Smrti moc a plné právo dáno a poddáno na jeho všechny budúcie až do skončenie světa, abychom žádného svým protivenstvím neminuli. A tu moc máme od svrchovaného stvořitele nebe i země. Sáms dřieve nás tiem potkal řka, že za to máš, že my s Smrtí

spolek máme. Jistě věz to, žeť se to často přiházie, že což my počnem, že to Smrt dokoná. Vídal-lis kdy naše veliké protivenstvie aneb naše veliké příhody, byť hned k těm našim protivnostem brzy Smrt nepřispěla? Řiedkoť se to přihodí. Ač pak tu Smrti hned nebude, ale žádána bývá často od mnohých lidí, jenž v naše protivnosti upadají a v naši moc vnikují, smrti žádají a druhdy jie často jako potřebují. Čti Aristotele O smrti a životu, ješto píše a řka: Život a smrt jsú všem obecny. A to sám vidíš, žeť jest to nevelmi divné, co se narodí, že to zase umře. My pak pravíme, že též jest od nás, neb jakožto vše umřieti zase musí, co se narodí, tak také vše, což na světě jest, naším protivenstvím potkáno býti musí. Tohoť sme tě již dřieve zpravili také. A protož my z tej moci proti všem lidem, všemu světu takto se píšem na svých listech: My, Neštěstie, boží volí moc vládanie všech protivností na zemi i u povětří. Od počátka světa až do skonánie světa, od východu slunce až na poledne, od poledne až na západ slunce, až ku puolnoci a od puolnoci až zase do východu slunce vešken sme svět v svú kázen osáhli, vešken svět ke všem protivnostem jeť nám v naši moc pílně dán. Proč ty jedno škřeklavě na ny voláš a nás za nic nemáš? Proč ty se nás nebojíš slyše moc naši, slyše úřad náš, slyše brzkost naši, slyše věčnost naši? I zdalis smyslem svým pominul aneb závrat v hlavě máš, že na mysl bráti nechceš naše časté a rozomné naučenie a podobné rozpravenie? A my toliko tobě rozprávieme, toliko tě učíme, tolikoť vydáváme, že by vždy srozuměti mohl a jako rukú to již ujieti. Nediv se tomu, žeť sme tak mocné, žeť sme tak k tomu vysokému úřadu vydány, od velikého pána jsme zavolány, od mocného pána vládnem Zdalis neslýchal, že veliký pán velikými věcmi daří, veliké úřady rozdává? A ty sám prvé nám rozprávěje o svéj tej kuchometici pravils, že to žádný div nenie, že mocný pán velikými dary daří.

3 *postava* podoba – 6 *smyslní* rozumní, moudří; *ješto* kteří – 8 *krmil je buoh* Ex. 16,2-3, 14-16 – 11 *hyzdili jsú* hanili – 14 *byť se stala* že se stala – 16 *tělesné a minuté* hmotné a pomíjející – 19 *hrdáš* pohrdáš – 21 *asa* snad

28 *zacelo* zajisté; *bez pochybenie* bez pochyby; *ač* jestliže – 30 *podobný* slušný – 31 *skrze Jeremiáše proroka* 2,27 – 33 *zprošč* zprosť – 34 *neviem* neznám

38 *na ny* o nás; *mrzutý* mrzký, odporný, škaredý – 41 *chýlí se* vztahuje se – 42 *neskonalo se* nesplnilo se – 43 *praví prorok Izaiáš* 5,20; *rozdiel* kapitola; *sjednávaje se* srovnávaje se

50 *svědom* znalý; *tiežeš* tážes se – 53 *traňky* nápoje (léčivé) – 56 *přimlúváš nám* domlouváš, vytýkáš nám – 57 *nestydlivě* nestydatě – 61 *nikdiež* nikdy – 62 *jenž jie* které – 63 *hrózy* hrozby; *jenž jemu* kterému – 65 *tiem kusem* tím způsobem, tak

68 *jednatel* pořadatel; *ohbitý* ohebný; *hólka* hůlka – 69 *pilkovaná kosa* zubatá (ztupená) – 73 *ujistiti se* bezpečně se opříti – 76 *rataj* oráč – 79 *brdo* tkalcovský hřeben – 80 *snošujem* snášíme; *podstata* pomoc, zastání – 81 *netiežem se* netážeme se – 87 *neopne se* neobepne se; *dětelík* jetelík, jetel – 88 *polský* polní – 91 *charpený* chrpový – 92 *pléška* pampeliška; *miezha* míza

98 *byt* bytnost, jsoucnost – 100 *ustanem* unavíme se – 104 *vysazenie* zřízení – 105 *nesjednávají se* nesrovnávají se; *zlost* zloba – 106 *nás běhají* utíkají od nás, před námi; *uhoditi* shodnouti se – 108 *obrazí se* odrazí se – 109 *štemfl* podpora

115 *hostajně a letně* (lhostejně) lehkovážně a důvěrně – 116 *svobodnost* svoboda – 117 *šachta* propast – 119 *kryjí se* skrývají se – 120 *ač* jestliže – 123 *podtisknem* podrobíme, podmaníme si; *opakujem se* stavíme se na odpor – 124 *Topicorum* Topica, spis o obecných sche-

matech k nalézání důvodů a důkazů – 128 *tiežeš* tážeš se – 133 *duovodem dokonají* dokazují – 138 *vypravili* vypověděli – 139 *netěž* netaž se

144 *ztěž se* zeptej se – 146 *v své osobě* ve skutečnosti; *Romulus* podle pověsti zakladatel Říma a první římský král – 147 *vysadil* osadil, vybudoval – 151 *zpuosoba* podoba – 152 *vydělán* zobrazen – 156 *protivnost* protivenství – 159 *síla protivná* síla nepřátelská, protivící se – 161 *sietné* sítěné – 162 *bran* zbraň – 164 *sečba* sečná zbraň – 166 *nabieraci vél* nabíraný závoj; *antifonář* zpěvník – 167 *kapička* zdrob. ke *kápě*; *šlojieř* závoj – 168 *vysokéj mysli* hrdá; *dvořka* dvořanka; *návuz* amulet (uvázaný kolem krku); *ošivek* premování, prýmky – 173 *Fulgentius* římský gramatik, jehož dílo bylo pro středověkou literaturu pramenem výkladů ze života ve starověku

178 *takú měrú* tím způsobem – 179 *přivládaním* vládou – 194 *vnikují* pronikají – 203 *v svú kázen osáhli* svému vedení podrobili – 204 *škřeklavě* (*skřeklavě*) vydávajíc skřeky – 205 *úřad* úkol; *brzkost* rychlost – 207 *rozpravenie* vypravování – 209 *ujieti* chopiti – 212 *kuchometice* žena, jež zametá kuchyň, patřící do kuchyně

EXEMPLA

Příklad neboli exemplum je krátké vypravování, bajka, parabola a pod., jichž užívali kazatelé, aby upoutali pozornost posluchačstva a názorně doložili své výklady. Zvláště rádi užívali stručných žertovných povídek s výraznou pointou. S exemply se setkáváme již v evangeliích, u církevních otců i u pozdějších spisovatelů. Od 12. století se sestavují celé soubory vhodných povídek pro potřeby kazatelské; v některých jsou povídky vypracovány tak podrobně, že se mohou uplatnit i samostatně jako vzdělavatelná četba.

Naše ukázky jsou vzaty jednak ze staročeských překladů oblíbených sbírek, jednak z několika rukopisů latinských:

O *Životech svatých Otců* srovnej výše (str. 540).

Barlaam a Josafat je vyprávění o tom, jak indický princ Josafat byl poustevníkem Barlaamem obrácen na křesťanství (řecký originál sepsán snad v 6. století; je do něho pojata Aristidova apologie křesťanství z 2. století); obsahuje řadu drobných povídek namnoze orientálního původu. Celou skladbu převedl do češtiny Tomáš ze Štítného (viz dále str. 726).

Gesta Romanorum je soubor podrobně rozvedených exempel s připojeným mravním naučením, jenž vznikl počátkem 14. století; dějištěm příběhů je nejčastěji Řím, k hlavním postavám patří panovníci římští (pravidelně ovšem nehistoričtí). Český překlad pochází z druhé poloviny 14. století.

Povídka o mluvení Petrově k Ježíšovi je významná tím, že se na ni odvolává skladatel básně O sedmimezcietma blázniech zapsané v rukopise Svatovítském.

Povídky olomoucké je název sbírky 35 českých exempel v rukopise z r. 1482; povídky jsou různého původu, nejsou překladem žádného ze známých svodů latinských.

ČESKÁ EXEMPLA

(LIDSKÁ ZVRÁCENOST)

Sedieše jeden svatý stařec v své peleši. Tehdy hlas k ňemu přijide a řka: „Vyndi ven, a ukážiť lidská diela.“ Vstav i jide ven. Tehdy jeho vede i ukáza jemu múřénína velmi črného, an sěká drva. A již bieše veliké břiemě nakladl i chtieše zdvihnúti i nemože. A opět šed, počě viece sěkati i přikládati na to břiemě, jehož
5 dřieve nemohl zdvihnúti. Pak jemu opět ukáza jiného člověka, an stojí nad jeze-

rem vody nabierajě a naléváše v sudec a s druhé strany ven tečieše děrú. Opět jej vede a řka: „Poď za mnú, a ukážiť opět jiné.“ I uzřě jako chrám nebo duom veliký a k tomu dva sediec na koních a nesúce po velikém břěmeni. A tu chtiešta oba pojednú do vrat, ale pro ta břěmena nemožešta, ješto za sebú mějiešta. A nechtieše jeden druhému přěhověti, i vadiešta sě. I vyloži to viděnie a řka: „Ti, ješto sú to dřievie nesli, to sú mnišie, ješto nesú jho, točíš utrpenie svaté, ale mají na srdci pýchu a chlípu, nechtiece sě jeden druhému ponížiti, a ješto nechtie následovati tichosti a u ponížení cěsty našeho boha Jezukrista, jenž on praví a řka: ‚Patřěte mne, jenžť sem já tichý a pokorný, a naleznete pokoj dušiem svým.‘ A protož ti ostanú s svú pýchú svých srdcí napřěd přěd královstvím krále nebeského, našeho boha Jezukrista, a nemoci budú vníti v nebesa. A ten, ješto sěkáše drva a přikládáše na těžké břiemě, to jest ten člověk, jenž jest obtiežen mnohými hřiechy a ješče na těžké hrozné břiemě přičínie hřiechuov viece, a majě sě káti prvních hřiechuov. Ale zameškav sě prvních pokáti, i viece přičínie ku prvním hřiechóm. Ten pak, jenž načieráše vody z jezera, to jest ten člověk, jenž něco dobrého činí, ale hřiechy má některé při sobě, a jich neostane, a protož ti dobří skutci zahynú se zlými. A protož člověk musí, jakož praví svatý Pavel apoštol, s bázní a s velikým strachem dobývati spasenie.“

1 *v peleši* v jeskyni – 8-9 *chtiešta... nemožešta... mějiešta* (duál) chtěli... nemohli... měli – 9 *pojednú* zároveň – 10 *přěhověti* povoliti; *vadiešta sě* (duál) vadili se – 12 *chlípu* smilnost, zpupnost – 13-14 *Patřěte mne* ... Mat. 11,29 – 14 *jenžť* žeť – 16 *vníti* vejíti – 19 *přičínie* přičiňuje, rozmnožuje – 20 *načieráše* nabíral – 21 *neostane* neopustí – 22 *s bázní a s velikým strachem dobývati spasenie* Fil. 2,12

(POUSTEVNÍK ANDĚLEM)

Jan opat vece k bratru staršiemu a řka: „Chtěl bych bezpečen býti, jako sú andělé, nic nedělajě, ale jako oni, jediné vždy boha chvále.“ A povrh plášt s sebe, i jide na púšt. A byv tam za týden, i vráti sě zasě k bratru. A když vztluče na dveřě, nic jemu bratr neotevřě a řka: „Kto jsi?“ On odpovědě: „Já sem, Jan.“ Tu jemu bratr vece: „Jan jest andělem a viece s lidmi nepřěbývá.“ Tu on opět jě sě tlúci a řka: „Jáť sem.“ Ale on jemu neotevřě, až i den byl. A když by zítra, otevřěv jemu i vece: „Člověk jsi, i slušieť, aby dělal a po tom sě živil.“ Tu on pade přěd jeho nohy a řka: „Odpusť mi, otče, neboť jsem vinen.“

1 *bezpečen* bezstarostný – 2 *povrh* shodiv – 3 *vztluče* zatloukl – 5 *jě sě* jal se, počal – 7 *aby dělal* abys dělal; *po tom* tím

(ZÁSLUHA POSLUŠNOSTI)

Také otci světí praviechu o učedlníku Pavla opata, jemužto učeníku Jan diechu, neb on bieše tak tichý i pokorný, že také, když jemu jeho opat rozkazováše kterúž koli věc nesnadnú, v nivčemž jemu neodpoviedáše, ani reptal v sobě, jako nechtě učiniti. Pak když budieše skotského hnojě potřěba v klášteřě, tu jej opat posláše

na jedno miesto odtovad nedaleko, aby tu hnojě skotského dobyl a přinesl jej do kláštera jakž moha najspieš. A tu na tom miestě bieše lvičě velmi zlá. Tehdy ten svatý Jan, učeník svatého Pavla, po rozkázaní jdieše svého opata. A když již chtieše jíti, i večě svému opatu a řka: „Otče, od mnohých sem slýchal, že jest tu zlá lvičě." Tehdy stařec jako špílejě i večě jemu: „Poběhne-liť na tě, držiž ji, a sviežě ji přivediž ji s sebú." A když k večeru přijide na to miesto, tu vyběhši lvičě a otda sě naň. Tu on popad ji i chtieše ji držěti. Tehdy lvičě vytrhši sě jemu z rukú i poběže. A on také za ní poběže a řka k nie: „Muoj opat mně jest přikázal, abych tě sviežě i dovedl k ňemu." Tehdy lvičě inhed sta. A on ji popad i vede ji s sebú do kláštera. Ale že sě bieše připozdil na cěstě, i mějieše zaň péči jeho opat. A v tu dobu pojide ten učeník a veda lvici svázánu. Uzřěv to stařec i podivi sě a bohu vzda chválu. Pak ten učeník večě: „Toť sem, otče, lvici přivedl, jakožs mi kázal." Tu stařec, chtě skrotiti mysl svého učeníka, aby sě nechlubil na srdci pro ten čin, i večě jemu a řka: „Jakežs sám nemúdrý, takežs nemúdré zvieře přivedl. Náhle rozviežě ji, pustiž ji, ať běží na své miesto!"

1 *světí* svatí; *diechu* říkali – 3 *v nivčemž* v ničem; *neodpoviedáše* neodmlouval; *ani reptal... jako nechtě* ani nereptal... jako by nechtěl – 4 *budieše* bylo – 5 *odtovad* odtud; *dobyl* opatřil – 6 *najspieš* nejrychleji – 7 *po rozkázaní* podle příkazu – 9 *špílejě* žertuje; *sviežě* sváže – 10 *otda sě* dala se, pustila se – 11 *poběže* utíkala – 13 *sta* stanula – 14 *zaň péči* starost o něho – 15 *pojide* šel, přišel – 18 *jakežs..., takežs* jak jsi..., tak jsi – 19 *rozviežě* rozvázav

(POTŘEBA ODDECHU)

Uda sě jednomu lovci, honiece zvěř, viděti svatého Antonie, an vesel s bratří. I by jemu to nelíbo. Avšak svatý Antoní, chtě jemu to ukázati, že někdy slušie mieti utěšenie s bratří, i večě jemu a řka: „Natáhna své lučiště, střěliž." A když to učini, opět jemu večě: „Střěl druhé!" A on opět střěli. Opět jemu večě: „Střěl třetie!" Odpovědě jemu lovec a řka: „Jakž bych táhl lučišče přěs moc, tak by sě zlomilo." Tehdy Antoní večě: „Aj, takéžť jest na božiem posle. Jakž bychom přěs moc brzo chtěli, brzo by bratřie zhynuli. A protož slušie každému odpočinúti a své úsilé oblehčiti." To uslyšěv ten lovec, a přijě skrúšenie. A velmi jemu by prospěšna starcova řěč. A tak s tiem odjěde od nich.

1 *uda sě* stalo se, přihodilo se; *s bratří* s bratry klášterními (bratrstvem) – 2 *by jemu to nelíbo* nelíbilo se mu to – 4 *druhé* po druhé – 5 *třetie* po třetí – 6 *takéžť* podobně – 8 *úsilé* námaha; *přijě skrúšenie* pojal lítost

(POSLUŠNOST)

Když jeden odpověděv sě tohoto světa i jide do kláštera a prosě, aby jej přijěli, opat jemu počě rozpačně mluviti a řka: „Nášť jest zákon velmi ukrutný, aniž ho budeš moci strpěti. A protož jdi do toho kláštera, ješto snadnějie budeš moci strpěti. A toho sě nepokúšěj, ješto nemuožeš snésti." Ale on sě tú hrozú nic nerozpáči, ale viece počě slibovati a řka: „By mi opat v uoheň kázal, já bych neodpověděl." Tu jej opat přijě a nic sě nerozmysliv. Chtě jeho zkusiti, i káza mu do peci

do horké, v niežto chléb chtiechu péci. Tu on nic nepomeškav, do peci vleze prostřěd ohně. A ten oheň pro udatnú vieru jeho inhed uhase a rozděli sě od něho, jako oněm třem dietkám židovským oheň jest u vrúcie peci uhasl. A tak mniechu, by již uhořal, ano jako by jeho rosa studená pokropila i vynide z té peci. A protož vězte, kakť jest poslušenstvie před bohem vzácno. A když ten jistý toho dne, kteréhož přišel, toho jest inhed pokušen, a ješče nejsa posílen v dobrých činiech, i jest pro to poslušenstvie nalezen u pravém svrchování.

1 *odpověděv sě* odřeknuv se – 2 *rozpačně* váhavě, odradivě – 3 *strpěti* snésti – 4 *toho sě nepokúšěj* o to ...; *ješto* což – 5 *nerozpáči sě* nepřišel do rozpaků, nezviklal se; *by* byť, i kdyby; *neodpověděl* neodmlouval – 8 *rozděli sě* oddělil se – 9 *jako oněm třem dietkám židovským*... Dan. 3,20; *mniechu* domnívali se – 10 *by uhořal* že uhořel; *vynide* vyšel – 12 *pokušen* vyzkoušen – 13 *v svrchování* v dokonalosti

(PLODY TRPĚLIVOSTI)

Do téhož kláštera jiný přijide a prosě, aby jej přijěli v zákon. A když jemu najprvé přikázachu poslušnu býti, ale on k tomu slíbi i utrpenie držěti. Tehdy opat, držě suchú huol v ruce, i vdruži ji v zemi. A to tomu bratru novotnému za dielo přikáza, aby dotovad tu huol zaléval, dokudž by nezakvetla, na každý den, ješto jest proti přirození. Tehdy ten bratr podda sě v ten tvrdý zákon. I počě nositi vodu z Nila, z té rajské řěky, a ta jest byla odtud dobřě za dvě míli. A toho úsilé nepřěsta, až sě tomu již bieše rok stekl. A k úžitku nižádné čáky nebieše. Avšakž jeho poslušenstvie, to jemu počatého úsilé přěstati nedadieše. A již sě tomu třetie léto dokonaváše, a nižádné nádějě nebieše k úžitku. A když ten bratr bez přěstánie vodu nosě zaléváše, tehdy huol počě kvísti. A já sem viděl to jisté dřěvo, ješto z té holi vyrostlo. A to i dnes v klášteřě v sieni stojí zelenajě sě; jako na příklad stojí pro to, což jest poslušenstvie učinilo a viera.

1 *zákon* řehole, řád – 3 *vdruži* vrazil; *novotnému* novému; *za dielo přikáza* přikázal za práci, za úkol – 4 *ješto* což – 5 *proti přirození* proti přírodě – 6-7 *toho úsilé nepřěsta* nepřestal v té námaze – 7 *bieše sě stekl* uplynul; *čáka* naděje – 8 *nedadieše* nedávalo, nedovolovalo – 10 *dřěvo* strom

(O SLAVÍKU A STŘELCI)

Byl jeden popadl ptáčka jednoho malého, a snad slavíčka; a když jej zabiti chtieše, by tomu ptáčku řeč dána i vece: „Co budeš lepí, když mě zabieš? Syt mnú nebudeš. Ale pustíš-li mě, dámť troje také naučenie, že budeš-li toho poslúchati, hodíť se dobře.“ A ten slíbi pustiti toho ptáčka, povie-li jemu co potřebného. A ptáček vece: „Jednomuť tě učím: Nikdy neželej ztracené věci! Druhé: Nehledaj dosieci toho, jehož nemuožeš dosieci. A třetie: Nevěř tomu, co jest nepodobné k vieře. Toho pomni poslúchati.“ A když pusti ptáčka toho, ptáček, aby pokusil, uposlúchá-li rady jeho, poletuje vysoce poče řieci. „Ó blázne, kteraks zlú radu měl, žes mě pustil. Nebos ztratil veliký poklad; jest ve mně kámen drahý tak veliký jako pštrosové vajce.“ A tento uslyšav to velmi se smúti, i poče lúditi toho ptáčka,

zdali by jej mohl polapiti. Tehdy ptáček vece jemu: „Jižť vizi, žes nemúdrý a méhos neuposlúchal naučenie. Ráds slyšal, ale úžitkus nevzal z toho. Řeklť sem, aby neželel ztracené věci, ješto nemuož navrácena býti, nebo vidím, žes se smútil a želéš srdcem, žes mě pustil. Biechť řekl: Nehledaj dosieci, jehož nelze jest dosáhnúti; a ty hledáš popadnúti mě, a já vysoko létám a mohu se vystřieci tebe. A biechť řekl, aby nevěřil nepodobnému; a tys uvěřil, by ve mně byl tak veliký drahý kámen jako vajce pštrosové, a já vešken nejsem tak jako to vajce, a ještě jako jiné vajce velmi menšie."

2 *co budeš lepí* (lepší) co z toho budeš míti; *zabieš* zabiješ – 7 *pokusil* zkusil – 10 *smúti se* zarmoutil se; *lúditi* lákati, vábiti – 11 *vizi* vidím – 12 *aby* abys – 13 *ješto* jež, která – 14 *biechť řekl* byl jsem ti řekl – 16 *by byl* že jest

O DVÚ MYŠÍ, JEŠTO KOŘEN U DŘEVA HLODALE, A O JEDNOROŽCI

Ktož světu slúžie hubenému, lstivému pánu slúžie, ješto jediné, což jednomu vezme, to dá druhému, a pak opět odejme to, což jest jinému dal. Avšak hubení a slepí lidé vzdalují se boha bohatého a dobrého; v žádosti ulehše světských věcí a k nim svú myslí ustrnuvše, nedbají v paměti mieti, co potom bude, a co jest věčného dobrého, ješto jest pán buoh připravil svým služebníkóm. Takoví světa milovníci podobni sú jednomu, ješto utiekal před jednorožcem. A utiekaje upadl v někakú velikú jámu, a letě chytil se rukama některakého dřeva, tak že nohama na suk vstúpil. I zdálo mu se, by tu již mohl pokoj mieti. A vzhléd doluov k kmeni, uzřel dvě myši, jednu bielú a druhú črnú, ana u kořena hryzeta bez přestánie kmen toho dřeva. A již ho mnoho uhlodale biechu, že již skóro měly dohrýzti, aby se všecko dřevo převrátilo. Uzřel také před sebú draka hrozného, an usta rozčesl a zievá naň hledě a chtě jej shltiti, když dřevo padne. Uzřel také čtyři hadové hlavy, any sipie proti sobě vadiece se tu bliz u noh jeho na tom dřevě. Pak vzevřev nad se uzřel medové krápějky, any kapí z větvie toho dřeva. A zapomenuv všeho svého nebezpečenstvie, poče sáhati těch krápějek medových, a velmi nebezpečně.

I poče Barlam to podobenstvie vykládati a řka: „To podobenstvie jest těch, ješto sú se oddali na marnost tohoto světa, pro malú lahódku světskú vážiec se nebezpečenstvie velikého. Nebo tento jednorožec nese podobenstvie smrti, ješto vždy stíhá člověka chtiec pohubiti. A tento svět jest jáma, a dřevo, na němžto stojíme, jest čas života našeho; a toho den a noc ujímá na všakú chvíli, jako oně dvě myši, črná a bielá, ješto ústavně hryzeta ono dřevo a již sta jeho tolik uhlodale, jelikož jest již minulo času, jakž sme živi; a tak již snad skuoro ostatek dohluozeta. Čtyři ony hadové hlavy, ješto sipie proti sobě, jsú čtyři elementové, z nichž jest tělo, ješto jsú protívni sobě v horkosti, v studenosti, v mokrosti, v suchosti. A jakž bude jedno z těch přemoženo, tak zhyne náš život. A pak onen drak znamenává pekelnú propast, ješto jest vždy jako usta otevřela, chtiec každého pohltiti. A ony medové krápějky jsú libostné věci tohoto světa, pro něž nemúdří jich sáhajíc nepomnie svého nebezpečenstvie velikého."

Nadpis: *hlodale* (duál) hlodaly – 2 *hubený* ubohý, chudý – 3 *v žádosti ulehše* oddavše se touze (po světských věcech) – 7 *dřevo* strom – 9 *ana* (duál) any, a ony; *hryzeta* (duál) hryžou – 10 *uhlodale biechu* (duál) byly uhlodaly; *skóro* brzo – 11-12 *rozčesl a zievá* rozevřel a má otevřenu tlamu – 13 *bliz* blízko – 14 *kapí* kapou; *větvie* větvoví – 22 *jelikož* kolik; *dohluozeta* (duál) dohlodají

PŘÍKLAD O JEDNOM KRÁLOVICI, JEŠTO PROJIEŽDĚJE SE I VIDĚL PANNY

Byl jeden král a ten neměl synuov, pro něžto byl smuten. Až jednú narodi se jemu syn, a král tiem bieše utěšen. Ale to dietě bylo očí velmi mdlú, tak že lékaři najmúdřejší řekli královi, aby tak kázal tohoto dietěte chovati, aby přes deset let slunce nevidělo ani měsiece ani ohně, řkúc: „Jinak by musilo oslnúti; tak vidíme na jeho očí.“ Pak král káza takovú schránu učiniti, aby tak to dietě chováno bylo do toho času, jakož lékaři řekli. Když pak pacholík podrostl a vyveden byl z té své schrány, a král k svému a k jeho utěšení káza jej voditi a všeliké věci jemu ukazovati: zlato, střiebro, drahé kamenie, rúcha krásná, vozy královské, připravené koně s sedly ozdobnými, rytieřstvo, mládce urostlé, panny a panie výtečné a mnoho jiného takového. A robenec tázáše se, kterak by které věci řiekali. A vše jemu pověděchu pěstúni jeho. A když poče tázati, hledě pílně na mladé ženy a na panny, což by to bylo, jeden jemu vece na smiech, že by to byli črtie, ješto lidi svodie. Když s ním přijidechu k králi, otáza král syna svého a řka: „Milý synu, coť se najlépe líbí z toho ze všeho, cos viděl?“ On odpověděl: „Nic mi se tak nezdá milé jako oni črtie, ješto lidi přeluzují; v těch bych byl přiezni najradějí.“ I poče se král tomu diviti nevěda, co tiem miení, až jemu pověděchu.

1 *pro něžto* pročež – 2 *očí mdlú* (duál) mdlých očí – 4 *oslnúti* oslepnouti – 5 *na očí* (duál) na očích – 10 *robenec* dítě, chlapec – 12 *črtie* čerti – 13 *svodie* svádějí – 15 *přeluzují* oklamávají, podvádějí

O MLUVENÍ PETROVĚ K JEŽÍŠOVI

Čte se v knihách o mluvení svatého Petra ku pánu Ježíšovi, kdež die: „Viděl sem kdys pět mužóv, kteréžto někteří lidé za blázny měli. Prvého sem viděl, an jie piesek morský tak chtivě, až mu s uobú stranú úst ven se sypáše. Jiného sem viděl, an stáše nad jamú síry a smoly plnú, z niežto smrad netrpělivý vycházieše. Třetieho sem viděl v horúcí peci ležiece, kterémužto tak veliká horkost stačiti nemohla, nebo chvátáše jiskry, jenž z peci letiechu. Čtvrtého sem viděl, jenž na výsosti chrámu sedieše, aby vietr lapal, a vždy usta otevřel, aby každý člověk jej viděl s uotevřenými usty. Pátého sem viděl, jenž údy své, ruce i noze, a což mohl dosieci, usty svými hltavě žráše.“

Duchovně:

Najmilejší! Skrze prvého muže, jenž piesek morský jedieše, móžem znamenati lakomého, jako múdrý Šalomún praví: „Jeden jest a druhého nemá, avšak dělati

nepřestane ani pomyslí, by řekl: Dělám a neviem, komu se dostane." Příklad o onom bohatci, kterýžto řekl: „Zbořím stodoly své a věčšie učiním, a tam všecko, což se mi obrodí, svezu a diem duši své: Duše má, máš mnoho dobrého položeno na mnohá léta; odpočívajíc jez, pí a hoduj!" Ale řekl jemu buoh: „Blázne, této noci duši tvú vezmu od tebe, ale cos připravil, čie bude?" Tak jest každý, ktož zbožie hromazdí a nenie v boze bohat. – O druhém, ješto stál nad jamú, ten se přirovnává k smilnému a k lakotnému, o nichž svatý Pavel die: „Ale nynie i pláče diem o těch, jenž jsú nepřietelé kříže Kristova, jichžto konec záhuba, a jichžto buoh břicho jest." Také oheň a síra často nápoj jich bude u věčném zatracení. – Třetí, jenž v horúcí peci ležieše, znamenává ty, jenž po cti stojie a nad jiné zbožím nebo urozením se velebie, chudé lúpie. O nichžto Písmo die: „Zdas nevzal základu bratra tvého bez viny a nahé lúpil?" – Čtvrtý, jenž seděl na výsosti chrámu, znamenává všecky ty, jenž cožkoli dobrého činie, marné chlúby v tom hledají, jakožto všichni pokrytci, o nichž Čtenie die: „Všecko to, což činie, proto činie, aby od lidí byli viděni. Věru, pravím vám, vzaliť jsú odplatu svú." – Pátý, jenž hltavě své údy žráše, znamenává ty všecky, jenž dobrým kazatelóm nebo jiným dobrým křesťanóm, jenž jsú údové Kristovi, utrhá a nikdy toho utrhánie nepřestane.

4 *netrpělivý* nesnesitelný – 5 *ležiece* ležícího – 6 *chvátáše* chytal – 8 *noze* (duál) nohy – 10 *duchovně* tímto slovem se zpravidla uvádí přenesený, náboženský výklad exempla – 14-17 *zbořím stodoly své*... Luk. 12,18-20 – 15 *obrodí se* urodí se – 18 *hromazdí* shromažďuje – 19 *svatý Pavel die* Fil. 3,18-19 – 22 *po cti stojie* usilují o pocty – 23 *Písmo die* Job 22,6 – 24 *základ* záloha, zástava – 26 *Čtenie die* Mat. 6,2

O TIBERIOVI CIESAŘI

Tiberius ciesař v Římě kralováše, jenž přieliš hlas sladký miláše. Protož přihodilo se jednú, když byl na lov jel, uslyšal některaký hlas velmi sladký. A tak se jemu zdálo, že nikdy tak sladkého hlasu neslýchal. A po tom hlasu sám jedinký jel. A když k tomu miestu přijel, uzřel některakú vuodu dlúhú a širokú, podlé niežto některaký chudák sedieše huda na své húsličky, z nichžto ten sladký hlas pocházieše. I vece jemu ciesař: „Milý, pověz mi, kterak jest to, že z těch húsliček tak sladký hlas vycházie?" Tehdy on odpověděl: „Pane, tuto třidceti let sem bydlil a buoh mi dal takú milost, kdyžkoli v struny udeřím, inhed sladký hlas z nich vynde, že ryby tuto přijdú ke mně, jimiž já i má čeled do sie chvíle živili sme se. Ale pohřiechu s druhé strany této vody vycházie některaký skřečník s hvízdačkú, že tak načítě sladce hvíždě, že ryby nechajíce mne i jdú k uonomu skřečníkovi." Vece k němu ciesař: „Aj, teď v měšci svém mám zlatú udici, vezmi ji k sobě a přivěž k dlúhému prutu; udeřiž v húsličky, a tak ten jistý skřečník s hanbú otejde." Tehdy ten jistý chudý rybář učinil podlé rozkázanie ciesařova: přivázav k dlúhému prutu udici jal se húsli. Inhed ryby z té vuody jakžto dřieve k němu běžiechu a on je ven udicí metáše. Uslyšav to skřečník i uzřev s hanbú odšel, a ten jistý chudý rybář až do smrti bez přiekazy v té vuodě ryby lovieše.

Duchovně pak:

Najmilejší! Tento ciesař jest pán náš milý Jezus Kristus, jenž přieliš sladký hlas, to jest nábožnú modlitbu miluje. Také svá zvieřata honí, to jest duše, kteréž ďábel svú chytrostí k divočství připravil. Ale voda, v nížto ryby biechu, jest tento svět, pln hřiešných lidí. Ale chudý rybář, jenž sedieše podlé té vuody, jest každý kazatel, jenž má mieti húsle svatého Písma, jimižto ryby, točíšto hřiešné z vuody na zemi vytahuje, to jest do nebeského královstvie. Ale pohřiechu když kazatel jme se v húsle svatého Písma bíti, to jest kázati, inhed skřečník, to jest ďábel hvíždě tak sladce, že hřiešní lidé kazatele netbají, chopiece se rozličných libostí ďábelských. Protož kazatelovi potřebie jest, aby sobě udice zlaté, to jest milosti božské dobyl, jížto by mohl hřiešné bez přiekazy ďábelské přivésti do věčné radosti.

4 *podlé* vedle – 9 *do sie chvíle* dosud – 10 *skřečník* pištec; *hvízdačka* píšťala – 11 *načitě* neobyčejně, znamenitě; *hvíždě* hvízdá – 12 *teď* zde, tu; *přivéž* přivaž – 17 *bez přiekazy* bez překážky – 21 *k divočství* k divokosti; *připravil* přivedl

OD TESAŘE A OD ŽENY VĚRNÉ

Havel když kralováše múdrý a velmi mocný, umyslil sobě, aby sien krásnú udělal. Toho času v jeho královstvě bieše některaký tesař, jménem Tirius, velmi misterný. Zvěděv to ten jistý král, kázal jeho před se zavolati, aby jej zjednal na to jisté dielo. V tu chvíli také bieše některaký rytieř v tom královstvě. Spatřiv múdrost i šlechetnost toho jistého tesaře, smluvil se ženú, pro jeho múdrost a šlechetnost dal jemu svú dceru za ženu a velmi valnú svatbu učinil. Potom, když se ta svatba skonala, žena toho jistého rytieře, zavolavši jeho, toho jistého tesaře, zetě svého, k sobě, vece k němu: „Poněvadžs mú dceru sobě za ženu pojal, aj teďť dávám tuto košili dosti dobrú, kterážto košile má takúto moc: Budeš-li jí až do smrti požívati, nikdy jí netřeba práti, aniť se zdéře, ani zetlé, dokudž spolu věrně v svém stavu manželském budete přebývati. Pakli by kto z vás, jehož buoh ostřez, lože přestúpil, inhed se ta košile zšpiní a bude potřebovati pránie jakož i jiné rúcho.“ Uslyšav to ten jistý tesař, vděčně tu košili přijal a velmi snažně děkoval a řka: „Děkujiť velmi, milá matko, žes mi tu košili dala napomínajíci nás, abychom věrně v svém stavu až do smrti stála. Nebo nižádný z nás pro tu košili nebude směti svého stavu přestúpiti, by druhý nezvěděl.“

Po malých dnech ten jistý tesař zavolán byl od krále, aby jemu tu jistú sien dělal. A on vzem tu jistú košili, nechav ženy doma, bral se na dielo. A když tam děláše věrně a vždy v tej košili, nikdy se nezašpinila, ač i častokrát velmi se dělaje potieše. Mnozí to vidúce velmi se tomu divichu. A mezi tiem přišel k němu jeden rytieř i otázal jeho a řka: „Milý mistře, prosímť tebe, pověz mi, kterak jest, že tak ustavičně vždy v té košili děláš a častokrát se velmi potíš, že se nezašpiní?“ Odpovědě ten jistý tesař: „Netřeba ji práti, neb se nemuož zašpiniti.“ Tehdy ten jistý rytieř otáza jeho a řka: „Milý, proč jest to?“ Odpovědě tesař: „Máti ženy méj dala mi ji, jenž má takúto moc, aby čísta byla, dokudž já neb má žena svého lože ne-

přestúpíme.“ Uslyšav tu řeč ten jistý rytieř, vece sobě na mysli: „Já tě k tomu připravím, že musíš tu jistú košili práti.“ A inhed jel do domu toho jistého tesaře bez jeho vědomí. A když tam přijel, tehdy žena toho jistého tesaře dosti ochotně jeho přijala do svého domu a jej vedlé svého statku, jakož na rytieře slušie, ctila. Uzřev ten jistý rytieř tu čest i to ochotenstvie k sobě, jal se jí inhed frejovati i o freji mluviti, aby ji mohl o jejie čest připraviti. Jemuž ona vece: „Pane, zdas proto přijel, aby u mne na freji byl?“ Vece rytieř: „Panie, i ovšem sem o to přišel, abych tvú milost nalezl.“ A mezi jinú řečí mnoho jí slibováše, ač by jeho vuole naplnila. Tehdy ona uslyševši jeho řeč i ten slib, vece k němu: „Rač se mnú jíti, a což na mně žádáš, to vše budeš mieti.“ A on uslyšav to s velikú radostí šel za ní do jednéj komory. A když tam bieše, ona vyšedši ven zavřela po sobě i zámkem zamkla, řekši jemu: „Tu mne čekaj, dokudž já svého času neuzřím.“ A tak zavřevši jeho chováše jeho, skrze okno jedno chleba a vody jemu podávajíci, kterakž koli on prosieše, aby jej vypustila, ale ona jemu odpovědieše a řkúc: „Nevyndeš, dokud se muoj muž od ciesaře nevrátí.“ Potom opět druhý rytieř tu otázku k tomu jistému tesařovi učinil jako první o jeho košili. A takéž uslyšav od tesaře o tej jistéj košili, jal se mysliti, kterak by mohl jeho ženu zklamati. Připravil se jakožto první, jel k nie do domu a ochotně přivítán jest. Potom po nemúdréj řeči do druhéj komory veden a tu zavřín i zamčín od tej jistéj ženy jakožto první. Potom v zápětí třetí rytieř přišel k tomu jistému tesaři a o tej jistéj košili takúž otázku učinil jakož prvnie dva, i takúž odpověd slyšal jako ona dva. Nepomeškav inhed jel k tej jistéj ženě a přijev tam tolikéž obdržal jako i prvnie dva: takež v třetie komoře zavřen i zamčen byl i chován jako prvnie dva.

Zatiem o těch třech rytieřech vyšla veliká řeč u ciesařova dvora, kam by se děli, a kterak se jim přihodilo, že by tak dlúho před ciesařem nebyli. Potom po mnoho dnech ten jistý tesař přišel domuov k svéj ženě. A ona uzřevši jej s velikú radostí jej počestně přivítala. A vzhlédši na košili uzřela, ano ješče čísta jakožto dřieve. I vece: „Buď pochválen milý buoh, že mezi náma jest pravá milost i viera, jakožto košile tvá ukazuje.“ Tehdy on k nie vece: „Milá ženo, povím tobě o tom něco. Když sem byl u dvora ciesařova, tehdy přišli ke mně tři rytieři, jeden po druhém, a tázali mne, proč by se nemohla zašpiniti. A oni po tej řeči jevše ke mši viec jich nevídati.“ Tehdy ona vece: „O těch rytieřích povím tobě něco maličko. Když každý z nich bez tebe, jeden po druhém, ke mně přijeli, a hledajíc na mně nepodobné věci krásnú řečí, sliby i dary rozličnými, tu sem jich múdře odbyla, jakž sem uměla, a potom každého zvlášče v prázdnéj komoře zavřela i do dnešnieho dne je držím i chovám, dávajíci jim chléb a vodu, aby potom byli múdři a nižádnéj ctnéj paní pokušovati nesměli, ale jich čest se všech stran ohrazovali, jakožto na dobré slušie. Také i koně jich ješče chovám a jim plnú potřebu dávám.“ Uslyšav to tesař, vzradoval se velmi pro vieru i ustavičnost svéj ženy a ty jisté rytieře propustil, přijev od nich slib pod věrú, aby viec nižádné šlechetnéj ženy nezatrhali. A ten jistý tesař s svú věrnú ženkú v pravé vieře i lásce do smrti ostal.

Najmilejší! Tento ciesař jest otec nebeský, jenž má sien ustaviti, točížto srdce

člověčie dobrými mravy ozdobiti, v němžto pán buoh s chutí přebývá, jakožto Písmo praví o věčnéj múdrosti: „Rozkoš má jest přebývati s syny člověčími.“ Ale rytieř, to jest Kristus, jenž má krásnú dceru, to jest duši, kterúž bieše dal za tesaře pro jeho múdrost, to jest za dobrého křesťana, jenž ji pojal jako za manželku s košilí čistú, točížto s křesťanskú věrú, bez niežto nelze spasenu býti. A jakžto dlúho člověk přebývá v dobrém životě, tak dlúho viery nepoškvrní. Tři rytieři, jenž přicházejí, aby tej duše pokusili, jest pýcha, lakomstvie a smilstvo. Ty tři rytieře múdrá a věrná duše má zavřieti v komoře, to jest v skrúšení, v svatéj zpovědi a v dosti učinění, a zato odplatu vezme od otce nebeského v věčnéj radosti.

Nadpis: *od tesaře* o tesaři – 1 *sien* palác – 7 *skonala se* skončila – 8 *teď* zdeť, tu ti – 9 *požívati* užívati – 10 *aniť se zdéře, ani zetlé* ani se neroztrhá, ani nezetlí – 11 *jehož* čehož – 15 *stála* (duál) stáli, vytrvali

18 *vzem* vzav – 21 *otázal* otázal se – 22 *ustavičně* stále – 28 *ochotně* vlídně – 29 *vedlé* podle – 30 *ochotenstvie* ochota; *frejovati* dvořiti se; *o freji* o námluvách, o namlouvání – 32 *aby byl* abys byl; *o to* proto – 33 *milost* láska; *ač by* jestliže by – 38 *jedno* jen – 41 *takéž* podobně

49 *děli se* poděli se – 53 *viera* věrnost – 56 *jevše* odjeli a... – 58 *hledajíc na mně nepodobné věci* pokoušejí se u mne o neslušné věci – 62 *pokušovati* pokoušeti, sváděti; *ohrazovali* chránili – 63 *potřebu* výživu – 64 *ustavičnost* stálost, pevnost; *přijev* přijav – 65 *nezatrhali* nepokoušeli – 69 *Rozkoš má...* Přísl. 8,31 – 75 *v skrúšení* v lítosti (kajícné)

Tuto se píše
O JEDNÉ ŽENĚ, KTERAK SE JEST SMILSTVEM ZAPÁLILA proti synu svému a přebývala s ním, až i počala synem

Jedna žena zápalem a libostí smilstva jsúci zapálena proti synu svému vlastniemu, jehožto tak velmi zamilovala, až s ním i počala, a počevši i porodila syna. Tehdy bázní velikú pro tak veliký hřiech jsúci přestrašena a bojieci se, by jí náhlá smrt nepřišla a potom aby na věky nebyla zatracena, a protož myslila převelmi velikým myšlením, aby se mohla s některým múdrým knězem o ten hřiech poraditi, kteraké by pokánie za ten hřiech měla přijieti. I stalo se jest, že jest šla, došla s velikú prací i s tiem dietětem a ukázala se jest před papežem Innocenciem, a to s tak velikým pláčem a křikem činieci zpověď, ano všickni lidé slyšie, tak že sú se lidé velmi ulekli toho jejieho křiku. A vida papež té ženy skrúšenie a tak veliký pláč, počal jest mysliti, právě-li by se chtěla káti. I přikázal jí, aby v takovém rúše tu před lidmi se okázala, v kterakém jest s synem svým přebývala, když jest hřešila. Tehdy ona odváživši se hanby věčné, pro kterýžto hřiech měla muky na věky u pekle trpěti, inhed jest vyšla a rúcho s sebe složila, jedno v jedné košili přišla do kostela k svatému Petru a tak se jest ukázala, že jest hotova byla učiniti, což by jí koli za ten hřiech bylo uloženo. A když tomu porozoměl ten papež Innocencius, že se ta žena dala před ním u velikú pokoru, nižádného jí pokánie za ten hřiech neuloživ přede všemi lidmi řekl jest: „Odpuštěn jest tobě ten hřiech, jdiž u pokoji!“ nižádného jí pokánie neostaviv.

A když takovú věc uslyšal jeden z kardinálóv i z zákoníkóv o něm, jako onen zákoník, ješto reptáše proti pánu bohu, ješto hřiechy lidem odpúštěl, též tento proti tomu papeži reptáše pravě, že by neprávě hřiechy odpúštěl, a pro takový veliký hřiech že nenie dosti učiněno tak malé pokánie. K němužto papež odpověděl: „Jest-li, žeť sem já jí v tom neprávě učinil, ďábel ať inhed v mé tělo vstúpí. Pakli ty mě neprávě súdíš, staň se tobě též.“ A inhed jest ďábel toho kardinála počel trápiti, a skrze trápenie pán buoh té ženě hřiechy odpustil. A když ten div na sobě učiněný ten jistý kardinál uzřel, od toho času prosil lidí, aby se zaň lidé pánu bohu modliti; inhed jest ďábel z něho vystúpil. A on klek nábožně na kolenú zaslíbil pánu bohu, že nikdy nemiení se jeho svaté milosti protiviti ani odporen býti. A protož nižádný zúfati nemá, by byl největší hřiešník, že bude-li se věrně a právě a spravedlívě svých hřiechuov káti, že se nad ním milý pán buoh smiluje, zde dá milost a po smrti věčnú radost, k kteréžto radosti dopomáhaj nám ten milý Ježíš, přietel najmilejší. Amen.

Nadpis: *přebývala* tělesně se stýkala; *počala synem* počala syna – 1 *libostí smilstva* zalíbením, libováním si v smilstvu – 2 *zamilovala* oblíbila; *počevši* počavši – 6 *přijieti* přijmouti – 9 *skrúšenie* lítost – 10 *právě-li* zda opravdu – 13 *jedno* jenom – 21 *neprávě* neprávem, nesprávně, nespravedlivě – 24 *též* totéž – 24-25 *jest počel* počal – 28 *odporen býti* odporovati – 29 *by byl* i kdyby byl

Tuto se opět píše
O JEDNÉ JEPTIŠCE ŘEČ VELMI PĚKNÁ,
kterážto chtěla jest vyjíti z kláštera, nemohúci v něm býti pro zapálenie smilnosti těla

Bieše jedna jeptiška velmi krásná a ku panně Mariji velmi nábožná, jménem Beatka, a od jednoho žáka velmi milována. Tak jsúci jeho milostí zapálena, tak že klíče, kteréž mějieše od kláštera, poručila panně Mariji před jejiem obrazem řkúci: „Již sem v zápale těla rozniecena. Nemohu v tomto klášteře déle býti.“ I odešla pryč s tiem žákem. Kterúžto pannu biedný žák porušil, potom po nemnohých dnech ji opustil. Ale ona nemajíci, čím by se živila, a do kláštera vrátiti se styděla, učiněna jest nevěstkú. A v tom hřiechu byla patnádcte let. A když již sobě stýskala, jednoho dne přišla v světském oděvu ke dveřóm toho kláštera, v kterémžto jest prvé přebývala, i řekla jest k vrátné toho kláštera: „Znala-li si Beatku, strážnú tohoto kláštera?“ Odpověděla: „Výborně sem znala, neb zajisté jest svatá, poctivá i zachovalá až do dnešnieho dne v svém panenství.“ A uslyševši ta slova chtieše odjíti. Ale panna Maria ukázala se jí v své vlastní tváři a řekla k ní: „Já sem patnádcte let v tomto klášteře za tě posluhovala; i protož navrať se zase na své miesto a čiň pokánie za své hřiechy, neb ižádný z lidí nevie tvého zlého účinku.“ Kterážto inhed všedši do kláštera pánu bohu děkujíci i panně Mariji, i byla živa dobře pánu slúžieci až do smrti.

2 *Beatka* Beatrix; *žák* klerik; *milost* láska – 3 *poručila* svěřila, odevzdala – 5 *porušil* svedl – 9 *prvé* dříve – 12 *v tváři* v podobě – 14 *ižádný* žádný, nikdo; *účinek* skutek

Tuto se píše div,
KTERAK SE PÁN BUOH UKÁZAL SVATÉMU AUGUSTINOVI

O svaté trojici velmi nesnadno jest mluviti. Neb když svatý Pavel byl do třetieho nebe vtržen a tu okamženie přepovýšených tajných věcí zazřev, avšak odtad se vrátiv nic všetečně o svaté trojici mluviti nesměl. Než podiviv se, v tom velikém ohromení řekl jest: „Ó převysoká výsosti bohatstvie, múdrosti a uměnie božieho! Kterak sú neobklíčeni súdové jeho, ižádným rozomem nepostižené cesty jeho! I zdali jest kto poznal smysl boží anebo jeho rádcí byl?" A protož múdrý Šalomún to skrze obdarovánie božie múdrosti řekl jest: „Jakož ten, jenž strdi jie mnoho, jest jemu škodno, takež ten, ktož o blahoslavenství božiem žádá přieliš ohromen býti od chvály božie." A protož praví svatý Augustin v kněhách O svaté trojici: „Ktož koli hledá, kterak sú v jednotě tři osoby, otec, syn i duch svatý, nikdiež tak nebezpečně zablúditi nemóže ani pracnějie. Ale komuž dá buoh nalézti, nic utěšenějšieho nenie." Toho potvrzuje také múdrý Šalomún a řka: „Výše svého rozomu ničehož nesáhaj."

A protož čte se o svatém Augustinu, že když kniehy O svaté trojici skládal, najprvé se skrúšeným srdcem mocně bohu poručil, toho na bohu prose, aby mu dal o tak velikých nesnadnostech právě a duostojně psáti. A když jednoho dne chodě po mořském břehu o svaté trojici myslil, nalezl jedno děťátko velmi krásné, střiebrnú lžičkú mořské vody nabierajíce a v malú jamku lejíce. Jemužto se svatý Augustin zasmáv vece: „I co činíš, milé dietě?" Děťátko odpovědě: „Chci všicku mořskú vodu do této jamky přeliti." K němužto svatý Augustin vece: „Kterým to obyčejem móžeš učiniti, ano moře veliké, lžička malá a malá jamka?" K němužto dietě vece: „Mně to snáze bude učiniti, než tobě, cos zamyslil, naplniti. Tos sobě úmysl vzal, aby ve svých kniehách o přepovýšených nesnadnostech svaté trojice psal, jehožto ižádní smyslové nemohú obklíčiti ani kteří rozumové snésti. A tvé kniehy sú jako malá jamka těch velikých nesnadností zdržeti, a tvój rozum jest jako malá lžička z tajnice božie nabierati, a svatá trojice jest bezpřiemně veliká hlubokost." A to řek děťátko i zmizalo.

2 *vtržen* vtažen; *přepovýšených* nejvyšších; *zazřev* zahlédnuv – 4 *Ó převysoká výsosti...* Řím. 11,33 – 5 *neobklíčeni* neobsáhlí, nekoneční; *nepostižené* nepostižitelné – 6 *rádcí* rádcem – 7 *jakož ten...* Přísl. 25,27; *strdi* medu; *jie* jí – 8 *takež* tak také – 11 *pracnějie* namáhavěji – 12-13 *výše svého rozomu...* podle Přísl. 17,16 a 24,7 – 13 *ničehož nesáhaj* ničeho se nedotýkej, o nic neusiluj

15 *skrúšený* pokorný – 16 *nesnadnost* nesnadno pochopitelná věc; *právě* správně – 21 *obyčej* způsob; *ano* neboť – 22 *zamyslil* usmyslil si – 24 *obklíčiti* obsáhnouti, pochopiti – 26 *z tajnice* ze skrýše, z tajemství; *bezpřiemně* náramně

(SUĎTE SPRAVEDLIVĚ)

Vlk byv jednú nemocen a velmi stonal; než chtě zdráv býti, slíbil v nemoci masa nejiesti až do smrti. A zhojiv se a byv zase zdráv, nemoha sobě jednú nic uhoniti u veliké vodě k snědku, pojide ku potoku hledaje ryb. A osel mu se nahodi,

bředa skrze potok od mlýna, pytel múky na sobě nesa. Vlk mu vece: „Pomáhajž buoh, milá vyzinko! Oj, co sem tebe dnes celý den hledal, až sem se s tebú i potkal.“ Osel jemu vece: „Milý vlče, jáť sem osel, zvieře hlúpé a robotné, a nejsemť vyzina.“ Vlk mu vece: „A zdalis neslýchal, že liška v lese, myš v dúpěti a ryba u vodě ráda bývá? Jáť masa veď nejiem, jedno to, což jest u vodě. Tys vždy vyzina aneb sumovina.“ Osel jemu vece: „Mýlíš se a zles se zeptal.“ Vlk vece: „Prav tu řeč tomu, ktožť ryb nezná. Ty si vždy rybové maso, já tě vždy sniem. Mluv sobě sem i tam, cožť já znám, toť já znám.“

3 *pojide* zašel; *nahodi se* nahodil se, namátl se, přišel mu do cesty – 4 *bředa skrze potok* brodě se přes potok – 5 *vyzinka* (dem. k *vyzina*) vyzí maso – 8 *veď* (z *vědě*) zajisté, věru; *jedno* jenom; *vždy* přece; *sumovina* sumčí maso – 10 *rybové* rybí

LATINSKÁ EXEMPLA

(O DUCHOVNÍ SLEPOTĚ)

Bylo jedno kruté zvíře, jménem vlk. Ten vstávaje časně zrána ze svého pelechu a vida počátek dne řekl: „Děkuji ti, Pane, neboť dnes se nasytím tvého stvoření, jak mi má mysl právě ukázala.“ A vyjda nalezl na poli svini s prasátky a spatřiv je řekl: „Sláva tobě, Pane! Věděl jsem jistě, že dnes naleznu přechutný pokrm.“ A pravil svini: „Pojím, má paní, z tvých selátek.“ Svině odpověděla: „Tak učiníš, pane můj, jak se ti zalíbí. Ale prosím, aby moji maličtí byli dříve pokřtěni, protože jsou pohané; pak učiníš s nimi podle své vůle a přání.“ I děl jí vlk: „Ukaž mi pramen!“ Tu ho vedla svině k náhonu, kterým přitékala voda k mlýnu, a řekla: „Hle, posvěcený pramen!“ A vlk stoje nad náhonem a čině jakoby kněz, chtěl uchopiti selátko, aby je ponořil do vody. Tu svině rypákem prudce vrazila do vlka, a vlk padl doprostřed náhonu a proud vody ho uchvátil až k dřevěnému kolu, jež mu potloukło všecky údy. A stěží odtud uniknuv řekl: „Mnoho z toho nemám, leda že jsem se zcela neutopil. Bohudíky, že jsem unikl! Vím totiž, že si ještě dnes najdu vhodný pokrm.“ I odešel do jedné vsi hledaje husy. A přijda k dvoru jednoho sedláka, uviděl kozy stojící nad pecí; i řekl jim: „Děkuji Bohu, poněvadž vidím zamilovaný svůj pokrm.“ A jal se jíti k nim. Kozy však, jak uviděly přicházejícího vlka, skryly se do pece. Vlk pak přišed před pec řekl: „Buďte zdrávy, sestry! Zajisté, najím se vás až do sytosti.“ Ony však řekly: „Poslyš, pane! My jsme sem nepřišly pro nic jiného, leč abychom slyšely mši, abys nám zpíval a učinil s námi podle svého přání.“ A on tváře se, jako by byl biskup, počal před pecí výti velikým hlasem. Sousedé však slyšíce vlčí vytí vyšli s holemi a psy a zbili ho tak, že sotva položivý vyvázl. I šel do lesa a natáhl se pod stromem, žaluje Bohu na svou bídu a nadávaje si sám: „Ó Bože můj, jaké protivenství jsem dnes vytrpěl. Ale, jak myslím, je to z velké části má vina. Neboť odkud mám vzdělání? Ani můj otec nebyl knězem, ani já jsem se neučil písmu. A odkud mi takové

důstojenství, abych křtil maličké? Otec můj nikdy nebyl klerikem, a já nemám žádného církevního svěcení ani postavení. A odkud mi ten blud, abych chtěl býti považován za biskupa? Neboť jsem chtěl zpívati mši a dáti požehnání." A odprošoval Pána řka: „Ó Pane, kéž by sestoupil meč s nebe a mocně mne udeřil!" A to se i stalo. Byl totiž na onom stromě jeden sedlák, mající v ruce sekyru, a upustiv ji vlka smrtelně zranil. A když byl vlk mrtev, sedlák s radostí sestoupiv stáhl mu kůži na den sv. Gugula, kdy se stříhají telata, na Veliký pátek po svaté Trojici, za panování vola a osla v zemi mnišské, kde bydlí hráči a pijáci atd.

(ŽENSKÁ PROHNANOST)

Vypravuje se o jakémsi prosťáčkovi, jenž umíraje učinil závěť a mezi jiným řekl své manželce, aby prodala vola a peníze dala za jeho duši. Když muž zemřel, žena vzala kocoura a vola a vedla je na trh. A když kdosi přišel a chtěl koupit vola, odpověděla: „Nikdo nekoupí vola, nebude-li chtít zároveň koupit kocoura." Druhý odpověděl, že chce rád koupit vola, ale o kocoura nedbá. Ona však zůstala při svém. I pravil kupující: „A zač je dostanu?" „Kocoura," odpověděla, „koupíš za jednu hřivnu, protože je velmi vzácný, ale vola dostaneš za groš." A peníz, jejž dostala za vola, totiž groš, dala za duši svého muže.

(DUCHAPŘÍTOMNOST)

Jeden sedlák přišel opilý domů a viděl všecko, nač hleděl, dvojmo. Dívaje se tedy na své dva syny myslil, že jsou čtyři, a obviňoval ženu, že má čtyři syny. A když to popírala, přikázal jí, aby se očistila. I nařídil přinést nůž, to jest rádlo, a vložiti do ohně, a řekl ženě, že musí nést rozžhavené železo. Ona pak jako moudrá žena odpověděla, že to ráda učiní, jestliže jí on napřed žhoucí železo podá. A on úplně zhloupnuv vzal žhoucí železo do rukou, takže mu kůže zcela slezla, a vystřízlivěl.

Narážka na středověký t. zv. boží soud železem, viz Řád práva zemského, čl. 10.

(O DVANÁCTI MĚSÍČKÁCH)

Čte se, že jedna žena poslala dceru na jahody v měsíci únoru. A ta vstoupivši do lesa uviděla dvanáct *plecháčuov*, sedících okolo ohně. I řekla jim: „Dobré jitro." A jeden z nich: „Co hledáš?" Odpověděla: „Sbírám jahody." I řekl jí Únor: „Trhej." A ona vzala a donesla matce, i divili se.

(O LIŠCE A DŽBÁNU)

Víte, odkud pochází ono rčení, když říkáte: *Dosti té hry*? Jestliže nevíte, tedy poslyšte. Liška se nazývá podle své lstivosti a má jméno opravdu přiměřené, neboť často mnohé obelstí a také sama je od mnohých obelstěna; o ní bylo tedy vytvořeno ono rčení. Neboť jednou, běhajíc po polích a *po pustinách* sem a tam,

vběhla jest v *pustý dům* a nalezla tam za pecí džbán. Pravila: „Co tu sám děláš? Všichni se už *vystěhovali* z domu, jen ty sám jsi zůstal." A chtějíc si způsobit kratochvíli, přivázala si ten džbán k ocasu a tak běhala po polích sem i tam; kam sama běžela, tam i džbán, až přišla k jedné studni. Pravila: „Se džbánem se přece chodí pro vodu; tož si také vody naberu. A přivázavši si džbán na krk, spustila jej do studny. Když se džbán plnil vodou, chtěla jej liška vytáhnout, ale nemohla. Ohlížejíc se, řekla: „Džbáne, co to děláš. Copak nechceš ven." Džbán však odpověděl: „Již dosti dlouho sis se mnou *přehrávala;* již dosti té hry. Teď si zas já s tebou zahraju." A naplniv se vodou, džbán stáhl lišku svou vahou do studně a potopil ji.

Proč jsem to vyprávěl? Už jste se dost načtli o hříších v době masopustní a vyhráli jste si s nimi podle libosti; je proto třeba se obávat, aby vám hřích neřekl totéž, co džbán lišce: „Již dosti dlouho sis se mnou přehrával" a nepotopil tě do pekla jako džbán lišku. Proto vyznejte se teď ze svých hříchů ...

Českou veršovanou bajku z Hradeckého rkpu viz zde str. 332n.

(VŠEM SE NELZE ZACHOVATI)

Nikdo se nemůže zachovati všem. Neboť zachováš-li se všem, zle činíš, protože musíš lichotiti a *v ucho šeptati;* a nezachováš-li se nikomu, také zle činíš, protože projevuješ krutost. A tak jeden muž, mysle si, že Bůh v něčem nečiní dobře, říkal: „Kdybych byl Bohem, chtěl bych se zachovat všem." Konečně mu bylo při těchto slovech řečeno: „Je ti dáno, abys byl bohem." I domníval se už sám, že je Bohem. Měl vedle sebe dva sousedy, jeden byl zahradník a měl zahradu, druhý byl hrnčíř a sušil na slunci hrnce. Jeden prosil o déšť, druhý o jasné počasí. A tak zahradník, poněvadž mu vysýchala zahrada, přišel k němu řka: „Dej mi déšť." On přikázal, i pršelo hned. Potom přišel hrnčíř, jenž chtěl sušiti hrnce, a řekl takto: „Co děláš? Chceš mi zničit hrnce?" A muž vida tuto nesnáz, řekl: „*Vzdávám* a nechci nadále býti Bohem."

(HLOUPÝ HONZA)

Slehla jedna rodička a zachtělo se jí *hlív.* Ale neměla koho poslat než syna, jenž byl úplně hloupý. Řekla: „Jdi, kup mně hlív, a dej pozor!" Chlapec cestou stále říkal: „Hlívy." Pak se na něho vyřítili psi a on bráně se zapomněl, co matka přikázala. Potom potkal jednoho muže i tázal se ho řka: „Milý, co jedí rády šestinedělky? Pověz mi!" A on mu odpověděl řka: „*Sie i ono.*" I šel chlapec dále opakuje zase: „*Sie i ono.*" A konečně potkal člověka, který nesl přikryté cihly, a tázal se ho řka: „Co neseš?" On pak: „Nesu cihly." Tu chlapec: „Věru, to je to, co matka chce jísti." I prosil ho, aby mu dal za groš cihel, a muž mu dal. A dav je do pytle, zanesl je domů. A když přišel, tázala se ho matka řkouc: „Koupils?" I odpověděl: „Koupil jsem." I děla matka: „Omyj a uvař mi je." Syn na to: „Je třeba je dříve roztlouci." Na to matka: „Ba, cos to koupil?" A on řekl: „Cihly jsem koupil."

Matka: „Přece jsem ti kázala koupit hlívy." A on: „To je přece jedno a totéž, *cihly* a *hlívy*."

Potom matka po porodu chtěla jít k úvodu, a řekla synovi: „Střez tu *vrat* a já půjdu *k úvodu*." I řekl si syn: „Podívám se přece, kam se matka uvede." A tak vzav vrata na záda šel za matkou. Ta se obrátila a uviděla ho, i řekla: „Přece jsem ti řekla, abys byl doma a hlídal vrata." On odpověděl: „Však hlídám, protože je tuhle nesu." Na to matka: „Ó synu, brzo budeš moudrý."

1 *hlíva* houba – 5 *sie i ono* to i ono – 15 *úvod* obřad, kterým je matka novorozeněte očištěna a uváděna do kostela

(BERÁNEK NA KÁZÁNÍ)

Byl jeden plešatý muž a měl beránka. A kdekoli seděl, vždy si s ním hrál říkaje: „*Hup, berši! Hup, berši!*" Jednou však šel na kázání *vzav s sebú stoličku* po pražském zvyku. A když seděl, *rozdřímal se* a počal s hlavou *kývati*. Beránek, kterého s sebou přivedl a který nikdy neustal choditi za ním, *kamž kolivěk jdieše*, když ležel u jeho nohou, jak uviděl, že jeho pán lysou hlavou *kývá*, mysle, že si s ním chce hráti, *rozběh se i da mu v samu lysinu, až se i s stoličkú převráti*.

(O DVOU BRATRECH)

Vypravuje se o dvou bratřích, z nichž jeden byl bohatý a druhý chudý. Tomu dával bohatý mnoho statku, ten však všecko utratil a byl ustavičně v nouzi. Jednou však bohatý, chtěje vyzkoumati, zda jeho bratr je tak chudý pro neštěstí nebo z nedbalosti nebo jinak, kázal mu, aby k němu přišel za město na určené místo. Bohatý vycházeje z města položil plný váček peněz na cestu, kterou měl onen přejíti, dávaje z úkrytu pozor, aby někdo cizí peněz nevzal. A chudý bratr přicházeje neviděl peněz, ležících uprostřed cesty, nýbrž minul je. I řekl mu bohatý bratr: „Ó nešťastný, cos myslil? Proč jsi neviděl peněz ležících na cestě a nezdvihl je?" On pak odvětil: „Zavřel jsem oči, přemýšleje, jak chodí slepci." I děl mu bohatý bratr: „Nyní jsem poznal, že pro svou nedbalost jsi a budeš chud."

PAŠIJE PRAŽSKÝCH ŽIDŮ

Latinská zábavná póza zpracovávala v podstatě tatáž themata jako zábavná próza česká. Proto se omezujeme (vedle exempel) jen na jedinou ukázku, *Pašije pražských židů*. Je to podrobné vylíčení protižidovských bouří, jež byly v Praze o velikonocích r. 1389, zajímavé zejména tím, že si jeho neznámý autor zvolil formu parodie; líčí totiž celý děj slovy a obraty, kterými evangelisté vypravují o umučení Kristově. Podobně se užívalo formy pašije nebo evangelia i jinde v Evropě buď při vyprávění pozoruhodných historických událostí, nebo k satirickým výpadům na některé zjevy tehdejšího života. U takovýchto parodií šlo většinou o dosažení komického účinku. Do jaké míry šlo o komický účinek autoru Pašije židovské, nedá se bezpečně rozhodnout; místy je však patrno, že se jeho posměch obrací nejen proti židům, ale i proti křesťanům.

Po sobotě na úsvitu prvního dne v týdnu vstoupil kněz s tělem Kristovým do Židovského města. Židé mu vyšli vstříc, nesouce v rukou kameny, a volali, řkouce:

„Ukamenován buď tento, neboť synem božím se činil!"

Potom děti židovské, sbírajíce kamení po ulicích, vyšly proti knězi, volajíce a řkouce:

„Zlořečený, jejž neseš ve svých rukou!"

Vida to pak kněz, řekl křesťanům:

„Proč nepůsobíte těžkosti lidem těmto? Skutek zajisté nejhorší učinili na mně. Vždyť je máte nyní s sebou, ale mne zřídka míti budete. I k čemu jest ztráta tato? Házejíce pak tyto kameny na tělo Kristovo činí, aby urazili jej i mne. Amen, amen, pravím vám, kdekoli ohlášen bude skutek tento, po všem světě bude se říkati, že to učinili na potupu naší pravé víry."

A ti, kteří vrhali kameny na Ježíše, byli mocí rychtářovou jati a vedeni do domu biřicova, jenž se obecně nazývá šatlava.

I stalo se, když to uslyšeli kazatelé chrámů pražských, že řekli těm, kdož byli přítomni jejich kázáním:

„Vskutku, nepomstíte-li náležitě křivdu učiněnou Ježíšovi, všichni v tomto roce budete snášeti potupu."

A když křesťané, naplnění tehdy milostí boží a horliví v lásce k němu, uložili do svých srdcí tyto řeči, zavrhujíce naprosto rozhodnutí biskupů a konšelů, řekli sami k sobě:

„Co na to učiníme, neboť tento nevěrný dav židovský mnoho zlých urážek nejen proti nám, nýbrž spíše i proti Ježíšovi směle páše? Necháme-li je tak, všickni potupu s nimi utrpí."

Tu jeden z lidu křesťanského, jménem Ješek Čtverohranný, jsa jakoby velekněžem roku a času onoho, prorokoval řka:

„Užitečné je vám, aby všickni židé stejně zemřeli za lid křesťanský, aby celý národ nezahynul."

Protož od té hodiny zamýšleli pobíti všecky židy, řkouce:

„Aby snad nepřišla pomsta boží na nás, seberme majetek jejich a vyhlaďme lid nevěrný se země živých."

Vidouc pak správa obce, že obecný lid plane velkým rozhořčením proti židovstvu, rozkázala biřicům, aby silným voláním po ulicích svolali shromáždění všeho lidu do radního domu, aby se zabránilo budoucím nebezpečím hrozícím od židů. Ale božím řízením se stalo, že Duch svatý užil jazyka biřiců, takže vyvolávali opak toho rozkazu. Volali totiž, aby z nařízení králova a konšelů veškerý lid zároveň dal se na loupež a na kažení židů. Když pak veškeren lid boží, jedním hlasem a zápalem proti židům zanícen, mezi jejich ulice a hrady přišel se zbraněmi a šípy, zvedali nesčetné kameny a přeukrutně je na ně házeli.

Vidouce pak tuto zuřivost písaři, kněží a fariseové, shromáždili se v síni knížete židovského, kterýž slul Jonáš, avšak neuspěli ve lstivých a falešných radách,

jak by Ježíše v jeho údech nejen zadrželi, nýbrž ihned zabili a usmrtili. Pravili pak:

„Učiňme to v den sváteční, aby vznikl větší rozbroj v lidu."

Stojíce pak křesťané venku po ulicích, viděli dva židy, jedoucí na koních jejich středem. Běžíce za nimi rychlým během volali řkouce:

„Vskutku vy jste z nich, neboť i podoba i šaty vás prozrazují."

Oni však zapřeli a se slovy „Nevíme, co pravíte" jim ukazovali tonsury čerstvě na hlavě vyholené, takže se lživou a nepravou přetvářkou zdáli být kněžími. A tak nepravým předstíráním unikli rukám křesťanským.

A ti, kdož byli shromážděni v síni knížete židovského, hledali, jak by se zachránili před smrtí a pobili křesťany. A ustali v poradách svých, neboť i sami byli pobiti.

Řekli pak křesťané:

„Psáno jest: ‚Budu je bíti silně a rozptýlí se všecky statky jejich, a než kohout po prvé zazpívá, všickni v ohni a mečem bídně zahynou.'"

Řekl pak onen Ješek Čtverohranný:

„Hodni jsou smrti! Byť bych i měl zemříti s nimi v jejich záhubě, pro pomstění Ježíše nebudu se zdráhati."

Jonáš pak, kníže židovské, řekl: „Smutna jest duše má až k smrti, smrti však nekonečné."

Odpovídaje Ješek Čtverohranný řekl: „Nezaraduji se plně, dokud se neopojí meč a současně i duch můj krví židovskou. Duch můj zajisté k tomu hotov jest, tělo pak nikoli mdlé."

Obrátiv se pak k jiným, vybízel je, aby i oni hned utvrdili bratří svých, aby se také modlili a bděli, aby nevešli v pokušení židovské:

„Ne, jak oni chtějí, ale jak my chceme. Kalich, jejž jim přichystal Bůh otec, nemine jich, ale vypijí jej. Staniž se vůle naše!"

A když ještě mluvil, přišel k nim početný zástup křesťanů s meči a šípy, kopími, kyji a jinými zbraněmi, nikoli přemluvený od konšelů a obecních starších, nýbrž z božího vnuknutí, aby je zavraždili. A když přišli, dal jim Ješek Čtverohranný jedno znamení, řka:

„Kterýkoli dům vám ukážu, je plný nejpřednějších židů; podpalte a spalte je!"

Oni židé však přistoupili k nim a řekli:

„Přátelé, nač jste přišli?"

Řekli křesťané mezi sebou: „Proč tak dlouho jsme zde? Proč stojíme zahálejíce? Pochytejme a pobijme židy, aby se tak naplnila písma."

A ihned vztáhli ukrutně ruce na nevěrné židy, nešetříce jejich věcí ani těl. Rozdělili pak mezi sebou jejich šaty, jedenkaždý kolik mohl uloupiti, a nemetali o ně los, nýbrž vcelku a po hromadách pobrali nejen šaty, nýbrž i všecky poklady a nářadí jejich s nimi. Všickni pak, kdož tam byli přítomni, vztáhli ruce své, bijíce je bez milosrdenství a utínajíce jim nejen uši, nýbrž i hlavy, ruce a nohy.

A zda se jim tak nemělo stát podle soudu, který sami nad sebou vynesli, když řekli: „Krev jeho na nás a na naše syny?“

I řekli jim křesťané: „Amen, amen, řečeno jest vám! Od nynějška uvidíte syna člověka sedícího na pravici moci boží a přicházejícího na oblacích nebeských, v nějž my věříme. Uzříť otcové vaši, koho probodli, a koho jste vy potupili a kamenovali.“

A opona ze synagogy hebrejské byla vzata a s ní všecky knihy prorocké, Mojžíšovy a talmud, a obráceny v užitek křesťanů. A upletše koruny z hořících dřev, stavěli je na hlavy židů, a posmívajíce se jim, vložili je do ohně hořícího. A když se jim naposmívali, svlékli s nich jejich šaty a oblékli je v oheň a dali jim píti oheň smíšený s dýmem. A když okusili, musili píti.

A když bylo pozdě toho dne, nastalo veliké zemětřesení v Židovském městě. Skály náhrobků pukaly a byly rozbíjeny na jejich hřbitovech, hroby jejich od křesťanů otevřeny, a přece žádná těla židů nevstala, ale po dni soudném přijdou do bezbožného města pekelného a ukáží se Luciperovi a s ním mnohým démonům.

Od prvé pak hodiny noční, když oheň stravoval domy židovské, nastala tma, slunce zapadlo nad vší zemí až do svítání příštího dne. Ó, vskutku blahoslavená noc, jež oloupila židy, obohatila křesťany! Ó, nejsvětější náš hod boží, kdy věrní, neposkvrněným pokrmem beránka, totiž tělem a krví Ježíše Krista, den předtím občerstvení a z pout hříchů zkroušeným pokáním vysvobození, chodili posilněni tím pokrmem, horlíce pro dům a církev boží, a jako lvi z úst oheň dýšící nešetřili ani nemluvňat ani šedin židovských. Spořádali tedy vše mečem a ohněm; jen několik málo ušlechtilejších dětí z rozpálené pece ohnivé odvedli, a ty potom milosrdná srdce věrných křesťanů skrze znovuzrození svatého křtu ze tmy bludů židovské nevěry ke světlu pravé a orthodoxní víry přivedla, takže si je vzali za adoptivní syny a dcery. Neboť tehdy správa městská nemohla žádnou chytrostí udržeti tak veliký a udatný nápor nízkého a obecného davu, aby pro pomstu křivdy boží nevykonali, k čemu je duch boží nejen v jediné hodině, nýbrž v jediném okamžiku z různých a velmi vzdálených míst v jednotu vůle a svaté víry shromáždil. Stalo se pak to, že se naplnila písma: „Přijdou dnové, v nichž řeknou: Blažené neplodné, kteréž nerodily, a prsy, kteréž nekojily!“ Neboť tehdy říkali židé horám svých hradů: „Padněte na nás,“ a pahrbkům svých domů: „Přikryjte nás!“

A tak, nepohnuti pokáním, nýbrž zatvrzelí ve své zlobě, za zvuků hudebních nástrojů mezi praskotem ohňů, někteří z nich vlastními noži útroby své a svých dětí probodali, někteří s Jidášem, zrádcem Ježíše Krista, v oprátce se oběsili.

Když pak nastalo ráno, shromáždili se přísežní měšťané, starší a konšelé města do radního domu a řekli:

„Nikdo si nesmí nechati odnesené věci, ani je obrátiti ve svůj užitek, neboť je to výtěžek lichvy.“

To však neříkali z čistoty svého svědomí, nýbrž třesouce se strachem z královského veličenstva, a proto, vyvolávajíce hlasem biřiců po ulicích a náměstích, nařizovali, aby pod trestem smrti všecko bylo vráceno a uloženo v radním domě,

slibujíce nadto veřejně, že těm, kdož vrátí, bude dána příslušná odměna právem předepsaná. Slyše to lid, který židy povraždil, že se neprávem zmocnil statků lichvářských, pohnut pohrůžkou smrti na radní dům peníze a jiné nářadí vrátil a tam pohodil.

Konšelé jim pak řekli: „Již jste čisti, ale ne všichni."

Věděli totiž, že někteří se zatvrzele vzpírají věci vrátiti. Jim odpověděl lid: „Co je nám do toho! Sami uvidí!"

A veškeren zástup křesťanů, kteříž tu spolu byli u toho divadla, a viděli, co se dálo, bijíce mrtvoly židovské, vraceli se. A kdo svrchuřečené věci viděl, svědectví vydal a pravé jest svědectví jeho a on ví, že pravdu mluví, abyste i vy uvěřili.

Staly se pak tyto věci po vtělení pána našeho Ježíše Krista roku 1389.

Druhého pak dne, kterýž jest třetí den týdne, po pobití židů sešli se přední kněží a náčelníci obce s lidem, staří i mladí, ženy i panny, mniši, lupiči a rovněž i nevěstky k místu pobití večer učiněného. A když pohlíželi na nesčetné nahé mrtvoly židovské, ležící po domech a na náměstích v blátě, s údy rozmanitě zohavenými a též ohořelými, poradivše se, aby vzduch zkažený z lichvářské tučnosti nenakazil obec, rozhodli, aby někteří nuzní a chudí křesťané, ovšem za určenou mzdu, snesli na hromadu všecky mrtvoly, které ještě oheň nestrávil, a aby je zpopelnili silným ohněm, a přidali i ty, jestliže by které ještě nalezli živé v skrýších. I stalo se tak.

A téhož dne i v dalších potom následujících přemnohé obého pohlaví děti a židé na své vlastní přání jsou pokřtěni, a s nimi i jedna stará židovka, jež po obrození křtu řekla prý svému zpovědníku, že viděla blahoslavenou pannu Marii, matku pána našeho Ježíše Krista, stojící nad branou židovskou. Tito pokřtění vyznávali Krista, řkouce:

„Jistě ten, jenž byl ukřižován, byl syn boží."

Oni pak, kteří po meči a ohni zůstali živi, byli uzavřeni jako zajatci v radním domě. Když to viděli křesťané, řekli pokyvujíce hlavami.

„Ha, ha, kteříž jste kamenovali Krista, domy vaše jsou zničeny, jež sotva ve třech anebo ve třiceti letech budou znovu postaveny."

Obecný pak lid křesťanský, pracuje ustavičně v Židovském městě, aby nalezl poklady, nenechal kámen na kameni. Konšelé však, když se o tom doslechli, řekli:

„Je třeba, abychom proti tomu zakročili, aby král – jenž v těch dnech byl v Chebu – až přijde, neřekl, že jsme v tom nic neučinili, aby poslední blud nebyl horší prvního."

I sebrali veliké množství ozbrojenců a řekli jim:

„Jděte a hlídejte, jakž umíte."

A oni šli, obsadili Židovské město strážnými a dveře zapečetili.

Štilfrid

Podle rkpu Stát. archivu (dř. Zemského archivu) v Brně, sbírka Beckova č. 47, fol. 9a-13a (*A*). Na tento rkp upozornil J. Vilikovský, Zapomenutý rukopis Jiříkova vidění, LF 65, 1938, 348-355. Srov. o památce A. Schmaus, Zur Entstehungsgeschichte des altčechischen Štilfrid, Wiener slavistisches Jahrbuch 3, 1953, str. 28-36. Z náchodského rukopisu vydal Fr. X. Prusík, Krok 8, 1894, 7-15, 41-49 (*Prus*);. z rkpu NUK XI B 4 ve Výboru II, 39-54. – Jotace zachována a obnovována jen v dlouhých slabikách, nadměrná a rozkolísaná diftongisace krátkého *o* potlačena.

12 zemiech] zemij *A* – 19 mezopotamský] nezopotanský *A* – 28 pány] panij *A* – 65 (a j.) potkati] podkati *A* – 88 skuoro] ſkuro *A* – 99 vyletě] wyleti *A* – 118 nezbudeš] –z– *v A dodatečně připsáno* – 120 mne] mnie *A* – 138 praporci] praporcze *A* – 141 túť] taut *A* – 162 to do sebe mějiechu, že *Prus*] miegichu, *opraveno v* migichu *A* – 169 čtyřmecítma] XXIIII *A* – 182 Ale] ala *A* – 187 velmi *v A dvakrát* – 202 tebú] tebe *A* – 203 ukrátiti] *v A opraveno z* ukrotiti – 208 ranami] *v A opraveno z* ranymi – 212 nelze] nezle *A* – 234 nápulský] Napulſke *A* – 236 třidcet] XXX *A* – 244 korúhvi] koruwi *A* – 249 zvěděchu] zwiedichu *A* – 271 přijide] przigde *A*

Kronika Trojánská

Podle rkpu NUK XVII B 6 (*A*), fol. 92a-93a a fol. 135a-136b; výčet řemeslníků (ř. 41-56) podle rkpu Mus. I E 18 (*B*), fol. 10a (*A* má jen: Ondeť biechu kameníci, onde zedníci, onde tesaři, onde vápeníci etc.). O ostatních rkpech a vydáních viz v novém vydání J. Daňhelky, Kronika Trojánská, Praha 1951, str. 291. Tam i další literatura. – Jotace zachovávána a obnovena jen v dlouhých slabikách.

– O ustavení města

Nadpis: výborném] wyborneho *A* – 17 Neptunus] Neptymus *A* – 19 vzšíři *podle předchozího* vzdéli] vſſirzi *A* – 41-57 *doplněno z B* (*v. výše*) – 50 nevodáři] medowarzi *B* – 53 *za* barevníci *opakuje se v B* Onde ſukenniczy

67 vrhcábnie] wrchczybnije *A* – 86 vzchod] wchod *A* – 88 u protičelí] proti czelij *A*

– O zabití Hektora

89 an] a *A*

Tkadleček

Rukopis strahovský DG III 7, str. 225-268 (staré vlastní číslování 2-45 – *S*); paleograficky vydal H. Hrubý a Fr. Šimek, Praha 1923, Sbírka pramenů I,1,11. Druhý rkp, do r. 1935 nezvěstný (srov. článek Fr. Šimka v LF 63, 1936, 265-273), nyní v knihovně na Strahově DG IV 68 (*St*), varianty z něho v uvedeném vydání podle novodobého opisu v rkpe Mus. I H 15 (*M*). V transkripci a zmodernisované úpravě vydal Tkadlečka Fr. Šimek, Praha 1940. Náš text podle vydání prvního rkpu, a to kap. 11 (rkp 247a-249a), Hrubý-Šimek str. 69-75, a kap. 14 (rkp 258b-261a), tamtéž str. 103-111; jen jeden list 14. kap. (260), chybějící v *S*, doplněn z rkpu *St*.

O památce psal J. Vilikovský v Písemnictví čes. středověku, Praha 1948, str. 220-236 a v Próze z doby Karla IV., Praha 1948², 358n; tam další literatura. Dále srov. R. Urbánek, Satirická skládání budyšínského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951, č. III.

Jotace zachovávána a upravována jen v dlouhých slabikách.

– Teď Žalobník mluví k Neštěstí

7 od tebe] *omylem v S i M opakováno za* přesmutnému – 17 pravíš *M*] pwiš (*chybí označení zkratky*) *S* – 18 nětička] niecziczka *S*, neetička *M* – 19 takýchž bych *Šim*] takychz byt *S* – 23 Avšak] *pův. v S*: Awſſaks – 27 tvé *M*] twey *S* – 31 činil se *M*] cziníl ſi *A* – 35 a 36 Totiž] to. *S* – 37 nedám *M*] nedadi *S* – 39 straši *Ryš*] ſtraſſie *S* – 49 veles] weleš *S*

57 křiky *M*] krzik *S*; pravé *M*] p̃wie *S* – 62 utéci *M*] vtieti *S* – 67-68 se... chlubie *M*] chlubie *S* – 68 věděti] wědědi *M*, newiedieti *S* – 71 znamenité *M*] znamenayte *S*; k komuž] kovz *S* – 72 choditi *M*] giti vel choditi *S* (giti choditi *Šim*)

83 Lotovy] lokowy *S* – 86 útěchy *M*] vtieſſi *S*

107 obráci *M*] obrati *S* – 111 tiskne *M*] wtiſkne *S* – 112 již po domácku] giz po domaczku giz *S* – 117 sobě *M*] *vynech. v S* – 119 ani] anyz *S*, z *připsáno* – 122-123 lesy temné... vše pro sirobu *M*] *vynech. v S* – 132 totížto *M*] to. *S* – 135 totížto] titižto *M*, to. *S* – 136 chvácením *M*] chwaczē *S* – 144 falešnější *podle předchoz.*] faleſſnieiſſie *S* – 150 přezřieti musím a mlčeti *M*] przemlczeti *S* – 159 plakati *M*] plakaczi *S* – 163 zvěhlasiti *M*] zwihlaſiti (–e– *nadepsáno, ale Šimek se o něm nezmiňuje*) *S* – 167 Ej, ej, Neštěstie, pfi Neštěstie *M*] *vynech. v S* – 172 mrtvice] Mrtwitie *S*, mrtwiece *M*

– Teď Neštěstie vypravuje

8 buoh] *před tím škrtnuto v S* boh; totížto *M*] to. *S* – 14 pokorú *Ryš*] pokornu *S* – 17 to, po němž túžíš *Ryš*] tiē paniē ze tuzis *S*, ač těm paniem slúžíš *Šim podle M* – 18 veliký *S*] jest veliký *M* – 25 Židé] zdie *S* – 26 uslyšen *M*] vſlyſſien *S* – 33 zprošč] zproſſczs *S* – 37 bez nedostatkóv *Ryš*] nedoſtatkow *S* – 41 všechno] wſſech *S* (*na konci řádky*), wſſecko *M*; na těť] nat tiet *S* – 44 totíž *M*] to. *S* – 45 totížto *M*] to. *S*

49 jmenoval] gmenowalo *S*, menowalo *M* – 58 škodlivé *M*] ſſkodliwie *S* – 61 nikdież] nikdieš S, *chybí v M* – 71 švih] ſwych *S*, *M* – 72 ještoť se o *M*] g̃tot ſie od *S* – 80-160 Nic se... vuol tlustý] *chybí v S* (*vytržen list*), *převzato z M* – 80 přiezi] przizen *M* – 83 s nie] ſme *M* – 84 fiola] ſtola *M* – 85 krású] kraſye *M* – 86 ruože] tuze *M* – 92 pléška] ploſſka *M* – 102 pokrmu *Ryš*] *vynech. v M* – 109 v nižto] wiežto *M* – 127 nynie] minech *M* – 128 tiežeš] ticeſs *M* – 140 tajné] jiné *M*

143 ač ne na všem] *v M omylem opakováno* – 144, 147 Římaníné, Řím] rziemaniene, rziem *M* – 154 vše] ſe *M* – 166 nabieracím *Ryš*] nabieraczi *S*, nabietanim *M* – 169 bezzubá *M*] bez rubaſſe *S*; kuželem *M*] kuzlē *S* – 173 O obraziech] *v S už po* mistra

182 neb *M*] nebs *S* – 183-184 bylo ukázáno *M*] byla vkazã *S* – 198 dřieve *M*] drziewie *S* – 200 na *M*] a *S* – 201 východu] wychod *S*

Exempla

O exemplech obecně a o příslušné literatuře viz u J. Vilikovského, Próza z doby Karla IV., 1938[1], 260; 1948[2], 350.

Exempla 1-6 jsou vzata ze staročeských Životů svatých otcův, jak je z rkpu NUK XVII D 36 vydal E. Smetánka (srov. ukázky na str. 541n, o rukopisech a způsobu vydání sr. pozn. na str. 552).

– (Lidská zvrácenost)

Rkp fol. 59b-60a; Smetánka str. 138-139.

22 s bázní] Ze ſ baznij

– (Poustevník andělem)

Rkp fol. 64b; Smetánka str. 149.

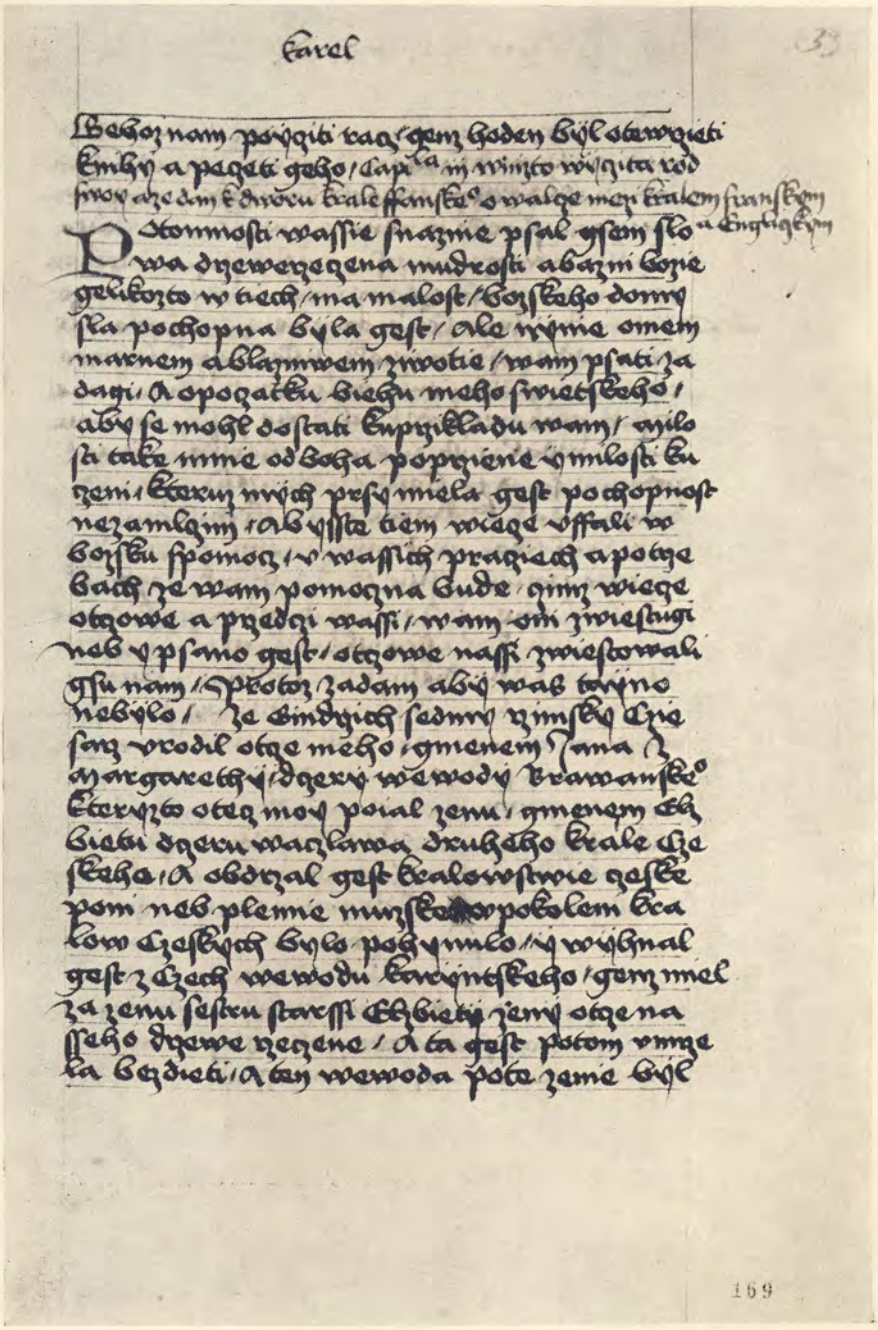

53. *Vlastní životopis Karla IV.*
(rukopis z doby kolem roku 1400 — Státní archiv, Brno)

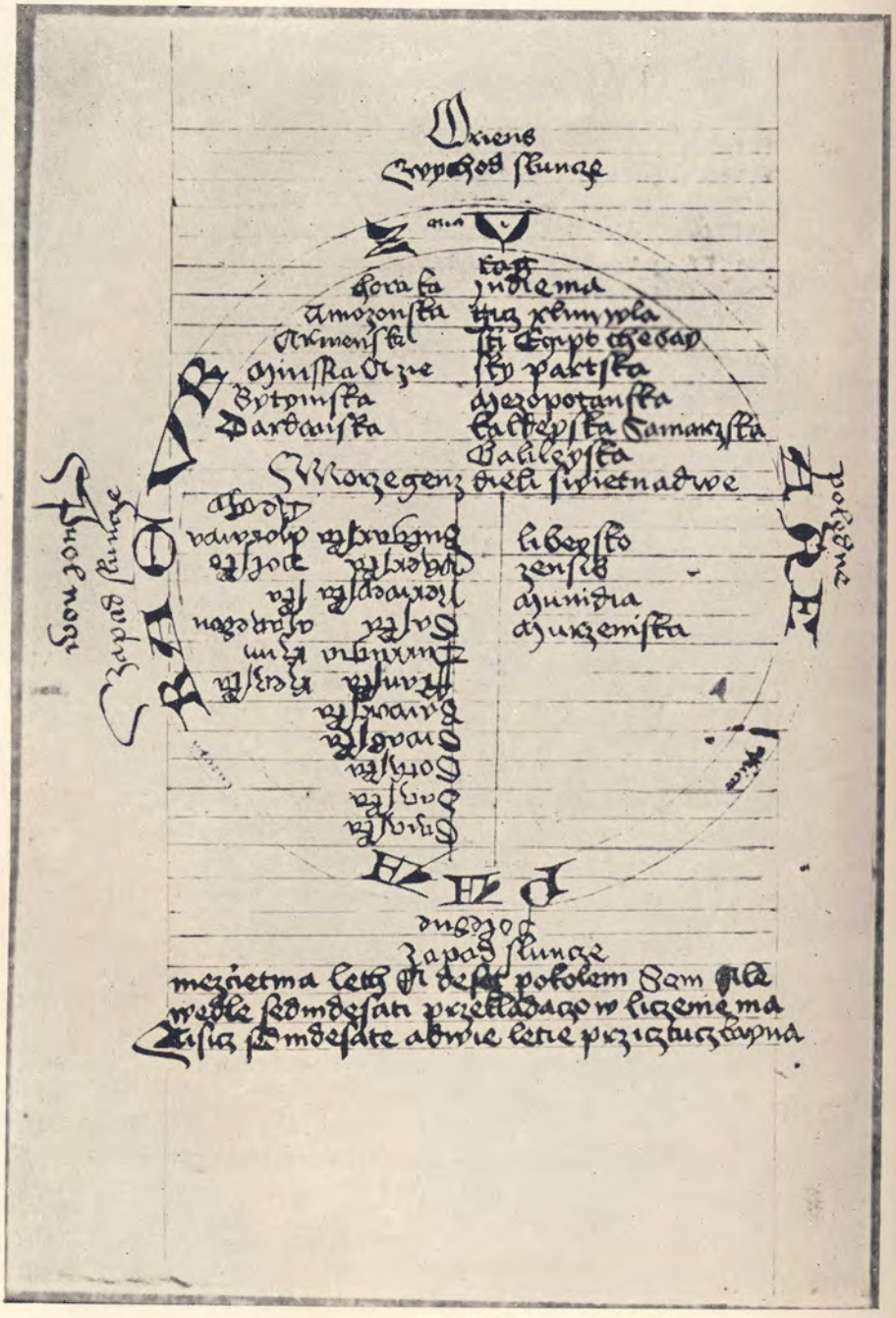

54. *Mapa světa z Kroniky světové Vavřince z Březové*
(rukopis ze začátku 15. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

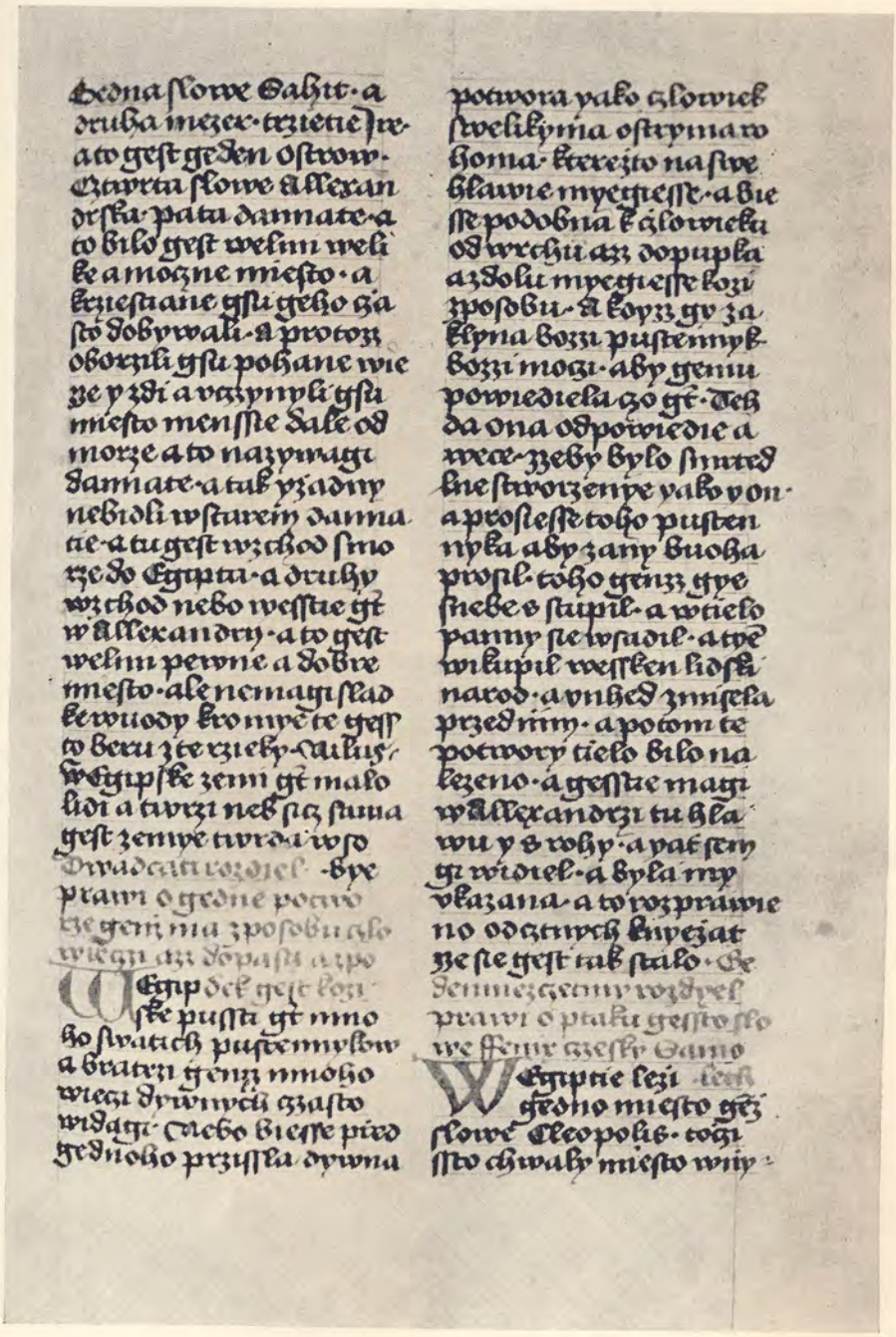

55. *Cestopis t. zv. Mandevillův*
(rukopis z doby kolem roku 1445 — knihovna Národního musea, Praha)

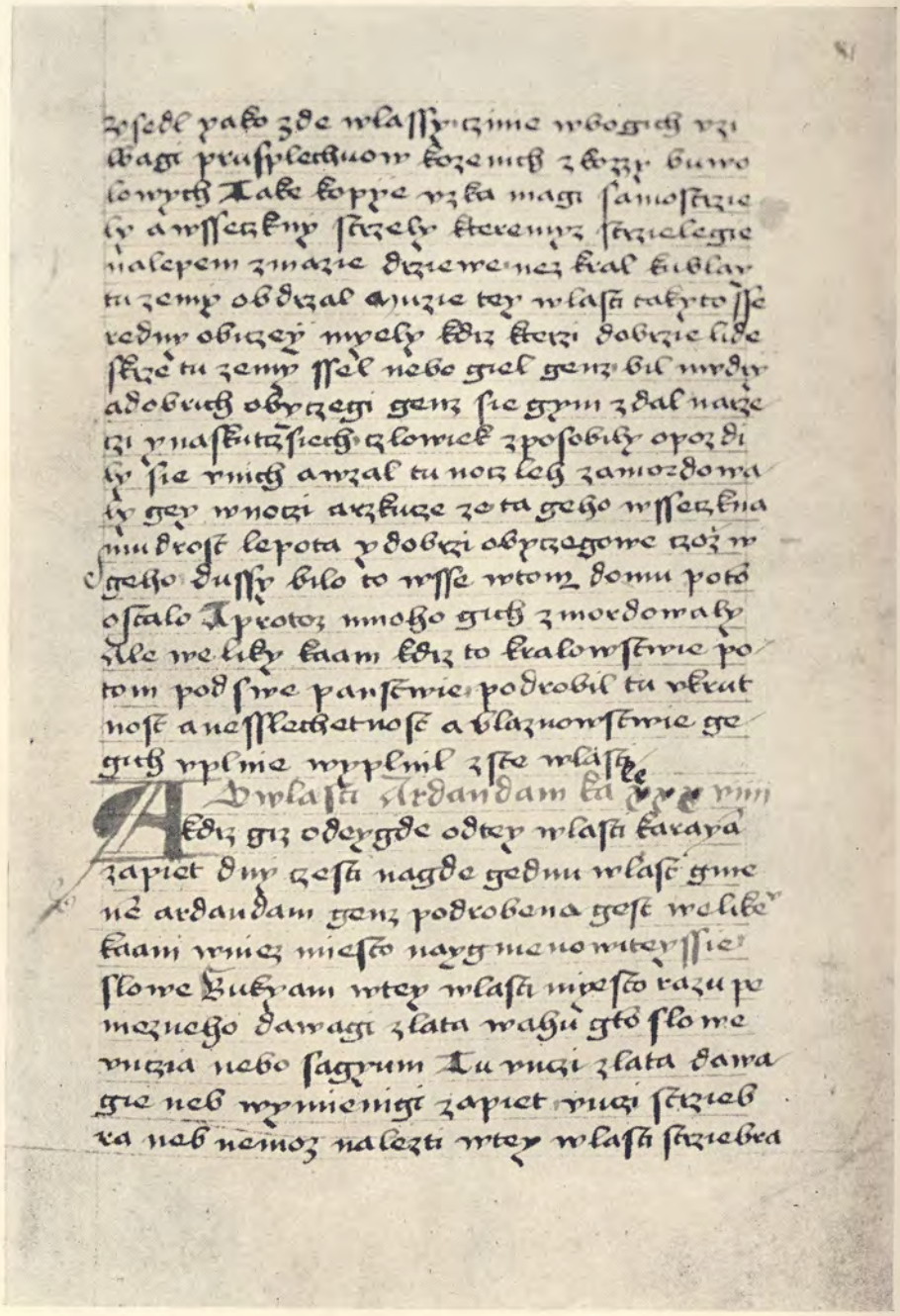

56. *Marko Polo, Milion*
(rukopis z druhé poloviny 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

– (Zásluha poslušnosti)

Rkp fol. 53b-54a; Smetánka str. 126-127.

– (Potřeba oddechu)

Rkp fol. 77a; Smetánka str. 176.
2 jemu] gem

– (Poslušnost)

Rkp fol. 111a-b; Smetánka str. 248-249.
9 třem] tremv – 11 jistý] geſty

– (Plody trpělivosti)

Rkp fol. 111b; Smetánka str. 249.

Další tři exempla jsou vzata z *Barlaama a Josafata*. Text podle rkpu NUK XVII B 6. Nepřihlíží se k ostatním dvěma rkpům, Beckovu (býv. Zemské museum v Brně č. 884) a Strahovskému (DB II 3). Barlaama a Josafata v transkripci vydal Fr. Šimek (Památky 2), Praha 1946. – Jotace zachovávána a obnovena jen v dlouhých slabikách.

– (O slavíku a střelci)

Rkp 187b; Šimek str. 52.

– O dvú myší

Rkp fol. 192a-b; Šimek str. 62-63.
8 k kmeni] kmeni – 12 zievá] zóřivě *Šimek* – 26 otevřela] vtewrzela – 27 pro něž] proniz

– Příklad o jednom královici

Rkp fol. 221a; Šimek str. 133.

Následující exempla pocházejí ze staročeské sbírky exempel *Gesta Romanorum*, kterou paleograficky vydal Jan V. Novák, Praha 1895, Sbírka pramenů I, 2,2. Tam rozbor všech tří rkpů: Mus III E 43 (*B*), Mus III E 48 (*M*) a NUK XVII F 28 (*U*). – Jotace zachovávána a obnovena jen v dlouhých slabikách.

– O mluvení Petrově k Ježíšovi

Podle rkpu *B*, fol. 25b-26a; Novák č. 32, str. 30-31.
1 kdež *M*] kdyzz *B* – 8 údy své *B*] wzdy *M* – 14 tam *M*] tak *B* – 20 o těch *U*] z tiech *B* – 21 nápoj] napuoy *B* – 22 znamenává *M*] znamena *B*

– O Tiberiovi ciesaři

Podle rkpu *B*, fol. 48a-49a; Novák č. 43, str. 54-55.
5 chudák *M*] chodak *B* – 6 kterak jest *K*] *vynech. v B* – 19 přieliš *M*] pzeliſs ma *B*

– Od tesaře a od ženy věrné

Podle rkpu *U*, fol. 171-178, Novák č. 59, str. 203-205. Nadpis z rkpu *M*.
1 Havel *B*] Pawel *U* – 8 mú *B*] mi *U* – 25 lože *Ryš*] *vynech. v rkpech* – 41 první] prwnye *U* – 49 ciesařova] tieſarzowa *U* – 58 na mně *B*] na mye *U* – 59 odbyla *B*] dobyla *U* – 76 vezme *B*] wezmeſſ *U*

Další tři exempla jsou vzata ze sbírky rkpu Universitní knihovny v Olomouci č. II 190, které J. Jireček dal jméno *Povídky olomoucké*. O nich viz v ČČM 36, 1862, 364-367 a u Vilikovského, Próza z doby Karla IV., 1938[1], 261; 1948[2], 355. – Jotace zachovávána a obnovena jen v dlouhých slabikách.

– O jedné ženě

Rkp fol. 261b-262b.

7 Innocenciem] –cen– *nadepsáno* – 9 vida] wieda, –e– *přeškrtnuto* – 31 k kteréžto] kterezto

– O jedné jeptišce

Rkp fol. 267a-b.

– Kterak se pán buoh ukázal sv. Augustinovi

Rkp fol. 276b-277a.

23 ve svých] wewſech – 24 ani] *přepsáno* z anye

– (Suďte spravedlivě)

Exemplum je vzato z *Tkadlečka* (jiné ukázky viz na str. 568n). O rukopisech a způsobu vydání ukázky viz na str. 599.

Rkp str. 541; Hrubý - Šimek str. 123.

1 byv *M*] byl byw *S*; chtě] chczie *S* – 6 robotné *M*] rotney *S* – 11 cožť já *M*] czozt nâ *S*

Latinská exempla

– (O duchovní slepotě)

Exemplum z lat. kázání v rkpe Vyšebrodském č. 106, fol. 23b-24a. O původu bajky praví kazatel „premittendo fabulam meam, quam suis in scriptis narrat Esopus ita inquiens". – Překlad J. Vilikovského.

– (Ženská prohnanost)

Z rkpu Státního archivu (dř. Zemský archiv) v Brně, Cerr. II 234, fol. 13a. – Překlad J. Vilikovského.

– (Duchapřítomnost)

Z téhož rkpu fol. 14a. – Překlad J. Vilikovského.

– (O dvanácti měsíčkách)

Překlad glosy k v. 777 Klaretova Astronomiáře v rkpe Kap. Praž. M 44, fol. 53b; vyd. V. Flajšhans, Klaret a jeho družina II, 1928, 143. V originále nejasný začátek: In Brundis legitur.... Slovo *plecháčuov* (= plešatých starců) je česky v lat. textu.

– (O lišce a džbánu)

Překlad z t. zv. Quadragesimale admontského; rkp Admontský č. 590, str. 11 (dnes NUK XX B 9). O něm viz u J. Vilikovského, Próza z doby Karla IV., 1938[1], 261n; 1948[2], 351. Srov. také J. Vilikovský, Staročeské satiry, Praha 1942, 93. O této bajce viz v LF 56, 1929, 246n, tam také lat. znění. Do lat. textu jsou vložena jednotlivá česká slova (jsou tištěna kursivou). – Překlad J. Vilikovského.

– (Všem se nelze zachovati)

Překlad z téže sbírky kázání podle rkpu č. 550 (NUK XX B 5), fol. 167a-b. – Latinský text otištěn v Časopise archivní školy 11, 1934, 117n. Česká slova v lat. textu tištěna kursivou. – Překlad J. Vilikovského.

– (Hloupý Honza)

Z téhož rkpu, fol. 207b. Časopis archivní školy 11, 1934, 119. – Česká slova, která se čtou v lat. textu, jsou tištěna v překladě kursivou. – Překlad J. Vilikovského

– (Beránek na kázání)

Z téže sbírky kázání; rkp č. 590 (NUK XX B 9); Časopis archivní školy 11, 1934, 120. – České vložky v lat. textu otištěny v překladu kursivou. – Překlad J. Vilikovského.

– (O dvou bratrech)

Z Postilly Johlínovy podle rkpu NUK I D 44; lat. text otištěn v Časopise Matice moravské 61, 1937, 226. O Johlínovi z Vodňan a jeho Postille sr. studii R. Říčana ve VKČSN 1929, č. 2, u Vilikovského, Próza z doby Karla IV., 1938[1], 262; 1948[2], 353. Dále F. M. Bartoš v Jihoč. sbor. hist. 16, 1947, 44-47; t. 17, 1948, 1-6. – Překlad J. Vilikovského.

Pašije pražských Židů

Zachovala se v rkpe NUK XI D 7 a Kap. Praž. O 3; podle těchto dvou rkpů ji vydal V. V. Tomek ve VKČSN 1877, 11-19. Překlad J. Vilikovského, který tu otiskujeme (po prvé ve výboru J. Vilikovského, Próza z doby Karla IV., Praha 1938, str. 94 až 97, po druhé tamtéž v 2. vyd., Praha 1948, str. 136-141) opírá se ještě o třetí rukopis archivu třeboňského, který Tomek ještě neznal; překlad Vilikovského byl zde nepatrně upraven.

Z literatury viz poznámky o tomto spisku u K. Burdacha, Der Dichter des Ackermann aus Böhmen und seine Zeit (Berlin 1926-1932), 361-367; o události samé píše V. V. Tomek, Dějepis města Prahy III (1893), 339-342.

Tato próza stojí vlastně na pomezí literatury zábavné a odborné.

Historická próza užívá jako spisovného jazyka zpravidla latiny, ale základní díla jsou překládána velmi záhy do češtiny. Historiografie se stává oficiální činností, a proto se v ní uplatňují především zájmy vládnoucí třídy, která jí také dává podněty i ráz. Tak dává na př. biskup Jan IV. podnět k napsání t. zv. kroniky Františkovy a několik historických prací vzniká z přímého popudu Karla IV. (kronika Beneše Krabice a Pulkavova). Zvýšený zájem této doby o historii vyplýval jistě z politické potřeby, jak ukazuje též Karlova autobiografie. Jestliže chceme toto dějepisectví zhodnotit, musíme mít ovšem na mysli, že historiografii 14. století šlo v první řadě o to, aby dějiny byly psány v duchu panovníkova pojetí a sloužily státu a dynastii, tedy o účel propagačně politický.

Cestopisná próza je zaměřena lidověji. Půdu pro četbu cestopisů připravily eposy a romány, v nichž vystupují osoby z okruhu biblického a které líčí dobrodružství Alexandra Velikého, dobývání Troje a pod. Snad právě proto v počátcích naší cestopisné prózy zaujímají přední místo popisy zemí východních, jak je vidět na obou cestopisech tehdy moderních, Marka Pola a Jana Mandevilly, jež byly přeloženy ve 14. století do češtiny. V obou převládá zájem o Dálný Východ. Čtrnácté století bylo totiž dobou velkých cest italských do hlavního města Číny, kde bylo v letech 1279 až 1368 sídlo světovládné mongolské dynastie založené osvíceným velikým chánem Kublajem. On i jeho nástupci si vážili vzdělaných cizinců, udržovali styky s hlavou křesťanského světa a vlídně přijímali papežské posly a misionáře. Mezi ně náleží též autor knížečky o divech východních krajin Odoricus de Pordenone, který byl snad českého původu, a Jan Marignolli, jenž zásluhou Karla IV. ve své kronice zůstavil naší paměti alespoň několik zajímavostí ze své pouti do Číny.

ČESKÁ PRÓZA HISTORICKÁ A CESTOPISNÁ

PŘIBÍK PULKAVA Z RADENÍNA

KRONIKA KRÁLŮ ČESKÝCH

Přibík Pulkava byl správcem školy u kostela sv. Jiljí v Praze v letech 1373 až 1378 a stal se pak farářem v Chudenicích, kde r. 1380 zemřel. Roku 1374 nebo brzy potom napsal latinsky Českou kroniku, na níž spolupracoval Karel IV.; císař dal nejen shromáždit různé české letopisy a listiny k potřebě Pulkavově, nýbrž sám měl přímý vliv na výběr a uspořádání látky této *Kroniky králů českých.*

Je několik recensí kroniky: v prvním znění měla kronika jen jednu knihu, recense druhá byla rozdělena do dvou knih, z nichž první končila vymřením Přemyslovců; další zpracování má okrajové výňatky z braniborské kroniky a v jiné recensi byla „brandenburgica" vsunuta do textu a k první recensi připojeny události od roku 1307 až do roku 1330.

Kronika Pulkavova vypravuje události od rozchodu lidstva při stavění věže babylonské; všímá si zvláště původu a rozchodu Slovanů a potom přistupuje k vlastním dějinám českým, které líčí až do roku 1330. V první recensi má za základ letopis Kosmův, legendy o českých patronech, pokračovatele Kosmovy, kroniku Dalimilovu, Zbraslavskou, Františkovu, Benešovu, breviář kostela pražského a četné listiny, zvláště listiny z archivu korunního. Některé zprávy Pulkavovy (hlavně jeho výklady o Velkomoravské říši a o událostech z konce 12. a počátku 13. století) však ukazují, že znal i různé prameny jiné, dnes neznámé. V druhé recensi užil ještě kroniky Vincenciovy a Jarlochovy.

Kronika Pulkavova má větší cenu historickou, než se dosud připouštělo, a to nejen novou látkou, kterou přináší (reprodukuje rozličné zprávy pramenů dosud neznámých), nýbrž hlavně svou koncepcí, snažící se podat dějiny českého státu (zde je patrný ideový zásah císaře Karla IV.). Tak je kronika pozoruhodným dokumentem doby, v němž se odrážejí snahy i cíle politiky císaře Karla IV.

Velmi brzo po sepsání latinského textu vznikl český překlad, pravděpodobně na žádost císařovu, a některé náznaky by svědčily, že aspoň část překladu obstaral Pulkava sám. Český překlad byl pořízen podle textu poslední recense a je dosti volný, neboť text latinské předlohy jednak stahuje, jednak rozvádí, někde přidává a někde vypouští. – Naše ukázky jsou z tohoto staročeského překladu.

(ÚVOD)

Tato kronika jest od počátku české země i o vších kniežětech i králích, ješto jsú zpravovali svými časy. A takž pak k přikázaní slavného Karla Čtvrtého, římského ciesařě, ze vších kronik vších klášteróv, ježto shledány mohly býti, skrzě Přibíka, syna Dluhojova z Tradenína, mistra školnieho od svatého Jiljie, řečeného Pulkava, v český hlahol z latinského, jakž najlépe mohlo býti, jest přěložena. I jest znamenati, že vščcky věci básnivé a nepravé jsú opuštěny, a což pravého a jistého jest, položeno; neb ty vščcky věci dřéve řečený ciesař s velikú pilností v latinskú, velmi krásnú řěč shromazditi jest kázal.

Své země činy máš zvěděti, neptaje sě na noviny jiných zemí všelikterých neb divóv některých. Potom pak to učiníš, jezdiž sěm i tamo po novině.

Ale múdří tak pravie,
ktož rád své viděti chce zdravie,
aby v své zemi ptal sě na noviny,
netbaje vlaské kučiny.
Ale již nechtěl-li by dobrým slúti,
ten ktož chce přěs moře plúti,
nechtěl-li by tím v daleké vlasti,
v nichž mnozí bývají v strasti
i berú na sě obyčěje,
o nichž tato kronika nepěje?
Neb kakež koli staří páni
tam nebyli poznáni,

však slúla ctná družina,
v jiných zemiech o nich novina
prochodila v té drázě v slovútnosti.
Protož prosím vašie ctnosti,
by mě neposúdil v tom,
že sem pověděl o tom;
bych pravil totiž daleko bývanie,
jenž vítězstvie jest znamenie.

Když synové lidšcí na poli Senar tak řečeném po potopě nepamatovali, ani rozomem svým srozoměli slibu božiemu, jenž k Noe k otci jich učinil byl a řka: „Již nikakež nezahladím světa potopami vodními a stvořenie všelikakého, ale položím duhu mú v oblaciech nebeských, i bude zalíbenie mezi mnú a zemí," – ale oni nedoufánie k bohu jmajíce, bojiece sě opět budúcie potopy, pro bázeň města a věžě na velmi velikú výsost dělati jsú sě snažili; tehdy však všemohúcí buoh treskcě jich nemúdrost a velebnost z své božské moci ukazuje na tom miestě ihned jazyky jich ve dva a v sedmdesát řěčí rozdělil jest. A protož ta jistá věžě jmenována jest Babel, ješto sě vykládá jazykóv pohaněnie. Tu jest na tom miestě jedna řěč slovanská, ješto nakázaným příslovím slovanská slóve, počátek svój vzala, od kteréžto jisté řěči lidé toho jazyka Slované jsú nazváni. Nebo v jazyku jich „slovo" latině sě die „verbum", a „slova" latině „verba" slovú. A takž od slova nebo od slov nazváni jsú ti lidé Slověné.

Prvá přiemluva

O PRÓCHODU TĚCH LIDÍ A O OSOBENÍ ZEMÍ ROZLIČNÝCH

Pro něžto ti jistí Slovanové odšedše s toho jistého pole Senar, jdúce skrzě Kaldejskú zemi, i přišli jsú do té země, v niež nynie Řekové přěbývají. Potom další próchod činiece jedniem mořským výtažkem neb zátokú podlé větčieho mořě vešli jsú do Byzancie, ješto nynie Konstantinopolim slóve, do těchto zemí, to jest do Bulkarie, do Rassie, do Servie, do Dalmacie, do Charvatcie, do Bosiny, do Karintie, do Stirie a do Karnyoly, v kterýchžto zemiech až do dnešnieho dne přěbývají. Takž pak i byl jest jeden člověk v Charvátiech jménem Čech, jenžto pro vraždu nad jedniem pánem znamenitým učinénú, z těch krajin z charvátské země postúpiv i s bratří a s tovařišstvem svým, bral sě jest hledat sobě vlasti nové, v niežto by bezpečně bydliti mohl. A tak s miesta na miesto bera sě až k Dunaji i přišel jest. Odtovad pak bral sě jest do té vlasti, ješto nynie „Čechy" slovú česky a německy „Bemen". Nazvána jest tato země „Bohemia" latině od jmene božieho; neb v slovanském jazyku od toho jmene Bohemia buoh sě jmenuje, i v českém také. A tak tiem výkladem od jmene božieho „Bohemi" neb Čechové jsú řečeni. Bohemia latině sě die a slovansky Čechy, a takž od prvého bydlitele Čecha nazvána jest Čechy tato země. Kterýžto Čech s svými bratří a s svým tovařišstvem nalezl jest tuto zemi beze všeho bydlitele, nalezl jest lesy porostlú jsúce všicku, a plnú

zvěři v těch lesiech. Tak pak osadil sě jest s svú čeledí na jednéj vysoké hoře, ještо obecným příslovím slóve Říp. Neb s té jisté hory veliká roveň se vších stran země sezřiena móž býti, i jest ta hora mezi řékama Vltavú, Labem a Ohří. Tu jsú najprv počěli přěbývati a zemi orati v Čechách. Ti jistí lidé najprvé tu jedli želudy a pla-
65 ná jablka a jiné plané ovoce lesné, zvěř a ryby. Ale obilé ani semen ani vína ani kterého pitie, jímž by sě opiti mohli, neměli jsú, ale vodu studenú pijiechu; všecko jim obecno bieše vespolek, i také ženy; kakés rúcho lněné a vlněné neznamenité na sobě nosiechu, a zimě v zvieřěcích a v ovčích kožiech miesto kožichóv chodiechu; o nižádném zákonu nebo právu nic nevědiechu, jedno tak podlé při-
70 rozeného obyčěje žívi biechu. Bratr pak Čechóv nebo tovařiš jménem Lech, jenž s ním přišel bieše, přěšel jest přěs Sněžné hory, ještо Čechy dělé s Polskem, i uzřěl jest velmi velikú a dlúhú až do mořě roveň; i posadil sě jest tu, a tak pokolením svým naplnil ji. Toto také jest znamenati, že v slovanském jazyku „roveň" Polsko jest, to sě jmenuje v latinském „campi plani". A tak ta země nazvána jest
75 Polsko od veliké rovně polské, neb v nie dědina velmi velikým rovnem leží. Potom pak z jeho pokolenie někteří brali jsú sě do Rus, do Pomeranie, do Kašubie, až právě do Dáčské země a do končin mořských na poledne. A tak všecko jazyka naplnili jsú sobú i dělali a orali tu. Jiní pak opět z Čech brali jsú sě k tej vodě, ještо Morava slóve, a tu jsú sobě Moravu osobili. Brali jsú sě také do Míšně, do Budy-
80 šínska, do Bramburka, do Lužanska; a v těch ve vších zemiech přěbývati sě jeli. Tyto vščcky byly jsú plání porostlé a přěbyvatele v sobě žádného neměly. Jichžto jsú sě znova dělati jeli a v nich přěbývati, jakžto i dnešní den přěbývají.

2 *zpravovali svými časy* vládli za své doby – 3-4 *Přibíka, syna Dluhojova z Tradenína* plné jméno Přibíka (Přibyslava) Pulkavy, „syna Dluhojova z Tradenína" nebo snad „z Radenína" není jinde dosvědčeno. Opisovač českého překladu líčí věc tak, jako by Pulkava na rozkaz císařův přeložil do češtiny latinský text kroniky, pořízené společnou prací císařovou a Pulkavovou – 4 *mistra školnieho od svatého Jiljie* správce školy u sv. Jiljí (v dnešní Husově ul. v Praze I) – 5 *hlahol* řeč – 6 *básnivé a nepravé* vybájené a nepravdivé – 10 *po novině* za novinou, za zajímavou zprávou – 11-30 následující rýmovaná próza připomíná duchem úvod kroniky Dalimilovy (srov. zde str. 114n) – 14 *vlaská kučina* italská kuchyně (ital. cuccina) – 17 *vlast* země – 21 *kakež koli* ačkoliv – 25 *prochodila v té drázě* pronikala, šířila se mezi mnohými (v davu, v zástupu) – 29-30 *daleko bývanie, ... znamenie* vzdálený pobyt, jenž jest znamením hrdinství

31 *na poli Senar* Babylonie podle Gen. 11,1-9 – 33 *nikakež* nijak – 33-34 podle Gen. 8,21 – 34 *zalíbenie* zaslíbení (signum federis) – 35 *nedoufánie* nedůvěra – 37 *treskče* trestaje – 39 *Babel* výklad o stavění věže babylonské a zmatení jazyků (*jazykóv pohaněnie*) podle bible (Gen. 11) a částečně podle Dalimila – 40 *nakázaným příslovím* pokaženým slovem, názvem (corrupto vocabulo) – 41, 43 *Slované, Slověné* etymologisování Slovan od slovo a Bohemia (v. níže 55-58) od bóh zachyceno zde po prvé písemně – 42 *latině* latinsky

Nadpis: *přiemluva* oddíl, kapitola; *próchod* procházení, šíření; *osobení* podrobení – 44-45 *skrzě Kaldejskú zemi* jižní Babylonie u Perského zálivu – 46 *próchod činiece* procházejíce; *výtažek* výběžek, záliv (brachium maris) – 47 *do Byzancie* o rozšíření Slovanů a obsazení slovanských zemí z Byzance přes Balkán na Dunaj, odtud do Čech, do Polska, na Rus a do pobaltských krajin má za základ nějakou tradici jihoslovanskou, zprostředkovanou snad slovanskými mnichy v Emauzích; *Konstantinopolim* (lat. akus.) Konstantinopol, Cařihrad

– 48 *do Bulkarie* do Bulharska; *do Rassie* do Rašky, Rascie (střed veliké říše srbské ve středověku se sídlem županů v Novém Pazaru); *do Servie* do Srbska; *do Bosiny* do Bosny – 49 *do Karintie* do Korutan; *do Stirie* do Istrie; *do Karnyoly* do Kraňska (Corniolam) – 50 *Čech* vypravování o Čechu a osazení Čech je podle kroniky Kosmovy a Dalimilovy – 54 *odtovad* odtud – 67 *neznamenité* neznámé (ignotum) – 71 *Sněžné hory* míněny Krkonoše (Alpes nivium) – 74 *campi plani* pole rovná (širá) – 75 *polský* polní; *dědina* země, půda – 76 *do Pomeranie* do Pomořan; *do Kašubie* do Kašubska – 77 *do Dáčské země* (ad regnum Dacie) Pulkava myslí zde kraje Slovanů při Severním a Baltickém moři; *na poledne* na jih (v lat. však správně: septentrionis, t. j. na sever); *jazyk* národ, lid – 79 *osobili sobě* podrobili si – 80 *do Bramburka* do Braniborska (Brandemburgensem); *do Lužanska* do Lužice (Lusacium) – 81 *plání porostlé* zalesněné (silvestres) – 82 *dělati* obdělávati

(POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ)

Bořivoj, vévoda český křestěn jest s ženú svú svatú Lidmilú od sv. Metudia, moravského arcibiskupa, za těch časóv, v nichžto Arnolfus ciesařem byl. A ten jistý křest návodem krále Svatopluka u Velehradě v tom městě stal sě jest. Neb toho času vévoda český pod moravským králem jest byl. Těch také časóv pod krále moravského byle sta této dvě zemi, to jest Polsko a Rusko. I jest také znamenati, že těch časóv Velehrad byl jest hlava všie země moravské. Stalo sě jest pak toho léta, že král Svatopluk nespravedlně boj povzdvihl proti pánu a kmotru svému ciesaři Arnolfovi. Pro něžto s zástupem vších německých zemí s jedné strany a Uhry s druhé strany proti němu u velikém zástupu shromazdil jest. Král pak Svatopluk vida, že ciesařovi ostáti nemóže na poli, z prostředka všeho vojska kradmo preč jest postúpil, a tak tajně vseď na svój kóň odtovad preč bral sě jest. I přibral sě k jednomu městu na vrch jedné hory vysoké, jiežto řiekají Rembot. Tu na tom jistém miestě tři pústenníkové toho času přěbývachu; pro něžto král Svatopluk, aby zatajen a nepoznán mohl býti, kóň svój jest zabil a meč v zemi pokopal. A to tak učiniv s těmi pústenníky, oholiv sě, rúcho pústenničie na sě vzem, v tovařišství jest byl tak dlúho, až právě ten čas přišel a ta hodina, že životem svým byl bezpečen ovšem. Tehdyž pak král tepruv, kto by on byl, těm pústenníkóm zjevil sě jest, že jest král. A potom pak skóro umřěl jest. Jehožto královstvie po jeho smrti synové jeho krátkých časóv a dosti neščastně držěli jsú. Neb syn jeho, jenžto po jeho smrti královstvie zpravoval, jednoho svátku chtě loviti blízko podlé Velehrada v jednom lesě, jemuž Křěčín řiekají, vzkázal arcibiskupovi svatému Metudiovi, aby jeho s velikú mší čakal, doněvadž by sě s lovu nevrátil. Jehožto blažený arcibiskup až právě blízko ku poledni čakal, a když sě jest pak obával, aby služby božie neobmeškal, jal sě jest mšě svaté slúžiti, krále nedočakav. Král pak když s lovu vrátil sě, uslyšav, že by arcibiskup mši slúžil a již tělo božie vzdvíhal, rozhněvav sě velmi, se psy a s lovci v kostel všed, ryk a pohrom trubami lovcovými a skolením psovým velmi veliký učinil jest. A tak s tiem povykem až k oltáři přišed, muži svatému Metudiovi arcibiskupovi posmieval sě jest a s tiem ven vyšel z kostela. Pro kteréžto posmievanie a porúhanie, dokonav mši, arcibiskup krále jest klel a všiej zemi po moravské službu boží zapověděl, a to učiniv vzdvihl

sě do Čech k vévodě Bořivojovi, jehožto pokřtil a v svatéj vieře potvrdil byl. Odtud pak bral sě jest do Říma, tu kdež bratra svého sv. Cyrilla nalezl, ješto byl dřieve před tiem krále Svatopluka pokřtil a všie moravské země v svatéj vieře potvrdil a křest svatý dal. I byl po sobě svatého Metudia arcibiskupa tu v zemi pro rozšířenie svaté viery ostavil. Ten jistý svatý Cyrillus moravskú zemi na křesťanskú vieru obrátil i také mnohé jiné vlasti slovanské. Ten také sv. Cyrillus tělo sv. Klimenta papežě, učedlníka svatého Petra apoštola, z mramorového kostela, kteréžto andělé někdy jemu na moři vzdělali biechu, ale pak potom pro hřiechy lidské, když to miesto mořské přěschlo bylo, z hrobu jeho vzal jest a s sobú do Moravy přinesl. A potom pak když z Moravy preč šel, bral sě jest do Čech tělo sv. Klimenta s sobú nesa, kteréžto tělo sv. Klimenta na Vyšehradě v kostele za tři léta choval jest. Potom pak bral sě jest do Říma s tiem tělem svatým, tu pak uprosiv odpuštěnie od papežě založil jest kostel v Římě svatému Klimentu, a tak tu tělo jeho i položil jest. Tu v tom také kostele sv. Cyrillus s bratrem svým sv. Metudem své kosti složili jsú. A od toho jistého kostela až do dnešnieho dne kardinál jeden píše sě. Tento také sv. Cyrillus někdajšieho času vida tvrdost a nevěřenie moravských a slovanských lidí, prosil jest papežě, aby odpustiti ráčil, aby mšě a jiné služby božie vščcky slovanským jazykem slúženy mohly býti. Nebo nemohl jest věděti, kterým jiným činem v svatéj vieře mohli by stvrzeni býti. Kterúžto prosbu papež v smiech jest obrátil. A když pak o to s kardinály a s mnohými biskupy mnohé řěči a rozmysly byly, ihned v rychlosti hlas povzněl s nebes a řka: „Všelikterý duch chval hospodina a všickni jazykové jemu sě vyznávajte.“ Tehdy papež ten div veliký uslyšav, na věky ustanovil jest, aby slovanským jazykem mšě svaté, jiné také služby božie slúženy byly; a tak po arcibiskupstvích a po vlastech, to jest v spaletenském, ragusinenském a v jadrienském, a po vščch jich biskupstvích i po mnohých také biskupstvích jiných. Také arcibiskupové i jiní biskupové i všickni kněžie té řěči mšě i jiné služby božie slúžili, jakožto až i do dnešnieho dne v slovanském jazyku slúžie.

Čtvrtánádstá přímluva

O ZKAŽENÍ A O KONCI KRÁLEVSTVIE MORAVSKÉHO I STOLICĚ JEHO i také o opravení toho králevstvie a o přěvedení do Čech po mnohých létech

Když pak ten jistý král moravský, syn Svatoplukóv, někdy řečeného krále moravského, od sv. Metudia arcibiskupa klet jsa, malý čas potom žív byl, královstvie své moravské promrhal neb ztratil jest skrzě to. Kteréžto královstvie tak jest bylo roztrháno, že diel měli Uhrové, diel Rakušěné, diel Polanové, velikú svú mocí a panstvím jako po kusech mezi sě rozdělili jsú, a tak královstvie moravské ovšem zkaženo, popleněno a roztrháno bylo jest a město velehradské z kořen také zbořeno jest bylo. Potom pak král i královstvie i také arcibiskupstvie v Moravě ovšem potuchlo a viec býti přěstalo. Ale však potom pak královstvie moravské po devadde-

sáti a po dvú letú, to jest léta od narozenie syna božieho po tisíci po osmidcát a po šesti létech skrzě Jindřicha, třetieho ciesařě tiem jménem jmenovaného s povolením a s radú kniežat ciesařských navráceno jest a do Čech přěneseno. Nebo ten jistý ciesař Jindřich vévodu českého Vratislava králem jest učinil a země české královstvie ustavil, a z moravského královstvie markrabstvie jest učinil. A to jisté markrabstvie s kniežetstvími jinými mnohými vévodstvími i také s zeměmi, kteréžto za časóv Svatoplukových, poslednieho krále moravského, k moravskému příslušiechu království, českému království i koruně české poddal a podrobil jest. Jakožto potom o navrácení a přinesení toho královstvie, potom tu, kdež sě tu čte o Vratislavovi, prvém králi českém, plnějie bude pověděno.

5 *byle sta této dvě zemi* (duál) byly tyto dvě země – 6 *hlava* hlavní místo (caput regni) – 8 *pro něžto* pročež, a proto – 10 *ostáti* odolati – 11 *přibral sě* přišel – 12 *Rembot* chybné čtení jména kláštera dnes zvaného Zobor u Nitry (Kosmas píše Zober) – 13 *pústenník* poustevník – 14 *pokopal* zakopal – 15 *vzem* vzav; *tovařišství* společenství, bratrstvo – 17 *byl bezpečen* nemusel se starat; *ovšem* naprosto, vůbec – 18 *skóro* brzo; *umřěl jest* o konci krále Svatopluka vykládá Pulkava podle kroniky Kosmovy a Dalimilovy – 23 *blažený arcibiskup* oslovení (beatus) – 27 *skolením psovým* štěkotem, vytím psím – 29 *porúhanie* pohanění, potupení – 29-30 *arcibiskup králе jest klel* pověst o srážce Metodějově se synem Svatoplukovým a klatbě arcibiskupově má historický základ ve sporu Metodějově s králem Svatoplukem; v legendární tradici se zpravidla spojuje se Svatoplukem samým (srov. V. Novotný, České dějiny I/1, 393n) – 38 *vzdělali biechu* (plqpf.) byli vybudovali – 44 v tomto římském kostele je pohřben jen Konstantin (sv. Cyril) – 47 *odpustiti* dopustiti, povoliti – 49 *jiným činem* jinak – 51 *rozmysly* rozvahy, úvahy (deliberationem) – 53-54 *slovanským jazykem... slúženy byly* tyto zprávy i závěrečný výklad o současném stavu slovanské bohoslužby na slovanském jihu i u nás opírá se patrně o klášter v Emauzích v Praze, kam Karel IV. povolal slovanské mnichy – 54 *spaletenském* splitském (Split ital. Spalato) – 55 *ragusinenském* dubrovnickém (Ragusinensem; lat. Ragusa Dubrovník); *jadrienském* jadranském (Iadriensem)

Nadpis: *opravenie* znovuzřízení – 60-61 *královstvie své moravské promrhal* o pádu Velké Moravy píše Pulkava podle Kosmovy kroniky – 62 *Polanové* Poláci – 65 *potuchlo* zaniklo – 67-68 *po tisíci po osmidcát a po šesti* 1086 – 70 *Vratislava králem jest učinil* korunovace Vratislavova r. 1085 (srov. V. Novotný l. c. 259n) – 71 *ustavil* ustanovil, zřídil

Čtyřidcěti druhá kapitola

O UPRAVENÍ KRÁLOVSTVIE MORAVSKÉHO, JENŽ BYLO OPUŠČENO, a o jeho přěvedení do Čech, a o Vratislavově povýšení

Léto božie tisíc a osmdesát a šest Jindřich, třetí ciesař tiem jménem jmenovaný, chtě veliký dvór u Mohuči jmieti, na jistý čas vščckny volencě i duchovnie i světské i jiné pány i kniežata ciesařská k sobě jest svolal o pilných věcech ciesařstvie sě dotýkaje, s nimi chtě rozmluviti. Kterémužto dvoru vščickni volenci, kniežata, šlechtici i páni k ciesařství příslušiece sebrali jsú sě, v stavu ciesařstvie chtiec něco popósobiti a o obecném dobrém pomluvu jmieti. A když sě tak v hromadu sebrali biechu a o rozličných věcech pilných rozmlúvali, mezi jinými věcmi tato věc by vynesena, kterak někdy královstvie moravské, pod nímžto Čechové, Rusi

a Polanové biechu, i mnoho jiných zemí za časóv Svatoplukových, poslednieho
10 krále, pohynulo a přěstalo býti, kteréžto královstvie jako znamenitý úd k ciesařství římskému poddáno bylo a jemu službu činilo, kterak od času smrti Svatoplukovy, kterémužto času sto let devaddesát let a dvě létě přěběhlo již bylo, jakž to královstvie zapuštěno bez krále bylo a ciesařství služby z něho nevychodilo, jakž slušalo. I vynesli to pak také, kterak by slušalo a hodné bylo velikú pilností
15 a snaženstvím poviděti o navrácení a o oblepšení tak přěslavného kniežectvie. A když ty všěcky věci již vypověděny byly, Jindřich ciesař tak v pilnéj a ne o známéj věci rozličným rozmyslem podlé rady volencóv i jiných kniežat jal sě jest domyšlovati a velmi snažně ptáti, co by bylo ke cti ciesařství v těch věcech hodného, aby podlé rady volencóv, kniežat svých, to učiniti mohl a královstvie zasě některak
20 navrátiti. Takž pak o tom po mnohé dni tak ciesař jako volenci i jiná kniežata plnými rozmysly mysliti jsú sě jeli, ale staly rady, přěstaly pomoci, jimžto tak veliké věci bez pomoci slavného Vratislava vévody českého skonati by sě mohly. Nebo netoliko Čechy, ale i Moravu i Polsko i jiné mnohé vlasti, ješto někdy k Moravě příslušaly, těch časóv pravým příslušěním k němu příslušiechu. Pro
25 něžto bez toho mužě slovútného rady i povolenie, jenž i bohatstvím i širokostí rozličných vlastí slavně všudy roznesen byl, tato věc dokonati slíčně nikakž sě nemohla. Protož po dlúhých radách Vratislav vévoda český, jenž toho času také v Mohuči bieše, skrzě ciesařě pozván a k tomu jest povolán. A tak radu o to učinivše dlúhý a veliký na to rozmysl měvše s povolením i podlé rady vších volen-
30 cóv i jiných vších kniežat ciesařských skrzě ciesařovo vypověděnie i potvrzenie i učiněnie Vratislav, muž slavný i výborný, dóstojenstvím králové koruny byl jest povýšen; a tuž ihned ciesařským ustavením a jeho velebností vypověděním zjednal a ustavil jest tak, aby již k navrácení toho zameškánie i také škod po toliko let ciesařství pro nejměnie krále, ješto ciesařstvie i ciesaři trpěli skrzě to, aby v čes-
35 kú zemi královstvie přěvedeno bylo, a z moravské pak země, aby jemu, točíš Vratislavovi, i budúcím jeho věčně markrabstvie poddané bylo i s Polskem i s Ruskem i s jinými vévodstvími, i s zeměmi, kteréž někdajšieho času k Moravě jsú příslušaly, plnú mocí i plným panstvím i vším poslušenstvím poddány byly a mocně podrobeny. A tak pak mocným tiemto ciesařovým stvrzením a ustavením králev-
40 stvie moravské aby tak markrabstvím bylo a slúlo a ku polepšení sě navrátilo, a Čechy pak se vším příslušěním i se vším dóstojenstvím, se vší ctí i se vším právem, což k tomu příslušie, spravedlně a věčně aby královstvie bylo. A to přěvedenie z Moravy do Čech aby věčně v svéj moci ostalo, tomu na znamenie a na věčné potvrzenie Jindřich, ciesař slovútný a velebný, toto své ustavenie a potvrzenie
45 přěde všěmi přěd svými volenci, kniežaty, šlechtici i pány i přěd bezčíslným množstvím lidí i zjevně i obecně provolati jest kázal. A tak s tiem svýma rukama vlastníma koronu královú vzem mezi volenci a mezi jinými kniežaty ciesařskými i pány, jenž tu biechu, Vratislava, jenžto dřieve vévodú byl, slavně a velebně jest koronoval, koronu královú na jeho jest hlavu vstavil. Tak Vratislav tiem činem i byl
50 jest královým dóstojenstvím povýšen a ode vších i skutkem i jménem králem čes-

kým byl jest provolán. Potom pak ihned ciesař Enkbertovi, trirskému neb treverenskému arcibiskupovi, poručil i přikázal jest, aby vzdvihna sě do Čech nového krále Vratislava v jeho kostele pražském podlé obyčěje mazánie králév, kteryžto obyčěj na říšských králéch zachován bývá, točíš na hlavě, na prsech mezi ramena-
55 ma a okolo ramenú a na rukú mazán byl na králevstvie; a tiem tak aby královým povýšením, jakož toho obyčěj jest v svém českém království, byl okrášlen a povýšen. Ten jistý arcibiskup ciesařovo přikázanie chtě naplniti, vzdvihl sě jest do Prahy, a tu jest léto božie po tisíci a po osmidcát a po šesti toho měsiece črvna v pražském kostele, ano velikú mši slavně slúžie, Vratislav na nové královstvie
60 jest posvěcen a pomazán, a královým dóstojenstvím povýšen podlé obyčěje a řádu říšských králóv, a všecko žákovstvo i všecken obecný lid křiknú velikými hlasy a řkúc takto: „Králi našemu Vratislavovi, zdravie a vítězstvie buď od hospodina dáno." A jakž Vratislav, takéž i Svatava, oba slavně jsta koronami královými povýšena, kteréžto svěcenie a mazánie podlé obyčěje říšských králóv na pamět
65 všěch českých králóv i na jeho také věčnú pamět vždycky zachováno bývá při také věci. Když pak ty hody dokonaly sú sě, po třetiem dni ten jistý arcibiskup treverenský neb trirský, dóstojnú ctí uctěn jsa i darován od krále domóv sě vrátil, a tak všěcka česká země takým daróm i takéj dóstojnosti po mnohé časy raduje sě jakožto toho dóstojno jest i vzácno všie zemi.

2 *volenec* volič, kurfirst, rádce (electores) – 3 *pilný* naléhavý – 6 *popósobiti* zapůsobiti; *pomluva* rozmluva, jednání – 8 *by vynesena* byla přednesena – 12 *dvě létě* (duál) dvě léta – 13 *zapuštěno* opuštěno, zanedbáno; *nevychodilo* nevzcházelo – 15 *snaženstvie* snažnost, úsilí; *poviděti* postarati se – 17 *rozmyslem* rozvahou, úvahou (tam arduo tamque insoluto pensato tractatu) – 19 *zasě* zpět – 21 *plnými rozmysly* hlubokými úvahami (mentis examine profundius revoluta); *staly* ustaly; *přěstaly* ustaly – 26 *roznesen byl* byl proslulý; *sličně* dobře, náležitě – 30 *vypověděnie* vyhlášení (decretum) – 33 *k navrácení toho zameškánie* (ad recuperationem notabilium dampnorum) – 34 *nejměnie krále* období, kdy Čechy neměly svého krále – 39 *ustavenie* ustanovení – 43 *v svéj moci ostalo* zůstalo v platnosti – 47 *královú* královskou; *vzem* vzav – 51 *Enkbert trirský neb treverenský* Egilbert, arcibiskup trevírský – 52 *vzdvihna sě* vydav se – 58 *léto božie... měsiece črvna* léta Páně 1086, toho měsíce června (Anno Domini MLXXXVI predicto XVII kalendas Julii); datum uvedeno podle Kosmovy Kroniky, podle V. Novotného l. c. se korunovace konala 15. června 1085 – 61 *žákovstvo* klerikové, kněžstvo – 63-64 *oba... jsta... povýšena* (duál) oba jsou povýšeni

VLASTNÍ ŽIVOTOPIS KARLA IV.

Karel IV. vyvinul bohatou literární činnost. Nehledíme-li k jeho účasti na pracích právnických a historických (napsal Korunovační řád, spolupracoval na zákoníku Majestas Carolina i na Pulkavově kronice), je vlastním jeho literárním dílem legenda o sv. Václavu a autobiografie.

Karlova *legenda o sv. Václavu* byla složena jako součást svatováclavského officia a Karel k ní použil celé dosavadní legendární tradice (i Dalimilovy kroniky). Svým výběrem motivů ze starších legend zdůrazňuje Karel u Václava jeho rytířské a státnické rysy a utváří jej částečně i k podobenství svému, neboť líčí Václava jako knížete. Vcelku podává tato práce obraz ideálního života křesťanského vládce.

V *autobiografii* se Karel pokusil vylíčit nejdůležitější události svého mládí až do r. 1340. Nesmíme tam ovšem hledat pokus o vykreslení vnitřního růstu osobnosti, jak bychom to očekávali od podobného díla dnešního. Karel sice zachycuje některé důležité momenty, jež měly význam pro jeho vývoj, ale spokojuje se jen s jejich konstatováním. Jinak je jeho životopis věcným a střízlivým referátem, usilujícím o zapsání všech průvodních okolností; tím se někdy hlavní dějová nit ztrácí v tříšti detailů. Místy postřehneme záblesk citového rozechvění (když Karel líčí, jak se musel po svém příchodu do Čech učit českému jazyku, nebo v náboženských úvahách).

Karel psal sice výlučně latinsky, ale jeho hlavní práce byly brzo přeloženy do češtiny. Naše ukázky podávají tento staročeský překlad; otiskujeme 3. kapitolu a část 8. kapitoly autobiografie.

KAPITOLA 3,

v nížto vyčítá rod svój a že dán k dvoru krále franského.

O válce mezi králem franským a englickým

Potomnosti vašie snažně psal jsem slova dřéve řečená múdrosti a bázni božie, jelikožto v těch má malost božského dómysla pochopna byla jest; ale nynie o mém marném a bláznivém životě vám psáti žádaji a o počátku běhu mého světského, aby se mohl dostati ku příkladu vám. Milosti také mně od boha popřiené i milosti k učení, kterúž mých prsí měla jest pochopnost, nezamlčím, abyšte tiem viece úfali v božskú spomoc u vašich praciech a potřebách, že vám pomocna bude, čímž viece otcové a předci vaši vám o ní zvěstují. Neb i psáno jest: „Otcové naši zvěstovali jsú nám." Protož žádám, aby vás tajno nebylo, že Jindřich Sedmý, římský ciesař, urodil otce mého jménem Jana z Margarety, dcery vévody bravanského, kteryžto otec mój pojal ženu jménem Elžbětu, dceru Václava Druhého, krále českého, a obdržal jest královstvie české po ní; neb plémě mužské v pokolení králóv českých bylo pohynulo. I vyhnal jest z Čech vévodu karintského, jenž měl za ženu sestru starší Elžběty, ženy otce našeho dřéveřečené, a ta jest potom umřela bez dětí. A ten vévoda po té ženě byl obdržal dřéve českú zemi, jakož o tom praví jasnější kronika česká. A urodil jest ten král Jan český z Elžběty své králové mě prvorozeného svého jménem Václava, léta božieho narozenie tisíc tři sta šestnádstého, ten den máje měsiece v prvú hodinu na Praze; potom druhého syna jménem Ottakara, kteryžto v dětinském věku sšel jest. Potom urodil i třetieho syna jménem Jana. A měl jest dřéveřečený král dvě sestře vdanie; jednu vdal jest za krále uherského Karla Prvnieho, a ta bez dětí umřela jest, a druhú vdal Karlovi králi franskému, jenž kraloval v franské zemi. Léta od narozenie božieho tisíc tři sta třimezdcietmého i poslal mě otec muoj již řečený k dřéveřečenému králi franskému, jenž biech tehdy v sedmém létě dětinstvie svého. I kázal mě řečený král biskupu biřmovati a převzděl mi jméno své, totiž Karel, a da mi za ženu dceru strýce svého jménem Margaretu, příjmím Blance. Pak umřela žena jeho, sestra otce mého, toho léta bez dětí. Potom týž král jinú ženu pojal v manželstvie. A miloval mě král dřéveřečený velmi a přikázal kaplanu svému, aby mě něco poučil v písmě, kakž koli sám král neumějieše písem. A tak naučil sem se čísti hodiny blahoslavené Marie Panny oslavené,

a něco jim rozuměje, na všaký den mého dětinstvie řiekal sem je tiem radějí. Neb přikázáno bylo od krále mým strážným, aby mne k tomu ponukovali. Ale král dřéveřečený nebieše lakomý na penieze a požíváše dobré rady, a dvór jeho stkvieše se sborem starých kniežat tak světských jako duchovních. Pak stala se veliká rózníce a sváda mezi králem anglickým, jenž bieše ty časy, a mezi dřéveřečeným králem franským; neb král anglický mějieše za ženu sestru dřéveřečeného krále, kterúžto týž král byl vyhnal z Anglie i s synem svým i jejie prvorozeným, jménem Eduardus. Kteráž přibravši se k bratru svému bydléše u Francii s svým synem. Protož král franský rozhněval se jest náramně pro vyhnánie své sestry a sestřence svého, i prosil testa mého Karla, strýce svého, aby pomstil tak veliké hanby, jenž se stala jich národu. Jenž sebrav a pojem vojsko jel do Akvitanie a téměř vše dobyl kromě Burdegalis s některými tvrzemi nebo hrady. I vrátil se řečený Karel do Francie, obdržev vítězstvie, i dal dceru své dceři, hraběnky hanonienské, Eduardovi za ženu, a přidav jemu vojsko mocné poslal jej do Anglie, jenž jsa sílen proti otci, zbavil jeho královstvie a vstavil sobě korunu. A toho léta zahuben jest v žaláři otec od syna řečeného. V tom také roce umřel jest Karel, test mój, a ostavil po sobě syna prvorozeného jménem Filipa. A toho léta den Očištěnie blahoslavené Panny, matky božie, totiž na Hromnice, král franský Karel umřel jest ostaviv ženu svú břichatú, jenž porodi dceru. A poněvadž z obyčeje toho královstvie dcery nedědie, Filip, syn tstě mého, byl králem franským, neb bieše najbližší dědic po mužském pokolení. A přijal jest rádce k sobě předka svého, ale jich rad neposlúchal a dal se na lakomstvie. A byl jest jeden mezi rádcemi jeho muž přeopatrný Petr, opat fiskanenský, rodem Limovicenský, člověk výmluvný a učený a všelikú mravóv počestností okrášlený, ohrazený, kteryžto na den popelcový, totiž první den v puostě, léto prvé Filipova královánie mši slúže, tak vtipně kázal, že ode všech byl chválen. A já po smrti dřéveřečeného Karla, krále franského, u jehožto dvora byl sem pět let, biech u dvora dřéveřečeného Filipa, jehož sestru měl sem za ženu, a líbila mi se výmluvnost dřéveřečeného opata, že sem měl veliké náboženstvie poslúchaje jeho kázanie a naň hledě, tak že v sobě počech mysliti a řka: „Co jest, že taká milost v mě se vlévá od tohoto člověka?“ I vzach potom s ním známost, jenž se ke mně laskavě a otcovsky jmějieše, uče mě často z písma svatého. A byl sem po smrti Karlově u dvora Filipova dvě létě a po těch dvú letú poslal mě týž král s ženú mú a sestrú svú, Blance řečenú, k otci mému Janovi, králi českému, do hrabstvie licemburského, kteréžto hrabstvie bylo jest otce mého z nápadu otce jeho, zbožné paměti Henricha ciesaře, jenž když byl hrabě licemburský, byl volen za krále římského a potom byl ciesařem, jakož o tom plnějie psáno jest v kronikách římských, kterak a kolik let kraloval jest.

Nadpis: *vyčítá* vypočítává, vyjmenovává; *franský* francouzský – 1 *potomnosti vašie* vám potomkům, nástupcům – 2 *jelikožto* pokud; *dómysl* důmysl, moudrost; *pochopna byla jest* byla schopna chápat – 3 *bláznivý* nemoudrý – 4 *popřieny* dopřány – 5 *pochopnost* schopnost, snažnost (tenacitas) – 7-8 „*Otcové...*“ podle Job 15,18 – 9 *urodil* zplodil; *bravanského* brabantského – 10 *Elžběta* Eliška Přemyslovna – 12 *vévodu karintského* Jindřicha Korutan-

ského – 16-17 *ten den máje měsiece v prvú hodinu* 14. května kolem 5 hod. ráno (pridie idus Maii hora prima) – 18 *šel jest* zemřel – 21 *třimezdcietmého* dvacátého třetího – 23-24 *převzděl mi jméno* dal mi jméno – 25 *příjmím Blance* zvanou Blanku (Blance francouz. Blanche) – 27 *kakž koli* ačkoli, přesto že – 28 *hodiny* hodinky (modlitby); *oslavený* slavný – 30 *ponukovali* povzbuzovali – 31 *požíváše dobré rady* měl dobré rádce – 32-33 *róznice a sváda mezi králem anglickým*... t. j. válka stoletá (1337-1453) – 36 *přibravši se* přišedši; *bydléše* přebývala – 37 *sestřenec* sestřin syn, synovec – 38 *testa* tchána – 39 *pojem* pojav, sebrav; *Akvitanie* jihofrancouzská provincie (římská Aquitania) – 40 *Burdegalis* Bordeaux – 41 *hanonienský* henegavský – 42 *jsa sílen* použiv násilí – 43 *vstavil sobě* nasadil si – 46 *břichatú* těhotnou – 48 *tstě* testa, tchána – 49 *předek* předchůdce – 50 *přeopatrný* velmi prozíravý, moudrý; *fiskanenský* fécampský – 51 *Limovicenský* z Limoges – 52 *ohrazený* obklopený, nadaný; *na den popelcový* na Popeleční středu – 56 *náboženstvie* zbožnost – 58 *vzach známost* seznámil jsem se – 61 *licemburský* lucemburský – 62 *z nápadu otce jeho* právem nástupnickým po otci – 63 *Henrich* Jindřich VII. Lucemburský

(NÁVRAT DO ČECH)

A odtud přijedechom do české země, v nížto sme nebyli jedenádcte let, a zvěděli sme, že mátě naše několiko let před naším vrácením byla umřela, jížto jmě bylo Elžběta. A dokudž ona ještě žíva byla, sestra naše mlazšie jménem Guta byla poslána do Frankricha a oddána za Jana, prvorozeného syna Filipova, krále franského, jehož sestru měli sme za ženu, jménem Blance. A pak třetie naše sestra, jménem Anna, bieše v ty časy s dřéveřečenú svú a naší sestrú u Francii. A protož když přijedechom do Čech, nenalezli sme ani otce ani mateře ani bratra ani sestry ani kterého známého, a řeči české ovšem zapomenuli biechom, jížto potom sme se znova naučili, tak že sme mluvili i rozuměli jakožto jiný Čech. A z božské milosti netoliko česky, ale fransky, vlasky i lampartsky, německy i latině také mluviti, psáti i čísti uměli sme, že jeden z těch jazyków jako druhý ku psaní, čtení a mluvení i rozumění byl nám obecen. V ta doby otec náš jeda do Licenburského hrabstvie pro některú válku, jížto vedl s vévodú brabanským, on a tovařišie jeho, totíž leodienský biskup, juliacenský markrabie, gerlenský hrabie a mnozí jiní, poručil nám moc svú v Čechách, dokudž by nepřijel do země.

A my sme nalezli královstvie tak opuštěné, že jednoho hradu nenalezli sme svobodného, ješto by nebylo zastaveno se vším zbožím královským, tak že neměli sme kde bydliti, jedno v domiech městských jakožto jiný měštěnín. A hrad pražský tak byl zkažen, opuštěn a zbořen, že od časóv krále Ottakara nebyl opravován, ale veškeren byl padl a až do země zrušen. Protož my znova sien velikú a krásnú a dóm s velikými náklady kázali sme vzdělati, jakož i dnešní den opatrujícím zjevno jest. Toho také času poslali sme po svú ženu, neb ještě bieše v Lucemburce. Kterážto, když přijede, jmě po roce dceru prvorozenú jménem Margaretu. V těch také časiech dal nám bieše otec náš markrabstvie moravské, a toho nápisu požívali sme, totíž psali sme se markrabí moravským. A spatřivši obec ctných mužóv z Čech, že sme pošli z starého kmene králóv českých, milovali sú nás a dali nám pomoc k dobývaní hradóv královských i zbožie k tomu příslušejícího. A my s veli-

kými náklady a pracemi dobyli sme hradóv, totiž Hrádku, Týřova, Lichtenburka, Lutice, Hradec, Pieska, Nečtin, Zbiroha, Tachova, Trutnova v Čechách, a pak v Moravě Lukov, Telče, Veveřie, olomúckého, brněnského a znojemského hradóv a mnoho jiných zboží zastavených a odlúčených od královstvie. A mějiechom mnoho hotových služebníkóv, a prospěch jmějieše královstvie ode dne ke dni. A milováše nás obec dobrých a zlí bojiece se vystřiehachu se od zlého, neb spravedlnost dosti hojná bieše v zemi. Ale pánóv větčí diel učiněni byli násilníci, aniž se báli krále, jakož by slušelo, neb biechu královstvie mezi se rozdělili. A tak my drželi sme vladařstvie královstvie českého, lepšiece ode dne ke dni, na dvě létě.

1 *přijedechom* přijeli jsme – 3 *mlazšie* mladší – 4 *do Frankricha* do Francie – 10 *fransky, vlasky i lampartsky* francouzsky, vlašsky i lombardsky, (t. j. italsky a severoitalsky) – 12 *obecen* běžný, přístupný – 13 *tovařišie* spojenci – 14 *leodienský* lutyšský; *juliacenský* julišský; *gerlenský* geldernský – 19 *zkažen* zničen, zbořen; *od časóv krále Ottakara* t. j. Přemysla Otakara II. (1253-1278) – 21 *vzdělati* vybudovati; *opatrující* spatřující, hledící – 22 *po svú ženu* pro svou ženu – 24 *nápis* titul; *požívali sme* používali jsme – 25 *spatřivši* přihlédnuvši – 27 *zbožie* majetek – 28 *Hrádek* Křivoklát – 29 *Lutice* Litice; *Hradec* Hradec Králové – 34 *učiněni byli násilníci* stali se násilníky – 36 *lepšiece* zvelebujíce

DVĚ ZPRÁVY O VÁCLAVU IV.

Následující dvě ukázky, zajímavé jako ilustrace poměrů na konci 14. století, kdy zápasil Václav IV. s mocným feudálním panstvem a panskou jednotou, jsou doplňkem a protějškem Nové rady od Smila Flašky z Pardubic, předního člena této opoziční panské jednoty, hájící moc feudálů (viz zde 497n).

ZPRÁVA O PRVNÍM ZAJETÍ KRÁLE VÁCLAVA IV.

(r. 1394)

Těchto let času veselé a radost, utěšenie a libost života každý rozuměje pro běhlost vezdajších novin snažen buď pilnějie žádati a smrti hořkost od mysli všemi obyčeji odháněj! Nebo po smrti zvláštnieho a největčieho milovníka spravedlnosti najjasnějšieho kniežete a pána, pana Karla Čtvrtého, římského ciesaře a krále českého najosviecenějšieho, říši a koruně královstvie českého pohřiechu mnoho zlého jest okázáno, neb říše od toho času na tenkém provázku visela jest, tak že prvotní dědic ciesařstvie korunú velebnosti pohrdal jest býti potěšen. A pak těch časuov nepřietelé spravedlnosti, rozsévači všie ruoznice, jimž se přihodilo těžce pustiti svá panování, učili sú se zmiesto cti necti, ruoznici za svornost, zlému za dobré, neupřiemému za upřiemé, nespravedlnosti za spravedlnost, křivdě za pravdu a spravedlnosti cesty žádným obyčejem nepoznávajíce. Silná udatnost, statečnost mocná a upřiemá ustavičnost, učenie viery, pláč vdov, sirotkuov zkaženie, vezdajší křik obce a chudých některá kniežata a pány země pohnulo jest, aby spravedlnosti říše a královstvie českého obyvateluov zlé vidúce, milostivú zprávú zdvihnúti obtiežení a vypleniti nových a chytrých pánóv moc, aby každý poznal rod praděda

svého a zase k svému skutku se navrátil, odkud pošel. Protož nemálo pánóv v Čechách sjelo se jest, kteříž mezi sebú všecky nedostatky říše a královstvie i všie obce věrně vážiece škody, k králově Velebnosti přišli sú, měvše rozmyslnú mezi sebú radu, jeden jemu vypravil těmito slovy: „Najjasnějšie knieže, pane milostivý! Poněvadž spravedlnost jest súzena udidlem nepravosti a v království českém mnoho se děje neslušností, takže skrze neznámé prosby a zámyslné kostelové se lúpie z obrokuov, vdovy a sirotci z dědictvie, královstvie zpravovánie nemá, říše se kazí na však den a z toho a skrze to království a krajině veliká hanba mohla by vzniknúti, prosíme Jasnosti Tvé, jakožto pána našeho milostivého, aby ráčil království brány spravedlnosti otevřieti a neslušně odjaté věci na miesta svá navrátiti, aby vladař vlastní svým vlastním vládl, neb královstvie obvyklo jest činiti z stara dávna, aby obecný lid od kvielitedlného křiku přestal. Toho proti Jasnosti Tvé královské věrně chcem zaslúžiti jakožto pánu našem milostivém.“ A král neboje se, by jemu které od nich mělo se státi protivenstvie, myslí popudnú ukrutnosti okázav tvář, kterúžto chtěl odvésti pánuov ustavičnost, pravil, že jest všecko dobře zpravoval, domněv se, že ve všech věcech jako prvé zachová úmysl a vuoli svú. A panské tovařišstvo neustavičnosti jeho nemohúc déle pominúti, k němu přišli jsú spěšnějie a jemu tato slova inhed pověděli sú: „Králi, pane milostivý! Voláním chudých vezdajším v našich uších zní a ze všech neslušností země nám se vina dává a náhlosti Tvé ustanoviti pěknými prosbami a slušnostmi nemuožeme, aby spravedlnost pro obecné zemské svobodný přístup mohla obdržeti. Protož s námi k stolici velebnosti přiď, když na súdě sedeš, aby každému, jakož slušie, učinil spravedlnost, neb tu s Tebú dobré i zlé myslili sme beze lsti trpěti.“ A když sú ty řeči uslyšeli milovníci královi a ktož se jeho drželi, zapomněvše všech dobrodění jim učiněných mnohokrát, ne skrze brány, ale z zadu přes zdi hledali sú ujitie. By v nich bylo mužské udatenstvie, nikoli toho zlého a hanby nebyli by spáchali. Ale všem jest známo, že nikdy z lajna muškát nebude. A páni pak, vojsko shromazdivše, jej spěšně na hrad pražský vedli a s ním tu zuostali. A když vešken lid v městech pražských stavenie a přivedenie jeho v pravdě zvěděl, rozličnými ohradami se ohrazujíc, hrad chtěli oblehnúti a pány, málo však váživ, že zlost nepravosti častokrát svého pána tepe a zahanbuje. I přišlo jest rozkázanie královské do měst krátce, že osviecený Jošt, margrabie moravský, z jeho a panského povolenie za dobrovolného hajtmana země a královstvie jest vyvolen. Ihned městóm přiměřie jsú uložena z povolenie a rozkázanie královského. A tak jest ihned obecný zemský súd najprv na dvoře, potom v městech provolán. A pak osviecený Václav, římský a český král, najjasnějšieho Jošta, markrabí moravského, na miestě a mocí i jménem svým súdcí ustavil, kterýž s jinými královstvie pány bohatého s chudým, starého s mladým, sirotka s vdovú súdili sú milostivějie. Ale jedu lstivého, kterýž pod holubičí zpuosobú se tajil, nic sú se nenadieli, všecko za zlato majíce, co se stkvělo, všem slovuom sú věřili, jimiž mnohými obyčeji jsú zklamáni. A pak král najjasnější najjasnějšiemu pánu panu Janovi, bramburskému margrabí a vévodě gerlicskému, tajemstvie své tajně vzkázal po poslu, jej všeho království pokladu

pokladníkem učinil a jemu přikázal spěšně, aby žádným obyčejem základuov nevážil, ale věrnost, kterúž bratr v čas potřebnosti nutí se bratru ukázati, a aby lidu množstvie sebral, kterýmž by jej z jetí mohl vysvoboditi. A pak najjasnější Jan, milostivými hnut jsa bratra prosbami, listy do rozličných krajin rozeslal jest, žaluje králóm a kniežatóm, každému zvlášť, kterak páni země české najjasnějšie knieže a pána pana Václava, římského a českého krále, pána svého, vězie, odporně rozličné proti pánóm v svých listech složiv kusy, je proti pánu svému a bratru najmilejšiemu dovodě velmi nespravedlívě a k tomu pravě, že veliký žold chce dáti, aby mohl bratra svého zase vyprostiti. A zvěděvše to všickni, ktož žold milovali, kteříž prvé zadost spravedlnosti jim se státi museli, opustivše spravedlnost, obrátili sú se ku pokladu dávajícím. A tu zvonec slili sú rozličnými radami, že již svým zvukem všecky královstvie neslušnosti po končinách světa roznesl jest. Znamenajíce pak někteří páni sladkost pokladu a žoldu dary, kteříž prvé přivěšením pečetí svých ne lstivú láskú, ale pro spravedlnost byli sú se spojili se pány: ty červenost poběhlé pánóm učinila a neupřímé, a tak větčie lstivosti počátek pošel jest, neb usty libé, alias sladké, věci mluvie, srdcem lstivosti nepravost rozmnožují; skrze to jeden druhému těžko bude věřiti a to spadne a obrátí se k jich potomkuom. Ale osviecený Jan, vévoda gerlicský již řečený, veliké množstvie lidu shromazdiv do Prahy jest přijel, ne aby nadarmo množstvie sebral, ale aby krále, bratra svého a pána, věrně zprostil. Páni pak, kteříž krále v své moci měli sú, zvěděvše to, na hrad Krumlov páně Jindřichuov z Rožmberka přinesli sú. Ale již řečené knieže u města Budějovic položil se jest a skrze to pálení morduom i jiným neslušnostem to léto umenšenie jest uraženo. Král pak znamenaje, že málo co jiného muože jemu prospěti, jedno ty věci, kterýchž páni pro obecné zemské dobré žádali sú, jim chtěl by dáti a pečetí najjasnějšího bratra svého Jana svrchupsaného listy upevniti. Co viece, diem krátce. Všecky věci, kteréž páni přivodili sú, psányť sú a pečetmi upevněny. A tak příměřie jsú položena. S tiem Velebnost královská jest puštěn. A když chtieše lid se rozjeti, každý z žoldu svého napomínal jest knieže listem jeho, kterýž, když byl král puštěn, zbaven jest byl úřadu nad poklady a pro nezaplacenie žoldu od žoldnéřuov svých mnoho haněnie trpěl. Knieže pak nad králem dobroty a bratrstvie ukázal jest milostivost, jej vysvobozuje. Ale král kniežeti rozmnožení nevěry dal, neb králuov z úzkosti vysvobodil jest zástup a kniežetin zástup v kládě král pevně zavřel jest.

1 *utěšenie* potěšení – 2 *běhlost vezdajších novin* zběhlost denních zpráv (dietina exercitia novitatum) – 6 *jest okázáno* je učiněno – 8-9 *jimž se přihodilo těžce pustiti* bylo zatěžko vzdáti se – 9 *zmiesto* místo – 12 *ustavičnost* stálost, pevnost (constantia); *zkaženie* záhuba (destructio) – 14 *milostivú zprávú* laskavou nápravou; *zdvihnúti obtieženie* odstraniti břemena – 16 *k svému skutku* k svému dílu, povolání (in actum suum) – 18-19 *rozmyslnú radu* uvažující poradu (masticato consilio) – 19 *vypravil* řekl, vyslovil – 21 *zámyslný* vymyšlený, záměrný – 21-22 *se lúpie z obrokuov* jsou olupovány o důchody – 23 *na však den* každý den, den po dni; *krajina* země – 26 *obvyklo jest* zvyklo si, má zvyk – 26-27 *z stara dávna* od dávných dob – 27 *kvielitedlného křiku* kvílivého (lamentabili) křiku, nářku – 28 *zaslúžiti* vydobýti, vymoci – 29 *popudný* popudlivý – 30 *ustavičnost* stálost, pevnost – 31 *domněv se* domnívaje se; *prvé* dříve – 35 *náhlost* prud-

kost, prchlivost (vehementiam) – 37 *sedeš* usedneš – 39 *milovníci* oblíbenci, milci – 41 *ujitie* únik; *by* kdyby – 44 *stavenie* zadržení, zajmutí – 45 *ohradami se ohrazujíc* posilami se zabezpečuje (diversa structura se muniens) – 45-46 *zlost nepravosti* zlý skutek nespravedlnosti – 50 *provolán* vyhlášen – 55 *mnohými obyčeji* rozličným způsobem – 56 *bramburský* braniborský – 57 *gerlicský* zhořelecký – 58 *základ* peněžitá záruka (thesauros) – 60 *z jetí* ze zajetí – 63 *vězie* vězní – 63-64 *odporně... složiv kusy* odporující složiv artikuly (contrarie formans articulos) – 65 *dovodě* dokazuje (approbans); *žold* výkupné (stipendium) – 71-72 *ty červenost poběhlé pánóm učinila* stud způsobil, že zběhli od pánů (hos rubiciunditas apostatas dominis reddit et perversos) – 73 *alias* jinak, neboli – 80 *umenšenie jest uraženo* dosl. překlad: diminutio est offensa, srazilo se se zmenšením, t. j. nastalo zmenšení, úbytek – 82 *upevniti* stvrditi – 83 *přivodili sú* uváděli, t. j. se souhlasem (approbant) – 85 *z žoldu... napomínal jest* upomínal o žold – 88-89 *rozmnoženie nevěry dal* rozmnožil nevěru, t. j. nedodržení úmluvy – 89 *z úzkosti ... v kládě* v lat.: a cippo (z klády) ... in cippo; *knieżetin zástup* knížecí přívrženci

STÍŽNÝ SPIS PANSKÉ JEDNOTY KRÁLI VÁCLAVU IV.

(r. 1397)

Najjasnějšie knieže, pane muoj milostivý! Kterak utěšené jest a chutné, alias libé, lidem přebývati v království, kdež milostivý, tichý král a pokojný království své věrně zpravuje radami, kterýž ne milovníkuov daruov volá do rad, ale poctivé obecné dobré věrně vážície. Neb v kterém koli království mnoho hubených a rozběžitých, alias neznámých, rad se děje, to království v sobě ovšem zle se zpravuje. Výsost ciesařstvie, proč ste nenásledovali nejnepřemoženějšieho otce Vašeho Karla šlápějí, kterýž země své šlechtice, cizozemce i hosti znamenité a chvály hodné, vším srdcem miloval jest, s kterýmižto krajiny a země obdržel jest. Ale hluku měšťan a řemeslníkuov k Výsosti rady nevolal jest. Nebo pánóm země a šlechticóm království poručil jest úřady, zřetedlnú múdrostí jich řiedě zpravovánie, každého zpósobil býti v svém řádu, všecky věci řiedě s radú pánuov; říši a království českému na však den čest rostla jest rozmnoženie a vítězstvie, neb přejasné paměti otec Váš najnepřemoženější rozumných panských požíval rad, kteřížto po smrti jeho skrze novotné pány od Výsosti rady jsú odlúčeni. Však svú nepřemoženú mocí stavy všech zpravování dosti pílně zjednal jest, panoše v svém pořádu, měšťany též v svém, takže někteří šenkujíc pivo, někteří šili obuv, někteří vykrmujíce dobytek, droby dělajíce, že jeho páni a panoše mohli se tiem chovati, všickni svých kupectví užitkuom radovali se. Nebo pro ně řiedko neb nikdy války nedály sú se, neb Jeho Jasnost znamenal jest, že měšťané málo se k boji hodili. Slavné knieže, najmilostivější pane! Má všetečnost nemuožť se nadiviti, že korunú ciesařskú až do tohoto času hlavy Vašie Výsosti nepřikryli ste, kteréž však otec Váš Vám i bratřím Vašim velikými dary a úsilími dobyl jest, a čest svaté říše dali ste cizozemci, alias hosti, korunu hlavy Vašie služebníku. A z toho Vašie Výsosti a království českému mnohé škody a křivdy staly sú se. Ó, Výsosti ciesařstvie, proč tak dlúho slovy pěknými a lahodnými v zavěšení drželi ste ciesařstvie? Proč tak dlúhý čas trpěli ste křivého papeže, proč tak dlúhý čas vieře křesťanské blúditi

dopustili ste, poněvadž té věci byli ste rozumnými příčinami súdce a najvyšší rozdielce postaveni? Proč takovú chtivostí nevěru židovskú milovali ste, je milujíc nad věrné křesťany, je také nad proroky páně povyšuje? Proč Vaše Jasnost učeným pražské koleje studentóm a kněžím Neronovú ukrutností protivila se, neukazujíc jim Vašie Jasnosti lásky, neb některé ste jímali, jiné stínali, jiné topili, jiné hřebelci jako hovada cídili, jiné bili ste kyji, žádné jim jakožto přejasný otec Váš neukazuje pomoci, ale kládami, okovy i všelikými haněními je mnohokrát zahanbovali ste? Najosviecenějšie knieže! Křehkými Vaše upřiemé svědomie bylo obdařeno radami, když všecky kostely pražské zlúpiti chtěli ste, z ornátuov, alias ozdob, a svátostí! Bojímť se zajisté, že Jasnost Vaše jakožto Nabochodonozor pro neslušnosti svrchu učiněné božie rány neujde a pro neustavičnost Vašie mysli. Z králuov najjasnější, synu najjasnějšieho otce Vašeho Karla, kterak velmi zlým rozumu byli ste oblečeni zlatohlavem, když osviecené knieže a pána, pana Jošta, markrabí moravského, a urozeného pana Bočka z Kunštát, jinak z Poděbrad v Vašem i Vašich klejtu zjímali ste ohyzdně, pečetí Velebnosti Vašie a listuov Vašich i slov Vašich vieru zrušili ste! Na králeť zajisté takové věci nepříslušejí, ale vypověděnie slov viery hodné. Povýšený nad knieżata, slavný pane! Dětinskú zajisté radú Vaše Slavnost jest převrácena, že královstvie české, dávnie časy štiepené, netbanlivě dopustili ste zkaziti, s pány Vašimi a královstvie šlechtici v smlúvu dobrotivú netbali ste do této chvíle vjíti, s nimižto však všecky škody, všecky neslušnosti Vaše Slavnost najposléz musí přemoci. Neb Jasnost Vaše vtipně rač pohleděti na ty, kteréž sobě nové zdělali ste pány, z kvasnic bláta vyzdvihli ste a na škodu biedy Vaší Jasnosti zdělali ste. Nebo bude-li Vaše Jasnost déle jich rady požívati, zpravovánie těla i královstvie budete moci býti zbaveni, neb darové a panovánie přitahují, jichžto libost jim přestati neopúštie, alias nepřestává. Tak dadie Jasnosti Vašie záplatu jako ďábel svému služebníku. Poněvadž zajisté bázeň božie počátek múdrosti, z prsti jakožto jiný člověk jste stvořeni a duše: odporné věci opusťte, kteréž tělo a vnitřnieho člověka nakažují. Boha zajisté pravým srdcem milujte, zmužilostí královskú dětinské věci zavrzte, poněvadž dávno dětinské třevíce zedrali ste! Neb porozuměj Vaše Jasnost, kterak znamenie lva jest rakovými obalené stupni, neb vienie větruov věje odporně a protívně! Aby zajisté všecko brzo sebránie zavřením věrným zavřeno bylo, s pány Vašimi jednotu smluv držte, rádce věrné, hodície k radě, zvolte, alias vybeřte, lotruov se varujte, spravedlnost vyzdvihněte, ustavičnost milujte, světlo křesťanstva plamennými učiňte hořeti stkvělostmi! Sami na se budúcně pamatujte, abyšte koruny svatého římského ciesařstvie, kteréž otec Váš velikými dobyl jest úsilími, tak pevně drželi, aby z Vašich a Vašich bratří rukú v moc jiných nepřišla. A v tom také rozmnoženie jasnosti, chvála, čest a veselé ode všech lidí se okáže.

1 *alias* jinak, neboli – 4-5 *hubených a rozběžitých* kusých a rozptýlených (exilia et vaga) – 8 *hluk* dav (cohortem) – 10 *zřetedlnú múdrostí* prozíravou moudrostí (perspicua sagitate); *zpravovánie* vláda, řízení – 14 *novotné pány* pány s nedávno uděleným šlechtickým titulem (novellos dominos) – 15 *zjednal jest* uspořádal; *v svém pořádu* zvláštním řádem

– 17 *chovati se* živiti se (enutriri) – 20 *má všetečnost* já zpozdilý, pošetilý (stoliditas) – 25 *v zavěšení drželi ste* ve vleku jste udržovali (in suspenso) – 26 *křivého papeže* (antipapam) t. j. vzdoropapeže avignonského v době velikého schismatu západního, od r. 1378 (počínaje Klimentem VII.) – 27-28 *najvyšší rozdielce* nejvyšší rozhodčí (supremus arbiter) – 28 *nevěru židovskú* nevěrné, nevěřící židy – 34 *křehkými* nevážnými, věrolomnými (fragilibus) – 36 *Nabuchodonozor II.* (605 až 562 př. n. l.) jeden z nejslavnějších babylonských králů, který je v bibli líčen jako násilník potrestaný za to šílenstvím; o jeho pokoření srov. Dan. 4,30 – 40 *v klejtu* když měl glejt, t. j. ochranný průvod – 43 *Vaše Slavnost jest převrácena* Vaše Výsost jest svedena (perversa) – 44 *štiepené* pěstované (plantatum) – 47 *vtipně* s důvtipem (imaginative) – 51 *záplata* plat, odměna (solarium) – 55 *dětinské třevíce* dětské střevíce – 56 *rakovými obalené stupni* doslovný překlad z lat.: cancri involutum gradibus, obklopeno raky – 60 *stkvělostmi* nádherami (splendoribus)

CESTOPIS T. ZV. MANDEVILLŮV

Český překlad tohoto nejoblíbenějšího středověkého cestopisu vznikl kolem roku 1400 v okolí krále Václava IV. prací dvořana Vavřince z Březové, který pro dvorské prostředí složil také snář a světovou kroniku. Vavřinec překládal z německého zpracování metského kanovníka Otty von Diemeringen, jež bylo přeloženo z francouzského originálu s přihlédnutím k překladu do latiny.

Mandevillův cestopis je typické středověké vypravování, blížící se svou fantastičností popisům cizích krajin a jejich obyvatel, jaké známe ze soudobé rytířské epiky. Konvenční rytířské literatuře se blíží i vloženými episodami a ústřední postavou anglického rytíře Johna Mandevilla, který je v díle označován za autora. Mandeville prý odejel z vlasti roku 1322, procestoval Evropu, severní Afriku a velikou část Asie, navštívil několikrát Palestinu, sloužil vojensky sultánu egyptskému a velikému chánu mongolskému; ve skutečnosti je vypravování opsáno z nejrozmanitějších pramenů nebo je dílem čiré fantasie.

Za skutečného autora originálu býval pokládán lutyšský lékař Jean de Bourgoigne, spíše se však zdá, že jím byl lutyšský klerik Jean d'Outremeuse (dříve zvaný též des Prez), úředník při biskupském dvoře (1338 až 1400). Dílo se přes svou fantastičnost a nepravděpodobnost, nebo spíše právě pro ni, líbilo; hovělo tehdejšímu vkusu (líčení nádhery a bohatství cizích krajin, vojenských úspěchů a pod.), bylo čteno po celá staletí a stalo se i živou knihou četby lidové.

DVADCÁTÝ ROZDIEL

praví o jedné potvoře, jenž má zpósobu člowěčí až do pasa, a spodek jest kozí

V ejipské púšti jest mnoho svatých pústenníkóv a bratří, jenž mnoho věcí divných často vídají. Nebo bieše před jednoho přišla divná potvora jako člowěk s velikýma ostrýma rohoma, kteréžto na své hlavě mějieše, a bieše podobna k člowěku od vrchu až do pupka, a zdolu mějieše kozí zpósobu. A když ji zaklína boží pústenník boží mocí, aby jemu powěděla, co jest, tehda ona odpowědě a wece, že by bylo smrtedlné stwořenie jako i on, a prosieše toho pústenníka, aby za ni buoha prosil toho, jenž je s nebe sstúpil a v tělo panny se wsadil a tiem wykúpil weškeu lidský národ; a inhed zmizela před ním. A potom té potwory tělo bylo nale-

zeno a ještě mají v Alexandří tu hlavu i s rohy, a jáť sem ji viděl a byla mi ukázána. A to rozprávěno od ctných kniežat, že se jest tak stalo.

Nadpis: *rozdiel* oddíl, kapitola; *způsoba* podoba, vzhled – 1 *ejipský* egyptský – 5 *boží pústenník* sv. Antonín, o jehož setkání s faunem vypravují legendy – 7 *vsadil se* vtělil se

ŠEDESÁTÝ A DEVÁTÝ ROZDIEL

praví o trojí Indí a kde se křištal rodí, o modrých lidech a o ohni přieliš horkém a ostrově, o skále magnetové, o lvovém ostrově a převelikých myšech

Z múřenínské země přijedú do Indie skrze rozličné veliké země a hory. A Indie země jest na tré rozdělena: prvá slóve Veliká, a ta má přieliš veliké horko v sobě; druhá slóve Střiedmá, a ta nenie velmi horká, třetie slóve Menšie, a ta jest velmi studená, že v ní voda v křištal se zstydá a v kámen. A to jsú ti křištalové, kteréžto sem přinášejí, a chtie tomu mnozí, že v těch křištalech rostú diamantové, kteřížto čísti jsú olejné barvy a jsú tak tvrdi, že se s prací připravují a pulerují.

V Indí jest mnoho rozličných království a zemí a zvláštnie obyčejové a vášně a lidé a zvieřata a ptáci dvorní. A slóveť Indie od jedné vuody, ježto slóve Indus a skrze ni teče, a lidé vedlé té vuody bydléce sú modří a škaredí, jako by měli žlútennici. Také nalézají v té vuodě mnohý úhoř, jenž jest delí nežli třidceti noh člověčích. V Indí a okolo nie jest na pět tisícóv ostrovóv v moři, v nichžto v každém jest jiné právo a jiný obyčej a v každém jest jedna celá země lidmi osazena a městmi a tvrzmi. Protož v Indí jest bez čísla mnoho tvrdých hradóv a měst a tak mnoho lidí. Ale ti jistě jsú nám neznámi pro dvojí příčinu: najprvé, že nikda nevyjiežději z své země; neb kamž by koli přijeli, tu by jim hóře bylo, protož ostávají rádi v své zemi. Druhá příčina: neb kto z těchto zemí chce jich dojíti, ten musí skrze mnoho nebezpečných zemí jíti, že řiedko kto móž tak snadně projíti, neb na cestě netoliko nalezneš nevěřící lid, ale i mordéře i zhúbce lidské a žížaly jedovaté a zvieřata hrozná a úzké próchody skrze veliké hory v moři i na zemi, v nichžto mnoho lodí zahyne i lidí.

V Indí jest jeden ostrov, jenž slóve Armos, do něhožto někteří kupci z Benátek nebo z Janova anebo z Marsilie přicházejí. Ten jest tak horký, že ve dne lidé se až do smrti slunečným horkem upalují. Protož musie se u vodě pohřížeti, jinak by horka nemohli strpěti. Také tu lidé jsú nemocni a mužie všickni zdolu jsú porušeni, takže jim horkem třeva vycházejí. A v té zemi nesmějí železa trpěti přibitého ani kotvy, neb v té zemi jest mnoho skalé magnetového kamenie; a protož, když by které železo takové bylo na lodí, to skalé svú mocí přitáhlo by je bezděky k sobě, a tak by lidé i lodie byli ztraceni.

Od toho ostrova připlynú k jednomu ostrovu, ješto slóve Chana, a to jest dobrá země od vína a od jiného ovoce. A byl jest dřéve veliký ostrov a veliké v něm kupečstvie, ale již moře jeho uplavilo a podrylo veliký diel a umenšilo té země. A někdy ten ostrov byl jest královstvie také veliké a mocné, že smělo s Velikým

Alexandrem bojovati. A tu jest mnoho lvóv a myši tu také veliké jsú, jako zde někteří psi a lapajíť je s věžníky. A nynieť držie ten ostrov pohané, neb jsú jeho dobyli na křesťanech.

1 *z múřenínské země* z Ethiopie (v Africe); *přijedú* přijede se – 3 *Střiedmá* prostřední – 4 *zstydá se* stydne – 6 *čísti jsú olejné barvy* neobsahují olejovou barvu; *s prací* s námahou; *pulerují se* čistí se – 7 *vášně* vlastnosti – 8 *ptáci dvorní* podivní – 10 *delí třídceti noh* delší než 30 stop (asi 9 m) – 18 *žížaly jedovaté* hmyz jedovatý – 21 *Armos* Ormuz (Hormuz), přístav v zálivu Perském – 22 *Marsilie* Marseille – 25 *třeva* střeva; *nesmějí* neodvažují se – 29 *připlynú* připlují; *Chana* Tana (na ostrově Salsetta) na sev. od Bombaje, kdysi středisko obchodu – 31 *kupečstvie* obchod – 32 *smělo* odvažovalo se – 32-33 *s Velikým Alexandrem* Alexander Veliký, makedonský král (356-323 př. n. l.) – 34 *věžník* domácí pes

MARKO POLO, MILION

Benátský kupec Marko Polo (narozen asi 1254, zemřel 1324) nadiktoval své paměti z cest asi r. 1298, kdy byl zajat za válečného nepřátelství mezi Benátskými a Janovskými, svému spoluvězni Rustichellovi de Pisa v janovském vězení. Ten upravil jeho diktát do lidové franštiny a dílo kolovalo pod rozmanitými názvy, v Italii nejčastěji jako Milione. Později bylo přeloženo do latiny dominikánem Francesco Pipino (připomínaným v letech 1272-1321) a z této latinské úpravy byl pořízen na počátku 15. století překlad český.

Marko Polo pobyl na cestách v letech 1271-1295 se svým otcem a strýcem, kteří se vypravili s listy nově zvoleného papeže Řehoře X. k chánu Kublajovi. Roku 1271 vyjeli z Akky v Palestině a pak se ubírali přes Armenii podle Tigridu k Perskému zálivu a dále přes Írán, Pamir, Východní Turkestan a jižní část mongolské pouště do Kublajova sídla Kambaleku (jak se mongolsky nazýval Peking); tam došli na jaře 1275. Marko si získal u chána velikou oblibu, byl od něho posílán na daleké cesty a zastával po tři léta úřad správce v provincii Jang-Ču ve střední Číně. Na zpáteční cestu se Polové vypravili r. 1290 jako průvodci Kublajovy dcery k jejímu snoubenci do Persie. Prošli východní Čínou a pluli přes Sumatru a Ceylon do Ormuzu v Perském zálivu; pak se dostali západním Íránem do Trapezuntu a přes Cařihrad do Benátek.

Své vypravování pojal Polo s hlediska obchodníka, který se dívá otevřenýma očima a kterého zajímá nejen to, co země produkuje a kupuje, ale i způsob života, vzdělání a náboženství jejích obyvatel. Když se však toto dílo, napsané měšťanem pro městské publikum, dostalo do jiného, feudálního prostředí, které neoceňovalo jeho reálné rysy, nýbrž jen fantastičnost a stavělo je do stejné linie s cestopisem Mandevillovým, v němž se fantastické prvky uplatňovaly v daleko větší míře, došlo pro svou střízlivost menší obliby.

KTERAK MARKUS, SYN PANA MIKULÁŠE, ROSTL V MILOSTI PŘED KRÁLEM

A tak Marek v krátkém času nauči se obyčejóv a mravuov tatarských i také řeči čtyř jazykuov rozličných, takže v každém z nich psáti uměl i čísti. I chtieše král shledati jeho opatrnost, i poslal jej pro jednu pilnú věc královstvie svého do daleké vlasti, do nížto přes čtyřie měsiece přijíti nemohl. Tehdy on velmi opatrně se měl v těch věcích, že to král, což jest jednal, vzácně přijal. A kterak libost jmějieše slyšeti noviny, mravy a obyčeje lidské i položení rozličných zemí, a tak Marek, kudyž

kolivěk jdieše, velmi se snažně dáváše v takové noviny, aby se jich naučil a aby skrze to mohl se královy libosti slíbiti. Pro něž let sedmnáste, v nichžto bieše čeledínem královém, tak jemu vzácen byl, že jej ustavičně po velikých svých věcí jednání posieláše. A proto tento jeho dóvod jest, proč dřieveřečený pan Marek tak se naučil navzchodslunečních krajin novin, kteréžto potom dále pilnějšie popsány budú.

1-2 *řeči čtyř jazykuov* nejspíše písmu a řeči mongolské (lamsko-tibetské), arabské, čínské a ujgurské (turecké) – 3 *shledati jeho opatrnost* vyzkoušeti jeho obezřetnost, rozvážnost – 3-4 *do daleké vlasti* země Karajam (nyní jihočínská provincie Jün-nan) – 4 *přes čtyřie měsiece* v originále i u Pipina se mluví o šesti měsících cesty – 5-6 *libost jměješe slyšeti* rád slyšel – 7 *velmi se snažně dáváše v takové noviny* snažil se dověděti takové noviny – 8 *slíbiti se* zalíbiti se; *pro něž* a proto; *čeledín* dvořan; zde zkráceno podle úpravy Pipinovy – 11 *navzchodsluneční* východní; *pilnějšie* podrobněji, pečlivěji

O VLASTI ARDANDAM

A když již odejde od tej vlasti Karajam za pět dní cesty, najde jednu vlast jménem Ardandam, jenž podrobena jest velikému kám, v niež město najjmenovitějšie slóve Bukiam. V tej vlasti miesto rázu peněžného dávají zlata váhu, ješto slóve uncia nebo sagium; tu unci zlata dávají neb vyměnijí za pět uncí střiebra, neb nemóž nalézti v tej vlasti střiebra za mnoho mil. A protož tu sjieždějí se kupci, ješto od nich vyměňují zlato za střiebro a mnoho ziskují. Také těmi porcelany trh dějí, jakož přinosie z Indie. Rýžóv a masa užívají najviec, pití dobré dělají z rýžóv a z jiného vonného kořenie. Mužie i ženy v tej vlasti přikrývají sobě zuby své zlatémi plechy, jenž jsú tak zpósobeny, že se zubóm velmi dobře přihodie. Mužie všickni v tej vlasti rytieřščí a zpanošilí jsú, s uoděním jedno a s rytieřskú věcí se obchodiece a s lovy zvieřecími a ptačími. A ženy jejich všeckno hospodářstvie zpravují, a mají sluhy zakúpené, ješto sú jim v službu podrobeni.

V tej vlasti ten obyčej jest, aby žena, když porodí, poloha svého, čímž najspieše muož, odbyla a hospodářstvie hlédala. Ale muž jejie, ten se musí miesto nie položiti v lože a čtyřidceti dní ležeti a o dietěti práci mieti, a máti o dietěti žádnéj práce nemá, jedno že jemu pokrm dá, a to když syn jest neb pacholík. A zatiem, doňovadž tak muž leží, přátelé její jej navščevují jako šestinedělnici a pravie, tak že to proto mužie činie, neb žena, když dceru nese a porodí, dlúhý čas a těžce jest pracovala. Protož podobno býti súdie, aby také čtyřidcet dní bez péče synovy jsúce, odpočinula. Než přesto ona vždy mužovi, doňovadž tu leží, jiedlo k loži nese.

V tej vlasti modl nenie jiných, jedno že každá čeleď těm se modlé, od kohož se kto porodil, to jest starostám svým. V lesiech velikých bydlé, kdežto jsú hory veliké a lesové. Těch hor lidé jiné netáhnú se z jiných vlastí, neb by tam živi býti nemohli cizé lidé pro zlé povětřie nečisté. Písma a listuov nemají, než úmluvy své a zavázanie o dluhy jeden s druhém na vrubiech mají, tak že učiniece vrub, i rozščepie napoly i chová jeden jednéj polovice a druhý druhéj, tak že potom složiece v hromadu, přidá se jeden k druhému na najmenšiem vrúbku.

V tejto zemici a ve dvú dřieve jmenovaných, to jest v Kajdu a v Karajam, lékařóv nenie, než když kto z nich nemocen jest, přátelé jeho svolají čaroděníci, jenž modly následují, a ten nemocný jim svú nemoc vypraví. Tehdy ti čaroděníci nastrojie tanec veliký a hudbu i pišťbu zjednají, a tak svým bohóm ke čsti rozličné piesně tvořie. A to tak dlúho činie, až některého z těch tanečníkuov ďábel posedne. A tak pak inhed tance nechajíce běžie k tomu, kteréhož ďábel posedl, a budú jeho tázati, proč by onenno nemocen byl, a co by měli činiti, aby onen zdráv byl. Tehdy ďábel z toho obklíčeného bude odpovídati a řka, že onen proto nemocen jest, že toho neb onoho boha rozhněval. A tak ti čaroděníci prosie toho boha, aby onomu nemocnému jeho vinu odpustil, slibujíce, že ten jemu bude svú vlastní krev obětovati. A znamená-li ďábel po kterém znamení jeho nemoci, že ten nemocný nemóž žív ostati, tehdy die: „Tak jest ten nemocný boha toho velmi rozhněval, žeť tú obětí ukrotiti jeho nemóžem." Pakli znamená, že móž žív ostati, tehdy die: „Musieť toliko a toliko škopcóv zabiti, ješto mají černé hlavy, a jemu obětovati, a takého pití nadělati, a totiko čaroděníkóv sobě svolati, a pro ně všecky věčší oběti obětovati, a takť se ten buoh nad ním smiluje." Tehdy přátelé toho nemocného to vše učinie, což ďábel rozkázal, zabijíce škopy, krev jejich k nebi vrhú. A sendúce se čaroděníci s svými ženami, zasvietie mnoho svěc a vešken duom zkadie, a dým z dřievie vonného aloe udělají a maso obařivše, tu vodu v povětřie lejí, a diel také toho pitie, ješto uděláno z rozličného vonného kořenie. A opět se ujmúce v tanec, skákají, zpievajíce na čest tej modle. Potom opět otáží toho zběsilého, již-li jest tomu bohu dosti učiněno; káže-li co viece, opět učinie, což káže. A kdyžť die: jižť jest dosti učiněno, tehdy ti čaroděníci, posadiec se za stuol, jedie to maso obětované s velikém veselím, a pijí to pitie modlám obětované. A dokonajíce oběd, berú se domuov a zdaří-li buoh, že nemocný ten zdráv bude, tehdy tito dějí, že jej jest ta modla uzdravila. A tak tú chytrostí zklamáni bývají ďáblem oslepení.

Nadpis. *Ardandam* správně Zar-dandan („Zlaté zuby"), záp. část nynější provincie Jün-nan (v Milionu Karajam) – 1 *Karajam* v. výše 3-4 – 2 *k velikému kám* chánu; *najjmenovitější* nejvýznačnější – 3 *Bukiam* Vociam asi Jung-čchang, nyní Pao-Šan v provincii Jün-nan; *miesto rázu peněžného* místo ražených peněz – 4 *uncia nebo sagium* unce ($^1/_{12}$ libry) – 6 *těmi porcelany* srov. na jiném místě: ale miesto rázu (t. j. ražených peněz) užívají toho kameníčka „porcelánóv", totiž mušliček, vl. „prasátek" (angl. cowries); – 6-7 *trh dějí* obchodují, platí – 7 *pití z rýžóv* připravuje se z rýže alkoholickým kvašením a přimíchává se do něho moučka z mandlí, vonných bylin, sušeného ovoce a pod. – 9 *dobře se přihodie* dobře přiléhají – 10 *rytieřští a zpanošilí... rytieřskú věcí se obchodiece* bojovní a vojenští... zabývající se zbraněmi a vojnou – 13 *poloh* ležení v šestinedělí – 14-15 *ale muž... se musí... položiti v lože* mužské šestinedělí, známé pod franc. jménem couvaste (obyčej rozšířený nejvíce v Jižní Americe a v Evropě dosud u Basků) – 19 *podobno býti súdie* pokládají za slušné; *bez péče synovy* bez péče o syna – 20 *doňovadž* dokud – 22 *čeleď* rodina – 23 *starosty* rodiče, předkové – 24 *těch hor... netáhnú se* do těch hor nepřicházejí (nestěhují se) jiní lidé – 25 *povětřie* vzduch – 27-28 *potom složiece... na najmenšiem vrúbku* originál praví zřetelně, že při splacení dluhu dostane dlužník od věřitele druhou polovici úpisu; nesrozumitelnost českého překladu je zaviněna podivnou stylisací Pipinovou – 29 *zemice* země; *Kajdu* krajina Kien-čang

v jižní části S'-čchuanu – 30 *čaroděníci* (1. pl. místo 4. pl.) čarodějníky – 31 *vypraví* vypoví – 32 *piščba* dechové nástroje – 35 *onenno* onen – 36 *obklíčený* zajatý (ďáblem), posedlý – 39 *znamená-li* pozná-li, zjistí-li – 41 *ukrotiti* zkrotiti, uklidniti – 42,45 *škopec, škop* skopec – 46 *vrhú* vrhnou, nechají téci; *sendúce se* sešedše se; *zasvietie* rozsvítí – 47 *zkadie* kadidlem vykouří; *obařivše* uvařivše – 48 *povětřie* vzduch – 49 *ujmúce se v tanec* davše se do tance – 50 *zběsilý* posedlý běsem, ďáblem – 53 *zdaří-li* dá-li úspěch – 54 *chytrost* lest, chytráctví – 55 *zklamáni* oklamáni

O OSTROVU STILAM

Potom když vyndeš od ostrovu Angaman, přes tisíc mil proti garbinu, najdeš ostrov Stilam řečenej, jenž jest jeden z najvěčšiech ostrovóv, což jich v světě jest, neb má v okršli mil dva tisíc a čtyřidcet. Ostrov ten krále má velmi bohatého, jenž žádnému v daň podroben nenie; lidé toho ostrovu modlosluhy jsú a všickni názi chodie, mužie i ženy, ale každý z nich místo hanebné sobě rúchú zakryje. Obilé žádného nemají kromě rýžóv; masem, rýží a mlékem živi jsú. Množstvie mají některakého semene sosimam, z něhož olej dělají. Také ty jisté bryce mají lepšie, než kde v světě, a ty tu rostú. Víno také z dřievie mají, o němž praveno jest v království Samara. V tom ostrovu Stilam nalézají kamenie drahé, jenž slovú rubínové, a těch v jiných vlastech nenajde. Mnoho také zafírov, topazóv, ametystóv tu jest i mnoho jiného drahého kamenie. Král toho ostrovu krašší rubín má, jako jej kto vídal ve všem světě, jest tlúšči na pied a šíři na loket. Jest světlý převelmi a beze všie poškvrny, takže se zdá, by oheň horúcí byl. Veliký kám Kublaj posly své slal k němu a prose, aby jemu ten kámen dal, a chtěl-li jemu tak oddati, že by stálo za dobré město. A on jemu odpověděl a řka: protože jest byl kámen jeho předkuov, nechce jeho nikdy žádnému dáti. V tom ostrovu lidé nejsú váleční ani branní, ale velmi neudatní. A když s kým válku mají, volají žoldnéře z jiných krajin a zvlášče Saracény.

Nadpis: *Stilam* Cejlon – 1 *Angaman* souostroví Andamany; *proti garbinu* na jihozápad (*garbin* jihozápadní vítr) – 3 *v okršli* v obvodu – 5 *mužie i ženy* v originálu muži, ale ne ženy – 7 *semene sosimam* semene sesamového; *bryce* (v lat. originále berci, berzi; u Pipina birci): s tímto slovem si nevěděli rady ani starší vydavatelé a překladatelé; je to pryzila, barevné n. sapanové dřevo (ital. verzino) – 8 *víno z dřievie... v království Samara* v kapitole o Sumatře líčí Marco Polo dobývání vína z gomutu cukrodárného (arenga saccharifera Labill.) – 12 *jako jej kto vídal* nežli kdo kdy viděl – 14 *a chtěl-li jemu tak oddati* v originále: že by chtěl rubín koupiti, a chce-li mu jej král dáti, že by jej zaplatil cenou jednoho města; stopy tohoto znění jsou v českém překladě asi ve smyslu: chtěl-li by mu jej dáti, odplatil by se takovou cenou, že by stála za dobré město (Pipinův text je zkrácen do nepřesnosti) – 18 *Saracény* Mohamedány

Přibík Pulkava z Radenína, Kronika králů českých

Staročeský překlad Pulkavovy kroniky je zachován v četných rkpech (uvedeny ve FRB V, XIII-XX, kde jsou vypočteny i rkpy latinského originálu a německého překladu). Zde vycházíme z rkpu Rajhradského, dříve Cerronského Hg 22a (*R*), ale jen podle vydání Gebauerova ve FRB V, 1893, str. 211-212; 220-222; 245-246, protože rkp sám je t. č. nezvěstný. K revisi textu bylo užito mladšího rkpu Stát. archivu v Brně R IV 17 (dříve Štokholmský – *Št*), jehož text je, kromě jevů hláskových, většinou shodný s rkpem Rajhradským. Úvod (ř. 1-34) je ve shodě s vydáním Gebauerovým vzat z rkpu Biskupské knihovny litoměřické (nyní v Kraj. archivu v Litoměřicích – *Lit*). Mezera vzniklá v *R* vyříznutím obrázku doplněna Gebauerem podle rkpu lobkovického (č. 311), nyní NUK XXIII F 2 (*L*). Literatura uvedena u Jakubce, Dějiny I, str. 193. – Jotace zachována a upravována v dlouhých slabikách a v krátkých po sykavkách a po *ř*.

– Úvod

7 pilností] plností *Geb* – 40 nakázaným] nakazanym *R*, *L*, *Lit; doleji:* nakaženým *R 6b* (*Geb*), nakazanym *Št* – 67 neznamenité *L*] neznamene *R* (*Geb*) – 69-77 podlé.... právě] *v R mezera po vyříznutí obrázku; text vzat z L* (*Geb*)

– Počátky křesťanství

17 tepruv] tepru *Geb;* tepruw *Št* – 55 ragusinenském] raguninenském *Geb*, ragunyneſkem *R* – 61 promrhal] promerhal *Geb*

– Čtyřidcěti druhá kapitola

37 i s zeměmi] i *doplněno podle Št* – 39 stvrzením] stverzením *Geb*

Vlastní životopis Karla IV.

Otištěno podle nejstaršího rkpu dříve Štokholmského nyní uloženého ve Stát. archivu v Brně R IV 17, str. 335-339, 355-358, obsahujícího první recensi stč. překladu. Vydal J. Emler, Spisové císaře Karla IV., Památky IV, 1878, str. 9-12, 27-29. Latinské znění vlastního životopisu Karlova, druhá recense stč. překladu a překlad německý jsou otištěny ve FRB III, 323-417. Nejnověji přeložil do češtiny lat. text J. Pavel, Vlastní životopis Karla IV., 1946[2] (se studií V. Chaloupeckého). – Jotace zachovávána a upravována jen v dlouhých slabikách.

– Kapitola 3

Nadpis: franského] ffanſke[0] – 5 úfali] vffali, speretis (vzali *Emler*) – 19 Karla] krale, Karoli – 20 Karlovi] kralowi, regi – 36 u Francii] v ffranczi – 48 tstě] cztie, ctě *Emler* – 50 fiskanenský] Syſtanenſky, Systanenský *Emler* (Feskanenský *pozn.*), fiskanenský *FRB*, Fiscanensis – 51 Limovicenský] limoczinenſky, Simocinenský *Emler* (Lemovicenský *pozn.*), lemovického pokolenie *FRB*, Limovicensis – 52 léto prvé] léta prvého *Emler* – 55 biech] běch *Emler*

– Návrat do Čech

5 Blance] Blanci – 6 u Francii] v franczi – 10 fransky, vlasky i lampartsky *rkp*] fransky [čili] vlasky i lampartsky *Emler*, Gallicum, Lombardicum, Teutunicum et Latinum – 15

nepřijel] nepřišel *Emler* – 25 markrabí] markabi – 29 Pieska] pieſeka, Pieseka *Emler* – 36 lepšiece *rkp*] lepšiece [je] *Emler*

Dvě zprávy o Václavu IV.

Obě listiny otištěny podle rkpu Kap. Praž. G 19, fol. 122b-125a; v českém znění dosud nebyly vydány. Latinské znění, dochované v témže rukopise (fol. 121b-122b), otiskl Fr. Palacký, Formelbücher, str. 97-99, č. 104 a str. 102-103, č. 110. – Jotace zachovávána a upravována jen v dlouhých slabikách.

– Zpráva o prvním zajetí krále Václava IV.

8 rozsévači] roſewaczi (*bylo by možno číst též* wſewaczi, *ale není jinak doloženo*) – 10 upřiemé] nevprzieme – 18 k králově] kralowie – 48 za] *chybí v rkp* – 58 žádným] zadnych – 68 dávajícím] dawagiczych – 75 shromazdiv] ſromazdiw – 84 s tiem] s ſtiem

– Stížný list panské jednoty

27 rozumnými] rozumni – 30 Neronovú] nerownu (*podle lat.* neronitate) – 47 vtipně] wtrpnie (*podle lat.* imaginative)

Cestopis t. zv. Mandevillův

Je zachováno 7 rkpů z 15. století; text náš otištěn podle Mus. II C 10, fol. 169a; 193b-194b. Paleograficky vydal Fr. Šimek, Cestopis t. zv. Mandevilla, Praha 1911, Sbírka pramenů I, 1. 9. Tam i popis zachovaných rukopisů a textové varianty. V přepise s opravami podle ost. rukopisů vydal též Fr. Šimek, Cestopis t. ř. Mandevilla, Světová knihovna č. 991-993 (*Svět*). Světová literatura uvedena ve spise Mandeville's Travels, translated from the French of Jean d'Outremeuse, Vol. I. Text, II. Introduction and Notes, London 1919, 1923. – Jotace zachovávána a upravována jen v dlouhých slabikách.

– Šedesátý a devátý rozdiel

4 a v kámen] v kámen *Svět* – 14 jistě] gifte *rkp*, jistí lidé *Svět* (*zbytečně*) – 17 snadně projíti] ſnadnye przigiti (*sic*) *rkp*, šťastně projíti *Svět* (*chybně*) – 27 na lodí] na lodye *rkp*

Marko Polo, Milion

Otištěno podle jediného rkpu čes. překladu Mus. III E 42, fol. 8b-9a; 81a-83a; 107b-108a. Paleograficky vydal spolu s lat. rukopisem, nyní neapolským, J. Prášek, Marka Pavlova z Benátek Million, Praha 1902, Sbírka pramenů I, 1, 3 (*Pr*). V přepise vydali Q. Hodura a B. Horák, Marco Polo, Milion (Památky 8), Praha 1950 (*Hod*). Tam i starší literatura. Novější studie o Marku Polovi a edice Milionu zaznamenává M. Mattušová v ČMF 39, 1957, 55-57.

Ve shodě s přepisem Hodurovým jsou v textu ponechány jen možné dialektismy (*královém, zlatémi, cizé lidé* a j.), ač i zde může jít jen o grafiku (*é* psáno „zvratnou" analogií místo *ý*). Rukopisné tvary s nadměrnou jotací byly opraveny (3. pl. *dávají* m. *dávajie*; 3. sg. *leží* m. *ležie*; 6. sg. *v království* m. *v královstvie*). – Jotace zachovávána a upravována jen v dlouhých slabikách.

– Kterak Markus...

1 mravuov *podle ost. případů*] mrawuw *rkp* 6 lidské] lidſke^{0} *rkp*

– O vlasti Ardandam

1 Karajam] Karayam *rkp*, *Hod* – 6 porcelany *Hod*] porcellamij *rkp*, porcellanis – 7 pití] pieti *rkp* – 9 zpósobeny *Hod*] zpoſobem *rkp* – 29 Karajam *Hod*] kazayam *rkp*, *Pr* – 41 žeť *rkp*, *Hod*] ze *Pr* – 43 pití] pieti *rkp*; pro ně *rkp*] pro nie (tiem) *Pr* – 47 aloe *Hod*] ale *rkp*, *Pr* – 50 káže-li *Pr*, *Hod*] kaze *rkp* – 52 pijí to pitie] pigie to pietie *rkp*, *Pr*, pitie to pijí *Hod*

– O ostrovu Stilam

1 Angaman *rkp*] Anganam *Hod* – 2,9 Stilam *rkp*] Stilan *Hod* – 2 jeden] *vynecháno u Pr* – 5 rúchú] ruku *rkp*, rukú *Hod*, *opisovačská chyba* – 7 sosimam] Soſymam *rkp*, Soſſyman *Pr* – 12 kto] *vynecháno u Pr* – 14 chtěl-li] chtielly *rkp*, chtěl-li by *doplňuje Hod* – 18 Saracény *Hod*] ſtarczemi *rkp*, ſ tarczemi (!) *Pr*; Saracenos

LATINSKÁ PRÓZA HISTORICKÁ A CESTOPISNÁ

KRONIKA FRANTIŠKA PRAŽSKÉHO

Kronikář František se narodil kolem roku 1290; vzdělání nabyl v Praze nebo na Vyšehradě. R. 1323 byl v Římě, patrně na studiích. Později se stal kaplanem biskupa Jana IV. z Dražic. Zemřel – podle neověřeného tvrzení – r. 1362.

R. 1341 začal psát latinsky na žádost biskupa Jana IV. kroniku o třech knihách; své vypravování navázal na dějepisné záznamy, které byly při pražském kostele až do r. 1282 (potud sahali pokračovatelé Kosmovi). Základem mu byla kronika Zbraslavská (v. zde str. 238n), kterou obměňoval a krátil; vedle toho užil zpráv Letopisů českých, Příběhů krále Přemysla Otakara II. a kroniky Dalimilovy. V jeho kronice jsou některé samostatné a velmi cenné přídavky, zejména třetí kniha, probírající léta 1333-1353, přináší hojně zpráv úplně nových.

Známe dvě recense kroniky. První zpracování (začaté r. 1341 a skončené následujícího roku) věnoval František svému příznivci biskupu Janovi IV. Později, asi v letech 1353-1354, kroniku přepracoval a věnoval ji císaři Karlu IV. Toho však nemohla uspokojit zvláště pro četné útoky na jeho otce Jana Lucemburského. Proto bylo později uloženo Benešovi z Weitmile, aby ji přepracoval „podle úmyslu pana císaře".

Naše ukázky se týkají života a působení biskupa Jana IV. z Dražic.

JAK BYL PAN JAN IV., PRAŽSKÝ BISKUP DVACÁTÝ SEDMÝ, ZVOLEN ZA BISKUPA A POSVĚCEN

Cenu věcem dodává jejich vzácnost; pročež není v církvi boží nic cennějšího a nic žádoucnějšího nad dobrého a užitečného pastýře a biskupa, který jako anděl boží osvěcující, očišťující a dovršující vede své poddané na cestu věčné spásy, staraje se o ně a rozhoduje v tom, co se přímo týká duše i těla. A o takovém se rozumějí ona slova evangelia: „Věrný služebník a rozumný, kterého ustanovil Pán nad svou čeledí." Z úradku tedy božské milosti ctihodný otec, pan Jan IV., pražský biskup dvacátý sedmý, syn pana Řehoře z Dražic, za vlády nejjasnějšího knížete, pana Václava II., českého a polského krále šestého, léta Páně tisícího třístého prvního byl zvolen pražským biskupem. Při jeho volbě král se šlechtou království, kněžstvo i lid, blahopřejíce si a jásajíce, vzdávali králi nebes přehojné díky. A udělil pan král zvolenému biskupovi zlatý prsten s drahocenným kamenem smaragdovým v hodnotě osmi set hřiven a jím byl při svém posvěcení ozdoben od ordináře. Řekl také králi Oldřich, probošt pražský: „Poněvadž pan biskup pražský může volně lovit v královských lesích, nechť dovolí Vaše Výsost, abych já se postaral o zvěřinu k slavnosti zvoleného biskupa." Jemu však odvětil král: „My sami osobně

chceme pro něj lovit," a to skutečně vykonal. Neboť přede dnem posvěcení poslal zvolenému biskupovi tři vozy naplněné rozmanitou zvěřinou a staral se i o mnohé jiné věci, které byly nezbytné k nastávající slavnosti. A posvěcen byl s velikou důstojností a poctou v neděli, kdy se zpívá „Populus Sion", v pražském kostele za účasti nesmírně rozradostněného krále a jiných knížat i velmožů království, jakož i všeho kněžstva i lidu. Král pak milostivě podal panu biskupovi své žezlo a jablko s křížem, ozdobeným žlutavým zlatem, udíleje mu tím práva vladařská neboli knížetství. Když potom byla přinesena kniha evangelií, vyzval král téhož pana biskupa, aby pravou rukou otevřel knihu; a hle, objevilo se evangelium, které se čte na neděli dvanáctou a v němž bylo obsaženo: „Dobře učinil všecky věci; i hluchým dal slyšeti a němým mluviti." A všichni, kteří na to patřili, vzdávali Bohu díky za tak vynikajícího a vznešeného knížete a biskupa, vzrušeně chválíce krále nebes. Po skončení bohoslužeb jel král s panem biskupem, oděným v pontifikálie a korunovaným infulí, a s převelikým zástupem panstva k biskupskému dvoru, a vzav koně pana biskupa za uzdu, uvedl ho do brány, pronášeje jasným hlasem tato slova: „Hospodin nechť ostříhá příchod tvůj i odchod tvůj od nynějška až na věky!" A po veselých a příjemných rozhovorech připraví se hostina, postaví se stoly, ozdobí se nejokázalejším množstvím pokrmů a v onom ctihodném shromáždění mnohých mužů, prelátů i kněží, vybraných a okrášlených slovutnou rozmanitostí, okřívaly všechny smysly vnitřní i vnější. Také chudým, kteří přišli k oslavě památného dne, dostalo se nejen duchovní, nýbrž i tělesné útěchy.

Když si potom pan biskup vedl řádně a chvalitebně ve svém biskupství, zpozoroval a viděl mezi jinými nedostatky nedostatek zvlášť veliký a zavrženíhodný, který jeho předchůdcové nedovedli vyplenit, ani své podřízené vrátit v stav spásy a spravedlnosti: že totiž faráři a správcové kostelů byli takřka námezdníky a nikoli pastýři, z čehož vyplývalo obrovské nebezpečí pro duše; neboť oni tenkrát sloužili mše a posluhovali církevními svátostmi z autority svých patronů, která zde nebyla na místě a neměla platnosti. Neuposlechl-li však některý z farářů svého patrona, byl okamžitě zahnán od kostela a jiný zase dosazen na dobu jednoho roku od svátku svatého Jiří až do příštího svátku téhož svatého. Avšak pan biskup chtěl raději vystaviti svůj život nebezpečím a smrti než trpěti toto ničemné jednání. Proto se brzo postavil na odpor králi i pánům království, vytýkaje jim takový blud a staraje se o to, aby zanechali takového nedovoleného konání a vysvobodili tak duše své i svých poddaných od věčného zatracení; především však suspendoval takové faráře od služeb božích jako námezdníky. Jakýsi pán, rozlícen náramnou zuřivostí a hněvem, řekl panu biskupovi před mnohými pány a šlechtici: „Raději bychom volili znovu se vrátit k pohanství, než abychom připustili takové jednání po vaší vůli." Než přece ctihodný otec, posílen ctností stálosti a odháněje strach a hrůzu, zmíněný blud vyplenil z kořene. Potom řádně a zákonitě na podání pánů potvrzoval faráře ke kostelům, jakož přísluší úřadu a hodnosti biskupské, tak aby napříště správu duší jim svěřených řídili pečlivě z autority pana biskupa, konajíce řádně služby boží a posluhujíce lidu církevními svátostmi.

Když potom tyto a jiné věci rozumně i prospěšně uspořádal, byl povolán panem Klimentem, papežem V., na koncil viennský. Hodlaje se tam vydat na cestu, oblékl znamenitě své rytíře, kaplany i veškeru svoji čeleď, a když tak obklopen četným rytířstvem a slušnou čeledí dorazil k řečenému městu, byl uvítán s největší poctou ode všech prelátů a kněží. Též pan papež uctil samého pana biskupa velkolepě svými dary, které mu slavnostně poslal z Vienne do Lyonu. A když tam šťastně projednal všechny své záležitosti, vrátil se s velikou radostí do své diecése, kdež zakrátko slavnostně konal synodu; vydávaje prospěšná nařízení a odváděje kněžstvo od zvrácených činů, ukládal mu horlivé konání chvalitebných skutků. Také krále a všechny pány a urozené království vzdělával užitečným napomínáním, ukazuje všem sám sebe jako zářivý příklad; též zbožné skutky se zvláštní horlivostí konal, a nejenže vdovy a sirotky jako zbožný otec podporoval a chránil, nýbrž také o chudé pečoval, nahé odíval a v určené dny každému chudému, který k jeho dvoru přišel, dával denár. A chudobní kněží i laikové v kostele pražském očekávali jeho příchod s radostí, neboť každému z nich byl uštědřen denár mistrem Michalem, správcem biskupovým. A tak šestero skutků milosrdenství, stejně tělesných jako i duchovních, vykonával velmi pokorně; pročež Bohu, co božího jest, dával, a králi vracel, co jest královo. Neboť kdykoli král na výpravu nebo do války spěchal, okamžitě se dostavil osobně s velkým zástupem nebo místo sebe poslal vybrané rytířstvo, které na svůj náklad co nejlépe opatřil.

Též mnohé kostely vystavěl ve své diecési, hlavně však na statcích biskupských, a obnovil tvrze, rozličné budovy a stavení. Zvláště svůj dvůr poblíže pražského mostu opravil velmi půvabně, neboť předtím brána dvora byla vzdělána hrubým dílem ze dřev a šraňků a stejně tak i jiné budovy uvnitř dvora; on však vztyčil v bráně věž nad obyčej mohutnou z kamenů lámaných a otesaných a sýpky až k mostecké věži s mnohými jinými mohutnými budovami mocně zbudoval a ohradil je pevnými bočnými stěnami. Kapli dal vyzdobit překrásnými malbami a umístit tam obrazy všech pražských biskupů podle časového pořadí. Stěny paláce neboli jídelny jsou vyplněny nápisy a malbami, jsou tam zapsány četné verše vzdělavatelné a mravoučné a mnoho erbů knížat, velmožů a šlechticů království je tam slušně namalováno. Osobní pak komnata biskupova vyzdobena jest rozličnými obrazy a soubor znamení proroků a apoštolů s jejich postavami a nápisy (jak si to biskup přinesl spolu se zmíněnými verši z římské kurie) je tam proveden ve skutečné velikosti.

Tehdy se raduje město, když Jan byl biskupem zvolen,
celý národ mu tleská a s větší poslouchá chutí.
Stal-li se biskupem on, má každý za to, že teď jim
nevzejde žalného nic, jen radosti sklízeti budou.
Tak tedy jásá lid a ozvěna hlaholí dvorem,
celý pak chór zní hudbou a zvučnými písněmi kléru:

radost cítíce v srdci z tak moudrého pastýře stáda,
veškeří kanovníci a duchovní zapěli píseň.
Stejně se veselili jak velcí, tak také malí.
Zdráv buď po všechen života čas ten božský náš pastýř,
řiď nás, v dílu měj zdar, buď v životě nade vše šťasten!
Amen.

Pozoruje však ctihodný otec a pán, pan Jan, biskup pražský, že dobrá díla člověka oslavují, opatřujíce mu látku k věčné koruně, a člověka na způsob oděvu krášlí, aniž ho na věky opouštějí, rozhojnil tedy skutky spásonosné skutky prospěšnými. Neboť ve čtvrtém roce po svém návratu od kurie římské a léta Páně 1332, v třicátém prvém roce svého posvěcení na biskupa, v úterý po sv. Duchu, povolav k sobě do Roudnice svého ctihodného bratra Přibyslava, biskupa sardonského, počestné a zbožné muže, opata břevnovského a postoloprtského, a co nejvíce jiných prelátů, šlechticů království i měšťanů, v ten den založil s velkou slávou tamtéž v Roudnici klášter neboli kolegiátní kostel k chvále a k slávě Boha všemohoucího a svaté Panny Marie a potom jej vystavěl z kamenných otesaných kvádrů tak, že vyzdvihl zdi do výše a spojil je pevnou a ozdobnou klenbou. Také okna vyzdobil dílem polovypouklým, na podiv uměle dlátem tesaným, a překrásnými skly. A tamtéž ustanovil probošta i jiné pány a bratry řeholní kanovníky řádu sv. Augustina, kterýmž, jakož i řečenému klášteru, jím založenému, udělil a daroval pan biskup v přítomnosti již jmenovaných prelátů, pánů i jiného početného zástupu kněžstva a lidu své statky otcovské i jiné statky, které sám koupil a získal pro svou osobu, jak je obsaženo ve výsadách zmíněného kláštera. Ten pak znamenitě okrášlil sochami, výtečně umělecky tesanými a zdobenými zlatem i stříbrem, a též rozličnými malbami vzácných barev, rozkošně a mnohonásobně zpestřených. A zvenčí kolem oken dal vytesat v kameni a skvěle vyzlatit osobní znak svůj i znak pražského kostela. A tomuto svému kostelu i pánům kanovníkům při něm sídlícím daroval rozličné knihy i různé drahocenné kalichy a ornáty, vším potřebným je co nejštědřeji opatřuje.

Vzpomínaný též pan Jan, ctihodný pražský biskup, přemítaje, jak by se skrze milosrdenství zvláště Bohu líbil – i blažení milosrdní i že samo milosrdenství staví se v cestu hříchu a jemu odporuje, osvobozujíc od otročení ďáblu a připojujíc se k věčné slávě –, když tedy sám pozoroval, že se na řece Labi přiházejí lidem, zvláště chudým, mnohé nehody, škody a nebezpečenství, pohnut milosrdenstvím nařídil tam v Roudnici vystavěti most přes řeku. A poněvadž ani v českém království, ani v sousedních zemích nemohl najíti zkušených mistrů pro takové dílo, poslal tedy ke kurii římské pro mistra Viléma, znamenitě zkušeného v umění tohoto druhu. S ním pan biskup již tehdy, dokud se ještě zdržoval u kurie, hovořil o této věci a mistr mu slíbil, že se na jeho vyzvání odebere do království českého. Pročež, když nyní mistr spatřil posly a list pana biskupa, přibrav tři druhy, brzo potom beze všech průtahů se dal na cestu k němu. A léta Páně 1333, roku to

třicátého druhého od vysvěcení téhož pana biskupa, v den sv. Bartoloměje apoštola, s ukazováním ostatků svatých, za veliké slávy a pobožnosti, položili uprostřed řeky Labe mohutné kameny, upravené pro základy mostu. Zmíněný mistr se svými pomocníky dokončil ještě dva pilíře mostu a jednu klenbu. A následujícího roku se spolu se svými lidmi vrátil do své vlasti, hojně obdarován a poctěn od pana biskupa. S pomocí pak jiných řemeslníků našeho národa, kteří od oněch cizinců byli dokonale vyučeni, dokončil pan biskup znamenitě a chvalitebně, s nesmírnými náklady a výlohami, stavbu onoho mostu ze samých masivních a přitesaných kamenů.

A léta Páně 1340, roku to třicátého devátého od svého vysvěcení na biskupa, svolal nadřečené muže, zbožné a ctihodné muže a pány, pražského, kouřimského, hradeckého a bechyňského arcijáhna, rovněž svého pokladníka, arcijáhna horšovotýnského, a mnohé šlechtice království v den Nanebevzetí blahoslavené Marie, slavné Panny, a vysvětil osobně kostel v Roudnici, který sám založil k poctě nejsvětější Trojice a k poctě nejsvětější Panny Marie. A ze všech krajů království přišlo náramné množství lidu k tomuto slavnostnímu posvěcení, při němž měl veliké výlohy a různé útraty. K tomu ho pohnula láska k Bohu a ke královně nebes.

A téhož roku ctihodný pan biskup, chovaje v sobě ctnost stálosti a vytrvalosti, která mezi všemi ctnostmi jediná zasluhuje koruny – a v ní spočívá celá spása duší a veškeré dobré dílo se skrze ni dovršuje – z tohoto důvodu zřídil, slavnostně a pobožně, tři obročí kanovnická ve svém pražském kostele ke cti a slávě svaté Trojice a našich tří svatých patronů a také je štědře a bohatě nadal, že ostatní kanovníci ani jiní služebníci kostela nepocítili vůbec újmy ve svých denních přídělech. Na ta obročí vydal 1500 hřiven stříbra, maje s tím mnoho jiných výloh a převelikých útrat, avšak ze statků svého biskupství nevzal ani nejmenšího peníze na uskutečnění tohoto díla. První pak obročí udělil panu Pavlovi z Kladna, bratru svého pana kancléře, druhé panu Buškovi z Braškova, svému vikáři, a třetí pokladníku svému panu Zdislavovi, arcijánu horšovskému.

A ježto spása naše spočívá v plnění Desatera neboli deseti přikázání božích, a z těch jestliže někdo prvá dvě splní, naplnil již i všechna ostatní, poněvadž na těchto dvou záleží zákon i proroci, měl také ctihodný pan biskup lásku k Bohu; a to projevil stavbou kláštera a mnohých jiných kostelů i jinými mnohými svatými skutky, neboť důkazem lásky jest vykonání díla. Měl též vpravdě lásku k bližnímu, což se jasně jeví v tom, že když viděl, jak v Roudnici mnozí chudí hladem klesají a na ulicích hynou, vybudoval pro ně obvyklý chudobinec nablízku svého nového mostu a jej chvalitebně a dostatečně nadal a obohatil. Neboť ves Vetlou se všemi jejími příslušnostmi koupil od pěti bratří, synů Půtových, za 700 hřiven a něco nadto; tito bratří jako sousedé mnoho zla a nesnází předtím působili lidem na jeho biskupství. Správu špitálu svěřil pak proboštu svých řeholních kanovníků. K tomu však, aby tyto činy všechny i jednotlivé z nich vykonal, přivedla ho veliká jeho dobrota, kterou ovšem nelze pojmout v úzké meze, neboť dobro jest rozptylné a samosdílné, jako jest nejlepší a dokonce nejštědřejší Bůh, jehož pan Jan IV., velebný pražský biskup dvacátý sedmý, následoval chvalitebně svou laskavostí a štědrostí.

Bělostné lilie raší a potoky lesku a slávy
mohutně vyrážejí. Buď celého národa chválou
zahrnut přeslavný biskup Jan, muž skvělý a drahý!
Byl jsi přec vyznamenán a ozdoben velikou poctou,
národe, zřízením mostu jsou u všech proslulé Čechy,
jehož stavba je pevná a vydrží po všecky věky.
Pro něj se Evropy východní pás i severní hlásí
ke krajům nevzdělaným – vždyť taký most nedoved stvořit.
Za vzor oběti svaté i chrám dal zříditi biskup,
Marii, nebeské matce, i Ježíši, jejímu synu,
zalíbit chtěje se tak. Nechť žádá, aby se skončil
blaženě život jeho, jenž ověnčen tolika ctnostmi.
Přispívá k tomu i špitál, jejž postavils, svědčící o tom,
že budeš slynout slávou: jeť nešťastným velice drahý.
Tys jej zbudovat dal jak pán, jemuž žehnají lidé.
Amen provází konec.

Téhož roku v předvečer svátku Tří králů, o třetí hodině, pan Jan IV., pražský biskup dvacátý sedmý, vykročil z tohoto světa na cestu všeho tělesného, ubíraje se k Pánu. Když před smrtí churavěl, rozhodl a nařídil, aby byla všem jeho služebníkům, počínajíc od prvních, totiž prelátů, kaplanů a rytířů (jimž rozkázal dáti po sto hřivnách), tak i prostředním a nižším služebníkům určena a vyplacena částka podle zásluhy a podle příkazů statut; a tak všichni měli útěchu a odměnu za své služby.

O biskupovi Janu IV. z Dražic srov. V. Chaloupecký, Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský (Praha 1908)

5 *věrný služebník a rozumný* podle Mat. 24,45 – 7-8 *za vlády... Václava II.* panoval v letech 1283-1305 – 12 *hřivna* ve středověku váhová jednotka drahého kovu (nejčastěji stříbra), z kterého se razily mince; *ordinář* zde světící biskup, který světí (ordinuje) biskupa – 13 *Oldřich* probošt kapituly svatovítské, připomíná se v letech 1285-1305 – 19 „*Populus Sion*" (Lid Sionský, Iz. 30,19) zpívá se na 2. neděli adventní, v r. 1301 připadla na 10. XII. – 22-23 *práva vladařská neboli knížetství* pražský a olomoucký biskup užívali titulu knížete, který byl spojen s určitými právy uvnitř státu i navenek – 24-25 *evangelium, které se čte na neděli dvanáctou* (správně má býti jedenáctou) po sv. Trojici; citované místo: Mk 7,37 – 28-29 *pontifikálie* odznaky biskupské hodnosti: roucho, berla, kříž, prsten, střevíce; *infule* obřadní pokrývka hlavy vysokých církevních hodnostářů (biskupů, opatů a j.), mitra – 38n *nedostatek zvlášť veliký* faráři byli tehdy prakticky zcela závislí na svých patronech, feudálních pánech – 59 koncil v jihofrancouzském městě Vienne se konal r. 1311 – 71 *denár* denarius parvus, peníz malý n. haléř na rozdíl od groše (denarius grossus), který zavedl Václav II. r. 1300; 12 haléřů platilo groš – 79-80 *svůj dvůr poblíže pražského mostu* biskupský (později arcibiskupský) dvůr u Karlova mostu na Malé Straně zaujímal prostranství mezi dnešními ulicemi Josefskou, Letenskou, Lužickou a Mosteckou – 107 *kurie římská* papežský dvůr, papežská stolice – 111-112 *založil... v Roudnici klášter* Jan IV. z Dražic uvedl do roudnického kláštera, o jehož stavbu sám pečoval, kanovníky

řehole sv. Augustina a určil jej pouze rodilým Čechům. Klášter se stal nejen sídlem prvých, nově se ohlašujících tendencí humanistických, které se objevovaly především v Italii a ve Francii, ale i významným střediskem vzdělanosti; velká a cenná byla i klášterní knihovna, založená rovněž Janem IV. z Dražic – 132 *most přes řeku* po pražském mostě královny Judity z let 1153-1167 (stál zhruba na místě mostu Karlova a zachovala se z něho věž na malostranském břehu) a vedle píseckého, který dosud stojí, nejstarší kamenný most v Čechách; byl zbořen 1910 při stavbě nového mostu – 148 *ctihodné muže a pány* byli to Tomáš Blažejův, arcijáhen pražský, Bohuslav, arcijáhen kouřimský, Havel, arcijáhen hradecký, Hostislav z Petrovic, arcijáhen bechyňský a Zdislav ze Šternberka, arcijáhen horšovský (t. j. z Horšovského Týna); arcijáhnové byli v té době představení církevních obvodů, na které se dělila diecése – 158 *obročí* kněžský důchod za vykonávání duchovního úřadu, úřad sám (též beneficium, prebenda) – 173 *ves Vetlá* poblíž Roudnice n. L. – 203 *statuta* soubory nařízení a ustanovení, zvl. ve středověkém právu, světském i církevním

NEPLACH,

KRÁTKÁ KRONIKA ŘÍMSKÁ A ČESKÁ

Kronikář Neplach, opat benediktinského kláštera v Opatovicích, narodil se roku 1322 na dvoře v Hořiněvsi ze starého zemanského rodu. R. 1340 byl poslán do Italie na učení boloňské. Opatem svého kláštera se stal r. 1348. Zdá se, že častěji provázel císaře Karla IV. na jeho cestách. Zemřel r. 1371.

R. 1360 na žádost řeholního bratra Martina, svého strýce, začal psát latinsky Krátkou kroniku římskou a českou (zve ji sám Summula chronicae tam Romanae quam Bohemicae nebo též Brevis compilatio chronicae tam Romanae quam Bohemicae) a pokračoval v ní až do r. 1365. Základem jejím je proslulá latinská Kronika papežů a císařů, kterou složil Martin Polák z Opavy (t. zv. Kronika Martimiani). K výtahu z této kompilace připojil Neplach stručné údaje z kronik českých, týkající se hlavně posloupnosti českých panovníků a pražských biskupů. Nicméně vyskytují se v kronice Neplachově (hlavně pro konec 13. století) také zprávy, jejichž původ nelze vyložit ze známých pramenů; pro ně, třebas jejich význam není tak veliký, aby podstatně obohatil naše vědomosti o českých dějinách, má kronika Neplachova jistou cenu jako pramen historický. Její hodnota literární je malá.

NÁSILNOSTI KRÁLE PŘEMYSLA OTAKARA II.

PROTI ČESKÝM PÁNŮM A JEHO PÁD

Léta Páně 1277 král Přemysl se sblížil s králem Rudolfem a počal svými lidmi opovrhovat a cizince zvát do země, pročež svým mnoho násilností činil, odnímaje jim statky. Neboť vzal Vítkovicům Ústí a Hradec, Čéčovi Budějovice, Tachov pánům z Krasíkova, Kadaň pánům ze Žebérka, Louny Žerotínům, Kostelec panu Boršovi z Oseka, Velešín panu z Michalovic, Frýdlant pánům z Dubé, Olšice, které se nyní Grabštejn nazývají, odňal nějakému šlechtici, Kladsko pánům z Lemberka, Čáslav panu Blehovi, Poděbrady panu Benešovi z Choustníka, Klášterec za Kadaní mnichům postoloprtským; vdovám pak a sirotkům mnohá násilí činil. Též celé kraje, jako loketský, trutnovský a kladský, Němcům vydal,

svůj lid odstrčiv stranou. Záviše také a celé jeho příbuzenstvo odsoudil k psanectví a ztrátě statků a nedal se oblomit žádným milosrdenstvím; za polního tažení pak jejich statky napadl a spálil. Hradec odňal panu Oldřichovi starému a vykázal mu za sídlo nějakou ves, zvanou Buk. Panu Čéčovi z Budějovic vzal Hlubokou pro jediného zajíce, kterého ulovil v královských lesích, a dal mu později za toto panství Veliš blízko Jičína se vším zbožím k němu příslušejícím místo dříve jmenovaných statků. Tyto statky však po zabití Přemyslově jeho syn, král Václav, odňal zase synu Čéčovu, který slul také Čéč, a dal mu za to dědinu Olešnou v horách. Také Duryčanům a Míšňanům slíbil, že zvítězí-li, vydá jim českou zem k věčnému držení; a zapřisáhl se, že po jeho návratu zrudne hora Petřín krví šlechticů. Vdovám, sirotkům a pannám činil mnohé násilnosti, a co svým krajanům odňal, to štědře poskytoval cizincům. Rakušanům pohrozil, že zvítězí-li nad nimi, neušetří ani nemluvňat v kolébkách. Nadto pak císaři, který mu skrze posly nabízel mír a ve všem sliboval mu vyhovět, naprosto nevyhověl, nýbrž do války s veškerou dychtivostí se vrhl, třebas pro četná násilí, která páchal, neměl již lásky svých lidí, jak bylo o tom vypravováno nahoře. Pročež z dopuštění božího byla svedena bitva dvou králů proti jednomu, totiž Rudolfa, krále římského, a Bely, krále uherského, proti Otakarovi, králi českému, v níž král český zradou svých zabit. Čte se, že Jáchym opat před narozením tohoto knížete předpověděl tento jeho osud, slávu a pád, a Anežka, svatá teta téhož krále, řekla mu, když jda do války bral od ní odpuštění: „Půjdeš, ale nevrátíš se, neboť všichni tvoji jsou proti tobě." A po jeho smrti mnoho zla bylo spácháno v zemi a třetího roku nastala převeliká úmrtnost lidí, kdy skoro více než třetina obyvatelstva vymřela.

K obsahu této ukázky srov. Dalimilovu kroniku, kap. 92 (Ot násilé, ješto král českým pánóm činil; vyd. B. Havránek-J. Daňhelka, Památky 18, str. 150n).

1 *král Rudolf* Rudolf I. Habsburský, císař německý (1273-1291), zakladatel habsburské dynastie – 3 *Ústí* v rkp. Usk, něm. Ausk, hrad na Táborsku; *Hradec* Jindřichův Hradec – 4 *pánům z Krasíkova* Krasíkov, hrad na Plzeňsku; *pánům ze Žebérka* v rkp. Egerberk, hrad na Žatecku; *Kostelec* Kostelec nad Labem – 5 *Velešín* hrad pánů z Michalovic na Budějovicku – 6 *Olšice, které se nyní Grabštejn nazývají* hrad na Boleslavsku, Grafenstein (v rkp. Vlsycz) – 8 *mnichům postoloprtským* slavný a bohatý benediktinský klášter v Postoloprtech, zvaný Apostolorum porta, založený bezpochyby v XI. století některým Přemyslovcem a zničený za válek husitských – 10 *Záviš* Záviš z Falkenštejna, o němž viz podrobněji u J. Šusty, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, České dějiny II, 1 – 13 *Buk* ves na Táborsku – 17 *dědinu Olešnou v horách* o kterou z četných českých vsí toho jména jde, nelze přesně zjistit – 19 *zrudne hora Petřín krví šlechticů* srov. ve výše cit. kap. kroniky Dalimilovy: Až sě z vojny vrácu, zaval'u Čechóm velikú prácu. Chci Petřín pavlakú (t. j. rouchem barvy nachové) postřieti a na pražském mostě nebude Čecha viděti; na vrcholu Petřína bylo odedávna popraviště, srov. též v ukázce z Kosmovy kroniky III, 24 (v. zde str. 73) – 26 *bitva dvou králů proti jednomu* rozumí se bitva na Moravském poli dne 28. VIII. 1278; o posledních letech vlády Přemysla Otakara II. a o příčinách jeho pádu srov. podrobný výklad J. Šusty, Dějiny II, 1 (Praha 1935); *Bela* Bela IV., král uherský (1235-1270) – 28 *Jáchym opat* Jáchym z Floris (de Fiore, Flore), opat cisterciáckého kláštera a zakladatel vlastní kongregace mnišské v Kalabrii, snažil se ve svých spisech apokalyptického rázu (hl. v Evangelium aeternum) objasnit budoucnost církve paralelním výkladem starozákonních

i novozákonních dějin i pomocí různých proroctví. Z jeho myšlenek na další vývoj mystických představ středověkých působila zvláště nauka o trojím věku, totiž věku Otce (zákon), Syna (svátosti a hierarchie) a Ducha sv. (svobody a duchovního porozumění Písmu); zemřel r. 1202–29 *Anežka* blahoslavená Anežka Přemyslovna, zakladatelka kláštera sv. Františka na Starém Městě pražském (t. zv. Anežského kláštera) a špitálu křižovníků s červenou hvězdou „u mostu", t. j. Karlova; srov. o ní J. Votočková-Joachimová, Anežka Přemyslovna (Praha 1940, o jejím vztahu k Přemyslovi II. tamtéž na str. 93n) – 31 *převeliká úmrtnost lidí* o hladomoru v Čechách r. 1281-1282 srov. podrobněji v ukázce z letopisu O zlých letech po smrti krále Přemysla II. Otakara (v. zde str. 80-85).

CESTA CÍSAŘE KARLA IV. DO AVIGNONU A JEDNÁNÍ S PAPEŽEM URBANEM V. ROKU 1365

Léta Páně 1365, dne 13. dubna, nejjasnější kníže a pán náš, pan Karel IV., z přízně boží milosti císař římský, vždy rozmnožitel, a král český, po četných poselstvech, která k němu byl pan papež vyslal, vydal se na cestu k papežskému dvoru v Avignonu. Aby tedy průběh a užitečnost cesty toho pana císaře byly všem zjevny, chceme dáti vědět všechněm, k nimž se dostane tento spis, že celým Rýnskem a Elsaskem byla vzdávána veliká úcta císaři a nakonec hrabě savojský cestou přes celé Burgundsko se k němu podivuhodně a velmi čestně choval. Potom byl od poslů francouzského krále velmi slušně a skvěle opatřen na výlohách, konečně v předvečer Nanebevstoupení Páně přišel k němu z rozkazu a nařízení pana papeže v Orange ctihodný biskup avignonský, bratr pana papeže, a v samý den Nanebevstoupení Páně zpíval před ním v katedrálním kostele toho města slavnostně mši. A téhož dne Nanebevstoupení po nešporách opustil císař Orange směrem k Sorgues a mezi Sorgues a Villeneuve vyšli panu císaři s úctou v ústrety kardinál boloňský, Vilém Soudcův i komoří pana papeže s lidem téhož pana papeže a také osvícený vnuk samého pana císaře Ludvík, bratr krále francouzského, s hrabaty, barony a s početným zástupem šlechticů; v Sorgues všichni ostatní kardinálové celého sboru, přišedše k němu, Jeho Výsost pokorně i s vážností veliké uctivosti uvítali a pak pozdě odtud se vrátili k Avignonu. Konečně následující den, v pátek, všichni kardinálové celého sboru po druhé vyjeli mu vstříc; a boloňský kardinál, místokancléř, starší biskupové-kardinálové, též Vilém Soudcův a limožský kardinál i starší jáhni-kardinálové přidružili se k panu císaři u města Avignonu, zatím co ostatní kardinálové pospíchali k panu papeži, aby sebe i jeho oděli pontifikáliemi k císařovu přijetí. Pan papež však poslal mu velikého bílého koně mimochodníka, nádherně pokrytého hedvábnou látkou, zlatem protkanou a označeného orlem a císařskými odznaky, kterého dal císař před sebou vésti, a na svém vlastním oři k městu Avignonu pokročil. A před týmž městem přišli k němu v pěším průvodu s kříži i ostatky a v pontifikáliích avignonský biskup, všichni ostatní arcibiskupové a biskupové papežského dvora římského a také jiní preláti, mniši i kněží světští, kteří ho pokorně pozdravili s patřičnou uctivostí, jak se slušelo, při čemž avignonský biskup, ordinář města, četl kolektu v přítomnosti sběhnuvšího se nespočetného množství lidu.

Když pak císař přijal tamtéž požehnání od avignonského biskupa, oblečen byl v háv císařský; před ním nesl hrabě savojský meč a pak následovala korouhev s odznaky císařství, totiž s jablkem, které nesl Ruprecht, mladší hrabě-palatín rýnský a vévoda bavorský, s žezlem, které držel ve svých rukou Barnim starší, kníže štětínský, a pak koruna císařská, která byla vložena na jeho hlavu; kníže z Orange a hrabě z Valencie, jdouce pěšky, drželi za uzdu jeho oře pod zlatým baldachýnem, který nesli urozenější páni jeho arelatského království jdouce pěšky – a tak přivedli císaře až ke schodům papežského paláce. A jakmile vystoupili na ty schody, vyšli jim vstříc z nové kaple paláce až k řečeným schodům kardinálové s papežem v průvodu, oděni v pontifikálie a zpívajíce vysokým hlasem: „Te Deum laudamus."

A po skončení zpěvu přijal ho pan papež uctivě k políbení míru a potom, odloživ infuli a stoje, zazpíval vysokým hlasem prosby, modlitby a kolekty pro jeho spásu a blaho říše, podobně jako činí arcibiskupové a biskupové při vítání císařů, a uděliv mu slavnostní požehnání, dovedl ho středem ohromného davu nejprve k řečené kapli a potom, když oba odložili v paláci svá papežská a císařská roucha, do jídelny a usadil ho při stole po své pravici. Stůl papežův byl pak umístěn nedaleko od stolu císařova, v téže řadě a v stejné výši; kardinálové pak a řečený vnuk jeho usedli při níže postavených stolech. A na této hostině obsluhovali papeže knížata Bolek Opolský a Jindřich Lehnický; císaři pak na zmíněné hostině prokazovali službu již řečený Rupert mladší jako hrabě-palatin rýnský a nejvyšší jídlonoš římského imperia s Rupertem, knížetem lehnickým, Janem, zemským hrabětem z Leuchtenbergu a Ludvíkem, hrabětem z Oettingen, při čemž panu císaři krájel Bedřich starší, hrabě z Leiningen.

A když se skončila tato nákladná a čestná hostina, pan papež, pan císař, kardinálové a Ludvík, již řečený vnuk císařův, propustivše všechny ostatní, šli na poradu a tam nějakou dobu pobyli. Potom se uchýlili do domu avignonského biskupa, kamž zanedlouho, vyspav se a jen s malým průvodem pan papež pokorně s křížem ubíraje se pěšky ulicemi, přišel za císařem. Tam dlouhou dobu s ním setrval v jednáních, a když přijal nápoj a zákusky, vrátil se do svého paláce za doprovodu císaře, který se k němu připojil. A když od něho císař odcházel, řekl papež: „Pane císaři, jiného vám říci nevíme, leč že rádi učiníme vše, co se vám líbí." A všechnu poctu a úctu panu císaři pan papež prokázal a vzdal.

2 *vždy rozmnožitel* (t. j. říše) podle staročeských textů, které takto překládají latinský výraz „semper Augustus", původ. od Augusta (Oktaviána) ve významu „císař, Veličenstvo"; jméno (augustus – povznesený, posvátný) souvisí se slovesem augeo „rozmnožuji" – 6 *hrabě savojský* Amadeus – 9 *Nanebevstoupení Páně* 22. května – 10 *biskup avignonský, bratr pana papeže* Anglicus Grimoaldi, řeholní kanovník sv. Augustina, později kardinál, příznivec Milíčův v jeho procesu s žebravými mnichy – 13 *kardinál boloňský* Guido de Bolonia (Boulogne), kardinál kněz titulu sv. Cecilie, obecně řečený Boloniensis – 14 *Vilém Soudcův* Guilhelmus Judicis (de la Jugée), kard. jáhen titulu sv. Marie in Cosmedin – 20 *limožský kardinál* se sídlem v Limoges (ve střed. Francii na řece Vienne), Nicolaus de Bessia, nepot papeže Klimenta VI., kardinál jáhen sv. Marie in Via lata – 30 *kolekta* společná modlitba

všech přítomných – 38 *arelatské království* tak se od 10. stol. označovalo území mezi francouzskými řekami Saône, Rhône a mezi Alpami a Středozemním mořem; v době Karla IV. byl už tento státní celek dávno rozdroben na menší území a titul krále arelatského, který měl zároveň německý císař, byl vlastně formální – 42 *Te Deum laudamus* Tebe Boha chválíme

ZŘÍZENÍ PRÁVA LEGACE PRAŽSKÉHO METROPOLITY NAD TŘEMI DIECÉSEMI V ŘÍŠI

Rovněž dáváme věděti jednotlivcům i všem vespolek, k nimž dojde toto sepsání, že pan papež, chtěje podle shora řečeného záměru pana císaře jeho pražský kostel mezi ostatními kostely zvlášť ozdobiti, v úterý nejblíže prošlé z rady, ustanovení i za souhlasu všech kardinálů celého sboru, v plné konsistoři a z plnosti své pravomoci zřídil, ustanovil a uveřejnil, že ctihodný pán, pan Jan, arcibiskup pražský, a jeho nástupcové mají býti na věky legáty po celé pražské provincii a též v městech a diecésích řezenské, míšenské a bamberské, co se týče opravy kněžstva, počestnosti a dbalosti kněžského stavu i také v jiných záležitostech, které přísluší úřadu a moci legáta rozeného, vybaviv předtím z jistých příčin zmíněné město a biskupství řezenské z legace arcibiskupa solnohradského. Než toho dne v plné konsistoři udělil pan papež pražskému arcibiskupovi a jeho nástupcům na věky zvláštní výsadu přesahující práva legace, že totiž před řečeným panem arcibiskupem pražským a jeho nástupci má býti nošen kříž po městech a diecésích celé pražské legace a že arcibiskup smí činiti slavnostní blahořečení; taktéž že týž pan arcibiskup pražský a jeho nástupci smějí a mohou míti i svobodně užívati pallia při vykonávání této své legace po městech a diecésích. Také pražským kanovníkům vymohl již řečený pan císař na panu papeži, aby směli sloužiti slavnostní mše se třemi infulemi, jak jest to již obyčejem při vyšehradském kostele. A na to pan císař řečeného pana arcibiskupa pražského uvedl v plné držení práva legace svatého kostela pražského, nejdříve v městech a diecésích řezenské, bamberské a norimberské a potom v míšenské – a to učinil v míru a šťastně dovedl ke konci.

5 *Jan, arcibiskup pražský* o jmenování pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě a jeho nástupců stálými legáty a o rozšíření jejich pravomoci nad diecési bamberskou (podléhající dosud přímo kurii), řezenskou (jež byla částí diecése provincie solnohradské) a míšenskou (dosud částí arcidiecése magdeburské) srov. Frant. M. Pelcl, Kaiser Karl der Vierte, díl II, str. 304 a J. V. Šimák, Kronika československá I, 3, Praha 1925, str. 758n. List papežův o té věci vydán 28. května 1365 – 9 *legát rozený* „legatus natus", titul papežského vyslance n. plnomocníka, přidělovaný trvale biskupům některých diecésí – 16 *pallium* vlněná bílá páska nošená na krku jako odznak nejvyšší moci kněžské; náleží papeži, který ji propůjčuje i některým metropolitům – 18 *infule* obřadní pokrývka hlavy vysokých církevních hodnostářů (biskupů, opatů a j.)

BENEŠ KRABICE Z WEITMILE KRONIKA PRAŽSKÉHO KOSTELA

Beneš Krabice z Weitmile pocházel ze zemanské rodiny, jejíž někteří členové byli ve 14. století usazeni i jako měšťané v České Lípě. Připomíná se r. 1359 a potom r. 1368 jako kanovník pražský (t. j. při katedrálním kostele svatovítském); od roku 1355 byl ředitelem stavby kostela sv. Víta. Zemřel r. 1375.

VI. *Ráj duše z Musejního* (*Krumlovského*) *sborníku náboženských traktátů*
(začátek 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

Pravděpodobně na přímé vyzvání Karla IV. napsal latinsky kroniku. Začíná rokem 1283 a v prvních třech knihách podává vlastně jen přepracování kroniky Františka Pražského; kniha čtvrtá vypravuje o vládě Karla IV. od r. 1346 do r. 1374. Na samém jejím počátku vložil vlastní životopis Karlův, dále (poněkud zkráceně) životopis Arnošta z Pardubic od Viléma z Lestkova a konečně vypravuje samostatně o událostech panování Karlova, jichž byl mnohdy očitým svědkem; tyto části knihy čtvrté jsou historicky velmi důležité. Beneš nebyl kronikářem vynikajícím; nedostávalo se mu smyslu pro dějinné souvislosti. Neměl ani značnějšího vzdělání, ani jako spisovatel není na výši. Byl však bystrým pozorovatelem a jeho svědectví je celkem hodnověrné.

(ZALOŽENÍ UNIVERSITY PRAŽSKÉ)

Téhož roku pan Karel, král římský a český, podnícen byv zápalem lásky boží a naplněn žárem milování bližního, dychtě po tom, aby blaho státu rozhojnil a chvalitebně povýšil své české království, vymohl na apoštolské stolici výsady pro obecné učení v městě pražském a sám pan Karel ze své moci jako král český povolil nadto studentům téhož učení mnohé svobody. Povolal také z rozličných cizích krajin četné mistry svatého bohosloví, doktory církevního práva a muže v jednotlivých uměních zkušené a vzdělané, aby církev boží a své bližní vzdělávali ve vědách i mravech. Žádaje si pak toho, aby učení pražské se ve všem všudy řídilo a spravovalo podle způsobu a zvyklosti pařížského učení, na němž sám král kdysi, ještě v chlapeckých letech, studoval, a aby přednášející řečení mistři měli každoročně po všechny časy jistý plat, nejprve sám král, potom pan Arnošt, první arcibiskup svatého kostela pražského a kapitula téhož kostela, i všichni jiní preláti a koleje všech kostelů, jakož i kláštery českého království sesbírali dosti velikou částku peněz, a přikoupivše k provedení takového díla důchody a věčné platy na různých místech, sloučili je se statky pražského arcibiskupství a učinili pana arcibiskupa pražského kancléřem učení rozhodnuvše, aby kancléřem byl on i všichni jeho nástupci. Aby to vše trvalo bez porušení na věčné časy, pan Karel, římský a český král, horlivý příznivce a obnovitel tohoto učení, potvrdil všechny výsady a svobody udělené studentům svou zlatou bullou. A vzniklo v městě pražském takové učení, že mu nebylo podobného nikde v celém Německu, a přicházeli sem z jiných krajin, totiž z Anglie, z Francie, z Lombardie, z Uher, z Polska a z jednotlivých okolních zemí studenti, synové šlechticů i knížat a preláti kostelů z rozličných končin světa. A česká země se stala pro toto své učení velice proslulou a slavenou v cizích krajích; avšak pro velký počet žáků se zde poněkud zdražilo živobytí, poněvadž se jich sem sbíhalo náramné množství. Pan Karel pak vida, že se toto učení znamenitě a chvalitebně vzmáhá, daroval scholárům židovské domy a založil v nich kolej mistrů, aby v jednotlivých dnech četli a disputovali, zřídil pro ně knihovnu a obstaral jim hojně knih potřebných k studiu. A tito mistři kromě platu, který dostávají od žáků, mají zabezpečeny pevné roční důchody v dostatečné míře.

4 listina ze dne 7. dubna 1348 – 26 *scholárům* žákům, studentům; *židovské domy* první universitní kolej zřídil Karel IV. r. 1366 v domě Lazara Žida v Jáchymově ulici, ústící do ulice Maislovy za dnešním kostelem sv. Mikuláše na Starém Městě pražském

(KORUNOVACE KARLA IV. NA CÍSAŘE)

Léta Páně 1355 na svátek sv. Tří králů byl pan Karel, král římský a český, v klášteře svatého Ambrože v městě Miláně s velikou okázalostí od pana arcibiskupa milánského korunován železnou korunou, kterou bývají obyčejně korunováni králové italští. A zdržel se tam osm dní, jsa velkolepě uctíván. Odtud se obrátil k městu Pise, v kterém zůstal až do svátků velikonočních, očekávaje příchod zplnomocněného legáta od apoštolské stolice, aby s ním projednal svou korunovaci v Městě. Když pak se ubíral z Milána do města Pisy a přišel k horám alpským, založil v jednom městečku, které se nazývá Terenzo, klášter, a opatřiv jej důchodem, ustanovil v něm probošta a řeholní kanovníky řádu sv. Augustina a jeho kapituly v diecési kremonské.

Téhož roku, ve středu před hodem velikonočním, pan Karel, zajisté maje na mysli, jak se praví v evangeliu: „Kdo se ponižuje, bývá povýšen," vstoupil pokorně a pěšky do města Říma, přestrojen jsa za poutníka; ačkoliv mu Římané přišli vstříc s velikou slávou, přece on, pohrdaje slávou světskou, vešel do svatého města tajně a po tři dny obcházel skrytě a s velikou pobožností všechny prahy svatých, a vlastní lidé ho nepoznali. Konečně v sobotu, v předvečer veliké noci o hodině nešporní, ukázal se nejlaskavější panovník všem v paláci pana papeže, nedaleko kostela sv. Petra, a dal všem poznat sebe i příčinu své přítomnosti, rozhoduje a nařizuje, jak má být zítřejšího dne uspořádána slavnost jeho korunovace. Následujícího dne, který byl svátkem Božího hodu velikonočního v měsíci dubnu, na samém úsvitu vyšel pan Karel do polí mimo město a tam k němu přišli Římané a náramné množství jeho lidu ze všech jeho národů a ze všech končin světa, všichni sedíce na mimochodnících; oděni zbrojí a v chocholatých přilbách na řetězech, jakoby připraveni k válce, projevovali svou pohotovost k službám.

Potom, o třetí hodině téhož dne, vstoupí vládce světa, obklopen velkým zástupem lidu, do města s mocí a vznešeností, mnohé, ba nesčetné bojovníky opásá rytířskými pásy a na schodech před kostelem svatého Petra uvítán jest radostně a se vší okázalostí od pana Petra, kardinála ostijského, zplnomocněného legáta pana papeže, jakož i od veškerého kněžstva města Říma v procesí s ostatky svatých, za zpěvu žalmů a písní a za zvuků varhan. Uveden jest pak do kostela a po blahořečení a obvyklých slavnostních obřadech jest při slavnostní mši týmž kardinálem pomazán a korunován na císaře celého okrsku zemského, zároveň se svou chotí, paní Annou, shora řečenou dcerou zemřelého vévody svídnického. Nesmírná radost a nevylíčitelný jásot propukl u všeho lidu českého, když viděli svého krále sedícího na vyvýšeném trůně a korunovaného císařskou infulí. Všichni volali: „Kyrie eleison" a zapěli: „Te Deum laudamus."

Když mše a korunovace skončily, slavný kníže, pan Karel IV., z přízně boží milosti císař římský, vždy rozmnožitel a český král, vsedl se svou chotí, již řečenou paní císařovnou, na ozdobené koně a provázeni zástupy knížat a šlechticů, kteří jeli před nimi a za nimi, všichni s přílbami na hlavách a s meči v rukou,

připraveni k boji, za velikého jásotu a veselí přešli beze vší překážky most přes Tiberu pod hradem Andělským a vstoupili do kostela sv. Jana v Lateráně, kde nový císař usedl k tabuli v císařském majestátu; přicházela pak knížata říšská, aby zastávala své úřady při stole, posluhujíce na pokrytých mimochodnících. Když skončila tato nejokázalejší hostina, vytáhl pan císař, jak jest zvykem, s celým svým vojskem z města a sám osobně rozbil stan v klášteře sv. Vavřince a lid jeho mimo klášter, nedaleko města. Uspořádav tam své císařské záležitosti, vydal se druhého dne na cestu do města Tivoli a odtud zamířil své kroky k městu Pise. Byli pak na této jízdě a při těch slavnostech s panem císařem jeho věrní z Čech, kteří měli své korouhve nebo praporce: především ctihodní a důstojní otcové, pan Mikuláš, patriarcha akvilejský, levobočný syn nebožtíka Jana, českého krále, dále pan Arnošt, první arcibiskup svatého kostela pražského, pan Jan, biskup litomyšlský a kancléř císařského dvora, Čeněk z Lipé, Pešek z Janovic, Jindřich z Hradce, pan Markvart, biskup augšburský, purkrabí norimberský, četní vévodové, knížata a hrabata z Němec a veliká jejich vojska, jichž nebylo lze spočísti, a ty všechny pan císař na cestě tam i zpět na svůj náklad vydržoval.

2 *arcibiskupa milánského* byl jím Robert Visconti, nástupce proslulého Jana Viscontiho – 7 *v Městě* t. j. v Římě – 12 *kdo se ponižuje*... Luk. 14,11 a 18,14 – 16 *veliká noc* velikonoce – 20 *který byl svátkem Božího hodu velikonočního* t. j. v neděli 5. dubna – 28 *od pana Petra* Petr Bertrandi z Provence, kardinál titulu sv. Zuzany, od r. 1353 biskup ostijský; Ostia byla ve starověku přístavem Říma, dnes 7 km od ústí Tibery – 36 *Te Deum laudamus* Tebe Boha chválíme – 38 *rozmnožitel* v. str. 639 pozn. 2 – 52 *pan Jan, biskup litomyšlský* Jan ze Středy, kancléř císaře Karla IV., později biskup olomoucký. Byl ve stycích s italskými humanisty, zejména s Petrarkou, a měl význam pro kulturní rozvoj u nás zejména tím, že uváděl ve známost myšlenky humanistické. Byl také sám literárně činný (psal latinsky a německy) a proslul i jako štědrý podporovatel věd a umění. Zemřel r. 1380.

(VELIKÝ SNĚM ZEMÍ ČESKÝCH ROKU 1356)

Léta Páně 1356 pan Karel, římský císař a český král, přemítaje o tom, že se v jeho českém království páchají mnohá lotrovstva a že zločiny ničemných lidí, jejichž počet přespříliš vzrostl, zůstávají bez trestu, a chtěje proti tak velikému zlu zakročiti, svolal veliký sněm knížat, velmožů, šlechticů, vladyků i měšťanů, příslušejících ke koruně českého království, a podle jejich obecného mínění i s jejich souhlasem stanovil a vyhlásil jako zákon, který má být zachováván na věky, a – abychom použili slov domácího jazyka – *právem nalezl*, aby kdokoliv z pánů, šlechticů, vladyků nebo měšťanů, nebo kterákoli jiná osoba laická jakéhokoli stavu nebo vynikajícího postavení, která by byla pro zločin krádeže, zbojnictví nebo loupeže obžalována, pohnána nebo odsouzena a nemohla se z takového obvinění v lhůtě stanovené jí podle práva zemského očistiti, nebo jestliže její přečiny toho druhu jsou obecně známé nebo úplně zjevné, aby napříště taková osoba byla na věky bezectnou, postrádala všeho práva a aby nebyla připouštěna k nižádnému právnímu nebo čestnému jednání, jak na soudech, tak mimo ně a vůbec kdekoli,

bez ohledu na to, jestliže sám císař nebo jeho dědicové nebo nástupcové, králové čeští, takovému člověku, odsouzenému, pohnanému, obžalovanému či vypovědě-nému jeho přečiny odpustí nebo mu dají milost v jakékoli formě slovní nebo písemné, poněvadž taková milost nebo obnova cti bude pokládána za soukromoprávní. Rovněž také aby ten, komu byla vrácena čest nebo dána náprava z milosti králov-ské, nebyl ze shovívavosti panovníkovy trestán smrtí časnou, jakou by zasloužil pro svá provinění, přece však aby těm, kterým způsobil škodu, dal náhradu podle možnosti svého majetku. A třebas i všechno nahradil, nicméně aby i nadále zůstal bezectným a postrádal všeho práva a cti po všechen další čas svého života. S tím se shodují svaté zákony a kánony, které praví, že „soudce nemůže způsobiti, aby odsouzeného pro krádež neprovázela bezectnost", a dále: „I když můžeme spasiti duše pokáním, bezectnost přece jen zrušiti nemůžeme." A když toto ustanovení bylo slyšeno a slavnostně zákonem prohlášeno, mnozí zanechali loupeží a jiné donutili k tomu, aby ustali od těchto a podobných zločinů.

Ustanoveno bylo rovněž na témže sněmu, aby chudým, kterým se dosud na zem-ském sněmu dostávalo spravedlnosti jen málo nebo vůbec žádné, byla přiznávána patřičná spravedlnost a příslušný výkon spravedlnosti i vůči bohatým a kterým-koliv pánům. A tak se stalo, že mocní páni a šlechtici bez rozdílu, když byli na žalobu chuďasovu pohnáni před zemský soud, skutečně přicházeli a opravdu se řídili soudním výrokem.

4 *svolal veliký sněm* na konci září 1355 – 7 *právem nalezl* uvedeno česky v lat. textu – 24 *kánony* sbírky rozhodnutí papežů a usnesení církevních sněmů, závazných pro římsko-katolickou církev

(VYKONÁVÁNÍ SPRAVEDLNOSTI V ČECHÁCH)

Téhož času pan císař Karel, milovník spravedlnosti a míru, protože častěji osobně předsedal soudům, pohnut nářkem chudých, namířil ostří svého hněvu a rozhořčení proti zlodějům, lotrům a zvláště proti těm, kdož takové ničemné lidi přechovávali a jim pomáhali. A procházeje českým královstvím častokrát tvrze lupičů dobýval, ohněm je spaloval a ze základů je vyvracel a sám osobně pronásledoval zločince, rozličnými tresty je vyhlazuje, a nikterak nešetřil zlých. Ba i jakéhos rytíře Jana, řečeného Pancíř, kterého dříve sám jako císař opásal rytířským pásem, zajal na hradě Žampachu pro zbojnictví a vlastníma rukama oběsil. A nastal v království českém a ve všech zemích sousedních takový mír, jakého nepamatoval žádný věk a ani v kronikách se nedočítáváme, že byl někdy v minulosti. Předtím se totiž veřejně na hradech zdržovali zběhové, brzy toho, brzy onoho zajímali a posílali do Bavor, Míšně, Polska, do Rakous, aby musil být vykoupen, a oni zase naopak jim. Ozbrojení zběhové vystupovali v tlupách, šedesát neb i sto mužů pohromadě, a škodili nevinným. Od toho času řízením Nejvyššího vše ustalo a nastal dobrý mír, nejlepší mír v Čechách, a trval po všechnu dobu, pokud žil řečený pan císař.

CESTOPIS ODORIKA DE PORDENONE

Odoricus, zvaný de Pordenone (de Portu Naonis) nebo de Foro Julii, narodil se v severoitalském městě Pordenone a byl snad českého původu jako potomek vojáka z posádky, kterou tam držel Přemysl Otakar II. Bezpečně však víme z jeho života jen to, že vstoupil hodně mlád (satis iuvenis) do řádu františkánského, byl poustevníkem a misionářem, vrátil se ze své veliké pouti r. 1330 a zemřel r. 1331 v Udine.

Asi r. 1314 se vydal z Benátek na cestu do Asie přes Cařihrad, Erzerum a města v Íránu, pak r. 1323 z Ormuzu do Tany (Salsetty u Bombaje), aby odtud odvezl kosti mučedníka sv. Tomáše Tolentinského; poznal západní i východní pobřeží Přední Indie, navštívil Ceylon, Sumatru, Javu a Borneo, Čampu (nyní jižní část Středního Vietnamu) a některá města čínská, až asi r. 1325 dorazil do Pekingu, kde tehdy sídlil veliký chán Jesün Temür (1323-1328). Setrval tam asi tři roky a vrátil se přes severní Čínu, Tibet (navštívil i Lhasu), Kábúl, Bucháru, Armenii, Syrii a Svatou zemi do Evropy. Své vzpomínky z cest diktoval latinsky spolubratřím Vilému de Sologna v Padově a Jindřichovi z Kladska, jenž vyslechnuv je r. 1331 v Avignoně, zapsal je r. 1340 v Praze. Ačkoli se Odoricus úmyslně omezil ve svém vyprávění na věci nejtypičtější, má tato malá knížka čestné místo vedle Polova Milionu; je půvabná františkánskou prostotou a smířlivostí a udivuje širokostí zájmů, jež projevuje autor dobře vyzbrojený znalostí jazyka arménského, perského a mongolského, všímaje si poměrů náboženských a národopisných, národohospodářských a sociálních a sleduje pozorně přírodní bohatství i umělecké památky. Odorikův cestopis se stal jedním z hlavních pramenů t. zv. Mandevilla; šířil se četnými opisy, při čemž byl původní text nevědomostí opisovačů a interpolacemi porušován.

O PODIVUHODNÉM LOVENÍ RYB

Odtud jsem po osmnácti dnech cesty mnohými zeměmi a městy přišel k jedné veliké řece a vstoupil do města, v němž vede most přes tu řeku. Ubytoval jsem se v domě u samého mostu. Můj hostitel, chtě mi učiniti potěšení, řekl: „Chceš-li vidět, jak se pěkně loví ryby, pojď se mnou" a vedl mě na ten most. Dívaje se s mostu, viděl jsem dole na jeho loďkách kormorány, přivázané k dlouhým prutům. Ten muž jim pak provázkem podvázal hrdla, aby potápějíce se do vody a lovíce ryby, nemohli je pohltit, a postavil do jedné loďky tři velké koše – jeden na příď lodi, druhý na záď a třetí doprostřed. Když to učinil, odvázal kormorány. Ti se potápěli do vody a nalovili hromadu ryb; sami je pak pouštěli do těch košů, takže byly za hodinku všechny plné. Když byly koše plné, sňal jim s krků provázky a nechal je, aby se potápěli do vody a sami se nakrmili rybami. Když jsou ti ptáci syti, vracejí se na svá místa a hospodář je uváže, jak byli dříve. Ty ryby jsem jedl a chutnaly mi výtečně.

Po mnoha dnech jsem viděl na své pouti ještě jiný způsob rybolovu. Lidé měli na loďce káď, plnou teplé vody; byli nazí a každý měl na zádech přivázán pytel. Potápěli se do vody, chytali ryby do rukou a házeli je do pytlů; když vystoupili z vody, ukládali ryby do loďky; potom se, jeden za druhým, šli vždy ponořit do té horké vody. Tak nalovili mnoho ryb.

O BOHÁČI, KTERÉHO KRMÍ PADESÁT PANEN

Když jsem byl v zemi Manzi, přišel jsem pěšky do paláce jednoho tamějšího občana, jenž si zařídil život takto: Má padesát dívek panen, které mu ustavičně slouží. Když usedne za stolem, aby se najedl, přinášejí mu každé jídlo čtyřikrát nebo pětkrát, zpívajíce rozličné písně a hrajíce na rozmanité nástroje, a podávají mu sousto do úst, jako by byl ptačím mládětem; mimo to před ním zpívají, až jsou všechna jídla snědena. Když ty první dívky odejdou, přinesou mu jiné zase patero jiných jídel za zpěvu jiných písní a za zvuků pestré hudby. Tak si ten člověk žije, dokud je na světě. Má roční důchod 30 tumanů tagarů rýže (tuman znamená 10000 a tagar je náklad, jaký unese silný osel). Nádvoří jeho paláce má v obvodu dvě míle a palác, v němž bydlí, má šachovanou podlahu ze zlata a stříbra. V nádvoří toho paláce stojí malá pagoda ze stříbra a ze zlata; na ní jsou ještě stříšky a zvoničky, jaké si lidé robí pro zábavu. Říká se, že v tomto království Manzi jsou čtyři takoví boháči jako on.

Znakem vznešenosti u nich je mít dlouhé nehty a někteří si nechávají narůst nehty na palcích tak, že si je obtáčejí kolem ruky. A krása žen záleží v malých nohou; proto matky mají ten zvyk, že když se jim narodí děvčata, zavazují jim nohy a nedovolí, aby jim vůbec, byť málo, vyrostly.

1 *v zemi Manzi* v jižní Číně

KRONIKA JANA MARIGNOLLIHO

Jan (Giovanni) Marignolli pocházel z urozené rodiny florentské, byl členem tamního konventu františkánského a byl určen od papeže Benedikta XII. roku 1338 v Avignoně za vůdce poselstva, které mělo po přání velkého chána Toghona Temüra (1333-1368) pokračovat v misionářské činnosti v Číně. Ubíral se z Neapole přes Cařihrad a Černé moře, Saraj nad Volhou, Armalek a Komul ve východním Turkestáně a karavanní cestou po poušti Gobi dorazil r. 1342 do sídla chánova v Kambaleku (Pekingu). Zpáteční cestu konal jižní Čínou, nalodiv se v Zajtonu (nyní Čchüan-čou nebo Amoj), navštívil v letech 1348-1349 některá města v jižní části Přední Indie, Sumatru a Cejlon, a přes záliv Perský, Mesopotamii a Palestinu se vrátil do Avignonu, kamž dospěl až r. 1353. Karel IV., poznav ho za svého pobytu v Italii r. 1354/5, učinil ho svým kaplanem a dvořanem. Marignolli zemřel koncem roku 1358 nebo počátkem roku 1359.

Marignolli sepsal trojdílnou latinskou kroniku světových dějin, rozdělenou na dobu vlády boží (thearchickou), monarchickou a hierarchickou; v tomto rámci našly své místo i dějiny české pro poučení ciziny. Vzpomínky z cest, jistě nejzajímavější část kroniky, jsou však nesoustavně a jen mimochodem navázány na historické výklady někde obšírněji, jinde jen pouhou zmínkou, na př. na kapitolu O stvoření, O hoře Ceylonu (u něhož prý byl ráj Adamův) a p. Význam mají z jeho statí zeměpisných jen ty zprávy, kde se opírá o vlastní názor a zkušenosti a vyvrací oblíbené v středověku domněnky o existenci zrůdných kmenů lidských; jinak však lpí na scholastických představách o obydlené zemi na základě bible.

A pobyli jsme v Kambaleku asi tři léta, odtud jsme zamířili svou pouť přes Manzi s velkolepými dary od císaře a s asi dvěma sty koní a viděli jsme slávu světa v tolika městech, zemích, osadách a jiných věcech zjevenou, že by to žádný jazyk nedovedl sdostatek vystihnout. Od svátku sv. Štěpána až do Květné neděle jsme pluli po moři Indickém až do Columba, nejslavnějšího města indického, kde se rodí veškeren pepř, co je ho na světě. A rodí se na popínavých keřích, jež se sázejí na způsob vinic všude, a keř nejdříve vyhání hrozny květní, podobné divoké révě, zelené barvy, potom vyhání hrozny plodní, v jejichž vnitřku je červené víno; to jsem vlastní rukou vymačkal do poháru, užívaje ho jako koření. Potom plody zrají a usychají na stromě, pepř se suší velikým horkem a pak se suchý sráží hůlčičkami, takže padá na plachty a sbírá se.

To jsem viděl na vlastní oči a rukama jsem se toho dotýkal po čtrnáct měsíců. Pepř se nepálí, jak falešně vykládají spisovatelé, ani se nerodí na pouštích, nýbrž v zahradách, a majiteli zahrad nejsou Saracénové, nýbrž křesťané svatého Tomáše, kteří mají v svých rukou správu veřejné váhy pro obchod s pepřem; z tohoto příjmu připadlo na mne jakožto legáta papežského měsíčně sto zlatých fanů jejich měny, nakonec tisíc.

Jest tam kostel křesťanů latinské víry, zasvěcený sv. Jiří; v tom místě jsem se zdržel a vyzdobil jsem kostel skvostnými malbami a učil jsem svatému zákonu. A konečně, převyšuje slávu samého Alexandra Velikého, jenž tam vztyčil sloup, já jsem na nejzazším výběžku světa proti ráji postavil kamenný památník a polil jej svrchu olejem, totiž mramorový sloup, na vrcholu s kamenným křížem, určeným, aby tam stál až do skonání světa. A vztyčil jsem jej, posvětil a požehnal za přítomnosti takřka nesčíslného množství lidu a do kamene jsem dal vrýti znak papežský a svůj a nápis v písmě indickém a latinském. A přední muži oné země mě nesli na ramenou v nosítkách jako Šalamouna.

1 *v Kambaleku* nyní Pekingu – 2 *Manzi* jižní Čína – 4 *od svátku sv. Štěpána* asi r. 1347 – 5 *do Columba* Quilon na Malabarském pobřeží Přední Indie – 13 *jak falešně vykládají spisovatelé* polemika buď proti Odorikovi, jenž píše v kap. 16, že na Malabarech je pepřový les, nebo proti interpolaci v textu Milionu Polova, že pepř roste na polích i v lesích (v. vyd. Práškovo, str. 178) – 14 *Saracénové* muslimové; *křesťané sv. Tomáše* sv. Tomáš (Didymus) apoštol Orientu, jenž prý byl pohřben v Mailapuru u Madrasu – 16 *fan* vl. fanam, jeho cenu je těžko určiti, podle zprávy arabského cestovatele Ibn Battúty ze 14. stol. 100 fanamů činilo 6 dinárů, t. j. asi 6 benátských dukátů – 20 *převyšuje slávu Alexandra Velikého* narážka na legendární zbudování oltáře nebo sloupu Alexandrova kdesi v Přední Indii (podle Mandevilla u zdi ráje). Existence sloupu Marignolliova je dosvědčena ještě z roku 1662 – 21 *postavil kamenný památník* Gen. 28,18

Poznámky ediční

Kronika Františka Pražského

První recense kroniky Františkovy se zachovala v rukopisu Kap. Praž. G 5 a druhá je dnes v černínském archivu v Jindřichově Hradci. Vydal ji J. Emler v FRB IV (Praha 1884), str. 347-457); tam na str. XXI n. přehled dosavadních edic. Literatura u Č. Zíbrta, BČH II, č. 1214, 2668, 1738. – Překlad pořízen podle první recense; naše ukázky jsou z kn. I, kap. 16, str. 366-368; kn. I, kap. 31, str. 384-386; kn. III, kap. 16, str. 436. Přeložil R. Holinka, verše F. Stiebitz.

Neplach, Krátká kronika římská a česká

Rukopis známe dnes jediný, v Lobkovické knihovně pražské, nyní v NUK XXIII F 195 podle něho vydal kroniku J. Emler v FRB III, str. 443-484 (podle něho je pořízen i náš překlad). Hieron. Pez znal rukopis kroniky z knihovny kanonie sv. Doroty ve Vídni a vydal ji podle něho v Scriptores rerum austriacarum II (1725), str. 1005-1042. Rukopis tento se liší od Lobkovického jen nepatrnými variantami. Text kroniky, který objevil Petr Tobiáš ryt. Vokoun a který vydal G. Dobner v Monumenta Bohemiae historica IV, str. 95-123, je pozdní snůška rozličných zpráv z kronik českých (některé z nich jsou však velmi zajímavé a jinak nedoložené) a z kroniky Neplachovy. Srov. k tomu Fr. Palacký, Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber, str. 155n (kroniku příliš podceňuje), J. Emler v cit. edici, str. 445-450, a zvláště E. Nohejlová, Příběhy kláštera opatovického (1925), kde v III. exkursu je kritický přehled kroniky (str. 91-100). – Naše ukázky přeložil z edice Emlerovy (str. 476, 482-483, 484) R. Holinka.

Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela

Jediný rukopis je chován v Kapitulní knihovně pražské (H VI/3). Poslední edice J. Emlera v FRB IV, 1884, str. 459-548, kde i o starších vydáních; ukázky pojaté do Výboru jsou tam na str. 517-518, 522-523, 524-525. Nejdůležitější část kroniky přeložil F. M. Bartoš (Beneš Krabice z Weitmile, Panování císaře Karla IV., Praha 1940). Naše ukázky přeložil R. Holinka; při úpravě jeho překladu bylo přihlédnuto i k překladu F. M. Bartoše.

Cestopis Odorika de Pordenone

Kritické vydání Odorikova cestopisu dosud není; cenné příspěvky k němu a k životopisu Odorikovu podali H. Yule a H. Cordier, Cathay and the Way thither, Vol. II. (London 1913) a Girolamo Golubowich O. F. M. v Archivum Franciscanum historicum X, 1917, str. 17-46.

Hypothesa o českém původu Odorikově zakládá se na označení „frater Odoricus Boemus de foro Julii" v rukopise pařížské Bibliothèque nationale, lat. 2584, a na zprávě uveřejněné v Monumenta ecclesiae Aquilegiensis Argentinae 1746, p. 866. Uznávají ji z badatelů o Odorikovi P. Teofilo Domenichelli, H. Yule, H. Cordier a René Grousset. – Naši ukázku (kap. 31 a 46) přeložil z citovaného vydání Yuleova-Cordierova, str. 311n a 329, K. Hrdina.

Líčení o boháči parafrazoval Mandeville; k srovnání obou textů podáváme úryvek z verse zachované v českém překladu: „A ústavně[1] má padesáte žen krásných jako anjelóv, oděných v zlatohlavy a drahým kamením okrášlených, kteréž jemu k loži i k stolu přisluhují a činie všecko, což on rozkáže, i zpievají i tancují a všecku jemu rozkoš činie, jako která žena muži svému; neb krájejí před něho i krmě jeho, myjí se s ním v lázni, jakož ráčí, a vymýšlejí jemu

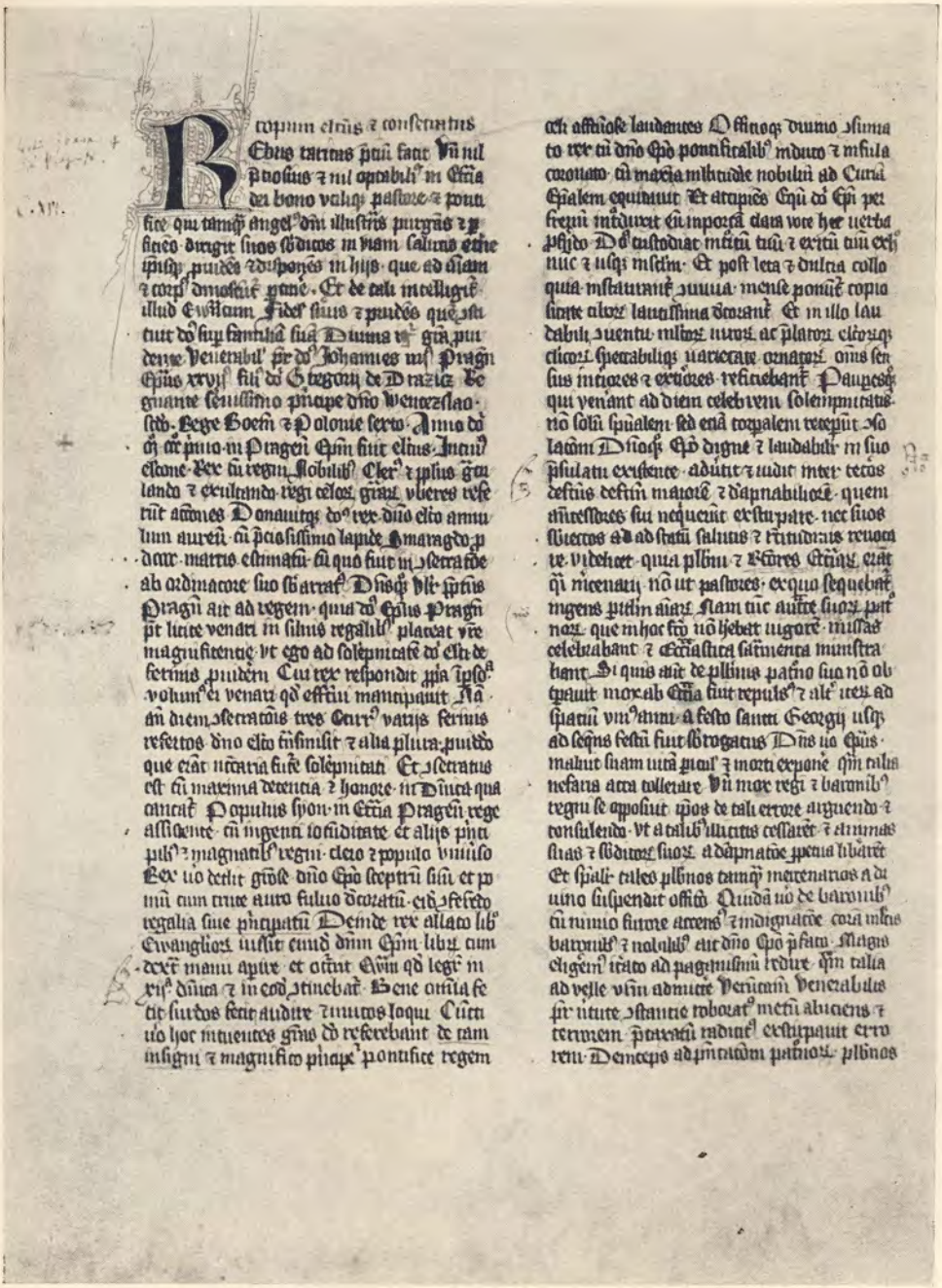

57. *Kronika Františka Pražského*
(kolem poloviny 14. stol. — Kapitulní knihovna, Praha)

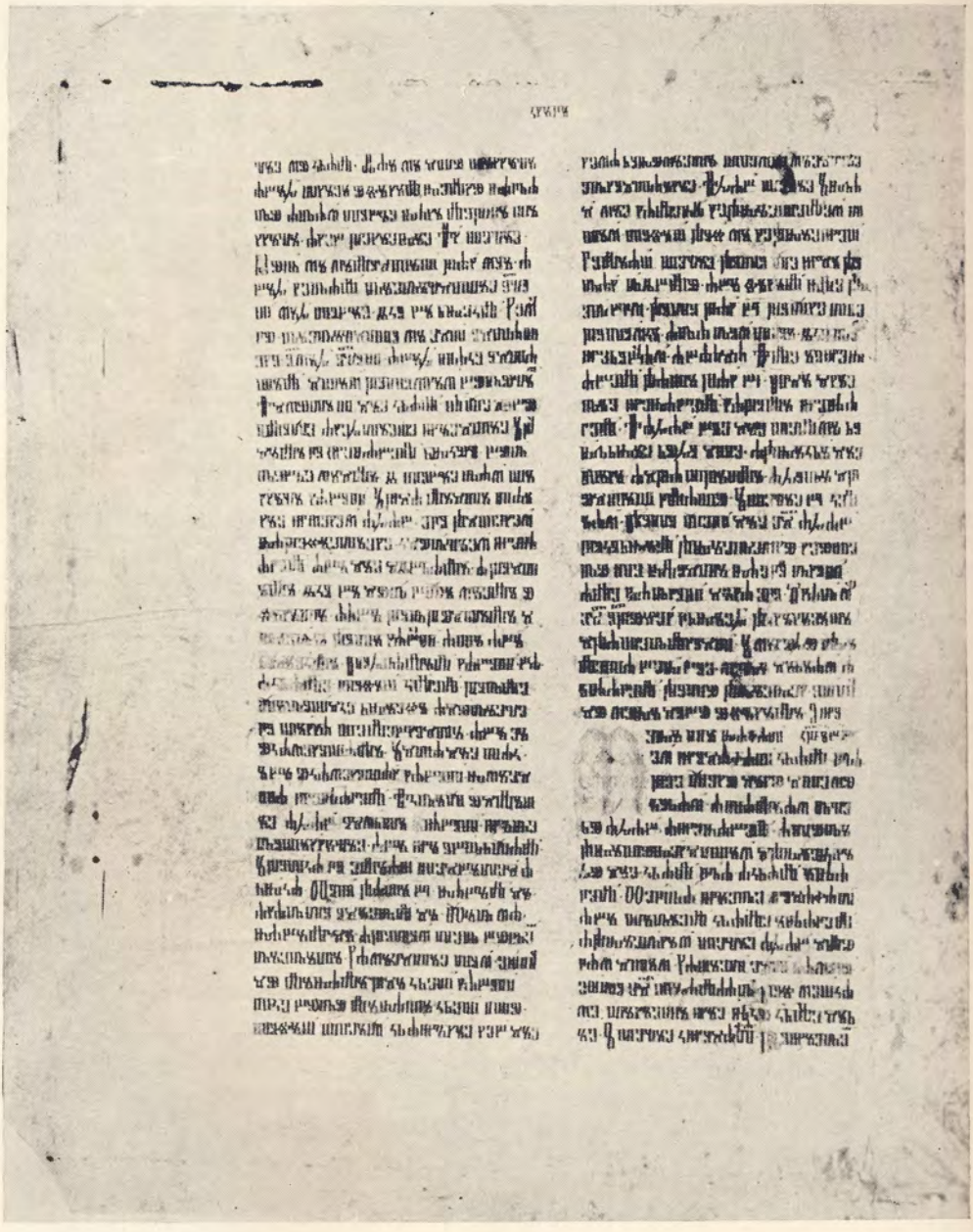

58. *Hlaholský zlomek staročeského Komestora*
(začátek 15. stol. — Archivní škola, Praha)

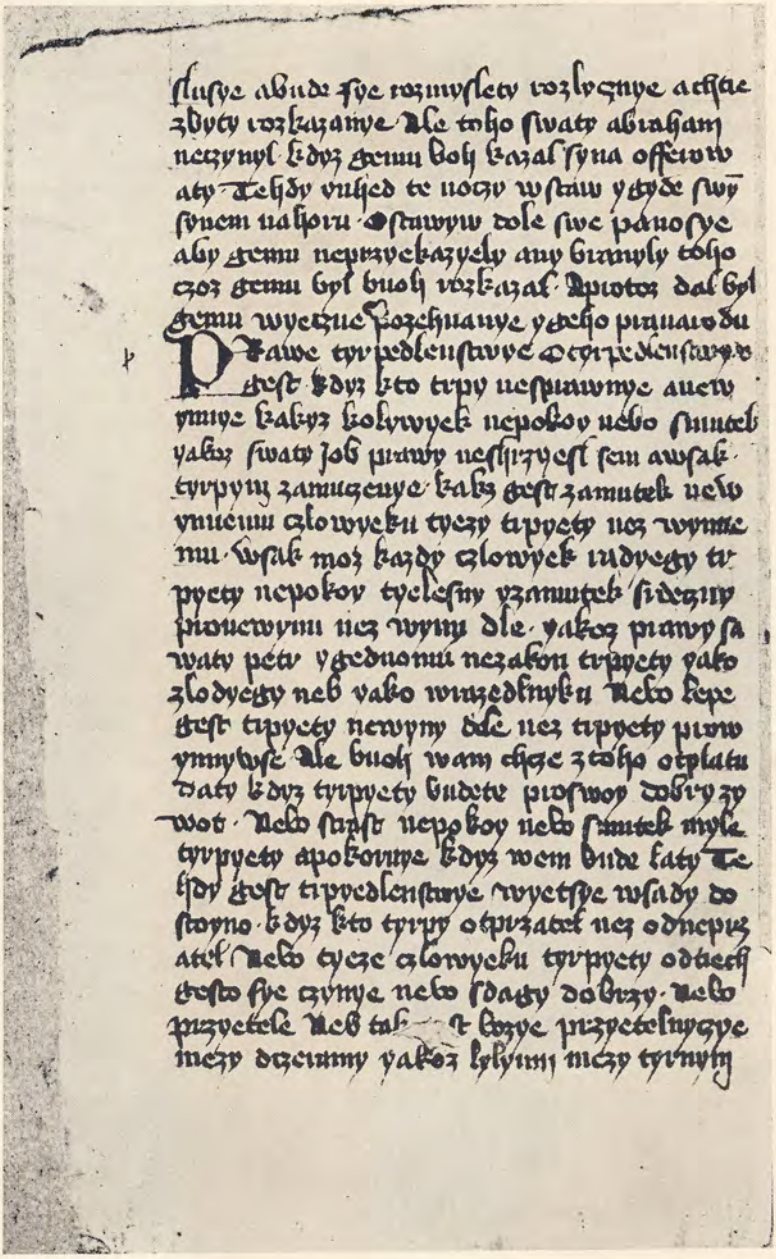

59. *Ráj duše*
(rukopis z roku 1383 — Národní a universitní knihovna, Praha)

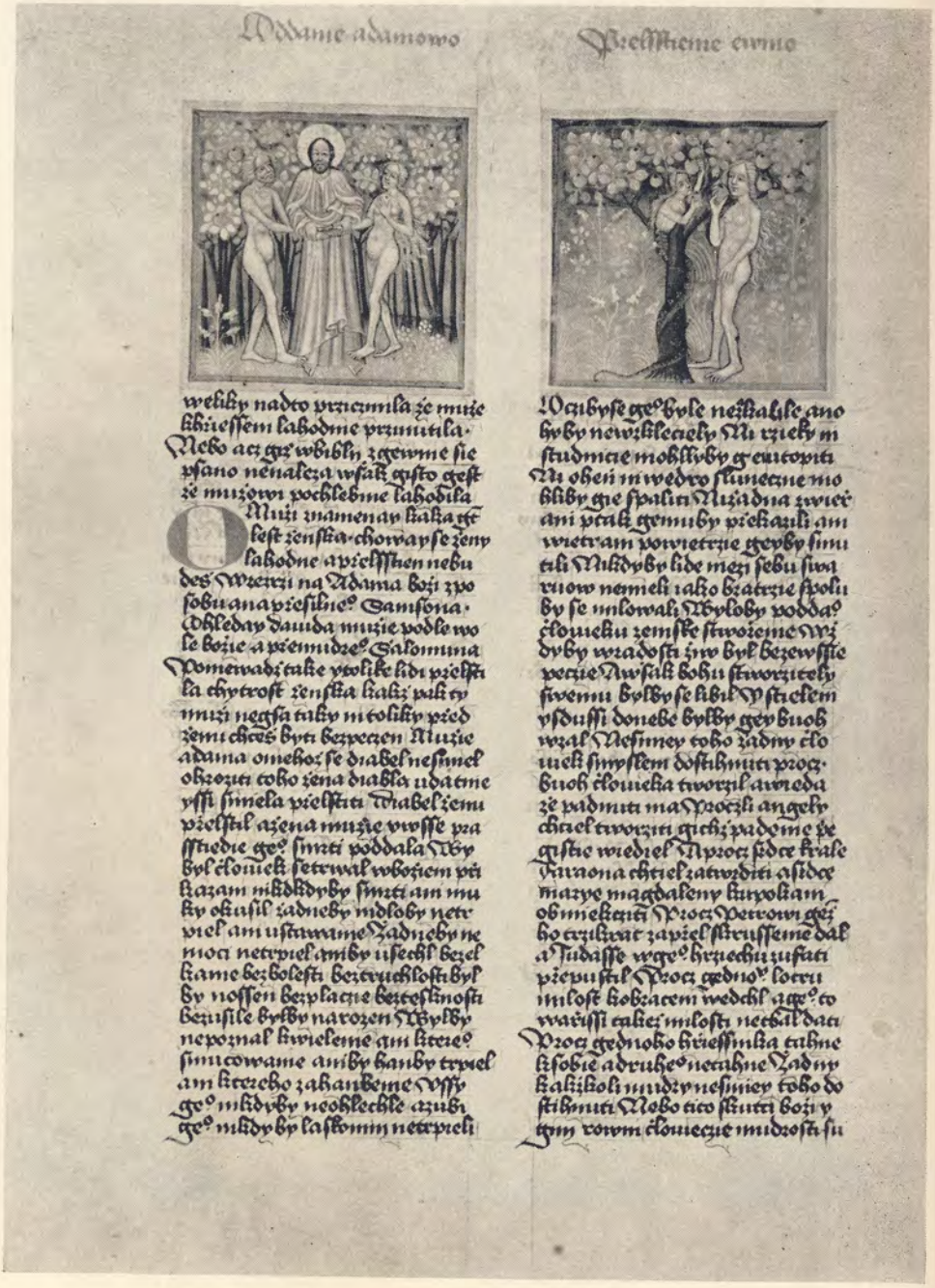

60. *Zrcadlo člověčieho spasenie*
(rukopis ze začátku 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

rozkošné krmě ... A tohoť sem já často vídal, ano jemu panie k stolu slúžie ... A když sem tam byl, ten muž lhostajný[2] slúl Aelnoch." (Fr. Šimek, Cestopis t. ř. Mandevilla, str. 188n).
[1] stále — [2] rozmařilý

Kronika Jana Marignolliho

Jediný dochovaný rukopis latinské kroniky Marignolliho je v NUK I D 10, fol. 1-102; vydal jej J. Emler v FRB III (Praha 1882), str. 485-604. Naše ukázka, kterou přeložil K. Hrdina, je tam otištěna na str. 496. Srov. článek B. Horáka, K výkladu Marignollova cestopisu, Sborník čs. společnosti zeměpisné 28, 1922, str. 193n.

LITERATURA ROZJÍMAVÁ A NÁBOŽENSKY VZDĚLAVATELNÁ

Středověká latinská literatura měla mnoho mravoučných a věroučných traktátů; v druhé polovině 14. století jsou uváděny i do češtiny a zájem o tuto literaturu stále roste. Překládají se jednotlivá závažná díla (*Komestor*), ale spojují se v celky i drobnější práce různých autorů (*Výklady na evangelium Matoušovo*) a vznikají rozsáhlé sborníky (*Václava s Pořiečie*, *Musejní*). Tato literatura řešila i různé otázky praktické filosofie, a tak připravovala půdu pro vznik českého písemnictví vědeckého. S hlediska středověkého ovšem nejvyšší oblastí vědy byla theologie. Theologie byla dlouho pokládána za oblast, v které se mohou uplatnit jen kněží a jejímž jediným jazykem smí být latina. Průlom do tohoto nazírání učinil *Tomáš ze Štítného*, který je vyvrcholením staročeské literatury rozjímavé a nábožensky vzdělavatelné, tvůrcem prózy filosofické, a tím dovršitelem úsilí doby o zpřístupnění všech oblastí kultury českému člověku neznalému latiny.

PETR KOMESTOR (MANDUCATOR) HISTORIA SCHOLASTICA

Středověcí studující bible musili číst pro porozumění biblickému textu dlouhé výklady. Aby toto studium usnadnil, Petr z Troyes (†1179) složil přehlednou dějepravu z nesčetných knih, které „spolykal" (odtud jeho příjmení Comestor, Manducator). Učebnice jeho byla hojně užívána až do reformace a nahrazovala vlastně bibli (také se jí říkalo bible).

Z biblických knih vybral Komestor všecky děje v nejširším slova smyslu; vykládá pojmy, doplňuje a srovnává údaje, zejména s údaji Dějin války židovské a Starožitností židovských Josefa Flavia, jehož jmenuje prostě Josephus nebo Žid, a přihlíží také k dějinám světovým. Vynechává jen knihy rozjímavé, mravně poučující, jako Žalmy, Píseň písní a podobné.

Objemné a těžké dílo přeložil neznámý duchovní koncem 14. nebo na samém počátku 15. století do češtiny, zápase nesmírně s filosofickými a vůbec vědeckými názvy; mimo to má spis četné nářeční prvky. Přesto se překlad těšil značné oblibě. Z pěti zachovaných rukopisů je jeden – dochovaný jen ve zlomcích – psán hlaholicí.

O KAMENOVÁNÍ NABOT PRO VINNICI

(Knihy Královské třetie, kapitola 21)

Pak Nabot Jezrahelitský mějieše vinnici podlé domu králova. I vece mu král: „Daj mi svú vinnici, abych v niej učinil zelnú zahradu, a dám tobě za ni lepší vinnici aneb peniezě." An vece: „Buď mi milostív pán mój, abych nedal dědictvie otcóv mých tobě;" jako by řekl: „Nemohu; dědictvo mi jest ostaveno ot mých otcóv, abych také ostavil svým potomním budúcím." A smútiv sě král vrže sobú v lože a

nechtieše jiesti. I posíli ho Jezabel řkúc: „Buď dobré mysli, já tobě dám vinnici Nabot.“ I psa listy tajně jménem Achab, jeho prstenem zapečětěné, k súdciem Jezrahel, aby sě sebrali a postili, jako by súd boží měli učiniti, a aby podpustili svědky proti Nabot a ti aby řekli: „Pochválil Nabot boha a krále,“ točíš klel podlé židovské řěči, a súdiece ho vinna velebnosti, aby jej ukamenovali. I sta sě tak; i by ukamenován Nabot z města Jezrahel. A když uslyšě Achab o smrti Nabot, jide do vinnicě, aby ji obdržal. I potka ho Eliáš Tesbites a řka: „Toť praví Bóh: ‚Zabil si a nad to osědl si‘.“ Žid má: „Zabil si a po tom teď budeš děditi.“ Na miestě tom, ješto sú lízali psi krev Nabot, také budú lízati krev tvú, točíš v tejž krajině. Neb sě nemá rozuměti v témž miestě jednostajně. Achab vece: „I zdas mě nalezl nepřietelem tvým; točíš, proč mi nepřěješ?“ Heliáš vece: „Proto, že jsi prodán ďáblu, aby činil zlé před bohem; proto pán bóh požne tvé potomky a dá dóm tvój jako dóm Jeroboam a Baasa.“ Ale i o Jezabel pravi pán bóh: „Psi snědie Jezabel na poli Jezrahel.“ A Achab boje sě velmi, rozdřě rúcho své a přikry sě žíní a spa v pytli a chodi spustiv hlavu. I vece bóh k Eliam: „Proto, žeť sě jest Achab pokořil přěde mnú, neuvedu té zlosti za jeho dnóv, ale za dnóv syna jeho.“ Snad mu jest otpuščen hřiech pro nynější spravedlnost. I minuchu tři léta bez boje mezi Syriam a Izrahel pro tu přiezeň, ješto sú mezi sobú učinili.

Nadpis: *Nabot* cizí slovo, jako v lat. neskloňováno – 1 *Jezrahelitský* Jezreelský; *Jezrahel* (Jezreel) město na vých. okraji stejnojmenné roviny, sídlo krále Achaba – 3 *an* a on – 4 *ostaveno* zanecháno – 5 *smútiv sě* zarmoutiv se; *vrže sobú* hodil sebou – 6 *Jezabel* manželka krále Achaba – 7 *Nabot* Nabotovu; *jménem Achab* jménem Achabovým – 7-8 *k súdciem Jezrahel* soudcům jezreelským – 8 *aby podpustili* aby nastrčili – 9 *Nabot* Nabotovi – 10 *vinna velebnosti* vinného urážkou vznešenosti (královské) – 11 *o smrti Nabot* ... Nabotově; *jide* šel – 12 *aby obdržal* aby měl v moci, vládl jí; *Tesbites* Tesbitský (přídomek podle rodiště) – 13 *osědl si* uvázal ses v ni; *Žid* Josef Flavius, dějepisec z l. st. n. l., napsal Dějiny války židovské o 7 knihách a Starožitnosti židovské o 20 knihách – 14 *Nabot* Nabotovu – 15 *jednostajně* stejně (singulariter) – 16 *nepřěješ mi* nejsi mým přítelem (inimicaris mihi); *aby činil* abys činil – 17 *požne* pokosí, vyhubí (demetet) – 17-18 *dóm Jeroboam a Baasa* dům Jeroboamův a Baasův (Jeroboám 1. král izraelský; Báza 3. král izraelský, vrah Jeroboámova syna, zakladatel druhé dynastie) – 18 *na poli Jezrahel* v rovině Jezreelské – 19 *rozdřě* roztrhl; *přikry sě žíní* oblékl se v žíněný šat – 20 *k Eliam* k Eliášovi (podle lat. *ad Eliam*) – 21 *zlost* zlo (malum) – 22 *mezi Syriam a Izrahel* mezi Syrií a Izraelem (podle lat. inter Syriam et Israel) – 23 *přiezeň* přátelství (foedus)

EVANGELIUM SV. MATOUŠE S VÝKLADEM

V tomto díle jsou k samostatnému přetlumočení evangelia rozděleného na menší úryvky připojeny výklady vybrané z významných vykladačů této biblické knihy. Autor chtěl svým dílem poskytnout kazatelům látku pro kázání. Do díla přejal také překlad kap. 11 až 13 životopisu Karla IV., obsahující výklad podobenství z kap. 13. Nejrozsáhlejší výklad je na pašije, překlad 9. meditace (De humanitate Christi, O lidství Ježíšově), domněle Bernardovy (známé pod jménem Stimulus amoris), vskutku však Anselmovy. „Tyto knížky, ješto slovú Ostnec milosti, neb těmi řečmi svatý Bernart pobádal k milosti srdce svého i jiných také, vzpomínaje k nám velikú boží milost“, četl dětem i sobě Tomáš ze Štítného a vepsal je k Velkému pátku do svých Řečí svátečních a nedělních.

Je pravděpodobné, že původcem tohoto Výkladu evangelia je Jan Milíč z Kroměříže. Prameny, výběr a způsob zpracování Výkladů je totiž týž, jaký nalézáme v jeho kázáních, a dále o Milíčovi víme, že podobné sbírky výkladů sestavoval pro nastávající a mladé kazatele. Také přibrání homilie Karlovy (Milíč byl úředníkem císařské kanceláře, než se stal kazatelem) a převzetí pašijí ctitelem Milíčovým, Tomášem ze Štítného, jakož i některé zvláštnosti jazykové podporují tuto domněnku.

(Kapitola 25, verš 14–30)

Druhú také pověst jim pověděˇ: Člověk jeden, jda na pút, pozva svých slúh i da jim své sbuožie; a jednomu dal pět závaží a druhému dvě a třetiemu jedno, každému podlé jeho rozšafenstvie, i bra sě inhed preč. Tehdy ten, ješto bieše vzal pět závaží, i těžě jimi, i bieše získal druhých pět; takéž i ten, ješto bieše vzal dvě, získa druzie dvě. Ale ten, ješto bieše vzal jedno, šed i vkopa je v zemi i skry penieze pána svého. Tehdy po dlúhém času vráti sě pán těch slúh i položi s nimi počet. Tehdy přistúpiv ten, ješto pět závaží přijal, i oferova druhých pět a řka: „Pane, pěts mi závaží dal; toť jsem druhých pět nad to získal.“ I vece jemu jeho pán: „Měj diek, sluho dobrý a věrný! Proto, žes v maléj věci věren byl, nad mnohú tě ustavím. Vendi v raduost svého pána.“ Přistúpi pak ten, ješto bieše dvé závaží vzal, i vece: „Pane, dvěs mi závaží dal; toť druzie dvě utěžal sem.“ Vece jemu pán jeho: „Měj diek, sluho dobrý a věrný! Nebos na maléj věci věren byl, nad velikú věcí tě ustavím; vendi v raduost svého pána.“ Tehdy přistúpi i ten, ješto bieše jedno závažie vzal i vece: „Pane, viem žes člověk tvrdý, žněš tu, ještožs nesál, a sbieráš tu, ještos nerozsypal; a buoje sě, šel jsem i skryl jsem tvé závažie v zemi. Teď jmáš to, cožť je tvé. Tehdy odpověděv pán jeho vece: „Zlý sluho a lení! Věděls, že já žni tu, kdež jsem nesál a sbierám tu, kdež jsem nerozsypal jměl jsi s právem dáti mé střiebro peněžníkuom; a když bych já se vrátil, byl bych své i s lichvú zasě vzal.“ Tehdy vece k svým sluhám: „Vezměte od něho závažie a dajte tomu, ještoť má desět závaží. Nebo ktož jmá, tomu bude dáno, i bude dosti jmieti; ale tomu, ktož nejmá, i to, což má, bude jemu odjato. A neužitečného sluhu uvrzte v největší tmu, tu bude pláč a škřehtánie zubuov.“

Na toto čtenie píše svatý Řehoř, papež Římanín:

Svaté čtenie, bratříce milá, abychom snažně znamenali, nás napomíná, abychom my, ješto jsme nad jiné lidi některé dary na tomto světě přijali od stvuořitele světa, tieže proto súzeni nebyli. Nebo čím je kto viece daróv přijal, tiem musí větší počet vydati. A protož každý jmá býti tiem viece pokoren a hotovější ku buoží službě, čím sě viece vidí přivázána ku vydání počta.

Teď člověk, jenž jest na pút šel, svých slúh pozval a jim závažie, aby dělali, rozděliv dal. A po dlúhém času pak, aby s nimi počet vzal i učinil, vrátiv sě. Ty, ješto byli dobřě dělali a zisk utěžěli, obdařil, ale sluhu, ješto byl lení k těžění, na vězenie odsúdil.

Ktož jest tento jistý člověk, jenž jest na pút šel? Jediné náš vykupitel, jenž v tom člověčství, ješto byl přijal, šél do nebes. Nebo vlastné miesto člověčstvie jest země; a tehdy jest jako na pút šlo, když s naším Spasitelem na nebe jest posláno i posazeno. Ale tento člověk na pút jda svým sluhám své sbuožie poručil, když věrnému křesťanstvu vláštích daróv jest požičil. A některému jest dal pět závaží, některému dvě a některému jedno. Pět zajisté jest smyslóv našeho těla, to jest viděnie, slyšěnie, okúšěnie, voněnie, dotčenie; protož skrzě pět závaží dar pěti smyslóv sě znamenává. Ale skrzě dvě závažie rozum a dobrý účinek sě znamenává; ale skrzě jedno závažie jedno sám rozum mámy rozuměti. Ale ten, ješto byl pět závaží vzal, získal druhých pět. Nebo jsú mnozí na tomto světě, ješto ač Písmu svatému hlubocě rozuměti nemohú, avšak což z svého sprostenstvie mohú uznamenati, to jiné, jelikož muohú, učie. Nebo kteréž věci na tomto světě pěti smysly svými poznávají, v těch sě nekochají, ale pro buoh té rozkuoši ostávají. Aby jiní též činili, radu jim dávají. A jsú někteří, ješto svým rozumem u Písmě hlubuocě rozumějí, a jakž rozumějí, podlé toho i skutkem činie, a rozumějíce a činiece, též jiným naučenie dávají, a protož dvuoj zisk, to vieš, dvuoji odplatu za to jmají.

Ale ten, ješto byl jedno závažie vzal, šed i vkopal střiebro pána svého v zemi, ten závažie v zemi vkuopává, jenž vzem od buoha dobrý rozum, jediné na úžitek a na rozkoš tohoto světa jej ztráví a obracije, zisku duchuovnieho nehledá a od rozkuoší tohoto světa nikdy nepozdvíhá srdcě svého. Nebo mnozí jsú, ješto sú dar dobrého rozumu od buoha přijali, ale skrzě ten dar nic jiného, jediné rozkoši svého těla hledají. O nichžto svatý prorok praví: „Múdří jsú, aby zle činili, a dobřě činiti neumějí." Ale pán, jenž je závažie mezi sluhy rozdělil, aby od nich počet přijal, sě vracije. Nebo ten nynie milostívě dary své rozdělije, ten pak den súdný, kak jest kto, ty dary jmaje, zaslúžil, věděti chtieti bude.

Sluha, jenž jest dvuoje závažie vzal, zasě navrátil, od pána pochválen jest a do věčné odplaty jest puštěn, když uslyšal od svého pána: „Měj diek, sluho dobrý a věrný, nebos v maléj věci věren byl, nad velikú tě věcí ustavím. Vendi v raduost svého pána!" Nebo malá jest věc všecko sbuožie tohoto světa, kak sě kolivěk veliká vidí. Ale tehdy věrný sluha nad velikú věcí ustaven bude, kdyžto zbuda vše žalosti, věčnú radostí v nebeském přiebytcě sě bude radovati. Ale sluha zlý, jenž jest závažím těžěti nerodil, k svému pánu, omluvuje sě přišel a řka: „Ale viem, že jsi člověk tvrdý, žněš tu, ještos nesál." I jest znamenati tuto, že neužitečný sluha pánem tvrdým jej nazývá, avšak jemu těžěti netbal. A praví, že sě bál tiem závažím těžěti, a měv sě s právem jedno toho báti, aby svého závažie k svému pánu bez zisku nenavrátil.

Jsú mnozí v svatéj cěrekvi, ješto podobenstvie tohoto sluhy na sobě nosie. Ti dobrých skutkuov činiti sě strachují a v hřiešiech smrtedlných ležěti sě nebuojie; a když sě hřiešníky znají, po svatých cěstách počieti sě chuoditi ubávají. Jichžto dobřě svatý Petr, donidž ješče svrchován nebyl, podobenstvie na sobě nosil, jenž, uzřěv div v rybném lovění, k synu buožiemu vece: „Jdi ode mne, hospodine, nebuoť jsem člověk hřiešný." Když sě, Petře, hřiešníkem znáš, potřěbie by

bylo, aby od sebe hospodina nezapuzoval. A protož tomuto sluze inhed takež odpověděno: „Sluho zlý, věděls dobře, že jáz žni tu, kdež jsem nesál; jměl jsi dáti mé střiebro peněžníkuom.“ Z svých slov vlastních tento sluha jest odsúzen, když pán vece: „Žni, kdež jsem nesál, a sbierám, kdežto jsem nerozsypal,“ jako by zjevně řek: „Když já potřěbuji toho, jehožto jsem nedal, na zisk, jakž ty sám pravíš, velmě viece potřěbuji toho, ješto jsem byl dal za zisk těžěti; protož jměl jsi s právem mé střiebro dáti peněžníkuom, a já přída, byl bych s lichvú svého zasě potřěboval.“ Střiebro zajisté peněžníkuom dáti jest umění svatého Písma naučiti ty, ješto by rádi i slovem i skutkem jeho požívali. Ale lénieho sluhu, kterým súdem jej odsuzuje, to uslyšme: „Vezměte, praví, od něho závažie, dajtež tomu, ještoť má desět závaží.“

Velmi by podobné bylo, když od lénějšieho sluhy jedno závažie vzato, aby bylo dáno radějše tomu, ješto jměl dvě závaží, nežli tomu, ješto jich jměl pět. Nebo tomu s právem jmělo dáno býti, ješto j' jměl méně, nežli tomu, ješto j' jměl viece. Ale, jakž je dřieve řečeno, skrzě pět závaží pět smyslóv, to vieš, poznánie zjevných věcí sě znamenává; ale skrzě dvě závaží rozum a účinek podlé toho rozumu muož znamenán býti. A viece jměl ten jest, ješto měl dvě závaží, než ten, ješto pět jich byl vzal. Neb ten, ješto skrzě pět závaží poznánie zjevných věcí jměl, ten ješče rozumu vnitřnieho a hlubuokosti svatého Písma nevěděl. A protož jedno závažie, skrzě něžto rozum sě znamenává, tomu mělo dáno býti, jenž zjevných věcí, pěti smysly poznaných, buohobojně jest užíval. A to na každý den v svatéj cěrekvi vidíme, že ti, ješto zjevných věcí buohobojně požívají, skrzě milost ducha svatého k hlubokému rozumu duchovních věcí přicházějí.

Obecnie pak odsúzenie praví a řka: „Každému, ktož má, bude jemu dáno, i bude dosti jmieti. Ale tomu, jenž nejmá, i to, což má, bude jemu odjato.“ Nebo ktož má milost ducha svatého, má ten také jiné dary, i bude jmieti. Ale ktož milosti ducha svatého nemá, také ty dary, ješto sě zdálo, by jměl, všěcky ztratí. A protož potřěbie jest, bratříce milá, abychuom při všěch našich skutciech milosti ducha svatého ostřiehali. A milost pravá jest, abychom milovali sě v buozě a nepřietele pro buoh. A ktož kolivěk té nemá, všecko dobré, což má, to ztratí; závažie, ješto byl vzal, toho bude zbaven a podlé súdu božieho v najvěcší tmu bude vržen.

A jest nám to věděti, že žádný lení bezpečen nenie, by sě jemu též nepřihodilo. Neb nikte nemuož řéci: „Závažie jsem ižádného nepřijal, protož nejsem povinen z ničehuož počtu vydati.“ Nebo skrzě závažie najmenšie věc, jižto který kolivěk člověk od buoha přijal, má rozuměna býti. Nebuo některý jest rozum svatého Písma přijal, a to jmá jiným pro buoh vykládati; některý jest sbuožie tohoto světa přijal, a toho má chudým ščedře udieleti; a některý pak ani rozumu v svatém Písmě ani sbuožie světského přijal, ale však některému sě řemeslu naučil, jímžto sě živí, a to jemu za závažie bude počteno; a některý pak ani seho ani onoho přijal, ale však má známost a ochotenstvie u buohatého, a to jemu bude počteno za závažie. A protož, ktož má rozum, buď snažen, aby nemlčal; ktož má sbožie, viz, aby milosrdné skutky činil; ktož umie řemeslo, viz, aby úžitka jeho svému bližniemu udělil; ktož

má ochotenstvie u buohatého, neradí-li jemu, aby milosrdenstvie skutky činil, zle své závažie užívá, nebude bezpečen na každý den na svém srdci. Počítaj, co je přijal! A již zajisté ten čas sě blíží, aby ten, jenž šel na pút, již sě vrátil. Na pút zajisté šel, nebo z tejto země, na níž sě narodil, daleko a vysoko na nebesa vstúpil; ale zajisté skuoro sě vrátí. A nebudemy-li svým závažím snažně těžěti, budem od něho proto těžký súd trpěti. Lení zajisté sluha, kdyžto pán již chce počet jmieti, tepruv své závažie z země pozdvíhá; nebo mnozí lidé, ješto tepruv rozkoší a tohoto světa ostávají, kdyžto již pánem buohem na věčné zatracenie odsúzeni budú. Protož buďmež snažni o svém závaží, abychom jím tak těžěli, jako bychom byli za to duostojni s věrnými sluhami vníti v radost našeho pána hospodina do nebeského královstvie. Jehožto mně i vám dopomáhaj otec, syn, svatý duch. Amen.

1 *pověst* podobenství; *pověděl* pověděl; *pút* cesta – 2 *sbuožie* majetek, peníze; *závažie* váha, hřivna stříbra (talentum) – 3 *ješto* který, jenž – 4 *těžě* těžil, pracoval, obchodoval – 5 *druzie dvě* (duál) druhá dvě; *vkopa* zakopal – 7 *polož počet* zúčtoval; *oferova* podal – 9 *měj diek* dík, dobře (euge) – 10 *ustavím* ustanovím; *vendi* vejdi – 12 *utěžal sem* vydělal, získal jsem – 15 *ještož* kdež; *nesál* nesil – 16 *teď* tady, tu – 17 *lení* líný; *žni* žnu – 18 *s právem* správně, podle povinnosti – 19 *lichva* úrok, zisk; *zasě* zpět – 23 *škřehtánie* skřípění

24 *čtenie* perikopa evangelia (lectio); *papež Římanín* římský papež

25 *bratříče* (f. sg.) bratří; *znamenali* rozvažovali (considerare) – 27 *tieže* tíže, přísněji – 29 *přivázán ku vydání počta* zavázán vydat počet

30 *teď* hle (ecce); *aby dělali* aby obchodovali (ad gotium)

34 *tento jistý* ten (iste); *jediné* jen (nisi) – 35 *člověčstvie* člověčenství; *vlastný* vlastní (proprius) – 37 *poručil* svěřil – 38 *vláští* zvláštní (specialis); *požičil* propůjčil, poskytl – 39 *viděnie* zrak – 40 *slyšěnie* sluch; *okúšěnie* chuť; *voněnie* čich; *dotčenie* hmat – 41 *znamenává sě* označuje se; *účinek* konání, skutky (operatio) – 42 *jedno* jen – 44 *sprostenstvie* prostota; *uznamenati* poznati, pochopiti – 45 *jelikož* pokud – 46 *ostávají* zanechávají – 49 *to vieš* to věz, totiž

51 *vzem* vzav – 52 *obracije* obracuje, obrací – 55 *O nichžto* a o těch – 57 *vracije sě* vracuje se, vrací se

62-63 *kak sě kolivěk... vidí* jakkoli se zdá – 65 *nerodil* nechtěl; *omluvuje sě* omlouvaje se – 68-69 *k svému pánu... nenavrátil* podle lat. ad dominum reportaret

70 *v cěrekvi* v církvi; *podobenstvie* podoba – 72 *ubávají sě* strachují se; *jichžto* a těch – 73 *donidž* dokud; *svrchován* k dokonalosti přiveden, utvrzen – 74 *rybné lověnie* lovení ryb – 76 *inhed* ihned – 78 *z slov* podle slov – 80 *potřěbuji* žádám, požaduji – 84 *požívali* užívali

87 *podobný* správný, náležitý – 88 *radějše* raději – 89 *ještoj' jměl* jenž (jest) měl – 90-91 *zjevné věci* vnější věci (exteriora) – 93-94 *rozumu vnitřnieho* vnitřního smyslu (ab intellectu interiorum vacuus) – 94 *hlubuokost* hlubší smysl – 97 *milost* za lat. gratia – 97-98 *k hlubokému rozumu* za lat. ad intellectum mysticum

99 *obecnie odsúzenie* obecný soud (generalis sententia) – 101 a 103 *milost* za lat. charitas

108 *nikte* nikdo – 110 *rozum* porozumění (intelligentia) – 111 *pro buoh* pro boha – 114 *počteno* počítáno, považováno; *seho* toho – 115 *ochotenstvie* důvěrné, přátelské styky – 122 *skuoro* brzy – 124 *tepruv* teprv – 126 *buďmež snažni* pečujme, dbejme – 127 *vníti* vejíti – 128 *jehožto* a toho, a k tomu

RÁJ DUŠE

Tak říkáme sborníku mravně vzdělavatelných a nábožensky poučných pojednání podle prvního spisku tam vzdělaného. – Sborník má čtyři části. V první je volně přeložen *Ráj duše* (*Paradisus animae*) nebo Enchiridion de virtutibus veris et perfectis (Rukověť o pravých a dokonalých ctnostech) přičítaný Albertovi Velikému; probírá 42 ctností, a to tak, že u každé ctnosti ukazuje, co k ní vede a po čem se poznává, naproti tomu pak staví na konci opak ctnosti se znamením, podle něhož se nepravá ctnost pozná od pravé; český zpracovatel předlohu upravil volně, několik kapitol vynechal, některé doplnil výkladem jiným a podobně. – Druhá část sborníku (kap. 37-48) je podobně volně přeložený latinský spis Perraldův (Peralt, Paralt, Paraut) *Summa virtutum et vitiorum* (O ctnostech a neřestech). – Třetí část tvoří drobné kapitolky, jež najdeme v tištěném Passionále na Zelený čtvrtek, a k nim se připojuje jakési zrcadlo zpovědní pro obecnou, generální zpověď. – Poslední část sborníku je vzdělání spisku *De triplici via* (O trojí cestě), připisovaného sv. Bonaventurovi (spisek má i jiné názvy; později jej vzdělal také Štítný v knížkách Ostnec svědomie).

Sborník náš byl psán duchovním pro osobu ženskou, patrně jeptišku, neznalou latiny. Síly překladatelovy však na úkol nestačily.

POČÍNAJÍ SĚ KNIEHY O VŠĚLIKÝCH CTNOSTECH VELMI UŽITEČNÉ

Svatý Jan Zlatoustý vykládaje čtenie svatého Matěje i die takto: Jsú někteří lidé otvrácení podobni licoměrníkóm pokrytým. Nebo ti, což kolivěk vidie, vše ve zlé obrátie a zle súdie. Nebo činí-li kto co pokory dle, dějí: Pokrytec jest. Ač kto pro mdlobu sebe posíliti chce, dějí: Lakotný jest. Pakli jest trpělivý a dobrotivý v stravě, dějí: Stravný jest. Činí-li co spravedlnosti dle, dějí: Hněvivý jest. Pakli bude pokorný, dějí: Blázen jest. Jest-li múdrý, dějí: Pyšný jest; a jest-li kázaně vesel, dějí: Zabylý jest. A jest-li pak nábožný, dějí: Nepřietelivý nebo nepřívětivý jest, chodí jako odjatý. Jest-li přívětivý, dějí: Jest světský a ješitný. Chce-li pak kto býti zóřivý, dějí: Truchlý jest. Jest-li tichý, dějí: Neveselý jest. Mají-li lidé milost k němu, dějí: Pochlebný jest. Hledá-li spasenie lidského a spasenie svého co dle činí, dějí: Chlubný jest nebo chlúby hledá a pro své veličenie činí. Jest-li nábožný a bohu rád slúží, dějí: Neudatný jest a jako odjatý chodí, nebo: Nálicha jest, dějí.

Slušie nám znamenati, že některé vášně sú zlí obyčějové, že budú tak velmi podobni k dobrým a jsúce zlí, jakož již nynie tohoto času úpornú mysl počítají za spravedlnost, nesličné tovařišstvo za veselé tovařišstvo, ješitenstvie za duchovnie veselé; léniemu dějí: Chytrý jest, nestráví sě přielišnú stravú; za šlechetnost a za čistotu přielišné okrášlenie sebe mají; ktož přieliš mnoho čeledi má a té hrdě chová, dějí: Ctně sě má; ktož dává co svého marně nebo ješitně, toho mají za štědrého; lakomému na sbožie dějí: Chovatedlný jest a nazývají jej všickni strýcem; ktož stojí upra svú mysl, tomu dějí: Ustavičný jest. Poknířenstvie za svatost a licoměrstvo za náboženstvie mají, aby točíš boha milující zdáli sě. Ktož kolivěk netbá na to, což zlého činí přieliš, ten slóve trpělivý a dobrotivý; ten, ješto jest přětvrdý na súdě, ten slóve pravý poprávče; ten, ješto nesmie tresktati žádného neb zlého staviti, ten

slóve pokojný; a ktož jest ješitný, tomu dějí: Ctný jest; netbanlivý, ten slóve dobrotivý.

Znamenajž, že těmito činy nezaslúží žádný věčné mzdy. Také sú někteří mravi na některém člověku, že jest jako od přirozenie pokorný nebo dobrotivý nebo skrovný, štědrý, lítostivý, pokojný a také tichý; těmito také věcmi žádný nezaslúží věčné mzdy ani odplaty, donidž milosti božie člověk nemá. Ale když člověk má boží milost v sobě, tehdy vším od boha odplatu vyslúží. Nebo pohané i židé jmievají tyto ctnosti dobré, avšak věčné odplaty nevyslúžie jimi, nebo božie milosti, jenžto jest kořen i základ všie odplaty i mzdy, té nemají.

Také sú některé vášně dobré i dobří mravové, ale pak mají je za zlé vášně; jakožto někteří blázni spravedlnost nazývají hroznost a lítnost, nebo, bude-li kto maličko spravedlný, dějí: Mstí sě; činí-li kto co pro náboženstvie, dějí: Chvály hledá ješitné, nebo ještě někak jinak to obrátie. A chce-li kto zóřivý býti, dějí: Hořké mysli jest a trpkého srdcě. Učiní-li kto co pro pravú milost, dějí: Pro závist nebo pro nenáviděnie, ano pro milost a pro lásku to sě stalo; ješto jest jistě pro buoh a dobrým úmyslem, to oni jinak obrátie ve zlé a jiného ještě mnoho k tomu přičinie. A proto, že jest tak nesnadno rozeznati dobrých mravóv ote zlých, proto chci pověděti, co sú praví a svrchovaní mravi, a najprvé, co jest pravé a svrchované milovánie boha. Nebo milost, od niežto milovánie božie pochodí, to jest mátě i koruna vších mravóv, nebo ona sama okrašluje vše jiné a bez nie ižádný jiný mrav nenie bohu vzácen, ale ona sama jiné vščcky vzácny činí. Protož o nie počnem psáti. Najprvé chvála buď bohu mocnému, jenž je kraluje a bude kralovati.

1 *čtenie svatého Matěje* evangelium sv. Matouše – 2 *otvrácený* zvrácený, převrácený; *pokrytý* pokrytecký – 3 *pokory dle* pro pokoru, z pokory – 4 *lakotný* chtivý, lačný – 5 *strava* náklad na život; *stravný* nákladně, nádherně žijící – 6 *kázaně* ukázněně – 7 *zabylý* bláznivý, potřeštěný; *nepřietelivý* nedružný, nepřívětivý – 8 *odjatý* (t. rozumu) u vytržení; *ješitný* marnivý – 9 a 36 *zóřivý* horlivý, urputný (zelus); *milost* láska, zalíbení – 10 *pochlebný jest* dává si pochlebovati; *spasenie svého co dle činí* pro své spasení něco činí – 11 *chlubný* vychloubavý; *veličenie* zvelebení – 12 *nálicha* prudký, přepjatý člověk

13 *vášeň* vlastnost – 13-14 *zlí obyčějové, dobří obyčějové* chyby, ctnosti (vitia, virtutes) – 14 *úporná mysl* urputnost, zarputilost, bezohlednost, tvrdost (severitas) – 15 *nesličný* nepěkný, špatný; *ješitenstvie* marnivost – 16 *nestráví sě* nevyčerpá se – 19 *chovatedlný* šetrný, spořivý – 20 *upra svú mysl* jsa umíněný; *ustavičný* stálý, vytrvalý; *pokniřenstvie* pošmournost, pokrytectví, poťouchlost – 21 *náboženstvie* nábožnost – 23 *pravý poprávče* spravedlivý soudce; *nesmie* neodvažuje se; *zlého staviti* zabrániti zlému – 29 *donidž* dokud

34 *hroznost* ukrutnost; *lítnost* prudkost – 40 *přičinie* přidají – 41 *svrchovaný* dokonalý – 42 *pochodí* pochází; *mátě* matka – 43 *ižádný* žádný – 45 *je kraluje* kraluje (je kralující)

O TRPEDLENSTVÍ

Pravé trpedlenstvie jest, když kto trpí nesprávně a nevinně kakýž kolivěk nepokoj nebo smutek, jakož svatý Job praví: „Neshřěšil sem, avšak trpím zamúcenie." Kakž jest zámutek nevinnému člověku těží trpěti než vinnému, však móž

každý člověk raději trpěti nepokoj tělesný i zámutek srdečný pro nevinu než viny dle, jakož praví svatý Petr: „Ijednomu ne zákon trpěti jako zloději neb jako vražedlníku. Nebo lépe jest trpěti neviny dle než trpěti provinivše." — Ale buoh vám chce z toho otplatu dáti, když trpěti budete pro svój dobrý život nebo strast, nepokoj nebo smutek, míle trpěti a pokorně, když vem budú láti. — Tehdy jest trpědlenstvie většie chvály dóstojno, když kto trpí ot přátel než od nepřátel, nebo tieže člowěku trpěti od těch, ješto sě činie nebo sdají dobří nebo přietelé. Neb tak jest božie přietelnicě mezi dcerami jakož lilium mezi trním; a kakž kolivěk bode trnie lilium, však proto ono nic nepotratí své bělosti i barvy; a čímž jest u bodlivějšiem trní, tiem věcši vóni jmá, a čímž je viece bode, tiem kráše jest i šlechetnějše, nebo krásný květ mezi trním kraší sě sdá i viece svietí; takéž dobrý člověk mezi zlými. A kakž kolivěk protivno jest dobrým lidem mezi zlými, však on proto nepotratí své bělosti nic ani krásy, ale vždy chová života světlosti údóv svých i nravóv svých i vších dobrých vášní.

Ten jmá pravé trpedlnestvie, ktož netoliko srdcem trpí protivnú věc, ale ktož jie viece žádá jmieti, jakož praví prorok: „Čakal sem a žádal protivenstvie a žalosti."

Pravý trpědlný nepovrtře nic, když trpí, ani treskce z toho, co naň přepuščeno. Jakož svatý Job právě nikdy nepovrtlal ve všem v tom, což bóh byl naň přepustil, ale vše míle trpěl a bohu děkoval ze všeho, i z dobrého i ze zlého i z protivného. Pravý trpědlný nezpravuje sě nikdy, ač jeho otieží o jeho násilí nebo protivenství, neb jemu sě sdá, by to dóstojně trpěl. A také vše on trpí míle a to poručí bohu po vše časy; nebo on jmá zjeviti vinu i nevinu a toho otplatiti podlé zaslúženie. Jesus Kristus před Pilátem, když jeho otázal, nechtěl sě zpraviti a moha tiem smrti zbýti. A také ktož žaluje své násilé lidem, tiem sobě oblehčí na srdci a trpenie umní.

Troje věc mohla by ny k trpělenství přichýliti, bychom míle trpěli: Prvé jest, ež našimi zlými skutky zaslúžili jsmy věčnú muku pekelnú a tu my meškáme pokorú a utrpením získati. — Druhé, že Jesus Kristus dlúho trpěl, a nevinný, veliký nepokoj pro ny hřiešné lidi a vinné. A proto zákon nám; jemu rovně otplatiti, jímž tiemž; jako on trpěl míle, takéž my. — Třetie, nebo proto věrný bóh a dobrý chce každému zaplatiti podlé množstvie utrpenie, podlé hořkosti úsilé, jakož jest často trpěl úsilé hořká, takéž sladké chce tobě dáti; a čím viece úsilé pro bóh trpěl, tiem tobě radosti viece a rozkoši; a každého trpenie pro buoh že tisíckrát viece odplatí jemu.

Znamenie pravého trpenie tehdy jest, když sebe člověk nemstí a maje moc toho pomstiti, a také když toho brání vším jiným i radí, aby sebe nemstili, jakož král David zapovědě vším svým přátelóm jednoho zlého slova mužě, jemuž diechu Semej, aby jeho nezabíjeli, jenž bieše jemu lál a bieše jej vražedlníkem nazval a blátem naň metal i kamením.

Pravý trpělivý prosí boha za své nepřátely, jako Jesus Kristus prosil za ty, ješto jej ukřižovali, a jako svatý Ščepán za ty, ješto jej ukamenovali. Také trpělivý člověk nutí buoha, že sě musí nad ním smilovati, jakož pravi Mojžieš, když k bohu vece:

„Nebo odpusť tomuto lidu vinu, nebo shlaď mě s svých živých knih, v nichžs mě napsal." Tito tři uslyšáni jsú v svéj modlitbě.

Znamenie nepravého trpelenstvie jest, když člověk moha netbá pro svój nepokoj, jenž sám sobě učinil svými skutky, dobrých děl, jenž k bohu příslušějí, pak toho dá užiti nevinnému bohu a sám sobě to učiniv; také nepravé trpělenstvie nebo hněvivé srdce sotně sě muož sdržěti, by sě neprodřělo některým pokázaním nebo v sloviech nebo na skutciech nebo některým znamením, a toho hněvu dá užiti nevinnému bohu, sám sobě nepokorným srdcem učiniv.

Nadpis: *trpedlenstvie* trpělivost – 1 *nesprávně* neprávem; *kakýž kolivěk* jakýkoliv – 2 *zamúcenie* zarmoucení, zármutek – 3 *kakž* ačkoli, třebas; *zámutek* zármutek; *těží* těžší, tíže – 4-5 *viny dle* pro vinu – 5 *ijednomu ne zákon trpěti* nikdo ať netrpí – 8 *vem* vám – 11 *přietelnicě* přítelkyně; *kakž kolivěk* jakkoliv; *bode* bodá – 12 *bodlivý* píchavý, ostnatý – 13-14 *kráše, kraší* krásnější – 16 *života světlosti* lesku, z lat. candorem bonae conscientiae (překlad chybný) – 17 *vášeň* vlastnost – 18 *trpedlnenstvie* trpělivost

21 *trpědlný* trpělivý; *nepovrtře* (k *povrtrati*) nezareptá – 22 *nepovrtlal* (k *povrtlati*) nezareptal; *přěpustil* dopustil – 23 *míle* ochotně – 24 *nezpravuje sě* neospravedlňuje se; *otieží* otáží se – 27 *zpraviti sě* ospravedlniti se – 27-28 *smrti zbýti* zbaviti se, uniknouti smrti – 28 *oblehčí* uleví; *trpenie umní* utrpení zmenší, ulehčí

29 *ny* nás – 30 *ež* že – 32 *nepokoj* znepokojování; *zákon nám* jsme povinni, máme – 32-33 *jimž tiemž* stejně, stejnou měrou

40 *zlého slova* zlé pověsti – 45 *pravi* pravil (za lat. fecit) – 46 *nebo... nebo* buď... anebo

50 *dá užiti bohu* svede to na boha – 51 *sotně* sotva; *by sě neprodřělo* aby se neprodralo, neprojevilo; *pokázanie* projev, známka

SBORNÍK ROZJÍMAVÝCH SPISŮ VÁCLAVA S POŘIEČIE

Sborníku se říkalo Zrcadlo sv. Augustina podle jednoho ze spisů v něm obsažených.

Ponecháváme mu název Zrcadlo sv. Augustina, jak se nazývá v českých i latinských rukopisech, v nichž větší část textu na začátku se shoduje s (Pseudo)Augustinovým spisem Manuale, Speculum manuale (Rukověť), ale konec je jiný. Je vzat ze spisku zvaného u Migne De interiori domo (O vnitřním domě), otištěného mezi spisy Bernardovými; není ve skutečnosti Bernardův, ani Huga Svatoviktorského, jemuž se také někdy neprávem připisuje (jako 3. kniha ze čtyř knih De anima, O duši).

Sborník je neúplný a má poruchy v textu (písař mechanicky opisoval za sebou texty, které k sobě nepatřily). Václav s Pořiečie je týž písař, jenž opsal spisy Štítného ve sborníku Vyšehradském. Ani ráz některých spisků našeho sborníku neodporuje možnosti vidět v nich stopy práce Štítného.

Obsah tvoří několik rozjímavých spisů obsahově příbuzných:

1. Neurčený dosud spisek *O milování Boha* (De diligendo Deo), neprávem připisovaný Augustinovi, jenž na začátku doslovně přejímá celé části z Hugova spisu De arrha animae (O schránce duše). České vzdělání jeví jistou shodu se spisy Štítného a zlomkem Vratislavským (Nehringovým).

2. Kapitolou 21 začíná spisek Bonaventurovi přičítaný *Soliloquium de quattuor mentalibus exercitiis* (Samomluva o čtyřech duševních cvičeních), také zvaný *Imago vitae* (Obraz života) nebo *Dialogus*. Je to rozhovor duše a člověka, zvaný v českém vzdělání *Rozmlúvanie dušě s svědomím*. (Mimo tento sborník dochoval se nám spis ještě ve sborníku Mu-

sejním III B 10; také ve zlomku Vratislavském rozmlouvá duše se svědomím, ale obsah je podobný jako ve spisku 1.)

3. V kapitole 82 je kus Anselmova Proslogion (kap. 1, jež se shoduje s Anselmovou Meditací 21).

4. Na témž řádku, kde končí Anselmus, uprostřed kapitoly bez jakéhokoli označení začíná se předmluva ke spisu neprávem počítanému mezi Augustinovy spisy, *Manuale* nebo *Speculum manuale;* teprve kap. 83 má nápis *Zrcadlo.* Že jde o Manuale, poznáme teprve v polovici kap. 90, protože potud Manuale dopisovalo doslova Anselmovu Meditaci 14 (i předmluva je úplně stejná). Manuale je jiný spis než Speculum peccatorum; název Zrcadlo hřiešníka, jenž se někdy dával našemu překladu, je tedy chybný. Text je tu přeházen, z Manuale je jen 24 kapitol; k tomu se bez označení připojuje z traktátu De interiori domo nebo De conscientia aedificanda (O vzdělávání svědomí) neprávem počítaného mezi Bernardovy spisy (je to 3. kniha díla De anima) překlad posledních čtyř kapitol (38 až 41), ale text je tu přeházen. Po sté kapitole je ukončení: „A tak jsú skonány knihy, jimž řiekají Zrcadlo svatého Augustina, v létě božiem tisíc tři sta devaddesát osmého ... rukú Václava s Pořiečie" atd.

5. Jako ve sborníku Vyšehradském, tak i zde po zakončení připojil písař další spis. Nový spis je Soliloquium sv. Augustinovi podvržené, česky nazvané *Samomluvenie sv. Augustina.*

6. Na konci na potrhaném listě je Anselmova meditace De terrore iudicii (O hrůze soudu). Pak je několik českých neurčených excerpt.

Jazykem i slohem tyto překlady vynikají nad průměr.

ROZMLÚVANIE DUŠĚ S SVĚDOMÍM

(ÚVOD)

Nábožná dušě, milostí boží jsúc zažžena, když chceš své mysli v myšlení podržěti užitečném, najprv skloň kolena své mysli před trónem blahoslavené a nesstihnulé trojicě svaté, tluc pokorně a žádaj ústavně od boha otcě té moci, jež by tebe posílila, aby tú prací nezhynula; od syna boha té múdrosti, aby bludem nebyla oklamána; od boha ducha svatého té dobroty, jež by tě utěšila, ať by tebe teskná rozpač nepřěmohla. Neb všecko dobré obdarovánie od vrchnieho otcě pocházie a jakož praví svatý Augustin: „Všecko naše dobré aneb jest buoh, aneb jest od boha." Protož ve všelikém počátcě dobrého skutku správně ku pomoci ten má vzýván býti, od něhož vše dobré pocházie a po němž má vše dobré býti pósobeno a k němuž vše dobré konečně má býti přivedeno. A toť je ta nevýmluvná trojicě svatá, otec, syn, duch svatý, vše jeden buoh.

A tak nábožná dušě, když chce přěmyšlevati ty věci, ješto jsú jiej velmi potřěbny, vzdadúc poklonu svému bohu a žádajíc jeho pomoci, má svój úmysl najprv obrátiti ke vnitřniej věci své, znamenajíc, kak jest najprv bohem stvořena podlé svého přirozenie a kak sě jest svú vinú zšeředila a také kak jest opravena boží milostí. — Druhé má svój úmysl obrátiti ke vším věcem, k těm, ješto s ní jsú na tomto světě, a má znamenati všicku světskú nestatečnost. — Třetie, jenž má svú myslí pílně znamenati, k těm věcem obrátiec dívanie své, ješto jsú pod ní: kak nelzě

smrti zbýti ižádnému, kak poslední súd přijde v pravé spravedlnosti a kak muky pekelné jsú ukrutné. — Čtvrté má také své myšlenie vnitřním dívaním obrátiti k svrchním věcem, aby poznala a chut jměla nebeské radosti pro tak přielišnú drahost a rozkoš tak nevýmluvnú a věčnost ovšem nekonečnú. — A to mysli dívanie, když jest pravé, kak velmi jest úžitečno, že z něho pocházie věčné šťěstie! Neb z prvého počne člověk bohu děkovati, že jej stvořil i vykúpil; z druhého bude v lepšie svú mysl a milost obracovati, vida světa tohoto nestatečnost; z třetieho strach úžitečný pocházie, že súdného dne a smrti nelzě minúti; z čtvrtého bývá dobrá žádost a k bohu pravá milost sě rozmáhá, když sě kto rozchutná, mysle pílně o tej radosti.

Protož tyto knížky pro sprostnějšie jsú napsány, aby sě svú myslí zučili o těch věcech přěmietati, jenž sú k náboženství úžitečny; a tiemto jsú obyčějem vymyšleny, jako by duše otazovala a svědomie odpoviedalo. Protož na počátku této řěči najprvé duše otazuje a řkúc takto:

(KAPITOLA 1)

Pověz mi, mé svědomie, kdyby mi dáno bylo ot mého boha, že bych mohla o tom mysléc, kak sem stvořena a kak lestný jest tento svět a kak hrozná věc jest smrt a muky pekelné a kaká jest nebeská radost, v tom své mysli podržěti, jsúc jeho mocí posílena, jeho múdrostí osviecena a jeho dobrotú utěšena, kterým bych řádem to počala, abych v tom prospěti mohla a své práce neztratila? „Neb ktož čeho neumie zpořiediti, ten v tom učiní veliký rozbroj," jakož pokládá svatý Bernart a tak pravě, že „pravého uměnie ten nejmá, ktož vie, co má činiti, a nevie, kde má počieti."

Pak svědomie odpoviedá a řka: „Ó duše, tvé znamenávanie od tebe od samé má sě počieti, aby sě darmo jiným věcem nedivila a neznajíc sama sebe." Jakož svatý Bernart praví: „Mnozí mnohé věci vědie, a sami sebe nevědie; na jiné hlédají, a sami sebe neznají a netbají; boha hlédají po zevnitřních věcech a netbajíc věcí vnitřních. Protož," praví, „od zevnitřních věcí ke vnitřním sě vráci a od vnitřních vzejdu pak k vyšším, abych mohl poznati, odkud sem přišel a kam jdu; odkud jsem anebo co sem, a tak poznáním sebe k boha poznání sě přiblížím." Svatý Jan Kryzostom také praví: „Nemaláť jest múdrost samému sě poznati." Protož: „Ó duše, život svój, kak jsi živa, najprvé opatř a ústavným přěmýšleváním, mnoho-lis prospěla v náboženství, znamenaj, aneb ubývá-liť žádosti dobré. Viz, kaká jsi v obyčějích, k čemu-li tě žádost tiehne, a čím si k bohu podobna, čím-li nejsi; kak-lis jeho bliz či kak daleko, a to vždy pomni, žes velím lepšie i většie chvály duostojnější, když poznáš sama sě, než by netbajíc sama sebe, běhy všěch hvězd, moci kořenie rozličného nebo lidské přirozenie, podlé těla kto je kterého viece přijal elementu, neb přirozenie kterýchž koli jiných zvieřat dómyslně znala, a než by všěch věcí zemských i také nebeských poznánie jměla. Protož vrať sě sama k sobě a nemóžeš-li vždy, ale asa některdy panuj nad svú žádostí, pósob své činy a oprav svú cěstu."

A najprv znamenaj, kak si duostojného stvořena přirozenie. A to duostojenstvie najviec jest v tom, že tobě k tvéj ozdobě podlé přirozenie vtiščen jest svaté trojicě obraz, jakož praví Anzelmus: „Znám to, hospodine, a děkujiť, žes mě stvořil podobna k tvému obrazu, abych pomněl na tě, myslil o tobě a miloval tě.“ Praví také svatý Bernart: „Podlé vnitřnieho člověčstvie, točíš podlé duše, troji věc v sobě nalézám, jíž boha vzpoměna znamenávám a tak žádám. A jest toto to tré: pamět, rozum a chtěnie, vuole. Když pak boha vzpoměnu, v něm sě kochám; a rozumem znamenávám, kak jest v sobě nesstihnutý, neb bez koncě a bez počátka jest; kak ve všem stvoření jest přědivný, že vše mocně tvoří, múdřě pósobí a dobrotívě své dary všěm rozdává. Když pak boha svú volí miluji, jako sě veň obracije.“ Poznajž, má milá duše, kakť je veliké duostojenstvie býti netolik sled svého stvořitele, ješto jest obecně dal všemu stvoření, ale také zvlášče býti obraz jeho; a toho nerozumné stvořenie nejmá. Protož chval, duše má, hospodina. Probuď sě a chval, vesel sě a raduj sě, nebs znamenána obrazem božím, jehos podobenstvím ozdobena, a jsi účastna rozumu a věčného blahoslavenstvie móžeš dojíti.

Ale ať by to malá věc nebyla, chval a děkuj bohu, že tě s tiem dal nesmrtedlnost a vždy věčně trváti budeš, neb sě tvá podstat nikdy nemóž porušiti. „Nebyla by obraz věčné trojicě svaté, kdyby smrtí konec vzala,“ praví svatý Augustin. „Ó duše, znamenaj, že tvój Stvořitel dav tobě býti i dal tobě věčně býti a daľ jest živu býti, čiti, rozeznati, čitedlnoštěmi tě ozdobil a osvietil tě jest múdrostí. Protož svú krásu znamenaj a viz, kakú máš krásu milovati. Pakli sě sama, jakož služšie, nemóžeš znamenati, proč pak, co by sě do sebe domněla, po jiném toho neznamenáš? Chotě máš přěkrásného; když by pak své krásy nevěděla, vzvěděti by ji po tom mohla, že tak krásný, tak zpósobný a také jediný syn boží tvým uzřěním nebyl by popaden, když by jeho krása tvá, mimo jiné věci divná, nepřitáhla.“

A ať by ješče sě to málo nezdálo, ó duše, ješče třetie slyš své duostojenstvie divné, že jsi také jednostajnosti, že nic nemóž do domu mysli tvé vniti, jediné jednostajnost trojicě svaté. Hleď, coť tvój chot praví: „Já a otec mój přijdem k němu a bydliti u něho budem.“ Neb vjíti v mysl nelzě jest jinému, jen samému bohu, jenž ji jest stvořil. Onť jest, jakž toho svatý Augustin doličije, jenž jest vnitřnější tobě nežli které vnitřnie věci tvé. Protož raduj sě, ó ščastná duše, že takého hostě móžeš býti hospodyní. Svatý Bernhart praví: „Ó ščastná duše, kteráž na však den své srdce čistí, aby v své bydlo boha přijala. Ten hospodář v ničemž nejmá nedostatku, kterýž má v sobě toho hostě, jenž vše dobřě činí. Ó, kak jest to blahoslavená duše, v niež hospodin odpočívá, neb móž dobřě řéci: ‚Jenž mě stvořil, v mém stanu odpočíval jest.‘ V nebesiech odpočinutie nebude moci odpověděti tomu, jenž jemu jest sde v svéj mysli připravil odpočinutie.“

Ješče znamenaj svój čtvrtý dar, točíš, že tak mnoho móžeš obsáhnúti, že nic nemóž tvé žádosti nasytiti, jediné sám buoh sebú. Jakož praví Hugo: „Všěcka chut, všěcka rozkoš, všěcka moc i všěcka hojnost stvořenie všeho srdce člověčie mohú rozdrážditi, ale nemohú jeho nasytiti.“ Svatý Anzelmus také die: „Všechno stvořenie, ješto nenie buoh, mně jest chudoba.“ A jistá jest to pravda, jakož svědčí

svatý Řehoř: „Duše človečie, ješto jest k tomu, aby boha žádala, učiněna, což koli menšieho žádá, než buoh jest, málo jiej jest a v pravdě na tom dosti nejmá, což buoh nenie."

Zdáť mi sě, ó duše, že když pílně znamenáš tyto věci, ež móžeš v nich poznati tyto věci, točíš své duostojenstvie, jenž jest duostojno veliké chvály. Opatřiž také svú moc nad jinými věcmi, ješto jsú tobě dány, jakž to Hugo praví: „Ó duše, co je tobě dal buoh tvój? Opatř svět tento, všeckoť stvořenie k tomu tiehne, ať by tvému úžitku posluhovalo a tvéj bolesti ústavně pomocno bylo."

(KAPITOLA 2)

Hlédajž, má milá duše, že tvój stvořitel i tvój chot i přietel tvój okršlek všeho světa zpósobil k tvéj službě. Hlédaj, andělé čistie a rozněcijí tvú žádost, osvěcijí rozum a tebe samého ostřiehají. Veliké jest duostojenstvie to jmieti také strážě a utěšitele! Ó duše, by mohla viděti, s kakým veselím a s kakú radostí jsú oni při nás, když my sě modlímy aneb když o svém blahoslavenství co myslímy, kakým snaženstvím ostřiehají nás v dobrém a kakú žádostí čakají nás k našemu spasení věčnému! Nebeť také slúží vším svým během i všěchny hvězdy tú mocí, jakúž jim buoh dal. Slunce tobě den činí, měsiec také noc osvěcije, oheň shřievá povětrnú studenost, a povětřie rozvlažije přielišnú ohnivú horkost. Voda tať šeředstvie rozličné očištije a žiezn hasí a také zemi, ať by plodna byla, rozvlažije. Země pak ta tě drží svú tvrdostí a živí svým plodem a také těší svú krású. Aj, má milá duše, brzos přěběhla všěcky věci a nalezlas, že vše stvořenie božím povolením k tomu tiehne, aby slúžilo tvým potřěbám a bylo tvé tesknosti polehčenie. Ale střěz sě, milá duše, aby neslúla zlú koží, když by viece dary milovala než toho žádost, jenžtoť je dává z pravé milosti. Svatý Augustin praví: „Hoře tobě, duše, blúdíš-li v sledu tvého boha, když to miluješ miesto něho, po němž on sě dává poznati, aby zisk těchto věcí zdejších měla. Nechceš znamenati, coť miení to blahoslavené světlo, ješto jest rozum čisté mysli, jehož sled a k sobě ponučenie jest všeho stvořenie ozdoba." Pakli snad, jako Šalomún zpievá, neznáš sě, ó najkraššie z žen, vyjdi a jdi po sledu stádném, točíš znamenaj stvořenie nerozumné, toť jest sled stvořitele, ale ty jsi obraz trojičě svaté. Protož všeho stvořenie toho vyššie jsi i duostojnějšie. A pas kozly své podlé stanóv pastýřových, točíš obraťsvá myšlenie tělesná jako kozly neskrovné k kóróm andělským je přirovnajíc, k nimž si někak podobna přirozením a jich tovařiška budeš u věčné chvále.

1 *zažžena* zapálena – 2 *nesstihnulý* nepostižitelný – 3 *ústavně* ustavičně, vytrvale – 6 *rozpač* rozpakování, pochybnost – 9 *pósobeno* činěno – 10 *nevýmluvný* nevyslovitelný

12 *přěmyšlevati* (*přemyšlovati*) rozmýšleti – 13 *vzdadúc poklonu* vzdavši poklonu, poklonivši se – 14 *znamenajíc* chápajíc, rozvažujíc – 15 *zšeředila sě* poskvrnila se – 17 *nestatečnost* marnost, nicotnost – 18 a 22 (*mysli*) *dívanie* kontemplace – 21 *k svrchním věcem* k nadpozemským, nebeským věcem (ad superiora) – 22 *ovšem* zcela – 27 *rozchutná sě* chuti nabude, zalíbení najde

29 *sprostný* prostý, málo vzdělaný; *zučili* naučili – 30 *náboženstvie* nábožnost; *tiemto obyčějem* tak – 31 *otazovala* dotazovala se

34 *lestný* lstivý – 36 *řád* pořádek – 38 *zpořieditі* spořádati, rozvrhnouti; *rozbroj* porušení, zmatek

41 *znamenávanie* rozjímání, rozvažování (consideratio; definici má Bernard, Do consideratione kn. II, kap. 2: intensa ad investigandum cogitatio vel intentio animi vestigantis verum) – 44 *zevnitřní* vnější (exterior) – 45 *vráci sě* vrátím se – 47 *Jan Kryzostom* Jan Zlatoustý (Chrysostomos) – 49 *opatř* přehlédni; *ústavný* vytrvalý, stálý – 50 *obyčěj* mrav – 51 *tiehne* táhne (qualis sis in affectionibus) – 52 *bliz* blízko; *velím* velmi – 54 *element* živel – 55 *dómyslně* důvtipně – 57 *asa* aspoň; *některdy* někdy, občas; *pósob* řiď (dirige actus)

58 *duostojného přirozenie* důstojný, vznešený (generosus); *duostojenstvie* důstojnost, vznešenost (generositas) – 62 *člověčstvie* člověčenství (secundum interiorem hominem) – 63 *vzpoměna* vzpomena (recolo); *znamenávám* pozoruji (conspicio) – 64 *boha vzpoměnu* na boha vzpomenu – 65 *nesstihnutý* nepostižitelný – 67 *sě veň obracije* v něj se obraceje – 68 *sled* stopa (vestigium) – 71 *jehos* jehož, jehož jsi

74 *podstat* substance – 77 *čitedlnoštěmi* smysly – 79 *by sě do sebe domněla* bys o sobě myslila, soudila – 81 *způsobný* sličný (formosus); *uzřěnie* spatření, vzezření (aspectus) – 82 *divný* podivuhodný

84 *jednostajnost* jednotnost (simplicitas); *vníti* vejíti – 87 *doličije* dosvědčuje – 89 *hospodyni* hostitelka (hospita) – 89-90 *na však den* každý den – 90 *hospodář* hostitel (hospes) – 93 *odpověděti* odříci, odepříti

95 *točíš* totiž; *tak mnoho móžeš obsáhnúti* tak mnoho můžeš pojmouti (tantae capacitatis es) – 98 *rozdrážditi* podrážditi (afficere) – 99 *chudoba* nedostatek (inopia)

104 *opatřiž* pohlédni

108 *hlédajž* hleď, viz; *okršlek všeho světa* celý svět (totam machinam mundialem) – 110 *také strážě* takové strážce – 112 *blahoslavenstvie* blaženost – 113 *snaženstvie* horlivost – 115-116 *povětrná studenost* chladné povětří, vzduch – 116 *povětřie* vzduch; *rozvlažije* zavlažuje; *šeředstvie* nečistota – 121 *zlá kóžě* nevěstka (adultera) – 122 *hoře* běda – 125 *rozum čisté mysli* chápání (purgatae mentis intelligentia); *ponučenie* ponuknutí (nutus) – 127 *po sledu stádném* za stády – 129 *pastýřový* pastýřský – 130 *neskrovný* nepokojný, divoký – 131 *chvála* sláva

(KAPITOLA 25)

(Svědomie:) Ó duše, již vizi někak, že je dobré tvé poznánie, a to z tvé řěči znamenávám, že mé napoměnutie daremné nebylo. Zdáť mi sě, žes někak světlem božie milosti osviecena a pohnuta jsi dotčením pravého světla, jakož praví svatý Řehoř, že každý, ktož dotčením pravého světla osviecen bude, sám sobě bude ukázán, aby tiem poznal, co je pravda, a srozuměl tiem také, co jest hřiech, jímž slep bývá. Protož svatí a dobří lidé čím výše před bohem v duostojenství všelikých šlechetností prospievají, tiem dómyslnějie, že jsú neduostojni byli, mohú poznati. Nebo když bliz u světla budú, to, což v nich dřéve skryto bylo, to naleznú. Protož, ač si dřéve, má duše, svého duostojenstvie byla netbava znamenati, již světlem pravdy jsúc dotčena, znáš svój hřiech, jímž svého stvořitele rozhněvalas a vidělas, kak si duostojného byla stvořena přirozenie. Viz také, kaks sě svým hřiechem zšeředila. „Protož rozpoměň sě na své hřiechy a vzveď až k nebesóm pláč a stonánie své! Pomysl, cos učinila! Ostala si čistého svého milovníka, nebeského si boha rozhněvala a nectilas svého strážě, anděla svatého. Bylas někdy chrám ducha svatého, chot Jezukristova. Kaks sě brzo proměnila! Z božie choti učinilas sě zprzně-

nie ďáblovo," jakož praví svatý Anzelmus v knihách O žělení panenstvie. Vzpoměň, ó duše, proč si prodala krásu svú, proč si odvrhla čest svú! Proč si svú tvář tak šeředně zšeředila, ješto si tak mnoho dobrého za tak malú věc prodala.

(KAPITOLA 26)

(Dušě:) Znám to, ó svědomie, že pravdu mluvíš a duostojně mě treskceš z tak velikého zablúzenie.

Svědomie odpoviedá: Ó duše, pročs sě oblúpila z tak mnoho dobrého? Proč si sě nadarmo zbavila tolik ctí? Proč si tolik dobrých skutkóv obmeškala? Proč si tolik let, tolik dní, tolik hodin bez úžitka žíva byla? Darmo-liť pravieše svatý Bernart: „Ó hospodine, bože mój, kolik časóv přěběhlo, v nichž sem bez úžitka, jakž vizi, žív byl! Kak stanu, kak hlédati tehdy na tě smieti budu, když všěchny mé dni kážeš počísti, hlédaje, činil-li sem v nich co užitečného? Ó hospodine, proč sem kdy přěstal, že sem tebe nejměl v svém srdci, vší myslí že sem tebe vždy nedržal, že sem sě vešken vždy nekochal v tvéj sladkosti? Mé všěcky věci kde tehdy biechu, když s tobú nebiechu, ano od tebe má všecko stvořenie, což koli má k žádosti, k chvále aneb k chuti podobného."

(Dušě:) Ó hospodine, již rozuměji, ač sě i poznati stydím: krása a ozdoba stvořenie oklamala oko mé a neznamenal sem, že ty jsi kraší než stvořenie všecko, jemuž si ty jen jedinkú krópějku tvé nevýmluvné krásy udělil. I kto jest ozdobil nebe hvězdami, povětřie ptačstvem, vody rybami, zemi dřievím a kvietím? Avšak si ty, milostivý otče, to vše stvořil, tebúť sú také oni nebeských duchóv zástupové rozličnými dary okrášleni. Však Serafín v tobě plápolí milostí; Cherubín svietí sě uměním tvým darem; Tróni súdie tvým obdarováním; Panstvie, ješto slovú Dominaciones, panují tvú silú; ti andělé, ješto slovú Kněžstvo, jsú nad jinými tvú mocí; ti, ješto Moci slovú, ďáblové moci zbranijí; a tvú skrytú mocí divy činie ti andělé, ješto slovú Síly nebo Šlechetnosti a latině Virtutes; tvým kázaním Archandělé velikým dějí veliké poselstvie a Andělé menším známy činie menšie věci. A co je to jiného než tvé krásy malitká jiskerka? Ó spasiteli, odpusť mi, že sem tvú tak dávnú krásu já hubený tak pozdě poznal, ješto jest studnicě plná všie krásy a že sem ji tak léně miloval a protož sem tak daleko zablúdil. Ty věci, milý hospodine, držiechu mě daleko od tebe, ješto by ovšem nic nebyly, když by v tobě nebyly.

1 *vizi* vidím; *někak* nějak (aliqualiter) – 2 *znamenávám* poznávám; *daremné* marné (frustra) – 6 *duostojenstvie* důstojnost, hodnost (dignitas) – 7 *šlechetnost* ctnost (virtus); *dómyslnějie* jasněji, důvtipněji (subtilius) – 8 *bliz* blízko – 9 *netbavý* nedbalý – 11 *duostojného přirozenie* důstojný; *kaks sě zšeředila* jak ses poskvrnila – 12 *vzveď* povznes (perduc); *stonánie* lkání, naříkání (lamentum) – 13 *pomysl* pomysli; *ostala si* opustilas – 14 *nectilas* úcty nemělas (irreverenter tractasti); *stráže* (m.) strážce – 15 *zprzněnie* nevěstka (scortum)

19 *duostojně* zaslouženě; *treskceš* trestáš – 20 *zablúzenie* zabloudění, blud – 22 *tolik ctí* tolika poct (tot honoribus) – 23 *darmo-liť* zda bez příčiny, nadarmo – 25 *stanu* postavím se (subsistam); *hlédati* vzhlížeti; *počísti* počítati – 26 *hlédaje* zkoumaje; *přěstal* ustal (intermisi) – 29-30 *k žádosti, k chvále aneb k chuti podobného* (desiderabile, laudabile, delectabile)

31 *rozuměji* rozumím, vyrozumívám – 32 *kraší* krásnější – 34 *povětřie* ovzduší (aer);

dřievie stromoví – 36-41 *Serafín, Cherubín, Tróni, Panstvie* (*Dominationes*), *Kněžstvo, Moci, Síly nebo Šlechetnosti* (*Virtutes*) názvy kůrů andělských – 39 *zbraniji* zabraňují, překážejí – 40 *kázanie* rozkázání, rozkaz – 43 *dávný* od dávna trvající; *hubený* bídný – 44 *léně* liknavě

ZRCADLO SV. AUGUSTINA

KAPITOLA 100

Ó, kak potřěbie jest vzníti k srdci vysokému a vzpovzdviženú myslí naučiti sě zjevením božím, co jest to, jehož mámy žádati a k němuž povstati mámy a k kakému svrchování mysl svú připraviti mámy a přivyklu učiniti. Neb když bychom jedinkú i tej světlé chvále andělské výsosti byli připuštěni a k tomu bydlci božských paprslkóv přijíti zaslúžili, kakú bychom žádostí, kak velikým a nevýmluvným stonáním a vzdýchaním, kak ústavnú a libú pamětí a jako nemnénú silú vzpomínali a myslí přěmietali, to v srdci majíc, tomu sě dívajíc, až bychom sě pak někdy v to podobenstvie i obrátili světlem v světlo aneb jako božím duchem. Avšak když vrátiec sě z takého myšlenie k sobě přijdem, to, což smy nad sě viděli, v též pravdě neb jasnosti, jakož smy dřéve viděli, ku paměti přivésti sobě ovšem nemóžem. Kakžkolivěk něco v paměti držímy a jako skrzě někaké zastřěnie a prostřěd mlhy to vidímy. Ani nynie takež vidímy jako dřéve a móžem na to vzpoměnúti, kak smy dřéve viděli; a divným činem vzpomínajíc, nemóžem vzpoměnúti, když jako vidúc nevidímy, přihlédajíc nepřihlédámy a pílně patřiec nepatřímy, až i myšlením povstaneme v to dívanie nevýmluvné a v divné mysli proměnénie. To vzdviženú myslí dívanie pravdě počíná sě v životě tomto, ale v budúciem životě sstojí věčností ústavnú. Tiem dívaním bude člověk naučen pravdě a pak dokonán bude také k chvále. Ten dar dívanie vzdviženú myslí učistí srdce ote vše světské milosti a svatu učiní duši a roznietí ji k milování nebeských věcí. Ktož božím vdechnutím a osviecením k tomu daru dívanie toho bude povzdvižen, ten kakés sladkosti okusí onoho života budúcieho, kdež pak viec v tej sladkosti, v dívaní jasném ostane věčně. Ktož pak chce sě dívaní tomu uprázdniti, potřěbie mu jest, aby sě zučil odpočívati, netolik od skutkóv zlých, ale také i od myšlení daremných. Neb mnozí, ač umějí životem prázdniti, avšak myslí nemohú prázdni býti, neumějíc učiniti ze svátku svátek, protož toho, co j' v žaltáři řečeno, naplniti nemohú, ješto die: „Uprázdněte sě a vizte, kak jest pochotný hospodin. Ti, ktož prázdni jsú životem a všudy neprázdni myslí, nikakž toho nebudú hodni, by okusili, kak jest pochotný hospodin a kak dobrý buoh izrahelský jest těm, ješto jsú srdcě pravého." A protož to jest, že sě nepřietelé posmievají jich svátkóm, točíš tomu uprázdnění od skutkóv, a snad dobrých, když nepotřěbným myšlením jako cěstami bludnými neopatřijíc sě, kak by k tomu dobrému spieše přišli, jehož žádají, i sěm i tam točiec myslí, divnú brzkostí večas přěd sě, večas jako za sě běžiec blúdie.

A tak donidž jsmy na tomto světě, naše žádost vždy běží dále mimo tu radost, kterúž přěd sobú v ta doba mámy. Neb bez počta viece jest těch věcí, jichž žádámy,

než móžem v tomto životě jsúc pochopiti. Ale tam ono svaté množstvie nebeských duchóv nic viece nežádá mimo tu radost, kterúž mají, avšak nesmiernosti toho ščěstie přěvelikého nikakéž nemohú sstihnúti zeskrz; jakž jest, úplně sám sobě jediný znám jest; úplně nesstihnulý, sám sobě znám znáním nesstihnulým. Ale těch kuoróv, točíš duchóv, věčně sboru blaženého zástupové mají radost netolik upřěvše mysl svým dívaním v stvořitele, ale také jeho stvoření sě dívajíc radost mají a útěchu, kaký pak jest to div, že všudy diviec sě veliké skutky vidie toho, jehož milují, když jej ve vších jeho skutciech dívně vidie? A takž naleznú netolik v stvoření netělesném, ale také i v tělesném, jemuž sě diviti mohú, a diviec sě chválé a ctie stvořitele. Neb ústavně vščcky věci myslí jsú obchopili a obchopivše i divili sě a diviec sě i veselé sě; že každý bohu upřěv svú mysl pílně sě dívá, a to je každému líbo. A že sě spolu vidie v takém ščěstí, tiem sě jim veselé přispářie; a tělesné věci znamenajíc, tiem sě jako potvrzijí.

Naučmyž sě také i my vzdvihnúc mysl vzhuoru diviti sě a diviec sě vzhuoru mysl vzdvihnúti, neb ti měštěné blahoslavenstvie věčného, to, což jest pod časem, ústavně vidie a což jeden v druhém vidí, to vie, proč jest anebo kdy, aby z svého nerozdielného tovařišstvie a z té milosti, již k sobě jmají, viec bez koncě radost jměli; a v tom vidění jasnosti božie nikdy sě nemohúc nasytiti, vždy jako znova sě rozněcovali. Nicť nenie rozkošnějšieho, ani jest co užitečnějšieho než komuž dána jest milost v tom dívaní vzdvižené mysli. Neb čím sě viece kto v tom rozchutnává a rozchutnávaje sě i diví sě, tiem by chtěl radějí v tom déle býti a tiem snažnějie vše zjadati chce a tiem osviecen bude hlúbe; vždy nalezne, čemu by sě mohl diviti a z čeho by mohl chut mieti. Nikdiež nenie rozkoši většie příčina a užitečnějšie. Protož v tom své vždy měj dívanie i svú rozkoš, aniť jest třěba, by jiného hledal dívanie myslí miesto toho, kteréž máš, jako by jiné bylo užitečnějše, a tak mysl byla by rozbrojna. Než však ze vších věcí buoh poznán móž býti, a poznánie boha jest plnost věděnie a plnost věděnie toho jest plnost chvály, a svrchovánie vších daróv i všie chvály jest života věčnost. A k tej plnosti věděnie toho potřěbnějše jest vnitřnie skrúšenie než hluboké smysly zjadovánie a vzdýchanie než doličovánie, slez viece třěba než hlubokých smyslóv, modlenie než čtenie, nebeských věcí myslí znamenánie než při zemskéj neprázdni mieti utěšenie.

A tak jsú skonány knihy, jimž řiekají Zrcadlo svatého Augustina, v létě božiem tisíc tři sta devaddesát osmého v úterý na svatého Vincencie v hodinu jako ve čtrnádstú rukú Václava s Pořiečie, někdy řečeného Duchoně Libenského syna.

Anno Domini M°CCCXCVIII° per manus Wenceslai Pragensis Tituli.

1 *vzníti* vystoupiti – 3 *svrchovánie* svrchování, dokonalost (sublimitatis habitus) – 4 *jedinkú* jenom jednou (semel); *chvála* sláva (gloria); *bydlce* (zdrob. k *bydlo*) bydliště (habitaculum) – 5 *nevýmluvný* nevýslovný (inenarrabilis) – 6 *stonánie* sténání; *ústavný* stálý (assiduus); *nemněnú silú* netušenou, nepředpokladatelnou silou (insperata virtute) – 7 *tomu sě dívajíc* o tom uvažujíc (contemplando) – 8 *podobenstvie* obraz – 10 *ku paměti přivésti* vzpomenouti si – 11 *ovšem* zcela (omnino) – 12 *zastřěnie* závoj (velum) – 13 *divným činem* divným způsobem (mirum in modum) – 15 *dívanie* uvažování (contemplatio) – 15-16 *v mysli proměněnie*

vytržení mysli (alienatio) – 16 *vzdviženú mysli dívanie* uvažování (contemplatio) – 17 *sstoji* ostane, potrvá (iugi perpetuitate celebratur) – 18 *dar* milost (gratia) – 22 *uprázdniti sě* uvolniti se – 23 *zučil sě* naučil se – 24 *životem prázdniti* tělesně odpočívati (corpore) – 25 *prázden býti* nepracovati, odpočívati – 26 *pochotný* libý (suavis) – 29 *pravý* spravedlivý – 31 *cěstami bludnými* scestím (per devia); *neopatřijíc sě* neohlížejíc se (sine respectu) – 32 *točiec myslí* přemítajíc; *brzkost* hbitost (agilitas); *večas... večas* tu... tu (nunc... nunc)

34 *donidž* dokud – 35 *v ta doba* v tu dobu, tehdy – 38 *sstihnúti* postihnouti; *zeskrz* veskrze – 39 *nesstihnulý* nepostižitelný; *znánie* poznání – 40 *kuoróv* andělských kůrů – 44 *netělesný, tělesný* nehmotný, hmotný (incorporeus, corporeus) – 45 *ústavně* nepřetržitě, souvisle; *myslí obchopiti* přemýšleti (contemplari) – 47 *přispářie* přispořuje, přibývá

49 *vzdvihnúti* pozdvihnouti – 50 *pod časem* časné, zde na světě (sub tempore) – 51-52 *nerozdielný* nerozdělitelný (indissolubilis) – 55 *rozchutnávati sě* chuť, rozkoš míti, rozkochati se (delectari) – 57 *zjadati* probádati, prozkoumati (perscrutari); *hlúbe* hlouběji – 58 *chut mieti* rozkoš míti, kochati se (delectari); *nikdiež* nikde – 61 *rozbrojný* roztěkaný, rozptýlený (discurrere) – 63 *věčnost* věčné trvání (perpetuitas) – 64 *skrúšenie* pokora; *hluboké zjadovánie* důkladné zkoumání (profunda investigatio); *doličovánie* dokazování (argumentatio) – 65 *hlubokých smyslóv* sentencí (sententiis) – 65-66 *myslí znamenánie* uvažování (contemplatio) – 66 *zemská neprázdn* pozemské zaměstnání – 70: Léta Páně 1398 rukou Václava s titulem Pražský

SAMOMLUVENIE SV. AUGUSTINA

KAPITOLA 10

Tato i jiná mnohá dobrodienie učinil si mi, hospodine, o nichž vždy mi sladko bude mluviti, vždy mysliti a vždy tobě dieku vzdávati, abych mohl ze všěch daróv chváliti a milovati tě vším svým srdcem a vší svú duší a vší svú myslí a vší svú silú a také ze všeho mozku vnitřka mého srdcě i všeho spojenie mého, dobré řku sladkosti o tobě, bože mój, i všěch, ktož v tobě mají rozkoš. Ale mé nedokonánie viděle sta oči tvoji, oči tě, jež jsta velím světlejšie než slunce, jež spatříta všěcky cěsty lidské i hlubokost propasti, jež na každém miestě patříta na dobré i na zlé. Nebo když jsi nade vším, všecko naplniješ, vešken vždy všudy jsi, o každé duši péči jmaje (točíš každú po třiedě), ještos stvořil, jenž ničím nezhrziješ, co si učinil. Tak mój chod i mé stezky znamenáš, i ve dne i v noci nad mú stráží bdíš, všěcky mé věci znamenávaje, věčný jsi špehéř, právě, jako by všeho svého stvořenie, nebě i země zapomanul, jen mě samého znamenával a jako by o jiných netbal. Aniž roste světlo neproměnijícieho viděnie tvého (točíš sílnějšie nenie), když tolik na jednoho patří, ani jest mdlejšie, když patří na vše a na rozličné věci. Nebo jakož jedno a vše spolu úplně znamenáš, takež každé, kakž koli rozličné, věci obezří tvé viděnie. Ale tak vše, jako jedno; tak jedno, jako všeliké věci, vešken spolu pojednú bez rozdělenie neb proměněnie neb uměněnie tak znamenáváš. A tak vešken ty vešken čas bez času všeho mě spolu vždy znamenáváš, jako by nic jiného nejměl znamenávati. Protož já tak stanu pod tvú stráží, právě jako by ty, všeho jiného zapomanuv, mně samému chtěl sě dívati. A vždy mi sě skyteš, vždy sě hotova ukazuješ, ač mě hotova nalezneš. Kamž koli pójdu, ty mne, hospodine,

neostáváš, jen ač bych já tebe ostal. Kdež koli budu, neodejdeš, neb všudy jsi, abych všudy, kamž sě obráci, nalezl tě, skrzěňž býti mohu, abych nezhynul bez tebe, když bez tebe býti nemohu. Jistě to znám, že což koli učiním (neb kteréž koli věci), to před tobú učiním; a to, což činím, ty lépe vidíš, co jest to, než já, jenž činím. Nebo což kdy činím, ty také vždy jsi při tom jakožto věčný přihlédač všěch myšlení i rozličných mysli rozkládaní a rozpomínaní a kochání, účinkóv mých. Před tobú, hospodine, jest vždy všěcka má žádost a před tobú všecko mé myšlenie. Ty vidíš, odkud duch přijde, kde-li jest anebo kam jde, neb jsi ty všěch duchóv važič. A jest-li kořen sladký nebo hořký, z něhož vně krásné listie vychází, ty vidíš vnitř najlép, a lépe ty mě znáš a stržen kořene najprojatějie zjaduješ; a netolik úmysl, ale kořene jeho vnitřní stržen rozeznale v tvého světla spravedlnosti sbieráš i opatříš i znamenáš, aby odplatil každému netolik podlé účinkóv aneb úmysla, ale také podlé toho neproměněnie, skrytého ve strženi kořene, z něhož pocházie úmysl toho, jenž skutek činí. Když co činím, kam sě mój úmysl tiehne a což kolivěk myslím a v čem sě kolivěk kochám, ty vidíš, tvoji uši uslyšíta, tvoji oči znamenáta; znamenáváš, pozoruješ a znamenítě píšeš v tvých knihách, leč-li zlé, leč dobré jest, aby za dobré dal odplatu a pomstu za zlé, když budú knihy otevřěny a budú súzeny ty věci podlé toho, jakž sě nynie v knihách píše. To snad jest, ještos nám již řekl, hospodine: „Budu znamenati i poslednie jich činy;“ a opět, ještо j' řečeno o tobě: „Neb on všěch věcí znamená skonánie.“ Neb ty ve všěch věcech, jež činímy, viece skonánie úmysla hlédáš, než toho skutku, kteréž činímy. A když to pílně znamenám, hospodine bože mój, hrozný a spravedlný, bázní a hrozným sě zapálaním zahanbuji; neb velikú pilností přikázáno nám právě žívu býti, neb vše, což činímy, před očima toho súdcě, jenž vše vidí, činímy.

2 *dieka* díky; *ze všěch daróv* za všechny dary – 4 *mozk* mozek, morek, nejhlubší nitro (medulla); *spojenie* vazba, klouby, ústrojí (compages) – 4-5 *dobré řku o tobě* dobrořečím tobě (benedicam te) – 5 *mají rozkoš* (deleclantur); *nedokonánie* nedokonalost (imperfectum); *viděle sta* (duál) viděly – 6 *tě* (duál) ty; *jsta* (duál) jsou; *velím* mnohem – 6-7 *spatříta, patříta* (duál) spatříte, patříte – 9 *točíš* totiž; *každú po třiedě* o každou jednotlivě; *nezhrziješ* nepohrdáš – 11 *špehéř* slidič, pozorovatel (speculator) – 12 *nebě* 2. pád k *nebe*; *znamenával* pozoroval – 13 *neproměnijící* neproměnitelný – 14 *tolik* toliko, jenom – 15 *takež* tak (sic); *kakž koli* jakkoli (licet) – 15-16 *každé... věci* každou jednotlivou věc (singula quaeque) – 16 *všeliké věci* všecko (omnia) – 17 *pojednú* najednou, zároveň; *uméněnie* umenšení (diminutio) – 19 *stanu* budu státi – 20 *dívati sě* pozorovati; *skyteš sě* vyskytneš se (te praesentem exhibes) – 21 *hotový* připravený (paratus) – 22 *neostáváš* neopouštíš; *jen ač bych... ostal* leč, leda že bych... opustil – 23 *skrzěňž* skrze něhož – 26 *věčný přihlédač* věčný dohližitel (perpetuus inspector) – 27 *mysli rozkládanie* uvažování (meditatio); *kochánie* potěšení (delectatio); *účinkóv* skutků (operationum) – 30 *važič* kdo odvažuje (ponderator) – 31 *stržen* dřeň (medulla); *najprojatějie* nejpronikavěji (subtiliter); *zjaduješ* zpytuješ, probádáváš (perscrutari) – 32 *rozeznale* rozeznávaje, rozlišuje (discrete); *sbieráš* sbíráš (colligis) – 33 *opatříš* spatřuješ – 34 *neproměněnie* neproměnnost, (intransmutationem) – 35 *tiehne sě* tíhne – 36 *uslyšíta... znamenáta* (duál) uslyší... uvidí – 37 *znamenítě* zřetelně; *leč-li... leč* ať... ať – 38 *pomsta* pokuta – 42 *skonánie úmysla* uskutečnění (finis intentionis); *hlédáš* patříš, přihlížíš – 44 *zapálanie* zardění, červenání studem; *právě* spravedlivě

SBORNÍK MUSEJNÍ (KRUMLOVSKÝ)

Sborník tento (Mus. III B 10), vynikající skvělými miniaturami, nemá té jednotnosti jako sborník Václava s Pořiečie. Obsahuje kusy: 1. *Zrcadlo lidského spasenie* (s nádhernými obrázky jako podstatným doplňkem textu), 2. *Ráj duše*, 3. *Kterak má člowěk znamenati své hřiechy*, 4. Bonaventurovi přičítané Soliloquium (Samomluvení) *O čtveru užitečném myšlení*, známé nám ze sborníku Václava s Pořiečie, 5. *Čím se má člowěk lepšiti*, vzdělání díla De perfectione animae ad sorores (O dokonalosti duše k sestrám) připisovaného Bonaventurovi, 6. Štítného vzdělání části Susova díla *Horologium sapientiae aeternae* (Orloj věčné moudrosti), 7. téměř stejné pozdější vzdělání téhož díla.

Ukázky z Ráje duše a Bonaventurovi přičítaného Soliloquia byly otištěny již výše (str. 656n a 660n) a ukázka Štítného vzdělání Susova díla je zařaděna ke Štítnému. Zde podáme úryvek z nejdůležitějšího traktátu, *Zrcadla člověčieho spasenie*; je to vzdělání spisu Speculum humanae salvationis od neznámého dominikána, složeného snad v Štrasburku pro lidi neškolené a snad jako podklad pro kázání kazatelům chudým. Obsahuje t. zv. typologické vypsání biblických dějů od stvoření světa přes pád prvních lidí až po vykoupení a seslání Ducha svatého; spisovatel si vybral vždy jednu „pravdu" z Nového Zákona a k ní připojil tři „figury" z historie starozákonní i světské, jimiž se tato „pravda" předobrazovala. Text je podkladem pro vyobrazení výjevu, jakýsi stručný slovní doprovod k obrazu. Originál je psán rýmovanou prózou.

ZRCADLO ČLOVĚČIEHO SPASENIE

(ÚVOD)

Na počátku všeho stvořenie biechu Adam a Eva v nahotě, studu ižádného nemajíce mezi sebú pro své údy k lidskému národu od boha zpósobené, nebo hřiechu ještě byli nepoznali, ani zakusili kterého nedostatku na těle anebo na duši, než upřiemé srdce k bohu mějiechu. Protož stud nebýváť než pro zlé učiněnie, anebo by zlé nebylo učiněno, bývá ubávanie; obojieho toho studu Adam a Eva nemějiechu poznánie. Protož ďábel závidě jich takému zřiezení, myslil, kudy by je k hřiechu připravil a k studu skrzě to. I znamenal, že Adam jest člověk velmi múdrý, nebo by ihned jeho chytrosti srozuměl, a tak Evu i vščcky budúcie naučil, kterak by sě lsti ďábelské ostřiehali. Poznal, že ženské pokolenie jest menšieho rozumu, přěvážnějšieho udatenstvie i pospěšnějšieho oklamánie pro lehké u mysli vzdrženie. Vzal tvárnost hadovú až do pása, hlavu, ruče i břicho ženy krásy výborné, i všed do ráje k tomu dřěvu, jehož ovoce byl pán bóh Adamovi a Evě pod smrtí jiesti zapověděl, jim odpustiv, aby všeho jiného ovoče kromě toho požívali; a uhlédav Evu, ana sama sě túlá v ráji ovoci sě dívajíci, zavolal jie i jal sě jie mluviti a řka: „Proč nejiete ovoče tohoto dřěva, ješto slóve dřěvo poznánie zlého i dobrého?" Kterémuž Eva ochotně odpověděla, neb na něm svú tvář ženskú viděla, a řkúc: „Nebo nám buoh přikázal, abychom snad nezemřěli." Ďábel uznamenav, že Eva řekla „snad", jako by tomu úplně nevěřila, což pán buoh jistě pověděl, udatně ji v to pochybenie uvedl, lest přiloživ a řka: „Jezte, nikoli nezemřete, než skrzě toho ovoče jedenie budete mieti tak veliké jako bohové poznánie a uměnie o zlém i o dob-

rém.“ Kteréž slovo má dvój rozum. Prvý tento: budete tak mnoho uměti, skutečně poznajíce, což jest zlé a co dobré, ješto nynie jedno dobré znáte skutkem, ale o zlém nic neviete, jako my, ješto smy sě chtěli bohu rovnati v nebi, i jsmy pekelní bohové znajíce velikú radost, kterúž smy ztratili a velikú biedu a strast, v kterújž smy sě již obydlili. Druhý rozum taký: tak zřějmě budete mnoho uměti jako buoh sám, ješto vás i všecko stvořil. Prvý rozum ďábel měl toho slova; a v tom pravdu pověděl, by tiem úmyslem byl mluvil; než toho taje, druhým mluvil, na prvý mieně. Protož jest zklamal, jinak řěčí mieně nežli srdcem. Eva uslyšěvši, že řekl: „Nikoli neumřete,“ tomu ihned uvěřila a slib ďáblóv upatřivši, požádala, aby bohu rovna byla v umění, a tak toho slova měla druhý rozum, v kterémž úmysle jablka toho požádala. A ďábel utrh i dal jie bez meškánie. Protož jala sě jeho jiesti i na našě i na své neštěstie. To sě stalo v starém zákoně.

Skrzě Evu od ďábla oklamanú znamenává sě člověk jako žena křehký, kterémuž ďábel radí pána boha přikázanie lehcě vážiti pro jeho milosrdenstvie veliké a dobrovolenstvie, na kterémž člověk často sě zapomíná a tady mnohého sě hřiechu dopustí skrzě ďábelské oklamánie.

Když bieše již Eva shřěšila, zakusivši jablka zapověděného, v tu dobu poznavši, že jablko sličného vzezřěnie i chutného hryzenie, šla jest k Adamovi a jala sě jemu mluviti slovy ochotnými tak dlúho, až Adam jie nechtě rozhněvati i jedl také, od nie vzem jablko, maje dobřě na paměti, že jesti to proti božiemu přikázaní. Než málo sobě vážil, bohu úplně nedóvěřě, by pomstil, skrzě to znamenie, že Evu viděl, ana žíva ještě ostala, jakž bóh byl jima řekl: „Když koli jiesti budete to ovoce, ihned zemřete.“ Než pán buoh tiem rozumem pověděl to jest: „Nebudete-li jiesti, nikdy nezemřete, než na věky žívi budete; pakli zakusíte, tehdy smrtedlnosti poddáni budete, ač pro mé milosrdenstvie ne ihned umřete, ale však pro vaše neposlušenstvie smrti neujdete, když najviec sě střieci budete, neb té čakati budete bez pochybenie.“

Když najspieš Adam s Evú ovocě zakusivše zapověděného shřěšili, ihned sě svú nahotú styděli. Protož sobě věníky učinili, jimiž svú hanbu zakryli, poznavše již, že ďáblem oklamáni. Uzřěv pán buoh Adamovo s Evú shřěšenie v ráji, zavolal na Adama, řka: „Adame, kde jsi?“ Adam hlas boží uslyšav, skryl sě mezi dřievím. Kteréhož druhé zavolal řka: „Adame, kde jsi?“ Tehdy Adam odpověděl řka: „Skryl sem sě proto, že sem náh.“ Pán buoh mienil řka: „Kde jsi?“ točíš „v kterús biedu upadl, nebo v tej s svým národem ostaneš,“ mieně na smrtedlnost. Než Adam poznav to na své nahotě i tiem sě zlým účinkem styděl. Tehdy pán buoh jemu řekl: „Ktoť jest ukázal zapověděného ovocě zakusiti a mé přikázanie přěstúpiti?“ Adam nepoznal sě, než na Evu a na boha svój hřiech obrátiv i řekl: „Žena, kterús mi dal, ta mi dala, a já nechtěl jie hněvati; vzem i jedl sem.“ Tehdy buoh otáza Evy a řka: „Pročs to učinila?“ Tehdy Eva nedavši sě za vinnu, na ďábla počtla a řkúci: „Had mi dal, a já vzemši i jedla.“ Had potom na ďábla svú vinu obrátil. Tehdy buoh dal všěm zlořečenstvie, řka Adamovi: „Proto, žes přěstúpil mé přikázanie a žes uposlechl hlasu ženy tvé viece než mého, těžkým potem a veli-

kým usilováním s svým národem chleba budeš užívati a dobývati.“ Také dě Evě: „Proto, žes přěstúpila mé kázanie, a svého mužě oklamala, v jeho bázni a pod jeho rukú budeš a on tobě bude panovati, i v těžké bolesti budeš děti roditi.“ Hadu pak řekl, ješto dřéve hlavú vzhóru chodil: „Proto, žes to učinil a ženu oklamal, musíš na svú prsí hemžě choditi a na brišě, i ohavnější s tvým plodem nade všecko budeš stvořenie, a ona tě zahubí a tvú hlavu zetře a tobě bude panovati po všě časy.“ To jest mienil tiem matku milú Mariji, z kteréž syn boží měl sě naroditi; že Eva skrzě ovoce přěstúpila, když okusila, tehdy lid vešken umořila, ale Maria, matka božie, když jest plod, drahé ovoce, syna božieho narodila, tehdy ďábla přěmohla a všecken lid obživila a od ďábla vymohla. Chvála bohu otci, synu, svatému duchu! Amen.

1 *ižádný* žádný – 2 *lidský národ* rození, plození lidí – 4 *upřiemý* přímý, upřímný; *učiněnie* čin, skutek – 5 *by nebylo učiněno* aby nebylo učiněno; *ubávanie* stydění, stydlivost – 6 *zřiezenie* uspořádání, stav; *kudy* jak – 10 *přěvážnějšieho udatenstvie* odvážnější smělosti; *pospěšný* kvapný, rychlý, snadný; *u mysli vzdrženie* dodržení úmyslu – 11 *tvárnost* tvářnost, podoba – 12 *dřěvo* strom – 13 *odpustiv* dovoliv – 15 *zlého i dobrého* zla i dobra – 18 *udatně* směle – 19 *pochybenie* pochybnost – 20 *uměnie* vědění – 21 *rozum* smysl, význam – 22 *jedno* jenom; *skutkem* skutečně – 24-25 *smy sě obydlili* usadili jsme se – 26 *slovo* věta – 27 *by byl mluvil* kdyby byl mluvil – 28 *zklamal* oklamal, selhal – 29 *slib upatřivši* uvěřivši slibu; *požádala* zatoužila po...

35 *dobrovolenstvie* laskavost (benevolentia); *na kterémž* pro něž

37 *zakusivši* okusivši – 38 *chutného hryzenie* chutného k jídlu (ad vescendum suave)– 39 *ochotný* lahodný, lichotný – 40 *vzem* vzav – 41 *nedověřě* nedůvěřuje; *by pomstil* aby odčinil; *skrzě to znamenie* pro to svědectví – 42 *jakž* ač – 43 *tiem rozumem* v tom smyslu – 46-47 *bez pochybenie* nepochybně, jistě

48 *když najspieš* jakmile – 49 *věník* svazek větviček (peridzoma) – 51 *dřievie* stromoví – 52 *druhé* po druhé – 54 *národ* potomstvo – 55 *tiem účinkem* za ten skutek – 57 *nepoznal sě* nepřiznal se; *obrátiv* svaliv – 58 *vzem* vzav – 59 *otáza* otázal se; *nedavši sě za vinnu* nepřiznavši se k vině – 60 *počtla* svedla – 61 *zlořečenstvie* zlořečení, prokletí – 63 *dě* řekl – 64 *kázanie* přikázání – 66 *hlavú vzhóru* s hlavou vztyčenou (srov. dále *vzdvihnutě*) – 67 *na svú prsí* (duál) na svých prsou; *hemžě* (k *hemzati*) plaze se – 70 *umořila* zničila, uvedla v záhubu – 72 *obživila* život dala; *vymohla* vybojovala

USTAVÍM STOLICI SVÚ NAD STRANÚ PÓLNOCNÍ A ROVEN BUDU NÁVYŠŠIEMU

Počínají sě knihy, jenž slovú Zrcadlo člověčieho spasenie, v nichž sě zjevuje padenie člověčie i obyčěj navrácenie k spasení. V tomto Zrcadle móž poznati člověk, proč stvořitel ráčil člověka tvořiti. Také móž člověk tuto věděti, kak ďábelskú lstí zatracen a kak skrzě utrpenie božie navrácen k milosti. Luciper vzdvihl sě proti svému stvořiteli, věčnému bohu, a proto v okamžení s výsosti nebeské do propasti pekelné svržen. Proto buoh člověka ráčil tvořiti, aby naplnil Luciperovo padenie s jeho anjely. A protož ďábel člověku závidě, jeho lákal i nutil jej, aby přěstúpil božie přikázanie. Přirozenie hadové sobě k uosobě byl ďábel zvolil, neb had v ten čas panenskú hlavu měl a vzdvihnutě chodil. V toho hada ďábel všel, lstivý pokladač, a v jeho osobě lstivú řěč k ženě mluvil, vzkušuje ženy, že jest méně než

muž opatrna. Vzkúšěl také Adama, mužě opatrného i múdrého, ale přistúpil k ženě, když sama bez mužě byla, neb ji snáze přělstil ďábel než při muži. Takž tehdy ďábel přělstil Evu, matku naši, přivodě na všecko pokolenie člowěčie ukrutnú smrt.

Znamenati nám, že muž stvořen v Damascenu velikém a od boha v ráj rozkošný přěnesen. Ale žena v ráji jest stvořena z řebra mužského, když spal. Bóh jie zvláštně byl poctil, že ji v rozkošném miestě tvořil. Neučinil jie jako mužě z hlíny zemské, ale z řebra ušlechtilého mužě Adama i z těla jeho. Neučiněna z nohy, aby jí muž nevzhrzěl, ani z hlavy, aby nad mužem nepanovala, ale stvořena jest z boku manžela svého Adama, muži za manželku a za tovařišku k boku přijednanú. By byla ve cti sobě dané tíše přěbývala, žádné by núze od mužě netrpěla. Ale že ďáblu věřiec, bohu sě vrovnati chtěla, proto zaslúžila, aby ji muž tresktal i zamucoval, neb žena uvěřila ďáblu, ale ne muž; však muž povolil ženě, ač i nerad. Žena nástojieše muži, aby s ní ovoce hryzl, a on tak ji miloval, že hryzl, aby jie nesmútil. Šalomún pro milost ženskú modlám sě klaněl, avšak věděl, že nejsú modly bohové, jakož i Adam pro milost ženskú s ní jedl, však věděl, že bohu roven nemóž býti. Tehdy žena viece než muž shřěšila, že sě domnievala bohu rovna býti. I jiný hřiech veliký nad to přičinila, že mužě k hřěšení lahodně přinutila. Nebo ač již v biblí zjevně sě psáno nenalézá, však jísto jest, že mužovi pochlebně lahodila.

Ó muži, znamenaj, kaká jest lest ženská, chovaj sě ženy lahodné a přělštěn nebudeš. Vzezři na Adama, boží způsobu, a na přěsilného Samsona a hlédaj Davida, mužě podlé vóle božie a přěmúdrého Šalomúna! Poněvadž také i toliké lidi přělstila chytrost ženská, kakž pak ty, muži, nejsa taký, ni toliký, před ženú chceš býti bezpečen? Mužě Adama, o něhož sě ďábel nesměl ohroziti, toho žena, ďábla udatnějši, směla přělstiti. Ďábel ženu přělstil a žena mužě i vše praštědie jeho smrti poddala. A by byl člověk setrval v božiem přikázaní, nikdy by smrti ani muky okusil, žádné by mdloby netrpěl, ani ustávanie, žádné by nemoci netrpěl, ani by usechl; beze lkánie, bez bolesti, bez truchlosti byl by nošen; bez pláčě, bez tesknosti, bez úsilé byl by narozen. Byl by nepoznal kvielenie, ani kterého smucovánie, ani by hanby trpěl, ani kterého zahanbenie. Uši jeho nikdy by neohlechle a zubi jeho nikdy by laskomin netrpěli. Oči by sě jeho byle nezakalile a nohy by nevzkléčely. Ni řěky, ni studnicě mohly by jej utopiti, ni oheň, ni vedro slunečné mohly by jej spáliti. Nižádná zvěř ani pták jemu by přěkazili, ani vietr ani povětřie jej by smútili. Nikdy by lidé mezi sebú sváruov neměli; jako bratřie spolu by sě milovali. Bylo by poddáno člověku zemské stvořenie. Vždy by v radosti žív byl, beze všie péčě, avšak bohu stvořiteli svému byl by sě líbil. I s tělem i s duší do nebe byl by jej buoh vzal. Nesměj toho žádný člověk smyslem dostihnúti, proč buoh člověka tvořil a věda, že padnúti má, proč-li anjely chtěl tvořiti, jichž padenie přějístě věděl, a proč srdce krále Faraona chtěl zatvrditi a srdce Marie Magdaleny ku pokání obměkčiti. Proč Petrovi, jenž ho třikrát zapřěl, skrúšenie dal a Judášě v jeho hřiechu zúfati přěpustil. Proč jednomu lotru milost k obrácení vedchl a jeho tovařiši takéž milosti netbal dáti. Proč jednoho hřiešníka táhne k sobě a druhého netáhne. Žádný, kakž koli múdrý, nesměj toho dostihnúti, nebo tito skutci boží i jim

rovní člověčie múdrosti sú skryti. Taká tázanie svatý Pavel na krátcě rozpravuje a řka: „Kohož chce, buoh zatvrdí a nad kým ráčí, sě smiluje."

Nadpis: *pólnocní* půlnoční, severní; *návyšší* nejvyšší – 1 *člověčí* lidský, lidí – 2 *padenie* pád; *obyčěj* způsob – 4 *utrpenie* útrpnost (misericordia) – 6 *naplnil* nahradil – 8 *přirozenie hadové* hadí přirozenost, podobu; *sobě k uosobě* (*k osobě*) jako svou osobu – 9 *vzdvihnutě* vztyčeně, s hlavou vzhůru – 10 *pokladač* klamač, svůdce (deceptor) – 10, 11 *vzkušuje, vzkúšěl* pokoušeje, pokoušel

14 *znamenati nám* (*jest*) máme si uvědomit (notandum est); *v Damascenu velikém* m. na poli Damašském (v. pozn. na str. 681) – 15 *z řebra mužského* z mužova žebra (viri dormientis) – 18 *nevzhrzěl* nezačal pohrdat – 19-20 *tovařiška k boku přijednaná* družka jemu po bok připojená (socia collateralis) – 20 *núzě* obtíž, příkoří (molestia) – 21 *tresktal* trestal – 22 *zamucoval* rmoutil – 23 *nástojieše* naléhala, dotírala (insistere) – 24 *nesmútil* nezarmoutil; *milost ženská* láska k ženám – 27 *lahodně* lichocením – 28 *lahodila* lichotila

30 *zpósoba* stvoření; *hlédaj* viz – 31 *také i toliké* takové a tak veliké – 33 *nesměl ohroziti* neodvážil se pokoušeti – 34 *udatnějši* odvážnější; *praštědie* potomstvo – 35 *by byl setrval* kdyby byl setrval – 36 *mdloba* slabost; *ustávanie* únava – 37 *usechl* uschl, sešel, zemřel – 38 *úsilé* námaha; *smucovánie* zármutek – 39 *neohlechle* (duál) neohluchly – 40 *laskominy* trnutí zubů; *nezakalile sě* (duál) nezakalily se; *nevzkléčěly* nezchromly – 42 *přěkazili* překáželi, znepokojovali (infestare) – 46 *nesměj* neodvažuje se; *smysl* rozum – 49 *skrúšenie* lítost, pokání – 50 *přěpustil* dopustil; *vedchl* vdechl – 53 *tázanie* otázky; *rozpravuje* pojednává

ZÁKON DESATERA PŘIKÁZANIE DÁN OD BOHA MOJŽIEŠOVI

Hod padesátého dne, jejžto nynie viera křesťanská slaví, někda jako pod způsobú v židovstvu dálo sě. V padesátý den, když židé z Ejipta vyšli, desatero přikázanie na hořě Sinai od hospodina vzěli. Takéž v padesátý den, když sme my z pekla vykúpeni, přijeli učedlníci ducha svatého. Tehdy všěcky věci, kteréž sú sě židuom dály, způsoba byly a znamenie, ale křesťané ty všěcky věci v pravdě přijeli.

1 *hod padesátého dne* padesátý den; *pod způsobú* pod obrazem, podobenstvím

ROZDIEL 23

V dřěvniem rozdielu slyšěchom, kak Kristus kříž svój nesl; potom slyšmy, kako za své ukřižovatele buoha prosil. Cělú noc a cělý den porúhaním a posmievaním a bitím tak byl umdlen, že té těžké klády sám nésti nemohl. Tehdy přinutichu někakého, jménem Šimona Cyrenenského, aby pomohl Kristovi nésti jeho kříž. A když přijidechu k huoře Kalvárie a viděli jej ustalého, dali jemu octa se žlučí smiešeného a vína s myrrú. To pitie zlost židovská Kristovi bieše smiesila, jakož dávno skrzě žaltářníka o nich bieše prorokováno. A vzemše rytieřstvo kříž, položichu na zemi a obnaživše Krista, rozpěli jej na něm. Prvú ruku ke kříži hřěbím přibichu a druhú provazy táhnúce k druhéj dieře rozpěli. A když ji přibichu, nohy takéž provazy táhli a jedniem hřěbím obě nože přikovali. Toho rozpětie dotýká hospodin v žalmu a die o něm: „Zryli ruče moji i mé nohy, zečtli všěcky kosti mé." A když Ježíš trpieše tu přěukrutnú hořkost, ukázal jim svú mi-

lostivú lásku, neb za ně svého nebeského otcě prosil a nám příklad dal, abychom nepřátely milovali. Nebo když naše nepřátely milujem a za ně buoha prosímy, ukazujem, že smy synové buoží a bratrové Kristovi. Neb̕ jest tomu učil, abychmy nepřátely milovali, abychmy synové otcě jeho, jenž na nebi jest, býti mohli. Nenie to veliká věc milovati dobrodějcě a přátely, ale veliká věc jest milovati protivníky a nepřátely. Potom rytieřstvo Krista na zemi ke kříži přibivše, jej za živa s křížem vzhóru vzvedli.

Ta modlitva, ješto od Krista na ukřižování byla propověděna, znamenána byla na Jubal, bratru Tubalchainovu. Jubal a Tubalchain, synové Lamechovi byli, jenž nalezači řemesla železného a hudby byli; než když Tubalchaim kladivy zvuk činieše, Jubal z toho zvuku kladivného notu nalezováše. Tehdy k takéj notě a k kladivnému kování přirovnávámy Kristovu modlitvu a křižovatelév kováníe. Neb když křižujíce Krista ke kříži přikováváchu, Kristus přěsladkú notu za ně otci svému zpieváše a řka: „Otče, odpusť jim, neb̕ nevědie, čsoť činie. Neb nevědie, žeť tvój syn jsem, jehožť křižují.“ Nebo byť byli židé a pohané věděli, že Ježíš jest syn buoží, nikdyť by byli neukřižovali krále slávy, ani sě jemu posmievali. Také sladkosti bieše ta přěblažená nota, že v tej hodině obrátilo sě lidu tři tisícě. Podobně židé skrzě nalezačě řemesla kovářského byli znamenáni; neb ten obyčéj křižovánie najprvé nalezli, neb nebyl obyčéj, by člověk ke kříži hřěbími byl přibit, ale aby byl provazy roztěžen až do smrti. Tak dobřě nalezač noty Jezukrista znamenal, neb on prvý byl, jenž takú notu buohu zazpieval. Kristus nejedno za své křižovatele buoha prosil, ale za spasenie všeho světa svého otcě žádostně žádal. Ač již mnozí dávno za hřiech člověčí prosili, však̕ ani skrzě modlitby ani skrzě oběti nebyli uslyšěni. Ale Kristus modlil sě se slzami a s voláním velikým a uslyšán jest pro svú poctivost, to, čsož prosil, obdržav.

Nadpis: *rozdiel* oddíl, kapitola – 1 *dřěvní* dřívější, předešlý – 2 *porúhanie* rouhání – 5 *ustalý* unavený – 6 *myrra* myrha; *zlost* zloba – 7 *žaltářník* žalmista (Ž. 68,22); *vzemše* vzavše; *rytieřstvo* vojáci (milites) – 8 *rozpěli* rozpjali; *hřěbí* hřebík – 11 *zečtli* spočítali – 17 *dobrodějcě* dobrodince (benefactores) – 19 *vzvedli* vyzvedli

22 *nalezač* vynálezce (inventor); *řemeslo železné* zpracovávání kovů, kovářství – 23 *kladivný* kladiva, kladivem; *nota* melodie; *nalezováše* vynalézal – 24 *křižovatelév* těch, kdo ukřižovali (Krista) – 32 *roztěžen* roztažen, rozepjat – 35 *žádostně* toužebně – 37 *poctivost* pocta

Poznámky ediční

Petr Komestor, Historia scholastica

Dílo je dochováno ve třech neúplných a chybných opisech: dva, Cerroniho (*C*) kladený do r. 1404 a Štokholmský (*Š*) z r. 1481, jsou v Státním archivu v Brně (G 13 a G 10), třetí v NUK XVII D 18 (*K*). Je dochován i zlomek opisu dalšího na přídeští židlochovické gruntovní knihy (Stát. archiv v Brně 11455 A). Dílo bylo také opsáno charvátskou hlaholicí v klášteře na Slovanech; dochované hlaholské zlomky mají text mnohem správnější než jiné rukopisy.

Paleograficky podle rkpu *C* s různočteními *Š* a *K* vydal J. V. Novák, Petra Comestora Historia scholastica, Sbírka pramenů I, 2, 9, Praha 1910; o hlaholských zlomcích v. Fr. Ry-

šánek v sborníku Slovanské studie, Praha 1948, str. 207-225. Na nález nového zlomku upozornila L. Pacnerová v LF 77, 1954, 294 a paleografický přepis zlomku, rozbor a schema filiace rkpů stč. Komestora podala v LF 78, 1955, 222-230.

Zde otištěn text podle zlomku hlaholského Archivní školy v Praze (*H*) podle přepisu Fr. Ryšánka, op. c. 222-223 (v Novákově vydání str. 421-422); lat. text Migne, PL 198, 1383-1384. Je to výklad podle 3 Král. 21,1-22,1.

Jotace zachovávána a upravována v dlouhých slabikách všude, v krátkých slabikách po všech sykavkách a po *ř*.

2 Daj mi *H*] Daj *C* – 3-4 abych nedal dědictvie otcóv mých tobě *H*] abych dědinu otcóv mých dal tobě *C* – 6 jiesti *C*] jiestie *H* (comedere) – 7 zapečětěné *H*] zapečetně *C* – 10 a súdiece ho vinna velebnosti *H*] i usúdichu ho vinna v majestátu *C* – 12 aby ji obdržal *H*] aby jí vládl *C* – 13 nad to *H*] *chybí v C*; Žid má... budeš děditi *H*] *chybí v C* – 15 jednostajně *H*] jednace *C* – 18 Ale i o Jezabel... na poli Jezrahel *H*] A také I z Jezrahel na poli Jezrahel *C* (Sed et de Jezabel dicit Dominus: Canes comedent Jezabel in agro Jezhrahel) – 23 sú *H*] sú byli C

Evangelium sv. Matouše s výkladem

Text otištěn podle jediného dochovaného rkpu NUK XVII A 4, str. 363b-368a, pozdějšího opisu, psaného písařem, který zejména krátké *o* mění podle své nářeční výslovnosti v *uo* nad míru spisovného jazyka. Homilie je v paleografickém vydání Holubově, Evangelium sv. Matouše s homiliemi, Sbírka pramenů I, 1, 10, Praha 1913, str. 252-257; je to překlad 9. hom. Řehoře Velikého na Evangelia (PL 36, 1105). O památce srov. J. Vilikovský, Kazatelství a počátky české prózy, Písemnictví českého středověku, Praha 1948, str. 109-119.

Jotace zachovávána a upravována v dlouhých slabikách všude, v krátkých po všech sykavkách a po *ř*. Zachováváme nářeční *uo* za krátké *o* (*buoje sě* a p.); nářeční jevy ne zcela jasné jsou uvedeny jen v aparátu (wurzte, ſkirzie, trzpiety).

3 preč] *chybí v rkpe* – 22 uvrzte] wurzte *rkp*, *možno číst též nář.* vrzte *s bilab.* w – 32 obdařil *rkp*] obdrazil *Holub* – 35 šél] ſſeel *rkp* – 36 na pút] na puſt *rkp* – 43 vzal] *chybí v rkpe* – 51 závažie] zawierne *rkp* (talentum); úžitek] uſzýtek *rkp* – 54 skrzě] ſkirzie *rkp* – 58 chtieti] chtety *rkp* – 60 do věčné odplaty] do wieczſſie odplaty *rkp* (ad aeternam remunerationem) – 64 věčnú radostí] wgieczny radoſty *rkp*; přiebytcě] przibycze *rkp* – 79 pán] pane *rkp* – 84 kterým] kterzym *rkp* – 88 ješto jměl] geſtoy miel *rkp*; *možno čísti jako* 89 ješto j' jměl] geſtoy gmiel *rkp* (j' = jest) – 97 k hlubokému] k *chybí v rkpe* (ad intellectum mysticum) – 105 pro buoh] pro buo *rkp* (*na konci řádku*) – 114 za závažie] za *chybí v rkpe*, *srov. ř.* 115 – 114 některý] nyekterzy *rkp* – 117 bližniemu udělil] blyznyemu geho vdyelyl *rkp* – 122 nebudemy-li] nebudelymy *rkp* – 123 trpěti] trzpiety *rkp* – 124 tepruv své závažie z země pozdvíhá] tepruw ſie zawazie z ſſwe zzemie pozdwyha *rkp*; nebo mnozí lidé *rkp*] *bylo by možno doplnit* jsú *podle lat.* quia sunt plerique, qui – 125 zatracenie] ztracenye *rkp* – 126 za to] za tu *rkp*

55-56 *Múdří... uměji* Jerem. 4,22 – 74-75 *Jdi... hřiešný* Luk. 5,8

Ráj duše

Sborník se dochoval ve vadných, namnoze kusých rukopisech. Nejstarší opis je z r. 1383, NUK XVII A 19 (*A*); další opisy: NUK XVII D 32 (*D*), NUK XVII F 10 (*F*), Mus. III B 10 (*K* – t. zv. Krumlovský, nádherně iluminovaný), Mus. V C 5 (neúplný). Úvod je ve zlomku Mnichovské stát. knih. č. 3581; kap. 54 - 57 v NUK XVII E 8; zlomky šesti přeházených kapitol v Mikulovském rkpu 159/II (nyní v UK v Brně Mk 19).

O sborníku psal J. Truhlář, ČČM 58, 1884, 22-36 a 270-285, J. Menšík, Poměr Albertova Ráje duše k Štítnému, ČČM 92, 1918, 20-35 a 129-145. O Mikulovských zlomcích Fr. Ryšánek, Sborník Máchalovi, str. 17-20. O pramenu sborníku t. ř. Ráj duše Fr. Ryšánek, ČČF 2, 1944, 68-70.

Dosud byly otištěny jen tři ukázky (Úvod, kap. 20 O pravdě, kap. 24 O mátorném člověku) v Erbenově Výboru I, 341-352; dále Úvod v Jirečkově Anthologii I, 4. vyd., str. 94-95 a tři ukázky (O dvú životú, O blahoslaveném životu a Požár lásky) u J. Menšíka, Počátky stč. mystiky (Památky 5), Praha 1948, str. 21-54. Opravy k tomuto vydání podal Fr. Ryšánek v LF 75, 1951, 190-203.

– O všělikých ctnostech

Zde otištěno z rkpu *F*, fol. 1a-2b, kde byl ztracený začátek rkpu nahrazen později v XV. stol. Opravy provedeny podle rkpu *K*, str. 113-114. Kromě toho je úvod dochován v mnichovském zlomku a konec úvodu v rkpu *D*, fol. 21a.

Jotace v dlouhých slabikách zachovávána a upravována všude, v krátkých po všech sykavkách a po *ř*.

1 Matěje *K*] Matúše *F*, *tehdy se evangelista Matthaeus překládal Matěj, později Matúš* – 12 dějí *F*] dějí. To jsú slova svatého Jana Zlatoustého *K* – 15 tovařišstvo *K*] towariſtwo *F*; za veselé tovařišstvo *K*] *chybí v F* – 19 a 34 nazývají *K*] nazievají *F* – 21 milující *K*] malující *F* – 22 slóve *K*] *chybí v F* – 24 netbanlivý *K*] netbandlivý *F* – 29 donidž *K*] donizdz *F* – 33 Také sú] *od toho místa dochováno též v D* – 39-40 mnoho k tomu... A proto *F*] mnoho, jehož nechcem vyličovati pro dlúhé rozpravenie. A protož *K* – 44 o nie *K*] o nij (ony?) *F*

– O trpedlenství

Otištěno podle *A*, fol. 3b-5a. Opravy a doplňky podle *F*, fol. 12a-14a; *D*, fol. 32a-33a a *K*, str. 125b-127a; dosud nebylo otištěno.

V rkpe *A* nedúsledně psané slabičné *r* jako *yr* (tyrpedlenství, tyrpím, tyrpěti, tyrním a j.) je přepisováno jako *r*.

1 trpedlenstvie] tyrpedlenſtwy *A*, trpelenstvie *F*, trpělivost *K* – 2 neshřěšil] neſhrzyeſl *A*, nehřěšil *F*, *K* – 5 svatý *F*, *K*] ſawaty *A* – 6 dle *Ryš*] dele *A*, nevinně *F*, *K* – 8 budú *F*, *K*] bude *A* – 9 chvály *Ryš*] wſady *A*, wſſady *F*, *K* – 10 jest *F*] *v A vytrženo* – 13 věcši *F*] wczſy *A* – 14 květ *F*, *K*] kwyek *A*; trním *Ryš*] lilium *A*, *F*, *K*; *překladatel se odchyluje od lat. orig. snad mínil přece* lilium, *že se od bílé barvy květ více odráží*; dobrý *Ryš*] bohu *A*, *F*, *K* – 15-16 *překladatel neporozuměl lat. textu:* non tamen ad impatientiam provocatur, sed candorem bonae conscientiae et bonae famae odorem diligentissime servare conatur – 16 nravóv *K*] nnrawow *A*, mrawow *F* – 22 právě *Ryš*] prawi *A*, *F*, *K*; *není to výrok Jobův* (*srov. Job 1,22 a 6,30*), *ale líčení Jobových vlastností; F*, *K citují:* Jakož praví svatý Job *a upravují v přímou řeč:* nepovrtral sem *F*, nepovrtlal sem *K* – 24 nezpravuje sě... protivenství *D*] *v A opakována předešlá věta:* Pravý trpělný nepovrtře nic... což naň přěpuščeno, *zde vynecháno a doplněno z D* (*začíná:* pelywy nezprawuge ſye...) – 25 bohu *F*,*K*] *chybí v A* – 26 on jmá zjeviti vinu] *totiž bůh:* qui utique tempore suo omnem innocentiam excusabit. *Neporozuměním lat. textu v rkpe nevhodně vloženo* knězi, *jako by zjevení viny se mělo díti zpovědí; k tomu se ovšem nehodí pak zjevení neviny* (on má zjeviti knězi vinu i nevinu *A*), *F*, *K doplňují ještě dále:* a toho kněz má otplatiti, totiž svatým pokáním – 29 přichýliti *F*, *K*] chylyty *A* – 29-30 jest, ež *Ryš*] nez genz *A*, ez *F*, *K*, to ze *D* – 30 meškáme pokorú a utrpením získati *F*] myſkamy pokornym v utrpenym *A*, meškáme sobě pokorú a utrpením získati *K* (pro eius recompensatione affigimur) – 40 jednoho zlého slova mužě *Ryš*] aby jednoho slova mužě *A*, jednoho zlého *D*, aby jednoho slova nezabíjeli toho mužě *F*, *K*; diechu *F*] dyegy *A*; diegiechu *D*, *K* – 46 v nichžs mě *F*,*K*] wnychz mye *A* – 47 Tito tříe *D*] Tito *A*, *F*, *K*

– 48 moha netbá] moha *A*, *F*, *K*, člověk netbá neb opustí dobrá diela *D; nesrozumitelné místo v lat.:* cum aliquis...

2 Job 17,2 – 5-6 1 Petr. 4,15 a 3,17 – 10-11 *Neb tak jest... trním* Pís. 2,2 – 19-20 *Čakal sem... žalosti* Ž. 68,21-22, Job 1,21-22 – 27-28 podle Mat. 27,12-14 – 41 *Semej* podle 2 Král. 16,7 – 43-44 podle Luk. 23,34 – 44 *Ščepán* Skutk. 7,60 – 45-47 *Mojžieš* Exod. 32,31-32

Sborník rozjímavých spisů Václava z Pořiečie

Rozmlúvanie duše s svědomím

– Úvod – Kapitola 2

Otištěno z rkpu NUK XVII F 21 (*F*), fol. 18a-22b, kde nemá spis nápisu, nýbrž je označen jako 21. kap. a další celého tohoto souboru různých spisků rozjímavých. V rkpu Mus. III B 10 (*K*), str. 256a-260b, k němužto bylo přihlédnuto, je nápis *O čtveru užitečném myšlení*, který se shoduje s lat. Soliloquium de quattuor mentalibus exercitiis.

V latinské předloze rozmlouvá duše a člověk, v českém vzdělání duše a svědomí, podle toho se nazývá také spis *Rozmlúvanie duše s svědomím*. Stylisace rkpu *K* v úvodě je jiná; myšlenky jsou stejné, ale jsou jinak seskupeny. *F* přiléhá lépe k lat. předloze než *K*. – V lat. na začátku je delší citát z Pavlova listu k Efez. 3, 14-19, jejž český vzdělavatel vynechal a začíná aplikací tohoto citátu.

Jotace zachovávána a upravována všude v dlouhých slabikách; v krátkých po všech sykavkách a po *ř*.

2 kolena své mysli *Ryš*] kolena své milosti *F* (genua mentis) – 21 k svrchním věcem *Ryš*] k svým věcem *F* (ad superiora) – 23-28 Neb z prvého... o tej radosti *F*] *samostatná vložka českého vzdělavatele*

Nadpis: Kapitola 1 *Ryš*] *v F je kap. 22* (*celkového sborníku*) – 43 vědie... nevědie *K*] wydye... newydye *F* (sciunt... nesciunt) – 58 přirozenie *Ryš*] ſtworzenye *F* (formata sis per naturam) – 63 vzpoměna] wzpomyena *F*, *na okraji přípisek* k tomu gye; vzpomínám *K* – 71 jehos] gehos *F*, *k tomu na okraji pozdní přípisek* gſy

Nadpis: Kapitola 2 *Ryš*] *v F kap. 23* (*celkového sborníku*) – 109 zpósobil] *za tím písař omylem opsal kus textu, který náleží na fol. 19b, a nedávalo mu to smyslu, na švech přizpůsoboval slova a pády podle svého zdání, aby dostal nějaký smysl. Zde vynecháno z rkpu:* zpósobil k tvéj vuoli zvieřata dómyslně..... a děkujiť tvéj službě (*v rkpu pův.* službě tvéj) *Ryš*

6 *Neb... pocházie* Jak. 1,17 – 7 Augustin, De vera religione c. 18, § 35 (PL 34, 137); De doctrina christiana I, c. 31, § 34 (PL 34, 32) – 38 Bernard, vlastně Ambrož, Serm. 4 in Psal. 118, 27, § 22 – 41-42 *Ó duše... sebe* Bernard, De consideratione II, c. 3, § 6 (PL 182, 745) – 43-47 Bernardovi připisované Meditationes piissimae, c. 1, § 1 (PL 184, 485) – 47 Jan Chrysostom, Homil. 25, alias 26 – 48-57 *Ó duše... svú cěstu* Medit. piis. c. 5 (PL 184, 494-495) – 60 Anselm, Proslogion, c. 1 (PL 158, 227) – 62-67 Medit. piis. c. 1, § 1 (PL 184, 485) – 70 *Protož chval...* Ž. 147,1 – 71-72 *nebs znamenána... dojiti* Medit. piis. c. 3, § 7 (PL 184, 489) – 75-82 Augustin, De Trinitate XIV, c. 2-4 (PL 42, 822-824; podle smyslu); De spiritu et anima c. 18 (PL 40, 793); (Pseudo) Augustin, De diligendo Deo c. 4 a 6 (PL 40, 851, 852), podle Huga Svatoviktorského De Arrha animae (PL 176, 960, 954; vybíráno) – 85-86 Jan 14, 23 – 87 Augustin, Confess. III, c. 6, § 11 (PL 32, 687), De Genesi ad Litt. VIII, c. 26, § 48 (PL 34, 391) – 89 Bernard, In dedicatione sermo II, § 2 (PL 183, 522 (?)) – 91-94 *Ó, kak jest... odpočinutie* Medit. piis. c. 1., § 2 (PL 184, 486) – 92-93 *Jenž... odpočíval jest* Sir. 24,12 – 96 Hugo, In Eccli hom. II (PL 175, 142) – 98 *Anzelmus* vlastně Augustin, Confess. XIII, c. 8, § 9 (PL 32, 848) – 100 Řehoř, Moralium XXVI, c. 44,

§ 79 (PL 76, 395) – 105 Hugo, De Arrha animae (PL 176, 955) – 111-114 *Ó duše... věčnému* Medit. piis. c. 6, § 16 (PL 184, 495) – 119-122 *vše stvořenie... milosti* Hugo, De Arrha animae (PL 176, 955) – 122 Augustin, De libero arbitrio II, c. 16, § 43 (PL 32, 1264) – 126 *Šalomún* Pís. 1, 8

– Kapitola 25 a 26

Ukázka otištěna podle rkpu NUK XVII F 21, fol. 23a-24b (*F*), s přihlédnutím k rkpu Mus. III B 10, str. 261b-263a (*K*). V lat. předloze rozmlouvá homo a anima (člověk a duše), v čes. vzdělání svědomie a duše.

Nadpis: Kapitola 25 *Ryš*] *v F je kap. 46* (*celkového sborníku*) – 11 stvořena přirozenie *Ryš*] ſtorzytele przyrozenye *F* (– tele *tečkami zrušeno, ale slovo nebylo opraveno*)

Nadpis: Kapitola 26 *Ryš*] *v F je kap. 47* (*celkového sborníku*) – 21 z tak mnoho *Ryš*] tak *chybí v F*, tolik dobrého *K* – 25 kážeš *K*] kakos *F* – 26 hlédaje *K*] hledagi *F* – 27 vší *K*] wſwy *F* – 37 slovú *K*] ſlowo *F* – 38 slovú Kněžstvo *K*] ſlowu /knyezſtwo ſlowu *F* – 41 velikým dějí *K*] dějí *F*; menším známy činie *K*] menſſy znamy czynye *F*

4-8 *každý, ktož... to naleznú* Řehoř, Moralium XXXII, c. 1, § 1 (PL 76, 633) – 12-16 Anselmus, Meditatio 3, Deploratio male amissae virginitatis (PL 158, 725); jenom podle smyslu – 23-30 *Bernart* vlastně Anselm, Meditatio 13, jejíž vliv se jeví částečně před tím i v dalším textu; vybírají se jen různé myšlenky – 31-42 podle Anselma, Meditatio 13, také 43 „fons universae pulchritudinis" je odtud (PL 158, 774) – 42-43 *sem tvú... poznal* z Augustinových Confess. X, c. 27, § 38 (PL 32, 795) – 44-45 *Ty věci... nebyly* není v latinské předloze, doplnil podle Vyznání Augustinových (kn. X, kap. 27) český vzdělavatel

Zrcadlo sv. Augustina

Rkp NUK XVII F 21 (*F*) je porušen, jednak má utržen horní roh listu 87 a je tu poškozeno po 4 řádcích textu, jednak je tu porucha, zaviněná tím, že předloha, z níž písař Václav opisoval, měla přeházené listy. Náprava v postupu výkladů (na fol. 86a-87b a 84b-86a) je provedena podle mladšího rkpu NUK XVII G 8, fol. 174b-177a (*G*) a rkpů latinských, zejména NUK XIV D 18 (*D*) a textu PL 184, 550n. – Rkpy NUK XVII I 2 a XVII E 15 obsahem se shodují s naším starším Zrcadlem, ale je to nový, pozdější překlad.

Jotace zachovávána a upravována všude v dlouhých slabikách; v krátkých po všech sykavkách a po *ř*.

1 ó, kak *F*] a tak *G;* vzpovzdviženú myslí] *F měl pův.* wzpowzdwyzenv, *ale pak koncové* v (= u) *předěláno v* y, pzdwyzenye mysly *G*, mentis excessu *PL*, per mentis excessum *D*; naučiti sě *G*] naučiti *F* – 15 *špatně spojený text F:* až i myšlením || i diviec sě a diviece sě; *druhý šev je na 84b:* Tuť dušě sama || i povstane v to dívanie; až myšlením i poſtanyem (!) v to dívanie *G* (donec iterum meditatione assurgamus in contemplationem); *písaři nedávalo to smysl a hleděl pokaženou souvislost napraviti změnou* povstaneme *v* povstane, (*t. j. duše*) *Ryš* – 15-16 a v divné mysli proměnění *F*] a v diveni mysli proměnění *G*, v diveni a v mysli proměnění *Ryš* (donec iterum meditatione assurgamus in contemplationem, contemplatione in admirationem, admiratione in mentis alienationem *PL 184, 551; D zjednodušuje shodně s čes.:* assurgamus in contemplationem et admirationem et in mentis alienationem) – 16 pravdě *G*] prawee *F* (veritatis) – 17 dívaním *G*] dyewanym *F* – 27 všudy neprázdni myslí *F*] *jako:* vacantes ubique *D*, vagantes ubique corde *PL* – 28 *přeskočení z žalmu 45, 11 do žalmu 33, 9 má také D:* quam suavis est Dominus – 31 neopatřijíc *G*] neopatrujíc *F*

38 nemohú sstihnúti zeskrz] nemohu ſtyſknuty zeſkrz *F, ale písař tečkami opravným vyloučil* zeskrz *a nad textem nahoře připsal* ſtyhnuty w ſweho (*chybně m.* všeho), ſtyhnuty boha neb zyſkrz *G* – 45 a obchopivše i divili sě a diviec sě i veselé sě *G*] *špatné švy F:*

myslí jsú obchopili a obchopivše || mohú jíti za ním; *F 86a:* až i myšlením || diviec sě a diviec sě i veselé sě – 47 sě spolu vidie *G*] a ze ſye ſpolu dywye *F* (congratulantur de mutua visione) – 50-51 *utržené konce řádků doplněny podle G:* 1.-ti neb ty myeſſcze, 2. to czoz, 3. a czoz, 4. geſt – 55 milost *G*] myſl *F chybně* – 55-56 čím sě viece.... i diví sě *Ryš*] čím viece kto v tom rozchutnávaje sě vidí sě *F*, čím sě v tom kto rozchutnává a rozchutnávaje sě i diví sě *G* (Quanto amplius in caelestium contemplatione delectaris et delectando admiraris, tanto) – 57 zjadati *Ryš*] zyadaty *F*, zadaty *G* – 59 aniť jest třěba *G*] at geſt netrzyeba *F* (ne *dodatečně vepsáno*) – 60 jako by jiné bylo užitečnějše] *doplněno z G* – 62, 63 věděnie *G*] viděnie *F chybně* (scientia) – 64-66 *utržené začátky řádků doplněny z G:* 1. dolyczowanye slez, 2. -kych smyslow m(odlenye), 3. -kych wyeczy, 4. (zems)ke(y) n(eprazdni) – 67 Zrcadlo] *vytrženo* c: Zr(c)zadlo *F*

1 *srdci vysokému* Ž. 63,7 – 7-8 podle 2 Kor. 3,18 – 26-29 podle Ž. 45,11; 33,9; 72,1

Samomluvenie sv. Augustina

Naše ukázka je otištěna podle rkpu NUK XVII F 21, fol. 103b-105a (*F*); lat. text je v PL 40, 875-876 (Liber Soliloquiorum animae ad deum). Český překlad má odchylky od tohoto textu; jsou to často chyby, ale nespadají na vrub českého vzdělavatele, jsou i v soudobém rkpu latinském NUK XIV D 18 (*D*).

Jotace zachovávána a upravována v dlouhých slabikách všude; v krátkých po všech sykavkách a po *ř*.

4 mozku vnitřka mého srdcě *Ryš*] mozku mého vnitřka srdcě *F*, ex omnibus medullis intimis cordis mei – 4-5 dobré řku sladkosti o tobě *F*] Beata dulcedo, Domine Deus, omnium, qui delectantur in te *PL, ale:* Benedicam, te, dulcedo, Deus meus et omnium, qui delectantur in te *D* – 6 viděle] wyedyele *F* – 9 (točíš každú po třiedě)] *glosa překladatelova* – 13-14 Aniž roste světlo neproměnijícieho viděnie tvého (točíš silnějšie nenie)]... nepromyenygyczye wydyenye tweho, toczyss ſylnyeyſſyeho (-ho *bylo škrtnuto a tečkami zrušeno*) nenye *F*, Neque enim crescit lux incommutabilis visionis tuae *PL*, incommutabilis *náleží k* vidění, *tedy má býti* neproměnijícieho viděnie *a v glose překladatelově má býti* silnějšie *Ryš* – 19 znamenávati] *za tím škrtnuto* doſtyl toho bylo, gehoz – 30 z něhož vně] *v F vymazáno* wnye, *ale stopy viděti* (*za lat.* foris *má tu Štít.* svrchu *v. Demetrias, str. 40-41 Ryš*) – 30-31 ty vidíš vnitř najlép, a lépe ty mě znáš] tu iudex internus melius ipse me nosti *PL*, Tu vides interius et melius *D* – 34 podlé toho neproměněnie, skrytého ve strženi kořene *F*] secundum ipsam interiorem absconditam medullam radicis *PL, ale:* secundum ipsam intransmutationem absconditam in medulla radicis *D*

5-6 *Ale mé... oči tvoji* Ž. 138,16 – 7-8 *na každém... na zlé* Přísl. 15,3 – 38-39 *když budú... píše* Zjev. 20,12 – 40 Deut. 32,20 – 41 Job 28,3

Sborník Musejní (Krumlovský)
Zrcadlo člověčieho spasenie

Český překlad dochován jako součást sborníku Musejního (zvaného též Krumlovský) Mus. III B 10, str. 1-111 (*K*) a ve zlomcích staršího, rovněž iluminovaného rkpu Mus. 1 Ac 75 (*Zl* – 6 necelých listů).

Text sborníku Musejního dosud otištěn nebyl; zlomky otiskl Ad. Patera, ČČM 61, 1887, 464-481.

Jotace zachovávána a upravována ve všech dlouhých slabikách; v krátkých po všech sykavkách a po ř.

– (Úvod)

Otištěno podle *K*, str. 1-2. Je to samostatná práce překladatelova.

– Ustavím stolici...

Otištěno podle *K*, str. 3-5; latinský text citován podle PL 198, 1067.

14 muž stvořen v Damascenu velikém *K*] *špatný překlad m.* na poli Damašském (in agro Damasceno est formatus, *četl*: magno Damasceno *Ryš; podle Historia scholastica, Gen. 3)* – 37 usechl *K*] *není v lat. předloze*

Nadpis: Iz. 14,14 – 54 Řím. 9,18

– Zákon desatera přikázanie

Otištěno podle *K*, str. 77.

– Rozdiel 23

Otištěno podle *Zl*, fol. 3a-4b (Patera, ČČM 61, 1887, 473-474); opravy provedeny podle rkpu *K*, kde je část na str. 53-54; latinský text PL 198, 1079.

4 Cyrenenského *K*] ſyrenenſkeho *Zl* – 8 obnaživše *K*] obwazawſſe *Zl* (nudantes) – 12, 28 Ježíš *K*] ihũs *Zl* – 15 tomu učil *Ryš*] to učinil *Zl, K*, to učil *Pat* (docuit)

21 na Jubal *Zl*] ſkrze Tubal *K*, Tubal *PL 198, 1079 v bibl. citátu i dále v textu výkladů* – 21, 22 Tubalchain, Tubalchaim *Ryš*] kubalchayn, kubalchaym *Zl*, Tubalkaym *K* – 23 kladivného *K*] ladiwneho *Zl;* nalezováše *Zl*] nalézáše *K* – 24 k kladivnému *K*] kladiwnemu *Zl* – 25 přikováváchu *Zl*] přikováchu *K* (fabricabant) – 26 za ně *Zl*] za ny *K* – 35 ač již *K*] acziz *Zl*

11-12 Ž. 21,17-18 – 13 podle Luk. 23,34 – 21-22 podle Gen. 4,21-22 – 26 Luk. 23,34

TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO

V Tomáši ze Štítného dostupuje staročeská próza svého vrcholu.

Pocházel z chudší větve panského rodu Benešoviců a narodil se pravděpodobně r. 1333 nebo 1334 na otcovské tvrzi Štítném u Žirovnice, kde náleželo rodině mimo tvrz půl vesnice s poplužím. Vzdělání se mu dostalo v otcovském domě a na artistické fakultě nového vysokého učení pražského. Výklady mistrů doplňoval horlivou četbou a nemalou vzpruhou pro vlastní přemýšlení a tříbení životních názorů byla mu kázání mistrů. Vedle otázek theologickofilosofických zajímaly ho také otázky sociální a správní poměry. Hodnosti akademické nenabyl, musil odejít na ves hospodařit. Oženil se a měl pět dětí (jedno zemřelo před r. 1376, rovněž manželka; dospěly jen dvě, Jan a Anežka, ale Štítného přežila asi jen Anežka). Pobyt na odlehlé vsi asi často přerušoval a pobýval v Praze, kde chodil pilně na kázání proslulých kazatelů Konráda z Valdhúz a Milíče z Kroměříže. Milíčovi přičítá, že ho podnítil ke spisování. – Péro vtiskla Štítnému do ruky starost o dorůstající děti, péče o čeleď a jiný obecný lid; svými výklady chtěl jim opatřit na vsi, kde nebylo ani kázání, ani nešpor, ušlechtilou zábavu a vzdělání. R. 1381 pronajal své zboží ve Štítném a odstěhoval se do Prahy, kde zemřel asi r. 1403 nebo 1404.

Štítný je první laik, který píše česky o náboženských věcech; jinde národní jazyk do náboženské literatury uváděli mistři nebo duchovní. Znal dobře úskalí, o něž se mohla jeho spisovatelská činnost rozbít, a proto se zabezpečil a ohradil proti možným žalobám a stíhání, že se neoprávněně plete kazatelům a mistrům do jejich pracovního pole, tím, že dedikoval svůj první spis mistru Vojtěchovi Raňkovu z Ježova. – Své spisy psal nejprve pro své děti, ale když se líbily také jiným, upravoval některé, zvláště když děti dospěly, pro širší veřejnost. Všechny mají ráz vzdělavatelný. Štítný má na mysli člověka obecného; poučení, které jeho spisy podávají, stojí však plně na výši doby, ba leckdy ušlechtilým cítěním svou dobu předstihuje, takže se může měřit s nejlepšími latinskými spisy svého druhu. Jeho vědomosti na laika, ovšem znalého latiny a němčiny a částečně vzdělaného na školách, byly neobyčejné. Také formální stránka jeho spisů vyniká. Pokud jde o sociální názory, Štítný je typický člověk středověku, pokouší se udržet feudální řád; kde kritisuje společnost, činí tak jen s hlediska tohoto řádu. Tím však, že psal o theologických věcech česky, stal se přímým předchůdcem literatury období husitského.

Literární dílo Tomáše ze Štítného se zachovalo v rukopisných sbornících:

1. První přeložené práce shrnuje t. zv. *sborník Vyšehradský*; dochoval se v opise z r. 1396 (NUK XVII F 9). Obsahuje dva spisy přeložené, spis domněle Augustinův (ale ve skutečnosti od Ambrosia Autperta) De conflictu vitiorum et virtutum (O bojování hřiechóv s šlechetnostmi) a spis minority Davida z Augšpurku De septem processibus religiosorum (O sedmi duchovnieho stavu vstupních). V rukopise Vyšehradském byl po roce 1396 připsán ještě další traktát O korábu Noemově, vzdělaný podle IV. kn. De arca Noe morali Huga Svatoviktorského; je též od Štítného, ale pozdější.

2. Po sborníku přeložených traktátů následoval první sborník samostatných knížek, dochovaný v originále, t. zv. *sborník Klementinský* z r. 1376 (NUK XVII A 6). Některé

traktáty jsou také ve *sborníku Sázavském* (Mus. III B 6), jiné části má *sborník Musejní* z r. 1400 (Mus. III B 5). Kodex Klementinský je nádherně ilustrován, ale porušen. Osnovu má tuto: a) O vieře, o náději a milosti (základních ctnostech křesťanských, bez nichž nelze dojít spasení), b) O stavu panenském, vdovském a manželském, c) O hospodářovi, hospodyni a čeledi, d) Kak sě zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm, e) Ostnec svědomie a o pokušení ďábelském, f) Kak sě očištijem, že hřěšíme (t. j. o svátostech, dále o smrti, pohřbu, očistci a službě zádušní). Na konci je doslov spisovatelův. — Na svých místech Štítný přidal Výklad páteře a k výkladu o smrti *Knížky o smrti mládence bujného*, vzdělané podle 2. kap. II. knihy Susova Horologium aeternae sapientiae (Orloj věčné moudrosti); samostatné vzdělání je také v rukopise Musejním (III B 10). — Mnohé spisky byly hotovy, než je Štítný spojil v celek; když je opisoval načisto, upravoval, měnil a doplňoval. Knížky kolovaly již samostatně, líbily se, ale byly také závistivě kritisovány; proti těmto posudkům se brání v předmluvě.

Tento sborník Štítný někdy po roce 1389 v Praze přepracoval, ale i tomuto přepracovanému sborníku říká „první knihy". Osnovu v podstatě ponechal, ale výklady rozhojňoval. Sborník se dochoval v opise Vávry z Jivjan (*sborník Vávrův* z r. 1492, NUK XVII D 31, jenž je opsán z nedochovaného opisu Matěje Čapka).

3. Odrostlejším dětem napsal *Řeči besední* formou dialogickou (otec odpovídá na dotazy dětí). Spis jedná o Bohu, o jeho vlastnostech, o stvoření a zřízení andělů, o stvoření člověka, o jeho prvotním stavu, o pádu a následcích jeho, o vykoupení, o svobodné vůli atd. Na konci je spisek O bojování hříchů se šlechetnostmi ve formě dialogické. Toto první zpracování se nedochovalo, víme o něm jen ze zmínky Štítného v obnoveném vzdělání, určeném již pro širší obecenstvo a dochovaném v pozdním porušeném a vadném opise, psaném dvojí rukou (v rukopise Budyšínském, kodexu s různým obsahem). Toto přepracované vzdělání pochází z doby kolem r. 1391. Štítný se zde pustil na pole, které dosud bylo vyhrazeno theologům a latině, a proto se zajišťuje proti nenávistné kritice uznávanými autoritami. Pro nejtěžší části čerpá z V. kn. Bernardova spisu De consideratione (O rozjímání) a ze spisu Huga Svatoviktorského De tribus diebus (O třech dnech), v další části čerpal z Malogranata, ze Susova Horologia, dále má četné citáty z Augustina (přímo nebo z Lombardových Sentencí).

4. Pro besedování s odrostlejšími dětmi Štítný napsal dva svazky *Řečí svátečních a nedělních z rok do roka*. Dochován je opis v jediném svazku (NUK XVII C 15), ale neúplný, t. j. asi polovina obou původních svazků, doba od adventu do velikonoc včetně; dílo vzniklo asi r. 1392. Z tohoto rukopisu je opsán rukopis Strahovský (DG III 13).

5. Někdy po roce 1391 pořídil Štítný na přání dcery Anežky výběr ze *Zjevení svaté Brigity* (NUK XVII C 21 a UK v Olomouci II 190, z r. 1482). Druhý výběr z revelací, menší, ale zhuštěnější, pořídil Štítný pro širší čtenářskou obec (rkp Leningradský, veř. knih. Češsk. F n. I N 1, z r. 1419, NUK XVII F 1, z r. 1453 a Mus. IV B 15, z r. 1526).

6. Nedlouho po roce 1394 sepsal Štítný *Knížky o šašiech* podle Jacoba de Cessolis Ludus scaccorum sive de moribus hominum et de officiis nobilium (O hře šachové neb o mravech lidských a o povinnostech šlechty). Šachovnice, figurky a hra jsou podnětem a rámcem k výkladům o poměrech a stavech lidských. Štítný výklady značně rozhojnil, používaje svých zkušeností o našich poměrech. Spisek se zachoval v pozdním, namnoze chybném opise (v rukopisném kodexu smíšeného obsahu v Nár. knih. ve Vídni č. 5293).

Do doby před rokem 1400 náleží také zachované vzdělání Štítného spisu Richarda Svatoviktorského Benjamin Minor De praeparatione animi ad contemplationem (O přípravě ducha k rozjímání); dále nezachované obšírnější, ale Štítným vzpomínané vzdělání díla připisovaného Bonaventurovi, De septem itineribus aeternitatis (O sedmi chodbách

k blažené věčnosti) a s ním blíže neurčený výklad O domu. V této době vznikl snad také výklad O korábu Noemově; byl již také vzdělán Jeronymův (vl. Pelagiův) list Demetriadě, dochovaný ve zlomcích Štítenského kodexu (v knih. Strahovské, DD IV 65). Známost tohoto listu Štítný projevuje a cituje z něho v Řečech svátečních a ve sborníku z roku 1400.

7. V roce 1400 přikročil Štítný k novému souboru svých vlastních i vzdělaných jím prací a uložil je ve svém třetím sborníku, t. zv. *sborníku Musejním* (z roku 1400), určeném pro širší veřejnost. Namnoze má tento sborník proti dvěma předešlým pozměněnou osnovu tak, že Štítný k svému základnímu spisu v jednotlivých oddílech připojuje další příbuzné spisky, buď přeložené, nebo v zkratce vzdělané knížky cizí. Sborník má čtyři oddíly. Po předmluvě začal knížkami o stavech: O stavu panenském, vdovském a manželském, O hospodáři, hospodyni a čeledi, O devieti staviech lidských podobných k devieti kóróm anjelským, O staviech onoho světa (t. j. o pekle, očistci, nebi). — Druhý oddíl je O hřiešiech; užil tu částečně spisu Viléma Peralta Summa vitiorum a k němu připojil Knížky Richardovy o čtveru zlém podle De eruditione hominis interioris (O výchově vnitřního člověka), IV. kn.; samostatně je tento spisek zapsán v rukopise Životů sv. Otců (NUK XVII C 16). — Další oddíl je O šlechetnostech, O víře, naději a milosti (důkladnější a jiné pojednání než v stejnojmenném traktátu v prvním sborníku opírá se tu o spis Viléma Peralta [Perauta] Summa virtutum), O stěžejných šlechetnostech, o nichž sú mluvili filozofové, což sú mohli, O sedmi šlechetnostech, kteréž jsou proti hříchům úhlavním (podle spisu Davida bosáka, jehož vliv se projevil také ve spise o šlechetnostech), O bojování hřiechóv s šlechetnostmi (předělaný starší spisek), O sedmi dařiech Ducha svatého, O připravení srdce (stručný výtah, vlastně osnova díla Gerharda Lutyšského De praeparatione [nebo doctrina] cordis, O přípravě srdce), stručnější znění spisku připisovaného Bonaventurovi, O sedmi chodbách k blažené věčnosti, jež obšírněji vzdělal dříve (ale to se nezachovalo), O sedmeru blahoslavenství, Knížky o Desateru božiem přikázaní a k tomu O dvanácti radách čtenie. — Poslední oddíl je O sedmeře kostelní svátosti.

Třetí sborník, nejobšírnější, dochoval se v pozdějších opisech, z nichž ho však žádný nepodává věrně. Pokud se týče látky a uspořádání knížek, nejlépe a nejúplněji zobrazuje dílo *rukopis Musejní* z r. 1400 (III B 5), ale mění jazyk. Té vady nemá sice *rukopis zvaný Jezuitský* (NUK XVII C 18), ale zase mimo hojné vynechávky v textu a jiné poruchy má první traktát z té recense, která je ve sborníku Vávrově. Částečně obsahuje třetí recensi sborníku též *rukopis Sázavský* (Mus. III B 6, z r. 1465) a některé kusy z třetí recense jsou ve strahovských zlomcích (DD IV 65). Sborník vydal podle rukopisu Musejního A. Vrťátko s názvem Thómy ze Štítného Knihy naučení křesťanského, Praha 1873.

8. Výběr z třetího sborníku, který Štítný pořídil pro dceru Anežku, je obsažen ve *sborníku Opatovickém*. Napsal jí nejprve O hřiešiech a šlechetnostech. Vynechal úmyslně O připravení srdce, O sedmi chodbách, ale odkazuje na ně jinam. K sedmému daru Ducha svatého, moudrosti, připojil další, nové výklady O múdrosti, v nichž v druhé polovici se opírá o III. kn. spisu De anima (O duši), zvaného též De interiori domo (O vnitřním domě) nebo De conscientia aedificanda (O výchově svědomí). Potom sem vložil nepůvodní spisek O dřevu múdrosti podle III. kn. Hugova díla De arca Noe morali (O korábu Noemově). Pak pokračoval dále v opisování a zapsal pro Anežku další svá díla. Začal úvodem k rozličným stavům, přešel do výkladu o svátostech, kde má zmínku o novém učení, remanenci, hlásané Stanislavem ze Znojma. Pojednav O trojiem stavu onoho světa, vrací se a zběžně vykládá o stavech, t. j. o stavu panenském, vdovském a manželském, O hospodářství. Na konci pak tu máme odjinud neznámé práce nepůvodní, Knížky Richardovy O stavu člověka vnitřnieho (De statu interioris hominis) a Výklad na knihy Múdrosti Roberta Holkota, malý výběr z výkladů na necelou první kapitolu biblické

knihy Moudrosti, prokládaný hojně jinými výklady Štítného. Spisek a spolu rukopis končí se uprostřed věty. Sborník se dochoval v rukopise Mus. III B 7 (na začátku i na konci něco schází, je to pozdní, namnoze chybný opis).

Poznání další literární činnosti Štítného, patrně z doby jeho pražského pobytu, rozšířil Fr. Ryšánek podrobným studiem, rozborem a srovnáváním o další díla:

Sám Štítný se přiznává, že mnoho pozoroval různé stavy lidské, uvažoval o nich a napsal o nich četná pojednání. Stavěl však také za příklad a vzor před oči svých čtenářů životy světců. Tak zejména v *Životě sv. Alžběty* ukazuje, jak bohulibě žila ve stavu panenském, manželském a vdovském a jak svým životem dala příklad všem těmto stavům. Toto dílko Štítného se dochovalo v pozdním rukopise Životů sv. Otců (NUK XVII C 28, fol. 450a-495a).

Také nábožensky vzdělavatelnou povídku *Barlaam a Josafat* prohlásil Fr. Ryšánek po zevrubném studiu za vzdělání Tomáše ze Štítného ve stručném článku v Právu lidu (11. ledna 1946).

U člověka tak zbožného, jako se nám Štítný jeví, dalo se předpokládat, že přeložil i spisy rozjímavé. Toho druhu jsou spisy zde uvedené ve sborníku Václava s Pořiečie (str. 659-669), kde bylo podotčeno, že jsou jistě některé, ne-li všecky, přeloženy Tomášem ze Štítného. Platí to zejména o prvním kuse sborníku, dochovaného bez začátku, jenž je překladem spisu Augustinovi mylně přičítaného De diligendo Deo, o Rozmlouvání duše s svědomím, a o Samomluvení (Pseudo)Augustinově.

Při důraze, jaký klade Štítný na modlitbu, není nepravděpodobné, že skládal také modlitby. V staročeských modlitbách, v nichž Vilikovský rozpoznal některé modlitby Milíčovy, je jedna, jež se obsahem a slovním vyjádřením hodí na Štítného.

SBORNÍK VYŠEHRADSKÝ

(PŘEDMLUVA)

Tyto knihy vám sem zpořiedil, mé dietky, ne sám jich skládav a jsúť prvé svatého Augustina O bojování hřiechóv s šlechetnostmi, druhé jednoho bosáka, ten jest slúl bratr David, O sedmi duchovnieho stavu vstupních, neb jest tu mnoho rozumu krásného a napoměnutie užitečného a přěmyšlevánie nábožného. A jsúť i o zjevných věcech i o hlubokých. Ale nemóžť býti tak hluboké, což jsú lidé rozuměli, ani tak tvrdě zamčené, byť neporozuměl tomu, ktož chce čeho býti pílen; ano Kristus ve čtení praví: „Ktož hledá, nalezne; a ktož tluče, bude jemu otevřeno."

1 *zpořiedil sem* pořídil jsem – 2 *bosák* bosý mnich (františkán) – 3 *vstupně* stupně – 4 *rozum* smysl; *přěmyšlevánie* úvaha – 6 *býti pílen čeho* usilovati oč

O BOJOVÁNÍ HŘIECHÓV S ŠLECHETNOSTMI

O SVĚTSKÉM MILOVÁNÍ A MILOVÁNÍ BYDLA NEBESKÉHO

Milovánie světa die takto: I co krašieho, co ctnějšieho, co-li móž býti rozkošnějšieho a libějšieho než to, což zde před sobú v tomto světě vidíme? Ó, kak jest dívně nebe obchránilo veš svět! Kak dívně jest okrášlen svět povětřím a pochotným světlem slunečním a také, že měsiec sě tak dívně mění, ano jeho večas přibývá,

večas ubývá! Kak jest divná rozličnost hvězd a divný jich běh! A kterak je země utěšená v rozličném kvietí a v chuti ovoče rozličného, v rozkošné krásě luk, potokóv, dúbrav krásných, v hájovém chladu, v květu sadovém, v procházění v čirých polích, ano tráva jako hemže rostúc, ano sě obilé valmo z země valí, ano vinné kořenie tak rozkošně okolo sebe své jabřadky rozpustilo! Malá-li j' útěcha v rozličných ptákóv zpievaní a v divném zpořiezení peřie krásného pávového i jiných rozličných ptákóv a v jich prudkém a hbitém létaní i sěm i tam? Malá-li j' kratochvíl v loviech s sokoly, s jastřáby, s krahujci, s ohaři, s chrty, s vyžlaty, v běhu komonstva a v křěpkosti i v skociech zvieřat rozličných, ande ono hbitá, ono prudká, ono křěpká? Co j' pak rozkoši v dívaní krásy ženské spatřijíc jich oči jasnie, čelo krásné, nos sličný, líce pořádné, usta libá, vlasy rozkošné? A když sě k tomu slíčně mají v rúšiech svých sě ozdobivše! A malá-li jest útěcha v krásném stavení, v sieniech veselých a zepsaných malováním přěrozkošným? A tak i o jiném utěšení tohoto světa.

Ale milovánie bydla nebeského odpoviedá řka: Kdyžť sě tak líbí krása a sličnost zdejšieho světa, jejž jest nikakež nelzě tráti, ó, kakť by sě jměla líbiti krása a slíčnost onoho světa, jež viec tráti bude! Ktož jie dojde, viec s ní ostane. A že j' přěrozkošná tam krása, dobřě tomu móžem porozuměti tiem: když jsú mnohé útěchy a tak krásné věci v tomto bezbydlí, což pak tam jsú krásné a utěšené, kdež jest bydlo věčné? Když má žalář tento tolik libých věcí v tomto bezbydlí, co jich pak má sien nebeská? Když jsú také rozkošné věci, jimiž daruje přátely i nepřátely své hospodin zajedno, čím pak jsú rozkošnějšie, jimiž jen své zvolené přátely daruje? Když tolik útěchy jest v tomto času, kdež jest čas pracovánie, co j' pak tam v onej věčnosti, kdež jest čas hodovánie? A protož spusť s mysli milost tohoto světa, kdež ižádný nenie tak ščastný, by neztratil toho, což najviec miluje, a počni milovati radost onoho světa, v němž každý jest tak ščasten, že viec to bude jmieti, což by najradějí. Pak-li by rád vzvěděl, co j' tam, povědělť jest prorok i svatý Pavel, že j' tam ta rozkoš a ta radost, jakéž jest ani oko vídalo, ani ucho slýchalo, ani kdy člověku v srdce takáž přicházala, jakúž jest buoh připravil těm, ješto jej milují. K tomu štěstí vzdýcháše a maje mnoho sbožie světa tohoto David a řka: „I co jest, bych nejměl v nebesiech, a čemu mi jest to bez tebe býti na zemi?" A pravieše také, kakž koli mnoho jmějieše královych krmí: „Nasytím sě, když sě zjevně tvá chvála ukáže." A opět: „Žědí sě duše má k bohu živému jako ten, jenž by rád pil. I kdy přijdu a ukáži sě před obličějem božím?" A opět: „Ée hoře, kak sě jest prodlilo mé bezbydlé!" Protož svatý Pavel i žádáše, by rozlúčě sě s tělem i byl s Kristem.

Nadpis: *bydlo* příbytek – 1 *kraší* krásnější – 3 *obchránilo veš svět* ochránilo, zabezpečilo celý svět; *dívně* podivuhodně; *povětřie* vzduch obklopující zemi (aer); *pochotný* příjemný – 4-5 *večas... večas* hned... hned, jednak... jednak – 7 *čirý* širý – 8 *hemže* (k *hemzati*) hemží se; *valmo* valem – 8-9 *vinné kořenie* réva – 9 *jabřadky* ratolesti; *útěcha* potěšení – 10 *zpořiezenie* uspořádání – 12 *vyžle* druh loveckého psa – 13 *komonstvo* koňstvo; *ande ono... ono* (kratochvíl) jednak... jednak – 15 *pořádný* (řádný), souměrný, ladný – 16 *sě slíčně mají v rúšiech* pěkně se oblékají – 17 *zepsaný* pomalovaný

20 *nikakež* nijak; *tráti* trvati – 21 *viec* víc, nadále – 23 *bezbydlé* nestálý byt, vyhnanství, zlé bydlo – 26 *zajedno* rovnou měrou – 36 *královýchkrálovských – 37 *žědí sě* touží – 38 *sě jest prodlilo* prodloužilo se

O SEDMI STAVU DUCHOVNIEHO VSTUPNÍCH

SMIERNOST

Smiernost pro lékařstvie zlá nenie, a tiem by ved viece hřěšil, ktož by i u potřěbu smiernosti nejměl, a též i pro chudobu. Pak-li by žádost byla upřiemá, že proto by rád zdráv byl aneb bohat, aby tiem hlédal vuole božie, slúžě jemu snažně podlé úřadu svého, ta smiernost dobrá by byla, ano svatý Pavel praví: „Leč piemy, leč jiemy, leč což kolivěk jiného činímy, čiňme to ku chvále božie."

Ale licoměrstvo jest vždy zlé; protož, což sě koli pro ně děje, zlé jest. Avšakž ne vždy jest licoměrstvo ukázati sě lepším, než jest. Ktož chtě polepšiti jiných ukáže do sebe viece, než jest, dobřě jest učinil a nenie licoměrník. Lepíť jest, než by svým zlým příkladem zkazil jiné. Licoměrstvoť jest chtieti slúti dobrým pro svú chválu, aby čest z toho jměl anebo rozkoš aneb sbožie, a nebýti dobrým, jako slúti křesťanem, ne pro buoh, ale pro lid, a křesťansky nečiniti; neb slúti zákonníkem z řeholy svatého Augustina aneb svatého Františka neb svatého Benedichta, a nechtieti držěti jich řeholy. Odpustil-liť jest co proti řehole provinciál nebo ministr zákona anebo opat, tehdyť jest řehola toho, ktožť ji jest odpustil a proměnil, a po tom by měli ji jmenovati, ale ne po Augustinovi neb Františkovi nebo Benediktovi. Když té chudoby nejmáte a toho spolu nechcete mieti, by ižádný neřekl, by co jeho obláštie bylo, ale aby vše obecné bylo, neřiekajtež, by Augustinóv držěli zákon, ale toho, kto j' vám to zbořil. Též když své peniezě jmáte, neřcěte, by byli z zákona svatého Františka neb svatého Benedikta; tenť i rafijky své nedá mieti, ale toho menujte, že jste jeho, ktož vám jest ustavil jinak než oni. Toť jest pokrytstvo licoměrné jiným slúti chtieti než býti, aby v tom čest jměl a přiezen a úžitek na tomto světě. Ktož tiem úmyslem jen sám pro sě drží smiernost, nebude odplaty dobré jmieti. Neb jakož sem řekl, jen tehdy jmá odplatu, když jest pro buoh, a tak, jakž jest buoh ustavil. Neb buoh jest tělo pro duši stvořil, aby jí slúžilo a pomocno bylo přijíti k jejie dobrému a skrzě ni vzešlo k témuž. Protož tělo má duši potřěby hledati v pokrmu i v jiném pohodlí zdejšiem, aby ani přielišným utrpením ani přielišným obžerstvem neb lhostajstvem mdlá byla neb obtiežena hledati boha. Neb jest k tomu buoh duši stvořil, aby boha hledala, naleznúc jeho sě přídržala a v něm sě kochala a k témuž tělo přivedla. A jakož jen sám buoh má zabiti, což chce, a zkaziti, neb jen sám móž stvořiti, protož ničehož nemáme zkaziti ani zabiti, jen kázaním a odpuštěním jeho. Němé tváři odpustil nám zabíjeti, avšak ne bez potřěby; ale zapověděl člověka zabiti, jen podlé práv ustavenie. Protož súdcě súdiec podlé práv, ne svú mocí, ale boží, zabíjejí zlé, nebo on jest to ustavil. A jakož jiného, tak i ovšem sám sebe nejmá ijeden zabiti, neb ižádný nenie dlužen jiného viece milovati než sě. A ten sě každý sám zabíjie, ktož přielišným utrpením aneb dielem přěs moc sě zkazí, kakžkoli některé omluví přielišné zapálenie v náboženství a jich sprostnost.

Nadpis: *smiernost* střídmost (sobrietas) – 1 *ved, veď* (z *vědě* 1. sg. praes.) zajisté – 2 *upřiemý* upřímný – 3 *aby hlédal* aby dbal – 4 *úřad* povolání

6 *licoměrstvo* licoměrnost, přetvářka – 8 *lepí* lepší – 10 *sbožie* majetek – 11 *zákonník* řeholník – 13 *odpustil* povolil; *provinciál* představený kláštěrů jedné církevní oblasti (provincie); *ministr zákona* představený řádu – 16 *obláští* zvláštní, soukromý, osobní – 18 *zbořil* porušil – 19 *rafijka* pisátko; *nedá* nedovolí – 23-24 *jest ustavil* ustanovil – 27 *lhostajstvo* rozmařilost – 28 *přidržala sě* držela se – 31 *odpuštěním* dovolením – 32 *ustavenie* ustanovení – 34 *nejmá ijeden* nemá žádný – 36 *zapálenie* zápal, horlivost; *sprostnost* prostota

KNÍŽKY ŠESTERY

PÁNÓM

Skonav řeč o jerarchí prvé, již o druhé mluviti budu. Neb jakož prvá povzdvíhá nás k bohu a drží při něm, když jako súd vydáme, co kdy máme činiti, a vieme mnoho těch věcí, pro něž se zapálíme u milování boha, takéž druhá vede dolejší a táhne k té první.

I jsú první andělé v té druhé jerarchí, ješto latině slovú Dominaciones, jako by řekl Panující, neb způsobem božím někak jako panstvo mají nad nižšími. K tomu kuoru stav světského panstva móž býti připodobnán, neb má býti vzpanilé mysli, lacinéhо neváže draho a viece dobré váže dráže a nelituje viece dobrého pro méně dobré, a má mocně panovati, ijedné se nepoddada neslíčnosti. A tak z toho pořádu najprv a zvláště jsú: ciesař, jelikož ke všemu světu, králi k svým zemiem, páni menší nebo větší v svých panstvích; protož, cožť jedněm řku tuto, to neb podobné k tomu každý rozuměj, jako by jemu řečeno bylo, ktož kaké má panovánie nad kým, ač i malé.

I řku najprv, že každý pán má pílně to znamenati a jmieti za to, že chce-li k bohu, má jíti zřiezením božím. I jest to božie zřiezenie, že jakož ti andělé, ješto Tróni slovú, jsú pod oněmi, k nimž jsme učené v svatém Písmě přirovnali, takéž tito ve čtvrtém kóru, jichž podobenstvie nese panstvo zde na světě, jsú pod Tróny. Protož páni tak mají panovati, jakož je práva vedú, ale ne, jakž chtiec; neb ne oni jsú nad právem ustaveni, ale nad nimi j' právo, avšakž mohú podlé práva některá práva nehodná proměňovati a dobrá ustavovati s povolením své obce aneb starších z obce, úřadu svého právem. A protož snad také i slovú páni, neb jim toho přeje právo; ale slušie jim to činiti s múdrostí pro obecné dobré a s dobrú radú. A protož slušné j' pánóm Písma poslúchati a kazatelóv spravedlivých a býti rozumnu, jakož jim i Šalomún radí, řka: „Poslúchajte, králi, a rozumějte! Naučte se, súdce, ješto súdíte kraje zemské! Přichylte svoji uši, ješto máte pod sebú lid mnohý, a mílo j' vám, že se okolo vás trú zástupové lidští. Neb dána j' vám od boha moc Najvyššieho, jenž otieže vašich skutkóv a projde myšlenie vaše, že jsúce služebníci jeho právě jste nesúdili. Hrozně a skóroť se ukáže vám, neb súd najtvrzší v těch, ješto jinými vládnú, bude. Menším bude milosrdenstvie pójičeno, ale mocní mocné muky trpěti budú. Neb neskryje se ijeden před bohem, ani se čie velikosti bóh báti bude; neb

VII. *Tomáš ze Štítného, Knížky šestery*
(rukopis z roku 1376 – Národní a universitní knihovna, Praha)

on jest učinil malého i velikého a zajedno má o každém péči, ale silným silnějšie budú muky. K vámť, o králi, chýlé se tyto řeči, aby se ode mne, jenž sem dřéve vás byl, učili múdrosti a nepohýřili. Neb ktož se naučie spravedlnosti, naleznú, co by odpověděli. A protož žádajte řečí mých a milujte je." To j' řeč Šalomúnova, ještoma správně býti v srdci každému pánu. A také ijeden ciesař, ijeden král, ijeden pán neb najmenší pánek, chce-li podlé toho, jakož jest bóh zpósobil, rozuměti, nemá jmieti za to, by proň byla obec, ještojest poddána jemu, ale za to jměj, a toť jest jistá pravda, že pán pro obecný lid jest ustaven. Ved žádnéhoť jest jeho máti pánem neb ciesařem aneb králem neurodila inhed, aniť jest od prva počátka bylo pánóv, ale rovni sobě lidé byli, ale zlost jest lidská zavinila, ež mosí nad sebú pány jmieti. Pakli kto svým panováním upadne od pravdy božieho zpořiezenie a podštívaním těch padlých andělóv, ještojsú se svú zlú žádostí od pravdy hnuli, že sám pro svú hrdú žádost, ale ne pro obecné dobré panuje, však proto bez své vóle jest služebník boží, jakož jsú i črtie boží služebníci, ač i nechtiec, když jedny nuzie pro jich hřiechy a druhým odplaty v nebesiech přičínějí; neb i ze zlého umie buoh vybrati dobré. Takť jest právě o těch pániech, ještone pro boží zpósob, ale pro svú mysl hrdú, jakož sem řekl, hlédají, aby panovali; kakž kolivěk někdy pravdu učinie, však to ne pro bóh, ale pro se činie. A kakžkoli své chudiny bránie, však ne jako slepička svých kuřátek před luňákem, ale jako pes brání mrchy, aby jie nejedli jiní psi, ale aby ji on sám ohlodal všicku. Protož ne podlé toho účinka, že bránie chudiny, budú jmieti odplatu, ač se i hodí k něčemu to, že panují, ale podlé jich úmysla zlého budú jmieti pomstu s těmi ďábly, ještojsú nesstáli s svatými anděly v tom čtvrtém kuoru u vóli boží. A jakož praví svatý Pavel: „Ktož chtie bohati býti, upadnú v rozličná lákanie a v osídla, ještotopie lidi do zatracenie." Slušie se na to rozmýšleti každému, ktož žádá panstva, a uskrovniti tak svú žádost, jakž by nebyla protiv bohu. Ale ktož panují sami pro se, že jim viece chutno zdejší čest jmieti, rozkoš aneb sbožie, jež brzce vše mine, než od boha u věčném bydle čest věčnú, rozkoš pravú i sbožie hojné: ti se nerozmýšlejí na to slovo svatého Pavla i váznú jako ptáci na otržni v osídla, ještoje topie do zatracenie, majíc svobodstvo panovánie k zásloně pravdy, ne panovánie vinú, ale svého lakomstva, že snad mnie, by, což mohú, vše slušalo. O tom pak o všem i mluviti nenie třeba před múdrými, ještořiekají bláznoví páni: „Chlapť jest jako vrba, čím čestějie ji obrúbáš, tiemť se húště obalí." A ktoť toho nevie, chce-li jen věděti, že jakož ižádnému ciziemu, takéž ovšem ani sobě poddanému ijeden pán nemá křivdy učiniti. Neb ač jest z každého hřiech, však z poddaného sobě jest velím větší. Ohyzdná j' věc i před bohem i před lidmi, by kto sám tomu učinil křivdu, jehož má brániti křivdě. Protož slušie pánóm, kdež mohú, aby svým poddaným byli dobrotívi, ale ne protiv bohu. Pakli dobrota nemóž prospěti, má pán moc svého práva proti nebojatým ukázati a viece pro obecné dobré než sám pro své. Neb ktož zlým odpúštie, ten dobrým škodí. A tak každý pán má se pílně hněvu střieci, aby z hněvu ižádnému nebyl těžek proti pravdě; a také lakomstva, aby svých nedřel proti pravdě, chtě bohat býti; a lenosti ovšem, aby se zlému svým netbáním rozmoci nedal. Neb i sám sebe

i toho, což má, pro obecné dobré s múdrostí má nasaditi. Neb má býti štít dobrým a zlým kladivo.

A protož zjednána věc jest božím zpósobem, aby páni od svých poddaných měli určené dani, aby mohli tiem svój pořád vésti, jich dobré obmýšlejíc. Ale jakž vyjdú z miery dávného ustavenie, nuziec lid, neposlúchajíc svatého Jana Křstitele, ješto učieše rytieře, když ho tázachu, kak by měli živi býti, řka: „Nečiňte žádnému násilé, ani koho obviňte křivdú, a mějte dosti na své dani určené;“ tak nejsú páni, ale násilníci. Neb ten jest pán pravý, ktož se nestrachuje ani bojí jiného, jen šeredně učiniti; ale ktož se chudoby bojí, brzoť pro ni učiní křivdu a tak nenie pán pravý. Neb Seneka die: „Ktož se bojí chudoby, toho se jest třeba báti.“ A páni nejsú proto, jakož praví svatý Pavel, aby se jich dobří a správní báti jměli, ale dobří páni tak mají s svými poddanými, jsú-li dobří, živi býti, aby je mohli milovati a z milosti v počest je jmieti. Pakli jest lakomec pán, kakž se jest nebáti jeho i dobrému, když protiv božiemu zpósobu který sbožie dobývá? Očité znamenie v jedné věci činí i v druhé zlé domněnie. A protož ot dávna, ktož slúti chtie páni, menší neb větší, stydie se kupčením, aby lakomstva neukázali; neb jistě jim neslušie, poňovadž úroky mají a jiné dani své spravedlné, po takových zištiech státi; neb to nepřislušie k tomu stavu, ješto má svú mysl ode všeho, jehož se které zlé domněnie bliz přídrží, odtáhnúti.

Protož, aby se lépe uměli vystřiehati zlého sbožie, ktož chtie býti dobří páni, o úrociech i o jiných jich daniech chci svój úmysl pověděti, a najprvé o úrociech.

Správně ižádný nemá bráti úroka, než věda kdy a proč aneb s čeho. Nebo ktož by dal komu svú rolí, aby jí těžal, aneb miesto, aby na něm sobě duom ustavil, aneb duom, aby v něm činil svú potřebu a dával s toho určený plat, ten plat svobodně móž každý pán jmieti tak, jakž jest smluvil, leč by onoho přieliš přetáhl, že by nemohl sstačiti; tehdy má své zase vzieti, vzdá-li jemu, nechtě úroka toho platiti déle. A z toho mi se zdá, že by dobrý plat úročný nebyl, ktož by kúpil jen tak holý plat, a nekúpil něčeho jménem, s čeho by jemu jměl ten plat jíti. A také, ktož od koho úrok béře, povinen jest jemu to svobodno učiniti, s čehož jemu platí úrok, práva jemu pomáhati a před násilím, jelikož móž, brániti jej. A tiem činem, ktož by čí oprávce byl, mohl by od něho také za to něco jmieti, ač by i jeho rolé neb domu neb jiné věci takové nejměl. Mienímť z světských; nebť kněžský řád pod ižádnú daň neslušie pánóm z práva; dostiť mají modléc se za světský lid a jich nedostatky duchovnie nahrazijíc. Neb tak jest buoh vešken běh zpósobil tohoto světa, že ijeden nemá prázden jiesti svého chleba. Protož v páteři i kázal nám prositi ne cizieho chleba, ale svého. Náš chléb jest, když jeho některú stranú zaslúžíme, pracijíc o něm; avšak tak jest náš, ač nám jej buoh dá, neb nedá-li nám buoh, ani náš bude, ani nám k úžitku příde, ač by již i náš byl. Protož die žaltář: „Úsilé svú rukú ktož budeš jiesti, blažený jsi.“ A pak jinde nechválí těch, ješto nemají lidské práce a ješto netrpie s spravedlnými, že točíš věčně trpěti budú. Ale já toho nehyzdím také, ač kto úroky béře a sám o lidech nemá práce pro někakú podobnú věc, když miesto sebe má jiného, jenž móž nésti jeho práci.

Mýta také berú páni někdy správně a druhdy zle. Správné mýto jest, když jest kniežetem té země ustaveno pro některú potřebu pilnú, jako aby cest střehli, kupcóm činiec pokoj, aneb mosty dělali, cesty opravovali; ale jakž by ta potřeba minula, tak by i mýto minúti jmělo. Avšak ktož chová na to lidi, kdyby byla potřeba, aby střehl cest, ten i v pokoj móž bráti mýto od kupcóv. Neb móž se to nahoditi, že to, co j' dávno bráno, mýto v pokoji, bude v nepokoj v jednu chvíli naloženo. Ale ktož od kněží a od svobodných panoší a vládyk berú mýto, křivě je berú podlé práva duchovnieho; zlý obyčej nemáť omluvy, aniť jmá obyčej slúti, ale má slúti zrušenie pravdy. A vězte to páni, ješto svobodné vládyčstvo robiti přezříte aneb kněží, budete-li kdy porobeni, toť bude pomsta toho hřiechu; neb jen ti, ktož kupečsky těžie peněz, povinni jsú platiti mýto.

O tržném též. Když musí pán neb jeho rychtář nakládati, chovaje lidi, aby mohl v trhu činiti pokoj a pravdu, móž bráti tržné jako i mýto.

Též ungelty pán v svém městě pro obecné dobré s povolením obce aneb starších a múdřejších móž uložiti bez hřiecha; ale jakž v tom učiní jim křivdu, dlužen jim jest navrátiti.

Když pak svého zisku hledá pán viece než obce své a obtieží ji kterým zámyslem, jako někteří stavějí pánvy své a bránie lidem, aby v jiném nevařili, aby jim s toho plat šel; jest-li plat skrovný, že se to hodí lidem, nehyzdím toho, když jest obec k tomu povolila bez přinuzenie, dobrovolně; ale jest-li zádav obci, nechválím toho.

Viny také berú páni někdy s hřiechem a někdy s hřiechem odpúštějí. S hřiechem berú, když proto vezmú, že ke vzetí lakomstvo nutí aneb zvláští hněv nějaký bezprávný; a s hřiechem některdy odpúštějí vinu, když netbají lidí svých pokojiti aneb chtiec slúti dobří, i odpustie zlému a ten potom viece bude škoditi dobrým. Zlé jest bez pomsty nechati zlého a také zlé lakomě vzieti. Protož každý pán v tom buď sám při sobě a hlédaj snažně polepšenie zlých anebo jich zlosti ukrácenie pro pokoj dobrých.

Pomoci skrovné pán móž od svých poddaných potřebovati v některé potřeby mimo určené své platy; ale ne tak nemúdře, by jemu pomoc byla a jiným záhuba. Jako, když by pro obecné dobré měl kterú práci s nákladem nésti, jež by bez své záhuby snésti nemohl aneb když by zahynul pravú válku nesa aneb kdyby dobývaje přiezni, ješto by se i jeho poddaným hoditi mohla, učinil který náklad. Ale kdyby projhrál neb jinak nemúdře pro svú hrdost propýchal a ztratil aneb zašel v dluhy, viece, než jest podobno dobývaje, zlá by byla omluva pomoci bráti na své chudině; nemáť ijeden táhnúti přes moc.

Berně pak slóve zde v Čechách obecná pomoc králové. Té jsú byli najprv páni dobrým úmyslem pro obecné dobré povolili, a v pravdě v tak pilnú potřebu královu k zemskému dobrému správně jie mají povoliti. Ale jakýž já vizi nepořád v ní, nemohu řéci, by bez hřiechu byla velikého, tak králové jako i pánóm i také berčím i vládykám. Strach mě za krále, že přieliš často ji béře, a snad viece chtě skúpiti země okolnie svým dětem, než pro obecné dobré. A snadno-li jest jedné zemi skú-

piti tolik jiných zemí? Páni pak hřešie v berni pochlebujíc a nechtiec rozhněvati krále pravdú; ale, jakož sem řekl, pochlebujíc králi, nestojie protiv zlému obecnému. A často rádi jsú jí, aby svých lidí užili pod omluvú, jako by nemohli vzieti pomoci na svých lidech v potřebu pilnú, když by přišla. Ale což neslušie, po tom se zlá člověčie mysl viece žedí. A v tom nejsú bez viny i vládyky, když málem odbudúc berně, mnoho vezmú na svých lidech královým jménem. Mohli by za stravu a za práci jezdiec o tom užiti něco, ale ne přieliš. A byla-li by potřeba taká, i nevylyhuje králem, mohl by pomoc vzieti na svých lidech. Bych pak řekl: „Mají hřiech z krále, pravdy jemu na berni nepovědúc," zdá mi se, že by větší hřiech byl z lidí, neb beze všie milosti ji berú, tak ve zlých dědinách jako v dobrých. A zdá mi se, že to jest omluva zvláštie a pravá vládykám, že podlé úkolóv dřevních povolijí páni berně. Berčí také v tom hřešie, že ač úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce, jako této berně pro bramburskú zemi pátý a druhdy čtvrtý groš brali zámaznému jako úkola a písařóm zvláště. To sem psal o berčích, donidž sem nevěděl tak velikého jich zlosynstva; ale této berně to sem vzvěděl, ješto j' mne nikdy nepotýkalo jindy, že berú berčí po jedněch knihách, sami sobě učinivše, na sprostných vyhrožijíc viece, nežli jich jest úkol pravý, a ukáží ty knihy řkúc: „Hlédaj, čti sám, žeť jest tolik úkola tvého! Co mluvíš protiv knihám?" A sami sobě napsavše knihy ty, aby takú lstí mohli sobě přidřieti, a s jiných knih královi vydadie počet, ješto j' na nich úkol pravý. I vzeklnú sprostní lidé krále, že j' těžší berni než jindy kázal bráti, a král o tom nice nevie. To-li j' pravda a viera berčích, tak královi jako i zemanóm chudým a sprostným, že na nich vydrú viece, než jim kázáno, a toho královi nedadie? Protoť ciesaře nemenují, že ne ciesařovým, ale královým jménem béře berni. Tak mi se zle berně líbí, že neviem, co o ní řka; neb čím kde dalši pravda, tiem dalejí buoh.

Pokrčemné tiem jest zlé, když kto chtě úžitek toho jmieti, rád vidí, aby lidé leželi v krčmě aneb jhráli neb jměli leckakýs ryk, netbajíc na buoh. Ale že pro krčmy bývají svády, móž pán s nich bráti plat, aby pro pokoj mohl na to chovati lidi.

Ktož pak židy jmají, chtie-li je křesťansky jmieti a křesťansky jich užívati, ti vězte, že jsú židé vězni římského ciesaře křesťanského, a v pravdě ijeden jich nemóž jmieti, jen s jeho volí. A tak mají je jmieti, aby s nimi nehodovali, nezvali jich k sobě, ani se myli s nimi, ani v nemoci lékařstvie od nich brali. A také nemají jim úřadu mezi křesťany poručiti, aby nevládli nikdy křesťany. Ano dievek, dojek i jiné čeledi v domu svém židé nejmají křesťanské jmieti. Neb ktož jsú v jich čeledi kteréž kolivěk sluhy, jmají na ně kněžie dáti kletvu; pakli nechtie jich židé od sebe pustiti, ale všem křesťanóm má zapověděna býti s nimi obec, i v trhu i ve všech věcech. Ale kromě jich domóv neb v domu náhodú, ne jako by jeho čeledín byl, móž křesťan židóv rataj býti aneb jinú potřebu jeho učiniti. Také práva velé, aby nedali židóm nových škol dělati, ale vetché mohú oprávěti tak, aby větších ani dražších nedělali než dřéve byly. Hodóv a jiného zpósobu podlé jich ustavenie nemají jim křestěné brániti, ani v sobotu mají táhnúti je v súdy aneb jim dávati roky na křesťany neb

v jiné jich svátky. A také nemají zevně choditi mezi lidmi ty dni, když křestěné božie pamatují umučenie k velice noci. A ten den u Veliký pátek nemají jmieti svých dveří ani oken otevřených. A žid nemá práva jmieti, aby svědčil protiv křesťanu, ale křesťan móž svědčiti protiv židu. Pakli by se i žid i křesťan táhli na žida, tehdy súdce křesťan to, což uslyší od žida toho, naňž jsú se táhli, má vynésti súd. Nemají také židóm přezřieti páni, aby chodili jako křestěné, ale připuditi je jmají, aby chodili tak, jakž by znáti bylo, že jsú židé. Kdež kolivěk kteří páni protiv tomuto v čem židóm pomáhají, velměť hřešie, jakož se často naházie pohřiechu, že leč práv, leč křív chudý křesťan, vždyť žida bohatého učinie práva.

Kak pak mají na židech bráti, o tom píše svatý Tomáš z Akvině k jedné hrabiné řka: „Kakž kolivěk židé svým proviněním, jakož svědčie práva, jsú v té porobě, že mohú páni jich statek vzieti jako svój, avšak tak, aby potřeba jich životóm nebyla odjata, neb máme se ve cti a v slíčnosti obierati netolik k křesťanóm, ale také i nekřesťanóm, aby jmě božie nebylo pohaněno. Protož podobné jest, aby šosy nebo berněmi, jichž jsú neobykli, nebyli obtieženi, ale k obyčeným daniem mohú býti přitištěni. Ale toť miení svatý Tomáš o těch židech, ješto se obierají řemeslem neb dielem neb těhařstvím kterýmž koli, ale ne lichvú. Neb v témž listu praví: „Poňovadž toho, což židé lichvú dobudú, nemohú s právem sobě zachovati, vezmeš-li ty od nich to, ani ty móžeš toho sobě zachovati, leč by to bylo, ješto by na tobě neb na tvých předciech bylo vylichveno. Ale mají-li to, ješto jsú na jiných vylichvili, a tys to vzala, máš vrátiti těm, jimž jsú židé vrátiti jměli, ač je móžeš nalézti; pakli nemóžeš, ale podlé tvého biskupa rady a jiných dobrých v milosrdné skutky obrať aneb k obecnému úžitku zemskému. A tak i vínu móž s žida lichevného snieti penězi, ale ne schovati jich sobě, než vrátiti, vie-li pán, na kom jest žid vylichvil, aneb, jakož jest řečeno, chudým neb k obecnému dobrému obrátiti. A protož vždy slušie, aby pro vinu netolik penieze vylichvené žid ztratil, neb v pravdě jeho nejsú, ale aby také trpěl něco jiného k tomu."

Hlédajtež, páni, tak-li židy jmáte, čili jinak? Rádi-li jste, když vaši židé vylichvie mnoho, zdali by vy mohli na nich mnoho vzieti? Stydíte se lichevníci slúti, ale lichvu béřete rádi, ne proto, by vrátili ji, ale aby schovali sobě. A biešež to někdy, že když zjiemali židy a listy neb základy pobrali jim, že jsú asa jistinu jen brali od jich dlužníkóv, ale již od svých rádcí a náhončích té lsti jsú se naučili, že pod lestnú omluvú i lichvu vydrú. A protož vidíme to, že den ode dne hóřež hóřež; neb každý chce dobrým slúti, a řiedko kto by chutně chtěl býti dobrým. Lotři, zloději i lichevníci nechtie zlí slúti, a páni radše chtie slúti dobrými nežli býti. A tak, že se j' tak rozmohla lestná nepravost, mezi mnohými lidmi potuchla milost.

O odúmrlech máme psáno v knihách Mojžiešových, že řekl bóh Mojžiešovi: „Mluv toto k lidu izrahelskému: když umře člověk, nejmaje syna, jeho dědina na dceru spadne; nemá-li dcery, tehdy jeho bratřie budú po něm ji jmieti; pakli by i bratří nejměl, dáte bratróm otce jeho; a pakli by i strýcóv nejměl, tehdy ktož jsú najblizší jemu, těm jmá dáno býti to, což jest on jměl. A to viec synové izrahelští

mají jmieti u věčném právě.“ Jest-li to, že omlúvá obyčej jiný, však by měl s právem to pomně, ktož béře odúmrli, za ty duše dávati almužnu.

Odběžné správné jest, aby ztratil, ktož před právem běží od své hospody aneb chtě nesnaden hospodě býti.

Zchodné, nerozuměji, by kudy bylo bráti správno. Ale vzdajné často móž vzieti pán, i k tomu viece na polepšenie sedliště. Neb často a těžměř vždy tu lhotú, tu lesem pomóž pán člověku, aby ustavil a oprávěl sedliště, an pak zkaze, zapsuje, i chce opustiti sedliště; v pravděť má navrátiti lhoty, neb což jest k sedlišti přidáno bylo. Ale však kdyby pán viděl, že j' zahynul člověk bez své viny, to by měl v pravdě obmysliti.

Ješto pak nechtie od sebe púštěti lidí a nejmajíc k nim ijedné viny, než že j' bohat aneb bezdětek, aneb chtie od nich za tú koláči, ovšemť jsú před bohem křívi. Veď svobodníť jsú lidé: jest-liť páně dědina, člověkť jest boží. Proč by svého dobrého a svých dietek, neprovině, chudý člověk nehlédal, kdež moha? Však by pán nechtěl, by jeho chudina nedala jemu, když by on chtěl, prodada dědinu, i jíti od nich; pročež pak nepřeje téhož své chudině? Mohli by se dobře na to páni rozmysliti, co j' buoh učinil faraonovi, ješto j' nechtěl lidu židovského, když jim Mojžieš bral výhost, propustiti, kak jej je těžce ranil na sboží i na lidech i na synu, až se potom i nad samiem pomstil utopiv jej. Veď týžť jest buoh, jako i dřéve; ačť se zde ne vždy mstí nad zlým, však proto nenechá bez pomsty najmenšieho zlého. Častoť čaká, aby sám nad sebú pomstil člověk pokáním, želeje a milosti prose; pakli nebude tak plné želenie zlého, ale v čistciť tieže pomštěno bude. Pakli dokoná člověk, nehledaje od boha ijednoho smilovánie, tehdy v pekle věčně bude zlému pomsta. Protož neřiekajte: „Již se buoh nemstí, jako dřéve; čiňme, což chtiec!“

Počestné slóve to, ješto lidé z milosti, ctiec svú hospodu, když přijede, neb na hody některé, přinosie dary. Těch daróv nenie hřiech bráti pánóm, a jmají toho vděčni býti svým lidem a pomněti jim to vším dobrým. Ale jakž by ten dobrý obyčej chtěli lakomstvem z práva jmieti, tak by hřiech jměli. A ktož kolivěk nuzie lidi k takovým daróm aneb prodávají v tom právě své dědiny, aby dráže jim byly zaplaceny, cizieť berú, prodávajíc to, ješto jich nenie, leč by byli osazijíc svú dědinu v tom právě ji dali a vymluvili; neb ktož dědinu dává na plat, což vymluví a več onen vstúpí, to móž na něm bez hřiecha vzieti.

Ktož pak dary berú, aby křivdě napomáhali protiv pravému, aneb ješto vší obci k škodě v městech bratrstva přehlédají na koláči, nikakéžť to dobré nenie. Neb praví David: „Hospodine, i kto vzejde na tvú svatú horu a v tvém stanu odpočíne?“ I odpoviedá skrze ducha svatého mezi jiným řka: „A ktož daróv protiv spravedlným nebéře.“ Protož berúc dary, třeba opatrnu býti každému pánu, aby jej lakomstvo nepodtrhlo. Neb darové i múdré lidi oslepují.

O peněžném obrazu to najviec dotýče knieżat. Tak mi se zdá, že když najprv které knieže zarazí dobrý peniez, že bez hřiechu móž toho úžitek skrovný jmieti, neb mosí k tomu lidi jmieti, aby to pósobili. Ale jakž pod týmž obrazem učiní horší peniez, chtě toho užiti viece, tak jest to inhede lest. Neb pravý peniez má

býti též váhy a z takéhož střiebra nebo zlata jako dřevný, když jest též postavy. Ještě by menší zlé bylo, když horší činie peniez na váze aneb viece mědi přičínějíc, by proměnili i postavu. Neb mnoho lidí tiem oklamají o jich jměnie z kupcóv i z rozličných řemeslníkóv. Co j' zlúpeno pánóv a vládyk od toho času v jich úrociech, jakž jest dobrý groš český na krále Václava Druhého byl zaražen! Neb v ta doba čtyřie a šestdesát stáli za hřivnu střiebra, jakž slyši. Potom v týž obraz viece mědi za našich otcóv přičinili, že dva a sedmdesát bylo jich za hřivnu střiebra. Pak teď nevelmě dávno za nás opět v týž obraz i v túž váhu přičinili ještě viece, že osmdesát jich bylo za hřivnu. Pak již za minsmajstrstvie Rotlebova tolik jsú mědi přimiesili, že za puoldruhé kopy jedva dadie hřivnu střiebra. Hlédajž, nejsú-liť páni v svých úrociech škodni i vládyky po vší zemi! Ktož dřéve jměl čtyři a kopu plata, ten jedva nynie jmaje puoldruhé kopy jmá tolik střiebra. Protož, což kolivěk jest nám třěba, to jest dráže, neb již znají kupci, že v českém groši viece mědi nežli dřéve. A co j' pak zámatku o haléři, to ti vědie, ktož u Praze bývají často. Protož, ciesaři, nebo ty, králi, udá-liť se kdy slyšeti toho, nepřipúštěj hněvu k srdci, ale pomysl pro buoh, aby tak zde panoval, jakž by nebylo škodno, ale zištno zemanóm tvým. I všichni páni pomněte, že lest a křivdu máte i v jiných tupiti; čím pilnějie v sobě, ač chcete šťastně panovati! Neb pravé štěstie každému pánu jest bohobojně panovati, jakož pokládá svatý Augustin O městu božiem, řka podobně k tomu: „My nediemy, by naši ciesaři něteří proto byli šťastni, ež sú dlúho a mocně panovali a své nepřátely pod se porobili, města vzdělali a že j' jim vše pod ruku šlo a že jsú vycházeli ze lstí, ješto jsú jim jejich nepřietelé zevní neb tajní léceli, ale diemy je šťastny, budú-li bohobojně kralovati, budú-li vieru plodití, boha ctíti, jemu se klanějíc, jej chváléc, čest a chválu boží plodiec, za své hřiechy i všeliká svá obmeškánie na všaký den obět jemu vzdávajíc svých modlitev. Budú-li při sobě, když jim jich poddaní pro pokoru čest a chválu vzdávají aneb druzí přieliš vzpochlebují, nehnú-li se tiem v hrdost, ale pomnie-li, ež jsú lidé; a hledají-li snažně obecného dobrého vší svú mocí; a jest-li v nich smilstvo tiem skrocenějšie, čím by mohlo býti svobodnějše proto, ež se nebojie lidí; a mají-li žádost větší býti v nebeském království, kdež budú mieti rovně sobě ty některé, ješto jsú zde pod nimi, nežli kralovánie zdejšieho; jsú-li lítostivi a spravedlni, štědři a milostívi, ač komu učinie protivenstvie unáhléc se, ale nahradie-li to ochotenstvím, štědrostí, i jiné šlechetnosti mají-li do sebe a to vše činie-li úmyslem upřiemým pro věčnú odplatu. Takové krále diemy, ež jsú šťastni nynie nádějí a potom, když sstojie v tom, ovšem budú teprv šťastni, dojdúc královstvie nebeského, jehož nám všem dopomáhaj, hospodine!“

1 *jerarchie* (trojslab.) hierarchie, stupeň důstojnosti, řád andělský (o třech kůrech) – 2 *súd vydáme* rozhodneme – 3 *zapálíme se* vzplaneme

5 *latině* latinsky – 7 *vzpanilý* vznešený – 9 *ijeden* žádný; *neslíčnost* neslušnost, nešlechetnost; *pořád* pořadí – 12 *ktož kaké* kdo jaké, kdo nějaké

14 *znamenati* poznati – 15 *zřiezenie božie* ustanovení boží – 16 *Tróni* Trůnové (jeden z nejvyšších kůrů andělských) – 18 *jakž chtiec* jak chtějí – 19 *ustaveni* ustanoveni – 20 *ustavovati* ustanovovati – 21 *přeje* dopřává, dává – 23 *slušné j'* sluší se – 26 *trú se* třou, tísní se – 27 *otieže* otáže se na; *právě* spravedlivě – 28 *skóro* brzy; *najtvrzší* nejtvrdší – 29 *bude póji-*

čeno bude dopřáno, dostane se – 31 *zajedno* stejně, rovně – 32 *chýlé se* vztahují se – 33 *nepohýřili* nepobloudili – 35 *ijeden* žádný – 38 *ved, veď* zajisté – 40 *zlost* zloba – 41 *zpořiezenie* uspořádání, zřízení; *podštívanie* popuzování – 43 *hrdá žádost* hrdost, pýcha – 44 *črtie* čerti; *nuzie* trápí – 45 *přičinějí* přičiňují, rozmnožují – 50 *účinek* skutek – 52 *pomsta* trest; *nesstáli* nevytrvali – 55 *panstvo* panování – 56 *chutno* po chuti – 59 *otržn* poklop, sklopec (Klaret: *otržně* = tensor), osidlo; *svobodstvo* svoboda – 60 *k zásloně* k záštitě – 62 *chlap* obecný, poddaný člověk; *obrúbáš* osekáváš – 65 *velím* velmi, mnohem – 68 *nebojatý* kdo se nechce báti, opovážlivý – 71 *těžek* těžký, příkrý

75 *božím způsobem* způsobením, zřízením, boží prozřetelností – 76 *pořád* řád (ordo); *obmýšlejíc* myslíce na... – 78 *rytieř* voják (miles) – 80-81 *šeredně učiniti* ošklivě, špatně jednati – 82 *Seneka* římský filosof (4 př. n. l. až 65 po n. l.) – 83 *správní* spravedliví – 85 *počest* úcta, vážnost – 86 *očitý* zjevný, patrný – 87 *domněnie* podezření – 88 *stydie se kupčením* stydí se za obchodování – 89 *státi po zištiech* hledati zisky – 90 *bliz* blízko – 91 *odtáhnúti* odvrátiti

93 *úmysl* mínění – 94 *úrok* smluvený plat, placený v jisté lhůtě, termínu (census) – 95 *těžal* vzdělával, vydělal, získal – 96 *činil potřebu* používal ho – 98 *zase* zpět; *vzdá-li* odevzdáli, vrátí-li – 99 *plat úročný* holý plat, sám plat, bez panství na nějaké dědině – 100 *jménem* jmenovitě – 101 *svobodno učiniti* očistiti od břemen – 102 *práva jemu pomáhati* dopomáhati mu k právu; *jelikož móž* co, pokud může – 103 *oprávce* správce – 107 *prázdný* nepracující; *páteř* Otčenáš (Pater noster) – 108 *některú stranú* nějakým způsobem – 109 *ač* jestliže – 112 *nehyzdím* nehaním, nevytýkám – 113 *podobný* slušný, důvodný – 114 *nésti práci* vykonávati

115 *druhdy* někdy, jindy – 116 *pilný* naléhavý – 117 *činiec pokoj* zaručujíce klid – 119 *nahoditi se* státi se, přihoditi se – 120 *naloženo* vynaloženo – 123 *vládyčstvo robiti* porobovati vladyky; *přezřieti* dovoliti – 124-125 *kupečsky těžie* obchodem vydělávají

126 *tržné* poplatek z trhu; *též* totéž; *nakládati* vynakládati – 127 *pravda* spravedlnost

128 *ungelt* dávka z dovezeného do města zboží, spotřební daň (accise)

131 *obtieží* zatíží – 132 *zámysl* výmysl, záměr – 134 *přinuzenie* nátlak; *zádav* útisk

136 *viny* pokuty – 137 *lakomstvo* přílišná chtivost – 138 *některdy* někdy; *pokojiti* pokojným činiti – 141 *buď při sobě* pamatuj se, měj rozum; *zlost* zlý skutek, zlo

146 *pravá válka* spravedlivá, je-li v právu – 148 *propýchal* promrhal – 149 *jest podobno* sluší se

153 *nepořád* nepořádek – 154 *berčí* výběrčí berně – 155-156 *skúpiti země okolnie* Karel IV. skupoval v Lužici a ve Falcku hrady a města – 159 *užili* využili – 160-161 *žedí se* žádostiva jest – 162 *strava* útrata – 163 *užiti* obdržeti; *vylyhovati králem* lživě se dovolávati krále – 164, 165 *z krále, z lidí* pro krále, pro lidi – 167 *zvláští* vlastní; *úkol* částka předepsaná, uložená – 168 *rovně* v pravé výši; *zámazné* poplatek za výmaz uložené berně (deplanale) – 169 *berně pro bramburskú zemi* mimořádná berně, kterou Karel IV. vypsal v Čechách r. 1373, aby získal potřebnou částku k zaplacení Branibor, které toho roku koupil od markraběte Otty a připojil k českému státu – 170 *to sem psal* r. 1375 podle Vávrova sborníku (fol. 95a); *donidž* dokud – 171 *zlosynstvo* ohavnost, nešlechetnost; *ješto j' mne nikdy nepotýkalo jindy* s čímž jsem se jindy nesetkával – 172 *vyhrožijíc* hrozbami vymáhajíce – 175 *přidřieti sobě* vydíráním získati – 176 *vzeklnú* proklejí – 177 *viera* věrnost, poctivost – 180 *co řka* co bych řekl; *dalši, dalejí* vzdálenější

182 *pokrčemné* plat z krčmy – 183 *ryk* lomoz, výtržnost, hádka, sváda (tumultus)

187 *vězni římského ciesaře* pádem Jeruzalema (r. 70 n. l.) zanikl židovský stát, Židé se stali zajatci římského císaře a ztratili národní autonomii – 189 *lékařstvie* lék – 190 *dievka* služebné děvče; *dojka* kojná, chůva – 193 *obec* obcování, styk – 195 *rataj* oráč – 196 *škola* synagoga; *oprávěti* opravovati – 197 *hod* svátek – 198 *roky dávati* (*na koho*) určovati termíny ke smlouvání a projednávání sporné věci – 199 *zevně* zjevně, veřejně – 202 *táhnúti se* (*na*

koho) odvolávati se – 204 *připuditi* přinutiti – 206 *naházie se* přihází se, stává se – 207 *práva učiniti* (*koho*) dáti mu za právo

208 *hrabiná* hraběnka – 209 *poroba* poddanství (servitus) – 210 *potřeba životóm* životní potřeba (necessaria vitae) – 211 *v slíčnosti se obierati* (*k komu*) zacházeti pěkně, dobře – 212 *šos* (něm. Schoss) plat z domu k obci – 213 *jichž jsú neobykli* jimž nepřivykli (facere non consueverunt exactias); *obyčený* obvyklý, běžný (consuetus) – 214 *přitištěni* přinuceni – 215 *těhařstvie* hmotná práce, zaměstnání, zvl. polní – 216 *lichva* úroky z půjčených peněz (usura) – 218 *vylichviti* lichvou získati – 221 *lichevný* lichvou se zabývající

226 *hlédajtež* zkoumejte – 227 *lichevník* lichvář – 229 *zjiemali* zchytali, zjímali; *listy* úpisy; *základy* zástavy; *asa* aspoň – 231 *lestný* lstivý – 232 *chutně* s chutí, bez donucení – 234 *milost* láska

235 *odúmrl* (f.) odúmrt (po vymření přímého potomstva připadl majetek na pána) – 236 *dědina* dědictví (hereditas) – 238 *strýc* bratr otcův (patruus) – 240 *u věčném právě* jako věčný zákon (sanctum lege perpetua); *by měl s právem* slušelo by se, správné by bylo – 241 *to pomně* aby na to pamatoval

242 *odběžné* svévolně opuštěný grunt, sedliště, statek spadal na pána, pán jej mohl zabrati – 243 *nesnaden* působící nesnáze (difficilis); *hospoda* pán, hospodář

244 *zchodné* plat při odchodu od pána (Štít. Knihy, Vrť. 89, 29: Zchodné proto móž pán s právem vzieti podlé určeného obyčeje od toho člověka, ješto od něho jde, že práci má, když vyhošťuje zase odjinud člověka); *vzdajné* synonymum k *zchodné* – 245 *sedliště* grunt, statek selský; *lhota, lhóta* úleva, osvobození na čas od platu (libertas), aby opravil sedliště a osadil – 246 *les* dřevo, dříví (stavební); *ustavil* postavil, zbudoval; *oprávěl* opravoval; *zapsuje* (k *zapsovati*) zkazí, pokazí – 248 *zahynouti* upadnouti, na mizinu přijíti – 248-249 *v pravdě obmysliti* skutečně, podle skutečnosti uvážiti

251 *za tú* (*příčinú?*) z té příčiny (?); *koláč* dar, odměna, úplatek – 252 *křivý* v neprávu, vinný; *páně* pánova; *dědina* statek děděný, nemovitý – 253 *nehlédal* nehleděl si; *kdež moha* kde jen může – 257 *výhost* propuštění – 258 *pomstil se* potrestal – 261 *čistec* očistec – 263 *což chtiec* co chceme, co nám libo

264 *počestné* čestný dar – 267 *z práva* za právo, povinnost; *nuzie* nutí – 270 *vymluvili* vymínili

273 *bratrstva* cechy; *přehlédají* nechtějí viděti, strpí; *na koláči* za úplatek, dar – 277 *aby nepodtrhlo* (*nohy*) aby ku pádu nepřivedlo

278 *peněžný obraz* mince – 279 *zaraziti* počíti raziti, zavésti – 280 *obraz* podoba, vzhled, ražení – 281 *užiti* míti užitek; *inhede* ihned – 282 *dřevný* dřívější; *postava* tvar – 286-295 *groš český* hodnota pražského groše od jeho zavedení Václavem II. r. 1300 se neustále pohybovala s patrnou klesavou tendencí, způsobenou jednak zhoršováním zrna, t. j. ryzosti stříbra v minci obsaženého (vzhledem k příměsku mědi), jednak snižováním váhy mince, jednak postupným obecným poklesem hodnoty stříbra v poměru ke zlatu; v poměru ke zlatému dukátu lze toto klesání vyjádřit takto: v době Václava II. se počítalo na 1 dukát 12 grošů, koncem vlády Jana Lucemburského, již 13, r. 1373 již 15 až 16, koncem vlády Karlovy 17 grošů. *Haléř* (zvaný podle mincovny v Halle) byla drobná mince ražená spolu s grošem, který měl 12 haléřů; hodnota haléře klesala však ještě více, takže se v době Karlově počítalo 13 až 14 haléřů na groš – 286-287 *v ta doba* v tu dobu, tehdy – 287 *slyši* slyším – 290 *minsmajstrstvie* mincmistrovství, mincmistr byl úředník nad mincovnami, nad mincí (magister monetae); *Rotlebova* Jan (Johlin) Rotleb byl urburníkem, mincmistrem v Kutné Hoře od r. 1371, syn Martin po něm (1377-1383) – 291 *jedva dadie* sotva, ztěží dají – 292 *škodni* mající škodu, ztrácející – 295 *zámatek* zmatek – 296 *ciesař* Karel IV.; *král* Václav IV. – 297 *škodno... zištno* na škodu... k zisku; *zemanóm* obyvatelům země – 301 *něteří* (nář.) někteří – 302 *pod ruku šlo* dařilo se – 303 *zevní* zjevní; *léceli* nastražovali – 304 *vieru ploditi* víru posilovati – 305 *chválu ploditi* slávu rozmnožovati, šířiti;

obmeškánie zanedbání – 306 *na všaký den* každý den; *býti při sobě* pamatovati se, míti rozum – 307 *vzpochlebují* lichotí – 311 *mieti rovně sobě* stejně vysoko postavené (collega) – 313 *ochotenstvie* ochotnost, úslužnost, vlídnost – 314 *upřiemý* upřímný – 315 *sstojie* budou stálí, vytrvají

KNÍŽKY O SMRTI MLÁDENCE BUJNÉHO

POČÍNAJÍ SE KNÍŽKY O SMRTI MLÁDENCE BUJNÉHO

KAPITOLA 1

Když nezbyti jest smrti ijednomu, velmi potřebné jest naučiti se umřieti dobře. Neb jest předobrá smrt tomu, ktož umie umřieti, ale ktož se nenaučil umřieti, tomu jest zlá. Ale kakž koli všecko Písmo učí umřieti, když učí zlého se střieci a činiti dobře, však bývá u příkladech držemnějšie pamět; protož v knížkách těchto psal sem o smrti jednoho bujného mládence, kterak jest žalostně sšel s tohoto světa. Ale pohřiechu nalezneš mnohé, ežť mají smrt v takú tesknost, ežť nechtie na ni i vzpomenúti. A obák lékařstvie jest veliké hřiechóm na smrt vzpomínati. Ale ktož nechtěli by ostati hřiechuov, ti i mluviti nedadie o smrti řkúc; ano Katún die: „Ktož se bojí smrti, ztratí veselé života tohoto." Avšak jim řku, i sobě také, že je to pravda, což Katún řekl; ale slušné by nám bylo tak žívu býti, až bychom se nebáli smrti jako tento bujný mládec, ale abychom jie duostojně žádali, jakož o svatém Jeronymu pravie. Anižť jest ved zlé, ztratiti nestatečné veselé pro věčnú radost; ne darmo řekl Mudřec: „Lépe jíti v dóm pláče než v dóm kvasu." A sám Kristus řekl: „Blaženi, ješto jsú smutni, neb budú utěšeni." A opěte die: „Běda vám, ješto se nynie smějete, nebo budete plakati." Aj, nebudú-liť plakati, ješto čas života svého ztrávie v kakýchs klasciech, v řečech marných, nekázaných aneb v kteréhož koli marného utěšenie kratochvíli, chtějte neb nechtějte, smrt jim vždy příde, nikakežť jich nezapomene, ačť oni i nechtěli by na ni vzpomanúti. A zdali se pak nezamútie? A by tomu buoh chtěl, by pokánným zámutkem se zamútili! Ale strach, by někakú úžestí bez rozumu nelekli se, jako když ukrutný a silný nepřietel vytasí se z nedojiepie, an se jeho nenaděje. A protož ať se na ny nevytasí tak z nedojiepie, myslmy o niej i přemlúvajme, vidúce, ežť se k nám blíží v každú chvíli. A učmy se, kterak se s ní máme obierati, když nás již utká.

Aby nám to bylo u paměti držemnějšie, umyslmy sobě, jako bychom přišli k některému bujnému mládenci, ješto netbal na buoh, donidž zdráv byl, aniž se rozmýšlel na smrt, neda den za dnem minul. A on bujal, uplet se v milost tohoto světa v smilném a v bujném tovařišství, jakž jest toho snad něco i mohlo býti, s nímž by někteří byli z jeho tovařišóv, an trudně leží a žalostně volaje a řka: „Ó, kterak sú mě těžká stonánie smrtedlná obklíčila a bolesti pekelné přeukrutné! É, běda mně! I k čemu sem se narodil na svět? I proč sem as inhed, jakž sem z břicha vyšel, nezhynul? Aj, té lahody toho světa! Počátek života mého byl inhed s pláčem a s protivenstvím a skonánie, v kakémť jest hubenství a v bolesti! Ó smrti, kterak

jest hořko na tě vzpomanúti srdci kratochvilnému, ješto vždy jedno v rozkoši bylo! Ó, kterak jsi přebřidká věc, když již přídeš a zvlášče tomu, ktož mlád, sílen a bohat, jsa vzácen světu, nejmaje v sboží nedostatku. Ó, kterak bych byl nemněl toho, by mi tak skóro bylo umřieti, a ty pak, hubená smrti, vyrazilas se na mě z nedojiepie, jako by mi byla v stráži stála; popadlas mě a uvázala jsi mě tisíci provazy a v okovách táhneš mě jako odsúzeného k šibenici. Aj, skles ruce, řevu srdcem, chtě se rád vydřieti od smrti, ano nelze; rád bych ušel, i nenie kam. Se všech stran hledím okolo sebe a nevizi, by kto byl, by mě čím mohl utěšiti a spomoci mi od tebe, ó žalostná smrti! Pevně j' to uloženo, nelze minúti tomu, již umřieti muši. Již slyším hlas smrti, voláť ke mně řkúc: ‚Tys syn smrti! Ani tvá mladost, ani tvé sbožie, ani přietelé, ani kteří tovařišie mohú tě z mé ruky vyprostiti. Konec jest tebe, přišeľ jest čas, nebýtiť jest na světě déle.' Ó hospodine, kterak skóro musím s tohoto světa! Ó, hrozná ukrutnosti nemilostivé smrti, ež nepohovieš mé mladosti. Ba pohověj boha dle věku ješče nedospělému! Nebuď ke mně tak ukrutna, ani vzchopuj mne s tohoto světa!"

A když jeden z múdřejších tovařiš jeho uslyše tak žalostné řeči svého tovařiše, vzem posilu a naučenie duchem svatým, poče jej těšiti múdře, a řka: „É mój brachu, ne tak sobě teskni! Kdyžť sem tě miloval v tvém zdraví pro milost věrnú, mušímť pravdu pověděti, nebť sem obražen na tě hledě; třeba se nám obrátiti. Nelíbíť mi se tato tvá řeč. I zdali nevieš, ež smrt nesbierá ni starého, ni mladého, ni chudého, ni bohatého, se všemi se obierá zajedno. Nebojí se bohatého neb mocného, ani se chudým stydí, neb když mdlého zetře, ani jiej ostojí najsilnější. Nicť jie starý mrzek nenie, aniť se slituje nad mladým; ale pravdu řkúc velmi jich viece potře, nežli dá dojíti plného věku. I zdalis mněl, by tebe jedno samého smrt nenalezla aneb o tě se nesměla pokusiti?

Zdali sú nezemřeli i proroci? Protož ne tak sobě teskni; k bohu se obraťˇ, čiň pokánie, želej, cos zlého činil a cos dobrého obmeškal! Nikdyť nenie pokánie pozdnie, kdyžť jest pravé; dobrotivýť jest hospodin, budeš-li i na skonání milosti žádati jeho, všie věciť jie neodpovie. Toť jest zvláščie nemúdrost, ktož po vše své dni byv živ nebohobojně i želé, že déle jemu nebýti živu, že jemu nelze déle své nepravé vuole mieti; ale toho neželé, že zle činil, že se obmeškal v dobrém. Protož srozuměj sobě, neželej, žeť jest umřieti, ale želej, žes se nepřipravil k smrti za zdravie svého, žes tak netbavě živ byl po všecky dni své mladosti."

K tomu ten nemocný odpovědě: „Ó mój brachu, což ty i mluvíš, abych se kál, abych se obrátil k bohu? I zdali nevidíš, kakť mě jest snuzila přetěžká smrt? Takť mě jest přežesila hruoza smrti a tak mě těžce svými svazky uvázala a takú na mé srdce pustila tesknost, ež všie věci neviem, co činím, ale jakož kuroptva, když ji jastřáb drží, trhaje ji paznehty svými nemilostivě, pro velikú tesknost jest bez smysla, takéžť sem ztratil všicku pamět; nicť nemohu na mysli mieti, jedno, zdali bych se vydřel kudy z rukú smrti, a obakž jest nelze. Ó, kteraks mě snuzila přehořká smrti? Ó, ščastné pokánie za zdravie, neb jest bezpečné; ale ktož se pozdě káti bude, ne tak jest bezpeč, neb sám nevie, právě-li pyče, že hřešil, čili toho, že má umřieti.

É, hoře mně, že sem tak dlúho dlil obrácením k bohu a svým pokáním a tak váhal svým spasením! Ó, kterak mě to oblevenie obmeškalo ve všem mém dobrém! Sblúdil sem s pravé cesty a jsem z těch jeden, jimž jest nevzešlo slunce rozumu. Ustal sem již na cestě nepravosti a zatracenie, chodiv cestami nesnadnými a netbav choditi cestú boží. É, hoře mně! Co mi pomohla má hrdost, co-li přinesla mi má chlúba v sboží, v síle i v čemž koli? Vše to minulo jako stien a jako lodie, ješto jde po vodě, jiež i sledu neostane, když mine; aneb jako střela, když proletí povětřie a povětřie se opěte sstúpí, ež nebude znáti, kudy povětřie proletěla: takéž narodiv se, inhed sejdu a nemohu ijednoho znamenie ukázati dobrých činóv! Má náděje lútová jest jako dým, jejž vietr vzchopě i rozedme; takéž má řeč jest v hořkosti a má slova bolesti jsú plna, smútilo se srdce mé a potuchle moji oči. I kto mi to dá, abych byl podlé dřevních časóv, v nichž biech oblečen silú jako rúchem a mějiech před sebú léta, abych byl uměl poznati to zlé, co jeho přišlo na mě v hodinu tuto? É, hoře, že sem toho neobmýšlel, kterak jest předrahá věc čas, ale pustiv svú žádost jako lodí na moře bez mistra, ješto by ji opravil a nedal jie zanésti větróm, aneb jako kóň, bez uzdy, aby běhal, kudyž chce. Vešken svój čas sem ztrávil v marnosti a již popaden sem jako ryba na udici neb pták v osídlo z nedojiepie. Čas jest minul, utekl pryč, nelze jeho odvolati. Na co sem ztratil, ztrativ čas bez úžitka. Nemohla býti tak malá chvilka, v niež bych byl nemohl nebeské odplaty zaslúžiti, ješto by trála věky věkóm! É, hoře mně nebožtíku, nelze navrátiti toho dobrého, co jeho minulo s časem! É, že sem se kdy obmeškal a opozdil! Proč sem v netbání tak drahý čas zmrhal a ztrávil v marnosti své dni! Ó, hrozná čtice srdce mého, svój čas ztráviti u marnosti, svú snažnost k nie obrátivše a neučiti se umřieti po vše své dni! É, ktož vidíte mú biedu neb uslyšíte a jste mládi a máte před sebú čas hodný, vizte mé hubenstvie a mú ztrátú své se škody vystřezte! U boze ztravte svú mladost a svuoj čas v dobrých skutciech, ať též hoře, jako na mě přišlo, nepříde na vy! Ó, má mladosti, kterak sem tě ztrávil neužitečně! Neb sem rady dobré nechtěl poslúchati v své bujnosti i upadl sem v osídlo smrti. Lépe mi by bylo, bych se byl nenarázel, nežli sem tak zle ztrávil čas k mému dobrému bohem daný etc.“

1 *nezbyti jest* nelze zbýti; *ijeden* žádný – 4 *držemný* stálý, pevný; *knížky* knížka, spisek – 6 *ežť* žeť; *tesknost* nechuť, ošklivost – 7 *obák* tak jak tak, přece; *lékařstvie* lék – 8 *ostati* zanechati; *nedadie* nedají; *Katún* Kato Dionysius, středověký autor mravoučných dvojverší – 10 *až* tak že – 11 *mládec* mládenec – 12 *ved* zajisté, vždyť; *nestatečný* marný, pomíjející – 13 *Mudřec* autor biblické knihy Kazatel, t. j. Šalomoun – 16 *klasek* šaškovství, šprým; *řeči marné* prázdné, plané (vaniloquium); *nekázaný* rozpustilý – 18 *nikakežť* nijak – 19 *nezamútie se* nezarmoutí se; *pokánný zámutek* kajícná lítost; *strach* t. strach jest – 20 *úžest* uleknutí, zděšení – 21 *vytasí se* vyrazí; *z nedojiepie* z nenadání – 22 *myslmy* mysleme; *přemlúvajme* rozmlouvejme – 23 *utká* potká

24 *umyslmy sobě* představme si – 25 *donidž* dokud – 26 *neda* leda, jen aby; *bujal* bujně, okázala si vedl, užíval světa – 29 *stonánie smrtedlná* sténání smrtelné (gemitus mortis) – 30 *as inhed* alespoň ihned – 32 *hubenstvie* bída (miseria) – 33 *jedno* jenom – 34 *přebřidký* hnusný (horribilis) – 36 *hubená smrti* nešťastná smrti (mors misera); *vyrazilas se* vyrazilas (irruisti) – 37 *v stráži stála* číhala (insidiari) – 38 *skles ruce* svěsiv ruce (complosis manibus); *řevu* řvu,

křičím – 39 *vydřieti se* vymoci se – 40 *nevizi* nevidím – 41 *pevně j'to uloženo* stanoveno (fixum est); *minúti* vyhnouti se (mutari); *muši* musím – 44 *nebýtiť jest* nelze, není možno býti – 45 *nepohovieš* neposečkáš – 46 *boha dle* pro bůh, pro boha – 47 *vzchopuj* vytahuj (subtrahere)

49 *vzem* vzav – 49-50 *mój brachu* příteli (amice) – 50 *milost* láska – 51 *obražen* zaražen, zděšen – 52 *nesbierá* nevybírá (non accipit) – 53 *zajedno* stejně – 54 *zetře* potře, zahubí; *ostojí* odolá – 55 *mrzký* ošklivý – 57 *nesměla* neodvážila se

61 *všie věcit jie neodpovie* nikterak jí neodřekne, neodepře; *zvláščí* zvláštní – 65 *netbavě* nedbale

67 *snuzila* utiskla (premere) – 68 *přežesila* přestrašila, vyděsila – 69 *všie věci* ovšem, vůbec; *kuroptva* koroptev – 72 *a obakž* avšak – 74 *bezpeč* bezpečný; *pyče* lituje – 75 *É, hoře mně* běda mně (heu me); *dlil* odkládal – 76 *oblevenie* polevení, nedbalost – 78 *ustal sem* unavil jsem se – 82 *povětřie* vzduch – 83 *lútový* nestálý, prchavý – 84 *vzchopě* uchopiv – 85 *smútilo se* zarmoutilo se; *potuchle* (duál) potuchly (contenebrati sunt) – 86 *podlé dřevních časóv* jako v minulých, dřívějších dobách – 88 *toho sem neobmýšlel* nepřemýšlel jsem o tom – 92 *odvolati* zavolati zpět (revocari a nullo hominum potest) – 93 *nemohla býti* nebyla – 94 *by trála* by trvala; *nebožtík* ubožák (miser) – 96 *čtice* (*tščice*) sklíčenost (lat. odchylně: cordis gemitus inenarrabiles) – 97 *snažnost* snažení, úsilí – 98-99 *čas hodný* příhodný (tempus aptum) – 101 *na vy* na vás – 102 *v své bujnosti* (lasciviens) – 103 *nenarázel se* nenarodil se

SBORNÍK VÁVRŮV

PŘEDMLUVA

Buoh muoj přikázal mi, jakož i každému otci, keréž kto má děti, leč duchovnie, leč tělesné, abych vás, mé dietky, vedl v jeho cestách a zkázal jej vám, jakož mohu a uměji, aby jej poznávajíc den ode dne lépež a lépe, vždy k němu milostí táhli, všicku svú naději v něm uložiec, aby nebyli zaškludnúce hladem božieho slova, jakož pohřiechu mnozí nepřemlúvajíc často o svém tvórci i o těch věcech, ješto příslušejí k spasení, tak pustili sú z paměti boha, že se ani žedie slyšeti o něm, a ješto ještě jest nebezpečnějšie, u mrzkost mají slovo božie.

A protož najprvé, když sem váš otec podlé těla, byla-li by vuole božie tak, že by dal svú pomoc k tomu, rád bych i dušiem vašim otcovú žádost ukázal, ač řieci nesmiem, rád bych byl i duší vašich otcem, neb jediný jest buoh otec pravý. A když jest ten nebeský otec, jakož sem řekl, přikázal, aby otcové své děti vedli v jeho cestách, zkazujíc jej jim, jakož i v žaltáři nemlčí toho, tehdy mi se jest ovšem podobné zdálo, abych vám napsal tyto kníhy, aby byla vám příčina ku poznání boha a k milování a k užitečné kratochvíli, mně s vámi a vám se mnú i saměm vám s sebú i také, s kýmž se koli budete obierati po mé smrti. Protož, mé milé dietky, čtěte v nich rádi, za toť vás prosím, a pílně znamenajte, aby i toho daru na prázdno nebrali od boha, že vám viece dal jest poznati než mnohým jiným. Protož, jakž mohúc, snažte se, aby i skutkem plnili to, k čemuť vás vedú tyto kníhy. A netolik po sobě, ale i za sebe radímť vám v nich čísti, a najviec proto, aby mne otazovali, když čemu čtúc nerozuměli byšte; neb snad po mé smrti nebudete mieti slíčně, kto by vám takú věc vypravoval. A velmiť jest užitečno otázati slíčně, když jest koho, čemu kto čta nerozumie, ale veď ne vždy pannám slušné jest tázati se

i s kněžími, leč by s obú stranú byli stálí i poznaní i podobní; lépe jest druhdy tak přebyti, rozumějíc, že nerozumie, nežli se panně tázati s leckýms.

I psalť sem vám tyto kníhy prvé, jakž mi se jest zdálo podobné, klada, ješto sem slýchal od kazateluov aneb od jiných učených, aneb sám sem četl aneb se domyslil, ješto j' mi se zdálo přístupno k tomu úmyslu, o němž sem psal; mněť se zdá, cožť sem tu psal, že muožete to dobře držeti křesťansky, ač mi umiete rozuměti. A pakliť by vám dobří učení ukázali něco, že by se ijednú stranú nemohlo sjednati s svatým Písmem mé pověděnie, nedržte jeho bezpřiemně! Ale však rozumějte, žeť jsú lidé, žeť vše hyzdie, čemužť sami nerozumějí; a jsú druzí, že z závisti rádi by zbořili i něco dobrého, aby jen sami múdři viděni byli; jsú pak třetí, dobří učení, tiť také mají obyčej, že což naleznú v písmě, ješto muož z toho býti rozličný rozum, ne k horšiemu rozumu, ale k lepšiemu to obracují. Ktož by chtěli k zlému obracovati rozumu, písmo i těch zvieřat, ješto napřed i nazad byla sú plna očí, čiliť by nemohli, byť směli? A tak řku: tací dobří učení bohobojní, jimž by míla byla pravda slyšeti i od oslice, ješto pomnie, že jest řekl svatý Pavel: „Bude-li co zjeveno menšiemu, přemlč větší!" Ukáží-li vám, že sem poblúdil, poslúchajte jich, ani se tiem zamucujte, ale veselte se, ne tiem, že jest poblúzeno mnú, ale že jest opraveno múdřejšími. Neb praví svatý Augustin: „Přieliš převráceně se miluje, jenž chce, aby jiní také blúdili proto, aby jeho blud byl utajen. A čím by to lépe bylo i užitečnějie, že kdež jest on zblúdil, by tu jiní neblúdili a sám jich napomenutím zbyl i svého bludu. A pakli by svého bludu nechtěl zbýti, ale aspoň tovařišuov neměl by v něm."

A protož nemilujte mne, mé milé dietky, a ktož koli bude čísti v těchto knihách, viece než obecnú pravdu křesťanské viery, aniž komu buď míla jeho hrdost viece než pravda, by se chtěl tiem ukázati v své hrdosti, že by bez rozmysla přečta něco neb uslyše v těchto knihách, chtěl je hyzditi neb oprávěti bez potřeby a nesrozuměje všemu úmyslu, o němž řeč běží; nebť ne hrdost, ale pravda má vše súditi.

To jest ovšem pravda, jsem člověk křehký a nestatečný, mohl bych pochybiti, ale proto nechci kacieřem býti, nechtěl bych sstáti v bludu, jako onen opat, o němž psáno jest v Dekretálech, ješto nebyl kacieř, ačť jest byl i v knížkách svých pověděl něco kacieřského, poňavadž se jest k opravení kostelu poddal. A protož já se vším, co sem kdy psal aneb psáti budu, kostelu k opravení poddávám se, tomu ufaje, že mi jest mátě a že mě, bude-li třeba, opraví z milosti materné prvé nežli kníhy. Ale vždyť se vstejchám závisti zlých, neb vědě, že když svatý Pavel zbieráše rýviečko suché vinné k ohni, aby se vzhřieli, tápavše u moři, tehdy veliký had přichvátiv se jeho ruky i uštnu jej, až všichni mniechu, by od toho musil umřieti; ale jemu ten jed nic neuškodil. Takéž mnozí lidé dobří nechtiec prázdniti u boží vinnici, zbierali rozličné písmo, lámajíc i kladli, aby oheň hořel, aby lid, jenž tápá u moři tohoto světa zabylého, jenž jest stydl v milosti boží, a vyplova i shřiel se jím, a až by starý had, ďábel, pustil v jich ruce jed své závisti, když jest svých posluov závistí hyzdil jich účinek. Toho jest nebyl prázden ni Jeronym, ni Augustin a Řehoř, ovšem což

pak mně bude, ano mnozí rádi by knihy české utopili, a tož jedno ty, ješto učie spravedlnosti; oněm básniem, jimiž smilní viece se v smilství rozžehují, nic nedějí. A nenie-liž lépe česky dobré čísti na hradiech nebo v domiech a v tu dobu aspoň mieti k bohu dobrú žádost, zapomenúc milosti smilné aneb klevet na besedě anebo sváruov? To jest tu dobře znamenáno, že David, když hudl před Saulem, ješto jeho trápil zlý duch, ihned jemu tehdy odlehčil; takež jest i dnes mnohým lidem, donidž čtú aneb slyšie slovo božie, dotud jich ďábel ne tak trápí zlú žádostí, oblehčí jim, že se něco pohnú k bohu. A mohli by také často čísti dobré aneb slyšeti a myslí svú o tom pílně přemietati, až by ďábla i odehnali. A protož starší nebraňte malým, sprostným také chvíli krátiti v Písmě svatém, dívajte se jim v dobrotě; poblúdie-liť, naveďte je! Pomněte, že jste i vy někdy malí byli, ano jest řekl svatý Pavel: „Bude-liť menšiemu co zjeveno, přemlč větší!" A zdaliť jest buoh jedno Latinníkuov, a zdali nenie i Čechuov také aneb Němcuov? Proč by jedni i druzí nekochali se s bohem, když mohú, čtúc a slyšiec Písmo svaté aneb píšíc? A zdali jest na prázdno pověděno, aby každý jazyk vyznával se jeho jménu svatému? Kterakž se budú vyznávati, sebe neznajíc i jeho? Ano jest řekl svatý Augustin: „Protoť tebe, hospodine, nemiluji, ačť nemiluji, že tebe neznám; a proto málo miluji, že málo tě znám." Praví pak o té slepotě neznánie sebe a hřiechuov: „Aj, to na však den vidíme, čím kto jest najdálejie od tebe, pravé světlo, tiem viece se obaluje tmú hřiechuov; a čím jest viece ve tmě, tiem méně vidí osídla na své cestě, a protož často padá; a pak jest najhoršie, že nevie, by padl, a tiem méně pospiechá, by vstal, čím viece mní, by ještě stál."

Z této řeči svatého Augustina móžete znamenati, žeť jest Písmo svaté i Čechuom čísti užitečno, jímž by mohli mieti viery křesťanské a dobrých vášní naučenie. Byť nebyl ostavil hospodin nám semene Písma svatého, byli bychom jako Sodoma a Gomorra. Nechť se rozsievá slovo božie! I kto to vie, odkudžť z něho ovoce vznikne? Ale že někdo die: „Bludy píší v knihách českých a hlubokú věc, jemuž sprostní nerozumějí," a zdali sprostní latinníci rozumějí všemu, což latině knih jest? Zdali ve mnohých latinských knihách nenie bluduov kacieřských? Ale pravé kníhy ukáží křivé. Chce-liť kto zablúditi, zablúdíť i bez knih. Uškodie-liť zlému kníhy, ale pomohúť dobrému. Proto-liž mostuov nedělají, že by mohl nemúdrý s něho upadnúti? Ano i svatý Pavel, komuž jest psal epištoly, psal jest jich jazykem, Židuom židovsky, Řekuom řečsky; svatý Jeronym z neznámého jazyka babám psal Písmo a vykládal. Kéž jest řekl: „Sprostní tomu nerozumějí!"

A pakliť mě had ulepce v ruku, a já zbierám tyto třésky, abych se i s vámi shřiel, mé milé dietky, ufámť u buoh, žeť se také zhojím toho, jakožť sú se zhojili jiní. Anižť chci tajiti toho, žeť i mně jest úžitečné i kratochvilné takovú věc psáti. Neb sem z těch jeden, ač i nestatečný, ješto píšíc a čtúc lepšie se a opatrnější jsú i dómyslnější, ale prázdniec slepější. A nejednú sem od rozličného rozbroje mysli a slepoty tohoto světa, klada je a píše, oddechl; pro něž se naději, že i jinému někdy někomu mohú býti k utěšení. A tak počnu ve jmě božie a najprv od těch tří věcí, bez nichž jest nelze ižádnému člověku spasenu býti, nebo jakož duom nenie dospělý duom,

nemá-li základu, stěny a střechy, aniž také to dřevo muože dáti ovoce, kteréž nemá kořene a kmene a té vlhkosti zdravé, jížto miezha řiekáme, takéž to nenie křesťan, kterýž nemá viery křesťanské a náděje u boze a nenie jemu buoh míl; pakli slóve křesťan, ale to jedno podobenstvím, poňavadž buoh v něm nepřebývá jako v svém zvoleném domu a dospělém, anižť muože dáti ovoce svého, jakožto i dřevo bez kořene neb bez kmene anebo nemaje zdravé miezhy. A protož o každé věci z těchto tří znamenajte, aby se jich držeti uměli tiem lépe, a najprvé o vieře.

1 *keréž* kteréž – 1-2 *leč... leč* ať... ať – 2 *zkázal* zvěstoval, oznamoval – 4 *aby nebyli zaškludnúce* aby nezhubeněli, nezjalověli, nezakrsali – 6 *žedie se* jsou žádostivi, dychtí – 7 *u mrzkost* v mrzkosti, v nenávisti

9 *otcový* otcovský – 12 *zkazujíc* oznamujíce – 13 *podobný* vhodný, hodící se, slušný; *příčina* příležitost, podnět – 14 *saměm* samým – 16 *znamenajte* všímejte si – 18 *jakž mohúc* jak můžete – 19 *po sobě* po mé smrti; *za sebe* dokud jsem živ – 21 *sličně* vhodně, přiměřeně, slušně, řádně – 22 *veď* věru, zajisté – 23 *stálí* pevní, utvrzení, vytrvalí; *poznaní* osvědčení – 24 *přebyti* zůstati (bez poučení)

27 *přístupno* příhodno, vhodno – 29 *ijednú stranú* nijak – 30 *sjednati se* srovnati se, v souhlas uvésti; *bezpřiemně* neústupně, úporně – 31 *hyzdie* haní – 36 *byť směli* i kdyby se opovážili, odvážili – 38 *přemlč* mlčky přejdi, nemluv o tom – 39 *ani se zamucujte* a nezarmucujte se – 40 *převráceně* zvráceně – 43 *zbyl bludu* zbavil se bludu

48 *oprávěti* opravovati – 48-49 *nesrozuměje úmyslu* neporozuměv smyslu

51 *nestatečný* slabý – 52 *sstáti* setrvávati, zůstávati – 53 *v Dekretáléch* Decretalia, sbírka papežských rozhodnutí, právních předpisů. Připomenutý opat je Joachim, odsouzený na IV. lateránském koncilu r. 1215, jenž napsal traktát proti Petru Lombardovi – 54 *kostel* církev – 56 *materný* mateřský – 57 *vstejchám se* (*vztýchám se*) obávám se, bojím se; *vědě* vím; *rýviečko* (zdrob. k *révie*) ratolesti vinné (Štít. Erb. 2,33: *dřevce* klestí, roští; sarmentum) – 58 *tápati* tonouti; *přichvátiti se* přichytiti se – 60 *prázdniti* nepracovati – 62 *zabylý* bláznivý, pominutý; *stydl jest* ochlazoval se; *vyplova* když vyplove – 64 *účinek* skutek, působení; *prázden* ušetřen, zbaven – 65 *jedno* jen – 66 *básn* smyšlený příběh – 68 *žádost* touha – 70 *donidž* dokud – 71 *oblehčí* uleví – 73 *starší* rodiče – 74 *v dobrotě* laskavě – 75 *naveďte* usměrněte, napravte – 79 *jazyk* národ – 81 *ačť* ač-li tě – 83 *na však den* každý den

88 *dobré vášně* ctnosti (virtutes) – 92 *sprostný* prostý – 99 *ulepce* uštkne, štípne – 103 *prázdniec* nepracujíce – 104 *klada je* skládaje; *pro něž* pročež, proto – 106 *dospělý* dostavěný, hotový – 107 *dřevo* strom – 108 *miezha* míza

POHŘEB, KTERAKÝ MÁ BÝTI A KTERAKÉ ZÁDUŠIE ZA DUŠE

Což po smrti psáti, jen o pohřebu. Mnohé věci jsú na pohřebě, ješto sú viece k útěše živým nežli mrtvým ku polehčení, jehož já ani chváliti umiem, ani hyzditi; neb takové věci, ješto nejsú v sobě zlé ani dobré, podlé úmysla těch, ktož je činí, zlé mohú býti aneb dobré. Avšak svatý Augustin chválí svú matku, že j', chtiec umřieti, netúžila po pohřebu svých starost, ani by podlé muže svého byla pohřebena. A to ještě praví, že dřéve za veliké štěstie jí se zdálo, když sta dva manžely spolu hřběla; ale když napomenuta byla o pohřebu, řekla: „Leckdes ve jméno božie položte tělo, otevšudť je v súdný den hospodin vzkřiesí. Jen mějte mú pamět na svaté mši při oběti těla božieho!" Ani co rozkazovala, by ji slovútně pochovali. Protož řku: Svatý Augustin mluvě o ní a prose za ni boha, velmi vesele to vzpo-

míná. Ale však já nehyzdím, ktož své starosty pochovají počestně, aneb ač by starší chtě umřieti, naučil mlazšie, ješto by ovšem veliká nebyla špatnost ani hrdost. A ktož tiem úmyslem volí pohřeb, kdež se naděje, že jeho známí budú bývati, aby zaň boha prosili tiem pamětlivějie jej vzpomínajíc, dobrý jest úmysl. Aneb když vida kde krásnú službu boží neb šlechetné zákonníky, neb že se lidé sbierají tu ve jmě boží, i volí pohřeb, žádaje té služby i obecné modlitby účasten býti, ješto j' za ty, kteříž tu hřbie, také volí dobře.

Ale jáť vám porúčiem to, mé milé dietky, kdežť se vám bude zdáti podlé toho času a miesta, jakžť mě smrt nalezne, tu mě křesťanským pochovajte obyčejem; u vásť mám správně největší na světě náději mieti, neb ste mi najviece dlužni.

A když to tak jest, tehdy, mé milé dietky, toť vám zdráv jsa za svú duši rozkázanie přikazuji: aby najprv boha milujíc spolu se milovali. Jižť vás jen dvé jest a buoh to vie, dokud budete. A mněl sem nedávno, bych vás čtvero měl po sobě pozuostaviti. Své tetky v čest mějte. Dávajte paní Peltrátě, což jste jí dlužni, a také paní Anně nedajte býti v nedostatciech, donidž žíva jest.

A ještěť tebe, Agnéžko, prosím, i tebe, Jene, milujte se spolu v boze. Střezte se, byť vás zlý, chytrý ďábel, nepřietel všie milosti dobré, neoklamal a nerozbořil u vás milosti, nemoh-li by jinak, ale skrze duchovnie lidi, ješto, ač svatý život vedú, však zde na světě, že sú lidé, plného ke všemu rozumu nemohú jmieti. Protož, milá Agnéžko, nehorli z toho, ani se daj kterým lidem rozdrážditi, jakoť bych vás rozdělil nerovně. Věz to, žeť ta nerovnost bývá rovnost. Bratrť má o tobě péči mieti, úroky tvé bez práce dávati; neb kdež tobě bude groše třeba, tu jemu několika. Onť snad děti bude mieti, ženu a čeleď větší než ty. A viziť, že dobrú muožeš na to, cožť sem dal, potřebu mieti. Neb by i desetkrát viece jměla, a chtěla tiem bezpřiemně dárkovati, protoť by vždy málo bylo. Pomni, že j' radil svatý Jeronym oné panně Demetriadě, aby se tiem neobvazovala, by almužny činila sama, ale aby jejie mátě ten její poklad do nebes vzdvihla. Takéž nechžť se s tiem tělesným sbožím bratr obierá. A bude-liť ženu mieti a děti bude mieti, měj ji jako svú sestru, za toť prosím, a děti jako své děti. Budú-li světsky živi, neupříkruj jim, ale ponenáhlu v dobrotě táhni je milostívě od světa k bohu s pomocí boží a bez rozpači.

A toběť, Jene, porúčiem také zvláště tu sestru na tvú vieru a na tvú duši, aby věrně pracoval o ní, jejie úroky nemeškaje vydával jí a pomně na to, žeť jest neodchýlila dielu svého od tebe.

A pak oba vás spolu prosím, aby rádi čtli v mých knihách. A nebyly-liť by které na pargameně, ale kažte je napsati písmem dobrým, ať k úžitku někomu budú i po mé smrti.

O tom, co by pak učinili za mú duši: Nemyslímť, byť má pamět zde na zemi věčna byla, aniž to muož tak, jakož mnozí mnie, vycházeti. Protož nepřikazujiť věčného platu za svú duši, anižť velím, donidž jest náděje, že bych vnúčata měl jmieti, by dědin utrhali, ale kdyžť umru, z úrokuov neb z nábytka den první službu zádušní u fary u té, kdež bych byl, učiníte mi. A choďte jen k jedné mši, k oféře jednú aneb dvakrát, a což chcete, to muožte spolkem položiti; nechceť mi se, byšte

se mnoho túlali po kostele. Třetí den a sedmý a třidcátý tu učiňte, kdež bych ležal, takýmž činem jako první. A rád bych, by mezi tiem až do třidcátého dne na každý den zaprosili jednu mši zádušní čtenú a oběru svú tu položili, jsúc u nie životy svými tu, kdež by byli. Neb bych radějí, by tu, kdež za mú duši měla by býti obět na svaté mši těla a krve pána a vykupitele našeho, byli vy také, nežli by miesto vás kterého viece několik mší bylo. A nemoh-li by z vás který tu, kdež bych ležal, býti, ale doplň ty mše, u kteréhož by kostela byl neb kláštera. A pak, doniž vás trvá kto, prosímť, aby na každé léto činili úroční službu tu, kdež bych ležal, aby při tom byli a kopu na to vždy naložili. A pakli by nebylo z vás některého na té službě, ale dada svú polovici té kopy, rozdajž chudým k tomu svých grošuov deset, aneb jinú zádušní službu učiň tu, kdež bude. A když z vás jeden sejde, kterýž ostane, drž týmž činem mú pamět, donidž žív bude. Protoť nemnoho rozkazuji, aby to tiem milostivějie vyplnili. A také bych nechtěl, utrhna vám a dáti jiným; ale rád bych, by vy za mú duši, potřebu majíc, tiem mě milostivějie vzpomínali. Neb vy mně a já vám spolu sme sobě najviece dlužni.

Nadpis: *záduše* (boho) služby za spasení duše zemřelého – 1 *po smrti* po výkladu o smrti – 2 *hyzditi* haniti – 5 *starosty* rodiče – 6-7 *sta hřběla* (duál) leželi v hrobě, byli pohřbeni – 8 *mú pamět* upomínku na mě – 9 *slovútně* slavně – 11 *starší* rodiče (Eltern), otec nebo matka – 12 *chtě umřieti* umíraje (moriturus); *naučil* poučil, naučení dal; *mlazšie* mladší, děti – 14 *pamětlivějie* s větší pamětí – 15 *zákonník* řeholník (člen zákona, řehole); *se sbierají* scházejí se – 17 *hřbie* jsou pohřbeni

22-23 *dvé.... čtvero* Štítný měl pět dětí, jedno zemřelo brzo, před r. 1367, v Řečech besedních je zmínka o třech zemřelých dětech, závěť mluví o dvou žijících, synu Janovi a dceři Anežce – 24 *tetky* byly tři: Peltráta, představená špitálu v Třeboni, zemř. 1414 (v. A. Sedláček ČČM 52, 1878, 505); Anna, o níž se jinak nic neví; Doroty zde nevzpomíná, byla vdána za Odolena z Chlumu a děti neměly k ní závazků; *v čest mějte* v úctě mějte – 25 *donidž* pokud

27-28 *nerozbořil milosti* nezrušil lásku – 30 *nehorli* nerozhořčuj se, nežehrej, nespokojenost neprojevuj – 34 *potřeba* životní potřeby, živobití – 34-35 *bezpřiemně dárkovati* bez míry, štědře obdarovávati – 36 *neobvazovala* nezaneprazdňovala se – 39 *neupříkruj jim* nevytýkej jim příkře – 40 *rozpač* rozpakování, váhání

42 *pracoval o ni* staral se o ni – 42-43 *neodchýlila dielu* neoddělila část svého dědictví – 45 *pargamen* pergamen

49 *věčný plat* který by šel věčně na záduší – 50 *by utrhali* aby odprodávali; *dědina* statek, majetek nemovitý, stavení a pole; *nábytek* proti ‚dědině' je majetek movitý, přírůstek dobytka, obilí, zlato atd. – 51 *oběra* obětování – 52 *spolkem* společně – 54 *takýmž činem* takovým způsobem – 55 *by zaprosili* abyste vyprosili, vyjednali; *jsúc u nie životy svými* jsouce osobně přítomni – 59 *doniž vás trvá kto* dokud z vás žije někdo – 60 *úroční služba* mše určená v jmenovitý čas – 61 *kopa* 60 grošů – 64-65 *milostivějie* s větší láskou – 66 *potřebu majíc* nepatří k „za mú duši"; Štítný při začátku věty měl na mysli, aby za jeho duši „službu, pamět činili duši" (v. Erb. 284,2), ale potom užil slovesa „vzpomínati", které se nehodí dobře k „za mú duši"

ŘEČI BESEDNÍ

KTERAK MÁME JIŽ VĚŘITI V TROJICI SVATÚ,

a tak v boha jednoho, a kterak v syna jeho Jezukrista narozeného, pána našeho, boha a člověka, děti tieží otce

21. kapitola

Děti: Svatý Augustin v kněhách O svaté trojici často ukazuje, ež má vždy buoh hledán býti. A ktož hledá aneb tieže takých věcí, ješto k bohu příslušejí, toho ijeden nekárá správně, když, pevně a tvrdě drže vieru, chtěl by z milosti, jelikož móž, dosieci rozumem toho, což věří. Ale ktož mní, by rozoměl i bude to jistiti, že j' tak, ano tak nenie, toho správně kárá. I věříme v otce i v syna i v ducha svatého, v jednoho boha, v jednom bytství, v jedné velebnosti, ale že j' v něm těch tří osob rozeznánie, a tak jest v něm trojice svatá. Avšak z těchto pomluv, ješto máme mezi sebú, něco se chytá rozum, ješto j' to bylo skryto dřieve; a ač nemóž všeho toho sezřieti, kak jest, však vidí což tož, a vidí, kak nenie. A to j' dosti veliká poznánie strana, poznati, kak buoh nenie a co nenie, a nerozumu svému srozuměti. Protož, coť móžem srozuměti z tvých pomluv s námi o trojici svaté, lépe i tvrze věřiti budem i tomu, jemuž nemóžem rozoměti, jakož na prvé hodině hlasně pějí kněží to popsánie viery, řkúc: „Ktož koli chce spasen býti, dřieve všeho potřebie jest, aby držal obecnú křesťanskú vieru;" to mají za pravidlo. Ale ež tu po ukázaní, kak o svaté trojici má věřiti, ktož spasen chce býti, také jest vyrčeno, ež jest potřebie k spasení, aby také věřili v člověčenstvie narozenie syna božieho, pána našeho Jezukrista, pomluvž s námi také o tom tak divném narození v člověčenství pod časem věčného syna božieho, jest-li co v bohu skrze to nad trojici, stala-li se jest v božství tiem proměna která?

Otec: Tvrdých věcí tiežete. Ale to držte, ač nemóžte i rozoměti, ež nikteréž z toho nestalo j' se; dřieveť sem vám to ukázal, ež buoh jest ovšem neproměnný, vždy týž, též takéž jest v sobě jednostajně. Ač jest v svú osobu syn boží člověčenstvie přijal, však tiem nenie proměny v božství jeho: to, ješto j' nebyl, přijal, ale to j', co j' byl, ostal. Nedivte se, ač nerozomiete; toť jest největší skutek svaté trojice, najvelebnější ze všech účinkóv. Krátekť jest jazyk to vymluviti, těžko péro to vypsati a medl zrak rozumu to sezřieti; ale viera doplň, ež to tak jest mocí, múdrostí a dobrotú Najvyššieho. Ač jest jediný syn věčný otcóv člověčenstvie přijal, skutek jest spolu všech tří osob, jako by tři byly panny a jednu by s sebe obláčily, všecky by činily to obláčenie. Protož v otci a v duchu svatém ijedné nenie proměny, neb jest to vždy bylo u věčnosti ustaveno v radě trojice svaté a v úmysle božském, jenž vše proměny vyvodí bez své proměny, aby to tak svým časem vyšlo. Ani jest proměna v synu, neb to j' ostal, co j' byl, ač jest i vzal to, co j' nebyl. Viera doplň, kdežť rozum stane, a milost z viery přistup blíže a rozněť se v boží milosti protiv tak veliké milosti jeho, že j' tak novú věc a pro takú potřebu naši ráčil vy-

vésti a učiniti! A tak darem jeho zazří oko jedno naší mysli, když druhé zavře, nového světla božské jasnosti. Neb když oko rozumu nemóž prozřieti v blesk světla božské jasnosti, to žádostná milost ještě přistúpí a něco zazří, ač nevýmluvně. A na toť jest zřejmě v těle našem a v člověčenství buoh se ukázal, abychom skrzeň byli v milost nezřejmých věcí pozdviženi, a pak aby dokona smrt naše, na těle i na duši, smrtí jeho, jen na těle, zbořena byla a byl jeho z mrtvých vstáním opraven náš život. Neb hřiech byl umrtvil duši naši a pokutu smrtí vzalo tělo od své duše prohřešenie; ale duše Kristova nebyla j' v tom prohřešení, ani z práva nad tělem jeho smrt moc jměla. Protož na duši jest neumřel Kristus, nebyla j' duše jeho nikdy božstvie odlúčena, ale tělesná smrt jeho byla j' duši s tělem rozlúčila, ale božstvie nebylo j' od těla rózno i od mrtvého. Neb jakož svatý Bernhart pokládá, znamenávaje divnost v tom skutku, že j' buoh ráčil člowěkem býti, největčí a prvá jednota jest, ještо jí buoh jest jeden; avšak té jednoty nezboří trojice, jakož sme již o tom pomluvu jmělí; neb jedno jest božstvie, tři jsú osoby. A pak druhá jest po té v Kristu pánu našem, v němž také trojice jest, ne ona, ale jiná, ještо v něm také nezboří toho, by nebyl jeden Kristus. I řku najprv, ež syn boží, ta jedna osoba z svaté trojice, buoh jsa pravý a plný, přijal člověčstvie plné a pravé, tělo i duši. Ne tak tělo a duši miením, by kdy bylo tělo jeho a duše kromě božstvie jeho, ale ež člověčie přijal v svú osobu jednu a v jednotu k božství přirozenie, ižádné osoby člověčie nepřijal jest. Nebylo j' nikdy to dietě v břiše své matky, by i buoh hned nebyl i člověk v tom svém počátku; tak v brzkú chvíli, jakž se j' počal, tu j' božstvie, tu duše, tu tělo tak, ež každé ostalo j' v svém bytí; ale to spolu tré jest v osobě jedné Kristus jeden a i nad to j' jeden, nežli člověk púhý z těla a z duše jest jeden. A tak ta jednota, ještо j' v osobě jedné syna božieho, jież nezbořije však ona trojice, že j' tu božstvie, duše a tělo, jest nad jednotú člověka púhého a pod onú najvyšší jednotú, jíž buoh jest najjednější, jakož sme o to mluvili dřieve, ale mezi těma drží jednota ona středujie miesto. Neb tak jest slušné, aby i s tiem bylo podobenstvie, jako j' člověk púhý jeden, i s tiem, jako j' buoh jeden v té jednotě, ještо jí jest Kristus jeden, jsa syn boží i syn člověčí; aby i vyššie oné jednoty podobnost byla i nižšie také v jednotě Kristově, a tak aby ta oboje podobnost vyšla. Jakož tam u vyššie jednotě jest božstvie jedno v svém bytí, ale tři sú osoby, takéž tuto v Kristu přepodobnú kakús protivností troje věc jest osoba jedna. Tam trojice osob nezboří jednoty v božství, a tu trojice rozličných věcí nezboří jednoty v osobě té, ještо j' Kristus.

Vizte pak, kakť jest v Kristu jednota nad to, než jest jeden púhý člověk! Dieš-li, ukáže na Krista: „Tento člověk jest buoh" neb: „tento buoh jest pravý člověk," dieš-li to v úmysle křesťanském, dobře s' řekl. Aneb když tělo Kristovo v rovu ležalo a duše byla s otci svatými, na tělo-li by, na duši-li by ukázal, mohl by byl řéci: „Toť buoh! Toť syn boží!" Ale v též pravdě nebude řečeno, ukážíc na tělo neb na duši, ještо j' již smrtí rozlúčeno: „Toť člověk!" Neb jen dotud jest člověk, donidž jest v spolce duše s tělem. A takť řku: pro tu jednotu, ještо j' v ni přijal syn boží k své osobě, aneb ať řku, v svú osobu člověčstvie neb člověčie přirozenie, aby

týž jsa on to, což jest, byl i člověk, nic jest viece počtu v osobách svaté trojice nepřibylo.

Nadpis: *tieží* táží se – 1 *ež* že – 3 *ijeden* žádný, nikdo; *správně* spravedlivě (iuste) – – 3-4 *jelikož móž* pokud může – 4 *jistiti* tvrditi, ujišťovati – 6 *bytstvie* bytí, bytost (essentia); *velebnost* (maiestas) – 7 *rozeznánie* rozlišení (distinctio); *pomluva* rozmluva, rozhovor – 8 *něco* něčeho; *ješto j'to* což – 9 *sezřieti* přehlédnouti; *což tož* co to (jest) – 10 *nerozum* nevědomost – 11 *tvrze* tvrději, pevněji – 12 *na hodině* při hodinkách kanonických, církevních – 13 *popsánie viery* vyznání víry (symbolum); *dřieve všeho* přede vším – 14 *pravidlo* vodítko – 17 *pomluvž* promluv; *pod časem* v čase, dočasný

20 *nikteréž* žádné – 21 *ovšem* zcela – 22 *jednostajně* stejně, bez proměny – 25 *účinek* čin, skutek – 26 *medl* mdlý; *zrak rozumu* zrak mysli (proti zraku tělesnému) – 28 *skutek... osob* skutečnost týkající se všech tří osob; *obláčily* oblékaly – 31 *vyvodí* vyvozuje, provádí – 33 *rozum stane* zastaví se, nepostihne – 35 *zazří* zahlédne – 36 *prozřieti* pohledem proniknouti – 37 *nevýmluvně* nevyslovitelně – 38 *skrzeň* skrze něho – 39 *nezřejmých věcí* neviditelných, skrytých; *dokona* dokonce, nadobro – 42 *z práva* podle práva – 44 *odlúčen* (*čeho*) odloučen od čeho, zbaven čeho – 45 *rózno i od...* odloučeno ani od...; *pokládá* uvádí – 46 *divnost* zázračnost – 47 *ješto ji* již – 50 *ež* že – 51 *člověčstvie* člověčenství – 53 *člověčie... přirozenie* lidská přirozenost – 55 *tak v brzkú chvíli, jakž* ihned, jak – 56 *bytie* podstata – 58 *nezbořije* neboří, neporušuje – 60 *najjednější* nejjednotnější – 61 *středujie miesto* ústřední místo – 66 *přepodobnú kakús protivností* velmi vhodnou jakousi protikladností (convenientissima quadam contrarietate) – 71 *v úmysle* ve smyslu – 75 *v spolce* spolu

ŘEČI SVÁTEČNÍ A NEDĚLNÍ

V PONDĚLÍ O MASOPUSTĚ

Ež světský lid má svého bláznovstvie větší obyčej dní těchto, také neslušie nám mlčeti, abychom světského rozbroje odvykali, táhnúc žádost k duchovenství. Protož znamenajte, coť vám chci řéci!

Čtli jsú i čtú dní těchto masopustních, ješto j' Kristus, odvedv své mlazšie, řekl jim: „Aj, jdem do Jeruzaléma, a syn člověčí bude poddán lidu ku posmievaní, bude bičován, zeplván, ukřižován, a třetí den vstane z mrtvých."

Dnes a tento čas masopustní rozličné veselé jmievají lidé — a pak kněžie, jako smysla zbyvše, čtú v kostele túžebnú věc a velmě smutnú, ješto by podobnějie čtli něco utěšeného k tomuto času a obyčeji. Ale svatý duch nezbylť jest smysla, ješto jest ten pořád zjednal k tomuto času pro ty, ješto mají s tiemto světem zahynúti, aby slyšiec k sobě přišli a světské marnosti odskočili. A tak způsobem ducha svatého činí kostel svatý, jakož se čte o jednéj vdově, ješto jí zabili muže, ana pak schovala jeho krvavé rúcho pro pamět svým dětem, aby jim je ukazovala, aby rozžalostiec se nevcházely v přiezn s vrahy svými. Takéž kostel svatý vida lest tohoto světa, an se lísá skyta veselé marné na vše strany, aby přitáhl k sebe milování, vzpomíná smrt našeho Otce, ješto j' ji jemu svět učinil, abychom s takým naším nepřietelem u přiezn nevešli. Neb židé světským úmyslem jsú synu božiemu smrt učinili, bojiece se, aby lid od nich neodstúpil a nešel po něm, bojiece se, by své cti světské neztratili, by lacini nebyli lidem a jako tak řkúc: „My jsme slúpové všeho lidu, my

jsme jazyk Písma, my živem všecky lidi. Necháme-li tohoto, vešken lid odstúpí od nás a pójde po něm."

Móžem také druhým činem řéci, ež jest svět zahubil našeho Otce, neb umřel jest pro světské hřiechy, aby v nás hřiech již nekraloval. A ež praví svatý Jakub: „Ktož chce přietel býti tohoto světa, ten bude boží nepřietel," pomysl každý, které hodnějšie, coť najposlé příde dobra, budeš-li přietel tohoto světa, co-liť by z přietelstvie božieho dobra přišlo?

Ačť bóh dlúho trpí své nepřátely čekaje, zdali by chtěli k milosti přijíti, silnýť jest. I ktoť bude jmieti pokoj, protivě se jemu? Nelzeť jest, byť se nepřátelóm božím zvedlo dobře. Staneť se pomsta nad světem i nad jeho milovníky, jako j' prorokováno o Babylonu. A protož sbožný uteče z prostředka Babylona, jakž moha, dále se světského hluku. Sbožný bude z lidu božieho, neb tak jest psáno: „On svój lid spasí." A dívně spasí, umra za ně, smrt jich zboří a z mrtvých vstana opraví jich život. Daremníť náději k spasení jmají, ktožť lid jeho nechtie býti, radše jsú lid bláznovstvie světského, v hrdosti, v závisti, v obžerstvě, v smilnéj žádosti, lid masopustní a vzteklého rozpuščenie. Ne ti, ješto jsú zde utěšeni v světskéj zlosti a u marnosti, budú bohem utěšeni, ale ti, ješto zde truchlejí pořádně, jimž jest řekl Kristus: „Svět se bude radovati, ale vy truchleti budete, a v radost se obrátí vaše truchlost," ale těm, ješto se bláznově veselé a radují s tiemto světem, řekl jest neskrytě: „Běda vám, ješto se smějete a svá zde máte utěšenie, neb lkáti budete a plakati." A protož veliká jest proměna mezi tiem utěšením, což jeho vidíte na tržišti, těchto dní zvláště, a mezi tiem, ješto v kostele pamatuje cierkev svatá. Tržištěmť mienim, kdež kolivěk slavie hod tento masopustní v křivém zabylstvě; neb tu nejednoho k svéj straně svět vztrhne a nejeden tak prodá se světu a vrobí za malú pochvalu neb za krátkú rozkoš a líbost, jakož na tržišti robotný dobytek prodávají, ež viec bude robiti světu, zdali by se slíbil jemu, a nerozmysle se, co potom bude, kak to skóro všecko mine; a jakž koho smrt zastúpí, tak jej postaví k božiemu súdu. A netolik po smrti, ale i zde z toho veselé nemúdrého bývá nechut, a tož nejedna; často mezi mužem a mezi ženú vztrhne se nechut, ana chce nákladu snad většiemu k svým tancóm a k svéj chlípě, nežli statčiti mohú jich úroci. A též snad i muž bude činiti pro svú chlípu také náklady, až se i přemóž a v chudobu vpadne.

Ale jiné a lepšie utěšenie, a divným činem pamatuje dnes kostel svatý, podobnú truchlost přivodě nám ku paměti, aby nás od toho odvedl zabylstva křivého masopustnieho a veselé bláznového, ale pod tú truchlostí tají se divná útěcha. Truchlost má býti, že j' syn boží tak potupen; ale když sám k sobě příde člověk, uzří v tom svú odivnú útěchu a k velikéj radosti čáku vezme, že j' pro ny trpěl to potupenie, tu trýzn, až i smrt syn boží Kristus. Jistě utěšená věc vzácnu býti tak velikému a tak vzácnu, že j' pro ny naši strast trpěl a až i umřel za ny! Aj, svět se raduje v svém křivém zabylstvě, v svéj bujnosti, a nelze j' chyby, by z toho najposlé nepřišel smutek a kteráž táž práce a tesknost. Ale kostel svatý truchlú věc vzpomíná; ale plna j' ta truchlost utěšenie, že j' syn boží tak ny miloval, ež jest tolik ráčil trpěti pro ny a svú smrtí zbořiti smrt naši, aby svým vzkřiešením opravil náš život. Neb

i toho nemlčí dnešnie čtenie, že po utrpení syn boží třetí den jměl z mrtvých vstáti. A také nám praví i to, ež slepému zrak navrátil, ješto snažně volal k němu a nedal se přemoci hluku, ješto naň žehral, mlčeti jemu vele; ale čím hluk viece bránil jemu, an viece volal, aby se nad ním ráčil smilovati. A protož netolik truchlost vzbúzie čtenie dnešnie, ale útěchu, ež, ač jsme slepí, budeme jím osvieceni, ač k němu snažně volati budem; ač co trpíme proň protivného aneb strádá kto proň kterého světského utěšenie, vznikneť jistě jeho radost v ten čas, když radost bude najhodnější. Ale k čemu, než k hoři mají čáku jmieti, ješto se jako porúhají bohu a jako protiviec se ustavení cierkvi svaté, ješto j' i v kostele staveno v tyto časy veselé zpievanie, i svatební hody zapověděny, to pak najvzteklejšie veselé strojie; né, z rok do roka kostel svatý pamatuje pokoru syna božieho, a oni v svéj hrdosti bujejí a mnozí pesky mluviec a šeredně jako plijí v tvář bohu takými řečmi protivnými. Ó lidského omámenie! Jistě nenie nadarmo, ež o tomto prokletém hodu pamatuje kostel na jitřní obecnú potopu všeho světa kromě těch mála, ješto v korábi zachováni. Neb v tento čas, zlým obyčejem tak rozpuščený, viece jsú lidé oplynuli v hrdosti, v obžerství, v marného veselé rozpuščení a v pustotě, v smilstvě i v mnoho hřiešiech, ješto jako vzteklí potoci prudcí trpočie lid v hořké moře. A kto j' ten, by asa koblížkem nesnědl viece nežli jindy? Kto j' ten, by v marném veselí tohoto hodu nevzhlédl všetečně, ač vzchvále nepójde k tomu, ale když bliz pójdú mimoň ti dvorníci masopustní, až i postojí dívaje se, až pak blíže i přistúpí, až tak k něčemu marnému i velne myslí, jakož svatý Augustin o jednom svém píše, ješto se nechtěl u prvé dívati takovým tržištním dvornostem a jmaje to i jiným za zlé, až jej jednú pojeli jako bezděky tovařišie, an k nim pravieše: „Ač mě s sebú potáhnete k těm marnostem, tovařišem mne s sebú jmieti nebudete té marnosti." I sta s nimi zavřev oči. Ale by byl také zatkal i uši! Neb když pade jeden, vzvola naň lid, jakož se často u klánie stává; a tento křik slyše, otevře oči, chtě uzřieti, co se to sta. A potom s nimi se dívati poče a tu marnost tak oblíbi, ež viec by k tomu hotovější nežli ti, ješto jej biechu bezděky najprv pojeli s sebú.

Aj, kakť váznú lidé v světská osídla! Jedni v svéj slepotě neznajíc pravdy, druzí, ač mají rozum osviecený, ale tělesné žádosti a marné líbosti dali se jako uvázati; avšak hoře slepému, upadneť v jámu. A ktož nevidí své slepoty a svého pádu, kak ten vstane? A protož svatý Augustin voláše řka: „Ée, hoře těma očima, ješto nejsta tebú osvieceně, hospodine! Hoře očima krhavýma, ješto nemóžta zřieti k tobě, slunce pravdy! Hoře odvrácenýma očima, aby pravdy neviděle, ale neodvrácenýma, aby se dívale marnosti! Nemóžta oči tmě přivyklé zřieti v poprslky světlé pravdy. Jichž bydlo jest ve tmě, jen tmu vidie, tmu chválé, tmy žádají, ze tmy jdúc ve tmu, nevidie, co ztratie; a pakli vidie, co ztratie, a přesto tratie, a tiem jsú ještě hubenějše. A zdali ti nejsú slepi, ješto nevidie bláznovstvie svého, co jeho činie v tyto časy, a slepě tratie boží milost? A ti pak, vidúc, otevřeně majíc oči, jdú do pekla, ješto rozumějíc, ež zle činie a ež tratie boží milost, držiec se bláznovstvie lidu světského, avšak s ním jdú, lidem se viece žádajíc slíbiti nežli bohu. Ale die žaltář neskrytě: „Ti, ješto se líbie lidem, jsú pohaněni, nebo jest bóh pohrdal jimi."

A kakž koli vždy lidé blúdie svět milujíc, však nad to těchto dní tří taká j' tma lidi obklíčila, ež by ji šmakal, ale nechtie na svú se nemúdrost rozmysliti. Aj, múdrost-li j' to, netolik k bohu, ale i k světu, toliký náklad pro masopust učiniti a v židech snad vezmúc aneb zajdúc v těžké dluhy, tak ež snad déle budú hyzditi bláznovstvie jeho, že j' tak zašel, nežli j' chválen, že j' to učinil. A bude něterý těžké trpěti upomínanie od rukojmí neb od hospodáře, že j' ztravy jemu nezaplatil. A co j' obecného lidu slepoty, kto by vše početl? Jeden-li prohltí o masopustě z řemeslníkóv viece, nežli s pravdú móž dobyti? Nejeden viece sehltí, než požiti móž břicho jeho, a zemdleje neb vpadna v nemoc neb v klání vezma úraz, nebude se postiti moci podlé ustavenie cierkvi svaté. Hanba j' mě dotknúti mnohé slepoty masopustnie, abych se ze zlosti lidským nezdál zpravovačem.

A protož, vidí-li kto pravdu, ée, jdi, donidž vidí, ať tmy jeho neobchopie! A v čemž vidíme svú slepotu, volajme k bohu, jakož od tohoto slepého máme příklad, o němž nám praví dnešnie čtenie, ješto j' snažně volal k synu božiemu. A když, jdúc zástupové žehrali naň, veléc mlčeti, a on volal velím viece a zaslúžil svú snažností, ež osvieceně jemu oči jeho; neb mrzala jej jeho slepota. Ale kohož nemrzí slepota jeho, kak ten bude snažen, aby viděl? A pakli již kto počne volati k hospodinu svú žádostí, brzo se dá leckteréjs věci odtáhnúti, jakož zřejmě to bývá o masopustě; ač kto chtěl by se pokryti marnosti světské, jako volaje k bohu svú žádostí, a lecktos z hluku těch, ješto jdú širokú cestú k zahynutí, potrhne jeho, aby s ním šel, požehře naň, vele přestati žádosti jeho a jako řka: „Nechaj svého náboženstvie! Nebuď nevlíden! Buď s námi vesel! Masopust chce své právo jmieti!" Tak tento umlkne, vstydí se bohem, radějí bude masopustním člověkem slúti nežli božím, a tak zaviní, ež i to, co j' viděl, zatmí se jemu. A protož, ktož vidí v čem pravdu, jdi po pravdě, jako tento slepý, když byl osviecen, šel po Kristu a chválu vzdávaje bohu. A jest-li nám těžko se hluku protiviti, pokřikněm hlasem své žádosti a řkúc vším srdcem, jakoť dnes kostel svatý mši počíná a řka: „Buď mi bohem obranitelem a miesto k mému útočišti a pro své jmě budeš mój vódce i odchováš mě!" V němž nás uslyš, všemohúcí hospodine! Amen.

1 *ež* že; *má svého bláznovstvie větší obyčej* více se oddává svým pošetilostem – 2 *rozbroj* hluk, rozpustilost; *duchovenstvie* duchovní život – 4 *odvedv* (přechodník min.) odved; *mlazšie* učedlníci

7 *a pak* ale proti tomu, naopak – 8 *smysla zbyvše* rozumu pozbyvše; *túžebný* teskný, žalostivý; *ještě by podobnějie čtli* ač by vhodněji, příhodněji čtli – 10 *pořád zjednal* ustanovil řád, pořádek (bohoslužebný) – 11 *světské marnosti odskočili* vzdálili se od světské marnosti; *způsobem* působením, ustanovením – 12 *kostel* církev – 14 *v přiezn* v přízeň, v přátelství – 15 *skyta* (přech. přít. od *skýsti, skytu*) nabízeje; *marný* nicotný, pomíjející – 16 *Otec* Kristus – 17 *světským úmyslem* z důvodů světských, pro světské věci – 19 *laciný* bez vážnosti – 20 *živem* užíváme, ovládáme

22 *druhým činem* jiným způsobem – 23 *světské hřiechy* hříchy světa – 24 *pomysl* pomysli! – 25 *najposlé* naposledy, nakonec

27 *milost* láska, milování (Boha) – 29 *zvedlo se* podařilo se – 30 *sbožný* šťastný; *jakž moha* jak jen může; *dále se* vzdaluje se – 32 *zboří* zruší; *opraví* upraví – 35 *rozpuščenie* nevázanost, rozpustilost – 36 *pořádně* náležitě – 40 *proměna* rozdíl; *tržiště* místo slav-

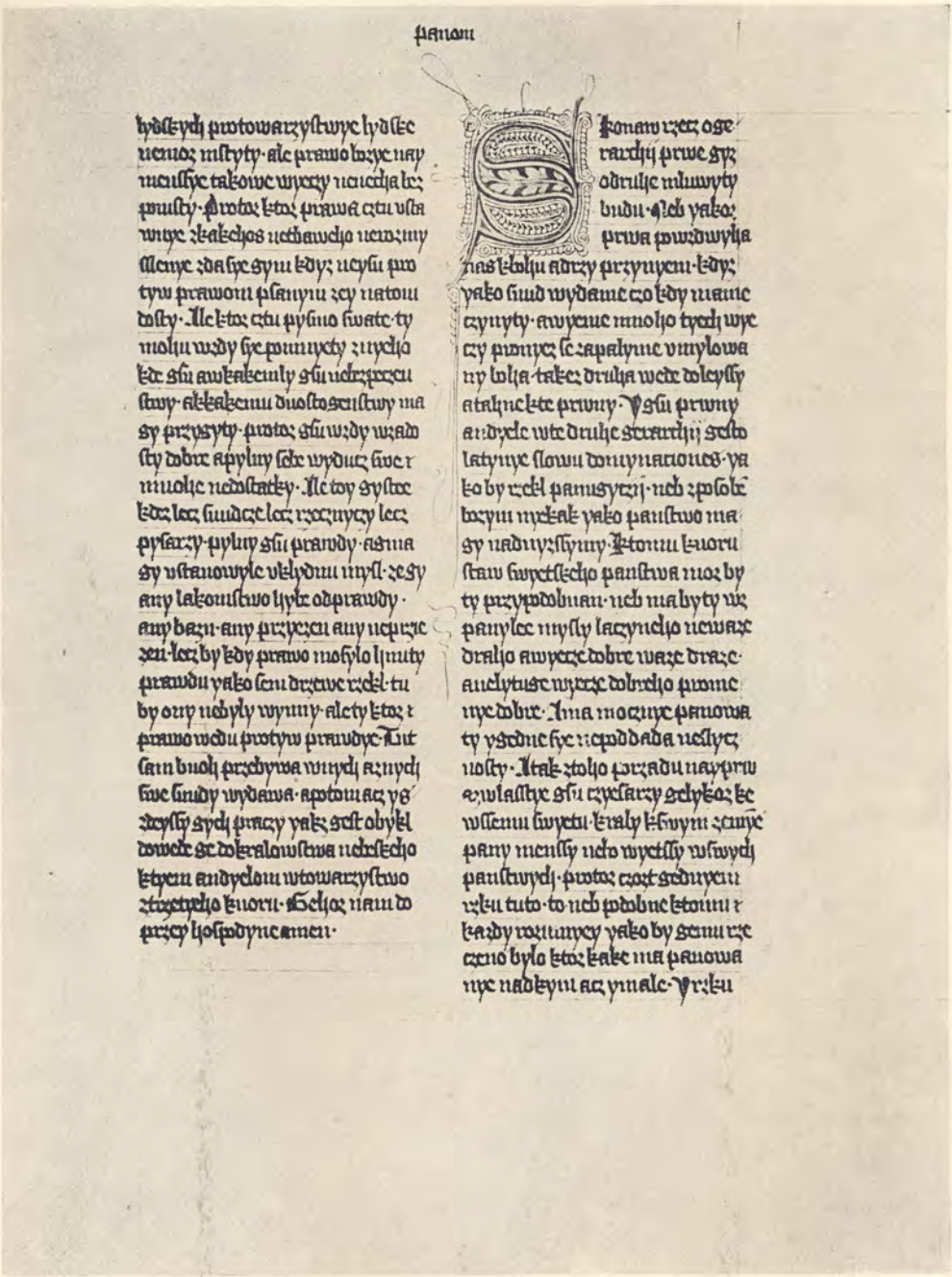

61. *Tomáš ze Štítného, Knížky šestery*
(rukopis z roku 1376 — Národní a universitní knihovna, Praha)

62. *Alegorické zobrazení šesti měsíců v breviáři velmistra Lva*
(rukopis z roku 1356 – Národní a universitní knihovna, Praha)

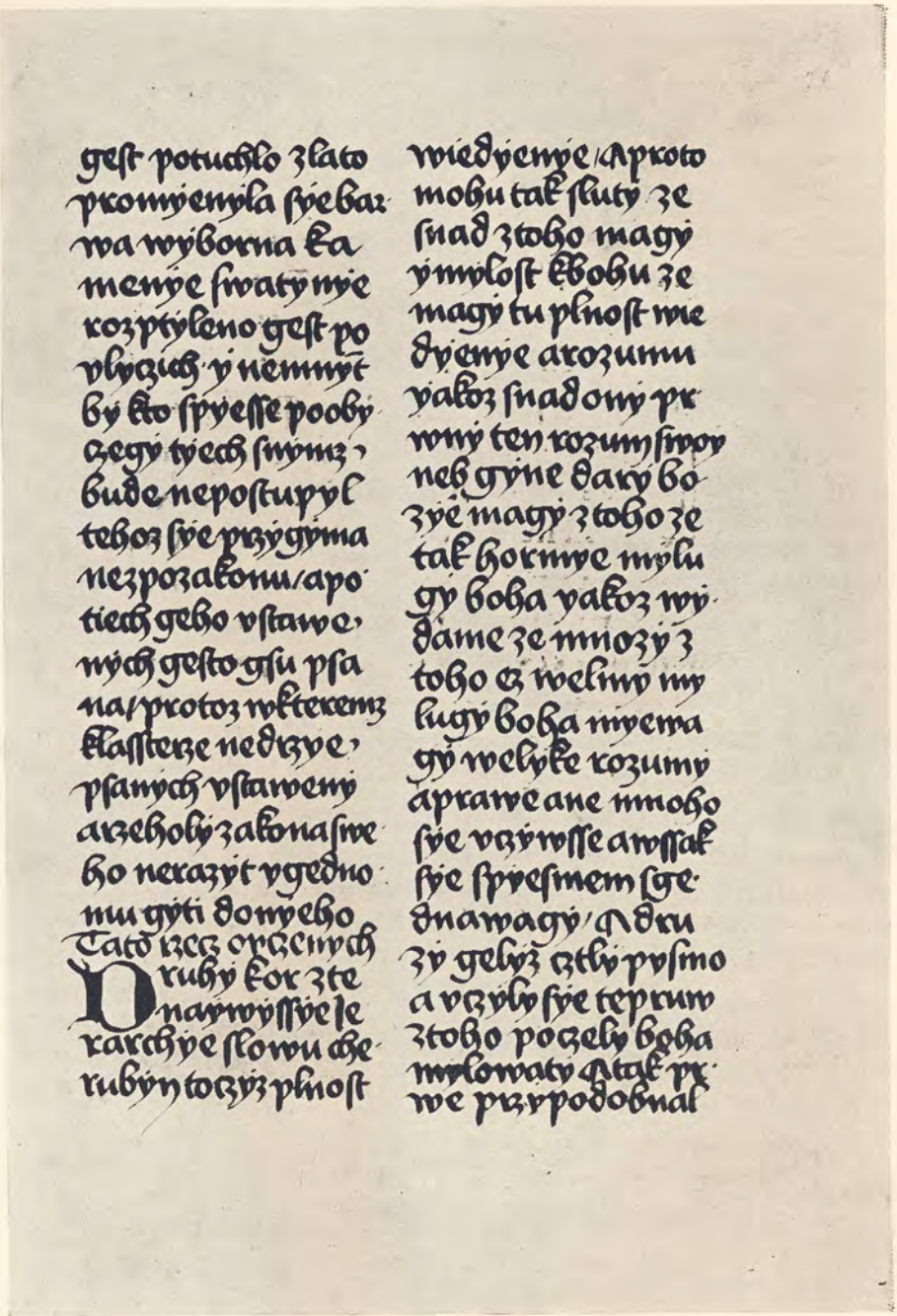

63. *Štítenský sborník zvaný Jezuitský*
(rukopis z roku 1463 — Národní a universitní knihovna, Praha)

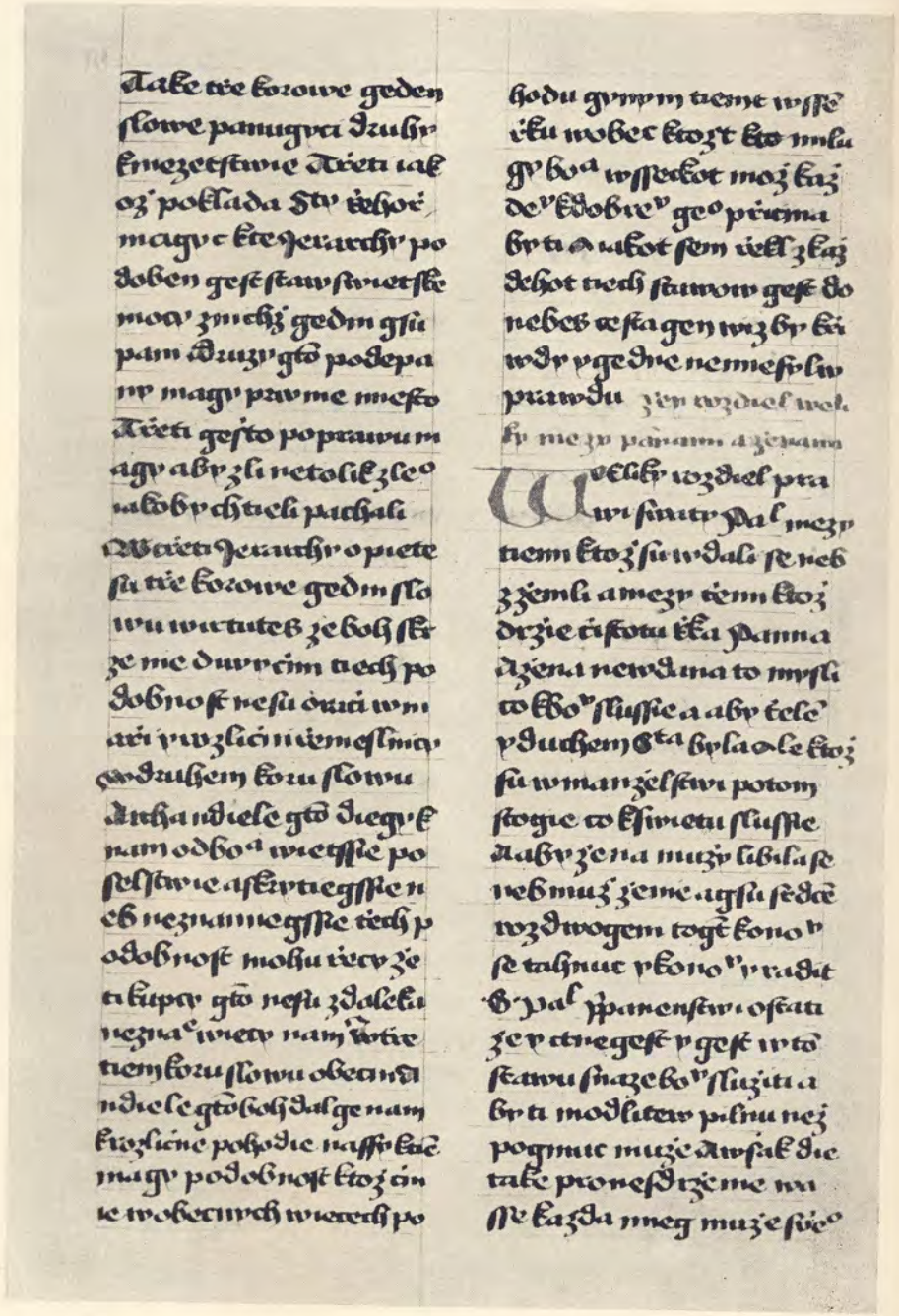

64. *Štítenský sborník zvaný Opatovický*
(rukopis z 15. stol. — knihovna Národního musea, Praha)

nosti (curia) – 42 *v křivém zabylstvě* ve falešném bláznovství (insanias falsas Ž. 39,5) – 43 *vztrhne* přitrhne, přitáhne; *vrobí se* otrokem, robem se stane – 44 *robotný* dělný – 45 *robiti* otročiti, pracovati – 46 *zastúpí* zastihne – 47 *nechut* odpor, nevole, hněv – 49 *chlípa* chlípnost, bujnost; *úroci* důchody – 50 *náklady* útraty; *až se i přemóž* až se strhá, nebude na ně stačiti

51 *podobný* vhodný, příhodný – 54 *příde k sobě* vzpamatuje se – 55 *odivný* podivný, divný; *čáka* naděje – 56 *trýzn* trýzeň – 57 *ny* nás – 58 *nelze j' chyby* nelze pochybovati, bez pochyby – 59 *kteráž táž* některá, nějaká – 61 *zbořiti* zrušiti – 64 *žehral* horlil, domlouval, plísnil; *hluk* zástup – 67 *strádá* postrádá, nemá – 68 *najhodnější* nejvhodnější – 69 *hoře* bolest, bída; *porúhají se* rouhají se, posmívají se – 70 *ješto j'... staveno* což jest... zastaveno, přestalo – 70-71 *veselé zpievanie* t. j. Gloria a Aleluia – 71-72 *z rok do roka* každý rok, rok co rok – 73 *pesky* hanebně, oplzle, zle – 74 *hod* výroční den – 75 *na jitřní* t. j. jitřní mši (matutinale) – 76 *rozpuščený* rozpustilý, nevázaný, prostopášný; *oplynuli* překypěli, utonuli – 77 *pustota* lehkomyslnost, bláznění – 78 *trpočiti* valiti, vléci, unášeti – 79 *asa koblížkem* aspoň o koblížek – 80 *hod* čas, slavnost výroční (zde masopust); *vzchvále* schválně – 81 *dvorníci masopustní* účastníci masopustního dvoru, slavnosti – 82 *velne* přilne, připoutá se – 83 *tržištní dvornosti* veřejné slavnosti – 84 *bezděky* mimoděk, proti vůli – 85 *tovařišem jmieti* za tovaryše, společníka, účastníka míti – 86 *zatkal* zacpal – 87 *klánie* rytířská, vojenská hra, bodání dřevci (hastiludium) – 88 *hotovějí* náruživější – 89 *pojeli* vzali

92 *hoře* běda (vae) – 93-94 *nejsta osvieceně* (duál) nejsou osvíceny – 94 *očima krhavýma* oslepenýma (caligantibus oculis); *nemóžta* (duál) nemohou – 96 *poprslek* paprsek (radius) – 97 *bydlo* příbytek – 98 *hubenějše* ubožejší – 100 *otevřeně* (duál) otevřeny

104 *kakž koli* jakžkoli, ačkoli – 105 *šmakati* chmatati, hmatati – 107 *v židech vezmúc* vypůjčiv si – 108 *něterý* (nář.) některý – 109 *rukojmí* ručitel, osoba postavená za dlužníka; *hospodáře* jenž chová hosti, zde dlužníka nebo jeho rukojmě, ležáky při ležení pro dluh; *ztrava* náklad, útrata za chování ležáků – 110 *početl* vypočítal; *prohltí* prožere – 111 *sehltí* shltne; *požiti* zažíti, stráviti – 112 *zemdleje* stana se mdlým; *v klání vezma úraz* v klání, v boji došed úrazu – 114 *ze zlosti* podle zlých skutků; *zpravovač* posuzovatel, mravokárce

115 *donidž* pokud; *neobchopie* neobklopí, nezachvátí – 118 *velím* mnohem – 119 *snažnost* úsilí; *osvieceně* (duál) osvíceny; *mrzala* mrzela – 120 *bude snažen* bude se snažiti, usilovati – 123 *potrhne* strhne, zatáhne – 125 *náboženstvie* nábožnost, pobožnost; *nevlídný* nepřívětivý, zasmušilý, morous – 126 *vstydí se bohem* zastydí se za boha, bude se styděti za boha – 129 *pokřikněm* zvolejme – 132 *v němž* v čemž, a v tom

ZJEVENÍ SVATÉ BRIGITY

Divné jest slyšáno v našie zemi. Dřieve buoh v zákoně starém s velikú hrózú mluvil k lidu, moc svú lidem ukazuje, a teď již tíše mluví, chtě své ukázati milosrdie. A toť jest viděnie ono Eliáševo, ješto viděl, ano jde najprv duch hrozný, hory a skalé převracuje; potom viděl pochotné, tiché počesie; a tu byl hospodin. Neb hospodin všemi činy svých zvolených hlédá, aby zlí den súdný omluvy nejměli, ješto ni jednomu, ni druhému nedadie pohnúti sebú, by hlédali hospodina. Až teď v tyto časy své nám ukázal milosrdie, kostel svój skrze ženu napomenul, skrze svatú Brigidu, ukázav jie v jejím náboženství mnohá viděnie a chtěl, aby psána byla, a ohlásil svatost její, že jest vzdvižena v kostele římském a mezi svaté připsána léta od božieho narozenie po tisíci letech a po třech stech a po devětidcát prvého. A den její položen jest nazajtřie po dni svaté Mařie Majdaleny,

že jie jakti svaté vdově slúží kostel. A bylať jest za mne žíva; neznal sem já jie, ale slýchal sem o svatosti její a vídali ji známí moji.

I řekl sem: divné jest slyšáno v našie zemi. Často jsem slýchal, že řiekají: „Nikdy dobrého nic neslyšeti.“ Ké kdy slyšeti, by řekli: „Tento se osvětil.“ Aj, tožť teď slyšeti, žeť se tato osvětila, milujíc boha, milujíc dobré svých bližních, hřiechóv v lidech nemilujíc, proti nimž jest i kniehy psala, jakož v tom byla vóle božie. A jsúť ty kniehy pílně mistry učenými opatřeny a nenie v nich blud nalezen, ač jsú vyšly i skrze ženu. A zda-li buoh nemóž, což chce? Ano toho plno Písmo, že buoh často mdlé a potupné vyvoluje, aby silné pohanil. A zda-li i ženy nebývají prorokyně a ješto buoh skrze ně znamenítě činil veliké věci: Judit, Hester, Anna vdova, ony Sibylly? Protož, ač i nenie duchu věřiti všelikému, však ne všech sprostných, neučených aneb žen zavrci jest, když takého co pravie, ale slušie zkusiti, od boha-li to jde. Byť farao nebyl uvěřil Jozefovi, nebyl by se ohradil před drahými letmi. A opět jiný farao, by byl Mojžiešovu vidění uvěřil, nebyl by tolik ranami Ejipt raněn. A také byť nechtěl buoh, aby i ženám bylo někdy v takých viděních uvěřeno, nebylo by v svatém čtení tak slavně položeno, že jsú ženy ony v božiem hrobu anděly viděly a poslány s tiem k apoštolóm a ku Petrovi. Aby nebáli se zklamánie kněhami této svaté ženy, znamenajte, kakť jsú před tiem ohrazeny!

Byla žena urozená, z pokolenie gotských králóv, daróv skrze to nehlédala, a vždy bydlila bohobojně a po muži oddala se u veliké milosti v službu boha. A jakž počala ta vidění jmievati, viecež viecež pokorna byla, bojieci se těžšieho súdu, čím jie buoh viece daróv milosti své ukazuje, a jmajíc za to, že takého nenie nic dóstojna a byla by ráda v své pokoře tajno to jměla, což tak bohem ukazováno. Ale buoh chtěl, aby to popsala. On vie kterému úžitku aneb komu. Pak mistr Remundus, mistr Písma svatého a zákona predikatorového, zpořiedil ty kniehy zevení těch a řekl o ní neb znal ji, tuto řeč všichnu až do prvé kapitoly, řka:

„Kto smie řéci, by taká duše byla v takých viděních oblúzena? Odstup ta drzost! Ale chválu vzdajme milosti božie, ješto tiem větší vidímy k sobě, čím to zdá se nepodobnějie, by tolik jie buoh všemohúcí nám hubeným ukazoval. Ó veliké božie milosti, že nás tiem, co zjevoval této ženě, tak napomanul, táhna nás k tomu, abychom hlédali milosti jeho, a my od něho dalece zašli, že ač jedva kde ostalo siemě křesťanské spravedlnosti! Ale co jiného řéci k tomu? Pro své vzvolené činí to hospodin, aby se k němu navrátili. Divnéť jest, co se stalo skrze tu ženu! Svědomať mi jest toho plná pravda, kterýmť se je to duchem dálo. Ač hrubý lid u prvé snad tomu i neuvěří, jemuž nenie svědoma té ženy svatost, ale za toť jmám, jakož Písmo praví o vstání z mrtvých pána našeho, že ponenáhlu skrze mnohá ukázanie vznikla viera, ješto obec hrubého srdce nemohla spolu všeho pochopiti, že snad takéž v prodlení času mnohým to bude oznámeno, co buoh chtěl skrze tuto ženu učiniti. Avšak velikáť jest všem příčina věřiti řečem té svaté ženy, že tolik řěčí, tolik divóv neukazují nám viery jiné, jediné té, ješto ji nám ukázal Kristus, ani jiného nového Krista, jedné toho, ješto trpěl a umřel pro ny, nic té pravdy neujímají, ješto v Kristu, ani co viece přičínějí, jediné, že nás vystřiehají hněvu

božieho, abychom v propast rozpači nevpadli v těchto zlých posledních časiech. I to příčina věřiti těm řečem, že jedna sprostná žena neučená vynesla je, ješto by tolik jich neuměla vymysliti a takových, ani by špíleti chtěla, jsúc urozená a daróv skrze to nehledajíc, a ješto nade vše jest, boha milujíc a pravdu a táhnúc i jiné k tomu. A jsú ta viděnie jejie múdrými učenými opatřena, zda by byla ze mdloby hlavy neb z oklamánie ducha zlého. A ona to míle snesla u veliké pokoře. A nalezeno je, že všecka ta viděnie jejie táhnú ne k zlému, ne k marnému, ale k řádnému všech polepšení a k chvále boží. A toho tiem hlédala, s prací svú i s svú potupú dějíc poselstvie podlé božieho přikázanie k několiko papežóm, k biskupóm, k ciesařovi, k králóm i k jiným. A ktož pílně znamená jejie všecky řeči, jimiž pravila něco budúcieho, mnohého jest pravda vyšla. I stalo se jesti to z veliké božie milosti, že ještě svých nezapomíná a nenetbá, ano svět tak dalece zašel od něho. Aby ti, ktož mají dědití nebeské králevstvo, ještě jměli napomenutie, aby vstali z hřiechóv a k bohu se navrátili, jemuž čest a chvála věky věkóm. Amen."

Nemienímť tuto všech těch kněh psáti té svaté panie, ale toť vezmu, coť mi se zdá potřebnějše. A také řád ten, kterýž mi se zdá, v kapitolách držeti budu, aby snáze bylo nalézti, o čem kto chce. I buduť najprvé to psáti, což dotýče té panie zvláště, avšak jest to i jiným potřebné znamenati ne v netbání.

1 *divné* podivuhodné (mirabilia); *hróza* hrození, hrozby (terror) – 2 *milosrdie* milosrdenství, smilování – 3 *duch* vítr – 4 *skalé* skály; *pochotné* lahodné, příjemné; *počesie* počasí – 5 *všemi činy* všemi způsoby; *hlédá* hlídá – 7 *kostel* církev – 8 *Brigida* (*Brigitta*) Brigita; *náboženstvie* zbožnost – 10-11 *po tisíci letech* ... r. 1391 – 11 *den její položen* podle bully kanonisační ustanoven svátek sv. Brigity na její úmrtní den 23. července (Marie Magdaleny je 22. července), později přenesen na 8. října – 12 *jakti* jako

15 *ké* kéž, což; *osvětil se* stal se svatým – 18 *opatřeny* prozkoumány – 20 *potupný* zasluhující potupu – 22 *Sibylly* panenské kněžky a věštkyně, delfská, kumská, tiburská; *sprostný* prostý – 23 *zavrci* zavrhnouti – 24 *se ohradil před drahými letmi* zabezpečil se, opatřil se před neurodnými léty – 27 *čtenie* evangelium – 28 *zklamánie* oklamání – 29 *ohrazeny* zabezpečeny

30 *gotský* švédský – 31 *po muži* po smrti mužově – 32 *viecež viecež* víc a víc – 35 *Remundus* v. str. 733 pozn. 35 – 36 *zákona predikatorového* řádu kazatelského (dominikánského); *zpořiedil* uspořádal, sepsal; *zevení* zjevení

40 *nepodobnějie* pravdě nepodobnější, nemožnější; *hubený* ubohý – 42 *ač jedva* sotva – 44-45 *svědomať mi jest* je mi známa – 45 *hrubý lid* prostý lid; *u prvé* nejprvé, zprvu – 47 *ukázanie* důkazy (argumenta) – 48 *obec hrubého srdce* lidé necvičeného, neučeného, prostého srdce – 50 *příčina* důvod – 51,52 *jediné, jedné* jenom – 53 *přičínějí* přidávají – 54 *propast rozpači* propast zoufalství (barathrum desperationis)

55 *jedna sprostná žena neučená* prostá, nevzdělaná (una ignara mulier) – 55-56 *ješto jich* jichž, kterých – 56 *špíleti* žerty, šprýmy tropiti – 58 *jsú opatřena* jsou prozkoumána – 60 *táhnú* tíhnou – 65 *nenetbá* dbá; *zašel* vzdálil se

69 *řád* pořádek – 71 *ne v netbání* pilně

TŘETIE STRANA

Jest i o tom řieci také, co jest to, že onen šach jezdí jinak a onen jinak, jakož vídáte, když v šachy hrají. To máme tiem rozoměti, že k jednomu úmyslu táhnúc všichni, k obecnému dobrému, podlé rozličných stavóv a úřadóv, každý má své zvláštie činy. A že každý šach po těch čtveroúhlých polích jezdí, napomíná, že ač onen jiné má své činy a onen jiné, proto žádný nemá z oněch čtyř vyjíti šlechetností, točíš z rozšafné opatrnosti, z smiernosti hodujie, z síly statečné mysli a spravedlnosti. Protož drž se každý řádu svého! Býváť, že chtě někto neřádně nad to, než jest, větší býti, bude mení než to, co jest byl.

Jest také obyčej v šachové hře, že cos buď hovořie, své jako rozochvujíc a svým tušiec a těšiec je. A to mieni, že slušie králóm, kniežatóm, pánóm svój lid ochviti a těšiti dobrú řečí, pištci, trubači, bubenníky, hudci. Čtem, když lid boží israhelský a lid pohanský leželi vojensky proti sobě, a když uslyšeli pohané, že se oni rozveselili, velmi se lekli, řkúc: „I co jest to? Nebyliť sú ani včera ani před dnem třetím tak veseli!“ A v té úžesti obrátili plece, poběhli a tito pobitie získali. A tak i o králi Davidovi čtem, ješto jest byl muž podlé srdce božieho, že měl zpěváky a bubenníky na svém dvoře i jiné takové, ješto veselím rozochvovali mladé dvoru jeho; kakž koli čtem, že jest v jediném boze měl svú náději, však jest i takových užíval věcí jako daróv božích. Neb když jednoho svého věrného chtieše vzieti k dvoru svému, chtě jemu viery jeho dobrým bydlem a poctú odplatiti, vece královi: „Stárť sem já, jižť mne pištci, bubenníci, zpěváci králova dvora nerozochvie, ale jsem-liť před králem nalezl milost, přijmi král miesto mne syna mého.“ Aj z té řeči starce toho věděti jest, že i svatý král David měl na svém dvoře taková dvořanóm svým utěšenie.

Pieškové hru šachovú počínají a všickni jednostajné trhnutie mají, že u prvé, doniž nepočnú bráti sobě, každý móž na třetie pole, ale potom jedno s jednoho na druhé upřiemo; jedno, ač by který šach byl na kosu jemu, na úhel u pole jeho, na pravú stranu neb na levú, tak móž každý šach vzieti. A dojde-li do konce dcky, též bude právo mieti jako králová, po takých jezdě polích jakožto poslednie bylo, na něž jest vysedl.

Pieškové lid obecný znamenávají; ti v čas pokoje mohú i na dalšie trhy, a v svých meziech, ale počne-li se nepokoj, neb bylo-li by z mezí vyjíti, tak jedno bliz mají choditi ostražitě. Že pak piešek jedno vždy jde před se, ukazuje, že obecný člověk jedno svú věc má před se jednati, ale jich vyšší mají pokoj jich ukládati. Neb, jakož sem řekl, ktož chce to neřádem pósobiti, ješto nenie jemu poručeno, nad to, než jest, větší býti, bývá mení, než to, co jest byl. A že piešek tiem chodem, jakož jde, nebéře šachóv jiných, jedno ač na kosu bude k jeho poli šach který, to ukazuje, že i obecný takový člověk, když nepřietel bude jemu jako na kosu, s pravé neb s levé strany, života neb sbožie jeho chtě zbaviti jeho, móž podlé toho práva, ješto die latině: vim vi repellere licet, odraziti nepřietele a jieti jej při jistině. Neb tak řkú ona latinská slova, že násilé násilím móž odehnati, avšak dorčeno jest ono právo:

cum moderamine inculpate tutele, točíš, tak má moc mocí odehnána býti, až by to však bylo uskrovněno, aby nebyl viece učině, nežli by bylo pro svú obranu učiniti. Protož když kto dá někomu políček a on jeho jedno pro to zabie, již jest viece učinil než k své obraně, nenie bez viny. To pak, že piešek, všecku dcku projda jako královna jezditi bude, ukazuje, že stateční i z obecného lidu přicházejí k dóstojenství. Aj, David robotný byl člověk; došel toho, že dal jemu král svú dceru, až pak došel i královstvie. Takť i piešek, když všicku dcku projde, bude jako zet královi a po královně právo jejie bude mieti.

Král v šachové hře prvním trhnutím móž vyjeti, jakož který šach vyjieždí, jest-li, že nemá stráže na se; avšak vyjede-li jako roch, dále nemá jeti, jedno na třetie pole. Neb králóm, pánóm velikým neslušie dne jednoho mnoho ujezditi, neb jezdie s velikú lájí a ve mnoze jsú někteří, ješto nemohú stačiti daleké jiezdy. By daleko král nebo pán chtěl pojednú jeti, ztrhali by mnoho koní. Čtem o Jakubovi patriarše, když bral se do svého kraje s velikú čeledí a mnoho stád, žena a bratr jeho vyjel proti němu dávaje mu vítanie, řekl k bratru: „Jeď napřed! Jáť znenáhla jíti musím; mámť dietky i rozličnú čeled i dobytek, ať by mi mdlejšie nezhynulo." A tak král šach, ač móž po prvém vytrhnutí na každú stranu okolo sebe, však jedno na jedno pole a nic dále. A svého nemá sstrčiti s miesta jeho, aby tu sám seděl. Takéť i králi nemají svých jměnie bráti. A to, že král, když najprv vytrhne s miesta, pojme královú s sebú, ukazuje, že kamž chce muž, chce-li tomu, má žena s ním jíti. Bývá i to v šachové hře, že šach dadie králi i pohnú jím a jako hanbu učinie jemu; a někdy ztratí některého svého sám utiekaje, nebude-li dobře ohrazen svými. A pakli dadie mat královi, ztracena jest hra. Pakli jemu všecky poberú, také jest hru ztratil. Protož, králi, chovajte svých, aby mohli s nimi kralovati a hledajte na nich toho, ať by vás rádi ostřiehali; a také obec chovaj a ostřiehaj krále svého! Neb i včelyť zhynú, jakž nemají krále svého.

Královna neb králová vždy jedno jezdí na kosu, nejezdí nikdy jako rytieř, ale jako pop móž někdy u prvé vytrhnúti. Neb móž někdy králová neb paní poraditi užitečně, ale nemá choditi jako rytieř s dékú, má se tíše mieti, neb stud a tichost lépeť ženy ozdobuje nežli mužský chod. To pak, že jedna královna vždy jedno po bielých polích jezdí a druhá po černých, ukazuje, že dvoje sú panie a oboje dobré a ctné; jedněm jest tak míla ctnost čistoty, že ji vesele držie; druhým, ač nenie od mysli míla čistota, ale stud mají k tomu, kdyby slúly nečistými, držie čistotu. Obéť jest dobré a šlechetné, jediné střezte se všech takových, leč mužóv, leč žen, ještoť zlé slovo mají, anebo ješto sú které skrze ně překlamovány! Styďte se obierati s nestydlivými a strachujte se všech nečistých!

Pop na kosu jezdí na třetie pole a tak vždy jezdí po polích jednostajných, neměně jich. Opatrnost znamenává jiezda po kose. A že na třetie pole jezdí, znamenává, že ti kmetové, ješto k radě a k súdovým nálezóm slušejí, trojieho se mají držeti: jedno, aby pravému, kdež mohú čím, pomáhali, avšak ne proti právu, když jeho zajisto vědie práva; druhé, když radie komu, aby věrně radili; třetie, když súd mají vydati, aby tak vydali, jakož jest doveden. A toť jest, žeť súdce nemá měniti

nálezu, by z jednakého dóvodu jinak jednomu a jinak druhému chtěl súd vynésti, jakož pop po šachovnici jezdě nemění polí, ale vždy jedno jezdí po jednostajných.

Rytieř jezdí na třetie pole, s černého na bielé a z bielého na črné tak, že odpolu na kosu a rovně odpolu. Neb tak se ta tři pole držie spolu, že prostřednie jedno jediné rohem dotýče toho, ješto jest takovéž jako ono, ale druhého jest dotklo svým životem, ješto nenie takovéž. To, že na kosu jede rytieř, opatrnost na múdrý úklad znamenává; a že jede rovně, to udatstvie a sílu miení. A tak obé to spolu má rytieř mieti, i udatsvie i opatrnost; opatrných a úkladných úmyslóv má udatstvím a silú dotisknúti. Udatstvie bez múdrosti bláznivé zaklopocuje; a úkladové bez dotisknutie mocí a silú, co přinesú? Ale múdrému udatnému i co ostojí? Aj, silná věc nedvěd, chytralá liška, ručí zajiec, ryby u vodě, ptáci lécí vysoko, avšak vše to uchodí úkladem člověk, snažnosti a síly přičině k tomu.

I to jest do šachu rytieře znamenati, že donidž sedí na svém miestě, jedno na tři pole móž odtud; a když před roch se hne, odtud bude na čtyři moci; a sede-li před král, bude moci na šest polí; a bude-li prostřed dcky, móž osmi polí ostřiehati. Toť ukazuje, že rytieři statečnému přibývá udatstvie: donidž jest v pokoji, má jako člověk péči na smrt, nehonosí se svým udatstvem; ale vyjede-li ku pomoci královu úředníku, rozochví se, udatnější bude; pakli před král předstúpí, opět bude udatnější; a když bude prostřed pole, v pótkách rytieřských, tu se ovšem váží všeho, pomně, že jest to stav jeho, leč žív, leč mrtev učiní to, což naň slušie. Ale druzí v pokoji budú velmi honosni a udatni řečí; bude se zdáti osmonoh sobě, nepomysle na to, by měl umřieti; a když potká jej, jehož nemysli, neměv za to, by tak tvrdě potkalo jej, lekne se, zapomene sebe bliz smrt uzře. Neb což kto prvé obmyslí, móž to potkati udatnějie; a což na koho v náhle spadne, viece jím pohne.

Roch jezdí upřiemo, bliz neb daleko, na každú stranu, má-li cestu, ale nemuož přes jiného; a tak doniž jsú šachové každý na svém miestě, dotud roch ani král neb králová nemohú nikam. Neb nebylo by třeba krále ani jeho úředníkóv, kdyby lidé byli v svých řádech podlé prvnie pravdy lidem přirozené. Ač nemá jeti přes jiný svój kámen roch, to miení, že úředník králóv nemá i najmenšieho zahubiti svého, ač by chtěl i nepřieteli královu uškoditi. A i z nepřátel nemá jedněch minúti odpustě jim, aby druhé potřel, ale vše, co jest protivné pravdě v úřadu jeho, má hubiti. A že nejezdí roch na kosu, ale jedno upřiemo, ukazuje, že ti královi úředníci nemají lsti v svých úřadech mieti, ale s zjevnú pravdú jíti mají a mají zevně býti k úřadóm svým přivoláni.

Slušie se i tomu podiviti, co jest to, že v šachy hravše sespú je v pytlík naposledy. To nám přivodí ku paměti, že se nám všem též stane. Jsú zde na světě králi, kniežata, páni, mladí, staří, malí i velicí, si i oni, právě jako šachové po šachovnici rozsázeni; oni v tomto duostojenství a onen v tomto, až najposléz smrt vše sběře jako v pytlík. Král, ješto zde s kněžnú neb s královú počestně seďal neb králová s králem, kdež jich miesto, s kým v pytlíku bude? I řkúť to najposléz królóm, ještoť die Písmo, a tu řeč i jiní všichni znamenajte, chce-liť ji kto obmysliti, každého dotýče, kterak die Písmo: „A králi, nynie rozomějte, vezměte smysl

všichni, ješto súdíte zemi! Služte v bázni hospodinu a s strachem se veselte!
„Slyšte králi a rozomějte! Přichylte k pravdě uši svoji, ješto lid pod sebú jmáte a líbo j' vám, že se trú okolo vás zástupi lidu. Dánať jest vám moc od boha najvyššieho a oňť skutky i myšlenie vaše súditi bude. Nebudete-li právě súdili, hrozněť se vám v své moci ukáže. V těch, ktož sú nad jinými, najtvrzší súd bude. Staneť se s menšími milosrdie, ale mocnýmť nastanú mocné muky. Neskryjeť se ijeden bohu, ani se čie velikosti buoh bojí. Neb jest on učinil velikého i malého, chudého i bohatého." Protož každý se v svém stavu opatř! Vidíme dobrotu i spravedlivost i moc boží; vidíme, an, jakžto z pytlíka vynímaje šachy, sázie po šachovnici onoho tamto a onoho tamto, onoho takto a onoho takto, a jedinéť je opět sběře jako v pytlík. Služmež jemu, dokudž čas máme, každý v svém stavu; nebo nevieme, v skuoře-li v pytlíku budem, s tiem se rozlúčiec, co jest zde na světě, a to vezmúc s sebú, což zde budem zaslúžili.

A tak jsú skonány knieżky o hře šachové s výkladem rozomu nravného.

Dajž to, Jezukriste králi,
abychom zde tak v šachy hráli,
a potom se do věčné radosti dostali. Amen.

Nadpis: *strana* část, oddíl – 1 *šach* figurka šachová, kámen – 2 *táhnúc* směřujíce – 4 *zvláští* zvláštní – 5 *čtyři šlechetnosti* stěžejní ctnosti: prudentia, temperantia, fortitudo, iustitia, sofia (Plato) – 6 *smiernost hodujie* vhodná, správná umírněnost – 7 *neřádně* proti řádu, neprávem – 8 *mení* menší

9 *cos buď* něco; *rozochvujíc* povzbuzujíce, podněcujíce – 10 *tušiec* naději dodávajíce; *ochviti* povzbuditi – 11 *hudec* hráč na smyčcový nástroj – 12 *lid pohanský* Filištínští – 14 *úžest* uleknutí, strach; *obrátili plece* dali se na útěk (terga vertere); *pobitie* vítězství – 16 *rozochvovali* rozechvívali – 19 *viera* věrnost – 22 *utěšenie* potěšení

23 *piešek, píšek* pěšec, sedlák; *jednostajné trhnutie* stejné tahy, stejně se jimi táhne (progressus unus); *u prvé* při prvním tahu – 24 *doniž* dokud – 25 *upřiemo* přímo, vpřed (in directum); *jedno* toliko, jenom; *na kosu, po kose* šikmo, úhlopříčně (angularis processus) – 26 *dcka* deska, šachovnice – 28 *vysedl* dosedl, dotáhl

30 *bliz* blízko – 32 *jedno svú věc má před se jednati* jen své práce si má hleděti, svou práci konati; *pokoj ukládati* zjednávati, zabezpečovati – 33 *neřádem* (v. 7: *neřádně*) ne podle řádu, proti řádu; *pósobiti* činiti – 34 *chodem* postupem – 37 *sbožie* majetek – 38 *vim... licet* (Cicero Mil. 4) sílu je dovoleno odraziti silou; *při jistině* s věcí, která skutek činí nepochybným (s „corpus delicti") – 40 *cum moderamine...* s omezením na nutnou sebeobranu – 41 *uskrovněno* omezeno; *nebyl viece učině* aby více neučinil – 45 *robotný* poddaný (servus tuus)

49 *roch* věž – 51 *láje* množství, zástup; *ve mnoze* v množství, v družině – 51-52 *by chtěl* kdyby chtěl – 52 *pojednú* najednou – 54 *dávaje mu vítanie* vítaje jej – 55 *mdlejšie* slabší – 61 *ohrazen svými* obklopen, ochráněn, bezpečen – 63 *chovajte* opatrujte, hleďte si, pečujte; *hledajte* žádejte – 64 *obec* lid (communitas, res publica)

66 *rytieř* jezdec, kůň – 67 *pop* střelec – 68 *děka* dýka – 72 *od mysli* ze srdce, z předsevzetí (ex animo) – 73 *leč... leč* ať... ať – 74 *zlé slovo* špatná pověst; *překlamovány* podvedeny, v posměch uvedeny

78 *kmet* starší obce, konšel, člen zemského soudu, soudce; *slušejí* příslušejí – 80 *jeho vědie práva* vědí, že je práv, v právu – 80-81 *súd... aby tak vydali, jakož jest doveden* aby tak vydali, jakož je dokázán (secundum allegata sententiam diffinire) – 82 *z jednakého dóvodu* ze stejného, téhož důvodu, důkazu, dolíčení – 83 *jednostajná* (*pole*) stejná, téže barvy

84 *odpolu* od polovice, dílem – 86 *takovéž* téže barvy – 86-87 (*pole*) *jest dotklo svým životem* (pole jiného) po celé délce (proti: dotklo se rohem) – 87 *múdrý úklad* důmysl, úskok, zchytralost, rozšafnost ustanovení, rozhodnutí – 88 *udatstvie* udatnost – 89-90 *úkladných úmyslóv... dotisknúti* vynutiti silou a mocí záměry prozíravě a důmyslně stanovené (nikoli ve špatném smyslu) – 90 *zaklopocuje* schvacuje, k pádu přivádí – 90-91 *úkladové bez dotisknutie mocí...* sebelepší ustanovení, opatření bez moci výkonné nic nejsou platna – 91 *ostojí* obstojí – 92 *chytralá* zchytralá, vychytralá; *ručí* rychlý – 93 *uchodí* přemůže, uhoní; *úkladem* důmyslem, obmyslem

99 *rozochví se* povzbudí se – 100 *váží se* odváží se – 101 *stav* povinnost stavu rytířského, vojáka; *druzí* jiní – 102 *osmonoh* osminohý – 104 *což obmyslí* nač se v mysli připraví, rozmyslí si; *potkati* snésti, strpěti

116 *sespú* sesypou – 118 *si i oni* ti i oni – 123 *vezměte smysl* chápejte – 127 *nebudete-li právě súdili* nebudete-li spravedlivě souditi – 131 *opatř se* rozhlédni se – 134 *v skuoře-li* brzo-li – 136 *budem zaslúžili* zasloužíme – 137 *rozom* smysl; *nravný* mravoučný

SBORNÍK MUSEJNÍ Z R. 1400

KNÍŽKY O DEVIETI STAVIECH LIDSKÝCH PODOBNÝCH K DEVIETI KÓRÓM ANJELSKÝM

TATO ŘEČ O UČENÝCH

Druhý kór z té najvyššie jerarchie slovú Cherubín, točíž plnost věděnie. A proto mohú tak slúti, že snad z toho mají i milost k bohu, že mají tu plnost věděnie a rozumu, jakož snad oni první ten rozum svój neb jiné dary božie mají z toho, že tak hormě milují boha. Jakož vídáme, že mnozí z toho, ež velmi milují boha mievají veliké rozumy a pravé, a ne mnoho se učivše, avšak se s Písmem sjednávají; a druzí, jeliž čtli Písmo a učili se, tepruv z toho počeli boha milovati. A tak ony prvé připodobnal sem k Serafínóm a tyto druhé k Cherubínóm. Neb vláště skrze nábožné boží milovníky dal jest nám bóh rozum v Písmě svatém. Avšak ještě to řku nábožným a ješto chcete duchovní býti a za to jmáte, by již všemu rozuměli: Písmem svatým nehrdajte! Opatřete, sjednávají-liť se s ním úmyslové vaši. Pakli vám již nenie třeba Písma, ale pro menšie jest. Vše, což jest psáno vdechnutím božím, užitečné jest k naučení v pravém rozumu. Aj, svatý Pavel vzem v nebeské škole naučenie, jíst jsa, že pravý má rozum, avšak přišed k jiným apoštolóm, ješto zde na zemi brali od Krista naučenie, rozmluvil s nimi o tom, co je učil lidi. Protož vždyť řku: čím jest kto větší, čím výše táhne, tiem buď opatrnější; z vyšších kórov vypadlí črti mnohemť jsú chytřejše nežli z nižších, a snad ti zvláště těch hlédají podtrhnúti a zklamati i zavésti, ješto větší nesú podobnost těch kórov vyšších. A tak učení velmiť se mají střieci pílně těch chytrých črtóv, ješto táhnú učené chytře a rozumné lidi, aby učenie své a rozumy a uměnie v lest a v chytrost obrátili a u pýchu a v hrdost vstúpili a v závist jiným, když by jen sami chtěli viděni býti, že jsú učeni. A z tohoť bývá, jako jest bratr jeden podobenstvie toho položil v knížkách svých jedněch, ješto jim řiekají Orologium sapiencie, jako by viděl ve

škole mistróv mnoho a mieč střiebrný mezi nimi; a každý z nich chtěl by ten mieč jmieti, avšak pilnějie po tom stojí, aby jej jinému mohl z ruky vyraziti, než po tom, aby dosáhl jeho. Toť podobenstvie z závisti učené kárá, ješto každý z těch učených závistivých chtěl by sám dosieci chvály, že jest umělý a učený. A tu chválu onen mieč střiebrný znamenává, ješto každý chtěl by jemu, avšak každý j' pilnější toho, aby chválu tu onomu odvedl, něčím ohyzdě jeho múdré pověděnie neb knihy jeho, jako tiem mieč vyraze z ruky jeho, nežli by sám učinil co takového. A toť jest, že mistři nepíší rádi knih takových, nechtiec, by je jiní něčím ohyzdili. Ale řekl je Kristus: „Budú-li ti mlčeti, kamenie bude volati." A tak Brigita bába, Milič nemistr psali knihy; aniť jest ten chtěl učený slúti, ješto jest psal knihy tyto.

PROČ SE UČÍ LIDÉ

Stojíť lidé paterem úmyslem po učení: Jedni chtie skrze to věděni býti, točíš, aby je lidé znali a ctili. Druzí, aby věděli, točíž z všetečstva, ež se chce věděti. Třetí, aby skrze to bohatci byli, úřadóv velikých dosáhnúc. Čtvrtí, aby jiné učiti mohli. Pátí, aby poznajíc pravdu milovali ji a činili a zlého uměli se obinúti. Neb die svatý Augustin: „Protoť tebe, hospodine, nemiluji, ačť nemiluji, a málo tě miluji, neb málo tě znám." Aj na však den to vidíme, čím kto dalí jest pravého světla, tebe, bože, tiem viece se tmú hřiechóv obalije. A čím u větší jest tmě, tiem na své cestě méně osídla vidí a proto tiem častějie padá. A to je najhoršie, nevie, by padl a tiem méně tbá vstáti, čím mní viece, by stál ještě.

I jestiť dobré a hodné dobrým umělu a rozumnu býti dvěma úmysloma posledníma, aby poznaje pravdu, miloval ji a činil; a druhé, aby jí také jiné učil. Dieť žaltář: „Snad bych byl zahynul v své sprostnosti, kdyby tvój zákon nebyl mé mysli přemietanie." A die Daniel prorok: „Ktož učeni budú, budú se stkvieti jako nebeské hvězdy u věčné věčnosti a ješto mnohé naučie spravedlnosti." I chválímť to, ktož těma dvěma posledníma úmysloma učí se a čtú také u Písmě svatém, ale ne oniem prvým, aby věděni byli učeni a slovútni, neb tenť úmysl v hrdosti srdce rozdýmá, ani druhým, aby jen věděli, neb to jest všetečnost a marnost, ani třetím, aby skrze to bohati, ziskóv světských hledali, velikých úřadóv došli, toť jest věc světská jako i jiné kupečstvo a strach tu lakomstva. A pro také neřádné úmysly řekl jest Kristus: „Neroďte aneb nechtějte mistři býti;" ne, by zlé bylo učiti se, aby uměl znáti pravdu a držeti se jie, aneb aby jsa mistrem v kázaní mohl směle a svobodně učiti pravdě. Ale protoť die Kristus: „Nechtějte býti mistři," ješto sami pro svú čest, pro své světské zisky chtie slúti mistři, neb tiť váznú v rozličná osídla, ješto topie lidi v zatracenie. Ale ktožť z bohobojných, z nábožných uměnie a mistrovstvie dojde a z těch, ješto mají milost k bohu a k jeho pravdě a k svým bližním, ta milost přivede k úžitku to jich uměnie neb mistrovstvie. Ale bez milosti té jen v chlúbu a v hrdost podnese srdce to uměnie anebo mistrovstvie.

1 *najvyššie jerarchie* (3slab.) nejvyšší hierarchie andělská; podle Dionysia (Pseudo) Areopagity jsou tři hierarchie, nejvyšší Bůh, prostřední andělská, nejnižší lidská. Andělskou rozděluje ve tři hierarchie po třech kůrech, řádech, sborech andělských podle darů božích, úkolů a hodností jim nejvyšší hierarchií daných. Podle andělských hierarchií a jejich uspořádání dělí i lidské hierarchie a jejich řády a hodnosti, ve tři stavy: duchovní, světské moci a lidu obecného, jež se jako andělské hierarchie zase dělí ve tři kůry, řády, podle podobnosti k devíti kůrům andělským – 2 *milost* láska – 4 *hormě* horoucně, horlivě; *ež* že – 5 *sjednávají se* shodují se, jsou v souladu – 6 *jeliž* až když; *tepruv* teprv – 7 *připodobnal sem* přirovnal jsem; *vláště* zvláště – 8 *boží milovník* milující Boha; *rozum* smysl, porozumění – 10 *nehrdajte* nepohrdejte; *opatřete* prozkoumejte – 12 *vzem* vzav – 14 *rozmluvil* rozmlouval – 17 *podtrhnúti* podraziti (nohy), ošiditi, napáliti – 20 *když by jen...* jen aby – 22 *Orologium* (*Horologium*) *sapiencie* Orloj moudrosti – 24 *pilnějie* pilněji, usilovněji – 28 *ohyzdě* potupiv, osočiv – 31 *Brigita* v. zde str. 713; *Milič* Milíč z Kroměříže, slavný kazatel, jeden z předchůdců mistra Jana Husi a současník Štítného

33 *chtie... věděni býti* chtějí, aby se o nich vědělo (ut sciantur) – 34 *všetečstvo* všetečnost (curiositas) – 36 *obinúti se* vyhnouti, uvarovati se, ujíti – 37 *ačť* jestliže – 38 *na však den* každý den; *dalí* vzdálenější, dále – 39 *obalije* obaluje

44 *sprostnost* prostota – 49 *rozdýmá* nadýmá – 51 *strach* je strach – 52 *neroďte* nechtějte – 56 *váznú* zůstávají vězeti – 59 *podnese* vznese, pozdvihne

O ZÁVISTI, O TOM HŘIECHU

Druhý úhlavní hřiech jest závist; a ta vždy se drží pýchy, neb pýcha jest mátě závisti. A kto by záviděl, by pýchy té nejměl v srdci, že by jen sám chtěl nad jiné chválu jmieti? A také, kto je tohoto pyšného srdce, že by chtěl nad jiné chválu jmieti, uzří-li slovútnějšieho, vzávidí jemu; ani by chtěl rovně mieti, a tak i rovnému závidí i menšiemu, nechtě, a také boje se, aby sám nepotuchl v své slovútnosti, kdyby menší přišel k chvále. A pakli vidí závistivé srdce, že v ničemž nemóž chvály jmieti a tiem větším v sobě ohněm prahnúti bude. Vida čest a chválu spravedlivú, odvodí ty závistivý; lécieť, zda by ten padl, komuž závidí. A tak, jakož Písmo die: „Ďábelskú závistí přišla je smrt na svět: a ktož jsú s jeho strany, ti v tom jeho následují.“ I jest závist hřiech najďábelštější a nenie v něm ijedné lahody, jen mučí vždy srdce toho, ktož závidí, že jakož ďábel vždy své peklo s sebú nese, takéž závistivý v svém srdci vždy má svú muku s sebú. Neb poňavadž bóh dobrý vždy svú dobrotu svým ukazuje, závistivý má z dobroty božie muku v svém srdci. A když muku má z božie dobroty, ó kaká jej potká muka z upřiemé božie spravedlnosti, když hodnú muku své zlosti vezme! A zdali zřejmá zlost nenie do závistivého, an by i sám nechtěl ničemuž dobrému radějše, nežli by také jměl v tom sobě rovni, aneb aby jiný jměl obapol dobrého toho?

A tak jest básnička o tom položena v jedněch školních knížkách, že jeden král jměl dva člowěky na svém dvoře a znal každého z nich v jeho zlosti. Jeden z těch byl na sbožie velmi lakom a druhý byl velmi závistivý. A král zavolaje před se obú spolu, slíbi jima, což který bude prositi z nich, že to jemu dá a dvé to druhému. A lakomý nebude chtieti napřed prositi, aby pak jměl to dvé, což onomu bude dáno;

a závistivý, nechtě, by onen dvé to jměl, což by on prosil sobě, také nebude chtieti za nic prositi. Až král, nasměje se jima, nebude chtieti bez toho býti, káže, aby jednokrát prosil za něco některý z nich. A závistivý uteče se prosbú, i bude krále prositi, aby jemu král kázal jedno oko vylúpiti na to, aby pak tovařiši jeho obě vylúpili. Za nic dobrého nechtěl prositi, aby té žalosti nejměl, když by to dvé jměl tovařiš jeho.

1 *úhlavní* hlavní – 4 *vzávidí* začne záviděti; *rovně* (2. pád podst. jm. *rovně*) rovného stavem, důstojností – 5 *aby nepotuchl* aby nebyl zastíněn, aby nepozbyl poněkud – 8 *lécieť* líčí, nástrahy činí – 10 *ijedné* ani jedné, nižádné – 14 *upřiemý* přímý, rovný – 16 *radějše* raději – 17 *rovni* (4. pád. podst. jm. *rovně*) rovnosti; *obapol* dvojnásob

18 *básnička* povídka, pohádka; *jest položena* je uvedena – 19 *zlost* zlé, špatné vlastnosti – 22 *to dvé* dvojnásob (duplicatum) – 24-25 *jednokrát* jedenkrát – 25 *uteče se prosbú* (t. ke králi) bude prositi

O PŘIPRAVENÍ SRDCE

O otevření srdce tato kapitola

Druhé způsobenie srdce jest otevřieti je, bohu najprv a potom bližniemu a také sobě. Tak bohu srdce máme otevřieti, aby se dalo projíti boží milosti a jeho daróm a jeho napomenutí spasitedlnému. A toť jest, jakož die žaltář: „Uslyšíte-li dnes hlas jeho, neroďte svých srdec zatvrzovati.“ A tak bližním, aby šla k nim z něho bratrská milost a od nich aby vzalo slitovánie, když by v čem vidělo jich nepohodu. A sobě sami tak máme svá srdce otevřieti jako knihy, abychom čtli v svém svědomí. Neb po těch knihách svých každý súzen bude. A bóh milostivý ostavil jest každému ty knihy v srdci jeho, aby otevra srdce četl v těch knihách svědomie svého, a nalezl by v nich co nehodného sobě k tomu súdu, aby opravil a jinak napsal, donidž má čas.

Ale sedm jest přiekaz, že nečtú lidé v těch knihách svědomie svého. K tomu sedmeru jest někaké podobenstvie, ješto jest viděl svatý Jan v Apokalypsi knihy zapečetěné pečetmi sedmi, pro něž nebyl, kto by v těch knihách mohl čísti.

Prvá přiekaza jest přieti se, by něco nebyl hřiech, ješto hřiech jest. Ta přievada jest prvú pečetí znamenána. Řkuť to v kakéms takéms podobenství. I viděl svatý Jan pod tú první pečetí, když byla odjata, jako hlas hromu velikého a kóň bielý; a ten, ješto seděl na něm, na bielém koni, jměl lučiště. Toho neodmlúvaje, mieníli co jiného to vidění svatého Jana, řkuť nénie, že z těch, ješto přie se, by něco hřiech nebyl, ješto hřiech jest a ta jich přievada brání jim, že nemohú volně čísti v knihách svědomie svého, otevrúc je sobě, bývají, když řkú kto jim, že zle činí, řkúc zlému dobré, vypustie jako velikého hromu hlas skřek svój. A bielým koněm móžem ty rozuměti, ješto drží stavy zředlné svatosti, jelikož k uoku lidem světějšími se mimo jiné ukazujíc; neb tací najviec vzprchají a najspieš, když kto z něčeho, ješto jest zlé, die jim něco. A skrze lučiště móžem ostrá jich slova rozuměti. A jistě, žeť jest to tak bylo proti knězi Kunrátovi a knězi Miličovi, ješto sta u Praze byla ctná, věrná a statečná kazatele slova božieho, jeden Němcóm, druhý Čechóm; že mluvili

z toho, že v svatých stavích neposvátně bydlé, mnozí řečmi hrdými a nepravými jako hromem protiv nim bili a i ještě zle mluvie o nich ti, ješto zlému řkú, by zlé nebylo, a pak jim dobrým řkú, že zle bydlé. (Též ještě i těchto časóv zlí dobré tupie, kacieři je pro pravdu nazývajíc, jako se mistru Janovi, řečenému Hus, u Praze děje i mnohým jiným šlechetným mistróm pro jich věrné kázanie. Ale ty, věrný a spravedlivý súdce, odplatíš každému podlé jeho zaslúženie.)

1 *způsobenie* připravení – 5 *nepohoda* obtíž, nesnáz – 6 *knihy* kniha, spis – 9-10 *donidž* dokud

11 *přiekaza* překážka, závada – 12 *Apokalypsis* Zjevení sv. Jana.

14 *přievada* závada, překážka – 15 *v kakéms takéms* v nějakém, jakémsi – 17 *neodmlúvaje* nepopíraje – 18 *nénie* nyní – 22 *stavy zředlné svatosti* stavy zjevné svatosti, řeholníci; *k uoku* na pohled – 23 *mimo jiné* nad jiné; *vzprchají* vyletí, vyřítí se – 25 *Kunrát* Konrád Waldhauser; *Milič* Milíč z Kroměříže (známí kazatelé, předchůdci mistra Jana Husi) – – 25-26 *sta byla ctná... kazatele* (duál) byli... – 26-27 *mluvili z toho* mluvili proti tomu – 27 *svaté stavy* duchovní, řeholníci; *bydlé* žijí, obcují

SBORNÍK OPATOVICKÝ

ŽE J' ROZDIEL VELIKÝ MEZI PANNAMI A ŽENAMI

Veliký rozdiel praví svatý Pavel mezi těmi, ktož sú vdaly se neb zženili a mezi těmi, ktož držie čistotu, řka: „Panna a žena nevdaná to myslí, co k bohu slušie, a aby tělem i duchem svata byla; ale ktož sú v manželství, po tom stojie, co k světu slušie, a aby žena muži líbila se neb muž ženě a jsú srdcem rozdvojeni, to jest k onomu se táhnúc i k onomu.“ I radíť sv. Pavel při panenství ostati, že i ctné jest, i jest v tom stavu snáze bohu slúžiti a býti modlitev pílnu, než pojmúc muže. Avšak die také: „Pro nesdrženie vaše každá měj muže svého.“ A svatý Augustin die o světských pannách, že hubenějšie sú, všem se strojiec, chtiec každému slíbiti se, než ty ženy, ješto aspoň jen k tomu se strojie, aby svým mužóm líbily se.

Chcem-li právě tomu srozuměti, kudy to jde, že jest to vše právě řečeno, co j' řekl i svatý Pavel i svatý Augustin o pannách, radiec k tomu i jako táhnúc od něho, ponúkajíc k manželstvu, a jakož čtem i viece toho neb k tomu podobného, máme to mieti před očima, že i patery bývají panny neb šestery:

Jedny, ješto chtiec býti světsky vesely, nechtěly by za muž, chtiec frej vésti, ač i v tom snad počestně, že by nechtěly se ovšem dopustiti hrubě šeredstvie skutku tělesného; jakož jednú slyšal sem, ano německú piesničku odrhají, by jedna veselá a čerstvie mladice řekla, že ktož by jí radil za muž, nebyl by to přietel její. Neb bývají mužie, ješto nepřejí s jinými veselu býti; a to tak nemajíc muže, móž nalézti někoho, proňž by byla vesela, s nímž by i listy utěšené psali sobě. Ó, jístě nechválímť ku panenství úmysla toho; lepšeť jest manželstvo než takové panenstvo.

Druhé bývají panny tak hrdé mysli, že všecky proti sobě lacino váže; v tej hrdosti a pýše byla j' i svatá Kateřina; ale to j' potom k dobrému přišlo jí, když se j' k bohu obrátila, panenstvie své zachovavši.

Třetie sú helbrechtné neb frejovné panny, jimž mílo světským frejieřóm vzácnu býti a všem by se světskú marností slíbily rády, zda by někto ze všech pojal kterú. Když sú tak k světu svú myslí velnuly, dráže vážiec světskú marnost než boží milost, strojiec se světu se všeho srdce, móžť to slovo k nim se chýliti, ješto j' řekl Jeremiáš virgines eorum skvalide, to jest řečeno panny jich ušprundalé.

Čtvrté panny, jichž úmysla také nechválím, bývají, ješto neupřiemým úmyslem pro bóh, aby se bohu v čistotě slíbily, chytie se stavu duchovních panen, ale pokrytsky a licoměrně, chtiec tělesnú tiem potřebu mieti aneb slíbiti se tiem někomu. Řkuť však i to: ač by která světská byvši, chtěvši za muž vším úmyslem, byla freji úmyslem helmbrechtným zšereděna v svém panenství, když by však v těle byla celost panenská zachována, a pak když by mysl těch poškvrn byla hodným pokáním vyčištěna, móžť panenskú korunu v nebesiech mieti. A též, když by která licoměrnice, ne pro bóh, byla chytila se stavu panen duchovních; jen úmysl nedobrý v dobrý proměň a zachovaj panenstvie a budeš čest panenskú mieti.

Páté bývají panny, a těch nehyzdím, ačť chtie i za muž, když pokorně bydlé, ne frejovně, ale v bázni boží tíše v slušných obyčejích, berúc na mysl to, což k hospodářství slušie, až bóh i nahodí k manželství, kohož ráčí. Takéť praví Písmo o jedné takové panně, ješto j' řekla v svém zámutku na modlitvě: „Ty vieš, hospodine, nepřiměšovalať sem se k těm, ješto hrají a ješto jdú s marností vókol, ale v tvé bázni podlé zákona k manželstvu sem povolila." I dieť svatý Pavel takovým pannám: „Panna, pójde-li za muž, neshřeší." A některé nemají přívodu k tomu a těch příčin, aby v panenství ostati mohly.

Šesté panny jsú, jimž matka božie protřela tu cestu, aby v čistotě a chtiec líby býti hospodinu pannami ostaly. Tie dóstojnosti a ctnosti svým svatým duchem hospodin naučil tu dievku svatú, z niež se ráčil naroditi, aby v panenství se jemu obětovala, aby čistý z čisté narodil se i počal čístě. A tiem zvláště ukázal dóstojnost stavu panenského, když se j' chtěl z panny naroditi. Tuť jest dievku hospodin jako na stolici panenské usadil ctnosti a jako mistryni svatú stavu toho, aby i jiným byla ku příkladu, ana j' prvnie zavázala se slibem k panenské ctnosti. I dieť svatý Řehoř: „Svaté a nepoškvrněné panenstvie, kterú bych tě chválú vznesl, neviem." I jest všeliká ta líba bohu, kteráž ostane proň v čistém panenství a v službě boží. A malá-li to čest bude u věčném nebeském království v tom řádu státi, v kterémž stane královna nebes, ješto j' prvnie v panenství slibem potvrzeným dala se bohu, pro niž přivedeno bohu mnoho panen a jemu obětováno, ješto od nie příklad vzemše, také daly se bohu v svém panenství? Tuť vyjde ta řeč z žaltáře, ješto die: „Stojí královna na jeho pravici v rúše zlatohlavovém, oděna jsúc v rozličné barvy. Budú králi panny přivedeny po ní, bližnie jejie budú jemu obětovati." Aj, dóstojenstvie svatých panen, že jsú nazvány družicemi královny nebeské a bližními, ješto na ni zřiec také bohu své panenstvie obětovaly a milostí k bohu jako zlatem a rozličnými šlechetnostmi je ozdobily. Tyť budú z toho zvláštní čest mieti, že stanú v řádu královny nebeské v panenské cti, to sbožné město, ten nebeský Jeruzalém činiec zvláštním veselím utěšeno a vzbúzejíc k boží chvále. Dóstojnoť jest cti a chvály v těle jsúc i přemoci

žádost těla porušeného a vésti andělský život. To svatý Jeronym za nebeský život klade, ktož jsa v těle, bude žív ne podlé těla, žádosti jeho nepovole. I dieť svatý Augustin: „Budúť něco velikého mieti mimo jiné, ješto v těle súc mají něco netělesného." A praví kniha Apokalypsis, že panny jdú za beránkem, kamžkoli on jde, a zpievají rozkošnú pieseň jiež nižádný jiný zpievati nemóž, ani móž jí rozuměti, jen ony samy, jimž dána ta drahá koruna k jich cti věčné. Sbožný uzří jich takú čest v nebeské radosti! Ale to ovšem zbožnější, ktož i sám bude v tom zástupu v té drahé koruně panenské! I to j' toho panenského stavu chvála, ješto j' řekl Kristus: „Slovo božie, když padne v dobrá srdce jako siemě v dobrú rolí, jedna třidceti úžitka přinesú, druhá šedesát a třetie sto." V manželských dobrých srdcích třidceti úžitka móž přinésti slovo božie, ve vdovském šestdesát a v panenských sto. Neb každá šlechetnost dražší jest s čistotú a osdobnější. A také i maléři chtiec krásný obraz učiniti, položí jej najprv bielú barvú, že ta barva slušně béře na se jiné barvy. A matka božie vždy jest čisté při sobě měla, v dětinných letech byla v chrámu se pannami; potom s Jozefem byla s čistým jinochem; a pak čistého jměla syna svého a ten umieraje poručil ji čistému svatému Janu. A z toho j' viděti, že ktož zde v čistém panenském stavu bude jie následovati, budeť ji v nebesiech s sebú ve cti mieti.

1 *zženili se* oženili se – 3 *po tom stojie* o to stojí, usilují – 5 *táhnúc se* směřujíc – 6 *býti modlitev pilnu* dbáti modliteb – 7 *nesdrženie* nezdrženlivost – 8 *hubenějšie* ubožejší, bídnější

14 *frej vésti* baviti se, milostné pletky míti – 15 *ovšem* zcela, zplna; *šeredstvie* ohavnost – 16 *odrhají* zpívají (odrhovačku) – 17 *čerstvie* bujná, živá – 19 *listy utěšené* milostná psaní

21 a 26 *lacino, dráže vážiti* málo, více si ceniti

24 *helbrechtné* (*helmbrechtné*) *neb frejovné panny* světácké, do světa, nevázané (podle zvrhlého selského synka Helbrechta, postavy básně Wernherovy z 2. pol. 13. stol.); *frejeř* milovník, záletník – 26 *velnuly sú* přilnuly – 28 *virgines eorum* (bible: *eius*, t. j. Sionu) *skvalide* panny jejich nečisté; *ušprundalé* špinavé, nečisté

29 *neupřiemý* neupřímný – 30-31 *pokrytsky a licoměrně* pokrytecky a na oko – 31 *potřeba* zaopatření; *slíbiti se* (*komu*) zalíbiti se – 33 *zšereděna* šerednou učiněna, poskvrněna

38 *nehyzdím* nehanobím; *bydlé* žijí – 39 *obyčej* způsob, mrav; *bráti na mysl* všímati si, učiti se – 40 *nahodí* poskytne, dá – 41 *v zámutku* v zármutku – 42 *jdú s marností vókol* obírají se marností (in levitate ambulant) – 44 *přívod* navedení – 45 *příčina* podmínka, příležitost

46 *protřela cestu* razila cestu – 53 *vznesl* povznesl, vyvýšil (efferam); *všeliký* každý – 55 *řád* pořadí, stav – 61 *družice* družka; *bližnie* družky (proximae) – 65 *utěšený* krásný; *vzbúzejíc* povzbuzujíc – 69 *Apokalypsis* Zjevení sv. Jana – 71 *sbožný* šťastný – 77 *osdobný* ozdobený – 78 *slušně* dobře – 79 *dětinný* dětský

BARLAAM A JOSAFAT

KTERAK NACHOR DOLÍČIL JEDNOHO PRAVÉHO BOHA

a pohanské modly potupil dovodě, že mnozí lidé mají rozličné věci za bohy a všichni blúdie. Slyštež o tom!

A když sem to tak řekl o svém bohu, jakož mi jest dal řéci o sobě — kakž koli jest nad to nade vše — chciť již, ó králi, o lidech řéci, kteří jsú účastni pravdy v svéj vieře a kteří blúdie. To všem je věc známá, ktož čtú Písmo neb slýchají:

Trój lid jest na světě, ješto oni jinak a oni jinak a oni jinak věřie o bohu: jedni jsú pohani obecní, druzí židé a třetí křesťané.

Pohané ctie mnoho bohóv, zlých i dobrých, slúžiece jim. O těch chci najprv řeč podjieti. A ti jsú troji dávným počátkem: Kaldei, Řekové a Ejipští. Tiť jsú jiným národuom cesta, kdežť koli slúžie viece bohóm než jednomu. Znamenajtež mú řeč a uzřete, pravdu-liť jsú nalezli či blud! Kaldejští, zdali jsú nezblúdili, ctiec elementy tú poctí, ješto na samého boha slušie, stvoření slúžiec miesto stvořitele? A těm svým bohóm činili obrazy, některé nazvavše obraz nebes, některé země, ohně, moře, povětřie, slunce, měsiece i jiných hvězd. Tutoť elementy miením i nebeská těla, žeť nejsú z jiných spojena elementóv; ale jest kterakás věc pátá kromě čtyř našich elementóv. A tak ty bohy zčinivše sobě, chovajíc jich v chrámiech, střehúc jich, slúžili jim, za bohy jměli, ano to jest věc dóstojnějšie, ješto to činí, než to, ješto učiněno, aneb to, ješto chová, než chované. Protož blúdiliť sú ti i blúdie, ktožť ty slúpy a obrazy mají za bohy, ješto sú je lidé svýma rukama učinili.

Nechajíc pak té hrubosti, by to bohové byli obrazi a slúpi bohóm ke cti učinění: mohú-liť elementi bohové býti z těchto čtyř našich elementóv, má-liť se jim modleno býti a klaněno? Elementové poddáni jsú porušení a nemají smysla a rozumu; a protiven jest jeden druhému, jakož vidíme oheň a vodu, zemi a povětřie. Kací sú to bohové měniec se, hubiec se? Ale jsúť stvořenie božie, ješto svú mocí neporušný z ničehož stvořil a divnú pořiedí svú múdrostí v svéj dobrotě k úžitku lidem, a jakž chce, tak mění vše a tak vším hýbe; i člověku poddal je jest: vidíme, ano zemí hýbí lidé, oří ji, kopají, žhú, po svéj vuoli ji vedú; i voda jest k úžitku lidem učiněna a poddána smyslu člověčiemu, aby ji vedl k svéj potřebě. Též o povětří; nenieť bóh, ale od boha jest učiněno k lidskéj potřebě. Temný by to bóh byl, nemaje světla! Ale že jiné světlo osvietí povětřie, jakož je slunce nebo měsiec osvěcuje neb člověk, svým smyslem oheň zažeha. Též řku o ohni, že bóh nenie, ale jest učiněn ku potřebě lidem, aby jím pekli a vařili, žhli, zhřievali a ve tmě svietili sobě. A tak lidé nosie oheň s miesta na miesto a pohašují jej protivným jemu. A kto by směl bohu činiti co protivenstvie a hubiti boha; čili by bóh svého nepomstil protivenstvie? A tak jest zřemo, že nejsú bohové tito čtyří elementi, ale jsú božie stvořenie k úžitku lidem.

Aniť bóh jest nebe, ješto jest pátá věc; ač ne tak hrubá, avšak jest tělo, tlustost, dlúhost i širokost maje, a miesto jest sebú zaměstnalo, neb má sebe strany a nikdież všecko spolu nenie — většie miesto viece má jeho a menšie méně; a toho nenie do boha. A vidímy, ono se vždy tak točí vókol, jakož jest způsobce všeho, bóh pravý, způsobil jemu, aby každý kruh nebeských ponebí svój běh držal. A tak nebe jest udělánie a stvořenie božie, ale ne bóh; neb se jest ne samo učinilo ani jest samo sebú, ale bóh je jest stvořil a učinil a zatočil jím po svéj vuoli, aby svým během činilo léto a zimu, noc a den i jiné časy.

Aniť jest bóh měsiec neb slunce neb jiné hvězdy, ačť se lesknú. Neb menšieť jest to každé než nebe jeho, v němž běží; a nebe v sobě drží slunce a mčí je vókol. A táž jest o jiných hvězdách neb o měsieci. A ač jim jest dal bóh největší moc velikú, však to vše, což se děje, bóh jest způsobil i pósobí, ač i skrze ty věci.

A jakož by nemúdré bylo, kto by modlil se, do mlýna přijda, k kolu neb vodě, ješto kolem točí, neb žrnovu, ješto mele, aby semleno měl své obilé, a neprosil mlynáře za to, že on to tak zpořiedil a tak mlýn pustil, že po jeho vuoli to tak běží a dokudž chce, takéžť jest nemúdré těm věcem modliti se, skrze něž buoh činí, což chce, dokudž chce. Protož jedinému Pánu modliti se máme a jemu slúžiti samému, jej za bóh majíc, ale ne těch věcí, ješto je on stvořil a způsobil, skrze něž nám činí pohodu naši, a jej máme chváliti v činech jeho a v tak divném způsobu.

Nadpis: *dolíčil* dokázal; *dovodě* dokazuje; *blúdie* žijí v bludu – 1 *kakž koli* jakkoli, ačkoliv – 6-7 *chci... řeč podjieti* chci promluviti – 7 *dávným počátkem* odedávna; *Kaldei* Chaldejští; *Ejipští* Egypťané – 10 *elementy* živly; *poctí* (k *počest*) poctou – 11 *obrazy* sochy – 12 *povětřie* vzduch – 14 *zčinivše* učinivše – 17 *slúpy* sloupy, sochy

18 *hrubost* hrubé nazírání – 20 *poddáni jsú porušení* podléhají zkáze; *smysl* rozum, chápání – 21 *protivný* protivící se, protichůdný – 22 *hubiec se* hynoucí, když hynou; *neporušný* neporušitelný – 23 *divný* podivuhodný; *pořiedí* řídí – 25 *žhú* pálí; *ji vedú* zacházejí s ní – 29 *zažeha* zapále – 33 *zřemo* zřejmo

34 *tělo* těleso – 34-35 *tlustost, dlúhost i širokost* tloušťka, délka, šířka – 35 *zaměstnalo* zabralo; *strany* části; *nikdiež* nikdež – 36-37 *nenie do boha* není u Boha, nemá Bůh – 37 *způsobce* původce, stvořitel – 38 *nebeská ponebí* sféry

43 *mčí je vókol* táhne, vleče (rapit) – 48 *zpořiedil* uspořádal – 52 *pohoda* pohodlí

Poznámky ediční

Tomáš ze Štítného

Soupis starší literatury o Štítném je ve Vlčkových Dějinách české literatury I, 1897[1], str. 61-64, při hesle „Štítný" v OSN (od V. Laciny), v Gebauerově spise O životě a spisích T. ze Štítného, Praha 1923; novější literaturu uvádí v litografovaných přednáškách o staročeské literatuře E. Smetánka, J. Jakubec v Dějinách české literatury I, 224-252 a Fr. Ryšánek v hesle „Štítný" v OSNND.

Jotace v ukázce ze sborníku Vyšehradského zachovávána a upravována všude v dlouhých slabikách a v krátkých po sykavkách a po *ř*. V ostatních ukázkách je jotace zachovávána jen v dlouhých slabikách.

Sborník Vyšehradský

Ukázky otištěny ze sborníku t. zv. Vyšehradkého NUK XVII F 9, fol. 1a; 13a-b; 68b-69b. Předmluvu otiskl J. Menšík, Počátky stč. mystiky (Památky 5), Praha 1948, str. 57; další ukázky dosud netištěny.

– Předmluva

3 slúl] ſluh; *opraveno tečkou pod* h – 6 neporozuměl] neprorozumyel

2 *Augustina O bojování hřiechóv* De conflictu vitiorum et virtutum liber unus (připisováno Aureliu Augustinovi), PL 40, 1091n – 3 *David, O sedmi duchovnieho stavu vstupních* David de Augusta, De septem processibus religiosi statu (název traktátu v jednom z nejstarších vydání z r. 1596); nové vydání: Fr. David ab Augusta O. F. M., De exterioris et interioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres. Ad Claras Aquas (Quaraccli) 1899, III, str. 61n – 7 Mat. 7,8; Luk. 11,10

– O světském milování

Nadpis: O světském milování a milování bydla nebeského] O ſwietſkem my *rkp*

31-33 *prorok i svatý Pavel* Iz. 64,4; 1 Kor. 2,9 – 34-35 Ž. 72,25 – 36-37 Ž. 16,15 – 37-38 Ž. 41,3 – 38-39 Ž. 119,5 – 39-40 Filip. 1,23

– Smiernost

1 i u] *za* y *rasura, nadepsáno* tu, *bylo asi vyradováno* v – 9 jest] geſt *dvakrát, druhé zrušeno tečkami a přeškrtnutím*

4-5 1 Kor. 10,31

Knížky šestery

Otištěno podle rkpu NUK XVII A 6, fol. 83a-89a. Je to výňatek z knížky Kak se zdejší stavové lidští připodobávají k andělským kuoróm. S některými vynechávkami otiskl Fr. Palacký ČČM 12, 1838, 8-14 (Z naučení pánům). Celý rukopis vydal v přepise K. J. Erben, Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, Praha 1852 (*Erb*), kde je naše ukázka na str. 150-162.

Nadpis doplněn v textu; na konci sloupce 83a1 pro něj prázdné místo; pánóm] *červeně v záhlaví* – 1 jerarchí] gerarchij, jerarchii *Erb* – 2 súd vydáme *Ryš*] ſuud wydame, súd vídáme *Erb* – 10 ciesař] czyeſarzy, *konc.* y *škrtnuto;* ciesaři *Erb* („ke všemu světu" *žádá:* ciesař *Ryš*) – 36 rozuměti] *nadepsáno nad* nema – 49 luňákem] lunakem – 71 proti *rkp*] protiv *Erb*

83 správní *rkp*] spravedlní *Erb* – 90 bliz] blyz (*positiv*), blíž *Erb*

95 rolí] rolý (*s označenou délkou*), roli *Erb* – 100 s čeho *Erb*] ſczyeho (= sčieho) – 112 s spravedlnými] ſprawedlnymy, s spravedlivými *Erb* – 136 někdy s hřiechem *rkp*] někdy *nemá Erb* (*srov. Vávrův 94b2:* někdy s hřiechem) – 154 berčím] berczym, bercím *Erb* – 155 strach mě *rkp*] strach mně *Erb* – 161 žedí] zzedy, zždí *Erb* – 168 berčí] berczy, berci *Erb* – 208 hrabiné] hrabyne, hrabině *Erb* – 226 rádi-li jste] radyly gſte, rádi byste *Erb* – 235 odúmrlech] odvmrlech, odúmrtech *Erb, Pal* – 239 viec] wyecz, věc *Erb* (*chybně*) – 241 odúmrli] odumrly, odúmrti *Erb* – 251 chtie] chtye, chtiec *Erb;* za tú] zatuu, za tiem *Erb* – 290 minsmajstrstvie] myns mayſtrſtwye, mincmaistrstvie *Erb* – 300 podobně k tomu] ač ne týmiž slovy, ale ten jest rozum *Vávrův 94a*

69 *ktož zlým odpúštie...* z (Pseudo)Seneky, Martin, De moribus V (PL 72, 31): Bonis nocet, qui malis parcit – 73-74 z českého Barlaama (rkp NUK XVII B 6, fol. 231a1, Šimkovo vyd. str. 153-154): Máš štít dobrých býti k jich obraně, a zlých kladivo, aby je zetřel (v PL 73, 588 není) – 82 (Pseudo)Seneka, Martin, De moribus V (PL 72, 31): qui paupertatem timet, timendus est – 214 Tomáš Akvinský, De regimine Judaeorum ad ducissam Brabantiae, Pař. vyd. sv. 19, opusc. 21, str. 620 – 300-316 Augustin, De civitate Dei V, c. 24 (PL 41, 170)

Knížky o smrti mládence bujného

Otištěn začátek samostatného příběhu z rkpu Mus. III B 10, str. 337b-341b (*K*); dosud nevydáno. Varianty uvedeny podle rkpu NUK XVII A 6, fol. 149b-151a (*A* – z r. 1376); odkud otiskl v přepise K. J. Erben, Knížky šestery, str. 271-281.

Obě vzdělání jsou v podstatě shodná, jen úvod Štítného v *A* je rozšířen. Dále přidány samostatné výklady o pomoci duším v očistci a útěše přátel umírajícího (v *K* nejsou). Textu *A* se více blíží i výpisek bratrský z příběhu umírajícího mládence.

4 držemnějšie *K*] držimnějše *A*, držimějšé *Erb* – 6 tesknost *K*] mrzkost *A* – 26 bujal *K*] byl vzácen světu v světském tovařišství *A* – 27 v smilném... mohlo býti *K*] *chybí v A* –

29 přeukrutné *K*] přetěžké *A* – 30-31 z břicha vyšel, nezhynul *K*] se narodil z břicha *A* – 31 byl inhed *K*] byl *A* – 32 v kakémť jest *K*] v takém *A* – 33 ješto... bylo *K*] ještě j' přivyklo jen rozkoši *A* – 34 přebřidká *K*] velmě břidká *A;* bohat *K*] má libé štěstie tohoto světa *A* – 35 nejmaje v zboží nedostatku *A*] *není v K* – 35-36 Ó, kterak... umřieti *K*] Ó, kak bych se byl tomu málo nadál, bych byl měl umřieti tak brzo *A* – 37 jako *K*] právě jako *A* – 38 v okovách *K*] v železných okovách *A;* mě *K*] mě s sebú, právě *A* – 39 chtě se... nenie kam *K*] žádaje se obinúti smrti a nenie, bych ušel *A* – 40 nevizi *K*] nikdiež nevizi *A*; by kto byl by... utěšiti *K*] by mě kto mohl tiem utěšiti *A* – 41 Pevně j' *A*] Pevně *K* – 41 nelze minúti tomu *K*] nemóž se to nikakéž proměniti *A*; umřieti muši *K*] mi jest umřieti *A* – 42 voláť *K*] ana volá jako radujíc se a *A*; Ani tvá mladost, ani tvé zbožie *K*] ani zbožie ani který dómysl *A* – 43 kteří tovařišie *K*] kteří známí aneb věrní tovařišie *A*; z mé ruky *K*] z mú rukú *A* – 43-44 Konec jest... jest čas *K*] Konecť jest přišel, přišeľ jest konec *A* (*v lat. předloze Ezech. 7,6*; *A věrněji, K přibírá* čas *z verše 7 Ryš*) – 44 nebýtiť jest na světě déle *K*] ustanovenéť jest mosíť býti naplněno *A* – 44-45 kterak skóro musím s tohoto *K*] i muši umřieti? Nikakéž jest tomu minúti nelze? Tak skóro moši z tohoto *A* – 45-46 ež nepohovieš... boha dle věku *K*] Ba pohověj boha dle, pohověj mé mladosti, pohověj věku *A* – 47 vzchopuj mne *K*] mne vchopuj tak z nedojiepie *A*

48-50 A když... É mój brachu *K*] A když to uslyše tovařiš jeho, jeden z múdřejších, večě k němu: É milý brachu *A* – 50-51 Když't sem... se nám obrátiti *K*] *chybí v A* – 54-55 Nicť jie starý mrzek nenie *K*] Nenie jí mrzek starý *A* – 55 aniť se slituje nad mladým *K*] a nad mladým se také neslituje *A* – 56 potře, nežli *K*] potře dřéve, než dojdú starosti, nežli *A* – 57 o tě se nesměla pokusiti *K*] nesměla se pokusiti o hliněný přiebytek tvé duše *A* – 59-60 cos zlého... jest pravé *K*] cožs zlé činil a cos obmeškal *A* – 60 hospodin *K*] buoh *A* – 60-65 na skonání... své mladosti *K*] na skonání beze lsti želeti zlého a žádati milosti jeho ještěť bude dobře. Toť jsú ved nemúdří, ješto byvše živi zle po vše své dni i želejí, že jim jest nebýti na živu, aby vždy zle mohli činiti; ale že jsú zle živi byli, toho neželejí. A protož ty neželej, ež máš umřieti, ale želej, ež s' se nepřipravil k smrti, byv po vše dni své mladosti a své síly živ v netbavě spasenie svého *A*

66 brachu *K*] přieteli *A* – 67 přetěžká smrt *K*] smrt *A*; Takť *K*] Aj, tak *A* – 69 činím *K*] čině *A* – 69-70 když ji... nemilostívě, pro velikú *K*] již drží jastřáb paznehty svými nemilostívě ji trhaje jest pro velikú *A* – 70 jest bez *K*] jako bez *A* – 71 na mysli mieti, jedno *K*] mysliti jediné *A* – 72 vydřel kudy z rukú smrti *K*] mohl kudy vydřieti od nemilostivé smrti *A*; a obakž jest nelze *K*] jehož však nemohu *A*; přehořká *K*] hořká *A* – 74 ne tak jest *K*] nebude *A*; že hřešil *K*] hřiechóv *A*; toho, že má umřeti *K*] že j' jemu umřieti *A* – 75 obrácením k bohu a svým pokáním *K*] svým polepšením *A*; váhal *K*] sem váhal *A* – 76 Ó, kterak mě to oblevenie obmeškalo *K*] Ó, přieliš dlúhé prodlévanie obracením k bohu, kaks mě obmeškalo *A* – 77-78 a jsem z těch... Ustal *K*] a slunce rozumu a spravedlnosti mně jest nevzešlo *A* – 78-79 chodiv... cestú boží *K*] a chodil sem po nesnadných cěstách a nevěděl sem cěsty božie *A* – 79-80 co-li přinesla... to minulo *K*] a co-li j'mi chlúba zbožie přinesla? Vše j' to minulo *A* – 80-81 jde po vodě *K*] přejde přes vodu *A*

83 činóv *K*] skutkóv, ale zhynul sem v své zlosti *A*; lútová *A*] lítostivá *K*, *chybně* – 84 takéž *K*] a protož *A* – 85 smútilo se *K*] proto j' se smútilo *A* – 86-87 mějiech před sebú léta, abych *K*] a jmějiech (jmě jich *Erb*) před sebú let něco, a abych *A* – 87 uměl *K*] mohl *A* – 88 toho neobmýšlel *K*] neobmýšlal, ež *A*; kterak jest *K*] jest tak *A* – 88-90 pustiv svú žádost... aneb jako kóň *K*] pustiv jako lodí na moři, aby, kamž ji vietr povede, tam šla, aneb jako kuoň *A* – 90 chce *K*] ráčí *A* – 91 a již... z nedojiepie *K*] a již jakož rybu popadují na udici aneb ptáka osídlem, tak sem popadem, tak z nedojiepie *A* – 91 pták *A*] tak *K* – 92 nelze jeho odvolati *K*] ižádný člověk nemóž jeho odvolati *A* – 93-94 nemohl... hoře *K*] nemohl dobyti a utěžeti zisku duchovnieho zbožie, jež nerovně vycházie svú drahotú nad zbožie světské. É, hoře *A* – 94 nebožtíku *K*] nebožci *A* – 95 co jeho minulo *K*] co j' minulo *A*;

É, že sem se kdy obmeškal a opozdil *K*] É, mój bože, i proč sem se obmeškal? Proč jsem se tak opozdil? *A*; Proč *K*] i čemu *A* – 96 a ztrávil v marnosti své dni *K*] ztrávil své dni v marné řeči *A* – 96-97 srdce... umřieti *K*] srdce mého, ež sem byl snažen u marnosti a neučil sem se umřieti *A* – 98 É, ktož *K*] É, vy všichni, ješto *A*; biedu... čas *K*] biedu a ještě jste mladi, ještě máte čas *A* – 101-102 neužitečně... v osídlo *K*] neužitečně. Bujná má mladost vždy j' nenáviděla tresktánie pravdy, nechtěla sposlúchati dobré rady. Aj, kakť sem již padl v osídlo *A* – 102-103 lépe mi by bylo, bych *K*] lépe by mi se bylo stalo, bych *A* – 103-104 nežli... daný *K*] nežli sem čas, jenž mi jest dán ku pokání tak zle ztrávil *A*

8-9 *Katún* Disticha moralia připisovaná Dionysiu Catonovi: Qui mortem metuit, amittit gaudia vitae (2. verš při dvou dvojverších Fortitudo, kn. 1,22, kn. 2,3) – 11-12 *o svatém Jeronymu* týká se spisu (Pseudo)Eusebiova Epistola de morte Hieronymi ad Damascum, čes. vyd. A. Patera, O sv. Jeronymovi knihy troje (str. 10,42n) – 13 Kaz. 7,2 – 14 Mat. 5,4 – 14-15 Luk. 6,25 – 28-29 Ž. 114,3; také Ž. 17,5-6 – 30-31 Job 3,11 – 33 Sir. 41,1 – 42-44 Ezech. 7,6-7 – 58 *Zdali... proroci* podle Jan 8,53 – 77-85 *Sblúdil sem...* Moudr. 5,7-15 – 84-85 *takéž má řeč... moji oči* Pláč Jer. 5,17 – 91 *jako ryba... z nedojiepie* Kaz. 9,12

Sborník Vávrův

– Předmluva

Otištěno ze sborníku t. zv. Vávrova NUK XVII D 31, fol. 1a-2b (*V*) – dosud nevydáno. Předmluvu podle NUK XVII A 6 (*A*) otiskl K. J. Erben, Knížky šestery, str. 1-3 (*Erb*).

Nadpis: *Místo* Přiemluva *je ve V nadpis* Předmluva; *dole pod textem přes oba sloupce zapsáno:* Tuto se počíná předmluva těchto knih slovútného muže Thómy z Zásmuk... *(s omylem v příjmení)* – 4 zaškludnúce *Ryš*] zaſſkludcze *V*, d *písař opravoval*; *v. Řeči besední* (*Bud. 175*): mnozí hladem sejdú zaſſkudnucz a v chut nemajíc božieho slova; *ŠtítMus 134b* (*Vrt 279, 16*): ale ktož neokušují té duchovnie pochotnosti zemdlejí zaſſkludnucz – 23 s obú *A*] s ſobu *V* – 24 rozumějíc *A*] nerozumiegicz *V* – 25 podobné *A*] *chybí ve V* – 29 dobří] dobrze *V*, *opraveno podle ř.* 32 *a* 36 – 45 nemilujte *A*] *chybnou opravou* miluyte *V* (*v. Erb 2,25*: nemilujte mne viece) – 48 oprávěti *A*, *Erb*] oprawiti *V*

52 sstáti *Ryš*] ſtati *V* – 55 kostelu *A*, *Erb*] k koſtelu *V* – 59 ruky *A*] *chybí ve V* – 60 dobří *A*] *není ve V* – 76 a zdaliť] d *červeně nadepsáno nad* za *V* – 86 pospiechá] proſpiecha, ch *opravováno a nezřetelné V*

1 *přikázal mi... otci* podle Gen. 18,19; Deut. 6,6; 11,19; 32,46; 3 Král. 2,3 – 12 Ž. 77, 5-6 – 35 *písmo... očí* písmo čtyř evangelistů, podle Zjev. 4,6 – 37 *oslice* t. Balaamova Num. 22,28; 1 Kor. 14,30 – 40-44 Augustin, Epist. III. cl. 143, Marcellinovi (PL 33, 586); ohlas je u Štít. v předcházející větě – 53 *v Dekretálech*: se illam fidem tenere, quam Romana tenet ecclesia, quae (disponente Domino) cunctorum fidelium mater est et magistra Decretal. Gregor. IX, lib. I, tit. I, cap. 2: Damnamus ergo – 57 *Pavel* Skutk. 28,3 – 76 1 Kor. 14,30 – 79 *každý jazyk* podle Ž. 98,3 – 81-82 (Pseudo)Augustin, Soliloquium animae ad Deum, c. 1 (PL 40, 866; další je c. 17, sl. 878) – 89-90 *Byť nebyl... Gomorra* Řím. 9, 29; Iz. 1,9 – 101-102 *Neb sem z těch jeden* ohlas Augustina, Epist. III. cl. 143, Marcellinovi (PL 33, 585)

– Pohřeb, kteraký má býti a kteraké záduše

Otištěno rovněž podle sborníku Vávrova, fol. 161a-162a (*V*). Otiskl i K. J. Erben, Knížky šestery jako dodavek III. O pohřebu a o záduší, str. 310-312; kapitola O pohřbu podle NUK XVII A 6, fol. 155b-156a (*A*), otištěna u Erbena na str. 281-282.

6 A to ještě praví, že *Ryš*] A to geſt prawij ze *V*, A to jest, praví, že *A*, *Erb*, praví, *t. j. sv. Augustin o matce* – 7 hřběla *Ryš*] hrzbila *V*, hřbila *A*, *Erb* (*v. ř.* 17 hřbie) – 27 nerozbořil *Ryš*] nezborzil *V*, nezbořil *A*, *Erb* – 28 a 58 nemoh-li by] nemohli by *V*, nemohl-li by *Erb* – 39 neupříkruj] nevprzikruy *V*, neupříkřuj *Erb* – 56 bych radějí *Ryš*] radiegi *V*, radějie (*adv.*) *Erb* – 60 prosímť *Ryš*] proſmrt *V*, pro smrt *Erb* (*písař špatně četl; nožíček je při* -ím- *a* -mr- *stejně*); byli *Ryš*] *chybí ve V*, *A*, *Erb* – 62 rozdajž chudým k tomu svých grošuov deset *V*] rozdajž chudým, (a) k tomu svých deset grošuov *Erb*; *doplněné* a *je zbytečné a ruší smysl; půl kopy bylo na mši; chudým měl rozdati jen 10 gr. za to, že nepřišel osobně na mši*

4 Augustin, Confess. IX, c. 11 (PL 32, 775) v překl. M. Levého, Vyznání, str. 290-291 – 28 *skrze duchovnie lidi* srov. Erb. 44,4n: a lidé zlí a lakomí často rádi mezi vlastními leckakús činie róznici, aby jich užiti mohli. Svědomť jsem toho, neboť mě jest něco toho potýkalo – 35 (Pseudo)Jeronym (t. Pelagius) v listě Demetriádě, kap. 22 (PL 30,37) v. Fr. Ryšánek, Strahovské zlomky štítenské, Bratislava 1930, str. 25

Řeči besední

Otištěno podle druhého vzdělání obsaženého v rkpu Budyšínském (Fol. 56), str. 63-67 (*Bud*); vydal M. Hattala, Besední řeči Tomáše ze Štítného, Praha 1897, naše ukázka tam na str. 32-34. Opravy provedeny podle rkpu Pařížského z Nár. knih. v Paříži, Fonds Slaves 29 (*Pař*).

Nadpis kapitoly přidal opisovatel, není původní – 1 Děti *Pař*] *chybí v Bud* – 12 jemuž] gemuž gemuž *Bud* – 15 vyrčeno *Pař*] wrceno *Bud* – 20 nikteréž *Pař*] niektereż *Bud* – 25 těžko *Pař*] tiežto *Bud* – 27 přijal *Pař*] přigiaw *Bud* – 31 jenž vše proměny vyvodí *Ryš*] genž wſe promieniw y wody *Bud*, *Hat*; wſſeczky promieny wywodi *Pař* – 48 pomluvu] *v. kap. 14* (*Hat 24, 38*) – 53 člověčie] člowici *Bud;* v svú osobu jednu] w ſwu oſobu ge^{o} (= *jeho*) *Bud; k opravě v. Hat* 44, *41*: syn boży wiečny Gedno w ſwu bozſku oſobu gednu czlowieczenſtwie naſſeho ... przyrozenie przyiał – 58-59 že j'tu] zey tu *Bud* – 60 jíž] gież *Bud;* jakož sme o to mluvili dřieve] *v. kap. 14* (*Hat 24, 38*): Takéž by bylo to slovo v obyčeji, nadjednější jest nad to nade vše, což kde jest jedno. O to mluvili (*Hat doplňuje zbytečně* o tom mluvili *Ryš*) – 61 ona středujie miesto *Ryš*] ma ſtředugi *Bud* – 75 v spolce] ſpolce *Bud*

1 Augustin, De Trinitate IX, c. 1 (PL 42, 959): Trinitatem certe quaerimus... adhuc enim quaerimus et talia quaerentem nemo iuste reprehendit; si tamen in fide firmissimus quaerat, quod aut nosse aut eloqui difficillimum est. Affirmantem vero cito iusteque reprehendit, quisquis melius vel videt vel docet – 9-10 Augustin, De trinitate VIII, c. 2 (PL 42, 948): Non enim parvae notitiae pars est, cum de profundo isto in illam summitatem respiramus, si antequam scire possimus, quid sit Deus, possumus iam scire, quid non sit; Augustin, Sermo 117, c. 3 (PL 38, 663): Sit pia confessio ignorantiae magis quam temeraria professio scientiae – 13-14 *Ktož koli chce*... Symbolum Athanasianum (Anastasii): Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam fidem... – 15-17 tamtéž: Sed necessarium est ad aeternam salutem, ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat (Čte se v Hodinkách v neděli ad Primam) – 28 podobenství: simile in tribus domicellis induentibus tertiam ipsarum v. Compendium Theol. ver., l. IV, c. 7 – 45 Bernard, De consideratione V, c. 8, § 19 (PL 182, 799) – 54-57 Lombardus, Sententiae III, d. 2, § 2 (PL 192, 760): Non autem in utero Virginis prius caro suscepta est et postmodum divinitas venit in carnem; sed mox ut Verbum venit in uterum, servata veritate propriae naturae factum est caro et perfectus homo, id est in veritate carnis et animae natus est; podle Huga, Summa sent., Tract. I, c. 16 (PL 176, 72) – 60 *najjednější* podle Bernarda, De consideratione V, c. 7, § 17 (PL 182, 798)

Řeči sváteční a nedělní

Otištěno podle rkpu NUK XVII C 15, fol. 17a-120a. Paleograficky vydal J. Straka, Řeči nedělní a sváteční, Spisy Tomáše ze Štítného 2, Praha 1929; naše ukázka je na str. 224-229.

36 budú] budem *rkp omylem* – 71-72 né, z rok do roka] nez rok do roka *rkp*, *Straka* (z rok do roka *patří k násl.* kostel svatý pamatuje pokoru syna božieho; né *je adv. opravující a zesilující dřívější výrok Ryš*) – 91 marné] mame *rkp* – 101 bláznovstvie *Ryš*] blaznowe *rkp*, blaznoweho *Straka*, bláznovstvie *podle* 99: nevidie bláznovstvie svého, 34: radše jsú lid bláznovstvie světského – 112 v klání vezma úraz] w klanije wezma vraz *rkp*, *Straka čte*: u klánie (*jako 87*: sě... u klánie stává), *písař chápal omylem* klánie *jako nemoc, pichání v boku* (*Ryš*)

5-6 Luk. 18, 31-43, nikoli Mat. 20, 18 (Straka), kde se mluví o dvou slepcích, u Luk. o jednom – 12 *o vdově* Milíč v neděli Quinquagesima (7. neděle před velikonocemi) – 19-21 Jan 11,48 – 23 podle Řím. 6, 12 – 24 Jak 4, 4 – 30 *Babylona* podle Jerem. 51,6 – 31-32 Mat. 1, 21, nikoli Iz. 33,32 (Straka) – 32 1 Kor. 15,21 – 37-38 Jan 16,20 – 39-40 Luk. 6,25 – 42 *v křivém zabylstvě* srov. Ž. 89,5 – 75 *obecnú potopu* podle Durandova Rationale kn. VI, kap. 27: et legitur et cantatur de diluvio; t. 295b: Matutinale diei huius officium est de diluvio... ne peccent per luxuriam... per gulam – 78 *potoci prudcí trpočie lid v hořké moře* ohlas Augustina, Confess. I, c. 16 (PL 32, 672) – 82 Augustin o Alypiovi v Confess. VI, c. 7-8 (PL 32, 726) – 93 Augustinovi neprávem připisované Soliloquium animae ad Deum c. 34 (PL 40, 893) – 102 Ž. 52, 6 – 130 *Buď mi bohem...* Esto mihi (odtud název neděle 7. před velikonocemi) je z Ž. 30,3-4: Esto mihi in Deum protectorem et in domum refugii... propter nomen tuum dux mihi eris (deduces me) et enutries me

Zjevení sv. Brigity

Zachováno v rkpe Leningradském Češsk. F. n. I N 1 (*P*), dále v rkpech NUK XVII F 1 (*F*), NUK XVII C 21 (*C*), Mus. IV B 15 (*M*) a UKOL II 190 (*Ol*). Ukázky z rkpu *F* otiskl paleograficky J. Hanuš, LF 13, 1886, 426-434.

Naše ukázka otištěna z rkpu *P* (podle opisu Fr. Ryšánka). Opravy a doplňky provedeny podle *F*, fol.1a; shodné místo z něho otistěno Hanušem na uv. m., str. 426-428 a v přepise u J. Menšíka, Počátky stč. mystiky (Památky 5), Praha 1948, str. 50.

3 Eliáševo *P*] Eliášovo *F* – 6 sebú *P*] sebe *F* – 15 by řekli *P*] *není v F* – 21 znamenítě *F*] znamenye *P* – 24 se ohradil *F*] ohradil *P*

31 boha *P*] bohu *F* – 32 těžšieho *P*] tiezkeho *F* – 34 tajno *P*] utajno *F;* což... ukazováno *P*] co jest... ukázáno *F* – 39 tiem větší] tiem většie *P*, tiem ji větší *F*; k sobě *P*] *není v F* – 42 a my *P*] a oni *F* – 43 vzvolené] rozwolene *P*, zwolene *F* – 45 plná pravda *F*] pravda *P* (plena veritas) – 46 i neuvěří *F*] nevěří *P* – 47 o vstání *F*] o stání *P*; našeho *P*] našeho Jezukrista *F* – 51 jediné té *P*] jen tu *F* – 53 ješto *P*] ješto jest *F*

55 I to příčina *P*] I to jest příčina *F*; žena neučená *P*] žena *F* (ignara mulier) – 57 a ješto nade vše jest *P*] *není v F;* pravdu *P*] pravdu jeho *F* – 61 toho *P*] to jest *F* – 61-62 s svú potupú *F*] svú potupú *P* – 64 I stalo se jesti to *P*] A to sě jest stalo *F* – 68 panie *P*] Brigitty *F* – 69 v kapitolách *F*] wo kapitolach *P* – 70 nalézti] nalezczy *P*, naleſti *F*

3-4 3 Král. 19,11-12 – 24 *farao* Gen. kap. 41 – 25 *jiný farao* Exod. kap. 5-12 – 27 *v svatém čtení* Mk 28, 1-10; Mar. 16,7 (discipulis eius et Petro); Luk. 24,10n; Jan 20,2-3 – 35 *Remundus* (Reniundus *C*, Remyardus *Ol*) Jireček, Anthologie, 3. vyd., str. 146 mluví o dominikánu Regniardovi. Mezi původci Zjevení sv. Brigity se toto jméno nevyskytuje; myšlenky předmluvy Štítného se shodují namnoze s myšlenkami Prologu mistra Matyáše Švédského, jejichž ohlas se čte potom u dalších autorů, kteří vydávali revelace nebo psali

životopisy. Jenom v Acta sanctorum (October IV), str. 513, § 81 nalezeno: Raechmundus, Prior de ordine praedicatorum, difficulter hanc gratiam revelationum divinarum credens, vidit dormiens ignem de caelo in beatam Birgittam descendentem *Ryš* – 64 *mnohého jest pravda vyšla* v. Acta sanctorum, str. 519 Bonifacius: Quorum nonnulla effectu completa fuere

Knížky o šašiech

Ukázka otištěna podle rkpu Nár. knihovny ve Vídni č. 5293, fol. 310b-313b (310 označeno dvakrát – *V*). Paleograficky vydal F. Menčík, LF 29, 1902, 255-267, 397-403, 475-492 (naše ukázka na str. 488-492) a v přepise rovněž F. Menčík, Knížky o hře šachové, Památky VI, Praha 1879 (naše ukázka na str. 49-55). Opravy vadného rkpu a vydání Menčíkova mají B. Jedlička, LF 10, 1883, 84-107 a T. Vodička, Program gymn. slov. v Olomouci 1884. Latinský text Jakuba de Cessolis z r. 1505 NUK 35 B 110.

4 A že *Ryš*] ale *V*, *Menč;* jezdí *V*] jezdě *Jedl* – 17 v jediném *V*] v jedněm *Menč; o správnosti čtení Menč pochybuje Vod* – 29 obecný] obyczny *V* (e *nadepsáno*) – 30 vyjíti *Ryš*] wgiti *V*, ujíti *Menč*; bliz *V*] blíž *Menč* (*chybně*) – 34 větší býti *Jedl*] býti *chybí V*, *Menč* (*s chybnou interpunkcí*); *doplněno podle téhož výroku, v. výše ř.* 8 (Sepe enim fit, ut qui plus querit esse, quam sit, minor (minus) fiat, quam est) – 36 že i obecný *Vod*] že jest obecný *V*, *Menč* – 37 zbaviti jeho, móž *Vod*] zbaviti, jeho móž *Menč* – 43 projda *Jedl*] progdě *V* (*tečkou nad* e *označena chyba*) – 45 robotný] rowny V (*tečkou nad* o *označena chyba*) – 46 královi *Ryš*] kralowi *V*, králový *Menč* – 48 vyjieždí *Ryš*] wygezdi *V*, vyjezdí *Menč* – 57 sstrčiti] strcziti *V* – 58 pojme *Jedl*] poygma *V*, pojma *Menč* – 71 druhým *Jedl*] druhy *V* – 72 mají *V*] majíc *Jedl*; držie *Jedl*] drze *V*, drže *Menč* – 84-85 odpolu na kosu *Ryš*] od polu koſu *V*, odpolu kosú jde *Menč* (*Geb*) – 97 přibývá udatstvie: donidž jest v pokoji *Vod*] přibývá udatstvie, donidž jesti v pokoji *Menč*, přěbývá *m.* přibývá *Jedl* – 102 bude se zdáti osmonoh sobě *Ryš*] bude zdati oſmonoh ſobie *V*, Bude žďáti osmonoh sobě *Menč* – 109 Ač] Acz *V*, A že *Jedl* – 121 kdež *Vod*] kdes *V* – 123 A králi *Ryš*] Aa krali *V* (Et nunc reges Ž. 2, 10-11) – 126 líbo j' vám, že se trú *Jedl*, *Ryš*] libo ze gſie tru *V*, libo že j' sě trú *Menč* (placentis vobis), *srov. Štít. Knížky* (*Erb*) *151, 31* – 128 V těch, ktož *Jedl*] ukáže v těch, ktož *Menč* (*u Erb 151, 35 citát úplnější*: hrozně a skoroť se ukáže; horrende et cito apparebit vobis Moudr. 6, 6)

11 *lid boží israhelský* ... Štít. má na mysli asi 1 Král. 4,5-10, ale mylně se domnívá, že Filištínští byli poraženi; podle bible naopak Židy porazili – 18 *jednoho svého věrného* míněn Galaadský Berzellai (Barzillai) z 2 Král. 19,33-37

Sborník Musejní z r. 1400

Ukázky otištěny podle sborníku Jezuitského NUK XVII C 18 (*J*). Z jiného rkpu Mus. III B 5 (*M*) otiskl v přepise J. Vrťátko, Thómy ze Štítného Knihy naučení křesťanského, Praha 1873; důležité připomínky k textu podal K. I. Černý, Příspěvky ke kritice a výkladu Thómy ze Štítného Knih naučení křesťanského, LF 15, 1888, 114-128, 259-283, 345-365, 431-453. Částečně shodný text je i ve sborníku Sázavském Mus. III B 6 (*Sáz*).

– Knížky o devieti staviech

Ukázka otištěna podle *J*, fol. 69a-71a; opravy provedeny podle *M*, fol. 37b-38b (*Vrť*, str. 78-80).

1 věděnie *J*] věděnie neb uměnie *M* – 2 věděnie *J*] uměnie *M* – 6-7 A tak ony prvé připodobnal sem k Serafínóm *M*] A tak prvé připodobnal sem oczy (sic!) k Serafínóm *J* (*chybně*) – 9 rozuměli] rorozumyely *J*, rozoměli *M* – 10 s ním *M*] ſwim *J* – 11 vdechnutím *M*]

wdechnuczim *J* – 12 Aj] Ay *J*,*M*, A i *Vrť*; škole *M*] školy *J* – 13 že pravý] zprawy *J*, zie prawy *M* – 15 výše *M*] wyſſy *J* – 16 črti mnohemť jsú *J*] črtie velmiť sú *M* – 17 nesú *M*] negſu *J* – 18 učení *M*] vczeczeny *J* – 19 uměnie *M*] vmenye *J* – 20 jen sami *M*] genz ſamy *J* – 21 jako jest bratr jeden podobenstvie toho položil *Ryš*] jako jest bratr jeden podobenstvie to / položil *J*, jako je bratr jeden Tohodoben položil *M* (*podobenství toto v. Horologium sapientiae, kn. 2, kap.* 1, § 2) – 22 ješto jim *J*] jimžto *M;* Orologium *M*] Orlogium *J* – 25 z závisti *M*] zawyſty *J* – 26 dosieci *J*] dosáhnúti *M*; onen *M*] onem *J* – 27 znamenává *M*] *chybí v J*; ješto... jemu *J*] kterémuž *M* – 29 jako tiem mieč vyraze *J*] iako ten miecz wyraze *M* – 30 knih *M*] *chybí v J* – 32 ješto *J*] kterýž *M*

33 chtie *J*] chtiec *M*; věděni býti *Ryš*] viděni býti *J*, *M* (*podle lat.* sciantur) – 34 Druzí *M*] Druhý *J;* všetečstva, ež *J*] všetečnosti, že *M*; věděti *M*] viděti *J* – 35 aby *M*] *chybí v J*; bohatci *J*] bohati *M* – 36 uměli se obinúti *J*] sě uměli uvarovati *M* – 37-38 a málo tě miluji, neb málo tě znám *M*] a málo tě znám *J* – 38 Aj] Ay *J*, *M*, A i *Vrť* (*chybně*) – 39 se obalije] sě obaluje *M*, obalije *J* – 42 dobré a hodné *J*] hodné *M* – 44 v své sprostnosti, kdyby *M*] wſwe ſtnoſty kdyz by *J* – 47 posledníma úmysloma *M*] úmysloma *J* – 48 věděni byli *Ryš*] viděni byli *J*, *M*; byli učeni a slovútni *J*] byli a slovútni *M* – 49 jen věděli *M*] byli věděni *J*; všetečnost *M*] všetečnosti *J* – 50 bohati *J*] bohati byli *M* – 51 kupečstvo *J*] kupečstvie *M*, kupectvie *Vrť* – 52 Neroďte *J*] Neroďte býti *M* – 53 aneb aby *J*] aneb *M* – 54 v kázaní *M*] o kázaní *J*; Nechtějte *M*] nechtiete *J* – 56 váznú *M*] wazanu *J*; ješto *J*] kteráž *M*; ktožť *J*] kterzyz *M*, kterýž *Vrť* – 57 ješto mají milost *J*] kteříž mají milovánie *M* – 59 bez milosti té jen *J*] bez toho milovánie jedněť *M*; v chlúbu *M*] chubu *J*

11-12 *Vše, což jest psáno ... rozumu* Řím. 15,4 – 31 Luk. 19,40 – 33-36 srov. Bernard, Sermo 36 in Cantica (PL 183,908). Týž výklad ve Štít. Knihy (Vrť 251,31) – 37 (Pseudo) Augustin, Soliloquium animae ad Deum, c. 1 a 17 (PL 40, 866 a 878) – 44-45 Ž. 118,92 – 45-46 Dan. 12,3 – 52 Jak. 3,1

– O závisti o tom hřiechu

Ukázka otištěna podle *J*, fol. 123b-124b; opravy a doplňky podle *M*, fol. 58a-b (*Vrť*, str. 120) a *Sáz.*

Nadpis: O závisti o tom hřiechu *J*] O závisti tuto viz *M* – 1 vždy *J*] *chybí v M* – 2 jen *M*] jenž *J* – 3 pyšného *M*] pyſſneho *J* – 4 vzávidí *J*] bude jemu záviděti *M;* i rovnému *M*] rownemu *J* – 5 nechtě, a také boje se *J*] boje sě *M*; aby sám *J*] by on *M* – 7 tiem větším v sobě ohněm *J*] větším ohněm v sobě *M*; vida *M*] vida že *J* – 8 odvodí ty závistivý *Ryš*] odwodyty zawyſtywy *J*, odwody zawiſtiwy *M* (y te odwoditi bude zawiſtywy *Sáz*, i té bude odvoditi závistivý *Černý*) – 10 ijedné *J*] ižádné *M*; jen *Ryš*] jenz *J*, gedne *M* – 12 muku s sebú *J*] muku *M* – 15 muku své zlosti *J*] pomstu za svú zlost *M* (muka za své zlosti *Sáz, Černý*); zřejmá *J*] zjevná *M* – 16 radějše *M*] *chybí v J* – 18 básnička o tom položena v jedněch (gednych) školních knížkách, že jeden král *J*] básnička, že král jeden *M* – 19 dva člověky *J*] dva M; z nich *J*] jich *M*; Jeden z těch *J*] Jeden *M* – 20 zavolaje před se obú *J*] povolav obú *M* – 21 bude prositi z nich, že to jemu dá *J*] což který prositi bude, že dá jemu *M* – 22 onomu *M*] onom *J* – 23 onen *M*] onem *J*; prosil *J*] uprosil *M*; chtieti *M*] chticzy *J* – 24 chtieti *M*] chtieczi *J* – 27 nechtěl *J*] nechtě *M*

9-10 Moudr. 2,24-25 – 18-28 exemplum „De quodam rege" čte se v Summa virtutum ac vitiorum Vilhelma Peralda, vyd. u Frellona, kn. 2, tract. 7, pars 1, fol. 193a1

– O připravení srdce

Ukázka otištěna podle *J*, fol. 297a; opravy a doplňky podle *M*, fol. 126b-127a (*Vrť* 263).

3 jakož die *J*] žeť die *M* – 4 bližním *J*] k bližním *M* – 6 A sobě sami *J*] sami k sobě *M* – 9 súdu, aby *J*] k súdu tomu v knihách těch svědomie svého, aby *M* – 12 ješto jest *J*] kteréž je *M* (*v. Černý, LF 15, 1888, 441*); v Apokalypsi knihy *J*] v knihách Apokalypsis *M*, *Černý* – 17 ješto seděl na něm, na bielém koni, jměl *J*] jenž seděl na tom koni bielém, měl *M* – 18 ješto přie se *J*] jenž zapierají *M* – 19 v knihách *J*] *chybí v M* – 20 řkú kto jim *J*] jim kteří řkú *M* – 21 dobré *M*] dobře *J;* velikého hromu *M*] hromu *J*; skřek *M*] krzyek *J* – 22 ješto *J*] kteříž *M*; zředlné *J*] zjevné *M* – 23 tací najviec vzprchají *J*] takoví najviec zprchají *M* – 24 skrze lučiště *M*] lučiště *J*; slova *M*] ſlowo *J* – 25 ješto *J*] jenž *M* – 26 kazatele slova božieho *M*] kazatele slovo božího *J* – 27 z toho *J*] proti tomu *M*; neposvátně *J*] nesvatě *M* – 28 a i *J*] a až *M*; ješto *J*] jenž *M* – 29 a pak *M*] a *J;* zle bydlé *J*] zlí byli *M*; tupie *Ryš*] *chybí v J* – 29-32 (Též... zaslúženie)] *přípisek opisovatele sborníku z r. 1410, který přejal písař Jesuitského rkpu*

3-4 Ž. 94,8 – 12 Zjev. 5,1

Sborník Opatovický

Ukázka otištěna ze sborníku Opatovického, Mus. III B 7, str. 318-322 (*Op*); otištěno zde po prvé.

57 přivedeno] prewedeno *Op* – 68 něco] nietczo *Op* – 81 ktož zde] ktoy zde *Op*

2-5 1 Kor. 7,34, 33 – 5-6 1 Kor. 7, 35 – 7 1 Kor. 7,2 – 7-9 Augustin, De s. Virginitate, c. 11 (PL 40, 401): Nam... felicior mihi videtur nupta mulier quam virgo nuptura... Illa uni studet placere..., haec multis... Illa igitur virgo coniugatae merito praeponitur, quae nec multitudini se amandam proponit, cum amorem unius ex multitudine inquirit – 28 Pláč Jer. 1,4 – 41-43 Tob. 3,17 – 44 1 Kor. 7,28 – 52-53 *Řehoř* Štítný cituje z Hodinek P. Marie, Officium: Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus efferam nescio. Quia quem caeli capere non poterant, tuo gremio contulisti (druhá část viz Vávrův, fol. 44a1, Jesuitský, fol. 13a2) – 58-60 podle Ž. 44, 10-15 – 66 *Jeronym* In carne praeter carnem vivere non terrena vita est, sed caelestis Peraldus, vyd. u Frellona, fol. 130b2. Stejný výrok u Jeronyma nebyl nalezen, jen rčení: in carne non carnaliter vivere Epist. 54 (PL 22,554); in corpore vivere sine corpore Ad Eustachium 108 (PL 22,878) *Ryš* – 68 Augustin, De s. Virginitate, c. 13, § 12 (PL 40, 402): Profecto habebunt magnum aliquid praeter caeteros in illa communi immortalitate, qui habent aliquid iam non carnalis in carne – 74 *Slovo božie*... podle Mat. 13,23

Barlaam a Josafat

Barlaam a Josafat je zachován v rkpe Stát. archivu v Brně č. 884 (starší sign. sbírky Beckovy Cod. Ms. 53 – *B*), v rkpe NUK XVII B 6, fol. 174a-233b (*K*) a v rkpe kláštera na Strahově DB II 3, fol. 296a-334b. Text rkpu *B* vydal v přepise Fr. Šimek, Barlaam a Josafat (Památky 2), Praha 1946. Tam i starší literatura. K určení překladatele skladby srov. Fr. Ryšánek, Právo lidu, 11. ledna 1946 (pro venkov) a Fr. Šimek LF 70, 1946, 79-97.

Naše ukázka otištěna z rkpu *B*, fol. 165b-169b; opravy provedeny podle rkpu *K*. Ve vydání Šimkově na str. 119-121.

3 všem *K*] *chybí v B* – 7 dávným] dawnym *B*, davnim *K*, dávním *Šim*; Řekové] Rzekowowe *B*; Tiť *K*] tot *B* – 8 národuom *K*] narodem *B* – 14 tak *K*] kak *B* – 15 jměli *B*] je jměti *K*; ješto to činí *K*] *chybí v B* – 16 učiněno *B*] jest učiněno *K* – 22 neporušný *B*] buoh neporušený *K* – 23 divnú *B*] divně *K* – 43 mčí *B*] nosí *K* – 44 největší *B*] najvyšší *K* – 46-50 A jakož... dokudž chce] *přídavek Štítného, srov. Řeči besední* (*Bud, str. 106; Hat, str. 53*) – 48 že on *B*] ješto jest on *K;* zpořiedil] zporzyedyel *B*

VIII. *Poustevník Barlaam před královicem Josafatem*
(rukopis ze začátku 15. stol. – Státní archiv, Brno)

LATINSKÁ PRÓZA ODBORNÁ

V druhé polovině 14. století se značně rozrostla i **odborná próza latinská.** Zatím co dosud v ní převažovala problematika úzce náboženská, počala se nyní obohacovat thematy různorodějšími. Je to důsledek hojnější účasti širších kruhů na vzdělání i na literární práci. Stále více se množil počet Čechů, kteří tehdy studovali jednak na nižších školách domácích, jednak odcházeli na universitní studia do Francie a do Italie, aby tam nabyli vzdělání vyššího. Nejednou se tam příslušníci našich zemí připomínají i jako universitní učitelé. Rozvoji vzdělanosti (a spolu s tím i literatury) se dostalo nových podnětů, když r. 1348 byla v Praze založena universita, aby – jak bylo zapsáno v zakládací listině Karla IV. – „věrní obyvatelé království, již bez přestání lačnější po plodech věd, nemuseli se v cizích zemích doprošovat almužny, ale aby nalézali v království stůl k duchovním hodům připravený".

Proto nastal v českých zemích nebývale velký rozvoj literární tvorby vyvolaný odborným zájmem. Původních prací přibývalo především v latinske literatuře; na nich se podíleli jak vzdělanci, kteří studovali na cizích universitách, tak i ti, kteří byli spjati s novou universitou pražskou. Myšlení této doby vrcholné scholastiky bylo především určováno soustavnou naukou Tomáše Akvinského, s níž se hlavně mimo universitní půdu střetávaly i směry jiné, především mystické. V sedmdesátých letech zasáhly i na pražskou universitu spory o tehdy základní otázku filosofickou, zda jsou obecné pojmy pouhé výtvory myšlení, nebo mají-li reálnou existenci (spor nominalistů a realistů). — Ale nejen na poli theologie a filosofie můžeme pozorovat velký zájem; stejně živě se rozvíjela i práce v jiných oborech, na př. v právu, gramatice, poetice, přírodních naukách, lékařství a pod.

V ukázkách se seznamujeme s typickými projevy latinské odborné literatury této doby, které vznikly prací českých autorů. Dvě z nich (komentář Jenka z Prahy a Gotšalka z Pomuku) poučují o způsobu, jakým se komentovaly a vykládaly názory starších autorů, k nimž jako nejvýznamnější patřili starověký filosof Aristoteles a středověký theolog Petr Lombardský. Přitom ukázka z výkladu na Lombardovy Sentence (Libri quattuor sententiarum) řeší pro středověk závažnou otázku vztahu a rozdílu mezi metodickými postupy v theologii a ve vědě. Jiný druh komentáře a zároveň i doklad o šíři zájmů českých vzdělanců z konce 14. století přinášejí ukázky z prací Jana z Holešova (*Výklad písně Hospodine, pomiluj ny* a *Pojednání o Štědrém večeru*). Soudobé události vyvolaly traktát Michala Pražského *O vládě knížat* o aktuální otázce války a subjektivně laděnou *Knihu obrannou* Jana z Jenštejna.

Školská vzdělanost a latinská literatura neměly však zůstat jen výsadou jednotlivců znalých latiny; dokladem je velká **slovnikářská práce** z druhé poloviny 14. století. Brzy se v kruzích vzdělanců hlásila snaha popularisovat soudobou vědu a tlumočit ji česky. Z této myšlenky se zrodila velká práce na latinsko-českých slovnících mistra Bartoloměje z Chlumce, jak přímo dosvědčuje závěr Glossáře. Tyto slovníky nám zároveň svým věcným obsahem umožňují nahlédnout do základních otázek různých oborů středověké vědy i do života tehdejší společnosti.

JAN Z HOLEŠOVA

Jan z Holešova, benediktin kláštera Břevnovského (zemřel r. 1436 v Rajhradě), je snad autorem *Výkladu písně sv. Vojtěcha „Hospodine, pomiluj ny"*, napsaného r. 1397 v slohu soudobých komentářů ke školním textům latinským. Úvodem vykládá o příčinách a okolnostech vzniku písně, závěrem o potřebě zpívat přesny text nezkomolený neporozuměním a žádá, aby jej kazatelé předříkávali věřícím a žáci aby se mu učili ve škole „jako hymnu nebo nějakému autorovi".

Později Jan napsal a věnoval Přibyslavovi, faráři v Lysé, *Pojednání o Štědrém večeru*. Tento traktát je pozoruhodný tím, že si tu středověký vzdělanec všímá lidových zvyklostí nikoli proto, aby je odsuzoval, ale snaží se ukázat jejich pravověrný smysl. Vysvětluje je historicky, t. j. událostmi okolo Kristova narození, jak jsou vylíčeny zejména v legendě o třech králích, i duchovně (citáty z Písma). Dobově příznačný je zejména výklad o babylonském Belovi a jeho domnělém uctívání v Čechách, zakládající se na mylném výkladu slova „velí".

VÝKLAD PÍSNĚ HOSPODINE, POMILUJ NY

Za páté jest třeba poznamenati, že se tato píseň, jejímž obsahem je prosba a jež se začíná *Hospodine, pomiluj ny*, dělí na dvě části: v první svatý Vojtěch prosí o boží smilování, v druhé znovu opětuje svou prosbu; následují na konci písně slova *krleš, krleš*. Prvá se dělí dále na dvě části: nejprve svatý Vojtěch vznáší prosbu k Otci, pak k Synovi; proto po první prosbě následuje *Jezukriste*. Co se týče prvé části, svatý Vojtěch praví toto: „Svatý pane, nebeský otče, smiluj se nad námi v našich potřebách."

Tu jest třeba vědět nejprve, že se tato dvě česká slova *hospodin* a *pán*, liší svým významem, poněvadž *hospodin* znamená pána nebeského, ale *pán* vlastně znamená pána pozemského; avšak pro časté užívání se i nebeský pán již nazývá pán, jako se praví ve Vyznání apoštolském *pána našeho Jezukrista* a obecně se říká: *pán bóh nebeský*. Za druhé jest třeba vědět, že se slovo *hospodine* na počátku této písně nemá říkat v nominativě, totiž *hospodin*, nýbrž má se říkat ve vokativu *hospodine*. A to lze dokázat trojím důvodem. Prvý důvod toho jest ten, že se svatý Vojtěch slovy této písně obrací bezprostředně k Bohu, jako prvá osoba k druhé, jak je patrno z toho, co následuje, neboť se dále nepraví v nominativě *Jezukrist* ani *spas*, ale praví se ve vokativě *Jesukriste* a *spase*; a protože výše řečené slovo *hospodine* tvoří s těmito slovy jednu a tutéž větu, tedy musí být samo spolu s nimi na počátku také řečeno ve vokativu *hospodine*, a nikoli v pádě prvním *hospodin*. Druhý důvod je ten, že tato slova *hospodine, pomiluj ny, Jezukriste, pomiluj ny* v češtině jsou ona řecká slova, jež se zpívají v latinské mši, totiž *Kyrieeleison, Christeleison*, a ta se vykládají takto: *kyrie*, to jest „pane" a *Kriste, eleison* „smiluj se"; a někdy se přidává *ymas*, to jest „nad námi". Proto, jako se toto slovo *kyrie*, to jest „pane", říká ve vokativu, tak se i na počátku, toto slovo *hospodine*, jež je mu významem rovnocenné, musí říci ve vokativu. Třetí důvod je ten, že se dále řečené slovo v této písni dvakrát opakuje a po každé se praví ve vokativu

hospodine; tudíž i na místě prvém se má říci ve vokativu, protože stojí ve stejném smyslu jako ona slova, která v textu následují. A proto je jasné, že špatně a pokaženě mluví, kdo je tam vyslovují nebo píší v nominativu *hospodin*, říkajíce *hospodin, pomiluj ny* a nikoli ve vokativu *hospodine, pomiluj ny*.

Následuje *Jezukriste*. Tu svatý Vojtěch vznáší prosbu k Synovi a prosba se dělí ve dvě části: nejprve obrací k němu svou prosbu ve smyslu všeobecném, po druhé jej prosí ve smyslu zvláštním; následuje tam *ty spase*. Co se týče prvé části, jako se dříve modlil k Otci, tak se modlí i k Synovi řka: „Jezu Kriste, smiluj se nad námi v našich potřebách."

Tu je třeba věděti nejprve, že tu svatý Vojtěch vznáší dvě prosby, ale jedinou věc žádá, totiž smilování, protože Otec a Syn jsou dvě osoby, a jeden Bůh, jak praví sám Pán (Jan 10): „Já a Otec jedno jsme." Za druhé je třeba věděti, že *Iesus* je jméno hebrejské a znamená totéž co „spasitel", protože, jak se praví v prvé kapitole Matoušově, on spasil lid svůj od hříchů jeho. Za třetí je věděti, že *Christus* je jméno řecké a znamená totéž co „pomazaný", poněvadž je pomazán olejem radosti nad účastníky své (Žalm 44), a to pomazáním duchovním, neboť jeho nejsvětější duše od okamžiku svého stvoření byla naplněna všemi milostmi, ctnostmi a věděním nade všecky jiné, jakož se praví u Jana 3, že mu byl dán Duch svatý nikoli odměřeně; a tamtéž, totiž v prvé kapitole, svatý Jan o něm praví: „Viděli jsme ho plného milosti a pravdy."

Následuje *ty spase*. Zde se svatý Vojtěch obrací se svou prosbou k Ježíši ve smyslu zvláštním a prosba se dělí na dvě části: nejprve se uchází o přízeň Spasitelovu, za druhé žádá dobro spásy; následují tam slova *spasiž ny*. Co se týče prvé části, vyzývaje Spasitele k laskavému vyslyšení, praví: „Pane Ježíši Kriste, věříme a vyznáváme, že ty jsi Spasitel celého světa."

Tu jest třeba věděti nejprve, že my Čechové i rodem i jazykem původně pocházíme od Charvátů, jak praví nebo dosvědčují naše kroniky, a proto náš český jazyk svým rodem je jazyk charvátský. Právě charvátský jazyk to byl, který s námi vstoupil do těchto hvozdů a do těchto pouští, jež do té doby nebyly ani v majetku ani v držení žádného člověka, ale jen samého Boha; a z nich těžkou prací jsme si vyklučili tuto Českou zemi, která se nyní, ač nám právem náleží, nespravedlivě a proti právu ničí a nám odnímá; Bůh, soudce spravedlivý, smilujž se nad námi a svatý Vojtěch! A proto na počátku všichni Čechové v této zemi mluvili právě tak, jako nyní mluví Charváti; ale onen prvotní charvátský jazyk této země, v dalekém odloučení od své charvátské vlasti, v průběhu rozličných a dlouhých časů se v této zemi ve své podstatě tak proměnil, že mnohé již mluvíme jinak než Charváti a než před námi mluvili Čechové v této zemi. Ale zatím co se dála taková změna našeho jazyka, svatý Vojtěch ve své době nalezl ještě něco z charvátského způsobu mluvení, a skládaje tuto píseň, složil ji v oné řeči, jakou tehdy nalezl a jež byla tehdy obecně běžná, tudíž ještě poněkud po charvátském způsobu. A proto v této naší části jsou dvě slova charvátská, totiž *spase* a *mira*, jež pro zmíněnou proměnu našeho jazyka nám novodobým Čechům již nejsou známa ani

užíváním, ani významem, a proto již pro nás potřebují vysvětlení jako jiná slova latinská nebo řecká. Protož je třeba věděti, že *spase* je vokativ slova *spas* a znamená totéž co „spasitel", „salvator"; neboť kde my, novodobí Čechové, *salvator* vyjadřujeme slovem *spasitel*, tam staří Čechové říkali v nominativu *spas* a ve vokativu *spase*, při čemž hláska *s* se vyslovuje v obou případech v plné síle zvuku. Za druhé jest vědět, že slovo *mira* je genitiv slova *mir*. I v češtině jako v charvátštině jsou také slova dvojího významu, jako na př. slovo *prst* znamená dvě věci: *ta prst* je sypká země, kdežto *ten prst* je úd ruky, totiž *digitus*; tak také toto slovo *mir* u Charvátů má dva významy: jednak je *mir* totéž co svět, *mundus* nebo *seculum*, což my vyjadřujeme slovem „svět", jednak je totéž co *pax*, *mír*. A tuto dvojakost významu tohoto slova *mir* mohu dokázat také charvátským zněním „Agnus Dei", jež oni ve své mši přesně takto říkají, totiž *Aganče boži, vzemle i grechi mira, daj nam mir*, což se vykládá takto: *Aganče boži*, to jest „beránku boží"; *vzemle*, to jest „snímáš"; *i*, to jest „který" (neboť oni kladou *který* za sloveso); *grechi mira*, to jest „hříchy světa"; *daj nam mir*, to jest „dej nám mír". A kdo chce, může se o tom přesvědčit v Praze u slovanských mnichů. A proto, jako v tomto „Agnus Dei" *mira* položené na prvém místě je totéž co „světa" a *mir* na jeho konci jest totéž co „mír", tak v této písni svatovojtěšské *mira* na prvém místě je totéž co „světa" a *mir* na jejím konci totéž co „mír"; tak totiž svatý Vojtěch užil slova *mir* v této písni, neboť Češi jeho doby tak mluvili a rozuměli.

Za třetí jest vědět, že kde již z nevědomosti a mylně v písni říkají *vyššieho*, to jest „vyššího", tam podle původního znění svatého Vojtěcha mají říkati *všeho*, to jest „celého", což je přídavné jméno k témuž jménu, totiž *mira* v genitivu; a pravý smysl tohoto úseku je *Ty spase všeho mira*, to jest „ty spasiteli celého světa", totiž lidského pokolení. A v tomto znění a smyslu ho užil svatý Vojtěch původně v písni. To však bude obšírněji vyloženo níže v poznámce sedmé a osmé.

Následuje *spasiž ny*. Tu si svatý Vojtěch žádá dobra spásy a prosba se dělí ve dvě části: nejprve prosí za potřeby duchovní, za druhé prosí za potřeby tělesné; následují pak slova *i uslyšiž, hospodine*. Co se týče prvé části, svatý Vojtěch uchází se předem o přízeň, praví: „Pane Ježíši Kriste, poněvadž ty jsi spasitel, proto spas, a poněvadž jsi spasitel celého světa, proto spas nás, kteří jsme na světě, a dej nám spasení zde na světě, abychom byli spaseni v nebi."

Přitom je třeba věděti za prvé, že tu svatý Vojtěch krátkými slovy, totiž *spasiž ny*, prosí za všechny potřeby duchovní, jež patří k spáse lidské, neboť spása je potřeba duchovní, a prosíce o spásu, prosíme za všechny duchovní věci, jež jsou zřízeny ke spáse, jako se v Otčenáši modlíme krátkými slovy řkouce: „Přijď království tvé!" A těmito slovy nejen prosíme za to, co podporuje naše spasení, nýbrž i za odstranění toho, co našemu spasení odporuje, jako i svatý Vojtěch tím zároveň žádal za odstranění války a hladu v zemi, jež lidem překážely hledati svobodně spásy. I svatí apoštolové, jsouce v nebezpečí na moři, prosili Pána řkouce (Mat. 8,25): „Pane, zachraň nás, hyneme," poněvadž kdyby byli tehdy zahynuli, nebyli by

dosáhli svého spasení s tak velikými zásluhami, jako ho dosáhli později pro své mnohé dobré skutky, kázání a mučednictví. Za druhé jest třeba vědět, že slovo *spasiž* se nemá končit v tomto spojení na *i*, totiž *spasi*, nýbrž na hrubší *ž*, jež se k němu připojuje, totiž *spasiž*, protože v češtině takové připojení hrubšího *ž* k slovesům na konci dodává většího důrazu a naléhavosti jejich ději, jako zde svatý Vojtěch učinil, snažněji vyzývaje Pána k bedlivosti spásy.

Následuje *i uslyšiž, hospodine*. Zde svatý Vojtěch prosí za potřeby tělesné a prosba se dělí na dvě části: nejprve obrací svou prosbu k Pánu Ježíši všeobecně, za druhé konkretně; následují slova *daj nám všěm*. Co se týče prvé části, svatý Vojtěch, čině jakoby obecný úvod k následující prosbě, praví: „Pane Ježíši Kriste, vyslyš naše hlasy, jimiž k tobě voláme," jako by říkal: „Vyplň naše přání, jež ze srdce tímto hlasem k tobě vysíláme." Tu jest vědět za prvé, že Pán u zpěvu nehledí na hlas, ale na dobrý úmysl, z něhož slova vycházejí. Za druhé jest vědět, že sloveso *uslyšiž* ze stejného důvodu jako *spasiž* má se končiti nikoli na *-š*, nýbrž na hrubší *-ž*, jak bylo řečeno v bezprostředně předcházejícím odstavci na konci. Za třetí jest vědět, že se tu nemá říkati *hlasy nás vších*, ale má se říci *hlasy naše*, protože je pohodlnější vysloviti znění druhé než prvé a bylo by nevhodné opakovat znovu a hned v následujícím úseku *všěm*.

Následuje *daj nám všěm*; tu svatý Vojtěch od všeobecné prosby předcházejícího odstavce přistupuje k prosbě konkretní, řka: „Pane, vyslyš hlasy naše a dej nám sytost a mír v zemi."

Tu jest vědět za prvé, že svatý Vojtěch třikrát užil oslovení *hospodine* v této písni, totiž jednou k Otci, a to na počátku písně, a potom dvakrát k Synovi, prvým slovem *Hospodine* vzývaje, to jest uprošuje, Boha Otce, a druhými dvěma Syna, jenž je zároveň Bůh a pravý člověk. Za druhé je věděti, že slovo *žizn* u starých Čechů a v době svatého Vojtěcha bylo v obecném užívání, jež nyní nám, novodobým lidem, není tak známo a znamená „sytost země", to jest dostatek tělesných potřeb. Pro pochopení toho však třeba poznamenati, že první Čechové těchto výrazů užívali, neboť říkali *jiezím* s *j*, to jest „toužím jísti", což latiníci vyjadřují *esurio* „hladovím", a odtud říkali *jiezn* nebo *jiezen*, což je totéž co „hlad po jídle". Podobně říkali *žiezím* s hrubším *ž* na počátku, to jest „toužím píti", latinsky *sicio* „žízním", a odtud říkali *žiezn* nebo *žiezen*, to jest „žízeň po pití". Ale nyní jiným a horším způsobem místo *jiezím* obecně říkají „chce se mi jíst" a místo *žiezím* „chce se mi pít". Kéž by však zanechali tohoto špatného mluvení a vrátili se k dřívějšímu a náležitému užívání a napříště po česku říkali *jiezím* ve významu „hladovím" a *žiezím* ve významu „žízním". Přece však novodobí Čechové zachovávají něco z řečeného dřívějšího způsobu mluvení, říkajíce *mám žiez*, to jest „mám žízeň", *napoj žiezivého*, to jest „napoj žíznivého". Ale jako člověk, když žízní, má žízeň, tak podobně když země přílišným suchem pukala, jako se i nyní stává, říkali starší *země velikú žiezn má*, to jest země má velikou žízeň, nebo *země jest velmi žieziva*, to jest země je velmi žíznivá, totiž žízní po dešti, aby jím byla napojena v té své žízni. Ale když má země dostatečný a včasný déšť, tehdy v do-

statečném množství nám plodí obilí, byliny a stromy, naše zvířata i ptactvo mají co jíst a pít; a tehdy my lidé máme sytost v zemi a ze země. A jako slovo *potřeba* znamená někdy nedostatek věcí, jako na př. řekne-li se „tento jest ve veliké potřebě" to jest chudobě, a někdy naopak znamená dostatek věcí, řekne-li se „tento má dobrou potřebu", to jest „je bohatý", tak u starých slovo *žiezn* někdy i ve vlastním smyslu znamenalo „nedostatek nápoje", jako znamená také nyní, někdy však přeneseně u nich znamenalo také „dostatek nápoje"; a tehdy v tomto druhém významu odňali synkopou hlásku *e*, říkajíce *žizn* místo *žiezn* a ustálili takto synkopované slovo, aby znamenalo nikoli již „nedostatek", ale vždy „dostatek", a nejen dostatek nápoje, nýbrž i výživy, oděvu a veškeré tělesné potřeby. A tak se stalo, že *žizn* znamená „dostatek", neboli „plnou sytost" země a hlavně, když všecko hojně vychází ze země; proto obecný lid říkává: *„Krásný žizn, všecko jakti hmyzí z země,"* když jako za slunečního tepla mravenci v létě z rána vycházejí ze svého hnízda v hustém, hojném a rozmanitém hemžení, tak plodiny zemské hustým a hojným rašením ze země vycházejí, a to jest *žizn*, tu říkají *žiezné léto*, totiž úrodný rok. Za třetí jest věděti, že *žizn* neboli sytost země bez míru není mnoho platná, a proto svatý Vojtěch připojil v písni i mír řka: „Daj nám... žizn a mír." Neboť, jak jsem slyšel od starých lidí, k nimž to došlo též postupným vyprávěním starších pokolení, že když byl veliký hlad a veliké války v zemi České a zvláště také proti svatému Vojtěchu a jeho příbuzenstvu od jejich protivníků, tehdy svatý Vojtěch, shromáždiv věřící křesťany na Libici, ve své dědičné vsi (nebo, jak se praví, že to tehdy bylo městečko), ležící v kraji Kouřimském, tamtéž na Libici tuto píseň složil, lid jí naučil a s lidem ji zpíval k Pánu Bohu, aby odvrátil hlad a válku a dal zemi potřebu a mír. A tak se i podivuhodně stalo: když byla tato píseň skládána, byly v Čechách veliké války, a nyní znovu po mnohých časech jsou veliké nesváry, když se táž píseň vykládá, takže jako při jejím skládání, tak při jejím vykládání není mír v zemi České.

Následuje *krleš, krleš*. To je poslední část této písně, v níž svatý Vojtěch shrnuje svou žádost k celé svaté Trojici ze všech předcházejících proseb v jedno, a uzavíraje píseň říká: „Pane Otče, Pane Synu, Pane Duše svatý, svatá Trojice, jediný Bože, smiluj se nad prosbami našimi, které v této písni k tobě vznášíme, a vyslyš je."

Tu je třeba vědět za prvé, že svatý Vojtěch jak na počátku, tak na konci této písně prosí o boží smilování, žádaje ho snažně vřelou tužbou pro potřeby své i lidu, neboť toho je vždy a všude třeba v tomto životě. Za druhé je vědět, že tato slova *krleš* nejsou charvátská ani latinská, ale jsou řecká, neboť *krleš* je totéž co „kyrieeleison", což Čechové v této písni velmi synkopují a apokopují, říkajíce *krleš* místo *kyrieleison*, kdežto latinští kněží je ve své mši zpívají celé. A tu svatý Vojtěch třikrát praví *krleš*, vzývaje tři osoby svaté Trojice. Za třetí jest vědět, že tato slova *krleš* nebo *kyrieleison* mají jakousi velikou moc, jíž my neznáme, protože Guilhelmus ve svém Racionale ve 4. části při hesle „Kyrieleison" praví, že když svatý Geminianus volal proti nepřátelům *kyrieleison*, mocí toho slova v Bohu pět králů

ve válce zahnal na útěk; oč více duchovní nepřátelé, totiž v pěti smyslech nás svádějící k hříchu, budou zahnáni na útěk slovem *kyrieleison*, budeme-li je ve víře a nábožnosti k Bohu volati.

27-30 tato výtka není oprávněná, protože tvar *hospodin* je pouze částečným zčeštěním původního staroslověnského vokativu *gospodi*, zachovaného v stč. hospodi v dvou dokladech – 47 *ty spase* viz pozn. na str. 108 – 49 *ny* (4. p.) nás – 52n o tom, že naši předkové přišli do Čech z Charvát, podává obšírný výklad kronika Pulkavova (FRB V, 211-212) – 53 *Charváty* Bílé Charváty se nazývalo území na severovýchod od pohraničních českých hor v pozdějším Slezsku a Kladsku; toto území i jméno obyvatel nemá ovšem nic společného s Charváty jihoslovanskými – 67 *dvě slova charvátská, totiž spase a mira* jde ovšem o slova staroslověnská, dobře autorovi známá z charvátskohlaholské bohoslužby v pražském klášteře Na Slovanech – 81 *Aganče boži, vzemle i grechi mira* apostrofa známá v podobě jen málo obměňované ze všech charvátskohlaholských missálů, na př. z kánonu charvátskohlaholského missálu vatikánského Illir. 4, fol. 168a, (srov. J. Vajs, ČMF 25, 1939, str. 131, ř. 11-12); *vzemle* je part. praes. akt. od slovesa vzьmati – 84-85 *u slovanských mnichů* v klášteře Na Slovanech, kam Karel IV. povolal mnichy z jihoslovanského Charvátska – 135 *žizn* ve význ. „úroda" doloženo i jinde v stč. – 139 *jiezím, jiezn, jiezen* slova jsou patrně výsledkem autorova etymologisování, v stč. známé slovní zásobě doložena nejsou – 154 *potřěba* ve stč. ve významu „dostatek" nedoloženo – 164 *všecko jakti hmyzí z země* všecko jako by lezlo, prýštilo ze země – 179 *není mír v zemi České* traktát vznikl r. 1397 v době bojů Václava IV. s panskou jednotou – 192-193 *Guilhelmus ve svém Racionale* Guilhelmus Durandus (1237-1296), biskup italského původu, autor četných právnických spisů a díla liturgického rázu o 8 knihách Rationale divinorum officiorum (Příručka služeb božích) – 193-194 *svatý Geminianus* pravděpodobně druhý z modenských biskupů, žil ve IV. stol.

POJEDNÁNÍ O ŠTĚDRÉM VEČERU

Stánek Mojžíšův byl ozdoben čalouny rozmanitě vyšívanými, jak se čte v Exodu, kap. 26, v. 1.

Ctihodný a nábožný muži, pane Přibyslave, faráři v Lysé, žádal jste, nebo vlastně přikázal, abych vám něco napsal o lidových zvycích, jež se obecně zachovávají nebo zachovávaly o svátku Narození Pána našeho Ježíše Krista. Ale jako svatý Jan Křtitel pravil Ježíšovi (Mat. 3): „Já od tebe mám býti pokřtěn, a ty přicházíš ke mně," tak i já vám pravím: „Já mám býti poučen od vás, a vy se chcete poučiti ode mne." Aby se mi však nevytýkala ne nevědomost, ale lenivost, nikoli neschopnost, ale závist, uposlechnu v tom s pomocí boží vašeho rozkazu, pokud dovolí nepatrnost mého nadání, zvláště když milost Páně ve vás není bez užitku. Neboť skládání či spis, který se vám pošle, neházíte do koutku zapomnění, aby tam nedotčen prachnivěl, ani ho neukládáte do skříně s tím, že jej přečtete později: nevím sice kdy, ale brzy jej horlivě a usilovně přivádíte k užitku jiným, jako jste učinil s písní svatého Vojtěcha a s jejím výkladem. Pročež předeslav obsah, odpovídám k vašim žádostem, že jako stánek Mojžíšův byl ozdoben čalouny rozmanitě vyšívanými, tak svátek Narození Páně jest ozdoben rozmanitými zvyky lidskými. – Třebas však bylo v stánku jen deset čalounů, přece je ne deset, ale tisíc zvyků o tomto svátku a z nich zde píši jen o sedmi proslulejších.

Prvý zvyk, velmi počestný, je ten, že se věrní křesťané v předvečer Narození Pána našeho Ježíše Krista postí až do hvězdy, to jest až do večerní doby, kdy se již hvězda zjevuje zraku nebo by se mohla zjevit, kdyby byl jasný den. – Ale bohužel ve všech věcech, jež se konají Pánu Bohu k chvále, ďábel chce vždy mít svůj podíl. Neboť kde se věrní křesťané postí až do večerní hvězdy, a potom umírněně osvěžíce své tělo, maličko spí a vstávajíce na jitřní bdí a chválí Pána Boha, tam služebníci ďáblovi, kteří jsou v jeho moci, jedni se v tak slavnostní předvečer přežírají, druzí opíjejí a jiní nejen do večerní hvězdy, ale i do jitřní hvězdy na chválu ďáblovu bdí, hrajíce v onen nejsvětější večer v kostky a zkoušejíce, jaké budou míti v kostkách štěstí po celý budoucí rok. A když se zvoní na jitřní, kdy řádní lidé vstávají, tu se oni teprve ukládají, již oslabeni na těle, a spí až do východu slunce; někteří hrajíce po celou svatou noc, potom spí přes všechny mše onoho přeslavného svátku. A to vše si ďábel radostně přivlastňuje.

Druhý zvyk je ten, že se předvečer Narození Páně jmenuje Štědrý večer, a to proto, že je to předvečer onoho svátku, kdy se dostalo celému světu přenesmírné štědrosti. – Právem se tedy jeho předvečer nazývá tímto názvem „Štědrý večer". Pročež i věrní a zbožní křesťané jsou onoho večera štědřejší než jindy na počest a na paměť oné nebeské štědrosti, neboť žádný hospodář není tak chudý, aby v tento večer nevystrojil své rodině *štědrý večer* neboli *štědrou potěchu*; nemůže-li více, aspoň udělá toho večera větší světlo ve své světnici. – Poctiví staří lidé v tento večer otvírali své domy až po střechu, aby každý potřebný svobodně vstoupil a dostal občerstvení. – Ba staří nejen lidem, ale i dobytku v tento večer projevovali štědrost, neboť i dobytčatům v ten večer nakládali více krmiva než jindy, jak snad někteří i nyní dělají. Tak Otec nebeský v tomto svatém čase, zatím co vůl a osel stáli nad senem a žrali, položil jim do jeslí štědrý a hojný pokrm celého světa, jímž je vše živo, totiž svého milovaného syna v člověčenství. – Kdyby si to tedy boháči vzali za zvyk, aby místo onoho vola a osla brali si tento večer voly a koně a jiný dobytek chudých a na paměť a na počest toho, že se narodil Pán a před nimi přede všemi ležel v jeslích, živili jej před svým dobytkem a nazítří nebo po svátcích dobře živený dobytek chudým vraceli, bezpochyby, kdyby tak činili z lásky, dostalo by se jim za to nebeské odměny. – Staří poctivci rovněž v tento předvečer měli své měšce otevřené, kamkoli se obrátili, aby ruka byla pohotovější, sahajíc pro peníz chudobnému, a při obědě toho dne kladli na svůj stůl peníze, které chtěli toho večera dát chudým, aby mohli snadno a rychleji dát, až by chudý přišel. Vykládali na stůl všechny drahocenné klenoty, a to vše činili v dobrém úmyslu a v pravé víře, nikoli z pýchy, nýbrž pamatujíce na svrchu řečenou nebeskou štědrost a uctívajíce ji. Ale bohužel při tomto druhém zvyku právě ďábel v opak toho dostává svůj podíl od mnohých lidí. Neboť mnozí toho večera drží ruku v měšci ne proto, aby mohli obdarovat chuďasy, ale aby míchali penězi a aby se jim proto po celý budoucí rok peníze množily; kladou peníze na stůl ne proto, aby je rozdělili chudým, ale aby měli štěstí na peníze; otvírají své kapsy toho večera nikoli chudobným, nýbrž aby všechno štěstí vešlo do jejich kapes. A tak tyto

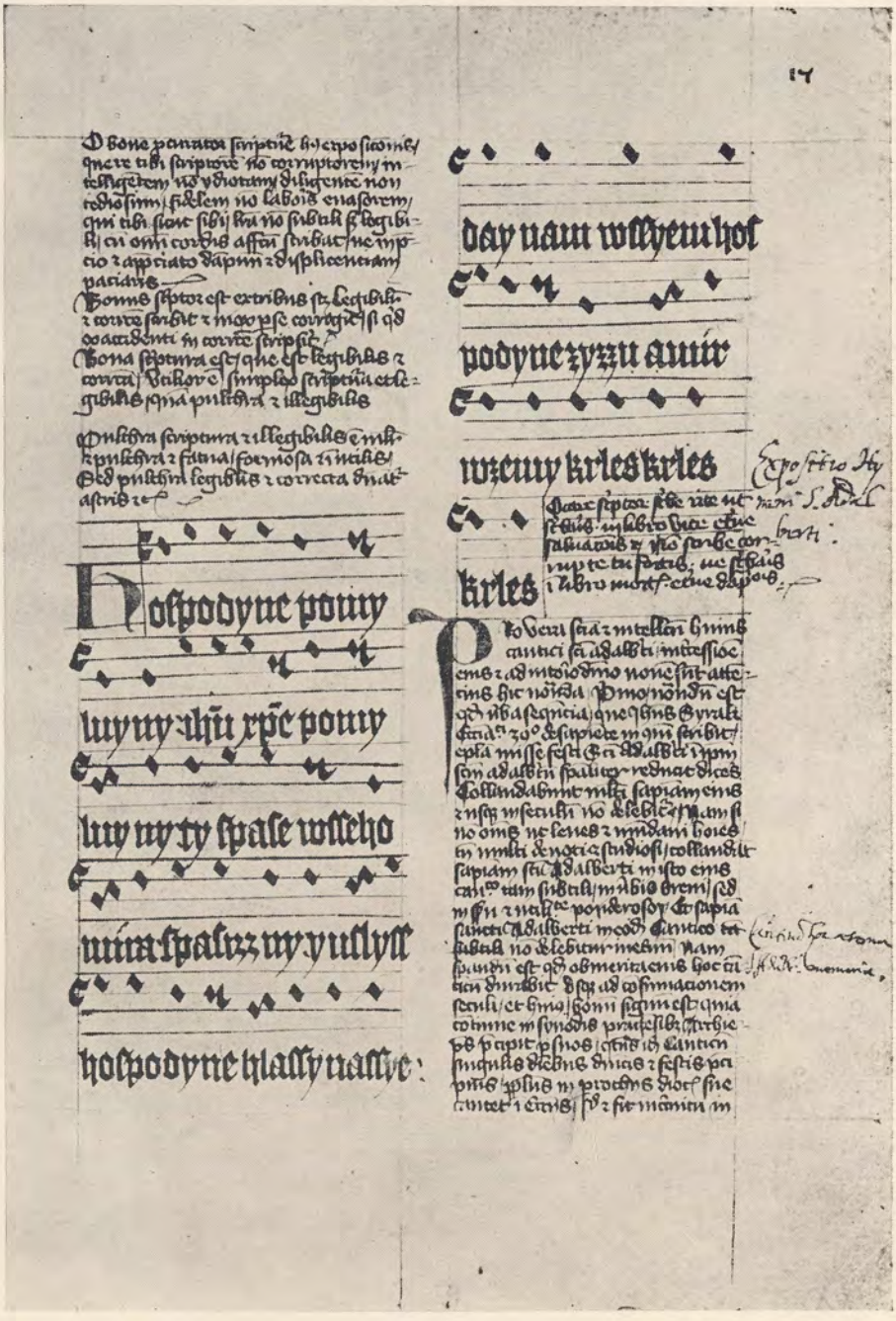

65. *Jan z Holešova, Výklad písně Hospodine, pomiluj ny*
(rukopis z konce 14. stol. — Národní a universitní knihovna, Praha)

66. *Středověký písař z rukopisu latinských náboženských traktátů*
(rukopis z doby kolem roku 1373 — Národní a universitní knihovna, Praha)

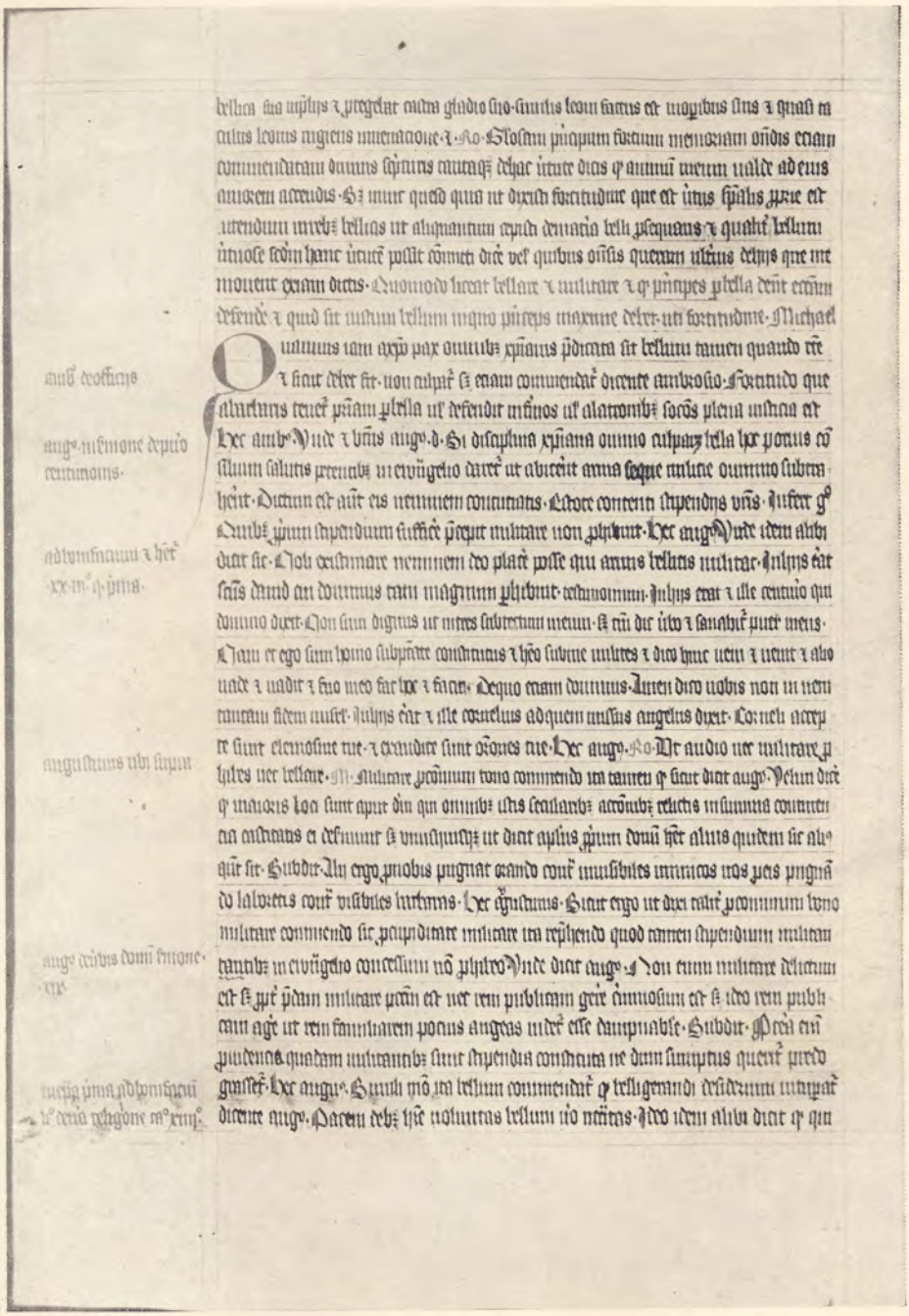

67. *Michal Pražský, O vládě knížat*
(rukopis z roku 1387 – Kapitulní knihovna, Praha)

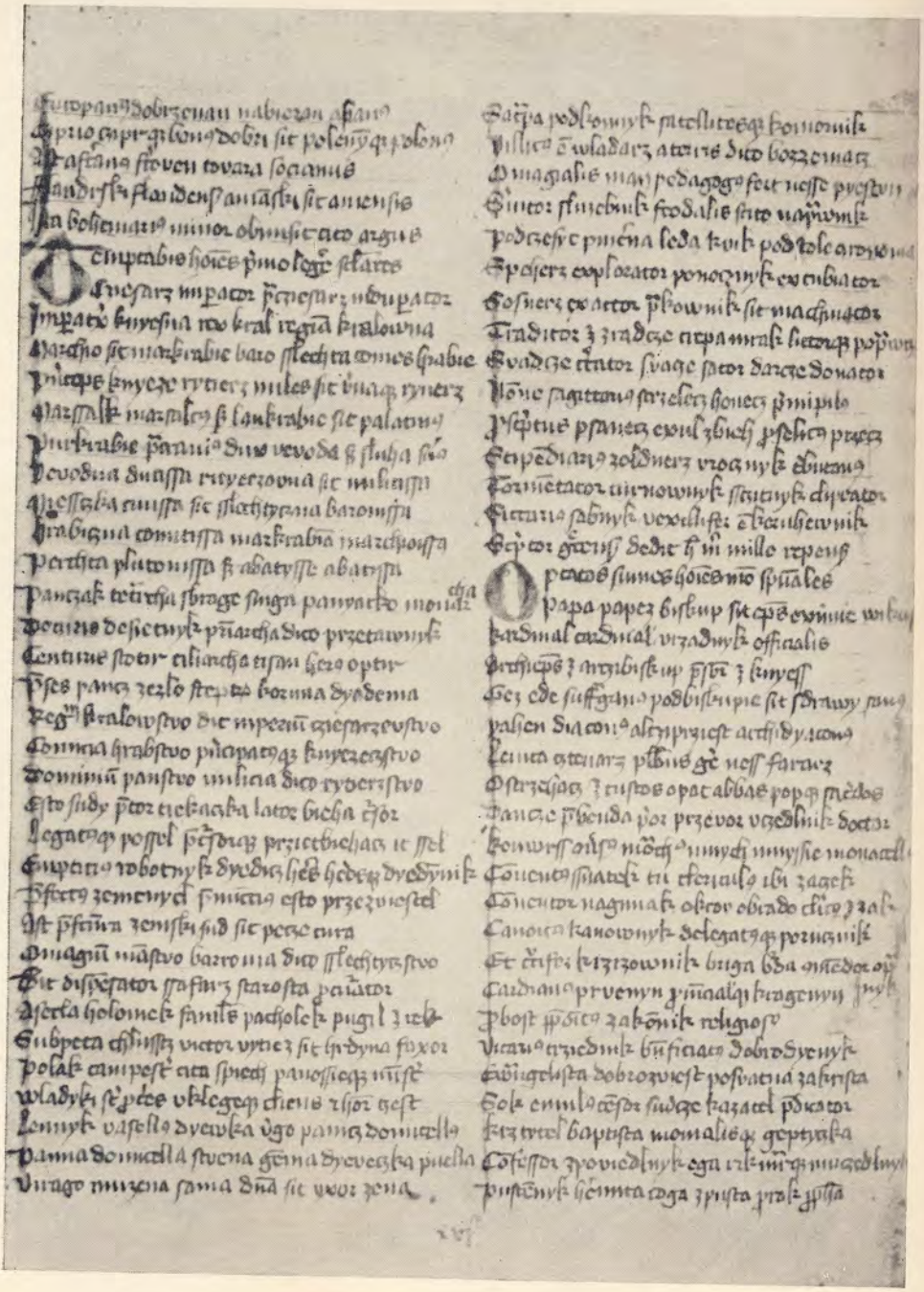

68. *Bartoloměj z Chlumce, Glosář*
(rukopis z konce 14. stol. — Kapitulní knihovna, Bratislava)

i mnohé jiné chvályhodné zvyky převracejí v nesprávný a bludný smysl a zlou vírou propadají mnohým, a to i nejhorším pověrám.

Třetí zvyk je ten, že v předvečer Narození Páně si lidé navzájem posílají *štědrého večera* proto, že to jest ten svátek, kdy Otec nebeský seslal všem lidem tohoto světa velký a užitečný štědrý večer. – Proto si tedy lidé na paměť a na počest onoho nebeského seslání posílají v tento večer *štědrého večera*, to jest příjemné a vybrané věci, a zvláště vonné, vložené mezi dvěma krásnými miskami. – S tím pak souvisí dále ten obyčej, že lidé, přijímajíce poslaného jim *štědrého večera*, děkují těm, kdož jej poslali, odměňují donášející posly a těm, kdož poslali, rovněž posílají jiné štědrovečerní dárky skrze jiné své posly. – Je také zvyk, že poslové, odevzdávajíce štědrovečerní dárky, vyslovují jména dárců říkajíce: „Petr nebo Jan Dlapka posílají vám štědrého večera." V tomto třetím zvyku má ďábel tento svůj podíl: Někteří posílají toho dne štědrovečerní dárky ne na památku nebeského seslání, ale aby měli štěstí po celý následující rok. Doznávají totiž, že kdo toho večera neobdaruje jiných, zchudne dříve, než rok skončí. A naopak ti, jimž se toho večera něco odepře, prorokují (nikoli však z Boha), říkajíce tomu, kdo odpírá: „Zle se ti povede tohoto roku, protože tohoto večera nic nedaruješ." Ale tyto a podobné jejich domněnky pocházejí z jejich bludného rozumu, a stane-li se někomu tak, jak věří, neděje se tak jako přirozený následek oněch jejich činů, nýbrž ze skrytého a tajného podvodu a zařízení ďábla, kterému jde o to, aby je zviklal v dobré víře a utvrdil ve zlé. Tak oni z vypočítavosti posílají samému ďáblovi *štědrého večera* a tou pekelnou šalbou se dostávají do jejich moci.

Čtvrtý zvyk je ten, že v předvečer Narození Páně věřící požívají velkého bílého chleba, to jest velkých vánoček nebo koláčů, protože je předvečer onoho svátku, kdy se pro nás narodil a nám byl dán v Betlémě, to jest v „Domě chleba", velký bílý chléb nebeský, totiž náš Pán Ježíš Kristus. Staří lidé pak z dobré víry a ze správného názoru kladli na stoly a ubrusy tyto velké bílé chleby hmotné a vedle nich nože a dovolovali o tomto svátku, aby všechna čeleď z nich krájela podle vůle sobě i chudým. – Ale bohužel ďábel v tomto čtvrtém zvyku pro sebe sleduje neméně hrubý blud smyslu téměř opačného; neboť, jak jsem slyšel, v některých končinách křesťané nechávají chleby na stolech a ubrusech o těchto svátcích s noži nikoli na počest a památku Kristova dětství, ale aby v noci přicházeli bůžkové a jedli. To jest vpravdě hrubý příklad nevěry pohanů, kteří mají mnohé bohy, kdežto věřící Kristovi mají toliko jediného Boha. To je zjevný nesmysl, jako by oni bůžkové, což jsou vlastně ďáblové, mohli jísti tělesné pokrmy, když jsou to přece duchové. V tomto nejhrubším bludu jsou zajisté podobni těm, kdož kladli hmotné pokrmy na hroby svých drahých, aby je jedly duše vycházející v noci z hrobů.

Pátý zvyk je ten, že křesťané v předvečer Narození Páně požívají více ovoce než jindy, poněvadž je předvečer onoho svátku, kdy se nám narodilo ovoce vybrané a užitečné, totiž náš Pán Ježíš Kristus. – Staří poctiví lidé v správné víře kladli o tomto svátku ovoce na stoly a ubrusy a noži je krájeli čeledi a chudým. – Rovněž

s dobrým úmyslem ovíjeli staří ovocné stromy bílou slamou. Ale běda! Někteří lidé hned převracejí smysl těchto chvályhodných zvyklostí; neboť někteří krájejí ovoce, aby na něm pozorovali budoucí dobré či zlé věci, a ovazují stromy slamou, aby jim v budoucím létě nesly hodně ovoce. Ale poněvadž tyto a podobné věci nejsou jim zaručeny nějakými přirozenými příčinami, co činí jiného, než že zvracejí tento pátý zvyk ve prospěch ďáblův?

Šestý zvyk je ten, že v předvečer Narození Páně kněží a žáci *kalendují* čili *koledují*, chodíce po domech svých věřících, což činí i v oktáv téhož svátku. Pro porozumění tomuto zvyku je třeba připomenout, že když Čechové byli ještě pohany a sloužili modlám, měli v této České zemi boha babylonského, totiž samého Béla, o němž se praví v poslední kapitole Daniela: „Byla pak u Babylonských modla jménem Bél," a dále: „Béla zničil, draka zabil a kněží pozabíjel." Z kroniky císaře Karla IV. vychází pravděpodobně najevo, že Slované (neboli latinsky Sclavi), přicházejíce z Babylonska do Charvátska a odtud dále sem do země, která se nyní jmenuje Čechy, chtěli si ponechat i nadále k uctívání boha toho místa, odkud pocházeli, a protože měli k němu takovou úctu, že jim nestačilo ctíti jej v příslušný čas v chrámech, chodili nadto vždy první den každého měsíce (o kalendách) kněží s modlou samého Béla po jednotlivých pohanských domech, zpívajíce domácím jazykem zvláštní píseň na jeho počest, řkouce: „*Dubec stojí prostřed dvora*," a táž slova opakovali s pojmenováním Béla, řkouce: „*Beli, beli, dubec stojí prostřed dvora*," jako by říkali po česku: „Beli, Beli, toto ti vyjadřujeme na počest svým zpěvem, co tato slova znamenají," a tak činili při každém verši této dosti dlouhé písně k chvále Bélově, považujíce se za šťastné, že bůh navštívil jejich domy, a věříce pevně, že po celý ten měsíc budou míti od něho štěstí a zdar ve svých věcech i v životě. A proto lidé dávali modle Bél rozličné dary jako poplatky, uznávajíce se za jeho pravé ctitele, aby jejich statky spravoval. Kněží však tyto dary na místě modly Bél brali k svým rukám a později je mlčky obraceli k svému užitku. A proto se říká koledují (kalendují), jako by o kalendách, to jest v prvý den jednotlivých měsíců, takovou čest Bélovi po domech prokazovali. Když se však Čechové počali obraceti na víru Kristovu, kněží křesťanští chtěli odstranit onen pohanský zvyk, a jakoby vedouce lid střední cestou mezi jednou krajností i druhou, počali jej nadále zachovávat, napodobujíce jej ovšem jen v něčem. Neboť chodili sice vždy prvého dne v měsíci po domech křesťanů, ale místo modly Bélovy nosili obraz Ukřižovaného, aby tak „silnější přijda uchvátil zbroj slabšího", totiž Kristus, jak se praví v evang. Luk. 11,22. V uvedené písni místo *Beli, Beli* říkali *vele*; to je staré české příslovce, jež znamená totéž jako mnoho. Ale říkali ještě *kalendovat* s *a* v prvé slabice, protože i křesťané to činili ještě o kalendách. A tento šestý zvyk trval jako střední cesta mezi dvěma krajnostmi až do svatého Vojtěcha. Ale protože to bylo přílišné zaneprázdnění na každého prvního dne v měsíci a také proto, aby křesťané při tom nezachovávali kalendy podle obřadu pohanského, svatý Vojtěch všecky ony kalendy shrnul jen na předvečer a oktáv Narození Páně, protože považoval za vhodnější zachovávati tento zvyk v tom čase, kdy se narodil Kristus,

než o kalendách, o nichž se kdysi prokazovala úcta Bélovi. Změnil také jejich určení a smysl, říkaje *koleduje* místo *kalenduje*; změnil v první slabice *a* v *o*, aby se říkalo *koledují* (colendisant) od *colo* (ctím). Rovněž *nekalendují* (calendisant) podle kalend, protože se tím zvykem již uctívá Kristus v den svého narození, a nikoli o kalendách. Podobně *koledování* (colendisacio) místo *kalendování* (calendisacio) a lidově *koleda* znamenají někdy uctívání Krista tímto zvykem, jindy všecko to, co se dává darem při takovém koledování. A tato poslední podoba koledování trvá až do dnešních dob; kéž by se v něm chvála Kristova neměnila v chtivost peněz!

Já jsem tento starý výklad slyšel od starých a staří si zajisté svou starobou získali právo, aby se jim věřilo podle výroku: „Při starcích je moudrost a při dlouhověkých rozumnost" (Job 12), a také obecné přísloví dosvědčuje, že je trojí druh lidí, jimž třeba věřit: totiž starým, učeným a zcestovalým. Starým proto, že se pamatují na děje starých dob, jichž mladí neznají; učeným, protože vědí mnoho, čeho neučení nevědí; cestovatelům, protože v dalekých zemích viděli mnohé věci, jichž neviděli, kdož zestárli doma. A zejména mnoho z těchto věcí jsem slyšel od jednoho starého kněze, jménem Alše, jenž téměř po celý svůj život pobýval na dvorech prelátských a knížecích, ustavičně četl rozličné historie a kroniky a zkoumal neznámé a zajímavé věci; ten také v našem břevnovském klášteře zemřel a je pohřben a jeho duše nechť odpočívá v naději blažených. Amen.

Nečetl jsem to však v knihách, ani jsem to nenalezl v spolehlivých dokladech, a proto jsem nepodal tento výklad jako tvrzení, nýbrž jen jako zprávu o tom, co mi bylo vyprávěno; a zároveň uvádím jinou příčinu tohoto šestého zvyku. V předvečer Narození Páně a o jeho oktávu se totiž koleduje proto, že je to předvečer onoho svátku, kdy se narodil syn krále nebeského, kníže celého světa, a to podle tohoto světského zvyku: Když se narodí syn nějakému králi pozemskému, hned se rozběhnou poslové po klášteřích a městech, po hradech a vsích jeho království zvěstujíce, že se oné zemi narodil kníže. Všichni obyvatelé pak radujíce se odměňují posly, dávajíce jim chléb hmotný, skutečný, jenž se obecně nazývá *koláč*. A v témž smyslu, že se o tomto svátku narodil syn krále Nejvyššího, totiž nebeského Otce, Pán náš Ježíš Kristus, také kněží a žáci, poslové téhož krále, o této vigilii a v oktáv chodí po domech křesťanských a zpívají řkouce: „Ecce, Maria genuit nobis Salvatorem...," a dále „Judaea et Jerusalem, nolite timere...," „Et verbum caro factum est...," „Haec est dies...," „Genuit puerpera regem..." a jiné písně. A tu všichni věřící s radostí a veselím naslouchají zpěvu poslů, odměňujíce je chlebem hmotným, to jest dávajíce jim dary. A kněží nesou s sebou obraz narozeného syna králova, ubírajíce se od něho mezi lid jeho říše. A věřící lid s úctou a s plesáním očekává a přijímá posly a obraz do svého domu; poklekajíce sklánějí se před obrazem, líbají jeho nohy, dávají mu dárky do rukou jeho poslů a koří se mu; a těmito i jinými činy pokorně vyznávají, že jsou poddáni a poslušni narozeného krále Krista Pána. Před obrazem a jeho posly nesou hořící svíce jako před knížetem a jeho rytíři, protože se jasně a veřejně jako mocný pán po právu ujímá svého křesťanského království,

nikoho se přitom neobávaje. Kněží a žáci jdou v bílých komžích, aby jsouce zevně v bílém rouchu a přicházejíce jako poslové krále čistého a neposkvrněného, byli i uvnitř bílí a čistí v duši od hříchů, a to hlavně od opilství, rozpustilosti, krádeže a chtivosti oběry onoho večera. Jako jeho chrám okuřují kadidlem také domy, do nichž přicházejí, aby silou kadidla dokonale vypudili ďábla, knížete temnot, ze všech koutů. – Ale při tomto šestém zvyku dostává ďábel svůj podíl, a to ty, kdož pro sebe koledují v tomto svatém čase, totiž po celou noc jako volové bučíce, sebe i jiné v rozličné hříchy zaplétajíce a v chválení Boha překážejíce. Dostává za svůj podíl také ty, kdož okuřují kadidlem pro sebe, a to jsou hlavně ženy, které nedovolují vynášet ze svého domu v kadidelnici uhlí, ale vytřásají je do peci, aby z jejich domů neodešlo všechno štěstí budoucího roku, a žádají, aby jim bylo dáno ten večer trochu onoho kadidla, aby s ním mohli hádat, jak jsou milovány od svých mužů i od jiných.

Sedmý a poslední zvyk je ten, že v předvečer Narození Páně kladou a stelou slámu do jizeb a do kostelů, protože je předvečer onoho svátku, kdy Paní celého světa, královna nebeská a Matka boží porodila na tento svět Pána našeho Ježíše Krista. – Ať si však dají pozor ti, kdož své rozpustilosti a necudnosti provádějí na oné slámě, jež se o tomto svátku stele do jizeb; jak velkou neuctivost projevují tím lůžku a čistému a přecudnému šestinedělí Matky boží a Paní celého světa, neboť, jak bylo výše řečeno, ona sláma znamená lůžko jejího šestinedělí. Nechť si také dají pozor ženy, jež čarují s onou slamou, aby neměly blechy po celý budoucí rok! A to vše si ďábel radostně bere za svůj podíl ze sedmého zvyku.

Vskutku nikdy v celém roce se neprovozuje tolik a takových kouzel jako o tomto svátku. A proč je tomu tak? Protože je to veliký svátek, proto chce také ďábel mít z něho veliký podíl. Proto vkládá lidem do mysli přesvědčení, že pro velikost tohoto svátku mají i jejich kouzla větší moc. Ale jak by mohlo být podobno pravdě, že by tento nebo jiný svátek, den tak posvátný a vznešený, mohl poskytovat moci kouzlům, věcem tak hanebným a zavrženíhodným? Jak by mohlo být pravda, že by to, co se děje ke cti boží, dodávalo moci tomu, co jest proti úctě k Bohu? To jest velký omyl jejich rozumu.

Toto, pane Přibyslave, příteli můj nejvěrnější, sepsal jsem s pomocí boží na vaši výzvu a posílám vám to jako štědrovečerní dárek, pokorně nabízeje jeho nedostatky vám a všem ostatním k laskavé opravě a lepšímu poučení a za jeho dokončení vzdávaje upřímně nekonečné projevy díků Pánu Ježíši Kristu, matce jeho Panně Marii, svatému Benediktu a všem svatým. Jim budiž chvála, čest a sláva po všecky věky věkův, amen.

2 *v Exodu, kap. 26, v. 1:* Příbytek pak uděláš z desíti čalounů, kteříž budou z bílého hedbávi soukaného, a z podstavce modrého a z šarlatu a z červce dvakrát barveného – 109 *kalendují čili koledují* slova koleda, koledovati etymologicky ovšem souvisí s lat. názvem kalendae pro první den každého měsíce a také pro první den v roce. Když pak křesťanství na dobu pohanských slavností zimního slunovratu položilo svátek Narození Krista, bylo slovo koleda přeneseno na dobu vánoční od Štědrého večera až do Nového roku, po př. až do Tří králů, dále na chození koledníků (napřed kněží, pak učitelů a konečně dětí) po domech

s přáním zdaru v novém roce i na výslužku, kterou za to dostávali. Co uvádí Jan z Holešova dále (ř. 146-147) o změně kalendovati v koledovati a o souvislosti tohoto tvaru s lat. colere „uctívati", jsou výsledky věcně nepodloženého středověkého etymologisování – 110 *oktáv* období sedmi dnů po určitém svátku, někdy se tak označuje také poslední den tohoto období, t. j. tentýž den příštího týdne – 112 *boha babylonského* autorův výmysl o náboženství starých Slovanů, opřený o následující (ovšem nesprávný) výklad počátku písně „Dubec stojí prostřed dvora" – 113 *v poslední kapitole Daniela* Daniel 14,2 a 14,27 – 116 *z Babylonska do Charvátska* ve středověku se věřilo, že rozdělení jazyků vzniklo při stavbě věže babylonské; odtud vyplývalo, že tam se hledal také počátek jednotlivých národů; o Charvátsku viz pozn. k výkladu písně Hospodine, pomiluj ny, ř. 53, na str. 743 – 122 - 123 *Beli, Beli, dubec stojí prostřed dvora* o výklad tohoto úryvku stč. lidové písně (dochovaného toliko zde), ve kterém byl hledán pozůstatek lidových písní snad až z doby předkřesťanské, pokusili se Č. Zíbrt, Břevnovský mnich Aleš o staročeském slavení vánoc (o koledě) ve věku 14. (Český lid 24, 1924, 81-89), V. Flajšhans v pozn. stejně nadepsané (tamtéž 25, 1925, 81-83) a dále v čl. Nový rukopis Štědrého večera od Jana Holešovského (tamtéž 26, 1926, 81-83) a Č. Zíbrt (tamtéž 26, 1926, 83-84). Protože lze k dochovanému počátku písně uvést několik paralel ze starých lidových koled, jde pravděpodobně spíše o zbytek nějaké vánoční koledy než o píseň z doby pohanské – 146 viz pozn. k ř. 109 – 176-178 *Ecce, Maria*... Ejhle, Maria porodila nám Spasitele... ; *Judaea et Jerusalem*... Judeo a Jerusaleme, nebojte se... ; *Et verbum*... A slovo tělem učiněno jest... ; *Haec est dies*... Totoť jest den... ; *Genuit puerpera*... Porodila rodička krále...

JENEK Z PRAHY

VÝKLAD NA ARISTOTELOVU KNIHU O DUŠI

Mistr Jenek Václavův z Prahy je ze starší generace profesorů pražské university. R. 1366 připomíná se jako mistr svobodných umění na fakultě artistické a člen koleje Karlovy, r. 1382 je rektorem university a brzy potom se stává profesorem fakulty theologické. Umírá ke konci 14. století. Z doby Jenkovy činnosti na fakultě svobodných umění zachovaly se jeho výklady (komentáře) na Aristotelovy spisy De coelo et mundo, De generatione et corruptione, De anima, De libris Politicorum (vše v rukopisu univ. knih. pražské VIII G 30). Později napsal Jenek i komentář (tak zv. lekturu) na Sentence Lombardovy a Výklad umučení Krista Pána, ale oba spisy jsou dnes nezvěstné.

Jak ukazuje Výklad na Aristotelovu knihu O duši, z níž se zde uveřejňuje začátek v českém překladě, užíval Jenek komentáře Averoisova (kterého po zvyku doby nazývá prostě Komentátorem, t. j. Vykladačem) a komentáře Alberta Velikého. Jeho výklad je typická ukázka školského traktování a sloužil k potřebám čistě školním, aby usnadnil pochopení a pamatování základních myšlenek Aristotelových. Příručka Jenkova byla známa a oblíbena na pražské universitě ještě v druhé polovici 15. století.

K sledování výkladu mistra Jenka z Prahy uvádíme předem příslušné místo z Aristotelovy knihy O duši (podle překladu Antonína Kříže, Aristoteles: O duši. Laichterova filosofická knihovna, sv. 29, 1942, str. 23):

Každou vědu považujeme za něco krásného a hodnotného, ale jednu více než druhou, buď pro její přesnost, anebo proto, že předmětem jejího zkoumání jsou věci cennější a podivuhodnější; z obou těchto důvodů asi právem můžeme pokládat vědu o duši za nejpřednější. A znalost duše, jak se zdá, velmi přispívá k poznání pravdy vůbec a zvláště k poznání pravdy, pokud se týče přírody. Vždyť duše je jakoby počátek živých bytostí.

I pokusíme se prozkoumat a poznat jednak přirozenou povahu a podstatu duše, jednak její vlastnosti, z nichž jedny podle mého mínění jsou vlastnosti duši vlastní a druhé skrze ni jsou také v živých bytostech.

„Za něco krásného a hodnotného ...“ Tato kniha, jejímž předmětem je duše a která je nadepsána „O duši“, je šestá v souboru knih o přírodní filosofii, zahrnujícím i knihu drobných přírodovědných pojednání. Mluví se tu o duši a uvažuje se o ní tak, že se srovnává s tělem, poněvadž duše je jakoby řídící formou hmotného těla. Dělí se na tři jednotlivé knihy; z nich první obsahuje dvě pojednání: úvod a dále výklad o duši podle názorů starších filosofů. První pojednání je úvod, v němž se Aristoteles snaží v posluchači vzbudit chápavost, zájem a pozornost tím, že ho vede k zálibě v této vědě; tento úvod má čtyři kapitoly.

První kapitola ukazuje na přednosti a na užitečnost této vědy, metodu jejího zkoumání i nesnáze a má čtyři hlavní části. V části první zdůrazňuje Aristoteles přednosti této vědy říkaje, že „považujeme znalost“, to jest vědu, za něco krásného a hodnotného, ale že jedna věda je hodnotnější než vědy jiné, a to z dvojího důvodu: jednak pro průkaznost podání, jednak proto, že se zabývá předměty lepšími a hodnotnějšími; a obě tyto podmínky jsou splněny ve vědě o duši. Především je tedy třeba vědu o duši pojímat rozumově, z čehož přímo vyplývá první závěr kapitoly: Věda o duši je přednější než vědy jiné. Dokazuje se takto: Způsob podání v oné vědě je bezpečnější a sama duše je ušlechtilejší než to, o čem se uvažuje v jiných vědách; tudíž se potvrzuje závěr, že jedna věda se pokládá za přednější než vědy jiné z dvojího důvodu, jednak že má bezpečnější způsob dokazování, jednak že věci, o kterých uvažuje, jsou ušlechtilejší. První část důkazu je zajištěna tím, že způsob dokazování ve vědě o duši je bezpečnější jak pro nezbytnost její existence a skutečnost, tak i proto, že duše je předmět ušlechtilejší, poněvadž je netělesná. Jiné důkazy byly podány v jiných knihách, které jednají o věcech tělesných, a zvláště o jejich vlastnostech a pohybech, jak je patrno z prvního výkladu k první knize O úkazech nebeských.

Dále postupuje Aristoteles při svém výkladu takto: Nejprve předkládá úvodní návěst, za druhé dokazuje důsledek (srov. „jednu více než druhou“), za třetí klade předběžný závěr (srov. „z obou těchto důvodů“), za čtvrté závěr (srov. „znalost duše“).

Co se týče první části, pozoruj, že dobro je podle 8. knihy Ethik trojí: užitečné, příjemné a hodnotné. Dobro hodnotné je mezi nimi lepší, a proto právem říká Filosof, že „vědu považujeme za něco krásného a hodnotného“; k tomu podává Komentátor tento důkaz ve svém prvním výkladu: Různá umění se zajisté od sebe navzájem neliší, leč některou z těchto vlastností, totiž buď průkazností podání nebo vznešeností předmětu nebo oběma těmito znaky. Na příklad geometrie vyniká nad astrologii průkazností podání: bezpečněji a formálněji totiž vystupují závěry z premis v geometrii než v astrologii; astrologie však vyniká nad geometrii vznešeností předmětu, neboť vymezuje poznatky o tělesech nebeských, kdežto geometrie o tělesech jakýchkoli — a ovšem nebe je mezi všemi tělesy těleso nej-

ušlechtilejší. Odtud vyplývá předběžný závěr, že totiž ve vědě o duši přicházejí oba znaky, jak bylo řečeno při odůvodnění závěru.

Naskýtá se tu však jistá pochybnost, protože hned dále se mluví o tom, že je vůbec velmi nesnadné získat o duši spolehlivé vědění; není tudíž ve vědě o duši způsob dokazování tak zcela jistý. Na to je tato odpověď: Třebas s našeho stanoviska je snad přirozenost a podstata duše nedokazatelná, sama o sobě duše je dokazatelná a zcela jistá pro nezbytnost své existence a patrnou skutečnost. Ale vzhledem k nám nemůže být její existence ověřena, poněvadž duše je oddělena od smyslů, avšak všechno naše poznání má přece svůj původ ve smyslovém vnímání a v představách, jak se praví v první knize Druhých analytik, v kapitole deváté a v třetí knize našeho díla, v pojednání pátém. Pak následuje závěr, v němž Komentátor praví, že věda o duši předčí všechny vědy ostatní kromě vědy o bohu a že je první nikoli pro své ustálené pořadí (protože tak je šestá), ale co do své důstojnosti.

Dále vykládá Aristoteles historii vědy o duši a zdůrazňuje zákonitost jejího vývoje proti těm, kteří o ní – po způsobu pythagorejském – vykládali téměř pohádky, jak se o tom vykládá v druhém pojednání, protože historie je líčení skutečných událostí podle pravdy.

„A znalost duše, jak se zdá ...“ V druhém pojednání druhá část upozorňuje na užitečnost této vědy a vyvozuje se tu závěr druhý: Věda o duši je užitečná pro veškerou vědu a zejména pro vědu přírodní. Druhou část závěru dokazuje takto: Duše je jakoby počátek živočichů, to jest, duše je formující princip živých těl; největší část vědy o přírodě jedná o živých tělech, jako knihy O živočiších, O živocích a rostlinách nebo Malá pojednání přírodovědná. Jest tudíž poznání duše nanejvýš užitečné pro vědu přírodní.

První část závěru Aristoteles nedokazuje, poněvadž se zdá sama o sobě evidentní, neboť věda se kausálně odvozuje od duše – a v tomto smyslu je duše příčinou – a dokonale něco známe tehdy, když známe toho příčinu, jak se vykládá v první knize Fysiky. Proto poznání duše jako příčiny je užitečné pro všechnu vědu. Nejprve klade Aristoteles první část závěru, dále druhou (srov. „zvláště k poznání pravdy ...“), na třetím místě důkaz druhé části (srov. „Vždyť duše jest...“). Komentátor pak rozumí pod pojmem „všechna věda“ vědu spekulativní.

„I pokusíme se prozkoumati ...“. V třetím pojednání v třetí části objasňuje Aristoteles svůj názor a uvádí, co a jak hodlá mluvit o podstatě duše a jejích vlastnostech, když říká, že se snažíme zkoumat a poznat dvojí: především přirozenou povahu duše a její podstatu, za druhé její vlastnosti. Ty jsou dvojí: vlastní, k jejichž projevu duše nepotřebuje těla, jako poznávání a chtění, a společné, k jejichž projevu duše těla potřebuje, jako je vidění, kde potřebuje oka, slyšení, kde potřebuje ucha atd. Tyto vlastnosti se nazývají společné proto, že náleží k složenému celku (z duše a těla), a jsou dvojí: některé náleží k složenému celku skrze přirozenou povahu duše, jako pamatování a rozpomínání, jiné naopak skrze přirozenou povahu těla, jako spánek a bdění.

K textu Aristotelovu: 1 *Každou vědu* αἴσθησις (lat. překlad notitiam) zde ve smyslu poznání věcí z příčin a počátků, poznání soustavného a vysvětlujícího (dokazujícího), nejen jednotlivého a popisného – 4 *k poznání... přírody* poznání věcí hmotných, pohyblivých, vyloučeny jsou tím abstrakce (matematika), věci nehmotné, lidská díla a pod. – 6 *přirozenou povahu a podstatu* co činí vše, čím jest, a je vyjádřeno obecným výměrem, definicí – 7 *vlastnosti* jde o určení, která se mohou uvádět, aniž věc přestala být věcí, o kterou jde (jednotlivé vlastnosti, kvalita určení, určení místa atd.); duše je substancí ve smyslu podstaty, nikoli ve smyslu konkreta (složeného z látky a podstaty), proto jistá určení duše jsou zároveň určení konkreta

K výkladu Jenkovu: 3 *knihu drobných přírodovědných pojednání* jsou to: Naturales auscultationes (fysika v užším slova smyslu), De coelo (o oblohách nebeských), De generatione et corruptione (o vzniku a zániku), Meterologica (o úkazech atmosférických) a Parva naturalia (drobné výklady přírodovědné) – 24-25 *k první knize O úkazech nebeských* tam jsou fysické výklady v pořadí podle stupně závislosti a dokonalosti, od principů, nebeských těles, základů hmotného dění přes „meteory" k zvířatům a rostlinám – 30 *podle 8. knihy Ethik* Eth. Nikom. 1155b, 17-20 (díla Aristotelova, podávající soustavu jeho mravouky) – 32 *Filosof* Aristoteles – 33 *Komentátor* Averroes, arabský filosof Ibn Rošd (1126-1198), zasloužil se výklady základních Aristotelových spisů o jejich oproštění od pozdějších přídavků a usiloval o organické spojení aristotelismu s islamskou theologií – 36 *astrologie* zde ve významu astronomie; *formálněji* v geometrii se všechny postupy dějí pomocí závěrů in forma, na základě sylogistických figur – 47 *vzhledem k nám* rozdíl poznatelnosti o sobě a vzhledem k nám: nejzřejmější pro nás jsou smyslové předměty, nejzřejmější vůbec obecné zásady od smyslů nejvzdálenější (Anal. post. 71b,33n) – 49 *v první knize Druhých analytik* (Anal. post. 81b,5): „Je nemožné pochopit všeobecniny jinak než indukcí. Avšak indukce je nemožná těm, kdo nemají smyslové vnímání..." (v. též Anal. post. II, 99b, 20n) – 50 *v pojednání pátém* De anima III, kap. 7,431b, 14-19: „Duši myslící slouží představy (φαντασία), jako by byly předmětem vjemu..." – 56 *v druhém pojednání* De anima I,403b, 20n: výklad dějin názorů o duši; historie (řec. ἱστορία) zkoumání; lat. překlad historia bere vykladač ve smyslu lat. termínu – 62-63 *O živočiších... Malá pojednání přírodovědná* jde o aristotelovská pojednání Historia animalium (Živočichopis), De animalibus et plantis (O živočiších a rostlinách), Parva naturalia a j. – 68 *v první knize Fysiky* (De phys. aud. I,1; souborný Aristotelův výklad přírodovědy): „Tehdy se totiž domníváme, že jednu každou věc známe, když známe první příčiny a první zásady až do prvotních elementů..." – 71 *vědu spekulativní* t. j. teoretickou, jež podává ryzí vědění, proti vědám praktickým (ethika a politika), jež dávají návod k tvorbě (poetika, rhetorika) – 81 *spánek a bdění* podle Aristotela závisí tyto stavy na stupni organického tepla, a to na činnosti srdce, tedy na tělesných orgánech, které zde mají iniciativu; při pamatování a vzpomínání má iniciativu duše

JAN Z JENŠTEJNA
KNIHA OBRANNÁ

Jan z Jenštejna, pražský arcibiskup (zemřel r. 1400), napsal řadu náboženských a církevně politických spisů, z nichž některé mají bezprostřední význam pro duchovní dějiny české v době předhusitské. Jako představitel církve a její moci střetl se nejednou se zájmy světské šlechty i krále Václava IV., aby obhájil výsadní postavení duchovenstva. Ohlas sporů s králem nalézáme i v Jenštejnově díle.

V *listě k panu Jindřichovi z Rožmberka*, z něh ž uveřejňujeme v českém překladu začátek, vykládá Jenštejn o své správě pražské církve a o důvodech svého odstoupení.

LIST UROZENÉMU MUŽI, PANU JINDŘICHOVI Z RŮŽOVÉ HORY, JINAK Z ROŽMBERKA V ČECHÁCH

Proč, příteli z přátel nejmilejší, jsi zaražen podivem, proč, muži velkomyslný a urozený, jsi rozrušen v duši, když já, pohnut bohumilou a upřímnou horlivostí a hledě do budoucnosti, toužím z mnohých i slušných důvodů dosáhnouti ovoce života? Cožpak je ti neznám neřestný život, který jsem po hravém chlapectví vedl tak žalostně za svého bujného mládí? Nebo ona ztracená doba, kterou jsem, zvábен toliko nástrahami, trestuhodně promarnil v marnosti tohoto světa? Cožpak nevíš, jak mne Bůh, třebas jsem trávil svůj čas v nesčetných hříších, dokonce vyznamenal – po těch mrzkostech – poctami a obmyslil dary? A za to za vše jsem mu dosud neoplatil ani sebenepatrnějším díkučiněním! A stejně ti nejsou neznáma protivenství, jež jsem vytrpěl v tomto ničemném věku, pokud jsem stál v čele svaté církve pražské. Byl jsem bez přestání – zatím co si jiní hověli – drážděn křivdami, rozrušován pohanami a sužován útisky; a nedostalo se mi ani nejmenšího odpočinku v mé únavě, takže práce, kterou jsem konal, byla bez užitku a bdění nad stádem mi svěřeným neneslo plodů. A čím ohnivěji jsem si počínal při napravování vzpurníků, tím více se hned objevovalo nových. A pokorné ovce, o něž v ohradě jsem se chvěl strachy, napodobovaly divoké lvy, předstíraly tvářnost vlků a podobaly se potměšilým liškám, štěkajíce utrhačně jako psi. „Se štíry jsem přebýval" a jejich lichotnými slovy jsem byl častěji zraňován než zbraněmi. „Vzdělával jsem zemi, ale nedávala užitku svého, nýbrž trní a hloží mně plodila." „Vinici jsem štípil a očekával, aby nesla hrozny, ale plodila plané víno." „Políčko jsem osil dobrým semenem, a ono koukolem vzbujelo." Nadarmo odvažoval jsem peníze své, „a ne za chleby; stříbro mé, a ne k sytosti". Jestliže v tom bylo něco zbožnosti, bylo-li v tom něco pokory a zdálo-li se, že je v tom nějaká ctnost, přičítali to pokrytectví a podezřelé prostotě a všechny mé skutky, činy a díla „pozorovali a hlídali mne". „Proti mně mluvili, kteříž seděli v bráně, a písničky o mně zpívali, pijíce víno," a pravili, že nejsem schopen, abych vládl nad takovou církví, že neznám pohostinství, žiji nepořádně, že jsem málo rázný v obraně církve a mnohé věci při tom zanedbávám; že jsem chabý v provádění spravedlnosti, liknavý ve vykonávání úředních věcí a že slavná církev pražská je rozvrácena.

To rozhlašovali, hlavně však domácí nepřátelé, „kteří jídali chléb můj", stejně přátelé a moji nejbližší, „kteří se mnou sladkých požívali krmí", nepozorujíce, jaké škody na statcích a jaké útisky jsem snášel, kolik překážek se mi stavělo v cestu od té těžké chvíle, kdy jsem počal spravovati církev, a jakými pohromami jsem byl navštíven; můj dvůr, zřízený velikými náklady, a statky přeplněné dobytkem a obilím, to vše bylo zničeno jediným výbuchem hněvu panovníkova, a když jsem tím utrpěl neuvěřitelné škody a dluhy se množily, bylo nutno snášeti nouzi, leč by snad příčinou mé neprozřetelnosti bylo to, že jsem podle vůle nemohl opětovně žádati úročních platů od poddaných, ba že jsem potřebným dluh odpouštěl, že jsem pokuty na provinilcích vymáhal velmi mírně a že jsem nechtěl

bráti odúmrtí obávaje se, abych tím nespáchal hříchu. A třebas jsem byl v této věci v minulosti neopatrný, postaral jsem se o svou duši pro budoucnost, poněvadž opatrnost ve věcech časných jest nedbalostí ve věcech duchovních a věčných. Posléze žil jsem toliko z malého a nepatrného úroku a z toho jsem zaopatřoval sebe, svůj dvůr i svou církev. Provedl jsem nákladné stavby budov, ale z majetku církve jsem ani za jediný vlas nezcizil. A abych o mnohém jiném pomlčel, příčinou věcí uvedených nebylo nic jiného, než to, že nebývá prorok beze cti, leda v své vlasti, v svém příbuzenstvu a v svém domě. A třebas mne často zahrnovali výtkami a říkávali, že jsem neužitečný, že neumím vládnouti a že věřím, jako by mně bylo prospěšnější modlit se než spravovat úřad pastýřský, divím se nadmíru, proč někteří z nich mne nyní kárají za to, co jsem právě učinil, když jsem přece vyplnil jejich přání tím, že jsem odstoupil.

Než abych se již dostal k vylíčení neposlušnosti svého kněžstva a dotkl se aspoň několika málo z těch četných zjevů mezi kněžími, kteří mne v tomto církevním rozkolu, v době válek, ba právě v době, kdy jsem spravoval pražskou církev – nemluvím o všech, ale o velké většině jich – sužovali tak velikými křivdami a vymýšleli si o mně hned před knížaty a před lidem, hned u papežského dvora římského záludné lži, nepamětlivi své přísahy, věrnosti a poslušnosti!

Neboť když jsem velmi pilně visitoval kolejní kostely a řádové konventy, chtěje napravit jejich mravy a život, neměl jsem naprosto úspěchu, ba naopak, když jsem se již domníval, že vše bylo dobře zařízeno, z mých visitací jen větší zlo a různice vznikaly! A tak jsem neměl moci ani vlivu, abych zkrotil vzpurné, poněvadž se hned obraceli na krále a knížata a vší silou usilovali o to, aby mohli setrvat ve svém bludu; a tak den ze dne ubývalo poslušnosti a vzrůstala vzpoura. Pročež nebude lehké vylíčit, v jakém poblouzení, rozdělení a úpadku stojí tak slovutná církev pražská, která od doby mého třetího předchůdce Arnošta, svaté paměti, nebyla visitována!

Tito odbojní kněží poslušnost ke mně jen předstírali a neostýchali se již po čtvrté zahájit se mnou soudní spor; konečně pohrdajíce církevními tresty a zavaleni mnohonásobnými klatbami, vměšovali se přesto do věcí božských, zaplétajíce se do zlořádů.

A když tyto poměry dlouho trvaly, dospěly věci k takovému stupni neposlušnosti, že jsem měl úspěch malý nebo žádný a tak jsem se oddával nečinnosti a neužitečně jsem pobíral církevní obročí, protože jsem ničeho vykonat nemohl. Než když nedávno došlo k tomu, že jsem jako vyhnanec odešel z vlasti, abych hájil svobody své církve i svobody jejich, a stísněn velikými dluhy jsem žádal od kněží – ujistiv se předtím u papežského dvora, že mi v tomto případě náleží – „pomoc z lásky" od farářů, mých nejmilejších a nejupřímnějších přátel, a také od jiných, kterých se to týkalo, slíbili, že to rádi učiní, pravíce, že jim to není za těžko pro veliké mé námahy a nepatrnou částku peněz, kterou jsem žádal. Avšak ošáleni pletichami zcela nízkými a lakomými některých prelátů a kanovníků, kteří si lživě vymyslili, že je chci uvést ve věčnou služebnost, uvěřili jim a hned

odmítli, co učinit slíbili, a docela hromadně po všech archidiakonátech proti mně povstávajíce, postavili se mi na odpor urážlivými řečmi, a spiknuvše se proti mně, sestavili odvolání, ačkoli někteří z nich a později takřka všichni, o pravdě poučeni, nemálo toho litovali, a byli by mně bývali dali, kdybych byl chtěl od nich vybírati – avšak já pro zlé časy, které tehdy panovaly, nepřijal jsem od nich nic.

To činili oni nízce smýšlející a lakotní preláti a kanovníci zajisté jen proto, aby sami podváděli a na kněžstvu zlato chytrácky vydírali, ačkoli arcijáhnové pražského kostela nesmějí bez svolení biskupova ničeho od svých farářů vymáhat – oni však na nich takřka každoročně stříbro vydírají po způsobu dvora královského, odvracejíce se od obrazu božího a obracejíce se k obrazu císařovu. A tak jsem visitoval nadarmo a napravit kněžstvo jsem nemohl, poněvadž oni brali peníze místo pokání za přestupky, a co jsem já vykonal, oni ničili, neboť když jeden staví a druhý boří, dělají oba práci neužitečnou.

„Hle, jak povstávají děti proti svým rodičům" a neváží si svých představených, setřásajíce jho vlastního pastýře, jako synové Beliálovi, o nichž bylo psáno: „Národ převrácený jest a nevěrní synové," o nichž Isaiáš praví: „Syny jsem vychoval a vyvýšil, oni pak pohrdli mnou." „Lide můj, cožť jsem učinil, aneb v čem jsem byl těžek tobě? Odpověz mi!" Poněvadž pro tebe jsem byl často „v smrtích", pro tvou svobodu jsem statečně bojoval a tebe jsem ozdobil ctnostmi jako náhrdelníky: proč zmítáš se nevděčností, proč jsi uchvácen rozhořčením? Zdaž proto, že jsem dosud „neodporoval až do krveprolití"? Přece však jsem se potil pro tebe krví, síly svého mládí jsem zmařil, své jmění jsem na tvou svobodu obětoval a za jeden zlatý pro tebe sto svých jsem zaplatil. Proč, nevděční, pohrdáte kahanem pokory toho, jenž byl kdysi vaším představeným, a raději si oblibujete míti nové představené? Ejhle, uposlechl jsem vašeho přání, hle, ustoupil jsem tomu, jehož si většina z vás přála, aby byl mým nástupcem!

Nebo jestliže snad ještě budou mi chtít vyčítat a řeknou, že pohnut jsa jakýmsi citem tělesným, přál jsem více příbuznému než jinému – snad budou míti částečně pravdu; ba dokonce jsem následoval Krista, který Jana, svého příbuzného, ustanovil svým předchůdcem, křtitelem a více než prorokem, a své bratry, Jakuba a Jana, učinil apoštoly. Apoštol učí též toto: „Jestliže pak kdo," praví, „nemá péči především o své domácí, zapřel víru a je horší než nevěřící." Zajisté, je velmi mnoho těch, kteří jsou urozenější než on, ale jsou pyšní; jsou učenější, ale nadutí; rozumnější, ale lakomí; oni však, kteří jsou nejdůstojnější, totiž sluhové a přátelé boží, třebas jsou urozenější, učenější a rozumnější, nejsou přece schopní, poněvadž neumějí vládnout, nejsou způsobilí zastávat církevní hodnosti, a byť bylo takových velmi mnoho, přece jen jsou pokládáni za slabé k zastávání tak nesnadného úřadu. Neboť v tomto věku, kdo žije světsky, ten bývá stavěn v čelo biskupství a lidem se hodí; kdo je lakomý, sluje rozumným, bohatý moudrým, a kdo je násilníkem, pokládá se za obránce církve. O tomto člověku však, kterého znám od jeho dětství, vím, jaký byl: nerozplývám se v chválách na něho, poněvadž bych se stal podezřelým, a také jeho chyby nejsou mi neznámy; tudíž ho nepokládám za nehodného,

když pohlížím na zástup tolika nehodných, o hodnost tuto usilujících. Co se toho
125 týká, tedy „umyji mezi nevinnými ruce své", neboť „tělo a krev nezjevily mi toho, ale otec můj, kterýž jest v nebesích". Jestliže však někdo zná jeho hříchy, které mně jsou neznámy, ať první hodí kamenem. Církvi se líbil, Bůh chtěl, aby se tak stalo, král se za něho přimlouval, a to i písemně; neprovinil jsem se tedy nijak tím, že jsem odstoupil: jestliže však jsem tím přece zhřešil, Hospodin milosrdný a
130 slitovník, nechť mi odpustí ...

Jindřich z Rožmberka († 1412) byl jedním z předních šlechticů, kteří stáli v čele panského odporu proti králi Václavu IV.; Jan z Jenštejna u něho nalézal oporu za svých sporů s králem a právě s Jindřichovou pomocí mohl r. 1393 opustit Čechy a tajně odjet do Říma, aby unikl dalšímu pronásledování a nátlaku královského dvora.

10-11 *v čele svaté církve pražské* pražským arcibiskupem se stal Jenštejn v březnu r. 1379 – 13-14 *bdění nad stádem mi svěřeným* podle Luk. 2,8; Jan 21,15-17; Skutk. 20,28 – 17 *štěkajíce... jako psi* podle Ž. 58,7 a 15 – 17-18 *se štíry jsem přebýval* podle Ezech. 2,6 – 19 *Vzdělával jsem zemi... trní a hloží mně plodila*; 20 *Vinici jsem štípil... plodila plané víno*; 20-21 *Políčko jsem osil... koukolem vzbujelo* reminiscence na známá biblická místa – 22 *a ne za chleby*; *stříbro mé, a ne k sytosti* přesná předloha nezjištěna – 24-25 *pozorovali a hlídali mne* podle Ž. 21,18 – 25-26 *Proti mně mluvili... pijíce víno* podle Ž. 68,13 – 30 *kteří jídali chléb můj* podle Ž. 40,10 – 31 *kteří se mnou sladkých požívali krmí* přesná předloha nezjištěna – 35 *výbuchem hněvu panovníkova* Jan z Jenštejna si popudil Václava IV. tím, že dal r. 1384 pro veřejný odboj do klatby litomyšlského biskupa Jana Soběslava, synovce králova; jednání Jenštejnovo bylo oprávněné a přitom neohrožené, protože šlo o člena panovnického rodu – 37-38 *že jsem podle vůle nemohl opětovně žádati úročních platů od poddaných* vymáhat mimořádný poplatek, jak bylo tehdy časté – 39-40 *že jsem nechtěl bráti odúmrtí* užívat práva odúmrtního, podle něhož dědictví poddaných, nebylo-li přímých dědiců, připadalo vrchnosti – 42 *opatrnost ve věcech časných* podle Řím. 8,6 – 46-47 *nebývá prorok beze cti, leda v své vlasti* podle Mat. 13,57; Mk 6,4; Luk. 4,24; Jan 4,44 – 53-54 *v tomto církevním rozkolu, v době válek* míněn veliký vleklý rozkol západní církve, nastalý volbou avignonského papeže Klimenta VII. proti řádně zvolenému římskému papeži Urbanu VI. r. 1378 – 58 *visitoval kolejní kostely* visitace je oficiální návštěva církevního představeného spojená s kontrolou činnosti církevního ústavu nebo farnosti – 65 *od doby mého třetího předchůdce Arnošta* Arnošta z Pardubic (1344-1364) – 67-68 *neostýchali se již po čtvrté zahájit se mnou soudní spor* narážka na soudní spory, které provázely arcibiskupa od počátku jeho působení v Praze, kde proti němu stála hlavně kapitula vyšehradská, nepodléhající jeho pravomoci – 74 *jako vyhnanec odešel z vlasti* v dubnu 1393, když mu po odstranění jeho nejvyšších úředníků byly dvorem diktovány nepřijatelné ponižující požadavky – 81 *že je chci uvést ve věčnou služebnost* tvrzením, že mimořádný poplatek položí precedens k vymáhání poplatku pravidelného – 82 *po všech archidiakonátech* správních obvodech, na něž byla rozdělena diecése – 91 *obracejíce se k obrazu císařovu* podle Mat. 22,20; Mk 12,16; Luk. 20,24 – 95 *Hle... proti svým rodičům* podle Mk 13,12 – 97 *Národ převrácený...* podle Deut. 32,20 – 97-98 *Syny jsem vychoval a vyvýšil...* podle Oz. (nikoli Izaiáš) 9,12 – 98-99 *Lide můj, což jsem učinil...* Mich. 6,3 – 102 *neodporoval až do krveprolití* podle Žid. 12,4 – 104-105 *kahanem pokory* podle Mat. 26,1-12 – 106-107 *ustoupil jsem tomu, jehož si většina z vás přála* Jan z Jenštejna odstoupil r. 1396, jeho nástupcem se stal Olbram ze Škvorce, syn jeho sestry – 112 *Apoštol učí* podle 1 Tim. 5,8 – 125 *umyji mezi nevinnými ruce své* začátek modlitby mešního řádu, zvané Lavabo (Ž. 25,6) – 126 *otec můj, kterýž jest v nebesích* spojení často se opakující v bibli – 127 *ať první hodí kamenem* podle Jan 8,7 – 129-130 *milosrdný a slitovník* podle Exod. 34,6; Ž. 85,15; 102,8; Jak. 5,11

GOTŠALK Z POMUKU

VÝKLAD NA LOMBARDOVY SENTENCE

Gotšalk (Oscalco), mnich cisterciáckého kláštera v Pomuku – je znám pouze pod tímto jménem, zřejmě klášterním – působil v druhé polovici 14. století na pařížské universitě jako profesor theologie. Jeho výklad na Sentence Petra Lombarda ukazuje, že Gotšalk patřil k tamnímu okruhu skeptických filosofů a theologů, kteří nešli ani „starou cestou", t. j. ve směru filosofie aristotelsko-tomášovské, ani nepodlehli zcela occamismu a nominalismu, jak je zřejmé z uveřejněného překladu první části první (úvodní) kvestie, kde se velmi zajímavě rozlišuje mezi metodou i vědou theologickou a vědou vlastní.

O ROZDÍLU MEZI ARGUMENTACÍ THEOLOGICKOU A FILOSOFICKOU

Zda je možno theologickou argumentací dosáhnout vědeckého poznání ve vlastním smyslu toho slova?

Za prvé se praví, že nikoli: Žádná argumentace, kterou vzniká, utvrzuje se a brání víra, nevede k vědě; vědění nabyté argumentací, jež má vlastnosti theologické, je tedy tohoto druhu. Horní návěst je zřejmá, poněvadž víra a věda jsou neslučitelné, a to z toho důvodu, že věda je vědění evidentní, kdežto víra je jakési přistoupení k něčemu bez evidence; tudíž to, čím vzniká a utvrzuje se víra, není vědou ve vlastním smyslu toho slova. Dolní návěst vysvítá ze slov blaženého Augustina: „... přičta této vědě to, čím vzniká nejspasitelnější víra" (ve spise De Trinitate, kap. 1).

Za druhé se praví: Vědecké ve vlastním smyslu toho slova není vědění, které nevzniká z principů o sobě poznatelných; theologie je tudíž také taková. Dolní návěst je evidentní, poněvadž theologický postup vychází z principů, které předpokládají víru, podle známého výroku: „Neuvěříte-li, neporozumíte." Proti tomu se praví: Vědecké je takové vědění, kterým se vědecky odpovídá na argumenty nevěřících, a ukazuje se, že víra vědecké argumenty neobsahuje. To je postup theologický; jinak by byla marná všechna theologie a její studium, kdyby zkušení theologové nemohli s její pomocí obhájit článků víry proti důvodům protivným v míře větší než nějaká stařena. Horní návěst je evidentní, poněvadž jako je úkolem vědy vést důkazy až k přijatelným závěrům, tak je také třeba, aby bylo možno skrze ni odpovídat na všechny pochybnosti proti ní vznášené podle slov Aristotelových: „Je třeba hledati cesty k tomu, aby naše zkoumání bylo schopno řešit všechny otázky."

V této otázce zamýšlím postupovat takto: za prvé se bude zkoumat povaha theologického postupu, za druhé pravdivost soudu, o kterém se pochybuje.

Co se týče bodu prvního, za prvé uvedu these, za druhé připojím námitky proti nim, za třetí vyvrátím důvody protivné. Pročež budiž první these tato: Není možný žádný jiný postup theologický, leč opřený o principy obsažené v Písmu svatém nebo o víru nebo o závěry z Písma odvozené. Tato these se dokazuje takto:

Postup theologický není možný, leda na základě principů theologických, ale není principů theologických, leč takových, které jsou obsaženy v Písmě svatém nebo jsou odtud odvozeny jako články víry a pod. Horní návěst je sama o sobě evidentní: neboť jako postup geometrický nevychází z principů metafysických nebo lékařských, tak ani postup theologický není možný na základě principů jiných než theologických. Dolní návěst se dokazuje takto: Principy nějaké argumentace nemohou být méně věrohodné než závěry argumentací tou získané, avšak závěry theologické, ať již jsou obsaženy v Písmu svatém, či nikoli, jsou tak bezprostřední a tak věrohodné, že opak jich se stává opakem některé these obsažené v Písmu svatém; kdyby tomu tak nebylo, postup theologický by zcela selhával a vznikl by paralogismus, pochybený buď v materiálních předpokladech ze špatného pochopení Písma nebo ve formě atd.

Za druhé se dokazuje tato these takto: Buď se postup theologický děje na základě principů nutných a zřejmých, čehož ovšem není, poněvadž v tom případě by i závěry theologické byly zřejmé, nebo na základě principů toliko pravděpodobných, čehož také není, poněvadž pak by nikdo nemohl být odsouzen jako kacíř pro nesprávné chápání Písma nebo proto, že by se o Písmu nepřípustně vyjadřoval před znalci theologie; a protože by v důsledku toho nikdo nemohl rozumět Písmu, leč jen pravděpodobně, bylo by pak o komkoli možno pochybovat, zdali chápe Písmo správně, či nikoli, a tudíž by bylo také nerozvážné odsuzovat k upálení někoho, o němž by nebylo lze — leda jen ukvapeně — tvrdit, že v chápání Písma bloudí. Zbývá tedy jen třetí možnost, že argumentace theologická je možná jen na základě evidentních závěrů vyplývajících z Písma.

Za třetí se dokazuje takto: Kdyby se theologická argumentace dála na základě principů jiných než theologických, hlavním problémem by se zdálo to, že theologický postup záleží v přesvědčování nebo v důvodech podpírajících výroky Písma svatého nebo závěry theologické, protože ty jsou velmi užitečné k vytváření a živení víry; ale tomu tak není, protože žádný důvod toho druhu nepůsobí přesvědčivě, může-li mít proti sobě důvody stejně pravděpodobné nebo ještě pravděpodobnější. To je dobře známo theologům, že totiž důvody uváděné proti víře nalézají v našem přesvědčení více místa než důvody pro ni. Proto argumentace theologická nebo vůbec cesta k theologickému vědění nezáleží v žádném přesvědčování tohoto druhu.

To se potvrzuje také všeobecným pojetím theologické argumentace. Všichni se totiž domnívají, že jen tenkrát něco dokazují theologicky, jestliže to dokazují z výroků Písma svatého. Pročež, jestliže by byla na příklad položena otázka, zda Bůh je věčný a jediný, tu jeden dokazuje že ano, a to z věčnosti pohybu — jako postupoval Filosof v dvanácté knize své Metafysiky —, jiný však dokazuje totéž poukazem na slova evangelia svatého Jana, kap. 1: Na počátku bylo slovo atd., jak činí i Augustin ve spise O víře k Petrovi v kap. 6 a tak pod. Nepochybně se všichni shodnou na tom, že uvedený první důkaz oné otázky není theologický a stejně není theologický ani kterýkoli důkaz jiný, který by se opíral o návěsti vybrané z věd

světských; ostatní však důkazy a jim podobné sluší nazvat theologickými, jak soudí i Dionysius ve spise O božských jménech, v kap. 2: že totiž to, co nesouhlasí s výroky Písma svatého, nemůže se stát návodem k theologickému vědění.

Když tedy nic jiného nemůže být návodem k theologickému vědění než theologická argumentace ve vlastním smyslu toho slova — podobně jako názvu „geometrická" zasluhuje ta argumentace, kterou se získává vědění geometrické — z toho vyplývá, že žádná argumentace, která nevychází buď z výroků Písma svatého nebo z takových výpovědí, které se příčinně z těchto výroků vyvozují, není theologická. Z toho pak zjevně plyne i důsledek, že kdyby tato argumentace byla jiná než theologická, mohla by — ovšem za předpokladu, že spočívá na správných základech — být vedena ještě také cestou theologickou proti takové argumentaci, která s Písmem svatým nesouhlasí. Není-li však žádné jiné theologické argumentace, pak je to ta, která — jak bylo řečeno — vychází z Písma svatého. A tento důsledek je evidentní, protože je faktem, že nějaká theologická argumentace existuje.

Z tohoto závěru vyvozuji ještě tři dodatky: První je ten, že žádná argumentace ve vlastním slova smyslu theologická není zjevná ve světle přirozeného rozumu ani z návěstí čistě pravděpodobných, protože jen z takové argumentace vzniká mínění; avšak i když taková argumentace je evidentní pro toho, kdo ji nahlíží, přece odporuje Písmu svatému. — Druhý dodatek je namířen proti témuž doktorovi, totiž Petru Aureolimu, že totiž závěry pravděpodobné nejsou theologickými principy ve vlastním slova smyslu; tento dodatek je evidentní, neboť jinak by platilo, že theologie ve vlastním smyslu se podřizuje specifickým způsobilostem lidským, a to nikoli jakýmkoli, nýbrž pouhým domněnkám, což by ovšem bylo na zřejmou újmu její důstojnosti. Z toho vyplývá nutně i závěr, že by pak theologie musela odtud také vybírat své principy. — Třetí dodatek konečně je ten, že argumentace čistě theologická není složena z principů ani nutných ani o sobě zřejmých; to je celkem evidentní, protože takové principy by nemohly být předmětem pouhé víry ani být obsaženy v svatém Kánonu.

Nadpis: *Lombardovy sentence* Petrus Lombardus, středověký scholastik († 1160); jeho spis Libri sententiarum o 4 kn. podával v systematickém uspořádání výběr nejdůležitějších thesí ze spisů církevních Otců o základních otázkách theologických a filosofických, byl vykládán na středověkých universitách i literárně zpracováván – 4 *nevede k vědě* doplň: ve vlastním smyslu slova – 5 *je tedy tohoto druhu* t. j. nikoli vědou ve vlastním smyslu slova – 8-9 *Aurelius Augustinus* (354-430), biskup v severoafrickém městě Hipponě, přední autorita starokřesťanské církve ve věcech theologických; *této vědě* totiž theologii; citované místo ze spisu De Trinitate (O Trojici) není v kap. 1, nýbrž 14 a zní takto: non utique quidquid sicri ab homine potest in rebus humanis... huic scientiae tribuens, sed illud tantummodo, quo fides saluberrima gignitur, nutritur, defenditur, roboratur – 12 *je tudíž také taková* nevzniká z principů o sobě poznatelných, t. j. není vědecká ve vl. smyslu slova – 14 *Neuvěříte-li, neporozumíte* v této podobě (lat.: nisi credideritis, non intellegetis) nedoloženo ani v bibli ani u církevních Otců; citováno snad podle t. zv. Septuaginty (nejstaršího překladu Starého Zákona do řečtiny, Iz. 7,9; Vulgata: Si non credideritis, non permanebitis) – 21 *podle slov Aristotelových: Je třeba...* srov. k tomu Aristoteles, Analytica post. II, 90n, kde se vykládá o čtyřech základních otázkách každého výzkumu a o tom, že všechny

jsou hledáním středního členu – 39 *paralogismus* v logice chybný závěr n. vadný důkaz, vznikající z neznalosti věci nebo logických pravidel – 57 *žádný důvod toho druhu* důvod nikoli nutný, nýbrž pouze „pravděpodobný", působící na přesvědčení – 67 *Filosof v dvanácté knize své Metafysiky* Aristoteles, Metafysika 1071n – 69 *Augustin ve spise o víře k Petrovi* odkaz se nehodí na žádný z několika Augustinových menších spisů nadepsaných v lat. orig. De fide, nýbrž na 2. knihu De anima (O duši), která má věnování Ad Petrum presbyterum a vykládá m. j. také o otázkách víry – 73 *Dionysius ve spise O božských jménech* Dionysius Areopagita, podle tradice žák apoštola Pavla a první biskup athénský. Jeho cit. spis (*Περὶ θείων ὀνομάτων*), jeden ze čtyř, které se pod jeho jménem dochovaly, je charakterisován spojováním křesťanské dogmatiky s mystickými spekulacemi směru novoplatonského – 90-91 *proti témuž doktorovi... Petru Aureolimu* Petrus Aureoli (Pierre d'Auriole, *1322), slavný mistr pařížské university, zvaný Magister praecipuus, Doctor novus, Doctor facundus; arcibiskup v Aix en Provence, známý svými tendencemi intelektualistickými a empirickými

MICHAL PRAŽSKÝ
O VLÁDĚ KNÍŽAT

Michal, vikář pražského kartusiánského kláštera Zahrady Panny Marie, náleží mezi přední theology doby Jenštejnovy. Vedle několika asketických děl, určených především členům vlastního řádu, napsal r. 1387 obsáhlý spis O vládě knížat (De regimine principum) v podobě dialogu mezi Rupertem (t. j. Ruprechtem III. Falckým, jemuž jest traktát věnován) a Michalem (t. j. autorem).

Při skládání tohoto spisu se Michal opíral o některá starší pojednání, zabývající se podobnými otázkami, jako byly v první řadě spisy Tomáše Akvinského a Egidia Římského.

Uveřejněný výňatek, vykládající „o spravedlivé válce", není bez časových narážek na církevní a politické poměry za velikého schismatu západního a byl znám i v době husitské, na př. Janu z Příbramě, a nějakým prostřednictvím i Petru Chelčickému, který ovšem důvody Michalovy, jehož nejmenuje, odmítá zcela rozhodně.

O SPRAVEDLIVÉ VÁLCE

Jak a kdy je dovoleno válčit a bojovat a že knížata mají též na obranu válku vést a co je spravedlivá válka, v níž má kníže co nejvíce užít statečnosti.

Michal: Ačkoli již od Krista byl všem křesťanům mír zvěstován, přece se proto válka, je-li vedena správně a způsobem náležitým, nijak netupí, nýbrž se doporučuje slovy Ambrožovými: „Statečnost, která hájí vlast před barbary válkou nebo brání slabých a spojenců před lotry, je plně spravedlivá." Tak Ambrož. Pročež i blažený Augustin praví: „Kdyby křesťanská kázeň vůbec haněla války, prosícím v evangeliu by byla dána spíše ta spasitelná rada, aby zahodili zbraně a úplně se vzdálili od vojska. Avšak bylo jim řečeno: ‚Nikoho netýrejte a buďte spokojeni se svým žoldem.' Když jim tedy (Kristus) přikázal, aby byli spokojeni vlastním žoldem, nezakázal jim válčit." Tak Augustin. Proto týž praví i jinde takto: „Nedomnívej se, že se nikdo nemůže líbit Bohu, kdo bojuje válečnou zbraní. Mezi těmi byl i svatý David, o němž vydal Pán tak veliké svědectví. Mezi těmi byl i onen setník, který řekl Pánu: Nejsem hoden, abys vešel pod střechu mou, ale toliko rci slovem

a uzdraven bude služebník můj. Neboť i já jsem člověk pod mocí postavený, maje pod sebou vojáky; a dím tomuto: ‚Jdi' i jde; a jinému: ‚Přijď', i přijde; a služebníku svému: ‚Učiň toto', i učiní." O němž též Pán řekl: „Amen, pravím vám, nenalezl jsem tak veliké víry v Israeli." Mezi těmi byl i onen Cornelius, k němuž anděl byv poslán řekl: „Cornelie, přijaty byly tvé almužny a vyslyšeny tvé modlitby." Tak Augustin.

Robert: Jak slyším, nezakazuješ ani bojovat ani válčit.

Michal: Válčit pro obecné dobro schvaluji, ale toliko v tom smyslu, jak praví o tom Augustin: „Chtěl bych říci, že na vyšším místě jsou u Boha ti, kteří zanechavše těchto všech světských běhů, slouží mu ve svrchované zdrženlivosti a čistotě, ale každý má, jak dí apoštol, svůj vlastní dar, jeden zajisté tak, druhý onak." A dodává: „Jedni ovšem za vás bojují modlitbami proti neviditelným nepřátelům, vy pak pro ně pracujete, bojujíce proti viditelným barbarům." Tak Augustin. Jako tedy, jak jsem řekl, tímto způsobem schvaluji bojovat pro obecné dobré, tak zase kárám válčení z pouhé žádostivosti boje a statku, aniž však zakazuji vojínům brát žold, dovolený již v evangeliu. Pročež dí Augustin: „Bojovat není zločinem, ale bojovat pro kořist jest hříchem; spravovat stát není přečinem, ale řídit stát tak, abys rozhojnil svůj majetek rodinný, jest zřejmě zavrženíhodné." A dodává: „Pročež tedy jakousi prozíravostí byl bojovníkům jistý žold stanoven, aby shánění potravy nebylo důvodem k hromadění kořisti." Tak Augustin. Válka se schvaluje podobně, jako se žádostivost války zase zatracuje slovy Augustinovými: „Pokoji má chtíti vojín, k válce dochází z nevyhnutelnosti." Stejně týž praví jinde, že všichni, kteří mají zálibu v bojích, odcizí se míru a zapletou se do největších nesnází, neboť počátkem nejvyšší nesnáze je válka a spor. Tak Augustin. Tudíž, jako se nemá dychtit po válce, tak válka, vede-li se pro vlast a věc spravedlivou, nejen že se nezavrhuje, jak již řečeno, nýbrž se chválí. A nazývá-li se válka na obranu vlasti podle Ambrože dokonale spravedlivou, jak teprve asi bude spravedlivá, vede-li se na obranu církve! Pročež praví papež Pelagius: „Božské a lidské zákony stanovily, aby odštěpenci od jednoty církve a buřiči, rušící ničemně její mír, byli potlačováni mocí světskou." A dodává: „Není nic většího, co byste mohli přinést Bohu v oběť, než když zařídíte, aby všichni, kteří šíleně vrhají sebe i jiné v zkázu, byli náležitou mocí zkrušeni." Tak onen.

Robert: Domníváš se snad, že knížata jsou povinna ostříhat církev, když je utiskována od nevěřících a rozkolníků?

Michal: Na to odpovídá Isidor slovy: „Knížata lidu ne nadarmo drží uvnitř církve vrcholky dosažené moci, aby touž mocí upevňovali církevní kázeň; ostatně uvnitř církve nebylo by třeba moci, kdyby moc nemohla pod hrozbou kázně rozkázat to, co kněz nemůže vykonat skrze slova učení." A dodává: „Často má prospěch království nebeské skrze království pozemské, když ti, kteří uvnitř církve jednají proti víře a kázni církevní, bývají potíráni silou knížat, a moc ukládá kázeň, kterou pokora církve nestačí ohnout šíje pyšných, a nutí je uctívat lidi, kteří toho zasluhují." Dodává k tomu ještě tato slova: „Nechť vědí knížata svět-

ská, že jsou povinna vydat Bohu počet vzhledem k církvi, kterou od Krista přijímají v ochranu. Neboť ať již se rozmnožuje mír a kázeň církve přičiněním věrných knížat, ať již se rozkládá, Onen, který s důvěrou svěřil svou církev jejich moci, vyžaduje od nich počet!"

Robert: Ach mír! Nechť to, co pravíš, považí knížata dnes! Vždyť již nelze najít nikoho, kdo by vzal na sebe zbroj proti rozkolníkům útočícím na církev!

Michal: Žalostná to věc, jsou-li knížata natolik vlažná v křesťanském náboženství, že se nejeví u nich žádná horlivost k obraně víry, když přece kdysi národ, uctívající Boha, zdvihl válku proti zástupům barbarů a proti hrozným králům na obranu zákonů božských, pro něž byli na vyzvání svého vůdce připraveni zemřít; jakož se píše o nejstatečnějším Judovi, který své vojsko, chystající se svésti bitvu pro zákony božské, posiloval slovy: „Přepašte se a buďte synové mocní, nebo lépe je nám umříti v boji než viděti zlé věci národu našeho a svatých atd." Jestliže by knížata církve byla ochotna vést války pro církev, oč by takto tím více mohla vyniknout v bohatství a poctách! Pročež praví Řehoř v listě Gennadiovi, výběrčímu v Africe: „Více by ovšem prospěla sláva vaší vznešenosti u Stvořitele, kdyby bylo možno skrze ni obnovit společenství rozptýlených církví; neboť nezapomíná-li štědrými dary na odměny za svou slávu, tím štědřejší dary uděluje, čím více pozoruje, jak se touto slávou množí důstojnost jeho náboženství." Tak Řehoř. To by se dotýkalo knížat, která se chtějí honosit jménem křesťanským podle slov Augustinových: „U pravých ctitelů božích jsou přípustné ty války, které se nevedou z ukrutnosti nebo chtivosti, ale ze snahy po míru, aby zlí byli zkroceni a dobrým se pomohlo." Tak Augustin.

Robert: Věru, velmi prospěšné je, co pravíš, a mělo by to náležitě pohnout srdcem křesťanského knížete. Vpravdě nepochybuji o tom, že války, které se vedou na obranu církve proti nepřátelům, jsou dovolené a dobré. Ale prosím, rci, kdy a jakým způsobem je dovoleno knížeti válčit spravedlivě proti svým vlastním nepřátelům a proti spolukřesťanům.

Michal: Domnívám se, že při zachování náležité pozornosti se dovoluje každému knížeti vést válku spravedlivě, jestliže bez války mír nemůže udržet, ani ho dosáhnout, což Isidor definuje takto: „Spravedlivá jest taková válka, která se vypovídá a vede proto, aby se dosáhlo náhrady, aneb aby nebezpečí bylo odvráceno od lidí." Tak Isidor. Pro důkaz správnosti toho výměru je třeba vědět, co praví blažený Tomáš, že totiž spravedlivá válka vyžaduje tří věcí, kterých se dotýká onen výměr: za prvé autority knížete, za druhé spravedlivé příčiny a za třetí správného úmyslu válčících.

Robert: To mi vylož po pořádku!

Michal: Za prvé pravím, že spravedlivá válka vyžaduje autoritu knížete, z jehož rozkazu se vede válka. Neboť soukromé osobě nepřináleží zdvihnout válku, poněvadž může hájit své právo u soudu vyššího. Podobně též svolat množství lidu, což se musí stát ve válkách, nepřináleží soukromé osobě. Poněvadž však starost o stát je svěřena vládcům, jim také náleží chránit obec města nebo králov-

ství nebo provincie sobě poddané. A jako je jim dovoleno chránit ji hmotným mečem práva proti vnitřním rušitelům tím, že trestají zločince, podle slov apoštolových: „Neboť ne nadarmo nosí meč: boží zajisté služebník je, mstitel zuřivý nad tím, kdož zle činí," tak jim také přináleží válečným mečem chránit obec proti vnějším nepřátelům. Proto i knížatům se praví v žalmu: „Vytrhněte chudého a nuzného z ruky hříšníka vysvoboďte!" Tak Tomáš. Pročež praví Augustin: „Přirozený řád, přizpůsobený pokoji smrtelníků, toho vyžaduje, aby moc a rozhodování podniknout válku bylo u vládců." Tak Augustin.

Za druhé vyžaduje spravedlivá válka spravedlivou příčinu, totiž aby ti, kteří jsou napadáni, pro nějakou vinu zasluhovali napadení. Proto praví Augustin: „Spravedlivé války se nazývají ty, které mstí křivdy: tak má být válkou trestán národ nebo město, které buď opominulo pomstít, co nešlechetného jeho poddaní učinili, nebo vrátit, co bylo neprávem vzato." Tak Augustin. Pročež takovou válku vedli synové Israelští proti synům Benjaminovým, zpustošili je ohněm a vyhubili mečem, poněvadž nechtěli pomstít zločin, který mezi nimi byl spáchán. Pročež praví Augustin: „Vzpomínám si, že v třetí knize Ciceronově (nemýlím-li se, O státu) se mluví v tom smyslu, že nejlepší obec nepodniká války, leč pro věrnost nebo záchranu." Tak praví Augustin.

Za třetí vyžaduje spravedlivá válka, aby úmysl válčících byl řádný, jímž se totiž zamýšlí, buď aby se prospělo dobru, nebo aby se uniklo zlu. Pročež praví Augustin: „Co se kárá na válce? Snad to, že v ní umírají ti, kteří jsou smrtelní, či snad to, aby nebyli podrobováni ti, kteří chtějí žít v míru? To hanět je vlastností bázlivců a nikoli lidí zbožných. Chtivost škodit, mstivá krutost, nepokojný a nezkrotný duch, hrabivost, panovačnost a podobné věci — to vše se právem na válce kárá." Tak praví Augustin.

5 *slovy Ambrožovými: „Statečnost... spravedlivá"* Ambrož (jeden ze čtyř t. zv. církevních Otců), De officiis ministrorum I, c. 27 (PL 16,66); Decretum magistri Gratiani, pars II, Causa 23, quaest. 3, c. 5: Fortitudo (vyd. Friedbergovo, sl. 897) – 7-11 *Augustin praví: „Kdyby... válčit"* Augustinus Aurelius (354-430), Epistola ad Marcellinum, Epist. III. cl., ep. 138 (PL 33, 532); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 1, c. 2, § 5: Paratus § Nam si (Friedb. 891-892); Tomáš Aquinský, Summa II, 2, quaest. 40, art. 1. (Citát z Písma je Luk. 3,14) – 11-20 *týž praví i jinde takto: „Nedomnívej se... tvé modlitby"* Augustin, Epistola ad Bonifacium. Epist, III. cl., ep. 189 (PL 33, 856); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 1, c. 3: Noli existimare (Friedb. 892; zde jen po slova: pod střechu mou; citáty z Písma jsou Mat. 8,8-10 a Skutk. 10,3-4) – 23-27 *o tom Augustin: „Chtěl bych... onak" „Jedni... barbarům"* Augustin, Epistola ad Bonifacium, Epist. III. cl., ep. 189 (PL 33, 856); citát z Písma je 1 Kor. 7,7 – 30-34 *Pročež dí Augustin: „Bojovat... zavrženíhodné" „Pročež... kořisti"* (Pseudo)Augustin, De verbis Evangelii Lucae 3, sermo 82 (PL 39, 1904); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 5, c. 5: Militare (Friedb. 893) – 35-36 *slovy Augustinovými: „Pokoji... z nevyhnutelnosti"* Augustin, Epistola ad Bonifacium. Epist. III cl., ep. 189 (PL 33, 856); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 1, c. 3: Noli existimare (Friedb. 892); týž i jinde – 41 *podle Ambrože* viz pozn. k ř. 5 – 42-46 *Pelagius: „Božské... světskou" „Není... zkrušení"* Pelagius (Pelagius II., 578-590 n. l.), Decretum, pars II, C. 23, quaest. 5, c. 44: Quali nos (Friedb. 943) – 49-60 *Isidor slovy: „Knížata... učení" „Často... zasluhují" „Nechť... počet"* Isidor (biskup sevillský, na poč. VII. stol. n. l.), Senten-

tiarum III, c. 51 (PL 83, 723); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 5, c. 20: Principes saeculi (Friedb. 936-937) – 67-69 *Judovi... „Přepašte se... svatých"* 1 Mach. 3, 58-59 – 71-75 *Řehoř...: „Více... náboženství"* Řehoř Veliký (papež 590-604 n. l.), Epistola ad Gennadium, Epist. I, ep. 74 (PL 77, 529); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 4, c. 48: Sicut excellentiam (Friedb. 925) – 77-79 *slov Augustinových: „U pravých... pomohlo"* Decretum, pars II, C. 23, quaest. 1, c. 6: Apud veros (Friedb. 893); Tomáš Aquinský, Summa l. c. – 87-89 *Isidor...: „Spravedlivá... od lidí"* Isidor, Etymologiarum XVIII, c. 1 (PL 82, 639); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 2, c. 1: Iustum est (Friedb. 894) – 90 *Tomáš* Tomáš Akvinský (1225-1274 n. l.), Summa l. c. (citáty z Písma jsou Řím. 13, 4 a Ž. 81,4) – 104-106 *Augustin: „Přirozený řád... vládců"* Augustin, Contra Faustum XXII, c. 75 (PL 42, 448); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 1, c. 4: Quid culpatur (Friedb. 893); Tomáš, Summa l. c. – 108-111 *Augustin: „Spravedlivé... vzato"* Augustin, Quaestionum in Pentateuchum VII, lib. VI, c. 10 (PL 34, 781); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 2, c. 2: Dominus Deus noster (Friedb. 894); Tomáš, Summa l. c. – 112 *Israelští* Soud. 20 – 114 *Augustin: „Vzpomínám si... záchranu"* Augustin, De civitate Dei XXII, c. 6 (PL 41, 758); *v třetí knize Ciceronově* De republica III, c. 23 (nezachováno, známo jen odtud) – 119-123 *Augustin: „Co se kárá... kárá"* Augustin, Contra Faustum XXII, c. 74 (PL 42, 447); Decretum, pars II, C. 23, quaest. 1, c. 4: Quid culpatur (Friedb. 892)

Autor spisu bral v první části naší ukázky doklady z Gratianova Decretu, v druhé části ze Summy Tomáše Aquinského.

SLOVNIKÁŘSTVÍ A BARTOLOMĚJ Z CHLUMCE

Staročeská slova v latinských slovnících a církevních textech objevovala se zprvu porůznu v podobě mezířádkových nebo okrajových přípisků (glos); tyto glosy někdy v dalších opisech pronikaly přímo do textu, a to nejpozději od 13. století. Glosy toho druhu jsou velmi důležité jakožto starobylé, často nejstarší doklady jednotlivých českých slov, ale jimi se ovšem ještě nevytváří písemnictví. Zato náležejí do české literatury samostatná latinsko-česká veršovaná díla slovnikářská, vzniklá v Praze brzy po polovině 14. století; nastupují na místo, které předtím zaujímaly výhradně latinské hexametrické skladby (k verši se sahalo z důvodů mnemotechnických) a přibírají nový významný úkol, totiž seznamovat „žáky" (kleriky) s názvoslovím důležitějších pojmů současné vědy a života nejen po latinsku, nýbrž souběžně i v jazyce českém, a to v takovém rozsahu, pro nějž neznáme obdoby u jiných národů.

Jsou to tři rozměrná veršovaná díla, která označujeme konvenčními a jistě nepůvodními názvy *Vokabulář gramatický* (731 veršů), *Bohemář* (981 veršů) a *Glosář* (2688 veršů). Jejich společným, donedávna neznámým původcem, byl mistr Bartoloměj z Chlumce (nad Cidlinou), řečený Claretus; zval se latinsky magister, jindy doctor Bartholomeus dictus Claretus de Solencia (patrně totožný s mistrem a lékařem Bartolomějem, který zemřel počátkem r. 1379 jako arcijáhen staroboleslavský).

Největší z jeho skladeb, t. ř. *Glosář*, je rozdělen v osm nestejných částí (I. o Bohu, světě a ovzduší, II. o ptactvu, III. o vodě a vodních tvorech, IV. o ssavcích a nižších zvířatech, V. o rostlinstvu, VI. o druzích lidí a jejich fysických i psychických vlastnostech, VII. o životě světském i duchovním, VIII. o uměních a řemeslech) a byl vypracováván za dobu čtyř let, kterou přesněji stanovit pomáhají jména a hodnosti českých současníků, kterých se v závěru některých věcných oddílů Glosáře dovolává (byl dokončen po r. 1364).

Stručnější, rovněž osmidílný t. ř. *Bohemář* jeví v podstatě stejné věcné utřídění (s přehozením II. a III. části), ale byl určen poučení elementárnějšímu. Proto nešel do podrobností a vyhýbal se odlehlejším pojmům a jazykovým novotvarům.

Odchylný, speciálnější program sledoval autor v t. ř. *Vokabuláři*, do jehož veršů hleděl vpravit s českými ekvivalenty hlavní odborné pojmy ze soudobých nauk (tří artes triviales, čtyř artes quadriviales a pěti artes collaterales). Byla to ze všech tří asi jeho práce nejstarší a v ní se zvlášť zřetelně projevovaly těžkosti prvního zápasu o soustavné odborné názvosloví.

Mistr Bartoloměj, řečený Claretus, zachytil mnoho cenného a jinak nedoloženého materiálu z českého jazyka 14. století, ale dosti slov též uměle vytvořil; nejeden z jeho umělých výtvorů se v jazyce ujal, ale většina jich ovšem zanikla, protože jeho odvážný pokus o vytvoření české terminologie byl dílem rozsahově nadsazený, dílem předčasný. Přesto mu náleží významné místo průkopníka.

VOKABULÁŘ GRAMATICKÝ

Fertur grammatica slovočtena, litera čtena,
vocalis hlása, liquida rozměk, muta němka,
consona zvučna, sit pólhlása semivocalis,
sillaba sřěk geritur, posicio vloženie,
composicio složenie, dyptongus est dvojhlas ...

Saturnus Hltolet, sit Jupiter Králemoc, Mars
Smrtonoš, est Dobropán Mercurius, Ctitel Venus.
Est Aries Skopenec, Taurus Býkovec Geminique
Dvabližnec, Cancer Rakonov, Leo Lev extat;
Dievkona Virgo notat, Libra Váhana, Štíropeň sit
Scorpius, est Střělobok Sagittarius, Capricornus
Kozorožec, Vodnář sit Aquarius, hinc tibi Rybnář
Piscis erit dictus et in astris est bene pictus.

Ens byt, entitas est bytovánie, fiet
indivisibile nerozložené. Musa Vodna,
Euterpe Kochánie, Melpomene Sladké zpievanie,
Tersicore Naučenie, Caliope Výmluv, Úmysl Clio,
hinc Polimia < ..... >, Dómyslovna dico Talia,
sit tibi Svrchovánie <Erato>, Znebes Urania tum.

Stix Nenáva, Lethe tibi sit Zapomna, Cochitus
Pláč i polek, Flegeton Horúcí oheň, sit Avernus
Bezzdravona, baratrum obžerovana tibi dictum.

1–5 Několik mluvnických názvů

1 *fertur* říká se; *slovočtena* mluvnice; *čtena* písmeno – 2 *hlása* samohláska; *rozměk* plynná; *němka* němá – 3 *zvučna* souhláska; *sit* budiž; *pólhlása* polosamohláska – 4 *sřěk* slabika; *geritur* jeví se, je; *vloženie* posice – 5 *est* je; *dvojhlas* dvojhláska

6-13 Jména oběžnic (planet) a souhvězdí zvířetníku (zodiaku)

6 *Hltolet* Saturn; slovo patrně tvořeno podle staré etymologie u Isidora Etym. VIII, 11,30: „Saturnus ... protože se sytí (saturetur) léty (annis) ... protože prý pohltil (devorasse) své syny, t. j. roky (annos)". Překlad se na několik set let ujal v rukopisné podobě brzy zkažené na Hladolet – 7 *Smrtonoš* Mars, přinášející smrt; podle staré etymologie jména Marta jakožto boha války, na př. Isid. Etym. VIII, 11,50: „Marta (Martem) jako působitele smrtí (mortium)", rkp Mus. XIII C 16, fol. 96a: „Mars jakoby smrt (mors), protože ve válce umírá mnoho lidí"; *Dobropán* Merkur; starověká etymologie u Isid. Etym. VIII, 11,3: „Merkurius, protože je pánem zboží (mercibus praeest)" mohla být snad vyjádřena definicí: bonorum dominus „pán zboží"; *Ctitel* Venuše; podle lat. venerari „ctíti" – 8 *Skopenec* Skopec; *Býkovec* Býk – 9 *Dvabližnec* Blíženci; *Rakonov* Rak; *extat* jeví se, je – 10 *Dievkona* Panna; *notat* označuje; *Váhana* Váhy; *Štíropeň* Štír; *sit* budiž – 11 *Střělobok* Střelec – 12 *Rybnář* Ryby – 12-13 *hinc tibi...erit...pictus* dále tebou (od tebe) bude pojmenován a ve hvězdách je dobře vyobrazen

14-19 Jména Mus

14 *byt* jsoucno; *bytovánie* bytí; *fiet* bude – 15 *nerozložené* nerozložitelné; *Vodna* Musa; podle starého výkladu, na př. rkp Mus. II F 4, fol. 402b: „Musa...jakoby moysa, t. j. vodná (aquatica)" etymologickým spojováním s moys „voda" (ČČF 1, 1942 3, 52) – 16 *Kochánie* Euterpe (Utěšitelka), překlad výkladového delectacio „potěšení"; *Sladké zpievanie* Melpomene (Pěvkyně); podle lat. výkladu, na př. rkp Mus. XIII C 16, fol. 97a: „Melpomene ... se vykládá jako sladce zpívající" – 17 *Naučenie* Terpsichore (Křepčivá), v středověku běžně Tersicore, překladem výkladového instructio (delectans instructione „bavící poučováním"); *Výmluv* Kalliope (Krásnohlasá); podle definice jako Mus. X B 6, fol. 35a: „Caliope..., t. j. dobrá zvučnost (bona sonoritas)"; *Úmysl* Kleio (Zvěstovatelka) podle neznámé etymologie – 18 *hinc* dále; *Polimia* Polyhymnia (Hojnozpěvná); *Dómyslovna* Thaleia (Kvetoucí); překlad podle výkladového ingenium (potens ingenio „mocná důmyslem"); *dico* říkám – 19 *Svrchovánie* Erato (Milostná), podle neznámé mylné etymologie; *Znebes* Urania (Nebešťanka), podle správného starého výkladu; *tum* pak, konečně

20-22 Podsvětní (pekelné) řeky

20 *Nenáva* Styx, podle etymologického výkladu stix: odium „nenávist"; *Zapomna* řeka zapomnění – 21 *polek* uleknutí – 22 *Bezzdravona* pekelné místo bez zdraví; *obžerovana* pekelná propast vše pohlcující; *tibi dictum* tebou, od tebe řečeno, nazváno

BOHEMÁŘ

Dic homo sitque člověk, gigas obr, rex quoque král sit,
est imperatrix ciesařovna, královna regina,
marchio markrabie, sed imperator quoque ciesař,
princeps sit kniežě, dux vévoda baroque šlechtic,
comes sit hrabie, starosta sit procurator,
vládyka sit nobilis, dominus pán, rusticus est chlap,
villicus est vládař, dispensator quoque šafář,
miles sit rytieř, sed verna dicito rynéř,
úkleje dico cliens, villanus sit tibi sedlák,
satrapa komonník, minister dico panošě,
sed famulus pacholek, holomek assecla vocatur,
servus sit sluha, sed ancilla dico dievka.

1 *dic* řekni; *sitque* a budiž; *quoque* rovněž, také; *sit* budiž – 2 *ciesařovna* viz níže ke Gloss. 49 – 4 *-que* a – 7 *vládař* správce – 8 *dicito* řekni; *rynéř* sluha, kterého se užívalo jako náhončího – 9 *úkleje* klient; českému slovu, označujícímu rybu, dán také význam klient pro zvukovou podobu s lat. slovem; *dico* říkám; *sit tibi* budiž tobě, pro tebe – 10 *komonník* podkoní, v. Gloss. 79 *podkonník* tvořeno v Boh. ke komoň (srov. stč. adv. komonně = = rytířsky), v Gloss. ke kóň; Flajšhans (II, 309) pokládá tvar komonník za omyl m. komorník (ke komora) – 11 *vocatur* jmenuje se – 12 *dievka* služebná dívka

GLOSÁŘ

Concipias hominem, sextam preparans sibi partem.
Vir muž, terrigena zeměnín sit, femina žena,
masculus est samec, alienigena cizozemec,
člověk homo, Suevus Šváb, Frís Friso Čechque Bohemus.
Křesťan cristianus, Sas Saxo pohanque paganus,
hřěčstvo grecismus, křesťanstvo cristianismus
et Bavarus Bavor, Žid Hebreus, dico gigas obr,
Jud Iudeus, Arabs Raběnín, spido sráč, Sabeus Sabš,
Němec Theutunicus, kacieř hereticus, Dáčě Dacus,
Míšněnín Misnensis, chod agrestis, Štyrk Stiriensis,
Australis Rakúsic, zápoj euchius, Anglicus Englic,
Grecus Řek, laicus liden est Durynkque Durincus,
Almanus Holener, Vlach Galicus, Ungarus Uher,
Říman Romanus, pro pohan sit Samaritanus.
Rutenus Rusěnín dic Ethiopesque Múřěnín,
barbarus est Litvěnín, Caldeus dico pro Horčen,
et Coriten Korutan, domněnín phariseus,
Litvěné Saraceni, zloškrv euera, Prušě Pruteni,
Srběnín Charvatus, Frank Franco, rci Psen Cananeus.
Est Slověnín Sclavus, chytra scriba, Moravec Moravus,
gentilis lidovec, Škot Scotus, ypocrita podlec
et Gracovita Krakovec, Jakubský Iacobita,
pro žáčě litteratus, zobcovan excommunicatus,
publicanus zjevník, bengardius est licoměrník.
Tater Taterius, chlap rusticus, Uspr Saduceus,
homicio človiečě, meus mój, gigacio obřě,
Alsacius Elzák, Mediolanus Medoláňák,
Pražák Pragensis, ita žeť Hradčan Gradicensis.
Dico Solensis Chlumčan, Přělúčan Prelucensis
et Zataviensis Žaták, Kolně Colonensis,
Týnčěné Tinenses, Čáslavěné Czaslavienses,
Brodčěné Brodenses, sed Chrudiměné Grudimenses.
Est Erfordiensis Erfordín, Iznák Isnacensis,

Plzák Plznensis, Holomúčěn Olomucensis,
Viedněné Vienenses, Vratislavici Wratislavienses.
Brnský Brunensis, Opatovic Opatovicensis,
Lúnský Lunensis, sit Padovec Pataviensis,
Mýtský Mutensis, Bydžovský Bidzoviensis,
Ústec Ustensis, Pařížský Parisiensis,
Ratisponensis Řěznec, Bolonín Bononiensis.
Božník divinus, Latinník dico Latinus,
Europanus Dobřěňan, Naběžan Asianus,
Ciprio Cypře, bonus dobrý sit Polenínque Polonus,
ast Africanus Frikoven, tovara socianus,
Flandrský Flandrensis, Aviánský sit Aviensis.
Ista Bohemarius minor obmisit satis argus.

Temptabis homines primo legere seculares.
Ciesař imperator, praciesař induperator,
imperatrix kněžna, rex král, regina královna,
marchio sit markrabie, baro šlechta, comes hrabie,
princeps knieže, rytieř miles sit vernaque rynéř,
maršalk marsalcus, sed lankrabie sit palatinus,
purkrabie purcravius, dux vévoda, sed sluha servus.
Vévodna ducissa, rytieřovna sit militissa,
měščka civissa sit, šlechtična baronissa,
hrabična comitissa, markrabina marchionissa,
Perchta Plutonissa, sed abatyše abatissa.
Pančák tetrarcha, sbroje singa, paňátko monarcha,
decurio desietník, patriarcha dico přěstavník,
centurio stotýr, ciliarcha tisan, herus obtýr
preses panč, žezlo sceptrum, koruna diadema,
regnum královstvo, dic imperium ciesařevstvo,
comicia hrabstvo principatusque knieže̊čstvo,
dominium panstvo, milicia dico rytieřstvo.
Esto sudí pretor, těkačka lator, běha cursor
legatusque posel precursorque předběhač, it šel,
empticius robotník, dědič heres herosque dědinník,
prefectus zeměniel, prenunccius esto přězvěstel,
ast prefectura zemský súd sit, péče̊ cura.
Omagium manstvo, barronia dico šlechtičstvo,
sit dispensator šafář, starosta procurator,
assecla holomek, famulus pacholek, pugil est rek,
subpeta chlušč, victor vítěz sit, hrdina faxor,
polák campester, cita spěch panoše̊que minister.

Vládyky sunt proceres úklejeque cliens et honor čest,
lenník vasallus, dievka virgo, panic domicellus,
panna domicella, stklena gemma, děvečka puella,
virago mužěna, sama domina sit, uxor žena.
Satrapa podkonník satellitesque komorník,
villicus est vládař, aterris dico bezzemař,
omagialis man, pedagogus (fert nese) pěstún,
servitor služebník, feodalis scito nápravník.
Podčěšie pincerna, leda kník, podstolé cironoma,
špehéř explorator, ponocník excubiator,
šosnéř exactor, prakovník sit machinator,
traditor est zrádce, crepa mrak lictorque popravčě,
svádčě certator, sádčě sator, dávčě donator,
non ne, sagittarius střělec, honec primipilus,
proscriptus psanec, exul zběh, proselitus přěc,
stipendiarius žoldnéř, úročník tributarius,
tornamentator turnovník, ščítník clipeator,
siccarius sábník, vexillifer est korúhevník.
Scriptor Grecensis dedit hec michi mille repensis.

1: obrať pozornost k člověku, vyhradiv mu šestý oddíl (t. j. z osmi oddílů Glossáře) – 2 *zeměnín* rodák, domorodec; *sit* budiž – 4 *Čechque* a Čech – 6 *hřěčstvo* řectví (východní křesťanství) – 7 *dico* pravím – 8 *Raběnín* Arab; *spido sráč* výplňková dvojice, invokovaná předchozím Arabs Raběnín (LF 69, 7); *Sabš* Sabejský, podle města Saby v Arabii – 9 *Dáčě* Dák, obyvatel staré Dácie – 10 *chod* výsadní sedlák, chodící a hlídající při hranicích; *Štyrk* obyvatel Štyrska – 11 *Rakúsic* obyvatel Rakous, Rakušan; *zápoj euchius* výplňková dvojice invokovaná vzpomínkou na rakouská vína, tehdy k nám hojně dovážená (jinak Flajšhans II, 436) – 12 *liden* laik (dosl. překlad z řec.) – 13 *Holener* Holanďan (jinak Prusík: etymol. s almus „bolí", veliký) – 14 *pro* místo, za; *pohan... Samaritanus* rkp Mus. II F 4, fol. 333a: „Samaritani jsou pohané (gentiles), které král assyrský usídlil v zemi israelské a samarské..." – 15 *dic* řekni – 16 a 18 *barbarus ... Litvěnín, ... Litvěné Saraceni* Klaretovi byli Litevci představitelé barbarů, t. j. pohanů – 16 *dico pro* pravím za; *Horčen* Chaldejec: čes. jméno utvořeno odvozováním Caldeus od calor „horko" (srov. Gloss. 166) – 17 *domněnín* farisej, srov. stč. domněný „domnělý, podezřelý" (jinak Gebauer SS I, 538: z chluměnín „kdo bydlí na chlumě") – 18 *Litvěné* viz výše k v. 16; *zloškrv euera* dvojice nejasná, nějak souvisí se jménem zlomyslného a potměšilého ptáka „dozloškrv" carbolasia (LF 67, 327), po příp. s výkladem vlastního jména Eueus v bibli Lit., fol. 199a: „Eueus litý neb najhorší neb ukrutný" (snad zlostkrv?); *Prušě* Prus – 19 *Psen* Kananejský; etymologickým spojováním s canis „pes" – 20 *chytra* učenec, zákonník – 21 *lidovec* srov. gentile „lidové jméno" (Vokab. gr. 49); *podlec* podlý člověk, pokrytec (LF 69, 240, kde je i odchylný výklad Flajšhansův) – 22 *Krakovec* Krakovan; *Jakubský* člen středověké sekty monofysitů – 23 *žáčě* mladý kandidát vzdělanosti; *zobcovan* vyobcovaný (z církve) – 24 *zjevník* publikán; *bengardius* m. beghardus „pokrytec" – 25 *Uspr* Klaretova zkratka místo Uspravedlený (iustificatus) – 26 *človiečě, obřě* deminutiva k *člověk, obr* – 27 *Elzák* Alsasan; *Medoláňák* Miláňan – 28 *ita* tak; *žeť* že ano; *Hradčan* Hradečan, obyvatel Hradce Králové – 29 *Chlumčan* obyvatel Chlumce nad Cidlinou, z Chlumce (podle zvuku)

slunce, lat. sol; odtud lat. Klaretovy překlady Chlumec Solencia, Chlumčan Solensis – 30 *Žaták* asi Žatčan; *Kolně* Kolíňan, obyvatel Kolína v českém Polabí – 31 *Týnčěné* obyvatelé Týnce nad Labem – 32 *Brodčěné* obyvatelé Českého Brodu – 33 *Erfordín* Erfurťan; *Iznák* obyvatel duryňského Eisenachu (lat. Isenacum) – 34 *Plzák* Plzeňan; *Holomúčěn* Olomoučan – 37 *Padovec* obyvatel severoitalské Padovy (lat. Patavium) – 39 *Ústec* obyvatel Ústí – 40 *Řěznec* obyvatel Řezna; *Bolonín* Boloňan, obyvatel severoitalské Bologne (lat. Bononia) – 41 *božník* zbožný člověk – 42 *Dobřěňan* Evropan; čes. překlad analogií podle výkladu utvořeného k správ. výkladům jako: euc(h)aristia ... Latine bona gracia; *Naběžan* Asiat; čes. překlad podle výkladu Asia = kráčeje (Bibl. Lit.) – 43 *Cypře* Cypřan; *Polenín* Polák – 44 *ast* však; *Frikoven* Afričan; *tovara* tovaříš (*socianus* tvořeno k socius „tovaříš") – 45 *Aviánský* avignonský – 46: Tato slova vynechal velmi pozorný (!) „Bohemář menší"

47: Nejprve zkusíš shromážditi lidi světské (potom následuje oddíl o lidech duchovních) – 48 *induperator* archaický lat. tvar (= imperator), z metrických důvodů oblíbený u středov. veršovců – 49 *kněžna* nápadný překlad lat. imperatrix (proti Boh. 2: imperatrix ciesařovna) vysvětluje se zřetelem k době vzniku Glossáře (dokončen r. 1363-64). Čtvrtá manželka Karla IV. Eliška, provdaná na jaře 1363, nebyla tehdy ještě korunována na císařovnu; překladem „kněžna" činil Klaret poklonu nové choti Karlově. Citovaný verš Bohemáře byl patrně psán ještě za života třetí manželky Karlovy, císařovny Anny († 11. VII. 1362) – 50 *šlechta* šlechtic – 51 *rynéř* sluha, kterého se užívalo jako náhončího (v. Boh. 8) – 54 *vévodna* vévodkyně; *rytieřovna* žena rytířova (šlechtična) – 57 *Perchta* (z něm. Berchta) postava lidových pověr (strašidlo); *Plutonissa* choť Plutonova, vládkyně podsvětí; *sed* ale, avšak; *abatyšě abatissa* se octla mezi „lidmi světskými" ve skupině feminin na -issa; stejně níže patriarcha ve skupině jmen složených s -archa – 58 *pančák* a níže v. 61 *panč* jsou obměny zdrobněliny k *pánče*, jiná zdrobnělina je *paňátko*; Klaret tak odstiňoval různé druhy pánů, poněvadž podle středověkých výměrů byl monarcha pán nad jedním nebo nade všemi, tetrarcha pán nad čtyřmi nebo nad čtvrtinou království – 58 *sbroje singa* je výplňková dvojice – 59 *desietník* podle středověkého výměru decurio „pán nad deseti"; *přěstavník* představený, podle stejného středověkého výměru patriarcha „přední otec" – 60 *stotýr* setník; *tisan* velitel tisíce vojáků; *obtýr* bohatýr, tvoř. nejspíše k *obr* se zřením k definici heroů jako statných mužů; lat. herus „pán" zde záměnou s heros (srov. v. 67) – 65 *esto* budiž; *těkačka* poslíček; *běha* běžec – 66 *it* šel, metrická vycpávka veršovcova – 67 *dědinník* dědičný sedlák, lat. heros zde záměnou s herus (srov. v. 60) – 68 *zeměniel* prefekt (soudce); *přězvěstel* (*předzvěstel*) napřed ohlašující (uměle vytvořené) – 69 *ast* ale, avšak – 73 *chlušč* domácí sluha; *faxor* je temné, snad zkrácenina z (trium)-fator – 74 *polák* polní dělník – 75 *sunt* jsou; *úkleje* viz k Boh. v. 9 – 77 *stklena* drahý kámen, výplňková dvojice (o ní LF 69, 11) – 78 *mužěna* vdaná žena; *sama* paní, čes. sama je asi překlad lat. ipsa (význam ipsa „paní" již starověký, jinak Flajšhans, Sbor. Jankův, str. 112) – 79 *podkonník* viz výše k Boh. v. 10 – 82 *nápravník* rytíř sloužící králi z nápravy, t. j. z propůjčeného statku – 83 *podčěšie* číšník; *kník* vasal (výklad ve Sbor. Jankově, str. 186); *podstolé* stolník – 84 *špehéř* vyzvědač; *ponocník* noční hlídač – 85 *šosnéř* výběrčí daně zvané *šos* (střhn. schozman) – 86 *crepa mrak* ve výplňkové dvojici zkráceninou z lat. crepera – 87 *svádcě* účastník svády, disputace; pozoruj ve verši zvukové obměny svád-, sád-, dáv-; *sádcě* sadil, kdo sází rostliny do země; *dávcě* davatel, dárce – 89 *přěc* snad zkrácenina z *přěšlec*, kdo přešel od pohanství k židovství (podle Flajšhanse II, 408 neumělé tvoření, snad od *přieti*) – 90 *úročník* poplatník – 91 *turnovník* turnajník, účastník turnaje; *ščítník* štítonoš – 92 *sábník* muž, v jehož ruce je sábě, dýka – 93: Tato slova mi poskytl spisovatel královéhradecký, uváživ jich (?) na tisíc

Poznámky ediční

Jan z Holešova, Výklad písně Hospodine, pomiluj ny

Text traktátu Jana z Holešova o písni Hospodine, pomiluj ny se zachoval ve třech rukopisech. Úplný je rkp NUK III D 17, fol. 15b a další (na začátku traktátu je tu zápis písně i s notací); kusý, ale po stránce textové mnohdy přesnější je rkp městské knihovny ve Vratislavi, dnes v tamní universitní knihovně (se signaturou R 445, fol. 233a-242b; bez notace, závěr chybí); podle těchto dvou rukopisů vydal traktát Zd. Nejedlý v Dějinách předhusitského zpěvu v Čechách (1. vyd., v Praze 1904, příl. V, str. 314-327; 2. vyd. 1954, 409n). Kromě toho připomíná Nejedlý ještě třetí rkp, Rajhradský (odvolávaje se na V. Brandla, ČMM 12, 1880, 157), kterého však nemohl pro svou edici použít; tento rkp popsal Fr. Tichý v ČMF 21, 1935, 260-263; jde o opis z doby obrození, pořízený P. Bonaventurou Pitrem. V závěru článku Tichého odchylné textové varianty. Starší otisk traktátu v díle M. B. Boleluckého Rosa bohemica sive Vita S. Woytiechi (Pragae 1668) je nepřesný a neúplný. Z edice Zd. Nejedlého přeložil R. Holinka.

Jan z Holešova, Pojednání o Štědrém večeru

Traktát Jana z Holešova De VII consuetudinibus popularibus in vigilia Nativitatis Christi přeložen z rkpu univ. knihovny v Krakově AA V 1, č. 1700, fol. 337-353; jeho otisk, který pod názvem Largissimus vesper seu colledae historia, authore Joanne Holleschoviensi, monasterii Brzevnoviensis monacho professo vydal v Olomouci 1761 A. Th. Fasseau, je velmi nepřesný a v podrobnostech se od rkpu krakovského liší.

Z traktátu jsou zde přeloženy jen vybrané části, pokud popisují štědrovečerní obyčeje; obšírné výklady rázu theologického s citáty církevních autorit, které vyplňují většinu textu, jsou vypuštěny a vynechaná místa jsou označena pomlčkami. Přeložil R. Holinka.

Jenek z Prahy, Výklad na Aristotelovu knihu o duši

Dosud nebylo publikováno. Z rkpu NUK VIII G 30, fol. 66b přeložil Z. Tyl. Vysvětlivkami opatřil J. Patočka.

Jan z Jenštejna, Kniha obranná

List otiskl Jan Sedlák, M. Jan Hus, Praha 1915, Přílohy str. 67n podle vatikánského sborníku prací Jenštejnových (Lat. 1122). Přeložil R. Holinka. Literaturu o Jenštejnovi shrnul F. M. Bartoš v knize Čechy v době Husově, Praha 1947 (podle rejstříku).

Gotšalk z Pomuku, Výklad na Lombardovy Sentence

Rukopis Gotšalkova Výkladu na Sentence je zachován v kodexu universitní knihovny v Krakově č. 1499; byl zapsán r. 1367 podle Gotšalkových pařížských přednášek. Dosud nebylo publikováno. Ukázku (začátek Výkladu, fol. 360a) přeložil Z. Tyl. Vysvětlivkami opatřil J. Patočka.

Michal Pražský, O vládě knížat

Spis se zachoval v několika rukopisech, z nichž je nejlepší římský (Pal. lat. 725), patrně originál věnovaný Ruprechtovi; náš překlad je pořízen podle rukopisu Kap. Praž. G 12, fol. 103b a násl., který má četné opravy podle nějakého rukopisu lepšího. Dosud nepublikováno; přeložil R. Holinka. Vysvětlivkami opatřil Fr. Ryšánek.

Novější literatura o Klaretových slovnících: V. Flajšhans, Klaret a jeho družina I, II (Praha 1926, 1928; zároveň edice); k tomu J. Vilikovský, Bratislava 2, 1928, 442-453, 842-846 a tamtéž 3, 1929, 158-159; F. M. Bartoš, M. Klaret a jeho spolupracovníci a předchůdci, ČČM 102, 1928, 178-184; F. M. Bartoš, Magister Claretus de Solencia a Petrus Clarificator, LF 60, 1933, 153-157; Alb. Wesselski, Klaret und sein Glossator, Brno 1936; B. Ryba, Klaretovo autorství Enigmatiku, LF 64, 1937, 266-267; V. Flajšhans, Lvovské Dialogi Bohemarii, LF 64, 1937, 133-138; F. M. Bartoš, Ještě jednou o mistru Klaretovi, ČČF 2, 1943/4, 143-147; k tomu V. Chaloupecký, ČČH 47, 1946, 369-372; B. Ryba, Nové jméno mistra Klareta, VKČSN 1943, tř. filos.-hist.-filol., č. V; B. Ryba, K rukopisným latinsko-českým slovníkům ostřihomským, LF 75, 1951, 89-123 (mimo jiné edice závěru Klaretova Glosáře, dosud neznámého). – Ze studií k jednotlivým slovům: Rybovy příspěvky v LF 67, 1940, 320-335; ČMF 26, 1939/40, 184-192; ČČF 1, 1942/3, 48-53, 138-141, 216-220; o jménech ptáků: Vl. Šmilauer v LF 67, 1940, 383-394, J. Baum, ČČM 115, 1946, 53-60; V. Machek, Příspěvky k výkladům Klaretových slov, LF 70, 1946, 154-159; Fr. Jílek, Klaretovo české názvosloví mluvnické, VKČSN 1950, č. IV; Fr. Jílek, První české termíny z dialektiky, Univer itas Carolina 1, 1955, č. 5 (Philologica, č. 1), str. 1-40.

– Vokabulář gramatický

Rkpy: *F* = Kap. Praž. F 44/2, *M* = kdysi mikulovský I 67 (nyní Státní arch. v Brně Mk 81), *S* = NUK XVII F 31. Vydal V. Flajšhans, Klaret a jeho družina I, 1926, str. 8, 17, 19-20, 21. Níže uvedeny jenom odchylky od vyd. Flajšhansova.

Ukázky: v. 14-18, 293-300, 366-371, 435-437.

4 geritur *F, M*] geritur ⟨que⟩ *Fljš;* vloženie] wlozenye *F, M,* wlozenye ⟨fertur⟩ *Fljš* – 5 composicio *F, M*] composicio ⟨das⟩ *Fljš*

6 Hltolet] hlodolet *F,* hladolet *S* – 7 Ctitel] cztitel *podle Glos. 42* (*Fljš II, 250*), zstyele *F*

16 Kochánie] kochanie *S,* chochanye *F, Fljš* – 17 Tersicore *F*] Trisitorie *S,* Ter⟨p⟩-sichore *Fljš* – 18 Polimia *F*] Polim⟨n⟩ia *Fljš;* .....] Polim⟨n⟩ia Dómyslovna *spojoval Fljš; překlad lat.* Polimia *je v rukopisném podání ztracen; čekali bychom dvouslabičné slovo, na př.* Množna (*podle výkladu rkpu* Mus. XIII C 16, fol. 120b1: „Polimia ... se jmenuje od polis, t. j. mnohost, pluralitas, protože vymýšlí mnoho písní); Talia] talis *F, Fljš* – 19 Erato] Svrchovánie z nebes Urania *spojoval Fljš*

20 Lethe tibi sit] Lechites *S,* Lethe *F, Fljš;* Cochitus *F*] Cochitus ⟨placz⟩ *Fljš* – 21 pláč i polek] Placipolech *F, Fljš,* placž *S* – 22 Bezzdravona] Bezdrawona *F, Fljš,* zezdrawona *S*

– Bohemář

Rkpy: *E* = Kap. Praž. E 32, *F* = Kap. Praž. F 44/2, *O* = Kap. Praž. O 59.

Vydal V. Flajšhans, Klaret a jeho družina I,1926, str. 53. Níže uvedeny jenom odchylky od vyd. Flajšhansova. Ukázka: v. 373-384.

2 královna *E, O*] kralownaque *Fljš* – 10 komonník] komonnyk *O,* komornyk *E, F, Fljš*

– Glosář

Rkpy: *A* = Kap. Bratisl. 50, *B* = Rajhrad Hm 26, *G* = Třeboň A 6, *M* = Mus. XII E 8, fol. 229b1.

Vydal V. Flajšhans, Klaret a jeho družina I, 1926, str. 140-143.

Níže uvedeny jenom odchylky od vyd. Flajšhansova. Ukázka: v. 922-1014.

8 spido sráč] spido Ducz *A,* dúč (?) Geb, Spido Dúč *Fljš* – 10 agrestis *Geb*] agrestus *A, Fljš* – 11 zápoj euchius] ssapor ethnicus *A,* Euchitus supor *B,* sapor ethnicus *Fljš* – 13 Holener]

bolener *A*, Bolener *Fljš*, Bolenec (?) *Prus* – 14 pro pohan] prapohan *A*, *B*, *Fljš* – 16 Litvěnín] lytwen *A*, lytwenyn *B*, litwen (*u význ. potupném*) *Geb*, litvén *Fljš*; pro Horčen] przihorpen *A*, przyhorpen *B*, Přihorpen *Fljš* – 17 domněnín] chlomyenyn *A*, *B* (*asi zkaž. z* clomn-*a to* z domn-), Chloměnín *Fljš* – 18 zloškrv euera] zlosskrw euera *A*, Zloškrv (?) Euera (Enera?) *Fljš*; Litvěné *Geb*, *Fljš*] Lytwyene *A*, *B*, Litvěné *Geb*, *Fljš* – 19 rci Psen] kipsen *A*, Kipse *Fljš*; Cananeus] Canenus *A*, *Fljš* – 21 lidovec] lidogess *A*, lydogedecz *B*, lidojěž *Fljš;* Škot] sskocz *A*, Škoc (*možná, že z pův.* Skot) *Fljš;* podlec] podgez *A*, podgyez *B*, podjěž *Fljš* – 23 pro žáčě] Prozaczie *A*, *B*, prožáčě *Fljš* – 25 Uspr] vsskr *A*, *B*, Uškr *Fljš* – 27 Medoláňák] nedolanzak *A* (*asi zkaž. z* -nyak), Med(i)olančák, *Geb*, *Fljš* – 28 ita žeť] itra zent *A*, Itra Zent (žent?) *Fljš* – 30 Žaták] zatak *A*, Zaták, Žit(av)ák (?) *Fljš*; Kolně] kolnie *A*, Koliněnín *Geb*, Kol(í)něn *Fljš* – 43 Cypře] cziprque *A* (*asi místo* -przye), Cypr *Geb*, *Fljš* – 45 Flandrensis] Flandensis *A*, *Fljš*, flandransis *B*

60 obtýr] optir *A*, *B*, optýr *Fljš* – 77 stklena] stuena *A* (*asi místo* stclena), stvena *Fljš* – 80 bezzemař *Fljš II*, *240*] bozzemacz *A*, pozemacz *B*, bezzemáč *Menč* – 83 kník] kuik *A*, kvík (?) *Geb*, kvik *Fljš* – 87 sádče *Fljš II*, *461*] sawcze *M*, suacze *A*; dávče] dawcze *M*, darcze *A*, dárče *Fljš*

PRÁVNICKÁ PRÓZA

Naše právní památky byly psány zprvu latinsky, ačkoli nepochybně na soudech i na úřadech obyvatelé této země užívali svého rodného jazyka a také úředníci a soudcové s nimi v jejich jazyku jednali. Věrohodným svědectvím toho jsou české právní termíny, jak se nám vyskytují přimíšené v latinských textech listin nebo dokonce i v prvních zákonodárných pokusech. Je důstojným svědectvím pro český jazyk, že již na konci 13. století byla jím napsána celá právní kniha, t. zv. *Kniha rožmberská*, kterou se po pravdě začíná česká nauková literatura právní. Tato kniha představuje řadu jiných českých pomůcek, které se nám pro nepřízeň věků nedochovaly, protože její jazyk, byť leckdy nám již ne dosti jasný, nelze si představit bez delšího vývoje českého jazyka právnického. Ale také latinským památkám se dostalo v pozdější době v hojné míře českého přetlumočení, a proto ve výboru budou i tyto památky předvedeny postupně podle časového pořadí, kam patří svým jazykovým vývojem.

Vývoj českého národnostního uvědomění a vývoj českého právnictví a jeho literatury není možno od sebe oddělovat. Proto další ukázky krok za krokem načrtávají vývojovou cestu českých památek právních až po práh 15. století a ukazují, jak čeština zasahovala do práva a jak se jazyk národní uplatnil postupně i na tomto poli, třebas vedle českých památek máme velmi mnoho dalších pramenů psaných latinsky nebo německy. Ale toto zaměření vybraných ukázek na české památky nijak neskresluje základní linii vývoje českého práva. I když bylo při výběru pramenů rozhodující hledisko jazykové, přece jen bylo v plné míře přihlédnuto i k jejich politickému obsahu; zvolené ukázky dobře charakterisují ráz práva za feudalismu. Můžeme na nich sledovat, jak nerozlučně je spjato naše právo s osudy českého lidu, jehož vzestup i útlak, které ho provázejí a postihují v jeho dějinném vývoji, zřetelně prozrazuje.

O právních historických pramenech podrobně poučuje tato literatura:

Jaromír Čelakovský, Povšechné české dějiny právní (od r. 1913 v sešitech, dokončeno r. 1920, většinou otištěno v Ottově slovníku naučném VI, 1893, str. 452n); Jan Kapras, Právní dějiny zemí Koruny české I-III (1913-1920); Bohumil Baxa, Dějiny práva na území Republiky československé, 1935; František Čáda, Povšechné právní dějiny československé od nejstarších dob do doby husitské I, 1947; Václav Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, 1955. K vývoji právnické češtiny srov. B. Havránek, Vývoj spisovného jazyka českého (Čs. vlastivěda II. řada, Praha 1936, str. 29n).

POČÁTKY PRÁVNICKÉ ČEŠTINY

Poměrně velmi pozdě pronikl do našich českých zemí obyčej pořizovat o právních jednáních listiny, tedy písemnosti, kterými se zakládá nějaké právo nebo povinnost. Nejstarší naše listiny, jdoucí od 11. století, jsou vyhotovovány pouze latinsky, stejně jako tomu bylo vůbec v západní a střední Evropě, ale autoři jejich myslili i v latině česky a svůj původ prozrazovali jednotlivými českými termíny. Tyto české výrazy právnické nám dosvědčují, že právnické názvosloví v Čechách a na Moravě bylo již záhy značně vyspělé,

ba z jisté části obecně slovanské, a že celé jednání, které předcházelo vyhotovení listiny, se dálo českým jazykem, a pouze pro napsání listiny bylo použito latiny. Tyto české právnické výrazy jsou vedle českých osobních a místních jmen nejstaršími projevy českého jazyka, které se nám dochovaly v písemných památkách.

Nejstarší termín právnický, jehož význam je nám nyní dosti nejasný, je dochován v t. zv. *privilegiu pražským Němcům* od českého knížete Soběslava II. z let 1174-1178. Tam čteme:

1 Debent iurare septem manibus pro furto vel pro eo, quod dicitur *na dwore*.

(Překlad:) Mají (t. j. Němci) přísahati sedmi rukami pro krádež nebo pro to, čemu se říká *na dvoře*.

2 *sedmi rukami* se sedmi spolupřísežníky – 3 *na dvoře* v dalším textu lat.: in curia

Z téže téměř doby máme dochovány velmi časté termíny pro trestní případy, za něž byly vybírány soudní pokuty. Je to v potvrzení výsad proboštovi a kapitule vyšehradské od knížete Bedřicha z r. 1187:

2 Ceterum et hanc devotionis nostre donationem novam addimus ..., ut omnis acquisitio, que provenire solet in istis *swod, narok* et quod vulgo *glaua* dicitur, super omnes homines, ubicumque fuerint, pertinentes ecclesie, damus in usum fratribus et preposito nunc et in perpetuum.

(Překlad:) Dále i toto nové obdarování naší laskavostí přidáváme, ... že všechen zisk, který vzcházívá v oněch případech, *svod, nárok* a to, co se v obecné mluvě nazývá *hlava*, ze všech lidí, ať jsou kdekoliv, příslušejících kostelu, dáváme bratřím a proboštovi nyní i věčně.

4 *svod* na důkaz, že věc není ukradena, musil obviněný jmenovati toho („svésti na něho"), od koho věc nabyl; *nárok* trestný čin, z něhož někomu vzešla škoda, tedy nárok, později též sama žaloba, zvl. na náhradu škody; *vulgo* v obecné, t. j. české mluvě – 5 *glaua* (čti: glava) hlava, vražda, zabití

Nepochybně svůj český původ projevil i písař, který připsal na *zakládací listinu kapituly litoměřické* asi počátkem století třináctého přípisek českým jazykem, který je pravděpodobně vůbec nejstarším českým zápisem listinným; uvádíme ho zde paleograficky i v přepise:

3 Pauel dal gest Ploscouicih zemu. Wlah dal gest Dolas zemu bogu i suiatemu Scepanu se duema dusnicoma Bogucea a Sedlatu.

Pavel dal jest Ploskovicích zem'u, Vlach dal jest Dolas zem'u bogu i svatému Ščepánu s dvěma dušníkoma, Bogučeja a Sedlatu.

1 *Ploskovicích, Dolas* bezpředložkový 6. pád množ. čísla, tedy v Ploskovicích, v Dolanech – 2 *dal jest zem'u* daroval půdu – 3 *s dvěma dušníkoma* se dvěma dušníky, poddanými záduší – 4 *Bogučeja a Sedlatu* 4. pád

Po prvé ve větším počtu se nám společně objevují tyto české právnické termíny v prameni ryze právnickém, v t. zv. *Statutech knížete Konráda Oty* (1189-1191). Známe je teprve z pozdějších potvrzení Přemysla Otakara I.; jejich znění se částečně liší, jak časem vyzrával právní vývoj a měnily se právní předpisy, ale nikdy ne natolik, aby se popírala platnost oněch právních institucí, a tím i význam českých výrazů. Českých právnických termínů se tu užívá již v souvislé mluvě a kladou se na roveň latinským; tam, kde nemá skladatel latinského výrazu nebo ho po př. nezná, vkládá český výraz v původním znění, jak ho užíval a slýchal při úředním nebo soudním jednání. Nejstarší potvrzení Konrádových Statut pro Znojemsko asi z r. 1222 má těchto příkladů dost:

4 Item nullus camerariorum citet aliquem, nisi cum certo testimonio eorum, quorum interest; et nominatim quilibet eorum debet ducere castellani nunccium et alium iudicis, et insuper duos *kmetones* de circumsedentibus villis ... Si aliquis nobilis vir et non *druho* habuerit super se *narok*, puer pro ipso subeat iudicium ...

(Překlad:) Dále žádný z komorníků nepohánějž nikoho, leč s jistým svědectvím těch, kteří mají na tom zájem; a zejména každý z nich má vésti posla kastelánova a jiného (posla) sudího a nadto dva *kmety* z okolních vesnic ... kdyby nějaký šlechtic a nikoliv *druh* měl na sobě (žalobu o) *nárok*, služebník za něho nechť podstoupí soud ...

Quando ducitur, quod dicitur *zuode*, debet adesse nunccius castellani, iudicis, villici et camerarii et unus vel duo de vicinatu illo; et ultra tres non ducatur, set in tercio remaneat; et si convictus fuerit, CLXXX denarios in cameram regis reddat et illi, qui dicitur *powod*, satisfaciat ...

Když se vede to, co se nazývá *zvod*, má býti přítomen posel kastelána, sudího, správce a komorníka a jeden nebo dva z oné osady; a nad tři se nemá vésti (totiž zvod), ale u třetího má se zůstati; a bude-li usvědčen, ať dá 180 denárů do komory královské a onomu, který se nazývá *póvod*, dosti učiní ...

Insuper si quis spoliatus fuerit per *wyboy*, incuset, quos vult, et de *herdost* nominet, quos voluerit, et antique consuetudines serventur.

Nadto jestliže by někdo byl oloupen *výbojem*, nechť žaluje, koho chce, a pro *hrdost* ať jmenuje, koho chce, a ať se šetří starých (právních) zvyklostí.

8 *druh* nižší šlechtic závislý na šlechtici vyšším – 9 *nárok* trestný čin, z něhož někomu vzešla škoda, tedy nárok (viz též č. 2, ř. 4) – 10 *soud* (iudicium) soudní očista – 11 *zvod* (vl. *svod*) viz č. 2, ř. 4 – 13 *správce* (villicus) hospodářský správce na statku – 18 *póvod* kdo podává žalobu – 21 *výboj* násilné vniknutí do domu – 22 *hrdost* násilí na majetku

Druhé potvrzení pro Brněnsko z r. 1229 opakuje až na termín „kmeti" dřívější výrazy a přidává tato dvě významná místa:

5 Item si quis citatus fuerit et obtinuerit ius suum in iudicio, neque *wrez*, neque *pohonce*, set solummodo denarios duos persolvat, quod *pomocne* vulgariter appelatur. Item ad clamorem communem, qui *nestoyte* vulgariter nominatur, nullus currere teneatur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit ...
Preterea duellum, quod in vulgari dicitur *kiy*, non habeant nisi ad extraneos.

(Překlad:) Dále jestliže bude někdo pohnán a obdrží své právo na soudě, ani *vřěz*, ani *póhončie*, ale pouze dva denáry nechť zaplatí, což se *pomocné* obecně nazývá. Dále k obecnému pokřiku, který *nastojte!* se obecně jmenuje, nikdo nemá běžeti, leč když to chce učiniti z vlastní vůle ...
Mimo to souboj, který v obecné mluvě se nazývá *kyj*, nemají míti leč proti cizím.

3 *vřěz* soudní taxa; *póhončie* (tak pravděpodobně!) obdobná soudní taxa (*pomocné*) – 5 *vulgariter* (*in vulgari*) obecně, t. j. česky – 6 *nastojte* pomoc!, běda! – 11 *kyj* souboj, který se dál kyji a obušky

Třináctě století s mnoha dalšími českými termíny právnickými dokazuje přesvědčivě, že se u nás poměrně záhy a časově souběžně s vývojem v sousedních zemích vyvinulo z prvků a počátků obecně slovanských pevné domácí názvosloví, jímž se jednalo na soudech i na úřadech. A tak jedině si můžeme vysvětlit, že již koncem tohoto století u nás vznikla první česká památka právnická, česky psaný spis o českém právu, t. zv. *Kniha rožmberská*.

KNIHA ROŽMBERSKÁ

Nejstarší česky psanou právní knihou je t. zv. Kniha rožmberská. Její název se odvozuje z přípisků v některých rukopisech, z nichž usuzujeme, že buď ji měl některý z pánů z Rožmberka, nebo byla pro něho napsána. Jádro této památky, která se nám dochovala zřejmě neúplná, vzniklo pravděpodobně již v druhé polovici 13. století, snad v kanceláři zemského soudu po jeho organisaci za doby Přemysla Otakara II. K této heslovitě psané příručce soudních úředníků (srov. zde článek 154 a násl.) postupem času byly připisovány další části, s nimiž byla Kniha rožmberská znovu opisována, ale se změněným právnickým názvoslovím i jazykem a s vynecháním mnoha starých předpisů, které již neplatily. – Rukopisy Knihy rožmberské, pokud se nám dochovaly, jsou vesměs nejméně o sto let mladší než původní kniha, a tak výslednicí je časově i právnicky nesourodá spleť, kterou nyní skoro už je možno rozuzlit jen domněnkami.

(1) Ktož pojme komorníka pražského na póhon, má právo od něho dáti, jemuž poručeno jest je rozdávati, tři haléře, a od pečěti, jenž zemskú pečět dává komorníkóm, právo dáti dva haléře. To je písaři, jenž dskami vládne, nebo komuž poručie pečěti rozdávati.

(2) V hrazské popravě právo jedniem komorníkem pražským pohoniti, proto že je v tej popravě, v nież póhon. A proto komorníku právo dáti dva a třidcěti haléřóv po cěstě sěm i tam, doňudž sě nevrátí s póhona. A k svědčení póhona právo jest jemu dáti v hradě jedinú večeři a nazajtřie jedinú oběd dáti, viece nic a ztravu i sěm i tam.

(3) V jiné popravě pražská nemóž pohoniti jedniem komorníkem do hrada, že ta poprava má také komorníky toho súda.

(4) V jinú popravu pražská poprava: komorníku pražskému právo jest dáti za jeho chodbu šestdesát haléřóv, to jest pět grošuov, ješto pohonil. A chce-li póvod svú volí, aby on sám komorník pražský dobyl sobě komorníka ot úřada té popravy, v nież mu jest pohoniti s ním, daj jemu pět grošuov, ješto komorníka má mieti menšieho úřada a ztravu po cěstě sěm i tam, doňavadž sě s póhonu nevrátíta k svědčení póhona. Právo jima dáti v svéj hospodě jednú večeřěti i obědvati oběma.

(16) Když ženatého vládyku pohonie k hradu, právo jej komorníkem hrazským pohnati trhem a doma, kdež ženu zastúpí na jejie boží.

(17) Ač jej zastúpí v Pražscě, tehda požeň hrazský komorník sám a opět trhem, kterémuž najblíže s ženú v ty časy přísedí.

(18) Pakli ženatého vládyku pohonie k hradu z jiné popravy, z dalšie než z pražské, právo jej hrazskému komorníku pohnati trhem v hradě. A potom pojma hrazský komorník té popravy, v nież jmá pohoniti, k sobě komorníka od úřada, jenž bude s ním pohoniti, u dvora, kdež ženu jeho zastúpí v tej popravě, jehož pohoní, a potom trhem v tom městě, v jemž súd bývá, ot něhož úřada pojal k sobě na póhon. To učiniec, potom opět trhem, ač blíže které město přileží, jež odtud na trh chodie s toho sbožie, s něhož domem pohnali, pohoňta oba komorníky trhem, nebo jmáta spolu v jedno slovo svědčiti. Což by jinak učinili, ten póhon ztracen, ač by komorníky poznala: „Jakž ny je póvod přivedl ku póhonu, tak jsmy sehnali."

(19) Když chce komorník v kterém městě koho pohoniti trhem, právo osvědčiti toho města rychtářovi a dvěma konšeloma, koho chceš trhem pohoniti, proto, zda by, jenž pohoněn, otpieral sě a řka: Nepohonil mě trhy v těch městech, k nimž přisez'u, a dokládaju sě toho města těch, jež komorník jmenuje, by jim osvědčával, že mě trhem pohoni k tomu roku.

(25) Když komorník příde a pohoně k dvoru, právo mu vyzvati panošu nebo samého pána, i pověděti mu, ot koho pohonie a kterému roku i kterému úřadu. Zameška-li sě tet pověděti komorníkovi, jenž slyší od komorníka póhon, že nesedí s svú ženú, tu odňad sě pohoní, ač i tu panie nenie, když je to jeho sbožie, a je póhon prošel, že na vysvědčení póhona, die-li pohnaný: „a já tu s ženú nesez'u" a komorník: „mně na póhoně u dvora nic nikýmž neotpieráno, by tu se paňú neseděl," proto s právem póhon prošel.

(26) Proto když komorníci přídú k dvoru a kohož uzřie z dvora, dávajúc mu rok věděti póhonný, tomu právo řéci na tom miestě: „Věz, komorníče, žeť sde panie nenie, nevěříš-li ale, hledaj panie v domu, žeť sde nesedí." Ač by komorníku

ze vsi l'udé pověděli, by paní doma byla, když u dvora otpierajú, že panie tu nenie, to je právo komorníku po všem domu hledati, když je pobiezen. Nechce-li komorník hledati a je póhon, že die: „Hledal jsem, nezastúpil sem," vysvědčije póhon. Proto póhon zšel.

(47) Když holomka pohonie, najprvé právo jej v hradě trhem pohnati jedniem hrazským komorníkem. A potom komorník požeň s jeho sbožie, kdež najblíže chce, a trhy. Ač ku Pražsku sbožie popravú slušie, hrazský komorník sám, a trhy, kterému trhu sbožie leží najblíže. Proto požene sám, že je s toho sbožie pohnal, ješto menšieho úřada tu nenie, nebo komorníka nenie.

(52) Pakli je holomek od otcě syn neotdělený, a jej právo pohnati ot jeho otcě dvora a dohnati jako ženatého, proto že tu jmá, že u otcě chlebí a jinde mu ješče dielu nedal. Proto že když syn právo ztratí, že na otcovo sbožie zvedú, jako by sám otec právo stratil, že ješče otcóv společník.

(60) Když tkáčě pohonie, právo jej takéž svědomě pohoniti trhy i týmž právem, jako jiné domovité l'udi pohonie. Ale proto jej trhy třmi pohonie tkáčě, že svého nikdie nejmá domu ani sbožie, ledno tká sě, že nenie zasědlý, a proto je otnikudž sehnán.

(69) Znamenáno, kak sě v sl'ubnie řěči ze co spraviti. Z plena právo sě spraviti zemským právem, jemuž vinu dávajú, samému třetiemu, ale bylo by pravějšie, aby póvod přisáhl napřěd z své škody, tehdy právo bylo by odpoviedači odpřisieci sě. Potom za vodu dva pomocníky odpřisiezta, že je nevinen, z něhož popřisěžen...

(75) Když pojmeš komorníka na koho, tehda vlož jej ve dsky z té pře, z niež trój póhon, a rok do šesti neděl státi, jež póhon svědčiti. A když póhon svědčie, tehda póhon kaž zmiesti prvý.

(154) Z plena jeden póhon. Právo k roku pohnati, když chce k najbližšiemu do čtyř neděl. Což rok blíže jedniem dnem, to pře ta ztracena. Jest-li rok dále čtyř neděl, že neprojde roku šesti neděl, a je s právem sehnáno z té pře.

(155) Pakli chce vše z té pře přihnati k najdálejšiemu roku, to móž do šesti neděl. Což by rok byl dále jedniem dnem šesti neděl, to ta pře ztracena. Jest-li rok blíže šesti neděl, že nenie méně k roku čtyř neděl, a je s právem z té pře sehnáno. Právo voda.

(156) Z zlodějstva, což pomienί, jeden póhon. Též právo pohoniti jako z plena. Právo voda.

(157) Z lúpežě jeden póhon. Týmž právem pohoniti jako z plena. Právo voda.

(158) Z lesa posečenie jeden póhon jako z plena. Právo voda.

(161) Z zlata jeden póhon, právo pohoniti jako z plena. Právo železo. Nemóž pohoniti k malému úřadu.

(163) Z výboje jeden póhon. Právo pohoniti jako z plena. Právo železo.

(181) Z očí vynětie trój póhon. Z jazyka uřezánie trój póhon.

(182) Z podávenie ženy trój póhon. Právo odpřisieci sě samému sedmému, že nevinen.

(183) Z děvojstva odjetie trój póhon. Z únosby trój póhon.

90 (184) Z hlavy trój póhon. Právo s meči sědati.

⟨1⟩ 1 *komorníka* soudního posla; *póhon* půhon, obeslání k žalobě; *právo* za právo, za povinnost – 2 *zemskú pečět* která byla průkazem komorníkovi – 3 *dskami* deskami zemskými, veřej. knihami soudními, srov. kapitolu o deskách zemských zde str 811n; tu se myslí na desky půhonné

⟨2⟩ 5 *v hrazské popravě* v soudním okrsku hradské organisace; *pohoniti* obeslati – 7 *doňudž* dokud; *k svědčení* k dosvědčení, t. j. komorník dostane stravu na jeden den k provedení půhonu, který dosvědčuje – 8 *jedinú* jednou

⟨3⟩ 10 *pražská* totiž poprava – 11 *má také komorníky* t. j. své vlastní

⟨4⟩ 13 *chodbu* pochůzku; *šestdesát haléřóv, to jest pět grošuov* groš po 12 hal.; touto měnou se prozrazuje, že toto místo bylo napsáno až po zavedení groše (po r. 1300) nebo bylo pozměněno v opise na grošovou měnu – 14 *póvod* podávající půhon; *dobyl sobě komorníka* přibral si komorníka – 16 *doňavadž* dokud; *nevrátíta sě* (duál) nevrátí se

⟨16⟩ 19 *k hradu* do hradu – 20 *pohnati trhem* prohlásiti půhon na trhu, aby jej slyšelo co nejvíce lidí; *zastúpí* zastihne; *sbožie* majetek, statek

⟨17⟩ 21 *v Pražscě* v pražském soudním okrsku – 22 *najbliže s ženú* podle sídla ženy se řídilo místo půhonu; *přísedí* bydlí, přebývá

⟨18⟩ 28 *ač které město přileží* leží-li nějaké město – 29 *pohoňta* (duál) ať pohoní – 30 *jmáta* (duál) mají – 31 *poznala* (duál) vyznali; *ny* nás; *jsmy sehnali* provedli jsme půhon

⟨19⟩ 32-33 *osvědčiti* dosvědčiti, ohlásiti – 33 *rychtář* nejvyšší zeměpanský úředník v městě – 34 *otpieral sě* stavěl se na odpor – 34-35 *k nimž přisez'u* od nichž nejblíže sídlím – 35 *osvědčával* dosvědčoval, ohlašoval – 36 *k roku* k lhůtě

⟨25⟩ 37 *panošu* šlechtice, zpravidla mladšího, který sloužil, aby se vycvičil ve službě, v družině staršího šlechtice – 39 *tet* tento; *nesedí* nesídlí – 41 *póhon prošel* půhon byl platný; *vysvědčení* ohlášení; *die-li* jestliže praví

⟨26⟩ 46 *ač by* kdyby – 49 *nezastúpil sem* nezastihl jsem; *vysvědčije* dosvědčuje – 50 *póhon zšel* půhon byl neplatný, protože komorník, ač byl pobízen hledat paní, tak neučinil

⟨47⟩ 51 *holomka* svobodného muže – 52 *s jeho sbožie* na jeho majetku, statku – 55 *menšieho úřada* místokomorníka, zástupce komorníkova

⟨52⟩ 56 *syn neotdělený* syn dosud neoddělený majetkem, nevybytý – 57 *jako ženatého* protože měl majetek společně s otcem; *u otcě chlebí* žije společně s otcem – 58 *dielu* podílu; *na otcovo sbožie zvedú* exekuce se vede na otcův majetek

⟨60⟩ 60 *tkáčě* kdo nemá vlastního (nemovitého) majetku; *svědomě* svědomitě – 61 *domovité l'udi* lidi mající vlastní dům – 62 *ledno tká sě* jen se toulá; *zasědlý* usedlý – 62-63 *otnikudž* odnikud, t. j. název „půhonu odnikudž", protože pohnaný neměl vlastního majetku

⟨69⟩ 64 *slubní řěč* slib, že spor místo soudem se srovná dohodou; *plen* plenění, po př. pych – 65 *zemským právem* před zemským soudem; *samému třetiemu* pohnaný a dva svědci, tedy pohnaný byl třetí; *pravějšie* spravedlivější – 66 *odpoviedači* kdo opovídá, podává půhon – 66-67 *odpřisieci sě* očistiti se přísahou – 67 *za vodu* na místo ordálu (božího soudu) vodou; *dva pomocníky* kteří se přísahou zaručovali za nevinu; *otpřisiezta* (duál) odpřisáhněte; *z něhož popřisěžen* z čehož (pohnaný) vykonal přísahu

⟨75⟩ 68 *ve dsky* v desky zemské půhonné – 70 *zmiesti* zmásti, zrušiti

⟨154⟩ 71 *z plena* z plenění (odsud nejstarší část knihy, viz předmluvu); *k roku* k soudu – 73 *sehnáno* půhon vykonán

⟨155⟩ 77 *právo voda* boží soud vodou (ordál); bližší srov. v Řádu práva zem. čl. 68 (zde na str. 784)

⟨156⟩ 78 *což pomienú* kolik se domnívá (býti poškozen)

⟨161⟩ 83 *z zlata* z krádeže nebo loupeže zlatých předmětů; *právo železo* boží soud, při němž přísahající držel prsty na rozžhaveném železe, srov. Řád práva zem. čl. 53 (v. zde na str. 784) – 84 *k malému úřadu* k menším úředníkům

⟨163⟩ 85 *z výboje* z loupeže

⟨182⟩ 87 *z podávenie* ze znásilnění; *samému sedmému* šest spolupřísežníků musilo dosvědčit, že je přísaha přísahajícího (sedmého) pravdivá

⟨183⟩ 89 *děvojstva odjetie* zmrhání panenství; *únosba* únos

⟨184⟩ 90 *z hlavy* z vraždy; *s meči* boží soud soubojem, srov. Řád práva zem. čl. 37 (viz zde str. 782)

ŘÁD PRÁVA ZEMSKÉHO

Zemský soud český byl již od 14. století úplně zorganisován. Jeho úředníci ovládali dokonale soudní praxi a pořizovali si pro svou potřebu příručky (srov. Knihu rožmberskou), a to hlavně tak, že si zapisovali zásadní rozhodnutí soudní a sestavovali si z nich sbírky. Pro jejich uspořádání opatřovali si vzory, které k nám přinesli zejména ti, kdož studovali nebo praktikovali v zahraničních kancelářích, ale tyto osnovy pak naši čeští úředníci naplňovali domácím právem, takže třebas názvem nebo vnějškově jsou i u našich sbírek obdoby s cizími sbírkami, obsahově jsou to však sbírky domácí, české. Z poloviny 14. století se nám dochovaly takovéto poměrně rozsáhlé práce, které se nazývají latinsky *Ordo iudicii terrae* a česky *Řád práva zemského*, jejichž obsahem je poučení o řízení (řádu) před zemským soudem. Tyto právní knihy máme ve dvojím znění, latinském a českém. Znění latinské se od českého značně liší. Rozdíly do jejich textů vnesl pokrok v soudním řízení, jako zvláště zrušení (r. 1343) t. zv. božích soudů (ordálů), při nichž se spoléhalo více na boží prozřetelnost (odtud také pojmenování soudů) než na zjištění skutečné pravdy před soudem.

To, co dnes označujeme jménem Ordo nebo Řád, je sborník několika prací. Autory všech těchto dílčích textů byli nepochybně Češi, kteří, i když psali latinsky, myslili česky a do sbírek zařazovali předpisy, jimiž se řídil český zemský soud. – Výňatky zde zařazené jsou vybrány z českého znění Řádu, které pochází z druhé poloviny 14. století.

(1) Když by kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přietele koho pohnati k zemskému súdu, tento řád má zachovati. Najprvé když jest ten jeho přietel zabit, má ten den pomnieti a přijda před úřědníky pražské, točíšto před najvyššieho komorníka a před jiné úřědníky, kterýchž móž dojíti, ve dvú nedělí ot zabitie toho přietele i má jim opověděti a purkrabí pražskému a řka takto: „Páni, račte slyšěti, opoviedám vaší milosti, že tento přietel mój (pojmenuje jej a otkud jest byl) jest zabit na pokojné cěstě (pojmenuje toho, kterýž jest jej zabil a odkudž jest). Od toho opoviedám vám hlavu jeho a proši, dajte mi komorníka, ať by tu hlavu opatřil.“ Tu pojma komorníka má jemu ukázati toho zabitého a rány jeho a rúcho zekrvavené jeho, v kterémž jest zabit. A to všechno rúcho má sobě ten komorník vzieti i zachovati, aby je mohl v súdě ukázati. Ale chce-li ten, ješto pohoní, bezpečen býti, přiveď toho komorníka před úřědníky, ať vyzná před nimi, což ohledal jest, a rúcho krvavé ať pokáže. A to ve dsky zemské kaž popsati, den a léto, kdy sě to stalo, a jméno toho komorníka, kterýž jest vyznal, znamenati kaž. Neb když by ten komorník sšel dřieve súdu aneb že by jeho mieti nemohl, neb že by to rúcho

krvavé utraceno bylo, aby před súdem ty dsky ukázal a čísti kázal. To bude mocno, jako by ten komorník vyznal před súdem.

(2) Potom když by chtěl pohnati, má prositi, aby jemu dán byl komorník, ješto by pohnal vraha jeho. Kterýžto když požene, má vysvědčiti, když ten den příde, k kterémuž jest pohnal. A to má ve dsky napsáno býti. Tu pak ten den v hodinu devátú, točíš o poledni, ten, ješto pohoní, má opověděti úřědníkóm a purkrabí pražskému, že stojí k prvniemu póhonu, a řka: „Opoviedám sě vaší milosti, že jsem pohnal vraha svého, jenž jest zabil mého bratra (pojmenuje jménem oba), a to chci vésti přěde pány s plným právem i z hlavy i z peněz, v čemž tu hlavu pokládám.“ A ihned dobuda řěčníka, jmá ve dsky kázati vložiti obě žalobě. Tu znamenaj, že v zemském súdě jeden na jednoho nikdy nemóže dvú žalobú vésti, jediné o hlavu, jakož jest již znamenáno.

(21) Tu sudí má jim rok položiti a miesto ukázati, kde máta proti sobě přisahati a potom sě bíti.

(22) A když ten rok příde, tehda póvod, hotov jsa k bitvě, má napřěd přisieci, jakž jemu páni rotu vydadie. A když by tu přísahu zmátl, tehdy by svú při ztratil. Pakli by přisahaje prošel, tehdy pohnaný hotov jsa také k bitvě, má přisahati za svú nevinu. Pakli by přísahu zmátl, tehdy by tu při i život ztratil. A pakli by prošel, tehdy sě ihned máta bíti bez oděnie, jedno v sukniech a v nohaviciech s mečmi a za štíty v šraňciech jim připravených, jako jest obyčěj.

(25) Ale když by již v šraňky oba vešla a počala sě bíti a když by některý z nich ustal, má žádati odpočinutie a v tom má uslyšán býti. Tu purkrabie pražský má mezi ně vložiti sochor, aby přěs ten žádný na druhého nesáhal až za hodinu. Kterýžto sochor dva úřědníky, točíšto komorník a sudí, hotov máta držěti. A kterýž by jeho žádal, aby hotov byl až do třeticě k otpočinutí, a vždy za hodinu.

(26) A když by jeden druhého přěmohl, tehdy jej má svú rukú stieti a hlavu jemu mezi nohy vložiti, leč by s královú volí a s panským povolením bylo mezi nimi lepšie zjednáno. A když by jej sťal a hlavu mezi nohy vložil, tehdy má poklknúti na jednom koleně a poděkovati králi a pánóm z pravého práva a dva haléře naň vložiti a těmi jej oferovati. A tak svítězí nad ním a právo obdrží v tej při. A to jemu má ve dsky vníti, aby toho žádný přítel nemstil. Pakli by kto toho mstil, ten by ztratil život i sbožie k králově milosti i ke vším pánóm a nikdy by on, ani jeho děti neměli by práva zemského užívati.

(30) Tuto znamenaj, že ten pohnaný, když by byl u své ženy oddané nalezen a ona jej objala anebo svým rúchem přikryla, že ot nie nemá vzat býti, ani které žalosti trpěti. A také když by byl u hrobu svatého Václava v pražském kostele anebo přěd královú českú, také tu nemá vzat býti, ale pokoje požiti.

(37) A pakli by měštěnín sedláka pohnal, máta sě bíti kyji a s štíty velikými, neb sta oba jednoho řádu chlapského a to jest od stara dávna ustaveno, že k tej bitvě nemáta mečóv užívati.

(40) A pakli by vdova koho sobě rovného v urození pohnala z hlavy mužovy neb kterého svého přietele, má tiem řádem proti pohnanému jíti, jakti muž. Pak

když sě s ním bude mieti bíti, tehdy ten pohnaný má v dole vykopaném státi až po pás s mečem a s štítem velikým a v tom dole obracěti sě, jakž móže, a brániti sě jí. A ona má také býti s mečem a se štítem v šraňciech v okrúhlých k tomu připravených. A on z dolu, ani ona z šraňkóv nemá vyníti, dokudž by jeden druhého nepřěmohl. Pakli by z nich který vyšel, ten by své právo ztratil. A panna v osmnádsti létech nebo staršie, když by chtěla tak s svým vrahem bíti sě, téhož má práva požívati.

(43) Když by rovný rovnému podlé urozenie před králem neb před plným súdem dal políček, a s tiem popaden byl, tehdy ten, ješto jemu dán políček, má jemu dáti zasě dva, v každé líce jeden, a pěstí v nos. Pakli by větší nižšiemu dal, točíš šlechtic vládycě neb vládyka chlapu, tehdy takéž jemu má dáti zasě dva a pěstí v nos.

(44) Ale když by nižší vyššiemu dal, točíš vládyka šlechtici nebo měštěnín a sedlák vládycě, políček a tu popaden byl, má jemu uťata ruka býti a potom máta zaručiti, aby žádný pomsty nehledal.

(45) Ale když by chlap vládycě nebo šlechtici směl políček dáti a tu popaden byl, má jemu i s hrdlem na milost otsúzen býti, aby z něho učinil, což sě jemu líbí.

(46) Když by kto před králem nebo před plným súdem mečem nebo nožem druhého do krve ranil, buď nižší nebo vyšší, tehdy hned má jemu ruka uťata býti. Pakli by ten raněný ot té rány umřěl, tehdy ten, ktož jest jej ranil, má též trpěti, jako jest svrchu psáno o vražedlníciech.

(47) Když by ten, ješto koho zabil nebo ranil před králem nebo před plným súdem, odtud utekl, má po vších krajích ve vších městech provolán býti s tú vinú, aby jeho ižádný člověk, ktož pod korunu českú slušie, nechoval, buď markrabie, arcibiskup neb pán aneb jiný kterýž kolivěk člověk, až do šesti neděl. Pakli by kto, nevěda té viny do něho, jej přijal, má napomanut býti, aby jeho odbyl v druhých šesti nedělách. A když by jej přěs to napomanutie choval, kdyby těch šest nedělí minulo, má takéž provolán býti, že jest ztracenec proti králi a proti všie zemi. A má k němu pomsta býti s pomocí všie obcě a dědiny jeho vščcky, což by jich jměl, mají tomu bitému přisúzeny býti, aby je držal a jich požíval, dokudž by mu sě dosti neodestalo.

(48) Pakli by ten ztracenec na hradě neb v městě kterém králově přěs to provolánie zachován byl bez královy vóle, tehdy proti tomu hradu a purkrabí neb proti tomu městu mají páni se vší obcí vstáti jako proti zěvným nepřátelóm a jich nábytky k té potřěbě a k nákladóm bráti tak dlúho, dokudž by toho výpovědníka jim nevydali. A pakli by toho hradu neb toho města mocí dobyli, českému králi jich dědiny mají postúpeny býti, ale dědiny toho purkrabie, kteréž by vlastnie byly, tomu raněnému mají přisúzeny býti, aby je držal, dokudž by mu sě dosti neodestalo.

(49) Pakli by kto obžalován byl, by jej choval a on sě k tomu neznal, svú nevinu má pokázati před králem neb před úřědníky pražskými v šesti nedělách, sám jedno za to přisáhna bez zmatku.

(50) Pakli by král český toho ztracencě chtěl chovati, tehdy všichni zemené mají jeho prositi, aby jich práva nerušil a on je má uslyšěti. Pakli by jich neuslyšal,

tehdy vščcka obec toho hradu neb toho města, kdež by chován byl, má dobývati. A když dobudú, mají k tomu ztracenci pomstu učiniti a nábytky pobrati. Než dědiny vždycky k království mají ostati.

(52) Když by kto z násilé nocnieho koho chtěl pohoniti, má tento řád zachovati: Když mu sě to násilé děje, má súsědy obapolně přiúpěti aneb je přivolati a jim to osvědčiti. Potom ve dvú nedělí má komorníka vzieti, aby sě toho optal, a má jemu ukázati dóm vybitý, dvéře neb truhly anebo jiné domovité věci, na kterýchž jest jemu sě škoda stala. I má přivésti ty súsědy předeň, aby vyznali před ním, že jsú k tomu násilí v noci přivoláni. A když vyznají a ten komorník to vyzná před úřědníky, má to ve dsky vložiti a jiného komorníka na póhon vzieti, aby jej pohnal. A ten komorník má toho pohnati v jeho domu před čeledí a trhem ten póhon provolati v najbližšiem městě.

(53) A když ten rok příde a póhon svědčen bude, tehdy póvod žalobu má provésti z toho násilé. A stane-li pohnaný, má otázati, kdy sě jest stalo, a póvod má pověděti, kterého léta a který den. Tu pohnaný má otázati, má-li komorníka, ješto to opatroval, a ten póvod ihned má mieti komorníka podlé sebe, aby jemu vyznal, co jest viděl a co sě jest ot súsědóv uptal. A uhodí-li komorník v též, tehdy pohnaný káže sobě dsky čísti. A srovná-li sě žaloba se dskami a s tiem komorníkem, tehdy má světle rozejžené železo před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky položil a přisáhl za svú nevinu .... A když by nezdržal prstóv na tom železě, dokudž by přísahy nedokonal, tehdy by tu při ztratil i hrdlo. Ale když by komorník jinak svědčil, nežli by póvod žaloval aneb sě dsky dělily s žalobú, tehdy pohnaný má toho prázden býti.

(66) Když by kto komu dědiny držal a on jej chtěl pohoniti, beze vščch opovědí má jej třikrát pohnati a každý póhon ve dsky vložiti. A když póhon třetí bude svědčen, tehdy pohnaný, žádá-li úřědníka, aby ohledal ty dědiny, z kterýchž jest pohnán, má jemu dán býti. Pakli nežádá neb to zameška, tehdy před žalobú má žádati polovici pánóv, kteříž v súdě sedie, a póvod druhú polovici k svéj radě. A ti jim mají k jich radě vydáni býti. A když póvod žalobu provede, má mieti devět svědkóv k zemi usědlých, ješto mají svobodné dědiny, sobě ku pomoci. A z těch mají býti tři z toho kraje, ješto ty dědiny záležie, nebo jich viece. Tehdy pohnaný má odvrci dva z těch devieti, kteráž chce, a sedm jich má ostati k svědečství. Pakli to zmeška do žaloby, tehdy po žalobě nemóž ižádného z nich odvrci. A ti svědci, buď jich devět nebo sedm, mají hotovi všickni býti k přísazě a do kaply před úřědníky mají opověděni býti a uvedeni v tu hodinu, ješto ku primě zvonie, dřieve než přestanú zvoněnie.

(67) Tu pohnaný, chce-li na těch svědciech dosti mieti, má dočakati jich přísahy a z nich ze vščch tří zvoliti, ješto mají přisahati. Pakli chce proti póvodu i proti jeho svědkóm, móž také jmieti svých sedm svědkóv, ješto by z nich tři proti póvodu i proti jeho svědkóm měli přisieci. A když by který svědek póvodóv nebo pohnaného svú přísahu zmátl nebo hodinu primy zameškal, ten by svú při ztratil.

(68) Pakli by obojí prošli, tehdy póvod má do vody břísti a pohnaný za ním

tři kročěje vzdáli. A když by póvod utonul v těch třech kročějích před ním, tehdy pohnaný má sě vrátiti a toho nevinen býti. Pakli póvod přěbrde, tehdy pohnaný má za ním břísti a přěbřde-li také, tehdy jest jeho prázden. Pakli utone, tehdy ty dědiny i život ztratí.

(74) Tuto znamenaj, že ve vších přech, ktož má dcky, žádní svědci proti dckám moci nemají, leč by kto proti úřědníkóm chtěl dovésti, že jsú dcky falšovány. A ten dóvod má býti, jakž páni naleznú, ale vždy pod hrdlem smrti ohnivé, jakož na falešníka slušie.

(84) Když by kto koho pro dceru chtěl pohoniti, má trój póhon učiniti a před póhonem opověděti úřědníkóm a póhony ve dsky klásti. A když by žaloba prošla, řek-li by pohnaný, že jest s její volí vzal ji, tehdy má přivésti před súd toho kněže, kterýž je oddával, a ten kněz má přisieci na knihách na svatém čtení, aby pravdu pověděl pánóm a úřědníkóm, když jest je oddával, byla-li jest vóle jejie či nebyla. A což ten kněz povie, to páni úřědníci mají v své radě zachovati. Tehdy otec její má pánóv prositi, aby jeho dcera z práva byla postavena před pány, a páni mají nalézti, že to má býti. I mají tu jistú dceru dáti do kláštera k svatému Jiří na hradě pražském i má býti chována mezi jeptiškami až do súdu za šest neděl. A když by prvý súd byl, tehda má tázána býti v šraňciech. A die-li, že jest s její volí, tehdy má i s mužem dána býti otci tomu a on jima oběma má svú rukú hlavy stieti. Pakli by řekla, že jest bez jejie vóle, tehdy ta panna má tomu muži svú rukú hlavu stieti. A pakli by ten muž pohnaný k súdu sě nepostavil, tehdy má týž řád naň jíti jako na vražedlníka z hlavy, jakož svrchu psáno jest.

(85) Když by kto komu dceru unesl vdovu a otec chtěl z toho pohoniti, bez opovědi má trój póhon učiniti. A když by žaloba prošla a pohnaný řekl, že jest to učinil s její volí, tehda ta vdova má před pány úřědníky postavena býti, aby pověděla, jest-li čili nenie s její volí. A má toho mieti rozmyšlenie až do třetieho dne. A když by ten třetí den řekla, že jest ji vzal s její volí, tehdy pohnaný má prázden býti, neb jest vdovám svobodno mužě pojieti, kterýž sě jim líbí, a on ji sobě má za ženu mieti. Ale věno jejie jest ztraceno, že ani on, ani ona nemohú na otci věna dobývati, leč by co milostí vyprosili.

⟨1⟩ 1 *z hlavy* z vraždy; *pohnati* podati na někoho žalobu – 3 *pomnieti* pamatovati; *před najvyššieho komorníka* před nejvyššího úředníka zemského, kterému příslušelo přijímati půhony – 4 *kterýchž móž dojíti* kterých může dosáhnouti – 5 *opověděti* oznámiti; *purkrabí pražskému* úředníku pražského hradu – 7 *na pokojné čestě* tedy nikoli ve válce nebo souboji – 8 *opatřil* zjistil – 9 *komorník* nižší úředník pro provedení půhonu, podřízený nejvyššímu komorníku – 11 *zachovati* uchovati – 12 *ať vyzná* ať prohlásí – 13 *pokáže* ukáže; *ve dsky* v t. zv. půhonné, knihy zem. soudu k zapisování půhonů – 15 *šel súdu* odešel ze soudu – 16 *utraceno* zničeno; *to bude mocno* to bude mít platnost

⟨2⟩ 19 *vysvědčiti* dosvědčiti – 20-21 *v nodinu devátú* kolem 12. hod. polední, totiž počítáno podle církev. počítání hodin, t. j. od 3. hod. ranní (jitřní, hora prima matutina), kdežto staročeský orloj počítal od západu slunce do západu na 24 hodiny – 22 *k prvniemu póhonu* k prvnímu podání žaloby – 24 *pokládám* kladu žalobu – 25 *dobuda řěčníka* opatřiv si právního rádce, zástupce; *obě žalobě* (duál) z vraždy i z peněz uloupených – 26 *dvú žalobú* (duál) dvě žaloby

⟨21⟩ 28 *máta* (duál) mají – 29 *bíti sě* podstoupiti boží soud (ordál) soubojem, t. zv. bitvu

⟨22⟩ 30 *póvod* podávající žalobu; *přisieci* přísahati – 31 *páni rotu vydadie* soudci stanoví znění přísahy, kterého se musí přísahající přesně přidržet; *přísahu zmátl* zmýlil se odříkávaje přísahu – 34 *bez oděnie* bez brnění – 35 *v šraňciech* mezi zábradlím, které oddělovalo strany od soudců a vymezovalo místo souboje

⟨25⟩ 37 *uslyšán* vyslyšen – 38 *sochor* delší tyč, kůl – 39 *hotov* připravený

⟨26⟩ 45 *jej oběrovati* za něj obětovati (symbolická náhrada za zabitého) – 46 *ve dsky vníti* býti vloženo v desky, zapsáno do desk

⟨30⟩ 49 *oddané* vdané, manželky – 50 *ruchem* šatem – 51 *žalost* trápení – 52 *před královú* před manželkou královou, českou královnou; *pokoje požiti* asylu užíti, užívati

⟨37⟩ 53 *bíti sě kyji* souboj holemi, obušky – 54 *sta oba* (duál) oba jsou; *řádu chlapského* nízkého rodu, nešlechtici

⟨40⟩ 56 *rovného v urození* rovného rodem – 59 *v dole* v jámě – 61 *vyníti* vyjíti

⟨43⟩ 64 *podlé urozenie* rodem; *před plným súdem* při zasedání soudu – 65 *popaden by* byl při tom přistižen

⟨44⟩ 70 *sedlák* v porovnání k násl. čl. 45 nepochybně svobodný sedlák na rozdíl od chlapa nesvobodného

⟨45⟩ 72 *směl* odvážil se – 73 *s hrdlem na milost otsúzen* s životem na milosrdenství vydán; *z něho učinil* udělal z něho

⟨46⟩ 74 *před králem* srov. oddíl Práv zem. od Ondřeje z Dubé, čl. 13

⟨47⟩ 80 *ižádný* žádný; *pod korunu českú slušie* přísluší k České koruně, k čes. státu – 82 *nevěda té viny do něho* neznaje jeho provinění; *odbyl* poslal pryč – 84 *provolán* vyhlášen; *ztracenec* ztrativší právo, postavený mimo právní řád, bez práva, t. zv. psanec (banitus) – 85 *dědiny* nemovitý majetek – 87 *neodestalo sě* nedostal zadostiučinění

⟨48⟩ 89 *zachován* schován, ponechán bez stíhání; *purkrabí* velitel toho hradu – 90 *se vší obcí* t. j. zemskou, zemskou hotovostí; *zěvným* zjevným; *nábytky* movitý majetek – 91 *výpověďníka* opovědníka, odbojníka

⟨49⟩ 96 *pokázati* prokázati – 97 *bez zmatku* bez omylu, chyby

⟨50⟩ 100 *vščcka obec* všichni stavové se zemskou hotovostí

⟨52⟩ 103 *nocnieho* nočního – 104 *obapolně přiúpěti* voláním o pomoc zavolat sousedy s obou stran – 105 *osvědčiti* dokázati; *optal sě* ohledal, dopátral

⟨53⟩ 112 *svědčen* proveden svědecky – 113 *stane-li* dostaví-li se – 115 *opatroval* ohledával, zařídil – 116 *uptal sě* doptal se, vyzvěděl; *uhodí-li v též* shoduje-li se – 118 *světle rozejžené železo* rozžhavené, na které přísahající položil dva prsty, nevydržel-li, dokud neodříkal přísahu, ztratil při, t. zv. boží soud (ordál) železem; *dva háky* dva ohnuté prsty – 121 *dělily sě* lišily se – 122 *prázden býti* býti osvobozen

⟨66⟩ 123 *beze vších opovědí* bez ohlášení, námitek – 124 *třikrát pohnati* aby pohnanému byla dána příležitost dobrovolně se vyrovnat – 128-129 *devět svědkóv k zemi usědlých, ješto mají svobodné dědiny* kteří mají obyvatelské právo (inkolát) v zemi a v ní svobodné statky – 130 *záležie* leží – 132 *po žalobě* starý čes. soudní řád lišil přesně půhon (podání, nyní nemáme pro to výraz) a žalobu; *odvrci* odmítnouti – 133 *do kaply* na pražském hradě u Všech svatých, kde se vykonávaly přísahy – 134 *ku primě* na jitřní mši (prima missa)

⟨68⟩ 141 *do vody břísti* broditi se vodou, t. zv. boží soud vodou – 143, 144 *přěbrde, přěbřde* přebrodí se

⟨74⟩ 146 *dcky* dsky, desky – 147 *proti dckám moci nemají* proti zápisu v deskách nelze nic namítat, leda že by se provedl důkaz opačný – 148 *smrti ohnivé* trestu upálením

⟨84⟩ 155 *kněz...* oddávající musil přísahou na Písmu sv. potvrdit, že je oddával, protože matriky byly zavedeny až od církevního sněmu tridentského (1545-1563)

⟨85⟩ 164-165 *bez opovědi* bez oznámení – 170 *věno* podle čes. práva příslušelo jen ženichu, a to za podmínky, že k sňatku otec nevěstin dal souhlas

ŘÁD KORUNOVAČNÍ

Český řád korunovační, jehož latinský text byl upraven na přímý pokyn Karla IV. a jehož překlad byl pořízen nepochybně ještě za života Karlova, je jednou z našich nejvýznamnějších památek jak po stránce historické, tak i právní. Karel IV. dal pravděpodobně upravit starý český řád přemyslovský podle ottonského korunovačního řádu, ale zachoval v něm starou českou tradici. Osobité naše části v řádu jsou zejména obřady, které se dějí v předvečer korunovace na Vyšehradě, kde podle historických zpráv budoucímu králi vyšehradští kanovníci ukazovali přemyslovské lýkové střevíce a kabelu jako připomínku jeho rodového původu, a dále průvod městem až na Hradčany, účast na nešporách v chrámu svatovítském a odchod do komnaty. V řádu je několik momentů typicky českých. Tak když se arcibiskup obrací k lidu, zda chce být poslušen nového krále, odpovídá lid (aklamací) trojím českým zvoláním „Rádi!" a pak, když se zpívá závěrem latinské Te Deum, lid se připojuje starou českou písní Hospodine, pomiluj ny. K tomu se váží několikeré připomínky úcty ke sv. Václavu jako patronu české země.

Otiskujeme zde české znění zkráceně (vypouštíme příslušné modlitby).

ŘÁD KORUNOVÁNIE KRÁLE ČESKÉHO

(1) Najprvé arcibiskup pražský s preláty, s knížaty a šlechtici provodie knieže, ježto chtie králem korunovati, na Vyšehrad. A tu pomodléce sě, vrátie sě s ním do kostela pražského, hlavy všeho arcibiskupstvie, aby tu nešpor slyšěli. Potom dokonajíce nešpor, dovedeno bude knieže dřéveřečenými v to miesto, kdež jest komňata jemu slovútně připravena. Opět ráno v zvonění prvnie arcibiskup a jeho podbiskupie a jiní biskupové a preláti sberú sě v kostele pražském, aby sě oblekli: biskupové v svá biskupie rúcha a jiní v svého dóstojenstvie znamenie. A tu zjednajíce procesí, plenář, meč svatého Václava, kříže, kadidlnici a vodu svacenú nesúce, pójdú, aby dovedli knieže z dřéveřečené komňaty do kostela. Kteřížto přijdúce na miesto, tu kdež knieže leží v komňatě, oblečen skrzě najsvrchnějšieho královstvie českého komorníka v třévíče králové, v sukni a plášč otevřěné. A tu s ním budú knieżata a šlechtici. Pak pokadiece jeho a pokropiece svěcenú vodú, vzdvihne jej arcibiskup za ruku k vstání ... Tehdy vezmú jej dva biskupi za pravú a levú stranu poctivě připravena, majíce svátost s šíje visící, od jehožto boka neodstúpie až do skonánie. I povedú jej prostřěd kostela před oltář sv. Kříže a arcibiskup a procesie napřěd pójdú. A mezi arcibiskupem a knieżetem z komňaty vychodiece pořádně pójdú knieżata a šlechtici, znamenie králová, to věz, korunu, žezlo, meč nesúce, kteréžto komorník královstvie českého, hólkú cěstu jim čině, předejde. Kterážto znamenie všěchna na oltáři sv. Víta, když tam přijdú, poctivě položie. Procesie pak bude od komňaty dřéveřečené skrzě sien králevú a vynde skrzě vrata, ješto hledie proti sv. Jiří. A když pójde, tehda u veliký zvon vzvonie. Když pak vyndú z komňaty, jeden z biskupóv počne antifonu ...

(2) Tehdy knieže pomodle sě svátosti na oltáři sv. Kříže položenéj, vrátí sě s procesí před oltář sv. Víta a tu na stolici královsky připravenú klekne a jiná knieżata, biskupi a preláti v svých stoliciech také podobně připravených ustaviece, jeden z biskupóv počne tento žalm ...

(3) To učiniece, bude jedno kázanie k žákovstvu a druhé k uobecnému lidu, vše jednoho času, krátcě. Potom arcibiskup prostředním a prostranným hlasem knieže otieže: „Chceš-li svatú vieru od křesťanských mužóv danú držěti a skutky spravedlivými chovati?“ Odpovie: „Chci.“ Opět tieže jeho: „Chceš-li od boha tobě královstvie pójčeného podlé spravedlnosti otcóv tvých zpravovati a brániti?“ Odpovie: „Tak jakož božskú posílen pomocí a utěšením vších věrných jeho moci budu, tak věrně vše činiti slibuji.“

(4) Tehda arcibiskup vzmluví k lidu těmito slovy řka: „Chcete-li také vy, N., knieže̊ti a zprávci sě poddati a jeho královstvie tvrdú věrú ustanoviti a ku přikázaní jeho poslušni býti podlé slova svatého apoštola, jenž die: „Všeliká dušě mocem vyšším poddána buď, leč králi jakožto povýšenému?“ Tehdy od okolostojícieho žákovstva a lidu jednostajně bude řečeno: „Rádi! Rádi! Rádi!“

(5) Po epištole, když kuor bude zpievati hradál, dva opaty infulovaná v kaple sv. Václava vezmú olej svatý, jenž bude v kalichu velikém postaven. Kteryžto kalich všechen bude přikryt rúchú hedvábnú, i ponesú jej poctivě před oltář sv. Víta, a stánek nad ním roztažen bude. Kalich pak z jich rukú poctivě s čelováním přijma arcibiskup, postaví na oltáři. Potom skonajíce Alleluja a sequencí, arcibiskup pójde ku mazání hlavy, prsí, plecí, ramenú, kterážto mazánie mají býti spolu. A prvé leje olej na hlavu na kříž ...

(6) To skonaje arcibiskup vloží na knieže̊ králový plášč ... Potom ot biskupóv vezme meč knieže̊ a s mečem stojí, aby věděl, že jemu jest všecko královstvie poručeno, když die arcibiskup: „Vezmi meč skrzě ruče biskupově...“ Opásán pak mečem, takéž od nich vezme náramky ... Když arcibiskup bude jemu vkládati prsten na ruku, die tuto modlitvu: „Vezmi královégo dóstojenstvie prsten a skrzě něj v tobě křesťanské viery poznaj znamenie...“ Potom vezme meč, jímžto byl opásán, a jej bohu na oltáři oferuje, jenž hrabie jiných vyšší aneb větší, kteryž tu bude, vyplatí a vyplatě před ním ponese. Když pak arcibiskup dá jemu žezlo a jablko, die takto: „Vezmi žezlo, králové moci slovútný prut, to věz, přijmi prut moci, jímžto aby sám sě dobře zpravoval, svatú cierkev a lid křesťanský tobě od boha poručený královú mocí ot zlých obraň, křivé treskci, pravé upokoj, aby pravú cěstu držěti mohli, tvú pomocí oprav ...“

(7) Požehnánie koruny královy neb králové. Modlitva: „Bože, tvých věrných koruno, jenž na hlavách jich postavuješ korunu drahého kamenie, požehnaj a posvěť korunu tuto, aby jakžto ona rozličným kamením jest okrášlena, takéž sluha tvój, nositel jejie, mnohých přědrahých ctností darem tvú darující milostí byl naplněn skrzě Krista, hospodina našeho. Amen.“

Potom pokropí svacenú vodú na korunu, a pokadí ji biskup neb arcibiskup i vstaví ji arcibiskup na hlavu přěde všěmi biskupy a die tuto modlitbu: „Vezmi korunu královstvie, kterážto ač nedóstojnýma, však biskupovýma rukama na tvú hlavu jest vstavena, skrzě nižto svatosti chválu a čest a skutkóv moci zjevně znamenati rozuměj a skrzě ni tě účastníkem tajemstvie našeho nebuď nevědom ...“

(8) Potom korunován poctivě od biskupóv bude veden přěs kuor od oltářě až do stolicě a kuor bude zpievati tuto responsoř: „Žádanie dušě jeho dals jemu..."

(9) Na tomto miestě káže jemu siesti na stolici arcibiskup, řka: „A na tej královstvie stolici potvrď tebe buoh a v království věčném s sebú kralovati kaž Jezus Kristus, hospodin náš, král králóv a pán panujících, jenž s tebú žív jest v jednotě ducha svatého na věky věkoma. Amen." Tehdy dá jim mír s cělováním. Všechen pak žákovský sbor, takému zprávci raduje sě, zvučící chválu a vysokým hlasem mužským zpievati budú: „Tě buoha chválímy." A obec pak: „Hospodine, pomiluj ny."

(10) Slib a vyznávanie králevo před stolicí, před bohem a před lidem i žákovstvem tento jest: „Vyznávám a slibuji před bohem i anděly jeho nynie a potom viec zákon a spravedlnost i pokoj svaté božie cierkve a lidu mně poddanému podlé moci a vědomie zachovati a činiti, zachováním milosrdného vzezřěnie, jakožto s radú věrných našich najlépe nalézti moci budu, a biskupóm kostelóv božích dóstojnú a řádnú čest ukazovati, a to což od ciesařóv a králóv kostelóm jim poručeným dáno neb navráceno jest, bez porušenie zachovati, opatóm a hrabiem i nádobám kostelním podobnú čest podlé rady věrných našich činiti. Amen."

ŘÁD NA POŽEHNÁNÍ KRÁLOVÉ

(11) Jižto mají světiti inhed, když sě skoná svěcenie královo, tiemto činem. Inhed korunovavše jeho a ji, když požehnati a korunovati káže, tehdy prostovlasá a s uotkrytú hlavú dvěma biskupoma bude dovedena před oltář a tu položieci sě před oltářem, má sě modliti. Kterážto od biskupóv zdvižena z modlitvy, má opět hlavy pokloniti ... Znamenati jest, že sukně králové i košile mají býti otevřěné napřěd i nazad až do pásu. A kněz arcibiskup má ji mazati na kříž svatým olejem na hlavě, na prsech i na plecí ... Po této modlitvě dá králové žezlo arcibiskup, jiného způsobenie než královo žezlo, ale prut podobný prutu královu, bez modlitv, a pak vzloží prsten na prst jejie arcibiskup ...

(12) Tehdy má jie vstavena býti koruna na hlavu od arcibiskupa, kterúžto vstavenú mají vzdržovati se vších stran šlechtici češčí. Arcibiskup pak má řéci, vstavuje korunu, tuto modlitbu: „Vezmi korunu chvály, čest veselé, aby stkvúcie stkvěla sě a věčným radováním korunována byla. Amen."

(13) Po tej modlitvě šlechtici, ješto korunu vzdržují, povedú ji k stolici poctivě připravené, a tu ji posadie. A s ní bude šlechetná abatyšě sv. Jiřie na Pražě zákona sv. Benedikta, kterážto pro své dóstojenstvie pozvána a prošena při korunování královéj vždy má býti. A okolo nie stanú šlechtici a panie urozené královstvie českého ...

(14) Po ofertoři šlechtici a páni povedú krále k oltáři, korunu jeho před ním nesúc. Král pak má oběrovati jeden chléb bielý, střiebrnici plnú vína a zlata, jakžto královému dóstojenství zdáti sě bude podobno. A králová takéž bude oběrovati. A jdúce k oltáři i zasě sě vracujíce, meč vytržený ponesú před králem ...

Tuto sě dokonává řád korunovánie králova i králové českého královstvie.

⟨1⟩ 1 *provodie* doprovodí – 2 *kniežě* kníže, budoucí král, pokud není korunován, nemá práv krále a proto je oslovován jen kníže – 3 *do kostela pražského* k sv. Vítu na Hradčanech; *nešpor* nešpory, večerní pobožnost – 5 *slovútně* slavně; *v zvonění prvnie* v hodině první podle církevního počítání, jitřní, podle východu slunce – 7 *znamenie* odznaky – 8 *plenář* (plenarium) liturgická kniha obsahující mešní čtení, na jejíž přední desce v tomto případě pravděpodobně byly schránky s ostatky svatých (relikviáře); *voda svacená* svěcená voda – 10 *najsvrchnější* nejvyšší – 11 *v třěvíce králové* ve střevíce královské – 13 *k vstání:* následuje modlitba jednoho z biskupů („Všemohúcí věčný bože" atd.) – 14 *majíce svátost* relikviář s ostatky svatých – 17 *pořádně* po řadě, po pořádku, podle hodností – 18 *hólka* hůlka, t. j. odznak práva – 19 *poctivě* s úctou, s poctou – 21 *vzvonie* začnou zvonit – 22 *vyndú* vyjdou; *antifonu:* následuje její text, modlitba se žalmem 88,14 a 15; *antifona* t. j. střídavý církevní zpěv

⟨2⟩23 *svátosti* ostatkům, relikviáři – 25 *ustaviece* usadivše se – 26 *žalm* 19,2 a 19,10, jichž text následuje, za nimiž říkají dva biskupové kollektu

⟨3⟩ 27 *žákovstvo* žáci, klerici, světské nižší duchovenstvo – 29 *otieže* zeptá se – 30 *chovati* opatrovati; *tieže jeho* ptá se ho

⟨4⟩ 34 *vzmluví* začne mluvit, promluví – 35 *tvrdú věrú ustanoviti* neochvějnou věrností upevniti – 38 *Rádi!*: následují modlitby litanie a počne se slavnostní mše; slova „Rádi!" jsou česká i v latin. znění korunovačního řádu, důkaz to, že lid odpovídal česky

⟨5⟩ 39 *hradál* graduál, graduale; *infulovaná* (duál) mající právo užívati biskupské mitry – 43 *skonajíce* skončivše; *sequencí* hymnus končící graduál – 45 *na kříž* t. j. v podobě kříže; následují další modlitby kněží i modlitba králova

⟨6⟩ 46 *plášč:* následuje modlitba a požehnání meče králova – 48 *skrzě ruce biskupově* (duál): následuje další řeč arcibiskupova – 49 *náramky:* následuje proslov arcibiskupův a požehnání prstenu královského – 51 *znamenie...*: dokončuje se proslov arcibiskupův – 52 *oběruje* obětuje – 57 *oprav...*: následuje dokončení a modlitba

⟨7⟩ 59-60 *požehnaj a posvět...* arcibiskup dělá nad korunou znamení kříže (v originálu vyznačeno) – 67 *nevědom*: následuje dokončení a modlitby se zpěvy

⟨8⟩ 69 *responsoř* responsorium, střídavý zpěv; *jemu...* následuje proslov arcibiskupův

⟨9⟩ 70 *siesti* sednouti – 73 *mír s cělováním* polibek míru (v lat. textu: osculum pacis) – 74 *zvučící chválu* hlásající slávu – 75 *zpievati* podle lat. textu zpívá kůr latinsky Te deum laudamus, a lid česky Hospodine, pomiluj ny; *obec* obecný lid

⟨10⟩ 80 *vzezřěnie* ohled (v lat. textu: respectu) – 81 *nalézti* rozhodnouti soudním nálezem – 83-84 *nádobám kostelním* nářadí, předmětům kostelním

⟨11⟩ Nadpis: *na požehnání králové* přesně se tu odlišuje požehnání od vlastního korunování krále a v českém textu i králová, t. j. choť králova na rozdíl od královny čili panovnice bez krále – 85 *činem* způsobem – 89 *pokloniti*: následují modlitby a požehnání – 91 *na plecí:* následují modlitby – 92 *způsobenie* způsobu, podoby, tvaru – 93 *arcibiskup:* opět následuje modlitba a požehnání koruny králové

⟨12⟩ 95 *vzdržovati* přidržovati, po př. nésti nad hlavou

⟨13⟩ 102 *českého*: končí se žehnáním korouhve a ukončením mše

⟨14⟩ 103 *po ofertoři* po offertoriu, obětování – 104 *střiebrnicě* stříbrná nádoba – 106 *meč vytržený* obnažený, vytasený z pochvy

107 slavnost se končí požehnáním krále, královny i lidu

NÁVRH ZÁKONÍKU KARLA IV., T. ZV. MAJESTAS CAROLINA

Karel IV. se nedal odstrašit nezdary svých předchůdců, Přemysla Otakara II. a Václava II., kteří ztroskotali, když chtěli dát svému království psaná práva (zákoník), a velmi záhy po svém nastoupení na trůn se staral o kodifikaci práv. Jeho snaha dát státu závazný zákoník byla nesena především vůlí posílit moc panovnickou proti moci české šlechty. Základní politickou tendencí zákonodárné osnovy je proto úsilí o překonání právní rozdrobenosti, a tím je dán i její pokrokový ráz. Avšak ani králi Karlovi se nepodařilo zlomit odpor šlechty, která se z mnoha příčin stavěla proti „psaným právům", protože si hlavně hájila své právo na zemském sněmu i na zemském soudě, čili jak se to tehdy nazývalo „svobodu práva", o níž ještě půl století později výstižně hovoří Ondřej z Dubé (srov. čl. 134 v tomto výboru). Jednání Karlovo se stavy se protáhlo patrně na velmi dlouhou dobu. Lze předpokládat, že se práce na zákoníku, který se nazývá podle prvního vydavatele, Pavla Ješína z Bezdězce (1617), Majestas nebo Constitutiones, započaly brzy po Karlově nastoupení, pravděpodobně kolem r. 1348. Po nezdařeném jednání Karel sám listinou z 6. října 1355 svůj návrh odvolal, takže se toto dílo nikdy nestalo platným zákonem a zůstalo jen osnovou. Osud je však i dál stíhal: již ve zmíněné listině praví Karel, že původní text shořel, a tak se nám jeho znění dochovalo na mnoha místech dost nejasně.

Majestas byla původně napsána latinsky, záhy však byla přeložena do češtiny. Její překlad zachovává květnatý, ba až strojený sloh originálu. Leckdy narazíme na nesnáze překladatelovy, který nemá pro latinský termín obdobný český výraz, ale i tak nám překlad dosvědčuje velikou jazykovou vyspělost. Překlad lze datovat do první poloviny 15. století. Záhy vznikly z něho dva výtahy, summy. Tyto překlady a výtahy měly i po odvolání Majestas Carolina význam, neboť se jich v 15. století hojně užívalo jako opory pro výklad českého práva.

Následující ukázky z českého překladu Majestas Carolina jsou vybrány z typických částí. Podle vzoru cizích zákoníků, zvláště Justinianových Digest i našeho zákoníku českého práva horního Václava II. zahajuje se také Majestas Carolina předmluvou. Vybíráme z ní pět odstavců a po předmluvě jsou otištěny vybrané články vlastního zákoníku.

(I) Všeho světa stvořitel a zprávce, najvyšší spomocník jeden buoh, stvořenie všeho najušlechtilejšieho člověka k obrazu a k obličeji svému učinil jest a maličko pod anjely umenšil, předkládaje jeho jiným stvořením. Toho když sprostného vyvedl a pravého, on svobodné vuole nepožívaje, kteréž mu jest z zvláščie milosti pro duostojenstvie moc božská pójčila, v pohádky nesčíslné vydav se i upletl.

(II) Z toho budúcie ščedie, otcovského zprzněnie hřiechem zmazáno jsa, jakožto prútek od svého kmene v róznici nejsa, i vzbudilo mezi sebú nechuti a nenávisti. Nad sbožím panovánie, ješto vedlé práva přirozenie měla všem vóbec býti, a roztržiti jsúc na svých myslech, sbožie rozdělovali. Z toho každý svého vlastnieho hledě a lakomstvem jsa pohanben, onen zlodějstva, onen zjevných lúpežuov vésti nepřestává.

(III) Pro kteréžto věci i také božské opatrnosti ponúcením jsú kniežata lidská stvořena, jimiž svoboda k hřešení má súžena býti a tichým a pokojným jistá bezpečnost aby byla dána. Kterážto kniežata zákony a práva aby skládali a vedlé zprávy všecky věci jednali, aby osoby i pře znamenajíce, mezi lidem zlodějstva a sváry súdili.

(IV) A tak z milosti božie království našemu českému, kteréž nápadem přirozeným na ny spadlo, jasnosti našie mysl bedlivá péči mnohú na se bráti počala, kterak bychom nedostatky rozličné, jež lidského pokolenie nestálé položenie plodí, rozmáhajície se již přieliš v království našem, ústavně, opatrně i potřeby všeliké a spomoci obmyslili, abychme nebyli viděni, že bychme moci královské nám od boha dané zle užívali, a také obecné dobré a pokoj i utěšenie poddaných, ješto nám to náleží, že bychme pro lenost odvrhli.

(IX) Protož tato ustavenie naše spasitedlná a sobě užitečná, věrní a najmilejší, vesele přijměte a dieky bohu vzdávajte, kteryžto skrze ny, v této věci služebníka, dal vám býti živu psaným právem, ješto ste od dávných časuov v nejistém súdu mnohých násilníkóv jhu ukrutnému hrdla podsazovati a rozsúzenie o svády častokrát ne vedlé cesty rozumu, ale vedlé vuole súdícieho přijímati musili. A poněvadž s boží pomocí dokonali sme diela svého počátek, všecky věci jeho milosti čistým náboženstvím vzdávajíce, kde cti a k chvále jednorozeného pána našeho Jesu Krista, slavné trojice i všie říše nebeské od obecné viery křesťanské počnúti poctivě kázali sme.

(1) Najsvětější trojici, podstatu jednu a trojí osobu, kterúž ve jmě otce i syna i svatého ducha sprostně věříme a pevně držíme, a téhož syna pána našeho Jesukrista, vykupitele našeho, boha pravého z boha pravého, rozeného z otce a člověka učiněného, z Marie panny porozeného, celú myslí a celým srdcem nábožně vyznáváme, chceme, aby veškeren lid království našeho českého, kteryžto známe, že jest křesťanský a věrný, tak jakož svatosvatá obecná a apoštolská cierkev věří, pokorně v poctivosti měl a vyznával, věrné naše poddané v křesťanském duchovenství nám za bratří počítajíce, a jakožto synuov milostí otcovskú spasitedlně prosíme, aby snad cizích krajin poskvrnú od dřéveřečeného království mezí nevzdálených, jejich viery čistota a upřímá oddanost pod časem nebyla zmazána. A jiní také blázni a nemúdří, obecné viery svatému učení odpórce, kromě božské pomsty věčných muk ve zlé pověsti jsúce, že velebnosti našie v nechut smrtelnú sú upadli.

(6) Kterak mnohá nebezpečenstvie a veliké škody a biedy odlučováním dávno učiněným hraduov a práv, k královské spravedlnosti příslušejících a k jeho stolu, staly sú se v království našem českém, tak dobře při královském duostojenství, jakožto při poddaných našich věrných utěšení a pokoji, dosti sme hojně svrchu pověděli i okázali statečnými duovody. Kteréžto všecky věci s boží pomocí v stavu slušném již šťastně sme položili. Ale že velmi často odvrácenie bývá těžšie než neduh první, protož, aby to, což sme velikú prací pro úžitek obecného dobrého skonali s našich poddaných obtěžováním i náklady lehce nezahynulo a neduhu horšieho nepřineslo, ale ovšem trvalo na věky, což věčně jest užitečné. Protož tiemto věčným a nikdy přerušeným ustavením s dobrým rozmyslem našim i radú umienili sme za právo mieti, aby všickni králové přejasní, dědici a budúcí naši, na něžto v časy budúcie království naše české poslúpně neb z přiebuzenstvie nápadu spravedlivého spadnúti by mělo, aneb i bez toho, jehož milostivý pán buoh rač stráž býti

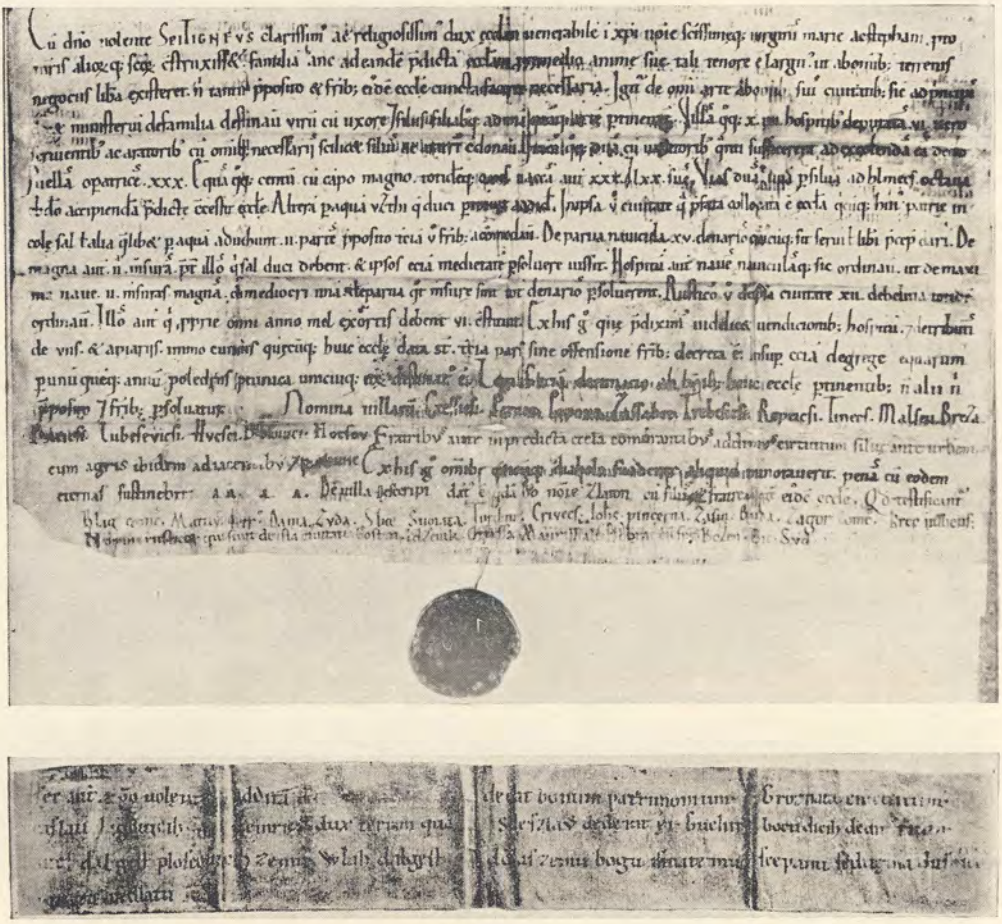

69. *Zakládaci listina kapituly litoměřické*
(asi z roku 1057, český přípisek ze začátku 13. stol. — Kapitulní archiv, Litoměřice)

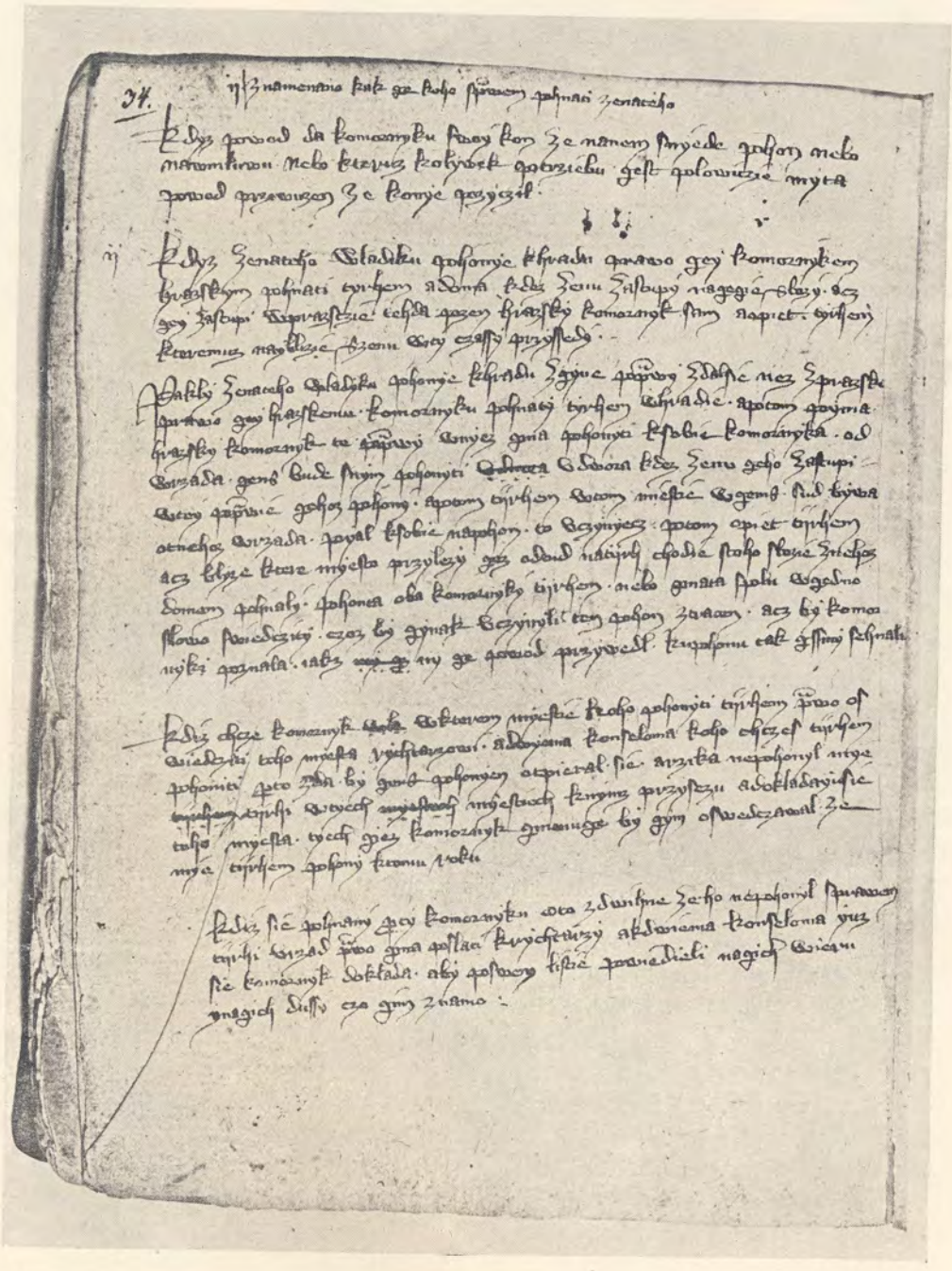

70. *Kniha rožmberská*
(rukopis z druhé poloviny 14. stol. — Státní ústřední archiv, Praha)

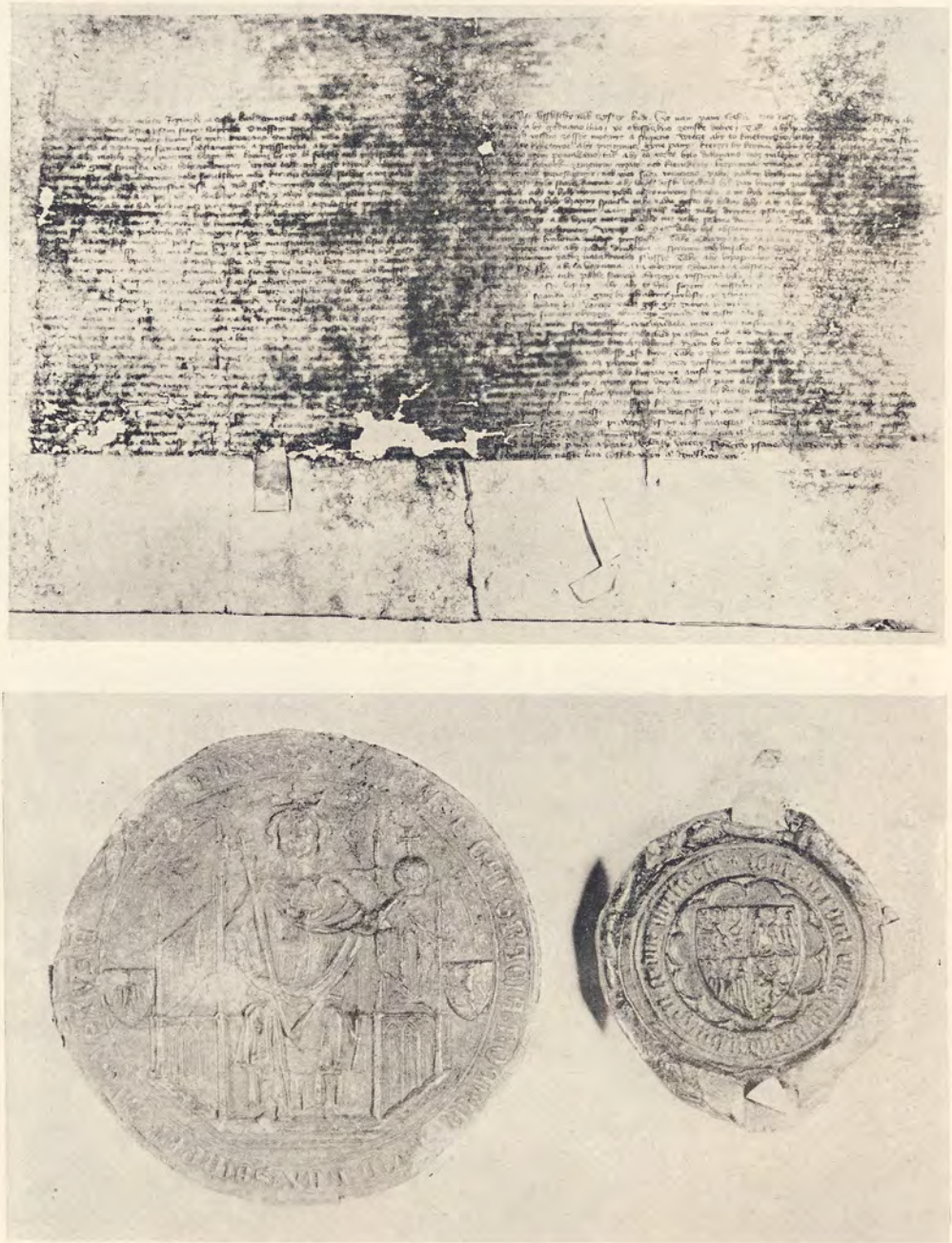

71. *Listina krále Václava IV. z roku 1395*
(Státní ústřední archiv Praha)

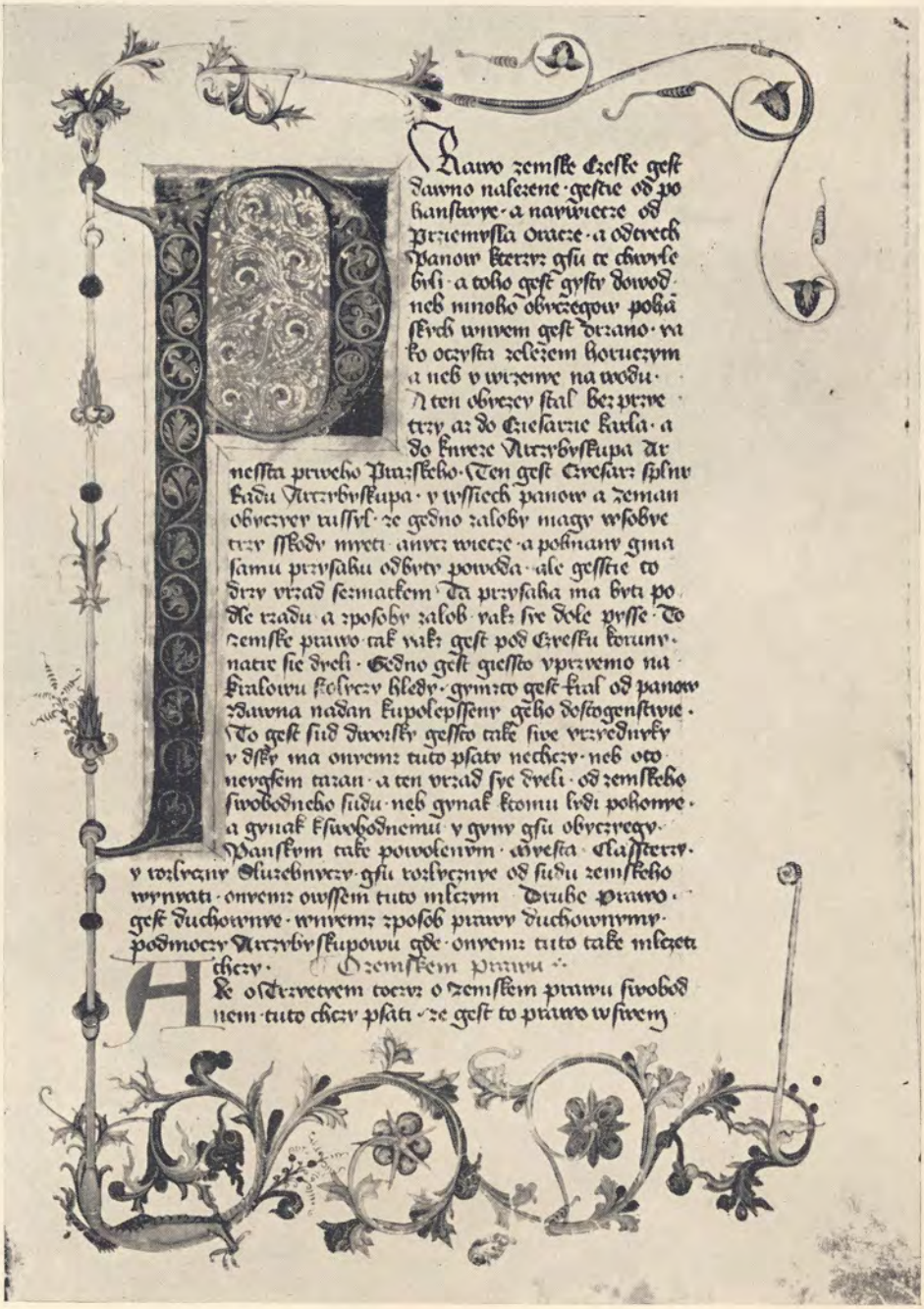

72. *Práva zemská česká Ondřeje z Dubé*
(rukopis z první čtvrtiny 15. stol. — Archiv města Prahy)

že by právem volenie na koho spadlo, ihned v jednom měsieci pořád přišlém ode dne nápadu neb volenie takového čtúce, mají svatého čtenie knihy položiec před ním, zjevně ohlásiec, provoláním, to věz, neb biřicovým ohlášením v tom toliko miestě, kteréž sobě voliti bude, oběma rukama svatosvatých čtení se dotkna, aby učinil slavnú přísahu, že nikdy věčně, sám ani skrze jiného, tajně neb zjevně, nadhlas neb pokútně, zemí ani měst neb práv královských a k jeho popravě spravedlivé příslušejících neb k stolu, kteréžto věci rozdielně a po kusu v toto spasitedlné ustanovenie vložiti a vepsati přikazujem, aby nižádné nevědomie nemohlo býti zamýšleno, ani kterú pochybnost v tom zploditi, a také ani jiných věcí k nim příslušejících neb přispojených buďto v cele neb v kterém dielu, společně neb rozdielně, nerozdadie ni prodadie, ani zástavú zavieží, aniž těch věcí komu buďto snad k úřadu neb chování poručie neb dadie, věčně neb za chvíli určenú, nerozdělí toho, ani popravie, ani poměnie ...

Hradové a práva, ješto nikoli odlučována ani proměněna mají býti, jsú tato:

V Polště čtyři města, to věz Vratislav, Nové Město, Hlohov, Frankštejn, a dva hrady, Sobotka a Borov.

V Budyšíně v krajině jsú dolepsaná města, totiž Budyšín, Gerlice, Libava, Lubáň, Kamenec.

V Čechách jsú dolepsaná města: Praha, Králóv Hradec s lesem, ješto Albrechtec slóve, Chrudim, Plzeň, Havelsverd, Nymburk, Žitava, Litoměřice, Žatec, Perno, Most, Kadaň, Tachov, Domažlice, Piesek, Budějovice, Čáslav, Hora Kutna, Kúřim. A tito hradové vdole psaní: Kladsko, Frustemberg, Lichtenburk, Bezdězie, Kúnikštejn, Loket, Přimda, Pretenštejn, Hrádek, Karlštejn, Zviekov.

A vdole psaná města, kterážto v zástavě jsú, to věz, Cheb, Flos a Parkštejn, nemají od koruny odtržena býti, leč by říší vykúpena byla.

(10) Poctivá a výborná města královstvie našeho českého jsú Praha, Vratislav, Budyšín a Kutná Hora, naší královské velebnosti najmilejšie. A jakož tato města nad jiná královstvie řečeného ctnostmi a zralostí měšťan jsú povýšena a množstvím lidu, tak také chcme, aby před královskú výsostí počestností, duostojenstvím i chválú zvláštní byla ozdobena a najviec tiem, což královského duostojenstvie ke cti a všech věrných k stavu pokojnému a tichému hledí. Protož tohoto ustanovenie mocí opatřili sme, aby zřiezeno bylo, že všichni králi naši čeští budúcí jasní, kteří v tu dobu budú, udá-li se jim kdy do měst svrchupsaných neb do některého z nich přiblížiti se, prvé než přípravy královského korunovánie na se vezmú nebo potom, měštěné z těch měst poctivě a slušně vyjíti mají a králově milosti před ním stojiec, na znamenie čistého náboženstvie a čistoty viery, klíče městské poctivě mají nésti. A prvé než klíči dáni budú a král do toho města vende, učiní najprv přísahu slavnú, dotkna se svatosvatých čtení poctivě, ne na koni jeda, ale s koně sseda, ke cti boží před nimi přede všemi, že po vše časy života svého dobrú věrú bez umenšenie a okolkuov všelikých zachová a zachovati káže uplně ustavenie neb práva učiněná panem Karlem, českým králem přejasným a poctivým předkem svým, aby neodlučoval měst, hraduov a práv království a poruce českému, ku popravě a k stolu jeho příslušejících.

(19) ... za právo ustanovujem, aby žádný úředník, kteréž koli poctivosti duostojenstvím neb posluhovánie úřadu se stkvěl, nebyl k súdu jednán neb sazován od žádného v království našem již řečeném ani v miestech zvláštních, ješto by neuměl rozuměti a mluviti hlaholu neb jazyka českého obecného, kterýžto slovenský nazývame, leč však z milosti zvláštie královské byli-li by kteří, jež by snad nravóv a cti chválené shromážděnie neb umělost listóv hodny učinily, aby jim ty úřady mohly pójčeny býti.

(20) Aby pravý v království našem českém šel súd a žádná aby příčina ostavena nebyla ku poblúzení od pravé cesty, za právo vypoviedáme, aby v každé krajině, jakož jest obyčej, páni tříe v počet zjednáni byli v úřad větších poprávcí a tresktateluov a jiní urození tříe týmž obyčejem i počtem po všech miestech, jakož jest obyčej, za menšie poprávce, aby ustanoveni a zřiezeni byli. Nebuďte jednáni ani usazováni, by dva z těch tří měla bratry sobě býti.

(27) Dsky, kteréž písařem zemským zjednány býti mají, také i s tiem písařem držány a chovány mají býti na našem hradu pražském, to přikazujem, leč by dsky, ješto by byly o dědictva a o pře dokonalé již složeny, kteréžto, jakož obyčej byl jest dávný, chcme zapečetěné najprv od najvyššieho komorníka a od najvyššieho súdce a purkrabie našeho pražského aneb od řečeného písaře zemského v sakristě hlavnieho kostela pražského, aby byly ostřiehány a nikoli nebyly odvierány, leč pod najvyšším komorníkem a před pány zemskými, jakož jest obyčej.

(31) Slušně dopúštieme v kostky hráti chtějícím všem o hotové penieze, toliko svobodně. Ale pójčky žádnému nedopúštieme činiti v té hře, krom do jediné kopy na penězích, to věz hotových, nic jinak. Pak ktož proti tomu učinie, což pójčí, ztrať to a tolikéž do našie komory jménem pokuty dlužen buď splniti, aniž přinucen bývaj ten, komuž jest pójčeno, by z většie odpověděti měl tomu, ktož mu jest pójčil mimo svrchupsanú summu peněz, to věz, mimo kopu.

(32) ... túto výpovědí věčnú za právo ustanovujeme, žádnému aby neslušelo, buď kterého koli stavu, povýšenie neb duostojenstvie, pánu neb člověku obecnému, sbožie svého všelikého v krajinách řečeného království zasazeného zcela neb rozdielně nižádným rozumem ani pří dáti, prodati, převésti nebo jiným kterýmž buď odlučováníe zápisem proměniti k osobám, městóm neb sboróm nebo v ruce mrtvé neb v jiná miesta všelikého pokolenie osob, kteréžto osoby samy svými životy z toho sbožie nemohly by z práva slúžiti a hotovy býti královskému způsobení a přikázaní ...

(37) Lidského snábděnie rozšafná opatrnost z skutkuov minulých budúcieho jednánie béře sobě příklad a tak potom móž budúcím příhodám hodným lékařstvím vstřiec jíti, když chce na ty příhody patřiti pílně, kteréž sú přede šly. Dávno zajisté přejasná někdy kněžna, český král manžel jejie když jest umřel a pochován, poostaviv dietky v tom království, kteříž dědíti měli, vzdala se druhé za někakého pána království téhož. Pro kterúžto věc, kterak mnohé v tom království přišly sú róznice a škody, království toho trhánie a mrzká búře. Zdá se nám pro hodnú příčinu světějí to zamlčeti, než nynějšieho písma dlúhú řečí na jevo vynésti. Ale aby v tak

nebezpečné vlnobitie mořské urozeného královstvie našeho lodička nevešla, svatým ustanovením tiemto umyslili sme zjednati: Jestliže by kdy potom událo se jasné králové české korunované, to věz, jakož slušie a obyčej jest, posvátným olejem mazané, vdově zuostalé, druhé vdávati se některému knieżeti, pánu neb jinému některému zeměnínu královstvie řečeného, králová svrchu řečená od práva svého věna ihned buď odlúčena a od královstvie již pověděného pokutú pomstu vypověděnie věčného má nésti ...

(38) ... túto výpovědí věčnú umienili sme zřiediti, aby všickni budúcie čeští králi, kteříž toho času v království budú, králi přejasní, v šesti měsících pořád ode dne uvázanie čtúc, byli povinni, povolajíce knieżat, pánuov, vládyk i všie obce královstvie českého, všicku hodnú slavnost zachovávajíc, jakož obyčej do sie chvíle byl, korunú královskú skrze ruce posvátné pražského arcibiskupa neb preláta jiného, když by kostel pražský snad arcibiskupa neměl aneb že by arcibiskup toho učiniti nechtěl aneb k tomu dostatečen nebyl, šťastným štěstím přeslavně za král korunován býti. A v témž času přejasná kněžna, manželka jeho králová, kdy koli a kolikrát událo by se králi ženu pojímati, též korunú aby byla korunována. Neb hodné jest, aby ti, jež opatrnost božská spojila jest v jedno, ti aby přijali rozmnožnost takéž chvály.

(39) Blud přetěžký, najsvětějšímu náboženství protivný i škodlivý stavu a pokoji nábožných našich věrných milých, zprostřed stáda lidu našeho křesťanského královstvie našeho českého uplně vypleti mieniece, za právo činíme, aby nižádnému v mezech královstvie neslušalo železem rozpáleným neb vodú studenú čarovati, ani jiným kterým druhem čáruov k tomu podobným uvoditi, ani jich požívati pro kterú příčinu, buďto snad porušenie panny neb cizoložstva chtě dojíti, jakožto se někdy dálo, shledali sme aneb jiným kterým koli vymyšleným obyčejem, pod pokutú, ktož by to činil, takovúto, neb že by radu neb pomoc kterým dával, aby cti zbaven byl a sbožie jeho do našie komory obráceno bylo. A kdež by sám mohl popaden býti, nerci toho dopúštieme, ale přikazujem, aby ohněm neb vodú, kterúž by věcí z tú dvú zhřešil, konec mrzký svému životu vzal ...

(50) Lesuov našich divné cizím i také krásné shromážděnie netoliko bychom je chtěli rozptýliti, ale také snažnú stráží ode všeho rubánie, leč bychom co komu zvláště dopustili, zachovati mieníme a nepoškvrněné věčně je jmieti chtiec, přikazujem, aby žádný hajný náš, ani lovčí, ani která jiná osoba žádnú věcí nesměl jich rubati, ani kterého dřeva z těch lesuov vyvésti, ani utratiti, neb prodati, leč toliko súš anebo což by větrem padlo ...

(64) Všelikého měštěnína dědictvie svobodné, neplatné ani k městu přiměřené, kterýž bez dětí od svého života pošlých řádně umřel by, jakožto i vládyčie sbožie, do komory královy slušie z práva a z obyčeje našeho královstvie.

(75) Kněžští děti aneb jiných lidí posvátných jakožto z práva obecného, též i z královstvie obyčeje dobrého na svých otcuov dědictva a sbožie by měli vstupovati, toho uplně bráníme. Neb ta sbožie, jakož z práva slušie k království, do našie královské komory chcem, aby spadla, i přikazujem, aby byla připsána.

(77) ... když koli který člověk z měšťan pánuov našich královstvie českého chtěl by zbýti pána svého a na královstvie se stěhovati, vezma odpuštěnie od svého pána, učiní-li to při sv. Martině, tehdy svobodně muož odstúpiti. Pakli jiný čas v roce, tehdy najprv rukojmie postaviti má hodné pánu svému neb jiným člověkem hodným miesto sebe osadě, ješto by na sv. Martin úrokem, robotú neb těžením dědin ten pán uplně mohl jíst býti, vezma odpuštěnie, bude mu přáno. Leč by snad pro některú příhodu ten pán měštěnína toho pro službu neb vladařstvie věcí neb peněz svých neb pro dluh nechtěl jeho propustiti, v také příhodě dopúštieme, aby jemu odpuštěnie nebylo dáno. Když však inhed na tom miestě ten pán před lidmi svými a před posly královského dvoru, kteříž o toho měštěnína výhosty žádali by, práva svého, kteréž praví, že proti němu má, okázati neobmeškú. A ten měštěnín, když potřebie bude, před těmi posly i před lidmi má se řádně vyvésti, jakož obyčej jest ... A tyto věci chcem aby rozuměny i držány byly o sedlácích neb měšťanech všelikerých pánuov našich královstvie řečeného, kteříž by na dědiny panské čiež koli tak se měniti neb přestěhovati chtěli.

(127) Již jest konec Práv země české, jichž sú Čechové užívali za ciesaře Karla římského a krále českého, kterýchž páni, rytieři, zemané i všichni dobří lidé užívají i podnes v zemi české.

⟨I⟩ 1 *spomocník* pomocník – 3 *předkládaje jeho jiným stvořením* dávaje mu přednost před ostatním tvorstvem; *sprostného* prostého, neučeného – 4 *pravého* nevinného; *zvláščí* obzvláštní – 5 *v pohádky* v hádky, ve spory; *upletl se* zapletl se

⟨II⟩ 6 *ščedie* potomstvo, děti (posteritas) – 8 *vóbec býti* býti společné – 9 *roztržiti jsúc na svých myslech* jsouce nesvorní – 10 *jsa pohanben* zmaten (confusus)

⟨III⟩ 12 *ponúcením* ponoukáním – 13 *svoboda k hřešení* zločinná zvůle, nevázanost (criminandi licentia); *súžena* omezena

⟨IV⟩ 17 *nápadem* dědictvím (successione) – 18 *na ny* na nás – 19 *položenie* založení, povaha – 20 *ústavně* ustavičně, soustavně – 21 *abychme nebyli viděni* aby se nezdálo (ne potestate regia nobis divinitus attributa videamur abuti) – 23 *pro lenost* pro zanedbání (negligentiae otio resignare)

⟨IX⟩ 27 *podsazovati* skloniti, snížiti (submittere)

⟨1⟩ 33 *podstatu* neměnitelný základ – 34 *sprostně* prostě, skromně – 42 *zmazána* poskvrněna (maculetur)

⟨6⟩ 45 *odlučováním* Karel IV. tu poukazuje na ztráty českého státu za předešlých panovníků, které, jak sám na konci tohoto článku praví, opět nahradil – 49 *statečnými* dostatečnými – 51-52 *skonali* vykonali – 52 *obtěžováním* přetěžováním; *náklady* výdaje – 56 *nápad* právo děditi – 57 *rač stráž býti* rač chrániti – 58 *pořád* po řadě – 59 *čtúce* počítajíce – 62-63 *nadhlas* nahlas – 63 *k popravě* k soudu – 64 *k stolu* k trůnu – 67 *přispojených* připojených – 68 *ani zástavú zavieží* ani nezatíží zástavou, nezastaví (non pignori obligabunt) – 69-70 *ani popravie, ani poměnie* neutratí ani nevymění

71 *hradové*... nejsou tu záměrně jmenována místa na Moravě, která tehdy byla samostatným markrabstvím pod vlastním markrabětem; mnoho z těchto míst nebylo po Karlu IV. v držení českého státu, což dokazuje, že toto ustanovení M. C. nebylo nikdy provedeno; místa v části Slezska patřící tehdy k čes. státu, nyní v Polsku, jsou vysvětlena polskými jmény – 72 *Vratislav* Wrócław; *Nové Město* lat. Novum Forum, čes. Středa, nyní Środa Śląska; *Hlohov* Głogów; *Frankštejn* u Vratislavi, Ząbkowicze – 73 *Sobotka* Sobótka – 74 *v Budyšíně*... v Budyšínsku – 74 *Gerlice* z něm. Görlitz, čes. Zhořelec, Zgorzelec – 75 *Lubáň* Lubań; *Kame-*

nec u Budyšína – 76 v Čechách vyjmenována jsou královská města; *Králóv Hradec* místo správného Hradec Králové, t. j. královy choti věnné město; *Albrechtec* nepochybně královský hvozd směrem k Týništi nad Labem, jméno dosud zachované v názvu Albrechtic – 77 *Havelsverd* z něm. Habelswerdt, čes. Bystřice v Kladsku, nyní Bystrzyca Kłodzka – 78 *Perno* v Sasku na Labi, něm. Pirna u Drážďan – 79 *Frustemberg* Svojanov u Poličky; *Lichtenburk* Lichnice u Čáslavi, čes. též Světlík, Světlice – 80 *Kúnikštejn* Králův Kámen na Labi v Sasku, Königstein; *Pretenštejn* Perkenstein, Sloup; *Hrádek* pův. jméno Křivoklátu; *Karlštejn* patrně nebyl uveden v pův. latin. znění, a proto také chybí v některých čes. překladech, protože byl dostaven asi r. 1356 až po odvolání M. C.; ale většina čes. překladů a summy uvádějí Karlštejn pro jeho pozdější veliký význam, kdy se stal (asi od r. 1367) místem pro úschovu zvl. korunovačních klenotů a korunního archivu – 81 *Flos a Parkštejn* v Hor. Falci

〈10〉 83 *poctivá* úcty požívající – 88 *hledí* přísluší – 91 *přípravy* odznaky (koruna, žezlo atd.) – 93 *na znamenie čistého náboženstvie* mylný překlad z latiny (in signum purae devotionis, t. j. oddanosti) – 94 *vende* vejde – 95 *sseda* sesednuv – 99 *poruce* moci

〈19〉 101 *poctivosti* úcty – 102 *posluhovánie* služba; *jednán* zjednáván; *sazován* dosazován – 104 *hlahol* řeč; *slovenský* slovanský, protože označení „český" má tu význam státoprávní – 106 *chválené* chvalitebné; *umělost listóv* za Karla bylo zvl. v kanceláři mnoho cizích znalců, od nichž nebylo možno žádat znalost češtiny

〈20〉 108 *pravý* spravedlivý – 108-109 *ostavena nebyla* nezůstala – 110 *v úřad...* v originále: in officio majorum scabinorum seu justitiariorum vel correptorum – 113 *bratry* (aby byli vyloučeni podjatí příbuzní soudci)

〈27〉 114 *dsky* zemské desky (protože se nám nezachovala instrukce pro české desky zemské, je tento článek velmi důležitý tím spíš, že se obsahově shoduje s Karlovou instrukcí pro desky moravské) – 116 *o dědictva* o pozemkové vlastnictví; *dokonalé* rozhodnuté – 119 *hlavnieho kostela* sv. Víta v Praze na Hradčanech (srov. obdobu uložení desk moravských v Brně u sv. Petra a v Olomouci u sv. Václava)

〈31〉 123 *to věz* tedy, to jest, totiž

〈32〉 127 *túto výpovědí* článek počíná delší úvahou – 128-129 *člověku obecnému* nešlechtici – 129 *zasazeného* usazeného – 130 *rozdielně* rozděleně; *při* mylný překlad lat. causa, správně: důvod nabytí – 131 *kterýmž buď* kterýmkoli – 132 *v ruce mrtvé...* t. j. zákaz nabývání majetku osobami právnickými (na př. městy a zvl. církví, latinsky manus mortua), u nichž nahromaděný majetek zůstával trvale a nebyl již dále převáděn ani dědictvím – 133 *zpósobenie* nařízení

〈37〉 135 *snábděnie* poznání, pozorování – 136 *hodným lékařstvím* vhodným lékem – 137 *Dávno...* poukazuje na události, kdy druhý manžel královny vdovy se ucházel o trůn a tím vznikly rozbroje v zemi; tak tomu bylo v českých dějinách u Kunhuty Uherské (1. manžel Přemysl Ot. II., 2. manžel Záviš z Falkenštejna) a Elišky Rejčky (1. mž. Václav II., 2. mž. Rudolf Habsburský), po př. Violy Těšínské (1. mž. Václav III., 2. mž. Petr z Rožmberka) – 138-139 *poostaviv dietky* zůstaviv dítky – 139 *vzdala se druhé* vdala se po druhé – 141 *hodnú* vhodnou – 142 *světějí* lepší, vhodnější – 146 *druhé* po druhé – 148 *věna* zejm. t. zv. věnná města (Hradec Král., Chrudim, Vys. Mýto atd.), z nichž královna vdova měla své příjmy – 148-149 *pomsta vypověděnie* trest vyhoštění

〈38〉 152 *uvázanie* nastoupení na trůn na rozdíl od korunování; *čtúc* počítaje – 153 *do sie chvíle* do této chvíle – 156 *dostatečen* schopen; *za král* za krále – 157 *králová* manželka králova – 159 *rozmnožnost* znásobení, zvětšení

〈39〉 164 *železem...* srov. články 53 a 68 Řádu pr. zem. (zde str. 784) a čl. 10 Práv Ondřeje z Dubé (zde str. 805-806) – 166 *dojíti* dopátrati se, vyšetřiti – 170 *nerci* neřku-li, tím méně

〈50〉 173 *snažnú* pečlivou

⟨64⟩ 178 *neplatné* nepoplatné – 179 *bez dětí* bez pokrevního příbuzenství (staré čes. právo neznalo jiného dědictví než rodového; nebyli-li tu takoví dědici, nastala odúmrť, která spadla na král. komoru)

⟨75⟩ 181 *lidí posvátných* kleriků; *z práva obecného* podle práva a procesu římsko-kanonického

⟨77⟩ 185 *člověk z měšťan pánuov* obyvatel poddanského městečka (čl. je svědectvím tuhého poddanství a omezení svobody stěhovací) – 186 *na království* do královského města; *vezma odpuštěnie* vezma dovolení k odchodu, t. zv. výhost – 187 *sv. Martin* obvyklý termín (11. listopadu); *odstúpiti* odejíti, opustiti místo – 189 *miesto sebe* musil osadit jiným, aby vrchnosti neunikla pracovní síla; *těžením* vzděláváním země – 193 *inhed* ihned – 194 *výhosty* propuštění (z poddanství) – 196 *vyvésti* ospravedlniti

ČESKÁ LISTINA

Český jazyk proniká do listin poměrně dosti pozdě. Nemůžeme přesně stanovit dobu, kdy se tak stalo. Čeština patrně zdomácněla nejprve v písemnostech rázu soukromého, tedy v listech, kdežto do písemností právnických, do listin, se dostávala jen ponenáhlu, protože soutěž s vytříbenou latinskou listinou byla příliš nesnadná. Zatím co ve velkých městech, kde vládnoucí vrstva byla německá, vyhotovovaly se již vedle listin latinských i listiny německé, podobně jako tomu bylo i v kancelářích zeměpanských, v menších městech a ve vsích převážně českých, když se sjednávaly písemné smlouvy, dálo se tak česky. Ale tyto nejstarší české listiny se nám nezachovaly až na nepatrný přípisek na zakládací listině litoměřické, o které byla již řeč v oddílu prvním pod č. 3 (str. 775). Svědectvím toho, že však předcházel delší vývoj, je fakt, že nejstarší dochované listiny mají již pevnou formu zcela obdobnou listinám latinským, od nichž přejímají i způsob mluvy, kterou někdy dovedněji, jindy méně způsobile napodobují. Proto i v našich právních listinách, jimiž se zakládá nějaký právní stav nebo poměr, můžeme již rozlišovat zcela jasně jednotlivé částky (formule), které se opakují s nepatrnými změnami, jak si toho vyžaduje případ, který listina právě řeší. Tyto formule, obdobně jako tomu je v latinských listinách, svědčí, že jejich čeští skladatelé je znali dokonale a měli na mysli nebo dokonce napodobovali jako předlohu starší listiny české, které se nám nedochovaly.

Za nejstarší českou listinu nám dochovanou považujeme nyní listinu z roku 1370 (je sice datována rokem 1371, ale to proto, že se ve 14. století ještě měnil letopočet už na Hod boží vánoční a nikoliv na Nový rok; listina tedy spadá podle našeho počítání ještě do roku 1370). Překvapí pevností a jistotou a dobrou českou dikcí. Její skladatel nebyl jistě učený písař, protože se neostýchal vnésti do ní nářeční tvary. Právní mluva je naproti tomu neurčitá, ale ta spadá na vrub písaře, který listinu skládal. Proto se můžeme jen domnívat, že šlo o postoupení práva honitby nebo vůbec užitku z lesa, na tehdejší dobu poměrně cosi nového, pro co nebyl český právní výraz ještě dosti ustálen.

1 Vezte to všickni, ktož vidie tento list anebo slyšie čtúce, že jáz Pešl tak řečený Neumburger, meščenín Večšieho mesta pražského, přěd urozeného mužě před pana Bočka z Kunstáta tak řečeného z Poděbrad předstúpiv, tu sem jeho snažnú prosbú prosil, aby mi ráčil toho přieti do své vóle, abych mohl ve Psářích
5 v tak řečeném Háji, na jeho, což on tu jmá pan Boček dřieve menovaný, na tom vóli jmieti až do jeho vóle a doněvadž by mi toho ráčil přieti. Tu pak dřieve řečený pan Boček vzezřev na mú prosbu, i odpustil mi tu na svém, což on tu jmá, volnu býti anebo vóli jmieti pod takúto úmluvú: Když by kolivek on pan Boček mně anebo

mým ludem tu nepřál vóle jmieti, tehdy inhed jmá i bude jmieti plnú i svobodnú moc beze všeho protivenstvie i beze všie řeči v své sě mocně uvázati. A té veci svedečstvie a na jistějšie potvrzenie k tomuto listu pečet moji a pečeti páně Vítkovu z Žehušic, Matějovu tak řečeného od veže a Bernhartovu tak řečeného z Pieska, meščan Vetšieho mesta pražského kázal i prosil na svedečstvie přivesiti. Dálo sě to a dáno v Poděbradiech v pátek den svatého Jana Evanjelisty léta od narozenie syna božieho po tisíci po třech stech po sedmidcát prvého.

⟨1⟩ 1 *vezte* (dial.) vězte – 2 a 13 *meščenín, meščan* (2. pl.; dial.) měšťan – 2 *Večšieho mesta* (dial.) *pražského* Starého města pražského na rozdíl od Nového a Menšího města pražského (nynější Malé Strany) – 4 *přieti do své vóle* dopřáti podle své vůle – 5 *vóle* (zde) volnost – 6 *doněvadž* pokud – 7 *odpustil* dovolil – 8 *kolivek* (dial.) kolivěk – 9 *inhed* ihned – 10 *v své sě mocně uvázati* vzíti v držení, v držbu – 10-11 *veci svedečstvie* (dial.) věci svědectví – 12 *od veže* (dial.) z domu řečeného „U věže" kdysi v místech nynější Kaprové ul. na Starém městě praž.; *z Pieska* z míst nyněj. Jungmannova nám. na Novém m. praž. – 13 *přivesiti* (dial.) přivěsiti – 14 *dáno*... 27. prosince 1370, který připadl na pátek, jak je v listině uvedeno, kdežto roku 1371 byl 27. prosinec již v sobotu, čímž je prokázáno, že je tu počítáno podle způsobu obvyklého v době předhusitské, kdy se změna letopočtu prováděla na svátek Narození Páně, 25. prosince, podle čehož se označoval letopočet známým údajem „Léta Páně" (lat. Anno Domini)

Než byla nalezena listina z r. 1370, byla za nejstarší dochovanou českou listinu považována listina z r. 1373, která je pozoruhodná tím, že ji vydal Tomáš ze Štítného.

2 Já Tóma z Ščítného přiznávám se, že sem prod(al z)a paddesát kop grošóv pražských sestře svéj paní Dorotě, (manželce) Odolenově z Chluma v Žirovnici, pól šesty kopy (pla)ta do života i s tú dědinú, s niežto těch jistých pól šesta kop pla(ta bráti) jmají. A ty jisté penieze vzal sem od nie jménem (pla)ta od to(ho) lánu, jehožto jest Tropouš, tak řečený sedlák, d(ržitelem) lána až do Andrle, ješto tři čtvrti jmá a devět (lán); sešlo-li by co té pól šesty kopy počtem na těch lánech počnúc od t(oho) láně Tropoušova, aby na tom jistém Andrlovi dobý(vali); aby ona donidž jest žíva i jejie muž s ní za života jejie tej (dědi)ně i tomu platu mocně panovali a po jejie živo(tě) by se mým dětem vrátila opět. Než deset kop, kamž by koliv (uká)zala, já neb mé děti v roce vydati jmají a té jisté (děd)iny d(ne)s jí sstupuji a slibuji ji zpravovati zemským právem (s tě)mi přátely mými. My také, Ješek z Kosovy Hory a m(y, Herb)or z Ot(ra)dovic, všichni jednú rukú s dřéveřečeným Tómú z(pravu)jem tu dědinu a dlužni smy zpravovati, i známy (se, ž)e smy zprávce té dědiny právem zemským před každým člov(ěkem). Pakli bychme jie podlé zemského běhu nezpravili, (vši) se známy, že ty jisté penieze jich a s třetinú viece jsmy jí dl(užni), a v těch penězích kteréhož by kolivěk z nás upom(enula) přietelem, poslem nebo listem, ten druha dva s sebú pojma ne(bo miesto) nich dva jiná pocestná, každý se dvěma koňoma (a s pach)olkem jmámy vléci v Praze u Věčšiem městě, kdež by ná(m hospo)du ukázala podlé obyčeje ležákového. Pakli bycho(m ne)přeleželi neděle čtyři a nebo snad i neleželi, ale po upomenu(tí spra)vedlivém z leženie, tehdy řečená paní Dorota a n(eb m)už jejie v židech i v kře-

stěnech móž na naši škodu ty jist(é penie)ze vzieti a my proto vždy abychom předse leželi, a(ž by j)im jistina i ty škody, což by na ně skrze to přišlo, byla zapl(acena). Pakli bychme proti tomu zapsání co se přeli a(neb) jeho neplnili, to sami známe, že bychom to protiv svéj cti d(ěli), a tomu na svědečstvie své smy pečeti přiložili. (My) pak, Petr a Jan, bratřie z Rožmberka na svědectvo této sml(úvy a na) prosbu dřéveřečeného Tómy také smy své pe(četi) přiložili. Léta od narozenie syna božieho po tisíc letech po (třech) stech po sedmicát třetieho v sobotu první po d(ni s)vatého Františka.

⟨2⟩ 1 *přiznávám se* dosvědčuji – 3 *plat do života* doživotní poplatek; *dědina* nemovitost – 6 *sešlo-li by co* jestliže by něco zůstalo nezaplaceno – 7 *dobývali* domáhali se (právem) – 8 *donidž* dokud; *panovali* měli ve vlastnictví – 11 *sstupuji* postupuji; *zpravovati* odstraniti právní závady – 13 *dlužni smy* jsme povinni – 15 *podlé zemského běhu* podle zvyklostí v zemi (české); *nezpravili* neodstranili právní závady – 15-16 *s třetinú viece* o třetinu zvýšená původní dlužná částka – 18 *vléci* vlehnouti, nastoupiti t. zv. ležení, kterým se donucoval dlužník k placení, protože musil hradit útratu rukojmím, t. zv. ležákům – 19 *u Věčšiem městě* na Starém městě pražském; *podlé obyčeje ležákového* podle obyčeje ležáků – 20 *nepřeleželi* neodbyli si ležení (jako ležáci) – 21 *v židech i v křestěnech* t. j. braní, další donucovací prostředek, jímž věřitel si vydlužil na vrub dlužníka, po př. i s úrokem, který byl u židů neomezen – 25 *děli* dělali – 27 *Léta...* t. j. 8. října 1373

Naproti nejstarším českým dochovaným listinám, které jsou nesporně t. zv. soukromé, bývá jako první veřejná listina česká kladena listina Joštova z r. 1383. Ale jednak rozlišování mezi tím, co je soukromé a co veřejné, je v této době ještě velmi vratké, a jednak v listině markraběte Jošta jde o soukromý závazek mezi ním a jeho bratrem markrabětem Prokopem. Je to však nesporně listina vyhotovená markraběcí kanceláří, proto si zaslouží pozornosti tím spíše, že je i právnickou formou velmi dokonalá.

3 My Jošt, z buožie milosti markrabie a pán moravský, první dlužník, a my Herart z Kunstata, Petr z Sternberga, Petr z Kravař řečený z Plumlova, Lacek z Kravař, Jaroš z Cimburka, Ješek Puška z Kunstata, Jan z Mezeřičie a Jiřík z Bietova rukojmie s ním se panem Joštem, markrabí, i zaň spolní rukú nerozdielnú, naší dobrú věrú beze všie zlé lsti slíbili sme i slibujem osviecenému kniežeti panu Prokopovi, markrabí moravskému, a jeho děťóm aneboli tomu, ktož by tento list jměl s jeho dobrú volí markrabie Prokopa, pět set kop grošóv pražských čísla moravského i poplacenie od tohoto svatého Juřie, ješto jmá najprvé přijíti přes celý rok čtúce, dáti i hotovými dobrými penězi uplně zaplatiti beze všeho prodlenie i bez omluvy, bez súdu i beze všiej odpory i přiekazy. Pakli bychom toho neučinili, jehož buoh nedaj, tehda když bychom my rukojmie svrchu psané od markrabie Prokopa neboli jeho jménem neboli od jeho dětí nebo ktož by tento list jměl, upomanuti byli, ihned každý z nás jmá miesto sebe urozeného panoši s jedním pacholkem a se dvěma koněma, jeden druhého neočekávaje, ani na druhého ustrkaje, jmámy poslati do Prahy v obyčejné a pravé leženie k čstnému hospodáři, kdež by nám od nich bylo ukázáno, a tu jmámy i slibujem vléci. A když by dvě nedělí minule od svrchu psaného roku vloženie neboli nevloženie a ti jistí peniezi dřéveřečenému markrabí Prokopovi neboli jeho děťóm neboli tomu, ktož by tento list

jměl, uplně nebyly zaplaceny, tehdy on, markrabie Prokop, neboli jeho děti neboli, ktož by tento list jměl, mohú i dávámy jim plnú moc těch jistých pět set kop grošóv mezi židy neboli křesťany vzieti i dobyti na naši škodu nerozdielnú. Pakli by ti peniezi hlavní mezi židy neboli mezi křesťany nemohli na škody dobyti býti, tehdy ot nezaplacenie svrchu psaného času, kdež by jinde na též penieze škody vzešly, ješto by byly podobně ukázány, aby skrze nás byly uplně zaplaceny. A z toho jistého leženie nemají vyjíti naše panoše ižádným právem ani ižádným činem tak dlúho, doněvadž bychom hlavních peněz se všemi s jedněmi i s druhými škodami kterakž kolivěk vzatými pro nezaplacenie svrchu psaných peněz, ješto by svědomě byly ukázány bez přísahy, napřed jmenovanému markrabí neboli jeho dětem neboli, ktož by tento list jměl, zaplatili a zpravili uplně a cele bez odpory a bez súdu. A na svědomie a na tvrdost tej věci a toho psanie svéj pečeti sme k tomuto listu přivěsili. Dán tento list v Brně tu první středu po tej neděli, ješto zpívají Reminiscere, léta od buožího narození tisíc tři sta osmdesát devátého.

⟨3⟩ 1 *Jošt* syn Jana Jindřicha a vnuk Jana Lucemburského, nar. r. 1351, zemř. r. 1411, morav. markrabětem od r. 1375; *první dlužník* vzhledem k ostatním rukojmím a jejich závazkům – 4 *spolní rukú* rukou společnou – 6 *Prokop* bratr Joštův a vedle něho markrabí morav. – 7 *s jeho dobrú volí* t. j. komu by pohledávku postoupil – 7-8 *čísla moravského* podle počítání obvyklého na Moravě, t. j. 64 grošů za kopu – 8 *od tohoto sv. Juřie* v olomoucké diecési 23. dubna, obvyklý termín platební – 10 *beze všiej odpory a přiekazy* beze všeho odporu a překážek – 14 *na druhého ustrkaje* svaluje – 15 *leženie* jehož provádění se dále líčí (srov. pozn. u předešlého čís. 2) – 16 *vléci* nastoupiti ležení – 17 *vloženie neboli nevloženie* nastoupení nebo nenastoupení ležení – 21 *mezi židy neboli křesťany vzieti* (srov. pozn. u čís. 2); *nerozdielný* nerozdělitelný – 25 *ižádný* žádný – 26 *doněvadž* dokud; *hlavních peněz* dlužné sumy, ale dlužník byl povinen zaplatiti i náklady věřitelovy vzniklé vymáháním pohledávky i rukojmí z ležení, po př. úroky – 30 *na svědomie* na svědectví; *na tvrdost* podle latinského výrazu (firmitas, pevnost, platnost) – 31 *Dán...* 17. března 1389, protože r. 1389 neděle Reminiscere (2. neděle postní) připadla na 14. března

Nespornou veřejnou listinou je dokument z r. 1395, kterým král Václav IV. přistupuje na podmínky t. zv. jednoty panské (srov. o ní zde na str. 616n.). Tato listina má všechny náležitosti, které se požadují v této době od podobných listin: je vyhotovena v obvyklé formě, psána na pergamenu, jako ručitel za Václavův slib vystupuje jeho bratr Jan Zhořelecký, byla zpečetěna pečetěmi obou dvou a byla uložena do korunního archivu mezi jiné stavovské listiny.

4 My Václav, z božie milosti římský a český král, množitel říše, vyznávámy v tomto listu všem, ktož tento list uslyšie neb čísti bude, že nám páni češčí tyto kusy i artikuly vydali sú, jako ti řádem v tomto listu psáni stojie: Najprvé o našem počestném a o našem řádu i o všem našem dobrém aby jednáno bylo, i o všeckno zemské dobré. Také aby pánóm a zemenóm, což jest kolivěk nynie v tejto válce komu se več uvázáno, světským nebo duchovním, aby to navráceno bylo inhed všem zase mocně a sstúpeno. Viece aby to kmetovstvo, jakož jest bylo najprvé s královú milostí a se pány i s zemany obstanoveno a přiseženo, aby to bylo před se konáno a před se šlo, a ti kmetové aby přijmúc jiné pány, kteříž by k tomu hodni byli a přirozeni od stara dávna, aby mohli súditi mocně bez přiekaz, komuž by co odsú-

dili neb přisúdili, aby to mocno bylo a toho jim pomáháno, tak aby to vždy bylo dokonáno, což naleznú. A kteříž sú kmetové sešli, aby jiní s panskú radú byli vydáváni. Viece také což jest kolivěk vdovám nebo sirotkóm nebo komu kolivěk zemenínu vzato neb kterak koli bez práva uvázáno, aby to bylo vráceno a stúpeno zase, buď duchovním nebo světským nebo kterého kolivěk stavu, a tož podlé těch kmetóv odsúzenie neb přisúzenie, neb bez súdu vráceno, jakož na kom vidieno bude, a to aby bylo provoláno mezi obcí. Také aby u dvorských desk řád šel dřevnieho obyčeje, i provolánie i uvazovánie, jakož jest bylo od stara dávna, aby u těch desk úředník byl pán urozený, zachovalý a k zemi usedlý, s panskú radú usazen, a ten aby přisáhl i královské milosti i obci pravdu plnú vésti. Viece také o dskách zemských, aby ty byly chovány podlé obstavenie starého, a nebyly otvierány bez panského věděnie. A v ta registra aby nebylo kladeno než při pániech, při kmetech, a zvláště při třech najméně. A úředníci aby takéž byli usazeni s panskú také radú, ješto by hodni byli a ti aby přisiehli jako u dvorských desk, aby pravdu vedli. Také aby písař zemský podlé obyčeje zemského a podlé věděnie panského k tomu hodný byl obstanoven, a ten přisáhl takéž, jakož dřéve psáno jest, aby pravdu plnú vedl. Viece aby od desk bránie řečníkóm i komorníkóm i všech jiných úředníkóv, kteří k súdu neb ke dskám příslušejí, aby viece netázáno bylo, než jakož od stara dávna bylo. Také aby póhonové řádem starým šli, aby každý pohonín byl obyčejem starým, duchovní i světský, aby při starém obyčeji všichni byli zachováni. Viece aby groš dobrý byl obstanoven a učiněn, jakož jest byl obstanovil ciesař, a na to list nám dal pod svú pečetí pod majestátem, i při tom listu královské milosti pečet a nám jest královská milost přisáhla. Také o berni, aby ta brána nebyla než podlé běhu starého obyčeje, na ty časy jakož má brána býti a těmi zvláště, kterýmiž dřéve byl jest obyčej a byla brána. Viece také aby žádný druhému bez práva neuvazoval se v jeho. Pakli by kto proti tomu učinil bez práva, odpověda neb neodpověda, aby jemu to za bezprávie položeno bylo a tak nad ním popraveno, jakož na takového slušie. Také aby v popravy ti nesáhali, ješto s právem sáhnúti nemají, než poprávce k tomu zjednaní podlé starého ustavenie. Viece aby konšelstva ve všech krajích před se šla a byla učiněna a ta mocně skonána a obstanovena, a poprávce aby mohli popravovati beze všech přiekaz podlé starého obyčeje. Také násilé všecka ženská, vdovská, panenská, aby také podlé starého obyčeje mštěna byla, tak aby ty věci umdleny byly, aby se v zemi nedály. Viece aby mordové, vraždy, lúpeži, na silniciech bránie neb které kolivěk zlosti jiné, ješto by se v zemi dály, aby ty byly súzeny podlé starého práva a obyčeje. Také aby purkrabstvie pražské pán urozený zemský, jako od stara dávna bylo, aby držal, a na ten úřad sazen byl s panskú radú, jenž by i královské milosti i zemanóm i obci hodný byl. I na jiné úřady také, jenž jsú je páni od stara dávna drželi, kteříž jsú ti kolivěk úřadové, aby vždy urozený pán vydán byl.Viece jakož jest již znova vzniklo, ež ungelt po královských městech na zemanech berú, to aby sešlo a toho nebylo, jakož dřéve nebylo. Také o cestách a o silniciech, jakož je proti starému obyčeji obracují jinudy, ty cesty a ty silnice aby

tudíž šly, jakož dřéve, a jinam obracovány nebyly. A nová mýta znova nalezená aby sešla také. Také aby v súdy duchovních světská ruka se nemiesila a nevpadala mocí, ani násilna byla duchovním v jich súdech a práviech, leč by ruka světská k obraně a ku pomoci duchovními byla přizvána a potřebna. A též zase súdóv světských duchovnie ruka buď prázdna, tak aby duchovní i světský zachován byl při svých práviech a nebyl nikterak utištěn. Viece jakožto sirotci, pacholíkové neb děvečky, po svých starostách zmrlých zóstávají, kteréhož kolivěk řádu by byli, městského neb jiného, aby v ty sirotky žádný mocí se neuvazoval, ani jich vdával do jich let, než ti aby je držali i vdávali, kteříž k nim právo mají a najbližší jsú k nim. Také o židech, bylo-li by se kde pro ně komu uvázáno a byla která pře o to, aby to bylo pány ohledáno a výše aby nebylo saženo, než jak by listy svědčily. Viece kto by s kým oč právem měl činiti zemským a on se proti právu mocí chtěl brániti, aby to nad ním bylo popraveno, aby se to nedálo.

A tyto všecky věci zemi potřebné a užitečné, i ta bezpečenstvie, mají zatvrzena býti kniežaty i městy i zemany, tak aby ty všeckny věci držány byly a před se šly. A to takto mají zatvrzeny býti, abychme my s bratrem svým, s Janem, listy svými utvrdili, tak jakž to ti čtyřie páni vypovědie. A páni aby sobě věrně slíbili i pomáhali o těch o všech věcech, což ti čtyřie páni volení obstanovie, i na to sobě přisahali, aby pravdu vedli, a té nám pomohli i sami sobě proti tomu každému, ač by kto ten byl, jenž by tu pravdu a to panské vypověděnie a obstanovenie chtěl rušiti a proti tomu býti. A též jmají sobě slíbiti rytieři, panoše i města i obec i přisieci sobě mají i pánóm také slíbiti i přisieci, že toho panského vypověděnie mají pomáhati věrně jako svrchu psáno. A my máme list na se dáti pánóm, rytieřóm a panošiem i městóm, což by pro tu věc zašli, pravdy pomáhajíc, jakž jsme jim kázali, ež ničím zlým těm všem stavóm spomínati nechcem a nemáme. A pro lepší jistost a vyznánie, jak smy se pány ostali, přivěsili sme náš majestát k tomuto listu a podlé nás náš bratr, kněz Jan dřéve řečený.

A my Jan, z božie milosti markrabie bramburský, vejvoda zhořelecký a lužnický, vyznáváme, že my kázaním pána a bratra našeho, krále Václava, římského a českého, také naši pečet přivěsili sme k tomuto listu ku přiznání. A slibujem také podlé našeho pána a bratra všecky věci svrchu psané uplně držeti a učiniti beze lsti. Dán na Žebráce léta po božiem narození tisíc tři sta devadesátého pátého léta na letnice, království našich léta českého XXXII a římského XIX.

⟨4⟩ 1 *množitel* mylným výkladem z latinského augeo (množiti, zvětšovati) místo správného „augustus“ (vznešený, posvátný, pak vlastní jméno panovníka); v němčině též mylně „Mehrer des Reiches“ – 3 *řádem* po řadě – 7 *mocně* v moc, do moci; *sstúpeno* postoupeno; *kmetovstvo* šlechtici z nejstarších rodů – 8 *obstanoveno a přiseženo* ustanoveno a v přísahu vzato – 8,9 *před se* dále, stále – 10 *bez přiekaz* bez překážek – 11 *mocno bylo* platilo – 14 *uvázáno* vzato; *stúpeno* postoupeno – 17 *provoláno mezi obcí* (lat. proclamatio), veřejně vyhlášeno, aby se přihlásil, kdo by k majetku bez dědiců měl nějaká práva; *u dvorských desk* viz výklad v kap. o deskách (str. 811) – 18 *dřevnieho obyčeje* podle dřívějšího obyčeje; *uvazovánie* uvedení v držbu – 20 *usazen* ustanoven; *pravdu vésti* pravdu zachovávati – 21 *o dskách zemských* viz výklad v kap. o deskách (str. 811); *obstavenie* ustanove-

ní – 25-26 *písař... k tomu hodný* srov. dále Práva zem. Ondř. z Dubé čl. 3 (str. 805) – 27 *řečníkóm* zástupcům, rádcům stran na soudě – 29 *póhonové* obeslání k soudu – 31 *groš dobrý* pražský dobrá mince, z dobrého kovu – 32 *ciesař* t. j. Karel IV.; *pod majestátem* pod majestátní velkou pečetí, odtud i listiny vydávané s takovouto pečetí se zvou majestáty – 37 *odpověda neb neodpověda...* s odpověděním nebo bez něho (zákaz svépomoci v právu) – 38 *popraveno* rozsouzeno; *poprava* soud, soudní okrsek – 39 *poprávce...* soudní úředníci podle práva rozsuzující – 40 *skonána* provedena – 41 *popravovati* souditi – 43 *umdleny* oslabeny, vymýceny – 45 *zlosti* nepravosti, zlořády – 50. *vydán* ustanoven; *ungelt* dávka, poplatek v král. městech – 51 *sešlo* bylo zrušeno – 54 *ruka* moc, zásah moci – 59 *po svých starostách zmrlých* po svých rodičích zemřelých – 60 *do jich let* než dosáhnou zletilosti – 62 *uvázáno* (zde ve smyslu) vydluženo – 63 *výše aby nebylo saženo, než...* dlužná částka se řídí podle listiny 66 *zatvrzen* zabezpečen – 72 *vypověděnie* soudní výrok, nález – 76 *pro tu věc zašli* vzali se o tu věc – 77 *jistost* jistota, ubezpečení – 77-78 *ostali smy* zůstali jsme

80 *lužnický* lužický – 84 *Dán...* 30. května 1395 na Hod boží svatodušní; léta českého království počítána jsou od korunovace Václava IV. (1363) a římského království od korunovace římské (1376)

PRÁVA ZEMSKÁ ČESKÁ ONDŘEJE Z DUBÉ

Na rozhraní 14. a 15. století napsal nejvyšší sudí království českého Ondřej z Dubé spis o českém právu. Je to první česká právní kniha od autora, jehož jméno známe a který měl nadto vynikající postavení mezi svými vrstevníky. Ondřej pocházel ze staré středočeské šlechty, která měla v Posázaví značné statky. Jak Karel IV., tak i jeho syn Václav IV. přibrali Ondřeje do své rady, v níž setrval, i když se později pro spor s panským stavem musil vzdát úřadu. Ondřejovo dílo uchovává bohaté zkušenosti právníka i politika. Autor čerpal mnoho poučení z dřívějších spisů, zvláště z Řádu práva zemského, ale vždy, když je cituje, staví se k nim kriticky. Tím se Ondřejova Práva, která kdysi mylně byla zvána Výklad na právo zemské, příznivě liší od Řádu, který má ráz sbírky poloúřední. Již v úvodě Ondřej vystupuje jako karatel tehdejších poměrů, a uvědomíme-li si, že Ondřej z Dubé byl nesporným svědkem prvních vystoupení Mistra Jana Husi (3. července 1411 se zúčastnil jako svědek v rozepři Husově mezi arcibiskupem a universitou), lze zařadit i tohoto starého rádce dvou králů mezi bojovníky za očistu tehdejšího veřejného života.

Ondřej zahajuje knihu Přípisem (čl. 1), na který navazují články předmluvy, poučující hlavně o nejvyšších úřednících (čl. 2-9):

(1) Najosviecenějšiemu knieżěti, pánu a panu Václavovi, římskému vždy říšě rozmnožiteli a českému králi, mému králi milostivému a koruny české dědici přirozenému. Já Ondřěj starší z Dubé službu svú poníženú a hotovú ku poslušenství tvé velebnosti, pane a králi muoj milostivý, v tom jakožto tvój věrný, z tvé koruny české přirozenú věrú poddaný, k tvé cti a k tvému i všie země české počestnému i k obecnému dobrému psal sem pamět svú, jež jsem ot svých předkuov a od mnohých starých pánuov, ješto jsú české země právo milovali, a sám jsa mnoho let v úřadu sudieho najvyššieho za tvého otce i za tebe se naučil, vedl i držal svými věrnými tovařiši i s jinými toho času úřědníky najviec proto, aby ta ctná práva a zemský řád se mnú starším člowěkem neminula. Neboť mním, že málo jest pánuov českých již pohřiechu, by pomněli, co jsú jich otcové za právo měli a nepomniec, ani vědúc, vedú každý k své vuoli, své mysli i zámysli v těch úřadiech nemilostivě groš dobývajíc mimo staré ustavenie. A skrze to se koruna česká rytieřuov a panoší

a najviece na poslušenství, ty na svém panství, obec duchovních i světských na cti i na sboží, chudí sirotci na svém právu, právo české na svém zřiezení jsú velice obmeškáni. A na koho křik obecný než na tě? Na koho k bohu žaloba než na tě? O kom zlá pamět než o tobě? A ty toho muožeš otbyti a vinen tiem nebýti, jedno přijma naučenie, učiň svú snažnost. Komuž úřady dáš nebo dals a přísahu od nich přijímáš, kaž ať pravdu božskú vedú a v tej pravdě právo staré obyčějně vedúc, bez zámyslu nových práv, ať v tom grošě nehledají mimo ustavenie staré a ještě v tom ustavení milost činiti a stran nedržěti ...

(2) ... hotovi jsúc každému k jeho potřěbě vždycky, nebo za to mají. Také kaž, ať o svú věc sami před se nepohonie lidí jich, také ať mladší u sebe lidských poručníkuov nechovají, ješto pře vedú a tajně s nimi rady mají. Kaž také, tvých nápaduov spravedlivých ať jsú pílni podlé práva, kdež jsi neb kto po tobě jest práv, ať se jemu nedlí, kdež práv nejsi. Ale pro tvój pokřik ať ihned konec bude pověděn k tvému, aby najprvé dosti měl. Takový okřik ovšem v súdě zemském stavuj pílně skrze své úřědníky, neb kdež úřědník svého pána omlúvá a svým pánem sebe neomlúvá, dobřět jest! Ale kdež die úřědník: „mnú to nenie" a pán mlčí, zlé znamenie. Protož ty slúp a světlost spravedlnosti všie a pomsta zlých, vystřiehaj se, milý, skrze své úřady. Vším jsi pánóm pán, všěms chytrcuom múdr, všěms bezprávcuom osidlo, všěms dobrým míl a pravý boží dar. Pravímť také, ač by tvoji úřědníci přísežní od tebe přikázanie vezmúc snad toho tak nevedli, jaks ty kázal, okřik máš, jakož i dnes jde o každý neřád, rozkažiž své věrné radě, ať to ohledají a navedú z horšieho v lepšie. Pane milý, coť píši nebo psáti budu, tohoť se nelekám mluviti i hlásati před každým člověkem, neb pro jiné nečiním než pro tvú čest a pro obecné české země dobré.

(3) Čtyřieť jsú úřědníci od tebe v zemském řádu ustavení, ješto slovú najvyšší, neb jsú od tebe, najvyššieho pána, ustaveni k tvému a tvé koruny i všie české země ku pokoji i ku počestnému zvoleni a jejich úřadové jsú nadáni, aby v tom, což jim jest poručeno, tobě napřěd a potom chudému i bohatému pravdu činili. A což páni odsúdie neb což se lidé svolé dobrovolně, ta jim pamět poručena. Tu píší v knihy, ješto slovú dsky, skrze své písařě. Ti páni od tebe úřady mají anebo přijímají a tobě přisahají věrni býti tobě i všie české zemi. Od tebe čest mají a sbožie, od tebe a od obce groš určený za svú práci. Tři z nich mají býti páni urození: purkrabie pražský, komorník najvyšší a sudí najvyšší. Ale čtvrtý, písař najvyšší, nemá býti pán urozený, ale člověk obecný, dobrý, zachovalý a k tomu v tom dobřě umělý ...

(9) ... Chceš-liž křiku obecnieho prázden býti, ote všie obce užitečný diel mieti, svolaje pány, kažiž jim to čísti a činiti a ustanov, své úřědníky vystrčě z rady, a vynes to obci za svého sdravie, budeš šťasten na těle i na duši. A chceš-li slyšěti, neb své radě kaž, ukážiť mnoho v úřadě, ještoť jest bráno za kopu deset a za deset sto, jehož se pomstíš nad těmi, od kohož okřik máš. A ráčíš-li mě slyšěti samého, ještěť chci viece tvého užitečného a počestného praviti.

(10) Právo zemské české jest dávno nalezené, ještě od pohanstvie a nejviece od Přěmysla oráčě a od těch pánóv, kteříž jsú té chvíle byli. A toho jest jistý dóvod

neb mnoho obyčějóv pohanských v něm jest drženo, jako očista železem horúcím aneb uvrženie na vodu. A ten obyčěj stál bez přietrži až do ciesařě Karla a do kněze arcibiskupa Arnešta, prvého pražského. Ten jest ciesař s plnú radú arcibiskupa i vších pánóv a zeman obyčěj rušil, že jedno žaloby mají v sobě tři škody mieti a nic viece a pohnaný jmá samú přísahú odbyti póvoda. Ale ještě to drží úřad se zmatkem. Ta přísaha má býti podlé řádu a zpósoby žalob, jakž se dole píše.

(11) To zemské právo tak, jakž jest pod českú korunú, na tré se dělí: jedno jest, ješto upřiemo na královu stolici hledí, jímžto jest král od pánóv z dávna nadán ku polepšení jeho dóstojenstvie. To jest súd dvorský, ješto také své úřědníky i dsky má, o němž tuto psáti nechci, neb o to nejsem tázán. A ten úřad se dělí od zemského svobodného súdu, neb jinak k tomu lidi pohonie a jinak k svobodnému, i jiní jsú obyčěji. Panským také povolením města, klášteři i rozličtí služebníci jsú rozlíčně od súdu zemského vyňati, o němž ovšem tuto mlčím. Druhé právo jest duchovnie, v němž zpósob právy duchovními pod mocí arcibiskupovú jde, o němž tuto také mlčěti chci.

(12) Ale o třetiem, točíš o zemském právu svobodném tuto chci psáti, že jest to právo v svém ustavení tak bylo i má býti svobodné, že ižádný člověk, počnúc od krále až do tkáčěte, kromě napřěd psaných nemohl se toho práva vydržěti neb zniknúti pro ižádnú věc a najviec o dědinu svobodnú každý mohl připraven býti právem přěd pány a na jich súdu a nálezu dosti jmieti, tolik jedno vyjmúce svobodstvie královo. A to svobodstvie úřad pražský uplně vie, v čem a kterak má právo veda králi o kom uvěřiti. A proto slóve svobodné, neb ty časy dřěvnie nález panský moc jměl proti člověku každému a byl držán, a ktož proti práva obyčěji odbíjejí neb othánie právo, co učinil, toho sú páni mstili velmi skutečně. Ale tyto časy mstie jedno řěčí a skutci jsú mrtvi. Dřěvnie časy, ktož přěd úřadem slovem neb řěčí zavinil, inhed u věži vsazen byl. A ktož svú braň obnažil, ruka jemu byla uťata. A ktož ranil neb skutkem udeřil, hlava jemu na prahu, kdež právo bylo, inhed sťata. A to ten dobrý ciesař Karel své časy věrně do smrti vedl. Proto bylo právo svobodné, nebo jeho ruka svobodná bránila. Ale již jest robotné, neb právo vedúc, náklady činiec, pomoci a obrany ot práva nemají. Buď toho bohu žěl a dobrým lidem!

(13) Na tom také právu svobodném o každú věc, buď o dědinu, o dluh, o škodu, nepřiezeň, mord, násilé, podávenie, únos neb oč koli každý člověk jmá dosti jmieti, jiných vších věcí neb pomst nechaje pod pokutú cti, viery a vyhnánie z země za zhúbci a zloděje zemského a pod ztracením svého statku všeho i nápadu, jakožto panský obecný nález svědčí a ve dskách zemských popsán jest. Ale pohřiechu již mnozí práva nechavše, jinak svú vóli vedú. A proč to? Jedno, že vina pomsty nejmá a kdež vina lehce sejde, tuť ráda vuole zlá panuje, nad níž by vždy pomsta měla býti.

(14) Ktož pak chce svého dobyti právem tiem svobodným zemským a z panského počestného řádu nevyjíti, ten má takto učiniti o každú věc neb nehodu, což se jemu od jeho děje protivníka: jdi u Praze v ten dvór, kdež dsky zemské a stolice

úřědníkóv pražských jsú, a tu písařě nalezne, jenž ty věci potřěbné jedná a také starostu komorníkovu, ješto je jakožto posly všie země vydává. A tu podlé jich rady k své potřěbě, jakž tvá pravda záleží, žádaj komorníka na póhon. Ten hned bude dán. A ty póhon vlož ve dsky k roku, kterýž tobě písař povie, a pak na ten rok stój a učiň tak, jakž budeš naučen, řěčníka sobě dobuda. A bude-liť rok tvého svědčenie jalový, to jest kromě rokóv, na nichž žaloby prochodie, ale podlé naučenie rok sobě opravíš k těm rokóm, v nichž žaloby jdú. A tu pak na ty roky kaž ot sebe žalovati, jakž tvá pře záleží. Ale že podlé příčiny mnohých vin mnoho jest žalob jiných a jiných a také póhonové rozličnί, to chci, ihned počna od póhonu do svědčenie a od svědčenie do žaloby a ot žaloby do pře ztracenie aneb do přísahy pořád psáti podlé mého malého smysla, což sem o tom slyšal, vídal a svú rukú psal. A prosím, by mi bylo tolik věřeno, dokudž naučenie lepšieho nebude.

(15) Jsú rozličnί póhonové. Někteří z dědin dědičských, druzí z zástavných nebo z věn, jiní z rozličných násilí, jakožto z mordu, z výboje, z podávenie panenského neb vdovieho, z únosu, z zlata ukradenie, z kobylého pole, z velikého dluhu neb základu i z jiných věcí, jenžto jdú k dědičství neb poslúpenství. A ti všichni póhoni jdú trojím póhonem, ale jinak a jinak, jakož dole psáno bude, kromě žen vdov, jímžto právo z milosti panské jest dáno, aby jedniem póhonem z své zástavy věnné mohly pohoniti k svým dskám, ač ve dskách mají. Pakli jměly s stúpením před lidmi svatebními, tehda také musie trojím póhonem pohoniti. Neb opět, ač by stav svój proměnila vdova která a muži vložila ve dsky, tehda musí muž pohoniti póhonem trojím. A ten každý trój póhon nejmá potřěby, by byl osvědčován sudiemu neb komorník druhu, neb jiného svědečstvie potřěbuje. A kterak se ti třie póhonové mají konati, to starosta komorničí jmá věděti, v kterých nedělách neb k kterým rokóm. Toho se jedno vystřieci, aby ižádný z těch tří póhonóv póhon nejměl méně k svědčení dvú nedělí a výše šesti. A tak ot suchých dní do suchých dní uplně mají třie zběhnúti póhonové a pak kterak který jde neb jíti má póhon, slyš dole.

(19) Ale k těmto póhonóm také trojím o mord, o únos, o podávenie panen neb vdov jdú při póhoniech jiná ohrazenie neb opovědi. Najprvé o hlavu nebo o mordu, když se ot koho stane čiemu otci, bratru neb strýci neb strýčenci neb jinému po meči přieteli, když se mord stane, jest potřěba, aby ihned utekl se k úřadu a ku purkrabí pražskému obžalovati toho skutku a od úřada komorníka prositi na ohlédanie toho mordu, kdy se stal a kterými ranami a móže-li rúcho krvavé mieti, to okázati. A též o únos komorník má slyšěti súsedy, kde panna neb vdova byla, byl-li úp, křik neb které dobývanie z tvrze neb z chalupy neb na cestě svobodné. A to když komorník obé sezná, tehda tepruv potom póhon má jíti trój, jakož právo. A když přijde svědčenie, tehda rúcho krvavé okázati před úřadem a s ním se třikrát opověděti ráno, v poledne a k večeru a ta opověd má býti i před úřadem i před pražským purkrabí. A to póvod činiti má tři dni pořád a vždy tak. Ale o únos má ta paní unesená postavena býti před úřadem a jejie vyznánie znamenáno od písařě a má hned do súdu panského dána býti k sv. Jiří abatyši a tu má chována býti do panského súdu. A má jie abatyšě tak chovati, aby s ní žádný mluviti nemohl s žádné

strany. A když súd přijde a páni sedú na súdě, tu má ta paní státi a z svého násilé žalovati po řěčníku a řieci, že jest její slovo. Nález pak na panské milosti. O hlavu a o mord též jedno krvavé rúcho ukázati před pány aneb svědečstvie komorničie.

(21) O podávenie týž běh, jedno povyk dovésti, a žaluje-li ona na svého násilníka, má jemu hlavu stieti. Pakli otec žaluje pro dceru, tehda oběma hlavu setni, když ona se sezná, že jest to učinil s její volí. Ale to jest staré právo, mohú páni spolu jinak nalézti.

(27) O hlavu takto jest žaloba: „Petr z Vřěščan žaluje na Jana z Trnové, že jemu zabil otce jeho Petra z Klení na mierné cestě bezprávně a prosí práva." Ale o příhlavniem dluhu, jenž jest také trój póhon, tak jest žaloba: že „Petr z Brus žaluje na Jana z Lán, že kdy zabil otce jeho Jana z Luk, při hlavě jeho vzal jemu pět set hřiven střiebra. Pří-liť, proši práva."

(57) Pak jest třěba každému, ktož přisahá neb také přísahu přijímá, těch řěčí, kteréž písař rotu vydávaje mluví, pamětlívu býti. Neb ten, ktož přísahu přijímá, dopustí-li se, že v čem řěčí, cknutím, neb jinú kterúž koli příčinú přěkazí, právo své ztratí a právem starým z téhož věčně jeho pohoniti nemóž. A o škody bude-li právem ot něho nařčen, strach mě, když úřad k svědomie má, by póhonu neztratil a přísahy požiti nemohl.

(77) Takť práva póhonná jdú, diel tiem řádem, jakož sem napřěd psal, ale že jest přěnesnadné vším hlavám jediné hlavě dosti učiniti, ostavuje pilnějšie věci múdrosti múdřějších. Avšak ještě o náleziech panských chci něco psáti, co mě pán buoh naučí.

(78) Panský nález za starých pánóv velmi držán byl a prvé by se musilo mnoho zlého státi, než to, což páni jsú nalezli, by přěd se nešlo, a také panský nález také moci byl, že ot něho žádný se otvolati nemohl, ani kdy komu dopuštěn, kromě slýchal sem, že o čest jsú se někteří, jako pan Mikeš z Potnštajna za ciesařě Karla na říšské volence se otvolal. Ale snad jest bylo, protože jest jemu ciesař i páni přáli. Ale to právo této země nikdy nebylo, by o kterú věc který zemenín mohl panského nálezu zniknúti, protože i dnes jměl by jich nález pevně držán býti a úřědníci větší i menší mají, což pány bude otsúzeno, svými úřady pomocni býti a najviec purkrabie pražský, jenž huol mocí královú nade vší zemí drží. Abych řekl pravý nález: toho vždy svědkem býti nesmějí, neb mnoho jest rot přirozených, ješto jsú na se laskavi a jeden druhému pravdy umieněné pomáhá snažně. Protož nenie snadno o tak velikú ustanovenú, obyčějnú a přirozenú pravdu co jistého a konečného psáti. I zdá mi se lépe o to přěmlčěti.

(80) Protož také páni dřieve svých nálezóv nikdy nepřěpustili ve dsky zemské klásti, nechtiec tiem haněni býti, že o jednu i túž věc neb velmi podobnú jiné a jiné nálezy činili.

(88) Móže otec synóm dáti diel, když chce, než přátely po meči k tomu přijma a dlužen jest jim dáti všeho statku buď poslúpný nebo přidobytý pravý diel, buď na čemž buď, kromě seděnie, má napřěd do života věno ženy své, rúcho ložnie a klenoty, což po ženě vzal a to vše zachovalé, což po jeho smrti ostane, má v rozdiel jíti.

(90) Když syn otce nebo bratr bratra zabie neb hanebně ochromí, podlé starého práva mimo jiné viny svój diel k jiným bratří neb sestrám ztratí a nebude-li žádného, ale na krále spadne, a přěs to na panském nálezu ostane.

(91) Kdež panna se vdá bez otcovy vóle neb po otci bez bratrovy vóle neb poručníkóv, má své věno ztratiti právem starým.

(92) Když která žena ovdovie a chce na svém stolci vdoviem seděti buď s dětmi neb bez dětí, má svého věna požívati, dokadž svého stavu vdovieho nepromění, má svého mocně požívati podlé svých desk, kromě berně obecné zemské, jenž na dědice slušie. A to tak mluvím, nenie-li řádných výmluv ve dskách v tom věně. Pakli jest co vymluveno, a ve dskách výmluva stojí, to má tak držáno býti, jako dsky svědčie.

(99) Móže-li král léta dáti sirotku, aby své prodati, dáti aneb zapsati jměl neb mohl? Pravím, že toho k škodě sirotčie učiniti nemóž a jestliže by jeho kázaním úřad co zapsal od takého sirotka, an let nemá, když k letóm přijde, nemá jeho nic vázati, než při svém ostati a léta ot krále daná nemají jemu k škodě býti. Nebo to pravím, kterakž koli král právem starým jest najvyšší poručník sirotkóv, však předčí přirození po meči a dskami zapsaní, ale aby dobřě sirotkóm činili. Také k jich škodě a k jich zlému jim král z práva starého nic dáti nemóže, než toliko svój nápad. O tom viece mluviti nechci.

(106) Páni nalezli, aby voláno bylo ve vších městech i krajinách, aby všichni, ktož jsú přirození zemené české země, byli všichni v zemi, ktož slúžie proti koruně české, o Svátosti přěde pány. A viece aby ižádný neslúžil ke škodě proti této zemi a koruně, ani jie viece hubil. Pakli by ktož kolivěk nepřijeli k tomu času neb ji dále hubili aneb proti niej slúžili, tehdy by ztratil své dědičstvie i všecken svój nápad, kterýž by kolivěk v české koruně jměl, buď u otce, u bratří, u strýcóv, po dskách nebo kterak kolivěk. A ty dědiny i ty nápady má král dáti a obrátiti podlé panské rady jakožto otsúzené na zemské dobré. Pakli by vždy slúžili proti koruně anebo koruně škodili přěs ten čas, tehdy každý otsúzen jest práva všeho cti jako psanec za zemského škódci a zloděje ...

(112) Páni nalezli obecně a Oldřich z Hradce panský potaz vynesl, jestliže by kto druhého nařekl chlapstvem a řekl jemu „chlape" a on se z toho vyvedl přěd ofmistrem neb přěd maršálkem, neb ač by se kto podvolili přěd purkrabí pražským řádem, jakž země za právo jmá, tehda když se vyvede, tu ihned přěd ofmistrem neb maršálkem neb purkrabí pražským má jemu řéci: „žes selhal!" a ten jemu má toho smlčěti ...

(118) Dsky zemské nikdy nemají otevřěny býti, než jedno když páni v plném súdě sedie ve čtyřech laviciech, kromě leč by pro králevu potřěbu a králova milost chtěla, tehdy má králova milost dsky otevřieti a svú potřěbu zdieti, pojma najvyššieho komorníka a najvyššieho sudieho a najvyššieho písařě desk zemských ...

(134) Také páni pravie, že jsú svobodní páni, že mohú z svých nálezóv stalých a v zemské dsky zapsalých, mohú jich přičiniti i ujieti jakožto svobodní páni. A také tak pravie, že nemají psaných práv jmieti, aby se nezpravovali lidé po jich

náleziech. Než dnes jednomu podlé líčenie jeho pře k zisku naleznú jemu a o túž při jinému, ktož svú při a nerozomněje povie a ne tak řádně podlé řěči líčenie své, za ztracenu jemu naleznú.

(154) Takto jest právo: Když kto koho požene a ten pohnaný bude u Praze a král pošle k úřadu, že jsú ti pohnaní pro jeho službu ostali u něho, aby mohli státi ku právu a zastúpiti je jich služebníci. To jest nynie v nově úřad přijal. Tuto jest konec Práv české země etc.

〈1〉 2 *rozmnožitel* též *množitel*, srov. výklad v odd. Čes. listina (4), ř. 1 – 5 *věrú* věrností – 6 *pamět* co si po způsobu zemských úředníků zapamatoval, po případě zaznamenal – 8 *v úřadu sudieho najvyššieho* Ondřej byl jím pravděpodobně od r. 1343 až asi do r. 1394-6 – 11 *pomněli* pamatovali – 12 *zámysl* záměr, výmysl – 13 *groš dobývajíc* narážka na úplatkářství – 14 *na poslušenství* na poslušnosti, pokud jde o poslušnost – 15-16 *jsú obmeškáni* jsou zanedbáni – 16 *křik obecný* veřejný nářek – 17 *zlá pamět* špatná památka; *otbyti* zbaviti se – 18 *učiň svú snažnost* vynasnaž se – 19 *vedú* zachovávají; *obyčějně* podle zvyku

〈2〉 23 *mladší* nižší úředníci – 23-24 *poručníkuov nechovají* nedbají na přímluvčí – 24 *nápaduov* dědických nároků – 26 *nedlí se* neodkládá se – 27 *okřik* pokřik, pomluva; *stavuj* zastav, překaz – 31 *chytrcuom* chytrým; *bezprávcuom* těm, kteří jednají bez práva – 32 *osidlo* léčka – 34 *radě* t. j. královské

〈3〉 38 *ustavení* O. staví se tu proti pánům za právo krále jmenovati úředníky – 41 *pravdu činili* konali spravedlnost – 42 *svolé* dobrovolně se dohodnou – 43 *dsky* zemské desky – 44 *sbožie* statky, které úředníci měli od krále – 45 *od obce* od země; *Třie...* Ondřejovo stanovisko proti pánům – 47 *člověk obecný* nešlechtic; *umělý* znalý

〈10〉 56 *očista...* boží soudy, srov. v Řádu práva zem. a v Knize rožmb. (zde na str. 779, 784 – 59 *obyčěj rušil* pražskou synodou r. 1343; *tři škody*: z účinka (z trestného činu), z příjmu (ze vzetí cizí věci protiprávně), z kázání (z příkazů) náhrady škody – 60 *póvod* žalobce; *se zmatkem* s vázaností na formu soudního řízení, srov. zde též na str. 808.

〈11〉 63 *hledí* dbá – 67-68 *města... vyňati* t. j. různými privilegii, takže měla své vlastní právo (městské, lenní a pod.)

〈12〉 72 *ižádný* žádný – 73 *do tkáčěte* do bezzemka, srov. oddíl o Kn. rožmb. čl. 60 – 73-74 *práva vydržěti neb zniknúti* nabýti práva časově dlouhým vykonáváním (po př. bez práv. důvodu) nebo právním nárokům uniknouti – 76 *svobodstvie* svoboda – 77 *dřěvnie* dřívější – 78-79 *odbíjejí neb othánie právo* odmítají právo – 80 *Dřěvnie časy...* srov. Řád práva zem. zvl. čl. 46 a násl. – 82 *skutkem* skutečně, ve skutečnosti – 83 *vedl* zachovával – 84 *robotné* nesvobodné, závislé – 85 *náklady činiec* dělajíce výdaje

〈13〉 88 *podávenie* znásilnění – 90 *nápad* právní nárok – 92 *vina* provinění

〈14〉 97 *v ten dvór* na hradě pražském – 99 *starosta komorníkova* představený komorníkův – 100 *záleží* je, zakládá se – 101 *stój* dostav se k soudu – 102 *řěčníka sobě dobuda* opatřiv si právního rádce, zástupce; *svědčenie* veřejné vyhlášení půhonu – 103 *jalový* marný, bezvýsledný – 104 *opravíš* upravíš

〈15〉 110 *z zástavných* (*dědin*) z dědin daných zástavou – 111 *z výboje* z loupeže – 112 *kobylé pole* ohrada pro chov kobyl – 113 *základ* druh zástavy; *poslúpenstvie* posloupnost – 115 *zástava věnná* záruka věna – 116-117 *s stúpením před lidmi svatebními* s postoupením před svatebčany – 117 *ač* jestliže – 120 *komorník druh* (někdy též *komornič druh*) místokomorník – 121 *komorničí* komorníků – 123 *suché dny* tři dny před druhou nedělí postní, před sv. Trojicí, po Povýšení sv. Kříže a po sv. Lucii; obvyklý soudní termín

〈19〉 126 *ohrazenie neb opovědi* výhrady neb odpory; *o hlavu* o vraždě srov. Řád pr. zem. čl. 85 a násl. – 127 *strýčenec* dítě otcova bratra – 128 *po meči přieteli* příbuznému po otci

– 130 *na ohlédanie* na ohledání, na prohlídku – 132 *úp* úpění, nářek – 135 *opověděti se* ohlásiti se; *opověd* ohlášení – 140 *sedú* sednou si, zasednou

⟨21⟩ 143 *jedno* jen; *povyk dovésti* dokázati, že zdvihla pokřik – 145 *sezná se* přizná se; *staré právo* Ondřej zřejmě odkazuje na Řád čl. 84-86, staví se kriticky k němu a upozorňuje, že za jeho doby už se soudí jinak

⟨27⟩ 147 *žaloba* formulář žalobní pevně stanovený se smyšlenými jmény, místní jsou volena s dávkou vtipu – 148 *na mierné cestě* na pokojné cestě, nikoli ve rvačce a p. – 149 *o příhlavniem dluhu* o loupežné vraždě – 151 *pří-liť* popírá-li

⟨57⟩ 153 *rotu vydávaje* předříkávaje přísežnou formuli – 154 *cknutím* ceknutím – 155 *o škody bude-li... naříčen* nařkne-li ho z utrpěné škody – 156 *strach mě* bojím se, mám strach; *k svědomie* k svědectví – 157 *požiti* použíti

⟨78⟩ 162 *Panský nález* rozsudek panského soudu – 163 *by před se nešlo* aby se neuskutečnilo – 164 *dopuštěn* odpuštěn – 165 *Mikeš (z Potnštajna)* příhodu si Ondřej dobře nepamatoval, protože by netvrdil, že mu císař přál, neboť Mikeš (Mikuláš), odbojný čes. šlechtic proti Janu Lucemb., zahynul r. 1339, když kralevic Karel dobyl hradu Potštejna – 166 *volence* kurfiřty, volitele římského císaře – 168 *zniknúti* uniknouti – 170 *huol...* na znamení práv. řádu, kterou držel v ruce purkrabí jako předseda na zemském soudu – 171 *roty přirozené* příbuzní rodem – 172 *umieněné* předsevzaté

⟨80⟩ 175 *nepřěpustiti* nedovoliti

⟨88⟩ 178 *dáti diel* rozděliti statek, majetek – 179 *poslúpný...* spravedlivý díl podle dědické rodové posloupnosti nebo jinak nabytý – 180 *kromě seděnie* kromě vlastního domovního majetku – 181 *v rozdiel jíti* býti rozděleno

⟨90⟩ 184 *na krále spadne* ve prospěch krále propadne (v. zde na str. 795 čl. 64)

⟨92⟩ 189 *podlé svých desk* podle toho, co měla v deskách zapsáno, vloženo – 190 *řádných výmluv* řádných dohod

⟨99⟩ 193 *léta dáti* prohlásiti zletilým, ač ještě nedosáhl hranice zletilosti – 194 *kázaním* příkazem – 195 *k letóm...* t. zv. přirozeným, ke zletilosti – 198 *přirození...* poručníci z příbuzenstva nebo zřízení deskovým zápisem

⟨106⟩ 201 *páni nalezli* na zemském soudě, a to 18. 2. 1402; *voláno bylo* bylo vyhlášeno – 202 *proti koruně* proti českému státu – 203 *o Svátosti* o dnu Svátosti v pátek po 1. neděli po velikonocích – 204 *ani jie viece hubil* ani ji více nehubil

⟨112⟩ 211 *potaz* nález na soudě z 2. 4. 1410 – 212 *nařekl chlapstvem* nazval chlapem; *chlape* označení pro nesvobodného, poddaného; *on se z toho vyvedl* on se ospravedlnil – 213 *ofmistr* hofmistr; *podvolili se* dohodli se

⟨118⟩ 217 *dsky...* nález po r. 1402, který provádí to, co bylo řečeno v narovnání Václava IV. s pány, jak je uvedeno v otištěné zde listině Václava IV. (str. 801-803)

⟨134⟩ 221 *stalý* který se stal – 222 *zapsalý* zapsaný; *přičiniti i ujieti* přidati i ubrati – 223 *psaných práv* odpor proti psaným právům, který vedl také pány proti Majestas Carolina (srov. tam v předmluvě)

⟨154⟩ 228 *pro jeho službu ostali* zůstali k jeho službě

DESKY ZEMSKÉ A DVORSKÉ

Záhy se jako vynikající právní zařízení vyvinuly v Čechách desky zemské a jejich obdoba, desky dvorské, a na Moravě desky zemské. Byly to knihy pro zápisy práva nejen soukromého, ale i veřejného a vůbec pro všechny zápisy soudní a na zemském sněmu; podle nich se vyvinuly obdobné knihy i ve Slezsku. V Čechách pokročil již ve 14. století jejich vývoj tak daleko, že pro některá jednání byl zápis („vklad") do desk nutností, takže zápisem do desk vznikaly pro zúčastněné strany práva i povinnosti. Touto nutností a na Moravě aspoň výhodou zápisů deskových se staly české i moravské desky jedinečným

pramenem pro poznání jak poměrů právních, tak zvláště hospodářských, protože nám zachycují veškerá hospodářská dění bez příkras, v holé skutečnosti, jak se opravdu stala. Protože české desky shořely při velikém požáru pražského hradu r. 1541, můžeme si ze zachovaných zbytků učinit sice obraz o jejich obsahu, nikoli však o jazyku vkladů, protože nám dochované výpisy z desk jsou leckdy značně pozdní, a pokud jsou české, zcela nepochybně velmi často překládají latinské zápisy do češtiny. Proto nemůžeme říci, kdy nastoupilo výhradní panství češtiny v českých deskách, ale víme, že na Moravě se tak stalo teprve r. 1480. České zápisy v českkch deskách nebudou proto o mnoho starší.

Tato skutečnost však neznamená, že by čeština bývala vyloučena z desk vůbec. Proniká do nich ponenáhlu. Zprvu se mísí s latinou, protože písař neznal dosti dobře latinsky a pak stěží překládal někdy českou listinu, když ho strana požádala o vložení jejího obsahu do desk.

Jeden z nejstarších zápisů v zemských deskách českých je již z r. 1384, tedy jen o málo později, než je datována nejstarší dochovaná česká listina; je v něm latina propletena už češtinou; zní takto:

1 In villa Malovařích Hinko de Ervěnic decessit. Litera proclamacionis in Velvar feria VI[a] ante dominicam Judica emanavit. Fridrich z Ervěnic otpierá sbožie v Malovařích, že je kúpil sobě a svému strýci. A toho trhu mně je povolil král a pójčil ku pravému manství. Ale ač jest tu mój strýc nebyl, však mně je král a mému strýci společně ráčil přieti, jakož já to chci dobřě ukázati, jako toho právo jest. A měl sem to jisté sbožie v pravém držění a obranú, doňovad mój strýc žív byl a po jeho smrti, viece než rok a den beze všie přiekazy a beze všeho nařčenie i ot krále i také ot každého člověka. A s tiem se chci práva držěti, zdali já toho sbožie bliží sem nežli jiný, anebo což pravého jest.

Písař tu zachytil do deskového zápisu přímou mluvu vypovídajícího. Míšení češtiny můžeme sledovat v zápisech desk zemských půhonných jak českých, tak i moravských:

2 Paulus de Zitavia citat Benessium de Zdierzi pro damnis quinque marcarum. Ibi domini barones judicio presidentes invenerunt et Johannes de Nova Domo dominorum potaz exportavit: že si vult actor ducere jus suum, debet cautionare fidejussore habente hereditates liberas, ex quo solus non habet hereditates liberas et citat pro majori, aby stál k svému právu, dá-li jemu citatus z čeho vinu, aby jeho také odbýval. Actum ut supra.

Tomuto způsobu odpovídá i příklad zápisu z dvorských desk půhonných z 5. dubna 1400:

3 Čachna de Postřižína conqueritur super Mathiam de Postřižína. Čachna z Postřižína žaluje na Matěje z Postřižína, že se jie uvázal bezprávně i drží její věnnú zástavnú dědinu v Postřižíně ve dvuor služebničí s dědinú, s lukami, s rybníkem, s tú se vší volí, což k tomu příslušie. Na niežto dědině má deset hřiven střiebra věnného, jež jest věnoval Matěj z Postřižína, někdy řečený muž její, dvorským právem, když jest zaň dávána a on ji sobě k ženě pojímal.

V půhonných knihách moravských, které na Moravě tvoří sice samostatnou řadu, ale patří nerozlučně ke knihám zemského soudu spolu se zemskými deskami, zápisy v českém jazyce zdomácněly již na samém začátku 15. století. Jsou to doslovné zápisy, jak je pohánějící podávali na soudě, a proto nám dosvědčují i způsob, jak se na zemském soudě půhony vykonávaly (obě ukázky jsou z r. 1405):

4 Kateřina z Rataj, řečená Škodová, pohonie Jana Pušku z Kunina města, seděním z Otoslavic a zvlášče z Brodku, ze sta a pětimecítma hřiven grošóv a dávám jemu vinu tu, že mi drží mé vlastnie věno tu v Brodku, ješto se jí po Čenku, dřevniem muži dostalo, bez boha a bez práva a toho naň chci dovésti dskami a opoviedám škody.

5 Kunka z Krumpsína, Soklova žena z Litovle, pohoním Vlčka z Švábenic, i což kde má, ješto slušie k olomúcké popravě, z XXX hř. gr. dobrých peněz a tu jemu vinu dávám, že jsem jemu dala schovati klejnoty zlaté, stříbrné, perlové, šactví i postel i jinú rozličnú věc a toho mi nechce vrátiti. Zná-li mi se, zná mi se v pravdě. Pakli mi pří, ale chci od něho právo přijíti a činím poručníka Jana Húse z Krumsína.

Konečně se podívejme, jak pronikala čeština do knih slezského zemského soudu. Požár r. 1431 je clona, která stejně jako v Čechách zastírá nám všechny starší zápisy. Než přece jen ve zbytcích soudních register již od r. 1413 se nám objevují české termíny hned v prvním zápisu (mezi 15. až 18. březnem 1413):

6 Pueri Onschonis de Lhota citant dominum Nicolaum de Sczetyny de X marcis minus lotone et opoviedají $1^1/_2$C marcas.

Teprve doba husitská přinesla i do desk více češtiny a od jejího počátku stále víc proniká jazyk lidu do všech písemností bez rozdílu.

⟨1⟩ 1-2 *In villa... emanavit* Ve vsi Malovarech zemřel Hynek z Ervěnic. List provolací vyšel ve Velvarech v pátek před nedělí Judica (25. 3. 1384) – 2 *otpierá* popírá – 3 *trh* koupě – 4 *pójčil* propůjčil; *ač* i když – 5 *přieti* přáti – 6 *obranú* v ochraně; *doňovad* dokud – 7 *přiekaza* překážka; *naŕčenie* obvinění

⟨2⟩ 1-5 *Paulus... pro majori* Pavel ze Žitavy pohoní Beneše ze Zděře (?) pro škody za pět hřiven. Tu páni na soudě sedající nalezli a Jan z Nového Domu (z Jindř. Hradce) potaz vynesl, že jestliže chce žalobce vésti své právo, má zaručiti rukojemstvím, že má svobodné dědictví (majetek). Nemá-li sám svobodné dědictví a pohání z většiny – 5 *citatus* pohnaný – 6 *odbýval* odporoval; *Actum ut supra* Stalo se jako svrchu, t. j. 1404

⟨3⟩ 1 *Čachna...* Čachna z Postřižína žaluje na Matěje z Postřižína – 3 *věnnú zástavnú dědinu* dědinu jako věno zřízené zástavou; *ve dvuor služebničí* jako služebnický dvůr – 4 *s tú se vší volí* s veškerým příslušenstvím – 6 *dvorským právem* podle práva králova

⟨4⟩ 1 *z Kunina města* z Kunštátu – 2 *pětimecítma* dvacetipěti – 4 *dřevniem* dřívějším, bývalém; *dovésti dskami* dokázati ze zemských desek – 4-5 *opoviedám škody* hlásím se o náhradu škody

⟨5⟩ 2 *k olomúcké popravě* k olomouckému soudu; *XXX hř. gr.* 30 hřiven grošů – 4 *šactví i postel* šatstvo i ložní prádlo; *zná-li mi se* přizná-li se – 5 *pří* popírá; *právo přijíti* přijmouti; *poručníka* zmocněnce

⟨6⟩ Děti Onšovy ze Lhoty pohánějí pana Mikuláše ze Štítiny z 10 hřiven bez lotu (bez $^1/_{16}$) a *odpoviedají* (hlásí se o škodu) $1\ ^1/_2$ C (centum, t. j. sta) hřivny

POPRAVČÍ KNIHA PÁNŮ Z ROŽMBERKA

Kromě písemných párvnických památek panovnických a městských dochovaly se odjinud písemnosti jen zřídka. Pouze ještě hodnostáři duchovní a kláštery a pak vrchnosti, jejichž moc stále stoupala, věnovaly větší péči svým písemnostem. Již v počátcích jsme se setkali s právní Knihou rožmberskou a z rodu Rožmberků, kteří byli již počátkem 15. století opravdovými velmoži jihočeskými, zachovala se nám další právní památka, t. zv. *popravčí kniha*. Je nesporné, že tato kniha, do níž byly zapisovány výslechy ať na mučidlech nebo bez mučení, souvisí s popravčí, t. j. soudní pravomocí pánů z Rožmberka a shoduje se aspoň v podstatné části i s dobou, kdy zemským poprávcem byl ustanoven Jindřich z Rožmberka (1405). Popravčí kniha Rožmberská přesahuje ovšem místně kraj Bechyňský, pro který byl zmíněný Jindřich jmenován, ale lze si i při kusosti a nesystematičnosti v zápisech dobře domyslit, že zájmy Rožmberků dosti značně přesahovaly hranice Bechyňska. S hlediska právního nám tato kniha je dokladem, jak již tehdy bylo zařízeno trestní soudnictví rožmberské a jak krutě se shledávaly důkazy o vině proti obviněnému poddanému. Tím je popravčí kniha vlastně první knihou t. zv. černou neboli smolnou. Je tím zajímavější, že v ní jako protivník Rožmberka vystupuje Jan Žižka a a že této knihy užil hojnou měrou Alois Jirásek v I. díle trilogie Mezi proudy.

(1) Divišovo z Hrádku a jeho tovařišóv pravenie léta čtrnádcetestého prvnieho. Najprv že jest jej Sazema, Ruzín a Mrzavka vedli jsú jej do Žirovnice. Také pravil jest, že Petr Zpěvavý, Kabát, Matěj Kadeřavý žák, Vidima, Zróstek, Sigmund Kadeřavý z Kladrub, že jsú ti všickni byli při tom lúpeži s ním v Žirovnici. Janek, řečený Kolo, a Václav z Rukštajna byli jsú vuodce Divišovi na pánóv z Rozemberka a z Stráže sbožie ... Také mladý markrabie Prokop přikázal jest Divišovi, aby pana z Rozmberka hubil, kdež by mohl, a jeho lidi, panoše, kněží, měšťany i sedláky jímal, mučil i šacoval ... Jan, črný a tlustý pacholek, jakož štětky prodává na trziech, a Mikuláš, črný a suchý pacholek Kovárčic, ti jsú z peněz v Soběslavi hlásajíc, chtěli Divišovi Soběslavi zraditi a penieze jsú od něho za to vzeli.

(2) Pivcovo pravenie. Ten pravil, že krajčí přišel ve čtvrtek ku panu Valkúnovi a ten Hensl dobýval jim obroku a stravy. Pak krejčí pravil, že jest byl jich špehéř a měli sú stav u pana Valkúna a tu sú léhali a stravu měli sú u Hensle, u krčmáře. Potom opět pravil, že Sýkora a Sedláček a Jan Holý vzeli sú postav zelený a pás střiebrný a jiné věci. A na Žižku Jan Holý pravil, že Žižka, Jindřich a bratr Žižkóv vzeli sú herynky a že on a Troskovec odpověděli pánu a že Žižka vzebral vozy a pánu odpověděl. Opět pravil, že mlynář a Mikeš, syn jeho, v Zibřidově mlýně těch sú u sebe chovali a dávali jim potřebu a že mezi nimi býval syn Zibřidóv. A také že Matěj kupcóm vzal zlaté a Žižka zabil páně člověka. A také že mlynář Zibřidóv sám vzal jest koně panu Markvartovi z Pořešína. Také pravil, že léhali sú u pana Valkúna a on jim potřebu dával. Také pravil na Vieru z Milevska a na Matěje, ješto někda byl u pana Markvarta z Pořešína a také že sú u Tluka v Dvořišti bývali a trávili ... Také pravil, že Zachař burgrabie a Románek na Zviekově jim slíbili, že by je chtěli na hrad vpustiti, kdyby jim bylo potřeba, i také Erasma s jeho tovařiši proti každému člověku.

(3) Počíná se tuto zrada. Mikuláš z Kamýku od Svinóv pravil. Najprv pravil na mukách, že Žižka a Pražené poslali Jana z Prahy, jako ve Křstěnově domu sedí anebo byl, a šafáře z Perštajnce, a ti umlúvali s Mikulášem a s Dietlem kuchařem páně na XXX kopách, aby Dietl hrad zapálil a Mikuláš město Chrumplav a na to jima Mikuláš a šafář dali tři kopy grošóv v Pokšochově domu v někaké zahrádce u Hory a za ostatek jim slíbili čest a vieru, že jim bude dáno. A v té zahrádce ti čtyřie scházeli se třikrát, umlúvajíc tu zradu. A to měli učiniti v ta doby, když by Žižka k Krumplovu přitrhl. Item pravil, že s ním najprv mluvil šafář z Perštajnce a Jan na kamnách u Pokšicha v jistbě, a řkúce: Bychom mohli mieti někoho známého, ješto by nám dopomohl dobýti Krumplova, že by jemu bratřie za to chtěli dosti učiniti. A on řekl: „Jáť sem svědom dobře." I pověděl to Dietlovi a Dietl k tomu přivolil. A potom jima ve čtvrtek tři kopy na klín odčetli v zahrádce, jako by chtěli pryč jeti. A již to byli v neděli večer také s Dietlem umluvili. A Dietl vzal ty tři kopy grošóv. Item také pravil, že s ním svedli šafář a Jan někakého pacholka, jako u Karlíka byl, Přecha, aby jim byl na pomoc. A to se stalo v Telči ode páně hospody ob ulici v konnici. Item pravil, že najviec ty věci jednal šafář i také Jan, aby pána otrávili. I s ním o to mluvili i s Dietlem kuchařem na tom ostali, aby pána z Rozmberka v cinádru otrávil. A to vše vzal na svú duši i na svú vieru, že jest to všecko pravá pravda. Item pravil, že byl ostal u Hory v dolech, jako Táboři od Hory táhli a král v Horu vpadl. A potom vylezl z dolóv i přivinul se k páně dvoru a tu nalezl jich pět z Perštajnce. A těch pět jeli se panem Záviší do Kolína k Praženóm a potom tam třie ostali a dva se zase vrátila. Šafář a Jan, umluvivše s Praženy a potom s Mikulášem mluvili, aby ty věci jednal, jako svrchu psáno jest.

(4) Dietl kuchař. Najprv vyznal na mukách, že Mikuláš kramář, jako čtvrcen, přišel k němu a řka: „Chcemy-li pána z Rosemberka otráviti, dadieť nám peněz dosti." A potom zavolal ho ven k Petrovi šafáři z Perštajnce a k Domašínovi. I mluvili s nimi o to několikrát v zahrádce i pod střechú v Pokšichově domu, aby vždy pána otrávili. I nemohli tu toho prachu jedovatého mieti, protože se u Hory búřili a kramáři nevykládali, a toho měl Mikuláš dobyti, že byl znám mezi kramáři. A ten prach měl Dietlovi dáti, aby v cinádr vsul, když by pánu štiku dal jiesti, že to sám pán jie, aby jich viec neotrávil, jakož to jim šafář řekl. A potom se opět sešli v té zahrádce ti čtyřie, Petr šafář, Domašín, Mikuláš a on sám. I ostali na tom, aby dobuda Mikuláš toho prachu i dodal Dietlovi, ale potom aby to vždy skonali. A tu šafář dal Dietlovi III kopy a z těch dal Mikulášovi X grošóv. Pakli by toho učiniti nemohli, ale měl Dietl hrad Krumplov zapáliti na pavlači tý komórky a měl se dolóv spustiti po prostěradlech a do Prachatic utéci a penieze své měl tetě do Budějovic donésti. A Mikuláš měl město zapáliti. A to měli učiniti, když by Táboři k Krumplovu táhli a znamenie dali Dietlovi, když by nepřietelé mečem blýskali a pokřik učinili, tehdy on hrad měl zapáliti.

〈1〉 1 Výpověď datována r. 1401; *z Hrádku* nelze blíže určit; *pravenie* výpověď – 2 *Žirovnice* město a hrad u Počátek – 5 *Rukštajn* Rokštejn, zřícenina hradu na Moravě u Ji-

hlavy – 6 *markrabie Prokop* t. j. moravský markrabí Prokop, bratranec Václava IV. – 8 *šacoval* obíral, olupoval

〈2〉 12 Tato výpověď je z r. 1406 – 13 *dobýval obroku* vymáhal, opatřoval krmivo – 14 *stav úkryt* zlodějský, lupičský – 15 *postav* stůčka sukna, pak též míra pro sukno (v Čechách asi 39 pražských loktů) – 17 *odpověděli pánu* vyhlásili mu nepřátelství – 19 *potřebu* živobytí – 20 *páně člověka* poddaného pana z Rožmberka – 23 *Pořešín* hrad a vesnice u Kaplice; *Dvořiště* městečko u Kaplic; *trávili* živili se, stravovali se – 24 *burgrabie* purkrabí

〈3〉 27 Tato výpověď je datována r. 1423 – 29 *Perštajnec* Perštejnec, ves u Kutné Hory (též ř. 52); – 29-30 *kuchařem páně* t. j. pana z Rožmberka – 30 *hrad* t. j. krumlovský; *Chrumplav* (34,36 *Krumplov*) Český Krumlov nad Vltavou – 32,45 *u Hory* t. j. Kutné – 37 *sem svědom dobře* dobře to znám, je mi to dobře známo – 42 *v konnici* ve stáji – 44 *v cinádru* v rybích vnitřnostech, v rybích drůbkách, do nichž měl travič dáti jed – 46 *přivinul se k páně dvoru* připojil se k pánově družině

〈4〉 50 Tato výpověď je z r. 1423; *jako čtvrcen* který byl popraven rozčtvrcením – 55 *nevykládali* totiž zboží na krámy – 59 *skonali* dokonali

MĚSTSKÉ PRÁVO

Na městské půdě vznikly záhy velké právní sbírky. Právní knihy se sice opírají o zakládací privilegia městská, ale autoři knih pracovali samostatně. Tehdejší města však měla převahu Němců s menšími koloniemi usedlíků románských, vlámských a židovských, a proto tyto pomůcky byly psány buď latinsky, nebo německy. Městský patriciát ovládl městskou správu a žárlivě ji střežil proti ostatnímu městskému obyvatelstvu, v němž zvláště ve 14. století leckde už měl převahu živel český, marně zápasící o místo v městských úřadech. Zejména velká města, Praha, Brno, Litoměřice, Olomouc, se bránila a až do husitské doby také ubránila českému živlu. Stejně tak tomu bylo i v horních městech, v Jihlavě, Kutné Hoře, a tak došlo k českým překladům těchto právních památek až v 15. století.

Přesto však české obyvatelstvo se musilo obracet na městské úřady a soudy, které, ať chtěly nebo nechtěly, zapisovaly česká podání domácího obyvatelstva v jeho řeči již ve 14. století. Není dochován český zápis z této doby na př. na Starém městě pražském, ale v ukázkách uvádíme české zápisy z Hradčan, z Nového města pražského a z Brna.

Zápis z Hradčan:

(1) Léta božieho narozenie tisíce tři sta osmdesátého osmého léta před Svachem a Sdeňkem, něšto miesto purkrabie Těmy na súdě seděli, před Ostojem rychtářem, Maršem Kostkú, Bláhú z Pohořelce, Sedláčkem z Pohořelce, Havlem Skalníkem, Janem od brány, Křtěnem zedníkem, konšely přísežnými města hradčanského před hradem pražským tiemto písmem vyznávámy zjevně, že přišed před nás cný muž kněz Matras, farář z Mořiny, mezi čtyři lavice v plný zahájný súd tu, kdež každému má se plná pravda státi, poznal a vysvědčil, že je prodal duom svuoj za osm kop grošuov rázu pražského cnému muži Šebkovi z Únoště, a ten duom uplně mu hotovými penězi zaplatil, kteryžto duom jest usazen na Pohořelci mezi domem Jenkovým s jedné strany a mezi domem Svachovým s druhé strany, se všemi věcemi hi se vším právem, což k tomu domu přislušie. A také že ten jistý farář vymienil sobě tak, aby v tom domu mohl sobě konničku postaviti a na tej

konnici komořici, aby když by přijel nebo přišel farář dřéve řečený, aby tu mohl pokojík svuoj mieti až do svého života a nic dále. A pak po jeho životě má všechno spadnúti na Šebka dřéve řečeného, na jeho děti, na ženu jeho a na jeho budúcie. A ten duom Šebek napřed řečený vkládá v knihy sobě, hi svým dětem hi svým budúcím.

(2) ... tiemto vkladem vyznávámy zjevně, že přišed před nás cný muž Žídek, řečený Vavřinec, vrátný králové Janové, duom svuoj s vinnicí, něšto leží pod Hradčany mezi domem Mixovým ševcovým s jedné strany a mezi kněze Hrnečkovým s druhé strany, vkládá v tyto knihy městské Václavovi, šenkovi královu, a Mixovi, zákonníkovi zderazskému se vším právem, jakož jest jej sám držal podlé městského práva, že ten duom mají držeti a mocni býti věčně i jich děti. A také mohú jej prodati i učiniti z něho, což by chtěli, tak však, byli-li by kteří jiní dřevní dědici, něšto by se na to táhli, že jim práva nechcem brániti podlé městského obyčeje.

Zápis z Nového města pražského:

(3) Kupoval se na úřad. My Jan od Mostka, ty časy purgmister, Maršo od Jámy, Mixo Dekanovic, Václav od Pieska, Jan Matras, Jiřík Lojevník, Petr Kolovrat i jiní konšelé Nového města pražského, vyznávámyť všem, že obeslavše obec velikú Nového města pražského, podali smy na ně o ty nehody, kterýchž se jest byl dopustil Kosman, náš měščenín, a zvláště že jest se kupoval na konšelstvo a dával dvě tuně oleje, aby konšelem učiněn byl, a také že jest hanil konšely, kteříž jsú té chvíle na radě seděli, a zvlášče Jana od Mostku a řka, že by čtrnádste let konšelstvie zakúpil, aby na radě seděl. Tu obec veliká, potázavši se o ty i o jiné nehody, mienili sú jeho hrdla, cti i sbožie odsúditi. Tehdy řečený Jan od Mostku přimluvil se zaň jako dobrý a svú vinu jemu v lepšie obrátil, nechtě by on toho horším požil a inhed prosil nás konšelóv zaň a my konšelé obce všie. A tak ta jistá obce i s námi tuto smy s ním milost učinili, aby při hrdle i při sboží ostal, ale aby viec potom rady konšelské i obecné prázden byl a žádnému z rady, konšelu ani obecnému, toho horším slovem ani skutkem zpomínal. Pakli by kdy toho nedržal, má jemu všecko novo býti. Actum sabato die proximo ante conductum paschae anno Domini millesimo quadringentesimo secundo etc.

Zápis z Brna:

(4) My purgmeister, konšelé a měščené brněnský, rada i všecka obec, všecky společně vyznávámy tímto listem všem, ktož jej uzřie anebo čtúc uslyší, že smy dlužni spravedlivého dluhu urozenému panu Janovi, řečenému Puška z Kunina města a jeho erbóm a tomu, ktož by tento list měl s jeho dobrú volí, tři sta z hřiven grošóv a pět a dvaceti z hřiven grošóv pražského rázu a moravského čísla a zaplatiti za každú hřivnu čtyři a šedesát grošóv počítaje, kteréžto peníze svrchu psané my měščené napřed menovaní i z obce všichni společně a nerozdielně slibujem svú dobrú víru a čistú beze lsti splniti a zaplatiti dáti a položiti na hradě na Otaslavicích těch ménem na svatý Václav, jakož po dání tohoto lista najprve příde. Pakli bychom

toho neučinili, jakož jest svrchu psáno, jehož to buoh nedaj, tehda dáváme plnú moc svrchupsanému panu Janovi i jeho erbóm i tomu, ktož by tento list měl s jeho dobrú volí, aby nám brali, nás jímali, stavovali, v židech i v křesťanech vzali na naši na všech spolek škodu a my proti tomu nemámy ničs řéci ani činiti ani radú, ni skutkem, ani mocí ani s žádnú pomocí tak dlúho, doniž bychom těch peněz svrchu psaných jistiny s škodami i s náklady, kterak kolivěk skrze to vzatými, což by dobrým svědomím ukázáno bylo bez přísah a bez věrování, uplně nezaplatili. A toho na svědomie k tomuto listu naši pečet městskú s naším dobrým svědomím přivěšujemy. Jenž dán jest u Brně léta po božiem narozenie tisíc čtyři sta třetieho léta, tu středu první před letnicemi.

Z ukázek je patrno, že pražské Nové i Hradčanské město vkládalo už od 14. století česky nejen proto, že právní pořízení činili Češi, ale že i písaři byli české národnosti. Naproti tomu v Brně zapsali do městské knihy pro ujištění českou listinu, ale i tak je pozoruhodné, že brněnští občané mají ohled na českého věřitele, nevolí latinu za jazyk listiny, ale jeho jazyk, češtinu.

Jsou-li toto však dosud jen počátky pronikání češtiny do městských knih, srovnání s příštím vývojem ukáže, jak velký obrat i zde nastal za doby husitské.

⟨1⟩ 2 *něšto* ježto, kteřížto – 4 *od brány* t. j. pohořelecké, kdysi na Strahově v Praze – 6 *v plný zahájný súd* v plně obsazený soud soudci zahájený (iudicium banitum) – 7 *pravda* spravedlnost – 8 *z Únoště* z Unhoště – 11 *hi* (dial.) i – 12 *vymienil sobě* vymínil si (služebnost); *konnička* malá stáj – 13 *komořice* komůrka – 15 *spadnúti* připadnouti

⟨2⟩ 18 ... *tiemto* vynechán začátek, v němž se uvádí zápis touž formulí jako č. 1 s týmž datem, 9. června 1388 – 19 *králové Janové* Johanny, první manželky Václava IV. – 21 *šenkovi* číšníkovi – 22 *zákonníkovi zderazskému* židovskému učiteli na Zderazi na Novém městě pražském – 23 *mocni býti* míti ve vlastnictví

⟨3⟩ 26 *kupoval se* podplácel, podplácením se chtěl dostat do rady; *od Mostka* patrně z nároží nynější ulice „na Můstku" – 27 *od Jámy* v místě nynější stejnojmenné ulice na Novém městě pražském; *od Pieska* místo, kde je nyní kostel P. M. Sněžné na Jugmannově nám. na Novém m. praž. – 28-29 *obec velikú* valné shromáždění – 29 *o ty nehody* o ty viny – 33 *potázavši se* poradivši se – 35 *svú vinu* jeho vlastní vinu; *horším požil* užil horšího – 39-40 *novo býti* obnoveno býti – 40-41 *Actum*... dáno v sobotu, dni nejbližším před průvodem velikonoc (1. neděle po velikonocích, 1. IV.) léta Páně 1402

⟨4⟩ 44-45 *Kunino město* Kunštát – 45 *erbóm* dědicům, potomkům – 46 *moravského čísla* podle počtu obvyklého na Moravě, t. j. 64 grošů za kopu – 49 *na Otaslavicích* Horní Otaslavice, ves u Prostějova – 50 *na svatý Václav* sv. Václav byl obvyklý platební termín na Moravě – 53 *nám brali*... srov. zde v oddílu o čes. listině ukázku č. 3 pro vysvětlení těchto termínů (str. 801); *stavovali* zadržovali – 55 *doniž* dokud – 56 *náklady* výdaje – 57 *bez věrování* bez zapřísahání – 59 *dán*... t. j. 30. V. 1403

Poznámky ediční

Počátky právnické češtiny

⟨1⟩ Vydal zvl. G. Friedrich, CDB I, 256, č. 290 a Z. Kristen, Privilegium Němců pražských, ČČH 28, 1922, 161.

2 na dwore] nadwore *Friedrich*, nadworzie *rkp Mus V C 9 (teprve až z 15. století)*

⟨2⟩ Vyd. G. Friedrich, CDB I, 289, č. 317.

⟨3⟩ Vyd. G. Friedrich, CDB I, 59 a 60, č. 55 a týž O zakládací listině kapituly litoměřické (1901); o jazyce srov. B. Havránek, Vývoj spisovného jazyka českého (1936), str. 21.

3 *Slovo* „dusnicoma" *psáno s nadepsanou koncovkou* ma *touž rukou a týmž inkoustem*

⟨4, 5⟩ Vyd. zvl. Herm. Jireček, Cod. jur. Boh. I (1867), 55, 56, 64 a G. Friedrich, CDB II, 223, 224, č. 234 a 331, č. 325. Rozsáhlou literaturu nově uvádí V. Vaněček, Glosy k t. zv. Statutům Konrádovým (Sbor. věd právních 41, 1941).

⟨5⟩ 4 pomocné *Jireček, Čáda*] pomocne *rkp*, památné *Ryš*

Kniha rožmberská

Dochována v mnoha rukopisech vesměs pozdějších (od druhé poloviny 14. století), jejichž popis (mimo nověji nalezené) u Palackého AČ I, 448-449. Nejstarší rkp neúplný (začíná čl. 7) dříve při deskách zemských je v Ústř. stát. archivu II. (dř. Archivu země české – *AZČ*), sign. A 17 z druhé pol. 14. stol. – Knihu rožmb. vydal Fr. Palacký nejprve částečně v ČČM 9, 1835, 413-432 pak celou v AČ I, 451-484. Jeho textu použil Herm. Jireček Cod. jur. Boh. II, 2 (1870), 70-98 a Vinc. Brandl v samostatném vydání (1872) s doprovodem hojných poznámek, ne vždy spolehlivých. J. Gebauer LF 7, 1880, 263-292 vydal paleograficky text deskový a chybějící části doplnil z rkpu archivu města Prahy č. 1864 (z poč. 15. stol.). Ukázky s číslováním článků podle Palackého srovnány s rkpem pražským v archivu města Prahy 1864 (*AMP*), deskovým (*AZČ*) a s dvěma rkpy NUK XVII F 49 (U_1) a XVII C 22 (U_2 – obojí universitní až z konce 15. stol.).

Jotace zachována a upravována v krátkých slabikách po všech sykavkách a po *ř*, v dlouhých slabikách všude.

⟨3⟩ 10 pražská] pražské U_1

⟨16⟩ 19 komorníkem hrazským] komorníkem pražským totiž hrazským U_1, U_2 – 20 pohnati] seznati U_1; trhem] tirhem *AZČ a dále všude důsledně*

⟨25⟩ 40 s svú ženú] svú ženú *AZČ* – 41 na vysvědčení] na svědčenie U_2

⟨47⟩ 51 v hradě *AZČ*] *ostatní:* v Prazě

⟨75⟩ 70 prvý] pyrwy *AZČ*

⟨158⟩ 82 poseče̊nie] porubáníe U_1, U_2

⟨161⟩ 83 nemóž] muož U_2

⟨183⟩ 89 z děvojstva] z panenstva U_1

Řád práva zemského

Český text je zachován v mnoha rukopisech, obvykle s ostatními právními památkami, jako jsou Majestas Carolina, Práva Ondřeje z Dubé atd. Výčet rkpů dosud nejlépe podal Fr. Palacký AČ II, 76-77. Z rkpů nejbližší původnímu znění je rkp čís. 1864 v archivu města Prahy (*AMP*), ale protože patrně jeho písař leckdy nečetl správně předlohu, i ten má četné omyly. Řád práva zemského vydal Palacký na uv. místě str. 77-135 a podle jeho číslování článků se číslují i články v tomto výboru. Další vydání je od Herm. Jirečka, Cod. jur. Boh. II, 2, str. 199-255. Naše vydání je pořízeno podle rkpu *AMP*.

Jotace zachována a upravována všude kromě po *j* v krátkých slabikách.

⟨26⟩ 48 užívati] wyzwati *AMP*

⟨48⟩ 90 zěvným] zewnym *AMP*

⟨53⟩ 116 v též] w *nadepsáno AMP* – 118 rozejžené] rozyeyzene *AMP*

⟨67⟩ 140 primy] prymny *AMP*

Řád korunovační

České znění korunovačního řádu dochovalo se v několika rukopisech, které popsal J. Emler, Spisové císaře Karla IV., Památky IV, Praha 1878, str. XIV-XV. Nejstarší je ve vídeňské Národní knihovně č. 619 z r. 1396 (zkratka *V1* a podobně i další rkpy). Kromě starých přetisků od Ambrože z Ottersdorfu (1555) a F. J. Tomsy (1791) vydal jej K. J. Erben ve Výboru z lit. I, 575n. a kriticky s aparátem J. Emler v uv. spise str. 71-108. – Latinský text nejnověji vydal J. Cibulka, Český řád korunovační a jeho původ (otisk z Čas. katol. duchovenstva, roč. 100 v Knih. téhož čas., nová ř., čís. 1, 1934, 76n, s kritickým aparátem). Novočeský překlad pořídil K. Doskočil, Korunovační řád českých králů, Praha 1941 (s doslovem J. Cibulky). Vydání v tomto výboru jest otištěno podle edice Emlerovy (*Em*).

Jotace dochována a opravována všude kromě po *j* v krátkých slabikách. Ojediněle se vyskytující dialekt. *c* místo *t* opraveno na *t* (*miloscí* > *milostí, miescě* > *miestě, jesc* > *jest, česc* > *čest*).

〈1〉 14 s šije] šije *Em*; visící] visující *V1* – 22 antifonu] responsoř Mus. *II C 2*
〈2〉 23 vrátí sě] vrátie sě *Em* – 24 klekne *Em*] *chybí v rkpech*
〈7〉 63 ji] jie *Em* – 67 účastníkem... nebuď nevědom *rkpy*] účastníkem býti... *dopl. Em*

Majestas Carolina

Český překlad a oba výtahy (summy) dochovány v mnoha rkpech (ve třech recensích). Nejstarší v třeboňském archivu č. 18 (*Třeb*). Ostatní rkpy uvádí Fr. Palacký AČ III, 67. Z rukopisů nověji nalezených srov. Fr. Čáda, Právnické rukopisy starobrněnské (Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1952, 220). U Palackého také MC otištěna na str. 68-176) v přepise podle rkpu *Třeb* s opravami, ev. varianty z jiných rkpů, zvl. musejních IV B 18 (*B*), V C 9 (*C*) a II D 3 (*D*) a s paralelním textem latinským. Delší summu vydal též Jireček, Cod. jur. Boh. II, 2, 109-188.

Zde vzat za základ rkp *Třeb*, doplňovaný vydáním Palackého (*Pal*). V poznámkách uvedeny opravy *Pal* a opravy rkpu *Třeb*, které *Pal* neuvedl, a nejdůležitější varianty, které mají věcný význam. – Jotace v krátkých slabikách odstraněna všude, stav ostatních změn ponechán podle rkpu; ojedinělé nepřehlasované *ú* opraveno na *í* (na př. majú > mají).

〈I〉 4 nepožívaje *Třeb*] zle užívaje *Pal*
〈II〉 8 nad sbožím panovánie *Pal*] a nad božiem panovánie *Třeb*
〈IV〉 17 království našemu českému, kteréž nápadem *Třeb*] když království naše české nápadem *Pal* – 18-20 bráti počala, kterak bychom nedostatky rozličné, jež lidského pokolenie nestálé položenie plodí, rozmáhajície se *Pal*] bráti počala a pro nedostatky rozličné, jimiž lidského pokolenie nestálé založenie tehdy rozmáhajície sě *Třeb*
〈IX〉 25 v této věci služebníka *Třeb*] svého... *Pal* – 26 ješto *Pal*] kterýž *Třeb* – 26-28 v nejistém súdu... přijímati musili *Pal*] přiehody mievali v jistém a bezpečném svém súdu, že ste mnohým násilníkóm jhu ukrutného hrdla podsazovali a o svády rozsúzenie... ste musili přijímati *Třeb* – 29-30 dokonali sme... vzdávajíce *Pal*] tyto všecky věci sme dokonali, účinku našeho počátek jeho milosti čistým náboženstvím vzdávajíce *Třeb* – 31-32 od obecné viery... kázali sme *Pal*] počátek kázali sme učiniti poctivě od obecné viery křesťanské *Třeb*
〈1〉 33 kterúž *Třeb*] kteréž *Pal* – 34 pána našeho *Třeb*] pána *Pal* – 37-40 chceme, aby veškeren lid... nám za bratří počítajíce *Pal*] veškeren lid mieti chcem a vyznávati, že jsú věrní poddaní nám v křesťanském duchovenství nám jsúc za bratří počteni *Třeb* – 40 prosíme *Třeb*] prosíce *Pal* – 41-42 mezí nevzdálených... nebyla zmazána *Pal*] mezí dalecí nejsúc, jich viery čistota a neposkvrně(nost) manželstvie pod časem nebylo zmazáno *Třeb* – 43 obecné viery svatému učení odpórce *Třeb*] jenž obecné viery svatému učení odpierají *Pal* – 44 ve zlé pověsti jsúce *Třeb*] zlopověstní jsúce, ať vědie *Pal*

⟨6⟩ 71 odlučována *Pal*] odlučováni *Třeb* – 72 Nové Město *Třeb, Pal*] Nový Vrch (*t. j.* Neuberg ?) *B, C* – 76 Albrechtec *Třeb, Pal*] Albrechtice *B, D* – 79-80 Kladsko, Frustemberg, Lichtenburk, Bezdězie, Kúnikštejn, Loket, Přimda, Pretenštejn, Hrádek, Karlštejn, Zviekov *Pal*] Olach, Frustemberg, Bezdéze, Kúnigštejn, Glepergen i Hazmburk, Pretenštejn, Burglení i Hrádek, Karlštejn, Klimberg i Přimda *Třeb* – 80 Loket *Pal*] Žebrák *D;* Hrádek *Pal*] Burgleins alias *D, B* – 81 Flos *Pal, Třeb*] Flos neb Květ *B* – 82 leč by říší... *Pal, Třeb*] leč by císař říšský od české koruny vyplatil *D*

⟨10⟩ 91 se, prvé než *Pal*] najprvé *Třeb;* nebo potom měštěné] nebo potom, neb najprvé měštěné *Třeb*, nebo potom, když poprvé k nim přijdú, měštěné *Pal*

⟨19⟩ 103 řečeném *Pal*] řečem *Třeb*

⟨20⟩ 112-113 Nebuďte jednáni ani usazováni, by dva z těch tří měla bratry sobě býti *Třeb*] aby... zřiezeni nebyli tak, by dva z těch tří měla bratry sobě býti *Pal*

⟨31⟩ 125 pójčeno *Třeb*] poručeno *Pal*

⟨38⟩ 156 za král *Třeb*] kázal *Pal* – 158 korunú *Třeb*] *nemá Pal*

⟨39⟩ 165 druhem] pokolením *Třeb, Pal; mylný překlad lat.* genere – 168 kterým *Pal*] k tvým *Třeb* – 169 zbaven *Třeb*] baven *Pal* – 170 dopúštieme *Pal*] dopuštěnie *Třeb*

⟨50⟩ 172 cizím] z zemí *Třeb; mylný překlad lat.* exterris, *cizím, cizincům, což překladatel nesprávně četl jako* ex terris „*ze zemí*" (*Pal*)

⟨64⟩ 180 do komory královy *Třeb*] do komory *Pal*

⟨127⟩ *Písařský explicit delší summy podle vyd. Jirečkova*

Česká listina

⟨1⟩ Originál perg. se 4 pečetěmi byl ve stát. archivu ve Vratislavi, vyd. Aug. Sedláček, ČČM 61, 1887, 517-518, kde je také soupis nejstarších českých dochovaných listin a listů. Již Sedláček poukázal na dialektické („petácké") znění, kterým písař píše (*e* místo *ě* po retnicích). V přetisku je zachováváme (vezte, meščenín atd.) a rovněž jotaci v tomto případě ponecháváme přesně tak, jak je v listině. Vydáno podle nové fotografie (v Hist. ústavu ČSAV).

4 ve Psářích] wepsarczich – 10 uvázati] wuazaty – 11 pečet] peczeth – 12 Matějovu] Mathyegowu – 14 Evanjelisty] Ewuangelysti

⟨2⟩ Listina nalezena ve vazbě latinského rkpu NUK XIV H 23 ve dvou částech. Nyní uložena v NUK XVII I 17/II. Vyd. J. J. Hanuš ČČM 35, 1861, 349 paleograficky. Chybějící části doplněny jednak podle Hanuše (*Han*), jednak opraveny podle nyní známých formulářů. Hanuš skoro před sto lety mohl čísti ještě více než nyní (snad i nějak vyvoláno, ale tím poškozena jednotlivá písmena) na př.: *Han:* drz[y]t[elem a]; nyní jen: d[rzy]t[elem a], *Han:* dn[e]ss; nyní jen: d[ne]ss atp.

1 Tóma] Thoma *všude v orig. a pod.* Dorotha, deseth; z Ščítného] *oprav. už starou rukou na* „Ščítnego" – 2 manželce] *doplněno podle obvyklého formuláře, Han doplnil* vdané, *což neodpovídá formuláři, ale není vyloučeno, že bylo i čtení jiné nebo vůbec slovo chybělo* – 4 bráti] *doplňuje Han, ale není ve formulářích obvyklé* – 5 Tropouš] Tropauss, *stejně i dále* – 10 ukázala] *podle formuláře, Han jen:* kázala – 12 Kosovy] Kossowy; Herbor] *doplnil Han* – 15 vši] *doplnil Han* – 17 miesto] *podle formuláře, Han:* bez – 21 z leženie] *písař vynechal patrně formulářové:* vycházeli

⟨3⟩ Originál perg. s 8 pečetěmi, z nichž 2 chybí, ve Stát. archivu v Brně (dříve v Bočkově sbírce). Vyd. Vinc. Brandl CDM XI, 462n, č. 545 (nespolehlivě). Listina na znamení proplacení prostřižena na způsob V.

11 rukojmie] rukojme – 13 z nás] z naas – 23 vzešly] vssesly

⟨4⟩ Originál perg. velmi poškozený a místy nesnadno čitelný s dvěma dobře zachovalými pečetěmi v Ústředním stát. archivu, 4. odd. v Praze sign. inv. č. 361 rep. 176. Starý přepis velmi dobrý z r. 1547 v I. perg. knize privilegií, fol. 1a-2b, odkud opravena a doplně-

na chybějící místa. Vyd. Fr. Palacký AČ I, 56-58, č. 5. V orig. značné písařské úchylky (*súditi* místo *súditi*, *ves* místo *bez* atp.)

4 i] *všude psáno* ye – 28 netázáno] netazeeno – 29 od stara dávna] stara dávna *opraveno podle ř. 18 a j.* – 83 našeho] nassie

Jotace zachována a doplňována ve všech listinách jen v dlouhých slabikách; pouze v nejstarší listině z r. 1370 zachována podle originálu, protože zachováno i nářeční *e* po retnicích.

Práva zemská česká Ondřeje z Dubé

Jsou dochována ve velkém počtu rkpů. Popis, filiaci a vydání viz Fr. Čáda, Ondřeje z Dubé Práva zemská česká, Praha 1930. Rkp nejbližší původnímu textu je v městském archivu v Praze č. 1864 (*AMP*), mladší v knihovně Nár. Musea II D 3 (*M*). Znovu byly nalezeny rkpy: Lobkovický (u Čády č. 37) nyní NUK XVII F 49, Colloredo - Mansfeldský (u Čády č. 38) nyní Strahov DG III 12 a UK v Brně A 26 (sborník Záblatského, viz Fr. Čáda, Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1952, 220).

Podle uvedeného vydání Čádova jsou citovány články v tomto výboru; srov. tamtéž podrobnější poznámky a ostatní textové varianty. – Jotace zachována a upravována v dlouhých slabikách všude, v krátkých slabikách po *ž, š, č, ř*.

〈1〉 Přípis v mnoha rkpech chybí, jinde se vyskytuje samostatně a často následuje až za čl. 2. Srov. též F. M. Bartoš, LF 65, 1938, 193-200 a poznámky Čádovy, Čas. Všehrd 22, 1941, 189.

〈12〉 73 do tkáčěte NUK IV A 25 a NUK XVII F 49 *srov. Čáda*] do papeže *AMP, M;* vydržěti *podle Čády* (*str. 83*)] wydrzieti *AMP*, vydřieti *Geb* – 74 ižádnú *Čáda*] žádnú *AMP*

〈78〉 173 obyčějnú] obyčenú *AMP*

〈99〉 196 k škodě býti *AMP*] k škodě jíti *M*

Desky zemské a dvorské

〈1〉 Vyd. G. Friedrich AČ 31, str. 371, č. 53.

7 beze] byeze

〈2〉Vyd. Jos. Emler, Pozůstatky desk zemských I (1870), str. 104, č. 6.

〈3〉 Vyd. G. Friedrich, Desky dvorské VII (1929), (1. kn. půhon.) str. 36, č. 93.

〈4, 5〉 Vyd. Vinc. Brandl, Libri citationum I (1872), str. 130, č. 121 a str. 132, č. 130.

〈6〉 Vyd. J. Kapras, Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I (1906), str. 3, č. 1.

Jotace v č. 1 zachovávána a upravována v dlouhých slabikách, v krátkých pouze po *ž, š, č, ř*. V ostatních ukázkách jen v dlouhých slabikách.

Popravčí kniha pánů z Rožmberka

Vydal Fr. Mareš, Popravčí kniha pánův z Rožmberka (Abhandlungen der kgl. böhm. Gesell. d. Wiss. Cl. f. Philosophie VI. Folge, 9. Bd., r. 1878) podle rukopisu třeboňského archivu XXXII. Jako právní pramen ji zhodnotil R. Rauscher, O poprav. knize pp. z Rožmb. (1934, Práce ze sem. čes. práv. dějin, č. 20). O tom, jak jí v díle Mezi proudy užil Alois Jirásek, srov. B. Havránek, O dobovém zabarvení u Jiráska (Sborník Alois Jirásek, k jeho 70. narozeninám 1921), zvl. str. 357. Otištěno podle fotografického snímku Hist. ústavu v Praze. – Jotace zachována a doplňována jen v dlouhých slabikách.

〈1〉 Mareš str. 15; rkp fol. 13a.

4 s ním] s ſnym *rkp*

⟨2⟩ Mareš str. 20; rkp fol. 21b.
22 někda] nykda *rkp*

⟨3⟩ Mareš str. 36-37; rkp fol. 35a.
33 scházeli se] ſchazeli *rkp* – 34 k Krumplovu] k krumplow *rkp* – 40 někakého] nikakeho *rkp*

⟨4⟩ Mareš str. 38; rkp fol. 36a.
53 v zahrádce] wzadhradcze *rkp*

Městské právo

⟨1⟩ Z soud. knihy města Hradčan od r. 1350 v archivu města Prahy č. 2252 (Jar. Čelakovský, Soupis 121, č. 118), fol. 100b. Reprodukoval V. Vojtíšek, Vývoj měst. knih. seš. I, tab. XIII; v přepise vydal Fr. Oberpfalcer v Naší řeči 21, 1937, 82; ukázka podle reprodukce. V zápisu jsou některé jevy nářeční: třikrát *hi* místo *i*, které zachováváme, a ojedinělé a v otisku opravené *pulná* (plná).
7 plná] pulna; pravda] prauda

⟨2⟩ Orig., reprodukce a vydání tamtéž; v uv. čtení ř. 21 *Mixoui zákonníkoui*, ale písař rozlišuje nepřesně *u* a *v*.

⟨3⟩ Z knihy nálezů a statutů Nového m. praž. od r. 1389 v archivu města Prahy č. 2075 (Jar. Čelakovský, Soupis 80, č. 77), fol. A 30; reprod. V. Vojtíšek na uv. místě seš. I, tab. XV; W. W. Tomek AČ IV, 343, č. 3; ukázka podle reprodukce.
29 podali] pod daly

⟨4⟩ Z rkpu archivu města Brna č. 40, fol. 28ab; vyd. Vinc. Brandl, CDM XIII, 270, č. 261; ukázka podle originálu.
43 jej] jie – 45 list měl] list myl; tři] trzssy – 49 a čistú] a čista; na Otaslavicích] na Otaslavi – 55 peněz] peníz – 56 vzatými] vsatými – 59 přivěšujemy] přivišujemy

Jotace dochována a doplňována pouze v dlouhých slabikách. Ojediněle se vyskytující nářeční *c* místo *t́* opraveno na *t* (beze lsci < beze lsti a pod.) Písař zaměňuje *z* za *s* (z jeho dobrú volí, zpravedlnosti).

POZNÁMKA REDAKCE

Výbor z české literatury od počátků po dobu husitskou je prvním svazkem rozsáhlého díla, které má za úkol ukázat a dokumentovat rozvoj a bohatství českého písemnictví od jeho počátků do doby obrozenské a zároveň s tím jeho nepochybný význam v měřítku evropském. Potřeba takového výboru ukazuje se dnes zvlášť důležitou, poněvadž chceme víc než kdy jindy rozšiřovat poznání odkazu naší minulosti a poněvadž si jasněji než dříve uvědomujeme, že vývoj české literatury je nepřetržitý proces, který zákonitě vyúsťuje v přítomnosti. Snažili jsme se o to, aby si čtenář mohl uvědomit rozvoj myšlení i jazyka v celé šíři společenského života, pokud se odráží v literatuře. Proto jsme v rámci jednotlivých časových období nejstarší naší literatury členili látku výboru podle jednotlivých druhů, které dobře ukazují i rozrůzněné potřeby soudobého společenského života. Snaha po vystižení celé rozmanitosti literárních potřeb a souběžně s tím i rozmanitosti jazykově stylových forem vedla nás k tomu, že se neomezujeme jen na literaturu krásnou v užším slova smyslu, ale že zahrnujeme do svého výboru i ukázky z prózy odborné. Toto hledisko rozhodovalo i o tom, že jsme zařadili do svého výboru vedle památek psaných česky a staroslověnsky i památky psané latinsky.

Náš výbor měl své předchůdce v dobách dřívějších. Potřeba uvědomit si v literatuře souvislost přítomnosti s minulostí objevila se po prvé výrazně v době obrozenské. Intensivní tvoření nových národních hodnot v době růstu novodobého národa se potřebovalo opřít o znalost výsledků literárního úsilí minulosti. Tehdy uspořádali obrozenští vědci Výbor z literatury české (první díl, sahající až do počátku 15. století, vyšel roku 1845 péčí P. J. Šafaříka, Fr. Palackého, J. Jungmanna a V. Hanky, druhý, s ukázkami ze století 15. a 16., péčí K. J. Erbena r. 1857-1868); tento Výbor měl také za úkol zveřejnit alespoň v ukázkách staré památky do té doby nevydané.

Potřeba podobného výboru ukázala se za druhé světové války, kdy proti tlaku okupace, ničící všechny kulturní hodnoty, bylo třeba tyto hodnoty právě zdůraznit a upevnit znovu jejich znalost ve vědomí lidu. Tehdy se ujal této myšlenky B. Havránek a J. Mukařovský, kteří ve spolupráci s A. Grundem a J. Vilikovským vypracovali základní plán výboru, myšleného původně ve třech dílech. K práci na prvním dílu se v době persekučního omezení vší české vědy sdružila za redakce B. Havránka a J. Vilikovského řada našich předních odborníků filologů i literárních historiků. Práce v době uzavření vysokých škol rychle pokračovala a již roku 1942 byl zpracován první díl výboru v podstatě v té podobě, rozsahu i uspořádání, jak jej vydáváme dnes; jen s tím rozdílem, že do prvního dílu mělo být původně pojato i husitství. Proti původnímu plánu bude také oddíl českých biblických překladů zařazen až do dílu druhého, protože české překlady bible a jejich význam vrcholí až v době husitské.

Podstatnou část textů latinských a velkou část textů českých tehdy zpracoval a ukázky latinských textů přeložil J. Vilikovský; české texty do čtyřicátých let 14. století zpracoval vesměs B. Havránek a práce na českých textech dalšího úseku (od čtyřicátých let 14. století) se významně účastnil J. Hrabák, zejména v oddílu satir a básnictví didaktického; českou prózu historickou a latinskou prózu odbornou tohoto období zpracoval R. Ho-

linka (ukázky z Bartoloměje z Chlumce doplnil B. Ryba); cestopisnou prózu vybral a komentoval K. Hrdina; rozsáhlý oddíl prózy rozjímavé a nábožensky vzdělavatelné připravil Fr. Ryšánek a oddíl právnické prózy Fr. Čáda. Překladatelé památek latinských jsou jmenováni v edičních poznámkách k jednotlivým ukázkám; překlady textů veršovaných jsou vesměs dílem F. Stiebitze. Nezpracováno zůstalo tehdy písemnictví staroslověnské, jehož se později ujal K. Horálek za přispění J. Vašici. — Na vydání takového díla nebylo však již možno za zostřujících se censurních poměrů okupačních vážně pomýšlet, leda za cenu hrubého okleštění vybraných ukázek a jiných zásadních změn, které by byly znamenaly znehodnocení výboru. Proto zůstala práce nedokončena.

Zbývalo ještě dost práce, kterou nebylo možno vykonat za ztížených poměrů válečných: bylo třeba provést soustavnou a důkladnou revisi vybraných ukázek po stránce textově kritické srovnáním se všemi použitými a dostupnými rukopisy (některé ukázky jsou v našem výboru otištěny vůbec po prvé, mnohé po prvé ve vydání vědecky spolehlivém), a zejména uplatnit při výkladu i hodnocení památek jak nová zásadní hlediska, tak výtěžky nového bádání.

Dokončení a vydání výboru ujala se teprve pracoviště nově vzniklé Československé akademie věd, Ústav pro českou literaturu a Ústav pro jazyk český. Redakci prvního svazku vzal na sebe opět B. Havránek a nově J. Hrabák, kteří s pomocí J. Daňhelky, M. Nedvědové a Fr. Svejkovského organisovali dokončení výboru a řídili všechny práce s tím spojené. Obecný úvod literárněhistorický napsal J. Hrabák, poznámky o edičních zásadách a poučení o jazyce památek J. Daňhelka, který za vedení B. Havránka provedl také celkovou jednotnou revisi textu po stránce jazykové.

Po stránce literárněhistorické se práce soustředila v Ústavu pro českou literaturu, kde ji řídil J. Hrabák. Oba hlavní redaktoři s pracovníky Ústavu (zvláště Fr. Svejkovským a Z. Tichou) zredigovali a upravili úvody k jednotlivým památkám, zpracované na podkladě úvodů od původních autorů, avšak úvody k próze historické, cestopisné, rozjímavé a nábožensky vzdělavatelné, dále úvody k latinské próze odborné a právnické byly upraveny jen nepatrně. Pracovníci Ústavu (Fr. Svejkovský, Z. Tichá, J. Kolár a E. Pražák) zrevidovali, sjednotili, po případě doplnili věcné vysvětlivky připojené k otiskovaným textům, zvláště k textům latinským, a doplnili základní literárněhistorickou bibliografii.

Po stránce textově kritické a jazykové se práce soustředila v Ústavu pro jazyk český, kde ji vedl B. Havránek. Pracovníci tohoto Ústavu provedli kolaci ukázek s rukopisy, po případě s výchozími texty, dále revisi textu s hlediska vydavatelských zásad a zrevidovali, sjednotili nebo doplnili ediční poznámky a vysvětlivky jazykové a věcné. Jsou to tito pracovníci: J. Cejnar (Duchovní epika; Veršovaná epika; část Básnictví didaktického; druhá část Satir; nejstarší část Právnické prózy); J. Daňhelka (Dalimil; z Lyriky Nota ot pana Viléma Zajiece; Drama; Začátky krásné prózy); A. Fiedlerová (Alexandreida; první část Satir; Skladby lyrickoepické; část Básnictví didaktického; podstatná část Právnické prózy); M. Nedvědová (První literární skladby české; Lyrika kromě Noty ot pana Viléma Zajiece; Lyrika období od čtyřicátých let 14. století; Próza historická a cestopisná; Próza rozjímavá a nábožensky vzdělavatelná; Bartoloměj z Chlumce). Všechny překlady latinských ukázek přehlédl a podle potřeby upravil a věcné poznámky doplnil Z. Tyl. Tato úprava se dála po dohodě a za spolupráce s původními vydavateli, pokud mohli na díle dále pracovat (s B. Havránkem, J. Hrabákem, Fr. Ryšánkem, Fr. Čádou, J. Ludvíkovským); zemřeli již R. Holinka, K. Hrdina a J. Vilikovský a zde veškeré konečné práce připadly na uvedené pracovníky.

Speciální komentář k filosofické próze naukové v období od čtyřicátých let 14. století napsal J. Patočka. Na konečné úpravě oddílu Právnické prózy spolupracoval jménem Ústavu práva ČSAV J. Kejř. Obrazové přílohy vybral Fr. Svejkovský.

Cennými připomínkami a podněty přispěli k zdokonalení díla také oba recensenti, akademik Fr. Ryšánek, který pozorně sledoval celou práci a ochotně dal k disposici emendace četných porušených míst v textech, dosud jinde neuveřejněné (jsou na příslušných místech textových poznámek označeny zkratkou *Ryš*), a doc. A. Škarka (zejména v částech literárně historických a výkladových). Jim patří náš upřímný dík.

Vděčně připomínáme i ochotu, s kterou nám zejména při práci s rukopisy staročeských památek vycházely vstříc všechny knihovny, jejichž pomoci jsme potřebovali; zvláště děkujeme pracovníkům universitních knihoven pražské a brněnské, knihovny Národního musea v Praze a státních archivů v Praze, v Brně a v Třeboni.

SEZNAM ZKRATEK

AČ	Archiv český
AMP	archiv města Prahy
AZČ	archiv země České
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus Moraviae
Cod. jur. Boh.	Codex iuris Bohemici
ČAVU	Česká akademie věd a umění
ČČF	Český časopis filologický
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Českého musea
Čes. lit.	Česká literatura
ČMF	Časopis pro moderní filologii
ČMusFil	České museum filologické
ČSAV	Československá akademie věd
Erb	Karel Jaromír Erben
Feif	Julius Fejfalík
Fljš	Václav Flajšhans
FRB	Fontes rerum Bohemicarum — Prameny dějin českých
Geb	Jan Gebauer
Hat	Martin Hattala
Hk	Bohuslav Havránek
Hrab	Josef Hrabák
Jir	Josef Jireček
Kap. Bratisl.	Kapitulní knihovna bratislavská
Kap. Ol.	Kapitulní knihovna olomoucká
Kap. Praž.	Kapitulní knihovna pražská
Krok	časopis vydávaný F. X. Prusíkem
LF	Listy filologické
Mus.	knihovna Národního musea v Praze
Nej	Zdeněk Nejedlý
Nejst. pam.	Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého (vyd. V. Flajšhans, Praha 1903)
NUK	Národní knihovna a Universitní knihovna v Praze
Památky	Památky staré literatury české vydávané Maticí českou od r. 1881 a Památky staré literatury české, vyd. Matice česká, nyní ČSAV od r. 1947
Pal	František Palacký
Pat	Adolf Patera
PL	Patrologiae Latinae cursus completus, vyd. Migne
Počátky	Zdeněk Nejedlý, Počátky husitského zpěvu, Praha 1904
Prus	F. X. Prusík

Ryš	František Ryšánek
SaS	Slovo a slovesnost
SbFil	Sborník filologický
SbPráv	Sborník věd právních a státních
Sitzungsberichte	Sitzungsberichte der Wiener Akademie, sv. 39, 1862 (Jul. Feifalik, Altčechische Leiche, Lieder und Sprüche)
Šaf	Pavel Josef Šafařík
Šim	František Šimek
Šk	Antonín Škarka
Traut	Reinhold Trautmann
Tráv	František Trávníček
UKOL	Universitní knihovna v Olomouci
Váž	Václav Vážný
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
Vil	Jan Vilikovský
Vrť	Antonín Jaroslav Vrťátko
Výb	Výbor z literatury české I (1845), II (1857-1868)
Zub	Josef Zubatý

SEZNAM VYOBRAZENÍ

(Data v popisu jednotlivých ukázek se vztahují k době vzniku rukopisu, nikoliv k době vzniku památky)

1. Staroslověnské evangelium Matoušovo z kodexu Zografského

Rukopis Veřejné knihovny Saltykova-Ščedrina v Leningradě, z 11. století. Skutečná velikost 18 × 12,5 cm. Snímek folia s textem evangelia Matoušova (5, 21-32), otištěného zde v přepise na straně 40.

2. Kyjevské listy

Rukopis knihovny Akademie věd v Kyjevě, z poloviny 10. stol. Sedm pergamenových lístků ve skutečné velikosti 15 × 11,5 cm. Snímek začátku zlomku, otištěného zde v přepise a v překladu na straně 42.

3. Život svatého Václava — rusko-církevněslovanská redakce — text Vostokovův

Rukopis Leninovy knihovny v Moskvě, sign. 436, ze 16. stol. Skutečná velikost 20 × 15 cm. Snímek folia 54b a 55a se začátkem legendy, otištěné zde v překladu na straně 54.

4. Umučení svaté Ludmily (Fuit in provincia Bohemorum)

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. VI E 4b, ze 14. stol. Skutečná velikost 25,5 × 17 cm. Snímek folia 267b se začátkem legendy otištěné zde v překladu na straně 59.

5. Kosmas podle kresby v Lipském rukopisu Kroniky české

Podle rukopisu Universitní knihovny v Lipsku, č. 4713, ze 13. stol. Je připojena v tomto rukopisu s nápisem „Cosmas decanus" jako domnělé vyobrazení autora Kroniky. Reprodukce je provedena podle novodobé rytiny.

6. Kosmova Kronika česká; zápis v rukopisu zvaném Codex giganteus

Rukopis Královské knihovny ve Štokholmu, sign. Cod. Ms. 1, Nemv. fol. maxim. fol. 312, z prvé čtvrtiny 13. stol. Skutečná velikost 90 × 49 cm. Snímek části prvního sloupce na foliu 294a (zmenšeno) se začátkem Kosmovy kroniky. Téměř metrový kodex českého původu je zvláštností mezi středověkými knihami svým formátem i úpravou. Je vyzdoben řadou iniciál se symetrickou ornamentální komposicí do kruhu a vyniká i jako doklad vyspělé písařské techniky.

7. Kázání na svátek svatého Vojtěcha z Opatovického homiliáře

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. III F 6, ze 12. stol. Skutečná velikost 22 × 15 cm. Snímek folia 31a s ukázkou textu, otištěnou zde v překladu na straně 85.

8. Kristus v majestátu z rukopisu Augustinova spisu De civitate Dei

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. A 7, z doby kolem poloviny 12. stol. Skutečná velikost 39,5 × 28 cm. Snímek reprodukuje celostránkovou vstupní ilustraci na foliu 1b představující symbolisované nebeské město sevřené architekturou, kterému vévodí Bůh světovládce v mandorle na oblouku duhy se symboly Syna a Ducha sv. Kolem jsou andělé, symboly evangelistů a patriarcha Job s personifikovanou boží moudrostí. Iluminátor tohoto rukopisu, patrně Čech, vyhradil i Čechům zvláštní místo v božím městě (vpravo dole pod nápisem Boemenses). Rukopis De civitate Dei je jedním z nejdůležitějších našich památek, už proto, že lze prokázat jeho český původ v této rané době rozvoje našeho iluminátorského umění.

9. Ukřižování ze žaltáře kláštera Ostrovského

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. A 57/1, z doby kolem roku 1200. Skutečná velikost 30,4 × 20,3 cm. Snímek podle folia 46b s námětem ukřižování obvyklým v misálech. Rukopis, jak dokládá jeho kalendář i způsob malby, vznikl nepochybně v Čechách, avšak ve stylu barevné bohatosti se projevuje vliv výtvarného okruhu salcburského. – Viz z téhož rukopisu reprodukci č. 15.

10. Navštívení hrobu ze svatojirského breviáře

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. VI E 13, z rozhraní 12. a 13. stol. Skutečná velikost 22 × 15 cm. Snímek strany 3 s textem ukázky velikonočního obřadu, otištěné zde v překladu na straně 87.

11. Hospodine, pomiluj ny, Svatý Václave a Buoh všemohúcí z milíčovského sborníku modliteb.

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII F 30, z 80. let 14. stol. Skutečná velikost 21 × 15 cm. Sborník je největším souborem staročeské duchovní lyriky 14. stol. Nazývá se obvykle milíčovským, protože obsahuje některé modlitby Milíčovy a také jeho celkové uspořádání bylo podníceno milíčovským kultem modlitby a písně. – Snímek folia 96a s textem ukázek, otištěných zde na straně 108, 109 a 420.

12. Hospodine, pomiluj ny z graduálu kostela Panny Marie Sněžné

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. XII A 1, první část z druhé poloviny 14. stol., druhá z roku 1473. Skutečná velikost 58 × 41 cm. Snímek folia 219b (z mladší části rukopisu) s textem písně, otištěným zde na straně 108.

13. Iniciála A ze slovníku Mater verborum

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. X A 11, z první poloviny 13. stol. Skutečná velikost 50 × 34 cm. Snímek celostránkové vstupní iniciály A na foliu 1b středověkého naučného slovníku. Kodex českého původu, bohatě a hodnotně zdobený, slučuje ohlasy pozdně románského slohu durynsko-saského směru s přímějšími zásahy byzantských vlivů. Uvedená miniatura je dokladem bohaté románské ornamentiky sestávající z palmet, polopalmet, zvířecích i figurálních motivů, navzájem se proplétajících.

14. Část vyobrazení z legendy o svatém Václavu v Liber depictus

Rukopis Národní knihovny ve Vídni, č. 370, z doby kolem poloviny 14. stol. Skutečná velikost 34 × 25 cm. Snímek folia 37b se scénou Václavova zavraždění. – Liber depictus je největší český dochovaný obrázkový sborník, obsahující řadu legend o různých světcích ve zpracování podobném, jako jsou ve Velislavově bibli představeny scény biblické. Kresby ve sborníku jsou dílem několika zručných kreslířů-specialistů, kteří v souhlase s dobovými představami a zvyklostmi promítali legendární děj do života své doby, jak o tom svědčí na př. obleky osob, vyobrazení bitev atd. Celý sborník byl patrně vytvořen na objednávku pro klášter Panny Marie v Krumlově, kde byl dlouho chován.

15. Slovo do světa stvořenie z kodexu Ostrovského

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. A 57/1, z doby kolem roku 1200 (viz zde již č. 9), zápis citované skladby z let 1260-1290. Skutečná velikost 30,4 × 20,3 cm. Snímek folia 8b, kde je text skladby (s vynechaným místem pro iniciálu S) napsán mezi latinskými záznamy; otištěno zde na straně 109.

16. Bitva z Liber depictus

Popis rukopisu je v pozn. k č. 14. — Snímek obrázku na horní polovině folia 116a s částí bitevní scény.

17. Alexandreida — zlomek Svatovítský

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. N 10, ze začátku 15. stol. Skutečná velikost 30,5 × 20 cm. Snímek folia 159a s textem ukázky, otištěné zde na straně 117.

18. Dalimilova kronika — rukopis Cambridžský

Rukopis knihovny Trinity College v Cambridgi, sign. O. 7. 38, z poloviny 14. stol. Skutečná velikost 15 × 10,7 cm. Snímek folia 1a se začátkem textu, otištěného zde na straně 153.

19. Dalimilova kronika — zlomek Hanušův

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII J 17 č. 1, z prvé poloviny 14. stol. Skutečná velikost 17 × 22 cm. Snímek kapitoly o Oldřichovi a Boženě, otištěné zde na straně 171.

20. Dalimilova kronika — rukopis Lobkovický

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XXIII G 87, z prvé poloviny 15. stol.; původně byl uložen v roudnické knihovně lobkovické. Skutečná velikost 13 × 9 cm. Snímek folia 28a s obrázkem svatého Vojtěcha.

21. Legenda o apoštolích — zlomek Šafaříkův

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. 1 Ac 49, ze začátku 14. stol. Skutečná velikost 24,6 × 15,2 cm. Snímek s textem o životě apoštolů Marka, Filipa a Petra, otištěným zde na straně 186.

22. Jidáš — zlomek Musejní (Paterův)

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. 1 Ac 51, ze začátku 14. stol. Skutečná velikost 27 × 18,5 cm. Snímek první strany zlomku s textem, otištěným zde na straně 203.

23. Abatyše Kunhuta s lektorem a písařem na prvním listě t. zv. Passionálu abatyše Kunhuty

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XIV A 17, z doby kolem roku 1320. Rukopis býval majetkem kláštera Svatojirského. Skutečná velikost 29,5 × 25 cm. Snímek folia 1b s obrazem abatyše Kunhuty v ozdobné arkádě, nad níž jsou tři znaky: královský, svatojirský a svatováclavský. Kunhuta (1265-1321, dcera Přemysla II.) přijímá knihu od lektora Koldy z Koldic, autora některých částí tohoto Passionálu (ukázky z jeho díla jsou v tomto Výboru na str. 233n). Za ním klečí písař díla, kněz Beneš. — Passionál je ojedinělé dílo ve vývoji české knižní malby v první polovině 14. stol. Tento obraz i další ukázky výzdoby Passionálu (srov. č. 26 a 27) dokládají monumentální cítění tou dobou neobvyklé. Největší autorův přínos tkví v překonávání lineárnosti v knižní malbě a ve směřování k dramatičnosti.

24. Kunhutina modlitba z breviáře abatyše Kunhuty

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. VII G 17d, ze začátku 14. stol. Rukopis býval majetkem kláštera Svatojirského. Skutečná velikost 17 × 12,5 cm. Snímek folia 146b se začátkem ukázky, otištěné zde na straně 212.

25. Antifonář královny Elišky Rejčky

Rukopis Státního archivu v Brně, sign. FM 7, z doby kolem roku 1320. Skutečná velikost listu 45 × 32 cm. Snímek folia 112b s charakteristickými iniciálami. Soubor osmi rukopisů liturgického obsahu, věnovaných Eliškou Rejčkou (1286-1336, manželkou českých králů Václava II. a Rudolfa I.) klášteru Panny Marie na Starém Brně, je dokladem vysoké úrovně české písařské a iluminátorské ornamentální práce počátkem 14. stol. Ornamentální iniciály a výběhy v okrajích stran, čerpající z filigránního ornamentu typického pro počátek 14. stol., prozrazují mnoho souvislostí s různými slohovými celky západoevropské knižní výzdoby. Ornamentální prvky se na mnoha místech přibližují tvarům odpozorovaným z přírody a jsou provázeny droleriemi s motivy zvířecími i figurálními. Rukopisy královny Rejčky patří ve své slohové složitosti a mnohotvárnosti k nejzajímavějším dílům gotické knižní výzdoby.

26. Kolda z Koldic, Parabola o statečném rytíři z t. zv. Passionálu abatyše Kunhuty

Popis rukopisu je v poznámce k č. 23. – Snímek folia 3b s textem Paraboly a ilustrační výzdobou k ní v šesti výjevech. Text Paraboly je zde otištěn na str. 233.

27. Tři Marie u prázdného hrobu Kristova z t. zv. Passionálu abatyše Kunhuty

Popis rukopisu je v poznámce k č. 23. – Snímek detailu výzdoby na foliu 14a (zvětšeno; skutečná velikost folia 29,5 × 25 cm).

28. Petr Žitavský, Kronika Zbraslavská

Rukopis Městského a okresního archivu v Jihlavě, sign. I 81, z doby kolem roku 1393. Skutečná velikost 45 × 30 cm. Snímek folia 1b s iniciálkou zobrazující krále Václava II. na začátku předmluvy. Překlad částí kroniky je zde otištěn na str. 238n.

29. Mastičkář — zlomek Musejní

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. 1 Ac 55, z doby kolem poloviny 14. stol. Skutečná velikost 16 × 12,5 cm. Snímek folia 1b s textem ukázky, otištěné zde na straně 249.

30. Kováři a hudebník z Musejního (Krumlovského) sborníku náboženských traktátů

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. III B 10, z počátku 15. stol. Skutečná velikost listu 31 × 21 cm. Snímek miniatury na straně 53 (zvětšeno) s ilustrací k biblickému výjevu. Celý rukopis je zároveň bohatým souborem iluminací, v nichž se jeví realistické tendence iluminátora. Dokládá to, podobně jako v jiných rukopisech, způsob zobrazování jednotlivých biblických výjevů, pojatých jako scény z každodenního života (srov. i č. 32, 60, VI).

31. Desatero kázanie božie — Hradecký rukopis

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XXIIII G 92, ze sedmdesátých let 14. stol. Skutečná velikost 11,3 × 8,5 cm. Snímek folia 108a s textem sedmého přikázání, otištěným zde na straně 307.

32. Soudce z Musejního (Krumlovského) sborníku náboženských traktátů

Popis rukopisu je v poznámce k č. 30. – Snímek miniatury na straně 137 (zvětšeno).

33. Závěr satiry O konšelích nevěrných a začátek bajky O lišce a o čbánu — Hradecký rukopis

Popis rukopisu je v poznámce k č. 31. – Snímek folia 130a s textem částí skladeb otištěných zde na straně 323 a na straně 332.

34. Podkoní a žák

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII F 50, z doby kolem roku 1409. Skutečná velikost 21 × 15,5 cm. Snímek folia 19a se začátkem ukázky, otištěné zde na straně 335.

35. Část vyobrazení z legendy o svatém Prokopu z Liber depictus

Popis sborníku je v poznámce k č. 14. – Snímek folia 70b s vyobrazením svatého Prokopa, jak rozdává svůj majetek chudým a jak vyhání ďábly z jeskyně.

36. Legenda o svaté Kateřině

Rukopis Státního archivu v Brně, č. 555, z druhé poloviny 14. stol. Skutečná velikost 15 × 10 cm. Rukopis byl původně v majetku rožmberské knihovny, za třicetileté

války ukořistěn Švédy a byl objeven teprve v 19. stol. ve Štokholmu, odkud byl vrácen zpět. – Snímek folia 45a (zvětšeno) s pasáží obsahující symboliku barev; zde otištěno na straně 378.

37. Bitevní scéna z Velislavovy bible

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XXIII C 124, z doby kolem 1340. Skutečná velikost 30,7 × 24,5 cm. Snímek horní poloviny folia 70b s ilustrací k biblickému výjevu pronásledování Izraelských faraonem (Exodus 14,6-7). Dílo je ukázkou obrázkových biblí, v nichž je hlavní důraz položen na obrazové vyjádření biblického textu, kdežto slovo je pouze vysvětlujícím doprovovem. Velislavova bible dokládá tento druh knižní malby, v té době často řemeslné povahy, i v Čechách. Hodnota obrázků, provedených technikou kolorované kresby, je i v tom, že při zobrazení biblických scén vycházejí z pozorování současného života. Výtvarné uplatnění soudobého šatu, výzbroje a pod. svědčí o realistických tendencích gotické knižní malby.

38. Závišova píseň

Rukopis Státního archivu v Třeboni, sign. A 4, z druhé poloviny 15. stol. Skutečná velikost 16 × 10,5 cm. Snímek folia 396b se začátkem skladby, otištěné zde na straně 394.

39. Dívka s ledňáčkem a král Václav IV. s lazebnicí z bible krále Václava IV.

Rukopis Národní knihovny ve Vídni, sign. 2759-61, z konce 14. stol. Ukázky dvou zvětšených detailů z okrajové výzdoby šestidílné bible krále Václava IV. (zvětšeno). – Přepychově vyzdobený německý překlad bible, vzniklý v Čechách prací skupiny ilustrátorů, je vyvrcholením české knižní malby, která se v druhé polovině 14. stol. vypracovala k osobitému projevu. Text je vyzdoben iniciálami a miniaturami, okraj stránek motivy květů, zvířat i lidí. Pojetí figur v obrázcích provázejících biblický text nebo i v okrajové výzdobě je proniknuto prvky realismu (srov. obrázek č. 41 a 50). Scény v okrajové výzdobě se opírají o bohatou tradici milostné lyriky; místy je možno hledat přímo narážky na krále Václava.

40. Píseň o Pravdě

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. 1 Ac 82, z 15. stol. Skutečná velikost 24 × 18 cm. Snímek začátku skladby, otištěné zde na straně 408; skladba je v tomto rukopisu dochována zlomkovitě.

41. Hudebníci z bible krále Václava IV.

Popis rukopisu je v poznámce k č. 39. – Snímek miniatury ze IV. svazku (2. díl sign. 2761) na foliu 81a provázející biblický výjev (zvětšeno). Pojetí biblické scény jako výjevu ze středověkého života nám umožňuje poznat několik soudobých hudebních nástrojů.

42. Jezukriste, štědrý kněže

Rukopis knihovny kláštera ve Vyšším Brodě, nyní Státní vědecké knihovny Zdeňka Nejedlého v Českých Budějovicích, č. 42, z doby po roce 1410. Skutečná velikost 21 × 14,5 cm. Snímek folia 5b s textem skladby bez notace, otištěné zde na straně 421.

43. Doroto, panno čistá

Popis rukopisu je v předcházející poznámce (č. 42). – Snímek folia 162b s notovaným zápisem skladby, otištěné zde na straně 429.

44. Sekvence Domaslavova o božím těle z misálu Dražického

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. XIII B 9, ze začátku 14. stol. Skutečná velikost 33,5 × 23 cm. Snímek folia 368b se začátkem skladby, otištěné zde v překladu na straně 437.

45. Kato

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. D 84, z druhé poloviny 14. stol. Skutečná velikost 20 × 15 cm. Snímek folia 68b s ukázkou textu, otištěného zde na straně 475.

46. Smil Flaška z Pardubic, Nová rada

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. II F 9, z 15. stol. Skutečná velikost 20,2 × 14,5 cm. Snímek folia 156b se začátkem skladby, otištěným zde na straně 498.

47. Život svatého Jiřie ze staročeského Passionálu

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. III D 44 (Passionál B), z druhé poloviny 14. stol. Skutečná velikost 24,5 × 18,5 cm. Snímek strany 224 se začátkem skladby, otištěné zde na straně 527.

48. Úvodní kresba k Životům svatých Otců

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII D 36, ze začátku 15. stol. Skutečná velikost 29 × 20 cm. Snímek folia 2b s kolorovanou perokresbou, která patřila k původní úpravě kodexu a je úzce spjata s thematikou knihy.

49. Život Krista Pána

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII A 9, z druhé poloviny 14. stol. Skutečná velikost 24,5 × 18,5 cm. Snímek folia 27a se začátkem kapitoly O postúpení Ježíšovu do Ejipta, otištěné zde na straně 535.

50. Bitevní scéna z bible krále Václava IV.

Popis rukopisu je v poznámce k č. 39. – Snímek miniatury z I. svazku (sign. 2759) na foliu 174b. Ilustrace k biblickému výjevu, přenesenému v autorově představě do středověké současnosti, nás seznamuje se středověkou výzbrojí.

51. Štilfríd

Rukopis Státního archivu v Brně, Beckova sbírka č. 47, ze 16. stol. Skutečná velikost 22 × 16 cm. Snímek začátku skladby, otištěné zde na straně 554.

52. Tkadleček

Rukopis Strahovské knihovny v Praze, sign. DG III 7, z 15. stol. Skutečná velikost 33 × 21,5 cm. Snímek folia 247a se začátkem jedenácté kapitoly, otištěné zde na straně 568.

53. Vlastní životopis Karla IV.

Rukopis Státního archivu v Brně, sign. R IV 17, z doby kolem roku 1400. Skutečná velikost 31 2 × 20,2 cm. Snímek strany 335 se začátkem třetí kapitoly staročeského zpracování, otištěné zde na straně 613.

54. Mapa světa z Kroniky Vavřince z Březové

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII F 47, ze začátku 15. stol. Skutečná velikost 21,5 × 16 cm. Snímek folia 27a s mapou světa.

55. Cestopis t. zv. Mandevillův

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. II C 10, z doby kolem roku 1445. Skutečná velikost 30 × 21,5 cm. Snímek folia 10b s textem dvacáté kapitoly, otištěným zde na straně 621.

56. Marko Polo, Milion

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. III E 42, z druhé poloviny 15. stol. Skutečná velikost 21 × 14,5 cm. Snímek folia 81a se začátkem kapitoly O vlasti Ardandam, otištěné zde na straně 624.

57. Kronika Františka Pražského

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. G 5, z doby kolem poloviny 14. stol. Skutečná velikost 34,1 × 26,3 cm. Snímek folia 160b se začátkem kapitoly o biskupu Janovi z Dražic, otištěné zde v překladu na straně 630.

58. Hlaholský zlomek staročeského Komestora

Rukopis Archivní školy v Praze, ze začátku 15. stol. Původní velikost 34 × 28 cm, nyní jsou okraje listů značně seříznuty. Snímek folia 2b s textem otištěným zde v přepise na straně 650.

59. Ráj duše

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII A 19, z roku 1383. Skutečná velikost 21 × 15 cm. Snímek folia 3b se začátkem kapitoly O trpedlenství, otištěné zde na straně 657.

60. Zrcadlo člověčieho spasenie

Popis rukopisu je v poznámce k č. 30. – Snímek strany 4 s textem otištěným zde na straně 673.

61. Tomáš ze Štítného, Knížky šestery

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII A 6, z roku 1376. Skutečná velikost 30 × 21 cm. Snímek folia 83a se začátkem oddílu Pánóm, otištěným zde na straně 688. – Thematika Knížek šesterých byla podnětem pro ilustrátora k bohaté výzdobě rukopisu miniaturami (srov. i č. VII).

62. Alegorické zobrazení šesti měsíců v breviáři velmistra Lva

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVIII F 6, z roku 1356. Skutečná velikost listu 26,5 × 19 cm. Snímky šesti zvětšených detailů z výzdoby jednotlivých listů Kalendaria, které je součástí breviáře, u měsíců ledna, března, května, července, října a prosince. Soubor těchto miniatur, patřících k charakteristickým dokladům rozvoje českého iluminačního umění v druhé polovině 14. století, byl předchůdcem Mánesových maleb na staroměstském orloji.

63. Štítenský sborník zvaný Jezuitský

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XVII C 18, z roku 1463. Skutečná velikost 31,5 × 22 cm. Snímek folia 69a se začátkem Řeči o učených, otištěné zde na str. 720.

64. Štítenský sborník zvaný Opatovický

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. III B 7, z 15. stol. Skutečná velikost 30 × 20 cm. Snímek se začátkem ukázky Že j' rozdiel veliký mezi pannami a ženami, otištěné zde na str. 724.

65. Jan z Holešova, Výklad písně Hospodine, pomiluj ny

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. III D 17, z konce 14. stol. Skutečná velikost 29,5 × 21 cm. Snímek folia 15a se začátkem Výkladu; srov. zde na str. 738.

66. Středověký písař z rukopisu latinských náboženských traktátů

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. V B 4, z doby kolem r.1373. Skutečná velikost 29,5 × 22 cm. Snímek perokresby na foliu 1a.

67. Michal Pražský, O vládě knížat

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. G 12, z roku 1387. Skutečná velikost 31 × 22,8 cm. Snímek folia 103b se začátkem ukázky, otištěné zde v překladu na str. 760.

68. Bartoloměj z Chlumce, Glosář

Rukopis Kapitulní knihovny v Bratislavě, č. 50, z konce 14. stol. Skutečná velikost 29 × 22 cm. Snímek folia 192b s částí textu, otištěného zde na str. 768.

69. Zakládací listina kapituly litoměřické

Originál v litoměřické kapitule, asi z r. 1057, český přípisek na rubu listiny ze začátku 13. stol. Skutečná velikost 23,1 × 41 cm. Snímek listiny a českého přípisku, otištěného zde na str. 775.

70. Kniha rožmberská

Rukopis Státního ústředního archivu v Praze, sign. A 17, z druhé poloviny 14. stol. Skutečná velikost 27 × 21,5 cm. Snímek strany 34 s textem ukázky, otištěné zde na str. 778.

71. Listina krále Václava IV. z roku 1395

Originál ve Státním ústředním archivu v Praze, velikost 32 (–8) × 57 cm. Přepis je zde otištěn na str. 801.

72. Práva zemská česká Ondřeje z Dubé

Rukopis archivu hlavního města Prahy, č. 1864, z první čtvrtiny 15. stol. Skutečná velikost 33,6 × 23,7 cm. Snímek folia 1a s textem, otištěným zde na str. 805.

BAREVNÉ PŘÍLOHY

I. Písař a jeho pomocník z rukopisu Augustinova spisu De civitate Dei

Rukopis Kapitulní knihovny v Praze, sign. A 21/1, z let 1136-1137. Skutečná velikost 34 × 25 cm. Snímek kresby na foliu 153b (zvětšeno). Zajímavý výjev dává nahlédnout do života ve středověké písařské a iluminátorské dílně i do pracovní techniky původců středověké knihy (vyobrazení pera a štětce, písařského nářadí; písařův pomocník kreslí ornamentickou část výzdoby nějaké knihy). Obrázek zachycuje humornou episodu, jak písař rukopisu Hildebert, pravděpodobně cizinec v Čechách zdomácnělý a tvůrce několika řemeslně zpracovaných knih, zahání myš se svého nebohatého stolu. Mezi jeho práce vzniklé v Čechách patří i tato ukázka.

II. Narození Páně z kodexu Vyšehradského

Rukopis Národní a universitní knihovny v Praze, sign. XIV A 13, z doby kolem roku 1085. Skutečná velikost 41,5 × 34 cm. Snímek folia 8a s celostránkovým obrazem narození Kristova. Kodex se nazývá též Korunovačním evangelistářem Vratislava II., protože vznikl patrně u příležitosti jeho korunovace. Po stránce grafické i iluminační patří kodex k nejbohatěji ilustrovaným románským evangelistářům raného středověku. Je dílem skupiny malířů, kteří vyšli z podnětů cizího, hlavně bavorského iluminačního umění a svým osobitým stylem zasáhli do dalšího vývoje románské knižní malby u nás.

III. Kosmova Kronika česká — rukopis Budyšínský

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. VIII F 69, ze 13. stol. Skutečná velikost 24 × 16 cm. Snímek začátku kroniky s vyobrazením Čecha a Lecha. Obrázek byl přilepen dodatečně (asi ve 14. stol.) před začátek textu.

IV. Alexandreida — zlomek Jindřichohradecký

Rukopis knihovny Národního musea v Praze, sign. 1 Ac 53, z třetího desítiletí 14. stol. Skutečná velikost 28,5 × 19 cm. Snímek folia 1b s verši, otištěnými zde na straně 124 podle rukopisu svatovítského.

V. Dalimilova kronika — rukopis Vídeňský

Rukopis Národní knihovny ve Vídni, sign. 44 nova series, z doby kolem roku 1400. Snímek folia 1a se začátkem kroniky, otištěným na straně 153 z jiného rukopisu.

VI. Ráj duše z Musejního (Krumlovského) sborníku náboženských traktátů

Popis rukopisu je v poznámce k č. 30. – Snímek strany 125 s textem otištěným zde na straně 657 podle jiného rukopisu.

VII. Tomáš ze Štítného, Knížky šestery

Popis rukopisu je v poznámce k č. 61. – Snímek folia 4a se začátkem předmluvy, ozdobeným miniaturou otce poučujícího dítky.

VIII. Poustevník Barlaam před královicem Josafatem

Rukopis Státního archivu v Brně, č. 884, ze začátku 15. stol. Skutečná velikost 31 × 22 cm. Snímek titulního obrázku k textu českého zpracování povídky, otištěné na straně 726.

OBSAH

Uvedení do vývoje literatury od počátků po dobu Husovu (J. Hrabák) . . 5
Obecné zásady ediční a poučení o starém jazyce českém (J. Daňhelka) . . 25

I. OBDOBÍ POČÁTKŮ

Písemnictví staroslověnské

Staroslověnské evangelium a žaltář 39
Evangelium Matoušovo 5, 21–32 40
Žalm 8, 1–10 41
Kyjevské listy 41
Proglasъ. — Veršovaná předmluva k evangeliu 42
Život Konstantinův a Metodějův 46
Život Konstantina-Cyrila 46
Život Metodějův 48
Život svatého Václava 54

Poznámky ediční 57

Písemnictví latinské

Umučení svaté Ludmily (Fuit in provincia Bohemorum) 59
Kosmova Kronika česká 61
Knížecí pověst 62
O lucké válce 68
Záhuba rodu Vršovců 72
Úvod k nedokončené IV. knize 74
Pokračovatelé Kosmovi 75
Mnich sázavský
Počátky kláštera sázavského 75
O zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II. 80
Opatovický homiliář
Kázání na svátek svatého Vojtěcha 85
Návštěva božího hrobu 86
Legenda o svatém Václavu (Oriente iam sole) 88

Kristián, Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily 93
Krátké sepsání o sv. Cyrilovi a Metodějovi (Diffundente sole) . . . 102

Poznámky ediční 105

První samostatné literární skladby české

Hospodine, pomiluj ny 108
Svatý Václave 109
Slovo do světa stvořenie 109

Poznámky ediční 110

II. OBDOBÍ OD KONCE 13. STOLETÍ DO 40. LET 14. STOLETÍ

Světská epika

Alexandreida 113
Úvod 114
Rady Aristotelovy 116
Symbolické dary Dariovy a Alexandrovy 119
Boj s vojsky Dariovými u Issu 124
Tažení do Egypta a Libye 136
Alexander v Babyloně 139
Dvě úvahy 142
Zrada 143

Poznámky ediční 148

Dalimilova kronika 152
Úvod 153
Libušino proroctví 155
O založení Prahy 156
Dívčí válka 157
O válce, ješto dievky s mužmi jmiechu
Ot Vlastiny múdré rady
O prvém dievčiem pleně
O mužském ostrabeňú a o Vyšehradě
O rozličných dievčích lestiech
O Ctiradově zradě
O mužskéj lsti proti dievkám
O dievčiej smrti
Bořivoj a Svatopluk 168
Ot Bořivojě, prvého křesťanského knieżěte
Ot Svatopluka, moravského krále

Oldřich a Božena 171
O Vladislavovi a Soběslavovi 172
Ot Vladislava, druhého krále českého
Ot Soběslava, přietele českého
Soběslavovy rady synům 174
O Přemyslu Otakaru II. 176
O českých pánov zlých obyčejích 177
O velikéj povodni 179
Závěr kroniky 179
Poznámky ediční 180

Duchovní epika

Legenda o apoštolích a o seslání Ducha svatého
Legenda o apoštolích 184
Seslání Ducha svatého 191
Legenda o Panně Marii 194
Pilát a Jidáš
Pilát 197
Jidáš 200
Poznámky ediční 209

Lyrika

Kunhutina modlitba 212
Spor duše s tělem 217
Nota ot pana Viléma Zajiece 228
Poznámky ediční 230

Latinská literatura na počátku 14. století

Kolda z Koldic, Parabola o statečném rytíři 233
Petr Žitavský, Kronika Zbraslavská
O veliké zbožnosti, kterou měl král Václav k blahoslavené Panně Marii 238
Jak a proč se začaly po prvé v království Českém raziti groše . . . 239
O sporu mnichů a světských kněží 241
Poznámky ediční 242

III. OBDOBÍ OD 40. LET 14. STOLETÍ

Drama

Mastičkář 247
Hra o Kristovu zmrtvýchvstání i o jeho oslavení 262

Hra tří Marií 268
Hra veselé Magdaleny 291
Poznámky ediční 295

Satiry

Desatero kázanie božie 297
Šesté kázanie 298
Sedmé kázanie 306
Satiry o konšelích a řemeslnících 316
O ševcích 317
O konšelách nevěrných 321
O zlých kovářích 324
O sladovníciech 325
O lazebníciech 327
Řezník 328
Pekař 330
O liščě a o čbánu 332
Podkoní a žák 335
Svár vody s vínem 349
O ženě zlobivé 354
Poznámky ediční 356

Veršovaná epika

Legenda o svatém Prokopu 359
Prokopovo mládí 360
Skutky svatého Prokopa 363
Smrt svatého Prokopa 364
Legenda o svaté Kateřině 370
Zasnoubení Krista s Kateřinou 370
Umučení svaté Kateřiny 377
Legenda o blahoslavené Anežce 382
Tristram a Izalda 383
Vévoda Arnošt 388
Poznámky ediční 391

Lyrika

Lyrika česká

Milostná lyrika 393
Závišova píseň 394
Dřěvo sě listem odievá 397
Tajná žalost 398

Slovce M 398
Již tak vymyšlený květ 400
Přěčekaje vše zlé stráže 401
Noci milá 401
Šla dva tovařiše 402
Ztratilať jsem milého 403
Milý jasný dni 404
Lyrika reflexivní a satirická 405
Smrt 406
Píseň o Pravdě 408
Sedláci 412
Píseň veselé chudiny 414
Pieseň od pana Štemberka 416
Lyrika duchovní 419
Buoh všemohúcí 420
Jezukriste, štědrý kněže 421
Zdráva, královno slavnosti 423
Pláč Panny Marie 425
Mistr Lepič 426
Kocovník 427
Otep myrry 428
Doroto, panno čistá 429
Poznámky ediční 433

Lyrika latinská

Sekvence Domaslavova o božím těle 437
Jan z Jenštejna, Panenská matka v chlévě dlí 439
Jaké to, ach, trápení 441
Kde jste, kdo jste, slyšte mne 443
M. Vojtěch Raňkův, Žalně, ach, má loutna nyje 444
Latinsko-česká žebravá píseň 445
Hle, jaro plné vábných krás 447
Poznámky ediční 450

Skladby lyrickoepické

Radosti Panny Marie 451
Pláč svaté Mařie a Pláč Marie Magdaleny
Pláč svaté Mařie 459
Pláč Marie Magdaleny 462
Poznámky ediční 471

Básnictví didaktické

Kato 472
Alan 481
Ezop 489
Úvod 489
O tistě těhotné 494
O slavíku a o jestřábu 495
Smil Flaška z Pardubic, Nová rada 497
Úvod 498
Orel radí 501
Levhart radí 507
Sokol radí 511
Nedvěd radí 512
Páv radí 513
Kuoň 513
Zajiec 515
Rada otce synovi 516
Poznámky ediční 520

Začátky krásné prózy

Passionál 523
Život svatého Eustachie 524
Život svatého Jiřie, mučenníka božieho 527
Život Prokopův 530
Život Krista Pána 535
O postúpení Ježíšovu do Ejipta 535
O navrácení Ježíšovu z Ejipta do židovské země 536
Tuto sě čte o světie trojici a o svatém duše 538
Životy svatých Otců 540
O svatém pústennictví 541
Jmě o svatém Pavle 544
Tuto se počíná jmě o svatém Pavle a o svatém Michaeli archanjelovi 544
Aseneth 546
Poznámky ediční 551

Štilfríd 554
Kronika Trojánská 561
O ustavení města nového Trojanského 562
O zabití Hektora, najsilnějšieho obránce Trojanských 565

Tkadleček 568
Teď Žalobník mluví k Neštěstí a je zase hanie 568
Teď Neštěstie vypravuje v podobenství Žalobníkovi 573
Exempla
Česká exempla
Lidská zvrácenost 579
Poustevník andělem 580
Zásluha poslušnosti 580
Potřeba oddechu 581
Poslušnost 581
Plody trpělivosti 582
O slavíku a střelci 582
O dvú myší 583
Příklad o jednom královici 584
O mluvení Petrově k Ježíšovi 584
O Tiberiovi ciesaři 585
Od tesaře a od ženy věrné 586
O jedné ženě, kterak se jest smilstvem zapálila 588
O jedné jeptišce řeč velmi pěkná 589
Kterak se pán buoh ukázal svatému Augustinovi 590
Suďte spravedlivě 590
Latinská exempla
O duchovní slepotě 591
Ženská prohnanost 592
Duchapřítomnost 592
O dvanácti měsíčkách 592
O lišce a džbánu 592
Všem se nelze zachovati 593
Hloupý Honza 593
Beránek na kázání 594
O dvou bratrech 594
Pašije pražských židů 594
Poznámky ediční 599

Próza historická a cestopisná

Česká próza historická a cestopisná
Přibík Pulkava z Radenína, Kronika králů českých 604
Úvod 605
O próchodu těch lidí a o osobení zemí rozličných 606
Počátky křesťanství 608
O zkažení a o konci králevstvie moravského 609
O upravení královstvie moravského 610

Vlastní životopis Karla IV. 612
Kapitola 3 613
Návrat do Čech 615
Dvě zprávy o Václavu IV. 616
Zpráva o prvním zajetí krále Václava IV. 616
Stížný spis panské jednoty králi Václavu IV. 619
Cestopis t. zv. Mandevillův 621
Dvadcátý rozdiel 621
Šedesátý a devátý rozdiel 622
Marko Polo, Milion 623
Kterak Markus, syn pana Mikuláše, rostl v milosti před králem . . 623
O vlasti Ardandam 624
O ostrovu Stilam 626
Poznámky ediční 627

Latinská próza historická a cestopisná
Kronika Františka Pražského 630
Jak byl pan Jan IV., pražský biskup dvacátý sedmý, zvolen za biskupa a posvěcen 630
Neplach, Krátká kronika římská a česká 636
Násilnosti krále Přemysla Otakara II. 636
Cesta císaře Karla IV. do Avignonu 638
Zřízení práva legace pražského metropolity 640
Beneš Krabice z Weitmile, Kronika pražského kostela 640
Založení university pražské 641
Korunovace Karla IV. na císaře 642
Veliký sněm zemí českých r. 1356 643
Vykonávání spravedlnosti v Čechách 644
Cestopis Odorika de Pordenone 645
O podivuhodném lovení ryb 645
O boháči, kterého krmí padesát panen 646
Kronika Jana Marignolliho 646
V Columbu 647
Poznámky ediční 648

Literatura rozjímavá a nábožensky vzdělavatelná
Petr Komestor (Manducator), Historia scholastica
O kamenování Nabot pro vinnici 650
Evangelium sv. Matouše s výkladem 651
Ráj duše
Počínají sě kniehy o všělikých ctnostech 656
O trpedlenství 657

Sborník rozjímavých spisů Václava s Pořiečie 659
Rozmlúvanie dušě s svědomím
Úvod 660
Kapitola 1 661
Kapitola 2 663
Kapitola 25 664
Kapitola 26 665
Zrcadlo sv. Augustina
Kapitola 100 666
Samomluvenie sv. Augustina
Kapitola 10 668
Sborník Musejní (Krumlovský) 670
Zrcadlo člověčieho spasenie
Úvod 670
Ustavím stolici svú nad stranú pólnocní 672
Zákon desatera přikázanie dán od boha Mojžiešovi 674
Rozdiel 23 674
Poznámky ediční 675

Tomáš ze Štítného 682
Sborník Vyšehradský
Předmluva 685
O bojování hřiechóv s šlechetnostmi
O světském milování a milování bydla nebeského 685
O sedmi stavu duchovnieho vstupních
Smiernost 687
Knížky šestery
Pánóm 688
Knížky o smrti mládence bujného
Počínají se knížky o smrti mládence bujného 698
Sborník Vávrův
Předmluva 701
Pohřeb, kteraký má býti a kteraké zádušie za duše 704
Řeči besední
Kterak máme již věřiti v Trojici svatú 707
Řeči sváteční a nedělní
V pondělí o masopustě 709
Zjevení sv. Brigity 713
Knížky o šašiech
Třetie strana 716

Sborník musejní z roku 1400
Knížky o devieti staviech lidských
Tato řeč o učených 720
Proč se učí lidé 721
O závisti, o tom hřiechu 722
O připravení srdce
O otevření srdce tato kapitola 723
Sborník Opatovický
Že j' rozdiel veliký mezi pannami a ženami 724
Barlaam a Josafat
Kterak Nachor dolíčil jednoho pravého boha 726
Poznámky ediční 728

Latinská próza odborná

Jan z Holešova
Výklad písně Hospodine, pomiluj ny 738
Pojednání o Štědrém večeru 743
Jenek z Prahy, Výklad na Aristotelovu knihu O duši 749
Jan z Jenštejna, Kniha obranná
List urozenému muži, panu Jindřichovi z Růžové Hory 753
Gotšalk z Pomuku, Výklad na Lombardovy Sentence
O rozdílu mezi argumentací theologickou a filosofickou 757
Michal Pražský, O vládě knížat
O spravedlivé válce 760
Slovnikářství a Bartoloměj z Chlumce 764
Vokabulář gramatický 765
Bohemář 766
Glosář 767
Poznámky ediční 771

Právnická próza

Počátky právnické češtiny 774
Kniha rožmberská 777
Řád práva zemského 781
Řád korunovační
Řád korunovánie krále českého 787
Řád na požehnání králové 789
Návrh zákoníku Karla IV., t. zv. Majestas Carolina 791

Česká listina
Listina z r. 1370 798
Listina Tomáše ze Štítného z r. 1373 799
Listina markraběte Jošta z r. 1389 800
Listina krále Václava IV. z r. 1395 801
Práva zemská česká Ondřeje z Dubé 804
Desky zemské a dvorské 811
Popravčí kniha pánů z Rožmberka 814
Městské právo 816
Poznámky ediční 818

Poznámka redakce 824
Seznam zkratek 827
Seznam vyobrazení 829
Barevné přílohy 839
Obsah 841

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Sekce jazyka a literatury

VÝBOR Z ČESKÉ LITERATURY

od počátků po dobu Husovu

K vydání připravili
akademik Bohuslav Havránek, prof. dr. Josef Hrabák
a spolupracovníci

Recensovali
akademik František Ryšánek a doc. dr. Antonín Škarka

Obálku a vazbu navrhl Jiří Blažek
Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd
jako svou 614. publikaci
Odpovědná redaktorka Hana Nahodilová
Technický redaktor Oldřich Dunka

Z nové sazby písmem Plantin
vytiskly Pražské tiskárny, n. p., záv. 05 (Prometheus), Praha VIII
Formát papíru 70×100 — 65,13 autorských archů — 66,10 vydavatelských archů —
41 830/56-C-HS-I/2/7823 — 12/16 — D 572 739

Náklad 5300 výtisků — 12/16 — I. vydání
Cena vázaného výtisku 85,— Kčs
56/VI-5

Them. skup. 12/16
Cena váz. Kčs 85·—